



HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL
BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ



HİTİT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

ISSN: 1308 - 5107

e-ISSN : 2536-4944

YIL 10 SAYI 2

ARALIK 2017

Hitit Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
ISSN 1308-5107
e-ISSN 2536-4944
Aralık 2017, Cilt: 10, Sayı: 2

Hitit University
Journal of Social Sciences Institute
ISSN 1308-5107
e-ISSN 2536-4944
December 2017, Volume: 10, Issue:2

Yayın Sahibi/Owner on behalf of Hitit University
Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına

Prof. Dr. Reha Metin ALKAN (Rektör / Rector)

Yazı İşleri Müdürü / Editor in Chief

Prof. Dr. Mehmet EVKURAN
(Enstitü Müdürü / Director of the Institute)

Editor / Editor

Doç. Dr. Yakup ÇOŞTU

Uluslararası İlişkiler Editör Yardımcısı /
International Assistant Editor

Doç. Dr. Metin UÇAR

Editör Yardımcısı / Assistant Editor

Arş. Gör. Altuğ ORTAKCI

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Ahmet ÖZALP
Prof. Dr. Faruk YAMANER
Prof. Dr. İrfan ÇAĞLAR
Prof. Dr. Mehmet AZİMLİ
Prof. Dr. Mehmet DEMİRYÜREK
Prof. Dr. Mehmet EVKURAN
Prof. Dr. Meral DEMİRYÜREK
Prof. Dr. Süleyman GEZER
Prof. Dr. Şaban HAKLI
Prof. Dr. Yaşar Erkan ERSOY
Doç. Dr. Deniz AYTAÇ
Doç. Dr. Metin UÇAR
Doç. Dr. Selçuk KENDİRLİ
Doç. Dr. Taha Bahadır SARAÇ
Doç. Dr. Yakup ÇOŞTU

Yazı ve Redaksiyon Kurulu / Proofreading Board

Arş. Gör. Altuğ ORTAKCI

Yayın Danışma Kurulu / Scientific Advisory Board

Prof. Dr Eugenia CUNHA
(University of Coimbra, PORTUGAL)
Prof. Dr. Burhanettin TATAR
(Ondokuz Mayıs University, TURKEY)
Prof. Dr. İbrahim SİRKEÇİ
(Regent's Univesity London, UK)
Prof. Dr. Şaban Ali DÜZGÜN
(Ankara University, TURKEY)
Prof.Dr. Tal SIMMONS
(Virginia Commonwealth University, USA)
Prof. Dr. Ebrahim MOOSA,
(University of Notre Dame, USA)
Doç. Dr. Joseph UGRAŞ
(La Salle University, USA)
Dr. Anja PETAROS
(University of Rijeka, CROATIA)

Tarandığı İndeks ve Veritabanları / Indexed by

TÜBİTAK-ULAKBİM-Sosyal ve Beşeri Bilimler V.
CITEFACTOR-Akademik Scientific Journals
SCIPIO- Scientific Publishing & Information Online
INDEX COPERNICUS INTERNATIONAL
ASOS- Akademia Sosyal Bilimler İndeksi
ARASTIRMAX- Bilimsel Yayın İndeksi
AKADEMİK DİZİN- Akademik Türk Dergileri İndeksi
TEİ- Türk Eğitim İndeksi
İDEAL ONLINE KUTUPHANE
SOBIAD-Sosyal Bilimler Atf Dizini

Tasarım - Baskı / Design - Printing
BirMedya

Yeniöl Mah. Gazi 12. Sok. No:9/13 ÇORUM
t: 0.364 225 66 64
www.birmedya.net

Baskı Yeri ve Tarihi / Publication Place and Date

Çorum, 2017

Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (HÜSBED) hakemli ve bilimsel bir süreli yayın organıdır. Yılda iki sayı olarak yayımlanır. Dergide yayınlanan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazarlarına ait olup Enstitümüzün kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır. Yazılar yayıncı kuruluştan izin alınmadan kısmen veya tamamen bir başka yerde yayınlanamaz.

Hitit University Journal of Social Sciences Institute (HÜSBED) is a peer-reviewed academic journal which is published twice per year. All the responsibility for the content of the papers published here belongs to the author/authors, and does not express the official view of the Institute. Copyright©: Without getting permission of the journal, papers published here cannot be published partially or totally on other media.

Dergimizin Yayın ve Yazım İlkeleri bu sayının son kısmındadır

BU SAYININ HAKEMLERİ / Peers of this Issue

- Prof. Dr. Ahmet Alpaz Dikmen
(Ankara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ahmet ÖZALP
(Hitit Üniversitesi)
- Prof. Dr. Gülen ELMAS ARSLAN
(Emekli Öğr. Üyesi)
- Prof. Dr. Hamit BERİŞ
(Gazi Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mehmet EVKURAN
(Hitit Üniversitesi)
- Prof. Dr. Meral DEMİRÜREK
(Hitit Üniversitesi)
- Prof. Dr. Muammer CENGİL
(Hitit Üniversitesi)
- Prof. Dr. Selim TÜRCAN
(Hitit Üniversitesi)
- Prof. Dr. Süleyman GEZER
(Hitit Üniversitesi)
- Prof. Dr. Zeynep ERDOĞAN
(Ankara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ahmet MUTLU
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ahmet ÜSTÜN
(Amasya Üniversitesi)
- Doç. Dr. Bayramalı NAZIROĞLU
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
- Doç. Dr. Cem KOÇAK
(Hitit Üniversitesi)
- Doç. Dr. Fatih DUMAN
(Hitit Üniversitesi)
- Doç. Dr. Fatih SAKALLI
(Gazi Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ferhat AKDEMİR
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ferudun KAYA
(Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
- Doç. Dr. Gülüşan Özgün BAŞIBÜYÜK
(Cumhuriyet Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hakan REYHAN
(Hitit Üniversitesi)
- Doç. Dr. Halil APAYDIN
(Amasya Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hasan DAM
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hasan YÜCEL BAŞDEMİR
(Yıldırım Bayezid Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hasan YÜREK
(Mersin Üniversitesi)
- Doç. Dr. İbrahim TURAN
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
- Doç. Dr. İbrahim YENEN
(Kastamonu Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hüseyin İbrahim YEĞİN
(Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
- Doç. Dr. İlker SAKINÇ
(Hitit Üniversitesi)
- Doç. Dr. Kamil ALAKUŞ
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
- Doç. Dr. Koray YILMAZ
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
- Doç. Dr. Macid YILMAZ
(Hitit Üniversitesi)
- Doç. Dr. Metin UÇAR
(Hitit Üniversitesi)
- Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
- Doç. Dr. Necaattin BARIŞCI
(Gazi Üniversitesi)
- Doç. Dr. Nuri Özgür DOĞAN
(Nevşehir Üniversitesi)
- Doç. Dr. Nuriye BÜYÜKKAYACI DUMAN
(Hitit Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ö. Devrim YILMAZ
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Doç. Dr. Özcan GÜNGÖR
(Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ramazan AKSOY
(Bülent Ecevit Üniversitesi)
- Doç. Dr. Sabiha KILIÇ
(Hitit Üniversitesi)
- Doç. Dr. Sefer YAVUZ
(Kocaeli Üniversitesi)
- Doç. Dr. Süleyman TURAN
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
- Doç. Dr. Şükran GÜNGÖR TANÇ
(Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
- Doç. Dr. Taħa Bahadır SARAÇ
(Hitit Üniversitesi)
- Doç. Dr. Utku ALTUNÖZ
(Sinop Üniversitesi)
- Doç. Dr. Vedat BAL
(Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
- Doç. Dr. Yakup ÇOŞTU
(Hitit Üniversitesi)
- Doç. Dr. Yusuf ACUNER
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ahmet Turan TÜRK
(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ali BAYRAM
(Hitit Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ali Metin BÜYÜKKARAKAYA
(Hacettepe Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ali Turan BAYRAM
(Sinop Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ali ÜNAL
(Hitit Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Arif Behiç ÖZCAN
(Selçuk Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Bilal ÇANKIR
(İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Buğra KALKAN
(İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)

BU SAYININ HAKEMLERİ / Peers of this Issue

- Yrd. Doç. Dr. Canan ŞENTÜRK
(Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Candaş CAN
(Sinop Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Cihat SAVSAR
(Hitit Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Davut ELMACI
(Amasya Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Demirhan Fahri ERDEM
(Gazi Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Derya ATABEY
(Hitit Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Dilek ŞAHİN
(Cumhuriyet Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Emrah ÇETİN
(Bartın Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Engin KANBUR
(Kastamonu Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Erdem ÖZLÜK
(Selçuk Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Erjada PROGONATI
(Hitit Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Eşref Savaş BAŞÇI
(Hitit Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Eyyüp Ensari ŞAHİN
(Hitit Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Fatih KONAK
(Hitit Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Fatih ÖZÇALIK
(Hitit Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Fatma OKUMUŞ
(Anadolu Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Feryal SÖYLEMEZOĞLU
(Ankara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Gamze Ebru ÇİFTÇİ
(Hitit Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Gözde İnal KIZILTEPE
(Adnan Menderes Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Gülizar AKKUŞ
(Kastamonu Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Hediyeatullah AYDENİZ
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. İclal ARSLAN
(Hitit Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. İlker KÖSTERELİOĞLU
(Amasya Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. İsa SARI
(Hitit Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Kamil ÇOŞTU
(Bartın Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Kenan SEVİNÇ
(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Kerem KAPTANGİL
(Sinop Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Kürşat EFE
(Amasya Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Mehmet AVCI
(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Melih ENGİN
(Uludağ Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Meryem ACARA
(Cumhuriyet Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Mustafa Ertan TABUK
(Hitit Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Mustafa Tolga ÇIRAK
(Hitit Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Müfit ŞENEL
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Müslüme AKYÜZ
(Cumhuriyet Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Nilay KÖLEOĞLU
(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Nurcan SÜKLÜM
(Hitit Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Nuri Özgür DOĞAN
(Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Recep AYDIN
(Hitit Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Salih DEĞİRMENÇİ
(Amasya Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Serdar YENER
(Sinop Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Serkan KAYA
(Harran Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Sultan SALUR
(Sinop Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Şahabettin ERGÜVEN
(Hitit Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Şahin DİLEK
(Cumhuriyet Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Yahdet ÖZKOÇAK
(Hitit Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Veysel DİNLER
(Hitit Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Yusuf DİNÇ
(Trakya Üniversitesi)
- Dr. Bülent İŞLER
(Gazi Üniversitesi)
- Dr. Hasan İlkay AL
(Hitit Üniversitesi)
- Dr. Kudret ZENGİN
(Hitit Üniversitesi)
- Dr. Mehmet Akif CEYHAN
(DİB)
- Dr. Nejla KAYALI ORTA
(Mersin Üniversitesi)
- Dr. Özlem SAĞIROĞLU
(Gazi Üniversitesi)
- Dr. Serdar ERKAN
(Hacettepe Üniversitesi)

EDİTÖRÜN NOTU

Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (HÜSBED) 10. cilt 2. sayısıyla siz değerli okuyucularının beğenisine sunulmuş bulunmaktadır.

Doçentlik başvuruları ve akademik teşvik için istenilen nitelikli dergi sınıfında yer alan, yayın periyodu düzenli bilimsel nitelikli akademik bir dergi olan HÜSBED, bu sayı ile onuncu yılını tamamlanmış bulunmaktadır.

Dergimizin Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü'nden e-ISSN'si alınmış ve e-dergi (online) olarak yayın hayatına devam etmektedir.

Dergimize gönderilen çalışmaların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Bu yoğun ilgi, aynı sene içerisinde gönderilen bazı çalışmaların takip eden periyotta yayımlanmamasına neden olabilmektedir. Bu konuda, dergimize çalışmalarını gönderecek siz değerli araştırmacıların anlayışlı olacağını ümit etmekteyiz.

Ayrıca, dergimizin bu sayısında hakem/panelist görevinde bulunan değerleri akademisyenlere de teşekkür ederiz.

Yayımlanması isteğiyle Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'ne göndereceğiniz makale, çeviri, tanıtım ve değerlendirme yazılarınızı, <http://dergipark.gov.tr/hititsosbil> adresinden açık dergi sistemine ücretsiz üye olarak, kendi hesabınız üzerinden gönderebilirsiniz.

Yeni sayılarda buluşmak temennisiyle...

Doç. Dr. Yakup ÇOŞTU

HÜSBED Editörü

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

MAKALELER / ARTICLES

Galip AKIN Vahdet ÖZKOÇAK Timur GÜLTEKİN Somatoskopi ve Antropometri Tekniklerinin Adli Bilimler İçin Önemi <i>Somatoscopy and Anthropometry Techniques Importance for Forensic Sciences</i>	704
Azzem ÖZKAN Cihat SAVSAR Performans Karnesi (Balanced Scorecard) ve Performans Karnesini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Kayseri İmalat Sanayinde Bir Araştırma <i>Balanced Scorecard and A Study for Investigating the Factors Affecting Balanced Scorecard in Kayseri Manufacturing Industry,</i>	715
Turhan KORKMAZ Emrah İsmail ÇEVİK Hasan UYGURTÜRK Spot ve Vadeli Piyasalar Arasında Risk Durumunda Nedensellik İlişkisi <i>Causal Relationships between Spot and Futures Markets in Risk Situations</i>	737
Gülüşan ÖZGÜN BAŞIBÜYÜK Sercan ACAR Murat DOĞAN Antropometrik Ölçümlerin Polis Adaylarının Silah Atış Performansları Üstünde Etkisi <i>The Effect of Anthropometric Measurements on Weapon Performance of Police Candidates</i>	757
Zeynep BAYKAN Melis NAÇAR Tıp Eğitiminde Örtük Müfredat Öğrencilerin Empati Düzeylerini Etkilemekte Midir? Boylamsal Bir Çalışma <i>Is Hidden Curriculum In Medical Education Affects The Emphaty Level Of Students? A Longitudinal Study</i>	775
Yakup ÇOŞTU The Religious Lives of European Turks; The Role of Religious Groups <i>Avrupalı Türklerin Dinsel Yaşamı; Dini Grupların Rolü</i>	785
Fatih DUMAN Durumsal Muhafazakârlık' Anlayışı Üzerine Teorik & Eleştirel Bir Değerlendirme <i>A Theoretical & Critical Analysis on the Concept of 'Situational Conservatism'</i>	797
Tamer EREN Seyda GÜR Online Alışveriş Siteleri İçin AHP ve TOPSİS Yöntemleri İle 3PL Firma Seçimi <i>Selection of 3PL Company for Online Shopping Sites with AHP and TOPSIS Method</i>	819
Nahit Erdem KÖKER Deniz MADEN Tüketici Yenilikçinin, Öz Saygı ve Sosyal Kimlik Boyutları Temelinde İncelenmesi: İtalya ve Türkiye Üzerine Bir Araştırma <i>Consumer Innovativeness in Relation with Self-esteem and Social Identity: A Research Directed to Italy and Turkey</i>	835
Hakan REYHAN Türkiye'de Sağ Milliyetçi Siyasal Düşünce Geleneğinde Çevre Algılaması <i>Right Nationalist in The Tradation Of Political Thought in Turkey Environmental Detection</i>	855
İbrahim TURAN Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Aleviliğin Öğretimi İle İlgili Yeterlik Algıları <i>The Perception Of Proficiencies Of Religious Culture And Moral Knowledge Teachers About Teaching Of Alavism</i>	879

Ayfer YILMAZ	903
Suat Derviş'in Aksaray'dan Bir Perihan' Adlı Romanına Dair Bazı Tespitler <i>Some Findings About Suat Derviş's Novel is Called "A Perihan From Aksaray"</i>	
Erman AKILLI	927
Turkey's Arabian Middle East Policy and Syrian Civil War <i>Türkiye'nin Arap Ortadoğusu Politikası ve Suriye İç Savaşı</i>	
Gökşen ARAS	945
Edebiyat ve Kültür: Bireysel ve Toplumsal Gelişmede Okuma ve Kütüphane Alışkanlığı Üzerine <i>Literature and Culture: Reading and Library Habits For Individual and Social Progress</i>	
Mutlu Yüksel AVCILAR	969
Mehmet Fatih AÇAR	
Tüketicilerin Akaryakıt İstasyonu Tercihini Etkileyen Faktörlerin Analitik Hiyerarşi Prosesi Yöntemi ile Tespitine Yönelik Ankara İlince Bir Araştırma <i>An Investigation For Consumers' Gas Stations Selections Using The Analytical Hierarchy Process (AHP) Approach</i>	
Recep AYDIN	993
Bürokrasiyi Toplumsal ve Siyasal Boyutuyla Ele Alan Kuramsal Yaklaşımlar <i>Theoretical Approaches Grasping the Bureaucracy with Its Social and Political Extent-Context</i>	
Doğa BAŞER	1007
Huriye İrem KALAYCI KIRLIOĞLU	
Mehmet KIRLIOĞLU	
Sosyal Hizmet ve Bauman: Sosyal Adalet <i>Social Work and Bauman: Social Justice</i>	
Ali BAYRAM	1021
Örgütlerde İnsan Enerjisi: Teorik Çerçeve <i>Human Energy At Work: Theoretical Framework</i>	
Mihriban CİNDİLOĞLU DEMİRER	1043
Örgütlerde Destek Algılarının Çalışanın Duygularını İfade Etmesi Üzerine Etkisi <i>The Effects of Perceived Organizational Support On Emotional Expression in Organizations</i>	
Kamil ÇOŞTU	1063
2012-2015 Yılları Arasında Din İşleri Yüksek Kurulu'na İntikal Eden Soruların Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi <i>Evaluation of the Questions Submitted to the High Board Of Religious Affairs Between The Years 2012-2015 in Terms Of Informal Religious Education</i>	
Sebahattin Emre DİLEK	1083
Nur KULAKOĞLU DİLEK	
Dünyada ve Türkiye'de Yaşanan Olayların Turizme Yansımaları: 1960'tan Günümüze Tarihsel Bir Değerlendirme <i>Reflections of The Events In The World and Turkey On Tourism: A Historical Evaluation from 1960 to Present</i>	
Taner GÜNEY	1109
Ekonomik Özgürlük ve İnsani Gelişmişlik <i>Economic Freedom and Human Development</i>	
Ahmet İhsan KAYA	1121
Recep BİNDAK	
Ortaokul Öğrencilerinin Şiire Yönelik Tutumlarının İncelenmesi <i>Investigation of Secondary School Student's Attitude Towards Poems</i>	
Esra KESKİN	1137
İlkgül KAYA ZENBİLCİ	
Ortak Çağ'da Bizans El Yazmalarında Görülen Örgü Kompozisyonları <i>Braid Compositions Seen in the Byzantine Manuscripts of the Middle Ages</i>	

Osman Barbaros KEMER	1159
Muhammed Fatih AYDEMİR Türk İmalat Sanayinin Endüstri-İç Ticareti (2001-2014) <i>Intra-Industry Trade of Turkish Manufacturing Industry (2001-2014)</i>	
Onur OKYAR	1181
İran Ekseninde Türkiye-Ermenistan İlişkileri: Anlaşmazlıktan Kazançta <i>Turkey-Armenia Relations With Regards To Iran: From Dispute To Profit</i>	
Sevinç ÖZALP	1207
Kalkınma ve Devlet Algısı: Çorum Örneği <i>Development and Government Perception: The Case of Çorum</i>	
Hasan Hüseyin UZUNBACAK	1235
Polislerin Çalışma Saatlerinin Aile Yaşam Kalitesine Etkisi Üzerine Nitel Bir Araştırma <i>Qualitative Research About The Effects Of Working Hours On Quality Of Family Life</i>	
Ayşe ÖZTÜRK SAMUR	1257
Gözde İNAL KIZILTEPE Okulum ve Öğretmenim Hakkında Ne Düşünüyorum? <i>What I Think About School And Teacher?</i>	
Erol SUNGUR	1277
Postmodern Tüketim ve Dindarın Seçkinlik (Elitlik) Göstergeleri <i>Postmodern Consumption and Elitism Indicators Of Devotee</i>	
Dilek ŞAHİN	1299
Kümeleme Analizi ile Doğu Avrupa Ülkelerinin Ekonomik Özgürlükler Açısından Değerlendirilmesi <i>Evaluation of Eastern European Countries in Terms of Economic Freedoms with Cluster Analysis</i>	
Erdal TAŞBAŞ	1315
Osmanlı'da Eski Eser Korumacılığı ve Bir Örnek: Osman Hamdi Bey'in Side'ye Göçmen İskânını Engelleme Çalışmaları <i>Preservation of Classic in Ottoman State and An Example: Osman Hamdi Bey's Efforts to Hinder Immigration to Side</i>	
Serdar YENER	1337
Sultan SALUR Girişimciliğin Belirleyeni Olarak Girişimsel Öz-yeterlilik <i>Entrepreneurial Self Efficacy As Predictor Of Entrepreneurship</i>	
Nihal YILDIZ YILMAZ	1355
Ayşe MENTİŞ TAŞ İlkokul Çevre Farkındalık Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması <i>Primary School Environment Awareness Scale Validity and Reliability Study</i>	
Mehmet AKALIN	1377
Kentli Yoksulların Konut Sorununa Yönelik Proaktif Bir Çözüm Önerisi: Artımlı Konut <i>A Proactive Solution for Urban Poor's Housing Problem: Incremental Housing Model</i>	
Gürkan DAĞBAŞI	1409
Muhammed Teymür'un Fı1-Kitâr İsimli Kısa Öyküsünün Farklı Çevirilerinin Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi <i>The Comparative Evaluation of Translations of Muhammad Taymur's Short Story Named "Trende" in Different Languages</i>	
Cumhur GÜNKÖR	1425
Cennet GÖLOĞLU DEMİR 5/1/1961 Tarih ve 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifine Yönelik Basında Yer Alan Görüşlerin İncelenmesi <i>Exploration of the Opinions in the Press for the Amendment of the Primary School and Education Law of 5/1/1961 Date and 222 Number</i>	

Bülent TANSEL	1453
<i>Lise Öğrencilerinin Bağımlılık ;Yapıcı Maddelere Yönelik Tutumlarının İncelenmesi</i> <i>Examining High School Students Attitudes Towards Addictive Substances</i>	
İsa YILDIRIM	1473
Şükrü ADA Okul Müdürlerinin Kişilik Özellikleri ve Denetim Odağı İnançları Öğretmenlerin İş Doyumu Etkiler Mi? <i>Do Personality Traits Of School Principals And Their Locus Of Control Beliefs</i> <i>Affect Teachers' Job Satisfaction?</i>	
Muhammed Emin YILDIZLI	1489
Yönelim Metaforlu Deyimlerin Sınıflandırılması <i>lassification of Orientation Metaphorical in Idioms</i>	
Tuba YIYIT	1499
Sosyal Sermaye Kavramına Türkiye'deki Örgütsel Davranış Çalışmaları Açısından Bir Bakış <i>An Overview of the Social Capital Concept With Regard To Organizational Behavioral</i> <i>Studies in Turkey</i>	
Ömer Faruk AKMEŞE	1521
Hasan ERBAY Bülent Gürsel EMİROĞLU Hakan KÖR Course Content Development Platform in Distance Education <i>Uzaktan Eğitimde Ders İçeriği Oluşturma Platformu</i>	
Hamit AKSOY	1547
Hasan ERBAY Hakan KÖR Üniversite Akademik Personellerinin Yaşam Boyu Öğrenme Tutumlarının İncelenmesi <i>The Research of the Attitude of Lifelong Learning of University Academic Staff</i>	
Mehmet Celal GÜLTEKİN	1559
Üniversite Öğrencilerinin Siyasal Yaşama Katılım Boyutlarının İncelenmesi: Mardin Örneği <i>Examination of the University Students' Dimensions of Participation in Political Life:</i> <i>Mardin Sample</i>	
Ufuk IŞIK	1581
Yavuz Kağan YASIM Otel Çalışanlarının Psikolojik Güçlendirme ile Örgütsel Bağlılıkları Arasındaki İlişki <i>The Relation Between Psychological Reinforcement and Organizational Engagement</i> <i>Of Hotel Employees</i>	
Begül ÖZKOCA	1595
H. Sinem ŞANLI Çorum İli Dodurga İlçesi Mehmeddedetekke Köyüne Ait Kilimlerin Bazı Özellikleri <i>The Rug Samples of Mehmeddedetekke Village of Dodurga Town in Çorum Province</i>	
Buğra BAĞCI	1617
Safa HOŞ Ömür DEMİNER Bankacılıkta Hizmet Kalitesinin AHS ve TOPSIS Teknikleriyle Değerlendirilmesi: Çorum Örneği <i>Evaluation of Service Quality in Banking With Ahp And Topsis Technics: A Study in Çorum</i>	
Burak DÜZ	1639
Turist Rehberliğinde Meslek Etiği İlkelerinin Faydacı Etik Yaklaşımı ile Belirlenmesi <i>A Study To Determine The Codes Of Ethics in Tour Guiding in The Context Of Utilitarianism</i>	

Burak GÜNEŞ 1663
Uluslararası Politika' da Güvenliği Yeniden Düşünmek: Bush ve Obama Üzerinden
Bir Değerlendirme
*Rethinking Security in the International Politics: Evaluation Over Bush and
Obama's Administrations*

Safa HOŞ 1687
Buğra BAĞCI
Ömür DEMİREK
Coğrafi Bölgelere ve Demografik Özelliklere Göre Öğrencilerin Tüketici Özelliklerinin
Karşılaştırılması: Hitit Üniversitesi Öğrencilerine Yönelik Ampirik Bir Çalışma
*Comparison of Consumer Behaviours of Students According to Geographical
Regions and Demographic Characteristics: Ampirical Study On The Students Of Hitit University*

Mehmet Akif İNCİ 1705
Adalet KANDIR
Okul Öncesi Eğitim'de Dijital Teknolojinin Kullanımıyla İlgili
Bilimsel Çalışmaların Değerlendirilmesi
*Evaluation of Scientific Studies Related to the Use of Digital Technology
in Preschool Education*

Altuğ ORTAKCI 1725
Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Kültür ve Kültürün Korunması Üzerine Bir İnceleme
An Analysis on Culture and Cultural Protection in Five-Year Development Plans

Okan ÖZKAN 1759
Sağlık Hizmetlerinde Hasta Odaklı Yaklaşım: Hasta Katılımı
Patient-Oriented Approach in Health Services: Patient Engagement

Nevzat GENCER 1771
Aday Öğretmen Yetiştirme Programına Yönelik Aday Öğretmen Tutum Ölçeği'nin
Geliştirilmesi (AÖTÖ): Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması
*The Development of Candidate Teachers Attitude Scale for Candidate
Teacher Training Program (CATAS): Validity and Reliability Study,*

Aysu FİLİZ 1789
Ö. Devrim YILMAZ
Turizm Gelişim Yaklaşımları Kapsamında Yerel Halkın Turizm Yönelik Algi
ve Tutumları: Mazı Köyü- Türkbükü Karşılaştırmalı Analizi
*Residents' Perception and Attitudes towards Tourism within the Scope
of Tourism Development Approaches: Comparative Analysis of Mazı Village-Türkbükü*

Yusuf ÇELİK 1825
Ahmet ÜSTÜN
Üniversite Son Sınıf Öğretmen Adaylarının Tükenmişlik Düzeylerinin Çeşitli
Değişkenler Açısından İncelenmesi
*Investigation of Burn-Up Levels of The Prospective Teachers Related to
the Different Variables*

ÇEVİRİ/ TRANSLATION

Ana MariaRİZZUTO 1847
Çev. Fatma Nur BEDİR
Critique of the contemporary literature in the scientific study of religion
Bilimsel Din Çalışmalarında Çağdaş Literatürün Eleştirisi

TANITIM VE DEĞERLENDİRME YAZILARI / BOOK REVIEWS

Fırat KAYA 1855
Michael T. Klare, The New Landscape of Global Conflict: Resource Wars

SOMATOSKOPI VE ANTROPOMETRİ TEKNİKLERİNİN ADLİ BİLİMLER İÇİN ÖNEMİ

Galip AKIN¹
Vahdet ÖZKOÇAK²
Timur GÜLTEKİN³

Atıf/©: Akın, Galip, Özkoçak, Vahdet ve Gültekin, Timur (2017). Somatoskopi ve Antropometri Tekniklerinin Adli Bilimler İçin Önemi. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.703-714

Özet: İnsanı doğrudan biyokültürel olarak inceleyen bilim dalı Antropoloji'nin alt dallarından biri olan Somatoloji'dir. Somatoloji insanı morfolojik olarak incelerken, Somatoskopi ve Antropometri tekniklerinden yararlanır. Somatoskopi insanda sayısal olarak ölçülemeyen dudak şekli, deri rengi gibi vücut niteliklerini araştırmaya çalışır. Antropometri ise sayısal olarak ifade edilebilen boy uzunluğu, büst yüksekliği gibi metrik olarak tanımlanabilen vücut özelliklerini tespit eder. Bu tekniklerin araştırmada kullanımı 16. yüzyıla kadar gitmekte ise de yaygın olarak çeşitli bilimlerde ve sanayi dallarında kullanımına 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlanmıştır.

Somatoskopi ve Antropometri teknikleri en çok insanda büyüme ve gelişmenin belirlenmesinde, her türlü alet, araç-gereç, makine, yapı, donanım ve yaşam alanlarının tasarımında, spora yakınlığın ve sporcu performansının saptanmasında, insan sağlığının populasyon düzeyinde teşhisi gibi bilim dallarında önemli veriler sağlamaktadır.

Somatoskopi ve Antropometri tekniklerinin çok fazla kullanıldığı bilimlerden biri de Adli Bilimlerdir. Adli Bilimlerde maktulün veya suçlunun kimliğinin tespitinde bu iki Antropolojik teknikten yeterince yararlanılmaktadır. Maktulün kimliğinin belirlenmesi esnasında, eğer maktulün cesedi henüz yeni ise ten rengi, burun şekli ve yapısından, parmak izlerine kadar Somatoskopik nitelikleri saptanabilir. Antropometri tekniğiyle ise boy uzunluğu, büst yüksekliği, parmak uzunluğu ve kilo gibi sayısal ölçüleri tespit edilebilir. Maktulün sadece kemikleri ve dişleri kalmışsa, bunlardan alınan Antropometrik ölçümler yardımıyla kimliği belirlenebilir. Bu literatür çalışmasında Somatoskopi ve Antropometri teknikleri kısa olarak açıklanarak, tekniklerin uygulanış şekillerinden bahsedildikten sonra, bu tekniklerden yararlanan bilim ve sanayi dalları aktarılacaktır. Nihayet Adli Bilimler'de Somatoskopi ve Antropometri tekniklerinin yararlanması ve bu tekniklerin Adli Bilimler için taşıdığı önem tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Somatoskopi, Antropometri, Kimliklendirme, Adli Bilimler.

Bu çalışma 13.Anadolu Adli Bilimler Kongresinde sözlü sunum olarak sunulmuştur.

Makale Geliş Tarihi: 01.07.2017/ Makale Kabul Tarihi: 09.11.2017

¹ Prof. Dr., Bozok Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, e-posta: galip.akin@bozok.edu.tr

² Yrd. Doç. Dr., Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Fiziki Antropoloji ABD, e-posta: vahdetozkocak@gmail.com

³ Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, e-posta: tguLTEKIN@ankara.edu.tr

Somatoscopy And Anthropometry Techniques Importance For Forensic Sciences

Citation/©: Akin, Galip, Özkoçak, Vahdet ve Gültekin, Timur. (2017). Somatoscopy and Anthropometry Techniques Importance for Forensic Sciences, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp. 703-714

Abstract: Somatology, which is one of the lower branches of Anthropology, is a science that directly tastes humanity bioculturally. Somatology uses somatoscopy and anthropometry techniques while morphologically examining a human. Somatoscopy tries to investigate body qualities such as lip shape, skin color, which are not numerically measured. Anthropometry, on the other hand, identifies body characteristics that can be described numerically, such as height, height, and height of the bust. Although the use of these techniques in research has gone up to the 16th century, it has been widely used for various sciences and industrial branches since the second half of the 20th century.

Somatoscopy and anthropometry techniques provide the most important information in the design of all kinds of tools, tools, machinery, structures, equipment and living spaces, determination of sporadic performance and athlete performance, determination of population health of human health,

One of the many uses of somatoscopy and anthropometry techniques is the Forensic Science. These two Anthropological techniques are sufficiently utilized in the identification of the victim or the criminal in the Forensic Science. During the identification of the victim's identity, if the victim's body is still new, somatoscopic qualities can be determined from skin color, nose-like shape and structure to fingerprints. With the anthropometry technique, numerical measures such as height, bust height, finger length and weight can be determined. If only the bones and teeth of the victim are left, the anthropometric measurements can be used to identify them.

In this literature study, somatoscopy and anthropometry techniques will be briefly explained, and then the science and industry branches benefiting from these techniques will be transferred after mentioning the application forms of the techniques. Finally, the use of somatoscopy and anthropometry techniques in forensic sciences and the importance of these techniques for forensic sciences will be discussed.

Keywords: Somatoscopy, Anthropometry, Identification, Forensic Sciences.

I. GİRİŞ

İnsan başlangıçtan günümüze kadar doğa ve çevresindeki canlılarla mücadele etmiştir. Bu mücadelede doğadan ve çevresindeki canlılardan yararlanabildiği oranda yaşamı kolaylaşmış ve kaliteli bir yaşam sürebilmiştir. Ancak insanın doğa ve çevresindeki canlılardan yararlanabilmesi sahip olduğu bilgi birikimine, yeteneği ve deneyimine bağlı olmuştur. İnsanın doğa ve çevresinden yararlanabilmesinin geçmişi çok uzun ve çetin olmuştur. İnsanın özellikle kendini homosantrizm ve etnosantrizm gibi önyargularla incelenmesine, araştırılmasına izin verilmemiş, daima karşı çıkmıştır. Ancak M.S. 14. yüzyılda başlayan,

Aydınlanma Çağı olarak bilinen Rönesans Dönemi'nden sonra insanı incelemek, üzerinde çalışmak mümkün olmuştur (Akın, 2011).

İnsanla ilgili başlangıçtaki çalışmalar, genellikle ruhsal ağırlıklı olmak üzere, ruhsal-fiziksel içeriklidir. Batıda bu tip çalışmaların gelişmesi 16. yüzyıla kadar gitmektedir. Başlangıçta çocukların fiziksel gelişmeleri ve büyümesi Antropometrik teknikler yardımıyla incelenmiştir. 18. yüzyılda inceleyen ise Christian Friedrich Jampert olmuştur. Jampert "Hayvan Vücudunun Büyümesini Denetleyen Faktörler" isimli doktora tezinde, çocuklarda fiziksel gelişmeyi nicelik (sayısal) olarak 1754 yılında, yetimhanede yaşayan kız ve erkek çocukları 1 ile 25 yaşına kadar olanları kesitsel (cross-sectional) yöntemle incelemiştir. Yapılan en eski kesitsel yöntemle olan bu araştırmada katılımcılardan boy uzunluğu, kilo, kol uzunluğu, baş çevresi, kol uzunluğu, göğüs ve karın çevresi gibi antropometrik ölçümler alarak, fiziksel büyüme örüntüsünü değerlendirmiştir (Akın ve ark., 2013). Bu çalışmadan sonra az sayıda da olsa bu tip çalışmalara rastlanmaktadır. Antropometrik verilerin matematik ve istatistik yöntemler yardımıyla, Antropometrik verilerin sağlık alanında ilk kullanıma düşüncesini ve uygulamasını 19. yüzyılda başlatanlardan biri Quetelet'tir (Akın ve ark., 2013; Ulijaszek ark., 1998).

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında (1917) çocuklarda büyüme ve gelişmeyle ilgili en eski çalışma Nafi Atıf Kansu tarafından, 125 kız ve 156 erkek çocukta (7-20 yaş arası) boy ve ağırlık ölçüleri alınarak hazırlanan makale Muallim Mecmuası'nda (s.348-351) yayınlanmıştır. Bundan 1 yıl sonra Kansu (Kansu, 1931a) ve Şenyürek (Şenyürek, 1940)'in araştırmaları sonucu Türklerde ABO kan grupları üzerinde ilk araştırmanın, Hirszfild ve Hirszfild tarafından 1918 yılında Makedonya'da yaşayan ve Türk olduğu söylenen 500 katılımcı üzerinde yapıldığına dair antropolojik araştırmaları vardır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla başlayan Antropometrik çalışmalar, günümüze kadar artarak devam etmiştir (Akın ve ark., 2013).

Günümüzde, Somatoskopi ve Antropometri teknikleri insanın morfolojik ve fizyolojik durumunun belirlenmesinde ve insanın yararlanıp kullanabileceği her türlü alet, makine, yapı, donanım ile yaşam alanlarının tasarımında, spora başlayacak olanların seçiminde, spor yapanların performans analizlerinin yapılmasında, insan sağlığı ve dinçliğinin tespitinde Adli Bilimlerde maktul veya suçlunun ortaya çıkarılmasında yararlanılmaktadır.

Bu araştırmada Somatoskopi ve Antropometri tekniklerinin tanıtımı; tekniklerin özelliklerinin vurgulanması, bu tekniklerden yararlanan

bilimlerin belirtilmesi, özellikle Adli Bilimlerde kullanımı ve kullanımının Adli Bilimler için önemi açıklanacaktır.

II. SOMATOSKOPI VE ANTROPOMETRİ TEKNİKLERİ VE ÖZELLİKLERİ

Somatoskopi tekniği bireylerin veya toplumun metrik (sayısal) olarak ölçülemeyen vücut niteliklerini araştırmaya çalışır. Antropometri tekniği ise, sayısal olarak ifade edilebilen (metrik) vücut özelliklerini tespit eder (Akin ve ark., 2013; Norton ve ark., 2004). Bu tekniklerin insanda büyüme ve gelişme araştırmalarında kullanılmasının başlangıcı 16. yüzyıla kadar giderse de, bu tekniklerde kullanılan aletlerin ve ekipmanların hassas olarak üretilmeye başlanmasıyla, 20. yüzyılın başlarından itibaren yaygınlaşarak bu teknikler kullanılmaya başlanmıştır. Bu tekniklerden Somatoskopide, ölçülemeyen vücut nitelikleri belirlendiğinden, karşılaştırma yapılacak önceden oluşturulan skala, şekil veya normlar gibi gereçler titizlikle hazırlanma ve daima araştırma süresince aynı gereçler kullanılmalıdır. Örneğin dudak şekli belirlenecek tüm araştırmada, hep aynı özellikteki norm şekillerle karşılaştırılıp dudak şekli belirlenmelidir. Saç rengi için bir toplum araştırılacaksa, önceden saptanmış skalalar yardımıyla belirlenmelidir (Akin, 2001; Olivier, 1960).

Saç şekli, kılların vücutta dağılımı veya ten rengi gibi nitelikler belirlenecekse, rüzgar veya yağışın olmadığı ve güneşin aydınlattığı ortamlarda veya ışıklandırmanın iyi olduğu ortamlarda araştırma yapılmalıdır. Ayrıca araştırmaya başlamadan önce araştırmada görev alacak araştırmacıların iyi eğitilmesi ve uygulanacak teknikler konusunda yeterince bilgilendirilmesi gerekir ve bireysel araştırmacı hatası ortadan kaldırılmalıdır. Ayrıca araştırmaya başlanmadan pilot bir araştırma uygulaması mutlaka yapılmalıdır. Bu pilot araştırma teknisyenlerin minimum düzeyde hata yaptıklarından (kabul edilebilir düzeyde) emin olununcaya kadar uygulamaya devam edilmelidir.

Antropometri tekniği sayısal (ölçülebilen) vücut özellikleri ele alınarak incelendiğine göre, bu teknikte de vücut ölçülerinin belirlenmesi ve alınmasında çok dikkatli davranılması, ayrıca Antropometrik ölçümleri alacak teknisyenler önceden yetiştirilip, ölçümler hakkında uygulama yaptırılması gerekmektedir. Araştırmada öncelikle alınacak ölçümler titizlikle belirlenmeli daha sonra araştırmada kullanılacak antropometre, büyük-küçük çap pergeli, padometre, kılavuzlu pergel, 100 grama hassas tartı aleti

gibi aletler bakımlı ve temiz olmalı, ayarları (kalibrasyonları) kontrol edildikten sonra araştırmaya başlanmalıdır (Akın, 2001).

Alınan Antropometrik ölçüler araştırmanın kanıtı (verisi) niteliğinde olacağından, ölçüler amaca uygun belirlenmelidir. Amaca uygun belirlenmezse, araştırma gelişigüzel birçok sayı, tablo, grafik içerir ki gerçek amacı açıklamaktan uzaklaşır. Öte yandan metrik ölçü, iki nokta arasındaki mesafe ölçülerek alınır. Bu nedenle ölçüsü alınacak mesafenin ölçü noktaları titizlikle belirlendikten sonra ölçü alınmalıdır. Aynı ölçüler için aynı terimlerin kullanıldığı tek bir teknik olmalıdır. Yani ölçü alınmasında ve ölçü tespitinde standardizasyon sağlanmalıdır. Araştırma sırasında ölçü alacak teknisyen, deneğin (katılımcı) neresinde bulunacağı pratik çalışmalarla öğretilmelidir (Özkoçak ve Alkaya, 2017)

Ölçüler genellikle vücudun sol tarafından alınmalıdır. Çünkü sol taraf daha az kullanıldığından şekil bozukluklarına rastlama olasılığı daha azdır. Sol tarafta herhangi bir hastalık veya bozukluk varsa ölçü sağ taraftan alınmalıdır. Yumuşak dokudan ve özellikle yüz bölgesinden alınacak fotoğraflarda da titiz davranılmalı ve soldan görüntü almaya dikkat edilmelidir. Daha sonrasında yapılacak karşılaştırma çalışmalarında ise sağdan ve profilden alınacak görüntülerin de aynı titizlikte alınması gerekmektedir (Özkoçak ve Alkaya, 2017).



Şekil 1: Soldan gönüllü kulak çekimi (Özkoçak ve Alkaya, 2017).

Ağırlık ve boy gibi ölçüler alınırken, katılımcıların, çıplak ya da standart giyimli olmalıdırlar. Standart giyimden kasıt, erkekler ve bayanların iç çamaşırli olmalarıdır.

Çevre ölçüleri alınırken şerit metre, deriyi içe doğru bastırmadan, deri ile tam temas halinde olmalıdır. Uzun ve gür saçlılarda baş çevresi gibi ölçüler alınırken, saçlardan olabildiğince ölçüye dâhil edilmemesi ve ölçü değeri yazılırken bu dikkate alınmalıdır.

Araştırmada birey sayısı, popülasyonu veya her bir yaş grubunu temsil edebilecek sayıda katılımcı seçilmelidir. Örneklemenin doygun olduğundan emin olmak için istatistiksel testler yapılmalıdır. Cinsiyet ve yaş verilerinde 100'er kişiden az katılımcı bulunmamalıdır (Özkoçak ve Alkaya, 2017).

Araştırmada birden fazla teknisyen varsa her birinin alacağı ölçüler önceden belirlenmelidir. Ölçü aletleri okunurken dik tutulmalıdır. Çünkü özellikle küçük ölçümlerde 0.5mm dolayında okuma hatasına neden olunabilir.

Boy, büst, tüm kol uzunluğu gibi ölçülerin iki teknisyen tarafından alınması daha uygundur. Teknisyenlerden biri katılımcının ölçü alma pozisyonunda durmasına yardımcı olurken, diğeri ölçüyü alır. Ölçüyü alan teknisyen, alınan bir ölçüde okuma hatası olduğu veya uygun yerden ölçü almadığı kanısına vardığında aynı ölçüyü tekrar ve daha dikkatli almalıdır.

Araştırmalarda katılımcılardan alınacak antropometrik ölçüler, araştırmanın verilerini oluşturduğuna göre veriler araştırmanın doğruluğunu ve güvenilirliğini sağlayacağından verilerin elde edilmesi aşamasında, her türlü titizlik gösterilmelidir (Akın ve ark., 2013; Özkoçak ve Alkaya, 2017; Roche, 1996; Heyward ve Stolarczuk, 1996).

III. SOMATOSKOPİ VE ANTROPOMETRİ TEKNİKLERİNDEN YARARLANAN BİLİM DALLARI

İnsan sağlığı, büyüme ve gelişmesi, vücut yapısının tespit edilmesine yarayan birçok metot ve teknik bulunmaktadır. Bunları sıralayacak olursak;

- 1- Densitometry: Vücut yoğunluğunun ölçümü.
- 2- Hydrometry: Vücut sıvısı ölçümü.
- 3- Whole-Body Counting and Neutron Activation Analysis: Tüm vücut ölçümü (sayımı)ve Nötron Aktivasyon analizi.
- 4- Dual Energy X-Ray Absorbtiometry: X-Ray çift enerji emmesi.

- 5- Electric Impedance and Total Body Electrical Conductivity: Alternatif akım direnci ve toplam vücut elektrik iletkenliği.
- 6- Estimation of Muscle Mass: Kas kütlelerinin tahmini.
- 7- Multicomponent Molecular Level Models of Body Composition Analysis: Vücut kompozisyon analizinde çok bileşenli moleküller seviyesi modeli.
- 8- Imaging Techniques Applied to the Measurement of Human Body Composition: İnsan vücut kompozisyonu görüntüleme tekniği uygulaması.
- 9- Statistical Methods for the Development and Testing of Predictive Equations (RMR): Öngörü denklemlerinde gelişim (RMR) ve test etmek için istatistiksel metodlar.
- 10- Anthropometry and Ultrasound: Antropometri ve ultrason (Roch et al., 1996).

Vücut bileşiminin belirlenmesinde kullanılan dolaylı teknikler içerisinde, aletlerin daha ucuz olması, araştırma alanına kolay taşınabilir olması, vücut ölçülerinin daha rahat alınabilmesi nedeniyle Somatoskopi ve Antropometri bireyin veya bir toplumun morfolojik, anatomik, fizyolojik, hatta psikolojik özellik ve kapasitesinin ortaya çıkmasını sağlayan bir teknik olduğundan birçok bilim dalında ve sanayi kollarında rahatlıkla yararlanabilir.

Somatoskopi ve Antropometri tekniklerinden aşağıdaki bilim dalları ve sanayi kollarında sıklıkla yararlanır.

- 1- İnsan sağlığının populasyon düzeyinde belirlenmesinde,
- 2- İnsanda büyüme ve gelişmenin saptanmasında,
- 3- Ergonomik, mimarlık, mühendislik, çevre mühendisliği ve eğitim bilimleri ile donanım, yapı ve tekstil sanayisinde,
- 4- Yetenekli sporcu adaylarının belirlenmesinde ve sporcu performansının tespitinde yararlanır.
- 5- Adli Bilimlerde maktul ve suçluların saptanmasında yararlanır (Akın ve ark., 2013; Zeyfeolu ve Hancı, 2001).
- 6- Bireylerin beslenme durumlarının ortaya konmasında.
- 7- Geometrik Morfometri teknikleri ile yaş ve cinsiyet analizi yapılmasında (Özkoçak ve Alkaya, 2017).

IV. SOMATOSKOPI VE ANTROPOMETRİ TEKNİKLERİNİN ADLİ BİLİMLERDE KULLANILMASI VE YARARLARI

Adli Bilimlerin amacı, suç unsuru bulunan adli nitelikteki olaylarda verileri değerlendirerek, sonuçları suçu aydınlatacak şekilde hukukun kullanabileceği deliller haline getirmektedir.

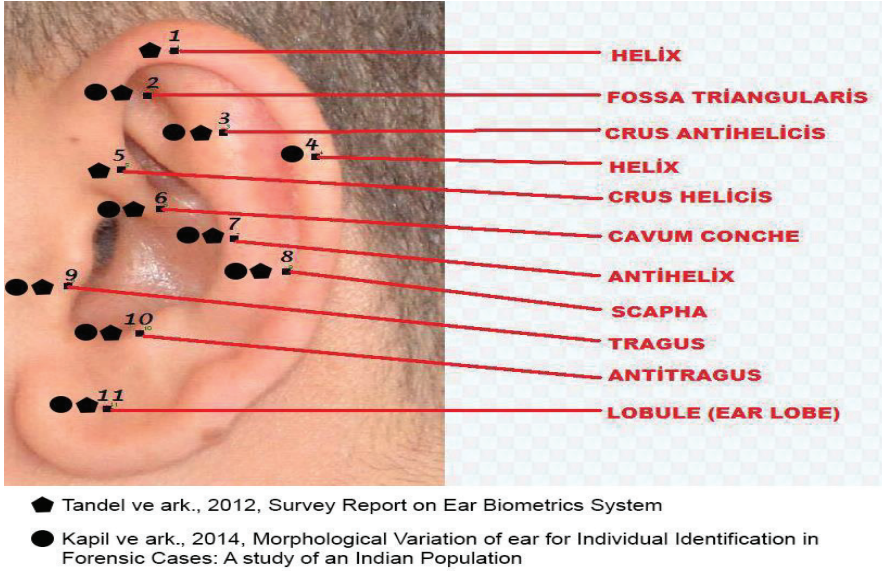
Adli Bilimler tıp, hukuk, fen, sosyal ve kriminal alanları ilgilendirir. Adli bilimler Adli Tıp, Adli Antropoloji, Adli Psikoloji, Adli Patoloji, Adli Toksikoloji, Adli Biyoloji, Adli Hemotoloji, Adli Mikrobiyoloji, Adli Odontoloji, Adli Kimliklendirme, Kriminoloji, Adli Entomoloji, Adli Eczacılık, Adli Palinoloji, Adli Orafoloji, Adli Hemşirelik, Adli Animasyon, Adli Fotoğrafçılık, Adli Otomotiv, ses ve görüntü analizleri, Balistik ile Adli Antropometri, Somatoskopi gibi alt dallara ayrılır.

Adli Bilimlerin bir kolu olan Adli Antropoloji, Somatoskopi ve Antropometri tekniklerinden yararlanarak maktul ve suçluların kimliklendirilmesinde önemli veriler sağlar. Antropometrik noktaların uygulanacak çalışma için belirlenmesi ve Antropometri tekniklerinin bilinmesi de oldukça önemlidir. Biyometrik datalardan karakterlerin varyanslarının bulunması için Somatoskopi tekniklerine sıklıkla başvurulmaktadır (Özkoçak ve Alkaya, 2017; Purkait R., 2014).

Adli Bilimlerde yeni teknikler her geçen gün kullanılmakta ve teknolojinin gelişimi ile bu seyir daha hızlanmaktadır. Yeni modellemelerde Antropometrinin informatik bilimi ile kullanımı göze çarpmaktadır. Yeniden yüzlendirmeden kulak ve diğer yüz özelliklerinden geometrik morfometri tekniklerinin kullanılmasına kadar bir çok alanda Antropometri tekniği sıklıkla başvuru alan metotlardandır (Sadek ve ark., 2014).

Yüz bölgesi Adli Bilimlerde ve özellikle Adli Antropolojide önemini her geçen gün artırmaktadır. Yüz bölgesinde en çok çalışılan bölge ise kulak olmuştur. Çalışmalar artık karşılaştırma yapılabilecek seviyeye gelmiştir. Kulak biyometrisinin belirlenmesi ve özelliklerinin çıkarılması ile Adli Bilimlerde kulağın kişi tanımlama, cinsiyet ve yaş tahmini belirlemede önemli olduğu vurgulanmıştır. Özellikle 2 boyutlu ve daha sonra 3 boyutlu yapılan çalışmalar ile önceden belirlenmiş anatomik noktalar (landmark) ve özel belirlenmiş anatomik noktalara (semi-landmark) bakılarak karşılaştırmalar yapılabilmektedir. Bu sayede suçlu tanımlama ve suçsuzu ayırma konusunda bilim insanlarına ve emniyet güçlerine destek sağlanmıştır (Chalás I., 2014;

Reich, 2012; Yadav ve ark., 2016; Maron ve Nitecka, 2015; Sadacharan, 2015).



Şekil 2: 11 Landmarkın (semi-landmark) işaretlendiği sol kulak (Özkoçak ve Alkaya, 2017).

Adli Bilimlerde özellikle gruplar arası karşılaştırmalarda, yaş ve cinsiyet ayırımında, kafatası veya iskelet materyali ayırmada ve yine gruplandırmada, Antropometri ve Somatoskopi teknikleri önemli bir yere sahiptir. Ölçülebilen (metrik) ve ölçülemeyen (non-metrik) karakterlerin ortaya konulmasında bu 2 tekniğe başvurulmaktadır (Galan ve ark., 2016; Çırak ve ark., 2013).

Son zamanlarda yaşanan adli vakalarda toplumların fiziksel ve ölçülebilen vücut özelliklerinin ne denli önemli bir yere sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Adli vakalarda zanlı veya maktulün fiziksel özelliklerine ve daha önceden elde edilmiş verilere bakarak karar verilebilmektedir. Bu sebeplerden dolayı toplumlarda fiziksel özelliklerin belirlenmesinde de sıklıkla bu 2 tekniğe başvurulmaktadır. İlkokul çocuklarında Mitova'nın Bulgaristan özelinde yapmış olduğu çalışmada, 6-11 yaş arası 2129 çocuğun ölçümü o ülkede Somatoskopi tekniklerinin kullanılarak yapıldığı en kapsamlı çalışmalardan biri olmuştur. Çalışmada spinal deformasyon ölçümü yapılmıştır. Buna benzer katkısı olan bir diğer güncel çalışmayı ise Kalyzhnvi ve arkadaşları 2014 yılında Rusya Federasyonunda yapmışlardır. Çalışma okul

çocuklarının fiziksel gelişmelerinde görülen değişimler olmuştur ve araştırmada Antropometri ve Somatoskopi tekniklerine başvurulmuştur. Ergenlik öncesi dönem çocuklarda yapılan bu çalışmada tıpçılar ve diğer bilim insanları sonuçlarına birlikte bakmışlardır. Opritoiu'nun 2008 yılında yaptığı çalışma, Romanya'da Lise çağı çocuklarda vertebral gelişmeye Somatoskopi ve Antropometri tekniklerini kullanmıştır. Bu ve benzeri çalışmaların sonuçları Adli vakalarda önemli veri bankaları olarak Adli Bilimcilere hizmet etmektedir (Jianhui ve ark., 2016; Mitova S., 2015; Kalyzhnhy ve ark., 2014; Opritoiu L.A., 2008).

V. SOMATOSKOPI VE ANTROPOMETRİ TEKNİKLERİNİN ADLİ BİLİMLER İÇİN TAŞIDIĞI ÖNEM

Somatoskopi ve Antropometri, Adli Antropoloji içerisinde değerlendirilen en önemli tekniklerin başında gelir. Adli Antropoloji bireysel suçlarda olayın aydınlanmasına yardımcı olan bilgilerin elde edilmesini sağladığı gibi, birçok insanın öldüğü uçak kazaları, doğal afetler ve savaşlar gibi toplu ölümlerde kimliklendirme yapabilmek için başvurulan çok önemli bir bilim dalı haline gelmiştir. Şüpheli ölümlerde, uçak kazası, afetler ve savaşlar sonucu ölenlerin yumuşak dokularından Somatoskopi ve Antropometri tekniğiyle (boy, el, el parmak uzunluğu, omuz genişliği- ısırma izi, kulak izi gibi) kimliklendirme yapılabilir. Ayrıca iskelet haline gelmiş maktullerin iskelet ve dişleri yardımıyla Antropometri tekniğiyle (Adli osteoloji), bu kalıntıların insana ait olup olmadığı, iskeletin, yaşı (adli yaşlandırma), cinsiyeti, boy uzunluğu, kilosu, vücudundaki travmalar, hastalıklar ve beslenme yapısıyla ilgili raporlamalar yapılabilir. Bu şekilde kimliklendirme hem Adli Antropolojide, hem de Biyoarkeolojik çalışmalarda kullanılır (Ünlütürk, 2015). Tüm dünyada şiddet ve suçun artışı Adli Antropoloji biliminin önemini giderek arttırmaktadır (Parlakgörür ve Kayaaltı, 2014).

VI. SONUÇ

Antropoloji bilim dalının alt dallarından biri olan Somatoloji bilim dalında, Somatoskopi (Somatoscopy) ve Antropometri (Anthropometry) Adli Bilimlerde cesetlerden kimliklendirme çalışmalarında yararlandığımız tekniklerdir. Bu iki teknikten Somatoskopi tekniği ile cesedin yumuşak dokularından yararlanılarak kimliklendirme yapılmaktadır. Antropometri tekniği ise cesedin boy uzunluğu, büst yüksekliği gibi Antropometrik ölçümlerinin alınmasında ve iskelet haline gelmiş cesetlerin kemiklerinden ve dişlerinden alınan Antropometrik ölçülerle kimliklendirme yapabildiğini sağlamaktadır.

Günümüzde tüm dünyada şiddetin ve suçun giderek artışı birçok insanın öldüğü uçak kazaları, doğal afetler ve savaşlar gibi olayların yaygınlaşması Adli Bilimlerin dolayısıyla Adli Antropolojinin önemini de arttırmıştır. Öte yandan toplu gömülerde iskelet kalıntılarında veya hasar görmüş kemiklerden yaş, cinsiyet, boy ve yüzün etlendirilmesinde (Fasiyal Rekonstrüksiyon, Kraniofasiyal Süperimpozisyon, Fasiyal Doku Kalınlığı Analizi) güvenilir veriler Adli Antropoloji bilimi yardımıyla elde edilebilmektedir.

Kimliklendirme için Adli Antropoloji biliminden Somatoskopi ve Antropometri tekniklerinden elde edilecek veriler, kanıt niteliğinde olacağından Adli vakalar için önemli bir yere sahiptir. Son zamanlarda ilerleyen teknolojik gelişmeler sayesinde insanda kalıtım materyali olan DNA'ların analizinden kimliklendirmenin daha güvenilir yapılabildiğini de bilmekteyiz. Fakat felaket kurbanlarının kimliklendirmesi için de Somatoskopi ve Antropometri teknikleri oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

- AKIN G, Tekdemir İ, Gültekin T, Emre E, Bektaş Y., (2013) Antropometri ve Spor, Alter Yay. Rek. Org. Tic. Ltd. Şti. Yayıncı Sertifika No: 11483, Ankara.
- AKIN G., (2013), Ergonomi, Alter Yay. Rek. Org. Tic. Ltd. Şti. Yayıncı Sertifika No: 11483, Ankara.
- AKIN G., (2011), Antropoloji ve Antropoloji Tarihi, Tiydem Yayıncılık, Ankara.
- AKIN G., (2001), Antropometri ve Ergonomi, İnkansa Ofset Matbaacılık, Ankara.
- CHALÁS I., (2014), Surface-Based Algorithms for Facial Mesh Comparison, Ph. D. Thesis Proposal, Masaryk University Faculty of Informatics.
- ÇIRAK A, Arihan S. K., Erkman A. C., Cirak M. T., (2013), Epigenetic features of human skulls from datça - burgaz excavations, Mediterranean Archaeology and Archaeometry, Vol.14, no 1, page 13- 24, Greek.
- GALAN Y., Zoriy Y., Briskin Y., Pityn M., (2016), Orienteering to optimize the psychophysical wellbeing of young teens (13 to 14 years old), Journal of Physical Education and Sport (JPES), DOI:10.7752/jpes.2016.03144.
- HEYWARD V. H, Stolarczyk L. M., (1996), Applied Body Composition Assessment, Human kinetics, USA.
- JIANHUÍ P., Juan T., Debiao X., Sili W., Mingzhi L., Yizhong W., A., (2016), Study of physical anthropology of the Dong people in Hubei Province, Acta Anthropologica Sinica Vol.35, No.4, November, 2016.
- KANSU Ş. A, (1931a), "Kan Grupları Hakkında". *İstanbul Darülfünun Tıp Fakültesi Mecmuası*. 5-6, 253-261.
- KALYNZHÍ E.A., Kuzmichev Y.G., Krylov N.V., Mikhaliyova S.Sv., (2014), The Peculiarities of Village Schoolchildrens's Physical Development in Modern Conditions, UDC 612.655, DOI 10.142526/00_1111_03. Maron R.E., Nitecka N., (2015), External Ear Anthroposcopy in Female Students of the University of Szczecin, Acta Biologica Nr 22, Nr 846.
- MÍTOVA S., (2015), Frequency and Prevalance of Postural Disorders and Spinal Deformities in Children of Primary School Age, Research in Kinesiology 2015, Vol.43, No.1, pp.21-24.

- NORTON K, Olds T., (2004), *Anthropometrica, A Textbook of Body Measurement for Sports and Health Courses*, University of New South Wales Press, Ltd, Sydney, AUSTRALIA. Oliver G, (1960), *Practical Anthropology*, Charles, C, Thomas, Publisher, Springfield, Illinois, USA.
- OPRİTOUİ L. A., (2008), Study regarding the incidence of physical deficiencies of the vertebral column at puberty, *Timișoara Physical Education and Rehabilitation Journal*, Volume 1 Issue 1.
- ÖZKOÇAK V., Alkaya A., (2017), *Geometrik Morfometride İstatistiksel Analizler*, ISBN: 978-605-344-516-6, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Parlakgörür M, Kayaaltı Z., (2014), *İskeletimizde Konuşan Şifreler, Adli Bilimler Bahar Sempozyumu*, Mayıs, 2014, S.1-13, Marmaris.
- PURKAİT R., (2014), External Ear To Aid Of Personal Identification: A Commentary, *Ind. J. Phys. Antrop. & Hum. Genet.* Vol. 33. No. 2 (2014):233-243.
- REİCH A., M., (2013), Anthropology, standardization and measurement: Rudolf Martin and anthropometric photography, *BJHS* 46 (3): 487-516, September 2013).
- Roche A.F, Heymsfield S.B, Lohman, Trimothy G., (1996), *Human Body Composition, Human Kinetica*, USA.
- ROCHE A, Sun S., (2003), *Human Growth Assessment and Interpretation*, Cambridge University Press, New York.
- SADACHARAN M. C., (2015), Ear morphometry on Indian Americans and its clinical importance, *International Journal of Applied Research (IJAR)* 2016; 2(1):348-353.
- SADEK N. O., Hikal A.N., Zaki W.F., (2014), Real Time Facial Expression Recognition Based On Hierarchal SVM, *Egyptian Computer Science Journal* Vol 38. No 1 January, ISSN-1110-2586, Egypt.
- ŞENYÜREK, M., (1940), "Kan Grupları ve Irk". *Ülkü Halkevleri Dergisi*. 15(85), 500-502.
- Ulijaszek S. I. Johnston F.E, Preece M. A., (1998), *Human Growth and Development*, Cambridge University Press, USA.
- ÜNLÜTÜRK Ö., (2015), Irk Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Adli Antropoloji'de Kullanımı, *Antropoloji Dergisi*, S.29; 93-116.
- YADAV M.M., Nigam K., Srivastava A., Kumar P., (2016), Recent Ancement in Ear Biometrics: A Review, *International Journal of Engineering Sciences & Research Technology* 5 (4), April 2016, ISSN: 2277-9655.
- ZEYFEOĞLU Y, Hancı H., (2001), *İnsanlarda Kimlik Tespiti*, Sted, Cilt: 10; 375-377.

PERFORMANS KARNESİ (BALANCED SCORECARD) VE PERFORMANS KARNESİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK KAYSERİ İMALAT SANAYİNDE BİR ARAŞTIRMA¹

Azzem ÖZKAN²

Cihat SAVSAR³

Atıf/©:Özkan, Azzem ve Savsar, Cihat (2017). Performans Karnesi (Balanced Scorecard) ve Performans Karnesini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Kayseri İmalat Sanayinde Bir Araştırma, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.715-736

Özet: Günümüz bilgi temelli ekonomilerinde işletmelerde değer yaratan varlıklar daha çok maddi olmayan varlıklar olarak ön plana çıkmaktadır. Bu gelişme işletmelerde örgütsel performans değerlendirme ve yönetimini de etkilemiştir. Dolayısıyla işletmeler geleneksel yöntemlerin aksine; strateji ile uyumlu ve performansı çok boyutlu değerlendiren yöntemleri kullanmaya başlamıştır. Bu yöntemlerin en önemlilerinden birisi de Performans Karnesi'dir. Performans karnesi performansı finansal boyut, müşteri boyutu, içsel süreçler boyutu ve öğrenme-gelişme boyutu ile değerlendirmektedir. Bu amaçla Kayseri ili imalat sanayinde yer alan ve en çok işçi çalıştıran ilk 50 işletme üzerinde anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Örgüt kültürü, inovasyon performansı, muhasebe bilgi sisteminin etkinliği gibi işletme içi faktörlerin işletme performansına etkisi, performans karnesinin boyutları ile ölçülmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgulara göre bu değişkenler içerisinde performans karnesi üzerinde en çok etkisi olan örgüt kültürüdür. İnovasyon performansı ve muhasebe bilgi sisteminin etkinliği de performans karnesi üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Performans Karnesi, İşletme Performansı, Örgüt Kültürü, İnovasyon Performansı, Muhasebe Bilgi Sistemi

Makale Geliş Tarihi: 31.10.2017/ Makale Kabul Tarihi: 06.12.2017

¹Bu çalışma, Prof. Dr. Azzem ÖZKAN danışmanlığında Cihat SAVSAR tarafından hazırlanmış olan "Performans Karnesi (Balanced Scorecard) ve Performans Karnesini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Kayseri İmalat Sanayinde Bir Araştırma" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

² Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, İİBF, e-posta: azzem@erciyes.edu.tr

³ Yrd. Doç. Dr., Hitit Üniversitesi, İİBF, e-posta: cihatsavsar@gmail.com

Balanced Scorecard and A Study for Investigating the Factors Affecting Balanced Scorecard in Kayseri Manufacturing Industry

Citation/©: Özkan, Azzem ve Savsar, Cihat (2017). *Balanced Scorecard and A Study for Investigating the Factors Affecting Balanced Scorecard in Kayseri Manufacturing Industry*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp. 715-736

Abstract: *In today's knowledge-based economy, assets creating value in the business are mostly intangible assets. This fact has also affected the organizational performance evaluation and its management. Therefore, unlike traditional methods, businesses have started to use evaluation methods which are multi dimensional and compatible with strategy. The most important of these methods is Balanced Scorecard. Balanced Scorecard evaluates the performance by considering into account its financial perspective, customer perspective, internal processes perspective and learning-growth perspective.*

That's why a survey was conducted, in Kayseri manufacturing industry, on the top 50 enterprises which have maximum employment capacity. The effect of intra-organizational factors such as organizational culture, innovation performance and the effectiveness of accounting information system on business performance was tried to be measured under the parameters of balanced scorecard. According to the findings, the most effective variable on the balanced scorecard is the organizational culture. Innovation performance and effectiveness of the accounting information system also have a positive effect on the balanced scorecard.

Keywords: *Balanced Scorecard, Organizational Performance, Organizational Culture, Innovation Performance, Accounting Information System.*

I. GİRİŞ

Küresel rekabet ortamında faaliyette bulunan günümüz işletmelerinin hayatlarını devam ettirebilmeleri ve rakipleri karşısında rekabet üstünlüğü elde edebilmeleri için kendi performanslarını doğru bir şekilde değerlendirmeleri gerekir. Bu nedenle işletmelerin gerçek durumlarını ortaya koyabilecekleri bir takım performans göstergeleri belirlemeleri ve bunları doğru analiz etmeleri işletmeler açısından hayati önem taşımaktadır.

İşletmeler son 20 yıla kadar performans değerlendirmelerinde genellikle muhasebe verilerine dayanan ve sadece finansal ölçütlerin kullanıldığı performans değerlendirme yöntemlerini kullanmaktaydı.

Günümüzde ise fiziksel olmayan varlıkların işletme varlıkları içerisinde artan oranı nedeniyle çok boyutlu ve neden sonuç ilişkileri ile tanımlanmış ölçütlerin kullanıldığı performans değerlendirme yöntemleri kullanılmaya

başlanmıştır. Böylece işletmeler varlık yapılarına ve çeşitliliğine uygun performans değerlendirme yöntemleri sayesinde gerçek performanslarını ölçebilir ve değerlendirebilir hale gelmişlerdir.

Bu yöntemlerin en önemlilerinden birisi de Performans Karnesi (Balanced Scorecard)'dır. Performans karnesi, Kaplan ve Norton tarafından 1992 yılında yazılan bir makale ile literatüre girmiş; işletme performansında finansal boyutun yanında müşteri boyutu, içsel süreçler boyutu ve öğrenme gelişme boyutlarını da içeren bir performans değerlendirme yöntemi olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Bu çalışmanın amacı da, örgüt kültürü, inovasyon performansı ve muhasebe bilgi sisteminin etkinliği gibi değişkenlerin genel işletme performansı üzerindeki etkilerinin Performans Karnesi'nin boyutları itibariyle değerlendirilmesi ve ortaya konulmasıdır. Bu amaç doğrultusunda Kayseri ili imalat sanayinde en çok işçi çalıştıran ilk 50 işletme üzerinde uygulamalı bir çalışma yapılmıştır. Çalışmanın bu alandaki literatür eksikliğine kısmen de olsa katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

II. PERFORMANS DEĞERLENDİRME: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Performans ve performans değerlendirme kavramları ile ilgili gerek akademisyenler gerekse uygulamacılar tarafından üzerinde uzlaşılan bir tanım bulunmamaktadır. Nitekim performans ve performans değerlendirme konularında önemli çalışmaları bulunan akademisyenlerden Neely vd.'ne göre performans çok yoğun olarak tartışılan bir konu olmasına rağmen nadiren tanımlanmaktadır (Neely; Gregory; Platts, 2005:1228).

A. Performans, Ölçümü ve Değerlendirme

Performans kelimesi dilimize Fransızca *performance* kelimesinden geçmiştir ve *başarım* olarak karşılık bulmaktadır. Başarım kelimesi ise dilimizde; *elde edilen bir başarı, herhangi bir olay veya durumu başarma isteği ve gücü, kişinin yapabileceği en iyi derece* gibi anlamlarda kullanılmaktadır (<http://www.tdk.gov.tr>). İşletme literatürüne yönelik bir tanım yapmak gerekirse; performans kişilerin, örgütlerin ve sistemlerin standartları önceden belirlenmiş olan amaç ve hedeflere ulaşabilmek için sergiledikleri eylemlerin başarı düzeylerinin nitel veya nicel olarak ifade edilmesidir. Literatürde çoğu zaman performans ölçümü ile performans değerlendirme kavramlarının birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Son yıllarda bu

kavramların yanında performans yönetimi kavramı da kullanılmaya başlanmıştır.

Performans değerlendirme, yürütülen faaliyet ve projelerin etkinliğinin araştırılmasına yönelik bir geri bildirim mekanizmasıdır. Performans değerlendirme ile performans ölçümü birbirinden farklı araçlardır. Performans ölçümü performans göstergelerinin elde edilmesine yönelik çalışırken; performans değerlendirme aldığı konuların özelliklerini ve neden sonuç ilişkilerini daha detaylı bir şekilde ortaya koymaktadır ve bu yönüyle daha geniş bir anlam ifade etmektedir (Yenice, 2006: 124).

B. Örgütsel Performans Değerlendirme

Tek boyutlu ve yoğun olarak finansal ölçütlerin kullanıldığı performans değerlendirme yöntemleri, günümüz işletmelerinin bu konudaki ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmıştır. Zira günümüzde performans değerlendirmede kullanılması gereken ölçütlerin niteliği büyük bir değişime uğramıştır. İşletmeler örgütsel performansı; iyileştirme, planlama ve örgütlenme, rekabet avantajı elde etme, ödül sistemini kurma ve standartlara uyma amacıyla yürütmek istemektedirler (Pocket, 2010: 15). Örgütsel performans değerlendirme, örgütün başarısı için nelere ihtiyaç olduğu ve nelerin geliştirilmesi gerektiği konusunda önemli rol oynamaktadır (Kanji, 2002: 716).

III. PERFORMANS KARNESİ

Kaplan ve Norton (1992) tarafından literatüre kazandırılan Performans Karnesi günümüz ekonomik şartlarında işletmelerin performanslarının sadece finansal ölçütler kullanılarak belirlenemeyeceğini, finansal ölçütlerin yanında finansal olmayan ölçütlerin de bir denge içerisinde kullanılması gerektiğini ileri sürmektedir. Genel bir tanımla performans karnesi, örgütün vizyon ve stratejisinin belirlenerek bunların bir dizi tutarlı performans ölçütlerine dönüştürülmesini öngören geniş kapsamlı bir stratejik yönetim modelidir (Kaplan and Norton, 1999: 31; Virtanen, 2009: 2; Niven, 2002: 12; Coşkun, 2007: 53).

A. Performans Karnesinin Boyutları

Performans karnesinin amacı işletmelerin geçmişte sergiledikleri performansa ait mali göstergelerin gelecekteki performanslarını sağlayacak etkenlere ait göstergelerle bütünleşmesini sağlamaktır. Bu amaçla

performans karnesinin hedef ve ölçütleri işletmenin vizyon ve stratejisi göz önüne alınarak belirlenir. Performans karnesinde yer alan hedef ve ölçütlerle işletmenin performansı dört farklı açıdan ele alınır. Söz konusu boyutlar; finans boyutu, müşteri boyutu, içsel süreçler boyutu ve öğrenme gelişme boyutudur (Kaplan ve Norton, 1999: 9).

Finansal Boyut: Finansal boyutta “İşletmemiz hangi finansal hedeflere ulaşırsa ortaklarımız tarafından başarılı kabul edilir?” sorusunun cevabı aranır ve genellikle kârlılık, büyüme ve hissedar değeri ekseninde işletme amaçları belirlenmektedir (Kaplan ve Norton, 1992: 77). Dolayısıyla performans karnesi finansal boyutu, uzun vadeli hissedar değeri yaratmak isteyen işletmelerin nihai amacı olarak kabul etmektedir (Kaplan ve Norton, 2006: 39). İşletme içindeki farklı birimlerin finansal amaçları performans karnesinin oluşturulması ile birlikte işletme stratejisi ile ilişkilendirilmelidir. Bu yönüyle performans karnesinde yer alan finansal amaçlar diğer boyutların amaç ve ölçütleri için bir odak niteliğindedir. Performans karnesinde yer alan her ölçütün finansal performansta bir gelişme yaratacak sebep-sonuç ilişkisinin bir parçası olması gerekir (Kaplan ve Norton, 1999: 61).

Müşteri Boyutu: Performans karnesinin ikinci boyutu “Vizyonumuza ulaşmak için müşterilerimiz tarafından nasıl algılanmalıyız?” sorusuna cevap aranan müşteri boyutudur. Geleneksel performans değerlendirme yöntemlerinde; kısa dönemde iyi finansal sonuçlar elde etme amacına yönelik işletmeler üzerindeki ciddi bir hissedar baskısından söz edilebilir (Kaplan ve Norton, 1999: 29). Performans karnesinde müşteri boyutu, işletmenin vizyon, misyon ve stratejilerinin hedef müşteriler ile ilgili özel amaçlar haline dönüştürülmesini ve bu amacın işletmenin bütün tarafları arasında paylaşılmasını sağlamaktadır. Müşteri boyutu, işletmenin sahip olduğu vizyonun anlaşılabilmesi için müşterilerine nasıl görünmesi gerektiği ile ilgilenmektedir (Niven, 2002: 15).

İçsel Süreçler Boyutu: İçsel süreçler boyutunda, işletmenin müşterilerine değer katabilmesi ve hissedarlarını memnun edebilmesi için üstün olması gereken işletme içi süreçlerin neler olduğu belirlenmektedir. Bu boyuttaki temel başarı ölçütleri, müşteri tatminine ve işletmenin finansal hedeflerine ulaşmasında en önemli etkiye sahip olabilecek içsel süreçlere odaklanmaktadır. Ayrıca içsel süreçler boyutu bir örgütün gelişmesi, rekabet

üstünlüğü elde edilebilecek esas işlevlere ve süreçlere yönelme imkânını da sağlamaktadır (Ensari, 2005: 60).

Öğrenme ve Gelişme Boyutu: Öğrenme ve gelişme boyutunun ölçüt ve amaçları diğer boyutların destekleyicisi durumundadır. Başka bir ifade ile performans karnesinin başarısı finansal boyut, müşteri boyutu ve içsel süreçler boyutunda yer alan amaç ve ölçütlerin öğrenme ve gelişme boyutuna ne kadar doğru bir şekilde yansıdığına bağlıdır. Çünkü öğrenme ve gelişme boyutu diğer boyutlarda belirlenen amaçlara ulaşmak için çalışanların ve örgütsel iklimin hangi seviyede olması gerektiğini belirler (Niven, 2002:134).

Öğrenme ve gelişme boyutu örgütün gayri maddi varlıklarını ve stratejideki rollerini belirlemektedir. Örgütlerde maddi olmayan varlıklar; insan sermayesi, bilgi sermayesi ve örgütsel sermaye şeklinde üç grupta toplanmaktadır (Kaplan ve Norton, 2006: 51; Evans, 2002: 2).

B. Performans Karnesi Literatür

Performans karnesi ile ilgili çalışmaların literatürde iki farklı alanda yoğunlaştığı görülmektedir. Birincisi performans karnesinin gerek performans ölçüm aracı olarak gerekse stratejik yönetim modeli olarak işletmelerde kurulmasına yönelik uygulama ağırlıklı çalışmalardır. İkincisi ise performans karnesi kullanımının başta işletme performansı olmak üzere çeşitli faktörler üzerindeki etkilerini araştırmaya yönelik çalışmalardır.

Örneğin, Hoque and James (2000) tarafından Avustralya'da 66 adet imalat işletmesi üzerinde yapılan anket çalışması ile performans karnesi bir performans ölçüm aracı gibi ele alınmıştır. Araştırma sonuçları, performans karnesinin dört boyutunda önerilen şekli ile performans ölçütleri kullanan işletmelerin performanslarının kullanmayanlara göre daha iyi olduğu ve her bir boyutun işletme performansı üzerinde pozitif etki yarattığı sonucunu göstermektedir.

Malina ve Selto (2001)'nin Kuzey Amerika'da büyük bir işletmenin yöneticileri üzerinde yaptıkları çalışmada performans karnesinin iletişim, yönetim kontrol ve motivasyon aracı olarak çalışanlar üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışma sonuçları yöneticilerin performans karnesinin etkili bir iletişim, yönetim kontrol ve motivasyon aracı olması yönündeki algıları olduğunu göstermektedir. Bu etki özellikle süreçlerde ve müşteri ilişkilerinde belirgin olarak ortaya çıkmaktadır.

Davis ve Albright (2004) tarafından Güney Amerika'da banka şubeleri üzerinde yapılan "Performans Karnesi Kullanımının Finansal Performans Üzerindeki Etkileri" adlı çalışmada performans karnesi kullanımının bankaların finansal performansı üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Çalışma sonuçları performans karnesi kullanan şubelerin kullanmayan şubelere göre daha iyi finansal performansa sahip olduklarını göstermektedir.

Banker; Chang; and Pizzini (2004) tarafından işletme birim yöneticileri üzerinde yapılan çalışmada performans karnesinden beklenen faydaların sağlanabilmesi için performans karnesinde yer alan ölçütlerin işletmenin stratejisi ile ilişkili olması, neden sonuç ilişkisi içerisinde birbirleriyle bağlantılı olması gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır.

Coşkun (2005) tarafından Türkiye'nin ilk 500 büyük işletmesi üzerinde yapılan anket çalışmasında işletmelere sanayi işletmelerinin performans ölçümünde kullanılan 60 adet ölçüt performans karnesinde önerilen şekilde dört boyut altında gruplandırılarak yöneltmiştir. Araştırılan konulardan birisi bu ölçütlere ne derece önem verildiği; bir diğeri ise ne sıklıkla ölçüldüğüdür. Dört boyutta yer alan ölçütlere aynı oranda önem verilmesine rağmen aynı sıklıkla ölçülmediği, özellikle öğrenme ve gelişme boyutu ile ilgili ölçütlerin diğer boyutlarda yer alan ölçütlere oranla daha az ölçüldüğü bulgusuna ulaşılmıştır. Coşkun çalışmasında performans karnesi kullanan ve kullanmayan işletmelerin performanslarını da karşılaştırmıştır. İşletmelerin Performans karnesi uygulamalarında, en fazla süreçler boyutu ile finansal boyutu kullandıkları, bu iki boyutu, müşteri boyutu ile öğrenme ve gelişme boyutunun izlediği görülmüştür. Ayrıca bir başka önemli sonuç da performans karnesi kullanan işletmelerin kullanmayan işletmelere göre daha iyi bir performansa sahip olduklarını ifade etmeleridir.

Crabtree ve De Busk (2008) tarafından Amerika'da 164 işletme üzerinde yapılan çalışmada performans karnesi kullanımının hissedar değeri üzerinde etkisi olup olmadığı araştırılmıştır. Araştırmada işletmelerin performans karnesini kullandıkları son üç yılın verileri ile kullanmayan işletmelerin aynı dönem verileri karşılaştırılmıştır. Çalışma kapsamında işletmelerin piyasa değeri, net defter değeri / piyasa değeri oranı ve net toplam aktif tutarları incelenmiş olup bunlardan hissedar getirisi hesaplanmıştır. Araştırma sonuçları stratejik yönetim modeli olarak performans karnesi kullanan işletmelerin kullanmayan işletmelere oranla aynı dönemde %27-30 arasında daha yüksek bir hissedar getirisi sağladığını göstermektedir.

IV. PERFORMANS KARNESİ BOYUTLARINA ETKİ EDEN DEĞİŞKENLERİN TESPİT EDİLMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Çalışmanın bu bölümünde verilen teorik bilgiler paralelinde Kayseri ili imalat sanayiinde faaliyet gösteren işletmelerden en fazla işçi çalıştıran ilk 50 işletme üzerinde, bazı işletme içi faktörlerin performans karnesi boyutları üzerindeki etkisi araştırılmıştır.

A. ARAŞTIRMANIN AMACI ve ÖNEMİ

Bu araştırmanın amacı performans karnesi boyutlarına etki ettiği düşünülen faktörlerin tespit edilmesi ve genel işletme performansının (performans karnesinin boyutları itibarıyla) değerlendirilmesidir.

Çalışmada genellikle finans ve üretim ağırlıklı performans ölçme kültürünün yaygın olduğu düşünülen işletme yöneticilerinden finansal boyut, müşteri boyutu, içsel süreçler boyutu ve öğrenme-gelişme boyutlarını kullanarak performanslarını algısal (subjektif) olarak değerlendirmeleri istenmiştir. Böylece işletmelere performans değerlendirmede yeni bir perspektif kazandırılması hedeflenmiştir. Bu amaçla performansa etki yaptığı düşünülen bazı değişkenlerin performans üzerindeki etkileri performans karnesinde yer alan boyutlar kullanılarak ölçülmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın diğer bir önemi ise işletmelerin performanslarını performans karnesinin boyutlarını esas alarak değerlendirmeleri sonucu her işletme için bir performans karnesi oluşturulmasıdır. Bu kapsamda işletmelerin; kısa dönem odaklı performans göstergelerine odaklanmak yerine, uzun dönemde finansal başarıyı sağlayacak olan müşteri boyutu, içsel süreçler boyutu ile öğrenme ve gelişme boyutları ile ilgili performans ölçütlerini performans değerlendirmede kullanmaları önem arz etmektedir.

B. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE KISITLARI

Araştırmanın kısıtlarını aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

- Araştırmanın kapsamı Kayseri ilinde imalat sanayiinde faaliyet gösteren ve en çok işçi çalıştıran 50 işletme ile sınırlı tutulmuştur.
- Zaman ve maliyet kısıtı nedeniyle Kayseri ili dışındaki işletmeler araştırma kapsamına dâhil edilememiştir.

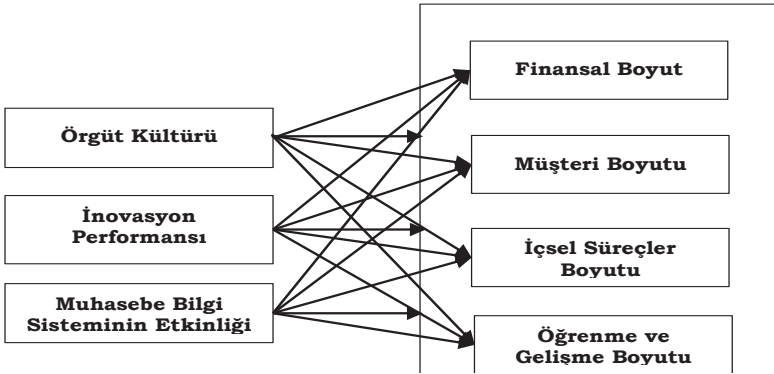
- Yöneticilerin anket formunu doldurmak için zaman ayırmak istememesi ve isteksiz davranmaları da araştırmannın başka bir kısıtını oluşturmaktadır.
- Bu çalışma ile yöneticilerden kullanılan değişkenlerin performansa etkilerini algısal olarak değerlendirmeleri istenmiştir.

C. ANA KÜTLE VE ÖRNEKLEM SEÇİMİ

Araştırmanın ana kütesini Kayseri ili imalat sanayinde faaliyet gösteren ve en çok işçi çalıştıran ilk 50 işletme oluşturmaktadır. Kayseri ili yarattığı katma değer ile ülke ekonomisine önemli katkılar sağlayan illerden birisidir. Özellikle imalat sanayiinde önemli ihracat potansiyeli olan bir ildir. Çalışmada “*imalat sanayi*” ve “*çalışan sayısı*” ana kütle belirleyicisi kriterler olarak ele alınmıştır. Bunun nedeni performansın; performans karnesinin boyutları itibariyle değerlendirilecek olmasındandır. Çünkü performans karnesinin boyutları ile seçilen kriterler örtüşmektedir. Performans karnesinde yer alan müşteri boyutu ile özellikle öğrenme-gelişme boyutu birebir insan kaynağı odaklı boyutlardır. Dolayısıyla insan kaynağı ve buna bağlı olarak çalışan sayısı örneklem seçiminde belirleyici kriterlerden birisi olmuştur. İmalat sanayi kriterinin seçilme nedeni ise performans karnesinde yer alan içsel süreçler boyutu kaynaklıdır. Her ne kadar içsel süreçler boyutu sadece fiziki üretimle ilgili olmayıp hizmet üretimini de kapsıyor olsa da bu boyutta sıkça kullanılan ölçütlerin daha çok fiziki üretimle ilgili ölçütlerden oluştuğu görülmektedir.

D. ARAŞTIRMANIN MODELİ VE HİPOTEZLERİ

Araştırmanın amacı doğrultusunda örgüt kültürü, inovasyon performansı ve muhasebe bilgi sisteminin etkinliği performans karnesi ve alt boyutları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla oluşturulan model ve araştırma hipotezleri aşağıdaki gibidir:



Araştırma Modeli Örgüt Kültürü, İnovasyon Performansı ve Muhasebe Bilgi Sisteminin Etkinliğinin Performans Karnesi ve Alt Boyutlarına Etkisi

H₁: Örgüt kültürünün performans karnesi üzerinde pozitif etkisi vardır.

H_{1.1}: Örgüt kültürünün performans karnesi alt boyutlarından finansal boyut üzerinde pozitif etkisi vardır.

H_{1.2}: Örgüt kültürünün performans karnesi alt boyutlarından müşteri boyutu üzerinde pozitif etkisi vardır.

H_{1.3}: Örgüt kültürünün performans karnesi alt boyutlarından içsel süreçler boyutu üzerinde pozitif etkisi vardır.

H_{1.4}: Örgüt kültürünün performans karnesi alt boyutlarından öğrenme ve gelişme boyutu üzerinde pozitif etkisi vardır.

H₂: İnovasyon performansının performans karnesi üzerinde pozitif etkisi vardır.

H_{2.1}: İnovasyon performansının performans karnesi alt boyutlarından finansal boyut üzerinde pozitif etkisi vardır.

H_{2.2}: İnovasyon performansının performans karnesi alt boyutlarından müşteri boyutu üzerinde pozitif etkisi vardır.

H_{2.3}: İnovasyon performansının performans karnesi alt boyutlarından içsel süreçler boyutu üzerinde pozitif etkisi vardır.

H_{2.4}: İnovasyon performansının performans karnesi alt boyutlarından öğrenme ve gelişme boyutu üzerinde pozitif etkisi vardır.

H₃: Muhasebe bilgi sisteminin etkinliğinin performans karnesi üzerinde pozitif etkisi vardır.

H_{3.1}: Muhasebe bilgi sisteminin etkinliğinin performans karnesi alt boyutlarından finansal boyut üzerinde pozitif etkisi vardır.

H_{3.2}: Muhasebe bilgi sisteminin etkinliğinin performans karnesi alt boyutlarından müşteri boyutu üzerinde pozitif etkisi vardır.

H_{3.3}: Muhasebe bilgi sisteminin etkinliğinin performans karnesi alt boyutlarından içsel süreçler boyutu üzerinde pozitif etkisi vardır.

H_{3.4}: Muhasebe bilgi sisteminin etkinliğinin performans karnesi alt boyutlarından öğrenme ve gelişme boyutu üzerinde pozitif etkisi vardır.

E. VERİ TOPLAMA YÖNTEMİ

Bu çalışmada veri toplama yöntemi olarak göz atım yöntemi kullanılmış, veri toplama aracı olarak biçimlendirilmiş veri toplama aracı olan anket tekniğinden yararlanılmıştır. Anket formu, göz atım araştırmalarının en önemli aracı olup, cevaplayıcılardan bilgi toplamak amacıyla oluşturulan bir biçimlendirilmiş veri formudur (Nakip, 2003: 97).

Örgüt Kültürü Ölçeği: Örgüt kültürünü ölçmek amacıyla Cameron ve Quinn (1999) tarafından geliştirilen; Karcıoğlu ve Timuroğlu (2004)'ün “*Örgüt Kültürü ve Liderlik*” adlı çalışmalarında ve Kurt (2010)'un “*Örgüt Kültürünün Yenilikçilik Performansı (İnovasyon) Üzerindeki Etkileri: Kayseri İmalat Sektöründe Uygulama*” adlı çalışmasında kullandıkları “Örgüt Kültürü” ölçeğinden faydalanılmıştır. Ölçek 24 ifadeden oluşmaktadır ve 5'li Likert Ölçeği (1=Kesinlikle Katılmıyorum; 2=Katılmıyorum; 3= Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum; 4=Katılıyorum; 5= Kesinlikle Katılıyorum) esasına göre düzenlenmiştir. Ölçek için Cronbach's Alpha Katsayısı ,88 olarak hesaplanmıştır.

İnovasyon Performansı Ölçeği: İnovasyon performansını ölçmek için birden fazla yazar tarafından geliştirilmiş olan (Calantone; Cavusgil; Zhao, 2002; Janssen and Yperen, 2004) ve Kurt (2010)'un Türkçe'ye çevirerek kullandığı “İnovasyon Performansı” ölçeğinden faydalanılmıştır. Ölçek 10 ifadeden oluşmaktadır ve 5'li Likert Ölçeğine (1=Kesinlikle Katılmıyorum; 2=Katılmıyorum; 3= Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum; 4=Katılıyorum; 5= Kesinlikle Katılıyorum) göre oluşturulmuştur. Ölçek için Cronbach's Alpha Katsayısı ,82 olarak hesaplanmıştır.

Muhasebe Bilgi Sisteminin Etkinliği Ölçeği: Muhasebe bilgi sisteminin etkinliğini ölçmek amacıyla Nicolaou (2000) tarafından geliştirilen ve Çidem (2013) tarafından “*Muhasebe Bilgi Sisteminin Etkinliği: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Üzerine Bir Araştırma*” adlı çalışmada Türkçe'ye uyarlanarak kullanılan ölçekten yararlanılmıştır. Ölçekte 5'li Likert Ölçeğine göre düzenlenmiş on iki ifade yer almakta olup katılımcılardan her bir ifadeyi 1= Hiçbir Zaman; 2= Nadiren, 3= Ara sıra, 4=Genellikle ve 5= Her Zaman seçeneklerinden birisi ile değerlendirmeleri istenmiştir. Ölçek için Cronbach's Alpha Katsayısı ,98 olarak hesaplanmıştır.

Performans Karnesi Ölçeği: İşletme performansını ölçmek amacıyla ilk kez Kaplan ve Norton (1992) tarafından geliştirilen ölçek formatına bağlı

kalınarak literatürde boyutlar için en çok kullanılan ölçütlerden derleme yapılmıştır. İşletme performansı performans karnesinde önerilen şekliyle finansal boyut, müşteri boyutu, içsel süreçler boyutu ile öğrenme ve gelişme boyutu olmak üzere dört boyutta ele değerlendirilmiştir. Ölçekte her bir boyut altında beş olmak üzere toplam 20 ifade bulunmaktadır. Boyutlar birbirleri ile eşit oranda ağırlıklandırılmış olup boyutlar altında yer alan ifadeler de kendi içerisinde eşit ağırlıktadır. Ölçek için Cronbach's Alpha Katsayısı, 96 olarak hesaplanmıştır.

Ölçekte yer alan bazı performans ölçütleri finansal boyut için; nakit akışı, kârlılık düzeyi ve varlıkların etkin kullanımı, müşteri boyutu için; müşteri memnuniyeti, müşteri devamlılığı, içsel süreçler boyutu için; ürün/hizmet kalite seviyesi ve kapasite kullanım oranı, öğrenme ve gelişme boyutu için çalışanların eğitimi ve gelişimi ile çalışanların memnuniyetidir. Bu performans değerlendirme yaklaşımı literatürde sıkça kullanılan performans değerlendirme yaklaşımlarından algısal performans değerlendirme ile benzerlik göstermektedir.

F.ARAŞTIRMA BULGULARI

Çalışmanın bu kısmında işletmelere ve anket formunu dolduran katılımcılara ait genel bilgiler, ölçeklere yönelik yapılan güvenilirlik ve frekans analizleri sonucunda elde edilen bulgular, değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları ile araştırma hipotezlerine ilişkin yapılan regresyon analizi sonuçları yer almaktadır.

1. Araştırma Bulguları

1.2. İşletme ve Katılımcılara Ait Genel Bilgiler

Araştırmaya katılan işletmelerin % 32,6'ı Limitet Şirket, %67,4'ü ise Anonim Şirket şeklinde faaliyette bulunmaktadır. İşletmelerin tümünün sermaye şirketi olduğu görülmektedir. İşletmelerin sektörel olarak dağılımında Orman Ürünleri ve Mobilya Sanayinde faaliyet gösteren işletmelerin %15,2 oranı ile ilk sırada olduğu anlaşılmaktadır. Zira Kayseri ilinde orman ürünleri ve mobilya sanayiinin ağırlık olduğu bilinmektedir.

İşletmeler sektörlerindeki faaliyet süreleri itibariyle incelendiğinde 21 yıl ve daha fazla süredir faaliyette bulunan işletme oranının %37, 16-20 yıl arası faaliyette bulunan işletme oranının ise %32,6 olduğu görülmektedir. Sadece işletme sahiplerinin yönetiminin %34,8 olduğu, işletme sahibi ve

profesyonel yöneticilerin birlikte yönetiminin ise %56,5 oranında olduğu anlaşılmaktadır. Çalıştırılan personel sayısına göre bir değerlendirme yapıldığında ise en çok %41,3 oranla 150-249 arası personel çalıştıran işletmeler olduğu görülmektedir. Bunu %28 ile 350 ve üzeri personel çalıştıran ve %26,1 ile de 50-149 arası işçi çalıştıran işletmeler takip etmektedir.

Anketi cevaplayanların cinsiyetlerine göre dağılımında büyük bir çoğunluğun erkek katılımcılardan oluştuğu görülmektedir. Katılımcıların yaşlarına göre bir inceleme yaptığımızda 36-45 yaş arası grubun % 43,5 oranında olduğu, 26-35 yaş arası grubun ise %34,8 oranında olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Eğitim düzeylerine göre yapılan sınıflandırma da katılımcıların %82,6'sının Ön Lisans-Lisans mezunu oldukları görülmektedir. Deneyim süreleri dikkate alındığında 6-10 yıllık mesleki deneyimi olanların %28,3 oranında, 16-20 yıl arası deneyim sahibi olanların ise %23,9 oranına sahip oldukları anlaşılmaktadır. Ankete cevap verenlerin %45,7'sinin departman yöneticisi oldukları görülmektedir.

1.3.Araştırmada Kullanılan Ölçeklere Yönelik Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırma kapsamında kullanılan değişkenlere ilişkin tanımlayıcı değişkenlere ilişkin sonuçlar Tablo 1'de görüldüğü gibidir.

Tablo 1: Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

DEĞİŞKENLER	Ortalama	Std. Sapma
Örgüt Kültürü	3,7563	,43929
İnovasyon Performansı	3,5783	,59886
Muhasebe Bilgi Sisteminin Etkinliği	4,4692	,50777
Finansal Boyut	69,0174	19,44843
Müşteri Boyutu	77,7696	16,77395
İçsel Süreçler Boyutu	78,9826	16,85799
Öğrenme ve Gelişme Boyutu	75,4913	16,64616
Performans Karnesi	75,3152	15,93904

Tablo incelendiğinde çalışmanın bağımsız değişkenlerin ortalamalarının 3,58 ile 4,47 arasında değiştiği ve standart sapma değerlerinin de birbirine yakın değerler aldığı görülmektedir. Bağımlı değişkenlerin ortalama değerlerinin ise 69,02 ile 78,98 arasında değer aldığı, yine aynı şekilde standart sapma değerlerinin birbirine yakın olduğu görülmektedir.

1.4. Araştırma Hipotezlerinin Test Edilmesi

Araştırmanın bu bölümünde, araştırmanın amaç ve kapsamı doğrultusunda bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiler ile ilgili bilgi ve bulgulara ulaşabilmek amacıyla daha önceden belirlenmiş olan hipotezler regresyon analizi aracılığı ile test edilmiştir.

1.4.1. Örgüt Kültürünün Performans Karnesi ve Alt Boyutları Üzerine Etkisini Gösteren Regresyon Analizi Sonuçları

Kurulan birinci regresyon modeli örgüt kültürü ile performans karnesi alt boyutlarından finansal boyut, ikinci model örgüt kültürü ile müşteri boyutu, üçüncü regresyon modeli örgüt kültürü ile içsel süreçler boyutu, dördüncü model örgüt kültürü ile öğrenme ve gelişme boyutu arasında kurulmuştur. Beşinci regresyon modeli örgüt kültürünün performans karnesi üzerindeki etkisini ortaya koymak amacıyla oluşturulmuştur. Tüm modellerde bir bağımlı ve bir bağımsız değişken yer aldığından basit regresyon analizi yapılmıştır.

Tablo 2: Örgüt Kültürünün Performans Karnesi ve Alt Boyutları Üzerine Etkisini Gösteren Regresyon Analizi Sonuçları

H _{1.1} : Örgüt kültürünün performans karnesi alt boyutlarından finansal boyut üzerinde pozitif etkisi vardır.								
Değişken	Beta	t	Sig.	R	R ²	F	p	Sonuç
Sabit	-39,93	-2,09	0,04					
Örgüt Kültürü	29,00	5,75	0,00					
				0,65	0,42	33,08	0,00	Kabul
Regresyon Modeli $Y = -39,93 + 29,00(\text{Örgüt Kültürü})$								
H _{1.2} : Örgüt kültürünün performans karnesi alt boyutlarından müşteri boyutu üzerinde pozitif etkisi vardır.								
Değişken	Beta	t	Sig.	R	R ²	F	p	Sonuç
Sabit	-4,94	-0,27	0,78					
Örgüt Kültürü	22,02	4,68	0,00					
				0,57	0,33	21,92	0,00	Kabul
Regresyon Modeli $Y = -4,94 + 22,02(\text{Örgüt Kültürü})$								
H _{1.3} : Örgüt kültürünün performans karnesi alt boyutlarından içsel süreçler boyutu üzerinde pozitif etkisi vardır.								
Değişken	Beta	t	Sig.	R	R ²	F	p	Sonuç
Sabit	2,56	0,13	0,89					
Örgüt Kültürü	20,34	4,14	0,00					

				0,53	0,28	17,20	0,00	Kabul
Regresyon Modeli $Y = 2,56 + 20,34(\text{Örgüt Kültürü})$								
H _{1.4} : Örgüt kültürünün performans karnesi alt boyutlarından öğrenme ve gelişme boyutu üzerinde pozitif etkisi vardır.								
Değişken	Beta	t	Sig.	R	R ²	F	p	Sonuç
Sabit	-2,20	-0,12	0,90					
Örgüt Kültürü	20,68	4,32	0,00					
				0,56	0,29	18,67	0,00	Kabul
Regresyon Modeli $Y = -2,20 + 20,68(\text{Örgüt Kültürü})$								
H ₁ : Örgüt kültürünün performans karnesi üzerinde pozitif etkisi vardır.								
Değişken	Beta	t	Sig.	R	R ²	F	p	Sonuç
Sabit	-11,13	-0,69	0,49					
Örgüt Kültürü	23,01	5,44	0,00					
				0,63	0,40	29,61	0,00	Kabul
Regresyon Modeli $Y = -11,13 + 23,01(\text{Örgüt Kültürü})$								

Modellerin geçerliliğini ölçen F değerlerinin tüm modellerde $\pm 1,96$ 'dan büyük olması ve modellerin anlamlılığını ölçen p değerlerinin aynı modellerde 0,05'ten küçük olması; örgüt kültürü ile performans karnesi ve alt boyutları arasındaki ilişkileri tespit etmek amacıyla kurulan regresyon modellerinin anlamlı ve geçerli birer model olduklarını göstermektedir. Tablo 3.11'den görüleceği üzere R ve R² değerleri sırasıyla birinci model için 0,65 ve 0,42; ikinci model için 0,57 ve 0,33; üçüncü model için 0,53 ve 0,28; dördüncü model için 0,56 ve 0,29 ve beşinci model için 0,63 ve 0,40 olarak hesaplanmıştır. Tabloda yer alan beta katsayıları bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisi olduğunu açıklamaktadır. Bunun sonucu olarak da H_{1.1}, H_{1.2}, H_{1.3}, H_{1.4} ve H₁ hipotezleri kabul edilmiştir.

1.4.2. İnovasyon Performansının Performans Karnesi ve Alt Boyutları Üzerine Etkisini Gösteren Regresyon Analizi Sonuçları

Bu bölümde inovasyon performansının performans karnesi ve performans karnesi alt boyutları üzerindeki etkilerini ortaya koymak amacıyla beş ayrı regresyon modeli kurulmuştur.

Tablo 3: İnovasyon Performansının Performans Karnesi ve Alt Boyutları Üzerine Etkisini Gösteren Regresyon Analizi Sonuçları

H _{2.1} : İnovasyon performansının performans karnesi alt boyutlarından finansal boyut üzerinde pozitif etkisi vardır.								
Değişken	Beta	t	Sig.	R	R ²	F	p	Sonuç
Sabit	28,89	1,73	0,09					
İnovasyon Performansı	11,21	2,44	0,01					
				0,34	0,11	5,95	0,01	Kabul
Regresyon Modeli $Y = 28,89 + 11,21(\text{İnovasyon performans})$								
H _{2.2} : İnovasyon performansının performans karnesi alt boyutlarından müşteri boyutu üzerinde pozitif etkisi vardır.								
Değişken	Beta	t	Sig.	R	R ²	F	p	Sonuç
Sabit	33,44	2,43	0,01					
İnovasyon Performansı	12,38	3,27	0,00					
				0,44	0,19	10,69	0,00	Kabul
Regresyon Modeli $Y = 33,44 + 12,38(\text{İnovasyon performans})$								
H _{2.3} : İnovasyon performansının performans karnesi alt boyutlarından içsel süreçler boyutu üzerinde pozitif etkisi vardır.								
Değişken	Beta	t	Sig.	R	R ²	F	p	Sonuç
Sabit	44,65	3,08	0,00					
İnovasyon Performansı	9,59	2,40	0,02					
				0,34	0,11	5,78	0,02	Kabul
Regresyon Modeli $Y = 44,65 + 9,59(\text{İnovasyon performans})$								
H _{2.4} : İnovasyon performansının performans karnesi alt boyutlarından öğrenme ve gelişme boyutu üzerinde pozitif etkisi vardır.								
Değişken	Beta	t	Sig.	R	R ²	F	p	Sonuç
Sabit	46,41	3,19	0,00					
İnovasyon Performansı	8,125	2,02	0,03					
				0,29	0,08	4,11	0,03	Kabul
Regresyon Modeli $Y = 46,41 + 8,12(\text{İnovasyon performans})$								
H ₂ : İnovasyon performansının performans karnesi üzerinde pozitif etkisi vardır.								
Değişken	Beta	t	Sig.	R	R ²	F	p	Sonuç
Sabit	38,35	2,85	0,00					
İnovasyon Performansı	10,33	2,79	0,00					
				0,38	0,15	7,80	0,00	Kabul
Regresyon Modeli $Y = 38,35 + 10,33(\text{İnovasyon performans})$								

Modellerin geçerliliğini ölçen F değerlerinin tüm modellerde $\pm 1,96$ 'dan büyük olması ve modellerin anlamlılığını ölçen p değerlerinin aynı modellerde 0,05'ten küçük olması nedeniyle; inovasyon performansı ile performans karnesi ve alt boyutları arasında kurulan regresyon modelleri anlamlı ve geçerli birer modeldir. R ve R² değerleri incelendiğinde; bu değerlerin sırasıyla birinci model için 0,34 ve 0,11; ikinci model için 0,44 ve 0,19; üçüncü model için 0,34 ve 0,11; dördüncü model için 0,29 ve 0,08; son model için 0,38 ve 0,15 şeklinde gerçekleştiği görülebilir. Tablo 3.12'de yer alan beta katsayılarına göre tüm modellerdeki bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerinde etkisi olduğu görülmektedir. Dolayısıyla H_{2.1}, H_{2.2}, H_{2.3}, H_{2.4} ve H₂ hipotezleri kabul edilmiştir.

1.4.4. Muhasebe Bilgi Sistemi Etkinliğinin Performans Karnesi ve Alt Boyutları Üzerine Etkisini Gösteren Regresyon Analizi Sonuçları

Tablo 4: Muhasebe Bilgi Sistemi Etkinliğinin Performans Karnesi ve Alt Boyutları Üzerine Etkisini Gösteren Regresyon Analizi Sonuçları

H _{3.1} : Muhasebe bilgi sisteminin etkinliğinin performans karnesi alt boyutlarından								
Değişken	Beta	t	Sig.	R	R ²	F	p	Sonuç
Sabit	6,77	0,28	0,78					
Muhasebe Bilgi	13,92	2,58	0,01					
				0,36	0,13	6,70	0,01	Kabul
Regresyon Modeli Y= 6,77 + 13,92 (Muhasebe Bilgi Sisteminin Etkinliği)								
H _{3.2} : Muhasebe bilgi sisteminin etkinliğinin performans karnesi alt boyutlarından müşteri boyutu üzerinde pozitif etkisi vardır.								
Değişken	Beta	t	Sig.	R	R ²	F	p	Sonuç
Sabit	41,77	1,92	0,06					
Muhasebe Bilgi	8,05	1,66	0,10					
				0,24	0,05	2,78	0,10	Red
H _{3.3} : Muhasebe bilgi sisteminin etkinliğinin performans karnesi alt boyutlarından içsel süreçler boyutu üzerinde pozitif etkisi vardır.								
Değişken	Beta	t	Sig.	R	R ²	F	p	Sonuç
Sabit	48,81	2,21	0,03					
Muhasebe Bilgi	6,74	1,37	0,17					
				0,20	0,04	1,89	0,17	Red
H _{3.4} : Muhasebe bilgi sisteminin etkinliğinin performans karnesi alt boyutlarından öğrenme ve gelişme boyutu üzerinde pozitif etkisi vardır.								

Değişken	Beta	t	Sig.	R	R ²	F	p	Sonuç
Sabit	10,63	1,53	0,59					
Muhasebe Bilgi	4,51	3,37	0,00					
				0,44	0,19	20,72	0,00	Kabul
Regresyon Modeli $Y = 10,63 + 4,51$ (Muhasebe Bilgi Sisteminin Etkinliği)								
H ₃ : Muhasebe bilgi sisteminin etkinliğinin performans karnesi üzerinde pozitif etkisi vardır.								
Değişken	Beta	t	Sig.	R	R ²	F	p	Sonuç
Sabit	27,00	1,35	0,18					
Muhasebe Bilgi	10,81	2,43	0,01					
				0,34	0,11	5,92	0,01	Kabul
Regresyon Modeli $Y = 27,00 + 10,81$ (Muhasebe Bilgi Sisteminin Etkinliği)								

Diğer taraftan modellerin geçerliliğini ölçen F değerlerinin birinci, dördüncü ve beşinci modellerde $\pm 1,96$ 'dan büyük olması ve aynı zamanda modellerin anlamlılığını ölçen p değerlerinin 0,05'ten küçük olması; muhasebe bilgi sisteminin etkinliği ve tabloda görülen performans karnesi boyutları arasında kurulan bu üç regresyon modelinin anlamlı ve geçerli birer model olduklarını göstermektedir. Muhasebe bilgi sisteminin etkinliği ile müşteri boyutu ve içsel süreçler boyutu arasında kurulan modeller ise anlamsız ve geçersizdir. Geçerli olan modellerin R ve R² değerleri ise sırasıyla birinci model için R değeri 0,36; R² değeri 0,13, dördüncü model için R değeri 0,44 ve R² değeri 0,19; beşinci model için R değeri 0,34 ve R² 0,11 değeri olarak hesaplanmıştır.

Tablo 3.14'den elde edilen veriler sonucunda beta katsayıları da dikkate alındığında; birinci, dördüncü ve beşinci modellerdeki bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken olan performans karnesi ve ilgili alt boyutları üzerinde etkisinin olduğu söylenebilir. Diğer modellerde ise etkisi bulunmamaktadır. Böylece H_{3.1}, H_{3.4} ve H₃ hipotezleri kabul edilmiş, H_{3.2} ve H_{3.3} hipotezleri ise reddedilmiştir.

SONUÇ

Yöneticilerin işletme faaliyetleri ile ilgili alacakları kararlar işletmelerin geleceğine yön vermektedir. Bu kararların önemli bir kısmı yönetilen varlıkların performansları ile doğrudan ilişkilidir. İçinde bulunduğumuz dönemde işletmeler yoğun bir rekabet ortamında faaliyet göstermektedir ve

bu rekabet, varlıkların etkin yönetimini ve değere dayalı bir yönetim anlayışını zaruri kılmaktadır.

Bu nedenle işletmelerin örgütsel performanslarını doğru bir şekilde ölçmeleri, değerlendirmeleri ve daha ileri seviye de yönetmeleri önem arz etmektedir.

Performans yönetimi literatürde; örgütü arzulan stratejik amaçlara yöneltmek amacıyla, işletmenin mevcut ve geleceğe ilişkin durumları ile ilgili bilgi toplama, bunları karşılaştırma ve performansın sürekli gelişimini sağlayacak yeni ve gerekli düzenlemeleri, etkinlikleri başlatma ve sürdürme görevlerini yüklenen bir yönetim süreci olarak tanımlanmaktadır. Görüldüğü gibi performans yönetimi performans ölçümünü ve değerlendirmesini de kapsayan analitik bir süreçtir.

İşletmeler uzunca seneler muhasebe verilerinden sağladıkları bilgilerle oranlar yöntemini, artık kârı, ekonomik katma değeri örgütsel performans değerlendirme aracı olarak kullanmışlardır. Hatta bu yöntemlerin çoğu özellikle finansal performans değerlendirmede geçerliliğini de korumaktadır. Ancak geleneksel performans değerlendirme yöntemleri; finansal ölçütlerin ağırlıklı olması, kısa dönem odaklı olması, geçmişe yönelik olması, stratejik uygulamaları desteklememesi, iş dünyasının gerçekleriyle uyumsuz olması ve işletmenin birçok bölümü ile ilgisiz olması gibi nedenlerle eleştirilmiştir.

Bu gelişmeler paralelinde özellikle 1990'lı yıllardan itibaren geleneksel performans değerlendirme yöntemlerinin eksikliklerini gidermeye yönelik ve günümüz işletmelerinin varlık yapılarına uygun örgütsel performans değerlendirme yöntemleri literatürde yerini almıştır.

Performans Karnesi de bu dönemde Kaplan ve Norton tarafından iş dünyasına kazandırılan bir kavramdır. Başlangıçta bir performans ölçme aracı sonrasında performans değerlendirme ve stratejik yönetim aracı olarak kabul görmüştür. Performans karnesi en geniş anlamıyla; işletmelerin sahip oldukları maddi varlıkların yanında; geleceğe yönelik olarak müşteri memnuniyeti çerçevesinde müşteri odaklılığı, müşteriler ve hissedarların beklentilerini karşılamaya yönelik içsel süreçlerin geliştirilmesi ve iyileştirilmesi, yaşanan değişimlere uyum sağlayabilmek amacıyla insan, sistem, işletme içi yöntemler çerçevesinde öğrenme ve gelişme gibi maddi olmayan değerlerini esas alan; belirli ölçütler kullanarak bu boyutları ölçen; boyutlar arasındaki dengenin ve entegrasyonun sağlanması için stratejik

geribildirim sağlayan; veriden stratejiye ulaşmayı ve stratejiyi çalışanların günlük işi haline getirerek uygulanır hale getirmeyi amaçlayan dinamik bir performans ölçüm, değerlendirme ya da stratejik yönetim tekniğidir.

Bu kapsamda Kayseri ili imalat sanayiinde yer alan ve en çok işçi çalıştırılan ilk 50 işletme üzerinde bir anket çalışması yapılmıştır.

Değişkenlerden birincisi örgüt kültürüdür. Örgüt kültürü işletme içinde genel kabul görmüş normları, değer yargılarını, ritüelleri ve çeşitli uygulamaları içeren ve bu özellikleri dolayısıyla davranış kalıplarını ortaya koyan bir kavramdır. Araştırma sonuçları örgüt kültürünün gerek performans karnesinin geneli üzerinde gerekse boyutları üzerinde pozitif etkisinin olduğunu göstermektedir.

Bir diğer değişken işletmelerin inovasyon performansıdır. Oslo Klavuzu'nda inovasyon, işletme içi uygulamalarda, işyeri organizasyonunda veya dış ilişkilerde yeni veya önemli derecede iyileştirilmiş bir ürün veya süreç, yeni bir pazarlama yöntemi ya da yeni bir organizasyonel yöntemin gerçekleştirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Araştırma kapsamında inovasyon performansının işletmelerin performans karnesi üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Sonuçlar inovasyon performansının işletmelerin performans karnesi üzerinde tüm boyutlar itibarıyla pozitif etkisinin olduğunu göstermektedir.

Araştırma Modelinin son değişkeni muhasebe bilgi sisteminin etkinliğidir. Muhasebe bilgi sistemi işletme içi, dışı ve geri bildirimlerden gelen mali nitelikteki işlemlere ait bilgi veya verileri bilgi işlem eylemleri sonucu çıktılara dönüştüren ve bunları raporlar halinde ilgili taraflara sunan bir yönetim bilgi sistemidir.

Araştırma sonuçları muhasebe bilgi sistemi etkinliğinin performans karnesi alt boyutlarından finansal boyut ve öğrenme-gelişme boyutu üzerinde pozitif etkisinin olduğunu göstermektedir. Diğer alt boyutlar üzerinde etkisinin olmadığı görülmekle beraber finansal boyut üzerinde de etkisinin olması performans karnesinin bütününe etkilemektedir.

KAYNAKÇA

- AKAL, Zühal. (2005). *İşletmelerde Performans Ölçüm ve Denetimi Çok Yönlü Performans Göstergeleri*, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, Ankara, 6. Basım, No: 473.
- BANKER, R. D., H. Chang and M. Pizzini. (2004), "The Balanced Scorecard Judgmental Effects po Performance Measures Linked to Strategy". *The Accounting Review*, cilt 79, S.19, ss. 1-23.

- CALANTONE, R. J., S. T. Cavusgila and Y. Zhao, (2002). "Learning Orientation, Firm Innovation Capability and Firm Performance". *Industrial Marketing Management*, S. 31, ss. 515-524.
- CAMERON, K. S. and R. E. Quinn. (1999), *Diagnosing and Changing Organizational Culture*. Addison: Wesley Publishing Company Inc.
- COŞKUN, Ali. (2005), *İşletmelerde Performans Yönetimi: Bir Yönetim Muhasebesi Aracı Olarak Performans Karnesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- COŞKUN, Ali. (2007), *Stratejik Performans Yönetimi ve Performans Karnesi*, Literatür Yayınları, İstanbul, 2. Baskı.
- CRABTREE, A.D. and G. K. De Busk. (2008). "The Effects Of Adopting The Balanced Scorecard On Shareholder Returns". *Advances in Accounting*, 24, S.1, ss. 8-15.
- ÇİDEM, İbrahim (2013), *Muhasebe Bilgi Sisteminin Etkinliği: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Üzerine Bir Araştırma*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- DAVIS, S. and T. Albright. (2004), "An Investigation of the Effect of Balanced Scorecard Implementation on Financial Performance". *Management Accounting Research*, S.15, ss.135-153.
- ENSARİ, Hoşcan. (2005), *21.yy. Okulları için Etkili bir stratejik Yönetim Aracı: Balanced Scorecard*. Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1.Baskı.
- EVANS, M. H. (2002), *Excellence in Financial Management, Course 11: The Balanced Scorecard, Revised*. <http://www.exinfm.com/training/pdfiles/course11r.pdf>. (Erişim tarihi: 04.07.2013).
- GHALAYİNİ, A. M., J. S. Noble and T.J. Crowe. (1997), "An Integrated Dynamic Performance Measurement System For Improving Manufacturing Competitiveness", *International Journal of Production Economics*, S.48, ss. 207-225.
- HOQUE, Z. and W. James. (2000), "Linking Balanced Scorecard Measures to Size and Market Factors: Impact On Organizational Performance", *Journal of Management Accounting Research*, S. 12, ss. 1-17.
- JANSSEN, O. and N. W. V. Yperen. (2004), "Employees' Goal Orientations, The Quality of Leader- Member Exchange and The Outcomes of Job Performance and Job Satisfaction", *Academy of Management Journal*, cilt.47 S. 3, ss. 368-384.
- KANJI, G. K. (2002), "Performance Measurement System", *Total Quality Management*, cilt. 13, S.5, ss. 715-728.
- KAPLAN, R. S. and D.P. Norton. (1992), "The Balanced Scorecard - Measures That Drive Performance". *Harvard Business Review*, January-February, ss. 71-81.
- KAPLAN, R. S. and D.P. Norton. (1992), "The Balanced Scorecard - Measures That Drive Performance". *Harvard Business Review*, January-February, ss. 71-81.
- KAPLAN, R.S. ve D.P. Norton. (1999), *Balanced Scorecard: Şirket Stratejisini Eyleme Dönüştürmek*. (Çev. Serra Egeli). Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- KAPLAN, R.S. ve D.P. Norton. (2006), *Strateji Haritaları: Gayri Maddi Varlıkları Maddi Sonuçlara Dönüştürmek*, (Çev. Şeyda Öztürk), Alfa Yayınları, İstanbul, 1. Baskı.
- KARCIOĞLU, F. ve M. K. Timuroğlu. (2004), " Örgüt Kültürü ve Liderlik ", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, S.15, ss. 319-338.
- KURT, Tuğba (2010), *Örgüt Kültürünün Yenilikçilik (İnovasyon) Performansı Üzerindeki Etkileri: Kayseri İmalat Sektöründe Uygulama*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kayseri.
- MALİNA, M. A. and F.H.Selto. (2001), "Communicating and Controlling Strategy: An Empirical Study of the Effectiveness of the Balanced Scorecard", *Journal of Management Accounting Research*, S.13, ss. 47-89.
- NAKİP, Mahir. (2003), *Pazarlama Araştırmaları, Teknikler ve (SPSS Destekli) Uygulamalar*, Seçkin Yayınevi, Ankara.

- NEELY, Andy, M. Gregory and K. Platts. (2005). "Performance Measurement System Design: A Literature Review and Research Agenda". *International Journal of Operations & Production Management*, cilt.25, S. 12, ss. 1228-1263.
- NEELY, Andy. (1999), "The Performance Measurement Revolution: Why Now And What Next?", *International Journal of Operations & Production Management*, 19 (2), 205-228.
- NİCOLAOU, A. (2000), "A Contingency Model of Perceived Effectiveness in Accounting Information Systems: Organizational Coordination and Control Effects", *International Journal of Accounting Information Systems*, S.1, ss.91-105.
- NİVEN, P. R. (2002), *Balanced Scorecard Step-By-Step - Maximizing Performance and Maintaining Results*. John Wiley & Sons Inc., New York.
- ÖRNEK, A. Ş. (2000), "Balanced Scorecard: Bilgiden Stratejiye Ulaşmada Kullanılabilir Yeni Bir Araç", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt. 2, S.3, ss. 255-276.
- Türk Dil Kurumu. "Büyük Türkçe Sözlük", (erişim adresi http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.59f0b69f8aa253.58161909) (erişim tarihi: 17 Nisan 2013)
- VİRTANEN, T. (2009). Guidelines for Implementing Balanced Scorecard, QPR Software Plc. <http://www.prototechnika.lt/qpr/wp-content/uploads/2012/07/QPR-Guidelines-for-Implementing-Balanced-Scorecard.pdf> (Erişim tarihi: 04.08.2013).
- YENİCE, Ebru. (2006), "Kamu Kesiminde Performans Değerlendirmesi", *Maliye Dergisi*, Ocak-Haziran, ss.122-132.

SPOT VE VADELİ PİYASALAR ARASINDA RİSK DURUMUNDA NEDENSELLİK İLİŞKİSİ¹

Turhan KORKMAZ²

Emrah İsmail ÇEVİK³

Hasan UYGURTÜRK⁴

Atıf/©: Korkmaz, Turhan, Çevik, Emrah İsmail ve Uygurtürk, Hasan (2017). Spot ve Vadeli Piyasalar Arasında Risk Durumunda Nedensellik İlişkisi. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.737-756

Özet: Bu çalışmada, BİST 30 Endeksinin spot ve vadeli işlemleri arasındaki nedensellik ilişkisinin risk durumlarına göre incelenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda çalışmada Hong vd. (2009) tarafından geliştirilen nedensellik testi kullanılmıştır. Hong vd. (2009) tarafından önerilen test yöntemi iki aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada logaritmik getiri serilerinin birinci ve ikinci momenti tahmin edilmekte ve belirli risk düzeylerinde getiri serileri için riske maruz değerler hesaplanarak, bu değerleri aşan dönemler risk dönemleri olarak nitelendirilmektedir. İkinci aşamada ise söz konusu dönemler için BİST 30 Endeksinin spot ve vadeli işlemleri arasında aşağı yönlü nedensellik ilişkisi araştırılmaktadır. Nedensellik test sonuçları spot piyasadaki vadeli piyasaya yönelik bir nedensellik ilişkisine işaret etmektedir. Çalışmada ulaşılan bu sonuçlar risk yöneticilerinin ve portföy yöneticilerinin yatırım stratejilerini belirlemede önemli bir role sahiptir. Çünkü vadeli işlemlerin riskten korunma amaçlı yapılması, risk durumlarında nedensellik ilişkisinin önemini daha da arttırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vadeli işlem, Borsa İstanbul, Nedensellik, GARCH, BİST30.

Makale Geliş Tarihi: 12.04.2017/ Makale Kabul Tarihi: 06.06.2017

¹ Bu çalışma, 22-23 Eylül 2016 tarihleri arasında Uşak'da düzenlenen 1st International Conference on Scientific Cooperation for the Future in the Social Sciences da sunulan bildirinin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

² Prof.Dr., Mersin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, e-posta: tkorkmaz@mersin.edu.tr

³ Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, e-posta: eicevik@nku.edu.tr

⁴ Doç. Dr., Karabük Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Girişimcilik Bölümü, e-posta: hasanuygurturk@karabuk.edu.tr

Causal Relationships Between Spot and Futures Markets in Risk Situations

Citation/©: Korkmaz, Turhan, Çevik, Emrah İsmail ve Uygurtürk, Hasan. (2017). *Causal Relationships between Spot and Futures Markets in Risk Situations*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp. 737-756

Abstract: In this study, it is aimed to analyze the causality relationships between spot and futures markets in terms of price volatilities. In this context, causality test which was suggested by Hong, Liu and Wang (2009) is applied. Hong's test method consists of two stages. In the first stage, the first and second moments are estimated for the logarithmic return series. Then value at risk numbers are calculated for the return series for certain risk levels and the excess of VaR values are accepted is a risky period. In the second stage, the downside risk is investigated for the causality relationships between spot and futures markets for BIST 30 Index. Causality test results indicate that a causal relationship from spot market to futures markets. The conclusions reached in this study have an important role in determining the investment strategy of risk managers and portfolio managers. In the case of using futures contracts for hedging purposes, causality in risk situations becomes much more important.

Keywords: Futures, Borsa Istanbul, Causality, GARCH, BIST30.

I. GİRİŞ

Bir ülkenin gelişmesinde ve ekonomisinin güçlenerek büyümesinde sahip olunan piyasaların nitelikleri ve işlerliği büyük önem arz etmektedir. Gerek ülke ekonomileri içinde yer alan ve gerekse küresel ölçekte oluşturulan piyasalardan biri de finansal piyasalardır. Belirli bir menkul kıymetin el değiştirdiği yerler olan finansal piyasalar için genel olarak ikili bir gruplandırma yapılmaktadır. Buna göre finansal piyasalar i) spot piyasalar ve ii) vadeli piyasalar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Varlığın tesliminin ve ödemesinin aynı anda yapıldığı yerler spot piyasa olarak adlandırılmaktadır. Diğer bir ifadeyle spot piyasa, alıcı ile satıcının bir araya gelip veya daha teknik bir ifadeyle bir varlığı arz eden ile talep edenin ilgili varlığın teslimini ve ödemesini eş anlı yaptığı piyasadır. Tahvil ve pay piyasalarında yapılan işlemler için nakit ödeme hemen yapılmaktadır. Vadeli piyasalar ise önceden belirlenmiş bir fiyattan, önceden belirlenmiş bir miktarda ve belirli bir vadede teslimat ve ödemenin yapıldığı yerlerdir. Dolayısıyla vadeli piyasalarda işleme konu olacak varlığın niteliği, alım satım şartları ve her iki tarafın üzerinde anlaşıldığı vade işlem sürecinin başlangıcında belirlenmekle birlikte varlığın teslimi ve ödeme vade içerisinde veya sonunda gerçekleşmektedir. Forward, futures, opsiyon ve swap gelecekte yerine getirilmesi gereken sözleşmeler olduğundan vadeli işlem piyasalarına örnek olarak gösterilebilirler (Ceylan ve Korkmaz, 2013:404). Vadeli piyasalar mevcut piyasa ürünlerine ilişkin ekonomik göstergeler ve/veya bunların değerlemeleri

üzerine oluşturulduğundan spot piyasalara alternatif olması yerine destekleyici ve geliştirici bir piyasa olarak kabul edilmektedir (Erdoğan ve Kayacan, 1998:24-25).

Finansal piyasaların önemli bir bileşeni olan vadeli piyasaların gelişiminde etkili olan birtakım temel unsurlar bulunmaktadır. Bretton Woods sisteminin çökmesi ile 1970'li yıllarda kur oranlarının dalgalanmaya bırakılması ve yaşanan petrol krizinden sonra bütün dünya da enflasyon artışının olması faiz oranlarını istikrarsız bir hale getirmiştir. Söz konusu gelişmeler dünya ekonomisini daha öngörülemez hale getirmiş, döviz kuru riskinin yanısıra fiyat ve faiz riski piyasa riskinin önemli unsurları olarak ortaya çıkmıştır (Unis, 1998:75). Ayrıca çeşitli ülke borsaları arasında yaşanan entegrasyonlar, teknolojik gelişmelerin çok hızlı bir şekilde gerçekleşmesi ve bu yaşanan hızlı değişimden finansal piyasaların önemli derecede etkilenmesi piyasalardaki işlem hacimlerini ciddi derecede arttırmıştır. Artan işlem hacmiyle birlikte finansal ürün çeşitliliğinin fazlalaşması finansal piyasaları daha karmaşık ve riskli hale getirmiştir. Söz konusu gelişmeler doğrultusunda artan riskleri azaltmaya yönelik arayışlar sonucunda türev ürünler geliştirilmiştir. Türev ürün, vade sonundaki veya vade içerisindeki değeri sözleşmeye konu olan varlığın fiyatı tarafından belirlenen bir finansal varlık olmakla birlikte, bu ürünlere olan talep zaman içerisinde gittikçe artmış ve neticede türev ürünler risk yönetiminin ve geleceğe yönelik fiyat keşfinin etkin bir parçası haline gelmiştir.

Finansal piyasalarda işlem yapanlar yatırım kararlarını verirken elde edecekleri getiri kadar riski de göz önünde bulundururlar. Özellikle fiyat riskinden korunma amacıyla hareket eden yatırımcılar açısından spot ve vadeli işlem piyasaları arasında istikrarlı bir ilişkinin olması gerekir. Spot ve vadeli piyasalar arasındaki ilişkinin tamamen kopması halinde vadeli piyasaların risk yönetiminde kullanımı ve fiyat keşfi fonksiyonu ortadan kalkacaktır.

Spot ve vadeli piyasalar arasındaki öncül-ardıl ilişkisi, bir piyasanın diğer piyasaya göre yeni bilgiyi fiyatlara daha hızlı yansıttığını ve bu piyasanın fiyatlama sürecinde bilgisel olarak daha etkin olduğunu ortaya koymaktadır. Buna ilave olarak öncül piyasadaki fiyat değişimleri, diğer piyasada ileride ortaya çıkacak fiyat hareketlerini tahmin etmede yardımcı olabilecektir. Söz konusu öncül-ardıl ilişkisinin ortaya çıkmasını sağlayan etkenlerden biri kaldıraç etkisidir. Vadeli piyasalar spot piyasalara kıyasla yüksek bir kaldıraç etkisine sahip olduğundan yeni bilginin ortaya çıkaracağı olası avantaj veya maliyet vadeli piyasada daha fazladır. Buna bağlı olarak diğer koşullar sabitken, yeni bilgi ulaştığında piyasa oyuncuları öncelikle vadeli piyasada işlem yapmayı tercih edeceklerdir. Bu kapsamda yüksek kaldıraç özelliği

sayesinde, bilgi önce vadeli işlem fiyatlarına yansiyacak ve vadeli işlem piyasaları spot piyasalara öncülük edecektir (Ersoy ve Bayrakdaroğlu, 2013:28).

İşlem maliyetleri de piyasalar arasındaki öncül-ardıl ilişkisini etkilemektedir. Piyasalarda işlem maliyetlerinde farklılaşma olması durumunda fiyat oluşumu, öncelikli olarak maliyetlerin düşük olduğu piyasada başlayacaktır. Dolayısıyla işlem maliyeti düşük olan piyasa yeni bilgiye daha hızlı reaksiyon gösterecektir. Diğer bir ifadeyle, bilgi öncelikle işlem maliyetinin düşük olduğu piyasaya yansiyacaktır. İşlem maliyetleri geliri azalttığından bilgili yatırımcılar işlem maliyeti daha düşük olan piyasada işlem yapmayı tercih edeceklerdir (Kayalıdere vd. 2012:138; Ersoy ve Bayrakdaroğlu, 2013:28). Bu doğrultuda vadeli piyasaların spot piyasalara göre daha düşük işlem maliyetine sahip olması bu piyasaların spot piyasa fiyatlarına öncülük yapabilmesine imkân sağlamaktadır.

Türkiye’de vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri Borsa İstanbul (BİST) bünyesinde yer alan vadeli işlem ve opsiyon piyasasında (VİOP) işlem görmektedir. VİOP’ta pay, endeks, döviz, kıymetli madenler, emtia, enerji ve yabancı endeksler vadeli işlem sözleşmeleri ile pay, pay endeks ve Dolar/TL opsiyon sözleşmeleri alım-satımına konu olmaktadır. Borsa İstanbul VİOP’ta işlem hacmi 2015 yılında 90,3 milyon sözleşme olarak gerçekleşmiştir. 2015 yılında %52 büyüme kaydeden BİST VİOP dünyanın en hızlı büyüyen türev ürünler piyasası olarak önemli bir gelişme sergilemiştir (BİST, 2016). Önemi her geçen gün artan, yatırımcılara risk yönetimi ve fiyat beklentisi çerçevesinde kar elde etme imkânı sağlayan vadeli piyasalar ile ilgili araştırma ihtiyacı da bu öneme bağlı olarak artmaktadır.

Bu çalışmada, BİST 30 Endeksinin spot ve vadeli işlemleri arasındaki nedensellik ilişkisinin risk durumlarına göre incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda ilk aşamada logaritmik getiri serileri GARCH model ile tahmin edilerek, belirli risk düzeylerinde riske maruz değerler tespit edilmiş ve bu değerleri aşan dönemler risk dönemleri olarak nitelendirilmiştir. İkinci aşamada ise söz konusu dönemler için BİST 30 Endeksinin spot ve vadeli işlemleri arasındaki nedensellik ilişkisi Hong vd. (2009) tarafından geliştirilen nedensellik testi kullanılarak araştırılmıştır.

Vadeli işlemlerin riskten korunma amaçlı yapılması, risk durumlarında nedensellik ilişkisinin önemini daha da arttırdığından, çalışmada ulaşılan sonuçlar risk ve portföy yöneticilerinin yatırım stratejilerini belirlemede yol gösterici bir rol oynayabilecektir.

II. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Türev ürünlere ilişkin işlemlerin uzun bir geçmişi bulunmaktadır. Kayıtlardaki ilk örnekler Eski Yunan'daki Milet'li filozof Thales'in kış mevsiminde, bahar dönemindeki zeytin hasatı için yağhaneler üzerine yaptığı ve alım opsiyonlarına benzeyen pazarlıklara kadar gitmektedir. 1688'de opsiyon ve futures işlemlerinin Amsterdam Borsası'nda işlem gördüğü kaydedilmekle birlikte, Amerika Birleşik Devletleri'nin ilk düzenli vadeli işlem borsası olan Chicago Board of Trade (CBOT) 1848 yılında açılmış ve Chicago Board Options Exchange (CBOE)'nde 1973 yılında paylar üzerine opsiyon sözleşmeleri işlem görmeye başlamıştır (Erdoğan ve Kayacan, 1998:26-27). Söz konusu gelişmeler doğrultusunda 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren birçok ülkede vadeli işlem piyasaları hızla yapılandırılmaya başlamıştır.

1970'li yılların ikinci yarısından itibaren gelişen vadeli işlem piyasaları ile spot piyasalar arasında çok yakın bir ilişki bulunmaktadır. Bilgisel olarak piyasaların etkin olması varsayımı spot ve vadeli piyasalar arasında eşanlı bir işleyişi gerektirmektedir. Ancak gerçek hayatta piyasaların davranışının tam olarak söz konusu şekilde olduğu söylenememektedir. Dolayısıyla spot ve vadeli piyasalar arasındaki ilişkinin ortaya konulabilmesi amacıyla farklı ülkelerdeki spot ve vadeli piyasaların farklı zaman dilimlerindeki davranışları bilimsel olarak pek çok araştırmacı tarafından ortaya konulmaya çalışılmıştır. Söz konusu çalışmalardan bazıları aşağıda yer almaktadır.

Kawaller vd. (1987), gün içi S&P 500 vadeli işlem endeksi ile S&P 500 spot endeksi arasındaki öncül-ardıl ilişkisini üç aşamalı en küçük kareler regresyon yöntemi ile incelemişler ve çalışma sonucunda vadeli işlem fiyatlarının spot fiyatlara öncülük ettiğini saptamışlardır. Benzer şekilde farklı zaman aralıklarında Harris (1989), Cheung ve Ng (1990), Kutner ve Sweeney (1991) tarafından yapılan çalışmalarda S&P 500 vadeli işlem endeksinin S&P 500 spot endeksine öncülük ettiği belirlenmiştir. Lafuente-Luengo (2009) S&P 500 pay endeks vadeli işlem piyasasında gün içi verilerle yaptığı çalışma sonucunda vadeli işlem piyasa volatilitésinden spot piyasa volatilitésine doğru tek yönlü nedensel bir ilişkinin var olduğunu belirtmiştir.

Srinivasan (2009) Hindistan'daki Nifty spot ve vadeli işlem piyasası arasındaki ilişkiyi ele almış, spot ve vadeli fiyatlar arasında uzun dönemde bir ilişkinin varlığını tespit etmiştir. Ayrıca elde edilen bulguların Hindistan'da vadeli işlem ve spot piyasa fiyatları arasındaki iki yönlü ilişkinin varlığını doğruladığını ifade etmiştir. Moonis (2009) Nifty vadeli işlem ve spot endeksleri arasındaki öncül-ardıl ilişkisini araştırmıştır. Çalışma sonucunda spot piyasasının vadeli işlem piyasasına öncülük ettiğini belirtmiştir. Mukherjee ve Mishra (2006) Nifty vadeli işlem ve spot piyasa

fiyatları arasında iki yönlü bir ilişki saptamış ve spot piyasanın vadeli işlem piyasasına öncülük ettiğini belirtmişlerdir.

Lafuente (2002) İspanya'daki Ibex 35 endeksi spot ve vadeli işlem piyasalarına yönelik gerçekleştirdiği çalışmasında vadeli işlem piyasa getirilerinin spot getirileri öncüllediği ve buna bağlı olarak yeni bilginin öncelikli olarak vadeli işlem fiyatlarına yansıdığını ifade etmiştir.

Bekgöz (2006), Şubat 2005-Aralık 2005 dönemini kapsayan ve İMKB 30 endeksi temelindeki çalışmasında spot ve vadeli işlem piyasaları arasında iki yönlü nedensellik ilişkisinin olduğunu tespit etmiştir. Başdaş (2009) Şubat 2005-Mayıs 2008 döneminde günlük verileri kullanarak İMKB 30 endeksi ile endeks vadeli işlem fiyatları arasındaki öncül-ardıl ilişkisini araştırmıştır. Çalışma sonucunda spot fiyatların vadeli işlem fiyatlarına öncülük ettiğini ve bilginin önce spot piyasaya yansıdığını belirtmiştir.

Kasman ve Kasman (2008) çalışmalarında asimetrik GARCH modelini kullanarak İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) volatilitesi üzerinde pay endeks vadeli işlem sözleşmesinin etkisini incelemişlerdir. Çalışma sonucunda vadeli işlemlerin İMKB 30 endeksinin koşullu volatilitesini azalttığı tespit edilmiştir. Dikmen (2008) çalışmasında İMKB 30'a dayalı vadeli işlem sözleşmelerinin İMKB 30 likiditesi ile getiri oynaklığı üzerinde herhangi bir etkisi olup olmadığını ve İMKB 30'un vadeli işlem ve spot piyasaları arasındaki öncül-ardıl ilişkisi bulunup bulunmadığını araştırmıştır. Çalışma sonucunda spot piyasadaki vadeli işlem piyasasına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Öztürk (2008) 2006-2008 dönemini kapsayan çalışmasında vadeli işlem piyasası ile spot piyasa arasındaki etkileşimi incelemiş ve etkileşimin spot piyasadaki vadeli işlem piyasasına doğru olduğunu belirtmiştir. Tse ve Chan (2010) çalışmalarında güniçi verileri eşik regresyon modelinde kullanarak S&P500'ün spot ve vadeli piyasaları arasındaki öncül-ardıl ilişkisini araştırmışlardır. Çalışmada piyasa çapında daha fazla bilgi olduğunda vadeli piyasanın spot piyasa üzerindeki etkisinin daha büyük olduğu belirtilmiştir.

Kayalıdere vd. (2012) çalışmalarında VOB-İMKB 30, VOB-TL/Dolar vadeli işlem sözleşme verilerini kullanarak, spot ve vadeli işlem piyasaları arasındaki etkileşimi araştırmışlardır. 2006-2011 dönemini kapsayan çalışmada VAR (Vector Autoregressive Regression) modeli kullanılmış ve çalışma sonucunda İMKB 30 endeksinde tek yönlü, ABD dolarında ise çift yönlü nedenselliğe yönelik bulgulara rastlanmıştır. Ersoy ve Bayrakdaroğlu (2013), İMKB 30 endeksi ile VOB-İMKB 30

endeks vadeli işlem sözleşmeleri arasındaki öncül-ardıl ilişkinin varlığını araştırmışlar ve iki piyasanın eşbütünlük olduğunu tespit etmişlerdir.

Gök ve Kalaycı (2014) çalışmalarında BIST 30 spot ve vadeli işlem piyasalarında fiyat keşfi ve Granger nedensellik ilişkisi ile söz konusu piyasalar arasındaki volatilité yayılımını incelenmişlerdir. Çalışma sonucunda endeks vadeli işlem ve spot piyasalar arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu, endeks vadeli işlem piyasasının fiyat keşfine daha fazla katkı sağladığı ve vadeli işlem fiyatların spot fiyatları öncüllediği bulgusuna ulaşılmıştır. Ersoy ve Çıtak (2015) 2007-2010 dönemini kapsayan çalışmalarında 5 dakikalık gün içi fiyat verilerini kullanarak pay endeks ve pay endeks vadeli işlem sözleşmeleri arasındaki öncül-ardıl ilişkisini hem fiyat hem de volatilité açısından ele almışlardır. Çalışma sonucunda Türkiye'deki pay endeks ve pay endeks vadeli işlem sözleşmeleri arasında uzun dönemli istikrarlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada pay endeks vadeli işlem sözleşmelerinin pay endeksine öncülük etmediği ve aralarında iki yönlü bir ilişkinin olduğu belirtilmiştir. Bu nedenle piyasaların fiyat oluşum sürecinde birbirlerine baskın olmadığı ifade edilmiştir.

İşeri ve Kaçmaz (2016) çalışmalarında, Türkiye'deki vadeli ve spot piyasa arasındaki nedensellik (öncül-ardıl) ilişkisini 2005-2015 yıllarını kapsayacak şekilde ele almışlardır. BIST30 endeksi ve BIST30 endeks vadeli işlem sözleşmesi kapsamında gerçekleştirilen çalışma sonucunda nedensellik ilişkisinin spot piyasadan vadeli piyasaya doğru olduğu saptanmıştır. Yao (2016), pay endeks vadeli işlemlerin spot piyasalardaki oynaklığa etkisini araştırmıştır. 2005 ile 2015 yılları arasındaki dönemi kapsayan çalışmada Çin'de endeks vadeli işlemlerinin başlamasından sonra borsadaki oynaklığın arttığını ifade etmiştir.

III. RİSK DURUMUNDA GRANGER NEDENSELLİK TESTİ

Hong vd, (2009) tarafından geliştirilen ve "risk durumunda" ya da "aşağı yönlü" nedensellik testi olarak adlandırılan test yönteminde, iki piyasa arasında aşırı risk durumlarındaki nedensellik ilişkisine odaklanmakta ve burada nedensellik ilişkisi Granger bağlamında tanımlanmaktadır. Test yönteminde "aşırı risk durumu" piyasada gerçekleşen kayıpların beklenen kayıpları aştığı durumlar olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle Hong vd, (2009) tarafından geliştirilen nedensellik testi getiri serilerindeki kayıplar ve getiri serilerinin dağılımının sol kuyruk olasılıkları ile ilgilidir.

Bu açıdan, risk durumunda Granger nedensellik testi, gerçekleşen kayıpların beklenen kayıpları aştığı durumlarda iki piyasa arasındaki dinamik ilişkiye

odaklanmakta ve böylece bir piyasadaki geçmişte yaşanan aşırı risk durumları bilgisini kullanarak, diğer piyasadaki aşırı risk durumlarını daha iyi öngörüp öngöremeyeceğine odaklanmaktadır. Bu çalışma açısından değerlendirecek olursak, spot piyasadaki vadeli piyasaya yönelik aşağı yönlü nedensellik ilişkisi, spot piyasadaki geçmişte yaşanan aşırı risk durum bilgisini kullanarak vadeli piyasadaki aşırı risk durumlarını daha iyi öngörü performansı sağlayıp sağlamayacağı anlamına gelmektedir.

Test yönteminin ilk ve en önemli aşamalarından biri getiri serileri için aşırı risk durumlarının belirlenmesidir. Hong vd. (2009) getiri serileri için aşırı risk durumlarını belirlemek amacıyla Riske Maruz Değer (RMD-Value at Risk) yaklaşımının kullanılmasını önermiştir. RMD piyasa riski için belirlenmiş bir güven düzeyi ile bir zaman periyodunda bir portföyün maruz kalabileceği beklenen kayıp miktarının ölçümünü sağlamaktadır. Bu bağlamda, RMD normal piyasa şartlarında, belirli bir güven düzeyi ve zaman periyodunda kaybedilebilecek maksimum miktarı gösterir. Diğer bir ifadeyle, belirlenmiş bir güven düzeyi $1-\alpha$ ve zaman aralığında τ , RMD α olasılığında kaybedilecek maksimum miktarı gösterir ve bundan dolayı RMD bir serinin negatif α kantilli koşullu olasılık dağılımıdır.

Dolayısıyla RMD şu şekilde ifade edilebilir $V_t \equiv V(I_{t-1}, \alpha)$ ve Y_t serisinin negatif α kantilli koşullu olasılık dağılımı olarak aşağıdaki gibi gösterilir:

$$P(Y_t < -V_t | I_{t-1}) = \alpha \quad (1)$$

Denklem (1)'de $I_{t-1} \equiv \{Y_{t-1}, Y_{t-2}, \dots\}$ $t-1$ zamanındaki bilgi setidir. Literatürde en çok kullanılan risk düzeyi %1 ve %5'tir.

Literatürde zaman değişkenli RMD değerini hesaplamak için varyans-kovaryans yöntemi, tarihi simülasyon yaklaşımı ve Monte Carlo simülasyon yaklaşımı gibi farklı yöntemler uygulanmasına rağmen, Fan vd. (2008) RMD hesaplamasından en çok kullanılan yöntemin GARCH model ya da RiskMetrics gibi parametrik yöntemler olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda, Fan vd. (2008) aşağı yönlü Granger nedensellik testini uygularken RMD değerlerini GARCH modeli, Liu vd. (2008) ise eşik değerli GARCH modeli kullanarak belirlemişlerdir.

Benzer şekilde bu çalışmada spot ve vadeli endeks getiri serileri Nelson (1991) tarafından geliştirilen üssel GARCH (EGARCH) model ile tahmin edilmiştir. BİST30 spot (s_t) ve vadeli (v_t) endeks getiri serileri için EGARCH model aşağıdaki gibi tanımlanır:

$$s_t = \mu_{s,t} + \varepsilon_t, \\ \varepsilon_t \setminus (\varepsilon_{t-1}, \varepsilon_{t-2}, \dots, s_{t-1}, s_{t-2}, \dots) \sim GED(0, h_{s,t}) \quad (2)$$

$$h_{s,t} = \omega + \beta_1 \left| \frac{\varepsilon_{t-1}}{\sigma_{t-1}} \right| + \beta_2 \log(h_{s,t-1}) + \gamma \frac{\varepsilon_{t-1}}{\sigma_{t-1}} \\ v_t = \mu_{v,t} + \zeta_t, \\ \zeta_t \setminus (\zeta_{t-1}, \zeta_{t-2}, \dots, e_{t-1}, e_{t-2}, \dots) \sim GED(0, h_{v,t}) \quad (3)$$

$$h_{v,t} = \omega + \beta_1 \left| \frac{\zeta_{t-1}}{\sigma_{t-1}} \right| + \beta_2 \log(h_{v,t-1}) + \gamma \frac{\zeta_{t-1}}{\sigma_{t-1}}$$

burada $\mu_{s,t}$ ve $\mu_{v,t}$ s_t ve v_t değişkenlerinin ortalamasını ε_t ve ζ_t genelleştirilmiş hata dağılımına sahip hata terimlerini göstermektedir.

Hong vd. (2009) seriler arasındaki tek taraflı aşağı yönlü nedensellik testi için sıfır ve alternatif hipotezi aşağıdaki gibi ifade etmişlerdir:

$$H_0 = P(Y_{1t} < -V_{1t} | I_{1(t-1)}) = P(Y_{1t} < -V_{1t} | I_{t-1}) \\ H_1 = P(Y_{1t} < -V_{1t} | I_{1(t-1)}) \neq P(Y_{1t} < -V_{1t} | I_{t-1}) \quad (4)$$

burada $I_{t-1} \equiv (I_{1(t-1)}, I_{2(t-1)})$, $I_{1(t-1)} \equiv \{Y_{1(t-1)}, \dots, Y_{11}\}$, $I_{2(t-1)} \equiv \{Y_{2(t-1)}, \dots, Y_{22}\}$ ve sıfır hipotez, I_{t-1} bilgi setine bağlı olarak ve a risk seviyesinde, $\{Y_{2t}\}$ serisinin $\{Y_{1t}\}$ in Granger nedeni olmadığını belirtmektedir. Diğer taraftan alternatif hipotez ise, $\{Y_{2t}\}$ den $\{Y_{1t}\}$ e yönelik nedensellik ilişkisini ifade etmektedir. Granger nedensellik testinde aşağı yönlü risk göstergesi aşağıdaki gibi gösterilir:

$$Z_{lt} \equiv \mathbf{1}(Y_{lt} < -V_{lt}), \quad l = 1, 2, \dots \quad (5)$$

burada $\mathbf{1}(\cdot)$ gösterge fonksiyonu olarak tanımlanır ve gerçekleşen kayıpların RMD değerini aştığında Z_{lt} 1 diğer durumda 0 değerini almaktadır. Bu açıdan, aşağı yönlü iki değerli (binary) değişken için sıfır ve alternatif hipotez aşağıdaki gibi tekrar yazılabilir:

$$H_0 = P(Z_{lt} | I_{1(t-1)}) = P(Z_{lt} | I_{t-1}) \\ H_1 = P(Z_{lt} | I_{1(t-1)}) \neq P(Z_{lt} | I_{t-1}) \quad (6)$$

$\{Y_{1t}\}$ ve $\{Y_{2t}\}$ serileri arasındaki aşağı yönlü nedensellik testi, $\{Z_{1t}\}$ ve $\{Z_{2t}\}$ serileri arasındaki ortalama nedensellik testi olarak dikkate alınabilir. $\{Y_{1t}\}$ ve $\{Y_{2t}\}$ için T

hacimli tesadüfi örnekleme sahip olduğumuzu ve $\hat{\beta}_l$, tahmincisini bildiğimizi varsaydığımızda, aşağı yönlü risk göstergesinin tahmin değerleri aşağıdaki gibi elde edilir:

$$\hat{Z}_l \equiv Z_l(\hat{\beta}_l), \quad l=1,2,\dots \quad (7)$$

burada $\hat{Z}_l(\hat{\beta}_l) \equiv \mathbf{1}[Y_l < -V_l(\hat{\beta}_l)]$. Daha sonrasında \hat{Z}_{1t} ve \hat{Z}_{2t} için örnek çapraz kovaryans fonksiyonu aşağıdaki gibi tanımlanırsa:

$$\hat{C}(j) = \begin{cases} T^{-1} \sum_{t=1+j}^T (\hat{Z}_{1t} - \hat{\alpha}_1)(\hat{Z}_{2(t-j)} - \hat{\alpha}_2), & 0 \leq j \leq T-1 \\ T^{-1} \sum_{t=1-j}^T (\hat{Z}_{1(t+j)} - \hat{\alpha}_1)(\hat{Z}_{2t} - \hat{\alpha}_2), & 1-T \leq j \leq 0 \end{cases} \quad (8)$$

burada $\hat{\alpha}_l \equiv T^{-1} \sum_{t=1}^T \hat{Z}_{lt}$. \hat{Z}_{1t} ve \hat{Z}_{2t} için örnek çapraz korelasyon fonksiyonu şu şekilde ifade edilir:

$$\hat{\rho}^2(j) \equiv \hat{C}(j) / \hat{S}_1 \hat{S}_2, \quad j=0, \pm 1, \dots, \pm(T-1) \quad (9)$$

burada $\hat{S}_l = \hat{\alpha}_l(1 - \hat{\alpha}_l)$ \hat{Z}_{lt} örnek varyansıdır. Aşağı yönlü nedensellik testi için Q_1 -istatistiği şu şekilde hesaplanır:

$$Q_1(M) = \frac{T \sum_{j=1}^{T-1} k^2\left(\frac{j}{M}\right) \hat{\rho}^2(j) - C_{1T}(M)}{\sqrt{2D_{1T}(M)}} \quad (10)$$

Denklem (10)'da yer alan $C_{1T}(M)$ ve $D_{1T}(M)$ aşağıdaki formüller vasıtasıyla elde edilir:

$$\begin{aligned} C_{1T}(M) &= \sum_{j=1}^{T-1} (1 - j/T) k^2(j/M) \\ D_{1T}(M) &= 2 \sum_{j=1}^{T-1} (1 - j/T) \{1 - (j+1)/T\} k^4(j/M) \end{aligned} \quad (11)$$

burada M spesifik gecikme sayısını ve $k(j/M)$ gecikmeli çapraz korelasyon katsayıları için ağırlık fonksiyonunu göstermektedir. Hong vd. (2009) Monte Carlo simülasyon çalışmaları doğrultusunda tekdüze olmayan ağırlık yönteminin (Bartlett, Daniell, Parzen, ve Quadratic-Spectral kernel gibi) daha iyi sonuç verdiğini belirtmiş ve bu nedenle çalışmada Daniell kernel $k_D = \sin(\pi z) / \pi z$ ağırlık yöntemi olarak dikkate alınmıştır.

Buna ek olarak, Hong vd. (2009) Denklem (5) de tanımlanan \hat{Z}_{1t} ve \hat{Z}_{2t} değişkenlerini kullanarak seriler arasındaki eşanlı aşağı yönlü nedensellik ilişkisini belirlemek amacıyla diğer bir test istatistiği olan Q_2 istatistiğini geliştirmiştir. Q_2 -istatistiği aşağıdaki gibi formüle edilir:

$$Q_2(M) \equiv \frac{T \sum_{|j|=1}^{T-1} k^2 \left(\frac{j}{M} \right) \hat{\rho}^2(j) - C_{2T}(M)}{\sqrt{2D_{2T}(M)}} \quad (12)$$

burada $C_{2T}(M)$ ve $D_{2T}(M)$ merkezileştirme ve ölçeklendirme faktörleri olarak aşağıdaki gibi tanımlanır;

$$C_{2T}(M) = \sum_{|j|=1}^{T-1} (1 - |j|/T) k^2(j/M) \quad (13)$$

$$D_{2T}(M) = 2 \left[1 + \hat{\rho}^4(0) \right] \sum_{j=1}^{T-1} (1 - |j|/T) \{ 1 - (|j|+1)/T \} k^4(j/M)$$

Aşağı yönlü Granger nedensellik için oluşturulan Q_1 ve Q_2 istatistikleri tek taraflı istatistiklerdir ve kritik değerler için normal dağılımın sağ taraf değerleri dikkate alınır (örneğin %5 önem seviyesinde kritik değer 1.645). Hesaplanan test istatistiği (Q_1 veya Q_2) asimptotik kritik değerden daha yüksek çıkarsa, “aşağı yönlü nedensellik yoktur” sıfır hipotezi reddedilmektedir.

IV. ÇALIŞMANIN KAPSAMI VE ANALİZ SONUÇLARI

Çalışmada spot ve vadeli işlem piyasaları arasındaki aşağı yönlü nedensellik ilişkisi BİST 30 endeksi kapsamında ele alınmıştır. Bu doğrultuda 2005 ile 2016 yılları arasında BİST 30 spot ve vadeli işlem endeksi kapanış fiyatları günlük olarak Borsa İstanbul veri dağıtım sisteminden elde edilmiş ve logaritmik fark alınarak herbir endeks için getiri serileri hesaplanmıştır. Getiri serilerine ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 1’de gösterilmiştir. Tablo 1’deki sonuçlara göre, örneklem dönemi içerisinde günlük ortalama getirinin spot ve vadeli işlem endeksi için aynı olduğu görülmektedir. Standart sapma değerine göre, vadeli işlem getiri serisinin oynaklığının azda olsa daha fazla olduğu söylenebilir. Serilere ait çarpıklık ve basıklık değerleri, serilerin frekans dağılımının normal dağılımdan uzaklaştığını göstermekte ve bu durum Jarque-Bera test sonuçları ile doğrulanmaktadır. Gerek ARCH testi sonuçları, gerekse Ljung-Box otokorelasyon testi sonuçları getiri serilerinin varyansının sabit olmadığını ve koşullu değişen varyans özelliğine sahip olduğunu göstermektedir. Son olarak, ADF, PP ve KPSS birim kök testi sonuçları getiri serilerinin düzey değerler itibarıyla durağan olduğunu göstermektedir.

Tablo 1: Spot ve Vadeli Getiri Serileri İçin Tanımlayıcı İstatistikler

	S_t	V_t
Ortalama	0.035	0.036
Std. Sapma	1.844	1.852
Çarpıklık	-0.133	-0.173
Basıklık	6.098	6.011
Jarque-Bera	1143.507 [0.000]	1086.72 [0.000]
ARCH (5)	45.870 [0.000]	55.539 [0.000]
Q (50)	100.084 [0.000]	97.403 [0.000]
Q_s (50)	1439.83 [0.000]	1675.20 [0.000]
ADF	-52.182***	-52.503***
PP	-52.179***	-52.503***
KPSS	0.052***	0.050***

Not: Köşeli parantez içindeki değerler sıfır hipotezi rededebilmek için kullanılan olasılık değerleridir. ARCH(5) LM koşullu varyans testini, Q(50) ve Q_s(50) getiri serileri ve getiri serilerinin kareleri için Ljung-Box otokorelasyon testini göstermektedir. *** serinin %1 önem düzeyinde durağan olduğunu göstermektedir.

Hong vd. (2009) tarafından geliştirilen aşağı yönlü nedensellik testinin ilk aşaması getiri serileri için belirli risk seviyelerinde zaman değişkenli RMD değerlerinin hesaplanmasıdır. Bu amaçla ilk olarak getiri serileri EGARCH model ile tahmin edilmiş ve sonuçlar Tablo 2’de gösterilmiştir. Ortalama denklemi için en uygun AR ve MA yapısı hata terimleri için varsayımsal testler göz önünde bulundurularak Akaike bilgi kriterine göre belirlenmiştir. Buna göre, BİST 30 spot ve vadeli getiri serileri için ARMA(4,4) en uygun model olarak belirlenmiştir. Tablo 2’deki sonuçlara göre γ parametresinin negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olması, piyasaya gelen kötü haberlerin iyi haberlere nazaran volatilitiyi daha fazla arttırdığı anlamına gelmekte ve bu durum finans literatüründe kaldıraç etkisi olarak tanımlanmaktadır.

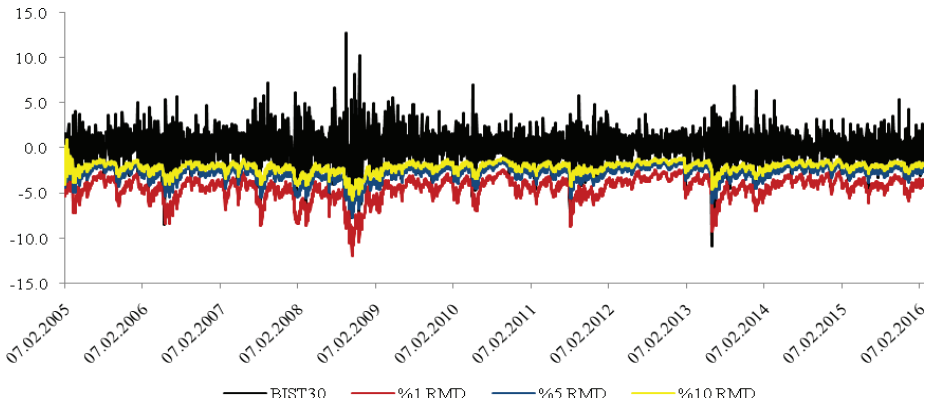
Getiri serilerinin birinci ve ikinci momenti tahmin edildikten sonra %1, %5 ve %10 risk düzeylerinde zaman değişkenli RMD değerleri hesaplanmış ve getiri serileri ile birlikte Şekil 1’de gösterilmiştir. Tablo 3’te ise farklı risk düzeylerinde, gerçekleşen kayıpların beklenen kayıpları aştığı gün sayıları yer almaktadır. Buna göre, risk hassasiyeti arttıkça (%10’dan %5’e doğru azaldıkça) RMD değerini aşan kayıp gün sayısı ciddi anlamda azalmaktadır. Örneğin spot endeks getiri serisi için %10 güven düzeyinde RMD değerini aşan gün sayısı 285 iken, bu rakam %5 için 142 ve %1 için

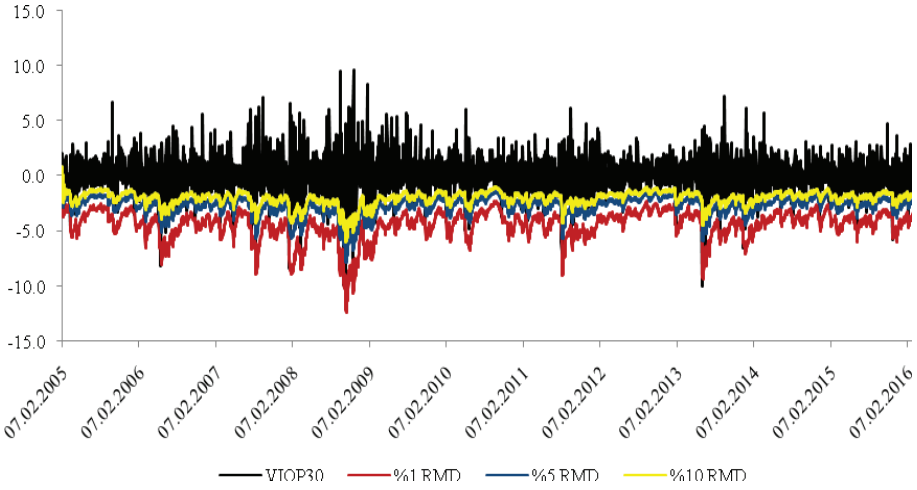
29 gün olarak bulunmuştur. Burada dikkate çeken bir diğer durum ise, spot ve vadeli endeks getiri serileri için benzer sonuçların elde edilmesidir. Buna göre, her iki piyasada beklenmedik kayıpların benzer ya da birbirine yakın günlerde ortaya çıktığı ifade edilebilir. Buna ilaveten beklenmedik kayıpların gerçekleştiği günler açısından bir nedensellik ilişkisinin olup olmadığının ayrıca sorgulanması gerekmektedir.

Tablo 2: EGARCH Model Sonuçları

	S_t	V_t
Sabit	0.075 [0.010]	0.081 [0.011]
AR(1)	0.136 [0.165]	-0.337 [0.055]
AR(2)	-0.623 [0.000]	0.288 [0.375]
AR(3)	0.088 [0.720]	0.422 [0.025]
AR(4)	-0.836 [0.000]	0.509 [0.032]
MA(1)	-0.142 [0.091]	0.354 [0.033]
MA(2)	0.635 [0.000]	-0.263 [0.426]
MA(3)	-0.100 [0.670]	-0.434 [0.015]
MA(4)	0.864 [0.000]	-0.532 [0.029]
ω	1.028 [0.000]	1.041 [0.000]
β_1	-0.090 [0.754]	0.180 [0.611]
β_2	0.960 [0.000]	0.958 [0.000]
γ	-0.083 [0.003]	-0.062 [0.014]
ν	1.469 [0.000]	1.395 [0.000]
Ln(L)	-5496.215	-5483.838
Q (50)	55.365 [0.081]	72.004 [0.002]
Q_s (50)	48.815 [0.440]	42.478 [0.697]

Not: Köşeli parantez içindeki değerler katsayıların p-değerleridir. Ln(L) enyüksek olabilirlik değerini göstermekte ve Q(50) ve Q_s(50) hata terimleri ile hata terimlerinin kareleri için Ljung-Box otokorelasyon testini ifade etmektedir.





Şekil 1: Getiri Serileri ve Farklı Risk Düzeylerine Göre Riske Maruz Değer

Tablo 3: Farklı Risk Düzeylerine Göre Beklenmedik Kayıpların Gerçekleştiği Gün Sayısı

	S_t	U_t
%1 RMD	29	29
%5 RMD	142	142
%10 RMD	285	286

Belirli risk seviyelerinde RMD değerlerini aşan günler belirlendikten sonra, bu günler “1” diğer günler ise “0” olacak şekilde iki değerli değişkene dönüştürülmüş ve söz konusu seriler için nedensellik test sonuçları Tablo 4 ve Tablo 5’te gösterilmiştir. Tablo 4’teki sonuçlar Denklem (12)’de tanımlanan Q_2 istatistiği sonuçlarıdır ve spot ve vadeli endeks getiri serileri arasında eşanlı ve aşağı yönlü nedensellik ilişkisinin var olup olmadığını göstermektedir. Tablo 4’teki sonuçlar, spot ve vadeli piyasalar arasında eşanlı ve aşağı yönlü Granger nedensellik ilişkisinin varlığına işaret etmektedir. Çünkü %1, %5 ve %10 risk seviyelerinde eşanlı nedensellik ilişkisi yoktur sıfır hipotezi reddedilmiştir. Bu sonuç, spot ve vadeli piyasalarda beklenmedik kayıpların gerçekleştiği günlerin aynı zamanlarda ortaya çıktığını göstermektedir.

Tablo 4: Spot ve Vadeli Piyasalar Arasındaki Eşanlı Nedensellik Test Sonuçları

Q_2 İstatistiği			
Nedenselliğin Yönü	%1	%5	%10
$S_t \leftrightarrow V_t$	668.367***	762.255***	730.546***

Not: *, ** ve *** işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeylerinde nedensellik ilişkisinin varlığını göstermektedir.

Tablo 5'te yer alan sonuçlar ise, spot ve vadeli piyasalar arasındaki nedensellik test sonuçlarını göstermektedir. Tablo 5'teki M nedensellik ilişkisinin araştırıldığı gün sayısını ifade etmektedir. Çalışmada maksimum yedi güne kadar değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığı araştırılmıştır. Spot piyasa vadeli piyasanın aşırı risk durumlarında Granger nedeni değildir sıfır hipotezi tüm risk seviyelerinde ve %1 önem düzeyinde reddedilmiştir. Bu sonuç, spot piyasada beklenmedik kayıpların gerçekleştiği günleri vadeli piyasada beklenmedik kayıpların gerçekleştiği günlerin takip ettiği anlamına gelmektedir. Diğer taraftan, vadeli piyasadan spot piyasaya yönelik nedensellik ilişkisi farklı risk seviyelerine göre değişkenlik göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, vadeli piyasa spot piyasanın aşırı risk durumlarında Granger nedeni değildir sıfır hipotezi sadece %5 risk düzeyinde reddedilmiştir. Elde edilen sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde, spot ve vadeli piyasalar arasında fiyat belirleme sürecinde spot piyasaların daha etkin bir rol oynadığı söylenebilir.

Tablo 5: Spot ve Vadeli Piyasalar Arasındaki Aşağı Yönlü Nedensellik Test Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	%1 Risk Düzeyi						
	M=1	M=2	M=3	M=4	M=5	M=6	M=7
$S_t \rightarrow V_t$	6.247***	5.980***	5.331***	4.669***	4.162***	3.748***	3.464***
$V_t \rightarrow S_t$	0.392	0.522	0.541	0.451	0.328	0.191	0.074

Nedenselliğin Yönü	%5 Risk Düzeyi						
	M=1	M=2	M=3	M=4	M=5	M=6	M=7
S_t →	6.458***	6.190***	5.850***	5.978***	6.168***	6.192***	6.183***
U_t →	1.037	1.484*	1.755**	2.046**	2.316**	2.460***	2.512***
Nedenselliğin Yönü	%10 Risk Düzeyi						
	M=1	M=2	M=3	M=4	M=5	M=6	M=7
S_t →	5.271***	4.529***	4.898***	5.390***	5.683***	5.888***	6.017***
U_t →	0.230	0.205	0.143	0.340	0.758	1.103	1.283

Not: *, ** ve *** işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeylerinde nedensellik ilişkisinin varlığını göstermektedir.

V. SONUÇ

Yeterli düzeyde derinliğe, genişliğe ve esnekliğe sahip olan vadeli işlem piyasaları bir ülkenin finansal istikrarı açısından önem arz etmektedir. Vadeli işlem piyasaları spot piyasada oynaklığı azaltıcı fonksiyona sahip olduğundan finansal istikrarın sağlanmasına yardımcı olmaktadır. Söz konusu nedenle gelişmekte olan birçok ülke finansal piyasalarını daha güçlü hale getirmek için vadeli işlemler piyasasını aktif hale getirmiştir. Bu doğrultuda, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından literatürde spot ve vadeli piyasalar arasındaki ilişkileri araştıran çok sayıda çalışma mevcuttur. Özellikle gelişmiş ülkeler açısından spot ve vadeli piyasalar arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalarda, vadeli işlemlerin spot piyasada oynaklığı azalttığı ve buna bağlı olarak vadeli işlem piyasasından spot piyasaya yönelik bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte gelişmekte olan ülkeler için elde edilen sonuçlar ise farklılaşmaktadır. Örneğin, Türkiye özelinde yapılan çalışmalarda,

vadeli işlemlerin spot piyasada oynaklığı azalttığı yönünde sonuçlar ortaya koyan çalışmalar bulunmakla birlikte, nedensellik ilişkisi bağlamında spot ve vadeli piyasalar arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalarda ise spot piyasadan vadeli piyasaya yönelik bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır.

Bu çalışmada, BİST 30 Endeksinin spot ve vadeli işlemleri arasındaki nedensellik ilişkisinin risk durumlarına göre incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda ilk aşamada logaritmik getiri serileri için belirli risk düzeylerinde riske maruz değerler tespit edilmiş ve bu değerleri aşan dönemler risk dönemleri olarak nitelendirilmiştir. İkinci aşamada ise söz konusu dönemler için BİST 30 Endeksinin spot ve vadeli işlemleri arasındaki nedensellik ilişkisi Hong vd. (2009) tarafından geliştirilen nedensellik testi kullanılarak araştırılmıştır. Nedensellik test sonuçları, spot ve vadeli işlem piyasaları arasında eşanlı ve spot piyasadan vadeli piyasaya yönelik bir nedensellik ilişkisinin varlığına işaret etmektedir. Buna göre, spot piyasada beklenmedik kayıpların yaşandığı günlerde vadeli işlem piyasasında beklenmedik kayıplar ortaya çıkmakta ve bu süreç vadeli işlem piyasasında gecikmeli olarak devam etmektedir. Bu sonuçların özellikle risk ve portföy yöneticileri açısından yatırım stratejilerini belirlemede önemli bir role sahip olacağı düşünülmektedir. Çünkü, riske maruz değer rakamlarının aşıldığı dönemlerde risk ve portföy yöneticisi riski düşürecek yatırım stratejilerini devreye sokabilecektir. Bunlar genellikle “ters işlem stratejisi” ile gerçekleşmektedir. Ters işlem stratejisi ile daha önce satın alınmış olan bir finansal varlığın ya da emtianın satımı yapılarak riske maruz değer rakamı düşürülebilir. Bu durum riske maruz değer rakamının hedeflenen sınırlar içerisinde kalmasına neden olur. Ayrıca, burada portföyün içerikleri de önemli olmaktadır. Portföye dâhil edilen varlıkların her birinin portföyün riskini ne kadar düşürdüğü ölçülebilmektedir. Böylece riski düşürme katkısı en düşük olan finansal varlık portföyden ters işlemle çıkartılmaktadır. Diğer bir strateji ise “hedge rasyosu” stratejisidir. Hedge rasyosu normal piyasa şartlarında daha düşük bir oran iken riskin artış gösterdiği dönemlerde bu oran yükselmektedir. Risk yöneticisi, piyasada riskin arttığı dönemleri tespit edebildiği ve aktif davranabildiği ölçüde hedge rasyosunu makul bir seviyede tutabilecektir. Bu çalışma, başarılı bir risk yönetimi ve portföy yönetimi açısından bu anlamıyla yön gösterici katkı sağlamaktadır. Ayrıca, spot ve vadeli piyasalar arasındaki nedensellik ilişkisi, hangi vadeli sözleşmenin, ne kadar ve hangi vadede alınması ya da satılması gerektiği konusunda da bilgi vermektedir.

Piyasa şartlarının sürekli değişmesi, risk yönetiminin dinamik bir süreç olmasına neden olmaktadır. Bu dinamik sürecin başarılı yönetilebilmesi için özellikle risk

durumunda spot ve vadeli piyasalar arasında nedensellik ilişkisinin ölçülmesi önemli bir rol oynamaktadır.

KAYNAKÇA

- BAŞDAŞ, Ü. (2009), "Lead-Lag Relationship between The Spot Index and Futures Price for The Turkish Derivatives Exchange", Working Paper Series, (erişim adresi: <http://ssrn.com/abstract=1493147>), (erişim tarihi: 27.05.2016).
- BEKGÖZ, S. (2006), *Türkiye'de Vadeli Piyasalar ve İMKB Hisse Senedi Piyasası ile Etkileşimi*, Marmara Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- BİST (2016), "Borsa İstanbul VIOP, 2015 Yılında "Dünyanın En Hızlı Büyüyen" Türev Ürünler Piyasası Oldu", (erişim adresi: <http://www.borsaistanbul.com/duyurular>), (erişim tarihi: 26.05.2016).
- CEYLAN, A. & KORKMAZ, T. (2013), *İşletmelerde Finansal Yönetim*, Ekin Yayınevi, Bursa, 13. Baskı.
- CHEUNG, Y. W. & NG, L. K. (1990), "The Dynamics of S&P 500 Index and S&P 500 Futures Intraday Price Volatilities", *Review of Futures Markets*, 9(2), 458-486.
- DİKMEN, A. (2008), *Türkiye'de Vadeli İşlemler Piyasasının Gelişimi Perspektifinde Hisse Senedi Endeks Vadeli İşlem Sözleşmelerinin Gelişimi ve Spot Piyasa ile Etkileşimi*. Yeterlilik Etüdü, SPK Piyasa Gözetim ve Düzenleme Dairesi, Ankara.
- ERDOĞAN, O. & KAYACAN, M. (1998), "Finansal Türevlere Ne Zaman Başlanmalı? İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Örneği", *İMKB Dergisi*, 2(5), 23-45.
- ERSOY, E. & ÇITAK, L. (2015), "Intraday Lead-Lag Relationship between Stock Index and Stock Index Futures Markets: Evidence from Turkey", *Business and Economics Research Journal*, 6(3), 1-18.
- ERSOY, E. & BAYRAKDAROĞLU, A. (2013), "İMKB 30 Endeksi ile VOB-İMKB 30 Endeks Vadeli İşlem Sözleşmeleri Arasındaki Öncül-Ardıl İlişkisi", *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 42(1), 26-40.
- FAN, Y., ZHANG, Y-J., TSAI, H-T. & WEI, Y-M (2008), "Estimating 'Value at Risk' of Crude Oil Price and Its Spillover Effect Using The GED-GARCH Approach", *Energy Economics*, 30(6), 1356-1371.
- GÖK, İ. Y. & KALAYCI, Ş. (2014), "BİST 30 Spot ve Futures Piyasalarında Güncü Fiyat Keşfi ve Volatilité Yayılımı", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(3), 109-133.
- HARRIS, L. (1989), "The October 1987 S&P 500 Stock-Futures Basis," *The Journal of Finance*, 44(1), 77-99.
- HONG, Y., LIU, Y. & WANG, S. (2009), "Granger Causality in Risk and Detection of Extreme Risk Spillover between Financial Markets", *Journal of Econometrics*, 150, 271-287.
- İŞERİ, M. & KAÇMAZER, M. (2016), "2005-2015 Yılları Arasında BIST30 Endeksi ve BIST30 Endeks Vadeli İşlem Sözleşmeleri Arasındaki Nedensellik (Öncül-Ardıl) İlişkisinin İrdelenmesi", *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 53(615), 9-21.
- KASMAN, A. & KASMAN, S. (2008), "The Impact of Futures Trading on Volatility of The Underlying Asset in The Turkish Stock Market", *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications*, 387, 2837-2845.
- KAYALIDERE, K., ARACI, H. & AKTAŞ, H. (2012), "Türev ve Spot Piyasalar Arasındaki Etkileşim: VOB Üzerine Bir İnceleme", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Ekim, 137-154.
- KAWALLER I. G., KOCH, P. D. & KOCH, T. W. (1987), "The Temporal Price Relationship between S&P 500 Futures and S&P 500 Index", *The Journal of Finance*, 42(5), 1309-1329.
- KUTNER, G. W. & SWEENEY, R. J. (1991), "Causality Tests between The S&P 500 Cash and Futures Markets", *Quarterly Journal of Business and Economics*, 30(2), 51-74.
- LAFUENTE, J. A. (2002), "Intraday Return and Volatility Relationships between The Ibox 35 Spot and Futures Markets", *Spanish Economic Review*, 4(3), 201 - 220.
- LAFUENTE-LUENGO, J. A. (2009), "Intraday Realised Volatility Relationships between The S&P 500 Spot and Futures Market", *Journal of Derivatives & Hedge Funds*, 15(2), 116-121.

- LIU, X., CHENG, S., WANG, S., HONG, Y. & LI, Y. (2008), "An Empirical Study on Information Spillover Effects between The Chinese Copper Futures Market and Spot Market", *Physica A*, 387(4), 899-914.
- MOONIS, S. (2009), "An Empirical Study on The Relationship between Nifty Futures Index Prices and Nifty Spot Prices at National Stock Exchange", *Journal of Finance & Management*, 1(2), 23-34.
- MUKHERJEE, K. N. & MISHRA, R. K. (2006), *Lead-Lag Relationship between Equities and Stock Index Futures Market and Its Variation Around Information Release: Empirical Evidence from India*. NSE Research Paper, National Stock Exchange, India.
- NELSON, D.B. (1991), "Conditional heteroskedasticity in Asset Returns: A New Approach", *Econometrica*, 59, 347-370.
- ÖZTÜRK, B. (2008), *İMKB ile VOB Arasındaki Etkileşimin İMKB-30 ve İMKB-100 Bağlamında İrdelenmesi ve Elde Edilen Sonuçların VOB Bünyesinde Gerçekleştirilen İşlemlerin Gözetimi-Denetimi Açısından Değerlendirilmesi*, Yeterlilik Etüdü, SPK Denetleme Dairesi, İstanbul.
- SRINIVASAN, P. (2009), "An Empirical Analysis of Price Discovery in The NSE Spot and Futures Markets of India", *IUP Journal of Applied Finance*, 15(11), 24-36.
- TSE, Y.-K. & CHAN, W.-S. (2010), "The Lead-Lag Relation between the S&P 500 Spot and Futures Markets: An Intraday-Data Analysis Using A Threshold Regression Model", *The Japanese Economic Review*, 61(1), 133-144.
- UNIS, M. (1998), "Vadeli İşlemler Piyasasının Açılması için Doğru Zaman", *İMKB Dergisi*, 2(5), 75-82.
- YAO, Y. (2016), "The Impact of Stock Index Futures on Spot Market Volatility". International Conference on Education, Sports, Arts and Management Engineering (ICESAME 2016), March 12-13, Shaanxi, China.

ANTROPOMETRİK ÖLÇÜMLERİN POLİS ADAYLARININ SİLAH ATIŞ PERFORMANSLARI ÜSTÜNDE ETKİSİ¹

Gülüşan ÖZGÜN BAŞIBÜYÜK²
Sercan ACAR³
Murat DOĞAN⁴

Atıf/©: Başibüyük, Gülüşan Özgün, Acar, Sercan ve Doğan, Murat (2017). Antropometrik Ölçümlerin Polis Adaylarının Silah Atış Performansları Üstünde Etkisi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.757-774

Öz: Antropometri, bireyin beden şeklini sayısal olarak ifade edebilen bir tekniktir. Özellikle ergonomik tasarımların oluşturulmasında bireylerden alınan antropometrik ölçümler, üreticilerin ve tasarımcıların kişiye özgü ürünler üretmesini sağlar.Bu çalışmanın amacı alınan antropometrik ölçümler ile polis adaylarının silah atış performansı arasındaki ilişkiyi belirlemek ve etkisini tespit etmektir. Çankırı iliPolis Meslek Eğitim Merkezi'nde öğrenim gören 14. dönem 244 erkek polis aday bu araştırmanın materyalidir. Bireylerden antropometrik ölçümler alınarak beden kitle indeksleri hesaplanmıştır.Daha sonra silah atışları gerçekleştirilerek performansları değerlendirilmiştir.Sonuç olarak silah kullanma performansı atış puanlarını etkilemiştir ve polis adayı olmak için BKE değerinin 18-27 arası olması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Antropometri, Silah, Performans

Makale Geliş Tarihi: 24.06.2017/ Makale Kabul Tarihi: 16.11.2017

¹ Bu araştırma Murat Doğan'ın Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

² Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Gerontoloji Bölümü e-posta: gulusan2000@yahoo.com

³ Arş. Gör., Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, e-posta: acarsercan@yahoo.com

⁴ Yüksek Lisans, Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, e-posta: muratdogan3171@gmail.com

The Effect of Anthropometric Measurements on Weapon Performance of Police Candidates

Citation/©: Başibüyük, Gülüşan Özgün, Acar, Sercan ve Doğan, Murat (2017). *The Effect of Anthropometric Measurements on Weapon Performance of Police Candidates*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp. 757-774

Abstract: Anthropometry is a technique that can numerically express an individual's body shape. Anthropometric measurements taken from individuals particularly in formation of ergonomic designs provide to produce private products of manufacturers and designers. The aim of this study is to determine the relationship and effect between the anthropometric measurements taken from the police candidates and the shooting performance of the police candidates. The 14th term 244 police candidates (male) studying at Çankırı Police Vocational Training Center are the material of this research. Anthropometric measurements were taken from individuals and body mass indexes were calculated. Afterwards gunshots of were performed and their performances were evaluated. As a result, weapon use performance has affected shot scores and the BKE value must be between 18-27 for to be police candidate.

Keywords: Anthropometry, Gun, Performance

I. GİRİŞ

Antropometri, bireyin tüm yaş gruplarında beden Şeklini sayısal olarak ifade edebilen ve vücut kompozisyonunun ölçölüp değerlendirilmesini sağlayan bir yöntemdir. Antropometri tekniği, ergonomi alanında, hastalıkların belirlenmesinde ve populasyon çalışmalarının değerlendirilmesinde oldukça kullanışlı ve önemli bir yöntemdir. Özellikle ergonomik tasarımların oluşturulmasında bireylerden alınan antropometrik ölçümler, üreticilerin ve tasarımcıların kiőeye özgü ürünler üretmesinde etkili, güvenilir ve kullanımı rahat ürünlerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Yenigün, 2006). Bu çalışma, silah tasarımı yapılırken herkese göre bir silah türü değeril de kiőeye özgü bir silah ortaya çıkartılarak bir standart oluşturulması açısından ergonomi alanına katkı sağlayacaktır. Alınan antropometrik ölçümler ile polis adaylarının silah atış performansı arasındaki ilişkiyi belirlemek ve etkisini tespit etmek bu çalışmanın amacını oluőurmaktadır.

II. ANTROPOMETRİ VE ERGONOMİ

İnsanın fiziksel yapısını sayısal olarak ölçüp değerlendiren bir yöntem olan antropometri, bireylerin vücut ölçümlerini, gücünü ve hareket sınırlarını belirli noktaları esas alarak ölçer ve populasyonlar arası karşılaştırmalar yaparak ilerleyen bir metottur (Kanra, 1988). Bireylerin farklı genotipik ve fenotipik özelliklerinin olmasından dolayı populasyonlar kendine özgü

antropometrik karakterlerini göstermektedirler. Bundan dolayı antropometrik alan araştırmaları her birey ve ülke için ayrı bir öneme sahiptir (Koca ve ark. 2003). Bireylerden alınan ölçümlerle toplumlar arası karşılaştırmalar yapılarak sistemli bir veri tabanı oluşturulabilir. Bu Antropometrik veriler ile bireylerin hastalıklarının tespit edilmesi ya da izlenmesi (obezite, malnutrisyon, büyüme geriliği vs.) mümkün olacaktır ve bu açıdan önemlidir (Bosi, 2003). Ayrıca, toplumsal açıdan beslenme düzeyinin takibinin yapılmasında da antropometrik ölçümler kullanılmaktadır (WHO, 1995, Kır, 2000). Ayrıca antropoloji disiplini sağlık, ergonomi, mühendislik, spor gibi bir çok farklı bilim dalları ile yakın ilişki içerisinde.

Ergonomi, insanın yaşadığı ortamın ve onun kullandığı her türlü araç ve donanımın insana ve topluma uygun olmasını amaçlar. Bundan dolayı insan, ergonomi biliminin de gelişiminin odak noktası olmuştur. Bu amaç doğrultusunda antropometri de ergonominin dayandığı temel tekniklerden birisidir. Ergonominin kullanıldığı alanlar arasında çevre-mobilya tasarımları, eğitim, medikal aletler, taşıma, güvenlik vs. alanları yer almaktadır. Ergonomik özellikler bireylerin sahip olduğu belirli yapısal (anatomik), boyutsal (antropometrik) ve psikolojik karakterleri, iskelet ve kas sisteminin sınırlı bir şekilde hareket etme kabiliyeti ve gücü, kasların enerjiyi ortaya çıkarma şekli, çevreyi doğru olarak algılayabilme ve gerektiği zamanda ondan korunma özelliklerini birlikte getirmektedir. Günümüzde özellikle yoğun mesai gerektiren meslek gruplarında, çalışılan ortam koşullarının ve kullanılan malzemelerin, çalışan kişilerin performansının ve vücut sağlığının maksimum düzeyde olabilmesini sağlaması için en önemli etkenler arasındadır. Yapılan tasarımlarda da bu özellikler dikkate alınmalıdır. Özellikle tasarım çalışmalarının hedefi de kullanıcıların ihtiyaçlarını maksimum düzeyde karşılayabilecek boyutta olmasını sağlamaktır (Koca ve ark. 2003).

Bir tasarımın ergonomik olması kullanıcılar ya da çalışanlar tarafından tercih edilen bir durumdur. Aksi takdirde kullanılan malzeme bireye yaşam kolaylığı sağlamaz. Bundan dolayıda ergonomik bir ürünün tasarlanmasının ilk koşulu da antropometrinin kullanılması ve bireylerin yapısına uygun bir tasarım elde edilmesidir (Akın ve Koca, 2002; Akın ve Koca, 2004; Kaya ve Özok, 2017). Antropometri tekniğinin kullanılan yapılarda yeterli bir şekilde yada hiç kullanılmaması oluşturulan çevrenin ve ürünün kullanıcılara zarar verebileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bununla birlikte kullanılan malzemenin de ekonomik bir şekilde yapılandırılması sağlanarak minimum

düzejde israf yapılmış olacaktır. Özellikle ergonomik tasarımlarda uygulanması gereken metotlar Şu Şekilde sıralanmalıdır. Öncelikle gereksinimler tespit edilmelidir. Hangi antropometrik ölçümlerin ve tekniklerin kullanılacağı belirlenmelidir. Daha sonra elde edilen veriler gruplandırılarak bir model oluşturulur (cinsiyet, yaş, ülke vs.). Sonra, mantıksal bir model oluşturularak tablolar halinde veriler sunulmalı ve son olarakta fiziksel modeller grafikler ile oluşturularak tasarım meydana getirilmelidir. Elde edilen sonuç bizlere maksimum değerleri sağlamış olacaktır (Kaya ve Özok, 2017).

III. GÜVENLİK, SİLAH VE SİLAHLARIN KULLANIMI

Uzak yada yakın gözetmeksizin canlıları yaralayabilen, etkisiz hale getirebilen veya canlıların yaşamına son verebilen; cansız objeleri parçalayıp yok edebilen alet ve cihazların tümü silah olarak adlandırılır (JGK, 1996). Genel olarak savaş durumlarında saldırı ya da savunma amaçlı canlı ve cansız objelere zarar vermek için kullanılır (Kaya,1997; Şenocak,1998). TCK'nın 189. ve 265. maddesine göre silah çeşitleri arasında her türlü kesici, delici, yakıcı, aőındırıcı objeler, her türlü zehirli gazlar, ağır ve hafif makineli tüfekler ve çapı, cinsi ve modeli her ne olursa olsun fişek yatağı dahil olduğu halde namlusu on beş (15) cm'den uzun olan tabancalar yer almaktadır (Şenocak, 1998). Bu silahlar arasında güvenlik güçleri tarafından da kullanılan tabanca, bu çalışmanın temel noktasıdır.

A. Tabanca (Kullanımı), Tabancanın Fiziki Özellikleri ve Atış Tekniği

Mermilerin, kabukların veya diğer füzelerin patlayıcı kuvvetle itildiği, tipik olarak yüksek sesli, keskin bir ses veren metal bir tüp içeren silahtır (Saferstein, 1988).





Şekil 1: Tabancanın fiziksel yapısı (1. Sürgü 2.Kapak 3.İcra yayı ve İcra mili 4.Gövde 5. Şarjör)

Genel olarak Türkiye Cumhuriyeti Emniyet Genel Müdürlüğü mensuplarınınca kullanılan silahlar arasında “Canik-55 Tp9” tipi tabanca yer alır. Bu tabanca dünyadaki en ağır silah alım şartnamesine göre düzenlediği testleri iki sene üst üste başarıyla geçmiş bir alettir. Fiziki özelliklerine bakıldığında; polimer bir gövde, değiştirilebilen 2 ebad kabze, çift taraflı kullanılabilen şarjör kilidi, iğne horoz kurulu olduğunun göstergesi, askeri standartlara uyumlu Pikatiny Ray, Sağ ve sol ele uygun kullanım, uzun ömürlü oluşu (60000 atım namlu ömrü) ve poligon atışlarına uygun oluşu, farklı kaplama olanakları ve geniş kapasiteli çift kolonlu MEC GAR marka şarjör yer almaktadır (<http://www.sakaryaavbayi.com/urun-canik55-tp9-283.html>).

Tablo 1: Canik-55 Tp9 genel boyutları

Kalibre	9x19
Boy	192 mm
Yükseklik	145 mm
Genişlik	33 mm
Ağırlık	834 gr
Namlu Boyu	113.5 mm
Şarjör Kapasitesi	15+1

Tabancaların genel çalışma prensibi genel olarak aynıdır. Tabancanın tetiği çekildiğinde, eki öne takılır ve bir pim fünüyeye çarpar. Bu durum barutu ateşleyen bir kıvılcım çıkartır ve merminin patlayarak tabancadan çıkmasını sağlar. Atış tekniği açısından incelendiğinde iyi bir atışın gerçekleşmesi için pozisyon, kabza kavrama, nefes kontrolü, nişan, tetik kontrolü, nişana devam kurallarının eksiksiz olarak yerine getirilmesi gerekmektedir (İşkender, 2010). Başarılı bir atış için beynin tüm bölgeleri, hareket kontrolü ve birçok alanın bütünü bir şekilde hareket etmesi gerekmektedir. En iyi performansı elde edebilmek için dikkat ve odaklanma şarttır (Deeny et al 2003).

IV. MATERYAL VE METOT

Bu alışma ankırı ili Polis Meslek EĞitim Merkezi'nde öğrenim gören 14. dönem 244 erkek polis aday üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bireylerin antropometrik ve demografik bilgilerine ulaşmak amacıyla yapılan bu çalışmada araştırmacı, yardımcı ve yazıcı olmak üzere 3 kişi görev almıştır. Bireylerden ağırlık, boy uzunluğu, el uzunluğu, el genişliği, işaret parmağı uzunluğu (tetik parmağı) olmak üzere (5) antropometrik ölçü alınmış ve ağırlık ve boy uzunluğundan beden kitle indeksleri (BKI) hesaplanmıştır. Ölçüler, Anthropometric Standardization Reference Manual (ASRM) ve International Biological Programme' nin öngördüğü teknikler doğrultusunda alınmıştır. Ayrıca, 14. dönem polis adaylarına yaptırmış olduğumuz tabanca atışlarında; polis adayları sabit olan boy hedefini kullanmışlardır. Aşağıda görülen hedefte beyaz çizgilerin içi ve kafa 10 puan olarak hesaplanmış; beyaz kısmının dışı, kollar ve omuz bölgeleri olan yerler ise 5 puan olarak değerlendirilmiştir.



şekil 2: Hedef Boy Silüeti Örneği

Elde edilen veriler çalışma formlarından bilgisayar ortamına aktarılmış ve istatistik programı SPSS 21.00 programında değerlendirilmiştir.

Antropometrik ölçüler; Antropometre ve dijital kumpas (Uzunluk değerlerinin ölçülmesi için), Portable Stadiometer (Boy değerinin ölçülmesi için) ve Baskül (Ağırlık değerinin ölçülmesi için) aletleriyle alınmıştır. Bu ölçüler alınırken aşağıdaki hususlara dikkat edilmiştir:

1. Ölçüde kullanılan araçlar temiz ve bakımlı olmasına, aynı zamanda kesinlikleri doğrulanmış alet olmalarına dikkat edilmiştir.
2. Ölçüler alınırken deneklerin mümkün olduğunca az kıyafetle ölçü vermelerine dikkat edilmiştir.
3. Ölçüler alınırken bir yazıcı bulundurulmuş, böylelikle ölçülerin hızlı bir şekilde ve doğru alınması sağlanmıştır.
4. Ölçüler vücudun sol tarafından alınmıştır.
5. Ölçüler çalışmanın sonuna kadar aynı kişi tarafından alınmıştır.
6. Tüm ölçüler veri formuna milimetrik olarak kaydedilmiştir.

V. BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Araştırmaya katılan polis adaylarının yaş dağılımı Tablo 2’de gösterilmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin %66,4’ü 25-27 yaş arası, %17,2’si 22-24 yaş arası ve %16,4’ü 28-30 yaş arası bireylerden oluştuğu tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan tüm öğrencilerin yaş ortalaması $25,93 \pm 1,59$ olarak tespit edilmiştir.

Tablo 2. POMEM öğrencilerinin yaş dağılımı

	Frekans	Yüzde %	Kümülatif %
22-24 Yaş	42	17,2	17,2
25-27 Yaş	162	66,4	83,6
28-30 Yaş	40	16,4	100,0
Total	244	100,0	
Ortalama Yaş: $25,93 \pm 1,59$			

Araştırmaya katılan öğrencilerin işaret parmağı $104,04 \pm 4,72$; El uzunluğu $194,27 \pm 8,85$; El genişliği $84,01 \pm 3,94$; Boy uzunluğu $1,76 \pm 5,77$; Kilo

75,07±8,01 ve Beden Kitle İndeksi 24,07±1,90'nin ortalama değerlere sahip olduğu belirlenmiştir (Tablo 3).

Tablo 3: Polis adaylarının antropometrik ölçülerine ilişkin istatistiksel veriler

	n	Ort.	S.S.	Ortn.	Range	Min.	Mak
İşaret parmağı uzunluğu	244	104,04	4,72	103,87	26,24	90,12	116,36
El Uzunluğu	244	194,27	8,85	193,03	47,75	171,96	219,71
El Genişliği	244	84,01	3,94	83,44	22,64	73,43	96,07
Boy Uzunluğu	244	176,49	5,77	176,00	29,50	167,00	196,50
Kilo	244	75,07	8,01	75,00	42,00	55,00	97,00
Beden Kitle İndeksi	244	24,07	1,90	24,45	8,20	18,80	27,00

Tablo 4'te araştırmaya katılan deneklerin atış sonucu elde ettikleri puan ortalamaları incelendiğinde, birinci beş metre 84,88±12,81; ikinci beş metre 126,15±16,21 ve birinci on metre 126,02±14,90 olduğu belirlenmiştir. Ayrıca üç atış mesafesinden elde edilen ortalama atış puanı 112,35±8,44 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 4. Polis adaylarının atış puanlarına ilişkin istatistiksel veriler

	n	Ort.	S.S.	Ortn.	Range	Min.	Mak
Birinci beş metre	244	84,88	12,81	85,00	55,00	45,00	100,00
İkinci beş metre	244	126,15	16,21	125,00	75,00	85,00	160,00
Birinci on metre	244	126,02	14,90	125,00	60,00	100,00	160,00
Ortalama Genel Puan	244	112,35	8,44	111,67	46,67	86,67	133,33

Araştırmaya katılan öğrencilerin yaş gruplarına göre yapmış oldukları atışlarda farklılık yaratıp yaratmadığı incelenmiştir (Tablo 5). Buna göre her bir mesafede atılan atışların ve bu atışlardan elde edilen ortalama puanın öğrencilerin yaşlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark yaratmadığını söyleyebiliriz. ($p>0,05$).

Tablo 5. Yaş durumuna göre atış puanlarına etkisi

		n	Ort.	S.S.	f	p
Birinci metre	22-24 Yaş	42	85,36	12,17	,553	,576
	25-27 Yaş	162	84,32	13,26		
	28-30 Yaş	40	86,63	11,62		
İkinci metre	22-24 Yaş	42	128,45	15,40	1,801	,167
	25-27 Yaş	162	126,57	16,49		
	28-30 Yaş	40	122,00	15,56		
Birinci metre	22-24 Yaş	42	125,12	14,03	,117	,890
	25-27 Yaş	162	126,33	14,76		
	28-30 Yaş	40	125,75	16,59		
Toplam Ortalama Puan	22-24 Yaş	42	112,98	8,01	,340	,712
	25-27 Yaş	162	112,41	8,59		
	28-30 Yaş	40	111,46	8,41		

- ANOVA testi Sd1:2 Sd2:241

Araştırmaya katılan deneklerin askerlik yapıp yapmama durumlarına ve yapmış oldukları atış puanlarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği test edilmiştir. Tablo 6 göre yapılan atışlar ve bu atışların toplamında elde edilen genel puanın öğrencilerin askerlik yapma durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı fark göstermediği anlaşılmıştır ($p>0,05$).

Tablo 6. Askerlik yapma durumuna göre atış puanlarına etkisi

	Askerlik Durumu	n	Ort.	S.S.	t	p
Birinci beş metre	Yaptı	106	85,24	12,20	,383	,702
	Yapmadı	138	84,60	13,29		
İkinci beş metre	Yaptı	106	123,92	16,79	-1,895	,059
	Yapmadı	138	127,86	15,60		
Birinci on metre	Yaptı	106	127,36	15,11	1,227	,221
	Yapmadı	138	125,00	14,71		
Toplam Ort. Puan	Yaptı	106	112,17	8,38	-,291	,771
	Yapmadı	138	112,49	8,52		

- Bağımsız T testi

Çalışmaya katılan öğrencilerin daha önce silah kullanıp kullanmama deneyiminin atış puanları üzerinde etkisi olup olmadığına bakıldığında; ilk beş metre atışında elde edilen puanın öğrencilerin askerlik yapma durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark gösterdiği belirlenmiştir ($t=2,607$; $p<0,05$). Diğer yandan ikinci beş metre, birinci on metre ve genel ortalama puanların öğrencilerin silah kullanımına göre istatistiksel olarak anlamlı fark göstermediği tespit edilmiştir ($p>0,05$) (Tablo 7).

Tablo 7. Daha önce silah kullanıp kullanmama durumunun atış puanlarına etkisi

	Daha önce silah kullanma durumu	n	Ort.	S.S.	t	p
Birinci beş metre	Evet	134	86,79	11,41	2,607	,010
	Hayır	110	82,55	14,02		
İkinci beş metre	Evet	134	124,74	16,81	-1,502	,134
	Hayır	110	127,86	15,36		
Birinci on metre	Evet	134	125,78	14,49	-278	,781
	Hayır	110	126,32	15,44		
Toplam Ortalama Puan	Evet	134	112,44	7,88	,179	,858
	Hayır	110	112,24	9,12		

- Bağımsız T testi

Tablo 8. Silah atışında kullandığı elin atış puanlarına etkisi

	Silah atışında kullandığı el	n	Ort.	S.S.	t	p
Birinci beş metre	Sağ	227	85,22	12,58	1,534	,126
	Sol	17	80,29	15,26		
İkinci beş metre	Sağ	227	126,10	16,07	-,162	,871
	Sol	17	126,76	18,54		
Birinci on metre	Sağ	227	126,01	14,68	-,043	,965
	Sol	17	126,18	18,07		
Toplam Ortalama Puan	Sağ	227	112,44	8,20	,643	,521
	Sol	17	111,08	11,41		

- Bağımsız T testi

Polis adaylarının silah atışında kullandıkları elin atış performansına etkisi incelendiğinde; yapılan atış puanlarının hiçbirinin öğrencilerin kullandığı eline göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir ($p>0,05$) (Tablo 8).

POMEM öğrencilerinin silah atışında kullandıkları gözün atış performansına etkisine bakıldığında, yapılan atış puanlarının hiçbirinin öğrencilerin kullandığı göze göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur ($p>0,05$) (Tablo 9).

Tablo 9. Atış sırasında kullanılan gözün atış puanlarına etkisi

	Atış sırasında kullanılan göz	n	Ort.	S.S.	t	p
Birinci beş metre	Sağ	206	84,59	12,54	-,822	,412
	Sol	38	86,45	14,23		
İkinci beş metre	Sağ	206	126,43	16,14	,637	,524
	Sol	38	124,61	16,74		
Birinci on metre	Sağ	206	126,19	14,72	,401	,688
	Sol	38	125,13	16,00		
Toplam Ortalama Puan	Sağ	206	112,40	8,04	,229	,819
	Sol	38	112,06	10,47		

- Bağımsız T testi

Tablo 10. Birinci beş metre atışında etkili olacak etkenlere ilişkin modeller

	Katsayı Geçerliliği B	Model Geçerliliği		
		F	p	R ²
Model-1 İşaret Parmağı Uzunluğu	-,003	,001	,985	,001
Model-2 El Uzunluğu	-,094	1,016	,314	,065
Model-3 El Genişliği	,237	1,298	,256	,073
Model-4 Kilo	,024	,055	,814	,015
Model-5 Boy	,131	,851	,357	,059
Model-6 Beden Kitle İndeksi	-,131	,092	,762	,019

Bağımlı Değişken: Birinci beş metre

Çalışmaya katılan polis adaylarının birinci beş metre atış performansını nelerin etkilediğini göstermek üzere oluşturulan altı farklı modelin sonuçları incelendiğinde, yapılan regresyon analizi sonucu birinci beş metre atışı üzerinde işaret parmağı uzunluğunun, el uzunluğunun, el genişliğinin, kilo, boy uzunluğu ve BKİ'nin performansı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etki sağlamadığı tespit edilmiş ve kurulan modeller anlamsız bulunmuştur ($p < 0,05$) (Tablo 10).

Tablo 11. İkinci beş metre atışında etkili olacak etkenlere ilişkin modeller

	Katsayı Geçerliliği B	Model Geçerliliği		
		F	p	R ²
Model-1 İşaret Parmağı Uzunluğu	-,149	,454	,501	,043
Model-2 El Uzunluğu	,004	,001	,971	,002
Model-3 El Genişliği	-,290	1,213	,256	,071
Model-4 Kilo	-,323	6,320	,013	,160
Model-5 Boy	-,324	3,267	,072	,115
Model-6 Beden Kitle İndeksi	-1,039	3,631	,058	,112

Bağımlı Değişken: ikinci beş metre

Elde edilen verilere göre öğrencilerin kilosunun ikinci beş metre atış puanı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi bulunmuştur ($f=6,320$, $p < 0,05$). Buna göre öğrencinin kilosunda bir birimlik artış ikinci beş metre atış puanı üzerinde -,364 birim azalmaya neden olduğu görülmektedir. Model-4 e göre bağımsız değişken bağımlı değişkenin %16'sını açıklamaktadır. Diğer

modellerin ikinci beş metre puan performansı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi tespit edilememiştir ($p>0,05$). Başka bir söylem ile işaret parmağı uzunluğunun, el uzunluğunun, el genişliğinin, boy ve BKİ'nin atış performansına etkisi bulunamamıştır (Tablo 11).

Tablo 12. Birinci on metre atışında etkili olacak etkenlere ilişkin modeller

			Katsayı Geçerliliği		Model Geçerliliği	
			B	F	p	R ²
Model-1	İşaret Uzunluğu	Parmağı	,288	2,023	,156	,091
Model-2	El Uzunluğu		,136	1,597	,208	,081
Model-3	El Genişliği		,239	,975	,324	,063
Model-4	Kilo		,394	11,374	,001	,212
Model-5	Boy		,250	2,290	,131	,009
Model-6	Beden Kitle İndeksi		1,594	10,398	,001	,203

Bağımlı Değişken: Birinci on metre

Elde edilen verilere göre öğrencilerin kilosunun birinci on metre atış puanı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi bulunmuştur ($f=11,374$, $p<0,05$). Buna göre öğrencinin kilosunda bir birimlik artış birinci on metre atış puanı üzerinde 0,394 birim artmaya neden olduğu gözükür. Model-4 e göre bağımsız değişken bağımlı değişkenin %21'ni açıklamaktadır. Diğer yandan öğrencilerin BKİ'sinin birinci on metre atış puanı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi bulunmuştur ($f=10,398$, $p<0,05$). Buna göre öğrencinin kilosundaki bir birimlik artış birinci on metre atış puanı üzerinde 1,594 birim artışa neden olduğu gözükmektedir. Model-6 e göre bağımsız değişken bağımlı değişkenin %20'sini açıklamaktadır. Diğer modellerin birinci 10 metre puan performansı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi tespit edilememiştir ($p>0,05$). Başka bir ifadeyle işaret parmağı uzunluğunun, el uzunluğunun, el genişliğinin ve boy artışının öğrencinin performansına etkisi bulunamamıştır (Tablo 12).

Tablo 13.Atış puanlarının genel toplamı etkili olacak etkenlere ilişkin modeller

		Katsayı Geçerliliği B	Model Geçerliliği		
			F	p	R ²
Model-1	İşaret Uzunluğu	Parmağı ,045	,154	„695	,02 5
Model-2	El Uzunluğu	,016	,065	,798	,01 6
Model-3	El Genişliği	,062	,203	,652	,02 9
Model-4	Kilo	,032	,220	,639	,03 0
Model-5	Boy	,019	,041	,840	,01 3
Model-6	Beden Kitle İndeksi	,141	,244	,622	,03 2

Bağımlı Değişken: Atış puanlarının Genel Toplamı

Araştırmaya katılan deneklerin atış puanlarının genel toplamı ortalamasının atış performansını nelerin etkilediğini göstermek üzere oluşturulan altı farklı modelin sonuçları incelendiğinde, yapılan regresyon analizi sonucu genel ortalama atış puanının üzerinde, işaret parmağı uzunluğunun, el uzunluğunun, el genişliğinin, kilo, boy uzunluğu ve BKE'nin performans üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etki sağlamadığı tespit edilmiş ve kurulan modeller anlamsız bulunmuştur ($p < 0,05$).

Ayrıca, kilo değişkeninin yapılan ikinci beş metre artışı üzerinde negatif etkiye sahip olduğu görülmüştür. Diğer bir ifadeyle kilo artıkça atış performansı ikinci beş metrede düşmüştür. Diğer yandan ikinci 10 metre atışında kilonun pozitif bir etkisi olmuş ve öğrencinin atış performansını artırmıştır. Bu sonuca göre uzun menzil atışlarda kilonun olumlu bir etkisi olurken daha yakın mesafelerde dezavantaja sahip olduğunu söyleyebiliriz.

VI. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bireyin vücut şeklinin sayısal (metrik) olarak ifade ediliőı olarak tanımlanan antropometri tekniğinin, bir çok alanda referans olarak kabul edilmesi, ne kadar önemli olduğunu ortaya çıkarır. Antropometriyle iç içe olan ergonomi bilimide, yapılan tasarımlarda bireylerin güvenilirliğine, etkinliğine ve kullanımının rahat olmasına odaklanmıştır. Emniyet Müdürlüğu mensupları

üstünde yapılan antropometrik çalışmalar oldukça sınırlı sayıda olmasına rağmen Akın ve arkadaşlarının (2003; 39-46) Ankara İl Emniyet Müdürlüğü'nde gerçekleştirmiş oldukları çalışma bu araştırmaya referans olabilir. Akın ve arkadaşları araştırmalarında Ankara'da görev yapan 401 Emniyet mensubundan 39 ölçü alarak, polislere özgü yapılacak tasarımlarda öncülük etmişlerdir. Özellikle bu çalışmadan elde edilen sonuç bize yaş, cinsiyet, meslek grubu dikkate alındığında vücut ölçülerinde görülen varyasyon önem arz etmektedir. Ölçülen grubun özellikle Emniyet Teşkilatı gibi fiziksel aktivitenin yoğun ve özel oluşu yapılan tasarımlarında kendilerine özgü olmasını sağlamıştır. Emniyet mensuplarının sıklıkla kullandığı kask, bot, çelik yelek, silah gibi ekipmanların tasarımında da bu değerler gözönünde bulundurularak yapılacak olan diğer çalışmalara referans oluşturacaktır. Böylelikle ergonomi ve antropometri ilişkisi de bu çalışmalarda rahatça gözükmemektedir. Yapılan diğer bir çalışmada da (Kayıhan, 2012), polislerin atış başarısının fizyolojik ve fiziksel parametrelerle ilişkilendirilmesi araştırılmıştır. Elde edilen veriler bize korelasyon analizine göre atış başarısı ile kalp hızı değişimi, kaygı düzeyi değişimi, atış süresince meydana gelen ortalama kalp hızı, koordinasyon, durum kaygı düzeyi, atış boyunca gözlenen maksimal kalp hızı, denge, kavrama kuvveti, biceps çevre, femur çap, el bileği çevresi, esneklik değerleri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Ayrıca deneklerin atış seviyelerine göre yaş, vücut ağırlığı, boy uzunluğu ve beden kitle indeksi değerleri karşılaştırıldığında atış seviyesi grupları arasında anlamlı bir fark ($p>0.05$) bulunmadığı gözlemlenmiştir.

Bu çalışmamızda Çankırı ili Polis Meslek Eğitim Merkezi'nde bulunan 14. dönem 244 polis adayı üzerinden antropometrik ölçümler alınarak, bireylerin atış performansı üstünde antropometrik ölçümlerin etkisi olup olmadığı test edilmiştir. Elde edilen sonuçlar şu şekildedir;

- Araştırmaya katılan polis adaylarının yarısından fazlasının daha önce tabanca kullandıkları ortaya çıkmıştır,
- Araştırmaya katılan polis adaylarının birçoğunun tabanca kullanırken sağ elini tercih ettiği anlaşılmıştır,
- Deneklerinin ortalama BKİ değerlerinin ortalama $24,07 \pm 1,90$ olduğu görülür,
- Polis adaylarının yaş durumu ve silah atış performansları karşılaştırıldığında; istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu ortaya çıkmamıştır,

- Polis adaylarının atış puanları ile askerlik durumları karşılaştırıldığında, aralarında bir anlamlılık oluőturmadıđı tespit edilmiştir.
- Polis adaylarının daha önce silah kullanma deneyiminin atış puanları üstünde ki etkisi araőtırılmıőtir. Buna göre ilk beş metre atışında elde edilen puanın öğrencilerin askerlik yapma durumuna göre incelendiğinde, istatistiksel olarak anlamlı bir fark göstermiştir.
- İkinci beş metreden, birinci on metreden yapılan atıőlarla, genel ortalama puanların öğrencilerin silah kullanımına göre incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir sonuē tespit edilememiştir.
- Elde edilen veriler incelendiğinde silah kullanma performansı atış puanlarını etkilemiştir.
- Atış gözü (nişan gözü) ile atış puanları arasında bir anlamlılık gözlenememiőtir.
- Polis adaylarının birinci beş metre atışı üzerinde alınan antropometrik ölçülerin istatistiksel olarak anlamlı bir etki göstermediği belirlenmiştir.
- Öğrencilerin kilosundaki bir birimlik artış ikinci beş metre atış puanı üzerinde -,364 birim azalmasına sebep olduğu gözlemlenmiştir. İkinci 5 metre atıőlarında ölçülen diğer verilerin ikinci 5 Metre atış puanına bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir.
- Birinci 10 Metre atış puanında; polis adaylarının ölçülen kilosunun bir birim artması, atış puanlarında 0,394 birim artmaya neden olmuştur.
- Polis adaylarının Beden Kitle Endisleriyle, birinci 10 metre atış puanları karşılaştırıldığında bir birimlik artış, atış puanını 1,594 puan arttırmıőtir. Yani, öğrencilerin Beden Kitle Endisi ne kadar 27'ye yakın olur ise birinci 10 metredeki atış puanı, daha yüksek olmaktadır. Bunda da polis adayı olmak için BKE değerinin 18-27 arası olması gerektiği unutulmamalıdır.

Araőtırmamızdan elde edilen veriler sadece Çankırı ili Polis Eğitim Merkezi 14. dönem polis adayları üzerinde gerēekleőtinden dolayı çıkan sonuēları Türkiye'nin bütününe yansıtmak doğru değerildir. Fakat yapılan bu çalışmayla antropometrik verilerin polis adaylarının atış performansını üzerindeki etkisi ortaya konularak daha sonra yapılacak olan çalışmalara referans oluşturması açısından önem arz eder.

KAYNAKÇA

- AKIN, G., ve Koca, B. Ergonomide Antropometrinin Önemi, Standart Dergisi, 490, 43-46, 2002.
- AKIN, G., ve Koca, B. Ergonomik Tasarım ve Tasarımda Ergonomik Kriterler, Standart Dergisi, 510, 79-83, 2004.
- BOSI T. B, Yaşlılarda Antropometri, Turkish Journal of Geriatrics. 6(4):147-151 2003.
- DEENY SP, Hillman CH, Janelle MC and Hatfield BD. (2003),Cortico-Cortical Communication and Superior Performance in Skilled Marksmen: An EEG Coherence Analysis, Journal of Sport & Exercise Psychology, 25, 188-204.
- İSKENDER T, Ateşli Tabanca Atıcılarına Uygulanan Özel Antrenmanların Bazı Motorik Özellikler Üzerine Etkisi, G.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2010.
- JANDARMA GENEL KOMUTANLIĞI (JGK), Kriminalastik ve Narkotik, Jandarma Basım Evi, Ankara, S: (1996), s.(82-92).
- KANRA G, Antropometrik Değerler ve Ergonomi ile İlişkisi, İGÜM Bülteni, S: (1988) s.(5:1-4).
- KAYA M, Silah Bilgisi, İstanbul, S: (1997), s.(32-34.81.83).
- KAYA Ö., Özok A. F. Tasarımda Antropometrinin Önemi, Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi 5 (ÖS: Ergonomi2016), 309-316, 2017 e-ISSN: 1308-6693, 2017.
- KAYIHAN G. Polislerde Atış Başarısı ile Seçilmiş Fiziksel ve Fizyolojik Parametrelerin İlişkilendirilmesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2012.
- KIR T, Ceylan S, Hasde M, Antropometrinin Sağlık Alanında Kullanımı, Türkiye Klinikleri J Med Sci, S: (2000), s.(20:378-384).
- KOCA ÖZER, B., Gültekin, T., Yılmaz, E., Güleç, E., Akın, G., Emniyet Müdürlüğü Personelinin antropometrik karakterleri; Ergonomik Yaklaşımlar, Polis Bilimleri Dergisi, 5 (3-4): 39-46, Ankara 2003.
- SAFERSTEIN R, Forensic Science Hand BookVolume II, New Jersey 1988.
- ŞENOCAK Cengiz, Maddi Suç Delilleri ve Ateşli Silahlar, 3.Basım”, Nadir Kitabevi, Ankara 1998.
- YENİGÜN N D, Bir Montaj Masasında İş Akışının Ergonomik Analizi ve İyileştirme Önerileri,Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Makine Mühendisliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2006.
- <http://www.sakaryaavbaya.com/urun-canik55-tp9-283.html>

TIP EĞİTİMİNDE ÖRTÜK MÜFREDAT ÖĞRENCİLERİN EMPATİ DÜZEYLERİNİ ETKİLEMEKTE MİDİR? BOYLAMSAL BİR ÇALIŞMA

Zeynep BAYKAN¹

Melis NAÇAR²

Atıf/©: Baykan, Zeynep ve Naçar, Melis (2017). Tıp Eğitiminde Örtük Müfredat Öğrencilerin Empati Düzeylerini Etkilemekte Midir? Boylamsal Bir Çalışma, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss. 775-784

Özet: Bu çalışmanın amacı, örtük müfredatın tıpta profesyonellik becerilerinden biri olan empati üzerindeki etkisini belirlemektir. Çalışma 2009-2010 Eğitim-Öğretim yılında eğitime başlayan öğrencilerle yürütülmüştür. Öğrencilerin empati düzeyleri Jefferson Doktor Empati Ölçeği ile birinci, üçüncü ve altıncı sınıfta değerlendirilmiştir. Çalışma 296 öğrenci ile başlamış 151 öğrenci ile bitirilmiştir. Yıllara göre skorlar sırasıyla 102.0±14.2, 103.2±12.7 ve 102.1±12.0'dır. Skorlarda birinci ve üçüncü yıl; birinci ve altıncı yıl ile üçüncü ve altıncı yıl arasında fark bulunmamıştır. Yıllara göre kız ve erkek öğrencilerin skorları arasında da fark yoktur. Çalışmamızın sonucu empatik becerilerin beklendiği gibi örtük müfredatla artmadığını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Empati, Mezuniyet Öncesi Tıp Eğitimi, Tıp Öğrencisi.

Makale Geliş Tarihi: 06.07.2017/ Makale Kabul Tarihi: 07.12.2017

¹Doç.Dr., Erciyes Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Eğitimi Anabilim Dalı, e-posta: zbaykan@erciyes.edu.tr

²Prof.Dr., Erciyes Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Eğitimi Anabilim Dalı, e-posta: mnacar@erciyes.edu.tr

Is Hidden Curriculum In Medical Education Affects The Emphaty Level Of Students? A Longitudinal Study

Citation/©: Baykan, Zeynep ve Naçar, Melis(2017). *Is Hidden Curriculum In Medical Education Affects The Emphaty Level Of Students? A Longitudinal Study*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp. 775-784

Abstract: *The aim of this study is to determine the affect of hidden curriculum on empathy which is one of the skills of medical professionalism. This study was carried out with the students who began their education in 2009-2010 academic year. The empathy levels of the students were evaluated with Jefferson Scale of Physician Empathy when they were in the first, third and the sixth class. The research started with 296 students and completed with 151. The scores by years were 102.0±14.2, 103.2±12.7 and 102.1±12.0 respectively. No differences were found between the scores of the students in first and third year; first and sixth year; third and sixth year. There was no difference between the scale scores of male and female students by years. The result of our study shows that the empathic skills do not increase in the way that is expected within the hidden curriculum.*

Keywords: *Empathy, Under Graduate Medical Education, Medical Student*

I. GİRİŞ

Çağımızdaki teknolojik ilerlemeler insan hayatını daha otomatik hale getirmiş ve insanları birbirlerine yabancılaşmıştır. Sağlıklı ilişkiler kurabilmek için bireylerin, iletişimde buldukları kişilerin bakış açıları anlamaları için çaba göstermeleri gerekmektedir. Bu da ancak empatik yaklaşım ile mümkündür. Kişinin kendisini karşısındakinin yerine koyması, olaylara onun bakış açısı ile bakması; duyguları ve düşünceleri doğru olarak anlaması ve zihinde oluşan anlayışı, karşındaki kişiye iletilebilmesi empatinin üç temel ögesidir (Dökmen, 2005:135).

Empatik anlayış, günlük yaşamın hemen her kesiminde insanları birbirine yaklaştırma, iletişimi kolaylaştırma özelliğine sahiptir. İnsanlar, kendileri ile empati kurulduğunda, anlaşıldıklarını ve kendilerine önem verildiğini hissederler (Dökmen, 2005:146). Hekimlik mesleğinde empati kurabilmek hasta ile iletişim kurarken önemli bir beceridir. Hasta-doktor iletişimde empati, hastanın şikayetlerinin ve endişelerinin tam olarak saptanmasını sağlar, hastanın tedaviye ve tavsiyelere aktif olarak katılımını motive eder ve başarılı sonuçlara ulaşmaya katkıda bulunur (Yağbasan ve Çakar, 2006:615;Evans, Stanleyve Burrows,1993:121;Winfield ve Chur-Hansen, 2000:90).

Geleneksel olarak profesyonel tutumların tıp eğitimi sırasında kendiliğinden geliştiği varsayıldığından bu konular eğitim müfredatları içinde nadiren yer

bulmuş ve tutumların gelişimi rol modeller aracılığı ile aktarıla gelen gizli müfredatın bir parçası olarak kalmıştır. Ancak çalışmalar empatinin eğitim ile kazandırılabilen bir beceri olduğunu göstermektedir. İngiltere Genel Tıp Konseyi tarafından yayınlanan "Yarının doktorları 2003" raporunda tıp fakültelerinde iletişim becerileri eğitiminin müfredatın ayrılmaz bir parçası olduğu belirtilmiştir. Hasta-hekim ilişkisinin temel bileşeni olarak empatiyi geliştirmek, Amerikan Tıp Okulları Birliği'nin de öğrenim hedeflerinden biridir (Hojat ve ark. 2002:1563). Ülkemizde de etkin iletişim mezuniyet öncesi tıp eğitimi yeterlik alanları içinde tanımlanmıştır (Mezuniyet Öncesi Tıp Eğitimi Ulusal Çekirdek Eğitim Programı 2014). Bu çalışma profesyonellik becerilerinden biri olan empatinin öğrenilmesinde örtük müfredatın etkisini belirlemek amacıyla planlanmıştır.

II. MATERYAL METOD

İleriye dönük tanımlayıcı Kohort tipindeki bu çalışma 2009-2010 Eğitim-Öğretim yılında Erciyes Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde tıp eğitimine başlayan öğrencilerle yürütülmüştür. Öğrencilerin birinci, üçüncü ve altıncı sınıfta iken empati düzeyleri değerlendirilmiştir. 2009-2010 eğitim öğretim yılında eğitime başlayan 325 öğrenciden 308'i çalışmaya katılmıştır. Çalışma için ilk yıl veri toplanırken iki bölümden oluşan bir anket formu kullanılmıştır. 12 öğrenci bu anket formlarında çok fazla boş soru bıraktıkları için ve empati ölçeğini hiç doldurmadıkları için çalışmadan çıkarılmışlardır. 296 öğrenciden birinci sınıfta ölçeği eksik ve hatalı dolduran 17 öğrenci vardır. Bu nedenle 279 öğrencinin ölçek puanı hesaplanabilmiştir. Öğrencilere 2011-12 ve 2014-15 eğitim öğretim yıllarında üçüncü ve altıncı sınıfta tekrar ulaşılarak empati ölçeği uygulanmıştır. Bu öğrencilerden üçüncü sınıfta 235'ine, altıncı sınıfta ise 151'ine ulaşılabilmektedir. Veriler bir ve üçüncü sınıfta bahar döneminde Tıbbi Beceri Laboratuvar uygulaması sırasında, altıncı sınıfta Halk Sağlığı stajında toplanmıştır. Erciyes Üniversitesi Tıp Fakültesi müfredatında birinci sınıftaki öğrencilerin hastalarla iletişimi olmamakta; üçüncü sınıfta ise öğrencilerin hasta iletişimleri seçtikleri seçmeli derslere göre sınırlı düzeyde olmaktadır. Dördüncü ve beşinci yıllar klinik stajların yer aldığı dönemdir, altıncı yıl ise intörlük dönemidir. Çalışma için öğrencilerden sözlü onam alınmıştır. Çalışmanın amacı ile ilgili açıklama yapıldıktan sonra anket formları öğrencilere dağıtılıp geri alınmıştır.

Veri toplama araçları: Bu çalışmada veri toplama aracı olarak öğrencilerin sosyodemografik özelliklerini içeren bir anket formu ile birlikte

Jefferson DoktorEmpati Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 5-10 dakikada doldurulabilen 20 maddesi olan 7'li Likert tipi derecelendirilmiş (1= hiç katılmıyorum, 7= kesinlikle katılıyorum) kendi kendini değerlendirme ölçeğidir. 10 maddesi direkt puanlanırken 10 maddesi ters olarak puanlanmaktadır. Ölçekten en az 20, en yüksek 140 puan alınabilmektedir. Ne kadar yüksek puan alınır o kadar yüksek empatik uyum var demektir. Ölçeğin türkçe geçerlik-güvenirlik çalışması Malkonu tarafından yapılmıştır (Gönüllü, 2007: 29). Ölçek üç faktör altında toplanmaktadır. Hastanın bakış açısını yakalama (1, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 13, 15, 18. maddeler), sağlık hizmeti verirken duyarlı olma (3, 8, 11, 12, 14, 16, 17, 19. maddeler) ve hastayı anlama (2,20. maddeler) faktörleridir.

Veri analizi:

Veriler toplandıktan sonra eksik ve hatalı doldurulan ölçekler puanlama işlemine dahil edilmemiştir. Ölçek ve alt ölçek puanlarının normal dağılıma uygunluğu Shapiro Wilk testi ile değerlendirilmiştir. Sınıflar arası empati puanlarının ikili karşılaştırmalarında Wilcoxon testi kullanılmıştır. Sınıflara göre cinsiyetler arası fark değerlendirilirken Mann Whitney U testi yapılmıştır. Yıllara göre alt ölçeklerden alınan puanlar değerlendirilirken Friedman testi kullanılmıştır. $p < 0.05$ istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir.

III. BULGULAR:

Araştırma 296 öğrenci ile başlamış 151 öğrenci ile tamamlanmıştır. 2009-2010 eğitim öğretim yılında birinci sınıfa başlayan öğrencilerin sosyodemografik özelliklerinin dağılımı Tablo 1' de gösterilmiştir.

Tablo 1: Birinci Sınıf Öğrencilerin Bazı Özelliklerinin Dağılımı

Özellikler	Sayı	%*
Cinsiyet (n=287)		
Erkek	138	48.1
Kız	149	51.9
Medeni durum (n=286)		
Bekar	285	99.7
Evli	1	0.3

Üniversite sınavında ilk olarak tercih ettiği bölüm (n=283)		
Tıp	234	82.7
Tıp dışı	49	17.3
Tıp Eğitimin tercih etme nedeni (n=288)**		
İnsanlara yardım	185	64.2
Aile ve çevre isteği	71	24.7
Toplumda iyi bir yer edinme	65	22.6
İyi para kazanma	38	13.2

* Yüzdeler n sayıları üzerinden alınmıştır.

** Birden fazla seçenek işaretlenebilmiştir.

Öğrencilerin Jefferson Empati Ölçeğinden aldıkları puanların sınıflarına göre dağılımı Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Öğrencilerin Jefferson Doktor Empati Ölçeği Puanlarının Sınıflarına Göre Dağılımı

	Ort±SD	Ortanca	Min-Max
Birinci sınıf (n=279)	102.0±14.2	103.0	52-137
Üçüncü sınıf (n=235)	103.2±12.7	104.0	71-131
Altıncı sınıf (n=151)	102.1±12.0	102.0	68-130

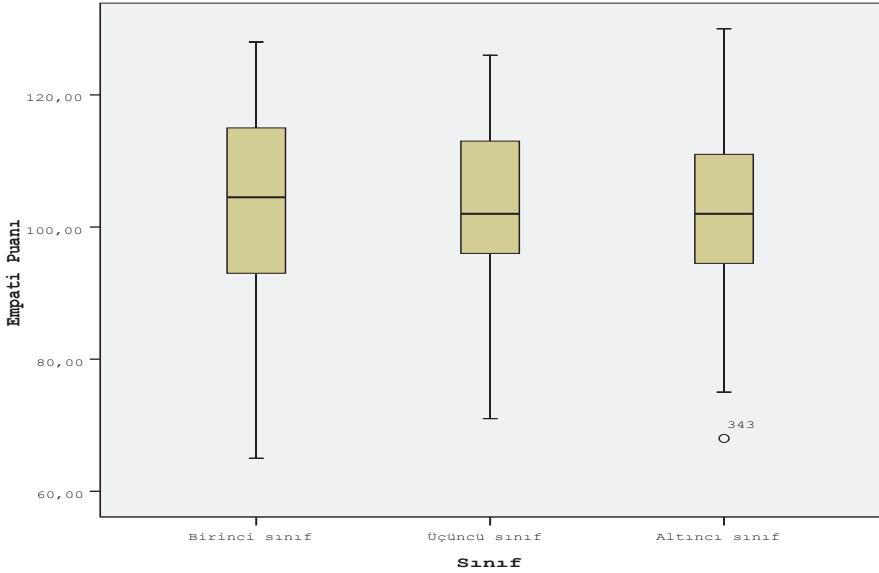
Öğrencilerin birinci ve üçüncü sınıftaki empati puanları arasında, birinci ve altıncı sınıftaki empati puanları arasında ve üçüncü sınıf ile altıncı sınıftaki empati puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmamıştır (p değerleri sırasıyla 0.853, 0.939 ve 0.506’dır).

Sınıflara göre erkek öğrencilerle kız öğrencilerin ölçek puanları arasında da istatistiksel olarak anlamlı fark yoktur. Öğrencilerin sınıflarına ve cinsiyetlerine göre empati puanlarının dağılımı Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3: Öğrencilerin Sınıflarına ve Cinsiyetlerine Göre Empati Puanlarının Dağılımı (ortanca, %25-%75)

Cinsiyet	Sınıf		
	I. Sınıf	III. Sınıf	VI. sınıf
Erkek	103.0 (90.0-112.0)	103.0 (94.25-112.0)	101.5 (89.75-110.0)
Kız	103.0 (94.0-114.0)	105.0 (96.0-113.0)	104.5 (95.0-111.0)
	Z=-1.394 p=0.163	Z=-1.150 p=0.250	Z=-1.365 p=0.172

135 öğrencinin her sınıftaki empati ölçek puanları mevcuttur ve dağılımı Şekil 1’ de gösterilmiştir. Bu öğrencilerin birinci sınıfta iken empati ölçek puanlarının ortalaması 103.1 ± 14.2 , üçüncü sınıfta iken 102.6 ± 12.6 ve altıncı sınıfta iken 102.3 ± 12.3 olarak hesaplanmıştır.

**Şekil 1:** Öğrencilerin Sınıflarına Göre Empati Puanlarının Dağılımı

Tüm yıllar için ölçek puanları bulunan öğrencilerin yıllara göre alt ölçeklerden aldıkları puanların dağılımı Tablo 4’ de gösterilmiştir.

Tablo 4: Öğrencilerin Yıllara Göre Empati Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanların Dağılımı (ortalama±SD, ortanca, min-max, %25-%75percentiles)

	Sınıf			
	I. Sınıf	III. Sınıf	VI. sınıf	p
Hastanın bakış açısını yakalama	48.1±7.6 49.0 26.0-65.0 44.0-54.0	48.0±7.2 48.0 6.0-66.0 43.0-53.0	47.6±6.2 48.0 29.0-60.0 44.0-52.0	0.702
Sağlık hizmeti verirken duyarlı olma	42.6±7.1 44.0 26-55 38.0-48.0	42.4±7.1 43.0 6-55 38.0-47.0	42.6±6.5 43.0 25-56 38.0-47.0	0.585
Hastayı anlama	12.3±2.1 13.0 6.0-14.0 11.0-14.0	12.1±2.0 13.0 4.0-14.0 11.0-14.0	11.8±2.0 12.0 5.0-14.0 11.0-14.0	0.074

Kızlarla erkekler arasında hiçbir sınıfta empati alt ölçek puanları istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemiştir ($p>0.05$).

IV. TARTIŞMA

Tıp eğitiminin önemli amaçlarından biri profesyonel hekimler yetiştirmektir ve empati profesyonelliğin önemli bileşenlerinden biridir. Mezuniyet öncesi tıp eğitimi sırasında empatik becerinin gelişmesi önem taşımaktadır çünkü hastasıyla empatik bir ilişki kurabilen hekimlerin hastalarının sorunlarının çözümünde daha etkili rol oynadıkları bilinmektedir. Bu çalışma tıp eğitimi sürecinde öğrencilerdeki empatik değişimi değerlendiren bir çalışma olmuştur. Çalışma sonucunda eğitim sürecinde öğrencilerin empatik

düzeylerinde bir değişim olmadığı gözlenmiştir Eğitime başladıkları birinci sınıf, kliniğe geçmeden önceki üçüncü sınıf ve stajlarını tamamladıkları altıncı sınıfta Jefferson Doktor Empati Ölçeği ile empatik düzeyleri değerlendirilen öğrencilerin bu sınıflardaki empati puanları sırasıyla 103.1 ± 14.2 , 102.6 ± 12.6 ve 102.3 ± 12.3 olarak bulunmuştur. İran'da tıp öğrencilerinde Jefferson Doktor Empati Ölçeği (öğrenci versiyonu) kullanılarak yapılan bir çalışmada ilk üç yıl içindeki öğrenciler (hastanede çalışmaya başlamamış), klinik dönemdeki öğrenciler (4., 5. ve 6. sınıfın ilk yarısı) ile intörnlerin (6. sınıfın ikinci yarısı ile 7. sınıf) ölçek puanları karşılaştırıldığında yıllar içinde bir düşüşün olduğu gösterilmiştir. Preklinik öğrencilerde ortalama ölçek puanı 105.5 ± 13.2 , klinik öğrencilerde 99.7 ± 14.6 ve intörnlere 96.8 ± 15.1 olarak bulunmuştur (Shariat, 2013: e915). Amerika'da aynı ölçek kullanılarak yapılan başka bir çalışmada ise ilk iki yıllık preklinik süreç içinde empati puanlarının arttığı daha sonra klinik dönemde ise azaldığı tespit edilmiştir (Chen, 2012: 305). Duarte ve arkadaşları birinci, üçüncü ve altıncı sınıf tıp öğrencilerinde Jefferson Doktor Empati Ölçeği (öğrenci versiyonu) kullanılarak yaptıkları çalışmada birinci sınıf öğrencilerinde empati skor ortalamasını 112.85, üçüncü sınıfta 113.74, altıncı sınıfta ise 116.78 olarak bulmuşlardır. Duarte'nin çalışmasında empatik skorlarda yıllara göre artış görülmüşse de artışın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı gösterilmiştir (Duarte, 2015: 51). Son yıllarda yapılan birçok tıp okulunun katıldığı başka bir çalışmada da yıllar içinde öğrencilerin empati skorları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur (Quince, 2012:1). Ülkemizde ölçeğin öğrenci versiyonunun kullanıldığı bir çalışmada altıncı sınıf öğrencilerinin puanlarının birinci sınıf öğrencilerine göre anlamlı derecede düşük olduğu görülmüştür (Gayef, 2014: 36). Tıp fakültemizde 2006-2007 akademik yılında birinci, üçüncü ve altıncı sınıf öğrencilerimizin empatik eğilim ve empatik becerilerini değerlendirdiğimiz başka bir çalışmada empatik eğilimin sınıflar arasında farklı olmadığı görülmüş ve tıp fakültesine yeni başlayan öğrencilerin kohort olarak alındığı ve eğitim yılları içinde izlendiği bu çalışma planlanmıştır (Baykan, 2011: 208). Çalışmamızdan çıkan sonuç ise tıp fakültemizdeki örtük müfredat içinde gelişeceği düşünülen empatik becerilerin beklendiği şekilde artmadığını göstermektedir. Diğer çalışmalarda olduğu gibi klinik eğitimin öğrencilik döneminde empatiye negatif yönde bir etki yapmadığı gözlenmiştir (Chen, 2007: 1434; Shariat, 2013: e915). Ancak bu öğrencilerin asistanlık veya aile hekimliği gibi aktif hasta baktıkları

dönemlerde izlenmesi ve empatik düzeylerinin belirlenmesi çok daha önemli sonuçlar verecektir.

Tıp öğrencilerinin yıllar içinde empati düzeylerinin azalmasının nedenleri arasında rol model eksikliği, zaman baskısı, hasta ve çevresel faktörler gibi pek çok neden öne sürülmüştür (Hojat, 2002: 1567). Bu çalışmada azalma yönünde bir bulgu saptanmamıştır ancak saptanan farksızlık öğrencilerin empati düzeylerinin de artmadığının göstergesidir. Bu durum empatik becerileri artırma yönünde olumlu bir değişim yaratacak eğitim tekniklerinin kullanılmaması ve fakülte'deki ölçme değerlendirme yöntemleri arasında tutumların değerlendirilmiyor olmasına bağlanmıştır. Öğrencilerin kliniklerde öğretim üyelerini gözlemleyerek bu becerilerini geliştirmeleri beklenmektedir. Bu bağlamda eğitici hekimlerin hasta hekim ilişkisi konusunda geliştirici birer rol model olamadıkları ve sadece gözleminin öğrencinin empatik düzeyini arttırmada yetersiz kaldığı şeklinde yorumlanmıştır. Literatürde empatik becerilerin klinik uygulamalar sırasında otomatik olarak kazanılmadığı, sistematik bir eğitimle verilmesi gerektiğine dair veri bulunmaktadır (Shapiro, 2004: 81). Bu nedenle öğrencilerin empatik becerilerini arttırmayı hedefleyen nitelikli eğitim yaklaşımlarının müfredata eklenmesi ve tutuma yansıyan sonuçlarının değerlendirilmesi önemlidir.

Kadınların erkeklerden daha yüksek empati skorları aldıklarını gösteren çalışmalar bulunmakla birlikte (Shariat, 2013: e914; Chen, 2007: 1436; Duarte, 2015: 51; Quience, 2012: 6) fark olmadığını bulan çalışmalarda mevcuttur (Shariat, 2010: 248; DiLillo M, 2009; 1198; Kadioğlu, 2011: 35). Yaptığımız bu çalışmada da kız öğrencilerle erkek öğrenciler arasında fark bulunmamıştır.

Çalışmanın güçlü yönü boylamsal olarak planlanmış olması, eksik yönü ise kullanılan ölçeğin kendi kendini değerlendirme ölçeği olması, gözlemsel değerlendirmelerin yapılmamış olmasıdır.

KAYNAKÇA

- BAYKAN, Zeynep, NAÇAR, Melis, ÖZSOY, Saliha. (2011). "Evaluation of Empathic Skills and Tendencies of Medical Students", *Academic Psychiatry*, cilt:35, S:3, ss:207-208.
- CHEN, Danile, KIRSHENBAUM, Daniel S, YAN, Jun, KIRSHENBAUM, Elaine, ASELTINE, Robert H. (2012), "Characterizing changes in student empathy throughout medical school", *Medical Teacher*, cilt:34, S.4, ss. 305-311.

- CHEN, Daniel, LEW, Robert, HERSHMAN, Warren, ORLANDER Jay (2007). "A cross-sectional measurement of medical student empathy", *Journal of General Internal Medicine*, cilt.22, S.10, ss.1434-8.
- DI LILLO, Mariangela, CICCETTI, Americo, LO SCALZO, Alessandra, TARONI, Francesco, HOJAT, Mohammedreza. (2009). "The Jefferson Scale of Physician Empathy: Preliminary psychometrics and group comparisons in Italian physicians", *Academic Medicine* cilt.84, S.9, ss.1198-1202.
- DUARTE, Marta Isabel Ferreira, BRANCO, Miguel Castelo, RAPOSO, Mario Lino Barata, RODRIGUES Paulo Joaquim Fonseca de Silva Farinha. (2015). "Empathy in Medical Students as Related to Gender, Year of Medical School and Specialty Interest", *South East Asian Journal of Medical Education*, cilt:9, S:1, ss:50-53.
- DÖKMEN, Üstün. (2005), İletişim Çatışmaları ve Empati. Sistem Yayıncılık, İstanbul, 33. Baskı.
- EVANS, Barry J, STANLEY, Robb O, BURROWS, Graham D. (1993), "Measuring medical students' empathy skills", *British Journal of Medical Psychology*, cilt.66, S.2, ss.121-133.
- GAYEF, Albena, ÇAVDAR, Sabanur, ÖNER, Can, SÖNMEZ, Ayşe İrem, ŞENCAN, Gamze, TELATAR, Berrin, ERGİNÖZ, Ethem. (2014). "Tıp Fakültesi Öğrencilerinde Empati Düzeyi ve Etkileyen Faktörler" [Bildiri]. VIII. Ulusal Tıp Eğitimi Kongresi Bildirileri, 7-9 Mayıs 2014, (s:35-36). İstanbul.
- GÖNÜLLÜ, İpek. (2007), *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesinde Paralel Yürütülen Farklı Eğitim Sistemleriyle Öğrenim Gören Dönem Beş Öğrencilerinin "Empati" Beceri Düzeyleri*, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- HOJAT, Mohammadreza, GONNELLA, Joseph S, NASCA Thomas J, MANGIONE, Salvatore, VERGARE, Micheal, MAGEE, Micheal. (2002), "Physician Empathy: Definition, Components, Measurement, and Relationship to Gender and Specialty", *The American Journal of Psychiatry*, cilt.159, S.9, ss.1563-1569.
- KADIOĞLU, Selim, ÖGENLER, Oya, KADIOĞLU, Funda, OKUYAZ, Selda (2011). "Klinik Eğitimin Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Empati Düzeyine Etkisi", *İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, cilt.18 S.1, ss.33-37.
- QUINCE, Thelma A, KINNERSLEY, Paul, HALES, Jonathan, DA SILVA, Ana, MORIARTY, Helen, THIEMANN, Pia, HYDE, Sarah, BRIMICOMBE, James, WOOD, Diana, BARCLAY, Matthew, BENSON, John. (2016). "Empathy among undergraduate medical students: A multi-centre cross-sectional comparison of students beginning and approaching the end of their course", *BMC Medical Education*, cilt.16, S.92, ss:1-10.
- SHAPIRO, Johanna, MORRISON, Elizabeth, BOKER John. (2004). "Teaching empathy to first year medical students: evaluation of an elective literature and medicine course", *Education for Health Journal*, cilt.176, S.1, ss.73-84.
- SHARIAT, SeyedVahid, HABİBİ, Mojtaba. (2013). "Empathy in Iranian medical students: measurement model of the Jefferson scale of empathy", *Medical Teacher*, cilt.35, S.1, ss. e913-8.
- SHARIAT, SeyedVahid, KAYKHAVONI Ala. (2010). "Empathy in residents of clinical specialties of Iran University of Medical Sciences", *Iranian Journal of Psychiatry and Clinical Psychology*, cilt.16, s.3, ss.248-256.
- YAĞBASAN, Mustafa, ÇAKAR, Fatih. (2006), "Doktor-Hasta İletişiminde Dile ve Davranışa Dayalı İletişimsel Sorunları Belirlemeye Yönelik Bir Alan Araştırması", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.15, ss.609-629.
- WINEFIELD, Helen R, CHUR-HANSEN Anna. (2000), "Evaluating the outcome of communication skills teaching for entry-level medical students: does knowledge of empathy increase?", *Medical Education*, cilt.34, S.2, ss.90-94.

THE RELIGIOUS LIVES OF EUROPEAN TURKS; THE ROLE OF RELIGIOUS GROUPS*

Yakup OŞTU**

Citation/©: oştu, Yakup (2017). *The Religious Lives of European Turks; The Role of Religious Groups*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp. 785-796

Abstract: Referring the Turks that migrated to European countries as ‘temporary workers’ in 1960, it is obvious that neither the Turkey nor the receiving countries had no policy about migration because of the thought that they would ‘go back to their homeland’. Since late 1970s, the receiving countries’ points of view have changed in the way that Turks were not be temporary but permanent. So they developed some strategies and policies. The purpose of these new laws/policies was to take the migration wave under the control and supporting immigrant integration in Europe. Turkey as an emigration country, during those days, started to take some serious steps about preventing its own citizens from assimilation and helping them to integrate successfully.

During the migration period, from the early 1960s to the middle of 1980s, there was no official religious services for Turkish immigrants. For about 20 years, those people had been destined to be on their own. Within that period religious services had also been carried out mostly by some Turkey based religious groups, communities and movements. In this paper, the influence of Turkey-connected religious groups and communities on the daily religious life of European Turkish will be evaluated with a macro-sociological point of view.

Keywords: European Turks, Daily Religious Life, Religious Groups and Movements

Makale Geliş Tarihi: 31.10.2017/ Makale Kabul Tarihi: 13.11.2017

* This article is the revised and amended version of my paper was presented at “The Migration Conference” (23-26 August 2017, Harokopio University, Athens/Greece).

** Associate Professor Doctor (Doç. Dr.), Hitit University, Faculty of Divinity, Sociology of Religion Department, Çorum/Turkey, e-posta: yakupcostu@hitit.edu.tr

Avrupalı Türklerin Dinsel Yaşamı; Dini Grupların Rolü

Atf/©: Çoştı, Yakup (2017). *Avrupalı Türklerin Dinsel Yaşamı; Dini Grupların Rolü*. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.785-796

Özet: 1960'larda Avrupa'nın çeşitli ülkelerine "konuk işçi" olarak göç eden Türklerle ilgili olarak, hem gönderen ülke Türkiye'nin, hem de göç edilen ülkelerin "geri dönecekler" düşüncesiyle, göçün ilk yıllarında her hangi bir politika belirlemedikleri görülmektedir. 1970'li yılların sonlarından itibaren Türk işçilerin geçici olmayıp kalıcı oldukları kanaati oluşmaya başlayınca, göç alan ülkeler bu göçmen işçilere yönelik bir takım çalışmalar başlatmışlardır. Bu politikaların temel amacı, göç dalgasının kontrol altına alınması ve yaşanılan ülkeye entegrasyonun sağlanması olmuştur. Gönderen ülke olarak Türkiye de, yine bu tarihlerde, Avrupa'da yaşayan vatandaşlarının asimilasyondan korunması ve yaşadıkları ülkelere başarılı bir şekilde entegrasyonlarının sağlanabilmesi için bir takım adımlar atmaya başlamıştır.

1960'ların başlarından itibaren başlayan göç sürecinde, 1980'lerin ortalarına kadar Türkiye'nin çeşitli Avrupa ülkelerinde yaşayan göçmen Türklere yönelik din hizmeti alanında resmi bir politikasının olmadığı görülmektedir. Yaklaşık yirmi yılı aşkın bu zaman dilimi göçmenlerin din konusunda kendi kaderlerine bırakıldığı bir döneme işaret etmektedir. Bu zaman dilimi içerisinde din hizmeti faaliyetleri, ağırlıklı olarak Türkiye bağlantılı dini grup ve cemaatler tarafından yürütülmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada, Avrupalı Türk göçmenlerin gündelik dinsel yaşamında önemli bir yer işgal eden Türkiye bağlantılı dini grup ve cemaatlerin rolü makrososyolojik bir perspektiften hareketle tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Avrupalı Türkler, Gündelik Dini Yaşamı, Dini Grup ve Cemaatler

I. INTRODUCTION

European Turks have experienced a tough adaptation period in their host countries because the possibility of returning to their homeland has considerably decreased. Although acquiring citizenship in the host countries brings several legal achievements, they came across some problems such as the crisis of religious and national identity, a lot of conflicts of generations and cultures, and alienation. Turkish immigrants have established a number of community organizations and solidarity networks within the framework of the legal rights granted by the host country, primarily to provide services in various areas. The organizations that has been founded by European Turks are mostly mosque based foundations.¹ The most important part of these organizations founded especially by Turkish immigrants who are close, followers or sympathisers of religious groups and movements in Turkey or

¹ See further information: for Germany see. Perşembe, 2005; Altıntaş, 2008; Yurdakul, 2009; Yükleyen & Yurdakul, 2011; Adıgüzel, 2011. For Austria see. Kroissenbrunner, 2003. For France see. Arabacı, 1997. For Belgium see. Yanaşmayan 2010. For Netherland see. Hatunoğlu 2002; Hıdır, 2012. For Denmark see. Jorgensen 2010; Özmen, 2012, For Sweden see. Korkmaz, 2011; For Norway see. Rogstad, 2009; For Britain see. Küçükcan, 1999; Çoştı, 2013; Sirkeci et al., 2016.

connected with them. These organizations were very similar to religious groups and movement in Turkey and in time they have become an institution for fulfilling differentiated demands of immigrant communities. Because of their active role in the daily religious life of European Turks analysing those civil religious organizations and the religious and cultural life around it is so valuable.

In this paper, from the beginning of the migration until today, Turkey-connected religious groups and communities' influence on immigrants' daily religious life will be discussed with a macro-sociological point of view. Besides, the influences and reflections of their religious discourse and practice in their daily religious life will also be analysed.

II. TURKISH IMMIGRANTS IN EUROPE AND ITS RELIGIOUS STRUCTURE

Western European countries, soon after the Second World War focused on underdeveloped countries for supplying their lack of labour force in a development process. They have tried to supply their needs signing bilateral agreements. Within this frame, those countries focused on Turkey, and in 1961 starting with Germany bilateral labour work agreement series moved on to Austria, Belgium, Holland in 1964, France in 1965, Sweden in 1967, Switzerland in 1969 and Denmark in 1970. (Abadan-Unat, 2006). The migration process has started from Turkey to Europe with these bilateral agreements under the name of 'temporary workers'. The purpose of the process of migration was temporary at first, however in time it has become permanent due to various reasons such as waves of chain migration (family unification, marriage, etc.), educational and economic opportunities, refuge, the formation of the second and third generations, acquiring citizenship, burying their dead in a cemetery assigned for them in the host countries.

At the present time, Turkish immigrants have become a kind of a demographic power that cannot be ignored in the economic, social, cultural and political life of the European countries. According to the statement of the Turkish Ministry of Foreign Affairs, about 5.5 million Turkish people live abroad and 4.6 million have chosen to settle in Western European countries and the rest of them have settled in North America, Asia, the Middle East and Australia.² By means of the ongoing migration process and rising generations in immigrant countries, that number has been growing day by day.

² See. www.mfa.gov.tr/yurtdisinda-yasayan-turkler_tr.mfa (Accessed date: 30.03.2017).

Referring the Turks that migrated to European countries as ‘temporary workers’ in 1960, it is obvious that neither Turkey nor the receiving countries had no policy about migration because of the thought that they would ‘go back to their homeland’. Since the late 1970s, the receiving countries’ point of view has changed in the way that Turkish immigrants wouldn’t be temporary but permanent. So they developed some strategies and policies such as social security laws, repentance laws for illegal or tourist-worker, family reunification laws, foreigner laws etc. The purpose of these new laws/policies was to take the migration wave under control and supporting the immigrant integration in Europe. Turkey as an emigration country, during those days, started to take some serious steps about preventing its own citizens from assimilation and helping them to integrate successfully. It could be counted among these steps that, in Ramadan and Eid Al-adha, the Presidency of Religious Affairs (DIB) sent “seasonal religious officers” to the countries that hosting a big number of Turkish temporary workers in the late 1970s (DIB, General Directorate of External Relations, 2012).

The Presidency of Religious Affairs is an official institution giving public service on religious issues in Turkey. As a constitutional institution, DIB tries to meet society's needs and requirements through internal and external establishments. The external establishment of DIB is organized in countries where Turkish citizens live as the Counsellors of Religious Services connected to the Turkish Embassies. Also, there are semi-official religious foundations in relation to these Offices under the name of ‘Turkish Religious Foundations’. In the early 1980s, DIB has started the practice of sending religious officials whose salaries are paid by the Government of the Republic of Turkey, to its external organizations carrying out religious activities within the mosques and masjids. Nowadays, in some Western European countries, such as Germany, Austria, Belgium, Denmark, France, Netherlands, England, Sweden, Switzerland, there are Turkish Religious Foundations and about 1500 mosque unions related to them (see. Çoştu & Ceyhan Çoştu, 2015).

First attempts of Turkish to be organized in Europe came about in the middle of the 1960s and the very beginning of the 1970s. During those years, the religious life of Turkish immigrants did not seem as a well-structured organization except some personal efforts (Abadan-Unat ,2006). The religious life of the first generations was limited just practising some basic rituals. For that purpose, small flats were rent or purchased. When there was no possibility of returning to homelands, additionally the second and the third

generation raised there over time so those small places became insufficient. Besides, expectations increased and differentiate so they opened a way for more organized and institutional structure (Küçükcan 1999).

During the migration process, from the early 1960s to the middle of the 1980s, there were not any official religious services for Turkish immigrants living in Europe. For about 20 years, those people had been destined to be on their own. Within that period the activities of religious services had also been carried out mostly by some Turkey based religious groups and communities. Those activities, on one hand, had an important mission with respect to protecting and carrying out immigrant Turks' religious and cultural existence, on the other hand, different religious discourses, ideological and politic activities of the religious groups and communities made it so difficult to live in unity but rather deepened the competition and disintegration.

After nearly 20 years, with the external establishment of DIB in some Western European countries, it can be thought that Turkey has taken immigrant citizens under its wings and government-assisted religious services have been carried out for them. This can be considered as a step to eliminate observed differences in Turkish community and to provide the unity and togetherness of them (Çoştu & Ceyhan Çoştu, 2015).

In the middle of 1970s, the first religious organizations started to be founded, and their numbers have been increasing day by day. The community expanded the religious services by changing the places they have hired or purchased into mosques or masjids. Those places were not there just for religious practises but also for the educational, social and cultural activities. They have been turned into more institutionalized foundations and organizations in time. At the present day, most of the religious-based foundations and organizations founded by Turkish immigrants somehow are connected with a specific mosque.

III. THE ROLE OF RELIGIOUS GROUPS IN THE DAILY LIVES OF EUROPEAN TURKS

When Turkish immigrants in various European countries started to lose their hope on returning to their mainland and realised that they were there to stay, the necessity of building their own identity and belonging became obvious. The civic organisations founded by them differentiates in accordance with the ethnic, cultural, ideological and political discourse of each subgroup which

constitutes the society. Although there is no certain information on the number of civic organisations which belong to Turkish communities living in Europe, it can be observed that these organisations are mainly in the areas/cities heavily populated by immigrant groups.

During the formation period of religious support networks, migration reason, settlement pattern and sense of identity of subgroups, and political, ideological and religious agenda of Turkey had a defining role. (see. Küçükcan, 1999; Perşembe, 2005; Abadan-Unat, 2006; Sirkeci et al., 2016). Social priority differences of immigrants and their religious identity focuses influenced the formation of the mentioned organisations. Furthermore, the fact that there is no one type of culture, political focus, and religious practice in Turkey had also played a significant role in their formation.

Most of the organisations and foundations that have carried out religious services for Turkish Muslim immigrants remind the footprint and local discourses of religious groups, communities, and movements in Turkey. Discourses and political standpoints of these organisations mainly follow the agenda determined in Turkey, and shape their envisagement for the future as well as their envisions of the past according to these ideals (Küçükcan, 2004: Çelik, 2008).

Using a macro-sociological approach, discourses of religious organisations built by Turkish immigrants can be categorised under four main titles:

1. Organisations affiliated with Sufi movements in Turkey and Northern Cypriot: Organisations or associations founded by followers or sympathisers of Mahmut Ustaosmanoglu/Ismail Ağa movement, Muhammed Reşit Erol/Menzil Naqshbandiya Sufi Order, Sheikh M. Nâzım Qibrisî are in this category.

2. Organisations affiliated with religious movements in Turkey: Organisations and associations in this category were built by immigrants who were followers or sympathisers of Suleyman Hilmi Tunahan/Suleymancı group, Said-i Nursî/Nur movement and its subgroups. The ones founded by immigrants who had Alevi discourse are also in this category.

3. Organisations affiliated with religious-political movements in Turkey: Organisations founded by immigrants who are members or sympathisers of National Vision/Milli Görüş, Milliyetçiler/Nationalist movement, which have both religious and political discourses, are in this category.

4. *Semi-official religious organisations affiliated with official religious discourse in Turkey:* Turkish Religious Foundations (*Diyanet*) which carry out their activities in conjunction with Religious Services Consultancy under The Embassy of the Turkish Republic in European Countries are in this category.

While this variation in religious lives of European Turks can be considered as an affluence, at the same time it can cause serious problems due to the discriminative feature of the differences between religious groups.

Religious places structured under various associations and foundations that belong to Turks in Europe perform many religious and social functions. Service areas of these structures vary on some religious and social factors. The main reasons of these can be explained as below:

These associations or foundations founded by followers or sympathisers of Turkey based religious groups and movements have various religious, political and ideological discourses and aim to protect their specific community structure. This agenda can provoke competition between groups and occasionally tension. These intellectual, social and economic-based tensions could cause disintegration among immigrant communities, as well as could have a role in damaging the group unity and socio-cultural integrity.

Each passing day the number of mosque/masjid/dervish lodge /djemevi centered organisations that belong to European Turks are increasing. This increase brings a rivalry between religious groups. That rivalry caused a race for the domination in religious field. In order to attract immigrants, the religious organizations; first, diversify their service areas, and thus aim to increase the number of their members, and second, make significant efforts to open new religious places, and thus aim to strengthen the institutional structure.

The religiosity understanding of these organisations can sometimes cause problems, which under normal circumstances could be seen as ordinary issues in daily life, but for the citizens living overseas, they can be a significant issue. For example, this situation can be observed in calculations of the daily prayer schedules and the times of pre-dawn meal and fast-breaking meal during Ramadan (see. Perşembe, 2005). Some organisations serving Turkish immigrants follow different time schedules for daily prayers, pre-dawn and fast-breaking meal times. It is known that there are significant differences between the times set by these schedules (see. Çoştı, 2013). These types of

differences in religious practices among immigrant communities from time to time have an impairing role on protection and maintenance of religious and social harmony, and unity.

Another reason for differentiation in the service areas of religious associations and foundations is related to their different understanding of 'religious identity'. For example, the way that they describe religious identity based on some approaches such as conservatism, nationalism, modernity, ethnic differences and political opinion gives these religious support networks a heterogeneous aspect. Every group shapes their religious attitude and approach in accordance with the criteria they base their religious identity, hence gravitates towards different practice areas, and provides their services accordingly.

Additionally, the service areas of religious groups and movements founded in places heavily populated by Turkish immigrants, and the ones founded in places that Turkish population are scarce also vary. Religious organisations from places heavily populated by Turkish, as a result of the supply and demand factor, and in order to strengthen their institutional structure, provide services in various areas. Besides the differentiation within the context of population density, in the places which have a considerable Turkish population a different level of segregation can be observed. Various religious groups build separate mosques in very close distances and head towards new service areas in order to attract Turkish and Muslim populations living around the mosque.

Another reason for service area differentiation of these organisations is related to the professional competency, education status, age, and language proficiency of the people who provide religious and cultural services. As a matter of fact, services provided by a religious official who has a high education degree, professional competence and language proficiency, and by someone who does not have these qualities cannot be the same.

IV. CONCLUSION

In European countries, there are many organisations which provide religious and cultural services, aimed at their own immigrant communities as well as other Muslim communities, through religious places (mosque, masjid, derwish lodge, djemev etc.) established by Turkish immigrants living there. These organisations, considering the expectations of their followers, incline towards

different service areas in these places they have built in accordance with their identity, ideological standpoint, and religious understanding. As a result, religious places of European Turks, connected with other organisations, differ from their roles given in the mainland and turn into places that have social, cultural and educational activities. In these places knowledge is being shared, social networks are being established, and immigrants find a shelter for themselves.

Most of the associations and foundations which predominantly provide religious services to European Turks operate in correlation with religious groups and communities in Turkey. The places these civic structures provide religious services in, and the religious experiences developed within have a heterogeneous nature. This situation, on one hand, have a negative effect on the adaptation period and result in conflicts and rivalry between groups. On the other hand, they act as social solidarity networks and seen as institutionalised products of a struggle to protect and to maintain religious and national identities in a foreign land.

Every religious organisation that belongs to the Turks is structured around some religious place/s (mosque, derwish lodge, djemevi) and have a distinctive community formation. Each one has a specific religious appearance from the content of their religious discourse to their activities. Within the legal rights granted to them by the host countries they conduct religious, cultural and educational activities in order to maintain their integrity and to protect from cultural disintegration.

The activities carried out for immigrants make a significant contribution to the protection of their religious and national identities, by increasing their solidarity and helping them to integrate the countries they reside in. Besides, these places have activities to minimise the possible effects of open or hidden assimilation which second and third generations encounter, therefore seen as natural and matchless shelters by conservative families.

It is observed that the immigrants who stay close or participate in activities of these religious organisations maintain their cultural and religious identities. The ones who have no relations with these places or prefer a secular lifestyle are seem to lose their religious identities and become assimilated linguistically and culturally.

REFERENCES

- ABADAN-UNAT, Nermin. (2006). *Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*, [From Guest Worker to Transnational Citizen]. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. (Turkish).
- ADIGÜZEL, Yusuf. (2011). *Yeni Vatanda Dini İdeolojik Yapılanma Almanya'daki Türk Kuruluşları*, [Religious and Ideological Situations in the New Homeland; Turkish Organizations in Germany]. İstanbul: Şehir Yayınları. (Turkish).
- ALTINTAŞ, İsmail. (2008). *Dış-Göç ve Din; Almanya'daki Türklerin Dini Hayatına İlişkin Sosyolojik Bir Çözümleme*, [External-Migration and Religion; A Sociological Analysis on the Religious Life of Turks in Germany]. İstanbul: Dem Yayınları. (Turkish).
- ARABACI, Fazlı. (1997). "Fransa'da Müslüman Toplumun Örgütlenmesi ve Türk İslam Kimliğini Korumada Cami ve derneklerin Fonksiyonu" [The Organization of Muslim Society in France and the Function of Mosques in the Protection of Turkish Islamic Identity]. *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt: 33, Sayı: 3, ss. 87-106. (Turkish).
- ÇELİK, Celalettin. (2008). "Almanya'da Türkler: Sürekli Yabancılık, Kültürel Çatışma ve Din", [Turks in Germany: Continuous Foreignness, Cultural Conflict and Religious]. *Mîlel ve Nihal*, cilt: 5, sayı: 3, ss. 105-142. (Turkish).
- ÇOŞTU, Yakup. (2013). *İngiltere'deki Türk-Müslüman Göçmenler; Dini Organizasyonlar*, [Turkish Muslim Immigrants in the UK; Religious Organizations]. Çorum: Lider Matbaası. (in Turkish).
- ÇOŞTU, Yakup & Feyza CEYHAN ÇOŞTU, An Investigation on the Turkish Religious Foundation of the UK (Diyanet)", *Turkish Migration, Identity and Integration*, Ed. İ. Sirkeci, B. D. Şeker, and A. Çağlar, Transnational Press London, London, 2015. pp. 149-157.
- DIB, General Directorate of External Relations, 2012
- HATUNOĞLU, Bedri Yavuz. (2002). *Hollanda'da Türk Sivil Örgütlenmesi ve Türkevî Örneği*, [Turkish Non-Governmental Organizations in the Netherlands and the Case of Turkish House]. (Doktora Tezi), Sakarya: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji anabilim Dalı, Sakarya Üniversitesi. (Turkish).
- HIDIR, Özcan. (2012). *Hollanda'daki Türkler; Kurumlar, Başarılar, Sorunlar ve Geleceğe Yönelik Perspektifler*, [Turks in Holland; Institutions, Achievements, Problems and Future Perspectives]. Rotterdam: IUR Press. (Turkish).
- JORGENSEN, Martin Bak. (2010). "Turks in Denmark: Patterns of Incorporation and Collective Organizing Processes", *Insight Turkey*, Vol. 12, No. 1, ss. 163-183.
- KORKMAZ, Arif. (2011). *Göç ve Din; İsveç'teki Kululular Örneği*, [Migration and Religion; The Case of Kulu in Sweden]. Konya: Çizgi Kitabevi. (Turkish).
- KROISSENBRUNNER, Sabine. (2003). "Islam and Muslim Immigrants in Austria: socio-Political Networks and Muslim Leadership of Turkish Immigrants", *Immigrants & Minorities*, Vol. 22, No: 2&3, ss. 188-207.
- KÜÇÜKCAN, Talip. (1999). *Politics of Ethnicity, Identity and Religion Turkish Muslims in Britain*, Aldershot: Ashgate.
- KÜÇÜKCAN, Talip. (2004). "The Making of Turkish-Muslim Diaspora in Britain: Religious Collective Identity in a Multicultural Public Sphere", *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol. 24, No. 2, ss. 243-258.
- ÖZMEN, Nebile (2012). *Çokkültürlü Toplumda Sosyal Entegrasyon ve Din*, [Social Integration and Religion in Multicultural Society]. İstanbul: Çamlıca Yayınları. (Turkish).
- PERŞEMBE, Erkan. (2005). *Almanya'da Türk Kimliği Din ve Entegrasyon*, [Turkish Identity in Germany; Religion and Integration], Ankara: Araştırma Yayınları. (Turkish).
- ROGSTAD, Jon. (2009). "Towards a Success Story? Turkish Immigrant Organizations in Norway", *Turkish Studies*, Vol. 10, No. 2, ss. 277-294.

- SİRKECİ, İbrahim, T. BİLECEN, Y. ÇOŞTU, S. DEDEOĞLU, M. R. KESİCİ, B. D. ŞEKER, F. TİLBE, K. O. UNUTULMAZ, *Little Turkey in Great Britain*, Transnational Press London, London, 2016.
- TRIANDAFYLLIDOU, Anna. (2010). "Muslims in 21 st Century Europe", *Muslims in 21 st Century Europe Structural and Cultural Perspectives*, Ed. A. Triandafyllidou, New York: Routledge, ss. 1-26.
- YANAŞMAYAN, Zeynep. (2010). "Role of Turkish Islamic Organizations in Belgium: The Strategies of Diyanet and Milli Görüş", *Insight Turkey*, Vol. 12, No. 1, ss. 139-161
- YURDAKUL, Gökçe. (2009). *From Guest Workers into Muslims: the Transformation of Turkish Immigrant Associations in Germany*, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- YÜKLEYEN, Ahmet & Gökçe YURDAKUL. (2011). "Islamic Activism and Immigrant integration: Turkish Organizations in Germany", *Immigrants 6 Minorities*, Vol. 29, No. 1, ss. 64-85.
- <http://www.mfa.gov.tr/yurtdisinda-vasayan-turkler .tr.mfa> (Accessed date: 30.03.2017)

‘DURUMSAL MUHAFAZAKÂRLIK’ ANLAYIŞI ÜZERİNE TEORİK & ELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRME*

Fatih DUMAN¹

Atıf/©: Duman, Fatih (2017). ‘Durumsal Muhafazakârlık’ Anlayışı Üzerine Teorik & Eleştirel Bir Değerlendirme. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.797-818

Özet: Bu çalışma ‘muhafazakârlık’ üzerine bir tartışmaya odaklanmıştır. Muhafazakârlığın kavram olarak ne anlama geldiği ve nasıl tanımlanması gerektiği çerçevesinde ciddi kuramsal tartışmalar yapılmaktadır. Kavram farklı perspektiflerden hareketle yeniden inşa edilmekte ve farklı kuramsal bakış açılarına dayanan değişik bağlamlarda anlamlandırılmakta ve işlevsellik kazanmaktadır. Kavramı farklı temellerde anlamlandıran bu bakış açıları doğal olarak toplumsal ve siyasal düzeyde de birbirinden oldukça ayrışan sonuçlar doğurabilmektedir. Bu noktada muhafazakârlığı tanımlamada kullanılan değişik kavramlar karşımıza çıkmaktadır: Darwinci/Evrinci muhafazakârlık, metafizik muhafazakârlık, tarihsel/özgücü muhafazakârlık, gelenek(çilik) öğretisi/doktrini olarak muhafazakârlık, evrenselci muhafazakârlık, durumsal muhafazakârlık vb. Bu çalışmada zikrettiğimiz farklı muhafazakârlık kavramsallaştırmaları eleştirel bir perspektifle incelenecek ve özellikle ‘durumsal muhafazakârlık’ olarak adlandırılan anlayışın analizi/eleştirisi yapılacaktır. Çalışmadaki temel argümanımıza göre, muhafazakârlığı liberalizm ve sosyalizmden ayrı müstakil bir siyasal ideoloji olarak kabul edebilmemiz için, durumsal muhafazakârlık anlayışını aşan bir perspektife ihtiyacımız vardır. Durumsal anlayışın sınırları içinde kaldığımız takdirde, muhafazakârlık, özü/muhtevası ya da sabit ilkeleri olmayan pragmatik bir anlayış olacak ve her tür ideolojik pozisyona eklemenebilir hâle gelecektir.

Anahtar Kelimeler: Durumsal Muhafazakârlık, Kavram Olarak Muhafazakârlık, Muhafazakârlığa Farklı Yaklaşımlar

Makale Geliş Tarihi: 31.10.2017/ Makale Kabul Tarihi: 07.11.2017

* Bu çalışma, 03-06 Kasım 2016’da Antalya’da düzenlenen Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kongresi’nde (International Strategic Research Congress -ISRC-) sözlü olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

¹ Doç. Dr., Hitit Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, e-posta: fatihduman@hitit.edu.tr

A Theoretical & Critical Analysis on the Concept of ‘Situational Conservatism’

Citation/©: Duman, Fatih (2017). *A Theoretical & Critical Analysis on the Concept of ‘Situational Conservatism’*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp.797-818

Abstract: *This study focuses on the discussion of ‘conservatism’. Important theoretical discussions have been made within the framework of what it means as a concept and how it should be defined. The concept of conservatism is reconstructed from different perspectives and is interpreted in different contexts based on different theoretical viewpoints and gains functionality. These different perspectives naturally may lead to separate consequences at the social and political levels. At this point, we come across different concepts used to define conservatism: Darwinian/Evolutionary conservatism, metaphysical conservatism, historical/peculiar conservatism, conservatism as a doctrine of tradition(alism), universal conservatism, situational conservatism, etc. In this study, previously mentioned different conceptualizations of conservatism will be examined with a critical perspective and especially analyze/criticism of ‘situational conservatism’ will be made. According to our main argument of this study, in order to accept conservatism as an ideology separate and detached from liberalism or socialism, we need a perspective that goes beyond the concept of ‘situational conservatism’. If we stay within the boundaries of situational understanding, conservatism will be very pragmatic notion without any essence or fixed principles and will be able to integrate with any kind of ideological position.*

Keywords: *Situational Conservatism, The Concept of Conservatism, Different Approaches to Conservatism*

I. GİRİŞ

Genel kabul gören değerlendirmeye göre ‘muhafazakârlık’ Fransız Devrimi’nden bu yana modern Batı dünyasında karşımıza çıkan en önemli siyasal düşünce geleneklerinden birisini teşkil etmektedir. Liberalizm, sosyalizm, nasyonal sosyalizm, faşizm, milliyetçilik vb. gibi ideolojilerden ayrılan ve müstakil bir siyasal ideoloji olarak kabul edilen muhafazakârlık günümüze dek gelen süreçte bu konuma uygun kapsamda düşünürleri/filozofları, eserleri/literatürü, siyasal hareketleri/partileri ortaya çıkarmış ve bünyesinde taşımıştır. Bu saptama nispeten doğru olmakla birlikte söz konusu olan muhafazakârlıkta, konunun hiç de düşünüldüğü kadar pürüzsüz ve kesin bir içeriğe sahip olmadığı altını çizmek gerekir. Diğer siyasal ideolojiler için de benzeri tartışmalar olmakla birlikte, muhafazakârlık bağlamında çok daha merkezi ve yaşamsal tartışmalar ve buna bağlı olarak bakış açısı farklılıkları mevcuttur. Bir diğer ifadeyle, liberalizm ya da sosyalizm gibi siyasal ideolojilerin temel

argümanlarını ve düşünsel çerçevelerini çizmek, içsel tartışmaları saklı kalmak kaydıyla, muhafazakârlığa nazaran daha kolay gerçekleştirilebilir. Örneğin liberal ya da sosyalist ekonomik modellerden bahsedebilir ve temel niteliklerini az çok saptayabiliriz. Yahut bu ideolojilerin temel felsefi kabullerini ve bunun sosyal teorideki sonuçlarını fazla zorlanmadan ortaya koyabiliriz. Ancak benzeri değerlendirmeleri muhafazakârlık için gerçekleştirmek zannedildiği kadar basit ve kolay değildir; en azından liberalizm ve sosyalizme göre daha çetrefilli görünmektedir. Belki de bu durum muhafazakârlığın hem zaafını oluşturmakta hem de toplumsal/siyasal düzeydeki çekiciliğini ve kullanılabilirliğini/işlevselliğini açıklamaktadır. Şöyle ki, muhafazakârlık bu yolla bir yandan 'gelenek', 'insan doğası', 'toplum', 'otorite', 'kutsal' vb. gibi sabitleme noktalarına referansla kendi meşruiyetini sağlama almakta; öte yandan ise sabitelerin içeriğini devingen kılarak ve bu konuda seçici ve pragmatik davranarak gerçekleşen değişimlere eşlik etmekte ve değişken bir doğaya sahip olmaktadır.

Bir siyasal ideoloji olarak muhafazakârlığın ortak kabul gören temel parametrelerini belirlemek kolay olmadığı gibi, bunu aşan ve öze dair olan bazı kuramsal/felsefi sorunlar da mevcuttur. Öncelikle muhafazakârlığın bir siyasal ideoloji olup olmadığı, eğer bir ideolojiyse ne tür bir ideoloji olduğu tartışmalıdır. Bu çalışma içerisinde ele alınacak olduğu üzere, kavram olarak muhafazakârlığın nasıl tanımlanması gerektiği çerçevesinde ciddi kuramsal tartışmalar ve fikir ayrılıkları mevcuttur. Daha ilk başta muhafazakâr olmanın ne anlama geldiği ya da muhafazakârlık ile ifade edilen anlam çerçevesinin neleri içerdiği ya da neleri dışladığı noktasında değişik değerlendirmeler yapılmaktadır. Kavramı farklı temellerde anlamlandıran bu yaklaşım açıları doğal olarak toplumsal ve siyasal düzeyde de birbirinden oldukça ayrışan sonuçlar doğurabilmektedir. Kavram farklı paradigmalardan hareketle yeniden inşa edilmekte ve farklı kuramsal bakış açılarının oluşturduğu değişik bağlamlarda anlamlandırılmakta ve işlevsellik kazanmaktadır. Bu çerçevedeki farklı kuramsal değerlendirmelere odaklanan bu çalışma, özellikle 'biçimsel', 'durumsal' ya da 'pragmatik muhafazakârlık' olarak adlandırılan anlayışın analizini/eleştirisini hedeflemektedir.

'Muhafazakâr' ve 'muhafazakârlık' kavramlarının Türkiye'deki rastgele, gelişigüzel ve bağsamsız kullanımlarını dikkate aldığımızda, muhafazakârlık çerçevesinde bu ve benzeri konuların daha çok ve dikkatli bir şekilde işlenmesi/çalışılması gerektiği aşikârdır. Özü itibarıyla Batı tarihselliğine ve

düşünce dünyasına ait olan kavramların Türkiye'ye ve Türkçeye aktarılmasının bizatihi kendi içinde barındırdığı ciddi sorunlar mevcuttur. Ancak bu metodolojik problemlerin farklı düzeylerde (kuramsal, tarihsel, sosyolojik, politik vb.) tartışılması gerekliliği kaçınılmaz bir zorunluluk olarak önümüzde durmakla birlikte, en azından kavramın Batı siyasal düşünceler tarihi içinde yüklendiği farklı anlamların bilincinde olunması tartışmaya başlamanın yeter değil ancak ön/gerek şartını oluşturmaktadır. Bu itibarla kendi açımızdan bu çalışma, bu çerçevedeki kuramsal tartışmaların ve değerlendirmelerin aktarılması/yorumlanması noktasında mütevazı bir girişimin başlangıcı olarak görülebilir.

II. KAVRAM & TANIM(LAMA) SORUNU VE KURAMSAL TARTIŞMALAR

Muhafazakârlık kavramının 'ne' olduğuna, bir diğer deyişle, asli olarak nasıl tanımlanması gerektiği, neyi ya da neleri kapsadığı/dışladığı, neye ilişkin olduğu, neye tekabül ettiğine, kısacası muhafazakârlığın 'ne'liğine' dair literatürde ciddi görüş ayrılıkları mevcuttur (Huntington, 1957; Muller, 1997; Çiğdem, 2001). Her bir farklı görüş, kavramı kendi perspektifinden, bazı durumlarda birbirinden bütünüyle ayrışan şekilde, tanımlayarak yeniden kurgulayan ya da inşa eden bakış açılarını barındırmaktadır. Bu bağlamda muhafazakârlık müstakil bir siyasal ideoloji ya da doktrin/öğreti olarak görülebildiği gibi, çeşitli ideolojilere eklenilebilen bir tür 'eğilim', 'mizaç', 'tutum' ya da 'tavır' olarak da görülebilmektedir. Bazı yorumlara göre muhafazakârlık diğer ideolojilerden ayrı kendine has ilkeleri/argümanları olan müstakil bir dünya görüşüdür. Bu asli argümanı bir kez kabul ettikten sonra, bu perspektifi paylaşanlara düşen görev muhafazakâr ideolojinin temel ilkelerinin neler olduğu hususundaki bitmek bilmeyen tartışmaların içine dalmak ve kendilerine göre uygun bir yerde pozisyon almaktır. Bazılarına göre ise muhafazakârlık müstakil bir siyasal ideoloji değil farklı dünya görüşlerinde açığa çıkabilen bir tür eğilim, ruh hâli, psikolojik bir özellik ya da iktidarın kurumsallaşmasının kaçınılmazı mümkün olmayan doğal/zorunlu bir çıktısıdır. Bu açıdan muhafazakârlık toplumsal ve siyasal olanla ilişkilidir ancak bu ilişki diğerlerinden ayrı müstakil bir ideoloji olarak değil bütün siyasal ideolojilere ortak olan bir hususiyet olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tüm bu tanımlar/perspektifler birbirinden farklılaşmakla birlikte, bir şekilde 'muhafazakâr' olma hâlinin değişik yönlerden meşruiyetini sağlamaya dönük açıklamalar olarak da okunabilir/görülebilir. Bu yönüyle bu tanımlamalar

toplumsal ve siyasal düzeyde radikal, devrimci, liberal, sosyalist, Marksist, faşist, anarşist, feminist, milliyetçi vb. olan yanında 'muhafazakâr' kimliği, hem inşa etmekte hem de bu yolla meşruiyetinin felsefi temellerine işaret etmektedir. Bu durum bazı tanımlarda diğer kimliklerle iç içe sokularak bazılarında ise bütünüyle onlardan ayrıştırılarak gerçekleştirilmektedir. Kısaca belirtecek olursak muhafazakârlık farklı perspektiflerden hareketle bir tutum, tavır, üslup, mizaç, eğilim, ruh hâli, dünya görüşü, doktrin ya da ideoloji olarak tanımlanabilmektedir (Leach, 1991; Brennan ve Hamlin, 2004; Scruton, 1989; Honderich, 1991). Aşağıda bu farklı perspektiflerden hareketle yapılan tanımlamalar ve literatürde bunlara karşılık gelen kavram(laştırma)lar eleştirel bir bakış açısı ile ele alınacaktır.

A. Darwinci/Evrimsel & Metafizik Muhafazakârlık

Muhafazakârlığın kavramlaştırılmasına dair ontolojik/epistemolojik düzeyde önemli ve asli bir farklılaşmaya tekabül eden 'evrimci' ve 'metafizik' ayrımı/çatışması, modern muhafazakârlığın 18. yüzyıldaki kökenlerinde rahatlıkla bulunabileceği gibi, söz konusu ayrışma düşünce tarihinin daha eski dönemlerine kadar da götürülebilir. Temelde evrene ve insana ilişkin kabul edilen kurucu argümanların farklılığına dayanan bu ayrım Platon'dan Sofist düşünörlere, Cicero'dan Edmund Burke, Adam Smith ve David Hume'a uzanan düşünsel hatta ve günümüzde de geniş anlamda 'Darwinci muhafazakârlık' etrafında dönen tartışmalarda kendisini göstermektedir (Arnhart, 2010: 23). Genel bir ifadeyle metafizik muhafazakârlık, insan doğasını ve beşeri toplumsal düzeni bir şekilde kozmik tasarımın aşkın alanıyla ilişkilendirerek açıklamaktadır. Özünde ampirisist olan evrimci muhafazakârlık ise insan doğası ve beşeri toplumsal düzeni tarihsel süreçte birikerek ilerleyen ortak beşeri tecrübeyle ilişkilendirerek açıklamaya çalışmaktadır. Birincisinde beşeri düzen/kurallar aşkın gücün belirlediği bir üst iradenin tarihsel somutlaşması olarak görülürken; ikincisinde beşeri düzen/kurallar insan tecrübesinde gözlemlenebilir olan evrimsel sürece ilişkin ve bu yönüyle doğal olan dinamik bir oluşum olarak görölmektedir.

İki perspektif de insan doğasının asli bazı özelliklerine ve bununla ilişkilendirilen beşeri toplumsal düzen ve kurumlara referansta bulunmakla birlikte, kullanılan kavramlardan da anlaşılabilceği gibi, bu argümanların meşruiyetini kurdukları felsefi temeller hususunda birbirinden ayrışmaktadır. Metafizik muhafazakârlık beşeri toplumsal düzene dair tüm çıkarımlarını son kertede aşkın bir Yaratıcının iradesine ya da bir tür 'akıllı

tasarımcı'ya referansla ortaya koyarken; evrimci muhafazakârlık bu tür bir referansta bulunmaksızın insan doğasını şekillendiren genetik ve kültürel evrimsel sürece atıfla beşeri düzene dair argümanlarını savunmaktadır. Metafizik muhafazakârlara göre beşeri toplumsal düzenin muhafazakâr savunusu ancak dinsel inançlarda ifadesini bulan kutsal bir düzene yönelik referanslarla yapılabilir. Bu itibarla Darwinci argümanlardan hareket eden evrimci muhafazakâr görüşler üzerinden kurumsal yapının muhafazakâr savunusunu yapmak mümkün değildir. Evrimci muhafazakârlar ise metafizik bakışın savunduğu tarzda bir kutsal kozmik düzen fikrine şüpheyile yaklaşarak, bunun hem gerçek dışı olduğunu hem de içerisinde ciddi tehlikeler barındırdığını ileri sürerler. Onlara göre beşeri toplumsal düzen ve kurumlar ancak insanın genetik ve kültürel evriminin bilimi üzerinden açıklanabilir (Arnhart, 2010: 22-23).

Yukarıda kısaca değindiğimiz iki farklı yaklaşım da insan doğasının analizinden hareket etmektedir. Muhafazakârlığı insan doğasının özelliklerinin incelenmesiyle bağlantılı şekilde bir tür eğilim ve doğal/fitri bir unsur olarak gören bu bakış açısına göre, diğer canlılarda olduğu gibi insan türünde de çevreye adaptasyon ve güvenlik arayışı başta olmak üzere bazı temel özellikler ya da eğilimler mevcuttur. Buna göre insanlar doğaları gereği radikal ve ani değişimlerden korkarlar, daha alışkın oldukları ve tanıdıkları durumların kendi güvenlikleri için elverişli olduğunu düşünerek hareket ederler; çevresel değişimlere evrimsel/tedrici bir süreçte uyum gösterirler; öncelikle kendilerini düşünürler ancak diğerlerinin acılarından da rahatsız olurlar. Kısacası yaşamın kendisi muhafazakâr bir süreç içinde gerçekleşir ve insanlar da bu sürecin parçaları olarak doğal bir şekilde aynı eğilimleri paylaşırlar. Bu perspektiften hareketle yaşamın ve insanın doğası/fitratı gereği muhafazakâr eğilimlerin oluştuğu tespiti yapılmakta; bir diğer ifadeyle muhafazakârlık insanın doğal yapısının kaçınılmaz sonucu olan bir eğilim olarak görülmektedir. Bu perspektifte muhafazakârlık müstakil bir toplumsal/siyasal ideoloji olarak değil, farklı toplumsal/siyasal ideolojilerde karşımıza çıkabilecek, insan doğasındaki bir eğilim ya da tutum olarak açığa çıkmaktadır.

Bu açıklama biçiminin, yukarıda bahsettiğimiz gibi, farklı versiyonları mevcuttur. İnsan doğasındaki muhafazakâr eğilim biyolojik/fizyolojik bir temelde açıklanabildiği gibi kültürel/tarihsel temelde de açıklanabilmektedir. İnsan ya evrim sürecinde genetik yapısına işlenmiş olduğu için muhafazakâr eğilim göstermektedir ya da genetik olmamakla birlikte kültürel evrim

sürecinde doğasının bir parçası haline geldiği için böyle kararlar almakta ve davranışlar sergilemektedir. İnsan doğasının parçası olan bir eğilim olarak muhafazakârlık tanımları, iki farklı açıklama tarzını da içerebilmekte ya da bunların bir tür sentezini sunabilmektedir. Ayrıca insanın doğal muhafazakârlığı diyebileceğimiz bu bakış açısı bilimsel ya da seküler bir açıklama tarzıyla savunulduğu gibi bütünüyle dinsel referanslarla da savunulabilmektedir. Tamamıyla farklı temellerden hareket eden iki ayrı söyleme dayanan bu açıklama tarzları sonuçları itibariyle muhafazakârlığı meşrulaştıran/doğrulayan bir insan doğası anlayışı ortaya koymaktadır. Kısacası dine hiçbir referansta bulunmadan bütünüyle insan doğasının evrimsel süreçte kazandığı yapının unsurlarına dayanarak muhafazakârlığı anlamlandıran açıklama tarzları olduğu gibi (Darwinci ya da Evrimci Muhafazakârlık), Yaratıcının insan doğasına yerleştirdiği temel dürtülerden ya da tutkularından (passions) hareket eden ve daha çok yaygınlık kazanmış olan açıklama tarzları da mevcuttur (Metafizik Muhafazakârlık).

Bu bölünme/ayırışma geniş anlamda muhafazakârlık başlığı altında değerlendirilen/yorumlanan düşüncüler arasındaki farklılıkların anlaşılması açısından da önem taşımaktadır. Örneğin modern muhafazakârlığın tarihi açısından bakıldığında metafizik ve evrimci pozisyonların ayırışmasının Russell Kirk ve Friedrich Hayek arasındaki farklılıkları anlamak açısından önemli olduğu söylenebilir (Arnhart, 2009; 2010). İkisi de düşüncelerini Burke'ü entelektüel geleneğe yaslamaktadır. Bununla birlikte Kirk metafizik bir muhafazakârlık anlayışını savunurken, Hayek, neden muhafazakâr olmadığını açıklamış olsa da, evrimci bir pozisyondan hareketle anti-rasyonalist liberal/muhafazakâr düşünce bağlamında yer almaktadır. Metafizik ve evrimci pozisyonların ikisinin de kendisini Burke'e referansla sunması, gerçekte muhafazakârlığın kurucu figürü olarak görülen Burke'ün düşüncesinde yer alan asli bir gerilimden kaynaklanmaktadır. Bu gerilim genel bir ifadeyle dinsel inançla bağlantılı metafizik muhafazakârlık ile insan doğasının ampirik analizine dayanan ve İskoç Aydınlanması düşüncülerinin ortaya koyduğu 'insan bilim (science of man)' anlayışıyla ilişkili olan evrimci muhafazakârlık arasındadır. İnsan doğası ve beşeri toplumsal düzen analizinde Burke'ün metinlerinde bu gerilimi besleyecek iki tür argümanları aynı anda bulmak mümkündür (Burke, 1987; 1993).

Kısaca belirtecek olursak yukarıda değindiğimiz ayırışma sonraki süreçte liberal muhafazakârlık ile gelenekçi muhafazakârlık yahut seküler muhafazakârlık ile dinsel muhafazakârlık arasındaki yakın ancak gerilimli

ilişkilerin anlaşılması açısından da büyük önem taşımaktadır. Günümüzde bazı durumlarda iki karşıt pozisyon arasında gerçekleşiyor gibi görünen politik çatışmalara daha derinlemesine bakıldığında, aslında tarafların farklı iki muhafazakârlık anlayışını savunduklarını tespit edebiliriz. Seküler bir söyleme dayanan evrimci muhafazakârlar ile dinsel referanslarla kendisini ifade eden metafizik muhafazakârlar arasındaki ayrım ya da çatışma bizce bunun temsil edici bir örneğini oluşturmaktadır.

B. Tarihsel/Özgücü Muhafazakârlık

Muhafazakârlığı tarihsel ve özgücü bir yorumla açıklamaya çalışanlara göre, karşımızda Fransız Devrimi'ne karşı olan aristokrasi ve din adamı tabakalarının modern öncesi dönemlere dönüş özlemiyle ortaya koydukları, bir tür 'toplumsal/siyasal romantizm' olarak tezahür eden, ortaçağa duyulan nostaljik eğilimleri yansıtan, anti-kapitalist bir düşünce formu mevcuttur. Bu değerlendirmeye göre bütünüyle sanayi öncesi feodal kurumların ve dinsel yapılanmanın savunusuna adanmış ve belirli sosyolojik katmanların çıkarlarıyla doğrudan bütünleşmiş olan muhafazakâr düşünce, bu tarihsel bağlama özgü olarak şekillenmiştir. Bir diğer ifadeyle muhafazakârlık, burjuva özgürlük mücadelesine karşı sınıfsal olarak aristokrasinin ve din adamlarının çıkarlarının savunulmasına hizmet eden, tarihsel açıdan sınırlılığı olan bir hareketin ifadesi ve ideolojisi olarak karşımızda durmaktadır. Bu itibarla da muhafazakârlık dönemsel olarak bir daha tekrarlanamayacak olan tarihsel sosyolojik bir olgu olarak yaşanmıştır ve bu açıdan herhangi bir geleceği de mevcut değildir. Çünkü muhafazakârlığın taşıyıcılığını yapan aristokrasinin ortadan kalkması, ideolojik form olarak muhafazakâr düşüncenin de yok olmasını beraberinde getirmiştir. Bu bakış açısından hareketle muhafazakârlığın günümüzde devam eden bir düşünce geleneği olduğu reddedilmekte ve yaşadığımız dönemdeki (yeni) muhafazakâr oluşumlar gerçekte 'liberal' eğilimler olarak değerlendirilmektedir (Onur-İnce, 2010: 26-27; Huntington, 1957: 454).

Tarihsel/Özgücü yorum muhafazakârlığı tekil, özgül ve benzersiz bir tarihsel hareketin ideolojisi olarak tanımlamakta, bir diğer deyişle, tikel bir sosyolojik durumun sonucu olarak görmektedir. Dolayısıyla bu kavramlaştırmada muhafazakârlık ayrılmaz bir şekilde feodalizm, statü, ancien régime (eski rejim), topraklı sınıfların çıkarları, ortaçağ ruhu ve aristokrasıyla ilişkilendirilmekte; orta sınıf, emek, ticari hayat, sanayicilik, demokrasi, liberalizm ve bireycilikle ise uzlaşmaz görülmektedir. Muhafazakârlığı tikel

bir tarihsel dönemdeki tikel bir sınıfla sınırlandıran ve Huntington'un (1957: 454-457) "aristokratik tanımlama" diye adlandırdığı bu perspektif, muhafazakâr düşüncüyü bu kısıtlı dönem dışında hiçbir şekilde kullanılmayacak denli küçük bir alana hapsederek, sonraki toplumsal/siyasal süreçler için kullanılabilirliğini bütünüyle yok etmektedir.

C. Gelenek(çilik) Doktrini/Öğretisi Olarak Muhafazakârlık

Muhafazakârlığa ilişkin yaygın olan bir diğer değerlendirme tarzı, bir tür 'gelenek(çilik)' doktrini ya da öğretisi bağlamında yapılan yorumlara dayanmaktadır. Buna göre muhafazakârlık yukarıdaki özgücü yorumda olduğu gibi tarihte kalmış ve geleceği olmayan bir düşünce değildir; tam tersine 'gelenek' kavramı etrafında örülen bir evrenselliği bünyesinde taşımaktadır ve bu özelliğiyle de bütün zamanlar için geçerli olan bir öğreti/doktrin sunmaktadır. Ancak burada şunu belirtmek gerekir ki, bu çerçevede muhafazakâr olarak addedilen düşünürler, ortaya koydukları fikirleri hiçbir zaman bir doktrin ya da öğreti olarak adlandırmamışlar tam tersine 'doktrin' ya da 'öğreti'ye karşı olduklarını ısrarla dile getirmişlerdir. Bir diğer deyişle, gelenekçiliği savunan muhafazakârlar düşüncelerinin meşruiyetini, rasyonalist ve kurgusal buldukları doktrinlere karşıtlık ve metodolojik olarak onlardan ayırma üzerinden temellendirmektedir. Ancak yine de karşımızda 'gelenek' kategorisi üzerinden savunulan, rasyonalist/kurgusal doktrinlere karşı farklı türde bir doktrin olduğunu söyleyebiliriz. Çiğdem'in (2001: 36) ifadesiyle, "muhafazakârlık eğer kendisini ideolojik olandan uzaklaştırıyorsa, bir ideoloji olarak vardır; depolitizasyonu varoluş ritminin nirengi noktası olarak koyuyorsa, politiktir. Teoriye, kavramsal olana, kaba bir filistenizme varan bir saldırı içindeyse, bunun ancak muhafazakârlığın kendisini sahih bir teori olarak tescil ettirme gayretine bağlayabiliriz."

Bu perspektife göre muhafazakârlık bir tür gelenek(çilik) doktrinidir. Tepkici düşünceden farklı olarak geleneğin bilinçli ve seçici bir savunusuna dayanan bu doktrine göre, tarihsel sürecin sınavından başarıyla çıkmış eski olanı büyük riskler taşıyan yeni olana, denenmiş olanı hiç denenmemiş olana, aşına olunanı bütünüyle yeni olana tercih etmek gerekir. Uzun zamandır mevcut olan pratikler, kurumlar, kurallar ve uygulama tarzları sadece bu niteliklerinden yani tarihin süzgecinden geçmelerinden dolayı tercih edilmeyi hak etmektedirler. Felsefi olarak bu anlayışın temelinde insan doğasının kusurlu yapısına, aklın sınırlılığına, insani ilişkilerin ve genel olarak

toplumun/yaşamın karmaşık ve rasyonel kavrayışın çok ötesinde olan yapısına yönelik temel kabuller mevcuttur. Bireysel aklımıza ve kavrayışımıza dayanmak yerine tarihin ve toplumun yüzyılların ürünü olan ve kısaca 'gelenek' kavramı altında toplanan üretimlerine dayanmak daha sağlıklı sonuçlar doğuracaktır. Çünkü bu geleneğin ürünleri tarihsel süreçte insan doğası ile bütünleşmiş, etkili ve işlevsel olduklarını var olmaya devam ederek kanıtlamışlardır (Muller, 1997: 6-9). Edmund Burke'ün (1993: 87) metinlerinde bu perspektife uygun açıklamalar bulmak mümkündür.

Muhafazakârlığı bu perspektiften hareketle tanımlamak tarihsel süreçte yaşanmış ve bir şekilde kurumsallaşmış ampirik gerçekliğe teslim olmayı, dolayısıyla değişimin kaçınılmaz olduğu durumlarda tutucu bir çözümsüzlükten başka bir yol bulamamayı beraberinde getirebilir. Ancak modern muhafazakârlığın varlığını sürdürmesinin en önemli nedenlerinden birisi, teorik olarak muhafaza etmeyi ve sürekliliğini korumayı vaat ettiği gelenek ve geçmişle kurduğu araçsal ilişki üzerinden pratikte gerçekleşen değişim ve dönüşümlere, teorik düzeyde çelişki yaratıyor olsa da, kendisini uyarlayabilme yeteneğidir. Bir diğer ifadeyle, geleneğin mevcuttaki işlevselliğine göre seçici ve ayrıştırıcı yorumu muhafazakârlığın şimdiyle olan bağının meşruiyetinin sağlanmasında önemli bir rol üstlenmektedir.

Ayrıca belirtmek gerekir ki gelenekler bir şekilde kendi içlerinde çelişkinin sürekliliğini de somutlaştırırlar. Bir diğer ifadeyle, çelişkisiz ve tartışmasız bir gelenek kategorisi mevcut değildir. İnsan deneyimi tarihsel süreçte farklı şekillerde somutlaşmıştır; geleneğin kendisi de bu farklılıkları içermektedir. Doğal ve kendiliğinden bir gelişim olarak görülmenin yarattığı güvenin koruması altında kurgulanan 'gelenek' kategorisi, ampirik düzeyde bakıldığında çelişkili ve çatışmalı bir içeriğe de sahiptir. Muhafazakârlığın ideolojik niteliği bu çatışmaların mevcut gereklilikler doğrultusunda bilinçli bir tercihle 'makbul' kabul edilen lehine ötelenmesinde yatar.

Kısacası bu bağlamda, hangi geleneklerin korunmaya değer olduğu ya da korunması gerektiği; geleneklerden bahsedildiğinde tarihsel olarak ne kadar geriye gidilmesi gerektiği ve benzeri soruların yanıtlanması sanıldığı kadar kolay değildir. Örneğin eğer geçmişe gidilecekse bunun ilk yaratılış zamanına dek götürülebileceğini ileri süren Thomas Paine (1998: 51), geçmiş ve gelenek üzerinden muhakeme yürüten Edmund Burke gibi düşünürlerin bu husustaki seçiciliğini ironik bir şekilde eleştirmektedir. "Mazi bir hüccet, yani bir ispatlama aracı ve belgesi olacaksa, birbirini zincirleme nakzeden

böyle binlerce hüccet ortaya konabilir... Eğer sadece mazi adı hayatın işlerini idare edecekse, nasıl biz yüz veya bin sene önce yaşamış olanları emsal diye alıyorsak bundan yüz veya bin yıl sonra yaşayacak olanlar da bizi örnek diye alabilirler. Mesele şu ki, mazi parçaları, her şeyi ispat etmekle hiçbir şeyi ispatlamıyorlar.”

Ayrıca bu noktada gelenek kavramının kendisinin de bir tür modern icat olduğu unutulmamalıdır. Modern kategoriler kendilerini geleneği icat ederek yani karşıtları üzerinden tanımlamışlardır. Bu ise geleneğin moderne bir tür bağımlılığını ifade eder. Bu itibarla 'gelenek' kategorisi muhafazakârlığın tanımlanmasında basitçe kullanılıp geçilecek bir kavram değildir. Karl Mannheim'ın gelenekselcilik ve Aydınlanma sonrası açığa çıkan modern muhafazakârlık arasında yaptığı ayırım yahut Viereck'in reaksiyonerlik ve/ya gericilikle muhafazakârlık arasına çektiği çizgi düşünüldüğünde, geleneğe ve tarihe/geçmişe yapılan müracaatın farklı şekillerde gerçekleşebileceği görülecektir. Mannheim'e göre modern muhafazakârlık, gelenekselcilikte olduğu gibi basit bir şekilde gelenek ve tarihe vurgu yapmaktan farklı olarak, değişen tarihsel koşullarda tehlikede olduğu düşünülen değerlerin yeniden ortaya çıkarılması ve savunulmasıyla oluşmuştur. Bu açıdan geleneği ve tarihi takip etmekten çok, bir tür yeniden kurgulama ve rasyonalize etmeyi içinde barındırmaktadır. Benzer şekilde Viereck'e göre de geçmişi olduğu gibi, ayırıştırmadan, bilinçsizce korumaya çalışan gerici ve reaksiyoner ile geçmişle araçsal bir ilişki kurarak onu bugün için işlevselleştiren ve bazı şeyleri bilinçli bir şekilde korumayı tercih eden muhafazakârlığı birbirinden ayırt etmek elzemdir (Viereck, 1950).

D. Tedrici Değişim Savunusu Olarak 'Evrenselci' Muhafazakârlık

Muhafazakârlığın bir diğer anlamlandırılma bağlamı radikal değişim-tedrici değişim ikilemi üzerinden açığa çıkmaktadır. Özellikle Edmund Burke'ün Fransız Devrimi karşıtı görüşlerine atıfla ortaya konulan bu ayırma göre, muhafazakârlık Aydınlanma filozoflarının rasyonalist düşünceleriyle desteklenen Fransız devrimci radikal kopuşuna karşı, İngiltere'de gerçekleşen evrimci toplumsal/siyasal dönüşümün genel bir model olarak tasarlanmasından zuhur etmiştir (Welsh, 1995: 93-96, 167). Buna göre muhafazakârlığı tanımlayan temel argüman, Fransız Devrimi'nin geçmişi ve geleneği çıplak akla dayanarak bütünüyle yok etme ve yeni bir insan/toplum yaratma hedefinde açığa çıkan radikal değişim projelerine karşı olmaktadır. Burke'ün yazılarında kendisini açıkça gösteren bu devrimci kopuş eleştirisi,

muhafazakârlığın kurucu momentini ve diğer yargıların kendisinden kaynaklandığı temel kabullerini oluşturmuştur. Bu perspektifi paylaşan yorumculara göre bu temel argümanlar her dönem ve yer için geçerli olabilecek bir muhafazakârlık modelini ortaya koymaktadır. Buna göre muhafazakârlık değişime karşı olmak ya da her ne surette olursa olsun yenilik karşıtı olmak değildir; radikal ve köktenci değişime karşı olmak ancak toplumsal dokuyu ve anlamı zedelemeyecek tedrici bir değişimi savunmak demektir. Düzen, denge, adalet, ölçülülük, tedricilik, uyum vb. gibi temel değerler çerçevesinde ifadesini bulan muhafazakâr anlayış bütün dönemler için geçerli olabilecek bir tür sosyal/siyasal model sunmaktadır.

Yukarıda değindiğimiz tarihsel ve özgücü yorumdan farklı olarak burada muhafazakârlık belirli bir sınıf, grup ya da çıkarlarla bağlantılı olarak görülmemekte, bazı evrensel değerler bağlamında tanımlanan bir tür otonom düşünceler sistemi olarak görülmektedir. Modern dönemde Fransız Devrimi'ne yönelik karşıtlık çerçevesinde ifade edilmiş olsa da muhafazakârlık bu tarihselliği aşan ve her dönemde uygulanabilecek olan değerler ve düşünceler sistemidir. Bu evrenselci muhafazakârlık yorumuna göre her kesimden insanlar bu düşünce sistemini benimseyebilir ve siyasal/toplumsal alanda uygulamaya koyabilir. Ayrıca bu bağlamdaki muhafazakârlık anlayışı evrensel bir perspektiften hareket ettiği için, siyasal düşünceler tarihi içinde düzen, denge, ölçülülük, tedricilik, uyum vb. gibi kavramlardan hareket eden ya da bunları savunan farklı tarihselliklerdeki düşünürleri kendi söylemsel çerçevesine dâhil etmektedir. Bu durumda Aristo'dan Cicero'ya, Montesquieu'den Burke'e ve Hayek'e kadar birçok düşünür muhafazakârlık üst başlığı altında toplanabilmektedir (Huntington, 1957: 454-455).

Bahsi geçen evrenselci muhafazakârlık anlayışına göre, tüm zamanlar için geçerli olan bir tür 'genel muhafazakâr felsefe ya da kuram' mevcuttur. Bazı yorumcular bunun modern dönem için geçerli olduğunu yahut modern dönemde karşımıza çıktığını belirtirler; bazılarına göre ise düşünce tarihi boyunca çeşitli şekillerde paylaşılan bir düşünce sistemiyle karşı karşıyayız. Örneğin Welsh (1995: 167), Edmund Burke'ün Fransız Devrimi'ne yönelik eleştirilerinin ve bu eleştirilerin kuramsal çerçevesini oluşturan "daha genel muhafazakâr felsefesinin büyük ve dayanıklı bir miras" bıraktığını ve sonraki süreçte bu genel felsefeden hareketle muhafazakârlık bağlamında değerlendirmeler yapıldığını ileri sürmektedir. Benzer bir perspektifi Michael Freeman'ın (1980: 4-5, 237-245) Burke'e ve muhafazakârlığa ilişkin

görüşlerinde de bulmak mümkündür. Buna göre Burke, her ne kadar Fransız Devrimi bağlamında görüşlerini ortaya koysa da, belirli bir tarihsel düşünce ya da hareketten çok bir tür genel radikal teoriye karşı çıkarak genel muhafazakâr bir teori ortaya koymuştur. Freeman'a göre, "Burke belirli soyut muhafazakâr argümanlar aracılığıyla, bazı radikal soyut düşüncelere saldırmıştır. Bu soyut düşünceler, farklı zaman ve mekânlarda değişik somut problemlerle karşılaşan radikallerce savunulabilir." Yine karşımızda radikalizm karşıtı 'genel bir muhafazakâr teori' değerlendirmesi mevcuttur. Bu genel teori sonraki süreçte ortaya çıkan radikal düşünce ve hareketlere karşı kullanılmaya müsait bir toplum ve siyaset kavrayışı içermektedir.

E. Biçimsel & Özsel Muhafazakârlık

Yukarıdaki farklı perspektifleri daha iyi anlamak açısından Hampsher-Monk'un 'biçimsel' ve 'özsel' muhafazakârlık ayrımına da değinmek faydalı olacaktır: Özsel muhafazakârlık, öze ilişkin olduğunu kabul ettiği spesifik kurumlar, kurallar, değerler ve yapıları idealleştirerek muhafaza etmeyi savunur. Bu yaklaşıma göre tüm bu unsurlar ideal ya da olması gereken bir düzenin yapı taşlarını oluşturur. Temel amaç bu kurum ve kuralları içeren bir düzeni korumak ve sürdürmektir. Değişime karşı ciddi bir tedirginlik ve korku hisseden özsel muhafazakârlık, çoğu zaman tutucu bir statikliğinin savunusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Biçimsel muhafazakârlık ise öze ilişkin olarak sabit ve değişmez ilkeler ya da kurumlar tanımlamaz. Bir diğer deyişle mutlak ideal bir düzen ya da hiç değişmemesi gereken kurumlar seti gibi temel varsayımlardan hareket etmez. Mevcut gerçekliği yani reel kurumsal yapıyı verili kabul ederek korumaya ve bu düzende radikal değişiklik taleplerine karşı çıkarak ancak tedrici bir değişime sıcak bakmaya dayanır. Hampsher-Monk'un değerlendirmesine göre muhafazakâr addedilen düşünürlerin perspektifi bu ikisinden birisine uygun düşmektedir ve özsel ya da biçimsel olmasına göre muhafazakârlıklarının toplumsal/siyasal sonuçları bütünüyle farklılaşmaktadır. Bu bağlamda Hampsher-Monk, Edmund Burke'ün sabit, değiştirilemez, mutlak kurumsal düzenlemeleri savunmadığını belirterek düşüncelerinin biçimsel muhafazakârlık anlayışına uygun düştüğünü ileri sürmektedir (Hampsher-Monk, 1987: 28).

F. Durumsal/Biçimsel Muhafazakârlık

Bir ideoloji olarak muhafazakârlığı inceleyen Huntington birbirinden farklı bakış açılarının mevcut olduğunu belirtmektedir. Birinci yaklaşımı oluşturan tarihsel/özgücü perspektife ve ikinci yaklaşımı oluşturan otonom düşünceler sistemi olarak görülen evrenselci muhafazakârlık anlayışına yukarıda değinmiştik. Kısaca belirtmek gerekirse Huntington'a göre, birinci yaklaşım (aristokratik muhafazakârlık tanımı) muhafazakârlığı belirli bir toplumdaki belirli bir sosyal sınıfa özgüleyerek sınırlamaktadır. Otonom düşünceler sistemi tanımı ise muhafazakârlığın herhangi bir tarihsel aşamada ortaya çıkabileceğini ileri sürmektedir. Huntington bu iki yaklaşıma değinmekle birlikte asıl olarak kendi savunduğu üçüncü perspektifi yani 'durumsal muhafazakârlık' anlayışını ele almaktadır. Buna göre muhafazakârlık mevcut kurumsal yapıya temel/radikal bir meydan okumanın gerçekleştiği tarihsel momentlerde, mevcut düzeni savunanların istihdam ettikleri bir siyasal ideolojidir. 'Durumsal' nitelemesi bu tarihsel momentlere referansla kullanılmaktadır.

Huntington'a göre bu bağlamda muhafazakâr ideoloji, nerede ve ne zaman olduğuna bakılmaksızın mevcut kurulu düzene, nereden geldiğine bakılmaksızın yöneltilen radikal meydan okumalara karşı düzeni savunmak için istihdam edilen düşünceler sistemidir. Muhafazakârlığın özü, geniş anlamda mevcut kurumsal düzenin kıymetinin/değerinin şiddetli bir teyididir. Ancak bu durum muhafazakârlığın her tür değişime karşı olduğu anlamına kesinlikle gelmez. Tam tersine toplumsal/siyasal düzenin temel unsurlarını muhafaza etmek için birçok ikincil konuda değişimi kabullenmek zorunludur. Huntington'un bu değerlendirmesinde muhafazakârlık sabit bir kurumsal yapıya, ideal bir düzene ya da topluma referansla tanımlanmaz; öz ya da içerikten çok usule ilişkin olarak tanımlanır. Dolayısıyla bu perspektiften hareketle konuya yaklaşıldığında, muhafazakâr bir ütopya olamayacağı gibi, muhafazakârlığın karşıtı da belirli bir siyasal ideoloji değil mevcut temel kurumsal yapıya yönelik radikal meydan okumalardır (Huntington, 1957: 454-473).

Literatürde radikal değişime karşı tedrici değişim savunusu olarak muhafazakârlık, biçimsel muhafazakârlık ya da durumsal muhafazakârlık şeklinde farklı kavramlarla ifade edilen anlayış, muhafazakârlığı içerikten ve özden çok bir tür usul ya da yöntem sorunu olarak kavramsallaştırmaktadır. Bir diğer ifadeyle, bu perspektifte muhafazakârlık toplumsal ve siyasal

düzye özsöl olarak herhangi bir sabitliğe dayanmaksızın, tedrici değişime maruz kalanın ve değişimle ulaşılmaq istenenin niteliğinden bağımsız bir çözümlenme ile değerlendirilmektedir. Bu durumda Fransız Devrimi'ne yönelik karşıtlık, Devrim'in toplumsal ve siyasal amaçlarına yönelik temel bir eleştiriden hareketle değil de Devrim'in yöntemsel düzeyde radikalliğine ve hızına yönelik bir eleştiri olarak görülebilecektir. Benzer sonuçlara İngiltere'deki gibi tedrici bir yöntemle ulaşılmaq istendiğinde muhafazakâr bir tepki ortaya çıkmayacaktır.

Bu şekildeki bir değerlendirmeden hareketle, "muhafazakârlığın toplumsal ve siyasal değişime dair, muhtevası olmayan bir ilke olarak tanımlanması, kavramı tarihsel bağlam(lar)ından kopartarak muhafaza edilmesi söz konusu olan şeyin niteliği kökten farklı bile olsa, değişik zaman ve mekâna ait birbirinden çok farklı status quo'larla uyuşabilir kılacaktır" (Duman, 2010: 292). Bu durumda muhafazakârlık müstakil bir siyasal ideoloji olmaktan çok, farklı siyasal ideojilere eklenilebilecek bir nitelik arz edecektir. Örneğin kurumsal yapının istikrarının ve stabilizasyonunun sağlanması reel dünyada liberalizm için olduğu kadar sosyalizm için de geçerli olduğundan, muhtevasız bir ilke olarak muhafazakârlık her iki siyasal ideolojinin bir parçası olmaya müsait hale gelecektir.

Muhafazakârlığın bu tarzda değerlendirilmesinin politik sonucu gelenek, tarih, organik toplum vb. gibi kayıtların bir yana bırakılması ve mevcut koşullara göre kendisini uyarlayan durumsal bir siyasetin savunulmasıdır. Biçimsel ya da durumsal muhafazakârlık anlayışı farklı tarihsel koşullarda değişik içerikleri bünyesinde barındırabilen ve birbirine karşıt olan kurumsal yapı ya da düzenleri bile meşrulaştırmak için işlevsellik kazanabilen bir politika olarak tezahür edecektir. Bu durumda paradoksal görünüyorsa da, 'gelenek' ve 'tarih' kategorilerini vurgulayan muhafazakârlığın kendisi geleneksiz ve tarihsizdir (Huntington, 1957: 468-470).

Bu perspektifte muhafazakârlığın farklı ideolojik formasyonlara eklenilebilme özelliğine ilginç bir örnek olarak, İsveç Komünist Parti üyesi Torbjörn Tannsjö'nün düşüncelerini kısaca ele almak aydınlatıcı olacaktır. Tannsjö'ye göre, politik sağ düşünce ile muhafazakârlık arasındaki ilişki zorunlu değil olumsal (contingent) niteliktedir. Bir diğer ifadeyle politik sağ kendi kurumsal yapı ve düzenini meşrulaştırmak için muhafazakâr argümanları tarihsel süreçte kullanmıştır. Ancak aynı argümanlar birçok ülkede yerleşik hâle gelmiş olan reel sosyalist düzenler ve refah devleti

yapıları için de kullanılabilir ve Tannsjö'ye göre kullanılmalıdır da. Neo liberal eleştirilere karşı kurumsallaşmış olan sosyalist yapıların klasik muhafazakâr argümanlarla meşrulaştırılması ve savunulması politik sağın kadar mümkündür. Görüldüğü üzere sosyalist uygulamaların yaygınlık kazandığı ve insanların sosyal/ekonomik/politik ilişkileriyle bütünleştiği yerlerde, mevcut düzeni radikal değişim taleplerine karşı korumak/savunmak isteyen politik solun muhafazakâr düşünceleri işlevselleştirmesi önerilmektedir (Tannsjö, 1990: vii-xi, 140-155). Kısacası biçimsel ya da durumsal muhafazakârlık anlayışı liberal ya da sosyalist düzenlerin meşrulaştırılması ve radikal değişim taleplerine karşı savunulması için kullanılmaya müsait, içeriği olmayan söylemsel bir çerçeve sunmaktadır.

Bu bağlamda geniş anlamda sol literatürün yaşayan önemli isimlerinden olan Terry Eagleton'ın Burke'ü muhafazakârlığın Tory yorumuna yönelttiği eleştiriler de zikredilmeye değerdir. Burke'e referansla meşrulaştırılmaya çalışılan muhafazakârlık anlayışının tarihsel pragmatizme dayanan Burke yorumuna karşı çıkan Eagleton'a göre, bazı çağdaş muhafazakârlar kurucu düşünürlerinin fikirleri hususunda bile seçici davranarak onları mevcut iktisadi/toplumsal düzenin savunusu için istihdam etmektedirler. Oysa Eagleton'a göre, Burke'ün tarihe ve kurumlara ya da geleneklere ilişkin vurgusu basit bir pragmatik muhafazakarlık algılaması içinde gerçekleşmez. Kültürel gelenekle ilgilenmeyi zorunlu olarak muhafazakârlıkta, evrensel teorilere bağlılığı da kaçınılmaz olarak radikal ya da solda görmek makul değildir. Aksine radikal bir kültür fikri ve çoğunlukla muhafazakâr bir Doğa kavramı da mevcuttur. Bu durumun koşullara bağlı olarak değişebileceğini belirten Eagleton'a göre, Burke'ün Amerikan kolonilerine ilişkin soyut hak teorilerine değil geniş anlamda kültürel koşullara vurgu yapan yorumları 'devrimci' sonuçlar doğurmaktadır. Bir diğer bağlamda Eagleton'ın (1997: 32-33) ifadesiyle, "...geleneğe yönelik bu çağrı Burke'ün İrlandalı hemşerilerinin ellerinde, hakikaten politik açıdan yıkıcı olmuştur: İrlandalı köylüler de İngilizlerin kendilerinden almış oldukları topraklara malik olma hakları gibi çok eski göreneklere inandılar; oysaki İngilizler bunu bütünüyle unutmalarını yeğlediler. İngiltere'de geleneğe müracaat etmek genellikle politik sağda mevcuttur; İrlanda'da ise politik olarak antikacılıktan daha radikal bir şey yoktur. Hâtıralar her daim egemenlerimizin lehinde değildir."

Bu bağlamda Burke'ü muhafazakârlığın pragmatik bir şekilde neo-liberalizme eklenme girişimini de eleştiren Eagleton'ın açıklamaları

şöyledir: "...Burke'ün insanlar arasındaki "organik" ilişkilere ilgisi ve pinti-ruhlu faydacılığı aşagılamaı sanayi kapitalizminin güçlü bir eleştirisi haline gelmiştir. Bu Burke'ün gizli bir Marksist olduğunu iddia etmek değildir. Ancak hiçbir şey günümüzün neo-liberalizminden daha çok onun değerleri için tahkir edici olamaz. Bu neo-liberalizmde kârı hedefleyen soyut ve evrensel bir dürtü, Burke'ün en çok değer verdiği şeylerin çoğunu göz ardı etmektedir: Tikel cemaatlerin/toplulukların kültürel gereksinimleri; beşeri muhabbet ve örfi bağların önemi; canlı bir mevcudiyet olarak tarih algısı; alınamaz ya da satılamaz olanın değerliliği. Şimdi bahis konusu olan soyut dogmalar Fransız filozoflarınkinden ziyade Brüksel bankerlerinininki olsa da, günümüzün piyasa güçleri, Burkeçü terimlerle, Jakobenizmin tehlikeli yeni bir türünü temsil etmektedir. Burke'ün Fransız devrimcilerin politik tasarılarına yönelik eleştirisi günümüzün küresel pazar stratejilerine çoğunlukla aynen yöneltilebilir." Eagleton'a göre muhafazakârlığın kurucu babası kabul edilen Burke, çoğu zaman ihmal edilen veya kenara itilen düşünceleri ve argümanlarıyla gerçekte siyasal despotizme karşı kullanılabilir çeşitli araçlar sunmaktadır. Bu nedenle modern dönem muhafazakârlar Burke mabesinde mumlarını yakmadan önce iki kez düşünmelidirler (Eagleton, 1997).

Görüldüğü üzere 'gelenek' ve 'kültür' kategorilerinin farklı bir değerlendirmesi üzerinden bir tür çağdaş 'durumsal/pragmatik muhafazakârlık' eleştirisi olarak görülebilecek olan yukarıdaki açıklamalar, tarihsel koşullara yapılan vurgunun muhafazakâr olduğu kadar devrimci bir şekilde de ortaya çıkabileceğini ileri sürmektedir. Geniş anlamda gelenek ve kültür üzerinden tarihsel koşulları öne çıkartan muhafazakâr düşünce, Gramsci'yen bir 'hegemonya' anlayışı bağlamında değerlendirilerek solcu perspektifle ilişkileri ortaya konmaktadır. Bu noktada muhafazakârlık ile onun karşı olduğu radikalizm arasında paradoksal gibi görünen derin bir ilişki kurulmaktadır. Tarihsel koşullara yönelik vurgu üzerinden muhafazakârlığın, siyasal/toplumsal düzenlemelerin metafizik doğasından ziyade evrimsel/tarihsel mahiyetini zikretmesi, doğal olarak status quo'nun desteklenmesine matuftur. "Ancak aynı nedenle, bu argüman, siyasal kurumların insan tarafından yaratılan niteliğini vurgulamak olarak görülebilir. Bu nedenle siyasal kurumlar yalnızca görel ve geçici bir otoriteye sahip olabilir; insan tarafından oluşturuldukları için değiştirilebilirler" (Eagleton, 1997).

III. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yukarıda kısaca değinerek göstermeye çalıştığımız gibi, muhafazakârlık kavramı farklı kuramsal yaklaşımlardan hareketle değişik şekillerde anlamlandırılmakta ve bu anlamlar çerçevesinde toplumsal/politik alanda işlevsellik kazanmaktadır. Muhafazakârlığı bağımsız ve müstakil bir siyasal ideoloji olmaktan çok insan doğasındaki bir eğilim olarak ele alan yaklaşım, bunu ister metafizik bir temellendirmeye dayandırsın isterse evrimsel gelişimin bir ürünü olarak görsün, sonuçta ‘doğal muhafazakârlık’ diyebileceğimiz bir argümanın savunusunu üstlenmektedir. Tarihsel ya da özgücü anlayışa göre ise, günümüz dünyasında yeri olmayan arkaik bir düşüncedir muhafazakârlık. Bu nedenle günümüzdeki siyasal/ekonomik pozisyonları anlamak açısından çok da işimize yaramayacaktır. Muhafazakârlığı modernlik ve gelenek ikilemi üzerinden okuyan ve gerçekte kendisi de oldukça modern olan değerlendirme tarzı ise, muhafazakârlığı bir tür gelenek/çilik öğretisi olarak görmektedir. Ancak yukarıda da değindiğimiz gibi ‘gelenek’ kavramının içerdiği gerilimli anlam yüklerini göz ardı etmektedir. Radikal değişim karşıtlığı çerçevesinde muhafazakârlığı tüm zamanlar için geçerli evrensel bir öğreti olarak gören yaklaşım ise onun özellikle biçimsel ya da formal niteliklerini ön plana çıkarmaktadır. Huntington’un kendisinin de onaylayarak savunduğu ve Amerikalılara liberal düzenin savunusu için ısrarla tavsiye ettiği ‘durumsal muhafazakârlık’ anlayışını da biçimsel muhafazakârlık yaklaşımının içinde değerlendirebiliriz.

Bu noktada biçimsel ya da durumsal muhafazakârlık anlayışına karşı çıkan düşünürlere göre, bu perspektif muhafazakârlığı özsel tarihsel bağlamlarından kopartmakta ve çeşitli ideolojik pozisyonlar için kullanışlı hâle getirmektedir. Bu durumda muhafazakârlık sistematik kuramsal argümanları olmayan ve bütünüyle ‘pragmatik’ ve değişken bir doğaya sahip olarak tanımlanmaktadır. Bu bakış açısına karşı çıkan düşünürlere göre muhafazakârlık tam tersine evrene, insana, doğaya, topluma ve siyasete dair temel bazı argümanlara sahiptir; savunduğu bu düşüncelere uygun davranışları ve düzenlemeleri destekler. Bir diğer ifadeyle muhafazakârlığın insan doğasına yönelik temel felsefi kabulleri vardır. Bu bağlamda Aydınlanma rasyonalizmine ciddi eleştiriler yöneltilir. Bu insan doğası anlayışı belirli bir estetik, epistemoloji ve moral teoriyle de bütünleşmektedir. Bu felsefi temel üzerinde de toplumsalın doğasına ve siyasetin işleyişine dair temel argümanlar yükselmektedir. Kısacası karşımızda insan, toplum ve

siyasete ilişkin sistematik düşünceleri olan müstakil bir siyasal ideoloji vardır. Bunun içeriğine dair önemli tartışmalar mevcuttur ancak bu ideoloji içi tartışmalar sadece muhafazakârlığa özgü değildir; liberalizm ya da sosyalizmde de benzer tartışmaları bulmak mümkündür. Muhafazakâr siyasal ideolojiyi bazı düşünürler geniş anlamda doğal hukuk geleneği bağlamında kavramsallaştırırken (Kirk, 1951; 1953), bazıları ise doğal hukuk karşıtı bir bağlama yerleştirmektedir (Huntington, 1957: 454-459). Ancak bu farklılaşmalar muhafazakâr ideolojinin kendi içsel çeşitliliği olarak görülmektedir. Özcesi karşımızda liberalizm ve sosyalizmden ayrılan bağımsız bir siyasal ideoloji mevcuttur.

Muhafazakârlığı müstakil bir siyasal ideoloji olarak kabul edebilmemiz için, biçimsel ya da durumsal muhafazakârlık anlayışını aşan bir perspektife ihtiyacımız vardır. Durumsal anlayışın sınırları içinde kaldığımız taktirde muhafazakârlık, yukarıda da değindiğimiz gibi, özü/muhtevası ya da sabit ilkeleri olmayan pragmatik bir anlayış olacak ve her tür ideolojik pozisyonla eklemlenebilir hâle gelecektir. Günümüzde birçok durumda muhafazakârlık ve muhafazakârlar açısından böyle bir durumun gerçekleştiğine şahitlik etmek mümkündür. Bunun önemli bir nedeni, muhafazakâr toplumsal/siyasal pozisyonun mevcut düzenin gereklilikleri çerçevesinde değişik politik pozisyonlarla ve özne konumlarıyla bir arada bulunabilme imkânı sunmasıdır. Durumsal anlayışın kaçınılmaz sonucu, kendisini belirli sabitlikler, süreklilikler ve muhafaza etme gereklilikleri üzerinden tanımlayan muhafazakârlığın, tam tersine 'değişken' ve 'uçucu' bir doğaya sahip olarak her tür koşula uyarlanabilme özelliği taşıyan bir siyasal anlayışa dönüşmesidir.

Bu çalışmaya başlarken ifade ettiğimiz muhafazakârlığa ilişkin tanımlama probleminde tekrar geri dönersek, geniş anlamda muhafazakârlıkta kendi içinde paradoksal görülebilecek farklı unsurların yan yana bulunduğunu belirtmemiz gerekir. Bunlar bir şekilde gerekçelendirilebilir olsa da, muhafazakâr düşüncenin gerçekçi bir görüntüsünü sunmak için bunlarla yüzleşmek elzemdir. Bazı yorumcular muhafazakârlık için 'tanımlama' yapmanın kendisine bile karşı çıkarlar. Çünkü onlara göre muhafazakârlık, pratik olarak uygulanan ve dolayısıyla felsefi olarak değil tarihsel olarak çalışılabilecek/açıklanabilecek bir hususiyete sahiptir (Alexander, 2013; 2016). Bu bakış açısının muhafazakârlığı bir şekilde düşünceden/eleştirden kaçırarak doğal kılmaya çalıştığı aşikârdır. Bu savunmacı çabaları bir kenara bırakacak olursak, muhafazakârlık Oakeshott'ın (1991: 408)

klasikleşmiş tanımında olduğu gibi soyut bir şekilde bir tür mevcut olanı muhafaza etme “eğilimi (disposition)” olarak bile tanımlansa, kendi içinde ciddi çelişkiler barındırmaktadır. Çünkü mevcuda ilişkin kavramsallaştırmanın kendisi de bir tür soyutlamadır; birçok ‘mevcut’ durumuna uygulanabilecek olan, içeriği net olmayan, tabiri caizse boş bir gösterendir. Huntington’un durumsal muhafazakârlık anlayışını ve onun türevlerini dikkate aldığımızda, yukarıda da belirttiğimiz gibi, muhafazakârlığın tam olarak neyi muhafaza edeceğini söylemek imkânsızdır. Bir diğer deyişle, tarihsel olarak aktif duruma geçtiği bağlamlara göre her şeyi muhafaza edebilir; yeter ki kurumsal olarak yapılaşmış ve yerleşik hâle gelmiş olsun. Bu durumda muhafazakârlık belirli bir andaki mevcudun ne olduğuna yahut muhafazakârların ne yaptığını bağlı olarak tamamıyla olumsal (contingent) bir doğaya sahip olacaktır. Daha yapısal görünen çelişki şudur: Muhafazakârlığın kendisi tarihsel olarak Fransız Devrimi’ne ve buradan hareketle de Devrim’in kendisine yönelik reddiyeler ile ortaya çıkmıştır. Ancak muhafazakârlık zaman içinde Devrim’in bir şekilde yol açtığı düzeni benimsemiştir. Problem süreklilik içindeki değişimlerden çok kırılma yaratan değişimlerin zaman içinde yerleşik hâle gelerek mevcudu oluşturması durumunda yaşanmaktadır. Muhafazakârı tepkici ya da gericiden ayıran bir hususiyet olarak görülen bu durum, reddederek var olduğun bir değişimin sonuçlarını kabul ederek var kalmak gibi paradoksal bir sonuca yol açmaktadır (Alexander, 2013; 2016).

KAYNAKÇA

- ALEXANDER, James (2013), “The Contradiction of Conservatism”, *Government and Opposition*, 48, 4, pp. 594-616.
- ALEXANDER, James (2016), “A Dialectical Definition of Conservatism”, *Philosophy*, 91, pp. 215-232.
- ARNHART, Larry (2009), *Darwinian Conservatism: A Disputed Question*, ed. Kenneth C. Blanchard, (Exeter, UK: Imprint Academic).
- ARNHART, Larry (2010), “Darwinian Conservatism Versus Metaphysical Conservatism”, *The Intercollegiate Review*, Fall, pp. 22-32.
- BRENNAN, Geoffrey ve HAMLIN, Alan (2004), “Analytic Conservatism”, *British Journal of Political Science*, (Vol. 34, Issue 4, October), s. 675-691.
- BURKE, Edmund (1987), *A Philosophical Enquiry Into The Origin Of Our Ideas Of The Sublime And Beautiful (1757)*, Ed. J. T. Boulton, Oxford: Basil Blackwell.
- BURKE, Edmund (1993), *Reflections on the Revolutions in France*, (Oxford-New York: Oxford University Press).
- ÇİĞDEM, Ahmet (2001), *Taşra Epiği*, (İstanbul: Birikim Yayınları).
- DUMAN, Fatih (2010), *Edmund Burke: Aydınlanma Eleştirisinden Devrim Karşıtlığına*, (Ankara: Liberte Yayınları).
- EAGLETON, Terry (1997), “Saving Burke from the Tories”, *New Statesman*, London, Cilt: 126, No: 4341, 4 Temmuz, s. 32-33.

- FREEMAN, Michael (1980), *Edmund Burke and the Critique of Political Radicalism*, (Chicago: University of Chicago Press).
- HAMPSHER-MONK, Iain (1987), *The Political Philosophy of Edmund Burke*, London: Longman.
- HONDERÍCH, Ted (1991), *Conservatism*, (Westview Press: Boulder & San Francisco).
- HUNTINGTON, Samuel P. (1957), "Conservatism As An Ideology", *The American Political Science Review*, (Vol. 51, no. 2), s. 454-473.
- KIRK, Russell (1951), "Burke and Natural Rights", *Review of Politics*, (v. 13, no. 4, October).
- KIRK, Russell (1953), "Burke and the Philosophy of Prescription", *Journal of the History of Ideas*, (Vol. 14), s. 365-380.
- LEACH, Robert (1991), *British Political Ideologies*, (New York: Philip Allan).
- MULLER, Jerry Z. (ed.), (1997), "Introduction: What is Conservative Social and Political Thought?", *Conservatism -An Anthology of Social and Political Thought From David Hume to the Present*, (Princeton, New Jersey: Princeton University Press), s. 3-31.
- OAKESHOTT, Michael (1991), "On Being Conservative", içinde, Michael Oakeshott, *Rationalism in Politics and Other Essays*, İndianapolis: Liberty, pp. 407-437.
- ONUR-İNCE, Hilal (2010), *Muhafazakâr İdeoloji, Din-Siyaset (Korumacılıktan Totalitarizme Alman Ekolü)*, (İstanbul: Alan Yayınları).
- PAINE, Thomas (1998), *İnsan Hakları*, çev. M. O. Dostel, (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları).
- SCRUTON, Roger (1989), *The Meaning of Conservatism*, (London: Macmillan Press).
- TANNSJO, Torbjörn (1990), *Conservatism For Our Time*, (London & New York: Routledge).
- VIERECK, Peter (1950), *Conservatism Revisited*, (Londra: John Lehman).
- WELSH, Jennifer M. (1995), *Edmund Burke and International Relations -The Commonwealth of Europe and the Crusade against the French Revolution-*, (New York: St. Martin Press).

ONLINE ALIŞVERİŞ SİTELERİ İÇİN AHP ve TOPSIS YÖNTEMLERİ İLE 3PL FİRMA SEÇİMİ

Tamer EREN¹
Seyda GÜR²

Atıf/©: Eren, Tamer ve Gür, Seyda (2017). Online Alışveriş Siteleri İçin AHP ve TOPSIS Yöntemleri İle 3PL Firma Seçimi. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.819-834

Özet: Günümüzde teknolojinin gelişmesiyle birlikte müşteriler ürünleri sipariş ederken farklı yollar tercih etmeye başlamışlardır. İşletmeler için yeni bir satış kanalı olan online alışveriş sitelerinde dağıtım kanalı olarak başvurdukları dış kaynak kullanımı çeşitli kriterler altında değerlendirilmektedir. Bu çalışmada online bir alışveriş sitesinde üçüncü parti lojistik (3PL) firma seçimi problemi için çok ölçütlü karar verme yöntemlerinden Analitik Hiyerarşi Yöntemi (AHP) ve TOPSIS yöntemi bütünlük olarak kullanılmış ve seçim yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dış kaynak kullanımı, üçüncü parti lojistik, Analitik Hiyerarşi Yöntemi, TOPSIS

Selection of 3PL Company for Online Shopping Sites with AHP and TOPSIS Method

Citation/©: Eren, Tamer ve Gür, Seyda (2017). Selection of 3PL Company for Online Shopping Sites with AHP and TOPSIS Method, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp.819-834

Abstract: Today, with the development of technology, customers are began to choose different paths when products ordering. It is evaluated under various criteria to refer to outsourcing as a distribution channel a new sales channel online shopping site for businesses. In this study, it is used multi-criteria decision-making process of integrated Analytical Hierarchy Process (AHP) and TOPSIS method and is made selection for selection of third-party logistics (3PL) company in an online shopping site.

Keywords: Outsourcing, third-party logistics, Analytical Hierarchy Process, TOPSIS.

Makale Geliş Tarihi: 10.01.2017/ Makale Kabul Tarihi: 04.10.2017

¹Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, e-posta: tamereren@gmail.com

²Yüksek lisans öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, e-posta: gurseйда94@gmail.com

I. GİRİŞ

Müşteri odaklılık kavramının günümüzde daha çok ön plana çıkması ile birlikte işletmeler, kurumlarında bu kültürü odak noktası haline getirmektedir. Bilinçlenen müşterilerin algıladıkları hizmet kalitesindeki beklentilerinin yüksek olması ile işletmeler bu beklentileri karşılamak için çeşitli stratejiler geliştirmektedir. Ürünlerin zamanında ve doğru miktarda ulaştırılmasını hedefleyen işletmeler malzeme ve ürün akışını hızlandıracak dış kaynaklara yönelmektedirler. Dış kaynak kullanımı işletmelerin kendi yapmış olduğu bazı faaliyetleri zamandan ve maliyetten tasarruf sağlamak amacıyla başka firmalara yaptırması olarak tanımlanmaktadır (Kırca, 2005: 12-24). Bu firmaların seçiminde ise niteliksel ve niceliksel olmak üzere birçok faktör etkilidir. Bu noktada devreye bu niceliksel ve niteliksel faktörleri bir arada değerlendiren çok ölçütlü karar verme yöntemleri girmektedir. Karmaşık problemlere basit çözümler sunan bu yöntemlerde kararlar verirken uzmanların görüşlerine başvurulmakta ve çözüm bekleyenlerin hedeflerine en uygun olanı bulmaya çalışılmaktadır (Sevim vd. 2008: 6-10).

Bu çalışmada işletmelerin rakiplerine karşı rekabet yeteneği kazanabilmeleri için yeni stratejiler geliştirmesi ile birlikte dış kaynak kullanımında online bir alışveriş sitesi için aranan kriterlere göre en uygun 3PL firma seçimi problemi ele alınmıştır. Maliyet ve zamandan kazandıran bu lojistik firmaları seçiminde belirlenen kriterler AHP yöntemi ile hiyerarşik yapı kurularak değerlendirilmiştir. Hesaplanan ağırlıklar TOPSIS yönteminde kullanılarak alternatif firmalar arasında sıralama yapılmıştır.

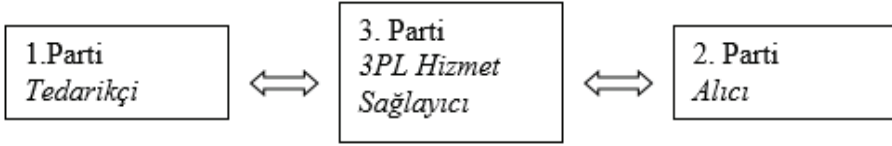
Çalışma altı bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm giriş, ikinci bölüm lojistikte dış kaynak kullanımının anlatıldığı kısımdır. Üçüncü bölümde çok ölçütlü karar verme problemleri başlığı altında çalışmada kullanılan yöntemler anlatılmıştır. Daha sonra 3PL firma seçimi ile ilgili yapılan çalışmaların bahsedildiği dördüncü bölüm olan literatür taraması kısmına geçilmiştir. Beşinci bölümde uygulama yapılmış son bölümde sonuçlara yer verilmiştir.

II. LOJİSTİKTE DIŞ KAYNAK KULLANIMI

Müşteriler için sunulan hizmet ve ürünlerin doğru zamanda, doğru yere ulaştırılması amacıyla nakliye, envanter, depolama ve bilgi paylaşımı gibi faktörlerin yönetilmesi anlamına gelen lojistik kavramı, işletmeler için stratejik bir öneme sahiptir. Organizasyonlar müşterilerine hizmetlerini daha

iyi sunabilmek için dağıtım kanallarında verdikleri kararlarda en iyi performansı gösteren, en uygun maliyetle, en güvenilir vb. kriterlere uyan en uygun servis sağlayıcını seçmek istemektedir (Kırca, 2005: 10-24).

Değişen ekonomik koşullar, gelişen teknoloji ile birlikte artan müşteri isteklerini zamanında ve doğru bir şekilde karşılayabilmek işletmelerin temel hedeflerinden biri olmuştur. Dağıtım, depolama, elleçleme, gümrükleme, stok kontrol gibi işletmeye ekstra işgücü ve maliyet oluşturan faaliyetleri azaltmaya yönelik stratejiler geliştirmeye başlayan işletmeler rekabet edilebilirliği arttırmayı amaçlayarak müşteri odaklı bir kurum haline gelmek istemektedirler. Bütün bu faaliyetleri kapsayan dış kaynak kullanımı işletmelerin isteklerine cevap vermede önemli bir rol oynamaktadır. İşletmeler dış kaynak kullanımında temel lojistik faaliyetlerinden en az birkaçını karşılayan firmalar ile anlaşarak farklı hizmetler alabilmektedirler. Bu dış kaynak kullanımında ortaya çıkan üçüncü parti lojistik (3PL) hizmeti sunan firmalar üretici ile tüketici arasındaki bağlantıyı kuran bir araçtır. Şekil 1'de bu ilişkiyi ifade eden bir yapı gösterilmiştir (Kırca, 2005: 10-24).



Şekil 1: 3PL ilişkisi

(Kırca, M. Y. (2005). *Üçüncü Parti Lojistik (3PL) Firmalarının Arz Zinciri İçindeki Yeri ve Pazarlama Yaklaşımları*. İstanbul, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.)

Tedarikçi ve alıcı arasında hizmet sağlayan bu dış kaynaklar üretilen ürünlerin zamanında ulaştırılmasını sağlayarak bahsedilen faaliyetlerin işletmeler üzerindeki maliyetlerini azaltmayı amaçlamaktadırlar (Kırca, 2005: 12-24).

Dış kaynak kullanımının işletmelere sağladığı birçok yarar vardır. Değişen yapı ile birlikte işletmeler yaptıkları ana işe odaklanamayarak rekabet gücünü yitirebilme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Pazarda sürekliliğini devam ettirebilmek için sürdürülebilirliği olumsuz etkileyen bu faaliyetlerle uğraşmak işletmeye ekstra bir zaman kaybı yaşatmaktadır. Bu da beraberinde müşteriye sundukları ürün ve hizmetin kalitesini düşürmeye neden olmaktadır. Artan ilk maliyetlere katlanmak zorunda kalan işletmeler

bu maliyetleri düşürmeyi hedefleyen 3PL firmaları ile çalışarak önemli avantajlar yakalayabilmektedir. Bu geniş hizmet yelpazesine sahip olan 3PL firmaları ile yapılan anlaşmalar ile belirlenen ölçütlere göre hareket edildiğinden işletmelerin alacağı hizmet kalitesi güvence altına alınmaktadır. Aynı zamanda pazardaki rekabet ortamının farkında olan 3PL firmaları işletmelere daha iyi hizmet sunabilmek, işletmeler ile ortak amaçlarını en etkin şekilde gerçekleştirebilmek için teknolojiyi takip ederek hizmet kalitesini arttırmakta ve anlaşılır bir bilgi akışı sağlamaktadırlar. Kısacası işletmelerin maliyetlerini kontrol altına alabilmelerini, yaşanan süreçlerde riski azaltmalarını, ana işlemlere odaklanabilmelerini sağlayan vb. avantajları sunan 3PL firmaları ile çalışarak performanslarında hızlı bir artış yaşamakta ve sektörde rakiplerine karşı rekabet edebilme yeteneklerini arttırabilmektedirler (Sevim vd. 2008: 6-10). Literatüre bakıldığında 3PL firma seçimi ile ilgili yapılmış birçok çalışma olduğu görülmektedir. Özbek ve Eren (2013:178) literatürdeki 3PL firma seçimi ile ilgili mevcut çalışmalarını incelemişlerdir. Yaptıkları geniş çaplı bir araştırma ile makaleleri çeşitli kriterlere göre değerlendirmiş ve literatüre olan katkılarını sunmuşlardır.

III. ÇOK ÖLÇÜTLÜ KARAR VERME YÖNTEMLERİ

Değişen koşullarla karar süreçlerinde toplanan verilerin bilgiye dönüştürülmesi uzun ve yoğun çabalara bağlıdır. Bu süreci kısaltmak ve analizleri kolaylaştırmak için çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. Geliştirilen yöntemlerden olan çok ölçütlü karar verme yöntemleri de bu analizlerde rahatlıkla uygulanarak seçim sürecini kısaltmayı ve basitleştirmeyi karar vericilere sunmaktadır (Özder, 2015: 37-40).

Bir amaç doğrultusunda toplanan ve çok ölçütlü karar verme yöntemleri ile çözülen karar verme problemlerinde, çözümü etkileyen faktörler karar vericilerin önceliklerini ve çeşitli yargılarını içermektedir (Özder, 2015: 37-40). Bu bölümde çalışma içinde kullanılan çok ölçütlü karar verme yöntemlerinden AHP yöntemi ve TOPSIS yöntemi ile ilgili bilgiler alt başlık olarak verilmiştir.

A. Analitik Hiyerarşi Yöntemi

Analitik Hiyerarşi süreci Saaty (1988: 110) tarafından karmaşık problemlerin çözüm sürecine farklı bir bakış açısı kazandırmak ve bu süreci kolaylaştırmak için geliştirilmiştir. Karar vermede nicel ve nitel faktörleri bir arada değerlendirme fırsatı sunan bu yöntem bireylere ve gruplara büyük

ölçüde yardım etmektedir. AHP yöntemi ile problem hiyerarşik bir biçimde modellenerek değerlendirme sürecinde etkili olan kriterler arasındaki ilişki bu yapı ile gösterilmektedir. Hiyerarşik yapının en üstünde karar probleminde ulaşılmak istenen amaç, amacın altında sırasıyla ana kriterler ve alt kriterler, en altta ise değerlendirilmek istenen alternatifler yer almaktadır. Bu kriterler arasında ikili karşılaştırma matrisleri kurularak Saaty'nin 1-9 skalası ile uzmanların görüşlerine ya da karar vericilerin görüşlerine başvurulmaktadır (Aydın vd., 2009: 72-75).

Analitik Hiyerarşi Yöntemi temelde altı aşamadan oluşmaktadır (Aydın vd., 2009: 72-76).

Adım 1: Problemin tanımlanması ve hiyerarşik yapının kurulması

Adım 2: İkili karşılaştırma matrislerinin oluşturulması

Adım 3: İkili karşılaştırma matrislerinin normalize edilmesi

Adım 4: Kriterlerin öz vektör ağırlıklarının hesaplanması

Adım 5: Tutarlılık analizlerinin yapılması

Adım 6: Genel öncelik sıralamasının elde edilmesi

B. TOPSIS Yöntemi

TOPSIS yöntemi Yoon ve Hwang (1981:58) tarafından geliştirilerek çok kriterli karar verme problemlerinin çözümünde kullanılmaktadır. Alternatifler arasında sıralama yaparak seçilecek olan alternatifin ideal çözüme en yakın mesafede ve negatif ideal çözüme ise en uzak mesafede olması, yöntemin temel prensibidir. Üstünlükleri sıralanmak istenen kriterlerin satırlarda, karar vermede kullanılacak değerlendirme faktörlerinin sütunlarda yer aldığı matris kurularak çözüm sürecine başlanır (Yoon ve Hwang, 1995, 38; Alp ve Engin, 2011: 68-71).

TOPSIS yöntemi 6 aşamadan oluşmaktadır: (Demirelli, 2010: 104-106)

Adım 1: Karar matrisinin (A) oluşturulması

Adım 2: Standart karar matrisinin (R) oluşturulması

Adım 3: Ağırlıklı standart karar matrisinin (V) oluşturulması

Adım 4: İdeal (A^*) ve negatif ideal (A^-) çözümlerin oluşturulması

Adım 5: Ayrım ölçütlerinin hesaplanması

Adım 6: İdeal çözüme göreli yakınlığın hesaplanması

IV. LİTERATÜR TARAMASI

Bu bölümde lojistik sektöründe yapılan ve aynı zamanda 3PL dış kaynak kullanımı ile ilgili bilgi veren çalışmalara yer verilerek çalışmanın konusu hakkında literatürde var olan çalışmalar üzerinde inceleme yapılmıştır.

Thakkar vd. (2005:32) günümüzde yaygınlaşan dış kaynak kullanımı ile işletmelerin lojistik sağlayıcılarını seçerken çeşitli kriterlere göre değerlendirme yaptıklarını belirterek Analitik Ağ Süreci (AAS) ve ISM (Interpretive Structural Modeling) yöntemi ile seçim yapmışlardır. Özyörük (2008:65) çimento üretimi yapan bir firma için ürün dağıtımında dış kaynak kullanırken seçeceği firmaları çeşitli yaklaşımlarla değerlendirmiştir. Yapılan analizlerde en düşük maliyet değerini veren taşıma kapasitesi hesaplanarak tedarik zincirine yeni bir tasarım önermiştir.

Gümüşay ve Berberoğlu (2011:33) günümüzde artan rekabet koşullarında işletmeler için lojistikte dış kaynak kullanımının stratejik öneminden bahsetmişlerdir ve bu firmaları değerlendirmek için seçim kriterlerini belirlemişlerdir. Daim vd. (2012:28) çalışmalarında uluslararası bir iş için dış kaynak kullanımı problemini ele almışlar ve çok ölçütlü karar verme yöntemlerinden Analitik Hiyerarşi Yöntemi ile 4 alternatif arasında değerlendirme yapmışlardır. Falsini vd. (2012: 4822) lojistikte dış kaynak kullanımı sağlayıcılarının performanslarını ölçmek için çok ölçütlü karar verme yöntemlerinden AHP yöntemi ile DEA (Data Envelopment Analysis) ve doğrusal programlama yöntemlerini bütünlük kullanmışlardır. Mothilal vd. (2012: 2407) Hindistan'da üçüncü parti lojistik hizmet sağlayıcıları için başarı faktörlerini belirlemişlerdir. Bunun için detaylı bir literatür araştırması yaparak performans ve başarı arasındaki ilişkiyi tanımlamışlardır.

Görener (2013:198) çalışmasında işletmelerin maliyetlerini önemli ölçüde azaltmalarına yardımcı olunmasından ve rekabet ortamında da bunu stratejik bir avantaj olarak kullanılmasından bahsetmiş ve aynı zamanda dış kaynak kullanımında servis sağlayıcılar arasında bulanık VIKOR ve bulanık TOPSIS yöntemlerini kullanarak seçim yapmıştır. Niestroj (2013:75) hizmet sektöründe lojistik kavramına değinerek, uzun vadede lojistik sağlayıcılarının performanslarına yönelik bir araştırma yapmıştır. Dış kaynak kullanımında zaman içerisinde gelişen teknoloji ile birlikte gelen yeniliklerden bahsetmiştir. Özbek ve Eren (2012:46) işletmelerin rekabet dünyasında sürekli avantaj halinde kalabilmeleri için kaynaklarını akılcı bir

şekilde kullanmaları gerektiğinden bahsederek lojistikte dış kaynak kullanımına dikkat çekmişlerdir. Bunun için AHP yöntemini kullanarak üçüncü parti lojistik firma seçimi yapmışlardır.

Aguezzoul (2014:69) çalışmasında 1994-2013 yılları arasında lojistikte dış kaynak kullanımı ile ilgili yayımlanmış 67 makaleyi inceleyerek analiz etmiş ve 11 adet ana kriter belirleyerek kullanılan çok ölçütlü karar verme yöntemlerini kategorize etmiştir. Bali vd. (2014:222) organizasyonların maliyetlerini azaltmaları açısından lojistikte dış kaynak kullanımını tercih etmelerine vurgu yaparak 3PL seçiminde bulanık Dematel yöntemi ile belirledikleri kriterleri ağırlıklandırmışlar ve bulanık TOPSIS yöntemi ile alternatifler arasında sıralama yapmışlardır. Altan ve Aydın (2015:99) işletmelerin aldıkları kararların stratejik olarak önemli olması gerektiğinden bahsederek lojistikte dış kaynak kullanımıyla elde edilecek verimlilikten söz etmişlerdir. Bu 3PL sağlayıcıların seçiminde bulanık Dematel ve bulanık TOPSIS yöntemlerini kullanmışlardır. Çakır (2015:199) Türkiye’de bir toptan gıda işletmecisi için dış kaynak kullanımının önemine vurgu yaparak nakliye firması seçiminde Entropi yöntemi ile Gri İlişkisel Analizini bütünleşik olarak kullanmış ve seçim kriterleri üzerinde durmuştur. Hwang ve Shen (2015:1) tedarik zincirinde lojistikte dış kaynak kullanımı ile işletmelerin elde edeceği verimlilikten bahsetmiş ve üçüncü parti lojistik sağlayıcıları için seçim kriterleri belirlemişlerdir. Bu kriterlerin önem ağırlıklarını belirlemek için bulanık yaklaşımları kullanmışlardır. Karaa ve Geyikçi (2015:101) lojistik sektöründe maliyet unsurlarının ülkelere göre değişiklik gösterdiğini belirterek AAS yöntemi ile bu maliyet unsurlarını ağırlıklandırmışlar ve nakliye araçları için en önemli iki maliyet unsurunu değerlendirmişlerdir. Sahu vd. (2015:354) üçüncü parti lojistikte sağlanan hizmet kalitesinden, operasyonel verimliliğin artırılmasından ve müşterilerin isteklerine en hızlı şekilde cevap verebilmeyi amaçlayarak 3PL sağlayıcıları için bulanık yaklaşımları kullanmış ve performans seviyelerini değerlendirmişlerdir. Yayla vd. (2015:6097) bir gıda şirketi için üçüncü parti lojistik servis sağlayıcılar arasında seçim yaparken bulanık AHP yöntemi ile seçim sürecine etkileyen kriterleri ağırlıklandırmışlar bulanık TOPSIS yöntemi ile alternatifler arasında sıralama yapmışlardır. Aguezzoul ve Pires (2016:1) üçüncü parti lojistik firmalarının performanslarını değerlendirerek karar verme sürecinde nitel ve nicel kararları birlikte analiz etmek için ELECTRE yöntemini kullanmışlardır.

Ayrıca bu bölümde uygulama kısmında kullanılan AHP ve TOPSIS yöntemleri ile yapılan çalışmalar incelenmiş ve kısaca bilgi verilmiş, uygulama alanları gösterilmiştir.

AHP ve TOPSIS yöntemleri ile; Mahmoodzadeh vd. (2007:333) proje seçim problemini, Dağdeviren vd. (2009:8143) savunma sanayisinde silah seçim problemini ele almışlardır. Aynı zamanda yine AHP ve TOPSIS yöntemleri entegre kullanılmış ve Aydoğan (2011:3992) günümüzde teknolojinin gelişmesiyle işletmelerin bu değişikliklere nasıl ayak uydurduğunu analiz etmeyi ve performanslarını ölçmeyi amaçlamış ve Alağaç vd. (2016:20) ana haber bültenleri için çeşitli değerlendirme kriterleri belirleyerek analizler yapmışlardır. Ayan vd. (2016:41) sağlık hizmeti veren kurumlar için ekokardiografi cihazı seçimi, Geyik vd. kitap basım evi seçimi yapmışlardır.

V. UYGULAMA

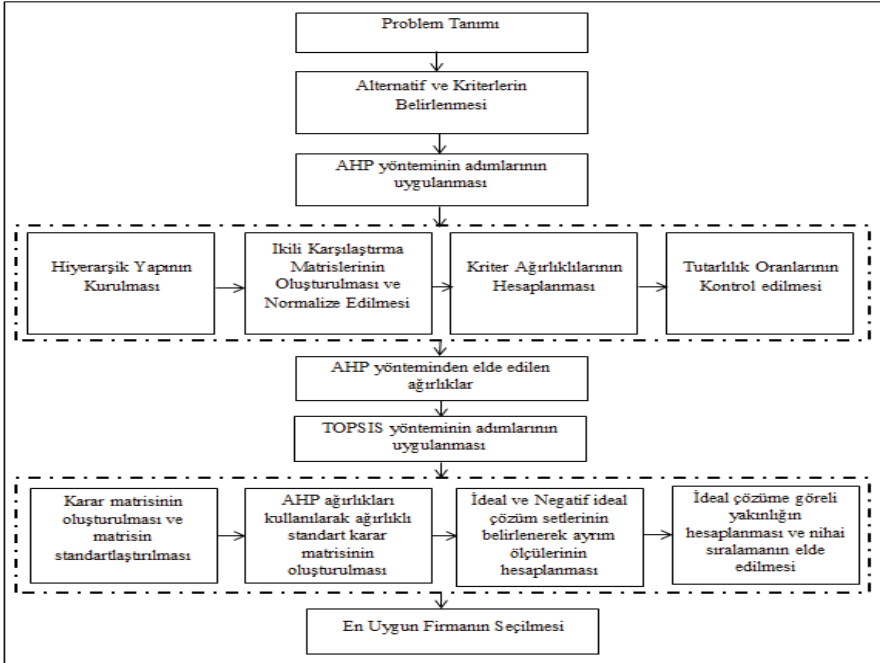
Bu çalışmada internet üzerinden yapılan alışverişlerde online bir alışveriş sitesinin müşterilerine ürünleri ve hizmeti daha hızlı ve daha sağlam ulaştırmaları amacıyla AHP ve TOPSIS yöntemleri bütünlük kullanılarak bu süreçte etkili olan kriterlerin değerlendirilmesi yapılmış, ardından alternatif firmalar arasında aranan özelliklere en uygun olanının seçimi yapılmıştır. AHP yöntemi ile kriterler arasındaki hiyerarşik yapı oluşturulmuş ve kriter ağırlıkları hesaplanmış, TOPSIS yöntemi ile alternatifler arasında sıralama yapılmıştır.

A. AHP Yöntemi Uygulama Aşamaları

Problem Tanımlaması ve Hiyerarşik Yapının Kurulması: Gelişen teknoloji ile birlikte insanlar ihtiyaçlarını karşılamak için daha kolay, daha hızlı ulaşabilecekleri çeşitli yollar aramaya başlamışlardır. Artan tüketim seviyesi ile işletmelerde müşterilerine ürünlerini ve hizmetlerini pazarlayabilmek için stratejiler geliştirmişler ve müşteri odaklılık organizasyonlar için temel bir kavram haline gelmiştir. Bu nedenle online alışveriş siteleri müşteriler tarafından tercih edilebilir olmak ve rekabet ortamında rakiplerine karşı güç elde edebilmek için stratejik adımlardan biri olan lojistikte dış kaynak kullanımında servis sağlayıcıları arasından hedeflerine en uygun olanını seçmektedirler. Bu çalışmada online bir alışveriş sitesinin müşterilerine sunduğu kaliteli hizmetin daha hızlı ulaşması için belirlenen kriterleri AHP yöntemi ile ağırlıklandırmış ve TOPSIS yöntemi ile alternatifler arasından seçim yapmıştır. Şekil 2'de çalışmanın uygulama adımları gösterilmiştir.

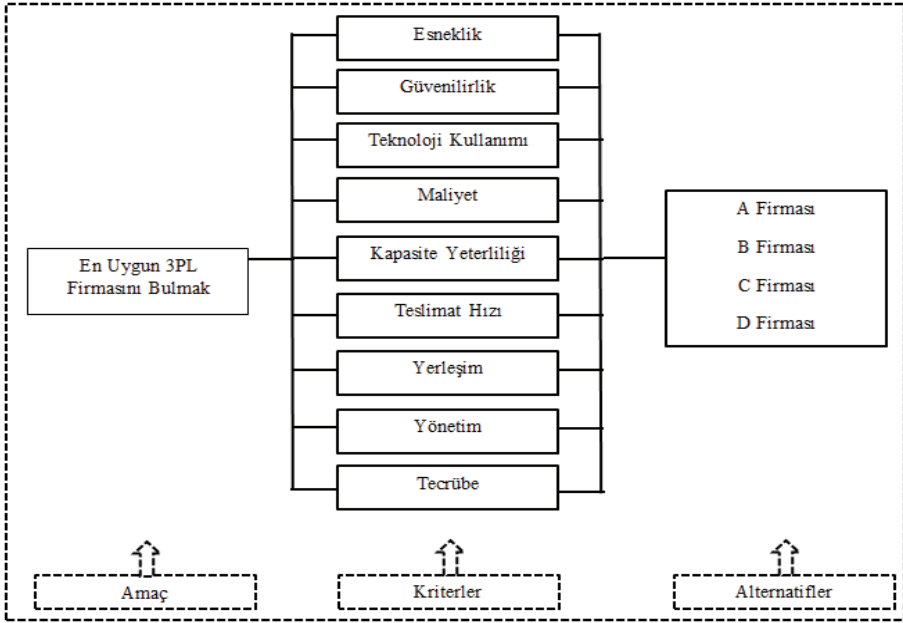
Problem tanımlamasının yapılmasının ardından değerlendirmeye tabi tutulan kriterlerin ağırlıklandırılmasının yapılabilmesi için öncelikle hiyerarşik yapı kurulmuştur. Hiyerarşik yapıda bulunan kriterler ise;

Esneklik kavramı tüketici taleplerini en hızlı ve verimli bir şekilde karşılayabilme, Güvenilirlik örgütler arasındaki ilişkilerin kurulmasında temel oluşturan etmenlerden birisidir ve bu ortaklığın uzun süreli devam etmesini sağlamak için bu faktörün seviyesinin yüksek tutulmasını ifade etmektedir. Teknoloji kullanımı ile 3PL firmalarının artan mal hacmi, sevkiyat, teslimat bilgilerine rahatlıkla ulaşabilmeyi, bu hareketlerin kontrolü ve yönetimi için bilgi teknolojilerinin kullanımına olan gereklilikten bahsedilmektedir. Dış kaynak kullanımından yararlanılarak işletmeler Maliyetlerinde azalma ve kârlılıklarında artış sağlamaktadır. Bu yüzden işletme için önemli faktörlerden biri olan maliyet kriteri işletmelerde verimlilik artışına sebep olmaktadır. Kapasite Yeterliliği işletmelerin tercih ettiği 3PL firmalarında ürünlerin stoklanması ve yönetilmesinin doğru şekilde yapılması olarak belirtilmektedir.



Şekil 2: Uygulama Adımları

Teslimat hızı ürünlerin ve hizmetin hızlı bir şekilde normal kanallardan müşterilere doğru zamanda ve doğru yerde ulaştırılmasıdır. Yerleşim ise firmaların doğru yerde konumlanarak etkin bir hizmet sunmasını ifade etmektedir. Yönetim yapısı ise firmaların dağıtım yapısının doğru bir şekilde kurulması sağlam bir organizasyon yapısından ve yönetiminden geçtiğini belirtmektedir. Tecrübe kriteri ise, içerisinde firmaların imajını, daha önce yürüttüğü işlerdeki disiplinli ve sistematik yapısını barındırmaktadır. Şekil 3'te AHP yöntemi ile kurulan hiyerarşik yapı gösterilmektedir.



Şekil 3: Hiyerarşik Yapı

İkili Karşılaştırma Matrislerinin Oluşturulması ve Kriter Ağırlıklarının Hesaplanması:

Hiyerarşik yapı kurulduktan sonra belirlenen kriterler için Saaty (1980)'nin 1-9 skalası kullanılmış ve uzmanların görüşlerine dayanılarak karşılaştırma yapılmıştır. Tablo 1'de kriterler için oluşturulmuş karşılaştırma matrisi ve kriter ağırlıkları verilmiştir. Tablo 1'de sırasıyla kriterler numaralandırılmıştır. Esneklik, güvenilirlik, teknoloji kullanımı, maliyet, kapasite yeterliliği, teslimat hızı, yerleşim, yönetim, tecrübe; K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9 olarak ifade edilmiştir. Oluşturulan ikili karşılaştırma

matrisleri simetrik yapıda olup karşılık geldiği sütunda sayısal değerler $1/(\text{sayı})$ şeklinde ifade edilmektedir.

Tablo 1: İkili karşılaştırma matrisi ve Kriter Ağırlıkları

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	Kriter Ağırlığı
K1	1	0,25	0,33	0,11	3,00	0,33	3,00	0,50	3,00	0,06
K2	4	1	6,00	0,33	5,00	3,00	5,00	4,00	7,00	0,23
K3	3	0,16	1	0,14	1,00	0,33	3,00	0,33	3,00	0,07
K4	3	3	7	1	4,00	3,00	5,00	4,00	6,00	0,29
K5	$\frac{0,3}{3}$	0,2	1	0,25	1	0,25	3,00	0,50	3,00	0,06
K6	3	0,33	3	0,33	4	1	1,00	3,00	7,00	0,14
K7	$\frac{0,3}{3}$	0,2	0,33	0,2	0,33	1	1	0,33	3,00	0,05
K8	2	0,25	3	0,25	2	0,33	3	1	3,00	0,09
K9	$\frac{0,3}{3}$	0,14	0,33	0,16	0,33	0,14	0,33	0,33	1	0,02

Bu karşılaştırmalara göre firmalar arasında seçim yapılabilmesi için hangi kriterin daha yüksek önem derecesine sahip olduğunu bulabilmek amaçlanmıştır. İkili karşılaştırmalar matrisindeki köşegen elemanlarının değerlerin belirlenmesinde, herhangi bir alternatifin kendisi ile karşılaştırılmasında verilecek hükmün “eşit olarak tercih edilme” olması durumu göz önüne alınmıştır. Lojistik sektöründe uzman olan ve önde gelen firmalarda çalışmış kişilerin bireysel fikirlerine başvurulmuştur.

Oluşturulan bu karşılaştırma matrisine göre 0,29 öncelik değerine sahip olan maliyet kriteri firmaların tercih edilmesinde ön önemli kriter olarak belirlenmiştir. Daha sonra bu sırayı firmaların güvenilirliği ve teslimat hızı kriterleri takip etmektedir. Oluşturulan bu ikili karşılaştırma matrisinin tutarlılık oranı hesaplanmış, 0,093 bulunmuş ve 0,1 değerinden küçük

olduğu görülmüştür. Bu da yapılan bütün karşılaştırmaların tutarlı olduğunu ifade etmektedir.

B. TOPSIS Yöntemi Uygulama Aşamaları

Karar Matrisinin Oluşturulması:

Karar verme sürecinde değerlendirilen alternatif firmaların kriterlere göre değerleri lojistik alanında uzman olan karar vericiler tarafından belirlenmiş ve karar matrisi oluşturulmuştur. Tablo 2'de gösterilen bu matris gösterilmektedir.

Tablo 2: Karar Matrisi

		Kriterler								
Alternatifler		K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9
	A	6	4	4	3	5	4	5	5	4
	B	2	3	5	6	8	5	6	4	5
	C	7	4	4	4	3	4	3	3	2
	D	4	4	8	5	3	5	5	7	6

Oluşturulan bu matrisin ardından standart karar matrisi ve AHP' de elde edilen kriter ağırlıkları kullanılarak ağırlıklı karar matrisi elde edilmiştir.

Ayırım Ölçütlerinin ve İdeal Çözüme Göreli Yakınlığın Hesaplanması:

TOPSIS yönteminin bu aşamasından önce, monoton artan veya monoton azalan eğilime sahip olduğu varsayılan ideal çözüm noktalarının hesaplanmasının ardından ideal ve negatif çözüm setlerinden sapmalar bulunmuş, karar noktalarının ideal çözüme yakınlıkları hesaplanmıştır. Daha sonra bu aşamada ise negatif ayırım ölçütünün toplam ayırım ölçütleri içindeki pay belirlenerek göreli yakınlık değerleri elde edilmiştir. Tablo 3'de bu yakınlık değerlerini ifade eden alternatiflerin sıralaması gösterilmiştir.

Tablo 3: Alternatiflerin sıralaması

Alternatif	Ağırlık
A Firması	0,40
B Firması	0,35
C Firması	0,32
D Firması	0,18

Elde edilen bu sonuçlara göre A firması 0,40 değeri ile tercih edilecek ilk firma olurken, 0,35 değeri ile B firması bu sırayı ikinci olarak takip etmektedir. Aranan kriterlere en az uygunluk gösteren, tercihler arasında en sonda yer alan firma ise 0,18 değeri ile D firmasıdır.

VI. SONUÇ VE ÖNERİLER

Üretici ile müşteriler arasında dağıtım kanalı olan 3PL firmaları şirketlerin ürün dağıtımının kısmen ya da bütünüyle üstlenerek taşımacılık, depolama, stok yönetimi gibi faaliyetleri içeren bir hizmet sunmaktadır. Bu faaliyetler sırasında oluşabilecek riskleri kontrol ederek işletmeye mali açıdan tasarruf ettiren ve teknolojik çözümler sunan firmaların seçiminde işletmeler çeşitli kriterler belirleyerek aranan özelliklere en uygun olanı bulmak istemektedir.

Yaşam kalitesinin artması ve teknolojinin gelişmesi paralel olarak ilerlerken insanlar ihtiyaçlarının çoğunu internet üzerinden yaptıkları alışverişlerle karşılamaktadır. Günümüzde hızla yayılan internet üzerinden bu ürün alım satım sipariş süreçlerinde firmalar müşterilerine ürünlerini hızlı, zamanında ve doğru bir şekilde ulaştırmayı aynı zamanda bu dağıtımı dış kaynak kullanarak yapmak istemektedirler. Bu çalışmada online bir alışveriş sitesinin gerçekleştirmek istedikleri bu hedefler için en uygun 3PL firma seçimi problemi ele alınmıştır. Çalışmada 3PL firma seçiminde aranan kriterler belirlenerek AHP yöntemi ile ağırlıklandırılmıştır ve bu ağırlıklar TOPSIS yönteminde kullanılarak alternatif firmalar arasında seçim yapılmıştır.

Elde edilen sonuçlara göre işletmelerin bir 3PL firma seçerken en çok dikkat ettikleri kriter maliyet kriteri olduğu uzmanların görüşlerine dayanarak görülmüştür. Bu değerlendirmeler dikkate alınarak hesaplama sürecinde TOPSIS yöntemi ile elde edilen sıralamada A firması aranan kriterlere en çok

uyum gösteren firma olarak belirlenmiştir. Özel bir çalışma alanında uygulama yapılarak günümüzde önemli bir nokta olan lojistik sektöründe gelişen teknoloji imkânlarının faaliyetlerini kapsayan 3PL firma seçim problemi ele alınmıştır. Çok ölçütlü karar verme problemleri kullanılarak bu seçim problemlerinde sübjektif kararlar dikkate alınmış ve karar sürecinde alternatif bir yol izlenmiştir. Belirlenen kriterler arasında hiyerarşik yapı dikkate alınarak ağırlıklandırma yöntemlerinden AHP yöntemi tercih edilmiş ve yine karar vericilerin yargılarını barındıran ve sıralama yapmakta yardımcı olan TOPSIS yöntemi entegre edilmiştir. Çalışmadaki bu yöntemleri desteklemek amacıyla matematiksel yaklaşımların kullanılması ileride yapılacak çalışmalar için öneri niteliğinde tercih edilebilir. Böylece matematiksel yaklaşımlar ile elde edilen sonuçların doğruluğu çeşitli kısıtlar ve hedefler altında artabilecektir. Yapılan çalışma dikkate alındığında gelecek araştırmalara maliyet faktörünü de katarak optimizasyon yöntemleri ile değerlendirme önerisinde bulunulabilir. Ayrıca çok ölçütlü karar verme yöntemlerinden diğer yöntemler de kullanılabilir veya bir şirketin hale hazırdaki firması diğer rakip firmalarla karşılaştırılarak performans analizi yapılabilir.

KAYNAKÇA

- AGUEZZOUL, Aicha. (2014), "Third-Party Logistics Selection Problem: A Literature Review on Criteria and Methods." *Omega*, cilt.49, ss.69-78.
- AGUEZZOUL, Aicha, & PIREZ, Silvio. (2016), "3PL Performance Evaluation and Selection: A MCDM Method." In *Supply Chain Forum: An International Journal*, ss.1-8.
- ALAĞAŞ, H. Mehmet., BEDİR, Neşet, MERMİ, Ö. Selman, KIZILTAŞ, Şafak ve EREN, Tamer. (2016, 20-23 Nisan). "Ana Haber Bültenlerinin AHP-TOPSIS İle Değerlendirilmesi." 2. Uluslararası Medya Çalışmaları Kongresi, Antalya, Türkiye, ss.20-23.
- ALP, Selçuk, & ENGİN, Taylan. (2011), "Trafik Kazalarının Nedenleri ve Sonuçları Arasındaki İlişkinin TOPSIS ve AHP Yöntemleri Kullanılarak Analizi ve Değerlendirilmesi." *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, cilt.10, S.19, ss.65-87.
- ALTAN, Şenol, & AYDIN, K. Elçin. (2015), "Bulanık DEMATEL ve Bulanık TOPSIS Yöntemleri İle Üçüncü Parti Lojistik Firma Seçimi için Bütünleşik Bir Model Yaklaşımı." *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt.20, S.3, ss.99-119.
- AYDOĞAN, K. Emel (2011), "Performance Measurement Model for Turkish Aviation Firms Using the Rough-AHP and TOPSIS Methods Under Fuzzy Environment." *Expert Systems with Applications*, cilt.38, S.4, ss.3992-3998.
- AYDIN, Özlem, ÖZNEHİR, Selahattin, & AKCALI, Ezgi. (2009), "Ankara için Optimal Hastane Yeri Seçiminin Analitik Hiyerarşi Süreci ile Modellenmesi." *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt.14, S.2, ss.69-86.

- AYAN, Enes, CİHAN, Seyma, EREN, Tamer, TOPAL, Taner & YILDIRIM, Erdem Kâmil. (2016), "AHP ve TOPSIS Yöntemleri ile Ekokardiografi Cihazı Seçimi", *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, cilt.4, S.1, ss.41-49.
- BALİ, Özkan, TUTUN, Salih, PALA, Ali, & ÇÖREKÇİ, Cihan. (2014) "A MCDM Approach with Fuzzy DEMATEL and Fuzzy TOPSIS for 3PL Provider Selection." *Sigma*, cilt.32, ss.222-239.
- ÇAKIR, Süleyman. (2015), "Bir Toptan Gıda İşletmesinde Bütünleşik Shannon Entropi-Gri İlişkisel Analiz Yöntemiyle Nakliye Firması Seçimi." *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt.35, S.1, ss.199-216.
- DAIM, Tuğrul. U., UDBYE, Andreas, & BALASUBRAMANIAN, Aparna. (2012), "Use of Analytic Hierarchy Process (AHP) for Selection of 3PL Providers." *Journal of Manufacturing Technology Management*, cilt.24, S.1, ss.28-51.
- DAĞDEVİREN, Metin, YAVUZ, Serkan, & KILINC, Nevzat. (2009), "Weapon Selection Using the AHP and TOPSIS Methods under Fuzzy Environment." *Expert Systems with Applications*, cilt.36, S.4, ss. 8143-8151.
- DEMİRELİ, Erhan, (2010), "TOPSIS Çok Kriterli Karar Verme Sistemi: Türkiye'deki Kamu Bankaları Üzerine Bir Uygulama." *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, cilt. 5, S.1, ss.101-112.
- FALSINI, Diego, FONDI, Fedorico, & SCHIRALDI, M. Massimiliano. (2012), "A Logistics Provider Evaluation and Selection Methodology Based on AHP, DEA and Linear Programming Integration." *International Journal of Production Research*, cilt.50, S.17, ss.4822-4829.
- GEYİK, Oğuzhan, TOSUN, Mustafa, ÜNLÜSOY, Sultan, HAMURCU, Mustafa & EREN, T. (2016) "Kitap Basımevi Seçiminde AHP Ve TOPSIS Yöntemlerinin Kullanımı", *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, cilt.3, S.6, ss.106-126.
- GÜMÜŞAY Şahin, Ayça, & BERBEROĞLU, Necat. (2011), "Lojistik Outsourcing Karar Süreci ve 3PL Firma Seçim Kriterleri." *Online Academic Journal of Information Technology*, cilt.2, S.5, ss.33-50.
- GÖRENER, Ali. (2013), "Depo Operatörü Lojistik Firmasının Seçimi için Bulanık VIKOR ve Bulanık TOPSIS Yöntemlerinin Uygulanması." *Istanbul University Journal of the School of Business Administration*, cilt.42, S.2, ss.198-218.
- HWANG, Bang-Ning., & SHEN, Yung-Chi. (2015), "Decision Making for Third Party Logistics Supplier Selection in Semiconductor Manufacturing Industry: A Nonadditive Fuzzy Integral Approach." *Mathematical Problems in Engineering*, cilt.2015, ss.1-13.
- HWANG, Ching-Lai & YOON, Kwangsun. (1981), Methods for multiple attribute decision making. In *Multiple attribute decision making*, ss.58-191, Springer Berlin Heidelberg.
- KARAA, İbrahim Emre, & GEYİKÇİ, Umut Burak. (2015), "Analitik Ağ Süreci ile Lojistik Sektöründe Lojistik Maliyet Unsurları ve Ağırlıklarının Belirlenmesi." *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt.20, S.1, ss.101-113.
- KIRCA, Yalçın. (2005), *Üçüncü Parti Lojistik (3PL) Firmalarının Arz Zinciri İçindeki Yeri ve Pazarlama Yaklaşımları*. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- MAHMOODZADEH, S., SHAHRABI, J., PARIAZAR, M., & ZAERI, M. S. (2007), "Project Selection by Using Fuzzy AHP and TOPSIS Technique." *World Academy of Science, Engineering and Technology*, cilt.30, ss.333-338.
- MOTHILAL, S., GUNASEKARAN, Angappa, NACHIAPPAN, S. P., & JAYARAM, Jayanth. (2012), "Key Success Factors and Their Performance Implications in the Indian Third-Party Logistics (3PL) Industry." *International Journal of Production Research*, cilt.50, S.9, ss.2407-2422.
- ÖZBEK, Aşır, & EREN, Tamer. (2012), "Üçüncü Parti Lojistik (3PL) Firmasının Analitik Hiyerarşi Süreciyle (AHS) Belirlenmesi." *International Journal of Engineering Research and Development*, cilt.4, S.2, ss.46-54.

- ÖZBEK, Aşır, & EREN, Tamer. (2013), "Multiple Criteria Decision-Making Methods for Selecting Third Party Logistics Firms: a Literature Review." *Sigma*, cilt.31, ss.178-202.
- ÖZDER, Emir Hüseyin. (2015), *Tedarikçi Seçiminde Analitik Ağ Süreci Ve Hedef Programlama Tekniklerinin Entegrasyonu: Örnek Olay Çalışması*. Kırıkkale Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- ÖZYÖRÜK, Bahar. (2008), "Tedarik Zincirinde Ürün Dağıtım için Üçüncü Taraf Kullanımı (3PL) ve Firma Seçimi." *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt.13, S.2, ss.65-73.
- NIESTRÓJ, Krzysztof. (2013), "The Conformity Assessment of Lead Logistics Provider and Third-Party Logistics Preferences Using Analytic Hierarchy Process Method (AHP)." *Journal of Economics management*, cilt.12, ss.75-81.
- SAATY, Thomas. L. (1988), *What is the analytic hierarchy process?* In *Mathematical models for decision support*.
- SAHU, Nitin Kumar, DATTA, Saurav, & MAHAPATRA, Siba Sankar. (2015), "Fuzzy Based Appraisalment Module for 3PL Evaluation and Selection." *Benchmarking: An International Journal*, cilt.22, S.3, ss.354-392.
- SEVİM, Şerafettin, AKDEMİR, Ali, & VATANSEVER, Kemal. (2008), "Lojistik Faaliyetlerinde Dış Kaynak Kullanan İşletmelerin Aldıkları Hizmetlerin Kalitesinin Değerlendirilmesine Yönelik Bir İnceleme." *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt.13, S.1, ss.1-27.
- THAKKAR, Jitesh, DESHMUKH, S. G., GUPTA, A. D., & SHANKAR, Ravi. (2005), "Selection of Third-Party Logistics (3PL): A Hybrid Approach Using Interpretive Structural Modeling (ISM) and Analytic Network Process (ANP)." *In Supply Chain Forum: An International Journal*, cilt.6, S.1, ss.32-46.
- YAYLA, A. Yeşim, ÖZTEKİN, Asil, GUMUS, A. Taşkın & GUNASEKARAN, Angappa. (2015), "A Hybrid Data Analytic Methodology for 3PL Transportation Provider Evaluation Using Fuzzy Multi-Criteria Decision Making." *International Journal of Production Research*, cilt.53, S.20, ss.6097-6113.
- YOON, K. Paul., & HWANG, Ching-Lai (1995), *Multiple Attribute Decision Making: An Introduction*, Sage publications.

TÜKETİCİ YENİLİKÇİLİĞİNİN, ÖZ SAYGI VE SOSYAL KİMLİK BOYUTLARI TEMELİNDE İNCELENMESİ: İTALYA VE TÜRKİYE ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Nahit Erdem KÖKER¹
Deniz MADEN²

Atıf/©: Köker, Nahit Erdem ve Maden, Deniz (2017). Tüketici Yenilikçinin, Öz Saygı ve Sosyal Kimlik Boyutları Temelinde İncelenmesi: İtalya ve Türkiye Üzerine Bir Araştırma, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.835-854

Özet: Tüketici yenilikçiliği, satın alma davranışlarını açıklamakta pazarlama iletişimi çalışmalarında önemini arttıran bir alandır. İşletmelerin tüketicilerin yenilik beklentisini karşılaması, hangi tüketicinin yeniliklere daha açık olduğu, bu eğilimin nelerden etkilendiği ve tüketiciler arasında yeniliklerin yayılımı gibi konular son yılların önemli çalışma alanlarını oluşturmuştur. Tüketici yenilikçiliğinin açıklanmasında sosyal ve psikolojik faktörler önemli bir paya sahiptir. Bireyin sosyal kimlik ihtiyacı ve özsaygısını artırma çabası, tüketici yenilikçiliği ile ilişkisi bağlamında değerlendirilebilir. Bu çalışma kapsamında tüketici yenilikçiliğinin sosyal kimlik ve özsaygı kavramlarıyla ilişkisi Türkiye ve İtalya'da üniversite öğrencilerine uygulanan betimsel bir anket çalışmasıyla incelenmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre, tüketici yenilikçiliğinin her iki kitlede de bir sosyal kimlik unsuru olarak algılandığı görülürken, Türkiye örneğinde tüketici yenilikçiliği daha önemli bir sosyal kimlik fonksiyonu olduğu bulunmuştur. Ancak her iki örnekte de öz saygı ve tüketicinin yenilikçi davranışı arasında bir ilişki gözlemlenmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Tüketici Yenilikçiliği, Sosyal Kimlik, Özsaygı.

Makale Geliş Tarihi: 06.04.2017/ Makale Kabul Tarihi: 04.10.2017

¹ Doç. Dr., Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, e-posta: nahiterdem@hotmail.com

Makale Geliş Tarihi: 06.04.2017/ Makale Kabul Tarihi: 04.10.2017

² Arş. Gör., Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, e-posta: madendeniz@hotmail.com

Consumer Innovativeness in Relation with Self-esteem and Social Identity: A Research Directed to Italy and Turkey

Citation/©: Köker, Nahit Erdem ve Maden, Deniz (2017) Consumer Innovativeness in Relation with Self-esteem and Social Identity: A Research Directed to Italy and Turkey, , Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp.835-854

Abstract: Consumer innovativeness has gradually increased its importance in marketing communications literature as a factor explaining consumer behavior. Satisfying consumers' expectations of innovation, determining consumers' tendencies of innovativeness, factors that affect innovativeness and the diffusion of innovations have become important fields of research in the previous years. Social and psychological factors have an important role in explaining consumer innovativeness. Social identity and the search for increasing self-esteem can be evaluated in relation with consumer innovativeness. This paper focuses on the relation of consumer innovativeness with social identity and self-esteem based on a descriptive survey research that includes samples of university students from Turkey and Italy. According to the results, consumer innovativeness is perceived as a social identity function in both samples, however this relation is stronger for the Turkish sample. In the case of self-esteem and consumer innovativeness, no relation has been determined in neither of the samples.

Keywords: Consumer Innovativeness, Social Identity, Self-esteem.

I. GİRİŞ

Günümüz tüketicisi için tüketim davranışı salt fiziksel ihtiyaçlardan kaynaklanan somut bir davranış olmanın ötesindedir. Birey artık sadece somut fiziksel ihtiyaçlarından dolayı değil, bunların yanında psikolojik ve sosyolojik temelli çeşitli soyut ihtiyaçlarından dolayı da tüketim davranışına yönelmektedir.

Tüketicilerin satın alma davranışlarında önemli bir faktör ürün ya da hizmetlere ilişkin yenilik beklentisi, bir diğer deyişle tüketici yenilikçiliğidir. İşletmeler açısından bu beklentinin karşılanması, günümüzde giderek önemli hale gelmektedir. Kavrama ilişkin pazarlama ve iletişim alanyazını incelendiğinde tüketici yenilikçiliği ve yeni ürünlerin benimsenme sürecinin tüketicilerin çeşitli sosyal ihtiyaçları ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Özellikle tüketici açısından ürün yada hizmetlere ilişkin herhangi bir yeniliğin benimsenmesi üzerinde kişisel, demografik ve sosyal etkileri konu alan bazı çalışmalarda yeniliğin bir kimlik unsuru olarak incelenmesi tavsiye edilmiştir (Rio vd.2001:414).

Yapılan çalışmalarda tüketim ve alışveriş olgularının bireyin sosyal anlamda çevresine karşı oluşturduğu kimlik ihtiyacı ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Araştırmalar kapsamında özellikle bazı ürün ve hizmetlerin satın alınmasının, birey açısından giderek bir sosyal kimlik oluşturma aracı olduğu gözlemlenmiştir. Bunun bir nedeni, günümüzde bireylerin zihinlerinde kendilerine ve çevrelerine ilişkin çeşitli imajlar bulunması ve bu imajların tüketim sürecinde satın alınacak ürün ya da hizmetler için de etkili olmasıdır. Gerçekleştirilecek satın alma davranışı ile bireyler kendi imajları ile satın alacakları ürün ya da hizmetin imajlarını bütünleştirme eğilimde bulunmaktadır. Bir başka deyiş ile bireyler satın alacakları ürünleri tercih ederken kendi imajları ile özdeşleştirecekleri, kendi kimliklerini yansıtacaklarını düşündükleri tercih etmektedirler. Bu nedenle günümüzde tüketim olgusu çeşitli sembol ve göstergeleri bünyesinde barındıran bir sosyal kimlik unsuru olarak değerlendirilebilmektedir.

Tüketici davranışlarını açıklamakta özsaygı önemli bir psikolojik faktördür. Bireyler tüketim aracılığıyla arzuladıkları kimliğe ulaşmak veya kendilerini ödüllendirmek suretiyle özsaygılarını yükseltmektedirler. Öte yandan düşük veya yüksek özsaygıya sahip olmanın tüketim ve uyum sağlama davranışları üzerinde etkisi olduğu bilinmektedir. Bu nedenle özsaygının tüketici yenilikçiliği ile ilişkisini incelemek mümkündür. Keza özsaygısı yüksek ve düşük olan bireylerin diğer tüketicilerden etkilenme veya öncülük etme noktasında farklı eğilimlere sahip olması beklenir.

Bu çalışma dahilinde tüketici yenilikçiliği ile tüketimin sosyal anlamda kimlik oluşturma rolü ve öz saygı ilişkisi irdelenmiştir. Bu amaç ile Türkiye ve İtalya'daki üniversite öğrencileri üzerinde betimsel bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizler ile değişkenler arasındaki ilişki tanımlanmaya çalışılmıştır.

II. TÜKETİCİ YENİLİKÇİLİĞİ

Yenilik kavramı teknolojik boyutunun yanı sıra, tüketici davranışları açısından sosyal boyutuyla da öne çıkan araştırma alanlarından biri olmuştur (Midgley ve Dowling, 1978; Rogers, 2003; Rogers ve Shoemaker, 1971). Yeniliğin tüketiciler tarafından nasıl kabul edildiğinin araştırılmaya başlanması ile tüketicilerin yeni ürünleri benimseme derecesini inceleyen tüketici yenilikçiliği kavramı ortaya çıkmıştır. Tüketici yenilikçiliği, tüketicilerin yeni ürün, hizmet ve uygulamalara açık olma düzeyini ifade eder (Feng, Fu ve Kin, 2016: 336). Tüketici yenilikçiliğini tüketicilerin yenilikleri

kabul etme eğilimi olarak da tanımlamak mümkündür. Yenilikçi tüketiciler içinde buldukları sosyal ortamda yer alan diğer bireylere göre yeni ürün ve fikirleri görece daha erken benimseyen tüketicilerdir (Rogers ve Shoemaker, 1971). Yapılan tüketici yenilikçiliği tanımlarında da görüldüğü gibi, kavram yenilikçiliğin eyleme geçmiş ve gözlemlenebilen halini ifade etmektedir. Midgley ve Dowling (1978) yenilikçiliğin aslında doğrudan gözlemlenemeyen kavram olduğunu belirtmiştir. Yenilikçiliğin “kişisel yenilikçilik” (innate innovativeness) olarak ifade edilen bu boyutu, tüketici yenilikçiliğine göre daha soyut, içsel ve gözlemlenemeyen bir olguyu işaret etmektedir (Vandecasteele ve Geuens, 2010). Goldsmith ve Foxall (2003), yenilikçilik kavramsallaştırmasında en az üç farklı yaklaşım olduğunu belirtmiştir: içsel yenilikçilik (global/innate innovativeness), alana özgü yenilikçilik (domain-specific innovativeness) ve tüketici yenilikçiliği (consumer innovativeness). İçsel yenilikçiliğin bir kişilik özelliği olduğunu belirtmiş ve kişisel özelliklere bağlı olarak yeni şeyleri denemekteki isteklilik olarak tanımlamışlardır. Alana özgü yenilikçilik, belirli bir kategori ve sektörde öne çıkmak isteyen tüketicilerin bu spesifik alana özgü olan öncü davranışını ifade eder. Tüketici yenilikçiliği, yeni ürünleri satın almakta ilk olmak isteyen tüketicileri açıklamaktadır.

Tüketici yenilikçiliği, yeni ürün ve hizmetlerin yayılımı konusunda kritik bir role sahiptir. Tüketici yenilikçiliğinin önemini en çok hissettiren süreçlerin başında yeniliklerin yayılımı gelmektedir (Rogers, 2003). Yeniliklerin yayılımı kuramı bireyin yenilikleri benimseme konusunda ne kadar öncü bir role sahip olduğunu incelemekte, tüketicinin kişisel yenilikçiliği, birey tarafından yeniliğin benimsenme hızı ve diğer bireyler üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır. Kuram, tüketicileri yenilikleri benimseme hızlarına göre beş farklı grupta incelemiştir. Yenilikleri benimseme derecesi en yüksek olan gruptan başlayarak; yeniliklere açık olanlar ve hemen benimseyen, erken benimseyenler, erken davranan çoğunluk, geç kalan çoğunluk ve geride kalanlar olarak sınıflandırmıştır (Rogers, 2003). Yenilikçi tüketiciler, yeni ürün ve hizmetleri deneme ve satın alma konusunda diğer tüketicilere göre daha isteklidirler (Midgley ve Dowling, 1978; Roehrich, 2004). Denedikleri ürünlerin diğer tüketicilere tanıtılmasında da etkin olmakta, böylelikle tüketim davranışı içerisinde kritik bir rol almaktadırlar.

III. SOSYAL KİMLİK

Sosyal kimlik bireylerin kendilerini içinde buldukları sosyal çevredeki diğer kişilere göre çeşitli sosyal kategorilere göre sınıflandırma eğilimidir (Tüzün ve Çağlar, 2008). Sosyal kimlik, kişinin belirli bir sosyal gruba ve grubun değerlerine duygusal olarak bağlı olduğunu bilmesidir (Tajfel,1978). Belirli grupların değerleriyle uyumlu olduğunu düşündüğü davranışlara yönelmesi ve belirli gruplara üyeliği ile oluşan kimlik boyutudur (Thorbjørnsen, Pedersen ve Nysveen, 2007). Sosyal kimlik kavramında öne çıkan olgu, bireyin grup ile olan ilişkisidir. Bireyin ne koşullarda bir grubun parçası haline geldiği, kendisini bir grup ile özdeşleştirdiği ve kişisel imajının grup ile bağından nasıl etkilendiği konuları bu bağlamda incelenmektedir (Zeugner-Roth, Žabkar ve Diamantopoulos, 2015).

Sosyal kimlik tüketici davranışının açıklanmasında önemli bir yere sahiptir (Bartels ve Onwezen, 2013). Sosyal kimliğin tüketici davranışını açıklamakta öne çıkan bir kavram olduğu ve diğer tüketicileri satın alma yönünde olumlu olarak etkilemeye olan katkısı bilinmektedir (Bergami ve Bagozzi, 2000). Tüketici yenilikçiliği yüksek olan bireylerin bu eğiliminin ardında birçok faktör bulunmaktadır. Bireylerin bir yeniliği benimserken sahip olduğu motivasyon her zaman fonksiyonel özellikte olmamakta, birçok zaman hedonik, bilişsel ve sosyal özelliklere dayanmaktadır (Vandecasteele ve Geuens, 2010). Sosyal motivasyonların ardındaki önemli kavramlardan biri sosyal kimliktir. Tüketicinin ardındaki önemli bir motivasyon, ürün veya hizmet birey için sosyal statü, kendini gerçekleştirme, sosyal kimliğine katkıda bulunma gibi soyut faydalar sunmasıdır (Aydın, 2009). Tüketiciler arasında yeniliklerin yayılımı sosyal sistemler içerisinde gerçekleşmektedir (Rogers, 2003). Yeni ürün ve hizmetler sosyal kimlik fonksiyonu olarak önemli bir rol oynadıkları için, yeniliklerin benimsenmesi ve yayılımı sosyal kimlik kavramıyla yakından ilişkilidir (Aydın, 2009). Bir kişinin sosyal ortamda kabul edilmesini hızlandıran sosyal kimlik bu özelliğiyle kişinin yeniliklere adaptasyonunu da artırıcı etkiye sahiptir (Grewal, Mehta ve Kardes, 2000). Böylelikle tüketim, sosyal kimlik oluşumunun bir parçası olabilmektedir.

IV. ÖZSAYGI

Özsaygı, insanların davranışını ve kişiler arasındaki etkileşimi açıklamada etkili olan en temel psikolojik faktörlerden biridir (Clark ve Goldsmith, 2005). En yalın biçimde, kişinin kendisine dair sahip olduğu yargılar olarak tanımlanabilir (Rosenberg, 1965). Özsaygı, kişinin kendini sevmesi, kabul

etmesi ve kendine saygı duyması gibi kendisiyle ilgili öz değerlendirmelerinden oluşur. İnsanlar egolarının önemli bir parçasını oluşturan özsaygılarını yükseltmek konusunda doğal bir dürtüye sahiptirler (Truong ve McColl, 2011). Bireyler olumlu bir sosyal kimliğe sahip olabilmek için ait olduğu grup ve diğer gruplarda yer alan kişilerle kıyaslamalara giderek kendi özsaygılarını arttırmaktadır (Zeugner-Roth, Žabkar ve Diamantopoulos, 2015).

Bireylerin gerçek kimlikleri ve arzulan kimlikleri arasındaki fark, düşük özsaygıya neden olmakta ve bireyler bu boşluğu doldurmak için mücadele etmektedir. Bu noktada tüketim, kişinin arzulan kimliğine ulaşması ve özsaygısını yükseltebilmesi için kilit bir role sahiptir. Dolayısıyla özsaygı, tüketici davranışlarını açıklamada önem teşkil eden psikolojik faktörlerden biri olarak dikkat çekmektedir. Tüketim aracılığıyla özsaygının artması sadece arzulan kimliğe ulaşmak için değil, aynı zamanda kişinin kendisini ödüllendirmesi biçiminde de gerçekleşmektedir. Tüketiciler kendilerini çeşitli ürün ve hizmetler ile ödüllendirerek özsaygılarını arttırmaya çalışmaktadır (Isaksen ve Roper, 2016). Tüketici satın alma davranışı ile özsaygının arttığını hissederse, bu yönde çevresindeki kişilerden olumlu geribildirimler alırsa, satın alma davranışını benzer şekilde tekrarlamaktadır (Hanley ve Wilhem, 1992). Yapılan çalışmalar düşük özsaygının diğer kişilerin davranışlarına uyum sağlama eğilimini arttırmada etkili bir faktör olduğunu ve yüksek özsaygının bilgi arayışı içerisinde olma davranışıyla negatif ilişki içerisinde olduğunu göstermiştir (Pornpitakpan, 2004). Dolayısıyla özsaygısı düşük olan bireyler, diğer kişilerin etkisi altında kalmaya daha müsaittirler (Cox ve Bauer, 1964'ten aktaran Silvera, Lavack ve Kropp, 2008). Bu bağlamda yüksek özsaygıya sahip olan kişilerin tüketici yenilikçiliğinde daha öncü olacağı, düşük özsaygılı bireylerin ise uyum sağlama davranışının daha yüksek olacağı beklenebilir.

V. YÖNTEM

A. Araştırmanın Konusu

Türkiye'de Ege Üniversitesi ve İtalya'da Torino Üniversitesi öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen araştırma dahilinde tüketicinin yenilikçi davranışı ile tüketimin sosyal anlamda kimlik oluşturma rolü ve bireyin özsaygısı ile olan ilişkisi irdelenmiştir.

B. Araştırmanın Amacı

Mevcut araştırma ile tüketicinin yenilik algısı ile tüketimin sosyal anlamda kimlik oluşturma ve özsaygı ile olan ilişkisinin, İtalya ve Türkiye'den seçilen örneklemeler üzerinden karşılaştırmalı bir tartışma ile yapılması amaçlanmamıştır. Her iki örneklem kitlesinin incelenen davranışlara olan yaklaşımları irdelenmek istenmiştir.

C. Araştırma Hipotezleri

Yapılan literatür çalışması ışığında, tüketici yenilikçiliğinin tüketimin sosyal kimlik oluşturma etkisi ve özsaygının tüketim sürecindeki rolü ile bir ilişkinin bulunduğu düşünülmektedir. Bundan hareketle, Türkiye ve İtalya'daki üniversite öğrencilerini karşılaştırmalı olarak ele alan araştırma kapsamında, araştırmanın betimsel ve bağıntısal araştırma modeline uygun olarak aşağıdaki hipotezler oluşturulmuş ve test edilmiştir. Bu noktadan hareketle literatürdeki mevcut ölçekler kullanılarak veri toplama aracı oluşturulmuş, hipotezler üzerinden çalışmanın verileri test edilmiştir.

- **H1:** Tüketici yenilikçiliği bağlamında iki örneklem grubu arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır.
- **H2:** Tüketimin sosyal bir kimlik etkisi oluşturduğu konusundaki algı bağlamında iki örneklem grubu arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır.
- **H3:** Bireylerin öz saygı algıları bağlamında iki örneklem grubu arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır.

D. Örneklem

Hipotezi kurulan ilişkiler Türkiye'de, İzmir ilinde Ege Üniversitesi'nde okuyan öğrenciler ile İtalya'da Torino Üniversitesi'nde okuyan öğrenciler üzerinden uygun (elverişli) örnekleme yöntemi kullanılarak toplanan veriler ile test edilmiştir. Araştırma evrenini tam olarak temsil eden bir örnekleme ulaşmanın zorluğu, bürokratik engeller, bazı konular için uygun örneklemin incelenmesinin çok zaman alması araştırmacının kendine uygun olan örnekleme seçmesinin sebepleri olarak gösterilebilir (Erdoğan & Çağiltay, 2009:392) Bu kapsamda araştırmanın çalışma evreni olarak, Ege Üniversitesi ve Torino Üniversitesi'nde okuyan lisans öğrencileri seçilmiştir.

Çalışmanın örnekleme Ege Üniversitesi'nden 395, Torino üniversitesinden 265 öğrenci alınmıştır. Çalışmada kullanılan veri toplama aracı her iki örnekleme dağıtılmadan önce uzman görüşü ve örneklem içerisindeki bazı katılımcılar ile anlaşılabilirliği test edilmiştir. Daha sonra, hazırlanan 700 soru formu araştırmacılar tarafından örnekleme uygulanmıştır. Ancak veri toplama sürecindeki hatalı ve boş doldurma gibi çeşitli nedenlerden dolayı 40 adet form istatistiki değerlendirmeye alınmamıştır. Araştırmacılar tarafından istatistiksel olarak değerlendirilebileceği düşünülen 660 soru formu gerekli analizlerin yapılması için bilgisayara aktarılmış ve uygun görülen testlere tabi tutulmuştur. Yapılan ilk değerlendirmeler sonucunda örneklem içerisinde veri toplama aracına yapılan yanıt verme oranının yaklaşık % 90 olduğu saptanmıştır.

E. Veri Toplama Aracı

Çalışmanın konusu ile ilgili alanyazında yapılan incelemeler sonucunda araştırmacının veri toplama aracında kullanılması için en uygun ölçeklerin, Aydın'ın (2009:196) araştırmasında kullanılan Martinez ve Montaner (2006) tarafından geliştirilen "tüketici yenilikçiliği" ölçeği, Grewal ve diğerleri(2000) tarafından geliştirilen "sosyal kimlik fonksiyonu", Rosenberg (1965) tarafından geliştirilen "özsaygı" ölçekleri olduğuna karar verilmiştir. Bu doğrultuda belirlenen ölçeklerin kullanıldığı soru formu, araştırmacının konusu ile ilgili olabileceği düşünülen demografik sorularda eklenerek oluşturulmuştur. Daha sonra ilgili soru formu her iki örneklem kitlesinden de seçilen bir ön gruba uygulanmıştır.

Veri toplama araçlarında kullanılan ölçeklerin orijinal dili İngilizcedir. İlgili araştırma kapsamında kullanılan ölçeklerin İtalyanca ve Türkçe'ye çevrilmesinde Brislin (1970) de önerdiği tekrar çeviri (back translation) ve ön test (pre-test) yöntemleri kullanılmıştır.

VI. BULGULAR

Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan çalışmada Türkiye örnekleminin %49' u kadın, %51'i erkek katılımcıdır. İtalya örnekleminde ise bu oran %60 kadın, %40 erkek katılımcılardan oluşmaktadır.. Araştırmaya katılan katılımcılar, gelir seviyesi³ bakımından irdelendiğinde Türkiye örnekleminde

³ İki ülke arasında gelir seviyesinin kıyaslanabilmesi adına araştırma sürecindeki TL-Euro kur değerleri baz alınmış, Türkiye'de yapılan çalışmada buna göre seçenekler TL'ye çevrilerek sunulmuştur.

gelir seviyesi bakımından en fazla yoğunluk, %43 ile aylık 101 ile 200 Euro arasında gelire sahip olan gruptur. İtalyan katılımcıların ise en fazla yoğunlaştığı aylık 200 Euro'ya kadar geliri olan gruptur. Dolayısı ile araştırmada gelir bakımından her iki örneklem kitlesi için de benzer gruplarda bir yoğunlaşma olmuştur. Gelirin tüketim düzeyi üzerindeki etkisi göz önüne alındığında bu tarz bir örneklem ile çalışmak araştırmanın tutarlı sonuçlara ulaşmasında destekleyici olabilecektir.

Araştırma kapsamında uygulanan anket, Ege Üniversitesi'nden alınan örneklemde 0.801, Torino Üniversitesi'nden alınan örneklem kitlesinde ise 0.825 güvenilirlik puanlarına ulaşmıştır. Ayrıca araştırma kapsamındaki verilerin, faktör analizi için uygunluğu Kaiser-Meğer-Olkin (KMO) katsayısı ve Barlett(1950:77) küresellik (sphericity) testiyle incelenmiştir. Çalışma kapsamında Ege Üniversitesi'nden alınan örneklemde uygulanan veri setinde 0.901, Torino Üniversitesi'nden alınan örneklem kitlesinde ise 0.902 gibi yüksek faktörleşebilirlik göstergesi olan KMO puanlarına ulaşılmıştır. Bu değerler anket kapsamında kullanılan veri setlerinin güvenilir ve mükemmel oranda faktör analizine uygun olduğunu göstermiştir.

Tablo 1: Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Ege Üniversitesi		Torino Üniversitesi	
Güvenilirlik	KMO	Güvenilirlik	KMO
0,801	0,901	0,825	0,902

Tablo 1 incelendiğinde araştırma kapsamında kullanılan ölçeklerin her iki örneklem kitlesinde de Nunnally (1978) tarafından önerilen kesin sınır değeri olan 0.70'i geçtiği görülmektedir. Dolayısı ile her iki örneklemde de kullanılan ölçeklerin güvenilirlik puanlarının tamamının alt sınır değerlerin üzerinde olduğu için güvenilir olduğu saptanmıştır.

Araştırma kapsamında kullanılan veri toplama araçlarının ölçmek istediği davranışları doğru bir şekilde ölçüp ölçmediğiyle ilgili olarak doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi veri toplama araçlarının birleştirici ve ayrıştırıcı geçerliliği ile boyutsallığına destek olması amacıyla uygulanır. Tablo 2'de yapılan doğrulayıcı faktör analizlerinin sonuçları gözükmektedir. İlgili tabloda görüldüğü üzere ölçeğin temel yapısını oluşturan bütün maddelerin yüklerinin 0.32'yi aştığı görülmüştür. Elde edilen bu madde değerleri önerilen sınır değerinin üzerindedir(Tabachnick ve Fidel, 1996). Tablo 2'de belirtilen tüm değerlerin ışığında araştırmada kullanılan ölçeklerin oluşturduğu veri toplama araçlarının örneklem kitleleri bazında değerlendirildiğinde Ege Üniversitesi'nden oluşan örneklem kitlesinde bütün

maddelerin alt limitlerin üstünde puan elde ettiği tespit edilmiştir. Torino Üniversitesi'nden alınan örneklem kitlesinde ise bir madde bu limitlerin altında kalmıştır. Kabul edilebilir limitlerin altında kalan bu maddenin veri toplama aracından çıkarılması yapılan istatistiksel testlerin eşliğinde uygun görülmüştür. Bu kapsamda her iki örneklem kitlesi için oluşturulan veri toplama aracının geçerliliği doğrulayıcı faktör analizi ile desteklenmiştir. Dolayısı ile veri toplama aracına ilişkin tüm bulguların, veri toplama aracıyla kullanılan ölçeklerin geçerliliği ve güvenilirliklerine kanıt niteliğinde olduğu düşünülmektedir (Anderson ve Gerbing, 1988).

Tablo 2: Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları (Faktör Yükleri, Ortalama, Cronbach Alfa)

Faktörler ve İfadeleri	Ege Üniversitesi		Torino Üniversitesi	
	Faktör Yükleri ^a	Ortalama ^b	Faktör Yükleri ^a	Ortalama ^b
Tüketici Yenilikçiliği	$\alpha = 0.773$		$\alpha = 0.793$	
Tük. Yen. - 1	0.83	1.98	0.78	1.51
Tük. Yen. - 2	0.71	1.86	0.74	1.64
Tük. Yen. - 3	0.82	2.35	0.91	1.78
Sosyal Kimlik	$\alpha = 0.72$		$\alpha = 0.713$	
Sos. Kim - 1	0.69	2.31	0.42	1.74
Sos. Kim - 2	0.77	2.18	0.71	1.46
Sos. Kim - 3	0.45	2.72	0.76	1.78
Sos. Kim - 4	0.63	2.32	0.59	1.90
Öz Saygı	$\alpha = 0.866$		$\alpha = 0.712$	
Öz Say. - 1	0.78	4.08	0.66	1.82
Öz Say. - 2	0.77	3.98	0.43	3.34
Öz Say. - 3	0.80	3.80	0.49	3.17
Öz Say. - 4	0.82	3.99	0.75	2.62
Öz Say. - 5	0.58	4.05	-	-
Not: *Tüm alt faktörlere ilişkin Cronbach Alpha değerleri, alanyazında önerilen 0.60'ın üzerindedir. **Her madde 5'li ölçüm sıklasına göre dizayn edilmiştir. ^a Standardize edilmiş toplam madde korelasyon değerleri ^b Her bir maddenin ortalama puanı.				

Tablo 3: Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum İndeks Değerleri

	Uyumluluk İndeksleri	Uyum Değerleri	Mükemmel Uyum Değerleri	Kabul Edilebilir Uyum Değerleri
Ege Üniversitesi	Ki-Kare(χ^2)	115.17	$0 \leq \chi^2 \leq 2sd$	$2sd \leq \chi^2 \leq 3sd$
	p değeri	0.04242	$0.05 < p \leq 1.00$	$0.01 < p \leq 0.05$
	Serbestlik derecesi (df)	51		
	χ^2/sd	2.25	$0 \leq \chi^2/sd \leq 2$	$2 \leq \chi^2/sd \leq 3$
	RMSEA	0.055	$0 \leq RMSEA \leq 0.05$	$0.05 \leq RMSEA \leq 0.08$
	SRMR	0.042	$0 \leq SRMR \leq 0.05$	$0.05 \leq SRMR \leq 0.10$
	NFI	0.97	$0.95 \leq NFI \leq 1.00$	$0.90 \leq NFI \leq 0.95$
	NNFI	0.96	$0.97 \leq NNFI \leq 1.00$	$0.95 \leq NNFI \leq 0.97$
	CFI	0.98	$0.97 \leq CFI \leq 1.00$	$0.95 \leq CFI \leq 0.97$
	GFI	0.99	$0.95 \leq GFI \leq 1.00$	$0.90 \leq GFI \leq 0.95$
AGFI	0.97	$0.90 \leq AGFI \leq 1.00$	$0.85 \leq AGFI \leq 0.90$	
Torino Üniversitesi	Ki-Kare(χ^2)	55.91	$0 \leq \chi^2 \leq 2sd$	$2sd \leq \chi^2 \leq 3sd$
	p değeri	0.03264	$0.05 < p \leq 1.00$	$0.01 < p \leq 0.05$
	Serbestlik derecesi (df)	41		
	χ^2/sd	1.36	$0 \leq \chi^2/sd \leq 2$	$2 \leq \chi^2/sd \leq 3$
	RMSEA	0.036	$0 \leq RMSEA \leq 0.05$	$0.05 \leq RMSEA \leq 0.08$
	SRMR	0.042	$0 \leq SRMR \leq 0.05$	$0.05 \leq SRMR \leq 0.10$
	NFI	0.91	$0.95 \leq NFI \leq 1.00$	$0.90 \leq NFI \leq 0.95$
	NNFI	0.95	$0.97 \leq NNFI \leq 1.00$	$0.95 \leq NNFI \leq 0.97$
	CFI	0.96	$0.97 \leq CFI \leq 1.00$	$0.95 \leq CFI \leq 0.97$
	GFI	0.92	$0.95 \leq GFI \leq 1.00$	$0.90 \leq GFI \leq 0.95$
AGFI	0.85	$0.90 \leq AGFI \leq 1.00$	$0.85 \leq AGFI \leq 0.90$	

Tablo 4'te veri toplama aracının alt boyutlarının korelasyon, ortalama ve standart sapma değerleri verilmiştir. Tablo incelendiğinde Ege Üniversitesi'nden alınan örneklem kitlesinde boyutlar arasındaki korelasyon değeri olarak en yüksek skoru, tüketici yeniliği ile sosyal kimlik boyutu (0.59) almıştır. Aynı boyutlar arasında Torino Üniversitesi'nden alınan örneklem kitlesinde ise daha yüksek bir skor düzeyi (0.64) tespit edilmiştir. En düşük korelasyon değeri ise Ege Üniversitesi'nden alınan kitlede özsaygı ve sosyal kimlik boyutları arasında (0.04), Torino Üniversitesi'nden alınan örneklemde ise özsaygı ve tüketici yenilikçiliği arasında (0.32) gözlenmiştir. Elde edilen

tüm bulguların anlamlılık düzeyi 0.01'dir. Boyutların ortalama değerine bakıldığında ise her iki örnekleme de en yüksek ortalama değer özsaygı boyutlarında gözlemlenmiştir. Boyutlar ortalama değeri bakımından her iki örnekleme de benzer şekilde sıralanmışlardır ve yine her iki örneklem kitlesinde de en düşük ortalama değer tüketici yeniliği boyutlarında skorlanmıştır.

Tablo 4: Boyutlar (Korelasyon, Ortalama ve Standart Sapma, Fark)

Ege Üniversitesi			
Boyut	1	2	3
Tüketici Yenilikçiliği	1.00		
Sosyal Kimlik	0.59	1.00	
Öz Saygı	0.16	0.04	1.00
Ortalama	2.06	2.30	3.97
Standart Sapma	1.02	1.28	0.87
Torino Üniversitesi			
Boyut	1	2	3
Tüketici Yenilikçiliği	1.00		
Sosyal Kimlik	0.64	1.00	
Öz Saygı	0.32	0.47	1.00
Ortalama	1.65	1.72	2.99
Standart Sapma	0.93	0.79	0.73
Fark^a	0.415	0.582	0.977
Not: * Bütün puanlar, ölçek maddelerin araştırmanın temel yapısı içerisindeki ortalamaları göz önüne alınarak hesaplanmıştır.			
^a Fark: Ege Üniversitesi Ortalaması → Torino Üniversitesi Ortalaması			

Araştırma kapsamında her iki örneklem kitlesine yönelik olarak tüketici yenilikçiliğine ilişkin olarak sorulan sorulardan bazılarında her iki kitlenin de verdiği cevapların ortalamaları aşağıdaki gibidir. Tablo 5 incelendiğinde “yeni ve farklı ürün denemeyi severim” sorusuna verilen cevaplara bakıldığında Torino Üniversitesi'ndeki kitlenin %32.6'sı bu fikre hiçbir şekilde katılmazken, bu oran Ege Üniversitesi'nden alınan kitlede %15 olarak tespit edilmiştir. Katılıyorum olarak fikrini beyan edenlerin oranı Ege Üniversitesi'nde %31.9 iken Torino Üniversitesi'nde bu oran %19.4 olarak gerçekleşmiştir. Tamamen katılıyorum diyenler ise Ege Üniversitesi'nde %10, Torino Üniversitesi'nde %6.5 olarak gözlemlenmiştir.

Tablo 5: “Yeni Ve Farklı Ürünleri Denemeyi Severim”

Yeni ve Farklı Ürünleri Denemeyi Severim	Ege Üniversitesi		Torino Üniversitesi	
	Frekans	%	Frekans	%
Hiçbir şekilde katılmıyorum	63	15	91	32,6
Katılmıyorum	74	17,6	56	20,7
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	102	24,3	52	18,6
Katılıyorum	134	31,9	54	19,4
Tamamen katılıyorum	42	10	18	6,5

Katılımcıların “şu anki cep telefonu kullanım sürelerine ilişkin olarak şu anki cep telefonunuzu ne kadar süredir kullanıyorsunuz” sorusuna ise verilen cevaplar Tablo 6’teki gibidir. Torino Üniversitesi’nden alınan örneklem kitlesinde 5 yıl ve üzeri kullanım süresi % 9 şeklinde skorlanırken bu oran Ege Üniversitesi’nden alınan kitlede %4.5 olarak gözlemlenmiştir. Şu anki cep telefonlarını 4 ile 6 ay arasında kullanan kitle Ege Üniversitesi örneğinde %17.1 iken Torino Üniversitesi’nde bu %10.5’dir. 3 aydan az kullananlar Ege Üniversitesi’nde %13.4 iken Torino Üniversitesi’nde %4.8’dir.

Tablo 6: “Şu anki cep telefonunuzu ne kadar süredir kullanıyorsunuz?”

Şu anki cep telefonunuzu ne kadar süredir kullanıyorsunuz?	Ege Üniversitesi		Torino Üniversitesi	
	Frekans	%	Frekans	%
3 aydan az	56	13,4	41	4,8
4-6 ay arası	72	17,1	29	10,5
7-11 ay arası	47	11,2	37	13,4
1-2 yıl arası	152	36,2	91	32,9
3-4 yıl arası	73	17,4	54	19,5
5 yıl ve üzeri	19	4,5	25	9,0

Katılımcıların bir önceki cep telefonu kullanım süreleri ile ilgili olarak mevcut araştırmada Tablo 7’de görüldüğü üzere her iki örneklem kitlesinde de birbirine yakın sonuçlar gözlemlenmiş ve her iki kitlede de cevapların 1-2 yıl arası seçeneğinde yoğunlaştığı görülmüştür.

Tablo 7: “Bir önceki telefonunuzu ne kadar süre kullandınız?”

Bir önceki telefonunuzu ne kadar süre kullandınız?	Ege Üniversitesi		Torino Üniversitesi	
	Frekans	%	Frekans	%
3 aydan az	12	2,9	8	2,9
4-6 ay arası	29	6,9	14	5,1
7-11 ay arası	35	8,4	20	7,2
1-2 yıl arası	189	45,1	117	42,4
3-4 yıl arası	123	29,4	93	33,7
5 yıl ve üzeri	31	7,4	24	8,7

Yeni ve farklı ürün denemeyi severim sorusu ile bir önceki cep telefonunuzu ne kadar süredir kullandınız sorularının çapraz tablolaştırılmış hali, Tablo 8'deki görülmektedir. Ege Üniversitesi'nden seçilen örneklem kitlesi içerisinde yeni ve farklı ürün denemeyi sevme fikrine “hiçbir şekilde katılmayanların” ve “katılmayanların” büyük çoğunluğu bir önceki telefonunu 1 yıldan uzun bir süre kullanmıştır. Benzer davranış Torino Üniversitesi'ndeki kitlede de gözlemlenmiştir. Aynı soruya “tamamen katılıyorum” şeklinde cevap verenlerin 1 yıldan az süre bir önceki cep telefonlarını kullananların oranlarına bakıldığında Torino üniversitesinden alınan örneklem kitlesinin daha yoğun olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 8: Çapraz Tablo

EGE ÜNİVERSİTESİ	Bir önceki cep telefonunuzu ne kadar süre kullandınız?					
Yeni ve farklı ürünleri denemeyi severim	3 aydan az	4-6 ay	7-11 ay	1-2 yıl	3-4 yıl	5 yıl ve daha üstü
Hiçbir şekilde katılmıyorum.	4,8%	6,3%	1,6%	44,4%	36,5%	6,3%
Katılmıyorum.	0%	,0%	10,8%	43,2%	33,8%	12,2%
Ne katılıyorum ne katılmıyorum.	3,9%	7,8%	7,8%	44,1%	28,4%	7,8%
Katılıyorum	1,5%	9,8%	10,5%	46,6%	27,1%	4,5%
Tamamen Katılıyorum.	7,1%	9,5%	9,5%	47,6%	19,0%	7,1%
TORİNO ÜNİVERSİTESİ	Bir önceki cep telefonunuzu ne kadar süre kullandınız?					
Yeni ve farklı ürünleri denemeyi severim	3 aydan az	4-6 ay	7-11 ay	1-2 yıl	3-4 yıl	5 yıl ve daha üstü
Hiçbir şekilde katılmıyorum.	3,4%	2,2%	5,6%	31,5%	41,6%	15,7%
Katılmıyorum.	0%	5,4%	3,6%	39,3%	41,1%	10,7%
Ne katılıyorum ne katılmıyorum.	0%	3,8%	7,7%	50,0%	38,5%	0%
Katılıyorum	3,8%	7,5%	9,4%	60,4%	15,1%	3,8%
Tamamen Katılıyorum.	11,1%	16,7%	16,7%	33,3%	22,2%	,0%

Araştırmanın hipotezleri ile ilgili olarak çalışma kapsamında yapılan testlere ilişkin sonuçlar Tablo 9 ve Tablo 10' da görülmektedir. Tüketicinin yenilikçi davranışı baz alınarak yapılan fark testlerinde, her iki örneklem kitlesinde de

sosyal kimlik algısı açısından bir fark gözlemlenmiştir. Öz saygı davranışı açısından ise tüketici yeniliği bağlamında her iki örneklem kitlesinde de anlamlı bir fark gözlemlenmemiştir. Dolayısı ile tüketicinin yenilikçi davranışı açısından sosyal kimlik bir fark yaratırken öz saygı değişkeninin bu davranış üzerinde anlamlı bir fark yaratmadığı mevcut örneklem bazında gözlemlenmiştir.

Tablo 9: Fark Testleri (Two Way Anova)

	Bağımlı Değişken: Tüketici Yeniliği			
	Ege Üniversitesi		Torino Üniversitesi	
	F	Sig.	F	Sig.
Sosyal Kimlik	6,809	,000	5,654	,000
Öz Saygı	1,040	,412	0,905	,604

Araştırma kapsamında veri toplama araçları ile gözlemlenen bütün değişkenlerin örneklem bazında farklılaşp farklılaşmadığı ile ilgili olarak yapılan fark testlerinde ise Tablo 10'daki gibi sonuçlara ulaşılmıştır. Mevcut testlere göre araştırmaya dahil edilen bütün değişkenler örneklem kitlesine göre anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Dolayısı ile çalışma kapsamında belirlenen 4 hipotez de kabul edilmektedir.

Tablo 10: Hipotez Tablosu

	Bağımlı Değişken: Üniversiteler Arası		Hipotezler
	F	Sig.	
Tüketici Yeniliği	51,393	,000	H1: Kabul
Sosyal Kimlik	4,212	,000	H2: Kabul
Öz Saygı	12,154	,000	H3: Kabul

Not: *p<0.01. hipotezlendirilmiş.

Çalışma kapsamında ele alınan değişkenler üzerinde regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan regresyon analizlerinde Tablo 11'da görülen sonuçlara ulaşılmıştır. Her iki örneklem kitlesinde de tüketicinin yenilikçi davranışı üzerinde sosyal kimlik olgusunun istatistiksel olarak anlamlı etkisi gözlemlenmiştir. Fark testlerinde anlamlı fark yaratmayan öz saygı değişkeni yapılan ilişki analizinde de istatistiksel olarak tüketicinin yenilikçi davranışı üzerinde her iki kitlede de anlamlı bir etkide bulunmamıştır.

Tablo 11: Regresyon Analizleri

Örneklem	Değişkenler	R	R Square	Sig.
Ege Üniversitesi	Sos.Kim → Tük.Yen.	0,51	0,26	P<0,01
	Öz Saygı + Sos.Kim. → Tük.Yen.	0.57	0.32	P>0,05

Torino Üniversitesi	Sos.Kim → Tük.Yen.			0,48	0,20	P<0,01
	Öz Saygı + Sos.Kim. → Tük.Yen.			0,49	0,24	P>0,05
Ege Üniversitesi						
	Beta	t	Sig.	Torino Üniversitesi		
Sosyal Kimlik	,412	9,544	,000	Beta	t	Sig.
Öz Saygı	-,036	-,881	,376	,062	1,142	,254

Sosyal kimlik değişkeninin, tekil olarak her iki kitlede de tüketicinin yenilikçi davranışı üzerinde anlamlı bir etkide bulunduğu Tablo 11’de gösterilmiştir. Tablo 11’deki gibi sosyal kimlik değişkeninin bağımlı değişken olan tüketicinin yenilikçi davranışı üzerinde pozitif yönlü bir ilişkisi her iki kitlede de gözlemlenmiştir. Ancak araştırma kapsamında yapılan hem fark hem de ilişki testlerinde sosyal kimlik değişkeninin tüketici yenilikçiliği üzerinde, Ege Üniversitesi’nden alınan kitlede Torino Üniversitesi’nden alınan kitleden daha kuvvetli bir etkisi gözlemlenmiştir. Öz saygı değişkeni her iki kitlede de tüketici yenilikçiliğine istatistiki olarak anlamlı bir etkide bulunmamıştır.

VII. SONUÇ

Tüketici yenilikçiliği, sosyal kimlik ve öz saygı değişkenleri bazında sorgulandığı çalışma kapsamında yürütülen araştırmada Ege Üniversitesi ve Torino Üniversitesi’nden alınan örneklerde farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Ulaşılan veriler eşliğinde, tüketici yenilikçiliği ile tüketicinin tüketim davranışına yüklediği sosyal kimlik rolü ve kendisine olan öz saygı algısı arasında çeşitli etkileşimler her iki kitlede de gözlemlenmiştir. Araştırma kapsamında yapılan analizlerde, tüketici yenilikçiliğinin her iki kitlede de bir sosyal kimlik unsuru olarak algılandığı görülmektedir. Ancak yapılan analizler ile araştırmanın sınırlılıkları göz önüne alınarak Ege Üniversitesi örneğinin tüketimde yenilikçi davranışı istatistiksel olarak daha yüksek düzeyde bir sosyal kimlik unsuru olarak algıladığı söylenebilir. İlgili alanyazın incelendiğinde tüketimin sosyal kimlik anlamında yansımalarının bir sonucu olarak, tüketici yapacağı tüketim davranışı ile tercih ettiği markaların imajlarını özdeşleştirmekte, satın alma kararı da bu özdeşleştirmeden etkilenmektedir(Rio vd.2001:412). Dolayısı ile tüketim davranışını zihninde bir sosyal kimlik göstergesi olarak kodlamaktadır. İlgili çalışmadaki araştırma ile de benzer bir sonuç elde edilmesi, çalışmanın alanyazına uyumunun kanıtı niteliğindedir.

Yapılan analizlerde her iki örnekleme de öz saygı değişkeni açısından istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmiştir. Ancak tüketici yenilikçiliği açısından her iki grupta da bir fark gözlenmemiştir. Ayrıca Ege Üniversitesi örnekleminde öz saygının daha yüksek değerler aldığı gözlemlenmiştir. Yapılan regresyon analizlerinde, öz saygının diğer bağımsız değişken ile tüketicinin yenilikçi davranışı üzerinde bir ilişki gözlemlenmemiştir. Dolayısı ile bir değişken olarak öz saygı her iki örneklem kitlesinde de tüketici yenilikçiliğine etkide bulunmamıştır. Bu noktadan hareketle tüketicilere yönelik yapılacak tanıtım faaliyetlerinde, ürün ve hizmetlerin yenilikçi taraflarının vurgulanmasının tüketicinin satın alma kararı üzerinde etkili olacağı söylenebilir. Ayrıca ürün ve hizmetlerin tanıtımında tüketicinin yapacağı satın alma eylemi ile çevresindeki insanların beğenisini ve onayını kazanacağı vurgulanabilir. Özellikle tanıtımı yapılan ürün ve hizmetlerin tüketicinin ait olmaya meyilli olduğu grupların beğeni ve onaylarını almış olduğunun vurgulanması yaratılmak istenen algı açısından faydalı olabilecektir.

VIII. SINIRLILIKLAR VE GELECEK ARAŞTIRMALAR

İlgili çalışma kapsamında yürütülen araştırma Ege Üniversitesi ve Torino Üniversitesi' özelinde uygulanmıştır. Dolayısı ile araştırma ile ulaşılan sonuçlar bu örneklemeler üzerinden yorumlanmıştır. İlgili araştırma, tüketici yeniliği ile tüketicinin tüketim davranışına yüklediği sosyal kimlik algısı ve öz saygı değişkenleri ile sınırlı tutulmuştur. Bu nedenle ulaşılan veriler ve bu verilerden elde edilen sonuçlar ilgili değişkenler üzerinden yorumlanmıştır. Hem araştırma örnekleminin sınırlı tutulması, hem de sınırlı değişkenler ile çalışılması araştırmanın diğer bir kısıtlılığını oluşturmaktadır. Diğer taraftan tüketici yenilikçiliği kavramı ile ilgili yapılan alanyazın taramalarında, ilgili davranışın, bireylerin demografik özelliklerinden etkilenebildiği belirtilmiştir. Bu unsurlardan dolayı ileride yapılacak araştırmaların farklı demografik özellikleri taşıyan kitlelere uygulanması, tüketici yenilikçiliği ile bağlantılı olabilecek farklı değişkenlerin araştırma sürecine dahil edilmesi, ilgili davranışa ilişkin daha ayrıntılı ipuçlarını verebilecektir.

KAYNAKÇA

- ANDERSON, J.C. & GERBING, D.W. (1988), "Structural Equation Modeling in Practice: A Review and Recommended Two-Step Approach". *Psychological Bulletin*, 103(3), ss. 411-423.
- AYDIN, S., (2009), "Kişisel Ve Ürün Temelli Yenilikçilik: Cep Telefonu Kullanıcıları Üzerine Ampirik Bir Uygulama", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10(2), ss.188-203.
- BABIN, B. J., DARDEN, W. R. & GRIFFIN, M. (1994), "Work and/or Fun: Measuring Hedonic and Utilitarian Shopping Value", *Journal of Consumer Research*, 20(4), ss.644-656.
- BAHAR, Z., BEŞER, A., GÖRDES, Z., ERSİN, F. & KISSAL, A., (2008), "Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları Ölçeği 2'nin Geçerlik Ve Güvenirlilik Çalışması", *C.Ü.Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 12(1), ss.1-13.
- BARTELS, J., & ONWEZEN, M. C. (2014), "Consumers' willingness to buy products with environmental and ethical claims: the roles of social representations and social identity", *International Journal of Consumer Studies*, 38(1), ss.82-89.
- BARTLETT, M.S. (1950), "Tests of Significance in Factor Analysis", *British Journal of Statistical Psychology*, 3(2), ss. 77-85.
- BERGAMI, M. & BAGOZZI, R.P. (2000), "Self-categorization, affective commitment and group self-esteem as distinct aspects of social identity in the organization", *British Journal of Social Psychology*, 39, ss. 555-577.
- BRISLIN, R.W. (1970), "Back-Translation for Cross-Cultural Research", *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 1(3), ss. 185-216.
- BÜYÜKÖZTÜRK, S. (2009), *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı, İstatistik. Araştırma Deseni, SPSS Uygulamaları ve Yorum*, Pegem Yayıncılık, Ankara.
- CLARK, R. A., & GOLDSMITH, R. E. (2005), "Market mavens: Psychological influences", *Psychology & Marketing*, 22(4), ss. 289-312.
- ERDOĞAN, İ. (1998), *Araştırma Dizayını Ve İstatistik Yöntemleri*, Emel Matbaası, Ankara.
- ERDOĞMUŞ, F. U., & ÇAĞILTAY, K. (2009). Türkiye'de Eğitim Teknolojileri Alanında Yapılan Master Ve Doktora Tezlerinde Genel Eğilimler. *Akademik Bilişim. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri Harran Üniversitesi*.
- ERĞİN, D.Y. (1995), "Ölçeklerde Geçerlik ve Güvenirlilik", *M.Ü. Atatürk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7, ss. 125-148.
- FENG, X., FU, S., & QİN, J. (2016), "Determinants of consumers' attitudes toward mobile advertising: The mediating roles of intrinsic and extrinsic motivations". *Computers in Human Behavior*, 63, ss. 334-341.
- GOLDSMITH R. E. ve FOXALL G. R. "The Measurement of Innovativeness" Shavinina, L. V. (Ed.). (2003), *The international handbook on innovation*. Elsevier, UK.
- GREWAL, R., MEHTA, R., & KARDES, F. R. (2000), "The role of the social-identity function of attitudes in consumer innovativeness and opinion leadership", *Journal of Economic Psychology*, 21(3), ss. 233-252.
- HANLEY, A., & WILHELM, M. S. (1992), "Compulsive buying: An exploration into self-esteem and money attitudes", *Journal of economic psychology*, 13(1), ss. 5-18.
- İFTAR, G.K., (2000), *Bilimsel ve Araştırma*, <http://w2.anadolu.edu.tr/aos/kitap/ioltp/2294/unite01.pdf>.
- ISAKSEN, K., & ROPER, S. (2016), "Brand Ownership As a Central Component of Adolescent Self-esteem: The Development of a New Self-esteem Scale", *Psychology & Marketing*, 33(8), ss. 646-663.
- JUDD, C.M., SMITH, E.R. & KIDDER, L.H. (1991), *Research Methods In Social Relations*, Jovanovich Publishers, New York.
- KARASAR, N. (2000), *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- MARTINEZ, E., & MONTANER, T. (2006), "The Effect of Consumer's Psychographic Variables Upon Deal-Proneness", *Journal of Retailing and Consumer Services*, 13(3), ss. 157-168.
- MIDGLEY, D.G., DOWLING, G.R., (1978), "Innovativeness: the Concept and its

- Measurement”, *Journal of Consumer Research*, 4 (4), ss. 229-242.
- NUNALLY, J.C. (1978), *Psychometric Theory*, McGraw-Hill Book Company, New York.
- ÖNER, N. (1997), *Türkiye’de Kullanılan Psikolojik Testler, Bir Başvuru Kaynağı*. Boğaziçi Üniversitesi Matbaası, İstanbul.
- ÖZDAMAR, K. (2002), *Paket Programlar ile İstatistik Veri Analizi*, Kaan Kitapevi, Eskişehir.
- PETT, M.A., LACKLEY, N.R. & SULLIVAN, J.J. (2003), *Making Sense Of Factor Analysis*, Sage Press, London.
- PORNPITAKPAN, C. (2004), “Factors associated with opinion seeking: A cross-national study”, *Journal of Global Marketing*, 17(2-3), ss. 91-113.
- RIO, A.B., VAZQUEZ, R., IGLESIAS, V., (2001), “The Effects of Brand Associations on Consumer Response”, *Journal of Consumer Marketing*, 18(5), ss. 410-425.
- ROGERS, E. M., & SHOEMAKER, F. F. (1971), *Communications of innovations*, The Free Press, New York.
- ROGERS, E., (2003), *Diffusion of Innovation*, New York: Free Press.
- ROGERS, E.M., (1976), “New Product Adoption and Diffusion”, *Journal of Consumer Research*, 2(3), ss. 290 -301.
- ROSENBERG, M. (1965), “Rosenberg Self-Esteem Scale (RSE)”. *Acceptance And Commitment Therapy, Measures Package*, ss. 61, 52.
- TABACHNICK, B.G. & FIDEL, L.S. (1996), *Using Multivariate Statistics*. Harper Collins, New York.
- TAJFEL, H. & TURNER, J.C. (1979), “An integrative theory of intergroup conflict”. In *The Social Psychology of Intergroup Relations* (eds by W.G. Austin & S. Worchel), ss. 33-47, Brooks/Cole, Monterey, CA.
- TATLIDİL, H. (2002), *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz*. Akademi Matbaası, Ankara.
- TAVŞANCIL E. (2006), *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- TEZBAŞARAN, A. (1997), *Likert Tipi Ölçek Geliştirme Kılavuzu*, Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- THORNBØRNSEN, H., PEDERSEN, P. E., & NYSVEEN, H. (2007), “This is who I am: Identity expressiveness and the theory of planned behavior”, *Psychology & Marketing*, 24(9), ss. 763-785.
- TRUONG, Y., & MCCOLL, R. (2011), “Intrinsic motivations, self-esteem, and luxury goods consumption”, *Journal of Retailing and Consumer Services*, 18(6), ss. 555-561.
- TÜZÜN, İ. K., & ÇAĞLAR, İ. (2008), “Örgütsel Özdeşleşme Kavramı ve İletişim Etkinliği İlişkisi”, *Journal of Yasar University*, 3(9), ss. 1011-1027.
- VANDECASTEELE, B., & GEUENS, M. (2010), “Motivated consumer innovativeness: Concept, measurement, and validation”, *International Journal of Research in Marketing*, 27(4), ss. 308-318.
- ZEUGNER-ROTH, K. P., ŽABKAR, V., & DIAMANTOPOULOS, A. (2015), “Consumer ethnocentrism, national identity, and consumer cosmopolitanism as drivers of consumer behavior: A social identity theory perspective”, *Journal of international marketing*, 23(2), ss. 25-54.

TÜRKİYE'DE SAĞ MİLLİYETÇİ SİYASAL DÜŞÜNCE GELENEĞİNDE ÇEVRE ALGILAMASI*

Hakan REYHAN¹

Atıf/©: Reyhan, Hakan (2017). Türkiye'de Sağ Milliyetçi Siyasal Düşünce Geleneğinde Çevre Algılaması, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.855-878

Özet: Bu makalede, Türk siyasal düşünce hayatında etkili olmuş farklı sağ milliyetçi figürlerden örnekler alınarak Türkiye'de sağ milliyetçiliğin çevre algılaması üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Bununla birlikte; milliyetçiliğin düşünce eylem tarzının oluşmasında genel olarak sağ düşüncenin etkisi de ele alınmaktadır. Sağcı olarak nitelendirilen bütün düşünce biçimlerinin "ortak sağ" duygusu üzerinde durulmuş ve bu duyu-duygu halinin sağ milliyetçilerin çevre algılaması üzerindeki etkileri belirlenmiştir. Ayrıca makalede, Türkiye'nin siyasal düşünce geleneğinde, milliyetçi-muhafazakâr düşüncenin öncülerinden biri olarak kabul gören Nurettin Topçu'nun, sağ düşünce geleneğinden oldukça farklı olan siyasal düşüncesinden bahsedilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sağ, Milliyetçilik, Çevre, Ekoloji, Nurettin Topçu.

Right Nationalist in the Tradition of Political Thought in Turkey Environmental Detection

Citation/©: Reyhan, Hakan (2017). Right Nationalist in The Tradatation Of Political Thought in Turkey Environmental Detection Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp.855-878

Özet: In this article, examples of different right-wing nationalist figures who have been influential in Turkish political thought have been taken into consideration and the effects of right nationalism on environmental perception have been evaluated in Turkey. However, the influence of the right-wing thinker in the formation of the thought-action style of nationalism is also handled. The "common right" sense of all the forms of thought that are right-winged is emphasized and the effects of this sensory-emotional state on the perception of the right nationalists are determined. Moreover, the article mentions the political thought of Nurettin Topçu, which is considered to be one of the pioneers of nationalist-conservative thinking in Turkey's political thought tradition, which is quite different from the right-thinking tradition.

Keywords: The Right, Nationalism, Environment, Ecology, Nurettin Topçu.

Makale Geliş Tarihi: 19.09.2017/ Makale Kabul Tarihi: 05.12.2017

* Bu makale 3-6 Eylül 2009'da İzmir'de gerçekleştirilen 4.Karaburun Bilim Kongresi'nde sözlü olarak sunulan ve özeti yayınlanan bildiriye dayanmaktadır.

¹ Doç. Dr., Hitit Üniversitesi, İİBF, e-posta: hakanreyhan@hitit.edu.tr

I.GİRİŞ

Siyasal düşünce anlamında “sağcılık” terimi, sosyal bilimler literatüründe içeriği tam olarak doldurulan, sistematik bir şekilde felsefi-siyasi koordinatları çizilen bir terim olmamıştır. Bunda, “sağcılık” olarak adlandırılan siyasal düşüncenin² felsefi, kuramsal, kavramsal tartışmalardan ziyade pratik, pragmatik saiklerle, daha da ötesi “kendinden olmayan”/“öteki” düşünceye karşı geliştirdiği reaksiyoner siyasi tavırlarla birlikte belirmesinin/gelişmesinin payı büyüktür. Ayrıca siyasal yelpazedeki değişkenlik, yani sağcı düşüncenin temsilcilerinin dönemsel olarak değişiyor olması (mesela burjuvazinin Fransız İhtilâli sırasında “sol” kategoride gösterilirken daha sonra sağcı olarak değerlendirilmesi gibi); üstelik bu temsilcilerin de genel olarak kendilerini sağcı olarak kabul etmekten ziyade, daha özel tanımlarla ifade etmeleri (milliyetçilik, muhafazakârlık, liberallik vs.) ve “sağcılığın” da genel olarak itibarının pek iyi olmaması (böyle bir olumsuzluk intibasının oluşturulmasında sol yayınların ve propagandaların etkisi büyüktür) gibi faktörler de kapsayıcı bir büyük bina olarak sağcılıktan ziyade onun çeşitli konumlarda bulunan pencerelerinin (milliyetçilik, muhafazakârlık) ön plana çıkmasına yol açmıştır. Bu süreçte sağcılık, esas anlamını reelpolitikte bulurken kuramsal politik tartışmalarda çok kullanılan bir kavram olmamıştır.

Tabii burada işi zorlaştıran başka unsurlar da var: (1) Sağcı olarak tanımlanan siyasal düşünce mensuplarının çoğu, kendilerini doğrudan doğruya “sağcı” olarak nitelendirmemekte; liberaller ve milliyetçi-muhafazakârlar genellikle sadece “merkez sağ”ı kabullenmektedirler. Çünkü, sağın da aşırısı, ılımlısı vardır. Üstelik genel olarak solun ideolojik propaganda dilinde sağcılık bizatihi aşırılığı içeren bir olumsuzlama ile yer almaktadır. Bu yüzden olsa gerek, aşırılık nitelemesine en çok maruz kalan “daha radikal” siyasal hareketlerin/düşüncelerin mensupları (meselâ İslâmcılar) genellikle kendilerini sağda konumlandırmadıkları ya da böyle bir tanımlamaya kayıtsız kaldıkları gibi, bu kategoride yer alanlar içerisinde bazı sınıfsal-sosyolojik-tarihsel nedenlerle sağcılığa cephe alanlar da fazlasıyla mevcuttur. (2) Sağcı olarak adlandırılan düşüncenin temsilcileri, aynı çatı altında gösterilseler bile kendi aralarında ciddi tartışmalar yürütebilmekte, hatta bazen karşı kutupla (soldan) ittifak içerisine girip teorik olarak kendi kulvarında olan diğer “sağ”

²Burada sağcılık olarak isimlendirilen siyasal düşüncelerden bahsettiğimizin özellikle altını çizelim. Yoksa “sağcı” olarak kabul edilen felsefi düşünceler, sistemler alabildiğine fazladır. Hatta skolastik kurguyla meydana getirilen ve toplumsallaştırılan dinsel düşünceleri, gelenekleri de bu kategori içerisinde değerlendirmek pekâlâ mümkündür.

düşünce temsilcilerine cephe alabilmektedirler. Örneğin 28 Şubat Süreci'nde (1997) Türkiye'de sağ ve sol gelenekten gelen siyasal aktörler (ANAP-CHP/DSP-Demirel) "laik duyarlılık" temelinde "sağ iktidar"a (Refah-Yol Koalisyon Hükümeti) karşı -üstelik ordu ile ittifak yaparak- cephe almışlardır. (3) Kapitalizmle sağcılık arasında organik bir bağ olmasına karşın sağcı olarak nitelendirilenlerin önemli bir kısmı kapitalizme de karşı çıkabilmekte, hatta sermaye karşıtlığı yapabilmektedir. Yine dindarlık veya muhafazakârlık ile sağ düşünce arasında kültürel-ideolojik bir bağlantı kurulmuş olmasına karşın, bazı sağcılar "deizmi", hatta "ateizmi" savunabilmektedirler. Yine sağda yer aldığı düşünülen bazı siyasal aktörler evrim teorisine karşı cepheden saldırırken (örneğin Evangelist yeni muhafazakârlar/neo-conlar) bazıları ondan beslenmektedirler (örneğin Avrupa ırkçıları). Yine, İslamcılık sağ düşünce içerisinde tanımlanırken kendisini kapitalizm ve emperyalizm karşıtlığıyla tanımlayan bazı "devrimci İslamcılar" sağdan ziyade sola yakın siyasal argümanlar kullanmakta, hatta sosyalizm ile İslam arasında düşünsel birliktelik kurgulamaktadırlar.³

Demek ki, "sağ düşünce"nin içeriği ve mensupları konusunda bir muğlaklık söz konusu olmaktadır. Aynı durum, başka açılardan "sol düşünce" için de geçerlidir. Zaten yukarıda bahsettiğimiz ideolojik geçişkenlikler sağın sol ile olan irtibatıyla da alakalı olduğuna göre elbette sol düşünce de kendine has ideolojik geçişkenlikler, sentezlemeler, farklılıklar taşımaktadır. Aslında ideolojilerin klasik sınıflandırılması artık günümüzün atomize edilmiş düşünce dünyasında ciddi sıkıntılar taşımaktadır. Bu ise başka bir makalenin konusudur. Bu yüzden burada sağ düşüncenin, en genel özelliklerini ortaya koymak ve ayrıca kendisini sağda görenler ile çoğunlukla sağda görülenler/sağcı olarak nitelendirilenlerin ayırdedici düşünce argümanlarını kıstas olarak almak gerekmektedir.

Bu makalede farklı sağ milliyetçi figürlerden de örnekler alınarak Türkiye'de sağ milliyetçiliğin çevre algılaması üzerinde durulacak ancak bu yapılırken milliyetçiliğin düşünce-eylem tarzının oluşmasında genel olarak sağ düşüncenin etkisi göz ardı edilmeyecektir. Bu yüzden sağcılığın teorik çözümlemesinden ziyade, milliyetçilik de dahil olmak üzere, sağcı olarak nitelendirilen bütün düşünce biçimlerinin genel "ortak sağ" duygusu üzerinde

³ Bu düşünce çerçevesi içerisinde İslami düşünce hareketleri içerisinde "sol-İslam", "İslam sosyalizmi", "İslami sol", "müslüman Anadolu sosyalizmi", "sosyal adalet", "müslüman sol", "anti-kapitalist müslümanlar" şeklinde gündeme gelen ibarelere sıklıkla rastlanılmaktadır. (Koca, 2014; 289)

durularak bu duyu-duygu halinin sağ milliyetçilerin çevre algılaması üzerinde ne tür bir etkisi olduğu da belirlenecektir.

II. SAĞCILIK

İçerdiği yoğun subjektiflik ve negatif algılanma potansiyelinden dolayı herkesin hemfikir olduğu bir tanım yapmak zor olsa da genel olarak sağcı düşüncüyü; farklı sınıfsal/toplumsal/kültürel güç ilişkilerinin sonucunda uzunca bir dönemde yerleşik hale getirilen, büyük ölçüde hegemonik olarak ‘meşrulaştırılarak’ sürekli olarak yeniden üretilen egemen kültürel, toplumsal veya iktisadi yapıların, yani kurulu düzenin (müesses nizamın) köklü bir değişikliğe uğratılmasından rahatsızlık duyan bu bakımdan devrimci değil, evrimci değişikliği yeğleyen ve bütün bu özelliklerinden dolayı solculuğun karşısında yer alan tutum olarak tanımlayabiliriz.

“Siyasal eğilimleri sağcılık ve solculuk olarak iki açıdan nitelemek 1789 Fransız devrimiyle başlamıştır. Fransız devriminden sonra toplanan ulusal mecliste yeni düşüncelerin savunucuları solda, eski düzenden yana olan kralcılar sağda oturmuşlardı. Bu olaydan sonra sağ ve sol, siyasi anlamda terimleşmiştir.” (Hançerlioğlu, 2000; 14)

Felsefi açıdan değerlendirecek olursak sağcı düşünce; durağan, devinimsiz, dolayısıyla statik, devrimsiz bir dünya görüşünü yansıtır. Metafizik felsefeden beslenmiş olup diyalektige ve evrimci kurama kesinlikle karşıdır. “Bilimsel anlamda mekanikçidirler, yani sayısız hareket biçimleri içerisinde yalnız yer değiştirme hareketini tanır, yeri değişenin kendisi değişmez.” (Hançerlioğlu, 2000; 14) Sağcı düşünce, toplumların-insanların değişimi konusunda genellikle kötümser bir bakış açısına sahiptir. Müesses nizamdan hızla kopmakta olan insanlığın her geçen gün daha da kötüye gittiğini, gideceğini tasavvur eder. Bu yüzden en iyi zamanlar geçmiş zamanlardır. Sağcı düşüncenin çoğunlukla geçmişte yaşadığı bir “altın çağ”, bir “asr-ı saadet” dönemi mevcuttur. O çağların değerlerine uygun olmadan geçen her zaman o çağdan daha da uzaklaşmayı, kötüleşmeyi sağlamaktadır.⁴ Antik felsefi düşünceden miras alınan “döngüsel zaman” algılaması da vardır. Yani, “bir şeyin doğuşu (ortaya çıkışı) ile başlayan zamanı oluşturan döngünün ilk yarısı

⁴ Bazen, idealize edilen “asr-ı saadet” dönemine özlem devrimci bir ülkü olarak da zemin bulmaktadır. Yeniden/yeni “asr-ı saadet” hedefi için çalışanlar bu anlamda kendilerini sağcı statiklik içerisinde görmezler, bu amaca ulaştıracak köklü bir değişiklik için devrimci mücadelenin gerektiğini düşünürler.

‘gelişmeyi’ ifade ederken, ikinci yarısı ‘bozulmayı’ ve nihayet ‘yok olmayı’ anlatmaktadır.” (Köker, 1994; 4)

Elbette, sağ düşüncenin bu ‘karakteristik’ özellikleri, sağ düşünce içerisinde değerlendirilen siyasal düşüncelerin tamamı için, her dönemde geçerli düşünceler değildir. Örneğin, milliyetçiliğin cumhuriyetçi; liberalizmin aydınlanmacı, İslamcılığın devrimci versiyonları bu tür sağ düşünce özelliklerinden epeyce uzaktır. Yine özellikle, post-modern muğlaklığının ve göreceliğinin bir silindir gibi üzerinden geçtiği günümüz entelektüel dünyasında, sağ-sol ayrımının kalmadığı, her iki düşüncenin sınırlarının iç içe geçtiği, hatta “milliyetçi sol”, “liberal sol”, “Marksist liberal”, “Müslüman sosyalizmi” gibi ifadelerin sıklıkla kullanılmaya başlandığı söylenebilir. Hatta, Norberto Bibbio’nun vurguladığı gibi, “...farklı isimlerle belirlenmeyi hak eden farklılıklar artık olmadığı için, bundan sonra var olmayabilirler(sağ ve sol) ve artık varlık nedenine sahip olmayabilirler.” (Bibbio, 1999; 62)

Bu yüzden; düşünsel sınırları tam olarak netleşmemiş, terimsel varlığı kendi mensupları tarafından bile sorgulanan, üstelik anlam bulduğu zıddı olan sol ile de son zamanlarda iyice girift ilişkiler içerisine girmiş bulunan, yani henüz homojen bir tanımlaması olmayan sağ düşüncedeki çevre algılamasını daha somut olarak göstermek üzere; sağ düşünce şemsiyesi altında kabul edilen Tanıl Bora’nın ifadesiyle “sağın halleri”⁵ (Bora, 1998) olarak ifade edilebilecek milliyetçilik, muhafazakârlık, İslamcılık siyasetinin/düşüncesinin çevreye nasıl baktığını tek tek göstermeye çalışmak yerine, düşünce geleneğinde neredeyse bu üç siyasi düşüncenin de temel argümanlarını içerisinde barındıran “sağ milliyetçilik” üzerinden bir değerlendirme yapmak daha uygun olacaktır.⁶

⁵ Tanıl Bora, Türk Sağının Üç Hali, Birikim Yayınları, İstanbul, 1998. Bora, milliyetçilik, muhafazakârlık, İslamcılık arasında bir iç içelik olduğunu vurgulamakta, her üç düşünceyi sağ gövdenin birbiriyle uyumlu organları gibi düşünmektedir. Bora’nın bu düşüncelerin Türk siyasi düşüncesindeki anlamını vurgulamak için kurduğu metafora göre; her üç düşünceyi pozisyonlar olmaktan ziyade haller olarak anlamak ve o şekilde değerlendirmek gerekmektedir. Fizikteki ‘maddenin halleri’ (katı, sıvı, gaz) gibi milliyetçiliği (katı hal), muhafazakârlığı (gaz hali) ve İslamcılığı (sıvı hali), Türk sağının birbirlerine dönüşebilir oluş biçimleri olarak anlamlandırmaktır bu. (Bora, 1998, 8)

⁶ Sağcılığı terim olarak da benimsemekle birlikte sınırlarını iyice daraltan ve milliyetçilikle sağcılığı özdeş olarak kabul eden Türkçü Nihal Atsız’a göre “sağ ve solun Türkiye için en doğru tarifi milliyetçilik açısından ele alınarak yapılabilir. Bir parti, milliyetçi olduğu nispete sağcıdır. Milliyetçilikte milli gelenekler mühim olduğundan bu tür partiler milli ahlak bakımından muhafazakârdır. Fakat milliyetçilik, milletin toplu ve fert olarak yükselmesi demek olduğundan milliyetçi bir parti adaletin ve servetin dağıtım bakımından sosyalistlerin fikirlerine yakın olabilir. Dincilik ve siyasi ümmetçilik, Türklüğü ikinci plana itmek veya var saymamak olduğundan milliyetçiliğe aykırı yahut düşmandır. Bu bakımdan dinciler, siyasi ümmetçiler, hilafetçiler “sağcı” olamazlar. Siyasi ümmetçiler, İslam beynelmileli düşüncesinde olup Türklüğü İslam topluluğu içinde eritmek hülyasına kapılmış olduklarından beynelmilecidirler ve her beynelmileli gibi

Türkiye'nin siyasal geleneğinde sağ milliyetçilik ile çevre ilişkisi konusuna geçmeden önce yukarıdaki değerlendirmeler ışığında şöyle bir son saptama da yapmak gerekir: Türkiye'de sağcı siyaset, genel olarak özellikle soğuk savaş döneminde “komünizmle mücadele” çerçevesinde “milliyetçi hareket” ile içi doldurulan bir düşünce tarzıdır ve sola karşı soğuk savaş refleksinin içeriğinin belirlenmesinde büyük payı vardır. Bu anlamda devletin egemen ideolojisi ile de bütünleşebilen sağcı düşünce aslında, aşırı sağda (radikal sağda) gösterilen İslamcılardan çok, merkezde konumlanmış “siyasal devletçi” (milliyetçi-muhafazakârlar) siyasal unsurlarla daha fazla örtüşen bir genel ideoloji olmuştur. Reelpolitikada bu şekilde biçimlenen sağcılığın, ortaya koyduğu kültürel karineler çok daha geniş bir kitlenin sağcılık içerisinde yer almasına neden olmuştur. Bu anlamda sağcılığın, dinsel referansları başat kabul etmesi, geleneksel kültürü sahiplenmesi, modern yaşam biçimine eleştirel bakması gibi kültürel unsurlar sağcılığın kıstasları olarak düşünüldüğünde çok daha geniş bir kitle (Meselâ İslamcılar veya muhafazakârlar) sağcı olarak nitelendirilebilecek ve başka göstergelerde sağcı olarak nitelendirilen bazı kesimler (Meselâ sol karşıtı Atatürkçüler veya liberaller) bu çatı altından çıkabilecektir. Demek ki, içerik açıklaması son derece güç olan sağcılığın ülkemizin tarihsel koşulları içinde ele alırsak –yine tartışmalı olmakla birlikte- iki temel kıstasının olduğunu söyleyebiliriz: (1) Siyasal yaşamda devlet gücüne bağlılık, devleti yücelten bir anlayış içinde olmak ve devlet otoritesini sarsan hareketlere şiddetle karşı olmak. (2) Gündelik yaşamda dinsel kaideleri üstün tutma, özellikle İslam ile biçimlenmiş kültürel birikimi sahiplenme ve hızlı toplumsal değişimden (modernleşme) endişe duyma. Türkiye'de sağcı olarak nitelendirilen bütün siyasal hareket veya düşünce biçimlerini ele aldığımızda her iki kategorideki kıstaslara en fazla uyum gösterenlerin “sağ milliyetçi” akımın olduğunu söylemek mümkündür. Bu yüzden, herhalde sağ düşünce üzerinden bir çözümleme yapılacaksa gerçeğe en uygun sonuç sağ milliyetçilerin çözümlemesiyle ortaya çıkacağı düşünülebilir. Bu yüzden, bu makalede sağcı

solcudurlar... Sağcı biziz: Türkçüler” (Atsız, 1963; 3-4). Ancak MHP-Ülkücü siyasal geleneğinde sağcılık (biraz da soğuk ve sıcak politik çatışma ortamında solun kavrama yüklediği anlamdan dolayı) genellikle “suçlama” olarak kabul edilmiş ve bu sıfat büyük ölçüde reddedilmiştir. Mesela, Alparslan Türkeş, kendilerine yönelik olarak dillendirilen “sağcı” nitelemesine sert bir tepki göstermiş ve sağcı olarak belirlenmeyi bir kötüleme olarak kabul etmiştir: “sağcı olarak kötülerdikleri kimseler(-kendileri-H.R) banka mı soydular, fidyeye mi istediler, konsolos mu öldürdüler? İngilizleri mi kaçırdılar...” (Erdem, 1974; 74). Ülküçülere yönelik suçlamaları cevap verme niyetiyle yazılan bir kitapta (Erdem, 1974) bir numaralı suçlama olarak sağcılığın belirtilmesi de ilgi çekicidir.

düşüncenin çevre algılaması, sağ milliyetçiliğin çevre algılaması olarak varsayılmıştır.

Şunu da belirtelim ki, ekoloji ve çevre meseleleri, sağ düşünce ile genellikle olumsuz neden sonuç ilişkisi çerçevesinde değerlendirilirken genellikle sol düşüncenin ufkuna dahil edilebilecek meseleler olarak kabul edilmektedir. Gerçekten de Türkiye pratiğinde bu saptamayı doğrulayan sayısız örnekler mevcuttur. Yukarıda belirttiğimiz genel sağcılık kıstaslarından ilki (devlet otoritesine bağlılık) sağ ile ekoloji arasındaki çatışmanın temel kaynağı olmuştur. Ancak, ikinci kıstas olarak gösterdiğimiz özellikler (dinsel-kültürel sahiplenme) en azından teorik olarak ortaya koyduğu “modern kapitalizm” eleştirisi ile ekoloji ile bağ kurulmasına vesile olmaktadır ve olmuştur da.⁷ Yine belirtelim ki, pratikte ağırlıklı olarak merkez sağ/milliyetçi sağ ekseninde gelişen sağcı düşünce hiç de ekolojik bir uygulama ve perspektif ortaya koymamıştır, bilakis çoğunlukla çevre karşıtı bir zihni kavrayış hakim olmuştur.⁸

⁷ Burada sağın İslami referansları temel alan muhafazakâr düşünce ve İslâmci düşüncede modernleşme/kapitalizm eleştirisi üzerinden gelişen ve ciddi bir ekolojik düşünceyle sentezlenen çevreci argümanlara, özellikle son zamanlarda, sıklıkla rastlanıldığını da kaydetmek gerekir. Dünyada özellikle İslam ve ekoloji arasındaki ilişki; “tevhid”, “mizan”, “takva”, “halkiyet”, “ahit”, “emanet” gibi İslami terim ve kavramlarla ekoloji kavramlarının bütünleştirilmesi şeklinde bir “çevre ilahiyatı” oluşturma doğrultusunda tartışılmaktadır. (Afrasiyabi, 2007; 258). Doğa yasaları ile ilahi yasaları aynı gören, doğayı Allah’ın varlığının bir göstergesi veya belirtisi kabul eden ve “müslim doğa” kavramı çerçevesinde yeni bir çevre etiği üreten bir yaklaşım da artık kendisini göstermeye başlamıştır (Özdemir, 2007; 50). Elbette, “ekosistem” ile “ilahi sistem” arasında bir aynılık gören, böylesine “tasavvufi” bir anlayış çevre merkezci bir etik anlayışını da savunmuş olmakta, üstelik bu anlayışta “müslim doğa” ifadesinde görüldüğü gibi doğanın bütün unsurları da tıpkı insan gibi “yaşamına dokunulmaz” bir kutsiyete bürünmektedir. Elbette, böylesine ekoloji temelli bir görüşü sağ düşünce kalıbı içerisinde rahat edeceği bir yere yere yerleştirmek pek mümkün görünmemektedir.

⁸Konumuz olmamakla birlikte, elbette çevre sorunları konusunda solun, özellikle de reel sosyalizmin günah galerisi de büyük olmuştur. Ancak, dünyada sol düşünce dairesinde çevreci bir siyasal düşüncenin veya hareketin vücut bulduğunu söylemek mümkündür. Türkiye’de ise tarihsel süreç içerisinde solun da çevrecilikle bağdaşmadığı ifade edilen bir “büyümcelik” ideolojisinin büyüü altında kaldığını, örneğin Sovyetlerin ABD ile rekabet etmek için ağır sanayi yatırımlarıyla meydana getirdiği çevre kirliliğini veya sosyalist Çin’in hızlı büyümesi sürecindeki ekolojik tahribatı büyük ölçüde görmezden geldiğini vurgulamak gerekir. Yine sol siyasal söylemlerdeki ve programlardaki sanayileşme, fabrikalaşma (işçi sınıfını güçlendirecek ağır sanayi) isteğinin, doğa tahribatını dikkate almayacak şehvetvari bir arzuya bile dönüştüğü zamanlar olmuştur. Özellikle sanayileşememiş az gelişmiş ülke sosyalistlerinde ve milliyetçilerinde hızlı sanayileşme ve sanayi toplumu isteği makul karşılanmakla birlikte; doğayı tahrip eden, insanı mekanikleştiren kalkınma biçimi bugün çevreci düşünce tarafından sorgulanmaktadır. Örneğin büyük şairimiz Nazım Hikmet de milliyetçi ve henüz sosyalist olduğu bir dönemde 1923’te Sovyetler Birliği’nde bulunduğu sıradaki gözlemlerine dayanarak yazmış olduğu fütürist şiirinde şöyle söylüyordu: “Trrrrum, trrrrum, trrrrum! trak tiki tak! makinalaşmak istiyorum! / beynimden, etimden, iskeletimden geliyor bu! her dinamoyu altına almak için çıldırıyorum! Tükürüklü dilim bakır telleri yalıyor, damarlarımda kovalıyor otodrezinler lokomotifleri! Trrrrum, trrrrum, trrrrum! trak tiki tak! makinalaşmak istiyorum! Mutlak buna bir çare bulacağım ve ben ancak bahtiyar olacağım karnuma bir türbin oturtup kuyruğuma çift uskuru taktığım gün! Trrrrum, trrrrum, trrrrum! trak tiki tak! Makinalaşmak istiyorum!” Ekolojik krizi sadece Atlantik cephesinin (kapitalizmin) uygulamalarında arayan eleştiri kısırlığı 1990’lı yıllardan sonraki görece eleştirel dönemde (Gorbaçov’un başlattığı Glasnost ve Perestroyka süreci de hatırlanmalıdır)

III. MİLLİYETÇİLİK VE ÇEVRE

Türkiye’de milliyetçi bir çevreci hareket hiç görülmüş müdür? Bu soru kavramsal bağlantısızlık ile algılandığı için böyle bir soru ile akademik tartışma platformlarında bile çok fazla karşılaşıldığı düşünülemez. Türkiye’de sağ milliyetçilerin çevreci düşünce ile ilgisi; 1990’lı yıllardan itibaren küçük çaplı çalışmalarla ve eylemlerle kendisini göstermeye başlayan çevreciliğin de genel komünist hareketin bir parçası olarak algılanması düzeyinde olduğunu söylemek mümkündür. 2000’li yıllarda iklim konusunun gündemde çok sık yer almasına bağlı olarak bir miktar değişmiş olmakla birlikte, en azından genel bakış açısının bu yönde olduğunu ve bu nedenle ülkücülerin “komünistlere” yönelttiği tepkilerde çevrecileri de pek ayırmadıkları söylenebilir. Tabii bunda “sokaktaki” çevrecilerin de ağırlıklı olarak kendilerini komünist, sosyalist, solcu dairede görmelerinin ve bu platformlarda fazlasıyla yer almalarının payı büyüktür.

Elbette sorulacak başka bir soru da “Türkiye’de çevreci bir hareket zaten var mıydı?” sorusudur. Çok güdük bir takım kımıldamaları saymazsak, yoktur ve bunun nedeni başka bir tartışma konusudur. Genellikle ülkemizde çevrecilik, genel sol hareket içerisindeki argümanlardan biri olarak görüldüğü/göründüğü ve ayrışabilen Yeşiller de dikkate alınmayacak ölçüde marjinal sayıldığı için sağ milliyetçilerin gözünde de çevreci hareketin sol hareketlerle birlikte değerlendirilmesi doğaldır. Peki dünyada durum böyle midir? Milliyetçi bir çevre hareketi/çevreci hareket yok mudur? Elbette sanayileşmiş Batı devletlerinde ve kapitalist metropol devletlerde zaten milliyetçilik tam anlamıyla faşizan/ırkçı bir düşünceyle geliştirildiği için bu düşüncenin çevreci hareketlerin felsefelerinin tam olarak karşısında olduğu açıktır.⁹ Ancak, yüzyıllardır sömürgecilik tesiri altında kalmış, sömürgeleşmiş,

yavaş yavaş etkisini yitirmeye başlasa da (sol-sosyalist bir perspektifte eleştirel bir politik ekoloji inşa etmeye çalışan ekososyalizm hareketi bunun öncüsü olmuştur) yine de ortadan kalkmış değildir.

⁹ Tabii, Sosyal Darwinist felsefenin radikalleştirilmiş bir mantığıyla inşa edilen ırkçı bir görüşü benimseyen bazı neo-nazi gruplarının “temiz ırkın” geleceğinin her türlü dış etkidenden (nükleer santrallerden, kimyasal maddelerden -ve bu arada Yahudilerden, siyahılardan, Araplardan, belki de son zamanlarda Türklere-) temizlenmesi, korunması düşüncelerini, bir sosyal psikolojik hastalık olarak görmeyip bazı çevre argümanlarını kullandıkları için çevreci hareketler içerisinde kabul eden “saçma” görüşler de olabilir. Elbette bu görüşler saçma oldukları için, İnternet fısıltılarının ötesine geçememektedirler. Demek ki, bir kere “ırkçılığa” bulaşıldı mı, “faşizan” ideoloji benimsedi mi, bu hastalıklı ruh halinden kurtulunmadığı sürece dünyanın en büyük “çevreci” görünümlü hareketi gerçekleştirilse bile bu hareket çevreci hareket içerisinde değerlendirilmez/değerlendirilmemelidir. Zira çevreci düşünceyi etik, ahlaki ilkelerden ayırmak mümkün değildir. İrkçılıkla çevrecilik bir arada asla yürümez. Bu çerçevede Alman faşist (Nazizim) düşünce geleneğinde yoğun olarak yer alan ve Alman ırkıyla/ırkçılıyla bütünleştirilerek sunulan doğacı/toprakçı vurguyu -yer yer insan merkeziliğe karşı ciddi eleştiriler yöneltmek seviyede doğayı üstün tutan düşünceleri barındırsa bile- “ekoloji” dairesinde değerlendirmek abesle iştigal olacaktır. Alman faşizmindeki “ekolojik”

bağımlılaştırılmış, emperyalist baskılar altında tutulmuş mazlumlar coğrafyasında gelişen anti-sömürgeci milliyetçi hareketler ile çevreci hareket içerisinde bir mantıksal, düşünsel bağlantı kurmak mümkündür. Örneğin özellikle, uluslararası gıda tekellerine ve bu tekellerin ulusal tarımı yok edebilecek, yaşamı bağımlı hale getirebilecek GDO'lu, patentli tohum dayatmalarına karşı Hindistan'da verilen "kırsal çevreci" mücadele ciddi biçimde ulusal, geleneksel renklerle bürünmüş ve ideolojik yöneliminde ciddi bir yerliliği-milliyetçiliği de barındıran bir görünüm arz etmektedir.¹⁰ (Shiva, 2006) Bu görüntüyü son zamanlarda biraz belirmeye başlayan Türkiye'deki su hakkı veya gıda-tohum mücadelelerinde de görmek mümkündür. Yine, Sovyetler Birliği döneminde nükleer denemelerin genellikle Kazak-Kırgız topraklarında (Semipalatinsk) gerçekleştirilmiş olmasından kaynaklanan ekolojik, insani çöküntü (Aral gölünün tamamen kirlenmesi, doğuştan kanserli olan çocuklar, 'ucube' doğan çocuklar, kanser vakıalarının iyice artması)ve aynı tür nükleer denemelerin diğer süper güç olan ABD tarafından özellikle Kızılderililerin yaşadığı (bıraktıkları kadarının) Nevada topraklarında gerçekleştirilmiş olması ve aynı sonuçları doğurması yine evrensel olmakla birlikte ciddi ulusal renkleri ve milli hassasiyetleri olan bir çevreci hareketin doğmasına neden olmuştur. Ünlü Kazak şairi, düşünürü, aktivisti Olcas Süleymanov liderliğinde kurulan bu hareketin adı; Nevada-Semipalatinsk (Nevada-Semey) Anti-Nükleer Hareketidir. 1989'da Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinde gerçekleşen ve Semey Poligonunda nükleer bomba denemelerine, atom denemelerine son verilmesini isteyen bu ekoloji hareketi,

düşünce köklerini eleştirel bir çerçevede inceleyen bir makale olarak bkz. (Staudenmaier, 2000; 17-27).

¹⁰ Vandana Shiva, Çalınmış Hasat-Küresel Gıda Soygunu, (Çev. Ali K.Saysel), bgst Yayınları, İstanbul, 2006. Hindistan'ın ünlü çevre düşünürü ve ekoloji hareketi önderlerinden Vandana Shiva, "gıda emperyalizmi", "çalınmış tohum" gibi ifadelerle adlandırdığı emperyalist sürece karşı Hindistan köylülerinin geleneksel değerleriyle, geleneksel tarıma sahip çıkmalarıyla direnmeye çalıştıklarını vurgulamıştır. Ulusal mitolojik, manevi anlamlar yüklenmiş olan Hindistan biyoçeşitliliğine yapay emperyal tarım unsurlarını sokmamak için, küresel şirketler tarafından kurulan gıda totalitarizmiyle mücadele etmek için, yerli ve demokratik bir hareket başlatılmasını salık vermiştir, ki bu hareketini "gıda demokrasisi" hareketi olarak da adlandırmıştır (Shiva, 2006; 28). Shiva'nın ifade ettiğine göre, Hindu kültürü ve tarihinde her şeyin temeli *anna*(gıda)dır, bütün canlılar *annadan* yani tohumdan gelmiştir. (Shiva, 12). Her şey *annayla* doğar, *annayla* yaşar ve sonunda *annayla* buluşur. Bu yüzden Hindu kültüründe yeni tohumlara önce tapınılır, sonra o tohumlar ekilir. Tohum ekiminden önce ciddi ulusal şenlikler olur. Tohum, yaprak ve çiçek, biyoçeşitliliği sürekli olarak korumayı sağlayacak şekilde, ulusal-dinsel tarım ayinlerinin kutsal maddeleridir. S.16 Bu yüzden böylesine mistik-ulusal değerlerle koruma altına alınmış olan "doğal yapı" ve "gıda" üzerine küresel şirketlerin, emperyalistlerin, GDO'lu ürünlerle, patentlenmiş tohumlarla, ekim alanlarını ortadan kaldırma girişimleriyle, yani "çalınmış hasat" ve "küresel gıda soygunu"yla başlattıkları saldırılara karşı verilen ekolojist mücadelede Hindu milliyetçiliğinin de katkısı, desteği büyük olabilmektedir.

yaşam coğrafyasını savunan bağımsızlıkçı Kazak milli hareketinin parçası olarak ciddi bir milli-ekolojik renk ihtiva etmekteydi.¹¹

Öte yandan, Hindistan'ın İngiliz sömürgeciliğine karşı milli direnişinin sembolü olan; İngiltere'nin refahı ile gezegenin mahfi arasında bağlantı kuran, şiddetsiz direnmeyi içeren Satyagraha hareketinin mimarı Mahatma Gandhi'yi de burada zikretmek gerekir (Khoshoo-.Moolakkattu, 2009). Üçüncü Dünyacı milliyetçi tepkinin sözcülüğünü yapan bir başka Hintli, dönemin Hindistan Başbakanı İndira Gandhi de, 1970'li yıllarda başlayan küresel çevre tartışmaları sırasında, 1972 Stockholm Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı'nda en büyük çevre sorununun yoksulluk olduğunu söyleyerek üçüncü dünya ülkelerinin (ve tabii kendi ülkesinin) yoksulluk sorununu görmezden gelen bir çevreciliğe tepki göstermiştir (Keleş-Hamamcı-Çoban, 2009; 257). Bu tepkinin devamı olarak; 1990'lı yıllarda etkisini iyice hissettirmeye başlayan küreselleşme sürecinin çevre sorunlarını da, yoksul ülkelerin aleyhine, küreselleştirdiği bir vakıa olarak tespit edildikten sonra; üçüncü dünyacı milliyetçiler tarafından az gelişmiş ülkelerdeki çevre kirliliği ve yoksulluk arasında paralellik kurulmuş ve bunu doğuran küresel özne (kapitalizm, sömürgeci, emperyalist vs) her iki çerçevede de(yoksulluk ve çevre sorunları) ciddi biçimde eleştirilmiştir. Dünya ölçeğindeki "çevre soysuzlaşması" olarak da adlandırılan bu süreç küresel kapitalist egemenliğe ve hegemonyasına karşı yoksul, mazlum ülkelerden gelen direnişe hem milli hem çevreci ve bu yüzden bir o kadar da 'evrensel'(çevre sorunlarının da yoksulluğun da öncelikle küresel bir iktisadi egemenlik meselesi olduğu düşünülmektedir) bir nitelik kazandıran koşulları yaratmış olması açısından önemlidir (Beck, 1990). Aynı zamanda klasik emperyalizm biçimlerinin ötesinde buna ek olarak ekosistemleri de tahrip eden yeni bir emperyalizm biçiminin dünyaya hâkim olduğu gerçeği de dillendirilmeye başlanmıştır. Ekolojik emperyalizm olarak adlandırılan ve genel olarak küresel ısınma, suyun metalaşması, tarım-gıda sisteminin bağımlı hale gelmesi sonucunu doğuran bu yeni emperyalizme/ekolojik emperyalizme (Reyhan, 2012) karşı

¹¹ On binlerce kişinin desteğini alan bu hareket başarıya ulaşmış, yeni kurulan Kazakistan Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı olan Nursultan Nazarbayev, Semey Poligonu'nu nükleer denemelere kapatmıştır(Kara-Yeşilot, 2011; 62). Nevada-Semey hareketi, bazı Türk milliyetçileri arasında da Türk Dünyası bağlamında çevreci bir duyarlılık oluşturmuştu. Nitekim milliyetçi camianın önde gelen sanatçılarından Ahmet Şafak'ın seslendirdiği bir şarkının adı "Nevada Semey"dir: "Bizim oralarda/ Ölüm çiçek çiçek/ Ölüm yağmur yağmur/ Bizim oralarda/ Mesela semeyde/ Mesela nevada da/ Semey, ey semey/ Söyle hace, söyle ölüm nasıl şey/ Ölüm gelir gider çocuk sabi hey / Bizim oralarda/ Grileşir bulutlar/ Ölüm yağar amansız/ Bizim oralarda ölünür zamansız/ Turfanda kokar ölümler..."

gelişen anti-emperyalist itirazların ve direnişlerin renginin çoğu zaman ekolojik ve milliyetçi (milli, yerel) olduğu da gözlemlenmektedir.

Elbette ülkemizde de, ciddi iktisadi, sosyal ve ekolojik tahribata yol açan küresel kapitalizme verilen hem entelektüel hem de örgütsel karşı duruş da milli hassasiyetleri öne çıkaran; örneğin ekolojik çöküntünün, aynı zamanda, milli bir tarım politikasının olmamasından, yerli ürünlerin kullanılmayıp tüketimde tamamen yabancılaşmaya gidilmesinden, ülkenin emperyalist kuşatma altında kalmasından, bağımlı olmasından kaynaklandığını düşünen kesimler olmuştur. Ancak, bu kesimler “milliyetçi” bir siyasal hareket veya düşünce çerçevesinde bunları söylemedikleri için, söylem olarak “milliyetçi” bir tarafı olsa da konumuz dışında kalmaktadır.

IV. TÜRKİYE’DE SAĞ MİLLİYETÇİ DÜŞÜNCE GELENEĞİNİN ÇEVRE ALGISI

Egemen anlayış olması açısından, genel olarak, MHP/Ülkücü hareket olarak adlandırılan siyasi düşünce geleneğini ve bu geleneğe yakın entelektüel söylemleri baz aldığımızda Türkiye’deki milliyetçilik ile “çevrecilik” ya da “doğa koruma” arasında genel olarak doğrudan bir münasebet olmadığını söylemek doğrudur. Aslında genel olarak, halâ da büyük ölçüde devam eden, Türk sağ siyasi düşünce geleneğinin bu konudaki kayıtsızlığı malumdur. Ancak, Batı düşüncesi ile ilişkileri görece daha sıcak olan liberal ve muhafazakâr kalemler, hatta bazı entelektüel İslamcılar çevre konusunda da, yine kendi düşünce kalıplarına uydurarak, bir iki kelam söyleseler de yakın zamanlara kadar, yukarıda kastettiğimiz siyasi gelenek içerisindeki (bunun altını özellikle çiziyorum) milliyetçi camia içerisinde yazan kalemler arasında çevre/çevrecilik namına olumlu/olumsuz bir tefekkür bulmak neredeyse imkânsız olmuştur.

Şunu da tekraren ifade etmek gerekir ki, 1970’li yıllarda omurgası belirginleşen ve 1980’li yılların darbe koşulları içerisinde düşünce sancılı çeken ülkücü gelenek ile sağın diğer unsurları olan muhafazakâr ve İslamcı düşünce arasındaki sınırları belirlemek pek kolay değildir. Mesela, ülkücüler 1970’li yıllardaki İslamlaşma süreçlerinde düşünce biçimlerine genellikle Türk-İslam ülküsü adı vermekteydiler. Yine Ülkücülerin 12 Eylül’den sonra kurdukları ilk partinin adı Muhafazakâr Parti’ydi. Daha sonra Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) kuruldu; 12 Eylül yasaklarının kaldırılması ile birlikte de MHP yeniden ana siyasi yapılanma oldu. 12 Eylül koşullarında Ülkücü hareket içinde İslam vurgusu daha ağır basanlar ile (“Türk-İslâm ülkücüler”) MHP Genel Merkezi’nde konumlanan “milliyetçi-Türkçü” geleneği temsil eden

Ülkücüler arasında bir düşünce farklılaşması söz konusu olmuş ve bu tartışmalardan sonra İslamcılığa daha yakın bir görüş içerisinde olan Muhsin Yazıcıoğlu liderliğindeki Büyük Birlik Partisi (BBP), Ülkücü hareketin ikinci partisi olarak Türk siyasal hayatına katılmıştır. Nihayetinde şu tespiti yapmak doğru olur ki; esas itibariyle kuvvetli temsiliyeti Ülkücü hareket tarafından gerçekleştirilen sağ milliyetçilerin fikri yapılarında, dönem dönem dozajı azalıp çoğalmakla birlikte, İslamcı ve muhafazakâr vurgu pek fazladır. Bu yüzden sağ milliyetçiliğin temel yaklaşımlarının sağın diğer hallerinin temel yaklaşımları hakkında da fikir sahibi olmamızı kolaylaştıracak bir kapsayıcılığa sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Sağ milliyetçiliğin ana omurgasını oluşturan MHP/Ülkücü geleneğin, bu geleneğin milliyetçilik anlayışını etkileyen, şekillendiren örnek olabilecek iki temel referans kitabı vardır: Birincisi Alpaslan Türkeş'in kaleme aldığı ve ülkücülerin tarihsel olarak el kitabı, hatta siyasete bakış kitabı olarak bilinen meşhur "Dokuz Işık". İkincisi de, daha teknik, akademik bir çalışma olarak daha çok milliyetçi elitler üzerinde etkili olan Kurt Karaca lakap ismiyle yazılmış ve defalarca baskısı yapılmış olan "Milliyetçi Türkiye: Milliyetçi Toplumcu Düzen". Bunların dışında bu fikre yakın olan bazı entelektüellerin kaleme aldıkları eserler de, bu iki temel kitap ile bağlantılı olarak milliyetçi aksiyoner siyasi düşünce üzerinde etkili olmuştur.

Alparslan Türkeş'in formüle ettiği dokuz ışık şu ilkelerden oluşmaktadır: 1. Milliyetçilik, 2. Ülkücülük, 3. Ahlakçılık, 4. Toplumculuk-özel teşebbüsçülük, 5. İlimcilik, 6. Hürriyetçilik, 7. Köycülük, 8. Gelişmecilik ve halkçılık, 9. Endüstricilik ve teknikçilik.¹² (Kaçmazoğlu, 1995; 193) Görüldüğü gibi, "siyasal görüşler" namına hemen ne varsa alınan ve içerik açıklaması yapılan bu dokuz ışık doktrininde, lafı bile geçmeyen tek bir mesele vardır: çevre, doğa, toprak, kirlenme ile ilgili konular. Ancak programında çevreyi, doğal yaşamı doğrudan etkileyen ilkeler ve öneriler bulunmaktadır. Burada, konumuz açısından özellikle altı çizilen vurgular olarak; ağır sanayinin oluşturulması,

¹²Dokuz Işık ilkelerinin ilham aldığı veya bununla benzerlikler taşıyan "temel milliyetçi ilkeler" başka sağcı-milliyetçi fikir insanlarının da dile getirilmiştir. Örneğin Nihal Atsız, 1962 yılında Orkun dergisinde bahsettiği Milli Kalkınma Programı'nı şu ilkelerle ifade etmekteydi: 1. Türkçüçülük, 2. Arınmış Türkçeciçilik, 3. Yasacıçılık, 4. Toplumcuçuluk, 5. Milli gelenekçilik, 6. Şuurlu demokrasiye taraftarlık, 7. Ahlakçılık, 8. Bilimciçilik, 9. Teknikciçilik. (Atsız, 2014; 103). Benzer bir ilkeler listesini yine maddeler halinde sağ milliyetçi düşünceci başka önemli ismi İbrahim Kafesoğlu Türk milliyetçiliğinin pozitif prensipleri adı altında 1966 yılında Türk Kültürü dergisinde yapmıştır. Kafesoğlu'nun da sekiz başlığı vardır: 1. Türkçe (hassasiyeti), 2. Din (aleyhtarlığına karşı mücadele), 3. Tarih (şuur), 4. Seciye ve ahlak, 5. Ferdi hukuk, 6. Şahsiyet, 7. İktisat, 8. Demokrasi. (Kafesoğlu, 1999; 230-247). Görüldüğü gibi, birbirlerine benzer yönleri olan bu milliyetçi metinleri (veya manifestolarını) hiçbirinde çevreye, doğa duyarlılığına ilişkin hiçbir ifade görülmektedir.

hızlı endüstrileşme, teknisyenliğe verilen önem ve makineleşmeyi sayabiliriz. Türkeş'e göre "dünya atom ve uzay çağına girmiştir. Buhar çağı geride kalmıştır; yakında elektrik çağı da geçmiş olacaktır. Bir ulus bu yeni atom ve uzay çağına, ağırlığı büyük, ağır endüstri ile ulaşabilir" (Landau, 1979; 322). Görüldüğü gibi, Türkeş, çevre sorunlarıyla ağır, hantal endüstri arasında bağın henüz kurulmaya başladığı ve ağır endüstri ve teknoloji yerine daha bir çevre hassasiyetiyle kurgulanan sanayi sisteminin benimsenmeye başladığı bir dönemde (1970'lerin başı, çok yankı uyandıran "Küçük Güzeldir" kitabı, "Büyümenin Sınırları" raporu vs.) çevresel herhangi bir kaygıdan bahsetmeksizin ağır endüstriyi ısrarla salık vermektedir. Ayrıca, çevreci düşüncede en sert eleştirilerin yapıldığı nükleer/atom yandaşlığı da dokuz ışık düşüncesinde göze çarpmaktadır. Yine Türkeş, köycülük bahsinde, köylerin de yeni tarımsal teknolojilerle, tekniklerle geliştirilmesi gerektiğini, tarımın makineleşmesi gerektiğini vurgulamış ancak bu makineleşme sürecinin, suni gübre tekniklerinin tarım alanlarına, ormanlara, köy doğal yapılarına vereceği olası zarardan hiç bahsetmemiştir (Landau, 1979; 321)

Alparslan Türkeş'in ortaya attığı ve kurmayları tarafından geliştirilen bir başka tarımsal yapı önerisi de "tarım kentleri" projesiydi. Köyden, istihdam olanağı ve konut üretme potansiyeli olmayan şehirlere göçün yol açtığı çarpık kentleşme sorunları ortada duruyorken; doğal yapısından arındırılmış, estetik açıdan düzeysizleştirilmiş kentler büyük bir köy konumu arz ediyorken, milliyetçi görüş geleneğinde bu çarpık durum "kentleşme ve çevre sorunları" çerçevesinde hiçbir şekilde eleştirilmemişken ortaya atılan "tarım kentleri" projesi, ekolojik çöküntü açısından köyleri de kentlere benzetebilecek bir potansiyeli yeterince içermektedir. Zira, dokuz ışık doktrininin temel koordinatlarını daha bir akademik düzeyde belirleyen ve kendince "bilimselleştiren" Kurt Karaca'nın zikrettiğine göre;

"Tarım kentleri, hizmet ve imkan yönünden köylerin bileştirilmesidir. Her bölgede kurulu bulunan köylerden imkân ve şartları itibarıyla en müsait olanı seçilir. Tarım kenti olacak bu köye merkez veya cazibe köy adı verilir. Bu tip merkez veya cazibe köy 5 ila 15 köy arasında olur. Seçilen cazibe köyüne yol, su, elektrik, kanalizasyon gibi altyapı tesisleri, tarım makine ve aletleri, tohum, gübre vesaire gibi tarım endüstrisi yatırımları, okul, hastane, cami, kütüphane ve diğer sosyal hizmet müesseseleri yapılır" (Karaca, 1973; 166)

Kente ait ne varsa bu köylerde de gerçekleştirilir. Bir nevi, mevcut kentlere ek olarak, kendi sosyal evriminden bağımsız suni bir kent yaratılma düşüncesi

olarak önerilen bu projenin, herhangi bir “çevre politikası” anlayışı geliştirilmemiş olan MHP geleneğinde, Türkiye'nin doğal ekosistemine nasıl bir ek tahribat yapacağı hiç düşünülmeden, benimsenmiştir. Kurt Karaca, buna ek olarak köylerde fabrikaların kurulacağını ve ciddi bir “köy sanayisinin” kurulması gerektiğini de belirtmiş, milliyetçi toplumcu düzende bunun gerçekleştirileceğini de eklemiştir (Karaca, 168). Kentle/kentleşmeyle bağlantılı bir kavram olan sanayileşmenin köyün, kırsal alanın yani doğal alanların (ekosistemlerin) tahribatı gibi bir kaygı duyulmadan ifade edilmesi, kent ve çevre sorunları açısından sağ milliyetçi gelenekteki tezatlığa çarpıcı bir örnek oluşturmaktadır.

Türk milliyetçi tefekkür dünyasının çevre algılamasındaki geleneksel kayıtsızlığı Türk-İslam sentezinin teorisyenlerinden birisi olarak kabul edilen ve görüşleri sağ milliyetçi çevrelerde muteber olan Profesör İbrahim Kafesoğlu'nun(1984'te vefat etmişti) milliyetçilik düşüncesini ele aldığı yazılarında da görmek mümkündür. Örneğin Kafesoğlu'nun, “Türk Milliyetçiliği'nin Meseleleri” adlı ‘meşhur’ kitabından anlaşıldığı kadarıyla kentleşmenin, sanayileşmenin veya kapitalistleşmenin getirdiği çevre sorunları doğrudan veya dolaylı olarak Türk milliyetçiliğinin meselesi olarak görülmemektedir. Buna mukabil, Kafesoğlu'na göre; Türk milliyetçiliği sosyalist ve liberalist dünya düzeninin her ikisine de karşı olmakla birlikte yine de kalkınmanın başlıca faktörü ona göre sermaye birikimidir. Ayrıca, “mal canın yongasıdır’ ilkesini benimsemiş olan Türk atalarımızın yolunda gidilmeli ve özel mülkiyetin kutsallığı kabul edilmelidir. Bu düşüncelerin doğal sonucu olarak da mülkiyet ve sermaye düşmanlığı yapan sosyalistlerle/solcularla sonuna kadar mücadele edilmelidir. Kafesoğlu, ekoloji düşüncesine temelden aykırı olan bu düşüncelerini şu özlü sözlerle tamamlamakta ve sağ milliyetçiliğin çevre algılaması açısından artık başka söze gerek bırakmamaktadır: “Bir memleketin iktisadi faaliyetini realize eden unsurlar o memleketin coğrafyası, iklimi, bitki örtüsü, madenleri, suları, toprağı ve nüfusedir.” (Kafesoğlu, 114). Görüldüğü gibi Kafesoğlu, dünya kapitalizminin bile daha yeni yeni gündemine aldığı suyun, toprağın, hatta iklimin metalaştırılması, ticarileştirilmesi düşüncesini-büyük ölçüde planlı olmayan bir düşünce refleksi olarak-çok daha önceden düşünce ufkuna yerleştirebilmiştir ki, elbette bu düşünceler, mülkiyet ve sermaye ile ilgili düşünceleriyle de paralellik taşımaktadır.

V.SAĞ MİLLİYETÇİ CAMİADAN AYKIRI BİR ÖRNEK: NURETTİN TOPÇU

Türkiye'nin siyasi düşünce geleneğinde, orijinal bir entelektüel olan ve milliyetçi-muhafazakâr düşüncenin öncülerinden biri olarak kabul gören Nurettin Topçu'nun, sağ düşünce geleneğinden ve pratiğinden oldukça farklı olan siyasi düşüncesinden burada, özel olarak, aykırı bir örnek olarak bahsetmek gerekmektedir. Diğer bütün milliyetçi akımlardan (Atatürk milliyetçiliği de dahil), sanayileşme-modernleşme-şehirleşme-teknoloji ve en önemlisi de kapitalizm karşıtlığıyla ve kırsal, doğal yaşama, doğal tarıma verdiği özel değerle ayrılan, bu açıdan genel olarak ekolojist düşünce ile benzerlikleri olsa da kendine has faşizan-devletçi tutumuyla onlardan da ciddi biçimde ayrılan Nurettin Topçu; sadece şehirleşmeye, endüstrileşmeye ve teknolojik gelişmeye ciddi bir eleştiri getirmekle kalmamış bunların doğurduğu “tüketim toplumu”nu ve “mekanikleşmiş toplum”u da somut veçheleriyle birlikte sorgulayarak, ekolojist düşünce geleneğinin “insanın yabancılaşması” sorunu çerçevesinde 1960'lı yıllarda başlatmış olduğu (modernizm-kapitalizm karşıtı) eleştirel yaklaşımların ve 1970'li yılların başındaki “aşırı büyüme” karşıtı çevreci hareketlerin adeta aynı dönemlerde Türkiye'deki tek temsilcisi olmuştur.

Nurettin Topçu'ya göre; yoğun teknoloji içeren, aşırı üretime dayalı büyüme ekonomisi ve bunun doğal sonucu olan sınırsız tüketim çılgınlığı insanlığın mahvından başka bir sonuca yol açmayacaktır. Liberal ticarete bağlı tüketim hırsları şehirlerde insani yaşamı öldürmüştür. Yoğun bir sanayileşme-kalkınmacılık eleştirisi yapan Topçu'ya göre Türkiye'nin şehirleri birer üretim merkezleri değil, tüketim merkezleridir. Sanayi toplumu olma adına bütün insani değerlerini yok edecek olan Türk milleti, nihayetinde yine sanayileşemeyecektir. Kalkınma hezeyanları içinde maddileşen toplumda köy hayatı da eski görkemini yitirecektir. Çeşitli tüketim araçları artık köy hayatının bir parçası olmuştur (Öğün, 1992; 123). Topçu, radyonun bile köy hayatına girmesinden rahatsız olurken, “tarım kent” projesini öneren ve bu proje çerçevesinde fabrikalaşmayı ve bütün tüketim araçlarını köye ulaştırmayı amaçlayan Alparslan Türkeş'in milliyetçilik anlayışından bu anlamda epeyce uzak düşmektedir. Üstelik Topçu, nükleeri ve atomu savunan Türkeş'in aksine militarizme, silahlanmaya özellikle de atom teknolojisine karşıdır. Ona göre “...Tekniğin hükümdarı olan demir tehlikeli bir cevherdir. Ona fazla yüklenmeye gelmez. İnsan demire ne kadar yüklenirse o da aynı şiddetle insana yüklenir. Biz ondan zayıfız. O ateşle birleşince yeryüzünü cehenneme çevirir. Atom bize bir sır verdi: En yüksek enerjinin kaynağı, en

büyük felaketlerin de kaynağıdır. Kâinattan ancak hakkımızı isteyelim.”(Öğün, 127). Toprak ve demirin iki zıt kutup olduğunu, insanın topraktan (doğa) doğup demirle (sanayi-teknoloji medeniyeti) yok oluşa gittiğini vurgulayan Topçu, biraz toprakları beyazların medeniyeti tarafından gasp edilen, yok edilen Kızılderili bilgelerin yakarışını; biraz çağdaş ekolojist çiftçi aktivistlerinin söylevlerini; biraz nükleer karşıtı hareket sözcülerinin bildirilerini; biraz da Budist rahiplerin vaazlarını hatırlatan şu düşünceleri sarf ediyor:

“Şüphe yok ki, bizi güneşe kavuşturan hayat topraktan fıskırdı; topraktan yaratıldık. Anamız toprağa bağlılığımız, kucağında son uykuya dalacağımız zamana kadar sürecek; ayağımız onun üstünden kesilmeyecek. Yine şüphe yok ki, güneşe görünen yüzlerin en güzeli toprağın yüzüdür. Kalbini, anasından doğduğu gibi koruyabilen insan, toprağından ayrılmayan insandır. Ona vatan, ona yatak, ona kabir topraktır. Ağaçlara, çiçeklere ve çayırlara varlık veren hayat toprakta gülümser. Güneş, her sabah doğarken toprağın kalbinden çıkar, her sevdalı akşam toprağa gömülür. Dünyamızın kalbi toprağın altında çarpmaktadır. Vefakârlık, sevgi ve samimiyet toprakta barınır. Dostluk, toprağın hiç değişmeyen, ihaneti bilmeyen yüzünde okunur. ...Topraktan uzaklaşan insanın ilk işi, topraktan çıkardığı demire yaklaşmak oldu. İlk demiri kılıç yaptı; başka insanların kafasını kesti. Sonra sabanına bağladı, toprağın bağrını eştı. Daha sonra demirden yaptığı aletlerle kurduğu şehirleri yerleştirdi. Burada toprak sevgisi yerini demirin hırsına bıraktı. Demirle oynadıkça içindeki şeytan harekete geçti. İnsanın eliyle aletleşen demir, ihtirasları kımıldattı... Toprak huzuru ve sonsuz saadeti yaşattığı halde, topraktan çıkarılan demir, dünyayı karanlıkla doldurdu. Bugün büyük makine halinde dünyamızın üstüne kabus gibi çöken demir saltanatı, kendisine hayran insanın kalbini çürütmüş ve huzur ile mutluluğu yeryüzünden kovmuş bulunuyor...” (Topçu, 1998; 170).

Bu düşünceler ekoloji düşüncesinin kurucularından Aldo Leopold'un toprak etiği yaklaşımını andırmaktadır. Nitekim çevre etiğine önemli katkıları olmuş olan ABD'li çevrebilimci Leopold (1887-1948) de, toprağın bir canlı varlık gibi görülmesini gerektiğini; toprağın insan tarafından yaralanmış ve hatta çoğu zaman öldürülmüş olduğunu söylemektedir. Toprağın bir arazi parçasından öte yaşayan canlı bir organizma olduğunu söyleyen ve çevre merkezci etik yaklaşımın da öncüsü olarak kabul edilen Leopold da tıpkı Topçu gibi insanın toprakla bütünleşmesini salık vermektedir (Reyhan, 2012; 78-79).

Nurettin Topçu'nun ilginç fikri yapısının felsefi altyapısı Bergson'un sezgici metafizik felsefesinin derin izlerini taşır. Topçu'ya göre; "Bergson'un felsefesi, pozitivism ile çeşitli izafiyeci(*relativiste*) felsefe sistemlerinin yıkıcı etkileri altında, mutlak hakikati elde etmenin ümit ve imanını kaybeden 19.Yüzyılın insanlığına, bu asrın sonlarında sezgi metodunu ortaya koymakla, bu ümit ve imanı getirmişti" (Topçu, 2002; 13). Topçu'nun etkisi altında kaldığı bu felsefi altyapıdan Aydınlanma düşüncesi, pozitivism ve Batıcılık aleyhtarı, ruhçu, maneviyatçı bir düşünce biçiminin oluşması daha bir kolay olmuştur. Böyle bir felsefi donanıma sahip olan Topçu, diğer milliyetçilerin yapmış oldukları kültür ve medeniyet ayrımının aksine, medeniyeti kültürden ayrı olarak değerlendirmemiş Batı'nın bilimciliğini-teknikçiliğini¹³ de, ahlakını da şiddetle eleştirmiştir (Topçu, 1998; 30). Yine, Nurettin Topçu'nun eleştirel düşünceleri yeşil siyasal düşünce içerisinde "sosyalist perspektifli" aynı zamanda "maneviyatçı" özelliğiyle özgün bir yer tutan Rudolf Bahro'nun fikirlerinde yoğun biçimde yer tutan "maddi uygarlık" eleştirilerini çağrıştırmaktadır. Bahro, ekolojist harekete manevi, sezgisel bir çerçeve çizmeye çalışmış ve bu anlamda "mistik ekoloji" denebilecek bir düşüncenin de öncülüğünü yapmıştır. Ekolojik çöküntüye neden olan etmenler içerisinde psikolojik faktörleri ön plana çıkarmasıyla ekoloji düşünürleri içerisinde özgün bir yer edinmiştir. Bahro da -tıpkı Topçu'nun düşündüğü gibi- mevcut kapitalist sanayi uygarlığı içerisinde insanın doğadan haddinden fazla koparıldığını, maneviyatına, iç benliğine uzaklaştırıldığını bunun en önemli nedeninin de insanın egoizminin, bu bencil öznenin yıkıcılığı olduğunu düşünmektedir. Bahro'ya göre, yine Topçu'nun düşüncelerine benzer şekilde, bu yıkımı

¹³ Batı'nın medeniyetini alıp milli kültürü muhafaza etmek düşüncesi genel olarak İslamcı ve Türkçü-milliyetçi geleneği içeren sağ siyasal düşüncenin ana düsturlarından biridir. Bu düşünce tarzı, Batı'nın emperyalist yöneliminin ve buna paralel olarak gelişen modernleşme sürecinin yarattığı kültürel iklim altında, "parçalanmaktan kurtulmak için gerilikten kurtulmak gerekir" tedirginliğinin de iteklemesiyle, teknik gelişme ve medeni ilerleme fikrinin baskın (dominant) tesiri altında kalan "modern İslamcı" ve "Türkçü" münevverlerin İkinci Meşrutiyet döneminde geliştirdikleri kurtuluş fikirlerinden biridir. Ziya Gökalp'in "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" şeklinde formüle ettiği bu düşünce tarzında teknoloji, fabrikalaşma, kalkınma, büyüme, İslam'ın veya Türklüğün geri kalmışlıktan kurtuluş reçetesi olarak sunulurken Türklük ve Müslümanlık değerlerinden taviz verecek bir Batılılaşmaya da karşı çıkmıştır. Bu yaklaşım, teknoloji, teknik gelişme ve kalkınma ile içkinleştirilen medeniyet ile ahlaki değerler, geleneksel kültür, töre ile içkinleştirilen maneviyatı keskin çizgilerle ayırır. Batı kültürünün dışlayan bu yaklaşım İkinci Meşrutiyet Batıcıları (Abdullah Cevdet, Kılıçzade Hakkı, Celâl Nuri vs.) tarafından sorgulanmıştır. Cumhuriyet'in özelliğiyle 1930'lar sonrasında Ziya Gökalp etkisinin azalmaya başladığı dönemdeki milliyetçi (Kemalist) uygulayıcıları tarafından da benimsenmemiştir. Zira onlara göre; Batı'nın tekniğini alıp zihniyetini-kültürünü dışlamak uygulanabilir bir durum değildir. Çünkü, teknoloji ve zihniyet birbirlerini üreten iki ayrılmaz parçadır. Bu iki parçanın tamamıdır, medeniyet. Nurettin Topçu da aynı sosyolojik (hatta epistemolojik) değerlendirmeyi yapmakta ancak bir farkla ki, Batıcıların-Kemalistlerin aksine bu durumu olumlamamaktadır. Nurettin Topçu, İslamcıların/Türkçülerin düşünce tarzından farklı olarak, medeniyetin maddi biçimleri olarak kabul edilebilecek olan teknoloji, kalkınma, kentleşme eleştirisini de -keskin biçimde- yapmaktadır.

önlemek için “seferber edilmesi gereken sadece akıl değil, duygusal ve manevi potansiyellerimizdir. Sadece yeni bir düşünce değil, yeni bir hissiyat lazımdır.” (Bahro, 1996; 57).

Tanıl Bora'ya göre Türk muhafazakârlığında kapitalizm ve teknoloji eleştirisi kıtlığında büyük istisna Anadolucu milliyetçiliğinin¹⁴ de simge isimlerinden olan Nurettin Topçu, “muhafazakâr devrimci” olarak nitelendirilebilecek özgün bir düşünceye sahiptir (Bora, 90). Bunu daha çok “muhafazakârlıkta devrim” olarak değerlendirmek de mümkündür.¹⁵ Bununla birlikte, Fırat Mollaer'e göre de -çevreci düşüncenin de temel argümanlarından olan- “evrensel sorumluluk ve insanlığın kurtuluşu gibi öğeler, Topçu'nun düşüncesinin sürükleyici motiflerindedir.” (Mollaer, 2007; 127). O zaman burada şu tespiti yapmak mümkündür: Milliyetçiliği (‘cemaatçi milliyetçilik’), sosyalizmi (‘kırsal sosyalizm’), maneviyatçı düşünceyi (‘şeriatı yadsıyan tasavvufi’), “şahsına münhasır” faşizm sempatanlığını¹⁶, devletçiliği, romantik pastoralizmi ve son kertede “insanlığın kurtuluşu” idealini aynı düzlem içerisinde benimseyen ve kendince içselleştiren Topçu, (bütün diğer faşizan-tutucu özelliklerini paranteze alırsak), sadece ekoloji düşüncesi çerçevesinde oldukça kısır olan Türk sağ düşünce geleneği açısından değil, genel olarak yeşil siyasal düşünce açısından da, -kendisi çevreci düşünceyi benimsediğini söylemese de-, incelenmeyi hak eden bir çizginin temsilcisi olmuştur.

Sağ milliyetçi geleneğin etkili düşünce mimarlarından Erol Güngör'ü de, burada Nurettin Topçu'nun düşüncelerini andıran bazı çözümlemeleri ve eleştirileri bağlamında ele almak gerekir. Erol Güngör de, yine Topçu boyutunda olmamakla birlikte, Topçu'nun eleştirilerini çağrıştıran modernleşme ve teknoloji değerlendirmesi yapmıştır. Teknolojinin bir vasıta olması gerektiğini düşünen Güngör'e göre, aynı teknoloji nükleer bomba yapımında da kanser tedavisinde de kullanılabilir. Güngör; teknolojiye ahlâki

¹⁴Aslında Nurettin Topçu dışında, Remzi Oğuz Arık ve Hilmi Ziya Ülken gibi Anadolular da egemen sağ milliyetçiliğin dışında kabul edilebilecek görüşler ileri sürmüşlerdir. Daha çok “Anadolu Hümanizmi”nin etkisi altında kalan bu görüşlerde de, toprağa ve coğrafyaya verdikleri önem açısından -en azından dolayı olarak- çevreci sayılabilecek bir duyarlılığın izlerini bulmak mümkündür.

¹⁵ Benzer şekilde Nurettin Topçu “şahsına münhasır” muhafazakârlığının altını çizen ve Topçu'nun bu çerçevedeki özgün düşüncelerinin henüz yeterince değerlendirilmediğinden yakınan Baran Dural'a göre Nurettin Topçu, “Türk muhafazakarlığının ‘tozlanmış’ bir zirvesi olarak, muhafazakar yazında yeniden ele alınıp tartışılacağı günü bekliyor” (Dural, 2005; 344)

¹⁶ Süleyman Seyfi Ögün, Topçu'nun faşizmin bazı ideolojik öğelerine (siyasal demokrasi aleyhtarlığı, kırsallığa vurgu vs.) sempati duymasından dolayı onun faşist olarak adlandırılmasının doğru olmadığını düşünmektedir. Ögün'e göre genel ideolojik evreni göz önüne alınacak olursa Topçu, faşizmden radikal olarak ayrılmaktadır. (Ögün, 1992; 173)

ve kültürel bir yön verilmesi gerektiğini düşünmektedir (Güngör, 1986; 37). Kontrol edilemeyen teknolojinin modernleşme ile birlikte beşeri değerlerin geri plana itilmesini bir sorun olarak gören Güngör'ün motivasyonunu etkileyen unsur; doğrudan veya dolaylı olarak ekolojik veya doğal tahribat değil, milli kültür krizine eşlik eden toplumsal tahribattır ve Güngör, doğadan bağımsız bir kültürel yabancılaşmaya dikkat çeker (s.245). Güngör bu motivasyonları açısından genel çevreci-ekolojik düşünceden veya Topçu'nun düşüncelerinden çok sağın genel modernleşme eleştirilerine daha fazla yatkınlık göstermektedir. Modernleşme sürecinin kültürel boyutlarına, "milli kültüre" etkisine yönelik eleştiriler sağın muhafazakârlıkla hemhâl olmuş milliyetçi, muhafazakâr ve İslamcı hallerinde dozaj farklılığı olmakla birlikte genel bir eleştiri konusu hep olmuştur. Genel olarak sağın içinde değerlendirilebilecek diğer Anadolucular da (Hilmi Ziya Ülken veya Remzi Oğuz Arık gibi), daha çok felsefi-zihinsel değişime olan etkisi ve mekânsal dönüşümün köylülüğe verdiği tahribat bağlamında bir takım eleştiriler getirmişlerdir. Ancak bu eleştiriler Topçu'nunki kadar, adeta bir programda dönüştürülerek sistematize edilmiş, bütünlük içinde ortaya konulmuş argümanlar değildir. Modernleşme ile birlikte gelişen teknolojik gelişme, üretim-tüketim genişlemesi ve mekânsal dönüşüm konusunda ciddi eleştirel bir tefekkür ortaya koymada Nurettin Topçu başı çekmekte, hatta neredeyse yegâne kalmaktadır.

SONUÇ YERİNE

Türkiye'de sağ milliyetçi siyasal düşünce geleneğinde, özellikle bu düşünce geleneğinin kurumsallaştığı 1970'lerdeki milliyetçi ideolojik yapılanmasında ve programlarında çevrenin korunması, doğal yapılar, tarımsal kirlilik (tarım ilaçlarının etkisi), toprak kirliliği, büyümenin kirletici niteliği, kentleşmenin meydana getirdiği çevre sorunları vs. gibi o dönemlerin entelektüel çevrelerinde, küresel politik gündeminde çokça tartışılan konular genellikle yok sayılmış, bütün bu olgulara genellikle milliyetçi ve ekonomik mantıkla bakılmıştır. Bu çerçevede sağ milliyetçi-muhafazakâr camia içerisinde tek istisna Nurettin Topçu'nun kendine has bir şekilde oluşturduğu ve yapıtlarında "isyan ahlaki" olarak adlandırdığı, sanayileşmeye, modernleşmeye, kentleşmeye, büyüme ekonomisine, kapitalizme yönelttiği doğadan, topraktan, kırdan, tarımdan yana radikal düşüncelerdir.

Günümüzde, çevre sorunlarının iyice aktüel bir sorun olarak halkın gündemini çok daha fazla meşgul ettiği malumdur. Çevre sorunlarına yönelik

bu kadar ilginin olduğu, daha da önemlisi ekolojik tehlike sinyallerinin iyiden iyiye duyulmaya başladığı, çevre duyarlılığının yükseldiği, çevresel örgütlenmelerin hızlandığı, geleceğe yönelik ciddi çevresel risklerin bilimsel araştırmalarla ortaya konduğu bir gerçektir. Çevre konusunda bu kadar enformasyonun olduğu bir dönemde sağ milliyetçiliğin de bu çerçevede, her ne kadar geleneği buna pek müsait değilse de, ciddi bir “çevreci düşünce” en azından “çevre politikası” belirlemesi beklenmektedir. Sağ milliyetçi siyasal hareketin (MHP ve BBP), söylem ve program düzeyinde, özellikle 2000’li yıllardan itibaren yazılı metinlere yansıyan bir çevre ilgisinin olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, sağ milliyetçi entelektüel gündeminde hâlâ bir “çevreci düşünce” belirtisi görülmemekte, siyasal aktörlerin de gündelik siyasal söylemlerinde, seçim dönemlerinde dahi çevre konuları çok alt sıralarda kalmaktadır. Soğuk savaş dönemi kapandıktan sonra, soğuk savaş ideolojileri, bu arada MHP milliyetçiliği de ciddi bir düşünsel dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşüm sürecinin de çevre duyarlılığı oluşturmada olumlu yönde etkilemesi olağandır. Buna rağmen, yetmişlerdeki kadar olmasa bile, yine de sağ milliyetçilik, çevre konusunda, özellikle pratik tavır ve hareketlerde görülen (ya da görülmeyen) bir kayıtsızlık sergilenmektedir.¹⁷

Ancak, bu kayıtsızlıkla çelişik bir şekilde, sağ milliyetçi siyasal hareketlerin parti programlarında ciddi bir “çevre politikası” varlığı hissedilmektedir. Sağ milliyetçi gelenekteki siyasi programların bu konudaki kısırlığı, biraz da şaşırtıcı bir şekilde, -tabii sadece metin/söylem düzeyinde- bir ölçüde giderilmiş gibi görünmektedir. Örneğin MHP’nin 2007 Seçim Bildirgesi’nde; yatırımlarda çevre dostu teknolojik kullanımın teşvik edileceğinden; çevre düzeni planlamasından; çevre zabıtası ve ihtisas mahkemelerinin kurulmasından; erozyonu önleyecek ciddi tedbirlerden; nesli tükenmekte olan bitki ve hayvanların özellikle koruma altına alınması gerekliliğinden ve de en önemlisi, diğer hiçbir sağ partinin, (hatta çoğu sol partilerin bile) çevre bahsinde o dönemlerde lafını bile etmediği, biyogüvenlik ve genetiği değiştirilmiş organizmalar konusundaki risklerin en aza indirilmesi için tarım, çevre ve teknoloji politikalarının birlikte ele alınmasından, gen bankası oluşturulmasından, organik tarımın yaygınlaştırılmasından ve tohum üretim ve genetik araştırma merkezlerinin kurulmasından bahsedilmektedir. 2011

¹⁷Ancak, ülkemizde sadece milliyetçi sağ partiler değil, aslında sol, sosyalist partiler de çevre politikası oluşturmada yetersiz kalmaktadırlar. Ruşen Keleş’e göre bunun nedeni, partileri, özellikle de sosyal demokrat partileri çevre sorunlarına sahip çıkmaya zorlayacak güçte çevreci grupların Türkiye’de olmamasıdır. Ruşen Keleş-Can Hamamcı, Çevrebilim, İmge Yayınları, Ankara, 1998, s.256 (Keleş-Hamamcı, 1998; 256).

Seçim Bildirgesi'nde; temiz ve sağlıklı bir çevrede yaşama hakkının temel insan hakkı sayılması gerektiği ifade edilmektedir. 2015 (1 Kasım) Seçim Bildirgesi'nde; çevreye dost ve duyarlı bir kalkınma anlayışının önemi vurgulanmakta, ekosistemi koruyan bir büyüme hedefi ortaya konmaktadır. “Bütüncül çevre”, “biyoçeşitlilik”, “ekolojik denge”, “biyoçeşitlilik”, “yaban hayatının korunması” gibi çevreci ifadelerin kullanıldığı programda çevreye ağırlıklı bir yer verilmiştir. Daha önceki programlarda gerçekleştirileceği vaadedilen çevre ihtisas mahkemeleri, çevre zabıta sistemi gibi kurumlar bu programda da yinelenmiştir. Yine sağ milliyetçiliğin daha muhafazakâr olan diğer partisi BBP'nin seçim bildirelerinde de çevrenin gelecek nesillerin emaneti olduğu belirtilmekte, çevre dostu büyüme vurguları bulunmaktadır. Bütün bu metin ifadeleri; sağ milliyetçi siyasi düşünce hareketinin çevre algılamasının günümüzde, söylem düzeyinde de olsa, olumlu bir dönüşüme girdiğinin sinyallerini vermektedir.

Elbette, geride, çevre konusunda (ana gövde itibarıyla) pek birikim bırakmayan bir düşünce mirası varken ve bu düşünce geleneği hâlâ etkisini sürdürüyorken seçim beyannamelerinde yazılanlara göre değerlendirme yapmak pek gerçekçi görünmemektedir. Ayrıca şunu da ifade etmek gerekir ki, seçim beyannamesinde yazılanlar, çevre politikası açısından sağ düşüncenin çitasına göre, yani görece, olumlu bir yaklaşım sergilemektedir. Yoksa olması gerekenin uzağındadır. Yine elbette çevre algısı konusundaki bu olumlu kısmi dönüşüm de yönetim bilimi çerçevesinde ele alınan bir “çevre koruması” hassasiyeti olarak görülmelidir. Yoksa, felsefi düzlemde bir “çevre etiği” oluşturmak ve ekosistem merkezli bir evrensel/ulusal sistem tahayyül ederek bu tahayyülü siyasal programına ve ideolojisine nakşetmek şeklindeki bir çevreci algılama ülkemizdeki mevcut siyasal kültür ve ideoloji gerçekliğinde değil sağ milliyetçiliğin, çevrecilik ile daha fazla özdeş kabul edilen solun bile tahayyül sınırlarının çok uzağındadır.

Sağ milliyetçiliğin içinden çıktığı düşünülen Nurettin Topçu felsefesinin ekolojisini yeniden ele alması ve buradan çevreci argümanlar çıkarması olası mıdır? Bu soruya verilecek net cevap şudur: Türk sağının ve onun dominant bir unsuru olan sağ milliyetçiliğin ekolojik bir ufka yönelmesini engelleyen geleneğinden gelen ciddi bir entelektüel noksanlık vardır. Ancak, iyimser olarak da şunu söylemek gerekir ki, genel olarak sağ besleyen geleneksel kültürel kodlar -kendiliğinden refleksi bir tepkisellik ile de yeniden üretilerek-günümüze taşıdığı “modernizm öncesi” değerleriyle bir ölçüde ekolojik düşüncesinin modernizm eleştirisi ile uyum gösterebilme potansiyeli

taşımaktadır. Bir farkla ki, ekolojist hareket bu eleştiriyi gayet ekolojik bir bilinçle gerçekleştirmektedir, sağ düşüncede eksik olan bu “bilinç”tir. Sağ milliyetçi gelenekte de -kısmen Nurettin Topçu dışında-bu bilinci besleyecek bir miras bırakılmamıştır.

KAYNAKÇA

- AFRASRİYABİ, Kaveh L. (2007), “İslami Bir Çevre İlahiyatına Doğru”, İslam ve Ekoloji-Bahşedilmiş Bir Emanet (Der: Richard C.Foltz) (Çev: Nurettin Elhüseyni), Oğlak Yayınevi, İstanbul, 2007.
- ATSIZ, Nihal. (1963), “Sağcı Kimdir”, Ötüken Dergisi, Şubat, Sayı 2.
- ATSIZ, Nihal. (2014), Türk Ülküsü, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- BAHRO, Rudolf. (1996), Nasıl Sosyalizm? Hangi Yeşil? Niçin Tinsellik?, (Der/Çev: Tanıl Bora, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BECK, Jan Mansvelt. (1990), Çevre ve Üçüncü Dünya, (Çev. Kadir Canatan), Endülüs Yayınları, İstanbul.
- BOBBİO, Norberto. (1999), Sağ ve Sol: Bir Politik Ayrımın Anlamı (Çev. Zühal Yılmaz), Dost Yayınları, Ankara.
- BORA, Tanıl. (1998), Türk Sağının Üç Hali, Birikim Yayınları, İstanbul.
- DURAL, Baran. (2005), Türk Muhafazakarlığı ve Nurettin Topçu, Birharf Yayınları, İstanbul.
- ERDEM, Galip. (1974), Suçlamalar, Töre-Devlet Yayınları, Ankara.
- GÜNGÖR, Erol. (1986), Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan. (2000), Felsefe Ansiklopedisi, Cilt 6, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- KAÇMAZOĞLU, Bayram. (1995). Türkiye’de Siyasal Fikir Hareketleri, Birey Yayınları, İstanbul.
- KAFESOĞLU, İbrahim. (1999), Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- KARA, Abdulvahap - YEŞİLOT, Okan. (2011), Avrasya’nın Yükselen Yıldızı Kazakistan, İstanbul Ticaret Odası yayınları, İstanbul.
- KARACA, Kurt. (1973), Milliyetçi Türkiye: Milliyetçi Toplumcu Düzen, Emel Matbaacılık Yayınları, Ankara.
- KELEŞ, Ruşen – HAMAMCI, Can – ÇOBAN, Aykut. (2009), “Çevre Politikası”, İmge Yayınları, Ankara.
- KELEŞ, Ruşen -HAMAMCI, Can. (1998), Çevrebilim, İmge Yayınları, Ankara.
- KHOSHOO, T.N., - MOOLAKKATTU, John S., Mahatma Gandhiandthe Environment, TheEnergyand Resources Institute (TERI Press) 2009.
- KOCA, Bayram, “Türkiye’de İslam ve Sosyalizm İlişkisi Bağlamında Emek ve Adalet Platformu ve Anti-kapitalist Müslümanlar”, Türkiye’de İslam ve Sol (Der: Bayram Koca), Vivo Yayınları, İstanbul, 2014.
- KÖKER, Levent, “Demokrasi Kavramı ve Türk Filmleri”, Türk Filmlerinde Demokrasi Kavramının Gelişmesi (Der. Oğuz Onaran vd.), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.
- LANDAU, J.M., Türkiye’de Sağ ve Sol Akımlar, (Çev. Erdinç Baykal), Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 1979.
- LÖWY, Michael, Ekososyalizm, (Çev.Hande Turan Abadan), Epos Yayınları, Ankara, 2014.
- MOLLAER, Fırat, Anadolu Sosyalizmine Katkı/Nurettin Topçu Üzerine Yazılar, Dergah Yayınları, İstanbul, 2007.
- ÖĞÜN, Süleyman Seyfi, Türkiye’de Cemaatçi Milliyetçilik ve Nurettin Topçu, Dergah Yayınları, İstanbul, 1992.
- REYHAN, Hakan, Ekolojik Emperyalizm-Gıdaya Tahakkümün Biyopolitiği, Alter Yayınları, Ankara, 2012.

- SHİVA, Vandana, Çalınmış Hasat-Küresel Gıda Soygunu, (Çev. Ali K.Saysel), bgst Yayınları, İstanbul, 2006.
- STADUENMAIER, Peter, Nazi Partisi'nin "Yeşil Kanadı" ve Faşist Ekolojinin Tarihsel Kökenleri (Çev. Ahmet.A.Aşıcı-Sezgin Ata), İskenderiye Yazıları Ocak-Şubat Sayı:24.
- TOPÇU, Nurettin, Kültür ve Medeniyet-Bütün Eserleri/9, (Haz: Ezel Erverdi-İsmail Kara),Dergah Yayınları, İstanbul, 1998.
- TOPÇU, Nurettin, Bergson, Dergah Yayınları, İstanbul, 2002.

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ ÖĞRETMENLERİNİN ALEVİLİĞİN ÖĞRETİMİ İLE İLGİLİ YETERLİK ALGILARI

İbrahim TURAN¹

Atıf/©: Turan, İbrahim (2017). *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Aleviliğın Öğretimi İle İlgili Yeterlik Algıları*. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.879-902

Özet: Alevilikle ilgili tartışmalar, Cumhuriyet tarihinin en sorunlu alanlarından birisini oluşturmaktadır. Cumhuriyet döneminde din-devlet ilişkilerinin gerilimli yapısı doğal olarak Alevilikle ilgili tartışmalara da yansımıştır. Ancak son yıllarda Türkiye’de temel hak ve özgürlükler konusunda yaşanan iyileşmelere paralel olarak Alevi toplumu da taleplerini daha rahat dile getirme fırsatı bulmuştur. Bu noktada özellikle Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) derslerinde Aleviliğe yer verilmesi onların taleplerinin karşılanması açısından önemli bir gelişme olarak görülebilir. Ancak DKAB derslerinde Aleviliğe yer verilmesi aynı zamanda DKAB öğretmenlerinin de yeterlik durumlarını gündeme getirmektedir. İşte bu çalışmada DKAB öğretmenlerinin Aleviliğın öğretimi konusundaki yeterlik algıları incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Din eğitimi, Alevilik, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi.

The Perception Of Proficiencies Of Religious Culture And Moral Knowledge Teachers About Teaching Of Alavism

Citation/©: Uzunbacak, Hasan Hüseyin. (2017). *The Perception Of Proficiencies Of Religious Culture And Moral Knowledge Teachers About Teaching Of Alavism*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp. 879-902

Abstract : The debates about Alavism constitute one of the most problematic areas of the Republican history. In the course of Republic period tensional structure of religion and state relations naturally reflects on the debates about Alavism. On the other hand in parallel with the developments on the fundamental rights and freedoms in recent years Alavi society took also opportunity to express its demands more easily. In this regard especially inclusion of the Alavism in religious culture and moral knowledge course can be interpreted as a significant development in terms of the fulfillment of their demands. But this situation at the same time makes religious culture and moral knowledge teacher’s qualification a current issue. In this study it will dealt with the perception of competency of religious culture and moral knowledge teachers about teaching of Alavism.

Keywords: Education, Religious Education, Alavism, Religious Culture and Moral Knowledge.

Makale Geliş Tarihi: 07.06.2017/ Makale Kabul Tarihi: 12.10.2017

¹ Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı, e-posta: i.turan@omu.edu.tr

I. GİRİŞ

Cumhuriyet tarihi boyunca devletin dinle ilişkisi, zaman zaman geçici iyileşmelere sahne olmuşsa da çoğunlukla sağlıklı bir zeminde ele alınmaktan uzak kalmıştır. Dine yüklenen anlam, onun anlaşılma biçimi, siyasal ve toplumsal hayatta dinin konumlandırılmasını etkilemiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında, yönetici elitin dine yüklediği anlam ile “din” denilince halkın zihninde beliren anlam birbirinden farklı olduğu için din devlet ilişkilerinde farklı yorum ve değerlendirmelerin ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Kurucu iradenin dine karşı tavrı, daha çok “Batılı” bir mantıkla “modern” bir fikir yoğrulmasıyla ve “pozitivist” bir düşünce biçimiyle şekillenmiştir. O nedenle din kimi zaman siyasi otoritenin meşruiyet aracı olmuş, kimi zaman geçmişe ait köhnemiş bir kültürel miras olarak telakki edilmiştir. (Mardin, 2015: 119-126; Aktay, 2000) Bu bağlamda din hürriyeti de, dinin vicdanlara ve mabetlere sıkışmasından başka bir anlam ifade etmez olmuştur. Özellikle yirminci yüzyılın ikinci çeyreğinde yaşanan din karşıtı gelişmeler, Türkiye’de bir inanç grubu olarak Alevi toplumunu da etkilemiştir. Çünkü bu süreçte devletin din ile olan ilişkisi ağırlıklı olarak ideolojik bağlamda ele alınmış, toplumun bu yöndeki itirazları ve farklı talepleri görmezden gelinmiştir.

Türkiye’de 2000’li yıllardan itibaren demokratikleşme adımlarına hız verilmesi, farklı inanç ve kanaatlerin de kendini ifade etmesine ve aynı zamanda sorunlarını daha açık bir şekilde ortaya koymasına izin vermiştir. Bu bağlamda bir inanç grubu olarak Alevi toplumu da sorunlarını ve taleplerini siyasi çevrelerde daha yüksek bir sesle ifade edebilme imkânı bulmuştur. 2009 yılında başlayan Alevi açılımı ile birlikte farklı Alevi örgütlenmeleri ve devletin yetkili birimleri aynı masanın etrafında buluşmuş, sorunlar objektif bir şekilde masaya yatırılmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda bu gelişmelerin pratikte de bir karşılığının olması, beklenen bir durumdur. Bu bağlamda özellikle Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) derslerinde 12. Sınıf müfredatında “Tasavvufi Yorumlar” başlığı altında Alevilik konusunda bilgilere yer verilmiştir. Kaldı ki, yapılan araştırmalara bakıldığında, Alevi toplumunun DKAB dersi hakkındaki görüşlerinin, müfredatta Alevilik-Bektaşılık olması kaydıyla olumlu karşılandığı görülmektedir. (Özdemir-Arıcı, 2011: 86-87) Müfredatta Alevilikle ilgili konular ilave edilince bu konuların öğretimini yapacak Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin Alevilik konusundaki yeterlik durumları da önem kazanmıştır. Bu

çalışmada, Din kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin Alevilik hakkındaki yeterlikleri algıları konu incelenmektedir.

II. PROBLEM DURUMU

2011-2012 Eğitim-Öğretim yılında yürürlüğe giren Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) öğretim programında 12. Sınıfta “İslam Düşüncesinde Tasavvufi Yorumlar” ünitesi altında “Alevilik-Bektaşilik” konusuna yer verilmiştir. (MEB, 2010: 64) Bu çerçevede özellikle Alevi vatandaşların yoğun olarak yaşadığı yerleşim birimlerinde DKAB öğretmenlerinin Alevilikle ilgili yeterlilik durumlarının ne olduğu sorusu, bu araştırmanın temel problemini teşkil etmektedir.

Araştırmada bu temel problem çerçevesinde ayrıca şu alt problemlere cevap aranacaktır:

- Araştırmaya katılanların mezun oldukları bölümlere göre, Aleviliğin inanç ve kültürü hakkında bilgi sahibi olma durumları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
- Araştırmaya katılanların mezun oldukları bölümlere göre, Alevilikle ilgili bilgilerinin kaynağı açısından anlamlı bir farklılık var mıdır?
- Araştırmaya katılanların mezun oldukları bölümlere göre, DKAB dersinde Aleviliği anlatırken zorluk yaşama durumları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
- Araştırmaya katılanların mezun oldukları bölümlere göre, öğrencilerin Alevilikle ilgili sorularını yeterli derecede yanıtlayabilme durumu arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
- Araştırmaya katılanların mezun oldukları bölümlere göre, Alevilikle ilgili eğitim alma durumları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

III. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Türkiye’de demokratikleşme adımlarının etkin bir şekilde ortaya konulmaya çalışıldığı bir dönemde din özgürlüğü kapsamında Alevi toplumunun inanç ve kanaatleriyle ilgili ihtiyaç ve beklentilerine uygun çözümlerin üretilmesi bu adımların kalıcılığının sağlanması açısından önemlidir. Bu bağlamda, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde 12. Sınıfta yer alan Tasavvufi Yorumlar başlığı altında Alevi inanç ve öğretilerine yer verilmektedir. Ancak bu konulardaki kazanımların sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi, her

seyden önce DKAB öğretmenlerinin bu konudaki yeterliklerine bağlıdır. Bunun yanında Alevi toplumunda kısmi de olsa var olan bazı ön kabullerin ortadan kaldırılabilmesi yine DKAB öğretmenlerinin bu alandaki yeterlilik durumlarıyla yakından ilgili görünmektedir. İşte bu araştırmanın amacı, DKAB öğretmenlerinin Alevilik hakkındaki yeterlilik durumlarını tespit etmek ve ihtiyaca göre gerekli önerilerde bulunmaktır.

IV. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

A. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 1 Mart-30 Nisan 2016 tarihleri arasında Amasya, Çorum ve Tokat il, ilçe, kasaba ve köylerinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) öğretmeni olarak görev yapan toplam 839 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmada bu illerin seçilmesinin temel nedeni, Alevi vatandaşların yoğun olarak yaşadığı bölgeler olmasından kaynaklanmaktadır. Öğretmenlerin illere göre dağılımı Amasya (201), Çorum (238) ve Tokat (400) şeklinde sıralanmaktadır.² Araştırma evrenini temsilen, Amasya, Çorum ve Tokat'ın il, ilçe, kasaba ve köylerinde görev yapmakta olan 145 öğretmen örneklem olarak seçilmiştir. Örneklem seçilirken öğretmenlerin Alevi yerleşim yerlerinde (mahalle, belde vb.) görev yapanlardan tercih edilmesine özen gösterilmiştir. Örneklemen illere göre dağılımı ise; Amasya: 40, Çorum: 40 ve Tokat: 65 şeklinde sıralanmaktadır.

B. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket uygulaması yapılmıştır. Hazırlanan anket soruları önce 30 kişilik bir örneklem grubuna uygulanmış ve uygulama sonunda ankette görülen eksiklikler giderilmiştir. Bu düzeltmeler yapıldıktan sonra Amasya, Çorum ve Tokat illerinde Alevi yerleşim yerlerinde görev yapmakta olan 166 DKAB öğretmeni üzerinde uygulanma yapılmıştır. Uygulamalar bizzat araştırmacı tarafından takip edilmiş ve deneklerin kendilerini rahat hissetmeleri ve görüşlerini nesnel ölçütlere göre beyan etmeleri için gerekli uyarılar yapılarak gizliliğe yönelik kaygılar giderilmiştir. Daha sonra, uygulanan anketler kontrol edilmiş ve eksik veya yanlış olarak doldurulan 21 anket değerlendirme dışında bırakılmış, doğru olarak doldurulmuş olan 145 anket değerlendirmeye alınmıştır.

² İllere göre öğretmen sayıları, 1 Mart 2016 tarihinde araştırmanın yapıldığı il milli eğitim müdürlüklerinden temin edilmiştir.

C. Verilerin Toplanması ve Analizi

Anketlerden elde edilen veriler tasnif edildikten sonra SPSS istatistik programında işlenmiştir. İlk olarak Araştırmaya katılan öğretmenlere ilişkin bazı kişisel bilgilerin frekans dağılımlarına bakılmış, ardından bazı bağımsız değişkenlerle bağımlı değişken arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla karşılaştırma tablolarına yer verilmiştir.

Tabloların yorumlanmasında, frekans dağılımlarına bakılmış, bunun yanında değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığına bakmak için X^2 (Ki Kare) tekniği kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkinin önem kontrolü için ise, asgari 0,05 manidarlık düzeyi kabul edilmiştir.

V. BULGULAR VE YORUM

A. Ankete Katılanlarla İlgili Bazı Bilgiler

1. Ankete Katılanların Mesleki Kıdemlerine Göre Dağılımı

Tablo 1: Ankete Katılanların Mesleki Kıdemlerine Göre Dağılımları

Mesleki Kıdem	N	%
1-3 yıl	21	14,5
4-5 yıl	23	15,9
6-10 yıl	32	22,1
11-15 yıl	27	18,6
16-20 yıl	21	14,5
21 yıl ve daha fazla	21	14,5
Toplam	145	100,0

Tabloya göre, ankete katılanların % 14,5'ini 1-3 yıl arası görev yapan öğretmenler oluştururken, 4-5 yıl arası görev yapanların oranı % 15,9, 6-10 yıl arası görev yapanların oranı % 22,1, 11-15 yıl arası mesleki kıdeme sahip olanların oranı % 18,6, 16-20 yıl arası kıdeme sahip olanların oranı % 14,5 ve 21 yıl ve daha fazla mesleki kıdeme sahip olanların oranı da % 14,5 olarak görülmüştür. Bu sonuçlara göre, ankete katılan öğretmenlerin mesleki kıdemlerinin DKAB öğretmenlerinin Alevilikle ilgili yeterlilik algılarını değerlendirebilecek birikime sahip olduğu anlaşılmaktadır.

2. Ankete Katılanların Görev Yaptığı Yere Göre Dağılımı

Tablo 2: Ankete Katılanların Görev Yaptıkları Yere Göre Dağılımları

Görev Yaptığı Yer	N	%
İl merkezi	62	42,8
İlçe merkezi	70	48,3
Belde veya Köy	13	9,0
Toplam	145	100,0

Tabloya göre, ankete katılanların % 42,8'i il merkezinde görev yaparken, % 48,3'ü ilçe merkezinde ve % 9'u da belde veya köyde görev yapmaktadır.

3. Ankete Katılanların Mezun Olduğu Bölüme Göre Dağılımı

Tablo 3: Ankete Katılanların Mezun Oldukları Bölüme Göre Dağılımları

Mezun Olduğu Bölüm	N	%
İlahiyat	100	69,0
DKAB	45	31,0
Toplam	145	100,0

Tablo 3'te ankete katılanların mezun oldukları bölümlere göre dağılımlarına yer verilmiştir. Buna göre, katılımcıların % 69 gibi büyük bir oranı İlahiyat bölümünden mezun iken, % 31'i DKAB bölümü mezunudur. DKAB bölümü mezunlarının sayısının ilahiyat bölümü mezunlarına göre daha az olmasından dolayı oran bu şekilde gerçekleşmektedir. Zira yapılan diğer çalışmalarda da benzer şekilde DKAB bölümü mezunlarının oranının ilahiyat bölümü mezunlarına göre daha az olduğu görülmektedir. (Akyürek, 2012: 15)

4. Ankete Katılanların Bulunduğu Yerdeki Görev Süresine Göre Dağılımı

Tablo 4: Ankete Katılanların Bulunduğu Yerdeki Görev Süresine Göre Dağılımları

Bulunduğu Yerdeki Görev Süresi	N	%
1-3 yıl	75	51,7
4-6 yıl	42	29,0
7-9 yıl	13	9,0
10 yıl ve daha fazla	15	10,3
Toplam	145	100,0

Tablo 4'te ankete katılanların görev yaptıkları yerde geçirdikleri sürelerle göre dağılımlarına yer verilmiştir. Buna göre, katılımcıların % 51,7'si

buldukları yerde 1-3 yıl arası görev yaptığını ifade ederken, % 29'u 4-6 yıl, % 9'u 7-9 yıl ve % 10,3'ü de 10 yıl ve daha fazla görev yaptığını belirtmiştir.

B. Ankete Katılanların Mezun Oldukları Bölüme Göre Alevilikle İlgili Yeterlilik Algıları

1. Ankete Katılanların Alevilik İnanç ve Kültürü Hakkında Bilgi Sahibi Olma Durumlarına Göre Dağılımı

Tablo 5: Ankete Katılanların Alevilik İnanç ve Kültürü Hakkında Bilgi Sahibi Olma Durumlarına Göre Dağılımları

Mezun Olduğu Bölüm	N %	Alevilik inanç ve kültürü hakkında bilginiz var mı?		Toplam
		Evet	Kısmen veya Hayır	
İlahiyat	N %	58 58,0	42 42,0	100 100,0
DKAB	N %	15 33,3	30 66,7	45 100,0
Toplam	N %	73 50,3	72 49,7	145 100,0

$X^2= 7,553$

SD= 1

p= 0,006

p< 0,05 Önemli

Araştırmada, ankete katılanlarında yeterlilik durumlarını tespit edebilmek için “Alevilik inanç ve kültürü hakkında bilginiz var mı?” şeklinde sorulan soruya, katılımcıların % 50,3’ü “evet”, % 49,7’si ise, “Kısmen veya Hayır” cevabını vermiştir. Mezun olunan bölüm ile Alevilik inanç ve kültürü hakkında bilgi sahibi olma durumu arasındaki farkın önemli olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılan Ki-Kare analizi sonucunda, 0,05 manidarlık düzeyinde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Mezun olunan bölümler açısından tabloya bakıldığında, İlahiyat bölümü mezunlarının % 58’i bu soruya “evet” cevabını verirken, DKAB bölümü mezunlarında bu oran % 33,3 olarak tespit edilmiştir. İlgili soruya “kısmen veya hayır” cevabını verenlerin oranı ilahiyat bölümü mezunlarında % 42 iken, DKAB mezunlarında % 66,7’dir. Bu sonuca göre, İlahiyat bölümü mezunları DKAB mezunlarına göre, Aleviliğin inanç ve kültürü hakkında daha fazla bilgi düzeyine sahip görünmektedir.

İlahiyat bölümü mezunlarının DKAB mezunlarına göre Alevilik hakkında daha fazla bilgiye sahip olması, bazı faktörler açısından değerlendirilmeye muhtaçtır. Bunlardan birincisi, öncelikle program yapılarının ve amaçlarının farklı olmasıdır. Nitekim Türkiye’nin köklü üniversitelerinin ilahiyat

fakültelerinin İlahiyat ve DKAB bölümlerinin programları incelendiğinde aradaki farklılaşmanın kodları kısmen çözülmektedir. Buna göre örneğin Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin mevcut 2015 tarihli programı incelendiğinde, İlahiyat programında, Alevilikle ilgili zorunlu bir ders bulunmamasıyla birlikte, 6. Dönemden itibaren yer alan seçmeli dersler arasında “Alevilik-Bektaşilik” adlı bir ders bulunmaktadır. Bunun dışında programda 8. Dönemde Mezhepler Tarihi dersi yer almaktadır. (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Lisans Programı, 2016) DKAB programına bakıldığında ise, 6. Dönemde Mezhepler Tarihi dersi yer alırken, seçmeli dersler arasında Alevilikle ilgili bir ders bulunmamaktadır. (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Lisans Programı, 2016) Buna karşılık diğer bazı üniversitelerin (Kırş. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Lisans Programı, 2016; Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Lisans Programı, 2016; Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Lisans Programı, 2016) programlarına bakıldığında, hem ilahiyat bölümünde hem de DKAB bölümünde Mezhepler Tarihi dersinin yanında seçmeli olarak okutulan Alevilik-Bektaşilik dersleri yer almaktadır.

Fakültelerin neredeyse hepsinin program çıktılarında, DKAB program çıktıları içerisinde, “Dinler ve dini akımlar hakkında bilgi sahibi olur” şeklinde ifadeler yer almakla birlikte, araştırma sonuçlarından hareketle, uygulamada bunun yeterli karşılığının bulunmadığı anlaşılmaktadır. Esasında hem ilahiyat bölümü hem de DKAB bölümü öğrencileri bu anlamda birbirine yakın dersler almaktadırlar. O halde burada konunun farklı bir boyutu olarak, derslere gösterilen ilgi üzerinde durulabilir. DKAB öğrencileri lisans eğitimleri boyunca alan derslerini ilahiyat programına göre daha az görüyor olmaları genel bir alan bilgisi eksikliğini gündeme getirmektedir. Kanaatimizce bunun etkisi ile kendilerini daha yetersiz algılamış olabilirler.

2. Ankete Katılanların Alevilik Hakkındaki Bilgilerinin Düzeyine Göre Dağılımı

Tablo 6: Ankete Katılanların Alevilik Hakkındaki Bilgilerinin Düzeyine Göre Dağılımları

Mezun Olduğu Bölüm	N/%	Alevilikle ilgili bilgileriniz hangisine uygundur?			Toplam
		Bazı temel kavramları bilirim	Aleviliğin inanç ve ibadet esaslarını genel olarak bilirim	Aleviliğin inanç ibadet ve değerlerini ayrıntılı olarak bilirim	
İlahiyat	N %	36 36,0	50 50,0	14 14,0	100 100,0
DKAB	N %	27 60,0	12 26,7	6 13,3	45 100,0
Toplam	N %	63 43,4	62 42,8	20 13,8	145 100,0

$X^2= 8,076$

SD= 2

$p= 0,018$

$p< 0,05$ Önemli

Araştırma bulgularından elde edilen sonuca göre, ankete katılanların % 43,4'ü Alevilik hakkında sadece kavramsal düzeyde bir bilgiye sahip iken, % 42,8'i genel bir bilgi sahibi olduğunu ve % 13,8 gibi az bir kısmı da Alevilik hakkında detaylı bilgiye sahip olduğunu ifade etmiştir. Mezun olunan bölüm ile Alevilikle ilgili bilgi düzeyi arasındaki farkın önemli olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılan Ki-Kare analizi sonucunda, 0,05 manidarlık düzeyinde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Aleviliği temel kavramlar düzeyinde bilme oranı DKAB mezunlarında % 60 iken, ilahiyat bölümü mezunlarında % 36'dır. Aleviliğin inanç ve ibadet esaslarını genel olarak bilme durumu İlahiyat bölümü mezunlarında % 50 olarak gerçekleşirken, bu oran DKAB mezunlarında % 26,7'dir. "Aleviliğin inanç, ibadet ve değerlerini ayrıntılı olarak bilirim" diyenlerin oranında anlamlı bir farklılık görünmemektedir. Bu sonuca göre, İlahiyat bölümü mezunları, DKAB bölümü mezunlarına göre Alevilik hakkında daha fazla bilgiye sahip görünmektedir. Burada DKAB bölümü ile ilahiyat bölüm dersleri karşılaştırıldığında, seçmeli dersler arasında fakülteler arasında bazı farklar olmakla birlikte, konumuzla ilgili olarak ilahiyat ve DKAB bölümü derslerinin birbirine yakın kredi/saat olduğu görülmektedir. O halde buradaki farkın doğrudan alınan derslerden ziyade bölümün getirdiği ilgi ve alaka ve/veya psikolojik bir algı olduğu düşünülebilir.

3. Ankete Katılanların Alevilikle İlgili Bilgilerinin Kaynağına Göre Dağılımı

Tablo 7: Ankete Katılanların Alevilikle İlgili Bilgilerinin Kaynağına Göre Dağılımları

Mezun Olduğu Bölüm	N/%	Alevilikle ilgili bilgilerinizi daha çok nereden aldınız			Toplam
		İmam-Hatip Lisesi	İlahiyat Fakültesi	Görev yaptığım yerdeki Alevi dedeleri ve diğer kaynaklar	
İlahiyat	N %	10 10,0	57 57,0	33 33,0	100 100,0
DKAB	N %	4 8,9	29 64,4	12 26,7	45 100,0
Toplam	N %	14 9,7	86 59,3	45 31,0	145 100,0

$X^2= 0,731$

SD= 2

$p= 0,694$

$p> 0,05$ Önemsiz

Tablo 7’de araştırmaya katılanların Alevilikle ilgili bilgilerinin kaynağına yer verilmiştir. Buna göre, katılımcıların % 9,7’si bu bilgilerinin kaynağı olarak İmam-Hatip Lisesini gösterirken, % 59,3’ü İlahiyat Fakültesini ve % 31’i de görev yaptıkları yerdeki Alevi dedelerini ve Alevilikle ilgili kaynaklardan yaptıkları okumaları göstermektedir. Mezun olunan bölüm ile Alevilikle ilgili bilgi edinme kaynakları arasındaki farkın önemli olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılan Ki-Kare analizi sonucunda, 0,05 manidarlık düzeyinde anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

4. Ankete Katılanların Alevilikle İlgili Gelişmeleri Takip Etme Durumlarına Göre Dağılımı

Tablo 8: Ankete Katılanların Alevilikle İlgili Gelişmeleri Takip Etme Durumlarına Göre Dağılımları

Mezun Olduğu Bölüm	N/%	Alevilikle ilgili güncel gelişmeleri takip eder misiniz?			Toplam
		Her zaman	Ara sıra	Hiç	
İlahiyat	N %	30 30,0	64 64,0	6 6,0	100 100,0
DKAB	N %	6 13,3	37 82,2	2 4,4	45 100,0
Toplam	N %	36 24,8	101 69,7	8 5,5	145 100,0

$X^2= 5,088$

SD= 2

$p= 0,079$

$p> 0,05$ Önemsiz

Tablo 8’de araştırmaya katılanların Alevilikle ilgili güncel gelişmeleri takip etme durumlarına yer verilmektedir. Buna göre, katılımcıların % 24,8’i Alevilikle ilgili güncel gelişmeleri “her zaman” takip ettiklerini söylerken, % 69,7’si “ara sıra” ve % 5,5’i de “hiç” takip etmediklerini belirtmişlerdir. Mezun olunan bölüm ile Alevilikle ilgili güncel gelişmeleri takip etme durumu arasındaki farkın önemli olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılan Ki-Kare analizi sonucunda, 0,05 manidarlık düzeyinde anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Alevilik konusu, Türkiye’de özellikle son yıllarda insan hakları ve temel özgürlüklerle ilgili olarak en çok tartışılan konular içinde yer almaktadır. (Başdemir, 2011: 59-72; Turan, 77-109; Zengin, 2013: 63-87) Hatta AB İlerleme raporlarında düzenli olarak yer verilen temel tartışma konularından birisidir. (Turan, 2013: 274-276) Bu bağlamda meselenin tartışma boyutları içinde öne çıkan husus ise, dersin zorunluluğun yanı sıra içeriğidir. Böylesine önemli bir konuda DKAB öğretmenlerinin güncel gelişmeleri çoğunlukla takip etmiyor olması, gerek medya gerekse yazılı literatür üzerinden tartışılan meselenin detaylarına vakıf olunmadığı şeklinde yorumlanabilirken DKAB öğretmenlerinin okuma alışkanlıkları konusunu da gündeme getirmektedir. Bu anlamda alanla ilgili okumaların yeterli seviyede gerçekleşmemesi, yeterlilik algısına olumsuz etki ettiği düşünülmektedir. Zira Koç, DKAB öğretmenlerinin yeterlikleri üzerine yaptığı çalışmasında, araştırmaya katılan öğretmenlerin % 40,5’inin ayda bir kitaptan daha az okuduğunu, % 49,4’ünün ise ayda 1-2 kitap okuduğunu, dolayısıyla bunun öğretmenlik mesleği açısından düşünüldüğünde yeterli olmadığını ifade etmektedir. (Koç, 2010: 123) Zengin de benzer şekilde, DKAB öğretmenlerinin mesleki açıdan kendilerini geliştirmek için sürekli çaba gösterme konusundaki puan ortalamalarının (\bar{x} = 3,29, oldukça yeterli) oldukça yüksek olmasına karşın, mesleki gelişime katkı sağlayacak kitap okuma vb. etkinliklere katılma puan ortalamasının (\bar{x} = 3,15, yeterli) daha düşük seyrettiği görülmüştür. Zengin, 2013: 13) Koç ve Zengin’in çalışmalarında ulaştıkları sonuçlar, araştırmamızda ulaştığımız verileri destekler mahiyettedir.

5. Ankete Katılanların DKAB Dersinde Aleviliğe Yer Verilmesi Hakkındaki Düşüncelerine Göre Dağılımı

Tablo 9: Ankete Katılanların DKAB Dersinde Aleviliğe Yer Verilmesi Hakkındaki Düşüncelerine Göre Dağılımları

Mezun Olduğu Bölüm	N/%	DKAB Dersinde Aleviliğe yer verilmesi hakkındaki düşünceniz nedir?			Toplam
		Detaylı olarak yer verilmelidir	Ana hatlarıyla yer verilmelidir	Yer verilmemelidir	
İlahiyat	N %	31 31,0	62 62,0	7 7,0	100 100,0
DKAB	N %	15 33,3	25 55,6	5 11,1	45 100,0
Toplam	N %	46 31,7	87 60,0	12 8,3	145 100,0

$X^2 = 0,902$

SD= 2

$p = 0,637$

$p > 0,05$ Önemsiz

Ankete katılanların, DKAB dersinde Aleviliğe yer verilmesi hakkındaki düşüncelerine başvurulduğu soruya, katılanların % 31,7'si “detaylı olarak yer verilmelidir” derken, % 60'ı “ana hatlarıyla yer verilmelidir” demekte ve % 8,3'ü de “yer verilmemelidir” şeklinde görüş beyan etmektedir. Mezun olunan bölüm ile Alevilik hakkında bilgi edinme kaynakları arasındaki farkın önemli olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılan Ki-Kare analizi sonucunda, 0,05 manidarlık düzeyinde anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Araştırmaya katılan DKAB öğretmenlerinin % 91,7 gibi büyük bir oranının, DKAB dersinde Aleviliğe yer verilmesi gerektiğini düşünmesi, konu hakkındaki farkındalığı gösterirken, bu dersi verecek öğretmenlerin yeterliliği konusunun daha da ciddi bir şekilde ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

6. Ankete Katılanların DKAB Dersinde Aleviliği Anlatırken Zorluk Yaşama Durumlarına Göre Dağılımı

Tablo 5: Katılanların DKAB Dersinde Aleviliği Anlatırken Zorluk Yaşama Durumlarına Göre Dağılımları

Mezun Olduğu Bölüm	N/%	DKAB dersinde Aleviliği anlatırken, konuya yetkinlik açısından zorlanıyor musunuz?			Toplam
		Evet	Kısmen	Hayır	
İlahiyat	N %	5 5,0	60 60,0	35 35,0	100 100,0
DKAB	N %	4 8,9	35 77,8	6 13,3	45 100,0
Toplam	N %	9 6,2	95 65,5	41 28,3	145 100,0

$X^2= 7,406$

SD= 2

$p= 0,025$

$p< 0,05$ Önemli

Tablo 10'da araştırmaya katılanların DKAB derslerinde Alevilik konusunu anlatırken konuya yetkinlik bakımından zorlanıp zorlanmadıkları sorulmuştur. Verilen cevaplara bakıldığında, öğretmenlerin % 6,2'si "evet" cevabını verirken, % 65,5'i "kısmen" ve % 28,3'ü de "hayır" cevabını vermiştir. Mezun olunan bölüm ile ders anlatırken konuya yetkinlik açısından zorlanma durumları arasındaki farkın önemli olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılan Ki-Kare analizi sonucunda, 0,05 manidarlık düzeyinde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre, "evet" diyenlerin oranı DKAB mezunlarında % 8,9 iken, bu oran ilahiyat bölümü mezunlarında % 5 olarak gerçekleşmektedir. Aynı şekilde "kısmen" zorlandığını belirtenlerin oranı DKAB mezunlarında % 77,8 iken, ilahiyat mezunlarının % 60'ı ara sıra zorlandığını belirtmiştir. Alevilik konusunu anlatırken yetkinlik açısından zorlanma durumuna "hayır" cevabını verenlerin oranı, DKAB mezunlarında 13,3 olarak kendini gösterirken, ilahiyat bölümü mezunlarında bu oran % 35'tir. Bu sonuçlara göre, DKAB mezunları derslerde Alevilik konusunu anlatırken, ilahiyat mezunlarına göre daha fazla zorlanmaktadır. Ortaya çıkan sonuçlardan hareketle, ilahiyat bölümü mezunlarının DKAB bölümü mezunlarına göre, mesleki alan bilgisi derslerini daha yoğun olarak almaları, kanaatimizce onlarda özgüven oluşumunu desteklemekte ve kendini daha yetkin hissetmesine neden olmaktadır. Ayrıca Alevilikle ilgili tartışmaları DKAB mezunlarına göre daha fazla takip ediyor olmaları, bize mesleki aidiyet konusundaki farklılıkları düşündürmektedir. Özellikle farklı ortaöğretim kurumlarından mezun

olanların DKAB öğretmenliğini tercih edebiliyor olmalarının yanında ilahiyat bölümüne gelenlerin çok büyük bir kısmının imam-hatip lisesi mezunu olması mesleki yeterlilik bakımından bir ön hazırlık anlamı taşıırken, diğer taraftan mesleki aidiyet konusunu da gündeme getirebilir. Zira Koç'un yaptığı araştırmada DKAB öğretmenliğini seçenlerin % 50'si meslek sevgisini ifade ederken, kalan % 50'lik kısım kendi isteği dışında başka faktörlerin etkisiyle bu mesleği seçtiğini ifade etmiştir. (Koç, 2010: 119) Ayrıca Işıkdogan'ın DKAB bölümü mezunu öğretmenlerin yeterlik durumları üzerine yaptığı çalışmada DKAB bölümü mezunu öğretmenlerin özel alan yeterlikleri konusunda en az düzeyde sahip olunan üç yeterlik maddesi, "İslam dini dışındaki dinlerin öğretimine yeterli zaman ayırma ($\square=3,85$)", "Kur'an'ın mealinden okunması alışkanlığının kazandırılması ($\square=3,85$)", "Okul çevresinde yaşayan farklı inanç ve inanışları sınıf ortamına taşıma ($\square=3,35$, orta)" olarak tespit edilmiştir. Özellikle okul çevresinde yaşayan farklı inanışların sınıf ortamına taşınması noktasında sahip olunan yeterlik durumunun "orta" olarak çıkması, çalışmamızda ortaya çıkan bulguları destekler mahiyettedir. (Işıkdogan, 2006: 185)

8. Ankete Katılanların DKAB Dersinde Aleviliğin İnanç, İbadet ve Ahlak Esaslarını Açıklayabilme Durumlarına Göre Dağılımı

Tablo 6: Ankete Katılanların DKAB Dersinde Aleviliğin İnanç Esaslarını Açıklayabilme Durumlarına Göre Dağılımları

Mezun Olduğu Bölüm	N/%	DKAB dersinde Aleviliğin inanç esaslarını yeterli derecede açıklayabildiğinizi düşünüyor musunuz?			Toplam
		Evet	Kısmen	Hayır	
İlahiyat	N %	29 29,0	58 58,0	13 13,0	100 100,0
DKAB	N %	7 15,6	23 51,1	15 33,3	45 100,0
Toplam	N %	36 24,8	81 55,9	28 19,3	145 100,0

$X^2= 9,168$

SD= 2

$p= 0,010$

$p< 0,05$ Önemli

Ankete katılanlara DKAB derslerinde Aleviliğin inanç esaslarını ne derecede açıklayabildiği sorulmuştur. Katılımcıların verdikleri cevaplara bakıldığında, % 24,8'i yeterli derecede açıklayabildiğini ifade ederken, % 51,1'i kısmen

açıklayabildiğini ve % 19,3'ü de yeterli derecede açıklayamadığını ifade etmiştir. Mezun olunan bölüm ile Aleviliğin İnanç esaslarını yeterli derecede açıklayabilme durumu arasındaki farkın önemli olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılan Ki-Kare analizi sonucunda, 0,05 manidarlık düzeyinde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre, ilahiyat bölümü mezunlarının % 29'u kendini yeterli görürken, bu oran DKAB bölümü mezunlarında % 15,6'dır. Kendini yeterli görmeyenlerin oranı İlahiyat bölümü mezunlarında % 13 olarak tespit edilirken, DKAB bölümü mezunlarında % 33,3'tür. Bu verilere göre, ilahiyat bölümü mezunlarının DKAB bölümünden mezun olanlara göre kendilerini daha yeterli gördükleri anlaşılmaktadır. Ancak genel olarak kendini yeterli görme oranı her iki grupta da "kısmen" seçeneğinde yığılma göstermiştir.

Tablo 7: Ankete Katılanların DKAB Dersinde Aleviliğin İbadet Esaslarını Açıklayabilme Durumlarına Göre Dağılımları

Mezun Olduğu Bölüm	N/%	DKAB dersinde Aleviliğin ibadet esaslarını yeterli derecede açıklayabildiğinizi düşünüyor musunuz?			Toplam
		Evet	Kısmen	Hayır	
İlahiyat	N %	27 27,0	60 60,0	13 13,0	100 100,0
DKAB	N %	6 13,3	25 55,6	14 31,1	45 100,0
Toplam	N %	33 22,8	85 58,6	27 18,6	145 100,0

$X^2= 8,118$

SD= 2

$p= 0,017$

$p< 0,05$ Önemli

Tabloya göre, araştırmaya katılan öğretmenlerin Aleviliğin ibadet esaslarını yeterli derecede açıklayabilme durumuna bakıldığında, % 22,8'i "evet" cevabını verirken, % 58,6'sı "kısmen" ve % 18,6'sı da "hayır" cevabını vermiştir. Mezun olunan bölüm ile Aleviliğin ibadet esaslarını yeterli derecede açıklayabilme durumu arasındaki farkın önemli olup olmadığına bakmak için yapılan Ki-Kare analizi sonucunda, 0,05 manidarlık düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre, ilahiyat bölümü mezunları arasında "evet" diyenlerin oranı % 27 iken, DKAB mezunlarında % 13,3'tür. Sorulan soruya "hayır" cevabını verme oranı ilahiyat mezunları arasında % 13 iken, DKAB mezunlarında bu oran % 31,1 olarak gerçekleşmiştir. Bu

tabloda da “kısmen” diyenlerin oranı her iki bölüm mezunlarında da birbirine yakın çıkmıştır.

Tablo 8: Ankete Katılanların DKAB Dersinde Aleviliğin Ahlak Esaslarını Açıklayabilme Durumlarına Göre Dağılımları

Mezun Olduğu Bölüm	N/%	DKAB dersinde Aleviliğin ahlak esaslarını yeterli derecede açıklayabildiğinizi düşünüyor musunuz?			Toplam
		Evet	Kısmen	Hayır	
İlahiyat	N %	25 25,0	63 63,0	12 12,0	100 100,0
DKAB	N %	6 13,3	22 48,9	17 37,8	45 100,0
Toplam	N %	31 21,4	85 58,6	29 20,0	145 100,0

$X^2= 13,341$

SD= 2

$p= 0,001$

$p< 0,05$ Önemli

Tablo 13'te ankete katılanların DKAB dersinde Aleviliğin ahlak esaslarını açıklayabilme durumlarına bakılmıştır. Buna göre katılımcıların % 21,4'ü kendini bu konuda “yeterli” görürken, % 58,6'sı “kısmen yeterli” ve % 20'si ise “yetersiz” görmektedir. Mezun olunan bölüm ile Aleviliğin ahlak esaslarını yeterli derecede açıklayabilme durumu arasındaki farkın önemli olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılan Ki-Kare analizi sonucunda, 0,05 manidarlık düzeyinde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre, ilahiyat bölümü mezunlarının % 25'i kendini “yeterli” görürken bu oran DKAB mezunlarında % 13,3'tür. Kendini yetersiz görme oranı ilahiyat bölümü mezunları arasında % 12 iken, DKAB mezunlarında % 37,8'dir. Bu oranlar açısından bir değerlendirme yapıldığında, DKAB mezunlarında kendini yetersiz görenlerin oranı ilahiyat mezunlarına göre üç kattan daha fazladır.

DKAB derslerinde Aleviliğin inanç, ibadet ve ahlak esaslarını yeterli derecede anlatabilme konusunda ilahiyat bölümü mezunlarının DKAB mezunlarına göre kendilerini daha yeterli gördükleri tespit edilmiştir. Yukarıda da ifade edildiği üzere, lisans düzeyinde mezhepler tarihi ve seçmeli Alevilik dersleri alma konusunda belirgin bir farklılık olmamakla birlikte genel mesleki ders konusundaki farklılığında kendini yeterli hissetme noktasında bir farklılaşma sağladığı düşünülmektedir. Bu noktada DKAB öğretmenlerinin mesleki doyum ve motivasyonlarıyla ilgili yapılan farklı araştırmalara

bakıldığında, DKAB öğretmenlerinin mesleki doyum durumlarının genel olarak yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. (Çınar, 2015: 235-282)

9. Ankete Katılanların DKAB Dersinde Öğrencilerin Alevilikle İlgili Sorularına Cevap Verebilme Durumlarına Göre Dağılımı

Tablo 9: Ankete Katılanların DKAB Dersinde Öğrencilerin Alevilikle İlgili Sorularına Cevap Verebilme Durumlarına Göre Dağılımları

Mezun Olduğu Bölüm	N/%	DKAB dersinde öğrencilerin Alevilikle ilgili sorularına yeterli derecede cevap verebildiğinizi düşünüyor musunuz?			Toplam
		Evet	Kısmen	Hayır	
İlahiyat	N %	34 34,0	61 61,0	5 5,0	100 100,0
DKAB	N %	9 20,0	28 62,2	8 17,8	45 100,0
Toplam	N %	43 29,7	89 61,4	13 9,0	145 100,0

$X^2= 7,710$

SD= 2

$p= 0,021$

$p< 0,05$ Önemli

Tabloya göre, “DKAB dersinde öğrencilerin Alevilikle ilgili sorularına yeterli derecede cevap verebiliyor musunuz?” şeklindeki soruya katılımcıların % 29,7’si “evet” cevabını verirken, % 61,4’ü “kısmen” ve % 9’u da “hayır” cevabını vermiştir. Mezun olunan bölüm ile Alevilikle ilgili sorulara yeterli derecede cevap verebilme durumu arasındaki farkın önemli olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılan Ki-Kare analizi sonucunda, 0,05 manidarlık düzeyinde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre, ilahiyat mezunlarında “evet” diyenlerin oranı % 34, DKAB mezunlarında % 20’dir. Yeterli derecede cevap veremediğini ifade edenlerin oranı ilahiyat mezunlarında % 5 iken, DKAB mezunlarında % 17,8 olarak ifade edilmiştir. Bu sonuca göre, öğrencilerin Alevilikle ilgili sorularına yeterli derecede cevap verebilme bakımından ilahiyat bölümü mezunları DKAB bölümü mezunlarına göre daha yeterlidir.

10. Ankete Katılanların Programda Seçmeli Bir Alevilik Dersini Anlatabilme Durumlarına Göre Dağılımı

Tablo 10: Ankete Katılanların Programda Seçmeli Bir Alevilik Dersini Anlatabilme Durumlarına Göre Dağılımları

Mezun Olduğu Bölüm	N/%	Programa seçmeli bir Alevilik dersi konulsa, bu dersi yeterli şekilde anlatabileceğinizi düşünüyor musunuz?	Toplam

		Evet	Kısmen	Hayır	
İlahiyat	N %	37 37,0	48 48,0	15 15,0	100 100,0
DKAB	N %	13 28,9	17 37,8	15 33,3	45 100,0
Toplam	N %	50 34,5	65 44,8	30 20,7	145 100,0

X²= 5,551

SD= 2

p= 0,062

p> 0,05 Önemli

Tabloya göre, araştırmaya katılan DKAB öğretmenlerine, “programa seçmeli bir Alevilik dersi konulsa bu dersi yeterli derecede anlatabileceğinizi düşünüyor musunuz?” şeklinde soru sorulmuştur. Soruya verilen cevaplara bakıldığında, katılımcıların % 34,5’i “evet”, % 44,8’i “kısmen” ve % 20,7’si de “hayır” cevabını vermiştir. Mezun olunan bölüm ile seçmeli bir Alevilik dersini yeterli şekilde anlatabilme durumu arasındaki farkın önemli olup olmadığına bakmak amacıyla yapılan Ki-Kare analizi sonucunda, 0,05 manidarlık düzeyinde anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

11. Ankete Katılanların Alevilikle İlgili Eğitim Alma Durumlarına Göre Dağılımı

Tablo 16: Ankete Katılanların Alevilikle İlgili Eğitim Alma Durumlarına Göre Dağılımları

Mezun Olduğu Bölüm	N/%	Görev süreniz içinde Alevilikle ilgili herhangi bir eğitim aldınız mı?		Toplam
		Evet	Hayır	
İlahiyat	N %	23 23,0	77 77,0	100 100,0
DKAB	N %	4 8,9	41 91,1	45 100,0
Toplam	N %	27 18,6	118 81,4	145 100,0

X²= 4,078

SD= 1

p= 0,043

p< 0,05 Önemli

Eğitimde öğretmenlerin kendini geliştirmesi ve yeni gelişmelere karşı adaptasyon sağlaması önemlidir. Bunu sağlayan en önemli hususlardan birisi de şüphesiz hizmetiçi eğitim faaliyetleridir. (Oktay, 2011: 9) Özellikle öğretmenlik mesleğinde bilginin hızlı değişiminin yanında yaşanan toplumsal ve kültürel değişim ve dönüşümler de öğretmenlerin kendilerini sürekli olarak geliştirmesini gerekli kılmaktadır.

Tabloya göre, ankete katılanların % 18,6'sı görev yaptığı süre içinde Alevilikle ilgili en az bir defa eğitim aldığını ifade etmiştir. Katılımcıların % 81,4'ü ise Alevilik konusunda herhangi bir eğitim almadığını ifade etmiştir. Mezun olunan bölüm ile Alevilikle ilgili eğitim alma durumu arasındaki farkın önemli olup olmadığına bakmak amacıyla yapılan Ki-Kare analizi sonucunda, 0,05 manidarlık düzeyinde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre, herhangi bir eğitime katılma oranı ilahiyat bölümü mezunlarında % 23 iken, DKAB bölümü mezunlarında bu oran % 8,9'dur. Doğal olarak bu farklılık, Alevilik konusundaki yeterlikleri noktasında ilahiyat bölümü mezunlarının DKAB mezunlarına göre kendilerini daha yeterli algılamalarına neden olabilir.

Alevilikle ilgili bir hizmet içi eğitim faaliyetine katılma oranı, genel hizmet içi eğitim faaliyetine katılma durumları ile paralel seyretmektedir. Zengin, yaptığı araştırmada DKAB öğretmenlerinin % 58,8'inin hizmet içi eğitime katıldığını, bunlardan 3 veya daha fazla hizmet içi eğitim programına katılanların oranının ise, sadece % 32,5 olduğunu tespit etmiştir. (Zengin, 2013: 11-12) Benzer şekilde Şimşek de Erzurum'da DKAB öğretmen yeterlikleri üzerine yaptığı çalışmasında, araştırmaya katılan öğretmenlerin % 32,3'ünün hiç katılmadığını ve % 23,4'ünün ise sadece bir kere katıldığını tespit etmiştir. (Şimşek, 2006: 86) Genel olarak DKAB öğretmenlerinin bir hizmet içi eğitim programına katılım oranının bu şekilde olduğu göz önünde bulundurulursa Alevilik konusunda özel bir eğitime katılım oranının daha düşük olması olağan bir durum olarak görülmektedir.

“Alevilikle ilgili herhangi bir eğitim aldınız mı? Sorusuna cevabınız eğer “evet” ise aldığınız eğitimin türü nedir?” şeklinde sorulan soruya çok büyük bir kısmı “hizmetiçi eğitim” “seminer” gibi cevaplar vermişlerdir. Yaptığımız yüz yüze görüşmelerde de öğretmenler, zaman zaman milli eğitim tarafından veya diyanet işleri başkanlığı tarafından düzenlenen eğitim programlarına resmi veya gayri resmi olarak katıldıklarını ve buralarda Alevilikle ilgili verilen seminerlerden bilgi edindiklerini ifade etmişlerdir. Bu tür eğitim seminerleri ilgili konuda bir farkındalık oluştursa da bilgi birikimine katkı sağladığı yönünde bir bulguya ulaşıldığını söylemek zordur.

İlahiyat bölümü mezunları ile DKAB mezunları arasındaki farklılığın nedenlerinden birisinin de mesleki kıdemden kaynaklandığı düşünülmektedir. Nitekim DKAB bölümleri ilk mezunlarını 2002 yılında vermiştir. Dolayısıyla ilahiyat bölümü mezunları içinde mesleki kıdem

bakımından daha fazla yıla sahip olanların yer alması doğaldır. Bu da haliyle ilahiyat bölüm mezunlarının Alevilik konusunda herhangi bir eğitim faaliyetine katılma oranını artırmaktadır.

Tablo 17: Ankete Katılanların Alevilikle İlgili Eğitim Almanın Gerekliliği Hakkındaki Düşüncelerine Göre Dağılımları

Mezun Olduğu Bölüm	N/%	Alevilikle ilgili bir eğitim almanın mesleğiniz açısından gerekli olduğunu düşünüyor musunuz?			Toplam
		Evet	Hayır	Fikrim yok	
İlahiyat	N %	51 65,4	17 21,8	10 12,8	78 100,0
DKAB	N %	31 75,6	5 12,2	5 12,2	41 100,0
Toplam	N %	82 68,9	22 18,5	15 12,6	119 100,0

$X^2= 1,756$

$SD= 2$

$p= 0,416$

$p> 0,05$ Önemsiz

Tabloya göre, ankete katılanların % 68,9'u Alevilikle ilgili bir eğitim almanın mesleki açıdan gerekli olduğunu düşünürken, % 18,5'i bu soruya "hayır" cevabını vermiştir. "fikrim yok" diyenlerin oranı ise % 12,6'dır.

Mezun olunan bölüm ile Alevilikle ilgili eğitim almanın mesleki açıdan gerekli olduğunu düşünme durumu arasındaki farkın önemli olup olmadığına bakmak için yapılan Ki-Kare analizi sonucunda, 0,05 manidarlık düzeyinde anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Her ne kadar mezun olunan bölüm ile bu eğitimi almanın gerekliği arasında anlamlı bir ilişki çıkmasa da böyle bir eğitimin gerekli olduğunu düşünme oranı DKAB bölümü mezunlarında daha yüksek görünmektedir. Bu durum, onların ihtiyaç hissetme oranının ilahiyat bölümü mezunlarına göre daha fazla olduğu şeklinde yorumlanabilir.

VI. SONUÇ VE ÖNERİLER

A. Sonuç

Türkiye'de Alevilik konusu 2000'li yıllardan itibaren gündemde daha fazla yer bulmaktadır. Siyasal-politik alanın dışında eğitimde, özellikle zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri özelinde tartışılan bir meseledir. 2010 yılında DKAB müfredatında yapılan değişikliklerle birlikte 12. Sınıf DKAB müfredatında yer verilen Alevilik-Bektaşilik konusu müfredatta yer almaya başlamıştır. Bu bağlamda tartışılması gereken önemli bir konu ise, DKAB öğretmenlerinin Alevilik konusundaki yeterlik durumlarıdır. Zira DKAB

öğretmenlerinin Alevilik konusundaki yeterlilik algısını ölçen spesifik bir çalışmanın yokluğu dikkat çekmektedir. DKAB öğretmenlerinin Alevilik algısını ölçmek üzere yapılan bu çalışmada Amasya, Çorum ve Tokat illerinde görev yapmakta olan 145 DKAB öğretmenine uygulanan anketten elde edilen bulgular ışığında şu sonuçlara ulaşılmıştır.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin % 51,7'si 3 yıl veya daha az bir süredir bulunduğu yerde görev yapmaktadır. Bunun temel nedenlerinden birisi araştırmanın yapıldığı illerdeki bazı bölgelerin zorunlu hizmet bölgesi içinde yer almasından dolayı öğretmen hareketliliğinin fazla olması anlamına gelmektedir. Esasında bu durum DKAB öğretmenleri açısından bakıldığında diğerlerine göre daha fazla olumsuz görünmektedir. Zira ilgili yerleşim yerindeki inanç ve kanaatleri tanımak, literatürü okumanın yanında orada yaşamayı da gerektirmektedir. Bu açıdan bakıldığında, ilgili yerleşim yerlerinde çok az kalmak mesleki açıdan bir olumsuzluk olarak değerlendirilmektedir.

Araştırmada Aleviliğin inanç ve kültürü hakkında bilgi sahibi olma durumları açısından bakıldığında ilahiyat ve DKAB bölümü mezunları arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmüştür. İlahiyat bölümü mezunlarının % 58'i Aleviliğin inanç ve kültürü hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunu düşünürken, DKAB bölümü mezunlarında bu oran % 33,3 olarak tespit edilmiştir. Tablo 6'da da Aleviliği temel kavramlar düzeyinde bilme oranı DKAB mezunlarında % 60 iken, ilahiyat bölümü mezunlarında % 36'dır. Aleviliğin inanç ve ibadet esaslarını genel olarak bilme durumu İlahiyat bölümü mezunlarında % 50 olarak gerçekleşirken, bu oran DKAB mezunlarında % 26,7'dir. Ayrıca tablo 11, 12 ve 13'te Aleviliğin inanç, ibadet ve ahlak esaslarını açıklayabilme konusunda da ilahiyat bölümü mezunları ile DKAB bölümü mezunları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Bu veriler bize ilahiyat bölümü mezunlarının, DKAB bölümü mezunlarına göre Aleviliğin temel bazı konularında daha yüksek düzeyde yeterlilik algısına sahip olduğunu göstermektedir. Doğal olarak bu durum onların Aleviliği anlatırken konuya yetkinlik açısından zorluk yaşama durumlarında da kendini göstermektedir. Tablo 10'da da görüldüğü üzere, Alevilik konusunu anlatırken DKAB bölümü mezunları, ilahiyat bölümü mezunlarına göre daha fazla zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Her ne kadar Alevilik konusundaki öğrenmelerini sağlayan dersler benzer kredi saatlerde olsa da alanın genelinde elde edilen mesleki bilgi ve formasyonun, ilahiyat

bölümü mezunlarında kendine güven duygusunu diğerlerine göre daha yüksek tuttuğu kanaatindeyiz.

Araştırmada ortaya çıkan sonuçlardan birisi de ankete katılan öğretmenlerin % 91,7'si DKAB dersinde Alevilik konusuna yer verilmesinin uygun olduğu görüşünde olmalarıdır. Buna karşılık programa seçmeli bir Alevilik dersinin konulması halinde bu dersi yeterli şekilde anlatıp anlatamayacakları sorusuna “evet” cevabını verenlerin oranı % 34,5, “kısmen” diyenlerin oranı %44,8 ve “hayır” diyenlerin oranı ise % 20,7'dir. Buna göre iki tablo birlikte düşünüldüğünde, araştırmaya katılan öğretmenlerin Aleviliğin DKAB programı kapsamında kesinlikle yer verilmesi gereken bir konu olduğu noktasında hemfikir oldukları, ancak buna rağmen seçmeli bir ders konulması halinde bu dersi anlatma konusunda kendilerini çoğunlukla (% 65,5'i kısmen veya hayır) yeterli görmedikleri anlaşılmaktadır.

Araştırmaya katılan DKAB öğretmenlerinin % 81,4'ünün Alevilikle ilgili herhangi bir hizmet içi eğitim almadığı, herhangi bir hizmet içi eğitim alanlar içinde ilahiyat bölümü mezunlarının DKAB bölümü mezunlarına göre daha yüksek orana sahip olduğu görülmüştür. Burada ifade edilmelidir ki, DKAB bölümleri ilk defa 2002 yılında mezun vermeleri nedeniyle kıdem yılları da doğal olarak daha düşüktür. Haliyle bir hizmet içi eğitim programına katılma durumu da bu doğrultuda oransal olarak düşük olması doğaldır. Bununla birlikte Alevilikle ilgili olarak hizmet içi eğitim programına katılmanın gerekli olduğunu düşünenlerin oranının ise, % 68,9 olarak çıkması bu alandaki ihtiyacı göstermesi bakımından önemli bir sonuçtur.

B. Öneriler

Araştırmadan elde edilen bulgular ışığında şu önerilere yer verilebilir:

Türkiye'de değişen siyasal-politik yaklaşım aynı şekilde toplumsal taleplerin daha yoğun bir şekilde gündeme getirilmesini desteklemektedir. Bu notada özellikle Alevi toplumunun din eğitimi ve öğretimi alanındaki taleplerinin karşılanabilmesi için DKAB dersinde Alevilikle ilgili yer verilen konuların daha etkin bir şekilde işlenmesi ve Alevi öğrencilerin talep ve beklentilerini karşılaması gerekmektedir. Bu noktada ise DKAB öğretmenlerinin Alevilik hakkındaki bilgi düzeylerinin artırılması için gerekli çalışmalar yapılmalıdır. Bu bağlamda yapılması gerekenlerin başında İlahiyat fakültelerinde bu konuda verilen derslerin ihtiyacı karşılar nitelikte yapılandırılması gelmektedir.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, DKAB öğretmenlerinin büyük bir kısmı Alevilik konusunda herhangi bir hizmet içi eğitim almadıklarını belirtmişlerdir. Bu eksikliği tamamlamak bakımından Alevi vatandaşların yoğun olarak yaşadıkları yerleşim yerlerinde görev yapan ve/veya yapacak olan DKAB öğretmenlerine, Alevilik konusunda bilgilendirici ve kendini geliştirmesine olanak sağlayan eğitim seminerleri verilmesi, mesleki yeterlik kadar Alevi öğrencilerle iletişim kurma konusunda da fayda sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- “Ankara Üniversitesi İlahiyat Lisans programı” (Erişim adresi http://www.divinity.ankara.edu.tr/?page_id=429) (Erişim tarihi: 15 Aralık 2016).
- “Marmara Üniversitesi İlahiyat Lisans Programları”, (Erişim adresi <http://llp.marmara.edu.tr/organizasyon.aspx?kultur=tr-TR&Mod=1&ustbirim=1400&birim=1401&altbirim=1&program=69&organizasyonId=86&mufredatTurId=932001>) (Erişim tarihi: 15 Aralık 2016).
- “Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Lisans Programı”, (Erişim adresi <http://ebs.omu.edu.tr/ebs/program.php?dil=tr&mod=1&Program=2692>) (Erişim tarihi: 15 Aralık 2016).
- AKTAY, Yasin. (2000), “Cumhuriyet Döneminde Din politikaları ve Din İstismarı”, *İslamiyat*, Cilt: 3, No: 3.
- AKYÜREK, Süleyman. (2012), “İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri ile Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretmenlerinin Eğitim-Öğretim Yeterliklerine İlişkin Algıları”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, cilt: 10, no: 27, ss. 7-47.
- BAŞDEMİR, Hasan Yücel. (2011), “Din Dersleri ve Aleviliğin Aktarılması”, *Liberal Düşünce*, Yıl: 16, Sayı: 63, ss. 59-72.
- ÇINAR, Fatih. (2015), “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve İmam-Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Tükenmişlik ve İş Doyum Düzeylerinin Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 22, ss. 235-282.
- Erciyes Üniversitesi İlahiyat lisans Programı” (Erişim adresi <http://dbp.erciyes.edu.tr/Program/P3.aspx?Fak=104&lang=0&Pro=104011>) (Erişim tarihi: 15 Aralık 2016).
- İŞIKDOĞAN, Davut. (2006), İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümü Mezunu Öğretmenlerin Yeterlikleri, (Basılmamış Doktora Tezi), *Ankara Üniversitesi SBE*, Ankara.
- KOÇ, Ahmet. (2010), “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Yeterlikleri”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, cilt: 8, no: 19, ss. 107-149.
- MARDİN, Şerif. (2005), *Türkiye’de Din ve Siyaset*, İletişim Yay., 19. Baskı, İstanbul.
- MEB, Din Öğretimi Genel Müdürlüğü. (2010), *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı*, MEB Devlet Kitapları Müdürlüğü, Ankara.
- OKTAY, Ayla. (2011), Eğitimin Temel Kavramları ve Eğitim Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi”, *Eğitim Bilimine Giriş*, (Ed.) Ayla Oktay, Pegem Akademi Yay., 5. Baskı, Ankara, ss. 1-24.
- ÖZDEMİR, Şuayip-ARICI, İsmail. (2011), *Alevilerin Din Hizmeti Beklentileri*, Arı Sanat Yay., İstanbul.
- ŞİMŞEK, Eyüp. (2006), İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Yeterlikleri: Erzurum Örneği, (Basılmamış Doktora Tezi), *Atatürk Üniversitesi SBE*, Erzurum.
- TURAN, İbrahim. (2012), “Ulusal ve Uluslararası Hukuk Açısından Din Eğitiminin Yasal Dayanakları,” *OMÜİFD*, Sayı: 32, ss. 77-109.

- _____ (2013), *Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye’de Din Eğitimi Politikaları*, İz Yay., İstanbul.
- ZENGİN, Halise Kader. (2013), “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programlarında Devletin Alevilik Algısı (Karşılaştırmalı Bir Analiz)”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 47, ss. 63-87.
- ZENGİN, Mahmut. (2013), “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Eğitim Öğretim Yeterlik Algıları”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, Cilt: XV, Sayı: 27, ss. 1-28.

SUAT DERVİŞ'İN 'AKSARAY'DAN BİR PERİHAN' ADLI ROMANINA DAİR BAZI TESPİTLER

Ayfer YILMAZ¹

Atıf/©: Yılmaz, Ayfer. (2017). Suat Derviş'in Aksaray'dan Bir Perihan' Adlı Romanına Dair Bazı Tespitler, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss. 903-926

Özet: Türk edebiyatının üzerinde fazla çalışılmayan kadın yazarlarından olan Suat Derviş, son dönemlerde tekrar gündeme gelmeye başlamıştır. Özellikle Fosforlu Cevriye ve Ankara Mahpusu adlı romanları ile bilinen Suat Derviş, özellikle 1940'lerden sonra yazdıkları ile Türk edebiyatında eleştirel gerçekçi romanın temsilcileri arasında sayılmaktadır. Bu çalışmamızda Suat Derviş'in Aksaray'dan Bir Perihan adlı romanı tahkiye unsurları bakımından değerlendirilmiştir. Türk toplumunun 1850-1950 yılları arasında yaşadığı değişim ve dönüşümü üç aslı roman kişisi üzerinden ele alan Suat Derviş, böylece tarihî dönemlerin birey üzerindeki tesirlerini de ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Suat Derviş, toplumcu gerçekçilik, toplumsal değişim, aristokrasi, burjuvazi.

Some Findings About Suat Derviş's Novel is Called "A Perihan From Aksaray"

Citation/©: Yılmaz, Ayfer. (2017). Some Findings About Suat Derviş's Novel is Called "A Perihan From Aksaray" Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp. 903-926

Abstract: Suat Derviş, who is a woman writer who is not over-worked on Turkish literature, has recently begun to come to the agenda again. Especially Suat Derviş, known for his novels, Fosforlu Cevriye and Ankara Mahpusu, are among the representatives of critically realistic novels in Turkish literature, especially after 1940s. In this study, Suat Derviş's novel called Perihan from Aksaray was evaluated in terms of the elements of the defense. Suat Derviş, who deals with the change and transformation of the Turkish society between 1850-1950 in three main novels, reveals the effects of the historical periods on the individual.

Keywords: Suat Derviş, socialist realism, social change, aristocracy, bourgeoisie.

Makale Geliş Tarihi: 07.09.2017/ Makale Kabul Tarihi: 10.16.2017

¹ Doç. Dr. Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: ayilmaz@gazi.edu.tr

I. GİRİŞ

A. Suat Derviş ve Sanatına Kısa Bir Bakış

Asıl adı Hatice Saadet Derviş olan Suat Derviş, Türk edebiyatının adı son zamanlarda tekrar gündeme gelen yazarlarından biridir. Osmanlı aristokrasisi içinde doğmuş ve iyi bir eğitim almıştır. Son eşi ile birlikte verdiği siyasi mücadele sebebiyle büyük güçlükler yaşamış ve hayatını zorluklar içinde noktalamıştır.

Suat Derviş’le alakalı olarak, Bilkent Üniversitesi’nde Çimen Günay, tarafından *Toplumcu Gerçekçi Türk Edebiyatında Suat Derviş*, adlı bir Yüksek Lisans Tezi yapılmıştır².

İlkerin ismi olan Suat Derviş, “*Türkiye’nin ilk kadın gazetecisi, Devrimci Kadınlar Birliği’nin kurucusu, Türkiye’de ilk basın sendikasının beş kurucusundan biri ve ilk başkanı, gazetede ilk kez bir kadın sayfası oluşturan gazeteci, Fransa’da basılan ilk Türk romanının yazarı, eserleri on sekiz yabancı dile çevrilip yayınlanarak uluslararası ölçekte tanınmayı başaran az sayıdaki yazarlarımızdandır*” (Karaca, 2006:296).

1905 yılında İstanbul’da dünyaya gelen sanatçının babası tıp doktoru İsmail Derviş, annesi Hesna Hanım’dır³ (Günçikan, 1995:12). Özel eğitim gören sanatçı, Fransızca ve Almanca öğrenmiştir. Berlin Konservatuvarı’nın ardından bir müddet Edebiyat Fakültesi’ne devam etmiştir. Yurda döndükten sonra *Son Posta, Cumhuriyet, Tan, Haber, Son Telgraf* gibi gazetelerde röportajları ve romanları tefrika edilmiştir (Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi, 2001:784). Gazetecilik ve yazarlık faaliyetlerini bir arada yürüten Suat Derviş, siyasi sebeplerden dolayı 1953-1963 yılları arasında yurt dışında yaşamış, yurda döndükten sonra da sıkıntılı günler geçirmiştir. Sanatçı, 1972 yılında hayata veda etmiştir (Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi, 2001:784).

Nazım Hikmet’in ‘Gölgesi’ adlı şiirinde, “*Ağlasa da gizliyor gözlerinin yaşını; Bir kere eğemedim bu kadının başını*” (Nazım Hikmet, 2014:1966) şeklinde

² Bkz. Çimen Günay, *Toplumcu Gerçekçi Türk Edebiyatında Suat Derviş’in Yeri*, Türk Edebiyatı Bölümü Bilkent, Ankara Haziran 2001. (<http://www.thesis.bilkent.edu.tr/0001683.pdf> , erişim tarihi: 05.09.2017).

³ Suat Derviş çocukluk yıllarını anlattığı ve Rasih Nuri İleri tarafından derlenen “Yakın tarihimizden Portreler: Suat Derviş-Saadet Baraner” adlı yazıda, ailesinden büyük bir sevgi ile bahsetmekte, mutlu bir çocukluk geçirdiğini ifade etmektedir. (Bkz. Rasih Nuri İleri, “Yakın tarihimizden Portreler: Suat Derviş-Saadet Baraner”, Tarih ve Toplum, Mayıs 1986, S. 29, s. 21.

bahsettiği Suat Derviş, Berat Günçikan'ın ifadesiyle; “Çevresindekilerin pek görmeye alışkın olmadığı bir kadındı (...) Kültürlüydü, görgülüydü. Sosyalizme inanıyordu ama, aynı zamanda bir aristokrat, bir Osmanlı hanımefendisi(...)”dir (Günçikan, 1995:24).

Sanat anlayışını ifade ederken, kendisini natüralist değil, realist bir yazar olarak değerlendiren ve “gazeteciliğe başladıktan sonra memleketimi ve insanlarımı tanıdım” (A. Köklügiller ve İ.Minnetoğlu'dan alıntılanan Paker ve Toska, 1997:17) diyen Suat Derviş yazarlığı hakkında, “Mevzularımı evvelden seçmem, onlar kendileri bana gelirler... hayatta rastladığım hadiseler veya tipler üzerimde etki yaratır ve bana üzerine eğilmemiz lazım gelen bir mesele veya davayı hatırlatır. Sonra ben o eseri işlemeğe başlarım... ben natüralist bir muharrir değil realist bir yazarım. Ve her mezvuu, hayattan aldığım gibi yani bir fotoğraf makinesi gibi aksettirmem, onu bütün buutlarıyla, nedenleriyle birlikte göstermek isterim. Benim tiplerim oldukları gibi değil... malzeme gibi kullandığım birçok tipten kompoze edilmiş kişilerdir...” (A.Köklügiller ve İ.Minnetoğlu'dan alıntılanan Paker ve Toska, 1997:16-17).demektedir.

Türk romanında, yaşanan sosyal değişimleri ortaya koymak bakımından mekâna vurgu yapan *Kiralık Konak*, *Fatih-Harbiye*, *Ayaşlı ve Kiracıları* adlı romanları çağrıştıran eserlerden biri de, Osmanlı Devleti'nin yıkılış günlerinden 1950'lerin sonlarına kadarki süreci yine bir mekân adıyla anlatan *Aksaray'dan Bir Perihan*'dir.

İlk olarak 17 Aralık 1962- 22 Şubat 1963 tarihleri arasında *Gece Postası* adlı gazetede tefrika edilen ve ardından 1997'de Oğlak Yayınları'nca Zehra Toska tarafından yayıma hazırlanan *Aksaray'dan Bir Perihan*⁴, son olarak İthaki Yayınları'nca Arzu Sarı tarafından hazırlanan yeni bir baskısıyla okuyucuyla buluşmuştur⁵.

Aksaray'dan Bir Perihan, “(...) bir İstanbul romancısı olarak tanınan Derviş'in köye uzandığı tek roman olmasının yanı sıra, kentli ve köylü arasındaki ayrımları kaldırarak, yaşanan sorunları insanların “bencilliğine” bağlayan bir yorum getirdiği için de, Derviş'in yapıtları arasında ayrı bir yere sahiptir” (Günay, 2001:72).

⁴ Erol Köroğlu, Sunuş Yazısı, *Aksaray'dan Bir Perihan*, İthaki Yayınları, İstanbul 2014, s. 5.

⁵ Suat Derviş, *Aksaray'dan Bir Perihan*, İthaki Yayınları, İstanbul 2014. Romandan alıntılar bu baskıya aittir.

Ömer Türkeş, *Aksaray'dan Bir Perihan* adlı roman hakkında şu tespitte bulunur:

“Bütün roman boyunca eski ve yeni arasındaki bir çatışmaya şahit oluyoruz. Burada yazarın biraz şematikleştiği, eski aristokratları ve köylüleri bir dayanışma, sevgi ilişkileri içinde tasvir ederken, burjuva sınıfına karşı öfkesini gizlemediği görülüyor. Ancak, anlatının Türk romanında yapılan en edebi toplumsal eleştirilerden biri olması, yazarın dilindeki titizliği, Osmanlıca'nın şiirselliğini çok iyi kullanışı gibi estetik ölçütler, tiplemelerdeki indirgemeciliği kurtarıyor” (<http://www.insanokur.org/aksaraydan-bir-perihan-suat-dervis/>, erişim tarihi: 29.08.2017).

Osmanlı Devleti'nin yıkıldığı yıllarda ortadan kalkmakta olan aristokrat sınıfın yerine Cumhuriyet döneminde oluşmaya başlayan burjuvazi sınıfının anlatıldığı romanda, Dr. Şenol Aktürk'e göre üzerinde durulan esas mesele, “(...) toplumun dönüşümü içerisinde çatışan zihniyetler ve hayat tarzları”dır. Böylece, “(...) bu romanda toplumcu gerçekçi romanda rastlanan sınıf çatışması, üretim ilişkileri, ezen ezilen kavgası gibi meselelerin hiçbirinin gündeme gelmediği ortadadır” (Aktürk, 2012:23). Bundan dolayı da Aktürk, *Aksaray'dan Bir Perihan*'ın “toplumcu gerçekçi” bir roman sayılmayacağını belirtir⁶ (Aktürk, 2012:23). İnci Enginün de Suat Derviş'in eserlerinde “gerçekçilik ile masala has hususlar”ın (Enginün, 2001:289) karışık olduğunu belirtir.

Suat Derviş'in ‘Beni mi?’ adlı eseri münasebetiyle yazdığı “*Beni mi? Suat Derviş Hanım*” adlı yazıda Ahmet Haşim şunları söyler:

“Suat Derviş Hanım'ın bir tavus kuyruğu gibi rengârenk nesri, tahkiye nesri olmadığı için hikâye kariini biraz yoruyor. Bu besteli nesir âdeta “şür” olamamaktan

6. Şenol Aktürk'ün bu konudaki tespitleri şöyle devam eder: “‘Aksaray'dan Bir Perihan’ da yazar, 1950 sonrası toplumsal dönüşümü, kapitalist ekonomik düzenin eleştirisi bağlamında yansıtmaya çalışır. ‘Olumlu tip’e göndermeler yapılması, aristokrat değerlerin eleştirilmesi ve kapitalist mülkiyetin olumsuz olarak değerlendirilmesi söz konusudur. Ancak ‘olumlu tip’lerin praksise dönük devrimci eylemlerine yine rastlayamayız. Romanda ortaya konulan kahramanların maceraları eleştirel gerçekçi bir tutum haricinde değerlendirilmez. Dolayısıyla eserin ‘toplumcu gerçekçi’ roman geleneğinin bir örneği olduğunu söyleyemeyiz.” (Bkz., Şenol Aktürk, a.g.m., s. 29).

mahzundur... şiirin bütün parlak madenleri, henüz nazım halne gelmemiş olan bu mzab lisanda klce halinde yüzüyor. Halbuki nesrin kendisine mahsus kaideleri var ki şiirinkinden büsbütün başkadır. Onun için şairne bir nesrin, bilhassa hikyede, iyi bir nesir olamayacağı c-yı suald? (Ahmet Haşim, 1991:289).

B. Romanın zeti

İstanbul'da aristokrat bir ailenin tek evladı olarak dünyaya gelen Nuri, ailesinin yetiştirme tarzı ve kişilik özellikleri gereği sessiz, sakin, etrafa uyum sağlamak için elinden geleni yapmaya çalışan biridir. Evde aldığı terbiye ile gittiği okuldaki diğer çocukların terbiyesindeki farklılığı iki ayrı davranış tarzı geliştirerek, kişiliğinde ilk bölünmeyi yaşar. Böylece evde kibar bir konak çocuğu iken, sokakta aile terbiyesini yeterince almamış çocuklara ayak uydurabilen, onlar gibi konuşan, onlar gibi davranan bir genç olmuştur. Okul yıllarından başlayarak kendisi gibi olamamak, giderek onda kalıcı bir kişilik özelliği olarak varlığını sürdürür.

Nuri, çalıştığı işyerinde tanıştığı Perihan ile evlenmiş ve ondan dört çocuğu olmuştur. Bu evliliğin ilk günlerinden itibaren hayatının akışı Perihan'ın kontrolüne geçmiştir. Perihan önce gelin geldiği bu eski evdeki eşyalari değiştirmiştir. Nuri iten içe rıza göstermese de sesini çıkartamaz. Perihan, daha sonra Nuri'nin bekr teyzesi Pakize'nin evdeki varlığını bahane ederek, ailesinin oturduğu Aksaray'da bir apartman dairesine taşınmak ister. Nuri kendisinden başka kimsesi olmayan teyzesini yalnız bırakmak pahasına bunu da kabul eder. Hatta evden ayrılırken, karısının o evden istediği eşyalari alarak baba evini boşaltmasına da sesini çıkartmaz. Sonrasında Ankara'ya tayin isteyerek farklı bir çevrede yaşamak isteyen karısının isteğine uyarak, çocukluğunun, gençliğinin geçtiği İstanbul'dan ayrılıp Ankara'ya yerleşmeyi kabul eder. Ve bu yeni hayatında, yine karısı Perihan'ın isteği ve yönlendirmesiyle gayri kanuni işlere bulaşarak servet sahibi olmaya başlar.

Öte yandan, ailenin dadısı olan cariye Gülter, hürriyetini kazandıktan sonra köyüne dönüp orada evlenmiş, savaş ve yokluk yıllarında altı ocuk dünyaya getirmiş ancak hepsini toprağa vermiştir. Kocasını da kaybettikten sonra yalnız kalan yaşlı kadın, hayatının son yıllarını geçirmek için Nuri'nin yanına gelir. Ancak ondan beklediği yakınlığı ve kabulü göremeyince köyüne döner.

Hayatını tek başına sürdürür ve öldüğünde komşularının yardımı ile defnedilir.

II. ROMANDAKİ TEMEL KİŞİLER

Aksaray'dan Bir Perihan adlı romanda, toplumun üç kesiminden üç kişinin çocukluğu, almış oldukları eğitim ve terbiye, değişen toplumsal yaşam karşısında takındıkları tavır ele alınmıştır. Romanın ana erkek karakteri olan Nuri, Türk toplumunun değişim sürecinde, eski ile yeni arasında sıkışmış, yeni toplumsal düzene ayak uydurmak için kişiliğinden ödün veren biridir. Gülter ise, Osmanlı aristokrasisi içinde “köle”, yani çalışan-emekçi olarak yer alan ve içine giremediği yeni yaşam düzenini şaşkınlıkla izleyen yaşlı bir kadındır. Romana adını veren Perihan ise, değişen toplum düzenini kurgulayan ve bundan istifade eden kesimin temsilcisi olarak karşımıza çıkar. Roman kişileri hakkında, “Benim tiplerim oldukları gibi değil, malzeme gibi kullandığım birçok tipten kompoze edilmiş kişilerdir...” (Karaca, 2006:298) diyen Suat Derviş'in *Aksaray'dan Bir Perihan* adlı romanındaki Nuri ile onun teyzesi Pakize, yazarın kendisinin ait olduğu toplumsal sınıfı temsil etmektedir.

Nuri, yaşadıklarından memnun olmamasına rağmen, buna itiraz edecek kadar güçlü ve kararlı değildir. Bu bakımdan halk hikâyelerimizden *Hançerli Hikâye-i Garibes-i*ndeki Süleyman Bey ile Tanzimat dönemi romanlarından *Namık Kemal'in İntibah'*ındaki Ali Bey'e benzediğini söylemek yanlış olmaz. Ayrıca, Nahit Sırrı Örik'in Ankara'yı anlattığı *Tersine Giden Yol* adlı romanındaki Cezmi'yi de anımsatmaktadır. Bir farkla ki *Tersine Giden Yol* adlı romandaki erkek karakter, cumhuriyetin başkenti Ankara'daki yaşama ayak uyduramamış ve sonu felakete varan bir çizgide hayatını sürdürmüştür. *Aksaray'da Bir Perihan* aldı romandaki Nuri, Ankara'da yapılanmakta olan yeni bürokratik sistem içinde giderek maddi yönden zenginleşirken, ahlaki yönden fakirleşmektedir.

Osmanlı Devleti'nin son yıllarından, 1950'lere kadar devam eden bir süreci, geniş bir zaman dilimini kapsayan bu küçük romanda bir yandan Paşa torunu olan Nuri'nin yaşamı anlatılırken bir yandan da onun yetiştiği evde teyzesinin dadısı Gülter'in yaşam öyküsü anlatılır. Geleneği temsil eden Gülter'in karşısına yeni dünya düzenine ayak uydurmak konusunda hayli başarılı olan Perihan çıkarılmıştır. Böylece iki farklı zihniyeti temsil eden iki farklı kadın söz konusu edilir.

A. Nuri

Birbirine bağlı bir çiftin çocuğu olarak dünyaya gelen Nuri, düzenli ve saygın bireyler arasında yetişmiştir. Hukukçu olan babası, babasından kalan arazileri yanlarında çalışanlara bağışlamış, kölelerini de azat etmiş, bireyin hayatını kendi emeği ile kazanması gerektiğine inanan biridir.

İşyerine gelen dadısı Gülter'i evine götürmesi gerektiğinin farkında olan Nuri, karısı Perihan'ın kabul etmemesi üzerine yaşlı kadını bir otele yerleştirir. Nuri tüm yaşamı boyunca kendisi olamamış, istek ve prensiplerini ortaya koyamamış silik bir karakterdir. Aksaraylı Perihan'la yapmış olduğu evlilikten sonra hayatı tamamen bambaşka bir yönde ilerleyen Nuri, romanın sonuna kadar, bir "irade zaafı"⁷ (Derviş, 2014:33) içinde yaşamaya devam etmiştir. Esasında bu onun için yeni bir davranış biçimi de değildir.

Eski bir ailenin son ferdi olan Nuri, aristokrat bir aileden gelmesine rağmen, farklı bir muhitte yetişmiştir. Diğer kibar ailelerinin çocukları gibi Galatasaray Lisesi yerine mahalle mektebine devam etmiş, bu iki farklı muhit arasında kişiliği de ikiye bölünmüş, giderek, pasif yönü hayatını tamamen kaplamıştır.

"... işin esasında o bir egoistti. Büyük bir büyük bir egoist ve bilhassa büyük bir tembel. Her ne pahasına olursa olsun o rahat ve sükünü her şeyin üstünde tutuyor, hele kendi huzurunu her ne pahasına olursa olsun kaybetmek istemiyordu. Mücadeleden nefret ediyordu. İşte, senelerdir bunun için hislerini, fikirlerini susturmuştu, etrafındakilerle mücadele haline girmek için bunu yapıyordu. Sükûnetini kaçırarak her çarpışmadan korkuyordu." (s. 94).

Kendisini uysal, kanaatkâr bir kadın olarak göstererek Nuri'yi evlenmeye ikna eden Perihan ise giderek ondan daha çok şikâyet etmeye başlar.

"Nuri'nin bütün harekâtı, Nuri kocası olduktan sonra ona şayan-ı kabul görünmemeye başladı. Uysal bir insan oluşu, cömertliği, bilhassa cömertliği hiç hoşuna gitmiyordu. Menfaatlerine karşı gösterdiği lakaydı,

⁷ Suat Derviş, Aksaray'dan Bir Perihan, İthaki Yayınları, İstanbul 2014. Romandan yapılan alıntılarda sadece sayfa numarası (s.) şeklinde belirtilmiştir.

kimseden fenalık beklemeyişi, herkese karşı gösterdiği azami emniyet, her şeyi biraz da olurluna bırakışı sinirine dokunuyordu.” (s. 49).

Nuri'yi kendi arzusuna göre yeniden şekillendirmeye başlayan Perihan, önce kendisi için bir yatak odası takımı aldırır. Nuri bu yeni takımdan hoşlanmasa da sesini çıkartmaz. Karısının bu muhitten rahatsız olduğunun farkında olan Nuri, Perihan'ın hırçın ve kaba davranışlarına, görgüsüzlüklerine rağmen, ona karşı şefkat ve acıma duygusuyla yaklaşmaktan kendisini alamaz.

Giderek dostlarından, hatta tek akrabası olan ve aynı evde büyüdüğü teyzesi Pakize'den de uzaklaşmaya başlayan Nuri, giderek farklı bir kişiliğe bürünmektedir:

“Kalbinize ve başınıza kök salmış bir içtihadı söküp atmak hemen kabul olmazdı. Nuri evvela bu fikir ve içtihatlarından hiç bahsetmemekle işe başladı. Zaten arkadaş muhitinden uzaktı ve hiçbir faaliyeti kalmamıştı, susmak devrinden sonra onları unutmaya başladığını hayretle tespit etti, bu devirden sonra inkâr devrine girmek daha kolay oldu. Fakat Nuri bu inkârda hiçbir zaman samimi olamadı. Fakat buna rağmen yavaş yavaş para ve kâr getirmeyen her nevi maddi ve manevi kıymetlerden sıyrıldı.

“İnanılmaz bir oportünizmin sayesinde, hayatta karısının istediği istikamette ilerlemeye başladı. Perihan eserinden oldukça memnundu, ama ona yüz vermedi. Nuri'nin kendinden memnun olup ilerlediği yerde durmasından korkuyordu.” (s. 60).

Romanın başında bir otele yerleştirdiği dadısı Gülter, ona haber vermeden otelden ayrılır. Yaşlı kadını evinde misafir etmeyerek kırdığının farkında olan Nuri, kısa zamanda ondan kurtulduğu için içinde bir rahatlama duymaktan kendisini alamaz. Yaşlı kadın böylece onu, karısı Perihan'la tartışma tehlikesinden kurtarmıştır.

Tam da o günlerde kendisine kaçakçılık yapmayı teklif eden Hale'nin bu önerisine ilk etapta karşı çıkan Nuri'yi Hale şu sözlerle eleştirir:

*“-Anlaşıldı, sen hâlâ eski bir ailenin tembel çocuğusun.
Babalarından kalan mirasla yaşamaya alışmış insanlar...
Fakat oğlum, paşa baban sana on para bile bırakmamış,
aç gözünü de herkes gibi para kazan.” (s. 30-31).*

Nuri'nin ilaç kaçakçılığı yaptıktan sonra, piyasada ilaç sıkıntısı yaşanması, maddi durumu kötü olanların karaborsada ilaç bulmak için çektikleri sıkıntılar, hele evlerine gelen yardımcının kızının babasına ilaç alabilmek için gayri ahlâkî yollardan para kazanmak durumunda kalması, Nuri için kısa süreli bir vicdan azabına sebep olur.

“(...) Kendisini karaborsada satılan ilaçların fiyatından mesul tutmak gülünç bir vehimdi! Küçük bir koliden bütün karaborsaya yetişecek ilaç ıkılmazdı ya! Kimbilir daha nice nice insan aynı işi yapıyordu. şüphesiz bir işin daha yüzlerce mesul vardı. Başta yanlış işler görerek memleketi ilaçtan mahrum eden acemi idareciler ve onların yarattığı bu boğucu hava içinde bu darlıklardan istifade etmesini bilenler geliyordu...” (s. 123-124).

Babasıyla kendisini mukayese eden Nuri, yaptıklarından dolayı kendisini pek fazla suçlu hissetmemeye başlamıştır:

“... Paranız varsa, eğer ebeveyniniz size kâfi derecede para bırakmışsa, eğer kylleriniz topraklarınızda hayvanlar gibi çalışıyorsa, siz hiçbir zaman kendinizi küçük düşürecek fller işlemezsiniz.” (s. 126).

Oysa babası asıl bu durumu, yani arazilerinde insanları ölümüne çalıştırarak servet sahibi olmayı, feodalizmi utanılacak bir durum olarak görmüş ve topraklarını köylülere vermiştir.

Romanın son sayfalarında karısı Perihan'ın çok istediği evin temeli atılmaktadır. Ancak Nuri bu durumdan da hiç memnun değildir. Nuri, şeref ve itibar olarak ailesinin kendisine öğretmiş olduğu tüm manevi değerleri bu evin temeline gömdüğünü düşünmektedir.

“... Annesiyle babası ona ne toprak ne ev ne de şahsi bir mülk bırakmışlardı, ona bambaşka bir zenginlik bırakmışlardı, ama Nuri bunun kıymetini takdir edememiş,

onu bir gün evlatlarına miras bırakabilmek için muhafaza edememişti.” (s. 150).

Evlerinin temelini atıldığı gün, bir grup gencin yaptığı gösterinin ortasında kalmaları, “Hürriyet” diye bağırarak gençler arasına kendi oğullarının da katılması, hem toplumun yeni düzen karşısında gösterdiği tepkiyi, hem de haksız yere servet sahibi olanların o serveti rahatça kullanamayacak olmalarına işaret eder.

B. Gülter

Pakize'nin dadısı. Hayatının son dönemlerinde, yalnız ve yaşlı bir kadın olduğu zaman, çocukları gibi gördüğü Pakize ile Nuri'nin yanında yaşamayı hayal etmiş, bundan dolayı da geleceğini emniyette hissetmiştir. Kocasının ölümünden sonra da yanlarında kalmak için Nuri'nin Ankara'daki evine gitmek üzere köyünden ayrılır. İşyerinde ziyaret ettiği Nuri, karısı Perihan'ın yaşlı kadını evine kabul etmemesi üzerine onu bir otele yerleştirmek zorunda kalır. Gülter bu durumu yadırgar. Eskiden Nuri'nin annesinin evinde kendisi için daima bir yer bulunmakta, onun bir otelde kalması kimsenin aklına gelmemektedir. Gülter Ankara'ya Nuri'nin yanına gelmekle büyük bir hata yaptığını anlar. Altı çocuk dünyaya getirmiş olan yaşlı kadın, şimdi tek başına kalmış olmaktan, yalnızlıktan, dadılığını yaptığı Nuri'nin ilgisizliğinden dolayı büyük üzüntü duymaktadır.

Henüz yedi yaşındayken teyzesinin kocası tarafından İstanbul'da bir paşa konağına satılan Gülter, ilk getirildiği bu evde çok sıkıntılar çeker. Öncelikle gezmeye geldiğini sandığı bu evde halayık olarak çalışacağını öğrendiğinde büyük şaşkınlık yaşar. Sonrasında kuralları oldukça katı olan bu evin düzenine, aşırı yorucu disiplinine ayak uyduramaz ve evin hanımı tarafından köle pazarına tekrar satılmak üzere gönderilir. Nuri ile Pakize'nin evi, Gülter'in geldiği ikinci evdir. Kendisi de azatlı bir köle olan Canan Hanım'ın kızı Nadide, Gülter için bir arkadaş olur. Daha sonra Pakize'nin dünyaya gelmesi üzerine Gülter bu yeni bebeğin bakımını üstlenir.

Evin sahibi Kadri Bey'in Sultan Abdülhamit tarafından Yemen'e sürgün olarak gönderilmesinin ardından, genç bir kız olan Nadide, kız arkadaşının ağabeyi Cemal Bey'le evlenir. Nadide'nin annesi Canan Hanım, küçük kızı Pakize ile dadısı Gülter'i Nadide'nin yanına Moda'daki eve gönderdikten sonra kendisi de kocasının yanına, Yemen'e gider. Kısa süre sonra her

ikisinin de ölüm haberleri peş peşe gelir. Artık Pakize ile Gülter'in Nadide'den başka kimseleri yoktur.

Ancak burada da huzurları kısa sürede bozulur. Devlet, Nuri'nin babası Cemal Bey'in Genç Türkler lehine çalışmasından şüphelenmektedir.

"(...) Cemal Bey'in Genç Türkler'den olmasından şüphe ediliyordu. Ecnebi memleketinden gelmemiş miydi? Tahsilini Paris'te yapmış değil miydi? 'Genç Türkler'in şefleri bu gizli teşkilatı Paris'ten idare etmiyor muydu? Fazla olarak da Cemal Bey sürgün edilmiş olan bir politik mahkûmun kızı ile evlenmek küstahlığında bulunmuştu. Bütün bu şeyler onun aleyhine kâfi delillerdi." (s. 74).

Nadide, bir müddet sonra evdeki tüm esirlere hürriyetlerini iade eder. Pakize henüz üç yaşındayken Kanun-ı Esasi ilan edilir. Ve esaretin resmen kaldırılması ile Gülter'in yakınları da İstanbul'a onu aramaya gelirler. Nadide'nin yanında kalmak isteyen Gülter, önce amcasıyla köye gitmek istemez. Ancak Nadide de Cemal Bey de onun doğduğu köyü ziyaret etmesi gerektiğini söyleyerek Gülter'i köye gönderirler. Misafir olarak geldiği bu köyde köklerini tanıma imkânı bulan genç kız çok mutludur. Köyün saygı duyduğu kimselerden olan Hurşit Ağa'nın evlenme teklifini kabul ederek köye yerleşir.

Evliliği, savaş yıllarının sıkıntıları içinde geçen Gülter, bu yokluk ve yoksulluk yıllarında altı evladını toprağa vermiş, acılı bir annedir. I. Dünya Savaşı'nın ardından başlayan Milli Mücadele yıllarında da cephede görev almıştır. Savaş sırasında köyünü, evini terk etmek zorunda kalan Gülter, savaşın sona ermesi ile köyüne gelir. Cepheden dönen kocası ile yeniden çiftçilik günlerine döner. Kocasının ölümüne kadar köyünde çiftçilikle uğraşan Gülter, kocasının ölümünden sonra, vaktiyle ailesinin yanında çalıştığı ve kendi ailesi gibi gördüğü Nuri'nin yanına gitmiş ve ondan beklediği ilgiyi göremeyince köyüne dönerek kalan ömrünü komşularının desteği ile geçirmiştir. Komşusu olan Melek ile Demir onun son günlerinde yanında olan genç bir çifttir. Onlar geleceğe dair ümidin de temsilcileridir. Yaşlı kadın onların desteği ile son günlerini nispeten mutlu geçirmiş ve onların yanında hayata gözlerini yummuştur.

Onun mezarının kazıldığı zamanlarda Aksaraylı Perihan'ın evinin temeli kazılmaktadır.

C. Perihan

Nuri'nin Aksaraylı olan karısı Perihan, sıfırdan başladığı hayatını Ankara sosyetesine girmeye ve servet sahibi olmaya adanmıştır. Romanın adından da anlaşılacağı üzere İstanbul'un Aksaray semtinde doğup büyümüş, kıt kanaat geçinen bir ailenin dört kızından biridir.

Eserin ilk sayfalarında kocası Nuri'yle on dokuz yıl önce tanıştıkları zaman, bu denli “kendinden emin”, “Sesinde bu mütehakkim âhenk ve bakışlarında böyle kuru bir mana” olmayan” (s. 32) bir kadındır. Aynı sigorta şirketinde çalışmakta olduğu Nuri ile tanıştıktan sonra, Perihan, onu elde edebilmek için kendisini tamamen farklı gösterecek bir davranış tarzı geliştirmiştir.

“Kendisini Nuri'ye verdikten sonra tatlı ve munis bir maşuka olarak görünen Perihan'ın samimiyetinden Nuri hiç şüphe etmemişti. Nuri'nin karşısında muti, hiçbir arzu ve iradesi olmayan bir kızcağz gibi görünüyordu.” (s. 43).

Nuri'nin aksine olarak, birbirine saygısı ve sevgisi olmayan bir aile ortamında yetişmiştir. Karısına ve çocuklarına zaman zaman dayak atan, metresleri olan, öfkeli bir baba ile evini ve çocuklarını boş vermiş bir annenin dört kızı da kendi başlarına buyruk birer hayat yaşamaktadır.

Henüz genç bir kızken, Nuri ile ilk konuşmaları sırasında, Nişantaşı'ndaki akrabasını ziyarete gittiğini söylemiş, ailesinin Aksaray'da ikamet etmesini “Kendisince küçüklük” (s. 40) işareti olarak düşündüğünden, yangından önce sahip oldukları konağı terk edemeyişlerine bağlamıştır. Çünkü Aksaray, “modası geçmiş esnaflar semti”dir (s. 40).

“Başlangıçta Perihan, Nuri'nin kendisine eve kadar refakat etmek teklifini şiddetle reddetmişti, mütevazı evini ona göstermek istemiyor, sanki bir ayıpmış gibi bundan utanıyordu. Ona, babasının hapishane müdürü olduğunu söylediği zaman da yalan söylemişti, babası başgardıydı.” (s. 41).

Perihan'a göre Nuri ile yapmış olduğu evliliği bir zaferdir. Senelerdir içinde biriktirdiği bir intikamı böylece aldığını düşünür. Ancak gelin geldiği bu yeni evdeki yaşayış, ona kendi eksikliklerini daha da fazla hissettiren bir ortamdır:

“... Kendisi menşeyini, sınıfını, terbiyesini, görgüsüzlüğünü bir suç telakki edip mütemadiyen başka türlü görünmeye...” (s. 49) çalışan Perihan, “Yalnız aile içinde oldukları zaman değil, misafirler ve yabancılar arasında da” (s. 49) kendisini yabancı hissetmektedir.

Oysa, Nuri, Perihan'ın “... Kendi muhitinde yaşamaya başladıktan sonra değişeceğini, mahalle kızı, mahalle karısı etvar ve lisanını kaybedeceğini, kendi yeni muhitine uygun bir dille konuşup, o mahalle karısı kırtmalarından vazgeçerek artık lüzumsuz yere göz süzüp kaş kaldırmaktan, ağzını bir tarafa çarpıtarak konuşmaktan kurtulacağını ummuştı. Bu muhite intibak edecek kadar zekâ ve uysallığa sahip olduğundan şüphe bile etmemiştir. Fakat bir dakika bile, Perihan'ın günün birinde bugünkü küstah derecede haşel bir kadın olacağını onunla nikâhlanuncaya kadar bir an düşünmemiştir.” (s. 48).

Evlendikten kısa süre sonra bebek beklemeye başlayan Perihan, bu durumunu da Nuri'yi yönetmek için kullanmaktan çekinmez. Cesareti daha da artmıştır. Kocasının musikiye olan düşkünlüğünü de faydasız bir uğraş olarak görür. İleriki yıllarda küçük kızının da musikiye olan düşkünlüğüne karşı aynı tavrı göstermekten vaz geçmez. Çünkü “Perihan için her fîl, getirdiği maddi kazanç nispetinde kıymet ifade” (s.55) etmektedir.

“Perihan bütün cahiller gibi kendi nokta-i nazarını doğru bilir ve onda inatla ısrar ederdi. Bu bir muhakeme ve bilgi zaafı olduğu kadar zekâ noksanıydı. Başkalarının ileri sürdüğü delilleri anlayamazdı ki kabul etsin.” (s. 93).

Perihan, kocasını arkadaş çevresinden ve teyzesi Pakize'den uzaklaştırdıktan sonra eski muhitine gösterişli bir dönüş yapmayı zihnine yerleştirir. Nuri, buna da sesini çıkartmaz. Perihan bir kez daha kocasına karşı bir zafer kazanmıştır. Evden ayrılırken, Nuri'ye miras kaldığını düşündüğü tüm eşyaları almaktan çekinmez. Nuri'nin annesine ait olan şimdi teyzesi Pakize'nin parmağında bulunan yüzüğü isteyecek kadar gözünü hırs bürümüştür. Para hırsı sebebiyle kocasını ahlâkî olmayan işler içine sürükleyen Perihan, bunun normal olduğunu düşünmektedir.

Romanın son sayfalarında elde ettikleri para ile yeni evlerinin inşaatına başlayan Perihan, sonsuz derecede mutludur, “... Çünkü o, telefoncu kızı artık bir daha dirilmemek üzere evinin temellerine gömmekte olduğuna emindi”r (s. 147).

Hayatı boyunca servet peşinde koşan Perihan'ın evinin temelini atıldığı gün, bir grup gencin hükümetin uygulamalarını protesto eden gösterilerinin ortasında kalmaları, iki oğlunun da bu gençler arasına katılmaları da bozulmakta olan düzenin böyle devam etmesinin yaratacağı sıkıntıları işaret eden bir gelişmedir. Ne var ki Perihan bunu değerlendirecek kapasitede, olgunlukta değildir. Yazarın son dikkat çektiği husus, Perihan'ın kocası ve iki kızı ile gösteri yapan gençlerden uzaklaşmak için bindiği takside son günlerde fazla kilo aldığı için fermuarının patlamasıdır. O ve onun gibiler, toplumda yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen, şişmanlamaya devam etmektedir.

III. ROMANDA ZAMAN

Bu küçük hacimli romanda, “*Demokrat Parti döneminin zenginleşme, Küçük Amerika olma düşleri içindeki kültürsüz burjuva insan tipini, eşyanın iktidarını Aksaray’lı Perihan özelinde*” (<http://www.insanokur.org/aksaraydan-bir-perihan-suat-dervis/> erişim tarihi: 29.08.2017) ortaya konulurken, Sultan Abdülaziz döneminden başlayıp, Demokrat Parti dönemine kadar uzanan geniş bir zaman dilimi söz konusu edilir.

Gülter, Nuri'nin anneanesi Canan Hanım ile dedesi Kadri Bey'in yanına köle olarak satıldığında henüz Abdülaziz dönemi yaşanmaktadır. Canan Hanım'ın ikinci kızı Pakize'nin doğumundan sonra, siyasi ortam karışmış, evdeki huzur da bozulmuştur:

“Fakat bir gün bu evin üzerine felaket çullandı. Kadri Bey'in ismi Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesine sebep olan Meşrutiyetçi harekete iştirak edenler arasındaydı. O da bütün bu ileri görüşlü İnkılapçılar gibi Abdülhamit Meşrutiyet'i ilan kaldırıldığından beri gözden düşmüş ve tam manasıyla göz hapsinde yaşıyordu. Fakat müstebit sultana bu kâfi görünmemiş olacaktı ki bir gün Kadri Bey tevkif edildi. Ve hemen Yemen'e sürüldü. Ailesini beraber götürmesine müsaade edilmemişti. Suçu tespit edilmemişti, ama Abdülhamit aleyhinde çalışan Jeunes Turc'lerle münasebette bulunmasından şüpheleniliyordu.” (s. 72-73).

Nuri'nin annesi de, “*Daha İkinci Abdülhamit devrinde, yeni evlendikleri zaman kocasının Jeunes Turc’lerle birlikte ve gizli olarak istibdat aleyhinde çalışmasına mani olamamıştı.*”r. (s.42)

Pakize henüz üç yaşındayken Kanun-ı Esasi ilan edilir ve esirlik ortadan kaldırılır. Gülter’in köyüne dönüp evlenmesinden kısa bir süre sonra, savaşlar başlar. Sırasıyla Trablusgarp Harbi, sonra Balkan Harbi ve ardından “*1914 Büyük Seferberliği*” (s. 85) yaşanır.

Nuri'nin annesi, I. Dünya Savaşı boyunca onurlu bir duruş sergiler:

“1914 Harbi sonunda, yıkılış ve işgal olunca kalbi ıstapla dolu, fakat gözleri kuykuru annesi, kocasını istikbal için çarpışan çetelere iltihak etmeye teşvik etmişti. Onun için kendi arzusuyla ve inançlarına uygun olarak kurduğu hayattan şikâyet etmek aklına bile gelmiyordu.”(s. 42-43).

Yaşanan savaşın güçlüğünü romanda en fazla Gülter hissetmiştir. Kocası askere giden genç kadın, devletin bütün hayvanlara el koymasını sebebiyle bin bir güçlükle çiftçilik yapmıştır. İstanbul’da evler ordu tarafından işgal edilmiş, köylerde ise büyük kıtlık ve yokluk yaşanmıştır. Salgın hastalıklar bilhassa yaşlılarla çocuk ölümlerini artırmıştır. Bu yıllar tüm vatandaşlar için zor yıllardır:

“... Artık dışmanın ne tarafta olduğunu anlamak imkânsızdı. Pek kısa bir müddet sonra her taraf kanlı bir kıyamet şeklini alıverdi. Çarpışmalar, katliamlar, kütle halinde idamlar, yağmalar birbirini kovalıyordu. Bu, zulmün, kanın ve ateşin hüküm sürdüğu bir zamandı.” (s. 86-87).

Perihan, evliliğinin ilk yılında eve gidip gelenlerden, onların sohbetlerinden rahatsız olmaktadır. Zaman, II. Dünya Savaşı yıllarıdır.

“... Onlar sevmiyorlar diye harbe son mu verilecekti? Hitler iktidardan mı dışecekti? Bütün konuştukları şeyler bir incir çekirdeğini doldurmazdı onların. Perihan onlar hakkında böyle dışünüyordu.” (s. 53)

Gülter’in Ankara’dan üzüntüyle dönmesinden sonra, köydeki komşusu Halime Hanım’ın oğlunu Kore’de kaybettiği haberi, tüm köylüleri üzmüştür.

Gülter, Kore'nin dünyanın neresinde olduğunu düşünüp durmaktadır (s. 134).

IV. ROMANDA MEKÂN

Romanda, Aksaray semti ile Türkiye'de yaşanan değişime işaret edilmektedir. Aksaray'dan çıkan Perihan, romanın sonunda Ankara sosyetesine girmeye adaydır.

Gençliğinde yetiştiği, ailesinin yaşadığı semt ve evleri, Perihan için adeta utanılacak, saklanması gereken bir ayıp gibi algılanmıştır:

“Perihan'ın içini yiyen, onu dünyaya küstüren bir şey daha vardı. Doğduğu ev! Bu evin bulunduğu mahalle çehre değiştiriyor, fakat bu ev eski kara cephesiyle onların arasında dikilip duruyordu. Mahalle modernleşmişti. Küçük, fakat zarif evler, betondan yapılmış geniş pencereleri, içleri modern, konforlu binalar yangın yerinde bir bir yükseliyorlardı. (...) Hali vakti yerinde bütün insanlar bu yeni evlerde oturuyorlardı, yalnız Perihan'ın doğduğu ev, onların mahdut geliri olduklarının ve mahallenin en mütevazı bir ailesi bulduklarının bir timsali olarak eski ve siyah cephesiyle ortada duruyordu.

“Perihan bütün bu ev yapanlara haset ediyordu. Bu, onların bu evlerde daha konforlu yaşadıklarını düşünmekten ileri gelmiyordu. O, bu evlerde yaşayanları çok yüksek tasavvur ediyor, kendilerinin bu yüksekliğe erişemediklerini gördükçe pek bedbaht ve âleme küskün oluyordu. Perihan için en büyük şeref zenginlikti. Bu ev sahiplerinin zenginliklerini kiskanıyordu. O evlerden birine intisap etmek, orada oturmak istiyordu. Bunun için de bu evlerin delikanlılarıyla alakadar oluyor, onların dikkat nazarlarını üstüne çekmeye uğraşıyordu. Bazen buna muvaffak da oluyordu. Fakat delikanlılardan hiçbiri bu genç komşu kızını evine gelin getirecek kadar şayan-ı alaka bulmamıştı.” (s. 45- 46).

Cumhuriyetin başkenti Ankara, fırsatçılar için bulunmaz bir nimet gibidir. Bunu fark eden Perihan da Ankara'ya taşınmaları konusunda kocasını ikna eder:

“-Ankara merkezdir, diyordu, insan orada göz önündedir, akıllılık ederse hemen muvaffak olur.

“Böyle düşünmekte haklıydı. Nuri, Ankara’da Perihan’ın istediğı kıymette bir “kimse” oldu.” (s. 60).

V. ROMANDA SOSYAL TESPİTLER

A. Ahlâkî Çöküntü, Sosyal Durum

Toplumun kötü gidişatını temsil eden iki kadın karakter vardır eserde. Bunlardan ilki romanın temel karakterlerinden olan Perihan, diğeri de onun yakın arkadaşı Hale’dir. Her ikisi de “Amaca giden her yol mubahtır” anlayışını benimsemiş, Cumhuriyet’in yeni insan tipini temsil etmektedir.

Nuri ile Perihan’ın arkadaşı olan Hale de yeni düzene ayak uydurmuş bir kadındır. Emek harcamadan servet sahibi olmanın yollarını ararken, bunun gayr-i ahlaki olduğunu söyleyen Nuri’ye şu sözlerle itiraz eder:

“-Bana bütün bunlar vız gelir. Ahlâkî, gayr-i ahlâkî... Ne gülünç bir insansın sen? Etrafında ahlâkî bir şey gördüğün var mı? Hayatını daha kolaylaştırmak için herkes ne yapabilirse yapıyor. Namuskârane yaşayarak yirmi bin lire kazabileceğini ümit etmiyorum.” (s. 29).

Perihan da Hale gibi düşünmektedir:

“-Benim için namussuzluk refah vermekle mükellef olduğumuz kimseleri ihtiyaç içinde bırakmaktır. Evet, eğer onların bu vaziyetlerini değiştirecek veya bir parça onlara nefes aldıracak bir fırsat ele geçti mi, ondan istifade etmemek namussuzluktur. Halbuki becerikli olmak, cesaretli olmak, cüretli olmak ve yaşatmaya mecbur olduğu kimselere akı sayesinde rahat vermek, bolluk vermek namusluluktur...” (s. 111).

Ankara’daki düzen hakkında da fikirleri vardır Perihan’ın:

“- (...) Ankara’dayız... Ankara şu yaşadığımız devir gibi bir devri daha görmedi. Burada bu gümrük işini gölgede bırakacak ne dalavereler dönüyor...” (s. 113)

“... Ankara’da kolay yoldan kazanılacak çok para var, yalnız becerikli, kurnaz ve zeki olmak lazım, o kadar!” (s. 114).

B.Toplumsal Değişim

Nuri, kendi ailesinin yaşantısı ile kendi yaşantısını mukayese ederken, toplumsal değişimi de ortaya koyar.

“Gayet rahat bir hayatı olmuş ecdadını düşündü. Onlar sultanın ihsanları ve topraklarını ekip biçen, efendisi oldukları köylülerinin de mesaisi sayesinde yaşamışlardı. Bu toprakları babasından tevarüs eder etmez onları köylüleri arasında taksim eden ve hayatını, iyi başardığı bir iş olan avukatlık mesleğiyle kazanan kendi babasını çok takdir ediyor, fakat bugün, benliğinin eriştiği bu merhalede onu artık anlamıyordu. Babası mensup olduğu sınıfın ona bahsettiği bütün imtiyazlardan kendi arzusuyla vazgeçmiş, onları bir yüz karası gibi atmıştı, annesiyle birlik olup esirlerini azat etmiş, içtihatlarının tahakkuk etmesi ve sonunda da memleketinin emperyalist çizmelerinden kurtulması için mücadele etmiş, bu mücadelede ölmüştü.” (s. 125).

Mazlum Ağa toplumsal değişimi şu sözlerle açıklar:

“Zaman değişti (...) beyler şimdi taş gibi sert kesildiler. Şehirde herkes yalnız kendi menfaatini düşünüyor, gençler anne babalarını bile bırakıp bir tarafa gidiyor, hiç kimse komşusuna en ufak bir şekilde yardım etmeyi aklından bile geçirmiyor, en eski, en kıymetli âdetlerimizden biri olan misafirperverlik artık masal oldu. Kimse bir başkasını evinde misafir etmiyor, evelden davetli olmazsanız, ziyarete gittiğiniz evde size bir fincan kahve bile ikram etmiyorlar. Hey gidi günler...” (s. 64).

Köylerin boşalmaya başlaması da bir başka toplumsal değişimdir. Köyde karnını doyuramayan gençler, mecburen şehirde ekmek peşinde koşmaktadır.

Buna bağlı olarak Gülder de toprağın paylaşılması halinde kimsenin yalnız ve yoksul olamayacağını düşünmektedir. Mülkiyet konusu, Gülder üzerinden sorgulanmaktadır.

“İnsanlar deli miydi? Neden toprağı parça parça bölüyorlar, neden her biri bu parçanın en güzel bölümünü kendi almak istiyordu! Toprak geniş, verimli ve cömertti, onun üstünde hep birlikte bilgi ve sevgiyle çalışıldığı zaman neler bahşedebilirdi ve sonunda kimse de ihtiyarlığında yalnız kalmazdı!” (s. 133).

Perihan da kadınların ev işlerinde çalışmak yerine, fabrikada çalışmayı tercih etmelerinden yakındır. Ona göre kadınlar fabrikada eğlendikleri için ev temizliğine gitmemektedir. Nuri ise olaya daha gerçekçi biçimde yaklaşır:

“- (...) fabrikada sekiz saatten az çalışmayan, zaman zaman da kovulmamak için fazla mesai yapmayı kabul eden bu zavalluların iş başında füngirdeşmeye, geceleri aşiftelik etmeye ne vakitleri ne de hevesleri olur.” (s. 124).

Gençlerin işçi olarak büyük şehirlere göç etmesi meselesi de Gülder'in dikkatiyle sunulur:

“İşte, mesela şu Şaban Ağa neden yalnızdı? Onun arslan gibi bir oğlu vardı, fakat hayatını kazanabilmek için buralardan uzaklaşmış, şehre gitmiş, bir fabrikada çalışıyordu. Bunu yapan köy delikanlısı yalnız o değildi, etrafına istediğin kadar çit ör, hendek aç, duvar, istersen kale duvarı koy, küçük bir toprak parçası artık çok nüfuslu bir evi geçindiremiyordu. Köylerin delikanlıları hep diyar diyar iş bulmaya gidiyorlardı. Bunun sebebi neydi? Gülder'in aklı buna ermiyordu, ama iş böyleydi. Bari fabrikada adamakıllı kazansaydı da şu çolakçık tek eliyle böyle yağmurda, fırtınada çalışmaya mecbur olmasa, oğlunun yolladığı parayla yan gelip otursaydı olmaz mıydı?” (s. 133).

Yazar, Nuri'nin gayri ahlâkî yollardan elde ettiği kazançla sahip olduğu evinin temelini atılışını seyrederken, ülkenin durumuna da değinen bir tespitte bulunur:

“... Nuri'nin bu dakikada Perihan'dan daha başka olmasının bir sebebi daha vardı, o şimdi yok olmuş bir dünyanın çocuğuydu. Onun asil dedeleri, evet, o aristokratlar da kendilerini el değdirilemez, söz söylenemez yükseklikte zannederlerdi, kendilerinin kudsiyetine adeta inanmış kimselerdi. Onlar da hâkimiyetlerinin ebedi olduğunu vehmetmişlerdi. Kanunlarının her zaman geçeceğini ummuşlardı, halbuki kanunları parçalanmış, konakları, yalıları, sarayları, hiç kıymet vermedikleri “küçük insanlar”ın gazabı önünde iskambil kâğıdından yapılmış şatolar gibi yıkılıvermişti. En büyük kalelerden daha mukavim zannettikleri saltanatları simine zaman denilen o kudretli düşmana teslim olmaya mecbur kalmıştı.” (s. 148-149).

C. Çerkez Adetleri

Romanda Anadolu'daki bir Çerkez köyündeki adetlerden de bahsedilir. İstanbul'a köle olarak satılan Çerkez kızı Gülter, yıllar sonra hürriyetine kavuşup İstanbul'dan köyüne döndüğü zaman, buradaki giyim kuşamın, adetlerin İstanbul'dakilere pek de benzemediğini fark eder.

Kızlı erkekli eğlencelerin tertip edildiği bu köyde, kadınların erkeklerle aynı yerde toplandıkları görülür:

“İslam din kadınların erkeklerle aynı mecliste bulunmalarını menediyordu, taassup da bu şeyi yapılamaz bir hale getiriyordu. Bazı kimseler bu taassuba karşı gelemeye cesaret edebiliyorlardı, ama bu yüzden fena görülüyorlar, ekseri defa da polis tarafından takibe uğruyorlardı.” (s. 80)

Gülter'in yengesi, genç kıza yabancı erkeklerin yanında başını örtmesi konusunda kendisini rahat hissetmesini şu sözlerle ifade eder:

“-Buna lüzum yok, bide genç kızlar erkekten saklanmaz. Yalnız evli kadınlar yabancıların karşısına başı açık olarak çıkmazlar.” (s. 83)

Ayrıca yengesi Gülter'i ziyarete gelen Hurşit Ağa ile Gülter'i bir odada baş başa bırakırken, “-Hurşit Ağa seni ziyarete geldi, senin misafirin, benim beraber gelemem yakışsızsız olur, terbiyeye muğayirdir.” (s. 83) demektedir.

“Burada, bu küçük köyde bir avuç Çerkez kendi adetlerini idame ettirebiliyorlardı. Gülter buna hayret ediyordu.” (s. 80)

Hurşit Ağa'nın evlenme teklifini kabul edişi de Çerkez adetlerine göredir. Buna göre Gülter, odasının penceresine bir mendil ilişitirir, Hurşit Ağa da bu mendili alarak öper ve oradan uzaklaşır. Böylece evlenmek üzere birbirlerine söz vermiş olurlar.

D. Evliliğe Bakış

Perihan genç kızlığından itibaren iyi bir evlilik yapmanın hayalini kurmuştur. Hayatını değiştirmek için eline geçecek fırsatların başında, yapabileceği iyi bir evlilik gelmektedir:

“Genç kız olduğundan beri tek emeli bir kocaya varmak, kendi hayatıyla, geçimiyle meşgul olacak bir insanın karısı olmaktı. O şimdiye kadar her zaman bunu beklemişti. Kocası olacak kimsenin bir polis memuru, bir bakkal veya kunduracı, herhangi bir esnaf olacağını tasavvur etmiş, bir küçük memur olsa bile, bir paşa torunu olabileceğini hiç tasavvur etmemişti. Nuri'yle tanıştıktan sonra bütün hile ve kurnazlıkları bu hedefe ulaşmak için kullandığı zamanlarda bile, böyle bir neticeye yüzde yüz inanmamıştı” (s. 46-47).

Evlendiği gün annesinin kendisine verdiği nasihat de kadınların evliliğe bakışını ortaya koymaktadır. Annesi, kızına evlendikten sonra mutlaka çocuk yapmasını, çocuğun evlilik için adeta bir sigorta olduğunu söyler.

“-Çocuksuz bir evlenme pek nadir olarak uzun ömürlü olur. Bir kocayı elde tutmak, ancak onu bir sürü mesuliyetler, yükler altında bırakmakla mümkündür. Eğer, “Evimi nasıl geçindireceğim?” kaygısı altında ezilmezse erkeğin gözü oynashta olur. Ben babanızı bu kadar sene böyle idare ettim. Eğer sizleri birbiri arkası sıra dünyaya

getirmeseydim şimdiye kadar babanız beni çoktan boşamıştı.” (s. 46).

V. SONUÇ YERİNE

Aksaray'dan Bir Perihan, uzun bir tarihi süreci kapsayan, bu süreçte yaşanan toplumsal değişim yanında ahlâki çöküntüyü, yitirilen geleneksel değerleri gözler önüne seren bir romandır. Osmanlı Devleti'nin son yılları, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı, Milli Mücadele yılları, II. Dünya Savaşı, Kore Harbi eserde kilit dönemler olarak karşımıza çıkar.

Romandaki kişiler de bu tarihsel dönemleri temsil edecek biçimde şekillenmiştir. Gülter, geçmişi temsil ederken, Nuri bu süreçte eski ile yeni arasında sıkışan, yeniyeye ayak uydurabilmek adına, kişiliğinden ödün vermek durumunda kalan bir nesli temsil etmektedir. Ve esere adını veren Perihan, tıpkı Osmanlı Devleti'nin son dönemleri gibi, artık kabuk değiştiren eski bir semtten kurtulmanın hayalini kuran ve bunun için her türlü kötülüğü göze alan bir kadındır.

Gülter, ailesi gibi gördüğü Nuri'nin büyüklerinin yanında yetişmiş, hayatının bir dönemini köyde evli bir kadın, bir anne olarak geçirmiştir. Köyde geleneksel bir hayat yaşayan yaşlı kadın, kocasının ölümünden sonra gittiği Ankara'da, Nuri'nin yeni hayatı içinde kendisine yer olmadığını görerek, büyük bir hayal kırıklığı içinde köyüne geri döner. Oradaki hayatı, kısmi yalnızlık içinde geçse de kapısını çalacak, hasta yatağında kendisine bakacak komşuları arasında hayata gözlerini yumar. Bir de Nuri'nin teyzesi Pakize vardır ki, o da yeni toplumsal düzene ayak uyduramayarak şüpheli bir şekilde hayata veda eder. Görünürde sisteme ayak uydurabilen iki kadın Perihan ile Hale ise tüm manevi değerlerini yitirmiş kimselerdir.

İncelediğimiz roman, toplumumuzun nasıl değişim süreçleri geçirdiğini gösterirken, okuyucuda Perihan ve onun gibilerin varlıklarını hala sürdürüyor olmaları konusunda da düşünmeye sevk eden, önemli bir eserdir.

KAYNAKÇA

- AHMET HAŞİM (1991). *Bütün Eserleri, Gurabahâne-i Laklakan, Diğer Yazıları*, (Hazırlayanlar: İnci Enginün, Zeynep Kerman), 1. Bs., İstanbul: Dergâh Yayınları.
- AKTÜRK, Şenol (2012). "Toplumcu Gerçekçi Yönüyle Suat Derviş'in Romanlarına Bakış", *The Journal of Academic Social Science Studies, JASSS, International Journal of Social Science* Volume 5, Issue 3, p. 1-33, June.
(https://www.jasstudies.com/Makaleler/2009297049_akt%c3%bcrk %c5%9fenol_mT_T.pdf, erişim tarihi :04.09.2017).
- DERVİŞ, Suat (2014). *Aksaray'dan Bir Perihan*, İstanbul: İthaki Yayınları.
- ENGİNÜN, İnci (2001). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, 2. Bs., İstanbul: Dergâh Yayınları.
- GÜNAY, Çimen (2001). *Toplumcu Gerçekçi Türk Edebiyatında Suat Derviş'in Yeri*, Türk Edebiyatı Bölümü Bilkent Üniversitesi, Ankara.
(<http://www.thesis.bilkent.edu.tr/0001683.pdf> erişim tarihi: 05.09.2017).
- GÜNÇİKAN, Berat (1995). *Gölgenin Kadınları*, 1. Bs., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İLERİ, Rasih Nuri (1986). "Yakın tarihimizden Portreler: Suat Derviş-Saadet Baraner", *Tarih ve Toplum*, S. 29, s. 17-24.
- KARACA, Nesrin Tağızade (2006). *Edebiyatımızın Kadın Kalemleri*, 1. Bs., Ankara: Vadi Yayınları.
- KÖROĞLU, Erol (2014). "Sunuş Yazısı", *Aksaray'dan Bir Perihan*, İstanbul: İthaki Yayınları.
- NAZİM HİKMET (2014), *Bütün Şiirleri*, 10. Bs., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- PAKER, Saliha, Zehra Toska (1997). "Yazan, Yazılan, Silinen ve Yeniden Yazılan Özne: Suat Derviş'in Kimlikleri", *Toplumsal Tarih*, 8 Mart Kadın Özel Sayısı, S. 39, s. 11-22.
- Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi* (2001). C.II, İstanbul: YKY, s. 784.
- TÜRKEŞ, Ömer; " "Aksaray'dan Bir Perihan", Suat Derviş",
(<http://www.insanokur.org/aksaraydan-bir-perihan-suat-dervis/> erişim tarihi:29.08.2017).

TURKEY'S ARABIAN MIDDLE EAST POLICY AND SYRIAN CIVIL WAR

Erman AKILLI¹

Citation/©: Akilli, Erman (2017). Turkey's Arabian Middle East Policy and Syrian Civil War, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp. 927-944

Abstract: The Middle East was remolded when the Ottoman Empire was divided through the Sykes Picot Agreement, prepared by Great Britain and France on 19 May, 1916. While the Arabs had expected to gain absolute freedom from the empire, history unfortunately has shown that this was merely a tale well suited to the Arabian Nights. That agreement erased one region, replacing it with another; and the Middle East has primarily been ruled since then under totalitarian regimes, at least until the so-called Arab Spring. The Arab Spring uprisings shook most of the region's totalitarian regimes to their foundations, with very few left untouched. A total of 18 countries were eventually affected: Algeria, Bahrain, Egypt, Iran, Israel and the Palestinian Territories, Jordan, Kuwait, Lebanon, Libya, Morocco, Oman, Qatar, Saudi Arabia, Syria, Tunisia, Turkey, the United Arab Emirates (UAE) and Yemen. While some, like Bahrain, Egypt, Syria, Libya, Tunisia and Yemen were heavily shaken; some are emerged with little damage, like the UAE and Iran. Nevertheless, surely the Arab Spring is the second biggest event in the Arabian geography since the Sykes Picot agreement. In contrast to Sykes Picot, the Arab Spring was started by the people not by foreign intervention. As mentioned before, Sykes Picot was a backwards step for Arab independence; similarly, neither the current anti-democratic events against Mohamed Morsi and the Muslim Brotherhood in Egypt, nor Syria's current civil war situation are very promising for the future of the Arab Spring. This paper explains developments in Turkey's perceptions of the region and Arabic states since the foundation of the Turkish Republic. To do this, it reviews key events from the Atatürk Era to the Arab Spring. After outlining the historical background of relations between Turkey and the Arabian Middle East, the article discusses the Arab Spring in relation to the heavily affected states. Finally, through this review, Turkey's humanitarian diplomacy towards Syria will be examined.

Keywords: Turkish Foreign Policy, Humanitarian Diplomacy, Arab Spring, Syrian Civil War

Türkiye'nin Arap Ortadoğusu Politikası ve Suriye İç Savaşı

Atf/©: Akıllı, Erman (2017). *Türkiye'nin Arap Ortadoğusu Politikası ve Suriye İç Savaşı*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.927-944

Özet: Ortadoğu, 19 Mayıs 1916'da Büyük Britanya ve Fransa tarafından hazırlanan Sykes Picot Anlaşması ile bölünen Osmanlı İmparatorluğu üzerinden yeniden şekillenmiştir. Araplar, imparatorluktan sonra mutlak özgürlüğü beklerken, tarih ne yazık ki bu beklentinin yalnızca Bin Bir Gece Masalları'nda yer almış bir öykü olduğunu göstermiştir. Bu anlaşma bir bölgeyi silmiş; bunu diğer bir başkasının yerine koymuş ve bu süreçten itibaren Ortadoğu, Arap Baharı olarak adlandırılan döneme kadar totaliter rejimlerle yönetilmiştir. Arap Baharı ayaklanmaları bölgedeki çoğu totaliter rejimi ve kurumları derinden sarsmıştır. Zira toplamda 18 ülke bu ayaklanmalardan etkilenmiştir; Cezayir, Bahreyn, Mısır, İran, İsrail ve Filistin Bölgeleri, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Libya, Fas, Umman, Katar, Suudi Arabistan, Suriye, Tunus, Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri ve Yemen. Bahreyn, Mısır, Suriye, Libya, Tunus ve Yemen gibi ülkeler bu ayaklanmalardan ağır bir şekilde etkilenirken, Birleşik Arap Emirlikleri ve İran gibi ülkeler daha az hasar ile bu süreci atlattırlardır. Yine de Arap Baharı kitlesel dönüşüm anlamında, Sykes Picot'dan sonra Arap coğrafyasında meydana gelen en büyük ikinci olaydır. Sykes Picot'un aksine Arap Baharı dış müdahalede bulunulmadan halk tabanlı başlatılmıştır. Daha önceden de belirtildiği gibi Sykes Picot, Arap bağımsızlığının aksine atılan bir adımdır; benzer şekilde, Arap Baharı'nın hali hazır sonuçları göz önüne alındığında; hem Mısır'da Muhammed Mursi ve Müslüman Kardeşler'e karşı yapılan anti demokratik hareketler, hem de Suriye'deki mevcut iç savaş Arap Baharı'nın geleceği için olumlu gelişmeler olarak durmamaktadır. Bu makale, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasından itibaren bölge ve Arap devletleri ile oluşturduğu algıyı ve gelişmeleri açıklamaktadır. Bu noktada, Atatürk döneminden Arap Baharı dönemine kadar meydana gelen önemli gelişmeler incelenecektir. Arap Ortadoğu'su ve Türkiye arasındaki ilişkilerin tarihsel arka planı verildikten sonra makalede, Arap Baharı'ndan ağır bir şekilde etkilenen devletlere değinilerek, Türkiye'nin Suriye'ye yönelik insani diplomasisi açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politikası, İnsani Diplomasi, Arap Baharı, Suriye İç Savaşı

I. INTRODUCTION: A TALE FROM THE ARABIAN NIGHTS

The Middle East was remolded when the Ottoman Empire was divided through the Sykes Picot Agreement,² prepared by Great Britain and France on 19 May, 1916. While the Arabs had expected to gain absolute freedom from the empire, history unfortunately has shown that this was merely a tale well suited to the Arabian Nights.³ That agreement erased one region,

² For details please check: <http://archive.law.fsu.edu/library/collection/LimitsinSeas/IBS094.pdf>, 8-9, accessed 5 January 2017.

³ *The Arabian Nights: Tales from A Thousand And One Nights*, Richard Francis Burton (Translator), A.S. Byatt, (New York: Modern Library, 2004).

replacing it with another; and the Middle East has primarily been ruled since then under totalitarian regimes, at least until the so-called “Arab Spring”.

The “Arab Spring” uprisings shook most of the region’s totalitarian regimes to their foundations, with very few left untouched. Even they are Arab or not, a total of 18 countries were eventually affected in the Middle-East region: Algeria, Bahrain, Egypt, Iran, Israel and the Palestinian Territories, Jordan, Kuwait, Lebanon, Libya, Morocco, Oman, Qatar, Saudi Arabia, Syria, Tunisia, Turkey, the United Arab Emirates (UAE) and Yemen.⁴ While some, like Bahrain, Egypt, Syria, Libya, Tunisia and Yemen were heavily shaken; some are emerged with little damage, like the UAE and Iran. Nevertheless, surely the “Arab Spring” is the second biggest event in the Arabian geography since the Sykes Picot agreement. In contrast to Sykes Picot, the “Arab Spring” was started by the people not by foreign intervention. As mentioned before, Sykes Picot was a backwards step for Arab independence; similarly, neither the current anti-democratic events⁵ against Mohamed Morsi and the Muslim Brotherhood in Egypt, nor Syria’s current civil war situation are very promising for the future of the “Arab Spring”.

Since the foundation of modern at 1923, Turkey’s relations with the region (especially with Arabian states) has been shaped according to the West⁶. In other words, if we consider Turkish Foreign Policy for Arabian Middle East as a pair of scales; when relations with West goes strong, relations with Arabian Middle East lost weight and when relations with West goes weak, relations with Arabian Middle East gained weight. This two-typed relationship status became a tradition for Turkish Foreign Policy until the late of 1990s, and had a dramatical change with the electoral victory of AK Party/AKP (Justice and Development Party) at 2002. After the AK Party rule, Turkey’s relations with region –especially with Arabian states– has been positively changed until the “Arab Spring”. This paper focuses on Turkey’s open door policy towards Syria in the context of Turkish Foreign Policy tradition. For doing that, key events from the Atatürk Era to the “Arab Spring” will be reviewed. After outlining the historical background of relations between Turkey and the Arabian Middle East, the article discusses the “Arab Spring” in relation to the heavily affected

⁴ The National, “The “Arab Spring” Country by Country”, accessed 5 January 2017,

<http://www.thenational.ae/world/middle-east/the-arab-spring-country-by-country#page3>

⁵ The Guardian, “How Mohamed Morsi, Egypt’s first elected president, ended up on death row”, accessed 5 January 2017, <http://www.theguardian.com/world/2015/jun/01/mohamed-morsi-execution-death-sentence-egypt>

⁶ In this paper, *West* used for US-NATO and European Union axis.

states. Finally, through this review, Turkey's humanitarian diplomacy towards Syria will be examined. By doing so, it's argued that Turkey's foreign policy approach for Arabian Middle East had been defined as a foreign policy tradition which based on single axis that was oriented to the West; after the AK Party, this tradition has been positively changed and as it can be seen in the Syria instance, that change stands still.

II. ARABIAN MIDDLE EAST IN TURKISH FOREIGN POLICY TRADITION

A. Atatürk Era (1919-1938)

Just before the World War I (WWI), Arabs rebelled against the Ottoman Empire in order to gain their independence and form their own states. However, this dream, encouraged by British and French support, ended with the disaster of the Sykes Picot agreement in 1916. After 1916, Arabs learned the bitter truth that served the imperial states quite well but not the Arabs.⁷ Arabs were left disappointed upon understanding the real goals of Great Britain and France after they shared the territories in question in the Sykes-Picot Agreement; then, with the "Balfour Declaration",⁸ Great Britain promised Palestine to the Jews as a homeland. In light of these developments, Arabs sided with Turks against the common enemy: France and Great Britain. Given that Turks had been fighting "*İstiklâl Harbi/* the (Turkish) War of Liberation"⁹ against the same enemies as Arabs, Arabs felt close to them. In this regard, Turkey's foreign policy towards the Arab Middle-East can be summarized as follows:¹⁰

- according to *Misak-ı Milli/National Pact*,¹¹ to ensure the support of the peoples of Arab countries located along Turkey's south-eastern border

⁷ Edward Peter Fitzgerald, "France's Middle Eastern Ambitions, the Sykes-Picot Negotiations, and the Oil Fields of Mosul, 1915-1918", *The Journal of Modern History*, Vol. 66, No. 4, (Chicago: University of Chicago Press, 1994), 697-698.

⁸ For details, please check: "Balfour Declaration", accessed 12 January 2017, http://www.foundingdocs.gov.au/resources/transcripts/cth11_doc_1926.pdf

⁹ The "Turkish War of Independence" started with Mustafa Kemal Atatürk's deployment to Samsun at 19 May 1919 and ended in victory for the Turks, with the foundation of the Republic of Turkey in 1923. In this war, the people of Anatolia fought and defeated imperial states' armies, including the Çanakkale Zaferi/Gallipoli Victory, which saved Anatolia from invasion.

¹⁰ Ömer Kürkçüoğlu, "An Analysis of Atatürk's Foreign Policy: 1919-1938", *Turkish Yearbook of International Relations*, Vol. 20, (Ankara: 1982), 144-145.

¹¹ Misak-ı Milli/the National Pact, declared all the territory under Ottoman administration during the signing of the Mudros ceasefire agreement, signed on 30 October 1918 at the end of WWI, to be an indivisible whole. Today, the Misak-ı Milli's boundaries (except for Mosul and adding Hatay) are within the Republic of Turkey's boundaries. For more information about Misak-ı Milli, see Umut Uzer, *Identity and Turkish Foreign Policy: The Kemalist Influence in Cyprus and the Caucasus*, (New York: I. B. Tauris, 2011), 44.

- to force France to wage war on two fronts, aiming to make it to come to an agreement on Cilicia in line with Turkish interests
- to trouble Great Britain on the Iraqi border¹²

The goal of these policies was to create buffer zones along Turkey's south-eastern borders and finalize Turkey's south-eastern borders according to the National Pact, based only on Turkish-Arab cooperation. In addition, Mustafa Kemal Atatürk contacted Syrian, Iraqi and Egyptian Arabs to encourage them to organize against Great Britain and France; thus, the "*Syria-Palestine Kuway-i Osmaniyye Heyeti (Ottoman Delegation Forces)*" was established.¹³

1. Mosul Issue

Mosul, which had already caused trouble between Turkey and Great Britain in the 1920's and while negotiating the Treaty of Lausanne, again attention during WWI because of its rich natural resources. Mosul was mandated by France in 1916 in the Sykes-Picot Agreement and by Great Britain in 1920 in the San Remo Agreement. During the Lausanne Conference, Turkey argued that Mosul was a majority Turkish people so it should be given to Turkey.¹⁴ Because Great Britain opposed Turkey's position, and they could not solve the problem among themselves, the issue was brought to the League of Nations. At this platform, Turkey suggested to hold a plebiscite but Great Britain objected to this. In 1925, the League of Nations, which was under the control of Great Britain, attached Mosul to Iraq in 1925. Turkey accepted this decision by later signing the treaty.¹⁵

2. Hatay Issue

Turkey's and Syria's borders was defined in Ankara Agreement, signed by Turkey and France in 1921. Hatay was to remain within Syria but under a special regime. This protected the rights and interests of ethnic Turks while their official language would be Turkish. These agreements were confirmed in the Treaty of Lausanne in 1923. However, France's recognition of Syria and Lebanon's independence in 1936 affected Hatay's legal status. Following these developments, Turkey wanted France to recognize Hatay's

¹² Türel Yılmaz, "Doğu Ülkeleri İle İlişkiler", Haydar Çakmak (ed.) *Türk Dış Politikası: 1919-2008*, (Ankara: Barış Platin Yayınları, 2008), 128.

¹³ Yaşar Demir – Kenan Şen, "Doğuş Dönemi İtibariyle Türk-Arap Milliyetçiliği: İşbirliğinden Çatışmaya", *Akademik Ortadoğu*, Vol. 5, No. 2, (Ankara: 2011), 119.

¹⁴ Ali Balcı, *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*, (İstanbul: Etkileşim Yayınevi, 2013), 38.

¹⁵ Kürkçüoğlu, "An Analysis of Atatürk's Foreign Policy: 1919 – 1938", 182.

independence but as a mandate state, France did not accept because the request threatened to the territorial integrity of Syria.¹⁶ The disagreement was brought to League of Nations, which envisioned an autonomous structure with its own constitution and independence in domestic affairs but dependent on Syria for foreign affairs. At the beginning of 1939, France recognized Hatay's independence as a result of approaching war in and Turkey's efforts. Hatay joined Turkey on 23 June 1939, in return for which Turkey promised to respect Syrian territorial integrity.¹⁷

B. Single Party Era (1938-1950) and Cold War Era (1950 – 1991)

It could be said that Turkey had good relations with the Arab Middle East during the single-party era was also known that west balanced with west and active objectivity principle was assimilated by foreign policy. For example, alongside Arab countries, Turkey vetoed the United Nation's General Assembly proposal on "the Statute of Distributions of Palestine".¹⁸

During the Cold War (1950–1991), the following issues shaped Turkey's relations with the Arab Middle East :¹⁹

- * Fulfillment of the goal of integration with Europe
- * Getting economic support from the West, especially the USA
- * Becoming a member of NATO
- * Protecting national interests in issues regarding Greece and Cyprus
- * Countering the Soviet threat

The Democrat Party, which came to power on 14 May 1950, made integration with the west the foundation of its foreign policy, particularly given Stalin's designs on Northeast Anatolia and the Bosphorus. By sending troops to Korea in order to have a better chance of becoming a NATO nation, Turkey showed how determined it was to achieve this goal. In the meantime, Turkey officially recognized Israel, which created tension between Turkey and the Arab states. Overall, Turkey tried to maintain a good relationship with the west even at

¹⁶ Balcı, *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*, 47.

¹⁷ Balcı, *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*, 48.

¹⁸ Çağrı Erhan, Ömer Kürkçüoğlu, "Ortadoğu ile İlişkiler," *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, ed. Baskın Oran, Vol. I, 14th Edition, (Istanbul: İletişim Yayınları, 2009), 637.

¹⁹ Melek Fırat, Ömer Kürkçüoğlu, "Ortadoğu ile İlişkiler," *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, ed. Baskın Oran, Vol. I, 14th Edition, (Istanbul: İletişim Yayınları, 2009), 784-796.

the expense of problems in relations with Arab states. This policy was based on US influence and Soviet threat. From the West's perspective, Turkey was seen as a frontier state, whereas the Arab Middle East point of view, Turkey was seen as the USA's regional policeman.²⁰

Throughout the Cold War, Turkish foreign policy in the Arab Middle East could not be free itself from being part of a western axis, although sometimes situations arose that contradicted this. For instance, the Cyprus problem that emerged in 1963 and the subsequent letter from US President Johnson about the issue increased tension between Turkey and the USA. The Turkish military's Cyprus Peace Operation, starting on 20 July 1974, initially did not face serious criticism from the USA. However, the second operation beginning on 13 August 1974 led to serious repercussions from the West, with the USA imposing an arms embargo on Turkey between 1975 and 1978. In contrast, Arab Middle East states (such as Iran, Afghanistan and Libya) supported Turkey politically, financially and militarily during the operation²¹.

These developments made Turkey reverse its previous reluctance to take a closer interest in the Organization of Islamic Cooperation (OIC). During the Arab-Israeli War of 1967-1973, Turkey supported the Arab States, for example forbidding US use of İncirlik Airbase to help Israel. After the war, Turkey argued that UN Article 242 should be applied to make Israel return captured territories. In addition, Turkey's Israel ambassador was recalled, with relationships continuing on a minimal basis.²² A final example of Turkey distancing itself from a Western based foreign policy during the Cold War was Turkey's support for Egypt in the Suez Canal conflict.²³

C. Post-Cold War Era (1991-2001)

In this period, named the 'new order' by the USA, Turkey's foreign policy focused on the following issues:²⁴

* Integration with the EU

²⁰ Erman Akıllı, *Türkiye'de Devlet Kimliği ve Dış Politika*, (Ankara: Nobel Yayınevi, 2013), 50-57.

²¹ Melek Fırat, Ömer Kürkçüoğlu, "Ortadoğu ile İlişkiler", 786.

²² Avi Shlaim, "Israel between East and West, 1948-56", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 36, No. 4 Nov., 2004, 670.

²³ Çağrı Erhan, Ömer Kürkçüoğlu, "Ortadoğu ile İlişkiler", 646.

²⁴ Hasan Ünal; "2000-2008: Dönemin Dış Politika Değerlendirmesi", Haydar Çakmak (ed.) *Türk Dış Politikası: 1919-2008*, (Ankara: Barış Platin Yayınları, 2008), 1042-1043.

* Maintaining and improving the alliance or strategic partnership with the USA

* Strengthening relationships with Russia and Central Asia

* inaccurately interpreting developments in the Middle East, avoiding positions which may harm Turkish interests and contributing to regional peace processes

* Solving the PKK problem

When Saddam Hussein's administration crushed the uprising in Northern Iraq in March 1991, there was a significant flow of Kurdish refugees into Turkey and Iran. Then, the First Gulf War and increasingly bloody PKK actions forced Turkey to rethink its position and its relations in the region. Syrian support for the PKK²⁵ and Egypt's²⁶ negative reaction to Israeli-Turkish convergence created tensions that damaged foreign relations. Consequently, the balance of Turkey's foreign policy started to shift towards the West again while relationships with the east weakened.

D. After September 11 (2001–2011)

The attacks on the World Trade Center in September 11, 2001 affected the whole world, leading to a shift in military and political systems and radical change in security perceptions, with the Middle East being particularly affected. Turkey's foreign policy in the region was also changed in style in line with its general foreign policy in the early 2000s and after 9/11. This change was determined by several key factors:

* Changing regional and global circumstances

* Developments in Turkey's relationship with the EU

* Changes in Turkey's strategic perceptions

* The AK Party government's new foreign policy approach (multi-axis, proactive, zero problem policies)²⁷

The new regional and global circumstances included the global systemic crisis following the end of the Cold War and the resulting increased geo-economic,

²⁵ Nur Bilge Criss, "The nature of PKK terrorism in Turkey", *Studies in Conflict & Terrorism*, Vol. 18, No.1, (London: Routledge, 1995), 17-37.

²⁶ Efraim Inbar, "Regional Implications of the Israeli-Turkish Strategic Partnership", *Turkish Studies*, Vol. 3, No. 2, (London: Frank Cass, 2002), 29.

²⁷ Balcı, *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*, 285-291.

geo-strategic and geo-political complexity. These complexities created uncertainty and disorder in the international equilibrium. Naturally, Turkey was also affected by this new fragility.

Another dynamic affecting Turkish foreign policy in the Middle East after 9/11 is the deepening of relations with the EU after Turkey became an official candidate in 1999, which increased the impression of Turkey as a self-confident and stable country in its relations that is able to and keen on taking the initiative. In this positive atmosphere after the AK Party came to power in 2002, Turkey developed an effective multi-axis, proactive and zero problem policy for foreign relations, including in the Middle East. These political developments also improved Arab states' image of Turkey as a respectable Islamic country.²⁸ In particular, Turkey was now free of its Cold War image as the USA's regional policeman. As a result, relations between Turkey and the Arab Middle East improved.

Relationships with Syria, which was had been threatened by the 1998 Adana Treaty, improved after Bashar Assad took power in Syria in 2000, with increasing trade and developments in border commerce. Relations with Iran also improved, with agreements for Turkey to buy natural gas, along with mutual investments and increasing trade. In addition, they decided to develop their cultural and educational relationship. By the end of 2008, trade between Turkey and Iran was worth 7 billion USD, making Iran Turkey's 8th biggest trade partner.²⁹ Another sign of this deepening relationship is that Turkey imports 36.4% of its oil and 11% of its natural gas from Iran, while Turkey, Iran and Brazil have signed a uranium trade treaty. Before the second Gulf War and the US intervention in Iraq, Turkey had signed a billion USD trade agreement with Saddam Hussein's government. In short, there are various clear indications during this period that Turkey was acting as an autonomous actor in the Middle East.³⁰ As it can be seen, Turkey's relations with Arabian Middle East that has been folded into a null single axis tradition has been broken with the paradigm shift in the Turkish Foreign Policy with AK Party.³¹

²⁸ Yasin Aktay; "Arap Baharında Seçim Rüzgarları ve Türkiye Algısı", *Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE)*, accessed 17 January 2017, <http://www.sde.org.tr/tr/kose-yazilari/1051/arap-baharinda-secim-ruzgarlari-ve-turkiye-algisi.aspx>

²⁹ Fatma Sariaslan, "2000'li Yillarda Türkiye-İran Ekonomik İlişkileri", *Akademik Ortadoğu*, (Ankara: 2012), Vol. 7, No. 2, 74-75.

³⁰ Bayram Sinkaya, *Introduction to Middle East Politics: Leading Factors, Actors and Dynamics*, (Ankara: 2016, ORSAM), 2-4.

³¹ Erman Akılı – Federico Donelli, "Reinvention of Turkish Foreign Policy in Latin America: The Cuba Case", *Insight Turkey*, Vol. 18, No. 2, (Ankara: SETA, 2016), 161.

III. A BRIEF HISTORY OF A CIVILIAN UPRISING: THE “ARAB SPRING”

The “Arab Spring” was a unique event for the Arab world in that, for the first time, its people had the chance and the will to form their own future. It was a rare opportunity for Arabs to topple the totalitarian regimes that had ruled for decades and finally establish a permanent grassroots democracy. Thus, this process represented a transition from totalitarianism to pluralist democracy state controlled by the public itself.³² The “Arab Spring” cannot be simply defined in terms of one hopeless man’s self-immolation; rather it was an outcry of people who felt humiliated, and had suffered inequality and lost their dignity under the rule of tyrannies. A single suicidal act could not have engulfed almost the whole continent. Nonetheless, it’s clear to emphasize on other factor’s effects that empowered the ignition of the downfall for tyrannies of Arabian states.

For instance, Nurullah Ardiç argues that three main “immediate factors” contributed to the “Arab Spring”, including the search for social and economic justice, demands for social and political liberties, and a desire for dignity and respect based on frustration with the region’s oppressive regimes.³³ As Muhittin Ataman similarly observes, the street protests focused on three values: “bread, freedom, dignity”.³⁴

Ardiç also notes the distinctive role of information and communication technologies (ICTs), which was another urban characteristic of the “Arab Spring”: large-scale protests and demonstrations were mostly organized through the use of previously unavailable ICT’s, including social media (particularly Facebook and Twitter), cell phones and satellite TV channels (particularly Al-Jazeera).³⁵

For many, the biggest achievement of the “Arab Spring” was to demonstrate that Arab dictators can be removed through a grassroots popular revolt rather than a military coup or foreign intervention, as used to be the norm. By the end of 2011, governments in Tunisia, Egypt, Libya and Yemen had been swept

³² “After the Arab Spring”, Al Jazeera World, accessed 1 February 2017, <http://www.aljazeera.com/programmes/aljazeeraworld/2016/02/arab-spring-160217062821595.html> .

³³ Nurullah Ardiç, “Understanding the ‘Arab Spring’: Justice, Dignity, Religion and International Politics”, *Afro Eurasian Studies*, Vol. 1, Issue 1, (Istanbul: MUSIAD, 2012), 15.

³⁴ Muhittin Ataman, “Prof. Dr. Ataman: Arap baharında kitleler, adalet, ekmek ve özgürlük istedi”, *Cihan*, accessed 30.01.2017, <https://www.cihan.com.tr/tr/prof-dr-ataman-arap-baharinda-kitleler-adalet-ekmek-ve-ozgurluk-istedi-658403.htm>

³⁵ Ardiç, “Understanding the “Arab Spring”: Justice, Dignity, Religion and International Politics”, 19.

away by popular revolts, in an unprecedented show of people power.³⁶ However, after 2011, in addition to international military interventions the grassroots scenario began to change. The unfortunate outcome was that international rivalry caused civil wars in most of the Arab states, with Syria, in particular, still suffering from five years of civil war.

IV. TURKEY'S OPEN DOOR POLICY TOWARDS SYRIA

Starting with Tunisia, the "Arab Spring" had a domino effect, reaching Syria on 15 March 2011, when protesters wrote anti-regime slogans on walls in Dara. When Syrian police immediately arrested them, their families protested and demanded the release of their sons. After they were harshly treated by the police, the protests spread, igniting the "Arab Spring" in Syria.³⁷ Opposition parties organized and carried out their first action on March 17 2011, the 'The Day of Rage',³⁸ which spread protests across the country. Meanwhile, in Dara, demonstrators was attacked by the security forces with three being killed.³⁹

Having been sparked by these protests, Syria's civil war continues, causing hundreds of thousands of civilian deaths, and forcing millions of people, mostly from Syria's provinces bordering Turkey, to leave their homes and became refugees. New arrivals are expected throughout 2016. Half of the refugees from the Syria are children.⁴⁰ Thanks to Turkey's hospitality, based on the Turkey's humanitarian foreign policy, Turkey is currently hosting over than two million Syrian refugees, and this number is gradually increasing.

"Open Door Policy"

Turkey's 'open door' policy towards Syrian refugees can be summarized in the words of Rumi's poem: "*Come, come, whoever you are...*".⁴¹ As in the poem,

³⁶ Primoz Manfreda, "Arab Spring" Impact on the Middle East: How Did the Uprisings of 2011 Change the Region?", *About News*, accessed 30 January 2017, <http://middleeast.about.com/od/humanrightsdemocracy/tp/Arab-Spring-Impact-On-The-Middle-East.htm>

³⁷ Anthony Shadid, "In Syria, Reports of Arrests Proliferate", *New York Times*, accessed 30 January 2016, http://www.nytimes.com/2011/05/03/world/middleeast/03syria.html?_r=2

³⁸ "Syrian protesters plan 'day of rage'", *Independent*, accessed 30 January 2017, <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/syrian-protesters-plan-day-of-rage-2201115.html>

³⁹ "Middle East unrest: Three killed at protest in Syria", *BBC News*, accessed 30 January 2017, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-12791738>

⁴⁰ United Nations Refugee Agency, "2015 UNHCR country operations profile – Turkey", accessed 30 January 2017, <http://www.unhcr.org/pages/49e48e0fa7f.html>

⁴¹ "Come, come, whoever you are. Wanderer, worshiper, lover of leaving. It doesn't matter. Ours is not a caravan of despair. Come, even if you have broken your vows a thousand times. Come, yet again, come, come." This famous poem of (Mawlānā Jalāl-ad-Din Muhammad Rūmī) Rumi also sheds

when Syrians began arriving at the Turkish-Syrian border in spring 2011, all were allowed to enter Turkey.⁴² Since then, Turkey has maintained an consistently high-standard emergency response, implementing a temporary protection regime that ensures non-refoulement in 22 camps, where an estimated 217,000 people are staying. Turkey is currently constructing two additional camps.⁴³

Turkey's open door policy rests on three pillars: temporary protection, non-refoulement and humanitarian diplomacy.⁴⁴ First, in October 2011, Turkey extended temporary protection to Syrian refugees, defined in Article 91 of Law No. 6458 as follows:⁴⁵

*“Temporary protection may be provided for foreigners who have been forced to leave their country, cannot return to the country that they have left, and have arrived at or crossed the borders of Turkey in a mass influx situation seeking immediate and temporary protection. The actions to be carried out for the reception of such foreigners into Turkey; their stay in Turkey and rights and obligations; their exit from Turkey; measures to be taken to prevent mass influxes; cooperation and coordination among national and international institutions and organizations; determination of the duties and mandate of the central and provincial institutions and organizations shall be stipulated in a Directive to be issued by the Council of Ministers. Identify methods and measures to be employed in case of a mass Influx is among the duties of Migration Policies Board which was established by Law on Foreigners and International Protection”.*⁴⁶

light on Turkey's understanding of humanitarianism, which also reflects on Turkish cultural diplomacy. For a detailed study on Turkish foreign aids and humanitarian diplomacy, see Erman AKILLI (ed.), *Türkiye’de ve Dünyada Dış Yardımlar*, (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016).

⁴² Republic of Turkey, Ministry of Interior, Directorate General of Migration Management, Temporary Protection in Turkey, accessed 1 February 2017, <http://www.goc.gov.tr/icerik6/temporary-protection-in-turkey-917-1064-4768-icerik>

⁴³ United Nations Refugee Agency, “2015 UNHCR country operations profile – Turkey”, accessed 30 January 2017, <http://www.unhcr.org/pages/49e48e0fa7f.html>

⁴⁴ Kemal Kirişçi, “Syrian Refugees in Turkey: The Limits of an Open Door Policy”, *Brookings*, accessed 31 January 2017, <http://www.brookings.edu/blogs/up-front/posts/2013/06/27-syrian-refugees-in-turkey-kirisci>

⁴⁵ Republic of Turkey Ministry of Interior Directorate General of Migration Management, *Temporary Protection in Turkey*, accessed 1 February 2017, <http://www.goc.gov.tr/icerik6/temporary-protection-in-turkey-917-1064-4768-icerik>

⁴⁶ Temporary Protection Regulation (Council of Ministers Decision No: 2014/6883) dated 13/10/2014 was published in the framework of Article 91 of Law No. 6458 on Foreigners and International Protection (LFIP). Please check: *Temporary Protection Regulation*, accessed 1 February 2017, <http://www.goc.gov.tr/files/dokuman28.pdf>

This extension of temporary protection to Syrian refugees by the Turkish government is a new and welcome development.⁴⁷ Second, the open door policy ensures respect for the principle of non-refoulement, one of the main pillars of international refugee law and an indispensable aspect of protection. Under Article 6 of Turkey's 'Temporary Protection Regulation', non-refoulement is defined as follows:

*"(1) No one within the scope of this Regulation shall be returned to a place where he or she may be subjected to torture, inhuman or degrading punishment or treatment or, where his/her life or freedom would be threatened on account of his/her race, religion, nationality, membership of a particular social group or political opinion. (2) The Directorate General may take administrative actions regarding foreigners who cannot be removed from our country pursuant to the paragraph (1) even though they are to be removed from our country pursuant to relevant legislation."*⁴⁸

Non-refoulement requires the registration of refugees, a procedure which is critical to upholding this principle. A registration process for the refugees in camps has been put into place and the government is also working on completing the registration of refugees living outside camps, irrespective of whether they entered the country legally or illegally. The open door policy also allows Syrians with passports to enter Turkey freely while treating those Syrians who may have entered Turkey without papers in a similar fashion. Since the beginning of the crisis, close to 124,000 refugees are reported to have returned to Syria - all on a voluntary basis.⁴⁹

Third, the government has committed itself to providing the best possible living conditions and humanitarian assistance for the refugees. Together with the Turkish Red Crescent (KIZILAY), the Turkish Disaster Emergency Management Presidency (AFAD) has been actively involved in setting up and running the refugee camps. AFAD also oversees the provision of education and health services, and supervises day-to-day management of the camps.⁵⁰ In other words, Turkish humanitarian diplomacy carried out by those institutions in the borders of Turkey. Besides governmental institutions, NGOs such as the Humanitarian Relief Foundation (IHH) are also involved.

⁴⁷ Kirişçi, "Syrian Refugees in Turkey: The Limits of an Open Door Policy".

⁴⁸ *Temporary Protection Regulation*, accessed 1 February 2017, <http://www.goc.gov.tr/files/dokuman28.pdf>

⁴⁹ Kirişçi, "Syrian Refugees in Turkey: The Limits of an Open Door Policy".

⁵⁰ Kirişçi, "Syrian Refugees in Turkey: The Limits of an Open Door Policy".

Through its humanitarian diplomacy, implemented alongside its humanitarian aid operations, the IHH aims to secure access to civilians in the most efficient way possible by undertaking the roles of arbitration and mediation between warring parties in crisis zones.⁵¹ Turkey's humanitarian mission has also benefitted from international assistance. For instance, since the beginning of the Syrian crisis, the United Nations Refugee Agency (UNHCR) has worked closely with Turkey to provide economic and expert support through the provision of core relief items, field monitoring and technical advice. The table below presents UNHCR 2015 planning figures for Turkey:⁵²

UNHCR 2015 planning figures for Turkey					
Type of population	Origin	January 2015		December 2015	
		Total in country	assisted by UNHCR	Total in country	assisted by UNHCR
Refugees	<i>Afghanistan</i>	3,930	3,930	3,930	3,930
	<i>Iraq</i>	25,470	25,470	37,470	37,470
	<i>Syrian Arab Rep.</i>	1,500,000	1,500,000	1,700,000	1,700,000
	<i>Various</i>	12,070	12,070	17,070	17,070
Asylum-seekers	<i>Afghanistan</i>	32,330	32,330	42,330	42,330
	<i>Islamic Rep. of Iran</i>	10,250	10,250	14,250	14,250
	<i>Iraq</i>	43,070	43,070	67,070	67,070
	<i>Various</i>	5,820	5,820	6,820	6,820
Stateless	<i>Stateless</i>	330	-	550	-

⁵¹ Humanitarian Relief Foundation, "Humanitarian Diplomacy in Syria", accessed 1 February 2017, <http://www.ihh.org.tr/en/main/pages/suriye-insani-diplomasi/314>

⁵² United Nations Refugee Agency, "2015 UNHCR country operations profile – Turkey", accessed 30 January 2017, <http://www.unhcr.org/pages/49e48e0fa7f.html>

Others of concern	Russian Federation	310	-	310	-
Total		1,633,560	1,632,930	1,889,780	1,888,930

CONCLUSION: AN “ARAB SPRING” OR A HARSH WINTER?

The “Arab Spring”, is a democratization process which started in Egypt and Tunisia before making its way around the Arab geography. The first step was the death of a 26-year-old street vendor, Mohammed Bouazizi,⁵³ who set himself on fire on 17 December 2010 in protest against economic inequality, corruption and political injustice. President Zeynel Abidin bin Ali’s security forces unsuccessfully tried to suppress the riots triggered by this death. The rioting and upheaval, like a domino effect, made its way around the region, toppling longstanding authoritarian regimes. The Arab state tradition, in which rulers remain in power until they die, was destroyed by the power of the people.

Turkey’s attitude towards the “Arab Spring” supported democracy, welcoming these countries’ moves towards democracy in parallel with basic state principles and supporting the desire of the region’s people for more freedom, democracy and human rights. Because Turkey advocated that these improvements should take place through the internal dynamics of these countries, it did not approve of foreign intervention, and continued Turkey’s longstanding policy towards Arab nations, namely not to meddle with the internal affairs of other countries.

Therefore, when the first wave of Syrian refugees arrived in spring 2011, Turkey admitted them. Since then, Turkey has maintained an emergency response of a consistently high standard and declared a temporary protection regime, ensuring non-refoulement and assistance in 22 camps, where an estimated 217,000 people are staying. Turkey is currently constructing two additional camps. Turkey’s open door policy rises on three pillars: ‘temporary protection’, ‘non- refoulement’ and humanitarian diplomacy.

⁵³ Hernando De Soto, “The Real Mohamed Bouazizi”, *Foreign Policy*, accessed 17 January 2017, http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/12/16/the_real_mohamed_bouazizi

As it can be seen through historical background, relations that started from 1923 to late 1990s, Turkey's perception towards to Arabian States had been molded in a single axis foreign policy understanding, which shaped due the relations of Turkey and West. This kind of tradition in the foreign policy kept Turkey's dialogue null with the Arabian states. But the paradigm shift in the foreign policy thanks to AK Party, this null kind of dialogue towards to Arabian States changed into a multi-dimensional relation that blooms trade partnerships and strong bilateral cooperations. Nonetheless, while strengthening relations with Arabian Middle East; having remained close to the West since the 1950s, based on NATO membership and European Union negotiations, Turkey has now become a regional power capable of autonomous decisions and actions. Because of its geopolitical location, Turkey is unable to operate a single axis foreign policy. Instead, it must advance regional relations and maintain its status as a model country and beacon for humanitarianism in the region. Therefore, even the tradition change in Turkish foreign policy towards to Arabian States has been declined due to aftermaths of the "Arab Spring", still Turkey's helping hand reaches whom are in need.

BIBLIOGRAPHY

- "AFTER THE ARAB SPRING", *Al Jazeera World*, accessed 1 February 2017, <http://www.aljazeera.com/programmes/aljazeeraeworld/2016/02/arab-spring-160217062821595.html> .
- "BALFOUR DECLARATION", accessed 12 January 2017, http://www.foundingdocs.gov.au/resources/transcripts/cth11_doc_1926.pdf
- "MIDDLE EAST UNREST: Three killed at protest in Syria", *BBC News*, accessed 30 January 2017, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-12791738>
- "SYRIAN PROTESTERS PLAN 'day of rage'", *Independent*, accessed 30 January 2017, <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/syrian-protesters-plan-day-of-rage-2201115.html>
- ANTHONY Shadid, "In Syria, Reports of Arrests Proliferate", *New York Times*, accessed 30 January 2017, http://www.nytimes.com/2011/05/03/world/middleeast/03syria.html?_r=2
- AVI Shlaim, "Israel between East and West, 1948-56", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 36, No. 4 Nov., 2004, 657-673.
- BAYRAM Sinkaya, *Introduction to Middle East Politics: Leading Factors, Actors and Dynamics*, (Ankara: 2016, ORSAM), 2-4.
- ÇAĞRI Erhan - Ömer Kürkçüoğlu, "Ortadoğu ile İlişkiler," *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, ed. Baskın Oran, Vol. I, 14th Edition, (Istanbul: İletişim Yayınları, 2009), 635-641.
- EDWARD Peter Fitzgerald, "France's Middle Eastern Ambitions, the Sykes-Picot Negotiations, and the Oil Fields of Mosul, 1915-1918", *The Journal of Modern History*, Vol. 66, No. 4, (Chicago: University of Chicago Press, 1994), 697-725.
- EFRAIM Inbar, "Regional Implications of the Israeli-Turkish Strategic Partnership", *Turkish Studies*, Vol. 3, No. 2, (London: Frank Cass, 2002), 21-43.

- ERMAN Akıllı – Federico Donelli, “Reinvention of Turkish Foreign Policy in Latin America: The Cuba Case”, *Insight Turkey*, Vol. 18, No. 2, (Ankara: SETA, 2016), 161-181.
- ERMAN Akıllı (ed.), *Türkiye’de ve Dünyada Dış Yardımlar*, (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016).
- ERMAN Akıllı, *Türkiye’de Devlet Kimliği ve Dış Politika*, 2nd Edition, (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016).
- FATMA Sarıaslan, “2000’li Yıllarda Türkiye-İran Ekonomik İlişkileri”, *Akademik Ortadoğu*, (Ankara: 2012), Vol. 7, No. 2, 65-91.
- HASAN Ünal; “2000-2008: Dönemin Dış Politika Değerlendirmesi”, Haydar Çakmak (ed.) *Türk Dış Politikası: 1919-2008*, (Ankara: Barış Platin Yayınları, 2008), 1042-1043.
- HERNANDO De Soto, “The Real Mohamed Bouazizi”, *Foreign Policy*, accessed 17 January 2017, http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/12/16/the_real_mohamed_bouazizi
- HUMANITARIAN RELIEF FOUNDATION, “Humanitarian Diplomacy in Syria”, accessed 1 February 2017, <http://www.ihh.org.tr/en/main/pages/suriye-insani-diplomasi/314>
- INTERNATIONAL BOUNDARY STUDY: Syrian-Jordan Boundaries, <http://archive.law.fsu.edu/library/collection/LimitsinSeas/IBS094.pdf>,
- KEMAL Kirişçi, “Syrian Refugees in Turkey: The Limits of an Open Door Policy”, *Brookings*, accessed 31 January 2017, <http://www.brookings.edu/blogs/up-front/posts/2013/06/27-syrian-refugees-in-turkey-kirisçi>
- MELEK FIRAT - Ömer Kürkçüoğlu, “Ortadoğu ile İlişkiler,” *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, ed. Baskın Oran, Vol. I, 14th Edition, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 784-796.
- MUHİTTİN Ataman, “Prof. Dr. Ataman: Arap baharında kitleler, adalet, ekmek ve özgürlük istedi”, *Cihan*, accessed 30 January 2017, <https://www.cihan.com.tr/tr/prof-dr-ataman-arap-baharinda-kitleler-adalet-ekmek-ve-ozgurluk-istedi-658403.htm>
- NUR Bilge Criss, “The nature of PKK terrorism in Turkey”, *Studies in Conflict & Terrorism*, Vol 18, No.1, (London: Routledge, 1995), 17-37.
- NURULLAH Ardıç, “Understanding the ‘Arab Spring’: Justice, Dignity, Religion and International Politics”, *Afro Eurasian Studies*, Vol. 1, Issue 1, (İstanbul: MUSIAD, 2012), 8-52.
- ÖMER Kürkçüoğlu, “An Analysis of Atatürk's Foreign Policy: 1919 – 1938”, *Turkish Yearbook of International Relations*, Vol. 20, (Ankara: 1982), 133-187.
- PRIMOZ MANFREDA, “Arab Spring” Impact on the Middle East: How Did the Uprisings of 2011 Change the Region?”, *About News*, accessed 30 January 2017, <http://middleeast.about.com/od/humanrightsdemocracy/tp/Arab-Spring-Impact-On-The-Middle-East.htm>
- REPUBLIC OF TURKEY MINISTRY OF INTERIOR DIRECTORATE GENERAL OF MIGRATION MANAGEMENT, *Temporary Protection in Turkey*, accessed 1 February 2017, <http://www.goc.gov.tr/icerik6/temporary-protection-in-turkey-917-1064-4768-icerik>
- REPUBLIC OF TURKISH STATE, *Temporary Protection Regulation*, accessed 1 February 2017, <http://www.goc.gov.tr/files/dokuman28.pdf>
- THE ARABIAN NIGHTS: *Tales from A Thousand And One Nights*, Richard Francis Burton (Translator), A.S. Byatt, (New York: Modern Library, 2004).
- THE GUARDIAN, “How Mohamed Morsi, Egypt’s first elected president, ended up on death row”, accessed 5 January 2017, <http://www.theguardian.com/world/2015/jun/01/mohamed-morsi-execution-death-sentence-egypt>

- THE NATIONAL, “The “Arab Spring” Country by Country”, accessed 5 January 2017, <http://www.thenational.ae/world/middle-east/the-arab-spring-country-by-country#page3>
- TÜREL Yılmaz; “Doğu Ülkeleri ile İlişkiler”, Haydar Çakmak (ed.) *Türk Dış Politikası: 1919-2008*, (Ankara: Barış Platin Yayınları, 2008), 128.
- UMUT Uzer, *Identity and Turkish Foreign Policy: The Kemalist Influence in Cyprus and the Caucasus*, (New York: I. B. Tauris, 2011).
- United Nations Refugee Agency, “2015 UNHCR country operations profile – Turkey”, accessed 30 January 2017, <http://www.unhcr.org/pages/49e48e0fa7f.html>
- YAŞAR DEMİR – Kenan Şen, “Doğuş Dönemi İtibariyle Türk-Arap Milliyetçiliği: İşbirliğinden Çatışmaya”, *Akademik Ortadoğu*, Vol. 5, No. 2, (Ankara: 2011), 109-126.

EDEBİYAT VE KÜLTÜR: BİREYSEL VE TOPLUMSAL GELİŞMEDE OKUMA VE KÜTÜPHANE ALIŞKANLIĞI ÜZERİNE¹

Gökşen ARAS²

Atıf/©: Aras, Gökşen (2017). *Edebiyat ve Kültür: Bireysel ve Toplumsal Gelişmede Okuma ve Kütüphane Alışkanlığı Üzerine*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.945-968

Özet: Her an farklı bir gelişmenin ve değişimin yaşandığı bilgi ve teknoloji çağında bilginin sahip olunabilecek en büyük güç olduğu inkâr edilemez. Bilginin öncelikle algılanabilmesi ve ihtiyaca yönelik anlamlı bir yapıya dönüştürülmesi gerekmektedir. Bu süreçte edebiyat algısı ve okuma alışkanlığı kilit kavramlardır. Kültür ve eğitimin en güçlü araçları olan kitaplar insan hayatının vazgeçilmez bir unsurudur. Bu nedenle kütüphaneden belirli amaçlar ve aralıklarla yararlanmak anlamına gelen kütüphane alışkanlığının kazandırılmasının önemi büyüktür. Bu çalışmada, okuma ve kütüphanenin anlamı ve insan yaşamına katkıları, Türk ve dünya yazarlarının eserlerine ve sözlerine yer verilerek aktarılacak, kültürün bu bağlamdaki etkisine değinilecek, okuma ve kütüphane alışkanlıkları tanımlanacak, YÖK'ün ve UNESCO'nun bu konudaki değerlendirmelerine yer verilecek ve Türkiye'de ilk defa olması bakımından önemli bir çalışma olan Türkiye Okuma Kültürü Haritası ve PISA 2015 Ulusal Raporu'nun verileri doğrultusunda genel bir değerlendirme yapılacaktır. Çalışmanın sonucunda elde edilen verilere göre, okuma ve kütüphane alışkanlığının istenilen düzeyde olmadığı, bu nedenle ailelere, kütüphanelere, üniversitelere, öğrencilere, ilgili tüm birey ve kurumlara sorumlulukları oranında önemli görevler düştüğü ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, Kültür, Kitap, Okuma Alışkanlığı, Kütüphane Alışkanlığı

Makale Geliş Tarihi: 29.09.2017/ Makale Kabul Tarihi: 17.11.2017

¹Bu çalışma 25 Mart 2015 tarihinde Atılım Üniversitesi'sinde gerçekleşen Üniversite Kütüphanelerine Genel Bakış başlıklı panelde yapılan sunumun genişletilmiş ve makale formatına dönüştürülmüş versiyonudur.

² Yrd. Doç. Dr. Atılım Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, e-posta: goksenaras@yahoo.com

Literature and Culture: Reading and Library Habits For Individual and Social Progress

Citation/©: Aras, Gökşen (2017).Literature and Culture: Reading and Library Habits For Individual and Social Progress,Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp. 945-968

Abstract: Clearly, it is to be admitted that knowledge is power in the age of knowledge and technology wherein progress and change are of utmost importance. Therefore,knowledge should be acquired and it should be formulated as a sound structure based on the needs of humanity. In this process, literature perception and reading habits are the two major issues. Books, the most significant means of culture and education, are an indispensable part of human life. Within this frame, it is of primary importance to enable individuals to gain the habit of visiting libraries which refers to the habit of borrowing books periodically for different purposes. This study will focus on the meaning of reading and libraries, and their contribution to the development of humanity, the significance of reading and library habits with reference to Turkish and international authors' works and statements, the impact of culture within this context, YOK and UNESCO's assessments concerning this issue, and the data of Turkey Reading Culture Map, the first example in Turkey, and PISA 2015 National Report. According to the data gained at the end of the study, it has been found out that reading and library habits are not in a sufficient level, consequently, parents, libraries, universities, students and all related persons and institutions should be aware of their responsibilities to contribute to the development of reading and library habits.

Keywords:Literature, Culture, Books, Reading Habits, Library Habits.

I- GİRİŞ

Bilgi ve teknoloji çağında bilginin sahip olunabilecek en büyük güç olduğu inkâr edilemez. Ancak buna rağmen kültürel alanda hâlâ çağa ayak uydurabilmenin zorluğu yaşanmaktadır. Bilginin öneminin ve gücünün farkına varılarak algılanabilmesi ve ihtiyaca yönelik anlamlı bir yapıya dönüştürülmesi sürecinde edebiyat algısı ve okuma alışkanlığı bireye ve topluma katkısı yadsınamaz kilit kavramlardır. Teknoloji çağında ne şekilde olursa olsun bilgiye ulaşmanın önemi büyüktür.Kültür ve eğitimin en güçlü araçları olan ve insan yaşamının vazgeçilmez bir unsuru olan kitaplara dokunarak kazanılan okuma alışkanlığı bilgiye açılan bir yoldur.

Edebi bir metin hangi türde, hangi amaçla, hangi akımla yazılmış olursa olsun, içeriği doğrultusunda eğitmekte ve keyif vermekte (Horatius İ.Ö.65-8) ya da bir durumu, bir duyguyu, bir olguyu yansıtmaktadır. Edebi metinler insanın tanımadığı kişilerle karşılaşması, hayalini bile kuramadığı mekânlarda dolaşması,farklı deneyimleri keşfetmesi için bir fırsat ve şanstır.

Bu sayede insan mevcut yaşamından uzaklaşmakta ve iç dünyasına yönelerek, hem kendisini hem de farklı kültürleri tanımaya çalışmaktadır.

Edebiyat dilin ve kültürün en güzel mekânıdır. Mantık ve dil felsefesi çalışmalarıyla tanınan filozoflardan Wittgenstein, “Dilimin sınırları dünyanın sınırları demektir” ifadesiyle yaşam ve dilin ayrılmaz bütünlüğünü, edebiyatın önemini ifade etmektedir (Aktaran Soykan, 2006: 21).Edebiyat, hayat,insan, doğa, sanat, özgürlük, algı, duygu, düşünce, estetik, güzel, varoluş, benlik gibi pek çok kavramı ve olguyu içermektedir: “Edebiyat ... duygu, düşünce ve hayallerin, olayların, nesnelere, soyut ve somut değerlerin söz ve yazı halinde, güzel ve etkili bir şekilde anlatılması sanatıdır” (Eyigün, 2005: 248). Edebiyat insanı insana anlatan, varlığı ve hayatın anlamını sorgulatan bir sanat dalıdır. Bu nedenle, insan varolduğu sürece diğer sanat kolları gibi edebiyat da varolacaktır.

Edebiyatı bir “mücadele” şeklinde tanımlayan Sabahattin Ali'ye göre,“... edebiyatın amacı ... ‘insanları daha iyiye, daha doğruya, daha güzele yükseltmek, insanlarda bu yükselme arzusunu uyandırmak’ olmalıydı. Sabahattin Ali'nin ‘Edebiyata nasıl başladınız?’ sorusuna yanıtı ‘Kitap okuyarak’ olmuştu[r]”(Aktaran Tüleylioğlu,2014:29).

Bireylerin, farklı ülkelerin ve kültürlerin edebiyat eserlerini kendi dillerinde okumalarının önemini vurgulayan Hasan Âli Yücel'e göre ise hümanizm ve edebiyat arasında güçlü bir bağ bulunmakta, insanı ve kültürel değerleri anlama ve yorumlamada edebiyat ve sanatın benzer bir dokuya sahip olduğu vurgulanmaktadır:“Hümanizma ruhunu anlama ve duymada ilk aşama, insan varlığının en somut anlatımı olan sanat yapıtlarının benimsenmesidir. Sanat dalları içinde edebiyat bu anlatımın düşünce öğeleri en zengin olanıdır”(Aktaran Tüleylioğlu, 2014: 35).

Bu noktada kültür kavramının anlaşılması gerekmektedir: “Kültür, Latince’de “Cultura” dan gelmektedir ... bir topluluğun yaşama tarzıdır, atalardan gelen maddi-manevi değerler bütünüdür, insanın tabiatı ve kendisini idare yolu ile yaşayarak meydana getirdiği eserlerdir” (Baltacıoğlu, 1998:7). Edward Burnett Tylor’ın tanımı ile kültür, “... bir toplum içinde doğan ve nesilden nesile aktarılan bir gelenekler bütünüdür ... insanların benimsediği normları, değerleri ve standartları ifade ederken, aynı zamanda her toplumda dünya işlerinin düzenlenmesi ve bunun akılcı biçimde yapılması için ayrı yöntemler gösterir. Kültür, yaşamın devamı için bir dizi mekanizmadır” (Yazıcıoğlu,t.y.:13).Kültür, öğrenilen ve eğitimle kazanılan

sanatsal ve düşünsel alışkanlıkları ve becerileri içeren bir kavramı ifade etmektedir.

Raymond Williams'ın sözleriyle kültür, "bir birey, grup ya da toplumun entelektüel, ruhsal ve estetik gelişimini, entelektüel ve sanatsal faaliyeti ve bunların ürünlerini, bir insanın grubun ya da toplumun yaşam biçimini, faaliyetlerini, inançlarını ve göreneklerini" ifade etmektedir (Aktaran Smith, 2005:14). Williams, *Kültür ve Toplum (Culture and Society)* başlıklı eserinin devamı niteliğindeki *Uzun Devrim (The Long Revolution)* başlıklı yapıtında "edebiyat ve sanatı kültürün sadece bir çeşidi olarak görür ve bütün bir yaşam tarzı olarak kültür kavrayışına yönelir" (Aktaran Smith, 2005: 211). Matthew Arnold'a göre ise kültür, "dünyada düşünülen ve söylenenin en iyisini ... bilme aracılığıyla eksiksiz bir mükemmelliğin peşinde olma idi ..." (Aktaran Smith, 2005:14).

Yaşamın özünü oluşturan sanatsal ve entelektüel değerleri ifade eden kültür, bilgiyi, dili, alışkanlıkları, gelenek ve görenekleri kapsamakta, bireylere ve çağlara göre yeniden şekillenmektedir. Bu nedenle bireyin farkındalık kazanması ve bilgiyi bireysel ve toplumsal gelişim için kullanması, yeniliğe ve üretime açık olması, mükemmeli ve güzeli bulması beklenmektedir. Bu noktada birey en önemli gücünü sözel ve sayısal algılama becerisini geliştirmesine katkıda bulunacak sosyal, psikolojik, siyasal pek çok sorunsal kültürel bir olgu olarak farklı bir boyutta yansıtan, yeni bakış açıları ve çözümler sunan kitaplardan alacaktır. Kitap okuma alışkanlığını edinerek hem bireysel hem de toplumsal kültürünün sınırlarını genişletme ve diğer kültürlerle aktarma olanağına sahip olacaktır. Bu nedenle, kültürel mirasın aktarımında da okuma ve kütüphane alışkanlığı önemlidir. Dolayısıyla, uygar olmanın, eğitilmiş olmanın, alanı ne olursa olsun üretebilmenin nedenini ve sonucunu okuma ve kütüphane alışkanlığı bir başka ifade ile bilgiye ulaşmanın en etkili yöntemi belirlemektedir.

II- OKUMAK VE OKUMA ALIŞKANLIĞI

Bireyin kendini bulduğu veya bilmediği yönlerinin farkına varabildiği kitaplar sayesinde edindiği tecrübeler bazen çok çarpıcı bazen çok sıradan olsa da metin ve okur arasında müthiş bir etkileşim meydana gelmekte, tüm eserler okuyucunun algısına ve kültürüne göre yeniden üretilmektedir: "bir edebiyat yapıtının anlamı metnin içinde hazır bir şekilde bulunmaz, metindeki bazı ipuçlarına göre okur tarafından okuma süresinde yavaş yavaş kurulur" Wolfgang Iser (Aktaran Moran, 2000:241). Başka bir ifade ile,

“Bireyin alt yapısına, [algı] ve duygularına göre ... üretilen eserler, bireyin estetik değerlerinin gelişimine ... bireysel ve toplumsal değerlerin farkına varılmasına olanak sağlamaktadır” (Aras, 2014:10). Bu nedenle kitap, insanın sosyal, kültürel, psikolojik ve entelektüel gelişiminde etkin bir role sahiptir. Bireyler ancak okuyarak farklı değerlere ve kültürlere saygı duymayı öğrenebilir, analitik düşünebilir ve kendilerini daha iyi ifade edebilirler.

Sadece İngiliz edebiyatında değil dünya edebiyatında da önemli bir yere sahip Brontë kardeşlerin İngiltere'nin en ıssız yerlerinden Yorkshire'daki Haworth'ın mezarlıklarla çevrili evlerindeki yaşamlarında hayal güçlerinin şekillenmesindeki en önemli etkenlerden birinin babalarının zengin kütüphanesi olduğu ifade edilir. Bununla birlikte, üretilen eserlerde de okuyan kahramanların betimlenmesi önemlidir. Örneğin, George Eliot'ın *Floss Irmağındaki Değirmen* başlıklı romanında Maggie, çocukluğunda toplumun kendisi için biçtiği rolleri kabul etmez, isyan ettiği anlarda tavan arasına çekilip saçlarını kesecek kadar da cesurdur. Thomas A Kempis'in yazılarını okuduktan sonra iç dünyasında değişimler oluşmaya başlar. Richardson'ın *Pamela* başlıklı romanında Mr. B. Pamela'nın mektuplarını okuduğunda Pamela'ya karşı duyguları değişir.

Jane Austen'ın *Gurur ve Önyargı* romanının ana karakteri Elizabeth Bennet'in iyi bir okuyucu olduğu ve okumaktan keyif aldığı vurgulanır. Elizabeth'in olaylara bakış açısı, olayları değerlendirmesi, konuşurken seçtiği sözler ve özgürlük anlayışı onun iyi bir okuyucu olmasına bağlanabilir. Gurur ve önyargı gibi iki yanlı ve yanlış algı da ancak Darcy ve Elizabeth arasında doğru bir iletişim ile yok olur. Elizabeth, ancak Darcy'nin mektubunu okuduğunda Darcy'yi ve hatta kendini tanır: “Bu ana kadar ben kendi kendimi bile tanıyıyordum” der (Austen, 2017: 110). Başka bir sahnede Darcy, Elizabeth'in kitap sevgisine ve özgür ruhuna gönderme yaparak “Kitaplardan söz etmek nasıl olur dersiniz?” diye sor[ar]. “Kitaplar mı? Hayır hayır! Eminim hiçbir zaman aynı kitapları okumuyoruz ya da aynı kitapları okusak bile aynı şeyleri hissetmiyoruz” (Austen, 2017: 142) der. Karakterlere ait kütüphanelerin de sınıf ve zenginliği farklı şekillerde gösterdiği ifade edilir. Pemberley'de çok zengin bir kütüphanesi olan Darcy, kütüphaneyi “birçok neslin ürünü” şeklinde tanımlar ve ekler: “Böyle bir çağda insanın aile kütüphanesini ihmal etmesini benim aklım almaz” (Austen, 2017: 70). Kütüphane, Elizabeth'in babası Bay Bennet için ise bir kaçış mekânıdır: “Bay Bennet ise her zaman kütüphanesinde başını dinler

ve huzura kavuşurdu. ... Elizabeth'e söylediği gibi evin öbür odalarında saçmalıklara ve kibire dayanabilirdi, ama kütüphanesinde bunlardan kurtulmaya alıştı” (Austen, 2017: 113). Elizabeth’in, Lady Catherine de Bourgh tarafından mürebbiyesi olmadığı için yeterli eğitim alamadığı hususundaki eleştirisine verdiği cevap etkilidir: “Okumaya özendiriliyorduk ve kitaplığımızda gerekli bütün büyük yazarların kitapları vardı”(Austen, 2017: 232).

Virginia Woolf, *Kitap Nasıl Okunmalı? Bir Okur Olarak* (2015) başlıklı eserinde bu soruya verilecek cevabın kişinin içgüdüleriyle ve aklıyla kendi sonuçlarını çıkarmak olduğunu, okuyucunun her yazarla yeni bir dünyaya adım attığını vurgular. Örneğin, Robinson Crusoe ile maceralar deneyimlenirken, Jane Austen’la okur kendini konuk odasında ve oradaki konuşmalarda bulur; Thomas Hardy’de insanlarla değil doğa ve kaderle iletişim kurulur. Dolayısıyla, herbiri farklı duygulara hitap eden kitaplar sadece ünlüleri tanımak için değil, edebiyata önemli katkıları olduğu için de değil, sadece kendi yaratıcılığımızı ve hayal gücümüzü keşfetmek için okunmalı der. İnsan keşfetmek, düşünmek, eğlenmek, herhangi bir konuda aydınlanmak, kendini anlamak, kendi kimliğiyle başka rollere bürünebilmek için okumalıdır.

İngiliz edebiyatından seçilen iki örnek, yüzyıllar önce yazılmış olmalarına rağmen günümüz sosyal ve kültürel koşulları değerlendirildiğinde bile güncelliklerini yitirmemiştir. Örneğin, İngiliz filozof ve yazar Francis Bacon, *(Of Studies) Çalışmalar* (1597) başlıklı eserinde çalışmanın ve bilginin önemini, niçin ve nasıl okunması gerektiğini vurgular. Bacon’a göre bazı kitaplar tadılmak, bazıları yutulmak, bazıları ise sindirilmek içindir. Bazı kitapların sadece belli kısımları okunur, bazıları çok merak uyandırmadan okunur, pek azı özenle ve dikkatle tamamıyla okunur. Bacon, eserinde nasıl okunması gerektiğini ise şu sözlerle ifade eder: çelişmek ve çürütmek için okumayın ya da inanmak ve kabul etmek için değil ya da bir konuşma ve söylem bulmak için de değil fakat değerlendirmek ve düşünmek için okuyun (Bacon, 1993:1561).

Ünlü İngiliz 19. Yüzyıl şair ve sanat eleştirmeni John Ruskin, günümüzde de bir kılavuz niteliği taşıyan, okuyucuyu yeniden okumaya teşvik eden *(Sesame and Lilies) Susam ve Zambaklar* (1865) başlıklı eserinde zamana meydan okuyan saptamalarda bulunur. Ruskin, 6 Aralık 1864 tarihli Rusholme Enstitüsü Kütüphanesine kaynak sağlamak amacıyla verdiği ve

ana temanın hayatta ilerlemek olduğu konferansının başında, “İnsanı okumak kurtarı” der ve kitapları “günlük ve ömürlük” kitaplar olarak ikiye ayırarak kalıcı doğalarından bahseder (Ruskin, 2013: 10, 15). Yazarın düşüncelerini anlamak için her kelime üzerinde hatta her harf üzerinde titizlikle durulması gerektiğini, eğitilmiş ve eğitimsiz insan arasındaki farkı bu algının belirlediğini ifade eder (Ruskin, 2013:20-21). Günümüzün en önemli sorunlarından birine işaret ederek okumadığımızı ifade eden yazar, edebiyatın horgörüldüğünü belirtir ve edebiyat, halk veya özel kütüphanelere harcanan para ile lükse harcanan parayı kıyaslar. Kitapların ucuz olmalarına da değinerek beden yerine zihnin doyurulması gerektiğini vurgular. Günümüzün de en büyük sorunlarına işaret ederek sadece edebiyatın değil, bilimin, sanatın, doğanın ve merhametin de hor görüldüğünü ifade eder (Ruskin, 2013: 42-48). Savaş yerine edebiyata yatırım yapılmasını vurgulayan yazar, köylülere, düşünsel boyutta ilerlemelerine katkıda bulunmak için silah eğitimi kadar okuma alışkanlığının da kazandırılması gerektiğini, köylülerin savaş alanlarında olduğu kadar okuma salonlarında da yer almalarını ve hedefe nişan alan kişi gibi bilgiyi ve doğruyu keşfeden kişinin de ödüllendirilmesi gerektiğini ifade eder (Ruskin,2013:60-61).

Ruskin, sözlerine büyük kütüphanelerin kurulmasını ve bu kütüphanelerin, türlerinin en iyi örnekleri olan seçkin kitaplarla donatılmasını, bu kitapların zarif ve sağlam ciltler içinde sunulmasını, bu kütüphanelerin gece gündüz hizmet vermesini, kütüphanelerin temizliği ve sessizliğinin sağlanması için kanunların uygulanması gerektiğini vurgular (Ruskin,2013:61). Ruskin, “Ne ve Nasıl okuyacağız?” sorularının “Neden okuyacağız?” sorusundan kaynaklandığını ifade eder. Edebiyat ve eğitimin yayılması ve bu iki kavramın bireye ne öğreteceğinin ve öneminin kavranmasıyla fayda sağlanabileceğini, eğitim ve edebiyatın gücünü önce bireyin kendine sonra da çevresine etki edecek şekilde yönettiği sürece edebiyat ve eğitimin yararlı olabileceğini vurgular (Ruskin,2013:71-72).

Ünlü Rus yazar Gorki, kitaplarla olan bağı sayesinde yaşamın anlamını keşfettiğini ifade eder: “Ruhumda tüm insanlara karşı ... okuduğum kitapların sayısı arttıkça derinleşen- bir ilgi doğdu. İnsan emeğine karşı saygı, onun huzursuz ruhuna karşı sevgi tomurcuklandı içimde. Yaşam, şimdi daha kolay, daha çekilir- bundan da öte- zevkli geliyordu bana. Yepyeni ve depderin bir anlamı vardı artık yaşamın” (Aktaran Tüleylioğlu, 2014: 39).

Kitaplar sayesinde insanın ruhu zenginleşir, insanın insanı anlaması kolaylaşır:“... insanın tüm duygu ve bilgi yönünü açar ... [okumak] İnsanı kendine öğretir ... İnsanı insana [ve tüm varlığa] yaklaştırır ... [varoluşun] nasıllığına aydınlık getirir ... Okuyucunun anlayış ve duygudaşlıkla kendi benine özgü çevreyi aşmasına, insan olanaklarının çeşitliliğine ilişkin bir bilinç elde etmesine yol açar ...” (Uygur, 1969: 158, 160).

Avusturyalı yazar Zweig, dünyayı anlayabilmenin kitaplardaki deneyimler sayesinde olduğunu vurgular ve “...geniş boyutlu, türlü bağlantılar içerisinde düşünebilme yeteneğinin, dünyaya çeşitli düzeylerden bakabilmenin tek yolunun, kitaplara saklanmış deneyimleri özümseyebilmekten geçtiğini söyler” (Aktaran Tüleylioğlu, 2014: 47).

Kitaplar aynı zamanda toplumun hafızasıdır: “[Kitap], toplumun yarattığı dili kendi aracı olarak kullanan [toplumsal bir kaynaktır] ... [ve] yaşamı temsil eder” (Wellek ve Warren, 1982:122). Bu anlamda, “[y]azar yalnız toplumdan etkilenmekle kalmaz, toplumu etkiler ... Toplumsal bir belge olarak kullanıldığında yazın, toplum tarihinin ana çizgilerini ele [verir]” (Wellek ve Warren,1982:122-135). Bu bağlamda, kitapların insan yaşantısına katkısının ne denli büyük olduğu yadsınamaz bir gerçektir: “... bir metnin, insanlık durumuna belli bir geçmişte yüklediği anlamlar, bugünkü insanlık durumunu da aydınlatır ... Yazınsal yaşantı ile gerçek dünya yaşantısı sürekli birbirine taşar, birbirlerini değişik yollardan etkilerler” (Göktürk, 1997:133).

Ünlü Türk şairlerden Muzaffer İlhan Erdost ise karşıt ya da benzer pek çok düşünce içeren kitapların bu duyguların alışverişini sağlayan önemli bir unsur olduğuna dikkat çekmektedir:“kitaplar birbiriyle çelişen, çatışan düşünceleri içerseler de kitaplıkta, yan yana sırt sırta dururlar ve karşıt düşüncelerin birbirlerine hoşgörüsünü fısıldarlar ...”(Aktaran Tüleylioğlu, 2014: 169).

Kitaplar insan yaşamında çok katmanlı ve radikal değişimlere neden olabilecek güce sahiptir. Kitap okuyan bireylerin eleştirel ve analitik yorumlama yetileri ve estetik algıları gelişmiş, kelime dağarcıkları genişlemiş, olaylara bakış açıları çok yönlü bir boyut kazanmıştır.Bu nedenle, okumak sadece boş zamanlarla sınırlandırılmayacak bir etkinliktir. Hayatı, varlığı sorgulayabilmek, yaşamın özünü anlayabilmek için insan yaşamının önemli bir kısmının okumaya ayrılması gerekmektedir. Okumaya zaman bulamamak psikolojik, sosyolojik, kültürel bir sorun ve algı biçimidir.Bu

nedenle bu sorunu yaşayan farklı yaş ve sosyal konumdaki bireylerin zamanlarını iyi kullanmaları ve etkili zaman yönetimi hususunda destek almaları önemlidir. Karataş'a göre, ancak okuyarak "toplumu, milleti ve milli olanı tanımak, içinde nefes alıp verdiğimiz dünyayı, onu çevreleyen alemi, tabiatı ve oradaki bütün nesnelere ve onların özündeki ilahi kudreti, neşeyi ve yaşama sırrını açıklamak ..." gibi yetiler kazanılabilir (Karataş, 2012:20). Okumak hiç kuşkusuz bir yaşam biçimidir ve "...doğrudan hayata müdahale yahut hayatı dönüştürme işidir" (Alver,2012:45). Aynı zamanda, "...bir köprüdür, çağları birbirine bağlar ..." (Çelik, 2012:103). Bu noktada unutulmamalıdır ki, okumak yaşam boyu süren bir süreçtir; insan var oldukça sürecek bir etkinlik, hiç bitmeyecek bir eğitimin temeli, başarıyı sürekli hale getirebilmenin ve çağın gerisinde kalmamanın anahtarıdır. Çağdaşlaşma, okuma alışkanlığı edinmiş, eleştirel düşünce yapısına sahip kendini yenileyen bireylerle gerçekleşir. Başka bir ifade ile, "... Çağdaş, yaratıcı, yapıcı ve özgür düşünceye sahip, üretken, eleştirel bakan bireylerden oluşan bir toplum olmak ancak okuma bilinci aşılınmış bireylerle mümkündür" (Bircan ve Tekin, 1986: 393).

Kitaplar her yaşta ve eğitim düzeyinde, davranışların olumlu yönde değişimine katkı sağlar, yeni deneyimler sunar ve akılcı hedeflere yönlendirir. Ancak kitap okuma bilincinin okul öncesi dönemde başlatılması önemlidir. Bu bilincin kazandırılmasında evlerdeki kütüphanelerin ve aile tarafından sağlanan okuma ortamının önemi büyüktür. Ailede başlayan eğitim, eğitim kurumlarında devam etmektedir. Kitapların eğitimin ilk yıllarından itibaren temel araç olarak kullanılması gerekmektedir: "İlköğretim 1. sınıftan başlayarak Türkçe öğretimi ortamları, çocukların duygu ve düşünce üretmelerine olanak sağlayacak "çok uyaranlı" niteliğe dönüştürülmeli[dir]" (Sever, 2013:29). Bir birey ancak bu alışkanlığın faydasına inanarak ve isteyerek kütüphaneyi kullandığında gerçek bir kütüphane kullanıcısı olabilir. Dışarıdan gelen zorlama içten gelen istekle desteklenmediğinde hiçbir anlam taşımayacak, olumlu bir etki yaratamayacaktır.

Deniztekin, "Varlık'ta Kitap ve Kitap'ın Varlığı: Geçmiş ve Gelecek" başlıklı çalışmasında kitapları kolaylıkla ve istenilen okunabilen, kolay ulaşılabilen ve taşınabilen, ucuz, çeşitli, pratik, zaman ve mekân gerektirmeyen bilgi kaynakları olarak tanımlamaktadır (2008:13-15). Bilgi birikiminin esas ve zorunlu olduğu günümüzde okuma alışkanlığının bu birikimin kazanılmasındaki yeri ve önemi büyüktür: "Birikim' kavramının doğasından

gelen 'sürekli artış' zorunluluğu olgusu, bilgi birikiminde okuma alışkanlığının yerini ve önemini kendiliğinden ortaya çıkarmaktadır. Yaşamın sürekliliği okumanın da sürekliliğini, yani okuma alışkanlığını gerektirmektedir ..." (Yılmaz, 1989: 50).

Kitapların ve okumanın önemini yanı sıra okuma kültürünün de ne anlama geldiğinin bilinmesi gerekmektedir: "Okuma kültürü ... bireylerin okuma eylemiyle ilgili olarak edindikleri becerilerin, toplumda bir yaşam biçimine dönüşmesi[dir]" (Sever, 2013:10). Alman şairlerden Goethe, "Okumayı öğrenmek sanatların en zorudur. Ben bu işe hayatımın seksen yılını verdim, ama yine de tam olarak öğrendiğimi söyleyemem" ifadesiyle okuma kültürünün önemini vurgulamaktadır (Aktaran Özdemir, 1997: 9).

Bununla birlikte, kitap okumak belirli sürelerle kısıtlanacak bir eylem değildir. Bu eylemin belirli aralıklarla tekrar etmesi gerekmekte, bu sürecin sağlanması da farklı etmenlerle mümkün olabilmektedir. Okuma alışkanlığı, bireylerin farklı amaçlarla kitap okumayı yaşamlarında düzenli bir eylem haline dönüştürebilmelerini ifade etmektedir: "İnsanlarda okuma alışkanlığının oluşması için gerekli koşullar, aile ve okulda kitaba yatkınlığın sağlanması, görsel ve işitsel araçlara ayrılan süreyle okumaya ayrılan sürenin dengelenmesidir" (Kayalan, 1992:15).

"Okuryazarlık ve Okuma Alışkanlığı Üzerine" başlıklı makalesinde Yılmaz, okuma alışkanlığının düşük olmasını, bu konuda yeterince sağlıklı planlamanın yapılmamasına, ekonomik problemlere, kitle iletişim araçlarının bu sorunu çözmede yeterli adımları atmamasına, ailede bu konuda örnek alınacak bireylerin olmamasına bağlamaktadır. (1989:51). Yazar, bu konudaki çözüm önerilerini de aşağıdaki şekilde sıralamaktadır: "...devletin ... rolü ve sürekli-tutarlı politikası, bir organizasyonun gerekliliği ve geniş işbirliği, kütüphanelerin ... önemi, özel okuma materyallerinin gerekliliği, ülkemizin özgün koşulları, sistemci, köklü çözümler içeren ve uzun süreli bir bakış açısı" (1989:53).

Yukarıda ifade edildiği üzere okumak, okuma alışkanlığı ve kitaplar üzerine yapılan çok sayıda çalışma ve araştırma vardır. Bu araştırmaların ve tespitlerin pek çoğu okuma alışkanlığının ve dolayısıyla kitapların insan yaşamına sonsuz katkılarını ifade etmektedir. Sadece okuma bilincine sahip bireylerden oluşan toplumların gelişmeye açık toplumlar olduğu görülmektedir. Bu nedenle okuma alışkanlığının kazandırılması önemli bir görev ve sorumluluktur.

III- KÜTÜPHANE ve KÜTÜPHANE KULLANMA ALIŞKANLIĞI

Üniversite kütüphaneleri akademik başarıda ve eğitim sürecinde önemli bir role sahiptir. İdari ve kuruluş biçimleri farklılıklar gösterse de üniversite kütüphanelerinin ortak hizmet amacı bilgi ihtiyacını karşılamak ve dolayısıyla akademik başarıya ve eğitim sürecine önemli katkılarda bulunmaktır. Yaşam boyu öğrenmenin esas alındığı teknolojik, sosyolojik ve kültürel temel, bilgiye ulaşabilmektir. Dolayısıyla akademik eğitimi, bilimsel araştırmaları ve çalışmalarını destekleyen, güncel ve doğru verilerin aktarımını sağlayan kütüphaneler de gelişen, bu gelişim ve ilerlemelere ayak uydurabilen, misyon ve vizyonlarını genişletebilen, değişen dinamik yapılarıdır. Bilginin sağlanmasına, yayımlanmasına ve üretilmesine katkıda bulunan kütüphaneler en eski uygarlıklarda da varlık bulmuş; günümüzde de teknolojik ve kültürel gelişmelere paralel olarak varlıklarını sürdürmeye devam etmektedir. Ülkelerin gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler kategorisinde değerlendirilmelerinin en önemli göstergelerinden biri bilim ve teknolojiye verilen değer ve ayrılan yatırım oranlarıdır. Bireyin bilimsel ve teknolojik gelişmelerden haberdar olması ve bu gelişmeleri yaşamına dahil etmesi, toplumun kültürel yapısında da dönüşüm ve değişim sağlayacaktır: “Bilim ve teknolojik gelişmeler[in] toplumsal yaşama girmesi, toplumun çok yönlü değişim ve gelişimini sağlarken kültür üretimine direkt olarak etki edecektir. Bir başka deyişle bilgi üreten, teknoloji üreten toplum aynı zamanda kültür zengini bir ülke durumuna gelecektir” (Ünver, 2013: 50). Bu bağlamda kütüphanelerin ve kitap sayılarının oranı, teknolojik ve bilimsel gelişmelere verilen önem ve ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arasında bir paralellik bulunmaktadır.

Okuma alışkanlığının farklı yaş ve sosyal düzeydeki bireylere kazandırılmasında en güçlü ve önemli araçlardan biri olan kütüphanelerin başlangıcı düşüncelerin kaydedilmesi gerekliliği ile ortaya çıkmıştır:

Nobert Fischer'e göre “insan düşüncesinin kaydedilmesi gereği büyük olasılıkla kabile düzeninden daha karmaşık bir toplumsal yapıya geçilmesiyle ortaya çıkmıştır. Kabile gelenekleri yasa olarak yazılmaya başlanmış, yasalaşmalar, vergi kayıtları, ticareti düzenleme girişimleri, yöneticilerin kütüphane kurmalarına yol açmıştır. (Ogan ve Tomru, 1990: 11)

Buna paralel olarak kütüphane kurumu, “Kayıtlı bilginin toplanması, düzenlenip-saklanması ve yararlanmaya sunulması [ile doğmuştur]” (Atılğan, 1991:69). Kütüphanenin doğuşundaki gereksinimler ve hedefler

düşünüldüğünde en büyük güce yani bilgiye ulaşmak için bu kurumun insan ve toplum hayatındaki önemi ve değeri açıkça görülmektedir. Ancak bilgiye ulaşabilmek için kütüphanelerin ziyaret edilmesi ve kütüphane kaynaklarının belirli aralıklarda kullanılması, yani kütüphane alışkanlığının kazanılması gerekmektedir. Özellikle üniversite öğrencilerinin araştırma yapmak, alanları ile ilgili yayınları takip etmek, ödünç kitap almak, ders çalışmak ve etkinliklere katılmak gibi farklı amaçlarla kütüphanelerden faydalandıkları ve kütüphane alışkanlığının öğrencilerin akademik ve sosyal başarılarını arttırdığı gözlemlenmektedir.

Bireysel ve toplumsal gelişmenin en önemli araçlarından biri olan kütüphanenin pek çok tanımı yapılmış, her tanım kütüphane kavramının önemini vurgulanmasına daha çok katkıda bulunmuştur:

... gelişen teknoloji ile birlikte bir ülkede her türlü sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmenin ayrılmaz bir parçası olarak görülmeye başlanan kütüphanenin tanımını UNESCO 1968'de şöyle yapmıştır: "Kütüphane adı ne olursa olsun, basılı kitap ve süreli yayınların ya da başka her türden çizgisel, görsel, işitsel yayınların düzenli koleksiyonları ve okurların bilgi, araştırma, eğitim, kullanılmalarını sağlayan ve kolaylaştıran kurumlardır.(Bilar, 1999: 15)

Bilimin ve kültürün en önemli kurumlarından, "UNESCO, 1971 yılında Paris'te toplanarak kitabın özellikle 'ırkçılık ve sömürgecilikle savaş, kalkınma, barış ve insan haklarına saygı' gibi ideallere katkısını dikkate alarak 1972 yılını kitap yılı ilan eder ve 'Kitap Yasası'nı onaylar" (Tüleylioğlu, 2014: 94). Bu yasa okumanın herkesin hakkı olduğu kitapsız eğitimin olamayacağı, ulusal baskı endüstrisinin gerekliliği, dokümantasyonun önemi, ülkeler arası serbest kitap alışverişi, kitapların uluslararası anlayış ve barışa hizmetini içeren on maddeden oluşur (Tüleylioğlu, 2014: 94-95).

Kütüphanelerin geçmişten bugüne katettiği gelişim, değişim ve dönüşüm de önemlidir: "Üniversiteleri yaratan uygarlık ve kültür tarihinin temeli olan kütüphaneler, Mezopotamya ve Mısır'daki kil tabletleri ve papiruslarından yola çıkarak günümüzün bilgisayar teknolojileriyle donatılmış bilgi depolarını oluşturmuşlardır" (Bilar, 1999: 34).

Günümüzde, "Kütüphaneler görev alanları, hizmet ilkeleri ve çalışma yöntemlerine göre Milli Kütüphaneler, Üniversite Kütüphaneleri, Halk Kütüphaneleri, Okul Kütüphaneleri, Özel Kütüphaneler olarak beş gruba

ayrılmaktadırlar” (Bilar, 1999: 15). İsimler ya da hedefler ne olursa olsun kütüphanelerin en büyük önemi bilgi sağlamadaki başarılarıdır: “...bu beş kütüphanenin ortak amacı kullanıcılarına en doğru ve en çabuk bir şekilde bilgiyi ulaştırma yarışında olabilmeleridir” (Bilar, 1999: 15).

Bu anlamda kütüphanecilik bilimi ihtiyaç duyulan bilgi kaynaklarına ulaşımı etkin bir biçimde organize etmek için gerekli etkinlik ve yöntemleri düzenleyen bir bilimdir. Üniversiteler ve kütüphanelerin ortak amacı bireysel ve toplumsal gelişime katkıda bulunmaktır. Üniversiteler ve kütüphanelerin sosyal ve kültürel gelişime katkıda bulunabilmeleri ise ancak etkin bir iletişim ve işbirliği ile mümkündür.

Okuma ve kütüphane alışkanlığının kazandırılmasında, bireysel ve toplumsal gelişime katkıda bulunmak üzere üniversitelerin, ulusal ve uluslararası eğitimcilerin, uzmanların görüş ve deneyimlerini, kurumların araştırma ve istatistiksel verilerini, dünyadaki teknolojik atılımları, sosyal, kültürel değişme ve gelişmeleri takip etmesi, bu gelişmeleri çeşitli etkinlikler ve haberleşme ağları ile öğretim üyeleri ve öğrencileriyle paylaşması, bilimsel ve edebi yayınların Türkçe'ye çevrilmesinde öncü olması önemlidir. Sorunun en temeline inilerek, hâlâ okuma yazma bilmeyen bireylere ulaşılması ve okuma yazma eğitimlerinde devlet desteği ile aktif rol almak da üniversitelerin görevlerinden biridir. Eğitim ve kültür politikaları belirlenirken eğitimin ve kültürün tüm birimleri ve kurumları arasında işbirliğinin sağlanmasındaki en etkin aracı da yine üniversitelerdir.

Yükseköğretim kurumlarının bilimi üretme ve yayma görevleri 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu'nun(1981) Yükseköğretimin amacını ifade eden 4. Maddesi ile kesinleştirilmiştir:

c) Yükseköğretim kurumları olarak yüksek düzeyde bilimsel çalışma ve araştırma yapmak, bilgi ve teknoloji üretmek, bilim verilerini yaymak, ulusal alanda gelişme ve kalkınmaya destek olmak, yurt içi ve yurt dışı kurumlarla işbirliği yapmak suretiyle bilim dünyasının seçkin bir üyesi haline gelmek, evrensel ve çağdaş gelişmeye katkıda bulunmaktır. (YOK, 5350)

Türkiye Cumhuriyeti (1982) Anayasası'nın 27. Maddesinde ise, “Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir” ifadesi yer almakta, bilim ve sanatın ve gerekli çalışma ve araştırmaların önemi vurgulanmaktadır (TBMM, 2017).

Bu denli önem taşıyan kütüphanelerin ayda yılda bir zorunluluktan gidilmesi gereken kurumlardan ziyade, sık sık belirli amaçlarla “sürekli ve düzenli” ziyaret edilmesi gereken kurumlardan biri olması gerekmektedir: “Amerikan Kütüphane Derneği[ne göre] (American Library Association-ALA), zayıf alışkanlık: Yılda 1-5 kez kütüphaneye gitme, orta düzey alışkanlık: Yılda 6-11 kez kütüphaneye gitme, güçlü alışkanlık: Yılda 12 kez ve daha fazla kütüphaneye gitme” şeklinde tanımlanmaktadır (Yılmaz, 2004: 116).

Bilgi ve belge sağlama kurumu kütüphanelerde görev alan kütüphanecilerin de belirli niteliklere sahip olmaları beklenmektedir. Öğrencilere kütüphane kullanma alışkanlığı kazandırılabilmesi ancak etkin bir kütüphanecilik anlayışını benimseyen kütüphane personeli ile sağlanabilir. Öğrencileri desteklemek ve teşvik etmek için kütüphanelerde iletişime, yardıma ve problem çözmeye hazır, etik değerleri benimsemiş yetkin personelin görev alması önemlidir. Kütüphanecilerin Mesleki ve Kişisel Yeterlilikleri de[Özel Kütüphaneler Derneği] (1996) tarafından belirlenmiştir. Buna göre, kütüphaneciler, bilgi kaynaklarına hakim olmalı, mesleki yetkinliğe sahip olmalı, teknolojiyi iyi kullanmalı, uygun yönetim ve pazarlama teknikleri kullanmalı, bilgi hizmetlerini yenilemeli, çözüme yönelik araştırmalar yürütmeli, kurum içinde ve dışında işbirliği geliştirmeli, iyi iletişim kurmalı, lider olmalı, planlama yapmalı, yeni olanaklar yaratmalı, yaşam boyu öğrenmeye, değişime ve gelişime önem vermelidir (Aktaran Alkan,2001: 25-30).

Etkin kütüphane kullanımının olabilmesi için, kütüphanelerin fiziksel koşullarının ve hizmet kalitesinin iyileştirilmesi, teknolojik gelişmelerin takip edilmesi, e-kütüphane ve veri tabanları konusunda eğitici etkinliklerin düzenlenmesi ve kütüphane kaynaklarının nitelik ve nicelik yönünden artırılarak bu yayınlara erişimin kolaylaştırılması gerekmektedir.

IV-TÜİK 2016

Tablo I’de yansıtılan kütüphane ve kitap sayıları ile ilgili olarak TÜİK (2016) istatistikleri değerlendirildiğinde 2001-2016 yılları arasındaki verilere göre “Kütüphane türüne göre kütüphane, kitap ve kitap dışı materyal sayısında” genel olarak artış olduğu görülmektedir.

Tablo I:TÜİK Kütüphane Türüne Göre Kütüphane, Kitap ve Kitap Dışı Materyal Sayıları

	2001	2013	2014	2015	2016
Milli Kütüphane Sayısı	1	1	1	1	1
Kitap Sayısı	1100975	1444021	1545702	1261696	1298952
Kitap dışı materyal sayısı	197114	137549	144110	147795	155622
Halk Kütüphanesi Sayısı	1350	1118	1121	1130	1137
Kitap Sayısı	12398913	16099993	17111825	18097101	18828188
Kitap dışı materyal sayısı	-	137352	139787	140613	136773
Üniversite Kütüphanesi Sayısı	-	533	559	555	552
Kitap Sayısı	-	13408159	14365326	15256746	15236013
Kitap dışı materyal sayısı	-	1045236	1113001	1147228	1178267

Tablo II’de görüldüğü üzere, TÜİK (2016) “Kütüphane türüne göre kütüphaneden yararlanan kişi, kayıtlı üye ve personel sayısı” ile ilgili olarak aşağıdaki sonuçlara ulaşılmış ve kütüphaneden yararlanan kişi, kayıtlı üye ve personel sayısı ile ilgili olarak genel bir artış tespit edilmiştir.

Tablo II: TÜİK Kütüphane Türüne Göre Kütüphaneden Yararlanan Kişi, Kayıtlı Üye ve Personel Sayıları

	2001	2013	2014	2015	2016
Milli Kütüphaneden yararlanan kişi sayısı	231257	651336	555859	524129	636488
Kütüphaneye kayıtlı üye sayısı	-	24737	28356	36220	26996
Kütüphanenin personel sayısı	193	204	182	169	153
Halk Kütüphanesinden yararlanan kişi sayısı	20964172	20232069	20787765	23529016	23266599
Kütüphaneye kayıtlı üye sayısı	508133	1025846	1209766	1367139	1697090
Kütüphanenin personel sayısı	2829	3386	3595	3714	3639
Üniversite Kütüphanesinden yararlanan kişi sayısı	-	-	-	-	-
Kütüphaneye kayıtlı üye sayısı	-	2896211	3870112	3820761	3810634
Kütüphanenin personel sayısı	-	5568	6362	6617	6039

TÜİK uluslararası endekslerine göre, “92 ülkenin 2015 yılı EFA (Herkes için Eğitim) Kalkınma Endeksi EDI sıralamasında ülkeler yüksek, orta ve düşük kalkınma puanları bakımından üç başlığa ayrılmıştır ve Türkiye bu sıralamada yüksek grupta ve 50. sırada yer almaktadır. Türkiye’nin EFA Kalkınma Endeksi puanı 0,950’dir” (TÜİK, 2017). Bu veriye ek olarak, “167 ülkenin yer aldığı Bilgi ve İletişim Teknolojileri Gelişmişlik Endeksi’nde Türkiye, 2016 yılında 5,69 endeks değeri ile 167 ülke arasında 70. sırada yer almaktadır”(TÜİK, 2017).Uluslararası Standart Kitap Numarası (ISBN) 2014 İstatistiklerine göre, 2008 yılında Elektronik ve basılı kitap sayısı

32339 iken 2014 yılında bu rakam 50752 olarak tespit edilmiştir (TÜİK, 2017).

Ancak yukarıda ifade edilen rakamsal artışların okuma ve kütüphane kullanma alışkanlığını doğru oranda etkilemediği ifade edilebilir.

Tablo III'te görüldüğü üzere, TÜİK (2016) araştırma sonuçlarına göre, Türkiye genelinde, okula başlama yaşı esas alınarak oluşturulan tabloda, 6-39 yaş grubunda okuma yazma bilmeyen, okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen kadın ve erkek sayıları, sorunun çözümü yolunda daha fazla çabanın gösterilmesi gerektiğine işaret etmektedir:

Tablo III: TÜİK 6-39 Yaş Grubu Okuma Yazma Bilmeyen, Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen Kadın ve Erkek Sayıları

Kadın 6-13 Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen	2338955
Kadın 6-13 Okuma Yazma Bilmeyen	8336
Erkek 6-13 Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen	2485022
Erkek 6-13 Okuma Yazma Bilmeyen	11483
Kadın 14-17 Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen	57741
Kadın 14-17 Okuma Yazma Bilmeyen	1677
Erkek 14-17 Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen	39047
Erkek 14-17 Okuma Yazma Bilmeyen	567
Kadın 18-21 Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen	147621
Kadın 18-21 Okuma Yazma Bilmeyen	9596
Erkek 18-21 Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen	66788
Erkek 18-21 Okuma Yazma Bilmeyen	2327
Kadın 22-24 Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen	144785
Kadın 22-24 Okuma Yazma Bilmeyen	27960
Erkek 22-24 Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen	63132
Erkek 22-24 Okuma Yazma Bilmeyen	6276
Kadın 25-29 Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen	205658
Kadın 25-29 Okuma Yazma Bilmeyen	74311
Erkek 25-29 Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen	106388
Erkek 25-29 Okuma Yazma Bilmeyen	18048
Kadın 30-34 Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen	106666
Kadın 30-34 Okuma Yazma Bilmeyen	71991
Erkek 30-34 Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen	58229
Erkek 30-34 Okuma Yazma Bilmeyen	21644
Kadın 35-39 Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen	105189
Kadın 35-39 Okuma Yazma Bilmeyen	77056
Erkek 35-39 Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen	34686
Erkek 35-39 Okuma Yazma Bilmeyen	18868

V-TÜRKİYE OKUMA KÜLTÜRÜ HARİTASI (2011)

Türkiye’de ilk defa olması bakımından önemli bir çalışma olan Okuma Kültürü Haritası 2011 yılında gerçekleştirilmiştir. 26 ilde 6212 kişi ile görüşülerek elde edilen verilerle aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Türkiye Okuma Kültürü Haritası (2011) verilerine göre katılımcıların cinsiyet, yaş ve yaşadıkları yer göstergeleri aşağıdaki şekildedir:

Tablo IV: TOKH Cinsiyet, Yaş, Yerleşim Yeri

CİNSİYET DAĞILIMI	
Erkek: 49.1%	Kadın: 50.9%
YAŞ DAĞILIMI	
7-14: 15,45%	15-24: 22,59%
25-34: 21,80%	35-44: 16,55%
45-54: 13,17%	55-64: 6,58%
65+ 3,86%	
YAŞAMININ EN BÜYÜK KISMINI GEÇİRDİĞİ YER	
Kasaba 6,28	Köy 3,65
Kent 23,21	Büyükşehir 66,85

Türkiye Okuma Kültürü Haritası verilerine göre katılımcıların kütüphane kullanma ve okuma oranları Tablo V’te gösterilmektedir:

Tablo V:TOKH Kütüphane Kullanma ve Okuma Oranları

Boş Zamanlarda En Çok Televizyon İzleniyor (%23.7)
En Çok Edebiyat,Din, Eğitim Konulu Kitaplar Okunuyor
Ders Kitapları Dışında Satın Alınan Kitap Oranı Düşük (%43.4)
Halk Kütüphaneleri, Halkın İlgi Alanı Dışında (%56.47)
Halkın %47'si Halk Kütüphanelerinde Verilen Hizmetlerin Ücretsiz Olduğunu Bilmiyor
Halkın Sadece %4.9'u Halk Kütüphanelerine Üye
Halkın %89'u Halk Kütüphanelerinden Yararlanmıyor
Halk Kütüphanelerinin Okuma Salonlarından En Çok Öğrenciler Yararlanıyor. (2011: 213-235)
Kitap Rastgele Seçilip, Düzensiz Okunuyor (% 45.3)
Kitap, En Çok Okunan Basılı Materyal (% 54)
Yılda Ortalama 7.2 Kitap Okunuyor
En Çok Tavsiye Edilen Kitaplar Okunuyor (% 61.5)
Düzenli Olarak İzlenen Yazar Yok (% 84.2)
Kitap Seçiminde Yayınevi Tercihi Yapılmıyor (% 90.16)
Halk Kütüphanelerinin Varlığı Biliniyor (% 77)
Genellikle Halk Kütüphanelerinden Yararlanma İhtiyacı Duyulmuyor (2011: 6-13)

Türkiye Okuma Kültürü Haritası (2011) verileri değerlendirildiğinde okunan ortalama kitap sayısının yetersiz ve düşük olduğu, buna karşın televizyon izleme oranlarının yüksek olduğu, genellikle ders kitaplarının satın alındığı, halkın büyük bir oranının halk kütüphanelerinin hizmetlerinden haberi olmadığı, bu kütüphanelerden yararlanmadığı, genel bir okuma kültürünün ve okuma alışkanlığının oluşmadığı ve düzenli olarak takip edilen bir yazar ya da yayınevinin olmadığı görülmektedir.

VI-PISA 2015 Ulusal Raporu

Temel olarak öğrencilerin fen, matematik ve okuma becerilerini değerlendiren Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı PISA araştırmasında değerlendirme okuryazarlık kavramı üzerinden yapılmaktadır. Bu kavram, öğrencilerin çalışma alanlarında karşılaştıkları problemleri tespit edebilme, çözebilme ve mantıksal çıkarımlar yapabilme becerileri olarak tanımlanmaktadır.PISA 2015 araştırmasında, "...15 yaş grubu öğrenci evreni 1.324.089 öğrenci, uygulamaya katılabilecek ulaşılabilir Türkiye evreni ise 925.366 öğrenci olarak belirlenmiştir" (PISA,2015:5).Örnekleme, eşit oranda kız ve erkek 9. ve 10. sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır (PISA,2015:7-8).

PISA araştırmasında "metin, okurun metne yaklaşımı, metnin kullanım amacı" boyutlarıyla değerlendirilen okuma becerileri, "kişinin topluma

katılmak, potansiyelini ve bilgisini geliştirmek ve amaçlarını gerçekleştirmek için yazılı metinleri anlaması, kullanması, onlar üzerinde düşünmesi ve onlarla uğraşması olarak tanımlanmaktadır” (PISA,2015:22). Elde edilen verilere göre cinsiyet değişkeni ile ilgili olarak,“PISA 2015 okuma becerileri alanındaki sonuçlar tüm ülkeler bazında incelendiğinde kız öğrencilerin erkek öğrencilerden daha başarılı olduğu görülmektedir. Bu durum, Türkiye’de de benzerlik göstermektedir” (PISA,2015:23).

Öğrencilerin yeterlik düzeylerine göre, “2015’te Türkiye’de alt yeterlik düzeyinde yer alan öğrenci oranı artmış, üst yeterlik düzeyinde yer alan öğrenci oranı ise azalmıştır”(PISA,2015:26).Yeterlik düzeyleri değerlendirildiğinde öğrencilerin yeterlik düzeylerinde istenilen seviyede bir gelişmenin yaşanmadığı tespit edilmiştir. Öğrencilerin sadece basit bir metnin içindeki açıkça ifade edilmiş bilgiyi bulabildikleri ve birbirine yakın bilgiler arasında basit ilişkiler kurabildikleri alt yeterlik düzeyinde oldukları; metinlerde benzerlik ve farklılıkları bulabilen, soyut kavramları yorumlayabilen, eleştirel bakış açısı getirebilen, hipotezlere ulaşabilen, analiz edebilen üst yeterlik düzeyinde olan öğrenci oranının ise düşük olduğu anlaşılmıştır (PISA,2015:25). Bu değerlendirmeye ilişkin sayısal veriler aşağıdaki gibidir:

PISA 2015’te 1. düzey ve altında (alt yeterlik düzeyi) bulunan öğrenci oranları PISA 2009 ve PISA 2012’ye göre artmıştır. PISA 2015’te alt düzeyde yer alan öğrenci oranı OECD’de %20,1, tüm ülkelerde %31,4 iken Türkiye’de %30’dur. PISA 2015’te 5. düzey ve üstünde (üst yeterlik düzeyi) bulunan öğrenci oranları ise PISA 2009 ve PISA 2012’ye göre düşmüştür. PISA 2015’de üst düzeyde yer alan öğrenci oranı OECD’de %8,3, tüm ülkelerde %5,6 iken Türkiye’de %0,06’dır. (PISA,2015:26)

Bir ülkede kitap okuma oranı en önemli gelişmişlik göstergelerinden birisidir. Yapılan araştırmalara göre, kitap okumaya ayrılan zaman çok kısıtlı olduğu halde ülkemizde televizyona ve internete harcanan zaman azımsanamayacak kadar büyüktür. Türkiye, %21 oranıyla en çok kitap okunan İngiltere’yle kıyaslandığında %0.1 okuma oranı ile son sıralarda yer almaktadır. Japonya’da 1 kişinin yılda ortalama 25 kitap okuduğu ifade edilirken, Türkiye’de 6 kişinin 1 tane kitap okuduğu, yani 150 kişinin ancak 1 Japonun 1 yılda okuduğu kitap sayısına ulaşabildiği belirtilmektedir. (Dursun, 2015).

Türkiye Okuma Kültürü Haritası (2011) verileri değerlendirildiğinde de yukarıdaki araştırma sonuçlarına benzer sonuçlara ulaşıldığı ve okuma alışkanlığının yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. PISA 2015 Ulusal Raporu verilerine göre ise Türkiye’de alt yeterlik düzeyindeki öğrenci sayılarının üst yeterlik düzeyindeki öğrenci sayılarından daha fazla olması, öğrencilerin okuduklarını anlama becerilerinin gelişmediğini, sadece açık ve net olarak kendilerine sunulan bilgileri anlayabildiklerini ifade etmektedir. Bu yetersizliğin okuma alışkanlığına sahip olmayan bireylere özgü bir nitelik olduğu düşünüldüğünde okuma ve kütüphane alışkanlığının istenilen düzeyde olmadığı sonucuna varılabilir.

VII- SONUÇ ve ÖNERİLER

Çalışmada yer verilen TÜİK 2016, Türkiye Okuma Kültürü Haritası 2011, PISA 2015 Ulusal Raporu verilerine dayanarak kitap okuma ve kullanma alışkanlığı sorunsalının çözümünde faydalı olabilecek öneriler aşağıdaki şekilde sıralanmış, ailelere, kütüphanelere, üniversitelere, öğrencilere ve ilgili birey ve kurumlara sorumlulukları oranında düşen görevlere dikkat çekilmiştir.

Oluşturulan kütüphaneler ve sağlanan okuma ortamı ile ailede başlatılan okuma ve kütüphane alışkanlığı ve bilinci eğitimin her düzeyinde sürdürülmelidir. Kütüphanelerdeki çalışma odalarının fiziksel koşulları, kantin, havalandırma, temizlik, ulaşım, engelli hizmetleri, hedef kitleye uygun mekânsal yenilikler ve iyileştirilmeler kütüphaneye olan ilgiyi arttıran önemli faktörlerdir. Kütüphanelerde teknolojik gelişmeler takip edilmeli, teknolojinin gelişimiyle birlikte yaygınlaşan e-kitap kütüphaneleri tanıtılmalı ve veri tabanlarının kullanımı ile ilgili destekleyici eğitimler ve seminerler verilmelidir. Yayıncıların faydalandıkları yeniliklerden haberdar olunmalı, gerektiğinde farklı yazılımlar geliştirilebilmelidir. Etkin kütüphane kullanımının olabilmesi için, kütüphane kaynaklarının nitelik ve nicelik yönünden artırılması ve bu yayınlara erişimin kolaylaştırılması sağlanmalıdır. Kütüphaneler arasında ödünç verme protokol sisteminin etkinleştirilmesi, yeni gelen yayınların özellikle sosyal medya araçları da kullanılarak daha etkin bir biçimde duyurulması gerekmektedir. Kütüphane kullanımına ilişkin teorik bilgiler ve oryantasyon programları ile öğrencilerin sanal ortam yerine gerçek kütüphane ortamı ile tanışması sağlanmalıdır.

Öğretim üyeleri tarafından verilen ödev ve projelerde öğrencilerin hazır kaynakları kullanmaları yerine kütüphaneye yönlendirilerek, araştırarak, çaba ve zaman harcayarak gerekli kaynaklara ulaşmalarının sağlanması, bu noktada sadece yol gösterici olunması ve öğrencilerin çabalarını azaltacak katkılardan kaçınılması gerekmektedir. Öğrencilerin araştırma yapmalarına, kendi yorumlarını aktarmalarına ve bir fikir üretmelerine olanak sağlayan özgün çalışmalar yapmaları ve kütüphanecilik, bilgi belge yönetimi gibi derslerden faydalanmaları desteklenmelidir. Öğrencilerin de katkılarıyla bölüm ve fakülte kütüphanelerinin oluşturulması ve okumanın ücretsiz ve keyif veren bir etkinliğe dönüşmesi sağlanmalıdır. Üniversiteler, ulusal ve uluslararası uzmanların ve kurumların güncel verilerini öğretim üyeleri ve öğrencileriyle paylaşmalı, bilimsel ve edebi yayınların Türkçe'ye çevrilmesinde öncü olmalı, hâlâ okuma yazma bilmeyen bireylere ulaşarak okuma yazma eğitimlerinde devlet desteği ile aktif rol almalıdır. Öğrenciler, üniversitelerde düzenlenmekte olan, analitik düşünme, iletişim ve sunum yetilerini geliştirmelerine katkı sağlayacak kompozisyon ve bilgi yarışmalarını ve okuma etkinliklerini takip etmeli ve bu etkinliklere katılım sağlamalıdır. Öğrencilerin, öğretim üyelerini birer kütüphane olarak görme eğilimleri son bulmalı, araştırma yapma isteği ve bilinci geliştirilmelidir. Çalışmalarında güncel kaynakları kullanmalı, araştırma sonuçlarını mantıklı bir düzen içerisinde, akademik kurallara uygun bir biçimde sunabilmelidir. Bu başarıyı elde edebilmenin tek yolunun ise okuma ve kütüphane alışkanlığının kazanılması olduğu unutulmamalıdır.

Görülmektedir ki, okumak toplumların sosyal, siyasal ve sanatsal değerlerini, gelenek ve göreneklerini içinde barındıran bir yaşam biçimidir ve kültürdür. Kitapları, barışın, insan haklarının ve kalkınmanın en önemli araçlarından biri olarak tanımlayan UNESCO'ya göre, kütüphaneler bilimin ve kültürün gelişimine katkıda bulunmak üzere bilgi yayan en önemli kurumlardan biridir. Dolayısıyla, kültürel mirasın aktarımında kayıtlı bilgiyi yayarak toplumun kullanımına ve yararına sunan kütüphanelerden yararlanılması ve okuma alışkanlığının kazandırılması önemlidir. Ancak, okuma ve kütüphane alışkanlığının öneminin bilinmesi ve bunun sadece dile getirilmesi yeterli değildir. Okuma ve kütüphane alışkanlığının öneminin anlaşılabilmesi ve teorik bilginin pratiğe dökülebilmesi için uygun psikolojik, sosyolojik ve kültürel şartların oluşturulması ve farkındalık yaratılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- ALKAN, Nazlı. (2001), "Günümüz Kütüphanecisinin Yeterlilikleri" [Bildiri].T. Fenerci,O. Gürdal (Yay. Haz.).21. *Yüzyıla Girerken Enformasyon Olgusu, Ulusal Sempozyum Bildirileri*. (ss. 23-37). Türk Kütüphaneciler Derneği, Ankara.
- ALVER, Köksal.(2012), "Okumanın Halleri: Okumanın Sosyolojisi Üzerine" *Kitaba Çağrı*, D.Boz(Ed.) Kahramanmaraş Belediyesi. Öncü Basımevi, Ankara. ss.39-49.
- ARAS, Gökşen. (2014), "İnsan ve Toplum:Edebiyat ve Değerler Eğitimi." *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 44. Temmuz-Ağustos,ss.1-19.
- AUSTEN, Jane.(2017).*Aşk ve Gurur*, N.Yeğınobalı (Çev.). Can Yayınları,İstanbul.
- ATILGAN, Doğan.(1991), "Eğitim ve Kütüphane," *Türk Kütüphaneciliği* 5(2), ss.69-72.
- BACON, Francis. (1993), "Of Studies" *The Norton Anthology of English Literature*, Abrams, M.H. (Gen. Ed.). 6th edition, Volume I. W.W. Norton&Company.
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. (1998),*Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli*, Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Vakfı Yayınları 1. Ayyıldız, Ankara.
- BİLAR, Ender.(1999),*Kütüphaneciliğimiz ile 21. Yüzyıla*, Türk Kütüphaneciler Derneği, Edirne Şubesi Yayınları, No.31. İstanbul.
- BİRCAN, İsmail ve M. Tekin. (1986), "Türkiye'de Okuma Alışkanlığının Azalması Sorunu ve Çözüm Yolları," *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* XXII(1), ss.393-410.
- ÇELİK, Yakup.(2012), "Okurluk Donanımı" *Kitaba Çağrı*,D. Boz (Ed.) Kahramanmaraş Belediyesi, Öncü Basımevi, Ankara. ss. 103-111.
- DENİZTEKİN, Osman Çetin.(2008), "Varlık'ta Kitap ve Kitap'ın Varlığı: Geçmiş ve Gelecek" [Bildiri]. T.Berkes(Ed.). *Geçmişten Geleceğe Kitabın Serüveni, Bildiriler*,4 Nisan 2008, (ss.13-15). VEKAM Vehbi Koç ve Ankara Araştırmaları Merkezi.
- DURUSUN,Ahmet.(2015),(erişim adresi: <http://ahmetdursunarsivi.blogspot.com.tr/2015/01/tuik-gore-kitap-okumakta-dunya.html>),(erişim tarihi:15 Ocak 2017).
- EYİĞÜN, Sabri. (2005), "Edebiyat Ne Zaman 'Politik' Olabilir?" *Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü e-dergisi* C.14. S. 1. ss.247-252.
- GÖKTÜRK, Akşit. (1997),*Okuma Uğraşı:Yazın Metninin Kavranışında Okur-Metin-Yazar*, İnceleme. 8. Baskı. YKY, İstanbul.
- KARATAŞ, Turan.(2012),"Okumak" *Kitaba Çağrı*, D.Boz(Ed.) Kahramanmaraş Belediyesi, Öncü Basımevi,Ankara. ss. 19-23.
- KAYALAN, Meriç. (1992),*Etkili ve Hızlı Okuma Sanatı*, Real, İstanbul.
- MORAN, Berna.(2000),*Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- OGAN, Ufuk, Tülin Tomru. (1990),*Endüstri Lis. İçin Kütüphaneciliğe Giriş*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- ÖZDEMİR, Emin. (1997),*Eleştirel Okuma*, Ümit Yayıncılık, İstanbul.
- PISA 2015 ULUSAL RAPORU. (2017), "Okuma Becerileri," (erişim adresi:http://odsgm.meb.gov.tr/test/analizler/docs/PISA/PISA2015_Ulusal_Rapor.pdf) (erişim tarihi: 18 Kasım 2017).
- RUSKİN, John.(2013), *Susam ve Zambaklar*,E. M. Bozer(Çev.). Aylak Adam,İstanbul.
- SEVER, Sedat. (2013), *Çocuk Edebiyatı ve Okuma Kültürü*,Tudem,İzmir.
- SOYKAN, Ömer Naci.(2006),*Felsefe ve Dil, Wittgenstein Üstüne Bir Araştırma*, MVT Yayınları,İstanbul.
- SMİTH, Philip. (2005), *Kültürel Kuram*, S. Güzelsarı, İ. Gündoğdu (Çev.). Babil Yayınları, İstanbul.
- TBMM.(2017),(erişim adresi: <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm>),(erişim tarihi: 23 Eylül 2017).
- TÜİK. (2017),"Eğitim İstatistikleri," (erişim adresi:http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1018),(erişim tarihi: 23 Eylül 2017).

- TÜİK. (2017),“Uluslararası Endeksler,”(erişim adresi: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=istendeks>),(erişim tarihi: 23 Eylül 2017).
- TÜİK. (2017),“Kültür İstatistikleri,”(erişim adresi: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1086),(erişim tarihi: 23 Eylül 2017).
- TÜİK. (2017),“Ulusal Eğitim İstatistikleri,”(erişim adresi: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=130&locale=tr>),(erişim tarihi: 23 Eylül 2017).
- TÜLEYLİOĞLU, Orhan. (2014), *Yalnız Kitap*,um:ag Vakfı Yayınları,Ankara,138,um:ag Kültür Kitapları:1.
- TÜRKİYE OKUMA KÜLTÜRÜ HARİTASI. (2011),*T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü*, Ankara.
- UYGUR, Nermi. (1969), *İnsan Açısından Edebiyat*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları,İstanbul, 1468.
- ÜNVER, Erdem. (2013). “Kültür ve Kültürel Yozlaşma Üzerine,” [Bildiri]. XVII. Uluslararası Türk Kültürü Sempozyumu, Üsküp, 04-07 Mayıs, ss.47-53.
- YAZICIOĞLU, Önder. (t.y),*Türklerin Kültür Tarihi*,Kalipso,İstanbul.
- YILMAZ, Bülent. (1989), “Okuryazarlık ve Okuma Alışkanlığı Üzerine” *Türk Kütüphaneciliği*, 3 (1),ss.48-53.
- YILMAZ, Bülent. (2004),“Öğrencilerin Okuma ve Kütüphane Kullanma Alışkanlıklarında Ebeveynlerin Duyarlılığı.” *Bilgi Dünyası* 5(2), ss. 115-136).
- YOK.(2017),(erişimadresini:<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2547.pdf>) (erişimtarihi:8 Ağustos 2017).
- WELLEK, Rene&Austin Warren.(1982),*Yazın Kuramı*, Çeviren: Yurdanur Salman, Suat Karantay. Serbest Matbaası,İstanbul.
- WOOLF, Virginia. (2015),*Kitap Nasıl Okunmalı? Bir Okur Olarak-2*,Selin Beyhan. (Çev.).Alakarga,İstanbul.

TÜKETİCİLERİN AKARYAKIT İSTASYONU TERCİHİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN ANALİTİK HİYERARŞİ PROSESİ YÖNTEMİ İLE TESPİTİNE YÖNELİK ANKARA İLİNDE BİR ARAŞTIRMA¹

Mutlu Yüksel AVCILAR²

Mehmet Fatih AÇAR³

Atf/©: Avcılar, Mutlu Yüksel ve Açar, Mehmet Fatih (2017). Tüketicilerin Akaryakıt İstasyonu Tercihini Etkileyen Faktörlerin Analitik Hiyerarşi Prosesi Yöntemi ile Tespitine Yönelik Ankara İlince Bir Araştırma. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss. 969-992

Özet: Günümüzde akaryakıt sektöründe yaşanan yoğun rekabet karşısında, akaryakıt istasyonlarının değişen tüketici profiline uygun stratejiler geliştirmeleri, değişen tüketici ihtiyaçlarını belirlemeleri ve bu ihtiyaçları tatmin etmeleri rakiplere karşı üstünlük sağlamaları adına oldukça önemli hale gelmiştir. Bu araştırmanın amacı, tüketicilerin akaryakıt istasyonu tercihlerini etkileyen faktörleri belirlemek ve tüketicilerin çevresel tutum ve davranışlarının akaryakıt istasyonu tercihlerini ne ölçüde etkilediğini tespit etmektir. Araştırma kapsamında, tüketicilerin akaryakıt istasyonu tercihini etkileyen faktörlerin tespit edilmesi amacıyla Ankara ilinde, amaca yönelik örnekleme ve kolayda örnekleme yöntemiyle seçilen 400 tüketiciye yüz yüze anket uygulaması yapılmış, elde edilen verilere keşfedici faktör analizi uygulanarak faktörler belirlenmiştir. Akabinde, bu faktörlerin önem ağırlıklarının belirlenebilmesi için kolayda örnekleme yöntemiyle seçilen 150 tüketiciye yüz yüze anket uygulaması yapılmış, elde edilen verilere Analitik Hiyerarşi Prosesi analizi uygulanarak faktörlerin önem ağırlıkları tespit edilmiştir. Analiz sonucunda satış promosyonları, fiyat, ödeme imkanları faktörlerinin tüketicilerin akaryakıt istasyonu tercihinde en etkili faktörler olduğu tespit edilmiştir. Analiz sonucuna göre çevre bilinçli tüketicilerin akaryakıt

Makale Geliş Tarihi: 08.05.2017/ Makale Kabul Tarihi: 23.10.2017

¹ Bu çalışma Mehmet Fatih Açar'ın, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Üretim Yönetimi ve Pazarlama Bilim Dalı'nda 2016 yılında tamamladığı "Tüketicilerin Akaryakıt İstasyonu Tercihini Etkileyen Faktörlerin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinden Analitik Hiyerarşi Prosesi Yöntemi ile Tespitine Yönelik Ankara İlinde Bir Araştırma" isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir ve Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından OKÜBAP-2015-PT3-019 numaralı proje olarak desteklenmiştir.

² Yrd. Doç. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, e-posta: myukselavcilar@osmaniye.edu.tr

³ Arş. Gör., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, e-posta: mfatihacar@osmaniye.edu.tr

istasyonu tercihlerini, çevresel sorumluluk ve şeffaflık ve çevresel uygulamalar faktörlerinin önemli düzeyde etkilediği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tüketici Tercihleri, Akaryakıt İstasyonu, Akaryakıt Tüketicileri, Çevre Bilinçli Tüketiciler, Analitik Hiyerarşi Prosesi.

An Investigation For Consumers' Gas Stations Selections Using The Analytical Hierarchy Process (AHP) Approach

Citation/©: Avçılar, Mutlu Yüksel ve Acar, Mehmet Fatih. (2017). An Investigation For Consumers' Gas Stations Selections Using The Analytical Hierarchy Process (AHP) Approach, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp. 969-992

Abstract: Today, with the competition in the fuel-oil market in Turkey, it becomes of greater significance for gas stations to develop strategies which fit into this changing consumer profile, determine their changing needs and meet these needs in beating their competitors. For this reason, the aim of this study is to identify factors influencing gas station preferences and determine to what extent consumers' environmental attitude and behavior affect gas station preferences. For data collection, face to face survey method was conducted in the city of Ankara on 400 consumers, chosen by convenience-sampling. To identify the factors influencing consumers' gas station preferences, collected data was applied Exploratory Factor Analysis. Then 150 consumers, chosen by convenience sampling, in order to determine relative importance weights of these factors. Collected data was applied Analytic Hierarchy Process (AHP). Analysis results reveal that sales promotion, price, payment opportunities factors are the most effective factors on gas station preferences. Also we found that environmental responsibility and transparency and environmental practices considerably affect environment conscious consumers' gas station preference.

Keywords: Consumer Preferences, Gas Station, Gasoline Consumers, Environmentally Conscious Consumers, Analytical Hierarchy Process.

I. GİRİŞ

Çevresel bozulma endişesiyle birlikte tüketicilerin çevresel sorunlara karşı farkındalığı gün geçtikçe artmaktadır (Aji, 2014: 1; Chen, 2008: 531). Günümüzde, tüketicilerin işletme faaliyetlerinden kaynaklanan çevre kirliliği hakkındaki artan farkındalıkları, satın alma davranışlarını etkileyen ana faktörlerden biri haline gelmiştir (Barber, 2012: 27; Chen, 2008: 531; Velde vd., 2009: 3183). Çevresel sorunların farkında olan tüketiciler, daha az kirlilik yaratan ve geri dönüşümü sağlanabilen yenilenebilir kaynakların üretimde aktif olmasını isteyerek; genel satın alma ve tüketimlerini azaltma, toplu taşıma araçlarını kullanma, geri dönüştürülebilir paketli ürünleri satın alma, organik gıda tüketme,

enerji verimli ürünler kullanma gibi çevreye duyarlı tüketim davranışları sergileyebilmektedirler (Banbury vd., 2012: 497).

Tüketicilerin artan çevresel duyarlılıkları ve çevreye en az zarar veren ürünü tercih etme eğilimleri işletmeler üzerinde baskı oluşturmaktadır (Singh, 2011: 85). Bu durum işletmeleri yeşil pazarlama stratejileri ve çevresel sorumluluk projeleri geliştirmeye zorlamaktadır (Singh, 2011: 85; Yıldırım ve Türkmen, 2015: 388). İşletmelerin, yeşil tüketicileri ve bu tüketicilerin satın alma davranışlarını incelemesi, yoğun rekabette avantaj yakalamaları için bir gereklilik kabul edilmektedir (Straughan ve Roberts, 1999: 558).

Akaryakıt sektöründe istasyonlar arasında küresel ve ulusal düzeyde yoğun bir rekabet yaşanmaktadır (İşler, 2014: 450). Akaryakıt sektöründeki yoğun rekabet karşısında akaryakıt istasyonlarının tüketicileri anlaması, ihtiyaçlarını belirlemesi ve bu ihtiyaçları tatmin ederek rakiplere karşı üstünlük sağlaması, müşterilerini elde tutmaları ve sadık müşteri kitlesi yaratmaları açısından oldukça önemli hale gelmiştir (Ünal, 2013: 363).

Bu çalışmanın amacı, tüketicilerin akaryakıt istasyonu tercihini etkileyen faktörleri, bu faktörlerin önem ağırlıklarını ve aynı zamanda tüketicilerin çevresel tutum ve davranışlarının akaryakıt istasyonu tercihlerini ne düzeyde etkilediğini tespit etmektir. Çalışmada elde edilen bulgular akaryakıt istasyonu karar alıcı ve uygulayıcılarına yol gösterebilecek niteliktedir. Tüketicilerin akaryakıt istasyonu tercihini etkileyen faktörleri belirlemeye yönelik araştırmalar yapılmasına rağmen bu araştırmalarda belirlenen faktörlerin önem ağırlıklarının tespit edilmesi konusunda bir boşluk tespit edilmiştir. Ayrıca, tüketicilerin çevresel tutum ve davranışlarının akaryakıt satın alma kararlarında ne düzeyde etkili olduğu konusunda literatürde yeterli sayıda araştırmanın yer almadığı görülmektedir. Bu anlamda çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

II. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Tüketiciler akaryakıt satın alma davranışı gerçekleştirirken çeşitli faktörlere göre karar vermektedirler (Velde vd., 2009: 3183). Örneğin, performans odaklı tüketiciler kalite ve performans standartlarına; kolaylığa önem veren tüketiciler akaryakıt istasyonunun yakınlığına; çevre bilinçli tüketiciler ise ürünün çevreye

verdiği zarar ve enerji verimliliğine önem verebilmektedirler (Velde vd., 2009: 3183).

Konuyla ilgili literatür incelendiğinde; Saini ve Matinise (2013), Güney Afrika'da yaşayan tüketicilerin akaryakıt satın alma kararlarını etkileyen faktörleri araştırmışlardır. Araştırmacılar, ürünle ilgili özelliklerin neredeyse bütün istasyonlarda aynı olduğunu düşünmeleri dolayısıyla, satın alma kararlarında ürün kalitesinin önemli bir rol oynamadığını tespit etmişlerdir.

Singh vd. (2011) Kanada'daki akaryakıt tüketicilerinin çevresel tutum ve davranışlarının tespit edilmesine yönelik bir araştırma yapmışlardır. Araştırmacılar benzin gibi ürünlerin, artık sadece fonksiyonel amaçlarla satın alınmadığını, tüketicilerin akaryakıt ürünlerini satın alırken, akaryakıt tüketiminin neden olduğu çevresel sorunlarla da ilgilendiklerini tespit etmişlerdir.

Wu ve Batmunkh (2010), Moğolistanlı akaryakıt tüketicileri üzerinde, marka memnuniyetini etkileyen faktörleri tespit etmek amacıyla bir araştırma yapmışlardır. Araştırmacılar, değer, marka ve ilişki faktörlerinin müşteri memnuniyetini etkilemede önemli faktörler olduklarını saptamışlardır.

Cortinas vd. (2004) İspanya'da, akaryakıt istasyonlarında marka sadakatini etkileyen faktörleri araştırmışlardır. Araştırmacılar istasyonun konumu, çalışma saatleri, ödeme hızı ve kolaylığı, alışveriş kolaylığı, personel ve temizlik faktörlerini tespit etmişlerdir. Araştırmanın sonucuna göre, istasyonun konumu ve çalışma saatleri faktörlerinin marka sadakatini etkileyen en önemli faktörler olduğu belirlenmiştir.

Plummer (1996), ABD'nin St. Cloud şehrinde tüketicilerin akaryakıt ürünü satın alma kararlarını etkileyen faktörleri araştırmıştır. Araştırmacı, fiyat ve istasyonun konumunun tüketicilerin satın alma kararlarını etkileyen en önemli faktörler olduğunu saptamıştır.

Goldman ve Johansson (1978), Amerika Birleşik Devletleri'nin Midwest bölgesinde, tüketicilerin akaryakıt ürünü tercihini etkileyen faktörlerin belirlenmesine yönelik bir araştırma yapmışlardır. Araştırmacılar hizmet, kolaylık, kirlilik potansiyeli, motor performansı, katkı maddeleri faktörlerini tespit etmişlerdir.

Konuyla ilgili Türkiye’de yapılan araştırmalar incelendiğinde; İşler (2014) Isparta ilinde akaryakıt istasyon markalarına yönelik tüketici algılarını araştırmıştır. Araştırmada fiyat, kolay ulaşılabilirlik, ürün kalitesi, ürün performansı, yakıt tüketimini azaltması, araç performansını artırması, sunulan ücretsiz hizmetler, reklam, bankalarla yapılan promosyon anlaşmaları ve istasyon imajı/tarzı boyutlarını tespit etmiştir.

Ünal vd. (2013), akaryakıt sektöründe marka sadakatini etkileyen faktörlerin belirlenmesine yönelik bir araştırma yapmışlardır. Araştırmacılar marka karakteristikleri, tüketici-marka karakteristikleri ve istasyonun konumunun marka sadakati yaratmada etkili olduğunu; sadakat kartlarının ise sadakat oluşturmada etkili olmadığını belirlemişlerdir.

III. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE YÖNTEMİ

A. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı, tüketicilerin akaryakıt istasyonu tercihlerini etkileyen faktörleri, faktörlerin görece önem ağırlıklarını ve tüketicilerin çevresel tutum ve davranışlarının akaryakıt istasyonu tercihlerini ne ölçüde etkilediğini tespit etmektir. Tüketicilerin akaryakıt satın alma kararını etkileyen faktörleri belirlemeye yönelik literatür incelendiğinde; ürün özellikleri, istasyonun uyguladığı promosyonlar, istasyonun fiziki özellikleri, istasyonun konumu, istasyon çalışanlarının nitelikleri, istasyon markasının özellikleri, istasyonun uyguladığı sosyal ve çevresel sorumluluk uygulamaları, istasyonun sağladığı hizmet kolaylıkları gibi faktörler tespit edilmiştir. Ancak, belirlenen faktörlerin görece önem ağırlıklarının tespit edilmesi ve tüketicilerin çevresel tutum ve davranışlarının akaryakıt satın alma kararlarında ne kadar etkili olduğu konusunda literatürde yeterli sayıda araştırmanın yer almadığı görülmektedir. Bu anlamda çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca, çalışma sonucunda elde edilen bulgular akaryakıt istasyonu sahip ve yöneticilerine, karar alıcılara çevreci pazarlama stratejilerini belirlemeleri konusunda yardımcı olabilecektir.

B. Araştırmanın Sınırları ve Kısıtları

Zaman ve maliyet kısıtı dolayısıyla araştırmaya sadece Ankara il merkezindeki akaryakıt istasyonlarından akaryakıt satın alan tüketiciler dahil edilmiştir. Araştırmanın sadece bir bölgeye uygulanması, bölgesel farklılıkların göz ardı edilmesi araştırmanın birinci kısıtını oluşturmaktadır. Araştırmanın diğer kısıtı ise bulguların belirli bir zaman dilimine ait olduğunun kabul edilmesi gerekliliğidir. Ayrıca veriler, tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden olan amaca yönelik örnekleme ve kolayda örnekleme yöntemleri ile elde edilmiştir. Bu yönüyle, araştırma bulgularının ana kütleyle genellenmesi mümkün değildir.

C. Araştırmanın Değişkenleri

Tüketicilerin akaryakıt istasyonu tercihini etkileyen faktörleri ve önem ağırlıklarını tespit edebilmek için araştırma modelinde yer alan faktörler, kapsamlı bir literatür incelemesi ve faktör analizi sonuçlarına dayalı olarak elde edilmiştir. Literatürde, tüketicilerin akaryakıt istasyonu tercihini etkileyen 109 değişkene ulaşılmıştır. Elde edilen değişkenlere keşfedici faktör analizi uygulanmış, tespit edilen faktörlerden araştırma modeli oluşturulmuştur.

D. Araştırmanın Ana Kütleli ve Örnekleme Süreci

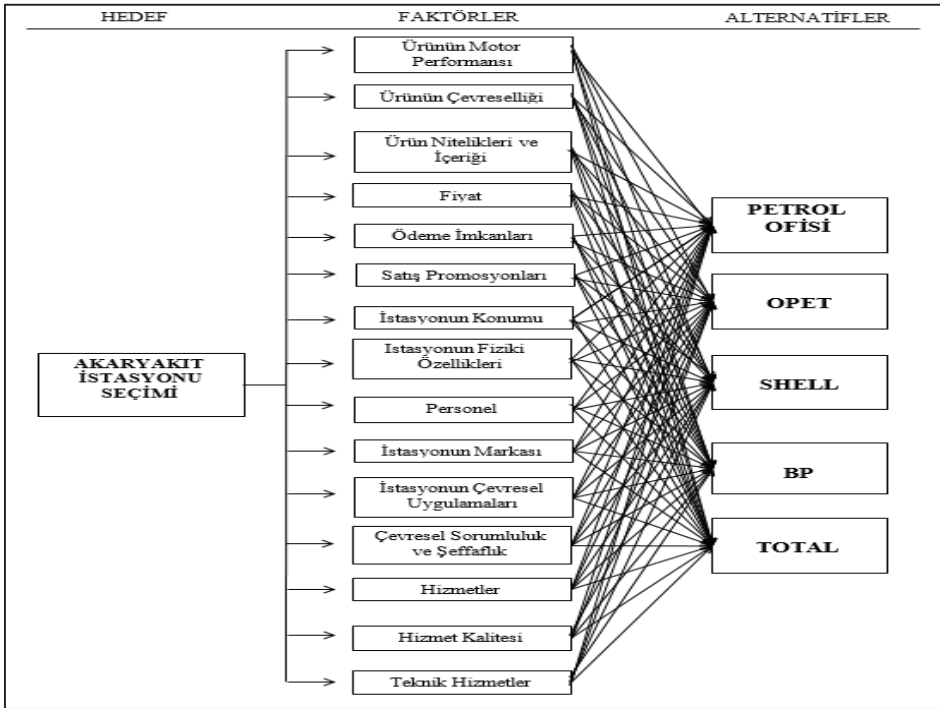
Araştırmanın ana kütleli, yapılan her iki anket uygulamasında da, Ankara ilinde bulunan ve akaryakıt istasyonlarından akaryakıt ürünleri satın alan tüketicilerden oluşmaktadır. Ana kütleli tamamına ulaşamayacak kadar büyük olması nedeniyle tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden amaca yönelik örnekleme ve kolayda örnekleme yöntemlerinden yararlanılmıştır. Uygulamanın yapılacağı akaryakıt istasyonları amaca yönelik örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Akaryakıt istasyonlarından akaryakıt satın alan katılımcıların seçimi ise kolayda örnekleme yöntemi ile yapılmıştır. Bu bağlamda anketin uygulanacağı yerler olarak akaryakıt sektöründe en büyük pazar payına sahip beş akaryakıt istasyonu olan Petrol Ofisi, Opet, Shell, BP ve Total seçilmiştir (EPDK, 2015: 26). Faktör analizi için uygulanan anketin verileri 20.02.2016 - 05.03.2016 tarihleri arasında, haftanın farklı günleri ve günün farklı saatlerinde, her bir akaryakıt istasyonundan 80 adet olmak üzere, beş farklı akaryakıt istasyonundan akaryakıt satın alan 400 tüketiciden yüz yüze anket yönteminden yararlanılarak toplanmıştır. AHP analizi için uygulanan anketin verileri ise

08.04.2016-18.04.2016 tarihleri arasında otomobil kullanan ve akaryakıt satın alan 150 tüketiciyle temas kurularak, yüz yüze anket yönteminden faydalanılarak toplanmıştır.

E. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın amacı doğrultusunda oluşturulan modelde amacı etkileyen faktörlerden ve faktörlerin etkilediği karar alternatiflerinden hiyerarşik bir yapı oluşturulmuştur. En üst seviye karar alma sürecindeki hedefi temsil etmektedir. İzleyen seviyede karar alternatiflerini etkileyen faktörler, en alt seviyede ise karar alternatifleri yer almaktadır. Araştırmanın kavramsal modeli Şekil 1’de yer almaktadır.

Şekil 1: Araştırmanın Kavramsal Modeli



F. Veri Toplama Yöntemi ve Aracı

Araştırmanın veri toplama tekniği olarak yapılandırılmış anket formundan yararlanılmıştır. Anketler, ankete katılmaya istekli tüketicilere yüz yüze görüşme tekniğiyle uygulanmıştır. Faktör analizi için uygulanan anket formu, akaryakıt istasyonu tercihinde etkili olan faktörlerin belirlenmesine yönelik 109 değişkenden oluşmaktadır. Araştırma sürecinde söz konusu değişkenler 7'li Likert ölçeği kullanılarak ölçülmüştür. AHP yöntemi için uygulanan anket ise tüketicilerin akaryakıt istasyonu tercihini ölçmeye yönelik 15 faktörün ve karar alternatiflerinin birbiriyle karşılaştırılabilmesine olanak sağlayan sorulardan oluşmaktadır.

G. Verilerin Analiz Yöntemi

Araştırmada keşifsel faktör analizi kullanılarak tüketicilerin akaryakıt istasyonu tercihlerinde etkili olan faktörlerin önem ağırlıklarını ölçmede kullanılacak faktörler belirlenmiştir. Faktör analizi bir grup veri arasındaki ilişkilere bağlı olarak, verilerin daha anlamlı ve özet bir şekilde sunulmasını sağlayan çok değişkenli istatistiksel analiz türüdür (Kurtuluş, 2004: 397). Faktör analizi, çok sayıda değişkeni az sayıda değişkene düşürerek, yeni yapıdaki değişkenlerin, regresyon, korelasyon gibi bir sonraki analizde kullanılmasını sağlamaktadır (Nakip, 2013: 512).

Tespit edilen faktörlerin önem ağırlıklarını belirleyebilmek için Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) yönteminden yararlanılmıştır. Analitik Hiyerarşi Prosesi karmaşık bir karar problemini bileşenlerine ayırarak basit hiyerarşik yapıya dönüştüren, güçlü ve esnek bir, çok kriterli karar verme yöntemidir (Yu & Ting, 2011: 929). AHP yönteminde, faktörleri veya karar alternatiflerini ikili tarzda birbiriyle karşılaştırabilmek için, karar problemleri deneylerinde onaylanmış temel bir ölçek kullanılmaktadır. Bu ölçek, her bir tercihe her bir karar alternatifi için önem ağırlığı vermektedir. Analizin sonunda karar alternatifleri karşılaştırılmakta ve sıralanmaktadır. Bu sayede ulaşılan sonuç karar vericinin alternatifler arasından tercih yapmasını kolaylaştırmaktadır (Forman ve Gass, 2001: 469).

H. Analiz ve Bulgular

1. Faktör Analizi İçin Uygulanan Anketin Tanımlayıcı İstatistikleri

Faktör analizi için uygulanan ankete cevap veren katılımcıların özellikleri frekanslar ve yüzdeler şeklinde Tablo 1'de yer almaktadır. Ankete cevap veren tüketicilerin yaklaşık %79,5'i erkek, %20,5'i kadındır. Ankete cevap verenlerin %51,5'i 34 yaşın altında, % 48.6'sı 34 yaşın üstündedir.

Tablo 1: Faktör Analizi İçin Uygulanan Anketin Tanımlayıcı İstatistikleri

<i>Değişkenler</i>	<i>N=400</i>	<i>%</i>	<i>Değişkenler</i>	<i>N=400</i>	<i>%</i>
Cinsiyet			Meslek		
Erkek	318	79,5	Öğretmen	37	9,3
Kadın	82	20,5	Serbest Meslek	62	15,5
Yaş			Yönetici	24	6,0
18-25	74	18,5	Akademisyen	7	1,8
26-33	132	33,0	Doktor	24	6,0
34-41	115	28,7	İşçi	53	13,3
42-49	43	10,8	Çiftçi	1	0,3
50-57	24	6,0	Şoför	12	3,0
58-65	9	2,3	Memur	54	13,5
66 ve üzeri	3	0,8	Öğrenci	21	5,3
Medeni Durum			Ev Hanımı	25	6,3
Evli	266	66,5	İşsiz	8	2,0
Bekar	111	27,8	Mühendis	15	3,8
Boşanmış	23	5,8	Diğer	57	14,2
Öğrenim Durumu			Akaryakıt Türü		
İlkokul	67	16,8	Benzin	121	30,3
Ortaokul	53	13,3	Motorin	92	23,0
Lise	118	29,5	LPG	187	46,8
Ön Lisans	35	8,8	Akaryakıt İstasyonu		
Lisans	83	20,8	Petrol Ofisi	80	20,0
Master	33	8,3	Opet	80	20,0
Doktora	11	2,8	Shell	80	20,0
Gelir Düzeyi			BP	80	20,0
1.000 TL'den az	15	3,8	Total	80	20,0
1.001-3.000 TL	189	47,3	Sadakat Kart Sahipliği		
3.001-5.000 TL	122	30,5	Evet	99	24,8
5.001-7.000 TL	41	10,3	Hayır	301	75,3
7.001-9.000 TL	16	4,0			
9.001-11.000 TL	8	2,0			
11.000 TL'den fazla	9	2,3			

Ankete cevap verenlerin %66,5'i evli, %27,8'i bekar, %5,8'i ise boşanmıştır. Katılımcıların %16,8'i ilkokul, %13,3'ü ortaokul, %29,5'i lise, %8,8'i ön lisans, %20,8'i lisans, %8,3'ü yüksek lisans, %2,8'i doktora mezunu olduklarını belirtmişlerdir. Ankete katılanların, %47,3'ü 'si aylık ortalama gelir düzeylerinin 1.001-3.000 TL; %30,5'i 3.001-5.000 TL arasında olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların %15,5'i serbest meslek erbabı, %13,5'i memur, %13,3'ü işçi olduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların %46,8'i LPG, %30,3'ü benzin, %23'ü motorin yakıtlarını araçlarında kullandıklarını belirtmişlerdir. Petrol Ofisi, Opet, Shell, BP, Total akaryakıt istasyonlarından eşit sayıda veri topladığı için, her bir akaryakıt istasyonu için tercih edilme oranı %20'dir.

2. Faktör Analizi Sonuçları

Literatür araştırması sonucu elde edilen değişkenlere keşifsel faktör analizi uygulanmıştır. Araştırmada keşifsel faktör analizi kullanılarak tüketicilerin akaryakıt istasyonu tercihlerinde etkili olan faktörlerin önem ağırlıklarını ölçmede kullanılacak faktörler belirlenmiştir. Değişkenleri faktörleştirmede Temel Bileşenler Analizi (Principal Component Analysis) ve faktör dönüştürme yöntemi olarak Varimax yöntemlerinden yararlanılmıştır. Öz değeri 1'den büyük olan toplam 13 faktör tespit edilmiştir. Tespit edilen faktörler Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2: Faktör Analizi Sonuçları

	FAKTÖRLER	Değişken Sayısı	Faktör Yüğü		Öz Değer (Eigen Value)	Açıklanan Varyans (%)	Alfa
			Min.	Max.			
1	İstasyonun Fiziki Özellikleri	15	,534	-,721	30,197	9,953	,938
2	Ürün Performansı	15	,538	-,710	8,310	7,523	,924
3	Teknik Hizmetleri	12	,632	-,763	5,000	7,082	,929
4	Marka	10	,545	-,653	4,313	6,337	,923
5	Fiyat	10	,637	-,740	3,864	5,971	,915
6	Hizmetler	7	,590	-,879	2,912	4,334	,894
7	Çevresel Uygulamalar	7	,566	-,672	2,279	4,273	,922
8	Çevresel Sorumluluk ve Şeffaflık	5	,528	-,707	2,062	3,120	,897
9	Personel	9	,524	-,644	1,934	2,828	,909

10	Ödeme İmkanları	5	,533 - ,734	1,750	2,446	,835
11	İstasyonun Konumu	6	,535 - ,691	1,486	2,222	,849
12	Satış Promosyonları	4	,519 - ,760	1,462	2,110	,742
13	Hizmet Kalitesi	4	,541 - ,714	1,340	2,110	,770
Toplam Varyans			%60,309			
KMO Değeri			0,934			
Bartlett Test			31813,646 df=5886 p= 0,000			
Faktör Ağırlıkları			>.50			

Analiz sonucuna ait Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett Küresellik Testi (Bartlett Test of Sphericity) değerleri incelendiğinde, KMO değerinin 0,934 olarak hesaplandığı, Bartlett's testinin ise anlamlı çıktığı görülmektedir. KMO testinin %60'tan büyük olması örneklem yeterliliğinin iyi olduğunu göstermektedir (Nakip, 2013: 561). Bartlett testinin anlamlı çıkması ise veri setinin faktör analizine uygun olduğunu ifade etmektedir. Bartlett testinin anlamlı çıkması için anlamlılık düzeyinin 0,05'ten küçük olması ve değişkenler arasında gerçekleşen korelasyon katsayılarının %30 ve üzerinde olması gerekmektedir. (Nakip, 2013: 561). Analiz sonucunda, tüm faktörlerin öz değerlerinin 1'den büyük olduğu ve toplam açıklanan varyansın %60,3 olarak hesaplandığı tabloda yer almaktadır.

Konuyla ilgili yapılan bir araştırmada Goldman ve Johansson (1978) akaryakıt ürünlerinin özellikleriyle ilgili olarak; "kirlilik potansiyeli", "motor performansı" ve "katkı maddeleri" olmak üzere üç adet faktör tespit etmiştir (s. 180). Analizi sonucunda elde edilen "Ürün Performansı" faktörü altındaki değişkenlere, literatüre paralel olarak ikinci bir faktör analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda Ürün motor performansı, ürünün çevreselliği ve ürün nitelikleri ve içeriği isminde üç adet faktör tespit edilmiştir. Elde edilen bu 3 faktör daha önceki analizde tespit edilen 12 faktöre eklenerek AHP analizi için hazır hale getirilmiştir.

3. AHP Analizi İçin Uygulanan Anketin Tanımlayıcı İstatistikleri

AHP analizi için uygulanan ankete cevap veren katılımcıların özellikleri frekanslar ve yüzdeler şeklinde Tablo 3'te yer almaktadır. Ankete cevap veren tüketicilerin yaklaşık %85,3'ü erkek, %14,7'si kadındır. Ankete cevap verenlerin %22'si 34 yaşın altında, % 78'i 34 yaşın üstündedir. Ankete cevap verenlerin %68,7'si evli, %28,7'si bekar, %2,7'si ise boşanmıştır. Katılımcıların %14'ü ilkökul, %23,3'ü

ortaokul, %28,7'si lise, %7,3'ü ön lisans, %26'sı lisans, %0,7'si doktora mezunu olduklarını belirtmişlerdir.

Tablo 3: AHP Analizi İçin Uygulanan Anketin Tanımlayıcı İstatistikleri

<i>Değişkenler</i>	<i>N=150</i>	<i>%</i>	<i>Değişkenler</i>	<i>N=150</i>	<i>%</i>
Cinsiyet			Meslek		
Erkek	128	85,3	Öğretmen	11	7,3
Kadın	22	14,7	Serbest Meslek	8	5,3
Yaş			Yönetici	10	6,7
18-25	6	4,0	Akademisyen	1	0,7
26-33	27	18,0	Doktor	1	0,7
34-41	48	32,0	İşçi	27	18,0
42-49	42	28,0	Çiftçi	2	1,3
50-57	20	13,3	Hakim	1	0,7
58-65	6	4,0	Şoför	34	22,7
66 ve üzeri	1	0,7	Memur	33	22,0
Medeni Durum			Öğrenci	2	1,3
Evli	103	68,7	İşsiz	1	0,7
Bekar	43	28,7	Mühendis	1	0,7
Boşanmış	4	2,7	Avukat	3	2,0
Öğrenim Durumu			Diğer	15	10,0
İlkokul	21	14,0	Akaryakıt Türü		
Ortaokul	35	23,3	Benzin	26	17,3
Lise	43	28,7	Motorin	31	20,7
Ön Lisans	11	7,3	LPG	93	62,0
Lisans	39	26	Sadakat Kart Sahipliği		
Master	0	0	Evet	129	86,0
Doktora	1	0,7	Hayır	21	14,0
Gelir Düzeyi			Akaryakıt İstasyonu		
1.000 TL'den az	0	0	Petrol Ofisi	39	26,0
1.001-3.000 TL	98	65,3	Opet	58	38,7
3.001-5.000 TL	48	32,0	Shell	35	23,3
5.001-7.000 TL	3	2,0	BP	4	2,7
7.001-9.000 TL	0	0	Total	14	9,3
9.001-11.000 TL	0	0	Çevre Bilinçli Tüketim Davranışı		
11.000 TL'den fazla	1	0,7	Sergileyenler	17	11,3
			Kararsızlar	75	50,0
			Sergilemeyenler	58	38,7

Ankete katılanların, %65,3'ü aylık ortalama gelir düzeylerinin 1.001-3.000 TL; %32'si 3.001-5.000 TL arasında olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların %22,7'si şoför, %22'si memur, %18'i işçi olduklarını ifade etmişlerdir. Ankete katılanların %38,7'si sıklıkla akaryakıt satın aldıkları istasyonun Opet, %26'sı Petrol Ofisi, %23,3'ü Shell, %9,3'ü Total, %2,7'si BP olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların %62'si LPG, %20,7'si motorin, %17,3'ü benzin yakıtlarını araçlarında kullandıklarını belirtmişlerdir. Son olarak katılımcıların %11,3'ü çevre bilinçli tüketim davranışı sergilediklerini, %32,7'si ise sergilemediklerini, %50'si ise bu konuda kararsız olduklarını belirtmişlerdir.

4. AHP Analizi Sonuçları

4.1. Genel Bulgular

Ankete katılan 150 katılımcıdan elde edilen karşılaştırma verilerine dayalı olarak daha önce keşfedici faktör analizi aracılığıyla tespit edilen faktörlerin görece önem ağırlıkları elde edilmiştir. Katılımcıların akaryakıt istasyonu tercihini etkileyen faktörlere ait önem ağırlıkları ve faktörlerin önem sıralaması Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Akaryakıt İstasyonu Tercihini Etkileyen Faktörlerin Önem Ağırlıkları ve Tercih Sıralaması

Önem Sırası	FAKTÖRLER ve ÖNEM AĞIRLIKLARI	ALTERNATİFLER ve ÖNEM AĞIRLIKLARI				
		1.OPET (%39)	2.SHELL (%24,3)	3.PETROL OFİSİ (%17,9)	4.TOTAL (%10,4)	5.BP (%8,4)
1	Satış Promosyonları (G: 0,177)	0,069	0,043	0,032	0,018	0,015
2	Fiyat (G: 0,149)	0,058	0,036	0,027	0,015	0,013
3	Ödeme İmkanları (G: 0,093)	0,036	0,023	0,017	0,010	0,008
4	Marka (G: 0,091)	0,035	0,022	0,016	0,009	0,008
5	İstasyonun Konumu (G:0,088)	0,034	0,021	0,016	0,009	0,007
6	Teknik Hizmetler (G:0,086)	0,034	0,021	0,015	0,009	0,007
7	Hizmet Kalitesi (G: 0,062)	0,024	0,015	0,011	0,006	0,005
8	Ürün Motor Performansı (G:0,061)	0,024	0,015	0,011	0,006	0,005
9	Hizmetler (G:0,045)	0,018	0,011	0,008	0,005	0,004
10	Personel (G: 0,030)	0,012	0,007	0,005	0,003	0,003
11	Ürün Nitelikleri ve İçeriği (G:0,029)	0,011	0,007	0,005	0,003	0,002

12	Çevresel Uygulamalar (G:0,026)	0,010	0,006	0,005	0,003	0,002
13	Çevresel Sorumluluk ve Şeffaflık (G:0,026)	0,010	0,006	0,005	0,003	0,002
14	İstasyonun Fiziki Özellikleri (G: 0,019)	0,007	0,005	0,003	0,002	0,002
15	Ürünün Çevreselliği (G:0,018)	0,007	0,004	0,003	0,002	0,002
Tutarsızlık = 0,09						

Tabloda görüldüğü gibi tüketicilerin akaryakıt istasyonu tercihini etkileyen en önemli faktörün satış promosyonları (0,177) olduğu tespit edilmiştir. Satış promosyonları faktörünü sırasıyla fiyat (0,149), ödeme imkanları (0,093), marka (0,091), istasyonun konumu (0,088), teknik hizmetler (0,086), hizmet kalitesi (0,062), ürün motor performansı (0,061), hizmetler (0,045), personel (0,030), ürün nitelikleri ve içeriği (0,029), çevresel uygulamalar (0,026), çevresel sorumluluk ve şeffaflık (0,026), istasyonun fiziki özellikleri (0,019), ürünün çevreselliği (0,018) faktörleri takip etmiştir. Tabloya bakıldığında tutarsızlık oranının 0.1'in altında olduğu görülmektedir. Bu durum tutarsızlığın kabul edilebilir düzeyde olduğunu ifade etmektedir. Karar alternatiflerinin her bir faktör için ayrı ayrı ikili karşılaştırması sonucu ortaya çıkan öncelik ağırlıkları ve tutarsızlık oranları Tablo 5'te yer almaktadır.

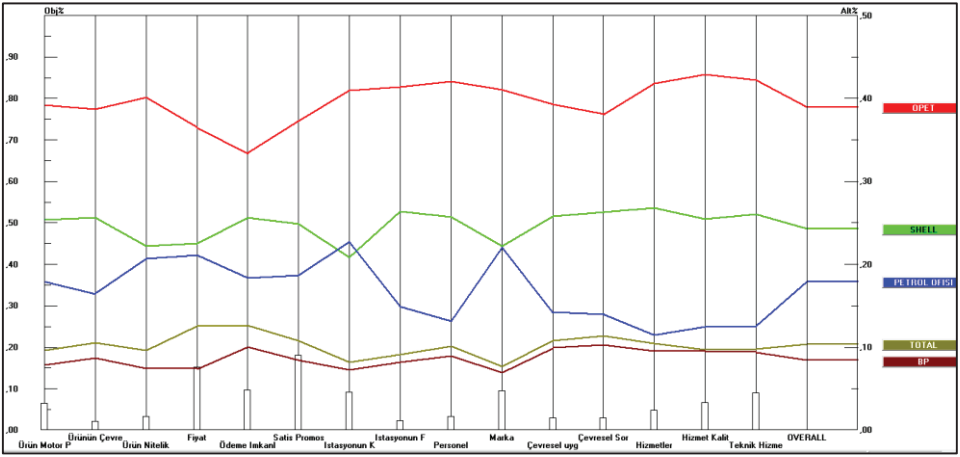
Tablo 5: Her Bir Faktör Açısından Karar Alternatiflerinin İkili Karşılaştırma Sonuçları

1. Satış Promosyonları	Alternatif	Öncelik Ağırlıkları	2. Fiyat	Alternatif	Öncelik Ağırlıkları
1	OPET	0,373	1	OPET	0,365
2	SHELL	0,248	2	SHELL	0,225
3	PETROL	0,187	3	PETROL	0,211
4	TOTAL	0,108	4	TOTAL	0,125
5	BP	0,085	5	BP	0,074
Tutarsızlık =0.02			Tutarsızlık = 0.001		
3. Ödeme İmkanları	Alternatif	Öncelik Ağırlıkları	4. Marka	Alternatif	Öncelik Ağırlıkları
1	OPET	0,334	1	OPET	0,410
2	SHELL	0,256	2	SHELL	0,222
3	PETROL	0,183	3	PETROL	0,220
4	TOTAL	0,126	4	TOTAL	0,077
5	BP	0,101	5	BP	0,070
Tutarsızlık =0.00837			Tutarsızlık =0.03		

5. İstasyonun Konumu	Alternatif	Öncelik Ağırlıkları	6. Teknik Hizmetler.	Alternatif	Öncelik Ağırlıkları
1	OPET	0,410	1	OPET	0,422
2	PETROL	0,227	2	SHELL	0,260
3	SHELL	0,208	3	PETROL	0,126
4	TOTAL	0,082	4	TOTAL	0,098
5	BP	0,073	5	BP	0,094
Tutarsızlık =0.02			Tutarsızlık =0.03		
7. Hizmet Kalitesi	Alternatif	Öncelik Ağırlıkları	8. Ürün Motor Performansı	Alternatif	Öncelik Ağırlıkları
1	OPET	0,429	1	OPET	0,392
2	SHELL	0,254	2	SHELL	0,253
3	PETROL	0,125	3	PETROL	0,180
4	TOTAL	0,097	4	TOTAL	0,096
5	BP	0,095	5	BP	0,079
Tutarsızlık =0.03			Tutarsızlık = 0.02		
9. Hizmetler	Alternatif	Öncelik Ağırlıkları	10. Personel	Alternatif	Öncelik Ağırlıkları
1	OPET	0,418	1	OPET	0,420
2	SHELL	0,268	2	SHELL	0,257
3	PETROL	0,114	3	PETROL	0,132
4	TOTAL	0,105	4	TOTAL	0,101
5	BP	0,095	5	BP	0,090
Tutarsızlık =0.03			Tutarsızlık =0.03		
11. Ürün Nitelikleri ve İçeriği	Alternatif	Öncelik Ağırlıkları	12. Çevresel Uygulamalar	Alternatif	Öncelik Ağırlıkları
1	OPET	0,401	1	OPET	0,392
2	SHELL	0,222	2	SHELL	0,258
3	PETROL	0,207	3	PETROL	0,142
4	TOTAL	0,096	4	TOTAL	0,108
5	BP	0,075	5	BP	0,099
Tutarsızlık = 0.02			Tutarsızlık =0.02		
13. Çevresel Sorumluluk ve	Alternatif	Öncelik Ağırlıkları	14. İstasyonun Fiziki Özellikleri	Alternatif	Öncelik Ağırlıkları
1	OPET	0,381	1	OPET	0,414
2	SHELL	0,263	2	SHELL	0,264
3	PETROL	0,139	3	PETROL	0,149
4	TOTAL	0,114	4	TOTAL	0,091
5	BP	0,103	5	BP	0,082
Tutarsızlık =0.01			Tutarsızlık =0.03		
15. Ürünün Çevreselliği	Alternatif	Öncelik Ağırlıkları			
1	OPET	0,386			
2	SHELL	0,256			
3	PETROL	0,165			
4	TOTAL	0,105			
5	BP	0,087			
Tutarsızlık=0,02					

Tablo, incelendiğinde bütün faktörlere göre Opet'in diğer istasyonlardan daha üstün algılandığı görülmektedir. Shell'in ise istasyonun konumu faktörü dışında, diğer tüm faktörler için ikinci en üstün istasyon olarak algılandığı tabloda yer almaktadır. Ayrıca tabloda, karşılaştırmaların tümünde tutarsızlık oranının 0,1'in altında olduğu belirtilmektedir. Her bir kriterin, sonucu ne şekilde etkilediğini tek tek görebilmek adına probleme performans duyarlılık analizi uygulanmıştır.

Şekil 2: Performans duyarlılık analizi sonuçları



Şekil 2'de yer alan performans duyarlılık analizinde, akaryakıt istasyonunun, istasyonun konumu haricindeki diğer faktörlere göre tercih edilmesi durumunda öncelik sıralamasının Opet, Shell, Petrol Ofisi, Total, BP şeklinde olduğu görülmektedir. İstasyonun konumu faktörüne göre ise Petrol Ofisi'nin, Shell'den daha üstün algılandığı şekilde yer almaktadır. Faktörlerin tümüne bakıldığında açık bir şekilde Opet'in diğer istasyonlara göre tüketiciler tarafından daha üstün olarak algılandığı şekilden anlaşılmaktadır.

4.2. Çevre Bilinçli Yüksek Düzeyde Olan Katılımcılar İçin AHP Analiz Sonuçları

Ankete katılan çevre bilinçli tüketim davranışı sergilediklerini belirten 17 katılımcıdan elde edilen karşılaştırma verilerine dayalı olarak faktörlerin görece önem ağırlıkları elde edilmiştir. Katılımcıların akaryakıt istasyonu tercihini

etkileyen faktörlere ait önem ağırlıkları ve faktörlerin önem sıralaması Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: Çevre Bilinci Yüksek Düzeyde Olan Katılımcıların Akaryakıt İstasyonu Tercihini Etkileyen Faktörlerin Önem Ağırlıkları ve Tercih Sıralaması

Önem Sırası	FAKTÖRLER ve ÖNEM AĞIRLIKLARI	ALTERNATİFLER ve ÖNEM AĞIRLIKLARI				
		1.OPET (%47,2)	2.SHELL (%21,9)	3.TOTAL (%11,5)	4.BP (%10,7)	5.PETROL OFİSİ (%8,7)
1	Teknik Hizmetler (G: 0,169)	0,080	0,037	0,019	0,018	0,015
2	Hizmet Kalitesi (G: 0,135)	0,064	0,030	0,016	0,014	0,012
3	Hizmetler (G: 0,105)	0,050	0,023	0,012	0,011	0,009
4	Marka (G:0,075)	0,035	0,016	0,009	0,008	0,007
5	Çevresel Sorumluluk ve Şeffaflık (G: 0,073)	0,034	0,016	0,008	0,008	0,006
6	Satış Promosyonları (G:0,065)	0,031	0,014	0,007	0,007	0,006
7	Çevresel Uygulamalar (G:0,060)	0,028	0,013	0,007	0,006	0,005
8	Fiyat (G: 0,055)	0,026	0,012	0,006	0,006	0,005
9	Ödeme İmkanları (G: 0,055)	0,026	0,012	0,006	0,006	0,005
10	İstasyonun Konumu (G:0,051)	0,024	0,011	0,006	0,005	0,004
11	Personel (G:0,047)	0,022	0,010	0,005	0,005	0,004
12	İstasyonun Fiziki Özellikleri (G: 0,034)	0,016	0,007	0,004	0,004	0,003
13	Ürün Çevreselliği (G:0,031)	0,015	0,007	0,004	0,003	0,003
14	Ürün Motor Performansı (G:0,025)	0,012	0,005	0,003	0,003	0,002
15	Ürün Nitelikleri ve İçeriği (G: 0,019)	0,090	0,042	0,022	0,020	0,017
Tutarsızlık = 0,09						

Tabloda görüldüğü gibi tüketicilerin akaryakıt istasyonu tercihini etkileyen en önemli faktörün teknik hizmetler (0,169), olduğu tespit edilmiştir. Teknik hizmetler faktörünü sırasıyla hizmet kalitesi (0,135), hizmetler (0,105), marka (0,075), çevresel sorumluluk ve şeffaflık (0,073), satış promosyonları (0,065), çevresel uygulamalar (0,060), fiyat (0,055), ödeme imkanları (0,055), istasyonun konumu (0,051), personel (0,047), istasyonun fiziki özellikleri (0,034), ürün

çevreselliği (0,031), ürün motor performansı (0,025), ürün nitelikleri ve içeriği (0,019) faktörleri takip etmiştir. Tabloya bakıldığında tutarsızlık oranının 0,09 olduğu görülmektedir. Karar alternatiflerinin her bir faktör için ayrı ayrı ikili karşılaştırması sonucu ortaya çıkan öncelik ağırlıkları ve tutarsızlık oranları Tablo 7’de yer almaktadır.

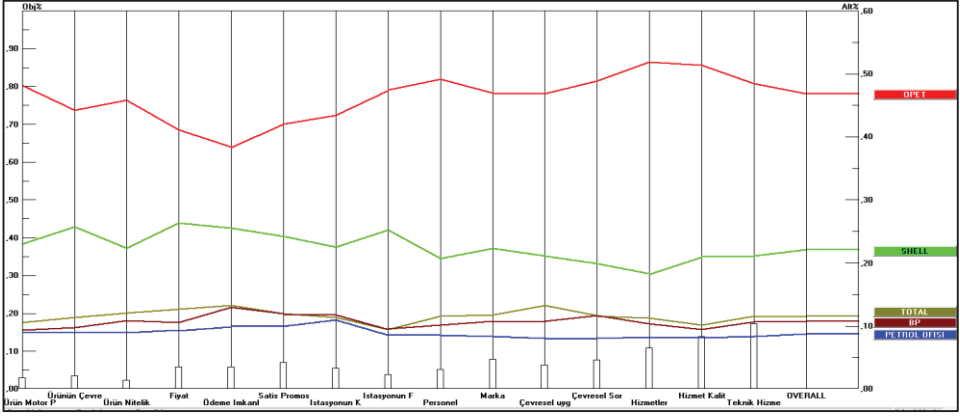
Tablo 7: Çevre Bilinci Yüksek Düzeyde Olan Katılımcıların Her Bir Faktör Açısından Karar Alternatiflerinin İkili Karşılaştırma Sonuçları

1. Teknik Hizmetler	Alternatif	Öncelik Ağırlıkları	2. Hizmet Kalitesi	Alternatif	Öncelik Ağırlıkları
1	OPET	0,484	1	OPET	0,513
2	SHELL	0,211	2	SHELL	0,210
3	TOTAL	0,115	3	TOTAL	0,101
4	BP	0,106	4	BP	0,094
5	PETROL	0,083	5	PETROL	0,081
Tutarsızlık =0.07			Tutarsızlık =0.05		
3. Hizmetler	Alternatif	Öncelik Ağırlıkları	4. Marka	Alternatif	Öncelik Ağırlıkları
1	OPET	0,519	1	OPET	0,469
2	SHELL	0,183	2	SHELL	0,223
3	TOTAL	0,113	3	TOTAL	0,117
4	BP	0,103	4	BP	0,107
5	PETROL	0,082	5	PETROL	0,083
Tutarsızlık =0.06			Tutarsızlık =0.03		
5. Çevresel Sorumluluk ve	Alternatif	Öncelik Ağırlıkları	6. Satış Promosyonları	Alternatif	Öncelik Ağırlıkları
1	OPET	0,489	1	OPET	0,421
2	SHELL	0,199	2	SHELL	0,242
3	BP	0,117	3	TOTAL	0,120
4	PETROL	0,116	4	BP	0,119
5	TOTAL	0,080	5	PETROL	0,099
Tutarsızlık =0.05			Tutarsızlık =0.02		
7. Çevresel Uygulamalar	Alternatif	Öncelik Ağırlıkları	8. Fiyat	Alternatif	Öncelik Ağırlıkları
1	OPET	0,468	1	OPET	0,411
2	SHELL	0,211	2	SHELL	0,264
3	TOTAL	0,132	3	TOTAL	0,126
4	BP	0,108	4	BP	0,105
5	PETROL	0,081	5	PETROL	0,093
Tutarsızlık =0.04			Tutarsızlık = 0.02		
9. Ödeme İmkanları	Alternatif	Öncelik Ağırlıkları	10. İstasyonun Konumu	Alternatif	Öncelik Ağırlıkları
1	OPET	0,384	1	OPET	0,434
2	SHELL	0,255	2	SHELL	0,225
3	TOTAL	0,133	3	BP	0,118
4	BP	0,129	4	TOTAL	0,114
5	PETROL	0,099	5	PETROL	0,109
Tutarsızlık =0.02			Tutarsızlık =0.01		

11. Personel	Alternatif	Öncelik Ağırlıkları	12. İstasyonun Fiziki Özellikleri	Alternatif	Öncelik Ağırlıkları
1	OPET	0,491	1	OPET	0,474
2	SHELL	0,207	2	SHELL	0,253
3	TOTAL	0,115	3	BP	0,095
4	BP	0,101	4	TOTAL	0,094
5	PETROL	0,085	5	PETROL	0,085
Tutarsızlık =0.06			Tutarsızlık =0.06		
13. Ürünün Çevreselliği	Alternatif	Öncelik Ağırlıkları	14. Ürün Motor Performansı	Alternatif	Öncelik Ağırlıkları
1	OPET	0,442	1	OPET	0,481
2	SHELL	0,258	2	SHELL	0,231
3	TOTAL	0,113	3	TOTAL	0,105
4	BP	0,098	4	BP	0,094
5	PETROL	0,090	5	PETROL	0,089
Tutarsızlık=0,03			Tutarsızlık = 0.02		
15. Ürün Nitelikleri ve İçeriği	Alternatif	Öncelik Ağırlıkları			
1	OPET	0,458			
2	SHELL	0,223			
3	TOTAL	0,121			
4	BP	0,109			
5	PETROL	0,089			
Tutarsızlık = 0.02					

Tablo incelendiğinde, bütün faktörlere göre Opet'in diğer istasyonlardan daha üstün algılandığı görülmektedir. Fiyat, istasyonun konumu, marka ve ürün nitelikleri ve içeriği faktörleri açısından Petrol Ofisi'nin; diğer faktörlere göre ise Shell'in ikinci en üstün istasyon olarak algılandığı tabloda yer almaktadır. Ayrıca tabloda, karşılaştırmaların tümünde tutarsızlık oranının 0,1'in altında olduğu belirtilmektedir.

Şekil 3'te yer alan performans duyarlılık analizinde, tüm faktörlere göre öncelik ağırlığı en yüksek olan istasyonun belirgin bir şekilde Opet, öncelik ağırlığı en yüksek ikinci istasyonun ise Shell olduğu görülmektedir. Şekilde ayrıca, tüm faktörlere göre Total, BP ve Petrol Ofisi istasyonlarının öncelik ağırlıklarının birbirine yakın olduğu görülmektedir.



Şekil 3: Çevre bilinci yüksek düzeyde olan katılımcılar için performans duyarlılık analizi sonuçları

IV. SONUÇ

Dünya genelinde gerçekleşen büyük petrol tüketimi, sosyal, bilimsel, çevresel, ve iş dünyasıyla ilgili çeşitli sorunlara yol açmaktadır. Bu sorunlar diğer sektörlerde olduğu gibi akaryakıt sektörünü de değişime teşvik etmektedir. Günümüzde üretim ve tüketim biçimlerindeki bu değişim, akaryakıt işletmeleri açısından üstesinden gelmek için bir mücadele olmaktan çıkmış, aynı zamanda rekabet üstünlüğü için bir fırsat haline gelmiştir. Buna bağlı olarak, yoğun rekabetle karşı karşıya kalan akaryakıt istasyonları, değişen tüketici profilini anlama, ihtiyaçlarını belirleme ve bu ihtiyaçlarını tatmin etme konusunda yoğun çaba harcamaktadırlar. Akaryakıt istasyonlarının, rakiplerine karşı üstünlük sağlaması ve sadık müşteri kitlesi yaratmaları için tüketicilerin, akaryakıt satın alırken ne gibi faktörlere önem verdiklerinin anlaşılmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu çalışma, tüketicilerin akaryakıt istasyonu tercihini etkileyen faktörleri ve faktörlerin önem ağırlıklarını tespit etmeyi ve aynı zamanda tüketicilerin çevresel tutum ve davranışlarının akaryakıt istasyonu tercihlerini ne düzeyde etkilediğini belirlemeyi amaçlamıştır.

Araştırma kapsamında, uygulanan kişisel faktör analizi sonucunda, değişkenler 15 faktör altında toplanmıştır. Analiz sonucu elde edilen faktörler İstasyonun Fiziki Özellikleri, Ürün Motor Performansı, Ürünün Çevreselliği, Ürün Nitelikleri

ve İçeriği, Teknik Hizmetler, Marka, Fiyat, Hizmetler, Çevresel Uygulamalar, Çevresel Sorumluluk ve Şeffaflık, Personel, Ödeme İmkanları, İstasyonun Konumu, Satış Promosyonları, Hizmet Kalitesi şeklinde sıralanmıştır. Elde edilen faktör analizi bulgularına benzer bir şekilde Goldman ve Johansson (1978)'ün yaptığı çalışmada, hizmetler, kolaylık, ürünün kirlilik potansiyeli, ürün motor performansı, katkı maddeleri faktörleri tespit edilmiştir. Diğer bir çalışmada Öz (2008), kalite, fiyat, imaj/tarz, yapılan promosyonlar, benzine koyulan katkı maddeleri faktörlerini tespit etmiştir.

Ankete katılan bütün katılımcılar için akaryakıt istasyonu tercihinde etkili olan faktörlerin önem ağırlığı sıralaması; satış promosyonları (0,177), fiyat (0,149), ödeme imkanları (0,093), marka (0,091), istasyonun konumu (0,088), teknik hizmetler (0,086) şeklinde gerçekleşmiştir. Bu sonuç geçmişte ilgili konuya ilişkin yapılan bazı çalışmaların sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Saini ve Matinise (2013)'ün yaptığı çalışmada istasyonun konumunun, akaryakıt tüketicilerinin satın alma kararını etkileyen en önemli faktörlerden biri olduğu belirlenmiştir. Wu ve Batmunkh (2010)'ün yaptıkları çalışmada, markanın ünlü bir marka olması, markanın güvenilir bir marka olması ve markanın çevre dostu faaliyetlerde bulunması değişkenlerinin akaryakıt tüketicilerinin müşteri memnuniyetini önemli düzeyde etkilediği tespit edilmiştir. Bir diğer çalışmada, Öz (2008), tüketicilerin akaryakıt istasyonu marka tercihine en çok etki eden en önemli ikinci faktörün, fiyat faktörü olduğunu belirlemiştir. Gagne vd. (2004), akaryakıt istasyonlarında uygulanan özel promosyonlar, sadakat programları ve doğru fiyatlandırmanın akaryakıt istasyonlarının satış performanslarını önemli ölçüde etkilediğini saptamışlardır. Plummer (1996)'ın, tüketicilerin akaryakıt istasyonu satın alma kararlarını etkileyen faktörleri incelediği çalışmasında, açık bir şekilde, fiyat ve istasyonun konumunun tüketicilerin satın alma kararlarını etkileyen önemli faktörler oldukları tespit edilmiştir. Araştırmamızın sonucuna göre, akaryakıt istasyonlarının tüm faktörlere göre karşılaştırılmasının sonucu olarak tercih sıralamasının Opet (%39), Shell (%24,3), Petrol Ofisi (%17,9), Total (10,4), BP (%8,4) şeklinde gerçekleştiği belirlenmiştir.

Ankete katılan çevre bilinci yüksek düzeyde olan katılımcılardan elde edilen karşılaştırma verilerine dayalı olarak, faktörlerin göreceli önem ağırlıkları elde edilmiştir. Analiz bulgularına göre, çevre bilinçli tüketicilerin akaryakıt istasyonu

tercihinde etkili olan faktörlerin önem ağırlıkları teknik hizmetler (0,169), hizmet kalitesi (0,135), hizmetler (0,105), marka (0,075), çevresel sorumluluk ve şeffaflık (0,073) ve satış promosyonları (0,065) şeklinde gerçekleşmiştir. Çevre bilinçli tüketicilerin analiz bulguları, genel bulgularla karşılaştırıldığında, çevresel sorumluluk ve şeffaflık, çevresel uygulamalar ve ürünün çevreselliği faktörlerinin önem ağırlıklarının önemli düzeyde arttığı gözlemlenmiştir. Genel analiz bulgularında yüksek önem ağırlığına sahip olan satış promosyonları, fiyat, ödeme imkanları, istasyonun konumu, ürün motor performansı faktörlerinin önem ağırlıklarının ise düştüğü tespit edilmiştir. Çevre bilinçli tüketiciler için, akaryakıt istasyonlarının tüm faktörlere göre karşılaştırılmasının sonucu olarak çevre bilinçli tüketicilerin akaryakıt istasyonu tercih sıralamasının Opet (%47,2), Shell (%21,9), Total(%11,5), BP (%10,7), Petrol Ofisi (%8,7) olduğu tespit edilmiştir.

Faktörlerin birbiriyle karşılaştırılması sonucu elde edilen önem ağırlıkları incelendiğinde akaryakıt istasyonu yöneticilerine, rekabet avantajı sağlamak adına ilk olarak etkin satış promosyonları ve doğru fiyatlandırma politikaları uygulamaları, tüketiciye sunulan ödeme olanaklarını çeşitlendirmeleri, tüketicilerde markaya yönelik iyi izlenimler oluşturmaları, kuruluş yeri seçiminde etkin politikalar izlemeleri ve hizmet yelpazesini genişleterek bu hizmetleri etkin bir şekilde yönetmeleri önerilebilir. Bunun yanında, akaryakıt istasyonlarının, yeşil tüketiciler tarafından tercih edilebilmesi için istasyon markasının, çevresel anlamda şeffaf ve çevresel konularda sorumluluk alabilen bir marka olarak konumlandırılmasının önemli olduğunu söylemek mümkündür.

Tüketicilerin akaryakıt istasyonu tercihlerini etkileyen faktörlerin ve çevresel tutum ve davranışlarının akaryakıt istasyonu tercihinin belirlenmesi açısından bu çalışma özgün bir değer taşımaktadır. Gelecekte konuya ilgi duyan araştırmacılar farklı bölgelerden elde edecekleri verilerle geliştirilen modelde yer alan değişkenleri test edebilirler. Ayrıca tesadüfi örnekleme yöntemiyle elde edecek verilerle yapılacak analizlerle sonuçları evrene genellebilirler.

KAYNAKÇA

AJI, H. Mustiko. & STREET, B. Sumur. (2014), "The Extended Consequences of Greenwashing: Perceived Customer Skepticism and Switching Intention", Faculty of Economics and Business Master and Doctoral Program Universitas Gadjah Mada 2014 Empirical Paper.

- BANBURY, Catherine., STINEROCK, Robert. & SUBRAHMANYAN, Saroja. (2012), "Sustainable Consumption: Introspecting Across Multiple Lived Cultures", *Journal of Business Research*, 65, pp. 497-503.
- BARBER, Nelson. (2012), "Consumers' Intention to Purchase Environmentally Friendly Wines: Segmentation Approach", *International Journal of Hospitality & Tourism Administration*, 13(1), pp. 26-47.
- CHEN, Yu-Shan (2008), "The Driver of Green Innovation and Green Image – Green Core Competence", *Journal of Business Ethics*, 81(3), pp. 531-543.
- CORTINAS, Monica, ELORZ, Margarita, & VILLANUEVA Maria, L. (2004), "Retail Store Loyalty Management Via An Analysis of Heterogeneity of The Service Elements", *The International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, 14(4), pp. 407-436.
- ENERJİ PİYASASI DÜZENLEME KURULU. (2015), "Petrol Piyasası 2015 Yılı Sektör Raporu", (erişim adresi: <http://www.epdk.org.tr/TR/Dokuman/6760>), (erişim tarihi: 20 Ocak 2017).
- FORMAN, Ernest. & GASS, Saul. I. (2001), "The Analytic Hierarchy Process- An Exposition", *Operations Research*, 49(4), pp. 469-486.
- GAGNE, Robert., NGUIMBUS, Raphael. & ZACCOUR, Georges. (2004), "The Effects of Location And Non-Location Factors on Gasoline Station Performance", *Energy Studies Review*, 12(2), pp. 153-169.
- GOLDMAN, Arieh & JOHANSSON, J.K. (1978), "Determinants for Search of Lower Prices: An Empirical Assessment of The Economics of Information Theory", *Journal of Consumer Research*, 5(3), pp. 176-186.
- İŞLER, Didar, B. (2014), "Akaryakıt İstasyonları Marka Konumlandırma Süreci: Isparta'da Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi ile Bir Uygulama" *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt.7, S.17, ss. 447-484.
- KURTULUŞ, Kemal. (2004), *Pazarlama Araştırmaları*. Literatür Yayıncılık, İstanbul, 7. Baskı.
- NAKİP, Mahir. (2013), *Pazarlamada Araştırma Teknikleri*. Seçkin Yayıncılık, Ankara, 3. Baskı.
- ÖZ, Murat. (2008), "Pazarlama Kanallarının ve Araçların Müşteri Memnuniyeti Üzerindeki Etkilerinin Ölçülmesi Üzerine Bir Uygulama", *KMU İİBF Dergisi*, cilt.10, S.14, ss. 420-435.
- PLUMMER, Paul. (1996), *The Geography of Consumer Demand: Gasoline Retailing in St. Cloud*. Retrieved May 8, 2016, from University of Minnesota, Center for Urban and Regional Affairs Web site. <http://www.cura.umn.edu/publications/catalog/reporter-26-3-0>
- SAINI, Yvonne, K. & MATINISE Siyabulela, V. (2013), "An Exploratory Study on Factors Influencing Customer Decision Making: A Case of Fuel Retailing Industry", Retrieved July 31, 2016, from <http://www.lcbr-archives.com/media/files/Yvonne-SainiEMC2013.pdf>
- SINGH, Satyendra., VRONTIS Demetris. & THRASSOU Alkis. (2011), "Green Marketing and Consumer Behavior: The Case of Gasoline Products", *Journal of Transnational Management*, 16, pp. 84-106.
- STRAUGHAN, Robert, D. & ROBERTS, James, A. (1999), "Environmental Segmentation Alternatives: A Look at Green Consumer Behavior in The New Millennium" *Journal Of Consumer Marketing*, 16(6), pp. 558-575.
- ÜNAL, Sevtap, BÜYÜK, Hatice, D. & AYDIN, Hatice. (2013), "Perakende Akaryakıt Sektöründe Marka Sadakatine Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt.17, S.1, ss. 363-375.

- VELDE, Liesbeth. V., VERBEKE, Wim., POPP, Michael., BUYSSE, Jeroen & GUIDO, V. Huylenbroeck. (2009), "Perceived Importance of Fuel Characteristics and Its Match with Consumer Beliefs about Biofuels in Belgium", *Energy Policy*, 37, pp. 3183-3193.
- WU, Tain-Fung & BATMUNKH, Munkh-Ulzii. (2010), "Exploring The Relationship Between Customer Equity And Satisfaction: An Empirical Study of Mongolian Gas Station Channels", *International Journal Of Trade, Economics And Finance*, 1(2), pp. 160-167.
- YILDIRIM, E. & Türkmen M. (2015), "Çevre Duyarlılığı ve Gelirin Yeşil Ürün Satın Alma Duyarlılığı Üzerindeki Etkisi" [Bildiri]. R. Erdoğan (Ed.). 20. Ulusal Pazarlama Kongresi: Pazarlamanın Sosyal Yönü: Sosyal Pazarlama, 10-13 Haziran 2015 (s. 387-397). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- YU, Vincent. F. & TING Hsiu-I. (2011), "Identifying Key Factors Affecting Consumers' Choice of Wealth Management Services: An AHP Approach", *The Service Industries Journal*, 31(6), pp. 929-939.

BÜROKRASİYİ TOPLUMSAL ve SİYASAL BOYUTUYLA ELE ALAN KURAMSAL YAKLAŞIMLAR* **

Recep AYDIN¹

Atıf/©: Aydın, Recep (2017). Bürokrasiyi Toplumsal ve Siyasal Boyutuyla Ele Alan Kuramsal Yaklaşımlar, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.993-1006

Özet: Kamu Yönetimi yazınında bürokrasi çalışmaları verimlilik ve denetim sorunsallarında yoğunlaşmaktadır. Bu tartışmalar bürokrasinin toplumsal ve siyasal ilişkilerdeki yerini incelememektedir. Oysa bürokrasinin, toplumsal boyutuyla birlikte ele alınması bürokrasiye odaklanan çözümleri zenginleştirecektir. Buna müsait olan ve bürokrasiye odaklanan farklı kuramsal dayanaklar bulunmaktadır. Çalışmada bürokrasinin toplumsal boyutu, bürokrasinin Liberal, Weberci ve Marksist kavranışları biçiminde gruplandırılarak tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bürokrasi, Toplum, Liberalizm, Weber, Marksizm.

Theoretical Approaches Grasping the Bureaucracy with Its Social and Political Extent-Context

Citation/©: Aydın, Recep (2017). Theoretical Approaches Grasping the Bureaucracy with Its Social and Political Extent-Context, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp. 993-1006

Abstract: In the boundaries of the public administration literature, the studies focusing to the bureaucracy mostly concentrate on two main issues, namely efficiency and control. The literature, for the most part, has not preferred to deal with the social and political extent of it. However, there are also different theoretical approaches prompting to enrich the studies by comprehending the bureaucracy with its social and political facets. In this study, we assert to group and discuss these facets as liberal, weberian, and marxist conception of bureaucracy.

Keywords: Bureaucracy, Society, Liberalism, Weber, Marxism.

Makale Geliş Tarihi: 13.04.2017/ Makale Kabul Tarihi: 28.11.2017

** Bu çalışmada "1980'li Yıllarda Türkiye'de Siyasal İktidar ve Bürokrasi İlişkisi" başlıklı doktora tezinin (Aydın, 2017) ilk bölümündeki tartışmalardan yararlanılmıştır.

¹ Yrd. Doç. Dr., Hitit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi; e-posta: recepaydin@hitit.edu.tr.

I. GİRİŞ

Bürokrasi, Kamu Yönetimi yazınında çoğu zaman teknik ve örgüt içi bir olgu olarak ele alınmaktadır. Oysa gündelik hayatta bürokrasi toplumsal ve siyasal ilişkiler içinde yer tutmakta, siyasal iktidarlarla veya toplumsal kesimlerle ilişkiye girmektedir.² Kamu Yönetimi yazınının teknik ağırlıklı çözümlenmesini geliştirmek üzere bürokrasiyi toplumsal ilişkiler içindeki yerini de hesaba katarak inceleyen kuramsal yaklaşımlar, bu olguyu konu edinen yazına derinlik katacaktır.

Bu çalışmada, bu nitelikteki kuramsal pozisyonların genel bir çerçevesi çizilecek, hâlihazırda var olan ve bürokrasinin toplumsal çözümlenmesinde kullanılan veya kullanılabilecek olan yaklaşımlar serimlenecektir. İlk bölümde Kamu Yönetimi yazınının bürokrasiyi nasıl ele aldığı incelenecektir. Sonra bürokrasiyi toplumsal boyutuyla birlikte inceleyen kimi kuramsal yaklaşımlar Liberal, Weberci ve Marksist olmak üzere üç ana gruptandırılmaya çözümlenecektir. Bu yapılırken derinlemesine bir analiz yerine betimleyici bir tartışma yürütülecektir. Böylelikle bürokrasinin toplumsal boyutunun incelenmesine imkân veren çalışmalara işaret edilecektir.

II. KAMU YÖNETİMİ YAZININDA BÜROKRASİ: İKİ TEMEL SORUNSA

Bürokrasi, Kamu Yönetimi yazınında dört farklı anlama gelecek biçimde kullanılmaktadır. Bir yönetim aygıtı, bu aygıtta çalışanları niteleyen bir toplumsal kategori, bir yönetsel örgütlenme biçimi ve son olarak olumsuz anlamıyla kırtasiyecilik biçiminde anlamlandırılmaktadır (TODAİE, 1998: 43). Bu dört anlam farklı yer ve dönemlerde kullanılıyor olsa da bürokrasi, Kamu Yönetimi Disiplini'nde iki temel sorunsal etrafında incelenmektedir: verimlilik ve denetim.

W. Wilson, ve M. Weber Geleneksel Okul içinde hem bürokrasinin denetimini hem de verimlilik meselesini birlikte ele alan düşünürler olarak öne çıkmaktadır. Alanın kurucusu olarak da bilinen Wilson'a göre bürokrasi ya da yeni idare teknikleri modern devletin vazgeçilmez parçasıdır ve gereklidir. Bürokrasi, Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) daha otoriter başka

² Farklı kuramsal pozisyonlar farklı toplumsal ve siyasal ilişki/mücadele kavrayışlarına sahiptir. Burada hepsini içermesi için tanımlamadan kullandığımız bu iki kavramın kabaca, Liberal kuramda "birey" ve devlet arasında, Weberci kavrayışta toplumsal "sınıf" ve gruplar ile farklı toplumsal kurumlar arasında ve Marksist kuramda sömüren ve sömürülen "sınıf" ve devlet arasında inşa edildiğini söyleyebiliriz.

ülkelerden gelmiştir. Bu yeni idare tarzının ABD'ye uygun hale getirilmesi, diğer deyişle demokratikleştirilmesi gerekmektedir (Wilson, 1961: 57). Weber ise "bir taraftan modern bürokrasiyi, örgütlenmenin tek rasyonel biçimi olarak görürken diğer taraftan, özellikle geç dönem eserlerinde, modern kamu yönetiminin etkilerine dair endişelerini dile getirmiştir" (Sager ve Rosser, 2009: 1137).

Bilimsel Okul içinde yer alan Taylor, Gulick, Fayol, gibi pek çok farklı ismin verimlilik temasına odaklandıkları barizdir. Taylor, idarenin en verimli haliyle işleyebilmesi için işin örgütlenmesini ele almakta, en ussal/bilimsel idari yapıyı araştırmaktadır (Taylor, 1919). Gulick ve Fayol gibi yazarlar ise kamu örgütlenmesine yoğunlaşarak farklı ilkeler geliştirmeye çalışmakta böylece hizmetin en verimli biçimde örgütlenebileceği modeli incelemektedirler. Gulick bu çabıyla idarecinin temel işlevlerini geliştirmiş ve POSDCoRB ya da PÖPaYED-B³ olarak kullanılan kısaltmayı yaratmıştır (Gulick, 2003). Fayol da Gulick gibi idarenin işleyiş ilkelerini⁴ ortaya çıkarmaya çalışmaktadır (Fayol, 1939).

Disiplin'in kuruluşunda egemen olan bu tartışmalar zamanla geliştirilse de odakta yine bahsettiğimiz iki sorunsal tutulmuştur. Bilimsel Okul'un ardılı Davranışçı Okul örgüt içindeki insan unsuruna daha fazla vurgu yapsa da bu vurgunun temelinde örgütün daha verimli çalıştırılması yatmaktadır. İnsana toplum içinde görece fazla yer vermesine karşın Davranışçı Okul da insanı 'birey' olarak ele almakta ve işin örgütlenmesinde verimliliğe odaklanmaktadır. Örgütte insan ast ve üstler arasındaki ilişki ile önderlik ve motivasyon konularıyla incelenmektedir (Fişek, 2005: 202 vd.).

Davranışçı Okul'dan sonra ve kendinden önceki okulları eleştiren iki isim olan H. Simon ve D. Waldo incelediğimiz iki temadan uzaklaşmamaktadır. Simon örgüt içinde iletişim, karar verme ve bireyler arası ilişkilere odaklanırken (verimlilik konusunu merkezde tutarken), Waldo demokrasi ve idarenin demokratik denetimi konularına yoğunlaşmaktadır. Simon'ın, örgütü "... bir karar verme ve doyum arama sürecine indirgediğini söyleyebiliriz" (Fişek, 2005: 229). Waldo ise demokrasinin kamu yönetimi tartışmalarından uzak tutulduğunu veya dışsal olarak ele alındığını oysa

³ Bu kısaltma bir yönetimin planlama, örgütlenme, personel alma, yönlendirme, eşgüdüm, denetim ve bütçeleme olarak sayılan temel unsurlarından oluşturulmuştur.

⁴ Fayol'un 14 ilkesi olarak bilinen ilkeler şöyledir: iş taksimi, amirlik (otorite), inzibat (disiplin), kumanda (komuta) birliği, yürütme birliği, umumi menfaatlerin hususilere tercihi, iş bedelinin ödenmesi, merkeziyet, mertebe sistemi (hiyerarşi), intizam, hakkaniyet, memurlarda istikrar (iş güvencesi), teşebbüs fikri, memurlar birliği (Fayol, 1939: 27 vd.).

vatandaşlık ve demokrasi konusunun devlet örgütlenmesiyle doğrudan ilişkili olduğunu savunmuştur (Waldo, 1952). Bu iki ismi takip eden farklı okullar ortaya çıkmış ama bu okullarda da benzer temalar tekrar edilmiştir. Genel olarak soyutlarsak Simon'ın örgüt ve karar verme temelli yaklaşımı Kamu İşletmeciliği, Kamu Tercih ve Yeni Kamu İşletmeciliği, Waldo'nun demokrasi ve demokratik denetim temelli yaklaşımı da Yeni Kamu Yönetimi, Eleştirel Kamu Yönetimi ve Post-Modern Kamu Yönetimi gibi ekollerce takip edilmiştir.⁵

Kamu Yönetimi okullarında görünen bu iki temel sorunsal bürokrasinin toplumsal ve siyasal ilişkilerdeki yerini kısmen ihmal etmektedir. Teknik bir örgütlenme ve kırtasiyecilik ya da idarenin vatandaşlar tarafından denetlenmesi meselesi olmasından başka, bürokrasi, toplumsal ve siyasal ilişkiler içinde de yer almaktadır. Siyasetçiler tarafından sistemi krize sokmakla itham edilen, siyasilere direnen bürokratların ve kimi dönemlerde krizlere yol açan bürokrasinin sadece teknik kısmını değil bu ilişkiler içindeki yerini de görmek gerekmektedir.

Kamu Yönetimi yazınında bürokrasinin odaklandığı temalarla yetinmeyip, kavranışını geliştirmeye ve siyasal tarih gibi alanlarda onu analiz etmeye yarayacak biçimde, toplumsal ve siyasal ilişkiler içinden ele alan yaklaşımlar bulunmaktadır. Aşağıdaki üçlü gruplandırma, farklı yazarlar ve düşünürlerce temsil edilmektedir. Her başlık başka bir çalışmanın konusu olabilecek genişlikte olduğundan alanın öne çıkan temel isim ve yaklaşımlarına değinmekle yetineceğiz.

III. BÜROKRASIYE LİBERAL YAKLAŞIMLAR

Başta anayasal monarşi ve parlamenter yönetim ilkelerini savunanları nitelemek için kullanılan “liberal” sözcüğü zamanla “bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler” ilkesini savunanlara ilaveten basın özgürlüğü, düşünce ve ifade özgürlükleri gibi hakları da içerecek biçimde genişlemiştir (Yayla, 2002: 15-16). Bu genişlemeye ve siyasal liberalizm ile iktisadi liberalizm gibi ayrışmalara rağmen liberalizmin temel analiz nesnesi bireydir. Bireyin özgürlüğünün merkezde tutulduğu analizde, siyasal erk/devlet, özgürlüğe müdahale etme ihtimali olan bir engel olarak ele alınır. Düşünürler tarafından tonları farklılaşsa da negatif özgürlük vurgusu ve devletin birey özgürlüklerine müdahalesine karşı bir tavır egemendir. Liberal düşüncede

⁵ Bu ekollerin ayrıtısına burada girilmeyecektir. Bunların temel isim ve tartışmaları için bkz. (Çiğeroğlu ve Özgür, 2011; Tullock, 2002; Üstüner, 2000; Zengin, 2008)

siyasal iktidarın sorumluluğu, bireyin doğal haklarının korunmasıdır (Birler, 2014: 305). “Sınırlı ve sorumlu devlet” anlayışı olarak da ifade edilen bu ilke, devletin, adalet, savunma ve güvenlik, eğitim, sağlık ve bazı altyapı hizmetleri dışındaki alanlara devletin müdahil olmamasını gerektirir (Aktan, 1995: 5). Liberal kuramın bürokrasiye bakışı da bu ilke etrafında belirlenir.

Liberal kuramcılar içinde bürokrasiyle ilgili ilk önemli vurgu J. S. Mill’e aittir (Eryılmaz, 2013: 82). J. S. Mill, devlet memurlarını/ memurlar sınıfını, hükümet müdahalesiyle ilişkili olarak incelemektedir. Temel vurgusu hükümetin/devletin genişlemesinin olumsuz oluşudur. J. S. Mill’e göre “hükümet tarafından zaten yapılmakta olan görevlere eklenen her yeni görev... gitgide halkın aktif ve hırslı kısmını... hükümetin ya da... bir partinin çanak yalayıcıları” haline getirecektir (2014: 165). Hükümet müdahalesinin genişlemesi, yetenekli insanların devlet işlerinde harcanması, memur kitlesinin kırtasiyecilik içinde iş görmek zorunda kalmaları anlamına gelmektedir. İdare, dışından denetime tabi tutulmalıdır. (Mill, 2014: 165 vd.). J. S. Mill’in kısaca aktardığı bu çıkarımlar bürokrasi tartışmaları içinde güncelliğini korumaktadır. Hantallık ve verimsizlik, memurların yeteneksizleşmesi/vasıfsızlaşması, idarenin denetimi gibi konular hâlâ güncel tartışmalar içinde yer almaktadır.

Anlaşılabileceği üzere liberal kuramın birey-devlet karşıtlığı olarak kurduğu ikilikte devlet müdahalesi meselesi merkezdedir. Bürokrasiye dair tartışmalarda da bu konu öne çıkmaktadır. Öyle olunca, devlet müdahalesinin kurumsallaştığı Keynesyen dönemdeki tartışmaların yüzünün bürokrasiye dönmüş olması da kaçınılmazdır. Liberal kuramın bürokrasiye dair tavrı Keynesyen müdahaleci dönem ve onun aşılması süreçlerine bakılarak çıkarılabilir; böylece Hayek ve Mises gibi isimler ile Kamu Tercih gibi yaklaşımlar ön plana çıkacaktır.

Hayek, özellikle 2. Dünya Savaşı yıllarında, Almanya ve Sovyetler Birliği’nde ortaya çıkan ve bireyciliktense kolektiviteye dayanan anlayışı eleştirmektedir. Hayek’e göre iktisadi özgürlük olmadan şahsi özgürlük olmayacaktır. Oysa devlet daha önce ilgilenmediği alanlara müdahale etmekte, toplumların eğilimleri ferdiyetten devletle gerçekleşen bir tür kolektivizme kaymaktadır (Hayek, 1995: 14-16). Devletin iktisattan tamamen el çekmesi mümkün olmasa da müdahalenin her alana el atan planlama biçiminde olmaması gerekmektedir; “fertlerin bilgi ve teşebbüslerine en geniş

imkânları sağlayacak şartları hazırlayıp, mümkün olan en iyi planları yapmak işini bizzat fertlere bırakmakla” yetinilmelidir (Hayek, 1995: 35).

Hayek’in devlet ve planlamaya dair görüşünü bürokrasi açısından Mises *Bürokrasi* isimli kitabında (2010) geliştirmektedir. Mises’in, Giriş bölümünde özellikle karşı çıktığı konu, bürokrasinin içeriğinden çok parlamentoya veya kanunlara değil kendi koyduğu kurallara göre faaliyette bulunması yani otoriterleşme eğilimidir. (Mises, 2010). Mises’e göre bürokrasi ve bürokratlar için asıl tehlike onların kendilerini devletin kutsal bir temsilcisi olarak görmeleridir, oysa bürokrasi daha çok kanunların uygulanmasında bir vasıta olmalıdır (Mises, 2010: 110). Mises ayrıca J. S. Mill’de olduğu gibi memurların birer seçmen olduğunu hatırlatmaktadır. Büyük bir kitlenin hükümetin parasıyla geçinmesi durumunda temsili demokrasilerin yaşayabilme şansı azalmaktadır (Mises, 2010: 116).

Hayek ve Mises’in devlet müdahalesi, planlama ve bürokrasiye dönük yaptıkları eleştiriler günümüze kadar etkilerini hissettirmektedir. Aynı eleştirilerin devamı olarak Keynesyen dönemin son bulduğu 1980’li yıllarda, devlet ve bürokrasiye dair başka isim ve yaklaşımlar takip edilebilir. Bunların Kamu Yönetimi yazınında etkileri hissedilen Kamu Tercihi yaklaşımı konumuz açısından özellikle önemlidir. Kamu Tercihi yaklaşımı metodolojik bireyciliğin (*methodological individualism*) sunduğu bir analiz çerçevesinden örgütleri ve bürokratları incelemektedir. Devletin müdahalesinin sürekli olarak kriz doğurduğunu (*government failure*) savunan bu görüşe göre devlet ve bürokrasi sürekli bir genişleme eğilimine girmektedir. Örgütler kendi çıkarları peşinde koşmakta olduğundan verimlilikten uzaklaşmakta ve genişlemektedir. Bürokratların temel motivasyonları da verdikleri hizmetten çok kendi statülerini, güçlerini ve boş zamanlarını arttırmak olmaktadır. Bürokratlar daha fazla kaynak ele geçirmeye çalışmaktadırlar (Tullock, 2002: 82; Tullock, Seldon ve Brady, 2002: 54).

Görüleceği üzere liberal kavrayışta bürokrasiye dönük dikkat çeken birkaç eğilimden söz edilebilir. Öncelikle devlet ve bürokrasi bireyin siyasal ve iktisadi özgürlüğünün karşısında konumlanan, bu özgürlüğe müdahale etme ihtimali olan birer unsurdur. Devletin üstlenmesi gereken işlevler bulunmakla beraber bu işlevler bireyin özgürlüklerine etki etmemelidir. O nedenle sınırlanmış bir çerçeve içinde kalmalıdır. Bürokrasi ama özellikle planlı döneme has bürokrasi, bu çerçeveyi aşmakta olduğundan eleştiriyle

karşılaşır. İdare(ciler) kendilerini, yasanın verdiği yetkileri açacak biçimde konumlandırmaktadırlar. Bireyin özgürlüğünün en önemli sağlayıcılarından olan iktisadi özgürlüğe müdahil olunması siyasal özgürlüğünü de sınırlamaktadır. Bürokrasi yasaları uygulayan bir merci olmalı, kendini yasa yaratan bir özne haline getirmemelidir.

Bürokrasiye liberal yaklaşımlar, onu toplumsal ilişkiler içinde, daha çok birey-devlet çelişkisi bağlamında ele almaktadır. Yukarıda andığımız iki sorunsal (verimlilik ve denetim) açısından ele alındığında bu yaklaşım, denetim temasına yakın görünmektedir. Yine de bu temayı derinleştirerek, tartışmayı bireyin siyasal ve iktisadi özgürlüğü bağlamına yerleştirmek mümkündür. Bu yolla bürokrasinin, teknik bir inceleme nesnesi olarak ele alınmasından vazgeçilebilir; bireyi odağına alan bir toplumsal kavrayış işletilebilir.

IV. WEBERCİ BÜROKRASİ ANLAYIŞI

Sosyoloji ya da Siyaset Bilimi gibi bilimlerde olduğu üzere Kamu Yönetimi Disiplini'nde de bürokrasi konusunda en çok anılan isimlerden biri M. Weber'dir. Bürokrasi hakkında ilk kapsamlı çalışmaları yapan Weber bürokrasiyi hem bir örgütlenme ve işleyiş biçimi hem de ona denk düşen memurlar yani insan boyutuyla ele almaktadır. Weber'in bürokrasiyi incelediği diğer bir yön de insanların davranışlarına kadar etki eden bir toplumsal kurum olmasıdır.⁶

Weber bürokrasiyi, onun belli özelliklerini esas alarak tartışmaktadır (Weber, 1992, 1995). Bunun nedeni bürokrasiyi ideal tip olarak kurmasıdır; ideal tip "(g)örgül gerçeği yansıtmayan ve onunla özdeş olmayan ancak görgül gerçeğin bu düşüncel [ideal] yapıdan ne ölçüde ayrıldığı (ya da yaklaştığını) ölçmek amacıyla oluşturulmuş... kavramsal bir soyutlama ve bilgi aracıdır" (Gülmez, 1975: 53). Öyleyse Weber'in bürokrasi olarak anlattığı kurum, gerçekte tam haliyle karşımıza çıkmaz çünkü anlatılan farklı örneklerde yer alan kimi özelliklerle inşa edilmiştir.

Weber'e göre bürokrasi, yasal otoritenin en arı halidir ve en ussal örgütlenme biçimidir (Weber, 1995: 321-322). Weber bürokrasiyi, işleyiş (*function*) tarzına göre altı temel özellikle niteler (Weber, 1992: 51-52). (1) Yasal veya yönetsel düzenlemelerle resmi yetki alanları belirlenmiş, idari faaliyetler görev olarak belirlenmiş, emir verme yetkisi tahsis edilmiş ve

⁶ Çalışmada bu yön üzerinde durulmayacaktır. Konuyla ilgili bkz. (Aytaç, 2005).

görevleri yerine getirecek kurallara göre belirlenmiş belli kişiler istihdam edilmiştir. Bu alt özellikler devlet alanında bürokrasiye, devlet alanında kurumlara/dairelere, özel ekonomilerde de işletmeye denk düşmektedir.⁷ (2) Örgütlenme hiyerarşik bir düzenle kademelendirilmiştir. (3) İşlemler yazılı olarak kayıt altına alınmış, özel hayatla işyeri ve görevlilerle kurumlar ayrılmıştır. (4) Ofisin yönetilmesi uzmanlık eğitimi gerektirmektedir. (5) Ofis görevlilerin tam kapasite çalışmasını gerektirmekte, ikinci bir işe imkân tanımamaktadır. (6) Ofisin yönetimi değişmeyen ve detaylı ama öğrenilebilir genel kurallara göre gerçekleştirilmektedir. Bunun için kamu yönetimi ya da maliye gibi belli alanlarda eğitim ve uzmanlık gerektirebilmektedir. Weber'in saydığı bu özellikler hem kamu örgütleri hem de özel örgütler için geçerlidir.

Weber'in özelliklerini saydığı bu "ussal" örgütlenme biçimi buna uygun bir personele ihtiyaç duymaktadır. Weber'in memurlara dair görüşlerini iki çalışmasından çıkaracağımız kimi özelliklerle açıklayabiliriz (Weber, 1992: 52 vd.; 1995: 322 vd.). Bu kaynaklara göre görevliler tek yöneticili (monokratik) bir yapı içindedirler ve atanma ile görevleri kişisel ilişkilerden arınıp belli kurallara bağlanmıştır. Yetki sahibine sadece görevleri açısından bağlı olan bu kişiler genellikle başka bir işle uğraşamazlar (memurluk meslektir), o meslek içinde yükselirler. Mesleğe giriş herkese açık bir sınavla gerçekleşir, bunu ölçecek bir eğitim belgesi (diploma) ve sınav şartı koşulabilir. Memurlara bir maaş ödenir ve emeklilik hakkı da söz konusudur. Memurun toplumsal konumu da farklılaşmıştır, genellikle toplum içinde bir saygınlık arayışındadır.⁸

Weber'in bürokrasi kavrayışı başta Kamu Yönetimi olmak üzere pek çok bilim ve disiplinde etki doğurmuştur. Weber'in bürokrasinin özellikleri olarak saydığı özelliklere fazla yoğunlaşıldığından onu esas alan bir incelemede dahi bürokrasinin toplumsal tarafı ihmal edilebilmektedir. Oysa çizdiği çerçevede bürokrasinin belli toplumsal "gelişim" düzeylerinde ortaya çıkabileceği savunulmakta ve belli özellikler sıralanmaktadır. Örneğin bürokrasiden sadece modern devlet ve kapitalist ekonomilerde söz edilebilmektedir. Eski dönemlerin devletlerinde bürokratik yapılar görülebilmekte olsa da bunlara bürokrasi demeye imkân bulunmamaktadır. Ayrıca bürokrasinin bir parçası, insan unsuru olarak görülen memurluk da ancak belli bir gelişmişlik seviyesinde (örneğin para ekonomisinin gelişmiş olması durumunda) ortaya

⁷ Bürokrasi bu nedenle modern devletlerdeki ve gelişmiş kapitalizmlerdeki en gelişkin haliyle anlaşılmalıdır (Weber, 1992: 51).

⁸ Ayrıca bkz. (Eryılmaz, 2013: 59-72; Fişek, 2005: 110-115)

çıkabilecektir; görevlilerin kişisel bağlardan azade olarak çalışabilmeleri yani özgür olmaları gerekmektedir. Ayrıca Weber'in çizdiği memurluk veya bürokrat tipolojisi memurların sosyolojik olarak analiz edilmesine imkân sağlamaktadır.

V. BÜROKRASIYE MARKSİST YAKLAŞIMLAR

Marksist kuramcılar devleti egemen sınıfın egemenliğini sürdürdüğü bir "araç" olarak kabul etmektedirler (Yılmaz, 2002). Çoğu Marksist de bürokrasiyi bu çerçeveden değerlendirmektedir. Marksist kuramda bürokrasi kapitalist toplumlara özgü bir yönetim usulü ve bir yönetim-yürütme aygıtı iken bürokrat ise toplumdan görece ayrılmış bir toplumsal katmandır (bkz. Fişek, 2016: 25).

Bürokrasiyi konu edinen Marksist yaklaşımları üç grup altında ele almak mümkündür. Araçsal ve yapısal yaklaşımlar (Miliband, 1969; Poulantzas, 2014) bürokrasiyi ve bürokrati toplumsal sınıflar ve devlet dolayısıyla incelemektedir. Son grup ise (Burnham, 1941; Rizzi, 1985) bürokratları yeni bir toplumsal sınıf olarak görmeye yatkındır.

Miliband devleti bir kurumlar bütünü olarak görmektedir. Bu kurumların yöneticilerinden oluşan kesimi de "devlet elitleri" olarak nitelemektedir. Devlet sisteminde sadece devlet elitleri etkili olmamakla beraber bunların etkisi yadsınamaz niteliktedir (Miliband, 1969: 54 vd.). Miliband'ın temel amacı bürokratların/devlet elitlerinin içinden çıktıkları toplumsal sınıfları tespit etmektir. Diğer deyişle bürokratların toplumsal davranışlarını ve sınıflar arası mücadeledeki yerlerini belirlemek üzere, egemen sınıflarla olan ilişkilerine odaklanmaktadır. Sosyolojik verilere dayanarak, Miliband, devlet elitlerinin egemen sınıflarla aynı toplumsal ve kültürel geçmişlerden geldiğini savunmaktadır. Memurlar için de durum benzerdir, memurlar tarafsız olmaktan çok sermaye sınıfına yakın davranmaktadırlar (1969: 128). Devlet elitleri veya bürokratların sermaye sınıfıyla aynı köklerden geldiğini, aynı okullarda okuyup benzer hayatları sürdürdüklerini belirtmektedir. Devlet elitlerinin bu konuma gelebilmek için sermaye sınıfıyla yakın ilişkilerinin bulunması bir gerekliliktir.

Yapısal analiz ise Miliband'ı toplumsal sınıfları kişiler arası ilişkilere, sınıflarla devlet arasındaki ilişkiyi de bireyler ve toplumsal gruplar arasındaki ilişkilere indirgemekle itham etmekte ve karşı çıkmaktadır (Poulantzas, 2013: 250). Miliband'ı reddeden Poulantzas bürokrasiyi devlet,

egemen sınıflar-egemenlik altındaki sınıflar arası ilişki, kapitalizm ve kapitalist devlet, iktidar bloğu gibi kavramlar üzerinden, daha kompleks olarak kurulan bir analiz çerçevesi sunmaktadır. Poulantzas'ta da devlet egemen sınıfların elindeki bir iktidar aracı olarak kurgulanmaktadır. Somut kapitalist toplumlarda, toplumsal öznelerin (yani sınıf ve sınıf fraksiyonlarının) devleti kontrollerinde tutmak gibi bir siyasal mücadele içinde olduklarını savunmaktadır. Devlet ve onun idari kısmı olan bürokrasinin toplumsal ilişkilerdeki yeri ve kazandığı işlevler, bu siyasal mücadeleler tarafından belirlenmektedir (2014: 391 vd.). Bürokrasinin insan unsuru olarak görülebilecek olan bürokrat da bu mücadeledeki yeri ve işlevine göre etkinlikte bulunmaktadır. Kimi tarihsel dönemlerde ("konjonktürde") bürokrasi siyaset sahnesine çıkarak açıkça bir toplumsal özne ("toplumsal kategori"ye) dönüşebilmektedir. Yani özetle bürokrasi sınıfl arasındaki siyasal mücadelede bir hedef, bürokrat da bu mücadelede bilerek ya da bilmeyerek farklı çıkarları temsil eden bir siyasal özne olarak kurgulanmaktadır.

Araçsalcı yaklaşım bürokrasinin daha çok insan boyutuna odaklanmaktadır. Devlet elitlerinin ve memurların geldikleri toplumsal katmanları araştırmakta ve onları sermaye sınıfının devlet içindeki uzantısı olarak görmektedir. Yapısalcı analiz ise bürokrasiyi kapitalist devletin, siyasal mücadelelerden etkilenen bir parçası ve bürokrati da bu siyasal mücadelelerde bir konum işgal eden toplumsal bir özne/aktör olarak görmektedir. Trotsky'nin Sovyet bürokrasisine dönük eleştirilerinden etkilenen ama bürokratların sınıfsal nitelikleri konusunda onu aşırı uçlara taşıyan son yaklaşım ise Rizzi (1985) ve Burnham (1941) üzerinden incelenebilir. B. Rizzi, ilk olarak 1939'da yayımlanan eserinde "bürokratik kolektivizm" kavramsallaştırmasını kurmaktadır. Buna göre dünya genelinde ABD'de, Nazi Almanyası'nda ve Sovyet Birliği'nde⁹ yöneticilerin/bürokratların egemen hale gelmeye başladığı, üretim ve bölüşüm faaliyetlerini uzmanların denetimi altında olduğu iddia edilmektedir. Bu gidişi, Marksistler tarafından öngörülemez yeni bir üretim tarzı, yani bürokratik kolektivizm, olarak adlandırmaktadır. Bu yeni tarzda egemen sınıfın mülkiyetle olan ilişkisi devlet vasıtasıyla inşa edilmektedir (1985: 61 vd).

⁹ B. Rizzi'nin eseri Almanya, Sovyetler Birliği ve ABD'yi ele almaktadır, okuyabildiğimiz çevirisinde ise sadece Sovyetler Birliği'ne yer verilmiştir. (Kırs. Rizzi, 1939; Rizzi, 1985)

Rizzi'ye yakın bir analiz inşa eden diğer isim ise J. Burnham'dır. Burnham da yeni bir toplumun, menajerler toplumunun, doğmakta olduğunu ifade etmektedir. Burnham'a göre toplumlarda üretim araçlarının sahipliği ve üretimin bölüşülmesi için sürdürülen bir kavga vardır ve gelinen noktada yöneticiler de bu kavganın içindedir (1941: 71). Özel işletmelerde ve kamu işletmelerinde her ne kadar mülkiyete sahip olmasalar da neyin ne kadar üretileceğine karar verenler yöneticiler/uzmanlardır. Böylece Burnham menajerleri yeni egemen sınıf olarak ilan etmektedir. Tıpkı Rizzi gibi Burnham da bu eğilimin sadece Sovyetler Birliği'nde değil dünya genelinde egemen olduğunu savunmaktadır.

Görüldüğü gibi Marksizm bürokrasiyi toplumsal sınıflar ve onların arasında süregelen mücadelelerle ilişkilendirerek ele almaktadır. Bu çerçeveden yararlanılarak bürokrasi ve bürokratların toplumsal öznelerle olan ilişkisini tespit etmek mümkündür. Bürokraside meydana gelen dönüşümler de bu çerçeveye açıklanabilir.

VI. SONUÇ

Bürokrasi ve bürokratlar Kamu Yönetimi yazınında verimlilikle ve denetimle ilgili olarak ele alınmaktadır. Oysa pek çok siyasetçinin dile getirdiği gibi bürokratlar, siyasal ilişkiler içinde kimi zaman siyasiler aleyhinde kararlar alabilmektedirler. Bürokratlar, uzmanlık bilgilerine dayanan güçlerinin yanı sıra kurumlarının siyasal ilişkilerdeki yerine göre potansiyel olarak barındırdıkları güç sayesinde siyasal kararlar alabiliyorlarsa onların tarafsız olduğunu belirtmek mümkün değildir. Bürokrasi ve bürokratlar toplumsal ilişkilerin içinde yer almaktadır ve bazen bu ilişkilerde taraf olmak durumundadırlar.

Bürokrasiyi ve bürokratları, toplumsal ilişkilerin içindeki yerleriyle ele alan kuramsal yaklaşımlar, üç kategori halinde yukarıda incelendi. Liberal, Weberci ve Marksist bu üç grup yaklaşımın bürokrasiye bakışları, toplumu kavrama tarzları tarafından belirlenmektedir. Liberalizm, toplumu birey üzerinden anlamlandırdığından bürokrasiyi de birey ve devlet bağlamına oturtmaktadır. Bu nedenle bürokrasi, devletin bireylere olan müdahalesi ve bireylerin özgürlük alanına olan temasıyla incelenmektedir. Weberci pozisyon ise toplumu kurumlar dolayısıyla incelemekte olduğundan, bürokrasiyi de kurumsal özellikleri ve toplumsal kurumlarla olan ilişkisine göre tarif etmektedir. Bürokrasiyi memurların toplumsal statüleri, bürokrasinin biçimsel(*formal*) işleyişi gibi sorunsallar üzerinden ele

almaktadır. Marksistlerin toplum kavrayışı ise toplumsal sınıflar arasındaki mücadele ve çelişkiler tarafından çerçeveslendirilmektedir. Bürokrasiyi de bu nedenle, toplumsal mücadele içinde önemli bir yer tutan devlet aygıtı vasıtasıyla veya toplumsal bir özne olarak analize katmaktadır. Bürokrasi toplumsal ilişkilerde ya bir toplumsal özne veya öznelere mücadelelerine konu olan bir araç olarak kurgulanmaktadır.

Bürokrasi ele alınırken bu kuramsal pozisyonlardan yararlanmak, bürokrasinin ve onun dönüşümünün daha geniş bir perspektifle incelenbilmesine imkân sağlayacaktır. Kamu Yönetimi yazını içinde hâkim olan, bürokrasiyi verimlilik ve denetim odaklı inceleme eğilimi, bürokrasinin toplumsal boyutunu kısmen ihmal etmektedir. Oysa bürokrasinin farklı dönemlerde farklı özellikler ve anlamlar yüklenmesi, tarihi ve dönüşümü gibi konular ancak toplumsal yanlarıyla beraber ele alındığında anlamlı olarak analiz edilebilecektir. Yukarıda anılan kuramsal pozisyonlar, bürokrasiyi toplumsal boyutuyla ele alan yaklaşımların genel bir şablonu olma işlevini üstlenecektir.

KAYNAKÇA

- AKTAN, Coşkun Can. (1995), "Klasik Liberalizm, Neo-Liberalizm ve Libertarianizm", *Amme İdaresi Dergisi*, cilt. 28, S. 1, ss. 4-33.
- AYDIN, Recep. (2017), *1980'li Yıllarda Türkiye'de Siyasal İktidar ve Bürokrasi İlişkisi.*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- AYTAÇ, Ömer. (2005), "Modern Bürokratik Kurumlar ve Baskı Düzenleri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt.15, S. 1, ss. 249-278.
- BİRLER, Ömür. (2014), "Liberalizm", G. Atılğan ve A. E. Aytekin (Ed.), *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*. Ankara: Yordam. 4. Basım, ss. 299-315.
- BURNHAM, James. (1941), *The Managerial Revolution: What Is Happening in the World*, New York: The John Day.
- CİĞEROĞLU, Mısra ve ÖZGÜR, Hüseyin. (2011), "H. George Frederickson ve Kamu Yönetimi Disiplinindeki Yeri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 29, ss. 279-290.
- ERYILMAZ, Bilal. (2013), *Bürokrasi ve Siyaset: Bürokratik Devletten Etkin Yönetime*, İstanbul: Alfa, 5. Baskı.
- FAYOL, Henri. (1939), *Sinai ve Umumi İşlerde İdare* (Çev. M. A. Çalikoğlu). İstanbul: İnhisarlar Umum Direktörlüğü.
- FİŞEK, Kurthan. (2005), *Yönetim*, Ankara: Paragraf.
- FİŞEK, Kurthan. (2016), "Bürokrasi Üzerine", (R. Aydın ve M. Çakır, Çev.) içinde L. Demirelli ve R. Aydın (Ed.), *Das Yönetim: Devlet, İktidar ve Bürokrasinin Marksist Analizi*. Ankara: Notabene, ss. 21-49.
- GULICK, Luther. (2003), "Notes on the Theory of Organization", içinde K. Thompson (Ed.), *The Early Sociology of Management and Organizations, V: 4, Papers on the Science of Administration*. Londra: Routledge, ss. 1-49.
- GÜLMEZ, Mesut. (1975), "Weber ve İdeal Tip Bürokrasi Anlayışı", *Amme İdaresi Dergisi*, cilt. 8, S. 1, ss. 47-73.

- HAYEK, Friedrich A. von. (1995), *Kölelik Yolu* (Çev. T. Feyzioğlu ve Y. Arsan). Ankara: Liberal Düşünce.
- MILIBAND, Ralph. (1969), *The State in Capitalist Society*. New York: Basic Books.
- MILL, John Stuart. (2014), “Özgürlük Üstüne”, (Çev. A. Ertan), Belge Yayınları (Ed.), *Özgürlük Üstüne ve Seçme Yazılar*, İstanbul: Belge Yayınları, 4. Baskı, ss. 11-177.
- MISES, Ludwig von. (2010), *Bürokrasi* (F. Ergin ve A. Yayla, Çev.). Ankara: Liberte.
- POULANTZAS, Nicos. (2013), “Kapitalist Devlet Sorunu” (Çev. A. Sarı ve S. Güzelsarı), J. Martin (Ed.), *Poulantzas Kitabı: Seçme Yazılar*, Ankara: Dipnot, ss. 245-265.
- POULANTZAS, Nicos. (2014), *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar* (Çev. Ş. Ünsaldı), Ankara: Epos.
- RIZZI, Bruno. (1939), *La Bureaucratization du Monde: Le Collectivisme Bureaucratique, Quo Vadis America?*. Paris.
- RIZZI, Bruno. (1985), *The Bureaucratization of the World* (Çev. A. Westoby), New York: The Free Press.
- SAGER, Fritz ve ROSSER, Christian. (2009), “Weber, Wilson, and Hegel: Theories of Modern Bureaucracy”, *Public Administration Review*, cilt.69, S. 6, ss. 1136-1147.
- TAYLOR, Friedrich Winslow. (1919), *The Principles of Scientific Management*. New York: Harper And Brothers Publishers.
- BOZKURT, Ömer; ERGUN, Turgay ve SEZEN, Seriya (Ed.), (1998), *Kamu Yönetimi Sözlüğü*. Ankara: TODAİE.
- TULLOCK, Gordon. (2002), “Kamu Tercihi” (Çev. C. C. Aktan), Coşkun Can Aktan (Ed.), *Anayasal İktisat*. Ankara: Siyasal.
- TULLOCK, Gordon; SELDON, Arthur ve BRADY, Gordon L. (Ed.), (2002). *Government Failure: A Primer in Public Choice*. Washington, DC: Cato Institute.
- ÜSTÜNER, Yılmaz. (2000), *Kamu Yönetimi Kuramı ve Kamu İşletmeciliği Okulu. Amme İdaresi Dergisi*, 33(3), 15-31.
- WALDO, Dwight. (1952), “Development of Theory of Democratic Administration”, *The American Political Science Review*, cilt. 46, S. 1, ss. 81-103.
- WEBER, Max. (1992), “Bureaucracy”, J. M. Shafritz ve A. C. Hyde (Ed.), *Classics of Public Administration*. California: Wadsworth Publishing Co., 3. Baskı, ss. 51-101.
- WEBER, Max. (1995), *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı* (Çev. Ö. Ozankaya). Ankara: İmge.
- WILSON, Woodrow. (1961), “İdarenin İncelenmesi” (Çev. N. Abadan), T. S. İ. Derneği (Ed.), *Woodrow Wilson: Seçme Parçalar*, İstanbul: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, ss. 53-74.
- YAYLA, Atilla. (2002), *Liberalizm*. Ankara: Liberte.
- YILMAZ, Ahmet. (2002), *Kapitalist Devleti Anlamak*. İstanbul: Aykırı.
- ZENGİN, Ozan. (2008), “Kamu Yönetimi Disiplininde Eleştirel Kuram: Box ve Denhardt Üzerine Bir İnceleme”, *Amme İdaresi Dergisi*, cilt. 41, S. 3, ss. 1-39.

SOSYAL HİZMET ve BAUMAN: SOSYAL ADALET*

Doğa BAŞER¹

Huriye İrem KALAYCI KIRLIOĞLU²

Mehmet KIRLIOĞLU³

"NATO bombardımanıyla yerle bir edilmiş Kosova'nun yeniden inşası için bugüne kadar ayrılan paranın miktarı bombardıman eyleminin bir günlük maliyetine denktir" (Bauman, 2017: 84).

Atıf/©: Başer, Doğa, Kalaycı-Kırlioğlu, Huriye İrem ve Kırlioğlu, Mehmet. (2017). Sosyal Hizmet ve Bauman: Sosyal Adalet, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.1007-1020

Özet: Sosyal hizmet, sosyal adaleti savunan bir meslek ve disiplin olarak tarihsel süreçte sosyal devlet ve sosyal refah kavramlarının gelişmesiyle yakından ilgilidir. Bauman, ahlaki düşüncelerinin temeline alarak sosyal adaleti ve sosyal refahı ahlaki bir yükümlülüğün toplumsal alana yansımaları olarak savunmaktadır. Bauman sosyal adalet kavramı ile ilgili olarak "ben kardeşimin bekçisi miyim?" sorusunu gündeme getirir ve ekonomiyi merkeze alan bir politik duruşun kar-zarar hesabı yapmasından ötürü ahlak ile çatışacağını, böyle bir paradigmada ne refah devletinin ne de sosyal hizmetin anlam bulamayacağını belirtir. Bu çalışmada sosyal hizmetin temeli olan sosyal adalet kavramı Bauman'ın görüşleri çerçevesinde ele alınmıştır. Bu çerçevede eşitlik, dayanışma, adalet, hak temelli yaklaşım temaları Bauman'ın görüşleri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Sonuç olarak Bauman'ın sosyal hizmetin temelleri ile benzer şekilde insani bir yükümlülük olarak sosyal refahın altını çizdiği günümüz toplumlarında refah devletinin geri plana çekilmesini bir tehlike olarak vurguladığı belirtilmiş, tüketim toplumunun ön plana çıkışı ve bireyselleşmiş toplum temaları vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal adalet, Sosyal hizmet, Zygmunt Bauman, Sosyal refah.

Makale Geliş Tarihi: 06.09.2017/ Makale Kabul Tarihi: 13.11.2017

*Bu çalışma 1. Uluslararası Zygmunt Bauman Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, e-posta: baserdoga@gmail.com

²Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, e-posta: hurirkal@gmail.com

³Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, e-posta: kirtioluglumehmet@gmail.com

Social Work and Bauman: Social Justice

Citation/©: Başer, Doğa, Kalaycı- Kırlioğlu, Huriye İrem ve Kırlioğlu, Mehmet (2017). *Social Work and Bauman: Social Justice*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp. 1007-1020

Abstract: *Social work, as a profession and a discipline supporting social justice, is closely related to the improvement of the terms social government and social well-being in historical process. Bauman puts morality to the base of his thoughts and defends social justice and social well-being as a reflection of a moral responsibility to the social area. Bauman brings up the question of "Am I the caretaker of my sibling?" into the agenda and states that economy centered political stance would conflict with morality since it makes cost-benefit calculation. He points that neither welfare state nor social work can find meaning in such a paradigm. In this study, the term social justice which is the base of social work is approached within the frame of Bauman's perspective on the subject. In this context, the equality, solidarity, justice and right based approach themes are evaluated with in the scope of Bauman's opinions. As a result, welfare state being taking the back seat, as Bauman underlines social well-being as human obligation similar to fundamentals of social work in today's societies, is emphasized as a danger. Themes of prominence of consumer society and of individualized society are highlighted.*

Keywords: *Social Justice, Social Work, Zygmunt Bauman, Social Welfare.*

I. GİRİŞ

21. yüzyıldaki küreselleşme, neoliberalizm ve refah devleti tartışmaları sosyal adaleti küresel boyutta önemli bir konu haline getirmiştir. IFSW (International Federation of Social Workers-Sosyal Hizmet Uzmanları Uluslararası Federasyonu) ve IASSW (International Association of Schools of Social Work-Sosyal Hizmet Okulları Uluslararası Birliği) tarafından "sosyal adalet, insan hakları, ortak sorumluluk ve farklılıklara saygı" öğeleri sosyal hizmetin temeli olarak ifade edilmektedir (IFSW ve IASSW, 2014). Sosyal adalet, hak temelli yaklaşım, insan onuruna ve insan haklarına saygı, kendi kaderini tayin etme, katılım hakkı geliştirme, sosyal hizmetin temel değerleri arasındadır (Karabekir, 2010: 46-102). Bu bağlamda günümüzde sosyal adalet tartışmalarının sosyal hizmetin temel konularından birini oluşturduğu söylenebilir.

Literatürde sosyal adaletin, ekonomik olarak zayıf sosyal sınıfların diğer sosyal sınıflara karşı korunmasını (Şahin, 2013: 3; Yıldırım, 2011: 6), gelir eşitsizliklerinin giderilmesini (Özguven, 2003: 36-37) bireylerin insan onuruna yaraşır bir şekilde asgari refah seviyesine ulaşabilmelerini (Yıldırım, 2011: 6; Sunal, 2011: 286) ve ekonomik ve sosyal güvencelerinin sağlanmasını (Kapar, 2006: 11) ifade ettiği vurgulanmaktadır.

Sosyal hizmet ve sosyal adalet ilişkisine bakıldığında sosyal hizmetin sosyal adaleti gerçekleştirmeye yönelik değerleri; ayrımcılıkla mücadele, çeşitliliğin tanıtılması, kaynakların eşit dağılımı, adil olmayan politikalarla ve uygulamalarla mücadele, birlik ve dayanışma içinde çalışma olarak ön plana çıkmaktadır (Karabekir, 2010: 46-102). Bir diğer önemli tema olarak hak temelli yaklaşım ise müracaatçıların yardıma muhtaç oluşlarını sorgulamak yerine onlara eşit hizmet götürmeyi amaçlamaktadır (Bingöl, 2015: 70-71). Diğer bir ifade ile sosyal hizmet mesleği, sosyal adaletin, insan haklarının ve toplumsal ve bireysel ihtiyaçların gerçekleştiricisi olarak görülmektedir.

Literatürde Bauman'ın sosyolojik ve felsefi yaklaşımları ile sosyal hizmetin temel değerleri arasında paralellikler olduğu belirtilmektedir (Bisman, 2004: 117). Hugman (2003: 9), “koşulsuz saygı” ve “yargılamama”nın yanında “kişiye saygı” ve “sosyal adalet” düşüncesi açısından Bauman'ın argümanlarını sosyal hizmetin temel değerleri ile ilişkili görmektedir. Örneğin sosyal hizmet açısından çok önemli bir noktada duran hak temelli yaklaşıma benzer şekilde Bauman'ın yurttaşı “*kendi hakları, görevleri, yetkileri ve yükümlülükleriyle ilgili bütün meselelerde öteki üyelerle birlikte söz hakkına sahip olan bir siyasal yapının üyesi*” olarak tanımladığı görülmektedir (Bauman, 2005: 72). Bu çalışmada Bauman ve sosyal hizmet perspektifinden sosyal adalet konusu ele alınacak, Bauman'ın refah devleti ve ahlak anlayışı çerçevesinden sosyal adaletle ilişkin ortak noktalar değerlendirilmeye çalışılacaktır.

A. Adalet, Sosyal Adalet ve Sosyal Hizmet

Adalet kavramına yönelik fikir ayrılıkları ve tartışmaların yoğunluğu literatürde üzerinde durulan bir konudur (Koyuncu, 2004: 4). Gözler (2008: 87) adalet kavramını bir değer olarak bilinemez bir şey şeklinde ele almış, gerçek dünyada adaletin olmadığını veya olsa bile bilinebilir bir nesnelliğe dayandırılmayacağını ifade etmiştir. Töremen ve Tan (2010: 59) ise tanım olarak adaleti; *doğruluk, dürüstlük, eşitlik, hak yemezlilik, hakkaniyet ölçülerine uyma, meşruluk, tarafsızlık, insaniyet, iyilik* gibi kavramlar ile tanımlamaya çalışmışlardır.

Bauman, müphem sosyolojisi çerçevesinde eserlerinde tanımları farklı çerçevelerden bakarak ele alır. İlk olarak Bauman (2000a: 82)'a göre adalet kavramı adaletsizliğe göre konumlandırılmakta ve tanımlanmaktadır. Adaletsizlik elde olan tek veridir. Adalet, adaletsizlik eyleminin meydana getirdiği sonuçların giderilmesi, düzeltilmesi ve telafi edilmesidir. Adalet,

adaletsizliğin vuku bulduğu halin reddedilmesi olarak ele alınmakta ve adaletsizlik algısı da mevcut durum ile bir önceki durum arasındaki karşılaştırmadan doğmaktadır (Bauman, 2014: 58-59). İkinci olarak ise Bauman, adalet arzusunu etkin kılmak için adaletin belirsizliğe, sonuçlanamazlığa, belirlenemezliğe ve müphemliğe muhtaç olduğunu ifade etmektedir (Bauman, 2017: 81). Bu çerçevede O, adaletin değişkenlik özelliğinden bahsetmektedir (Bauman, 2000b: 72). Adalet, ulaşılan standartlarla yetinmeyip sürekli olarak ulaşılanın üstünde standartlar tanımlamayı ve adaletin çıtasının yükseltilmesini ifade eder. Adil toplumun, elde ettiği adalet seviyesini sorgulayan, adaleti her zaman bir adım veyahut daha ilerisi olarak gören, adaletsizliğe karşı sürekli teyakkuz halinde ve düzenlemelerin adil olduğundan hiçbir zaman emin olmayan bir toplum oluşunu belirtir (Bauman, 2000a: 54-98; 2017: 79-81). Bu çerçevede Tuncay ve Erbay (2006: 55) mevcut durumun ötesine geçerek "insanların daha adil ve eşit koşullarda yaşamasının nasıl olanaklı kılınacağı üzerinde çalışma'nın sosyal hizmetin temel niteliği olduğunu ifade etmektedir.

Bauman'ın adil bir toplumu insan haklarını garantiye alan bir yapı ile değerlendirdiği görülmektedir. Ona göre kendi anayasal ve siyasal pratiği içinde "insan haklarını" garanti altına alan demokratik bir tolerans rejimi kurulmadıkça adalet sorunu tam anlamıyla ele alınamaz. Bu toleransın bütün bir adaletin gerekli bir koşulu olduğunu ancak bunun adaletin *yeterli* koşulu olmadığını da vurgulamaktadır (Bauman, 2000a: 88). Bauman, bireylerin sosyal saygınlığını gözetme hakkının geliştirilmesinin sosyal etkileşime katılma hakkı ve herkese eşit fırsatlar sağlanması ile bağlantılı olduğunu belirtmektedir (Bauman, 2016: 85). Literatürde de sosyal adaletin sağlanmasında gelir dağılımının eşit bir şekilde gerçekleştirilmesinin (Çetin, 2015: 155), ekonomik eşitsizliğin en alt seviyeye çekilmesinin (Yolcuoğlu, 2012: 149; Demir, 2011: 41-42; Okşar, 2009: 110) ve bireylerin toplumun imkânlarından adil bir şekilde yararlanmalarının (Çetin, 2015: 146-147; Kapar, 2006: 6) önemine vurgu yapılmaktadır. Küresel ölçekte de sosyal adaletin gelirin ekonomik durumu iyi olandan kötü olana doğru yeniden dağılımı ile gerçekleşeceği düşünülmektedir (Kapar, 2006: 6). Bu noktada Bauman (2014: 37) yayınlanan istatistiklerin birtakım gerçekleri gizlediği belirtmektedir. Bir yandan toplam varlıkta inanılmaz bir artışın olduğunu diğer yandan bu artışa paralel sosyal eşitsizliğin arttığını, piramidin üstü daralırken altının yıldan yıla genişlediğini belirtmektedir.

Bauman sosyal adalet için önemli başlık olan yoksulluk sorununa da değinmekte ve bunu siyasal katılımıla bağlantılandırmaktadır. Günümüzde yoksulluk sorununun çözümü Bauman'a göre özgür yurttaşlığın ve cumhuriyetin varlığı için ön koşuldur. Bauman yoksulluğun azaltılması ve sosyal refahın yükseltilmesi ile siyasal katılımın yükseleceğini ve daha katılımcı bir siyasetin sağlanabileceğini öne sürer (Bauman, 2000b: 186-192). Bu çerçevede yoksullukla mücadele aracı olarak sosyal yardımların siyasetle ilişkisi önemli bir konudur. Gelişmekte olan ülkelerde sosyal hizmet ve sosyal yardımlar siyasal bir rant unsuru olarak görülebilmektedir. Oysa ki sosyal hizmet, toplumun yapısına karşı doğrudan bir düzeltme aracı veya ileriye yönelik bir yatırım/rant kanalı değildir (Bingöl, 2015: 76). Gelişmekte olan ülkelerde, sosyal hizmette hak temelini çok daha sınırlı kaldığı söylenebilir. Bu ülkelerde sosyal devletin getirileri; sosyal haklar ve sosyal vatandaşlık anlayışı gelişmediğinden, hizmetler daha çok, merkezi ve yerel yönetimlerin elinde siyasal bir politika aracı haline gelmektedir (Koray, 2012: 232). Bu sebeple sosyal hizmet mesleği yeri geldiğinde müracaatçıların sisteme, politikalara, hatta devlete karşı korumalı ve savunmalıdır. Nitekim Weiss (2005: 103) sosyal hizmetin mesleki ideolojisinin üç değişkeni kapsadığını belirtmektedir. Bunlar ise yoksulluğun nedenleri, yoksullukla başa çıkma yolları ve mesleğin merkezinde olan amaçlar şeklinde sıralanmaktadır.

B. Bauman ve Refah Devleti

Sosyal adaletin sağlanmasında Bauman refah devletini önemli bir amaç olarak görmekte fakat neoliberalizmin etkisiyle devletin güç kaybetmekte olduğunu altını çizmektedir (Bauman, 1998: 294). Refah devleti, devletin kurumlarında bireysel ve kolektif ihtiyaçların göz önüne alınması ve onurlu bir yaşama imkânı için temel araçtır. Refah devleti uyruklarını ekonomik değil siyasal yurttaş perspektifi ile değerlendirir (Bauman, 1999: 67-68). Ancak sosyal hizmetin amacının herhangi bir sebepten ötürü hayatta kalmak için sosyal yardım ya da bakıma muhtaç olanları (işsiz, engelli, hasta, çalışamaz durumdaki insanlar) kurtarmak olmalıyken, günümüzde refah devletinin kendi işini yapmasından dolayı suçlandığı ifade edilmektedir (Bauman, 2005: 93). Örneğin, Krumer-Nevo ve Lev-Wiesel'in (2005) İsrail'de sosyal hizmet öğrencilerinin müracaatçıların temel ihtiyaçlarına yönelik davranışlarını araştırdığı araştırmasında hükümetin bütçe kısıtlamalarının ve anti-refah politikalarının temel ihtiyaçların karşılanmasında bir engel teşkil ettiği belirtilmekte, bu durumun da öğrencilerin müracaatçıların

ihtiyaçlarını karşılamaında hayal kırıklığına uğramaları ve kendilerini çaresiz hissetmelerine neden olduğu belirtilmektedir. Sonuç olarak bir çok öğrenci ve sosyal hizmet uzmanı ekonomik olarak dezavantajlı bir popülasyon ile çalışmayı tercih etmemektedir.

Bauman'ın refah devleti perspektifi tarihsel bir arka plana dayanarak günümüzde yoksulların dışlanması tasvir etmektedir. Refah devleti ona göre kapitalist ekonominin üretim döneminde üretimin devam etmesi ve piyasaya gerekli emeğin sağlanması için işsizlerin yani yedek emek ordusunun bakımını üstlenmektedir. Ancak günümüzde işsizlerin artık yedek emek ordusu olarak görülmediklerini, günümüzün iktisadi refahıyla ilişkili olan her şeyin esneklik ilkelerinin, rekabetçiliğin ve düşük emek maliyetleriyle ölçülen üretkenliğin mantığına dayandığı belirtmektedir. İşsizler, artık sınıf altı olarak sınıflandırılmakta, bu sınıf düzeltilmesi, yeniden hizaya sokulması gereken bir kategori olarak değil, toplumsal sistemin dışında bırakılan, onlarsız daha iyi ve daha rahat edeceğimiz bir kategori olarak görüldüğü belirtilmektedir. Böylece bu yeni bakış açısının "Refah Devleti mi? O yükü artık çekemeyiz" cümlesinde ifadesini bulduğunu belirtmektedir. Özellikle yoksulluk, kişilerin kendilerinden kaynaklı bir sorun olarak yeniden tanımlanmaktadır. Her toplumda ve her tarihte var olan yoksulların ilk kez yerine getirebilecekleri herhangi bir fonksiyonları bulunmamaktadır (Bauman, 2017: 83). Literatürde Weiss'in araştırmasına dayanarak yoksulluk ve refah devleti ilişkisi bakımından sosyal hizmetin sosyal adaleti savunan bir perspektife sahip olduğu söylenebilir. Weiss (2005) on farklı ülkede gerçekleştirdiği çalışmada tüm ülkelerdeki sosyal hizmet öğrencilerinin yoksulluğa yapısal nedenler atfettiği, yoksullukla baş etme yöntemi olarak sosyal refah devletinin genişletilmesini destekledikleri, sosyal hizmetin temel amacının sosyal adalet ve bireyin esenliği/iyilik hali olduğu belirtilmiştir. Anlaşılacağı üzere "mağduru suçlama" eğilimleri yapısal sorunları görmezden gelmekte bu da sosyal hizmet politikalarını olumsuz etkilemektedir

Bauman'ın refah devleti perspektifinin önemli bir unsuru da belirsizliklerle mücadele edebilme ve gelecek kaygısı ile baş edebilmeye yöneliktir. Ona göre bir "güvenlik ağı olarak" refah devleti "yaşamın zorluklarıyla baş edebilme" kapasitesi sağlayan ve herkesin yararlanabileceği bir "vatandaşlık hakkı" olarak "toplumsal sigorta biçimi"dir (Bauman, 2000a: 48). Toplum olarak üretilen risklere karşı bir toplumsal sigortanın varlığı zorunlu iken bu risklerle baş etme görevinin günümüzde özelleştirildiği belirtilmektedir

(Bauman, 2000b: 57). Bauman günümüzde devlet ve kamu kurumlarının toplumsal yaşam örgütlerinden çekilerek, toplumsal yaşamın saf bir belirsizlik içine girdiğini savunur. Ona göre artık sorunlar sadece “kendi işini kendin gör” mantığıyla çözülebilir. Bu da birey üzerinde büyük bir yük oluşturmaktadır (Bauman, 2001: 152). Devletin sosyal refah politikalarından geri çekilmesi bireylerin her türlü ihtiyaçlarını tüketim piyasasında karşılamaları gerçeğini açığa çıkartır. Böyle bir durum politikacıların sorumluluğunu azaltıldığı gibi bireysel sorunlar da özel (doktor, okul vb) kurumlar ile çözüme ulaşır (Bauman, 1997: 114). Sinclair ve Monk (2005) liberal temelli betimlemelerin bireyi kendi hayatından sorumlu olarak gördüğünü ve birey kendini yönlendiren ve kendini yöneten, kendi yolunu ve kişisel gelişimini belirleyen çerçevede değerlendirdiğinin altını çizmektedir. Bununla birlikte bu bakış açısı yapısal sorunları görmezden gelmektedir. Örneğin kendisini duygusal olarak istismar eden kocasından ayrılmak isteyen işsiz, eğitimsiz bir kadınla çalışan terapist; kadının kocasını bırakması fikrine müsaade verdiğinde ayrılma sürecine etki eden sosyal ve kurumsal bariyerlerle karşılaşmalar (ataerkil davranışlar, damgalama, ekonomik bağımlılık, yasal ihtiyaçlar vb.). Bu durumda kişinin kendi güçlerine bel bağlayan bir yaklaşımın akıbeti ne olacaktır?

Belirsizlik sorununa ek olarak Bauman ekonomik faaliyetler ile birlikte zenginleşmenin ve refahın toplumun tamamına yayılacağını savunan liberal argümanlara karşı çıkmaktadır. Bauman (2005: 93) sosyal hizmetin kendisini haklı çıkarabilmesi için bağımlı konumundaki insanları kendi kendine yeterli hale getirmesi gerektiğini belirtmektedir. Çünkü bağımsız olmayan insanlar ile satma ve satın alma oyununa katılmayan insanların (yoksullar-işsizler) toplumda bir yerlerinin olmadığını söylemektedir. Hâlbuki zenginlerin daha da zenginleşmesinin (ekonomik büyümeden bahsederek) toplumun dezavantajlı kesimlerinden ziyade hiyerarşide kendilerinden hemen sonra gelenlere bile faydası olmayacağı belirtilirken, üst gruplardan alt gruplara doğru varlığın yayılımını ifade eden hayali merdivenin tıkanmış bir eleğe dönüştüğü söylenmektedir. Hatta ekonomik büyümenin sosyal sorunlara evrensel çözümler bulmak yerine sosyal sorunların baş şüphelisi gibi görüldüğü vurgulanmaktadır (Bauman, 2014: 39). Bu çerçevede ekonomik büyümenin toplumun geneline yayılan bir refahı getirmenin aksine eşitsizliği arttırdığı ve sosyal adaletin tesisi açısından sosyal hizmeti daha kritik bir noktaya konumlandığı söylenebilir

Eşitsizliğin artışı ile birlikte dışlama ve görmezden gelme siyasetinin de arttığı konusu Bauman'ın özellikle üzerinde durduğu konulardan biridir. Göçmenleri suçlamanın toplumsal rahatsızlıkların hepsi için küresel bir alışkanlık haline gelmesi Bauman tarafından dile getirilmektedir. Bauman (2013: 70-73) göçmenler ile yabancılara işaret etmektedir. Örneğin Bauman'a göre sosyal hizmet çalışanlarının büyük bir umutsuzluk ya da çöküşün eşliğinden çekip aldıkları yüzlerce ya da binlerce insana ya da refah yardımlarının farklılık sağladığı, o milyonlara ilişkin pek az şey okuyor ya da işitiyoruz. Ama asalak olan ve dolandırıcılık yapan, işsizlik yardımıyla yaşayan yüz binlerce kişinin fırsat çıktığında iş yapamayan ya da yapmak istemeyen, bu kişilerin tembel kişilere dönüştüklerine dair pek çok şey okuyor ve işitiyoruz. Yoksulluk çeken insanlar, yalnız anneler, okulu bırakmış öğrenciler, madde bağımlıları ve şartlı tahliye edilmiş suçlular yan yana durur, onları birbirinden ayırmak artık kolay değildir. Onları birleştiren ve bir araya toplanmalarını haklı çıkaran sebep ne olursa olsun, hepsinin ortak noktası topluma yük olmasıdır. Onlar bir şekilde mucizevi biçimde ortadan kalksalar hepimiz daha iyi ve daha mutlu olurduk (Bauman, 2005: 98). Özellikle Amerika'daki göçmenlere yönelik yabancı düşmanlığı tam da Bauman'ın ifadesinde kendisini bulmaktadır. Bu noktada sosyal hizmet literatüründe Zastrow, ırkçılık, ayrımcılık ve baskı gibi etmenleri de içeren sosyal ve ekonomik adaleti sağlamak için 'medya kanallarını kullanma, ırklar arası bütünleşmeyi sağlayacak yöntemler, vatandaşlık haklarıyla ilgili düzenlemeler, eğitim programları, ırkçı görüşlerin karşısında olma' gibi farklı yöntemlerin olduğunu vurgulamaktadır (2014: 573). Çeşitlilik değerinin sosyal hizmetin kendi kaderini tayin, güçlendirme, insan onuruna saygı gibi değerlerini içerdiği söylenmektedir. Buna bağlı olarak da ayrımcılıkla mücadelede 'karşı olmak' düşüncesiyle değil kucaklamak düşüncesiyle hareket edilmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır (Karabekir, 2016: 98). Bu çerçevede medya ile birlikte paralel giden rafine edilmiş bir dışlama siyasetinin küresel boyutta sosyal hizmete zarar verdiği söylenebilir.

C. Ahlak ve Adalet

Bauman'ın sosyal adalet kavramını ahlaki bir çerçevede sorumlulukla bağlantılı olarak ele aldığı görülmektedir. Bauman ahlaki insanlar arası ilişki, dayanışma ve sorumluluk bağlamında değerlendirir. Onun perspektifinde ahlak, kişilerden karşılık talep etmeden yardım etmeyi, ötekinin refahını düşünmeyi, bunun için kişisel refahına sınırlama getirmeyi ve kendinden feragat etmeyi ifade eder (Bauman, 2004: 148). Adalet ise

ahlakın toplumsal düzleme yansımasıdır. "*Adalet ilkesi, kişinin eylemlerinin ötekilerin durumu üzerinde meydana getirebileceği etkilerle ilgili sorumluluk gerektirir*" (Bauman, 2017: 84). Toplumsal yaşamda ahlak, kurallara, kanunlara, yargılama yetkisine ve bütün bunları tesis eden ve denetleyen kurumlara ihtiyaç duyar. Toplumun daha büyük alanında *ahlak fikri, sosyal adalet* şeklinde yeniden somutlaşır veyahut *sosyal adalet*e dönüşecek şekilde yeniden işlenir (Bauman, 2010: 43). Bu noktada sosyal adaletin ahlaki normlarla yakından ilişkili olduğu söylenmektedir. Bu sebeple sosyal adaletin herkes için geçerli olmadığı toplumlarda ahlaki kuralların zayıflayacağı, gelir dağılımının bozulacağı, toplumda vergi kaçakçılığı, rüşvet gibi suçların artacağından bahsedilmektedir. Bu durumun toplumları sosyal adaletle yaklaştırdığı ileri sürülmektedir (Özgüven, 2003: 37). Yurttaşların sosyal devletin sağladığı tüm imkânlardan yararlanması durumunun sosyal adaletten başka bir amaç içermediğinden ve tüm sosyal refah hizmetlerinin bir hak olduğundan bahsedilmektedir (Tufan, Özgür-Sayar ve Koçyıldırım, 2009: 84-85). Ancak adaletsizliğin norm haline ve tahammül edilebilir düzeye geldiği noktada yoksulluk veya sefaletin görülmesiyle canlanan ahlaki itkiler mülteciler için yardım toplamak gibi hayır-merhamet duyguların yoğunluk kazandığı münferit olaylara aktarılmaktadır (Bauman, 2000b: 96). Buradaki belirli olaylar üzerinden giden anlayış yine yapısal sorunların görmezden gelinmesi ile sonuçlanabilmektedir. Bauman (2014: 71) buradaki yapısal sorunun "*işbirliğine, dayanışmaya, paylaşmaya, karşılıklı güvene, birbirini tanımaya ve sayguya dayalı birlikeliliklerinin yerine bir avuç insanın hırsla zenginleşmesinin herkesin iyiliğine giden asil bir yol olduğu düşüncesinden türetilmiş varoluş biçimin*" sonucu olduğu yargısına ulaşmaktadır.

Anlaşılabileceği üzere dayanışma kültürünün gerekliliği Bauman'ın küreselleşen dünyada vurguladığı bir konudur. Günümüzde kaynakların yeniden dağıtım anlamında adaletin sağlanması, yoksul kesimlerin isyanları ile değil, refah içinde yaşayanların göstereceği ahlaki sorumluluk anlayışıyla eyleme geçmeleri ile çözülebilecek bir sorundur (Bauman, 2000a: 88). "*Dayanışma bütün toplumlarda bir kesinlik, bu yüzden de bir güven, özgüven ve cesaret sığınacağı ve garantisi olarak hizmet vermiştir*" (Bauman, 2000b: 39). Benzer şekilde "sosyal hizmetin insanlarla ilgili temel görüşlerinden biri de insanın diğer insanlara ihtiyacı ve insanlar arasında dayanışma kavramıdır" (Kut, 1988: 50). Günümüzde işbirliği yapmanın ya da beraber hareket etmenin elverişsiz, zor ve pahalı olduğu sürekli olarak vurgulanmaktadır (Bauman,

2014: 20). Ancak Bauman (2005: 101-102) Bir köprünün taşıma kapasitesinin en zayıf ayağının gücüyle ölçüldüğünü, benzer olarak bir toplumun insan kalitesinin en zayıf üyelerinin hayat kalitesiyle ölçülmesi gerektiğini, ahlakın özünün insanların başkalarının iyilik hali için üstlendikleri sorumluluk olduğunu, bunun aynı zamanda toplumun etik standardının da ölçüsü olduğunu, bu ölçünün refah devletinin ihtiyaç duyduğu tek ölçü olduğunu öne sürmektedir. Bauman ahlaklı olmamız için hiç bir makul sebebin olmadığını ve faydaya yönelik bir toplumda faydasız ve işlevsiz yoksulun ve işsiz mutlu olma haklarına ilişkin akılcı kanıtların hesaba katılamayacağını belirtmektedir (Bauman, 2005: 105). Sonuç olarak Bauman adalet ve ahlak ilişkisinde kar zarar hesabı yapan rasyonel düşünme pratiğine karşı çıkmakta ve adaleti bir toplumsal vicdan konusu olarak gündeme getirmektedir.

Ahlak ve adalet ilişkisi çerçevesinde Bauman refah devleti ve neoliberal politikalarla ilgili tartışmaya yönelik ekonomiyi merkeze alan bir politik duruşun kar-zarar hesabı yapmasından ötürü ahlak ile çatışacağını, böyle bir paradigma da ne refah devletinin ne de sosyal hizmetin anlam bulamayacağını belirtir (Bauman, 2005: 92-95). Bauman'a göre refah devleti “ekonomik çıkarları ahlaki sorumluluğun hizmetine sokma yönünde bir girişim” olarak değerlendirilebilir (Bauman, 1998: 294). Günümüzde ortaya çıkan önemli değişimlerden biri ise sorunların “özelleştirilmesidir”. Devlet politikalarının sadece “kamu güvenliğini” sağlama ile sınırlanması ve onun dışındaki alanlarından çekilmesi sonucu bugün bireyler bütün sorunlar ile direk olarak karşı karşıya kalmıştır (Bauman, 2003: 334-335). Netice itibarıyla Bauman'a göre sosyal hizmetin ve daha genel olarak refah devletinin geleceği, keskinleştirilen, daraltılan ve daha iyi odaklanan kurallara, sınıflandırmalara ve usullere bağlı değil miras aldığımız etik standartlarına bağlı olduğu, bugün kriz içinde olan şeyin aslında bu etik standartlar olduğu vurgusu ön plana çıkmaktadır (Bauman, 2005: 104-105).

Prosedür, sınıflandırma ve kurallara bağlı sosyal hizmet sistemine yönelik eleştirilere sosyal hizmet literatüründe de göze çarpmaktadır. Richards ve arkadaşları (2005), sosyal hizmetin bürokratizasyon ve performansı temel olarak değerlendirme ve gözden geçirme görevlerinde standart prosedürleri kullanmasını müracaatçıların ihtiyaçlarına odaklanmayan ve işletme mantığına dayanan faaliyetler olarak eleştirmektedir. Güncel sosyal hizmet alanındaki sistemleri ve prosedürleri vurgulayan bürokratik model ve bireyin

değerini ve yardım ilişkisini vurgulayan sosyal hizmet eğitiminin bir dilemma ürettiği vurgulanmaktadır.

Sosyal hizmetin belirli kurallara göre değerlendirilir hale geldiği, hizmet nesnelerin giderek yasal kategori türlerine dönüştüğü ve her türlü bürokrasiye özgü insan yüzünün silinmesi sürecinin harekete geçirildiği belirtilmektedir. Bu noktada iş performansında ahlaki değerlendirmenin yerini usule uygun icraatın almasının, diğer bir ifade ile kuralları tam ve olduklarından daha belirgin hale getirmenin vakalarla ilgili yorumların gittikçe azaltılması ve her vakada kararları kitaba uygun biçimde tam olarak belirlenmiş ve kestirilebilir hale getirilmesi çabaları ile ilişkili olduğu söylenmektedir. Ancak Bauman kesinliğin, usule uygun icraatın kural olduğu bir dünya için ideal olabileceğini fakat müphemlik ve belirsizliğin etik dünyanın günlük ekmeği olduğunu ifade etmektedir. Bauman, Logstrup'un ifadesiyle konuyu şöyle bağlamaktadır: "*Mutlak kesinlik mutlak sorumsuzlukla aynıdır, hiç kimse önceden verilen direktifleri uygulamaya ve gerçekleştirmeye özen gösteren kişiden daha düşüncesiz değildir*" (Bauman, 2005: 102-103). Bauman büyük bir sorun olarak nitelenen toplumsal adaletin çözümünün yanımızdaki öteki için sorumluluk alma ile ilişkili asal ahlaki eylem gibi küçük ölçekli bir sorunda yattığını belirtmekte (Bauman, 2000a: 98) ve sosyal adaletin temelini sorumluluk olduğunu vurgulamaktadır.

II. SONUÇ

Bauman hemen hemen her konuda olduğu gibi sosyal adalet konusunda da sorularını sıralamakta ve kendisi de dâhil olmak üzere herkesi bu sorulara ilişkin cevaplar aramaya davet etmektedir. Örneğin "Ekonomik büyümeden yaygın olarak bahsedilen bir dünyada fakirliğin hala sürmesini akli başında her insanın düşünmesi gerekmiyor mu?", "Bir avuç zengin hepimize faydası olduğu doğru mu?", "Özellikle, insanların doğuştan gelen eşitsizliğini değiştirmeye çalışmanın, toplumun her bir üyesinin insan aklının alabileceği en yüksek seviyede sahip olmaya ve çoğaltmaya hak kazandığı yaratıcı ve üretici güçlerinin yanı sıra toplumun sağlığı ve esenliğine zararlı olduğu doğru mu?", "Sosyal konum, güç, yetkilendirme ve kazanç ayrımlarının, doğuştan gelen yeteneklerdeki ve bireylerin topluma yaptıkları katkılardaki farklılıkları yansıttığı doğru mu?" (Bauman, 2014: 7-22), "Ben kardeşimin bekçisi miyim?" (Bauman, 2005: 93), gibi sorularla anlatımlarına başlamaktadır. Çünkü Bauman birtakım varsayımlardan bahsetmiş ve bu

varsayımların bariz bir şekilde hiç bir kanıt gerektirmeden kabul edildiği üzerinde durmuştur (2014: 32). Bunlar:

1. İnsanların bir arada yaşamasından kaynaklanan tüm sorunların üstesinden gelmenin ve bunları çözebilmenin tek yolu ekonomik büyümedir.
2. Sürekli artan tüketim ya da yeni tüketim nesnelerinin dolaşımını hızlandırmak, insanın mutluluk arayışını tatmin etmenin belki de tek, muhtemelen esas ve en etkili yoludur.
3. İnsanların eşit olmaması doğaldır ve insan hayatındaki olasılıkları kaçınılmazlıklara göre düzenlemek hepimiz için faydalıdır; yaşamın kaideleriyle oynamak herkese zarar getirir.
4. Rekabet (hak edenlerin yükseltilmesi-hak etmeyenlerin elenmesi/alçaltılması) hem sosyal adaletin hem de sosyal düzenin sağlanması için aynı anda gerekli ve yeterli koşuldur.

Bu çerçevede Bauman'ın metinlerinin sosyal hizmetin temel değerleri ile alakalı olduğu ve küreselleşme, neoliberalizm ve refah devleti tartışmalarında hak temelli yaklaşımı savunabilme açısından gerekli teorik arka planı sağlayabileceği görülmektedir. Konuya sosyal hizmet perspektifinden baktığımızda ise bu savunmanın gerekliliği ön plandadır. Sosyal adalet açısından sosyal hizmete düşen rol eşitsizliklerin giderilmesine yönelik olsa da Tuncay ve Erbay (2006: 58) adaletsizliklere karşı çıkan bir sosyal hizmet uzmanının yaşayabileceği güçlüklerle değinmektedir. Sosyal Hizmet uzmanı hem devletin içindedir hem de müracaatçıların menfaati gereği kimi zaman da devlete muhalefet pozisyonundadır. Bu durumun çözümlenmesi için sosyal hizmet mesleğinin neyi amaçladığının ve nelerden sorumlu olduğunun toplum ve kurumlar tarafından bilinmesi önem kazanmaktadır.

KAYNAKLAR

- BAUMAN, Z. (1997), Özgürlük, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
BAUMAN, Z. (1998), Postmodern Etik, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
BAUMAN, Z. (1999), Çalışma Tüketicilik ve Yeni Yoksullar, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
BAUMAN, Z. (2000a), Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
BAUMAN, Z. (2000b), Siyaset Arayışı, Metis Yayınları, İstanbul.
BAUMAN, Z. (2001), Parçalanmış Hayat Postmodern Ahlak Denemeleri, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
BAUMAN, Z. (2003), Modernlik ve Müphemlik, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
BAUMAN, Z. (2004), Sosyolojik Düşünmek, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
BAUMAN, Z. (2005), Bireyselleşmiş Toplum, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
BAUMAN, Z. (2010), Etiğin Tüketiciler Dünyasında Bir Şansı Var mı? De Ki Yayınları, Ankara.

- BAUMAN, Z. (2013), *Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm: Kürsel Çağda Sosyal Eşitsizlik, Say Sayınları*, İstanbul.
- BAUMAN, Z. (2014), *Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına Mıdır?*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BAUMAN, Z. (2016), *Cemaatler: Güvenli Olmayan Bir Dünyada Güvenlik Arayışı*, Say Yayınları, İstanbul.
- BAUMAN, Z. (2017), *ZygmuntBauman&KeithTester: ZygmuntBauman ile Söyleşiler, Heretik Yayınları*, Ankara.
- BISMAN, C. (2004), "Social Work Values: The Moral Core Of The Profession", *British Journal of Social Work*, cilt 34, S. 1, ss. 109-123.
- BİNGÖL, O. (2015), "Genel Bağlarıyla Sosyal Hizmet ve Toplum", *Mavi Atlas Dergisi*, cilt 5, ss. 69-77.
- ÇETİN, H. (2015), "Sosyal Adalet, Sosyal Hizmetler ve Bütçe", *Toplum ve Sosyal Hizmet*, cilt 26, S. 2, ss. 145-157.
- DEMİR, Y. (2011), *Ramón José Sender'in "Mıknatıs" Adlı Eserinde Sosyal Adalet Kavramı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Batı Dilleri ve Edebiyatları (İspanyol Dili ve Edebiyatı) Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- GÖZLER, K. (2008), "Tabii Hukuk ve Hukuki Pozitivizme Göre Adalet Kavramı", *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, cilt 4, S. 15, ss. 77-90.
- HUGMAN, R. (2003), "Professional Values and Ethics in Social Work: Reconsidering Postmodernism?", *British Journal of Social Work*, cilt 33, S. 8, ss. 1025-1041.
- IFSW, ve IASSW. (2014), *Global Definition of Social Work*. Retrieved from Kanada: IFSW General Meeting and World Conference 2014.
- KAPAR, R. (2006), *Sosyal Korumanın İş Gücü Piyasasına Etkisi*, Disk/Birleşik Metal-İş Yayınları, İstanbul.
- KARABEKİR, H. M. (2010). *Yetiştirme Yurtları Örneğinde Sosyal Hizmet Uzmanlarının Sosyal Hizmet Değerlerini Mesleki Uygulamalara Aktarışı*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- KORAY, M. (2012), *Sosyal Politika*, İmge Yayınevi, Ankara.
- KOYUNCU, A. (2004). *Eşitlik, Adalet ve Özgürlük Kavramına Bakış*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- KRUMER-NEVO M., Lev-Wiesel, R. (2005), *Attitudes of social work students toward clients with basic needs* *Journal of Social Work Education*, cilt 41, S. 3, ss. 545-556.
- KUT, S. (1988), *Sosyal Hizmet Mesleği: Nitelikleri, Temel Unsurları, Müdahale Yöntemleri*. Kendi Yayını, Ankara.
- OKŞAR, M. (2009), "Sosyal Hizmetin Onuncu Köye Sürgünü", *Ankara Barosu Dergisi*, cilt 67, S. 2, ss. 106-122.
- ÖZGÜVEN, A. (2003), "Sosyal Adalet", *İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt 2, S. 1-2, ss. 35-38.
- RICHARDS, S., Ruch, G., Trevithick, P. (2005) "Communication Skills Training for Practice: the Ethical Dilemma for Social Work Education", *Social Work Education: The International Journal*, cilt 24, S. 4, ss. 409-422.
- SINCLAIR, L., Monk, G. (2005), "Discursive Empathy: A New Foundation For Therapeutic Practice", *British Journal of Guidance & Counselling*, cilt 33, S. 3, ss. 333-349.
- SUNAL, O. (2011), "Sosyal Politika: Sosyal Adalet Açısından Kuramsal Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi*, cilt 66 S. 3, ss. 283-305.
- ŞAHİN, Ü. (2013), *Önce Ekmek' ve Sosyal Adalet*, IV. Hukukun Gençleri Sempozyumu, (s. 1-14). Umud Vakfı Araştırma Merkezi, Ankara.

- TÖREMEN, F. ve Tan, Ç. (2010), "Eğitim Örgütlerinde Adalet: Kavramsal Bir Çözümleme", Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, cilt 14, ss. 58-70.
- TUFAN, B., Sayar-Özgür, Ö. ve Koçyıldırım, G. (2009), Sosyal Bir Hak Olarak Sosyal Hizmet, Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu Bildiri Kitabı (s. 76-86), Antalya.
- TUNCAY, T. ve ERBAY, E. (2006), "Sosyal Hizmetin Temel Hedefi: Sosyal Adalet Güçlendirmeye Retorikten Pratiğe", Toplum ve Sosyal Hizmet, cilt 17, S. 1, ss. 53-69.
- WEISS, I. (2005), "Is There A Global Common Core To Social Work? A Cross-National Comparative Study of BSW Graduate Students", Social Work, cilt 50, S. 2, ss. 101-110.
- YILDIRIM, F. (2011). Üniversite Gençliği "Sosyal Adalet"ten Ne Anlıyor? Sosyal Adalet İlkeleri Bağlamında Bir Eğilim Belirleme Araştırması, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Ev Ekonomisi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- YOLCUOĞLU, İ. G. (2012), "Türkiye'de Sosyal Politika ve Sosyal Hizmetlerin Geliştirilmesi", Toplum ve Sosyal Hizmet, cilt 23, S. 2, ss. 145-158.

ÖRGÜTLERDE İNSAN ENERJİSİ: TEORİK ÇERÇEVE¹

Ali BAYRAM²

Atıf/©: Bayram, Ali (2017). Örgütlerde İnsan Enerjisi: Teorik Çerçeve, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.1021-1042

Özet: Günümüz çalışma hayatında işgörenlerin yüksek bir eforla çoğu zaman hızlı bir şekilde çalışarak işlerini yapmak zorundadırlar. İşletmeler arasındaki rekabetin şiddeti hızlı çalışma temposu ve kaliteli ürün ortaya koymayı zorunlu hale getirmiştir. Böyle bir ortamda enerjik çalışanların varlığı işletmeler için kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu çalışmada insan enerjisi kavramından hareketle örgütlerde insan enerjisi kavramı üzerinde durulmuştur. Bu çalışmanın temel amacı; örgütlerde insan enerjisi kavramını çeşitli yönleriyle teorik olarak ortaya koymak ve ilgili literatürü zenginleştirmektir.

Anahtar Kelimeler: İnsan Enerjisi, Örgütlerde İnsan Enerjisi.

Human Energy At Work: Theoretical Framework

Citation/©: Bayram, Ali (2017). Human Energy At Work: Theoretical Framework, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp. 1021-1042

Abstract: In today's working life, workers often have to work quickly with a high effort to do their jobs. The intense competition between the businesses has made it necessary to work fast and to produce quality products. In such an environment, the presence of energetic workers has become inevitable for businesses. This work focuses on the concept of human energy in organizations that move from the concept of energy. The main purpose of this study is to theoretically reveal the concept of human energy in various aspects of organizations and enrich the related literature.

Anahtar Kelimeler: Human Energy, Human Energy At Work

Makale Geliş Tarihi: 26.10.2017/ Makale Kabul Tarihi: 05.12.2017

¹ Bu çalışma "Örgütlerde İnsan Enerjisi ve Öncüllerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

Bu çalışma; Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi Tarafından SDK-2014-5252 kodlu proje ile desteklenmiştir.

² Yrd. Doç. Dr., Hitit Üniversitesi, İİBF, e-posta: alibayram@hitit.edu.tr

I. GİRİŞ

Pfeffer (2010) Academy of Management Perspectives Dergisi'nde yayınlanmış olan makalesinde çevresel ve ekonomik açıdan karşılaştırıldığında önemli ölçüde daha az dikkat çeken insanların sürdürülebilirlik yönüne odaklanmıştır. İnsanların sürdürülebilirlik yönünün önemli bir boyutu da enerjidir (Brown, 1999). Her ne kadar enerji kavramı şimdiye kadar motivasyon teorileri içerisinde ele alınan bir kavram olsa da bugünlerde ayrı bir konu olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (Schippers ve Hogenes, 2011).

Enerji, bir insanın harekete geçmek için canlı ve istekli olmasının yanı sıra, harekete geçme kabiliyetini de içeren duygusal bir durumdur (Fritz vd., 2011). Başka bir tanıma göre ise enerji, bireyin bir davranışı gerçekleştirmek için gerekli yeteneğe sahip ve istekli olmasını içeren duygu durumudur (Atwater ve Carmeli, 2009: 265; Akt: Özdevecioğlu vd., 2013). Basit ifadeyle ise enerji, iş yapma kapasitesi olarak tanımlanmaktadır (Loher ve Schwartz, 2003: 12).

İnsan Enerjisi, pozitif uyarılma hissi hareket yeteneğini içeren etkili bir deneyimdir (Quinn ve Dutton, 2005: 43). Bitkinlik olmadığı canlılık durumunda bireysel bir deneyimi yansıtır (Thayer vd., 1994). Bu konuda güçlü bir işçi uyarılmış, enerji dolu ve neşeli hisseder (Bostic, 2000: 315). Yorgunluk ise bitmiş bir insan enerjisinin göstergesidir (McNair, 1992). Böylece çalışma bağlamında insan enerjisi organizasyonların başarılı işlemesi için yakıt konumundadır. Sonuç olarak insan enerjisi işletmeler için sınırlı fakat önemli bir kaynaktır (Dutton, 2003).

Örgütlerin başarısı için insan kaynağının öneminin anlaşılması ile birlikte akademisyen ve yöneticiler insan kaynağının örgütsel amaçlara ulaşılabilmesi için nasıl yönetilmesi gerektiği üzerinde çalışmaya başlamışlardır. Örgütsel davranış ve pozitif psikoloji alanında akademisyenlerin ilgisini çekmeye başlayan konulardan birisi de insan enerjisi kavramıdır.

Bunun altında yatan temel neden enerjik çalışanların örgütlerin başarısı için bir zorunluluk olmasıdır. Daha fazla enerji sahibi olan bireyler daha yaratıcı ve üretkenlerdir ve diğer bireyler üzerinde olumlu etkiye sahiptirler (Cross ve Parker, 2004). Eğer işgörenler, uzun sürelerle enerjilerini sürdürüyorlarsa, sürekli olarak üst düzey performans sergilemeleri beklenemez.

Bu çalışmanın temel amacı; insan enerjisi kavramını çeşitli yönleriyle teorik olarak ortaya koymak ve literatürü zenginleştirmektir. Ampirik çalışmaların yapılabilmesi için öncelikle teorik altyapının oluşturulması gerekmektedir. Bu

çalışma teorik olarak ortaya konan ilk ulusal çalışma olması bakımından önem arz etmektedir. Ayrıca uygulayıcılar ve işgörenlerde insan enerjisi konusunda bir farkındalık oluşarak yöneticiler ve bireyler tarafından nasıl politika ve uygulamalar geliştirilmesi gerektiğini ortaya koyduğundan dolayı önemlidir.

Bu çalışmanın ikinci bölümünde “Enerji Kavramı ve Kapsamı” ele alınmıştır. Üçüncü bölümde “Örgütlerde İnsan Enerjisi” üzerinde durulmuştur. Çalışmanın dördüncü bölümünde literatürde konu ile ilgi yapılmış çalışmalara yer verilmiş ve çalışma “Sonuç ve Öneriler” bölümü ile sonlandırılmıştır.

II. ENERJİ KAVRAMI VE KAPSAMI

İnsan enerjisi kavramı hem biyolojik, hem de insan davranışları üzerine psikolojik teoriler içinde uzun süreden bu yana önemli bir rol almıştır (Ryan ve Frederick, 1997). Ayrıca, insan enerjisi kavramın irdelenmesinin kökleri eski Asya kültürel geleneklerine kadar geriye gitmektedir. (Peterson ve Seligman, 2004).

Enerji, olumlu duygular, kendine güven, içsel motivasyon, katılım ve ek çaba gibi olgulardan farklılık gösteren bir dış kavramdır. Pozitif duygular, performans için hazırlığı artıran ve bireyin düşünce ve acil ilgi artışına neden olan davranışçı bir yaklaşımdır (Amabile vd., 2004). Pozitif duygu formunda, enerji hissi yaratmak eyleme geçmeyi daha kolay hale getirir, ancak bu enerji hoş bir duygu, sevinç, arzu ve bir eylem için ilgi içermektedir.

İnsan enerjisi pozitif uyarılma duygusu, şevk, hareket ve oyunculuk yeteneğini içeren bir duyuşsal deneyimdir (Quinn ve Dutton, 2005: 45). Bu insanların eğlendiği ve aradığı güçlendirici deneyim ile canlılık ve yorgunluk eksikliği gibi bireysel deneyimleri yansıtır (Dutton, 2003: 6).

Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğünde enerji kavramı “Organların çalışabilmesi ve vücut ısısının sürdürülebilmesini sağlayan besin öğelerinin oluşturduğu güç” olarak tanımlanmıştır (TDK, 2017).

En temel enerji tanımı; “etkinlik, iş veya güç kapasitesi kavramlarını da içine alan hareket etme yeteneği” şeklindedir (Random House Dictionary, 2011). Başka bir tanıma göre ise enerji; insanlar tarafından deneyimlenen duygu, spesifik olaylara verilen kısa tepkiler, ruh hali veya spesifik olaylara verilen bir tepkiye ihtiyaç duyulmayan uzun ömürlü duygular gibi bir pozitif uyarılma

türüdür (Quinn ve Dutton, 2005: 36). Enerji öncelikle fiziksel bir olgudur ve birey tarafından fiziksel olarak hissedilen duygusal bir deneyimdir (Shirom, 2003: 345).

Enerji canlı yaşamı ile birlikte var olan ve bir miras gibi yaşamın devamının sağlanmasına olanak sağlayan bir kaynaktır. Canlılığın alt ve üst limitleri ve enerji profilinin limiti olarak düşünülebilecek aktivite düzeyi genetik olarak belirlenir.

Taylor ve Casey (2011) birçok farklı geleneğe, psikolojide, sosyolojide, eğitimde ve örgütsel davranışta belirtilen enerji tanımlamasını irdelemişlerdir. Bu tanımlamalardan bazıları potansiyel enerji alanı (bir şeyi yapma yeteneği olarak enerji) üzerinde odaklanmışken, diğerleri kinetik alan (aksiyon kaynağı) üzerine tanımlamalarını oturtmuşlardır. Deneyimler açısından enerji birçok farklı şekilde açıklanabilmektedir. Bazıları düşünce türü olduğunu ifade ederken (Ellis, 1962), bazıları duygu olarak (Collins, 2004; Dutton, 2003) ya da canlılığı karmaşık duygusu (Shirom, 2003) ya da canlılık (Varela ve Depraz, 2005) şeklinde açıklamaktadırlar.

A. İnsan Enerjisi Kavramı İle İlişkili Kavramlar

Enerji kelimesi aktivite operasyonu anlamına gelen Yunanca *energeia* kelimesinden gelmektedir. Ayrıca, *energos* kelimesi aktif ve çalışma anlamındadır (Harper, 2001). Barnard (1968: 90)'ın gözlemlediği gibi "yaşam, amaçları gerçekleştirmek için gerekli olan kişisel enerjilerini korumak ve sürdürmek üzerine kurulu bir organizasyondur. İlavaten, Katz ve Kahn (2003), bir sistem olarak bireylerin yaşam döngüleri için enerjinin öneminin altını çizmişlerdir.

Araştırmacılar enerjii anlamak için diğer ilgili kavramların aracılığını, örneğin motivasyon (Thomas, 2001) ve canlılık (Ryan ve Frederick, 1997), ihtiyari çaba (Huselid, 1995), tutku (Valler vd., 2003) ve akışkanlık (Csikszentmihalyi, 1997) kullanmaktadırlar. Son olarak, dinçlik kavramı (Shirom, 2003) günümüzde bilişsel, fiziksel ve duygusal enerji kaynaklarını ölçümlemek için geliştirilmeye başlamıştır (Schaufeli ve Bakker, 2004).

Psikolojik perspektifte, Thayer (1989) enerjik uyarılma etrafında bireysel enerjii fizyolojik aktivasyonun bilinçli farkındalığı yani hareket için isteklilik ve hareket edebilme yeteneği şeklinde tanımlamaktadır. Enerjik uyarılma enerjinin öznel izlenimlerinden tanınabilir. Yüksek enerjik uyarılmaya sahip insanlarda hareket için bir yatkınlık ve fiziksel olarak hazır oluş durumuna

sahiplerken, bu duygularla düşünme, yorgunluk ve eylemsizliği mecbur kılmaktadır. Bu duygu uyarılması birçok başka formlarda araştırılmaktadır (Ryan ve Frederick, 1997).

Yazarlar, canlılığın birçok farklı formdaki psikolojik durumlar, fiziksel olarak iyi hissetme ve gelişmenin kavramsal boyutları ile pozitif olarak ilişkili olduğunu göstermişlerdir (Ryan ve Frederick, 1997) Canlılık ve iş yerinde öğrenmenin psikolojik deneyimi olarak tanımlanılan canlılık, gelişmenin bir boyutudur (Spreitzer vd., 2005).

Shirom'un (2003) canlılık konsepti duygusal enerji, fiziksel kuvvet ve bilişsel canlılıktan meydana gelmektedir. Collins (2004)'in Sosyal Enerjinin Etkileşim Ritüel Zincirleri Teorisi özellikle Durkheim, Goffman ve Garfinkel gibi akademisyenler tarafından yapılan çalışmalarla paralellik göstermektedir. Collins'in teorisine göre, bireylerin duygusal enerjileri aidiyet hisleri bir gruba bağlılıkları veya gelecekteki benzer ritüellerden gelen itme, sosyal ağlar ve diğer yapıların zincirlerinden meydana gelmektedir.

Duygusal deneyimler ve enerjinin ifade şekli daha önceki zamanlardan itibaren psikologlar ve organizasyonlar üzerine çalışma yapanlar tarafından çoklu normlarda ele alınmıştır. Bunların içinde bir işi yapmak için gereksinim duyulan fizyolojik kapasite ve insanlığın düşünmesini, aksiyon halinde bulunmasını ve hareketini sağlayan enerji organizasyonel anlamda ilgili ve en temel formdadır (Spreitzer vd., 2011). Hobfoll (1989) bireysel enerji kişisel bir kaynak ve muhafaza ve koruma için gerekli önlemlerin alınması savını öne sürmüştür. Bu nedenle enerjinin iş görevleri ile hem değişken ve bağımlı kaynak olduğu düşünülmektedir. Kaynakların tükenmesi stresin nedeni olarak, gerekli enerji seviyesini muhafaza etmek psikolojik olarak iyi hissetmek için halini korumak için gereklidir (Hobfoll, 1989).

Akademisyenler enerji veya dinçlik kavramını iş performansı ile ilişkilendirmektedirler (Cross vd., 2003). Çalışma, enerjinin hedef odaklı eyleme dönüşmesidir (Taylor ve Casey, 2011) ve farklı zor aktivitelerden minimal fiziksel aktivitelere hareketi ifade eder, örneğin; konuşma, düşünme ve hissetmek gibi.

Bireylerin dinlenmeye, beslenmeye, heyecana, özerkliğe, yeterliliğe ve yazma ile alakalı olarak düşünmeye, çalışmaya, öğrenmeye ve etkileşim içinde olmaya ihtiyaçları vardır.

Öznel enerji de duygu üzerine çalışma yapan akademisyenlerin odak noktalarından biri olmuştur. Etkilenmek, spesifik durumlardan ortaya çıkan duyguları ve farklı durumlar arasında yayılan uzun vadeli ruh halini kapsayan bir şemsiye terimdir (Elfenbein, 2007). Duygu ise hissetmeyi, spesifik uyarıcılara verilen fiziksel tepkiyi gösteren ve organizasyonel literatürde daha sık kullanılan bir terimdir. Ancak, duygusal bileşenler sıklıkla etkinlenmenin formları olarak gösterilmektedir.

Pozitif ya da negatif yoğunluk düzeyi aktivasyon seviyesi olarak hissedilmektedir. Duygu olaylar teorisi, bir eksenini pozitif veya negatif değerli, diğer eksenini ise yüksek ya da düşük yoğunluk veya aktivasyonu gösteren iki-boyutlu bir uzayda tanıtmıştır. Pozitif etki genel olarak bireyin özenli olarak deneyimlediği pozitif duygulardır. Pozitif etki ile ilişkili iyi hissetmek coşkulu ve enerjik hissetmek ile paralellik göstermektedir. Aslında enerji literatüründe enerji pozitif etki ile ilişkilendirilmekte veya eşanlamlı olarak kullanılmaktadır (Quinn ve Dutton, 2005).

Özellikle en önemli ayrımlardan biri daha az üzerinde durulan enerji formlarının kavramsal gelişimidir. Batılı araştırmacıların eğilimi yüksek enerjinin her zaman arzu edilen bir durum olduğu (Quinn ve Dutton, 2005) ve bunu muhtamelen etnosantrik varsayımlara dayandırmaktadırlar (Ailon, 2008). Örneğin, pozitif değerlik ile düşük uyarılma durumu Batılı olmayan kültürlerde büyük önem taşımaktadır. Negatif enerji değerliliği de önceki çalışmalarda öfke veya şiddet yapıları boyutunda ve nezaketsizlik veya terbiyesizlik gibi düşük negatif eğilimlerde araştırılmıştır (Geddes ve Calliste, 2007). Bu olguların örgütsel ortamlarda çalışmak için önemli olduğu tespit edilmiştir. Ancak, bunlar henüz enerji üzerine araştırma yapanlar tarafından ele alınmamıştır.

B. Bireysel Enerjiyi Artırma ve Azaltma Yöntemleri

Psikolojik açıdan bakıldığında, diğer bireylere nazaran iyi bir zihinsel ve fiziksel sağlığa sahip olan bireyler otomatik olarak (bilinçsiz) ya da allostatik yüklenme ya da önemli miktarda enerji yitilmesi durumu hariç duygusal ve ya bilişsel yönlendirmeye karşılık olarak (bilinçli) enerjilerini uyarırlar. Bilinçli olarak uyarılma durumunda, bireyler deneyimlerini zararlı, tehdit edici ya da zor, uğraştırıcı, çetrefilli olarak algılayabilirler ki bu da müteakibinde vücudun stres tepki sistemlerinin enerjinin işlenme şeklinde bir değişime sebep olur. Bu durumda vücut enerjisi düzenlemek ve onlar

arasında otomatik olarak değişmek için bir takım psikolojik yöntemler uygular (Lazarus ve Lazarus 1996).

Uyku, dinlenme, diyet ve egzersiz, rahatlama, dikkatini dağıtma, meditasyon ve başını dinlendirme gibi enerji tüketmeyen yöntemler ve memnuniyetin performans ile aynı ve meydana geldiği içsel süreç etkinlikleri yoluyla enerjiyi yeniden üretmek/artırmak/azaltmak mümkündür (Dienstbier ve Zillig, 2002). İçsel süreç etkinliklerinin bazı örnekleri müzik, sanat ve spor etkinliklerine katılmak ve izlemek, gülmek ve dans etmek şeklinde gösterilebilir. Yine, eğer birey ani bir keyif-neşe kaynağı temin etmekten ziyade enerji tüketmeye başlayacağı düzeyde bunlarla meşgul olursa bu aktivitelerin yenileyici faydası kaybolur.

İnsanlar aynı zamanda enerjilerini yönetmek için dikkatlerini değiştirebilir ya da etkinliklerini çeşitlendirebilirler. Enerjinin yönetilmesi için aynı zamanda bilişsel ve davranışsal-sosyal yaklaşımları kullanmak mümkündür. İnsan bilişsel yaklaşımları kullanma, sosyal geri dönüt de dahil değer biçme sistemine odaklanır (Lazarus ve Lazarus, 1996). İnsanlar enerji durumlarının yeniden değerlendirilmesini yaparak ve bilişsel ve baş etme stratejileri uygulayarak enerji düzeylerini uyarlayabilir. Bireyler enerji düzeylerini uyarlamak için diğer insanlarla kaynaşma, enerji saklama, bilinçli olarak enerjiyi anahtar işlemlere yöneltme ve birinin yaşam tarzında iş/dinlenme oranını değiştirme gibi davranışları telafi etme üzerine yoğunlaşabilir.

Enerji yönetim teknikleri, insanların kullanım için mevcut olan enerji miktarını sürdürmek, azaltmak ya da artırmak için kullanılan belirli davranışlar anlamına gelmektedir. Enerji yönetim teknikleri içinde aşağıda sıralanan faaliyetler bulunmaktadır (Davidson vd., 2010; Fritz ve Sonnentag, 2006; Westman ve Eden, 1997; Sonnentag, 2003):

- Uyku,
- Dinlenme ve İstirahat,
- Diyet,
- Egzersiz,
- Meditasyon ya da İbadet,
- Dalıp Gitme,
- Spor, Müzik ve Sanat Etkinlikleri İzleme ve Katılma,
- Gülme ve Dans Etme,
- İlaç ya da Kafein İçeren Diğer Maddeleri Kullanma,
- Dikkat Değiştirme,

- Diğerleriyle Birlikte Çalışma.

Ancak enerji yönetim teknikleri sadece bu faaliyet ve aktivitelerle sınırlı değildir.

Enerji yönetim teknikleri, etkinliklerin performansının yönlendirilmesini ve düzenlenmesini sağlayan güdüsel süreçlerden farklıdır. Çünkü güdüsel süreçler bir amaç/hedefe yönelikken enerji yönetim teknikleri enerjiyi sürdürme üzerine odaklanmaktadır.

III. ÖRGÜTLERDE İNSAN ENERJİSİ

Enerji çok farklı çağrışımlar yaratan bir kelimedir. Coşkudan heyecana, eyleme geçme yeteneğine sahip olmadan farklı amaçlara ulaşmaya kadar merak uyandıran ve akademisyen ve uygulayıcıların ilgisini çeken bir kavramdır. Popüler kitaplar insan enerjisinin eleştirel boyutunu kabul etmektedirler (Loher ve Schwartz, 2003).

İnsan enerjisinin potansiyelini ve limitlerini anlama ihtiyacı, iş yaşamında enerji kaynaklarının yanı sıra yaşamın diğer yönlerine etkilerini, harcanabilir ve yenilenebilir insan enerjisi arasında denge kurmak gibi konular bu boyutları nispeten ortaya koymaktadır.

İşte bu sosyal trendlerin organizasyonların sorunu haline geldiği noktadır. Eğer işgörenler uzun süre enerjilerini sürdüremezler ise, organizasyonlar devamlı bir şekilde yüksek performans elde etmeyi planlayamazlar. İş yaşamında insan enerjisi algısı yeni yeni oluşmaya başlamıştır. Organizasyonel çalışmalarda ele alınan enerji kavramı bilim adamlarının artan bir şekilde kavramsal çerçeve ortaya koymaya çalıştığı bir fenomendir (Spreitzer vd., 2011). Ancak, iş yaşamında insan enerjisi kavramı ile ilgi olarak yazarlar tarafından ya çok nadir tanımlama yapmaya gidilmekte ya da yapılan tanımlamalar birbirinden farklılık göstermektedir. En temel enerji tanımı, etkinlik, iş veya güç kapasitesi kavramlarını içine alır ve enerjinin hareket etme yeteneği olduğunu ifade eder (Random House Dictionary, 2011).

İş yaşamında enerji kavramının bilimsel çevrelerde irdelenmesi giderek artış göstermesine rağmen var olan literatür halen spekülâtif ve kuralcıdır. Konuyu bir adım daha ileriye taşımak gerekirse, dönemsel enerjinin organizasyonun yaşamında yaygın olduğu kabul edilirken, “enerji” kavramının gerçek anlamda tanımlanmasını yapmak örgütler üzerine değerlendirmeler yapanlar için çok zor ve nadiren yapılabilir bir durumdur (Quinn ve Dutton, 2005: 36).

Enerji öncelikle fiziksel bir olgudur ve birey tarafından fiziksel olarak hissedilen duygusal bir deneyimdir (Shirom, 2003). Ayrıca, hedefler doğrultusunda ilerlemek için bir kaynaktır. Fakat, enerji kaynaklarının bilinçsiz yönetimi sınırlı ve yenilenmesi zaman alan enerji düzeyini düşürmektedir (Zohar vd., 2003).

Çalışmanın bu kısmına kadar yapılan açıklamalardan hareketle iş yaşamında insan enerjisi kavramını “örgütsel yaşam içerisinde işgörenlerin davranışlarını ve duygularını bireysel amaç ve istekler ile örgüt ve grup normları doğrultusunda düzenleyen kaynak” olarak tanımlamak mümkündür.

İş yaşamında bireylerin enerjisi kavramı son yıllarda odaklanılan bir konu olarak ortaya çıkmıştır (örneğin Quinn, 2007; Quinn ve Dutton, 2005; Schwartz, 2007). İş yaşamı açısından ilgi duyulan enerji kavramı, negatif psikolojik durumların önlenmesi yerine pozitif teşvikin öne çıkması şeklinde artış göstermiştir (Luthans ve Avolio, 2009).

Özellikle durgunluk zamanlarında işten çıkarma durumunun fazlalığı işgörenler üzerinde olumsuz etkiler yaratıp daha fazla duygusal emek harcamalarına neden olarak enerji rezervlerini tüketmelerine neden olmaktadır (Pugh, 2001). Bunun yanında bazı faktörler de işgörenlerin enerjilerinin azalmasına neden olmakta ve enerji düzeylerini deşarj etmelerini engellemektedir. Bu faktörlerden bazıları şunlardır (Schor, 2008; Scott ve Judge, 2006):

- Çalışma saatlerinin uzaması nedeniyle işgörenler enerji toplamak için gerekli zamanı bulamamaktadır.
- Bazı meslek gruplarında mesai saatleri dışında da gelen e-mail ve telefonları cevaplama zorunluluğu çalışanları germektedir. Bu durum işgörenlerin dinlenmelerini bölmekte, enerji rezervleri tükenmekte ve sonuç olarak işgörenler kendilerini yenileyememektedir.
- İşletmeler, yaşanan finansal zorluklarla birlikte işgörenlerinin kendilerini yenilemelerine olanak sağlamaya yönelik olarak bütçeler ayıramamaktadır.
- Diğer yandan artan iş güvensizliği nedeniyle işgörenler daha fazla dikkatlerini yapmakta oldukları işe yoğunlaştırmakta; sonuç olarak da enerji rezervleri kısa sürede tükenmektedir.
- Son olarak fazla mesailer ve yıllık izinlerdeki belirsizlikler nedeniyle işgörenler kendilerine ayırmaları gereken zamanı kısıtlamaları gerektiği duygusuna kapılmaktadır.

Bu endişelerin varlığı yoksunluk, yorgunluk, uyku bozukluğu ve yüksek düzeyde bitkinliğe yol açabilir (Sonntag vd., 2008). Bu durumlar ise işgörenlerin enerjilerinin tükenmesine bağlı olarak düşük performans sergilemelerine neden olmaktadır.

A. Bireysel Düzeyde İnsan Enerjisi Yönetimi

Bireyler sahip oldukları enerji sistemleri ve mevcut enerji potansiyelleri hakkında doğru bilgi sahibi olmayabilirler. Bu durum bireyin kendisinden talep edilen işi yapması için sahip olduğu önemli enerji rezervlerini tüketmesi ve hem kısa hem uzun dönemli sağlığını etkilemesine neden olabilmektedir. İnsanın enerji sistemi ile ilgili yanlış anlamalardan bir tanesi de kişinin kendiliğinden gerçekleşen enerji döngüsünü (çalışma/dinlenme) dikkate almadan dinlenerek daha fazla enerji toplamaları gereken zamanda daha çok iş yapmak için vücutlarını zorlamalarıdır.

Çalışanlar genellikle iş günü boyunca çeşitli görevleri yerine getirirler. Bu görevlerin çoğunun yerine getirilmesi enerji ve çaba gerektirir. Böylece çalışanlar sadece günlük çalışma görevlerini yerine getirmek için değil, aynı zamanda kendilerinden beklenenin ötesinde performans sergileyebilmek için enerjiye ihtiyaç duyarlar.

Yorulmuş ya da tükenmiş biri mola vererek doğal süreçler sonucunda enerji seviyesini eski haline getirmek yerine ilaç, alkol, kafein ya da şeker gibi maddelerle enerji seviyesinin hızlı bir biçimde azalıp artmasını sağlayabilir. Fakat bu durum bireylerin enerji düzenleme sistemlerinin tahrip olmasına, vücut fonksiyonlarının normale dönmesinin uzun zaman almasına neden olmaktadır. İşgörenlerin kişisel enerjilerindeki değişimi ve iş performanslarını düzenlemeleri mümkündür. Bununla birlikte bu enerji kaynağı sınırlıdır ve iş talepleri nedeniyle zamanla tükenebilir. Bu sebeple çalışanların enerjilerini düzenli olarak yenilemek için yollar bulması gerekmektedir.

İnsanın enerjisini yenileyen aktivitelerin etkisi zaman içinde etkinliğini kaybetmektedir. Enerji seviyesi çalışma haftası ya da gün sonuna doğru azalmaktadır. Bu Pfeffer'in (2010) insanın sürdürülebilirliği ile ilgili duyduğu endişelerle alakalıdır. Çalışanlar enerji seviyelerini uzun süre muhafaza edemezlerse, kurumların onlardan yüksek performans göstermelerini beklemeleri mümkün olmaz.

Enerjiyi geri kazanmanın tartışmasız yollarından biri dinlenmek ya da mola vermektir (Meijman ve Mulder, 1998). Bir mola veya dinlenmenin işe yaraması

için enerji tüketen değil üreten aktivitelerden oluşması gerekmektedir (Trougakos ve Hideg, 2009). Mola ve dinlenme araları ile ilgili çok fazla çalışma olmamakla birlikte, mevcut çalışmalar da enerji seviyesinin molalardan sonra nasıl değiştiği üzerinedir.

Molalar; uykudan yemek yemeye, kahve içmeye, mailleri kontrol etmeye ya da esneme hareketleri yapmaya kadar çok farklı yöntemleri kapsar (Davidson vd., 2010). Öğle yemeği esnasında sosyal aktivitelere katılmak bile günlük enerji toplama sürecine olumlu katkı sağlamaktadır (Trougakos ve Hideg, 2009). Ancak bütün molalar enerji toplama süreci için iyi kabul edilemez. Trougakos ve arkadaşları (2008) ayak işleri yapmak, materyaller üzerinde çalışmak ya da gelecek toplantılara hazırlanmak gibi işlerin negatif duygular türettiğini tespit etmiştir.

Gün içinde verilen kısa süreli molaların etkisi hakkında çok az şey bilinmektedir. Molalar üzerindeki araştırmaların çoğu yıllık izinlerin (Fritz ve Sonnentag, 2006), tatillerin (Sonnentag, 2001, 2003) ve mesai akşamlarının (Sonnentag, 2003) uzun süreli sonuçlarını incelemiştir. Fritz ve Sonnentag (2006) hafta sonu yapılan iyileştirici aktivitelerin neşe ile doğru orantılı olduğunu ve tükenmişlik hissini azalttığını saptamıştır. Sonnentag'ın 2003 yılındaki çalışmasına göre mesai gününün akşamında günün stresinin atılması sayesinde ertesi gün çalışanlarda daha yüksek işe odaklanma ve inisiyatif kullanma görülmektedir. İlave bir mekanizma ile çalışanların enerjilerini ve performanslarını korumaları mümkün olmaktadır. Konu ile ilgili yapılan diğer çalışmalar da çalışılmayan zamanda yapılan aktivitelerin insan enerjisinin yeniden kazanılması noktasındaki önemini göstermektedir (Sonnentag vd., 2010). Özellikle gevşeme, kontrol duygusu ve psikolojik olarak işten kopmak da enerji toplama sürecine katkı sağlamaktadır. Uyku da insanın enerjisinin yenilenmesinde önemli bir faktördür. Günlük seviyede yapılan çalışmalara göre yüksek kaliteli uykuya sahip çalışanlar açısından bu ertesi gün yüksek enerji seviyesi anlamına gelmektedir (Scott ve Judge, 2006).

Gün içerisinde yapılan dinlenme araları ve küçük molaların yanında mesai saatleri dışında yaptıkları faaliyet ve aktiviteler de işgörenlerin enerji düzeylerini artırarak yeni iş gününe enerjik başlamalarına katkı sağlayabilir. Fiziksel egzersizler yapma, yürüyüş yapma, bisiklete binme, aerobik hareketler yapma ve koşu gibi fiziksel aktiviteler; makale yazma, resim çizme ve karikatür çizme, tiyatro oynama, şiir ve hikâye yazma gibi sanatsal aktiviteler, sosyal aktivitelere katılma, müzikle ilgilenme ve sinema ve

tiyatroya gitme faaliyetler ile başkalarının duygusal bakış açılarını anlamaya çalışma ve plan yapma gibi mesai saatlerinde uygulanacak faaliyetler ile yapılacak aktiviteler işgörenlerin enerjilerini yenilemelerine katkı sağlamaktadır (Özdevecioğlu vd., 2014).

Bireylerin işlerinin fiziksel ve zihinsel etkilerinden kurtulmalarının bir yolu da zihinsel olarak yaptıkları işten kopmalarıdır. Psikolojik olarak kopma kişinin işten uzakta olma hissiyatına dayanır. Kopma dendiğinde bu fizikselliğin ötesinde bir anlam ifade eder. Bireyin iş hakkında düşünmemesi, işine dair gerek pozitif gerek negatif tüm duygulardan arınması anlamına gelir (Sonnentag vd., 2010). Yapılan çalışmalar işlerinden psikolojik olarak kopabilen bireylerin daha iyi ruh halleri, daha az negatif etki, daha az yorgunluk ve bitkinlik ya da uyku bozuklukları çektiklerini göstermektedir (Sonnentag ve Bayer, 2005).

B. Örgütsel Düzeyde İnsan Enerjisi Yönetimi

Öğrenme insanı geliştirdiği için psikolojik bir kaynağa dönüşmekte ve kişiye enerji vermektedir. İşyerinde insanların çalışma arkadaşlarıyla ve yöneticileriyle yaşadığı olumlu ilişkiler çok hızlı ve kalıcı bir biçimde kişinin kalp-damar, bağışıklık ve sinir sistemleri üzerinde olumlu etkilere sahiptir. Bunun yanı sıra kişinin enerji düzeyinin de yükselmesini sağlar (Atwater ve Carmeli 2009, 266; Fritz, vd. 2011, 35). Tersine, işyerinde insanlar arasındaki kötü ilişkiler, insanlardaki tüm enerjiyi tüketen kara delikler gibidir. İşyeri dışında da insanların arkadaşlık ve sosyal destek içeren boş zaman etkinliklerinde bulunmalarının tedavi edici ve enerji verici özelliği vardır (Fritz ve Sonnentag 2005, 196; Iwasaki 2003, 202). Ayrıca insanların, işlerinin anlamı, önemi ve yararını görebildiklerinde çok daha başarılı oldukları belirlenmiştir. Bu yüzden örgütlerin insanlara ilham verecek nitelikte bir misyon belirlemelerinin ve bu şekilde işletmenin topluma nasıl bir fayda sağladığını vurgulamalarının büyük önemi vardır. Bu şekilde personelin örgütün amaç ve değerleriyle aynı yönde hareket etmeleri ve daha enerjik olmaları mümkündür (Harrison 1987, 16).

Personelin enerji toplamasında yöneticinin ve liderin rolü de ihmal edilemez. Bir örgütte liderlik vasıflarına sahip bir yönetici varsa, zor zamanlarda bile insanlarda pozitif ve yaratıcı bir enerji oluşturabilir (Naiman 2009, 49; Atwater ve Carmeli 2009, 266; Schippers ve Hogenes 2011, 195). Duyguların bulaşıcı olduğu düşünüldüğünde büyük zorluklara rağmen negatif duygulara saplanıp kalmayan, pozitif kalmaya devam edebilen, paylaşılan bir vizyon inşa eden ve

tüm varlığı ile bu vizyona kendisini adayan, tüm personeli de bu vizyona yönelik olarak heyecanlandırabilen bir lider örgütteki tüm insanların enerjilerini yükseltebilir.

İnsanlar, örgüt yöneticileri tarafından fikirlerinin dikkate alındığından ve yöneticilerin kendilerine doğru bilgi verdiğiinden emin olurlarsa enerji düzeyleri yüksek olur (Naiman 2009, 50). Bu yüzden yöneticiler personelin fikirlerini korkmadan ve özgürce ifade edebilecekleri ortamlar oluşturmalıdır. Personel, problem çözüme süreçlerine ne kadar katılırsa sahiplik duygusu da o düzeyde artar. Yöneticilerin yapmaları gereken bir şey de personelin işlerini yapmalarını kolaylaştıracak tedbirler almaları ve gerektiğinde her konuda onlara destek olmalarıdır. Takım ruhu ve işbirliği havası yaratmak da insanların enerjilerini yükseltme potansiyeline sahiptir.

İyi bir yöneticinin amaçlarından birisi de işyerini personel için eğlenceli hale getirmek olmalıdır. Personel işyerini eğlenceli bulursa daha pozitif, enerjik ve üretken olacaktır (Naiman 2009, 54). Yöneticinin yeni iş gününün sabahında personelle güler yüzlü ve pozitif içerikli iletişim kurması, gün sonunda da gayretleri ve çalışmalarından dolayı teşekkür etmesi onların enerjilerini artıracaktır.

Örgütlerde bir diğer enerji kaynağı da güçlendirmedir. Güçlendirmenin, örgütlerde personelin enerjisini yükselttiği, belirlenmiştir (Quinn ve Dutton 2005, 44; Fritz vd. 2011, 37). Güçlendirilen personele kendi işi ile ilgili karar verme hakkı verildiği için kişi kendini önemli ve değerli hissetmekte kendine olan güveni artmaktadır. Ayrıca kendisini işin sahibi gibi görmektedir. Böylece kişi işe kuvvetle sarılmakta ve başarılı olabilmek için elinden geleni yapmaktadır. Bu şartlarda güçlendirilen personelin enerji düzeyinin yükselmesi beklenen bir durumdur.

Örgüt personelin enerjik kalması isteniyorsa mümkün olduğunca cezalandırmadan uzak durulması gerekmektedir (Quinn ve Dutton 2005, 44). Yapılan araştırmalar cezalandırmanın insanların enerjisini tükettiği belirlenmiştir. Cezanın insan psikolojisi üzerindeki olumsuz etkileri uzun zamandır bilinen bir konudur. Kişi yüzde yüz haksız da olsa cezalandırılmayı kabullenemez. Onuru kırılır, rencide olur, olumsuz duygular yaşar. Kendine olan güveni azalır. Bu şartlarda kişinin enerjisinin azalması da beklenen bir durumdur.

Örgüt personelinin enerjisini doğrudan etkileyen unsurlardan birisi de çalışma ortamıdır. Örgütlerde personelin enerji düzeyinin yüksek kalması isteniyorsa onlara kendilerini iyi hissedecekleri ve işlerine karşı heves duyacakları bir çalışma ortamı oluşturulmalıdır. Çalışma ortamı güvenli, nezih ve ergonomik olmalıdır. (Naiman 2009, 53). Ortamdaki bitkiler, tablolar ve duvarların rengi insanların enerjisini etkiler. Örgüt içerisinde insanların birbirleriyle iletişim kurmalarına imkân sağlanmalıdır. Amaçlar açık bir şekilde belirlenmiş olmalı, personele yeteneklerini gösterebilecekleri fırsatlar oluşturulmalı, kurumun başarısına yaptıkları katkılardan dolayı gurur duymaları sağlanmalıdır. Örgütte, esnek çalışma saatleri, evden çalışma gibi aile dostu politikalar izlenmelidir.

Uzun vadeli amaçların belirlenmesi, planların yapılması ve fiziksel aktiviteler yapılarak formda kalınması da insanların enerji düzeylerini artırmaktadır (Schippers ve Hogenes 2011, 200). Özellikle fiziksel aktivitenin kişinin stresini azalttığı, olumlu duygular yaşamasını sağladığı, sağlığını olumlu yönde etkilediği bilinmektedir. Fiziksel aktivitenin olumlu etkilerinden dolayı iş ortamında ve iş sonrası yapılmasının personelin enerjisini artırmak için büyük önem taşıdığı ifade edilebilir. Bu kapsamda, işe yürüyerek veya bisikletle gitmek gibi basit fiziksel aktivitelerin yapılması ifade edilen faydaların elde edilmesi için yeterlidir.

Personelin enerjisini yükseltme arayışında olan örgüt yöneticilerinin dikkat etmeleri gereken bir konu da psikolojik emniyeti sağlamaktır. Örgüt içerisindeki personel kendisini psikolojik olarak emniyette hissediyorsa, yani, soru sorma, geri besleme isteme, bir hatayı rapor etme, yeni bir fikir ileri sürme gibi adımlarında kendisi için herhangi bir risk oluşmayacağına dair kendini güvende hissediyorsa enerji düzeyi daha yüksek olacaktır. Tersine insanların kendilerini güvende hissedemedikleri, risk altında hissettikleri, rahat olamadıkları örgütlerde enerjik personele sahip olmak mümkün değildir.

C. İnsan Enerjisi Yönetiminin Örgütler Açısından Faydaları

Enerjik çalışanlar organizasyonların başarıları için zorunluluktur. Yüksek düzeyde enerjiye sahip olan insanlar daha üretken, yaratıcı ve diğerleri üzerinde pozitif etkiye sahiptirler. Organizasyon içerisinde yüksek düzeyde enerji olduğu zaman herşey daha kolay gerçekleşebilir (Cross ve Parker, 2004).

İşyerinde enerjik olmanın çalışanlar üzerinde çok büyük etkileri olmasının yanında enerjik işgörenler organizasyona rekabet anlamında avantaj sağlar. Dutton (2003) bu görüşü bir adım daha ileri götürerek enerjinin organizasyonları mükemmel hale getirmek amacıyla kullanılabilir, hem çalışanlar hem de örgüt için yenilenebilir bir yakıt olduğunu ifade etmiştir (Dutton, 2003: 7).

Örneğin, pozitif etki ve duygusal uyarılma çalışanların doğal duygusal enerjilerini (Atwater ve Carmeli, 2009) ve düşüncelerinin etkinliğini artırmaktadır (Fredrickson, 2001). Enerjik alt yapı çalışanların örgütün problemleri karşısında yapıcı olmasına ve sorunlar üzerine odaklanmalarına olanak sağlar.

İnsanlar duygu, düşünce ve davranışları ile çevrelerindeki insanları da etkilemektedir. Enerjik insanlar sahip oldukları pozitiflik ile çevrelerindeki insanların da mutlu olmasına; aksi durumda ise çevrelerindeki insanların enerjilerinin azalmasına neden olurlar. Çalışma ortamında ise enerjik işgörenler birbirlerini biraz daha fazla efor sarfetmeleri için devamlı teşvik ederler.

Son olarak, yoğunluk ve hacim çalışanların enerji düzeylerini korumaları ve organizasyonel hedefleri gerçekleştirmek için arzu duyduklarından dolayı buna yatırım yapmalarına neden olmaktadır (Spreitzer vd., 2005).

Örgütlerde personelin enerji düzeyinin yüksek olmasında birey-iş uyumu büyük önem taşımaktadır. Uyum varsa kişinin yüksek bir enerji düzeyinde olduğu görülür (Schippers ve Hogenes 2011, 195). İşgörenin fiziksel özellik, bilgi, deneyim ile işin gerekleri ve işin nitelikleri arasında uyumu yoksa enerji seviyesi de düşük olacaktır. Kendi yetenek ve niteliklerine uygun, sevdiği bir işi yapan insanın enerjik olması beklenen bir durumdur. Aksi durumda ise sahip olduğu özelliklere uygun olmayan, kendisine verilen görev ve sorumlulukları yerine getiremediği, yaptığı işin kendisine anlamlı gelmediği bir işi yapan kişinin enerjik olması beklenemez.

IV. İNSAN ENERJİSİ İLE İLGİLİ LİTERATÜR TARAMASI

İnsan enerjisi konusunda yapılan çalışmalar incelendiğinde bunların büyük bir kısmının teorik çalışmalardan oluştuğu görülmektedir (Pfeffer, 2010; Schippers ve Hogenes, 2011; Loehr ve Schwartz, 2001, 2003; Fritz vd., 2011; Quinn ve Dutton, 2005; Dutton, 2003; Hobfoll ve Shirom, 2001). Bu çalışmaların içerikleri incelendiğinde, çalışmalarda genel olarak insan enerjisi

kavramının tanımlanmasından hareketle örgütler için insan enerjisinin önemi, insan enerjisinin ilişkili olduğu kavramlar (akış (flow), esenlik/iyiolma (well-being), bağlantı (engagemet), tükenmişlik (burn-out), canlılık (vitality) ve yorgunluk (fatigue) ile aralarındaki benzerlik, farklılık ve ilişkiler ile insan enerjisini azaltan ve artıran örgütsel ve bireyler değişkenler üzerinde durduğu görülmektedir.

Enerji yönetimi konusunda yapılan ampirik çalışmalar incelendiğinde ise, çalışmaların keşifsel nitelikte oldukları ve enerji yönetimi stratejilerinin ölçülmesine yönelik çalışmalar oldukları görülmektedir. Loehr ve Shwartz (2003) işgörenlerin işle ilgili enerjilerini yönetebilmeleri için dört önemli taktik-strateji belirlemişlerdir. Bunlar fiziksel, ilişkisel, zihinsel ve ruhsal stratejiler şeklinde sınıflandırılmaktadır. Fiziksel stratejiler temel fizyolojik ihtiyaçları karşılayan stratejilerdir. İlişkisel stratejiler insanlarla olumlu ilişkiler kurmaya yönelik stratejilerdir (birine yardım teklif etmek gibi). Zihinsel Stratejiler odaklanmış, gelecek odaklı davranışlardır (örneğin iş listesi yapmak, hafta sonu için plan yapmak). Ruhsal (manevi) stratejiler ise daha büyük resmi görme ve işin anlamı hakkında düşünmek ile ilgili stratejilerdir.

Özdevecioğlu vd. ise (2013), yaptıkları çalışmada enerji yönetimi taktiklerini örgüt içi ve örgüt dışı enerji yönetimi taktikleri olarak ortaya koymuşlardır. Yazarlar tarafından örgüt içi enerji yönetimi taktikleri, bireyin çalışmakta olduğu örgütte, mesai saatleri içerisinde, iş arkadaşları, kendisi veya örgütü ile ilgili olan taktikler; örgüt dışı enerji toplama taktiklerini ise, bireyin çalıştığı örgüt ile ilgisi olmayan, bireylerin sosyal yaşamları ile ilgili olan enerji toplama taktikleri olarak tanımlamışlardır.

V. SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüz rekabet koşullarında işletmelerde sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için yöneticilerin karşılaştıkları örgütsel problemlere örgütsel davranış bakış açısı ile yaklaşmaları gerekmektedir. Rekabet üstünlüğü sağlamada bu bakış açısı işletmeler açısından fırsat niteliğindedir. Örgütlerin başarısı için insan kaynağının öneminin anlaşılması ile birlikte akademisyen ve yöneticiler örgütsel amaçlara ulaşılabilmesi için insan kaynağının nasıl yönetilmesi gerektiği üzerinde çalışmaya başlamışlardır. Örgütsel davranış ve pozitif psikoloji alanında akademisyenlerin ilgisini çekmeye başlayan konulardan birisi de insan enerjisi kavramıdır. Enerji, bir insanın harekete geçmek için canlı ve istekli olmasının yanı sıra, harekete geçme kabiliyetini de içeren duygusal bir durumdur. Örgütlerde işgörenlerin sürdürülebilirlik

yönünün önemli bir boyutu da enerjidir (Brown, 1999). İnsan enerjisinde meydana gelen artışlar da örgütleri olumlu yönde etkilemektedir. Sonucunda ise performansta yükselme, olumlu duyguların oluşumu, yüksek motivasyon gibi örgütsel çıktıların artmasını sağlamaktadır.

Özellikle rekabet koşullarının ağırlaşması ile birlikte işletmelerin sürdürülebilir rekabet üstünlüğü sağlaması için bünyelerinde istihdam etmiş oldukları işgörenler son derece önem arz etmektedir. İşletmelerin belirlenen amaçlara ulaşarak en iyi verimlilikle faaliyetlerine devam etmeleri sahip oldukları insan kaynağından etkin bir şekilde faydalanabilmelerine bağlıdır. İşletme yöneticilerinin odaklanması gereken noktalardan birisi de işgörenlerin sürekli enerjik kalmasına olanak sağlayacak politika ve uygulamalar geliştirmeleridir.

İşgörenlerin sürekli deşarj olarak enerjik şekilde iş gününü tamamlayabilmeleri için örgüt tarafından:

- Kaynakların tahsisi, ödüllendirme-cezalandırma uygulamalarında ve astlarla iletişime geçme seviyelerinde adil davranılarak çalışanlarda adalet algısı oluşturulmalıdır.
- İşe alım sürecinde örgütün vizyon ve misyonuna ulaşmasına katkı sağlayabilecek, örgütün değerleri ile uyumlu, kurallara saygı göstererek uyma davranışı sergileyecek işgörenlerin istihdam edilmesi için detaylı bir çalışma gerçekleştirilmelidir.
- İşgörenlerin kendilerine verilen işleri en iyi şekilde yıpranmadan, kendilerini zorlamadan aktif bir şekilde yerine getirebilmeleri için işe alım sürecinde, terfilerde ve rotasyon uygulamalarında işin gerekenleri ile bireylerin sahip oldukları bilgi, beceri ve yetenekler arasında en iyi uyumu sağlayarak işgörenlerin işlerini severek yapmaları sağlanmalıdır.
- Ödemelerde artış, terfi ettirme, teftiş etme, ek menfaatler sağlama, ödüllendirmeler, çalışma usullerinin işgörenin tercihine bırakılarak işgörene işletme tarafından kendisine güvenildiğinin ve işletme için önemli olduğunun hissettirilmesi, iş arkadaşları arasında iletişim ve yardımlaşmaya olanak sağlayacak bir örgüt yapısı oluşturularak bireylerin yaptıkları işi sevmeleri ve çalışmakta olduğu işletmeye karşı sevgi beslemeleri sağlanmalıdır.
- Vizyon sahibi yönetici veya liderin, işgörenleri güçlendirerek onlara değerli olduklarını hissettirmesi, kriz zamanlarında aldığı kararlarla

işgörenlerin kendisine olan güvenini artırması, işgörenlerin sorunları ile yakından ilgilenecek çözüm üretmeye yardımcı olması, üretim miktarından daha çok insan odaklı bir yaklaşımla işgörenlerle yakından ilgilenmesi gerekmektedir.

- Yeterli dinlenme zamanları sağlanarak, işgörelere sürekli geri bildirim verilerek, işgörelere arasında sosyal ilişkilerin gelişmesine imkan sağlanarak, işgörelere işlerini yapmaları için yeterli kaynak tahsisi yapılarak, işgörelere sosyal faaliyet imkanları sunulurak, güvenli ve ergonomik çalışma ortamı oluşturularak, işgörelere takdir edip ödüllendirilerek, kariyer gelişim fırsatları tanınarak işgörelere tükenmişlikten uzak tutulmasına özen gösterilmelidir.

İşgörelere enerjik bir şekilde iş gününü tamamlayabilmeleri için aşağıdakileri yapmalıdır:

- Çalışma saatleri içerisinde dinlenme araları ve küçük molalar almalı, işletme içerisinde sosyal ilişkilerde bulunmalı, esneme ve gevşeme hareketleri yaparak zinde kalmaya çalışmalı, telefon görüşmeleri yaparak, maillerini kontrol ederek, iş dışında farklı şeyler okuyarak iş dışında faaliyetlere zaman ayırmalıdır.
- Mesai saatleri dışında yaptıkları aktivitelerle de işgörelere enerji düzeylerini artırarak yeni iş gününe enerjik başlamak için fiziksel ve sosyal aktivitelerle katılma, sinema ve tiyatroya gitme ve başkalarının duygusal bakış açılarını anlamaya çalışma gibi mesai saatlerinde uygulanacak faaliyetler ile enerjilerini yenilemeye katkı sağlamalıdır.

Çalışmanın kısıtlarını birçok açıdan ele almak mümkündür. Öncelikle konu ilgili olarak literatür taraması esnasında erişim sorunları nedeniyle ulaşılamayan bilimsel yayınlar bulunmaktadır. Bunun yanında çalışmanın esasını örgütlerde çalışan işgörelere enerjilerinin nasıl artırabileceği oluşturduğundan dolayı insan enerji kavramı çalışanlar özelinde ele alınmış, enerji türleri ve enerji yönetim sistemleri gibi enerji konusunda temel teşkil eden konulara değinilememiştir.

Gelecekte yapılacak çalışmalarda insan enerjisi değişkenini ölçmeye yönelik geliştirilecek ölçekler birçok değişkenle birlikte incelenebilir. Bu da örgütsel davranış bilimine katkı sağlayabilir. Ayrıca insan enerjisi kavramı ve boyutları örgütsel davranış açısından birçok çalışmada değişken olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- AILON, Galit. "Mirror, Mirror on the Wall: Culture's Consequences in A Value Test of Its Own Design." *Academy Of Management Review*, 33.4 (2008): 885-904
- AMABILE, Teresa M., Elizabeth A. SCHATZEL, GIOVANNI B. MONETA and Steven J. KRAMER, "Leader Behaviors and the Work Environment for Creativity: Perceived Leader Support." *The Leadership Quarterly*, 15.1 (2004): 5-32.
- ATWATER, Leanne and Abraham CARMELI. "Leader-Member Exchange, Feelings of Energy, and Involvement In Creative Work." *The Leadership Quarterly* 20.3 (2009): 264-275.
- BARNARD, Chester Irving. *The Functions of the Executive*. Vol. 11. Harvard University Press, 1968.
- BOSTIC, Terence J., Doris Mcgartland RUBIO and Mark HOOD. "A Validation of The Subjective Vitality Scale Using Structural Equation Modeling." *Social Indicators Research*, 52.3 (2000): 313-324.
- BROWN, Guy. *The Energy of Life: The Science of What Makes Our Minds and Bodies Work*. The Free Press, New York, 1999.
- COLLINS, Randall. *Interaction Ritual Chains, Princeton Studies in Cultural Sociology*." Princeton University Press, Princeton, 2004.
- CROSS, Rob and Andrew PARKER. "Charged Up: Creating Energy in Organizations." *Journal Of Organizational Excellence*, 23.4 (2004): 3-14.
- CROSS, Rob, Wayne BAKER, And Andrew PARKER. "What Creates Energy In Organizations?." *MIT Sloan Management Review*, 44.4 (2003): 51-56.
- CSIKSZENTMIHALYI, Mihaly. *Finding Flow*.: Basic Books, New York, 1997.
- DAVIDSON, Oranit B., Dov EDEN, Mina WESTMAN, Yochi COHEN-CHARASH, Leslie B.HAMMER, Abraham N. KLUGER, Moshe KRAUSZ, Christina MASLACH, Michael O'DRISCOLL, Pamela L.PERREWÉ, James Campbell QUICK, Zehava ROSENBLATT, Paul E. SPECTOR. "Sabbatical Leave: Who Gains And How Much?." *Journal of Applied Psychology*, 95.5 (2010): 953-964.
- DIENSTBIER, Richard A. and Lisa M. Pytlik ZILLIG. Toughness. Eds. Charles R. Snyder & Shane J. Lopez (Eds.), *Handbook of Positive Psychology*.: Oxford University Press, New York, 2002, p. 537-548.
- DUTTON, Jane E. *Energize Your Workplace: How to Build and Sustain High-Quality Relationships at Work*." Jossey-Bass, San Francisco, 2003.
- ELFENBEIN, Hillary Anger. "7 Emotion in Organizations: A Review and Theoretical Integration." *The Academy Of Management Annuals*, 1.1 (2007): 315-386.
- ELLIIS, Albert. *Reason And Emotion in Psychotherapy*." Lyle Stuart, Oxford, 1962
- FREDRICKSON, Barbara L. "The Role of Positive Emotions in Positive Psychology: The Broaden and Build Theory of Positive Emotions." *American Psychologist*, 56.3 (2001): 218-226.
- FRITZ, Charlotte and Sabine SONNENTAG. "Recovery, Well-Being, and Performance-Related Outcomes: The Role of Workload and Vacation Experiences." *Journal Of Applied Psychology*, 91.4 (2006): 936-945.
- FRITZ, Charlotte, Chak Fu LAM and Gretchen M. SPREITZER. "It's The Little Things That Matter: An Examination of Knowledge Workers' Energy Management." *The Academy of Management Perspectives*, 25.3 (2011): 28-39.
- GEDDES, Deanna and Ronda Roberts CALLISTER. "Crossing The Line (S): A Dual Threshold Model of Anger in Organizations." *Academy of Management Review*, 32.3 (2007): 721-746.
- HARPER, D. *Online Etymology Dictionary*- 7. Retrieved May 17, 2014, From <http://www.etymonline.com/index.php?l=e&p=6> (2001, November)
- HARRISON, Roger. "Harnessing Personal Energy: How Companies Can INSPİRE Employees." *Organizational Dynamics*, 16.1 (1987): 5-20.
- HOBFOLL, Stevan E. "Conservation of Resources: A New Attempt at Conceptualizing Stress." *American Psychologist*, 44.3 (1989): 513-524.

- HOBFOLL, Stevan E. and Arie SHIROM. "Conservation Of Resources Theory: Applications To Stress And Management in the Workplace." Marcel Dekker, New York, 2001.
- HUSELID, Mark A. "The Impact of Human Resource Management Practices on Turnover, Productivity, and Corporate Financial Performance." *Academy of Management Journal*, 38.3 (1995): 635-672.
- IWASAKI, Yoshi. "Examining Rival Models Of Leisure Coping Mechanisms." *Leisure Sciences*, 25.2-3 (2003): 183-206.
- KATZ, Daniel and Robert Louis KAHN. *The Social Psychology Of Organizations* (2nd Ed.), Wiley & Sons, New York, 2003.
- LAZARUS, Richard S. and Bernice N. LAZARUS. *Passion and Reason: Making Sense of Our Emotions*. Oxford University Press, 1996.
- LOHER, Jim. E. and Tony SCHWARTZ. "The power of full engagement." *Managing energy, not time, is the key to high performance and personal renewal*, Free Press Paperbacks, London, 2003.
- LUTHANS, Fred and Bruce AVOLIO. "The Point of Positive Organizational Behavior." *Journal of Organizational Behavior*, 30 (2009): 291-307
- MCNAIR, Douglas M., Maurice LORR and Leo F. DROPPLEMAN "Revised Manual For The Profile Of Mood States.", Educational And Industrial Testing Services, San Diego 1992.
- MELJMAN, Theo F. and Gijsbertus MULDER. "Psychological Aspects of Workload." *Handbook Of Work And Organizational Psychology*. Volume 2 (1998): 5-28.
- NAIMAN, Sandra. "Generating Positive Energy in The Workplace During Hard Times." *Employment Relations Today*, 36.1 (2009): 49-55.
- ÖZDEVECİOĞLU, Mahmut, Mahmut AKIN ve Ali BAYRAM, "Örgütlerde Çalışanların Örgüt İçi ve Örgüt Dışı Enerji Yönetimi Taktikleri", Yaşar Üniversitesi Dergisi, 9.35 (2014): 6199-6206.
- PETERSON, Christopher and Martin E. SELIGMAN. *Character Strengths And Virtues: A Handbook And Classification*. Oxford University Press, 2004.
- PFEFFER, Jeffrey. "Building Sustainable Organizations: The Human Factor." *The Academy of Management Perspectives*, 24.1 (2010): 34-45.
- PUGH, S. DOUGLAS. "Service With A Smile: Emotional Contagion in the Service Encounter." *Academy of Management Journal*, 44.5 (2001): 1018-1027
- QUINN, Ryan W. and Jane E. DUTTON. "Coordination as Energy in Conversation." *Academy Of Management Review* 30.1 (2005): 36-57.
- Random House Dictionary. Energy. (N.D.). Dictionary.Com Unabridged. From Dictionary.Com Website: <http://dictionary.reference.com/Browse/Energy>
- RYAN, Richard M. and Christina FREDERICK. "On Energy, Personality and Health: Subjective Vitality As A Dynamic Reflection of Well-Being." *Journal of Personality*, 65.3 (1997): 529-565.
- SCHAUFELI, Wilmar B. and Arnold B. BAKKER. "Job Demands, Job Resources, and Their Relationship With Burnout and Engagement: A Multi-Sample Study." *Journal Of Organizational Behavior*, 25.3 (2004): 293-315.
- SCHIPPERS, Michaëla C. and René HOGENES. "Energy Management of People in Organizations: A Review and Research Agenda." *Journal Of Business and Psychology*, 26.2 (2011): 193-203.
- SCHOR, Juliet. *The Overworked American: The Unexpected Decline Of Leisure*. Basic Books, 2008.
- SCHWARTZ, Tony. "Manage Your Energy, Not Your Time." *Harvard Business Review*, 85.10 (2007): 63-68.
- SCOTT, Brent A. and Timothy A. Judge. "Insomnia, Emotions, and Job Satisfaction: A Multilevel Study." *Journal of Management*, 32.5 (2006): 622-645.
- SHIROM, Arie. "Feeling Vigorous at Work? The Construct of Vigor and The Study of Positive Affect in Organizations." Eds. Ganster & P.L. Perrewe *Research In Organizational Stress And Well-Being*, JAI Press, Greenwich, 3 (2003): 135-165.

- SONNENTAG, Sabine and Ute-Vera BAYER. "Switching Off Mentally: Predictors and Consequences of Psychological Detachment From Work During Off-Job Time." *Journal of Occupational Health Psychology*, 10.4 (2005): 393-414.
- SONNENTAG, Sabine, Carmen BİNNEWIES and Eva J. MOJZA. "'Did You Have A Nice Evening?'" A Day-Level Study on Recovery Experiences, Sleep, and Affect." *Journal of Applied Psychology*, 93.3 (2008): 674-684.
- SONNENTAG, Sabine, Iris KUTTNER and Charlotte FRITZ. "Job Stressors, Emotional Exhaustion, and Need For Recovery: A Multi-Source Study on the Benefits of Psychological Detachment." *Journal Of Vocational Behavior*, 76.3 (2010): 355-365.
- SONNENTAG, Sabine. "Recovery, Work Engagement, and Proactive Behavior: A New Look at the Interface Between Nonwork and Work." *Journal of Applied Psychology*, 88.3 (2003): 518-528.
- SONNENTAG, Sabine. "Work, Recovery Activities, and Individual Well-Being: A Diary Study." *Journal of Occupational Health Psychology*, 6.3 (2001): 196-210.
- SPREITZER, Gretchen , Kathleen SUTCLIFFE, Jane DUTTON, SCOTT SONENSHEIN and Adam M. GRANT "A Socially Embedded Model of Thriving at Work." *Organization Science*, 16.5 (2005): 537-549.
- SPREITZER, Gretchen M., Chak Fu LAM and Ryan W QUINN, A Review of Human Energy in Organizations: Implications for Positive Organizational Scholarship, 155-167. Eds. Cameron, Kim S., And Gretchen M. Spreitzer, Eds. *The Oxford Handbook Of Positive Organizational Scholarship*. Oxford University Press, Oxford, 2011.
- TAYLOR, M. T. S. and CASEY, A. (2011), 'Defining Energy at Work: How Energy at Work Has Been and May Be Defined', *2011 AHRD International Research Conference In The Americas, Paper # 097*.
- TÜRK DİL KURUMU, "Enerji", (erişim adresi: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=ENERJ%C4%B0), (erişim tarihi: 5 Aralık 2017).
- THAYER, Robert E. *The Biopsychology of Mood and Arousal*. Oxford University Press, Oxford, 1989.
- THAYER, Robert E., J. Robert NEWMAN and Tracey M. MCCLAIN. "Self-Regulation of Mood: Strategies For Changing A Bad Mood, Raising Energy, and Reducing Tension." *Journal of Personality and Social Psychology*, 67.5 (1994): 910-925.
- THOMAS, Kenneth W. "Intrinsic Motivation at Work: Building Energy and Commitment. Nertett, San Francisco, 2000.
- TROUGAKOS, John P. , Daniel J. BEAL, Stephen G. GREEN and Howard M. WEISS, "Making The Break Count: An Episodic Examination Of Recovery Activities, Emotional Experiences, And Positive Affective Displays." *Academy Of Management Journal* 51.1 (2008): 131-146.
- TROUGAKOS, John P. and Ivona HIDEĞ. "Momentary Work Recovery: The Role of Within-Day Work Breaks." *Research in Occupational Stress and Well Being*, 7 (2009): 37-84.
- VALLERAND, Robert J., Céline BLANCHARD, Geneviève A.MAGEAU, Richard KOESTNER, Catherine RATELLE, Maude LÉONARD, Marylène GAGNÉ, Josée MARSOLAIS. "Les Passions De L'ame: On Obsessive and Harmonious Passion." *Journal of Personality and Social Psychology*, 85.4 (2003): 756.
- VARELA, Francisco J. "At the Source of Time: Valence and the Constitutional Dynamics of Affect: The Question, The Background: How Affect Originally Shapes Time." *Journal of Consciousness Studies*, 12.8-10 (2005): 61-81.
- WESTMAN, Mina and Dov EDEN. "Effects of A Respite from Work on BURNOUT: Vacation Relief and Fade-Out." *Journal of Applied Psychology*, 82.4 (1997): 516-527.
- ZOHAR, Dov, O. TZISCHINSKI and R. EPSTEIN. "Effects Of Energy Availability On Immediate And Delayed Emotional Reactions To Work Events." *Journal Of Applied Psychology* , 88.6 (2003): 1082-1093.

ÖRGÜTLERDE DESTEK ALGILARININ ÇALIŞANIN DUYGULARINI İFADE ETMESİ ÜZERİNE ETKİSİ

Mihriban CİNDİLOĞLU DEMİRER¹

Atıf/©: Demirer Cindiloğlu, Mihriban (2017). Örgütlerde Destek Algılarının Çalışan Duygularını İfade Etmesi Üzerine Etkisi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.1043-1060

Özet: Bu çalışma, işgörenlerin örgütsel destek, yönetici desteği ve çalışma arkadaşları desteğinin işgörenin duygularını ifade etmesi üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla tasarlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmamızın örneklemini Çorum il merkezi Organize Sanayi Bölgesinde makine imalatı sektöründe görev yapan toplam 212 işgören oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda bir işgörenin duygularını ifade etmesinde en yüksek etkiyi yönetici desteğinin onu takiben çalışma arkadaşları desteğinin verdiği görülmektedir. Örgütsel desteğin işgörenin duygularını ifade etmesinde herhangi bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Algılanan Örgütsel Destek, Yönetici Desteği, Çalışma Arkadaşları Desteği, Duygu, Duyguları İfade Etme

The Effects of Perceived Organizational Support On Emotional Expression in Organizations

Citation/©: Demirer Cindiloğlu, Mihriban (2017). The Effects of Perceived Organizational Support On Emotional Expression in Organizations, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp. 1043-1060

Abstract: This study was designed to determine the effect of workers' workplace emotional expression on perceived organizational support scale, supervisor support, coworker support. In accordance with this aim, sample of this research consisted of 212 administrative personnel in the machinery manufacturing sector in Organized Industrial Zone on Çorum province center. As a result of study, it was determined that the highest effective supervisor support gave the feelings of workers' workplace emotional expression. It seems that the support of his coworker support followed him. It has been found that organizational support does not have any effect in expressing of workers' workplace emotional expression.

Keywords: Perceived Organizational Support Scale, Supervisor Support, Coworker Support, Emotion, Emotional Expression

Makale Geliş Tarihi: 25.07.2017/ Makale Kabul Tarihi: 31.10.2017

¹ Yrd. Doç. Dr., Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Yönetimi Bölümü, e-posta: mihribancindiloglu@hitit.edu.tr

I. GİRİŞ

Hem sosyal yaşamda hem de örgüt yaşamında duyguların önemli bir yeri vardır. Duyguların, bireylerin yaşamlarında nasıl hareket edeceğini, nasıl karar alacağını ve diğer bireylerle olan iletişim seviyesini belirleyen bir özelliği bulunmaktadır (Bozoğlan ve Çankaya, 2012: 16). Örgüt içinde birey, yaşadığı olumlu ve olumsuz duyguları ya da üzüntü ve mutluluklarını paylaşma fırsatı bulmak ister (Öksüz, 2012: 422). Eğer bu mümkün olmazsa kendi bireysel dünyasında yaşamak durumunda kalarak yalnızlığa sürüklenebilir. Bu aşamada bir örgütte bireyin duygularını ifade edebilmesinde acaba destek algılarının etkisi söz konusu olabilmekte midir? sorusunu karşımıza çıkarmaktadır.

Algılanan örgütsel destek bu etkilerden bir tanesidir. Bu kavram, örgütün işgörenlerini pek çok açıdan önemsemesi, onlara değer vermesi, işgörenine bu duyguları benimseterek onların örgütü ile olan duygusal bağını pozitif olarak etkilemesi olarak ifade edilmektedir (Eisenberger ve arkadaşları, 1986: 501). Bir diğer kavram olan yönetici desteği, yöneticinin emrinde çalışan işgörenlerin daha iyi performans gösterebilmeleri için örgüt içerisinde onların ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir kavramdır. Son kavram ise, çalışma arkadaşları desteğidir. Bu destek, işgörenin astlık ve üstlük düzeninde kendisi ile aynı mevkide olup, aynı veya benzer işi yapan bireylerden algıladığı destek olarak ifade edilmektedir (Giray ve Şahin, 2012: 2). Örgütlerde işgörenlerin duygularını ifade etmelerinde destek algılarının etkisinin son derece önemli olduğu düşünülmektedir.

Bir işgörenin bağlı bulunduğu örgütün içerisinde başkaları tarafından desteklendiğinin farkında olması kendisini iyi hissetmesi için önemli bir neden olarak görülmektedir. Kendisini örgütünde bu açıdan iyi hisseden bir işgörenin duygularını ifade etmesi yönünde de bir rahatlığa sahip olabileceği düşünülebilir.

Duyguları ifade etmenin işgören sağlığı açısından da önem arz ettiği yapılan çalışmalar ile desteklenmiştir. Duygularını ifade eden işgörenlerin ifade etmeyenlere/edemeyenlere göre örgütlerde daha mutlu olacağı ve işgörenlerin duygusal açıdan yaşayabilecekleri olumsuzlukları da engelleyeceği söylenebilir. Bu işgörenlerin kaygı, olumsuz duygu ve depresyon gibi ruh sağlığını negatif yönde etkileyebilecek olumsuzlukları ortadan kaldıracığı düşünülmektedir (Pennebaker, 1997: 162). Çalışmanın bu ve bu gibi açılardan da önem arz ettiği düşünülmektedir.

Bu çalışmanın amacı işgörenlerin örgütsel destek, yönetici desteği ve çalışma arkadaşları desteğinin diğer bir ifade ile işyerinde destek algılarının işgörenin duygularını ifade etmesi üzerindeki etkisinin belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda öncelikle algılanan örgütsel destek, yönetici desteği, çalışma arkadaşları desteği ve işgörenlerin duygularını ifade etmesi kavramları ele alınıp teorik olarak incelenmiştir. Daha sonra teorik çerçeveden destek alınarak hipotezler kurulmuş ve kavramlar arasındaki ilişki ve etkileşimler araştırılmıştır. Elde edilen bulguların örgütlerde işgörenlerin kendilerini ifade etmelerinin örgütsel, yönetici ve çalışma arkadaşları desteğinin önemini görmeye yönelik faydalı sonuçlar üreteceği düşünülmektedir. Ayrıca, özellikle örgütsel davranış alanında yeni kavramlar olduğu düşünülen çalışma arkadaşları desteği ve işgörenin duygularını ifade etmesi araştırmalarına katkı sağlayacağı da düşünülmektedir. Çalışmanın uygulayıcılar açısından önemi ise, işletmeler için önemli olan insan kaynağında hangi desteğin işgören için daha önemli olduğudur. Son olarak işgören duyguları, motivasyon gibi kavramların önemine dikkat çekeceği düşünülmektedir.

II. KURAMSAL ÇERÇEVE

A. Çalışanın Duygularını İfade Etmesi

Tek başına duygu kavramı, belli bir uyarıcı karşısında öncelikle içsel olarak belirip daha sonra davranışsal tepkilere yol açan, yapılandırılmış hisler olarak tanımlanmaktadır (Bozoğlan ve Çankaya, 2012: 16). Duygular kişiler arası iletişimin bir parçasıdır (Kuzucu, 2011: 780). Duygular kişilerin günlük yaşamlarında ne şekilde hareket edeceği, karar alacağını ve diğer kişilerle olan iletişim düzeyini belirleyen bir özelliği sahiptirler (Bozoğlan ve Çankaya, 2012: 16). Duygular, bir bireyin ya da işgörenin zorluklara uyum sağlama ve onlarla başa çıkma becerilerini arttırmaya yönelik fiziksel, bilişsel, davranışsal ve motivasyonel tepkilerin uyumunu sağlamak için şekillenmiş yapılardır (Ergan vd. 2012: 69).

Duygular anlaşıldığı ve kontrol edilebildiği müddetçe kişilerin davranışları ve buna bağlı olarak yaşam kalitesi artar (Bozoğlan ve Çankaya, 2012: 16). Duyguları ifade etme, çalışanların kendi duygularını derecelendirmesi, duygusal durumlarıyla ilgili görüşlerini değerlendirmesi ve ifade edebilmesi şeklinde tanımlanabilmektedir (Kuzucu, 2011: 780). Duyguları ifade etme, işgörenlerin memnun oldukları ya da olmadıkları durumları rahatça ifade edebilmeleri şeklinde ifade edilebilir.

Fikirleri paylaşırken kendini rahat hissedene, problem çıkarıcı, sorunlu gibi olumsuz sıfatlar ile anılmayacağını bilen işgöreneğin gerçek fikir, öneri ve duygularını rahatça paylaşabilmesini de içerir (Ünler, vd. 2015: 66). Duygularını ifade edebilme kavramı Pennebaker'in (1997) çalışmaları ile tartışılmaya başlanmıştır.

Duyguların ifade edilmesine yönelik birbirine karşıt iki kavram bulunmaktadır. Bu kavramlar *bastırma* (inhibition) ve *katarsis* (catharsis). *Bastırma*, sıkıntı, mihnet veya üzüntü veren olaylara karşı duygularını ifade edememe ve açamama anlamına gelmektedir. *Katarsis* kavramı ise bu olaylar karşısında duygularını rahatlıkla açabilme veya ifade edebilmeye vurgu yapmaktadır. Üzüntü verici, travmatik nitelikteki olaylar karşısında duyguların paylaşılmaması bir başka ifade ile bastırılması bireyin psikolojik sağlığını olumsuz olarak etkileyebilmektedir. Duyguların açılması, paylaşılması kısaca katarsis durumu, bireyin psikolojik sağlığı üzerinde olumlu anlamda etkiye sahip olmaktadır (Öksüz, 2012: 432).

Duygu kavramı doğrudan birine ya da bir şeye yönlendirildiğinde ortaya çıkmaktadır. Burada belirtilmesi gereken bir kavram da duygu durum kavramıdır. Duygu durum kavramı, her zaman olmasa bile genellikle içinde bulunduğumuz durumdan bağımsız olarak yaşadığımız ruh hallerimizi ifade etmektedir. Duygu ve duygu durum arasında fark vardır. Duygular genellikle bir olayla ya da eylemle harekete geçmektedir yani daha eylem odaklı olduğu ifade edilmektedir. Duygu durum ise, daha bilişsel diğer bir ifade ile üzerlerinde düşünmemizi sağlarlar (Erdem, 2013: 101). Çalışmada ise, örgüt ortamında örgütün, yöneticinin ve çalışma arkadaşlarının desteğinin duygular üzerindeki etkisi üzerinde durulmaktadır. Bir başka ifade ile örgütün, yöneticinin ve çalışma arkadaşları desteğinin işgöreneğin duygularını ifade etmesine etkisi üzerinde durulmaktadır. Teorik olarak incelenecek diğer kavram algılanan örgütsel destek kavramıdır.

B. Algılanan Örgütsel Desteğin Çalışanın Duygularını İfade Etmesi Üzerine Etkisi

Algılanan örgütsel destek kavramının temeli Blau'nun (1964) sosyal mübadele (değiş tokuş) kuramına dayanmaktadır. Sosyal mübadele kuramı, işgöreneğin yerine getirmiş olduğu eylemlere karşılık işvereninden beklediği geri dönüşleri ifade etmektedir. (DeConinck vd. 2015: 52). Örgütsel destek tanımları bu temele dayandırılmaktadır.

Örgütsel destek bir örgütün, işgöreninin örgüte katkısının farkında olması ve işgörenin refah ve mutluluğuna önem vermesi şeklinde tanımlanmaktadır (Polatçı, 2015: 26). Eisenberger ve arkadaşları (1986: 501) örgütsel destek algısını, örgütün işgörenlerine değer vermesi, onların mutluluklarını önemsemesi, onlara bu duyguları hissettirerek işgörenlerin örgüt ile olan duygusal ilişkilerini olumlu olarak etkilemesi şeklinde ifade etmiştir (Polatçı, 2015: 26).

Örgütsel destek algısı çalışanlar üzerinde olumlu sonuçlar oluşturmaktadır. Yapılan araştırmalar sonucunda, örgütsel destek algısının duygusal bağlılığı (Eisenberger vd. 1986), işgören yaratıcılığını (Rhodes and Eisenberger, 2002), iç girişimcilik performansını (Kanbur, 2016), örgütsel vatandaşlık davranışını (İplik vd. 2014), iş tatminini (Burke, 2003), yaşam tatminini (Polatçı, 2005), performansı arttırdığı (Eisenberger vd. 1990) ve ruh halini iyileştirdiği (Rhodes and Eisenberger, 2002) yapılan araştırmalar ile tespit edilmiştir. Araştırmaların sonucunda da görüldüğü gibi, örgütünden destek algılayan çalışan kendisini huzurlu, güvende, rahat ve örgütün gücünü ve varlığını hissetmesine neden olmaktadır (Şener, vd. 2015: 510). Bu durumda bireyin duygularını rahatça ifade edebilmesi üzerinde olumlu etki yaratabilir denilebilir.

Duygular belirli bir olay, bir durum, destek sonucu ortaya çıkarlar (Robbins ve Judge, 2013: 101). Hatta bazı duygular bir ilişkinin parçası olarak doğarlar. Bazı davranışlar ya da destekler söz konusu olduğu zaman bu duygular güçlenir daha da güç kazanır (Kağıtçıbaşı, 2012, 406). Dolayısıyla bireyin duygularını ifade etmesini etkileyebilmektedir. Algılanan örgütsel destek bir işgörenin iş yaşamı ve özel yaşamında “kişinin kendini iyi hissetme halini” olumlu etkilediğine (Lu, 1999: 63) göre, bu durum bir işletmede işgörenin duygularını rahatça ifade edebilmesini de etkileyebilmektedir denilebilir.

Bu noktada, örgütünden destek gören bir işgörenin duygularını ifade etmesi daha mı kolay olmaktadır? Örgütsel destek duygularını ifade etmede etkili midir? sorusu akla gelmektedir. Literatürde bu iki kavramı bir arada inceleyen çalışmaya rastlanmamıştır. Araştırma sonuçlarının bu konudaki boşluğu doldurması beklenmektedir. Bu bilgiler sonucunda kurulan hipotez şu şekildedir:

H1: Algılanan örgütsel destek çalışanın duygularını ifade etmesini pozitif yönde etkilemektedir.

C. Algılanan Yönetici Desteğinin Çalışanın Duygularını İfade Etmesi Üzerine Etkisi

Bir örgütün başarısının, çalışanlarının potansiyel yeteneklerini ortaya koyabilmesinin, bunu yaparken de kendisini doğru bir şekilde ifade etmesinin kuşkusuz diğer destek türü olan yönetici desteğine bağlı olduğunu söylemek mümkündür. Bu açıdan yönetici desteği, üzerinde durulacak diğer bir kavramdır.

Yönetici desteği en genel tanımı ile çalışanın ilk yöneticinin göstermiş olduğu destek şeklinde ifade edilmektedir. Yöneticinin emrinde çalışan işgörenlerin daha iyi performans gösterebilmeleri için örgüt içerisinde onların ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir kavramdır. Yönetici desteğinin temel fonksiyonları şeklinde saygı, güven ve yöneticinin çalışana yardım etmesi konusundaki hevesi belirtilmiştir (Giray ve Şahin, 2012: 2).

Yönetici desteği algısı çalışanlar üzerinde olumlu sonuçlar oluşturmaktadır. Yapılan araştırmalar sonucunda yönetici desteği algısının performans üzerinde etkili olduğu (Kahn ve Byosiere, 1992; Akt. Demirhan vd., 2014), işgöreni duygusal açıdan tatmin ettiği ve örgütsel bağlılığı arttırdığı (Emhan vd., 2013) şeklinde yapılan araştırmalarla tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda dikkat çeken bir nokta literatürde örgütsel destek kadar yönetici desteğini içeren çalışmalara rastlanmamış olmasıdır.

Örgütsel destek ve yönetici desteğinin literatürde birbirine karıştırıldığı dikkat çeken bir diğer noktadır. Hutchison'ın (1997) bu iki kavramı araştırmasında incelemiştir. Araştırma sonucuna göre, yönetici desteğinin yöneticiye, örgüt desteğinin ise kuruma yönelik olduğunu vurgulamıştır, ayrıca işgörenlerin, yönetici ve kurum gibi farklı kaynaklardan gelen benzer uygulamaları ayırt edebildiklerini de ortaya koymuştur (Giray ve Şahin, 2012: 2). Örgütsel destek gibi yönetici desteğinin de çalışanın duygularını ifade etmesi üzerinde etkili olacağı düşünülmektedir.

Duygular günlük hayatın ayrılmaz parçalarıdır. Günümüz yöneticileri artık şunun farkındadırlar ki “Çalışanlar her gün işe gelirken duygularını da beraberinde getirmektedirler” (Robbins ve Judge, 2013: 100). Bu noktada günümüz bilgi çağında artık çalışanların önem arz ettiğini söylemek mümkündür. Bir çalışanı işletmeye bağlamanın yollarından biri de ona önem ve değer verildiğinin hissettirilmesidir. Yöneticilerin çalışanlarını dinleyip onların düşüncelerine önem vermesi, gerektiği zaman yardımcı olup takdir

etmesi, çalışanını yükselme olanakları konusunda bilgilendirmesi ve çalışanın yöneticisine güvenmesi gibi destek verici davranış ve tutumlar işgörende duyguları açığa çıkarabilmektedir. Örneğin, bir işgören, yönetici desteği ile herhangi bir konuda memnuniyetini ya da memnuniyetsizliğini ifade edebilir; korku, kızgınlık, üzüntü, endişe gibi duygularını rahatça ifade edebilir. Bu durum çalışanın performansı üzerinde de olumlu etki yaratabilir. Sonuç olarak, yöneticinin çalışanına desteği işletmede işgörenin duygularını rahatça ifade edebilmesini de etkileyebilmektedir, denilebilir.

Bu noktada, yönetici desteği bir işgörenin duyguları ifade etmesi üzerinde etkili midir? sorusu akla gelmektedir. Literatürde bu iki kavramı bir arada inceleyen çalışmaya rastlanmamıştır. Araştırma sonuçlarının bu konudaki boşluğu doldurması beklenmektedir. Bu bilgiler sonucunda kurulan hipotez şu şekildedir:

H2: Algılanan yöneticinin desteği çalışanın duygularını ifade etmesini pozitif yönde etkilemektedir.

D. Algılanan Çalışma Arkadaşları Desteğinin Çalışanın Duygularını İfade Etmesi Üzerine Etkisi

Çalışma arkadaşları desteği örgütsel destek ve yönetici desteğine göre üzerinde daha az durulan ve daha az araştırılan bir konu olduğu söylenebilir. İşyerinde destek algılarından birisi olan çalışma arkadaşları desteği, işgörenlerin birbirlerine maddi ve manevi olarak yardımcı olmalarını, birlik ve beraberlik içinde çalışmalarını sağlayan bir kavram olarak düşünülebilir. Kavramla ilgili literatürde yapılmış tanımlar mevcuttur.

Çalışma arkadaşları desteği, çalışanın astlık ve üstlük düzeninde kendisiyle aynı mevkide olup, benzer veya aynı işi yapan bireylerden algıladığı desteği ifade etmektedir. Bir başka ifade ile birlikte çalıştığı aynı ya da benzer statüde ve düzeyde olan çalışanlardan gelen desteği açıklamaya yönelik bir kavramdır (Giray ve Şahin, 2012: 2).

Çalışma arkadaşları desteği algısı işgörenler üzerinde olumlu sonuçlar oluşturmaktadır. Yapılan bir çalışmada, çalışma arkadaşları desteğinin, örgütsel bağlılığın bir boyutu olan duygusal bağlılık ile ilişkisi tespit edilmiştir. Yine aynı çalışmada çalışma arkadaşları desteğinin iş tatmini ve işten ayrılma niyeti şeklinde iş ve örgüt ile ilgili değişkenler ile ilişkileri tespit edilmiştir (Ng ve Sorenson, 2008). Ducharme ve Martin (2000) yaptıkları çalışmada, işgören desteğini araçsal (kaynak sağlama gibi destek olma) ve duygusal

(sevgi, ilgi gibi destek olma) olmak üzere iki farklı boyutta incelemişlerdir. Araştırma sonucunda, çalışma arkadaşlarından gelen araçsal ve duygusal desteğin iş doyumu ile olumlu ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir (Ducharme ve Martin, 2000). İşgörenlerin çalışma arkadaşlarından destek gördüğünü algılaması, çalışanın duygularını ifade etmesi üzerinde etkili olabilir.

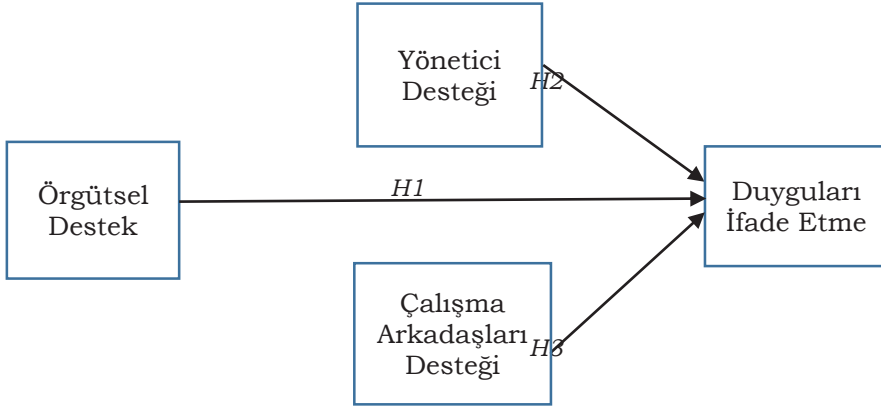
Örgütlerde çalışırken etkileşimde içinde bulunduğumuz kişiler çoğu zaman çalışma arkadaşlarımızdır. Bu arkadaşların işgörelere desteği, maddi ve manevi anlamda yardımı ya da koruma içgüdüğü işgörenin duygularını dışa vurmasına katkı sağlayabilir. Şöyle ki, çalışma arkadaşı bir işgörenin çalışma esnasında, molalarda, fiziksel çalışma ortamı içerisinde, toplantılarda ya da özel yaşamda bir arada olabileceği kişidir. Bu etkileşim ortamında farklı duygulara sahip işgörelere söz konusudur. Her bireyin kendine özgü yetenekleri, düşünceleri, yaşam tarzı, becerileri ve bunları ortaya koyma şekilleri vardır.

Fikirleri paylaşırken kendini rahat hisseden, problem çıkarıcı, sorunlu gibi sıfatlar ile anılmayacağını bilen işgörelere gerçek fikir, öneri ve duygularını rahatça paylaşabilmesi söz konusudur (Ünler, vd. 2015: 66). Destek algıları işgörenin rahatça duygularını sunmalarına sebep olabilir.

Bu noktada, çalışma arkadaşlarından destek gören bir işgörenin duygularını ifade etmesi daha mı kolay olmaktadır? Çalışma arkadaşları desteği duyguları ifade etmede etkili midir? sorusu akla gelmektedir. Literatürde bu iki kavramı bir arada inceleyen çalışmaya rastlanmamıştır. Araştırma sonuçlarının bu konudaki boşluğu doldurması beklenmektedir. Bu bilgiler sonucunda kurulan hipotez şu şekildedir:

H3: Algılanan çalışma arkadaşlarının desteği çalışanın duygularını ifade etmesini pozitif yönde etkilemektedir.

Literatür çalışması sonucunda kurulan model aşağıda Şekil 1'de gösterilmektedir.



Şekil 1: Araştırmanın Modeli

III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

A. Araştırmanın Örneklemi

Araştırmanın evrenini Çorum il merkezinde Organize Sanayi Bölgesinde makine imalatı sektöründe çalışan idari personel oluşturmaktadır. Ana kütle hacmi dikkate alınarak örneklem büyüklüğü hesaplanarak, üç ölçekten oluşan anket formu uygulanmıştır. Maliyet ve zaman kısıtları nedeniyle ana kütle temsil yeteneği olan bir örneklem büyüklüğü belirlenmesinin uygun olduğu düşünülmüştür. Araştırmada örnekleme çerçevesine ulaşmak mümkün olmadığından dolayı tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerine başvurulmuştur. Araştırmada Çorum Organize Sanayi Bölgesinde makine imalatı sektöründe 1645 personelin bulunduğu Çorum Ticaret ve Sanayi Odası ile gerekli görüşmeler sonucunda elde edilmiştir. 2014 yılı Çorum Ticaret ve Sanayi Odası ile Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının 81 il sanayi durum raporuna göre bu sayının %14'ü idari personeli temsil etmektedir (Rapor, 2014: 130). Evrendeki birim sayısının bilinmesi durumunda asgari örneklem büyüklüğü %95 güven aralığında 151 adet, %99 güven aralığında 182 adet olduğu tespit edilmiştir (Gürbüz ve Şahin, 2014: 126).

Hazır bulunan 225 tanesine anket formu dağıtılmıştır. Anketlerin 225 tanesi geri dönmüş, hatalı ya da eksik doldurulmuş anketlerin çıkarılmasından sonra 212'si analize alınmıştır. Söz konusu evrene göre, kritik örneklem büyüklüğüne ulaşılmış olduğundan, örneklemin evreni temsil yeteneği vardır diyebiliriz.

Araştırma örnekleminin % 92.0'i (195) erkek, yaş ortalaması 38.59'dur ve yaşlar 21 ile 60 arasında dağılmaktadır. Katılımcıların %59.4'ü (126) evli, %39.6'sı (84) lise mezunu, %40.1'i (85) 16 yıl ve üzeri mesleki deneyime sahiptir. % 75.5'inde (160) idarecilik görevi bulunmamaktadır. %44.8'i (95) 16 yıl ve üzerinde belirtilen işletmede çalışmaktadır.

B. Veri Toplama Araçları

Araştırmada anket formu kullanılmıştır ve beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde “Algılanan Örgütsel Destek Ölçeği”; ikinci bölümde “Yönetici Desteği Ölçeği”; üçüncü bölümde “Çalışma Arkadaşları Desteği Ölçeği”, dördüncü bölümde “Duyguları İfade Etme Ölçeği” kullanılmıştır. Anket formunun beşinci bölümünde ise katılımcıların demografik özellikleri ile ilgili sorular yer almaktadır. Ölçeklerde 5'li Likert kullanılmıştır.

1. Algılanan Örgütsel Destek Ölçeği: Algılanan örgütsel destek düzeyini belirlemek üzere Eisenberger ve arkadaşları (1997) tarafından geliştirilen 8 ifadeli ölçek kullanılmıştır. Eisenberger ve arkadaşları (1997) tarafından yapılan güvenilirlik analizinde ölçeğin Cronbach alfa katsayısı 0,90 olarak tespit edilmiştir. Bu ölçekte sorular “Çalıştığım kurum düşüncelerime önem verir.” ve “Çalıştığım kurum fırsat bulursa menfaatleri için beni kullanabilir (ters).” şeklindedir. Ölçeğin Türkçe'ye geçerliliği Polatçı (2015) tarafından yapılmıştır ve aynı çalışmada Cronbach alfa katsayısı 0,84 olarak tespit edilmiştir.

Ölçeğin açılımlayıcı faktör analizi SPSS 18 paket programında yapılmıştır. Faktör çıkarma yöntemi olarak Temel Bileşenler Analizi (Principal Components Analysis-PCA), rotasyon yöntemi olarak ise Varimax yöntemi uygulanmıştır. Bu aşamada faktör yapısı düşük olduğu tespit edilen iki ifade ölçekten çıkarılmıştır (İfade 6: -0,632 ve İfade 7: -0,540). Ölçeğin doğrulayıcı faktör analizi (DFA) AMOS paket programında yapılmıştır. Ölçeğin analiz bulguları incelendiğinde, uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak 6 ifade ile algılanan örgütsel destek ölçeği doğrulanmış ve Türkçe'ye geçerliliği sağlanmıştır. DFA sonucunda faktör yüklerinin 0,481 ile 0,677 arasında olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada ölçeğin güvenilirlik katsayısı 0,714 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 1: Algılanan Örgütsel Destek Ölçeğinin DFA Sonuçları

Model	X2	X2 /df	RMSEA	GFI	CFI	NFI
Tek Faktörlü Yapı	17,99	2.25	0.077	0.97	0.94	0.91
	(df=8)					
İyi Uyum		≤5	≤0.08	≥0.90	≥0.90	≥0.90

*Çokluk, vd., 2014: 271-272.

2. Algılanan Yönetici Desteği Ölçeği: Yönetici desteği düzeyini belirlemek üzere Giray ve Şahin (2012)'in çeşitli ölçek maddelerinden oluşturdukları ölçek kullanılmıştır. Yönetici Desteği Ölçeği 17 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçe'ye geçerliliği Giray ve Şahin (2012) tarafından yapılmıştır. Giray ve Şahin (2012) tarafından yapılan güvenilirlik analizinde ölçeğin Cronbach alfa katsayısı 0.94 olarak tespit edilmiştir. Bu ölçekte sorular “Yöneticim işimi yapmamda yardımcı olur.” ve “Yöneticim görüşlerimi dikkate alır” şeklindedir.

Ölçeğin açıcı faktör analizi SPSS 18 paket programında yapılmıştır. Faktör çıkarma yöntemi olarak Temel Bileşenler Analizi (Principal Components Analysis-PCA), rotasyon yöntemi olarak ise Varimax yöntemi uygulanmıştır. Bu aşamadan faktör yapısı düşük olduğu tespit edilen iki ifade ölçekten çıkarılmıştır (İfade 3: -0,682, İfade 4: -0,639, İfade 5: -0,520). Ölçeğin DFA'sı AMOS paket programında yapılmıştır. Ölçeğin analiz bulguları incelendiğinde, uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak 14 ifade ile yönetici desteği ölçeği doğrulanmış ve Türkçe'ye geçerliliği sağlanmıştır. DFA sonucunda faktör yüklerinin 0,398 ile 0,645 arasında olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada ölçeğin güvenilirlik katsayısı 0,830 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 2: Algılanan Yönetici Desteği Ölçeğinin DFA Sonuçları

Model	X2	X2 /df	RMSEA	GFI	CFI	NFI
Tek Faktörlü Yapı	104,89	1.52	0.050	0.93	0.95	0.87
	(df=69)					
İyi Uyum		≤5	≤0.08	≥0.90	≥0.90	≥0.90

*Çokluk, vd., 2014: 271-272.

3. Algılanan Çalışma Arkadaşları Desteği Ölçeği: Çalışma arkadaşları desteği düzeyini belirlemek üzere Giray ve Şahin (2012)'in çeşitli ölçek maddelerinden oluşturdukları ölçek kullanılmıştır. Çalışma Arkadaşları Desteği Ölçeği 10 maddeden oluşmaktadır. Ölçeklerin Türkçe'ye geçerlemesi Giray ve Şahin (2012) tarafından yapılmıştır. Giray ve Şahin (2012) tarafından yapılan güvenilirlik analizinde ölçeğin Cronbach alfa katsayısı 0.90 olarak tespit edilmiştir. Bu ölçekte sorular “Çalışma arkadaşlarım konuşmaya ihtiyaç duyduğumda beni dinlerler.” ve “Çalışma arkadaşlarım işimi yapmamda yardımcı olurlar.” şeklindedir.

Ölçeğin açıcı faktör analizi SPSS 18 paket programında yapılmıştır. Faktör çıkarma yöntemi olarak Temel Bileşenler Analizi (Principal Components Analysis-PCA), rotasyon yöntemi olarak ise Varimax yöntemi uygulanmıştır. Bu aşamadan faktör yapısı düşük olduğu tespit edilen iki ifade ölçekten çıkarılmıştır (İfade 3: -0,682, İfade 4 : -0,639, İfade 5: -0,520). Ölçeğin DFA'sı AMOS paket programında yapılmıştır. Ölçeğin analiz bulguları incelendiğinde, uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak 8 ifade ile yönetici desteği ölçeği doğrulanmış ve Türkçe'ye geçerliliği sağlanmıştır. DFA sonucunda faktör yüklerinin 0,436 ile 0,578 arasında olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada ölçeğin güvenilirlik katsayısı 0,735 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 3: Algılanan Çalışma Arkadaşları Desteği Ölçeğinin DFA Sonuçları

Model	X2	X2 /df	RMSEA	GFI	CFI	NFI
Tek Faktörlü Yapı	27,67	1.38	0.043	0.97	0.96	0.89
	(df=20)					
İyi Uyum		≤5	≤0.08	≥0.90	≥0.90	≥0.90

*Çokluk, vd., 2014: 271-272.

4. Çalışanın Duygularını İfade Etme Ölçeği: Çalışanın duygularını ifade etmesi düzeyini belirlemek üzere King ve Emmons (1990) tarafından geliştirilen ve Kuzucu (2006) tarafından Türkçe'ye uyarlanan 15 ifadeli “Duyguları İfade Etme Ölçeği (The Emotional Expression Scale) kullanılmıştır. Kuzucu (2006) tarafından geçerlemesi yapılan ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı 0.780 olarak tespit edilmiştir.

Ölçeğin açımlayıcı faktör analizi SPSS 18 paket programında yapılmıştır. Faktör çıkarma yöntemi olarak Temel Bileşenler Analizi (Principal Components Analysis-PCA), rotasyon yöntemi olarak ise Varimax yöntemi uygulanmıştır. Analiz sonucunda tek faktörlü modelin en iyi uyumu veren model olduğu görülmüştür. Bu aşamadan faktör yapısı düşük olduğu tespit edilen iki ifade ölçekten çıkarılmıştır (İfade 6: -541 ve İfade 9: -544). Ölçeğin DFA'sı AMOS paket programında yapılmıştır. Ölçeğin analiz bulguları incelendiğinde, uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir olduğu görülmektedir. Sonuç olarak 13 ifade ile çalışanın duygularını ifade etmesi ölçeği doğrulanmış ve Türkçe'ye geçerliliği sağlanmıştır. DFA sonucunda faktör yüklerinin 0,386 ile 0,599 arasında olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada ölçeğin güvenilirlik katsayısı 0,810 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 4: Çalışanın Duyularını İfade Etmesi Ölçeğinin DFA Sonuçları

Model	X2	X2 /df	RMSEA	GFI	CFI	NFI
Tek Faktörlü Yapı	100,96	1.68	0.057	0.93	0.93	0.85
	(df=60)					
İyi Uyum		≤5	≤0.08	≥0.90	≥0.90	≥0.90

*Çokluk, vd., 2014: 271-272.

IV. BULGULAR

Katılımcılardan elde edilen verilerin analizleri SPSS ve AMOS paket programlarında yapılmıştır. İlk aşamada araştırmada yer alan değişkenlerin ortalama, standart sapma ve korelasyon katsayısı değerlerine bakılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen ortalama, standart sapma ve korelasyon değerleri Tablo 5'te görülmektedir.

Tablo 5. Değişkenlere İlişkin Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Katsayıları

Değişkenler	Ort.	S.S.	1	2	3	4
1.Algılanan Örgütsel Destek	2.53	.46	(.714)			
2.Algılanan Yönetici Desteği	2.90	.51	.714**	(.830)		

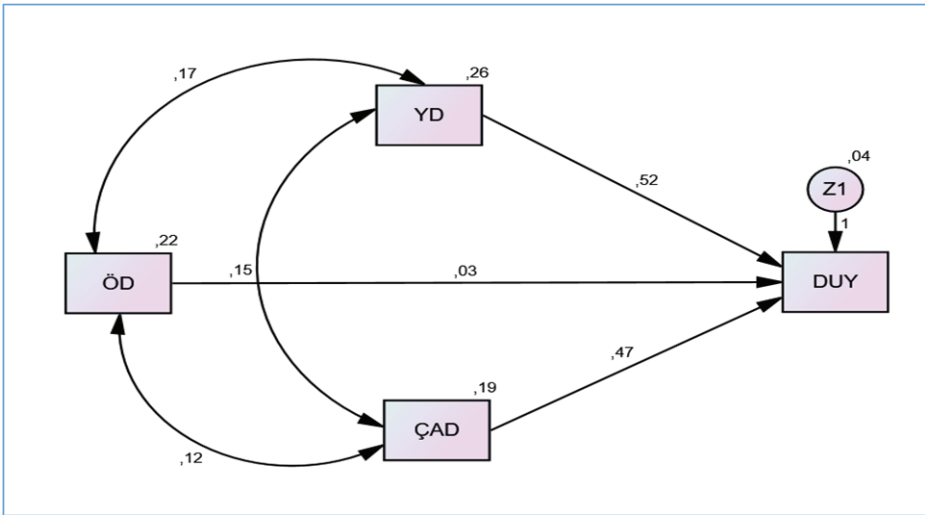
3.Algılanan Çalışma Arkadaşları Desteği	2.50	.43	.572**	.669**	(.735)
4.Çalışanın Duygularını İfade Etmesi	2.88	.47	.666**	.860**	.813** (.810)

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, Parantez içindeki değerler Cronbach Alfa Katsayılarıdır.

Yukarıda verilen analiz sonuçlarında da görüldüğü gibi, araştırmanın bağımlı ve bağımsız değişkenlerinin birbiri ile anlamlı ve pozitif yönlü ilişki içerisinde olduğu tespit edilmiştir.

Algılanan örgütsel, yönetici ve çalışma arkadaşları desteğinin çalışanın duygularını ifade etmesi üzerindeki etkilerini bütüncül bir bakış açısı ile incelemek amacıyla geliştirilmiş olan araştırma modeli analizi için yapısal eşitlik modelinden yararlanılmıştır. Bu aşamada araştırmadan elde edilmiş olan veriler ile modelin bir bütün olarak uyum iyiliği değerleri incelenmiştir.

AMOS paket programı vasıtasıyla yapılan yapısal eşitlik analizi modelinin nihai hali Şekil 2'de görülmektedir.²



Şekil 2: Araştırmanın Nihai Modeli

² ÖD: Örgütsel Desteği; YD: Yönetici Desteği; ÇAD: Çalışma Arkadaşları Desteği; DUY: Duygularını İfade Etme

Araştırma modelin uyum iyiliği değerleri incelendiğinde Tablo 6'da da görüldüğü gibi, modele ait uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 6: Modele İlişkin Uyum İyiliği Değerleri

Uyum Ölçüleri	Ölçüm Modeli	İyi Uyum*	Mükemmel Uyum*
Kikare/sd	0.01	≤5	≤2
NFI (Normed Fit Index-Normlaştırılmış Uyum İndeksi)	≥.99	≥.90	≥.95
CFI ((Comperative Fit Index-Karşılaştırmalı Uyum İndeksi)	≥.99	≥.90	≥.95
GFI (Goodness Of Fit Index)	≥.99	≥.85	≥.90
RMSEA (Root Mean Square Error of Approximation – Yaklaşık Hataların Ortalama Karekoku)	0.01	≤.10	≤.05

***Kaynak:** Çokluk, vd., 2010: 271-272; Demirel ve Bülbül, 2014: 104.

Analiz sonuçları incelendiğinde algılanan yönetici ve çalışma arkadaşları desteğinin çalışanın duygularını ifade etmesini anlamlı ve pozitif yönde etkilediği görülmektedir. Diğer yandan araştırmanın tahmin modelinde öngörülmuş olan algılanan örgütsel desteğin çalışanın duygularını ifade etmesi üzerindeki doğrudan etkisi anlamlı bulunmamıştır.

V. SONUÇ VE TARTIŞMA

Örgüt yöneticilerinin günümüz rekabet ortamına uyum sağlayabilmeleri için artık tek başına karar alan mercii olmadıkları açıktır. Örgütlerin değişen koşullara ayak uydurabilmeleri yönetim kademesinde yer alan işgörenlerin olumlu (memnuniyet, mutluluk, saygı, sevgi gibi) ve olumsuz (memnuniyetsizlik, kırgınlık, öfke gibi) duygularını paylaşmaları önem arz etmektedir. Bu durum örgüt içinde farklı fikir ve düşüncelerin dile getirilip arttırılması açısından katkı sağlayabileceği gibi, kendisini bu açıdan rahat hisseden bir işgören için kuruma bağlılık, tatmin gibi değişkenleri de olumlu yönde etkileyebileceği söylenebilir. Kendisini rahat ifade eden bir işgören ruh sağlığı açısından kendisini iyi

hisseder bu durum hem iş yaşamında hem de özel yaşamı üzerinde olumlu anlamda bir etki yaratabilir. Bir işgörenin duygularını rahatça ifade edebilmesi örgüt içinde örgütü, yöneticisi ve arkadaşları ile ilişkisine bağlıdır. Çalışanın duygularını ifade etmesinde referans noktası olarak algılanan destek algılarının etkisinin ne olacağına yönelik olarak bu çalışma planlanmıştır.

Çalışmanın amacı, örgütlerde destek algılarının çalışanın duygularını ifade etmesi üzerindeki etkisini belirlemektir. Araştırma sonuçları incelendiğinde, yönetici desteğinin ve çalışma arkadaşları desteğinin çalışanın duygularını ifade etmesi üzerinde pozitif yönde etkisi olduğu düşüncesi üzerine kurulan H2 ve H3 hipotezleri kabul edilmiştir. Bu sonuca göre, örgütlerde işgörenler yöneticiler ve çalışma arkadaşları ile daha yakın etkileşim halindedirler. Bu durum daha somut ilişkilerin bir göstergesidir. Bu somut ilişki çalışanın duygularını daha rahat ifade etmesi üzerinde olumlu etkiler oluşturmaktadır. Bu destek algıları karşısında işgören duygularını açabilmekte ve ifade edebilmektedir. Sonuç olarak örgütlerde yönetici ve çalışma arkadaşları desteğinin çalışanın duygularını ifade etmesi açısından önem arz ettiğini söylemek mümkündür.

H1 hipotezi sonucuna göre ise, örgütsel destek algısı çalışanın duygularını ifade etmesi üzerinde pozitif bir etkiye sahip değildir. Bu sonuca göre H1 hipotezi kabul edilmemiştir. Örgütsel desteğin diğer destek algılarına göre daha soyut olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum çalışanın duygularını ifade etmesi üzerinde etkili değildir.

Literatürde örgütsel destek, yönetici desteği ve çalışma arkadaşları desteğinin işgörenin duygularını ifade etmesine yönelik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu durum işgörenin iş yaşamında hatta özel yaşamında olumlu duyguları beraberinde getirmekte midir? düşüncesinden hareketle bu çalışma planlanmıştır. Duyguları ifade etme literatürde üzerinde henüz yeterince araştırma yapılmamış kavramlardan birisidir. Bu nedenlerden dolayı araştırmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın sınırlılıkları, zaman ve mali imkânlar göz önünde bulundurularak sadece Çorum il merkezinde gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bu açıdan çalışma modelinin farklı illerde araştırılması olası farklılıkların tespit edilmesi açısından öneri olarak ifade edilebilir. Çalışmanın örneklem birimi açısından kısıdı ise, verilerin Çorum Organize Sanayi Bölgesinde makine

imalatı yapan işletmelerden toplanmış olmasıdır. Bu kısıtlar nedeniyle, sonuçlarla ilgili bir genelleme yapmak mümkün değildir.

Araştırmanın farklı ve daha büyük örneklemeler üzerinde tekrarlanması genellenebilir sonuçlara ulaşılmasını mümkün kılabilir. Araştırma modellerinin, belli sektörler üzerinde karşılaştırmalı çalışmalar yapılarak elde edecek sonuçlar öneri mahiyetinde belirtilebilir. Kavramlar arasında olası aracı etkilerde araştırma sonuçları üzerinde etkili olabileceği için öneri olarak ifade edilebilir. Bir işgörenin duyguları ifade etmesinin öncüllerinin ve sonuçlarının neler olacağı da yapılabilecek çalışmalara öneri mahiyetinde ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

- BLAU, M. Peter. (1964), *Exchange and Power in Social Life*, NY: John Wiley & Sons.
- BOZOĞLAN, Bahadır ve ÇANKAYA, İbrahim, (2012), “Psikolojik Danışmanların Duygularla Başa Çıkma Yollarının İncelenmesi”. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, cilt.13, S. (2), ss. 15-27.
- BURKE, J. Ronald. (2003), “Nursing Staff Attitudes Following Restructuring: The Role of Perceived Organizational Support, Restructuring Processes and Stressors”, *International Journal of Sociology and Social Policy*, vol.23, No.(8-9), pp. 129-157.
- ÇOKLUK, Ömay; ŞEKERCİOĞLU, Güçlü ve BÜYÜKÖZTÜRK, Şener. (2014), *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*, Pegem Akademi, Ankara.
- DECONINCK, B. James; DECONINCK, B. Mary ve LOCKWOOD, Frank (2015), “Influence of Job Fit, Perceived Support, and Organizational Identification in the Sales Force: An Analysis of Antecedents and Outcomes”, *Archives of Business Research*, vol.3, No.5, pp.51-60.
- DEMİRER, Ömür ve BÜLBÜL, Hasan. (2014), “Kamu ve Özel Hastanelerde Hizmet Kalitesi, Hasta Tatmini ve Tercihi Arasındaki İlişki: Karşılaştırmalı Bir Analiz”, *Amme İdaresi Dergisi*, cilt.47, S. 2, ss. 95-119.
- DEMİRHAN, Yılmaz; KULA, Sedat ve KARAGÖZ, Gökçe. (2014), “İş Memnuniyeti Ve Yönetici Desteğinin Memurların Performansına Etkisi: Diyarbakır Özel Harekat Polis Birimi Örneği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt.19, S. (1), ss. 285-297.
- DUCHARME, J. Lori. & MARTIN, K. Jack. (2000). “Unrewarding Work, Coworker Support, and Job Satisfaction”, *Work and Occupations*, vol.27, pp. 223-243.
- EISENBERGER, Robert; Fasolo, P. Davis ve LaMastro, V. (1990), “Perceived Organizational and Employee Diligence, Commitment and Innovation”, *Journal of Applied Psychology*, vol.75, No. 1, pp. 51-59.
- EISENBERGER, Robert; CUMMINGS, Jim; ARMELI, Stephen ve LYNCH, Patrick, (1997), “Perceived Organizational Support, Discretionary Treatment, and Job Satisfaction”, *Journal of Applied Psychology*, vol.82, No. 5, pp. 812-820.
- EMHAN, Abdurrahim; KULA, Sedat ve TÖNGÜR, Aykut (2013), “Yapısal Eşitlik Modeli Kullanılarak Yönetici Desteği, Örgütsel Bağlılık, Örgütsel Performans Ve Tükenmişlik Kavramları Arasındaki İlişkilerin Analizi: Kamu Sektöründe Bir Uygulama,” *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt.31, S. 1, ss. 53-69.
- ERGAN, E. Güngör; KÜTÜK, Ş. Birsen ve ÇOSTUR, Recai. (2012), *Davranış Bilimleri*, Siyasal Kitabevi, Ankara.

- GİRAY, M. Deniz ve ŞAHİN, N. Deniz (2012), “Algılanan Örgütsel, Yönetici Ve Çalışma Arkadaşları Desteği Ölçekleri: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması”, *Türk Psikoloji Yazıları*, Aralık 2012. cilt.15, S. 30, ss. 1-9.
- GÜRBÜZ, Sait ve ŞAHİN, Faruk. (2014), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Felsefe-Yöntem-Analiz*, Seçkin, Ankara.
- HUTCHISON, Steven. (1997). A Path Model of Perceived Organizational Support. *Journal of Social Behavior and Personality*, vol.12, pp. 159-174.
- İPLİK, Esengül; İPLİK, N. Fatma ve EFEOĞLU, İ. Efe, (2014), “Çalışanların Örgütsel Destek Algılarının Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkisinde Örgütsel Özdeşleşmenin Rolü”, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, cilt.6, S.12, ss. 109-121.
- KANBUR, Engin (2016), “Algılanan Örgütsel Desteğin Çalışanların İç Girişimcilik Performansları Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi”, *Kafkas Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 7(14), 443-460.
- KING, A. Laura. ve EMMONS, A. Robert. 1990. “Conflict over Emotional Expression: Psychological and Psychical Correlates”, *Journal of Personality and Social Psychology*, cilt.58, S. 5, ss. 864- 877.
- KUZUCU, Yaşar, (2011), “Duyguları İfade Etme Ölçeği'nin Uyarlanması: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışmaları”. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, cilt.19, S. 3, ss. 779-792.
- LU, Luo. (1999), Work Motivation Job Stress and Employee Well-Being” *Journal of Applied Studies*, vol.8, No.1, pp. 61-73.
- NG, W. H. Thomas ve SORENSON, L. Kelly (2008). “Toward a Further Understanding of the Relationships Between Perceptions of Support and Work Attitudes: A Meta-Analysis”, *Group and Organization Management*, vol.33, pp. 243-268.
- ÖKSÜZ, Yücel, (2012), “Duyguların Açılması Eğiliminin Üniversite Öğrencilerinin Duygularını İfade Edebilmeleri Üzerindeki Etkisi”, *The Journal of Academic Social Science Studies, International Journal of Social Science*, cilt.5, S. 2, ss. 421-438.
- PENNEBAKER, W. James, (1997), “Writing About Emotional Experiences as a Therapeutic Process”, *Psychological Science*, vol. 8, No. 3 (May, 1997), pp. 162-166.
- POLATCI, Sema. 2015. “Örgütsel ve Sosyal Destek Algılarının Yaşam Tatmini Üzerindeki Etkisi: İş ve Evlilik Tatmininin Aracılık Rolü”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt.11, Yıl 11, S. 2, ss. 25-44.
- RHOADES, Linda ve EISENBERGER, Robert. (2002), “Perceived Organizational Support: A Review of The Literature”, *Journal of Applied Psychology*, vol.87, No.4, pp. 698-714.
- STEPHEN, P. Robbins ve TIMOTHY, A. Judge, (2013), *Örgütsel Davranış-Organizational Behavior*, Çeviri Editörü: İnci Erdem. 14. Basım. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Türkiye Cumhuriyeti Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Türkiye 81 İl Sanayi Durum Raporu, Sanayi Genel Müdürlüğü, (2014, Ekim), Ankara.
- ÜNLER, Ela; ÇALIŞKAN, Sibel ve DURMAZ, V. Burçak, (2015), “Ses Veriyorum Ama Güvende Miyim? Yönetici Tutumunun Çalışan Sesine Etkisi”, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 3. Örgütsel Davranış Kongresi, ss.66-70.
- ŞENER, İrge; TURHAN, Y. Dilşah ve YILDIRIM, N. Zeynep (2015), “Algılanan Örgütsel Destek ve İş Çevresine Uyumun İşe Yabancılaşma Üzerine Etkisi: Eğitim Sektöründe Bir Uygulama, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 3. Örgütsel Davranış Kongresi, ss. 509-514.

2012-2015 YILLARI ARASINDA DİN İŞLERİ YÜKSEK KURULU'NA İNTİKAL EDEN SORULARIN YAYGIN DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kamil ÇOŞTU¹

Atıf/©: Çoştı, Kamil (2017). 2012-2015 Yılları Arasında Din İşleri Yüksek Kurulu'na İntikal Eden Soruların Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.1061-1082

Özet: Diyanet İşleri Başkanlığı'nun temel görev alanlarından biri, toplumu dinî yönden bilgilendirmektir. Toplumun bu ihtiyacının karşılanması için oluşturulan kurumun en üst birimi, Din İşleri Yüksek Kurulu'dur. 2012-2015 arası yıllarda bu kurula, toplam 147.718 dinî muhtevalı soru yöneltilmiş olup, bu sayı 1965-2000 arası döneminden daha fazladır. Bu araştırmada 2012-2015 yılları arasında kurula yöneltilen sorular; cinsiyet, eğitim durumu, yaş, yaşanan bölge gibi çeşitli açılardan tablolaştırılmış, bunlarda yer alan dinî içerikli konulara yönelik sayısal veriler, yaygın din eğitimi açısından ele alınmıştır. Bu verilere dayanılarak toplumun din eğitimindeki problemleri alanların çözümü için kurum, kuruluş, görsel-yazılı basın ve yüksek din öğretimi yapan fakülteler gibi bu ihtiyacın karşılanmasında etkin rol alacakların üzerlerine düşen görevler hakkında yorumlamalarda bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Din İşleri Yüksek Kurulu, dinî soru, din eğitimi, fetva.

Evaluation of the Questions Submitted to the High Board Of Religious Affairs Between The Years 2012-2015 in Terms Of Informal Religious Education

Citation/©: oştu, Kamil (2017). Evaluation of the Questions Submitted to the High Board Of Religious Affairs Between The Years 2012-2015 in Terms Of Informal Religious Education, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp. 1061-1082

Abstract: One of the main tasks of the Presidency of Religious Affairs is to inform the society with religious aspects. To serve this purpose the highest unit of the institution is the High Board of Religious Affairs. 147,718 questions with religious content were totally addressed to the board between the years 2012-2015 which is more than the whole period of 1965-2000. In this research questions addressed to the board between the years 2012-2015 are turned into tables according to gender, educational status, age, area of living etc. and this digital data in terms of religious subjects is examined from the view of informal religious education. Based on this data to solve the problematic areas of religious education of the society we have observed the responsibilities of active actors such as institutions, organizations, audio visual media and faculties with high religious education.

Keywords: Higher Council for Religious Affairs, religious questions, religious education, fatwa.

I. GİRİŞ:

İnsanoğlu karşılaştığı problemi veya aklına takılan soruyu ozmek için çaba gösterir. Bunun için ya bilgi kaynaklarına kendi baŐvurur ya da yardım ister. (Dağcı, 2002, 61) Soru ve/veya sorunun ozümü için bilgi kaynaklarına baktığında, en güvenilir olanları tercih eder, birilerinden yardım talebinde bulunduğunda da, kendince en güvenilen kişi ya da kuruma yönelir. Türkiye’de dinî soru/sorunların ozümü için yardım ve bilgi talebinde bulunulan kurumların başında Diyanet İŞleri Başkanlığı gelmektedir. (Taş, 2002, 98-99; Konda, 2014, 21)² Diyanet İŞleri Başkanlığı, halkın dinî soru/sorunları ile doğrudan olduğu gibi interaktif yollarla da ilgilenmektedir. Bu durum, kurumla ilgili kanunda yer alan, halkın dinî açıdan bilgilendirilmesi görevi ile doğrudan ilişkilidir. (Resmi Gazete, 13.07.2010)³ BaŐkanlıđın yaptığı icraatın halk tarafından benimsenmesi, dinî soru ve sorunların cevaplandırılmasında kurumun tercih edilir olmasını etkilemektedir.

Diyanet İŞleri Başkanlığı’nın dinî soruları cevaplandırması, sadece bilgi eksikliğini giderme olarak değil, manevi rehberlik ve danışmanlık kapsamında

² Kemalettin Taş’ın aktardığı veriye göre, halkın Diyanet İŞleri Başkanlığı’na dinî bilgi konusunda güvenme oranı %80.9’dur. KONDA Araştırma ve Danışmanlık Şirketi’nin yaptığı araştırmada ise bu oran %72 olarak çıkmıştır.

³ İlgili kanun maddesi Şu Şekildedir: “Madde 1 – İŐlam Dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek üzere; Başbakanlığa bağlı Diyanet İŞleri Başkanlığı kurulmuştur.”

da düşünülmesi gereken önemli bir hizmettir. Türkiye'de dinî rehberlik ve danışmanlık hizmeti yeni gelişen bir alan olması sebebiyle bazı problem ve muğlaklıklara sahiptir. Bu durumu yapılan rehberlik türüne (dinî rehberlik, dinî danışma, manevî danışma, pastoral danışma, manevî sosyal hizmetler, dinî psikoterapi gibi) pek çok isimlendirilmenin verilmesinden anlamak mümkündür. (Türk, 2014, 39) Bununla birlikte, geçmişte de bu hizmetin farklı tanımlama ve görevlerle icra edildiği görülmektedir. Bu açıdan rehberliğin türü ve mahiyeti değişse de asıl amacı olan insanın probleminin çözümüne yardımcı olma vasfının baki kaldığı anlaşılmaktadır.

Türk-İslam klasik literatürüne dinî soruların cevaplandırılması açısından bakıldığında, bu hizmetin özellikle “fetva” başlığı çerçevesinde işlendiği görülmektedir. Klasik kitaplarda dinî soru yönelten kişi ‘müstefti’, cevaplayan ‘müftü’, cevap ‘fetva’ olarak geçmektedir. Bu ifadelerin kökeni ise, Kur’an-ı Kerim’deki çeşitli ayetlere dayanmaktadır. (Bakara 2/189, 215, 217, 219, 220, 222; Maide 4; Araf 187; Enfa1 1; İsrâ, 85; Kehf 83; Taha 105; Nisa 127, 176.) Her ne kadar fetva konusu pek çok yayına ilham kaynağı olmuş olsa da din eğitimi ve manevî rehberlik-danışmanlık açısından inceleyen araştırma sayısı oldukça sınırlıdır. Bu alanda neşredilmiş eserlerden bir tanesi Remziye Ege tarafından kaleme alınmış olan *Dinî Rehberlik* adlı neşriyattır. Yazar bu eserde dinî danışmanlık ve rehberliğin kuramsal çerçevesine değindiği gibi Aile ve Dinî Rehberlik Büroları’na gelen bazı sorular ve cevapları hakkında malumatlar da paylaşmaktadır. (Ege, 2015, 105-129)

Aslında bu araştırmanın temel problemi de buna dayanmaktadır. Yani bu araştırmanın problemini Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu’na gelen soruların istatistikî verilerinin yaygın din eğitimi açısından nasıl yorumlanabileceğidir. Araştırmanın konusu ise; yıl, yaş, cinsiyet ve eğitim durumu açısından 2012-2015 arası yıllar gelen soruların analiz edilmesidir. Ayrıca bu istatistikî verilerden yola çıkılarak, toplumun dinî bilgisini etkileyen farklı kurum, kuruluş, STK vb. toplulukların yapması gerekenler hakkında öneriler de bulunulacaktır. Bu araştırma ile amaçlanan ise, toplumun dinî muhtevalı problem veya sorularına yönelik çözüm önerilerinde bulunmaktır. Çünkü hizmet verimliliğinin artmasında toplumun doğru tahlil edilmesi için bu tür bilgiye ihtiyaç duyulmaktadır. Konu hakkında istatistikî bilgiler içeren yeterli çalışmanın bulunmaması bu çalışmayı önemli kılmaktadır. Konu hakkında yapılan araştırmalardan birinde Diyanet İşleri Başkanlığı’nın verdiği bu manevî rehberlik ve danışmanlık hizmeti hakkında yeterince araştırmanın yapılmaması şu şekilde ifade edilmiştir:

“Diyanet İşleri Başkanlığı’nın teşkil edildiği 1924 tarihinden 2001 tarihine kadar 77 yıllık süre içerisinde Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından verilen kararlar, Kurul uzmanlarınca teker teker incelenerek, konularına göre tasnif edilmektedir. Bu kararların, Cumhuriyet tarihimiz boyunca Türkiye’de dini hayatın tezahür seyrini ve geçirdiği İstihaleleri göstermesi bakımından önemli bir ampirik malzeme oluşturacağını düşünüyoruz.” (Dağcı, 2002, 9)

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı üzere dini anlayış ve yaşayış durağan değildir. Gelecekte yaşanabilecek problemlerin çözümleri için geçmişin çok iyi bilinmesi gerekmektedir. Mesela günümüzde cemaat dindarlığının yerini giderek bireysel dindarlık almaktadır. Çünkü insanlar ilmi, mantıki ve gerçekçi dinî bilgilerle ikna olmak istemektedir. Yani geçmiş ile günümüz insanların tutum ve anlayışları arasında ciddi farklar bulunmaktadır. Bu sebeple din hizmetleri icra edilirken hizmet verimliliğinin artması için, toplumun beklentilerinin doğru tahlil edilmesi önem arz etmektedir. (Görmez, 2012, 191-193) Aksi takdirde insanlar bu ihtiyacı gidermek için yanlış yönelimlerde bulunacaktır.

Türk toplumunun doğru ve güvenilir bilgiye ulaşmasında Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesindeki Din İşleri Yüksek Kurulu’nun büyük önemi bulunmaktadır. Kurulun 2012’de tam olarak interaktif hale getirdiği dinî soru cevaplama hizmeti, maalesef Ocak 2016’da kurula yapılan bir iftira sonucu kapanmıştır. Kasım 2015’te Kurul Başkanı’nın izni ile bu araştırmaya konu olan veriler, tarafımıza verilmiştir.

Din İşleri Yüksek Kurulu bu hizmeti 2010 yılında yürürlüğe giren kanun çerçevesince yürütmekte olup, (Resmî Gazete, 13.07.2010)⁴ KAYSİS’te⁵ de görev ve sorumlulukları sıralanmıştır. (Hizmet Listesi, 26.04.2016).⁶ Din İşleri

⁴ Kurulun görevlerine 1930’lu yıllardaki resmî gazeteden bakıldığında sorumluluk alanının 4 madde ile sınırlandığı görülmektedir. Bu durum kurulun görev alanının genişlediğini göstermektedir. **Resmî Gazete**, “*Diyanet İşleri Reisliği Teşkilatının Vazifelerini Gösterir Nizamname*”, 16.01.1937, s.8969.

⁵ Elektronik Kamu Bilgi Yönetim Sistemi

⁶ Maddeler şunlardır: 1. *Dinî soruların cevaplandırılması*, 2. *Yurt içi ve yurt dışında bilimsel yeterlikleri ile tanınmış bilim ve din adamları ve kamu kurum/kuruluşlarının katılımı ile din şurası hazırlıklarının yapılması ve düzenlenmesi*, 3. “*Güncel dinî meseleler itişare toplantısı*” hazırlık çalışmalarının yapılması ve düzenlenmesi, 4. *Yazılı, sesli ve görüntülü eserlerin, incelenerek dinî açıdan görüş bildirilmesi*, 5. *Tv ve radyo yayınlarında, panel ve seminerlerde vatandaşlarımızı din konusunda aydınlatmak üzere kurul üyesi veya kurul uzmanı görevlendirilmesi*, 6. *Yurt içi ve yurt dışında dinî konularda inceleme ve araştırmalar yapılması*, 7. *Din Şurası toplantısı sonuçlarının kitap haline getirilmesi ve bastırılması*, 8. *Güncel dinî meseleler itişare toplantısı sonuçlarının kitap haline getirilmesi ve bastırılması*, 9. *Açıklığa kavuşturulmayı bekleyen gündemdeki dinî konulara ilişkin çalıştay düzenlenmesi.*

Hizmet Listesi, <https://envanter.kaysis.gov.tr/HizmetlerYazdir.aspx?ID=37253>, 26.04.2016.

Yüksek Kurulu bu görev ve sorumlulukları beş komisyon ve AR-GED Yönetim Kurulu tarafından yürütülmektedir. (Kurt, 2013, 20.)

Kurulun görevlerinin bir kısmını taşra teşkilatlarındaki Aile ve Dinî Rehberlik Büroları gerçekleştirmektedir. Daha iyi hizmet vermek için altyapı çalışmaları devam etmekte olup, sayıları gün geçtikçe artmaktadır. (Özdemir, 2013, 29) Çünkü yapılan araştırmalara göre bu büroların hizmet verdikleri yer ile dinî soru türleri arasında yakın ilişki vardır. (Özdemir, 2013, 111) Benzer şekilde yaş ve cinsiyet açısından da bazı benzerliklerin olduğu anlaşılmaktadır. (Yılmaz, 2012, 78) Mesela 2008 yılı İstanbul Müftülüğü'ne (Fetva Odası'na) gelen toplam soru 18.547 olup, bunun 10.592 kadın, kalanı erkekler tarafından sorulmuştur. (Meriç, 2010, 242) Bu sayı 2011 yılında 37.609 olup bu sayı sadece Bayan Fetva Odası'na gelen soru sayısıdır. Toplamda İstanbul Müftülüğü 2011 yılında içerisinde gelen soru sayısı 80-85 bin civarındadır. (Meriç, 2015, 517) Diyanet İşleri Başkanlığı'na yöneltilen sorulara bakıldığında; ibadete yönelik, çağın gerektirdiği problemlerin çözümü hakkında ve şahısların özel hayatlarında yaşadığı problemlerle ilgili olduğu görülmektedir. Ayrıca çeşitli kurum ve kuruluşlarca mütalaa ve bilgi amaçlı sorular yöneltilmiştir.

Görüldüğü üzere insanlar bireysel ya da toplumsal sorunların çözümünde Din İşleri Yüksek Kurulu'na başvurmaktadır. Günümüzde elektronik posta yoluyla soru sorma ve cevaplama usulü gittikçe yükselen bir trend sergilemektedir. Din İşleri Yüksek Kurulu, bu soruları yanıtladığı gibi ayrıca yıllık yaklaşık olarak 2.000 civarında dini muhtevalı kişisel (yazılı) dilekçeye de cevap vermektedir. Sistematik olarak bunların önemli başlıklarını, ibadetler, Kur'an-ı Kerim, dualar, malî-iktisadi konular, aile hayatı vb. bireysel ve toplumsal konular oluşturmaktadır. (Dağcı, 2002, 10)

II. 2012-2015 ARASINDA DİN İŞLERİ YÜKSEK KURULUNA GELEN SORULAR VE YORUMLANMASI

Kasım 2015'te Din İşleri Yüksek Kurulu'nun verdiği izinle kurula yöneltilen sorulara ait istatistikî veriler tarafımıza verilmiştir. Kurulun etkin ve verimli online hizmeti Ocak 2016'da yapılan bir iftira sonucu kaldırılmıştır.⁷ Her ne

⁷ Bu iftiranın FETÖ tarafından yapıldığına dönemin bazı gazeteleri dikkat çekmiştir. Aslında kurula yapılan bu saldırı, ihanet şebekesinin gelecekte doğrudan devlete ve millete yönelik teröre girişiminde bulunacağına bir ön göstergesi olarak da değerlendirilebilir. Maalesef kurula yapılan bu saldırı online fetva hizmetinin kaldırılmasına sebebiyet verilmiştir. (Sabah Gazetesi, 10.01.2016)

kadar daha etkin bir online hizmetinin açılacağı belirtilmişse de, henüz somut bir gelişme yaşanmamıştır.

Aşağıdaki verilerden kurulun ne kadar önemli hizmet gördüğü daha net anlaşılacaktır. Bu tablolarda cinsiyet, yaş, eğitim durumu gibi etkenler yöneltilen konu başlığı ile soru sayısı açısından değerlendirilecektir.

A. 2012-2015 Yılları Arasında Yöneltilen Soruların Cinsiyet – Yıl Türleri Açısından İlişkisi

2012-2015 yılları arasında Din İşleri Yüksek Kurulu'na online soru yönelten kişilerin cinsiyet ve yıl açısından durumları aşağıdaki tablodaki gibidir.

Tablo I: Cinsiyet & Yıl İlişkisi

Yıllar	Kadın	Erkek
2012	21.049	50.337
2013	17.865	44.180
2014	12.126	33.328
2015	6.609	19.873

Yukarıda tabloya bakıldığında, erkeklerin kadınlara oranla daha çok soru yönelttiği görülmektedir. Bununla birlikte, 2012 yılında diğer yıllara oranla daha fazla sorunun yöneltildiği anlaşılmaktadır. Bu sayının 2012 sonrasında giderek azalması, dinî soru cevaplamaya yönelik internet sitelerinden artması etkilemiş olabilir. Aynı zamanda “Alo Fetva” hattı ile ilgili bazı medya gruplarınca yalan, yanlış haberlerin insanları etkilemesi muhtemeldir. Makale sonuna önemine binaen konulan Ek 1’de görüleceği üzere toplumun dini sorularının çözümünde Diyanet İşleri Başkanlığı’na yönelttiği soru sayısı (düzenli olmasa da) artış göstermiştir.

B. 2012-2015 Arasındaki Soruların Konulara Göre Dağılımı

2012 -2015 arasında Din İşleri Yüksek Kurulu'na gönderilmiş olan soruların konu başlıkları ile yıllar arasındaki ilişki durumu aşağıdaki gibidir.

Tablo II: Yıllara Göre Konuların Dağılımı

Konu Başlığı	2012	2013	2014	2015
Aile Hayatı	1.063	8.474	5.861	2.792

Kur'an-ı Kerim	-	-	-	128
Dua ve Zikir	2.494	2.232	1.757	837
Adak ve Yemin	1.459	1.254	983	452
Kurban	2.140	1.356	1.155	599
Hac ve Umre	944	872	520	365
Zekât ve Sadaka	3.260	2.929	2.555	1.283
Oruç	5.243	4.098	3.179	1.382
Namaz	9.834	8.637	6.094	3.415
Ticari Hayat	5.636	4.094	3.413	2.378
Hz. Peygamber	994	745	720	736
Tasavvuf	1.501	1.232	775	222
Vakıf	-	109	115	51
Miras ve Vasiyet	-	-	174	332
Kadınlara Özel	-	-	362	771
Ahlak	-	-	407	788
Sosyal Hayat	12.467	13.768	8.870	5.065
Yiyecek ve İçecekler	-	-	-	197

Tıp ve Sağlık	-	-	-	283
Bidat ve Hurafeler	-	-	-	330
Dinler	2.319	2.961	1.533	378
Akaid (İnanç)	3.940	4.954	4142	2.285
Mezhepler	742	807	615	319
Taharet (Temizlik)	4.983	3.471	2.208	1.094

Yukarıdaki tabloya bakıldığında, genel itibariyle soru sayılarının 2012'den 2015'e yaklaştıkça giderek azaldığı görülmektedir. Bazı başlıklarda ise, soru sayısı grafiğinin ilk önce yükseldiği sonra düştüğü görülmektedir. Son yıllarda Kur'an-ı Kerim, miras ve vasiyet, kadınlara özel durumlar, bidat ve hurafeler gibi konularda soruların yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durum, mezkûr başlıkların sonradan eklenmiş olduğu izlenimi vermektedir. Ayrıca bu başlıklardaki soruların artan bir grafik izlediği anlaşılmaktadır. Sosyal hayat, namaz, taharet, oruç ve aile hayatı ile ilgili yöneltilen konuların diğerlerine oranla daha yüksek olduğunu söylemek mümkündür.

C. 2012-2015 Yılları Arasında Soru Yönelten Kişilerin Yaş ile Konu Başlıkları Arasındaki İlişki

2012-2015 yılları arasında Din İşleri Yüksek Kurulu'na online soru yönelten kişilerin yaş açısından durumları aşağıda yer alan tablodaki gibidir.

Tablo III: Yaş ile Konu Başlığı Arasındaki İlişki

Konu Başlığı	Yaş					
	10-18	19-25	26-35	36-45	45-60	60 Üstü
Aile Hayatı	1.318	6.457	1.4397	4.787	1.921	220
Kur'an-ı Kerim	10	30	53	24	11	4
Dua ve Zikir	683	1.983	2.929	1.229	709	121

Adak ve Yemin	297	1034	2034	678	288	47
Kurban	139	667	2.583	1.276	673	66
Hac ve Umre	136	352	973	684	500	116
Zekât ve Sadaka	221	1.122	4.898	2.643	1.263	179
Oruç	1.270	3.304	5.982	2.626	1.168	141
Namaz	2.208	5.933	10.733	5.613	3.683	653
Ticari Hayat	370	2.744	8.232	3.486	1.210	100
Hz. Peygamber	500	851	1.129	494	284	44
Tasavvuf	689	1.177	1.318	445	222	38
Vakıf	14	67	86	65	37	11
Miras ve Vasiyet	6	53	137	140	161	14
Kadınlara Özel	73	311	501	212	75	8
Ahlak	206	325	408	193	97	18
Sosyal Hayat	4.148	10.406	17.098	6.847	2.875	299
Yiyecek ve İçecekler	20	44	73	47	17	2
Tıp ve Sağlık	19	61	131	62	19	3
Bidat ve Hurafeler	38	73	128	57	42	5
Dinler	783	1.907	2.825	1.232	655	151
Akaid (İnanç)	1.960	4.201	5.485	2.460	1.247	236
Mezhepler	283	838	971	330	168	32

Taharet (Temizlik)	1.591	3.568	4.729	1.671	673	100
-------------------------------	-------	-------	-------	-------	-----	-----

Yukarıdaki tabloya bakıldığında, soru yöneltenler arasında 26-35 arasında olanların diğerlerine oranla daha fazla dinî bilgi arayışı içerisinde olduğu görülmektedir. Bu durum dinî hayatın yetişkinliğe geçmiş olan kişilerde daha canlı olduğunu göstermesi şeklinde değerlendirilebileceği gibi, yoğun iş hayatı sebebiyle sorularının cevabını online araçlar vasıtasıyla araması olarak da yorumlanabilir. 26-35 yaş grubundaki kişiler arasında en çok yöneltilen başlıkların sosyal hayat, ticarî hayat ve namazın olduğu, en azların ise, Kur'an-ı Kerim, yiyecek-içecekler ve vakıf konularının olduğu anlaşılmaktadır.

26-35 yaş grubu haricindekiler için ayrıca şunları söylemek mümkündür. 10-18 yaş bandında olanlar, 60 ve üstüdekilere göre genel olarak daha fazla soru yöneltilmişlerdir. Bu durumun gençlerin interaktif sistemi etkin halde kullanmasından kaynaklanıyor olabilir. Bir diğer husus ise, 19-25 arasında olanların evlilik çağında olmaları sebebiyle diğer yaş gruplarına göre bu başlıkta daha fazla soru yönelttiği görülmektedir.

D. 2012-2015 Yılları Arasında Soru Soran Kadınların Yaşları ile Konu Başlıkları Arasındaki İlişki

2012-2015 yılları arasında Din İşleri Yüksek Kurulu'na online soru soran kadınların yaşları ile yönelttiği sorular arasındaki ilişki aşağıda yer alan tablodaki gibidir.

Tablo IV: Kadınların Yaşları ile Yönelttiği Sorular Arasındaki İlişki

Konu Başlığı	Yaş					
	10-18	19-25	26-35	36-45	45-60	60 +
Aile Hayatı	428	2.935	5.421	1.272	357	21
Kur'an-ı Kerim	2	7	24	5	1	-
Dua ve Zikir	291	989	1.340	514	157	8
Adak ve Yemin	90	422	799	188	61	10
Kurban	30	263	715	216	68	4

Hac ve Umre	49	149	350	191	82	20
Zekât ve Sadaka	58	461	1.298	488	207	17
Oruç	363	1.340	2.233	770	221	18
Namaz	575	1.902	2.612	1.045	426	46
Ticari Hayat	69	590	1.180	372	124	6
Hz. Peygamber	142	211	205	75	28	4
Tasavvuf	232	358	340	95	43	5
Vakıf	2	16	17	11	2	-
Miras ve Vasiyet	3	14	36	29	34	2
Kadınlara Özel	60	275	384	143	40	3
Ahlak	58	114	93	36	10	-
Sosyal Hayat	1236	3.936	4.887	1.449	435	34
Yiyecek ve İçecekler	7	17	17	8	-	-
Tıp ve Sağlık	10	25	45	18	3	-
Bidat ve Hurafeler	9	23	33	10	9	1
Dinler	251	580	741	250	85	17
Akaid (İnanç)	497	1.280	1.423	486	144	18
Mezhepler	78	352	267	55	21	3

Taharet (Temizlik)	394	1.436	1.795	537	104	12
-------------------------------	-----	-------	-------	-----	-----	----

Yukarıdaki tabloya bakıldığında, 26-35 yaş bandındaki kadınların diğerlerine oranla daha fazla soru yönelttiği görülmektedir. Bu yaş bandındaki kadınlar genel itibariyle iş ve aile yaşamına dâhil olmaları sebebiyle daha fazla dinî sorun ile karşılaşmış olabilirler. Bu yaş bandını 19-25 yaş arasındakiler takip etmektedir. Hatta 19-25 yaş arasında olanların, 26-35'tekilere göre ahlak ve tasavvuf konu başlıkları arasında daha fazla soru yönelttiği de anlaşılmaktadır. 60 ve üstü yaştakilerin bazı konu başlıklarından hiç soru yöneltmediği, en çok merak ettikleri hususu ise, namaz başlığının oluşturduğu verilerde yer almaktadır.

E. 2012-2015 Yılları Arasında Soru Soran Erkeklerin Yaşları ile Konu Başlıkları Arasındaki İlişki

2012-2015 yılları arasında Din İşleri Yüksek Kurulu'na online soru soran erkeklerin yaşları ile yönelttiği sorular arasındaki ilişki aşağıda yer alan tablodaki gibidir.

Tablo V: Erkeklerin Yaş Göre Yönelttiği Sorular Arasındaki İlişki

Konu Başlığı	Yaş					
	10-18	19-25	26-35	36-45	45-60	60 +
Aile Hayatı	890	3.522	8.976	3.515	1.564	199
Kur'an-ı Kerim	8	23	29	19	10	4
Dua ve Zikir	392	994	1.589	715	552	13
Adak ve Yemin	207	612	1.235	490	227	37
Kurban	109	404	1.868	1.060	605	62
Hac ve Umre	87	203	623	493	418	96
Zekât ve Sadaka	163	661	3.600	2.155	1.096	162
Oruç	907	1.964	3.749	1.856	947	123

Namaz	1.633	4.031	8.121	4.568	3.257	607
Ticari Hayat	301	2.154	7.052	3.114	1.086	94
Hz. Peygamber	358	640	924	419	256	40
Tasavvuf	457	819	978	350	179	33
Vakıf	12	51	69	54	35	11
Miras ve Vasiyet	3	39	101	111	127	12
Kadınlara Özel	13	36	117	69	35	5
Ahlak	148	211	315	157	87	18
Sosyal Hayat	2.912	6.470	12.211	5.398	2.440	265
Yiyecek ve İçecekler	13	27	56	39	17	2
Tıp ve Sağlık	9	36	86	44	16	3
Bidat ve Hurafeler	29	50	95	47	33	4
Dinler	532	1.327	2.084	982	570	134
Akaid (İnanç)	1.463	2.921	4.062	1.974	1.103	218
Mezhepler	-	496	704	275	147	29
Taharet (Temizlik)	-	-	2.934	1.134	569	-

Yukarıdaki tabloya bakıldığında, 26-35 yaş bandında olanların diğerlerine oranla daha fazla soru yönelttiği görülmektedir. Benzer bir durum bir kadınlara ilgili bir önceki tabloda görülmektedir. Kadınlarda olduğu gibi bu yaş bandındaki erkeklerin de genel itibarıyla iş ve aile yaşamına mezkûr yaşlarda dâhil olmaları sebebiyle daha fazla dinî sorun ile karşılaşmış olabilirler. Diğer yaş grupları arasında bakıldığında ise, bir kısmında 10-18, kimindeyse 36-45 yaş bandında olanların yönelttiği soruların daha fazla olduğu görülmektedir. Konu başlıkları arasında; sosyal hayat, ticarî hayat ve

namaz başlıklarının en çok soruları kapladığı anlaşılmaktadır. Önceki tablolarda olduğu gibi 60 yaş ve üstü olanların sorularının en az düzeyde olduğu görülmektedir.

F. Eğitim Durumu

Din hizmetleri verirken önem arz eden bir durum hitap edilen kitlenin eğitim durumudur. Çünkü muhatap kitlenin bilgi dağarcığı ve ona ulaşma yöntemi eğitimcinin dikkat etmesi gereken önemli hususlardandır.

Tablo VI: Eğitim ile Yöneltilen Sorular Arasındaki İlişki

Konu Başlığı	Öğrenim Durumu					
	İlköğretim	Ortaöğretim	Ön Lisans	Lisans	Yüksek Lisans	Doktora
Aile Hayatı	1.337	6.816	4.946	12.247	1.948	364
Kur'an-ı Kerim	3	20	25	77	3	-
Dua ve Zikir	343	2.183	1.327	2.977	442	72
Adak ve Yemin	216	1.085	694	1.838	287	35
Kurban	254	1.180	963	2.347	412	71
Hac ve Umre	196	661	490	1.111	190	44
Zekât ve Sadaka	396	1.916	1.612	5.062	871	148
Oruç	696	3.835	2.222	6.048	883	203
Namaz	1.415	7.895	5.063	11.578	1.565	351
Ticari Hayat	442	2.728	2.211	8.330	1.487	295
Hz. Peygamber	163	938	523	1.337	186	53
Tasavvuf	188	1.281	648	1.410	183	32

Vakıf	13	69	40	115	24	7
Miras ve Vasiyet	25	98	78	247	46	10
Kadınlara Özel	37	210	221	574	71	20
Ahlak	39	332	239	496	79	12
Sosyal Hayat	1.420	9.982	6.475	18.778	2.876	587
Yiyecek ve İçecekler	2	40	35	98	17	5
Tıp ve Sağlık	3	57	44	149	21	9
Bidat ve Hurafeler	11	90	62	141	22	4
Dinler	560	2.338	1.226	2.524	469	88
Akaid (İnanç)	616	4.407	2.258	6.503	947	198
Mezhepler	103	672	442	1.088	143	28
Taharet (Temizlik)	607	3.633	1.909	4.859	636	118

Yukarıdaki tabloya bakıldığında, lisans mezunu olanların diğerlerine oranla daha fazla soru yönelttiği görülmektedir. Yukarıdaki bu durum, eğitim süresi seviyesi arttıkça soru sayısı artar veya azalır gibi bir ifadenin kullanılmasını engellemiştir. Soru yönelten kişilerin eğitim düzeyi ile soru sayısı arasında tam bir ilişkinin bulunmaması Türkiye'deki eğitim-öğretim görenlerin genel durumu ile de bağlantılı olabilir. Lisans mezunlarını ortaöğretim daha sonra ise, yüksek lisans mezunlarının takip ettiği anlaşılmaktadır. Sosyal hayat, aile hayatı ve namaz konu başlıkları, lisans mezunlarınca yöneltilen en önemli soru başlıklarıdır. Benzer durum önceki tablolarda da yer almıştır. Doktora yapan kişilerin en az soru yönelten grup olduğu da tablodan görülmektedir.

G. 2012-2015 Yılları Arasında Bazı BykŐehirlerden Yöneltilen Soru Başlıkları ile Sayısı Arasındaki İlişki

Ankara, İstanbul ve İzmir Türkiye'nin nüfus yoğunluğu en fazla olan illeri olması sebebiyle bu metropollerden Din İŞleri Yüksek Kurulu'na gelen sorular büyük önem arz etmektedir. Bu  Şehirden gelen soruların dağılımı aşağıdaki gibidir

. **Tablo VII:** Ankara – İstanbul – İzmir BykŐehirlerinden Yöneltilen Sorular

Konu Başlığı	Ankara	İstanbul	İzmir
Aile Hayatı	3.592	6.146	970
Kur'an-ı Kerim	28	28	3
Dua ve Zikir	1.152	1.677	333
Adak ve Yemin	617	944	173
Kurban	704	1.245	161
Hac ve Umre	368	646	91
Zekāt ve Sadaka	1.454	2.455	275
Oruç	2.185	3.543	470
Namaz	4.121	5.606	1.113
Ticari Hayat	1.868	3.172	412
Hz. Peygamber	444	695	124
Tasavvuf	483	829	190
Vakıf	36	46	10
Miras ve Vasiyet	71	118	12
Kadınlara zel	153	247	47

Ahlak	168	303	39
Sosyal Hayat	5.361	8.514	1.406
Yiyecek ve İçecekler	28	38	10
Tıp ve Sağlık	46	69	13
Bidat ve Hurafeler	45	68	9
Dinler	976	1.822	418
Akaid (İnanç)	2.180	3.544	726
Mezhepler	287	571	117
Taharet (Temizlik)	1.482	2.673	436

Yukarıdaki tabloya bakıldığında, her üç bölgede de 'Sosyal Hayat' ile ilgili soruların en fazla olduğu görülmektedir. Sosyal hayat başlığını aile hayatı, namaz ve akaid konularının takip ettiği görülmektedir. Nüfusa oranla bu tablo değerlendirildiğinde, İstanbul'un Ankara'ya göre daha az orana sahip olduğunu belirtmek gerekir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Ankara'da bulunması mezkûr şehirden Din İşleri Yüksek Kurulu'na daha fazla sorunun gelmesini etkilemiş olabilir. Diğer taraftan İstanbul Müftülüğü'nün Nuriyemane Camii bitişiğindeki ek binada yürütmekte olduğu "Alo Fetva" çalışması da Din İşleri Yüksek kuruluna gelen soruları etkilemiş olması muhtemeldir. Bununla birlikte, yukarıda değindiğimiz sosyal hayat, aile hayatı, namaz ve akaid konularına yönelik din eğitimi ve irşad faaliyetlerinin artırılması da bu tablodan da anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Din İşleri Yüksek Kurulu, (ismi değişmekle birlikte) Cumhuriyet öncesinde olduğu gibi 1923'ten günümüze Türk toplumuna din hizmeti veren bir üst kuruldur. Bu kurulun görevlerinden bir tanesi de halkın dinî sorularını cevaplandırmak, fetvalar vermektir.

Günümüzde pek çok insan vakit sıkıntısı, utanma-çekinme, teknolojiyi günlük hayatta etkin kullanma gibi sebeplerle soru ya da sorunlarının çözümüne online olarak cevap aramaktadır. Kurul toplumun bu eğilimine

önem vererek 01.01.2012 tarihinden itibaren tamamen online soru cevaplama hizmetine başlamıştır. Bu hizmet kuruma Ocak 2016’te yapılan iftiraya kadar devam etmiştir. Bu iftiradan sonra maalesef kurulun bu hizmeti kaldırılmıştır.

Bu araştırmada, (kuruldan alınan izin çıkmasını müteakip gün olan) 30.11.2015 tarihine kadar ki, istatistikî bilgiler alınmış ve tablolar haline getirilerek yorumlanmıştır. Bu yorumlama sonucu görölmüştür ki;

- a. Dinî sorulara online olarak cevap aramak günümüz insanının yararlandığı önemli hizmetlerden biri haline gelmiştir.
- b. İnsanların sorduğu sorular yaş, cinsiyet, eğitim durumu ve şehir gibi özelliklere göre değişmektedir.
- c. Erkeklerin kadınlara oranla daha çok online soru yönelttiği anlaşılmaktadır.
- d. Kadınların, kadınlara özgü haller ile ilgili sorular yönelttiği görölmektedir. Bu sebeple sadece kadınlara özgü halleri konu edinen kitap, tv. Programı vb. çalışmalar yürütülmesi bu ihtiyacın giderilmesinde etkili olabilir.
- e. Eğitim durumu yükseldikçe online soru sormanın yükseldiği görölmektedir. Bununla birlikte, lisans sonrası eğitim almış kişilerde bu ihtiyacın giderek azaldığı da bir vakiadır.
- f. Online sistemin açıldığı ilk yıl sisteme olan talebin daha fazla olduğu görölmektedir.
- g. Alo Fetva Hattı hakkında çıkan yanlış ve/veya yanlış haberler sistemi etkilemiştir.
- h. Soru içeriklerine bakıldığı vakit, insanların toplum hayatı ile ilgili bilgi ihtiyacı hissettikleri görölmektedir. Bu durum eğitim sisteminin öğrencileri sosyal hayata hazırlamaya daha fazla önem vermesi gerektiğini göstermektedir. Aynı zamanda yetişkinlerin de bu hususta sıkıntı çektikleri anlaşılmaktadır.
- i. İbadet konuları arasından namaz konusunun oldukça önemsendiği görölmektedir.
- j. Güncel dinî meseleler (banka kredisi vb.) hakkında halkın hutbe, vaaz, dinî yayınlar ve tv programları vasıtasıyla bilgilendirilmesi önem arz edeceği anlaşılmıştır.
- k. Toplumun bu ihtiyaçlarının giderilmesi için vaaz ve hutbelerde toplumun ihtiyacı olan konuların ele alınması önem arz edecektir.

- l. İlahiyat Fakülteleri'nde "Güncel Dinî Meseleler" adı altında öğrencilere toplumun ihtiyacı olan konular zorunlu bir ders adı altında verilmelidir.
- m. Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde hizmet veren resmî tv. Kanalı sayısı artırılmalıdır.
- n. Yukarıdaki tablolardan ve Prof. Dr. Nihat Hatipoğlu'nun yaptığı dinî soruların cevaplandırılmasına yönelik televizyon programının ilgi görmesi; güncel dinî meselelere dair programların artırılması gerektiği anlaşılmaktadır.
- o. Toplumun dinî soru ve sorunlarına çözüm üreten Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Din İşleri Yüksek Kurulu'na sahip çıkılması, yaptığı faydalı çalışmalarından ötürü desteklenmelidir.

Ek 1: 1966-2011 Yılları Arasında Diyanet İşleri Başkanlığı'na Yöneltilmiş Soru İstatistiği

Yıllar	Merkez, Taşra, Yurt Dışı	Yıllar	Merkez		Taşra/Müftülük		Yurt Dışı	
			Soru Sayısı	Cevap Sayısı	Soru Sayısı	Cevap Sayısı	Soru Sayısı	Cevap Sayısı
1966	181	1991	1.514		55.647		370	
1967	67	1992	1.237		13.972		210	
1968	47	1993	1.667	1.366	5.598	5.560	173	173
1969	79	1994	1.884	1.685	11.609	11.046	12	12
1970	58	1995	1.084	945	10.685	11.400	31	31
1971	126	1996	1.048	927	6.034	7.184	754	704
1972	96	1997	3.015	2.712	6.097	7.638	3.407	3.407
1973	135	1998	908	790	8.041	10.676	289	285
1974	141	1999	3.324	3.099	4.839	11.273	107	103
1975	222	2000 ⁸	1.558	1.441	3.941	5.661	2.281	2.381
1976	200	2001	1922					

⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı 2000 Yılı İstatistikleri, 2001, s.119.

1977	89	2002	1.672 ⁹
1978	154	2003	4.281
1979	195	2004	9.363
1980	282	2005	9.597
1981	222	2006	52.141
1982	299	2007	56.978
1983	445	2008	7.381*
1984	536	2009	57.369
1985	1539 ¹⁰	2010	Soru: 46.560 / Cevap: 243.670
2011 Yılında ise , 168.487 dini soru ile ilgili işlem gerçekleştirildiği hizmet envanterinde belirtilmiştir. ¹¹			

KAYNAKÇA

- DAĞCI, Őamil (2002), “Din İŞleri Yüksek Kurulu Kararlarına Fetva Konseptinde Bir Yaklaşım”, *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt 38, Sayı 4, ss. 5-20.
- Diyanet İŞleri Başkanlığı 2000 Yılı İstatistikleri* (2001), Ankara: Diyanet İŞleri Başkanlığı.
- EGE Remziye (2015), *Dini Rehberlik*, İstanbul: Őule Yayınları.
- EREN, Selim (1994), “Günümüzde Sorular ve Cevapların IŞığında Dini Hayata Sosyolojik Bir Yaklaşım”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Genel Hizmet Bilgileri: Diyanet İŞleri Başkanlığı Din İŞleri Yüksek Kurulu Başkanlığı (Dini Soruların Cevaplandırılması)*, <https://envanter.kaysis.gov.tr/HizmetlerYazdir.aspx?ID=37253>, 26.04.2016.
- GÖRMEZ, Mehmet (04.07.2012), *Aile Broalarında Görevli Personele Yönelik EĞitim Semineri Protokol Konuşması*, Ankara: Büyük Anadolu Otel, ss. 191-193.
- Helsinki YurttaŐlar Derneği (2014), *Diyanet İŞleri Başkanlığı Araştırması (Algular-Memnuniyet-Beklentiler)*, KONDA Araştırma ve Danışmanlık.
- Hizmet Listesi, <https://envanter.kaysis.gov.tr/HizmetlerYazdir.aspx?ID=37253>, 26.04.2016.

⁹ Dağcı'nın verdiği istatistikî bilgiye göre 2000-2002 yılları arasında Diyanet İŞleri Başkanlığı'na mail yoluyla gelen toplam 5.280 dini sorularla ilgili daha geniş bilgi için bakınız: Dağcı, s.10.

* 2008 yılında sadece İstanbul ilinde İstanbul İl Müftülüğü Aile ve Rehberlik Bürolarına toplam 1.240 sorunun ulaştığı göz önüne alınırsa bu sayının bu rakamın merkeze gelen soru sayısı olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁰ Eren, 1994, s.91-101.

¹¹ **Genel Hizmet Bilgileri: Diyanet İŞleri Başkanlığı Din İŞleri Yüksek Kurulu Başkanlığı (Dini Soruların Cevaplandırılması)**, <https://envanter.kaysis.gov.tr/HizmetlerYazdir.aspx?ID=37253>, 26.04.2016.

- KURT, Fatih “*Din İşleri Yüksek Kuruluna İntikal Eden İnançla İlgili Soruların Kelam İlmi Açısından Değerlendirilmesi (2006-2010)*” (2013), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- MERİÇ, Nevin (2010), “Fetva Sorularında Ailenin Dağılımı ve Aile Büroları”, *Küreselleşen Dünyada Aile (Kutlu Doğum 2009)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, ss. 229-245.
- MERİÇ, Nevin (2015), “2011 Yılı ve Ramazan Ayı Fetva Sorularının Grafik Analizleri ve Değerlendirilmesi”, *Ramazan ve Oruç*, (Editörler: Berat Açıl ve diğerleri), İstanbul: Ümraniye Belediyesi Yayınları, ss. 517-551.
- ÖZDEMİR, Ömer (2013), “*Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarının Yetişkin Din Eğitimine Katkısı (Adana İli Örneği)*”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- RESMÎ GAZETE (16.11.1937), “Diyanet İşleri Reisliği Teşkilatının Vazifelerini Gösterir Nizamname”, Sayı 3760, s. 8969.
- RESMÎ GAZETE (13.07.2010), “Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, Sayı: 27640.
- SABAH GAZETESİ, “FETÖ Diyanet'e ve Görmez'e Neden Saldırıyor?”, <http://www.sabah.com.tr/gundem/2016/01/10/feto-diyanete-ve-gormeze-neden-saldiriyor>, 01.09.2017.
- TAŞ, Kemalettin (2002), *Halkın Gözünde Diyanet*, İstanbul: İz Yayınları.
- TÜRK, Esra (2014), *Kur'an'a Göre Din Eğitiminde Rehberlik*, İstanbul: Düşün Yayınları.
- YILMAZ, Necla (2012), “*Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarında Yapılan Dini Danışmanlık (Çorum Örneği)*”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum.

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE YAŞANAN OLAYLARIN TURİZME YANSIMALARI: 1960'TAN GÜNÜMÜZE TARİHSEL BİR DEĞERLENDİRME

Sebahattin Emre DİLEK¹

Nur KULAKOĞLU DİLEK²

Atıf/©: Dilek, Sebahattin Emre ve Dilek, Nur Kulakoğlu (2017). Dünyada ve Türkiye’de Yaşanan Olayların Turizme Yansımaları: 1960’tan Günümüze Tarihsel Bir Değerlendirme. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.1083-1108

Özet: Turizm sektörünün boyutsal, yeniliksel, niteliksel ve hızlı gelişimi beraberinde sektörü olumlu ve olumsuz etkileyen olayların değerlendirilmesi gerekliliğini de ortaya çıkarmaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada, 1960 yılından günümüze kadar olan süreçte Dünyada ve Türkiye’de yaşanan ekonomik, sosyal, siyasal ve çevresel olayların turizm sektörüne yansımaları ve olumlu/olumsuz etkileri yıllar bazında tarihsel araştırma yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir. Veriler ise doküman analizi tekniği kullanılarak derlenmiştir. Bu doğrultuda, tarihsel olayları gün, ay, yıl bazında arşivlemiş olan bir web sitesinden 1960 - 2017 yılları arası dikkate alınarak elde edilen ve ulaşılan 991 doküman analiz edilmiştir. Araştırma sonucu turizmle doğrudan ilgili 144 olayın sektöre olan olumlu ve olumsuz etkileri belirlenerek, gelecekte turizmi etkileyebilecek olayların yorumsamacı yaklaşım ile bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarihsel Yöntem, Türkiye Turizmi, Dünya Turizmi

Makale Geliş Tarihi: 28.09.2017/ Makale Kabul Tarihi: 13.11.2017

¹ Yrd. Doç. Dr., Batman Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, e-posta: s.emre.d@hotmail.com

² Arş. Gör., Batman Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, e-posta: nurkulakoglu@hotmail.com

Reflections of The Events In The World and Turkey On Tourism: A Historical Evaluation from 1960 to Present

Citation/©: Dilek, Sebahattin Emre ve Dilek, Nur Kulakoğlu (2017). Reflections of The Events In The World and Turkey On Tourism: A Historical Evaluation from 1960 to Present, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp. 1083-1108

Abstract: The dimensional, innovative, qualitative and rapid development of the tourism sector also reveals the necessity of evaluating the events which affects the tourism sector positively and negatively in the historical process. For this purpose, the reflection of the economic, social, political and environmental events in Turkey and the world during the period from 1960 to the present to the tourism sector as a positive and negative effects have been evaluated by using historical method. In the scope of historical research method, document review technique was used as data collection technique. Accordingly, a total of 991 documents from a web site, which has archived historical events by day, month, and year were analyzed by taking into consideration the years 1960 to 2017. The positive and negative effects of the 144 events, that were determined directly related to tourism. The events that may affect the tourism sector in the future were evaluated with an interpretive approach.

Keywords: Historical Method, Tourism in Turkey, World Tourism

I. GİRİŞ

Turizm sosyal, ekonomik, çevresel ve siyasal olaylar gibi iç ve dış etkenlere karşı oldukça hassas bir sektördür. Bu yapısından dolayı; savaş, terör, çevresel ve ekonomik kriz gibi olaylardan en hızlı ve fazla etkilenen sektörlerin başında gelmektedir (Hacıoğlu ve Saylan, 2014).

Dünya Turizm Örgütü'nün (UNWTO) verilerine göre; son 60 yılda turizm, dünyanın en büyük ve en hızlı büyüyen ekonomik sektörlerinden biri haline gelmek için sürekli büyümesini sürdürmüştür. Dünya genelinde uluslararası turist varışları 1980 yılında 278 milyon, 2000 yılında 674 milyon iken 2016 yılında turizme katılanların sayısı 1 milyar 235 milyona ve uluslararası turizm gelirleri de 1 trilyon 220 milyar dolara ulaşmıştır (UNWTO, 2017). Dünyada turizmin yıllar içerisindeki gelişimine bakıldığında (1960'tan günümüze), söz konusu rakamların birtakım kriz durumları dışında (ekonomik, psikolojik, doğal, siyasi, sosyal vb.) genel olarak artma eğiliminde olduğu görülmektedir. Dünya Turizm Örgütü'nün 2030 projeksiyonuna göre de, önümüzdeki yıllarda söz konusu eğilimin artacağı öngörülmektedir (UNWTO, 2017).

Her toplumsal olay gibi turizm de tarih içinde bazen yavaş bazen hızlı olmak üzere, fakat sürekli olarak gelişme göstermiştir (Olalı, 1963). Görülen bu gelişimin başlıca özellikleri aşağıdaki gibi özetlenebilir (Olalı ve Timur, 1988:44):

- *Boyutsal gelişme:* Turistik tüketici sayıları ve turizm harcamaları gibi turizmin hacim yönünden artışına işaret etmektedir.
- *Hızlı gelişme:* Turizmin gelişiminin diğer toplumsal olayların gelişimine göre daha hızlı olmasını ifade etmektedir.
- *Yenilik:* Özellikle teknolojik gelişmelere bağlı olarak turizmin de gelişim göstermesini açıklamaktadır. Uzun menzilli uçuşlar ve bilgisayarlı rezervasyon sistemleri bu yeniliklere örnek olarak gösterilebilir.
- *Niteliksel gelişme:* Turizmin hem arz hem de talep boyutunda uluslararası hatta kıtalararası bir özellik kazanmış olduğunu belirtmektedir.

Olalı ve Timur'un ifade etmiş olduğu özellikler, turizmin yıllar bazında değerlendirilmesinde son derece önemlidir. Nitekim dünyada yaşanan olaylar ve bunların turizme etkisi oldukça fazladır. Ekonomik krizler, savaşlar, doğal afetler, hastalıklar ve salgınlar, teknolojik gelişmeler gibi birçok olumlu ya da olumsuz değişken turizmin gelişiminde önemli rol oynamaktadır.

Bu çalışmada da 1960'lardan günümüze kadar Türkiye ve dünyada yaşanan ekonomik, sosyal, siyasal ve çevresel olayların turizm sektörüne ilişkin yansımaları ve etkileri yıllar bazında tarihsel yöntem kullanılarak değerlendirilmiştir. Araştırma sonucu turizmle doğrudan ilgili 144 olayın sektöre olan olumlu ve olumsuz etkileri belirlenerek, gelecekte turizmi etkileyebilecek olayların yorumsal bir değerlendirmesi yapılmıştır.

II. YÖNTEM

Nicel araştırmalarda kullanılsa da, daha çok nitel araştırmalarda tercih edilen yöntemlerden biri olan tarihsel yöntem kullanılarak gerçekleştirilen bu çalışmada, 1960'lı yıllardan günümüze dünyada ve Türkiye'de yaşanan olaylar ve bu olayların turizm sektörüne olan yansımaları yıllar bazında ele alınmıştır.

Araştırmada tarihsel yöntemin kullanılmasındaki amaç ise, geçmişte turizm sektörünü olumlu ya da olumsuz etkileyen olayların günümüz ile ilişkisini kurarak bir sentez yapmak ve turizm sektörünü gelecekte etkileyebilecek olayların bir izdüşümünü sunabilmektir. Nitekim tarihsel araştırma yöntemi,

geçmişteki olayların zaman ve yer gösterilerek ve birbirleri ile nedensel ilişkilerinin belirlenerek o olaylara ilişkin anlatı kurulması yöntemi şeklinde ifade edilmektedir (Bowen, 2009; Berg, 2012). Doküman analizi; nitel veri toplama aracı olarak, gözlem ve görüşmenin dışında araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren materyallerin incelenmesi ve analizi şeklinde ifade edilmektedir (Yıldırım ve Şimşek 2008: 187). Doküman analizine konu olan kaynaklar; arşiv verileri ve tarihsel veriler (Baş ve Akturan, 2008) olabileceği gibi; film, video ve fotoğraflar ile (Yıldırım ve Şimşek 2008) internet kaynakları da (Baş ve Akturan, 2008) doküman analizleri kapsamında yararlanılan kaynaklardandır.

Bu bağlamda, tarihsel olayları gün, ay, yıl bazında arşivlemiş olan ve 2008 yılından itibaren hizmet vermeye başlayan tarihte bugün adlı web sitesinden (www.tarihtebugun.org) ulaşılan dokümanlar 1960- 2017 yılları arası dikkate alınarak analiz edilmiştir. Bu web sitesinin seçilmesindeki temel kriterler, 1,5 senelik uzun bir kodlama ile oluşturulmuş veri tabanına sahip olması, araştırma – doğrulama çalışması yaparak objektif ve ücretsiz bir veri platformu sağlaması ve 1300 yılından itibaren tüm olayları kronolojik bir şekilde ayrıştırarak sunması şeklinde özetlenebilir. Öyle ki Walcott (1994), olayların belirli bir kronolojik düzen içerisinde ve dolaysız bir şekilde aktarımının yapılmasının nitel araştırma süreçlerinde güvenirliliğin sağlanması noktasındaki önemine vurgu yapmaktadır. Ayrıca söz konusu web sitesinin çeşitli bilimsel çalışmalarda da (Açıklalın ve Kılıç, 2017; Kırıcı, 2017) veri kaynağı olarak kullanılması sitenin seçilme sürecinde etkili olmuştur.

Söz konusu web sitesinden elde edilen veriler, Miles ve Huberman (1984) tarafından önerilen birbirini takip eden üç aşamalı bir sınıflandırma içerisinde incelenmiştir. Bu aşamalardan ilkini gözlem, görüşme veya doküman incelemesi gibi çeşitli tekniklerle toplanan “verilerin azaltılması” (data reduction) aşaması oluşturmaktadır ve bu doğrultuda araştırmanın amacına uygun olarak turizm sektörüne etki etmediği düşünülen olaylar araştırma dışında bırakılmıştır. Veri analizinin ikinci kısmını ise “verilerin görsel hale getirilmesi” süreci oluşturmaktadır. Bu kapsamda, veri azaltılması sürecinde ayıklanan, özetlenen ve dönüştürülen veriler Miles ve Huberman’ın da belirttiği şekilde (1984) yıllar bazında tablolatılmıştır. Bunun temel gerekçesi ise “geşalt psikolojisi yaklaşımı”ndan hareketle insan zihninin uyarınları bir bütün olarak algılama eğiliminde olmasıdır (Solso, 1991; Koffka, 1999; Bowen, 2005). Miles ve Huberman (1984)

tarafından önerilen veri analiz sürecinin son basamağı ise “sonuca ulaşma ve teyit etme”dir. Bu bağlamda toplanmış olunan verilerden hareketle ve tümevarımcı bir yöntemle bir sonuca ulaşmaya çalışılmıştır. Sonuca ulaşmaya çalışırken ortaya çıkan araştırmanın güvenilirliği sorunsal ise birbirinden bağımsız üç akademisyen görüşlerinin Miles ve Huberman'ın (1994) önerdiği güvenilirlik formülü ($\text{Güvenirlik} = \frac{\text{Görüş Birliği}}{\text{Görüş Birliği} + \text{Görüş Ayrılığı}} \times 100$) ile gerçekleştirilmiştir.

Bu kapsamda üç akademisyenden, doküman inceleme tekniği ile elde edilen toplam 991 olayın turizme olumlu ya da olumsuz etki edip etmediğine göre incelenmesi istenmiş ve formülden hareketle güvenilirlik ($\frac{144}{144+18} \times 100$) 0,88 olarak hesaplanmıştır. Doğrudan turizme olan olumlu ya da olumsuz etkisi belirlenen 144 olay kronolojik olarak yirmişer yıllık periyodlar halinde 1960-1979, 1980-1999 ve 2000-2017 olmak üzere üç dönem altında tablolaştırılmıştır. Bunun temel nedeni ise 1960, 1980 ve 2000 yıllarının ekonomik, siyasi ve sosyal açılardan turizmde olumlu ya da olumsuz anlamda iz bırakan tarihler olmasıdır.

III. ARAŞTIRMANIN KISITLILIKLARI

Araştırma, tek web sitesi üzerinden açık erişimi olan ulusal ve uluslararası gazetelerden elde edilen veriler ele alınarak gerçekleştirilmiş olup, veri çeşitlenmesine (triangulation) gidilememiştir. Bunun temel nedenini ise zaman ve maliyet değişkenleri oluşturmaktadır. Ayrıca araştırmacıların konuyu ele alış biçimi doğrudan turizme etki eden olumlu ve olumsuz olayları kapsamaktadır. Bu nedenle dolaylı olarak turizme etki eden unsurlar çalışmada dikkate alınmamıştır.

Araştırmanın bir başka kısıtı ise elde edilen verilerin 1960 ile 2017 yılları ile sınırlı tutulmasıdır. Turizmi etkileyen olaylar kapsamında 1960'tan sonrasının incelemeye alınmasının temel nedeni, öncelikle Birinci Dünya Savaşı ve ardından 1929 Büyük Buhranı ve İkinci Dünya Savaşı'nın yaratmış olduğu ekonomik, siyasi ve toplumsal sorunlar nedeniyle sanayileşme çalışmalarının 1960'lı yıllarda başlayabilmesi ve dünyadaki turizm hareketliliğinin de bu dönemden sonra artış göstermesidir (Büyüksalvarcı vd., 2016). Türkiye'de de 1923-1950 yılları arasında siyasi konjonktürün dengesiz durumu, savaş ortamı ve ekonomik sorunlardan dolayı turizmi geliştirmek adına gerekli çalışmalar başlatılamamıştır. 1960

yılına kadar turizme gereken önem verilemese de, bu tarihten itibaren devlet politikası haline getirilen Beş Yıllık Kalkınma Planları ile gerekli önlemler alınmaya başlamıştır (Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963-1967). Bununla birlikte, Dünya Turizm Örgütü'nün verileri 1960 yılından öncesini ayrıntılı bir şekilde kapsamadığından dolayı, web sitesi üzerinden elde edilen verilerin turizmi olumlu ya da olumsuz anlamda etkileyip etkilemediği anlamlı bir şekilde değerlendirilememektedir.

Tablo 1. 1960-1979 Yılları Arasında Yaşanan Önemli Olaylar ve Turizme Yansımaları

YILLAR	OLAY	DÜNYA	ETKİ	OLAY	TÜRKİYE	ETKİ
1962	Küba Bunalımı	Küba'nın 1959 Devrimi'nden sonra Amerikalıların bu destinasyona yönelik talebi 0' olmuştur. Amerikalıların yerini az sayıdaki düşük gelirli Doğu Avrupalılar almıştır. Ayrıca ABD ambargosu ile birlikte diğer Karayip ülkelerindeki turizm istikrarı da sarsılmıştır.		-		
1963	Afrika Birliği Teşkilatı'nın kurulması- ABD - Rusya bloğu dışında tarafsızlığı savunan "Üçüncü dünya" adı altındaki bloğun oluşmasının bir adımı olarak yorumlanan teşkilat	Üçüncü dünya olarak adlandırılan ülkelerin de turizm faaliyetlerinden ekonomik fayda sağlamaya başlaması açısından önemlidir. Özellikle Afrika kıtasına olan turizm talebi, 1965 yılından sonra daha hızlı artmaya başlamıştır.		Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi (1963-1967)	Turizmde planlı dönem başlamıştır.	
1964	ABD Havaçayollarının "Sabre" bilgisayarlı rezervasyon sistemlerini (CRS) kullanmaya başlaması.	CRS'ler, turizm sektöründe hem arz hem de talep boyutunda çeşitli avantajları da (zaman, maliyet vb.) beraberinde getirmiştir.		Kıbrıs'ta Rumların hücumu artınca Türk jetlerinin askeri hedefleri bombalamaya başlaması.	Kıbrıs'a yönelik turizm talebi başka destinasyonlara kaymıştır.	
1965	ABD'nin Vietnam Savaşı'na dahil olması.	ABD'nin bu savaşa dahil olması ve savaşın uzaması dünyada gerginliğe neden olmuş ve çeşitli protestolar düzenlenmiştir. Bu da barış ortamından uzaklaşılması noktasında turizm talebini olumsuz etkilemiştir.		Birinci Beş Yıllık Plan Döneminin etkisi	Türkiye'de turist sayısı ilk kez yarım milyonu geçmiştir.	
1967	Arap - İsrail Savaşı	Savaş, petrol krizine neden olmuş ve bu ortam turizm sektörünü de etkilemiştir.		-		
1968	Çekoslovakya'nın İşgali	Komünizmin bitmesiyle birlikte dış dünyaya açılma ve serbest piyasa ekonomisine geçiş ile birlikte turizm faaliyetlerinin artması		- İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi (1968-1972) - 6. Filo gösterileri - Kommer'in arabasının yakılması	- ABD 6. Filosunun İstanbul'a demirlemesi kanlı olaylara sebep olmuştur. - ABD Büyükelçisi Robert Kommer'in arabası ODTU bahçesinde yakılmıştır. Bu siyasi gerginlik, Türkiye ile ABD arasındaki turizm ilişkilerine de olumsuz yansımıştır.	
1969	Avrupa ekonomik toplumunda partilerin değişimi	- Alman Markı'nın değer kazanması ile Almanların yurtdışı seyahatlerinde artış. - Fransız Frankı'nın değer kaybetmesi ile Fransa'ya gelen yabancı sayısındaki artış.		- Ay'a ilk ayak basan Apollo mürettebatından Neil Armstrong, Edwin Aldrin ve Michael Collins'in Türkiye'yi	- Türkiye'nin tanıtımı açısından önemli olmuştur.	

1971	Çin'in Birleşmiş Milletler'e alınması ve ABD Başkanı Nixon'ın 1972 yılında Çin'i ziyaret etmesi.	-	ABD – Çin arasındaki ilişkilerin gelişmesi, bu iki ülke arasındaki turizm faaliyetlerinin de canlanmasına neden olmuştur.	ziyareti. - 12 Mart Muhtırası - Kızıldere Olayı	Yaşanan siyasi ve yönetsel krizler istikrarsızlığa neden olarak, turizm yatırımlarını olumsuz yönde etkilemiştir.
1972	-	-	-	Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği (TÜRSAB) kuruldu.	TÜRSAB'ın kurulması ile seyahat acentacılığında profesyonel bir döneme geçildi.
1973	- Arap – İsrail Savaşı - ABD'nin Vietnam'dan çekilmesi ve Paris'te imzalanan barış anlaşması.	- Bu savaşta ABD'nin İsrail'e destek vermesinden dolayı OPEC (Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Birliği)'nin uyguladığı petrol ambargosu petrol fiyatlarına etki etmiş, fiyatlar yükselmiş ve turizm sektörüne ugramıştır. - Dünyadaki gerilimin düşmesi ve barış ortamının sağlanması ile turizmde canlanma yaşanmıştır.	- Üçüncü Beş Yıllık Plan Dönemi (1973-1977) - 1973 Petrol Krizi	- Plan'da kitle turizmi ve iç turizmin geliştirilmesi hedeflenmiş, sosyal turizm ilk defa bu planda hedeflerden biri olarak yer almıştır. - Petrol fiyatlarının 4 katına çıkması ile Türkiye ekonomisi olumsuz yönde etkilenerek dış ticaret açığı 769 milyondan 2.3 milyar dolara çıkmıştır. Bu durum turizm gelirlerinde de azalmaya neden olmuştur.	
1974	- Kıbrıs Harekâtı ve ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı askeri ambargo - Bretton Woods Anlaşması'nın çökmesi ve akaryakıt fiyatlarının anormal yükselmesi nedeniyle yaşanan kriz.	- Haberleşme sorunları ve dış ülkelerle olan ulaşım sistemindeki aksaklıklar turizm hareketlerini ve gelirleri de olumsuz etkilemiştir. - Fiyatların yükselmesine neden olmuştur.	- Kıbrıs Barış Harekâtı - Ekonomik kriz	Barış Harekâtı ve yaşanan ekonomik kriz ile beraber turizm talebinde daralma yaşanmıştır.	
1975	Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) kurulmuş ve Madrid'de ilk genel kurul toplantısı yapılmıştır.	Birleşmiş Milletler'in, turizm alanında "karar alıcı ve merkezi" rol üstlenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. UNWTO, 1976 yılında da Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)'nin bir ajansı haline gelmiştir.	KKTC'nin bağımsızlığının ilan edilmesi	KKTC'nin bir ülke ve yeni bir destinasyon olarak var olmaya başlaması.	
1977	-	-	-	- Anarşik olaylar - Kanlı 1 Mayıs - THY'de grev	- Üniversitelerde yaşanan siyasi olaylar, birçok kişinin ölümlüne ve yaralanmasına neden olmuştur. - THY aldığı grev kararı ile beraber iç ve dış hat seferlerini kısa bir süreliğine durdurmuştur.

1978	<ul style="list-style-type: none"> - British Havayolları ve Air France'in Supersonic Concorde uçakları kullanmaya başlaması ve uzun menzilli uçuşlar. - ABD, havayollarını kamu müdahalelerinden arındırma girişimi. - Petrol Krizi - İran İslam Devrimi 	<p>Uzun menzilli uçuşlar ile birlikte, sınırları iyice ortadan kalkmaya başlaması ve turizm talebi açısından olumlu gelişmelerin yaşanması.</p>	Ekonomik kriz	<p>- Bu olaylara bağlı olarak talepte küçük bir daralma yaşanmıştır.</p> <p>Türkiye'de yaşanan ekonomik kriz ile beraber turizm talebinde daralma görülmüştür.</p>
1979		<p>Petrol krizi ile fiyatlar yükselmiş ve turizm sektörü de bundan etkilenmiştir.</p>	Dördüncü Beş Yıllık Plan Dönemi (1979-1983)	<p>Petrol krizi ile beraber talepte daralma yaşanmıştır.</p>

Tablo 2. 1980-1999 Yılları Arasında Yaşanan Önemli Olaylar ve Turizmle Yansımaları

YILLAR	DÜNYA			TÜRKİYE	
	OLAY	ETKİ	OLAY	ETKİ	
1980	İran - Irak Savaşı (Şii - Sünni gerginliği)	Komşu ülkeler ile Orta Doğu coğrafyasında turizm talebi doğrudan etkilenmiştir.	- 12 Eylül 1980 Darbesi - Ekonomik Kriz - 24 Ocak Ekonomik İstikrar Tedbirleri	- Darbe ve ekonomik istikrarsızlıkla birlikte turizm talebinde azalma meydana gelmiştir. - Ancak 1980'de alınan Ekonomik İstikrar tedbirleri, gelen turist sayısında artış yaşanmasını sağlamıştır. 24 Ocak kararları ile turizm yatırımları teşvik edilmiş ve turizm arzının niceliksel artışında da önemli bir adım atılmıştır.	
1982	Büyük borçlu Latin Amerika ülkelerinin borç ödeyemez duruma düşmesi ile dünyada büyük borç krizinin patlaması.	Dünya turizm hareketliliğinde bir daralma yaşanmasına neden olmuştur.	2634 Sayılı Turizmi Teşvik Kanunu	- Teşvik Kanunu ile beraber teşviklerin verilmesi turizm yatırımlarını artırmıştır. - Fakat dünyada büyük bir borç krizinin yaşanması ile beraber talepte düşme olmuştur.	
1984	Çernobil kazası	Uzun vadede çevresel, ekonomik ve sosyo-psikolojik sorunlar ortaya çıkmış ve turizm sektörü de doğrudan etkilenmiştir.		Çernobil kazası ile birlikte turist sayısı ve turizm gelirinde önemli bir düşüş gözlemlenmiştir.	
1985	-	-	Beşinci Beş Yıllık Plan Dönemi (1985-1989)	OECD ve OPEC ülkelerinin yanı sıra Balkan ülkelerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.	
1986	"Turizm Aracılığı ile Banş için Uluslararası Kuruluş" kısa adıyla IIPT'nin kurulması.	1980'li yıllarda trmanan terörizm, doğu-batu arasındaki gerginlikler, çevrenin zarar görmesi, bölgeler arasında büyüyen gelir uçurumları gibi nedenlerle uluslararası turizmin gelişimi önündeki engellerin aşılması hedeflenmiştir.	Sinagog saldırısı	- İstanbul'daki Neve Şalom Sinagogu'na düzenlenen saldırıda 21 Musevi hayatını kaybetmiş, 4 kişi de yaralanmıştır. Ülkenin imajı zedelemiş ve turizm sektörü yara almıştır.	
1987	New York ve Dünya Borsalarında "Kara Pazartesi" olarak adlandırılan çöküş (Kasım ayında New York borsasının çökmesi, izleyen yaygın banka iflasları ile ABD ekonomisinin uzun süreli - 1987-1991- durgunluğa girmesi)	ABD ekonomisinin durgunluğa girmesi ile birlikte turizm sektörünün de içinde bulunduğu pek çok sektör doğrudan etkilenmiştir.	-	-	

1990	<ul style="list-style-type: none"> - Tokyo borsasının çökmesi, Japonya'da finansal krığın ortaya çıkması ve uzun süreli durgunluk. - Berlin Duvarının yıkılması. 	<p>Tokyo borsasının çökmesi diğer dünya borsalarını da etkilemiş ve ekonomik göstergeler düşüşe geçmiştir. Bu durum dünya turizm hareketliliğini olumsuz etkilemiştir.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Albncı Beş Yıllık Plan Dönemi (1990- 1994) - Herşey dâhil sisteminin Türkiye'de uygulanmaya başlanması 	<p>Herşey dâhil sistemle beraber talepte artış yaşanmıştır.</p>
1991	<ul style="list-style-type: none"> - İran - Irak Körfez Savaşı - SSCB'nin dağılması 	<ul style="list-style-type: none"> - Bölgeden turist ve sermaye kaçıışı yaşanmıştır. - 36 bin uluslararası uçuş, Ocak ayından Şubat'a kadar iptal edilmiştir. - Soğuk savaş döneminin bitmesi, komünizmin çökmesi ile birlikte bu ülkeler başta turizm aracılığıyla olmak üzere dünyaya açılmaya başlamışlardır 	<ul style="list-style-type: none"> - Ekonomik kriz - Türkiye'de rezervasyonların iptali ve iç turizme yönelik 	<ul style="list-style-type: none"> - Körfez savaşının etkisiyle Türkiye'de yaşanan rezervasyon iptalleri ve ekonomik kriz ile beraber talepte daralma yaşanmıştır. Turist sayısı ve turizm gelirleri ciddi oranda düşmüştür.
1992	Hırvatistan, Bosna Hersek, Slovenya, Makedonya gibi ülkelerin bağımsızlıklarını ilan etmeye başlaması ve bu süreçte yaşanan Bosna Savaşı.	Bağımsızlık kazanan ülkelerin dünyaya açılmaya başlaması ve turizmin de bunda etkili olması.	Avrupa paralarının aleyhine spekülasyon ve Türkiye'de devalüasyon yapılması	Devalüasyon ile beraber turizm talebinde bir artış yaşanmıştır. Özellikle Avrupa pazarından Türkiye'ye önemli bir talep artışı gerçekleşmiştir.
1993	Avrupa paraları aleyhine spekülasyon sonucu Türkiye'ye rakip ülke paralarının devalüasyonu; ABD'ye sermaye kaçıışı; ABD'de hızlı, AB'de yavaş büyüme; doların değer kazanması.	Doların Avrupa ülkeleri paralarına göre değer kazanması, Avrupalıların tatil tercihlerinde etkili olmuştur.	<ul style="list-style-type: none"> - Antalya ve Kuşadası'nda turistlere yönelik terör saldırıları - Teröristler tarafından 19 turistin kaçırılması (Güneydoğu Anadolu) - Sivas Katliamı 	<ul style="list-style-type: none"> - Güney sahillerinde gerçekleştirilen bombalı eylemde 12 yabanc, 16 Türk toplam 28 kişi yaralanmıştır. - Doğrudan turistleri hedef alan terör saldırıları nedeniyle talepte daralma olmuştur. Türkiye'nin tercih edilirligi azalmıştır.
1994	-	-	<ul style="list-style-type: none"> - Fethiye ve Marmaris'te turistlere yönelik terör saldırıları - İstanbul'da bombalı saldırı (Sultanahmet ve Kapalı Çarşı) - Turistlerin teröristler tarafından kaçırılması - Tasarruf önlemleri - Yüksek oranda devalüasyon yapılması 	<ul style="list-style-type: none"> - Marmaris ve Fethiye'de bombalama eylemleri sonucu 1 turist ölmüş, 10 turist ise yaralanmıştır. - Kapalı Çarşı'ya bomba konulması olayında ise 1 İspanyol ve 1 Belçikalı turist hayatını kaybetmiş, 17 kişi de yaralanmıştır. Ülke turizminin imajı zedelenmiştir. - Yaşanan olaylar Türkiye'ye gelen turist sayısının artış hızını yavaşlatmıştır.

1995	- ABD ile Vietnam arasındaki diplomatik ilişkilerin gelişmesi.	Vietnamlılar tarafından turizm ve ticaretin geri dönüşü olarak algılanmıştır.	- Ekonomik kriz	-
1996	Alaska Hava yolları'nın ilk kez online rezervasyon ve internet aracılığı ile ödemeleri kabul etmeye başlaması.	Turizmde online rezervasyon ve internet aracılığıyla ödeme yapılması, araçların ortadan kalkmaya başlamasına ve maliyetlerin düşmesine neden olmuştur.	- Yedinci Beş Yıllık Plan Dönemi (1996-2000)	- Yatac kapasitesinin artırılmasına dönük politikaların geride kaldığı gösteren ilk plan olması açısından önemlidir.
1997	Uzak Doğu ve Güneydoğu Asya ülkelerinde kriz (Asya Ekonomik Krizi); bu ülkeler ve gelişmekte olan ülkelerden sermaye kaçışı; petrol fiyatının çökmesi; ülke paralarında büyük çaplı devalüasyonlar; dünya pazarının daralması	Doğu Asya krizi olarak bilinip adlandırılma da etkileri tüm dünyada hissedilmiş ve küresel bir mali krize neden olmuş, dolayısı ile uluslararası seyahatlere etkisi olumsuz yönde olmuştur.	-	-
1998	Asya krizinin Rusya'ya intikali ve Rusya'nın moratoryum (borç erteleme) ilanı; bölgeden sermaye kaçışı ve kredi faizlerinin artışı; rublenin devalüasyonu; Rusya pazarının daralması gibi çok kısa bir zaman dilimi içinde Dünya'nın çeşitli bölgelerinde önemli krizlerin yaşanması	Hem mal hem de hizmet (başta giyim eşyası, turizm ve taşıma) pazarını daraltırken, sermaye kaçışına da ivme kazandırmıştır.	- İstanbul'da terör saldırıları (Sultanahmet Meydanı) - Alman turistlerin kaçırılması (Ağrı) - Türkiye'deki kumarhanelerin kapatılması	- 2 Hintli, 1 Yeni Zelandalı olmak üzere 3 turist ve 4 vatandaş yaralanmıştır. - Turizm talebinde daralma olmuştur.
1999	-	-	- 17 Ağustos Depremi - Abdullah Öcalan'ın yakalanması - Anarşik eylemler	- Deprem, terör örgütü liderinin yakalanması ve bu durumu rakip ülkelerin propaganda aracı olarak kullanılması turizm talebi ve gelirlerinde azalmaya neden olmuştur. - Müdahale sebebiyle Türkiye'ye yönelik turizm talebinde daralma olmuştur.

Tablo 3. 2000-2017 Yılları Arasında Yaşanan Önemli Olaylar ve Turizme Yansımaları

YILLAR	DÜNYA		TÜRKİYE	
	OLAY	ETKİ	OLAY	ETKİ
2000	İsrail'e karşı Filistin başkaldırısı.	İsrail'e yönelik talepte hızlı bir düşüşe neden olmuştur. Orta Doğu coğrafyasında turist sayısı ve turizm gelirleri düşmüştür.	- Ekonomik kriz - UEFA kupası şampiyonu Galatasaray - Havacılık sektörünün libaralleşmesi	- Türkiye'de meydana gelen ekonomik kriz, Türkiye dış turizmde canlanmaya sebep olmuş ve gelen turist sayısında artış yaşanmıştır. Fakat Türk Sivil Havacılık sektörü açılsın; şirket iflasları (İstanbul Havayolları gibi), sektörde kalan firmaların pazar kaybına uğraması ve istihdamın azalması gibi olumsuz sonuçlar doğurmuştur. - İlk kez bir Türk takımının uluslararası bir futbol etkinliğinde final oynaması ülke tanıtımına önemli bir katkı sağlamıştır. - Sivil havacılığın liberalleşmesi ile Türk Sivil Havacılık sektöründe THY hizmet standartlarını geliştirmiştir (Korul ve Küçükökal, 2015).
2001	- ABD'deki İkiz Kulelere yapılan "11 Eylül Terör Saldırıları" - Dennis Tito'nun ilk uzay seyahatine çıkması	- Dubai ve benzeri Müslüman nüfusunu yoğun olduğu destinasyonlara yönelik talep azalmış ve bu doğrultuda turizm gelirlerinde de düşüş yaşanmıştır. - İlk uzay seyahati, gelecek yıllarda uzaya gerçekleştirilecek turlar için önem teşkil etmektedir.	- Ekonomik Kriz - Döviz kurlarının artışı - Devalüasyon - Sekizinci Beş Yıllık Plan Dönemi (2001-2005)	- Ekonomik kriz ve paranın devalüe edilmesi Türkiye'ye gelen yabancı turist sayısının artmasını sağlamıştır. - İç turizm hareketliliği azalırken, dış turizm talebinde canlilik yaşanmıştır.
2002	Bali'de yaşanan terör saldırısı	Avustralya ve Endonezya arasındaki turizmde başka terör saldırısı korkusundan dolayı talepte düşüş yaşanmıştır.		Türkiye'nin dış politika ve turizm alanlarında uluslararası imajını olumsuz etkilemiştir.
2003	- Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık önderliğinde oluşturulmuş çok uluslu koalisyon kuvvetlerinin bir askeri harekâtle Irak'a girmesiyle başlayan ABD-Irak savaşı. - Çin'den Hong Kong yolu ile bütün ülkelere sıçrayan	- Tüm Ortadoğu ülkeleri başta olmak üzere, dünyadaki diğer ülkeler de savaştan olumsuz etkilenmiştir. - Turizm sektörünü de olumsuz etkilemiş olan SARS salgını, birçok ülkede can kaybına neden olmuştur.	İstanbul'daki bombalı saldırılar (Sinagog- El Kaide)	Bombalı eylemlerde pek çok insan hayatını kaybetmiş ve bu durum ülkenin turizm imajını zedelemiştir.

	SARS salgını.					
2004	- Mısır'ın Sina Yarımadası'ndaki turistik otellere yapılan terör saldırıları. - Hint Okyanusu'nda Sumatra Adası açıklarında meydana gelen 9.0'lık deprem ve bunun sonucunda meydana gelen Tsunami felaketi.	- Saldırlarda 34 kişi hayatını kaybetmiş, 171 kişi yaralanmıştır. Bu durum, Mısır'ın turizm faaliyetlerini ve talebi olumsuz yönde etkilemiştir. - Depremde 230 bin kişi hayatını kaybetmiştir. Endonezya başta olmak üzere, 15 farklı ülke bu felaketten olumsuz şekilde etkilenmiş ve turizm sektörü ağır bir darbe almıştır.	- Eurovision Şarkı Yarışması ev sahipliği - Bombalı Eylem (Kuşadası)	- Eurovision ülke tanıtımına katkı sağlamıştır. - Turistik destinasyonlara yönelik gerçekleştirilen terör eylemleri Türkiye'nin uluslararası alanda tercih edilirlğine ve imajına ciddi zararlar vermiştir.		
2005	- AB-Türkiye Müzakereleri	- Lüksemburg'da yapılan Hükümetler arası Konferans ile Türkiye resmen AB'ye katılım müzakerelerine başlamıştır.	- Dünya Üniversite Yaz Oyunları (İzmir)	- Başta İzmir olmak üzere, ülke tanıtımına önemli katkı sağlamıştır.		
2006	- Danimarka'da gerçekleşen karikatür krizi. - İsrail-Lübnan krizi - Dünya Kupası'nın Almanya'da yapılması	- Müslüman ülkelerin vermiş olduğu tepki ile, Danimarka özelinde tüm Hristiyan Avrupa'na yönelik olumsuz bir algı ortaya çıktı. Bu durum siyasi ve toplumsal gerginliklerin yanı sıra turizm sektörünü de olumsuz yönde etkiledi. - İsrail-Lübnan krizi ile Orta Doğu turizmi olumsuz şekilde etkilendi. Turizm talebinde daralma meydana geldi. - Dünya Kupası'nın Almanya'da yapılması etkinlik turizmi bağlamında Almanya'ya giden turist sayısını artırdı.	- Kuş Gribi Salgını - Antalya ve Marmaris'te yaşanan bombalı eylemler - Ekonomik Kriz	- Kuş gribi, karikatür krizi ve rakip ülkelerin anti-propagandaları gibi nedenler ile turizm sektörü olumsuz etkilenmiş olup bir önceki yıla göre %6 azalışa sebep olmuştur. - Yaşanan terör olayları ülkenin turizm imajını zedelemiştir. - Ekonomik kriz nedeniyle Türkiye'ye gelen yabancı ziyaretçi sayısı %6,2, turizm gelirleri %5 ve yabancı ziyaretçi harcamaları da %9,8 azalmıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006).		
2007	-	-	- Dokuzuncu Beş Yıllık Plan Dönemi (2007-2013) - Erken Rezervasyon Sistemi	- Erken rezervasyon sistemi ile iç turizm pazarında artış yaşanmıştır.		
2008	Küresel ekonomik krizin başlaması	- ABD'nin kredi kriziyle başlayan sorunun finans piyasalarına yansımaları global düzeyde birçok ekonomiyi ve reel sektör olarak turizmi olumsuz etkilemiştir. - Turist hareketliliği rakamlarında artış olsa da 2007 yılı artış oranlarına göre oldukça düşük kalmıştır.	- Küresel ekonomik krizin başlaması	- Yaşanan finansal krizle birlikte üretim ve milli gelir azalırken, işsizlik oranı ciddi oranda artmıştır.		

2009	- Küresel ekonomik krizin gerçek etkileri	- Dünya genelinde hem turist sayısında (%4) hem de turizm gelirlerinde (%6) düşüş gerçekleşmiştir (DTÖ, 2010)	- Domuz Gribi - Ekonomik Kriz - Davos Olayı	- Türkiye'ye gelen yabancı turist sayısının artış hızı azalmıştır.
2010	- İzlanda'da meydana gelen volkanik patlama. - Günümlüde etkileri halen devam eden, Arap coğrafyasında yaşanan ve "Arap Baharı" olarak adlandırılan halk hareketleri ve iç savaş.	- Kül ve toz bulutları nedeniyle yaklaşık bir hafta boyunca Avrupa hava sahası felç olmuş ve uçuşlar iptal edilmiştir (100 bin uçuş). 7 milyon yolcu havaalanlarında mahsur kalmış ve toplam 4 milyar dolarlık ekonomik kayıp yaşanmıştır. - Ortadoğu'da çıkan iç savaşlar sonucunda bölgeye yönelik turizm talebinde azalma meydana gelmiştir.	- Mavi Marmara olayı - Dünya Erkekler Basketbol Şampiyonası	- Türkiye'ye gelen İsraili turistlerin sayısında azalma olmuştur. - İlk kez Türkiye'de gerçekleştirilen Dünya Basketbol Şampiyonası etkinliği ile hem ülke tanıtımında önemli bir adım atılmış, hem de etkinlik sayesinde turist sayısında artış meydana gelmiştir.
2011	- Japonya'da 9 büyüklüğünde gerçekleşen deprem ve Tsunami felaketi. - Suriye iç savaşının başlaması	- 15.820 kişi hayatını kaybetmiştir. Deprem sonucunda Fukushima Nükleer Elektrik Santralinde sızıntı meydana gelmiştir. - Tsunami 300 milyar dolar zarara mal olmuştur, dünya tarihinde en fazla zarara yol açan Tsunami felakettir. - İç savaş ile birlikte pek çok Suriyeli mülteci başta Türkiye olmak üzere çeşitli ülkelere göç etmiştir. Günümüzde halen ekonomik, sosyal ve psikolojik etkileri devam eden mülteci sorununun başlamasına neden olmuştur.	- Universiade 2011 Kış Oyunları (Erzurum)	- 2010 yılında yaşanan Arap Baharı nedeniyle o bölgelere olan talep Türkiye'ye kaymaya başlamıştır. - Japonya'daki deprem nedeniyle Türkiye'ye gelen Japon turistlerin sayısında azalma olmuştur. - Kış oyunları ile birlikte Erzurum başta olmak üzere Türkiye'de kış turizminin tanıtımının yapılması sağlanmıştır.
2012	Avrupa'da Fransa başta olmak üzere birçok ülkede yapılan genel ve yerel seçimler.	Seyahatlerin ertelenmesine sebep olmuştur.	- Türkiye-Suriye siyasi gerginliği - 2012 Türkish Airlines Euroleague Final Four Organizasyonu	- Yaşanan siyasi gerginlikler neticesinde turizm sektöründe daralma yaşanmıştır. - İstanbul'da gerçekleştirilen Final Four etkinliği İstanbul ve Türkiye'nin imajına olumlu etki etmiştir.
2013	- Mısır'da gerçekleşen askeri darbe - Suriye'deki iç savaş - Yunanistan'da yaşanan kriz - ABD'deki kriz ve Boston'daki terör saldırıları	- Mısır ve Orta doğu coğrafyasında yaşanan sıkıntılar turizmi doğrudan etkilemiş ve turist sayısı ile turizm gelirlerinde düşüş yaşanmıştır. - Yunanistan'da yaşanan ekonomik kriz ile birlikte Yunan adları başta olmak üzere turizmde daralma yaşanmıştır. - ABD'de yaşanan olaylar güvenlik sorununu tekrar gündeme getirmiş ve ABD iç turizminde daralma	- Gezi Parkı Olayları - Çözüm sürecinin resmi olarak başlaması	- Gezi Parkı olayları tüm Türkiye'ye yayılarak turizm sektörünü de etkilemiştir. Bazı kruvaziyer gemi acentaları Türkiye destinasyonunu tur güzergâhlarından çıkarmışlardır. - Çözüm sürecinin resmi olarak başlaması ile birlikte özellikle Doğu ve Güneydoğu'ya olan iç turizm talebi artmıştır. Türkiye Seyahat Acentaları Birliği'nin "Çözüm Süreci ve Bölgesel Turizm Raporu"na göre,

		yaşamıştır.	önceki yıllarda binlerle ifade edilen yerli ve yabancı turist sayısı 2013 yılında 2 milyonu aşmıştır.		Önümüzdeki yıllarda binlerle ifade edilen yerli ve yabancı turist sayısı 2013 yılında 2 milyonu aşmıştır.
2014	Suriye'de iç savaşın etkilerinin artması ve IŞİD terör örgütünün saldırıları	Suriye iç savaşı ve IŞİD terör örgütünün saldırıları karşısında turizmde terörizm sorunu ve güvenlik endişesi daha da artmıştır.	Onuncu Beş Yıllık Plan Dönemi (2014-2018)	Tanıtım faaliyetlerinde özel sektörün etkinliğinin artırılması ve bu yönde teşvikler verilmesi ön plana çıkmıştır.	Tanıtım faaliyetlerinde özel sektörün etkinliğinin artırılması ve bu yönde teşvikler verilmesi ön plana çıkmıştır.
2015	- Paris'te mizah dergisi Charlie Hebdo'ya IŞİD tarafından gerçekleştirilen terör eylemi - Tunus'ta Bardo müzesine IŞİD tarafından yapılan saldırı	- Bardo müzesi saldırısında 20 turist hayatını kaybetmiştir.	- Rus savaş uçağının Türkiye tarafından Suriye sınırında düşürülmesi - IŞİD tarafından Suriye'de (Şamhurfa) gerçekleştirilen canlı bomba saldırısı - Ankara tren garında IŞİD tarafından gerçekleştirilen terör saldırısı - Çözüm sürecinin sona ermesi	- Rusya'nın önemli tur operatörleri olan Pegas Touristik, Natale Tours, Biblio Globus ve Fez Tour; Türkiye'ye olan paket turlarını iptal edileceğini duyurmuşlardır. - Dolayısıyla Türkiye'yi tercih eden Rus turistlerde düşüş yaşanmıştır. Türkiye'ye gelen turist sayılarının ülkelere göre sıralamasına bakıldığında Ocak-Ekim ayları arasında en fazla düşüş %19,2 ile Rusya'dan olmuştur (TÜRSAB, 2015). - Bombalı saldırılar ve çözüm sürecinin bitmesi ile birlikte turizm sektörü olumsuz yönde etkilenmiştir. Hem iç hem de dış turizm talebinde düşüş gerçekleşmiştir.	- Rusya'nın önemli tur operatörleri olan Pegas Touristik, Natale Tours, Biblio Globus ve Fez Tour; Türkiye'ye olan paket turlarını iptal edileceğini duyurmuşlardır. - Dolayısıyla Türkiye'yi tercih eden Rus turistlerde düşüş yaşanmıştır. Türkiye'ye gelen turist sayılarının ülkelere göre sıralamasına bakıldığında Ocak-Ekim ayları arasında en fazla düşüş %19,2 ile Rusya'dan olmuştur (TÜRSAB, 2015). - Bombalı saldırılar ve çözüm sürecinin bitmesi ile birlikte turizm sektörü olumsuz yönde etkilenmiştir. Hem iç hem de dış turizm talebinde düşüş gerçekleşmiştir.
2016	- ABD başkanlık seçimleri ve Donald Trump'ın başkan olması - Fidel Castro'nun ölümü - Avrupa'da IŞİD tarafından gerçekleştirilen terör saldırıları	- ABD'de gerçekleşen seçim sonrası pek çok Müslüman ülke vatandaşına vize sınırlaması getirilmesi ile bir kriz ortaya çıkmıştır. - Castro'nun ölümü sonrası ABD-Küba ilişkileri yeniden başlamış ve özellikle ABD'li turistler için Havana'da alt ve üst yapı çalışmaları hız kazanmıştır. - Terör saldırıları ile Avrupa'daki güvenlik endişesi daha da artmış ve turizm talebini doğrudan etkilemiştir.	- Gaziantep'te ve İstanbul Sultanahmet ve Atatürk Havalimanı'nda IŞİD tarafından gerçekleştirilen bombalı terör saldırıları - PKK tarafından Ankara Kızılay, Bursa Ulu Camii ve İstanbul Beşiktaş ve Vezneciler'de gerçekleştirilen terör saldırıları - 15 Temmuz'da gerçekleştirilen darbe girişimi - Türkiye'de OHAL sürecinin başlaması - Rusya-Türkiye arasındaki uçak krizinin çözülmesi	- Sultanahmet saldırısında 13 Alman turist ve İstanbul Atatürk Havalimanı saldırısında 45 kişi hayatını kaybetmiştir. - 15 Temmuz'da 247 kişi hayatını kaybetmiştir. - Söz konusu saldırılar, yaşanan darbe girişimi ve OHAL süreci uluslararası alanda Türkiye turizmine zarar vermiştir. - Rusya ile yaşanan krizin çözülmesi ile önceki yıl 6 aylık dönemde paket turla 3 bin 453 Rus turistin geldiği Antalya'ya, 2016 yılında 384 kat artışla 1 milyon 325 bin turist gelmiştir (TÜRSAB, 2016).	- Sultanahmet saldırısında 13 Alman turist ve İstanbul Atatürk Havalimanı saldırısında 45 kişi hayatını kaybetmiştir. - 15 Temmuz'da 247 kişi hayatını kaybetmiştir. - Söz konusu saldırılar, yaşanan darbe girişimi ve OHAL süreci uluslararası alanda Türkiye turizmine zarar vermiştir. - Rusya ile yaşanan krizin çözülmesi ile önceki yıl 6 aylık dönemde paket turla 3 bin 453 Rus turistin geldiği Antalya'ya, 2016 yılında 384 kat artışla 1 milyon 325 bin turist gelmiştir (TÜRSAB, 2016).
2017	- İngiltere'nin Avrupa Birliği'nden ayrılma	- Referandumdan "hayır" kararı çıkmasının uluslararası turizm ve seyahat sektörüne birçok	- Booking.com ile TÜRSAB	- Booking.com ile TÜRSAB arasındaki dava nedeniyle booking.com üzerinden yapılan	- Booking.com ile TÜRSAB arasındaki dava nedeniyle booking.com üzerinden yapılan

			kararına (Brexit) ilişkin referandum - Almanya- Türkiye krizinin AB ilişkilerine yansımaları	etkisi olacaktır. Karardan sonra ilk günde dahi TUJ ve Thomas Cook hisseleri önemli oranda değer kaybetti.	arasındaki dava - Ukrayna ile Türkiye arasındaki anlaşma ile vizelerin kaldırılması ve pasaportsuz giriş-çıkışlar	rezervasyonların durdurulması ile birlikte özellikle küçük ve orta büyüklükteki konaklama işletmeleri zarar görmüş ve ekonomik kayıp yaşamışlardır. - Vizelerin kaldırılması Türkiye ile Ukrayna arasındaki turizm hareketliliğini arttırmıştır.
--	--	--	---	--	--	---

IV. GENEL DEĞERLENDİRME

A. Yaşanan olayların Dünya turizmine yansımaları

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ulaştırma alanında birçok yapısal değişiklik olmaya başlamıştır. Bu değişiklikler sonucu, demir yolu ve deniz yolu taşımacılığı önemini kaybederken (Göksan, 1978), özellikle 1960'lardan itibaren devlet kontrolünde olan, yüksek ücret ve zor ulaşılabilirliğe sahip havayolu taşımacılığı büyük ölçüde serbestleşmiş ve oldukça ucuz hale gelmiş, bu da uluslararası kitle turizmine olanak sağlamıştır (Forsyth, 2006). Bunun en önemli sebepleri arasında düşük maliyet prensibine dayalı tarifersiz uçuşlar ile teknolojinin hızlı gelişmesi sayesinde daha uzun menzilli gidebilen hava taşıtlarının havayolu taşımacılığında daha yaygın biçimde kullanılmaya başlaması ve böylelikle sınırların ortadan kalkması sayılabilir. Öyle ki, tarifersiz seferler Avrupa'daki tatil turizminin büyümesini sağlamış ve 1960'lar Avrupa'sında, özellikle İngiltere ve Almanya'dan Güney Avrupa'nın deniz-kum-güneş destinasyonlarına seyahatlerde önemli bir artış yaşanmıştır. Havayollarındaki serbestleşme ile birlikte ülkelerdeki turizm tarzında da büyük değişimler yaşanmıştır. Turist hareketleri kara taşımacılığında hava taşımacılığına geçmiş ve daha uzun yolculuklar yapılmaya başlanmıştır. Bu durum ülkeler arasındaki destinasyon rekabetçiliğinin de artmasına neden olmuştur (Forsyth, 2006).

1980'li yıllarla birlikte dünyada yaşanan ekonomik krizler ve petrol fiyatlarındaki yükselmeler sebebiyle uluslararası turizm talebinde de bir daralma meydana gelmiştir. Nitekim Dünya Turizm Örgütü verilerine göre yıllar bazında turizm hareketliliği incelendiğinde bu durum açıkça gözlenmektedir. Holloway vd. (2009), bu durumun bir sonucu olan ekonomik düşünme anlayışından dolayı turizm piyasasına, ulaşımdan konaklama ve rehberlik hizmetine kadar pek çok turistik hizmeti bir araya getiren paket turların girmiş olduğunu ifade etmektedir. Başka bir deyişle, 1980'lerin paket turların turizmde yaygınlaşmaya başladığı yıllar olduğu söylenebilmektedir.

1990'lı yıllar ile birlikte özellikle SSCB'nin dağılması ve soğuk savaş döneminin bitmesine paralel olarak uluslararası sermayenin ve yatırımların hız kazanmaya başlaması turizmin de yeni bir ivme kazanmasına neden olmuştur. Nitekim 1980 yılında 278 milyon olan uluslararası turist sayısı, 2000 yılı itibarı ile 674 milyona ulaşmıştır (UNWTO, 2017). 1990'lı yıllar ayrıca turizm arzının da ivme kazandığı yıllar olarak değerlendirilebilir. Öyle

ki, oteller, restoranlar, müzeler, alışveriş merkezleri, golf sahaları ve kongre merkezleri gibi birçok yatırım bu dönemde hız kazanmıştır (Purkis 2008'den akt.; Güngör, 2011).

2000'li yıllara gelindiğinde ise, özellikle 2001 yılında ABD'de El Kaide tarafından gerçekleştirilen "11 Eylül Terör Saldırıları" ve yine 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali sonucunda turizm talebinde önemli dalgalanmalar meydana gelmiştir. İnsanların güvenlik endişesi nedeniyle uzun uçuşları çok fazla tercih etmemesi, özellikle Amerika ve Asya Pasifik ülkelerinde turizm talebinin azalmasına neden olmuştur. 2004 yılında yaşanan Hint Okyanusu depremi ve Tsunami felaketi ise 15 ülkeyi birden etkileyerek turizm sektörüne de ağır bir darbe vurmuştur. Benzer şekilde Sars krizi ve kuş gribi gibi bulaşıcı hastalıklar da uluslararası alanda ülkelerin turizm faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemiştir.

2010 yılında başlayan ve Arap Baharı olarak adlandırılan halk hareketleri ve neden olduğu iç savaş, bölgedeki beş ana turistik destinasyona (Mısır, Tunus, Fas, Ürdün ve Lübnan) gelen toplam turist sayısında önemli bir oranda azalma gerçekleşmesine neden olmuştur. Özellikle turizm gelirlerinin söz konusu ülkelerin GSYİH'nin önemli bir bölümünü oluşturduğu göz önüne alındığında, bu düşüş ülkelerin ekonomileri üzerinde son derece olumsuz bir etkiye yol açmıştır (Masetti ve diğerleri, 2013). 2011 yılı itibarıyla ortaya çıkan ve günümüze kadar devam eden Suriye iç savaşı, mülteci krizi ve IŞİD terör örgütünün saldırıları ile turizm yine ağır bir darbe almış ve turizmde terörizm sorunu ve güvenlik endişesi birçok ülkenin temel problemlerinden biri haline gelmiştir.

2016 yılında Fidel Castro'nun ölümü sonrası ABD-Küba ilişkilerinin yeniden başlaması ve özellikle ABD'li turistler için Havana'da alt ve üst yapı çalışmalarının hız kazanması turizm adına olumlu gelişmelerden olsa da, aynı yıl ABD'de gerçekleşen seçim sonrası pek çok Müslüman ülke vatandaşına vize sınırlaması getirilmesi yeni bir krizin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

İçinde bulunulan 2017 yılı ise yine dünya turizmini etkileyen ve gelecekte farklı şekillenmesine neden olabilecek olaylara şahitlik etmiştir. Öncelikle İngiltere'nin Avrupa Birliği'nden ayrılma kararına (Brexit) ilişkin referandumdan 'hayır' kararının çıkması ile turizm sektörünün bu durumdan nasıl etkileneceği tartışılırken, kararın hemen ardından TUI ve Thomas Cook'un borsada yaşadığı önemli değer kaybı, söz konusu endişeleri

arttıran gelişmeleri ortaya çıkarmıştır
(<https://www.digitallook.com/news/broker-recommendations/thomas-cook-and-tui-shares-fall-on-credit-suisse-downgrade--2437662.html>).

B. Yaşanan olayların Türkiye turizmine yansımaları

Planlı dönem öncesinde (1923-1963) turizmle ilgili çalışmalar son derece kısıtlı olmakla birlikte özellikle, planlı kalkınma modelinin benimsendiği 1963 yılı itibarıyla beşer yıllık hazırlanan kalkınma planları ile turizme yönelik çalışmalar da başlamıştır.

1970 ve 1980'li yıllar gerek dünya gerekse Türkiye turizmi açısından hareketli yıllar olmuştur. 1973 yılında yaşanan Arap-İsrail savaşı, 1974'deki Kıbrıs Barış Hareketi, 1980 Askeri Darbesi, Ekonomik Krizler ve yaşanan savaşlar neticesinde ortaya çıkan petrol krizleri söz konusu hareketliliğin başlıca nedenleri olarak sayılabilir. Ancak turizm, Türkiye'nin ekonomik hayatında özellikle 1980'li yıllara kadar çok fazla yer bulamamıştır. Türk turizminin gelişimini hızlandıran unsurlardan biri, 1980'lerden günümüze uluslararası turizmi teşvik eden yasal düzenlemelerin yapılması ve bunun sayesinde yerli ve yabancı turistik yatırımların hızla artmasıdır (Gülbahar, 2009:94). 1982 yılında çıkan Turizm Teşvik Kanunu ve Askeri Darbe sonucu Özal dönemi ile birlikte serbest piyasa ekonomisine geçiş, Türkiye turizmini canlandıran esas gelişim nedenleri olarak gösterilebilmektedir (Duman ve Kozak, 2010).

1990'lı yıllar ise Türkiye turizmi için dönüşüm yılları olarak ifade edilebilir. Nitekim 1991 Irak-İran Körfez Savaşı ile dış talepte yaşanan daralmaya bağlı olarak iç turizme doğru bir eğilim yaşanmıştır. Ayrıca "her şey dâhil sistemi" ve "düşük fiyatlı (low-cost) hava yolu taşımacılığı"nın yaygınlaşması da yine bu yıllara denk gelmektedir. Söz konusu olumlu unsurların yanı sıra 1990'lı yıllarda yaşanan terör saldırıları ise Türkiye turizminde talep daralmasına yol açmıştır (Göçen vd., 2011).

2000'li yıllarda Türkiye'nin turizm endüstrisinde artık turist sayısı ve özellikle turizm geliri sıralamasında ilk on ülke arasında yerini aldığı görülmektedir. Bu dönemde ayrıca turizm yatırımlarına ve dış tanıtıma verilen önem sayesinde Türk turizm sektöründe önemli gelişmeler kaydedilmiş ve dünya turizm endüstrisinden alınan pay büyümüştür (DPT, 2007). Bu büyümeye havacılık sektörünün liberalleşmesi de önemli katkı sağlamıştır (Türkiye Turizm Sektörü Raporu, 2010). Yine 2000'li yılların

başında yaşanan krizler (Türkiye'de yaşanan Türk parasının devalüe olması ve yine aynı yıl ABD'de gerçekleştirilen terörist saldırılar) hem Türkiye hem de dünya turizmi adına farklı gelişmeleri meydana getirmiştir. Türk parasının değer kaybetmesi ile birlikte Türkiye'deki dış turizm talebi yaklaşık olarak 4 milyon kişi artarak 13.4 milyon kişiye ulaşmıştır. Başka bir ifade ile ABD'de terörist saldırıları neticesinde dünya turizm hareketliliğinde bir daralma yaşanırken, Türkiye bundan çok fazla etkilenmemiştir.

Türkiye'ye yönelik turizm talebini etkileyen olaylar açısından bir değerlendirme yapıldığında; 2001 ve 2009 yıllarında yaşanan ekonomik krizler, 2002, 2006 ve 2009 yıllarında görülen salgın hastalıklar (Kırım Kongo Kanamalı Ateşi, kuş gribi, domuz gribi), 2003-2006 yılları arasında İstanbul, Kuşadası, Antalya ve Marmaris gibi destinasyonlarda yaşanan terör saldırıları bu dönemde Türk turizmine damgasını vuran olaylar olarak göze çarpmaktadır. Fakat 2001 yılında Türkiye'de meydana gelen ekonomik kriz sonucunda döviz kurlarındaki artış Türk parasının devalüe olmasına neden olmuş ve dolayısıyla turizm talebinde büyüme yaşanmıştır. Bunun yanı sıra 2007 yılında Türkiye'de ilk kez uygulamaya konulan erken rezervasyon sistemi ile beraber iç turizm pazarında da canlanma yaşandığı söylenebilmektedir. 2010 yılı ise hem Türkiye hem de dünya için önemli bir sürecin başlangıcını oluşturmuştur. Nitekim o yıl gerçekleşen ve etkisi hala devam eden "Arap Baharı", Ortadoğu ülkelerine olan talebin Türkiye ve diğer ülkelere kaymasına neden olmuştur. Arap Baharı nedeniyle 2011 yılında özellikle Mısır ve diğer yakın destinasyonlardan kaçınan turistlerden Türkiye'ye yönelik yaşanan talep kayması, 2012'ye gelindiğinde gerilimin sakinleşmesi ile normal seyrine dönmüştür (TÜROFED, 2013).

2012 yılında Türkiye-Suriye arasında yaşanan politik gerginlikler Türkiye turizmi açısından talepteki artış hızının yavaşladığı bir dönem olmuştur. Türkiye'ye en fazla turist gönderen ülkeler arasında onuncu sırada yer alan Suriye'nin özellikle son yıllarda yaşanan olayların da etkisi ile dalgalanmalar yaşadığı ancak 2012'de % 2,3'lük bir paya sahip olduğu bilinmektedir (Gülbahar, 2009; Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2013; Tanıtma Genel Müdürlüğü, 2013; TÜİK, 2013).

Bir ülkenin turizmini etkileyen faktörlerin önemli bir kısmını toplumsal olaylar şekillendirmektedir. Nitekim 2013 yılında yaşanan Gezi Parkı olayları tüm Türkiye'ye yayılarak turizm sektörünü de etkilemiştir. Bu süreçte İstanbul'a yönelik talepte başka ülkelere bir kayma yaşanmış olsa da

uluslararası etkinliklere ev sahipliği yapma, erken rezervasyon sistemleri ve benzeri olaylarla beraber ülke turizmine olan talepte yine de bir artış yaşanmıştır. Aynı yıl 'Çözüm Süreci'nin resmi olarak başlaması ile birlikte turizmde güvenlik problemi ortadan kalkmış ve özellikle Güneydoğu'ya olan iç turizm talebi artmıştır (TÜRSAB, 2014).

2015 yılında sona eren Çözüm Süreci'yle yeniden güvenlik endişelerinin başlaması hem iç hem de dış turizm talebinde düşüş gerçekleştirmekle birlikte, aynı yıl Rus savaş uçağının Türkiye tarafından düşürülmesiyle yeni bir kriz daha ortaya çıkararak, Türkiye'yi tercih eden Rus turistlerde azalmaya neden olmuştur. 2014 yılından günümüze IŞİD terör örgütünün saldırılarını Türkiye ve Dünya'nın birçok önemli noktasında gerçekleştirmesi, turizmde terörizm ve güvenlik sorununu en yüksek noktaya çıkarmıştır. 15 Temmuz 2016 tarihi ise Türkiye için oldukça önemli bir diğer dönüm noktasını oluşturmuştur. Darbe girişimi ve akabindeki OHAL süreci uluslararası alanda Türkiye imajına ve Türkiye turizmine ciddi zararlar vermiştir.

İçinde bulunduğumuz 2017 yılında ise, Booking.com ile TÜRSAB arasındaki dava nedeniyle booking.com üzerinden yapılan rezervasyonların durdurulması, özellikle küçük ve orta büyüklükteki konaklama işletmelerini zarara uğratmış ve ekonomik kayıpların yaşanmasına neden olmuştur. Olumlu olarak ise, Türkiye ile Ukrayna arasında vizelerin karşılıklı olarak kaldırılması iki ülke arasındaki turizm hareketliliğini arttırarak sektöre ve ekonomiye nefes aldırın gelişmelerden olmuştur.

V. SONUÇ VE TARTIŞMA

Turizm faaliyetleri ülkeler için önemli bir ekonomik olay olmasının yanı sıra, barış ortamının inşasına ve ülkelerarası iletişimin sağlanmasına da katkıda bulunmaktadır. Fakat bu etkileşim içerisinde hem ülke içinde hem de diğer ülkelerde meydana gelen çoğu olaydan da etkilenmektedir. Dolayısıyla turizm; savaş, terör, ekonomik, çevresel, sosyal ve politik krizlere karşı oldukça hassas bir yapıya sahiptir (Hall ve O'Sullivan, 1996; Fielding ve Shortland, 2011; Hacıoğlu ve Saylan, 2014).

Dünyada turizm sektöründe izlenen hızlı büyüme eğilimi, Türkiye'de özellikle 1980'li yıllardan itibaren kendini göstermektedir. 1980 sonrası dönemde turizm, ekonomik gelişme için itici bir güç olarak kabul edilmiş ve bu amaçla yetersiz ekonomik kaynakların önemli bir bölümü turizmin gelişimine

ayrılmıştır. Bu çabalar sonucunda hızlı bir gelişme göstererek Türkiye'nin en genç ve dinamik sektörlerinden biri haline gelen turizm sektörü, günümüzde Türkiye ekonomisinde bir lokomotif rolü oynamaktadır. (Unur, 2002). Genel olarak değerlendirildiğinde, 1963 yılında yaklaşık 200 bin kişiyi ağırlayan Türkiye, günümüzde yaklaşık 40 milyon kişinin ziyaret ettiği önemli bir ülke haline gelmiştir (UNWTO, 2017). Türkiye'ye yönelik talep yıllar itibari ile dalgalı fakat devamlı bir gelişme göstermiştir. Yaşanan olumsuz gelişmeler genellikle uzun dönemleri kapsamasa da, etkileri ve normalleşme süreci çok daha uzun zaman almaktadır (Öztürk ve Şimşek, 2013). Bu nedenle turizmin bir ülkede uzun süre varlığını devam ettirebilmesi o ülkenin iç - dış güvenliği ve siyasi ve ekonomik istikrarının devamına bağlıdır.

Turistik hareketlerin yönünü belirleyen gelişmeleri yalnızca siyasi ya da ekonomik olaylar değil, toplumsal, çevresel ve teknolojik değişimler de etkilemektedir. İçinde bulunduğumuz çağda turizm her geçen gün hızla değişen, kendini yenileyen, değişen şartlara uyum sağlayabilme yeteneği olan ve tüm dünyada sürekli gelişme gösteren bir sektör olarak bilinmektedir. Özellikle 2000'li yıllarla birlikte teknolojiye yaşanan önemli değişimler dünya turizminin çehresini değiştirmiş (Şenol ve Turdumanbetov, 2014) ve ülkelerin de uyguladıkları turizm faaliyetlerinde ve planlamalarında teknolojiyi etkin kullanmalarına neden olmuştur. Dolayısıyla turizmden faydalanan ve faydalanmak isteyen ülkeler açısından iç-dış barış ve güven ortamı, komşu coğrafya ülkeleri ile ilişkiler, içsel veya bölgesel siyasi istikrarsızlıklar, ekonomik, toplumsal ve kültürel olaylar, doğa-çevre-iklim sorunları, turist davranışları ve teknolojik değişimler turizm sektörünün belirleyici ve yönlendirici parametreleri olarak yer almaktadır.

KAYNAKÇA

- AÇIKALIN, M., ve KILIÇ, H. (2017), "The Role of Turkish National Holidays in Promoting Character and Citizenship Education", *JSSE-Journal of Social Science Education*, cilt.16, S.3, ss. 74-83.
- BAŞ, T. ve AKTURAN, U. (2008), *Nitel Araştırma Yöntemleri: Nvivo 7.0 İle Nitel Veri Analizi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- BERG, Bruce L. (2012), *Qualitative Research Methods for the Social Science* (8th Edition). Long Beach, Allyn and Bacon.
- BOWEN, G. A. (2005), "Preparing a Qualitative Research-Based Dissertation: Lessons Learned", *The Qualitative Report*, cilt.10, S.2, ss. 208-222.
- BOWEN, G. A. (2009), "Document Analysis as a Qualitative Research Method", *Qualitative Research Journal*, cilt.9, S. 2, ss. 27-40.
- BÜYÜKŞALVARCI, A., ŞAPCILAR, M. C. ve BAYRAKÇI, S. (2016), "Kalkınma Planları Kapsamında Turizm Endüstrisinin Değerlendirilmesi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, cilt.11, ss. 186-201.

- DUMAN, T. ve KOZAK, M. (2010), "The Turkish Tourism Product: Differentiation and Competitiveness", *Anatolia*, cilt.21, S.1, ss. 89-106.
- FIELDING, D. ve SHORTLAND, A. (2011), "How Do Tourists React To Political Violence? An Empirical Analysis Of Tourism In Egypt", *Defence And Peace Economics*, cilt.22, S.2, ss. 217-243.
- FORSYTH, P. (2006), "Aviation and Tourism". L. Dwyer ve P. Forsyth (Ed.). *International Handbook on the Economics of Tourism*, (ss. 224-245). UK: Edward Elgar Publishing.
- GM Turizm Yönetimi Dergisi (2013), "Gezi parkı olayları turizmi nasıl etkiledi?", (erişim adresi: <http://qmdergi.com/online/?p=10236>), (erişim tarihi: 28 Ağustos 2017).
- GÖÇEN, S., YİRİK, Ş. ve YILMAZ, Y. (2011), "Türkiye'de Krizler ve Krizlerin Turizm Sektörüne Etkileri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt.16, S.2, ss. 493-502.
- GÖKSAN, E. (1978), *Turizmoloji*. İzmir: Uğur Ofset Matbaası.
- GÜLBAHAR, O. (2009), "2000'li yıllarda Türkiye'ye Gelen Yabancı Ziyaretçi Profili", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, cilt.10, S.2, ss. 93-112.
- GÜNGÖR, A. (2011), "Uluslararası Turizmde Ekonomik Çevre". İge Pınar (Ed.), *Uluslararası Turizm İşletmeciliği*, (ss. 3-18). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- HACIOĞLU, N. ve SAYLAN, U. (2014), "Arap Baharı'nın Turizme Yansımaları: Arap Ülkeleri ve Türkiye", *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt.17, S.32, ss. 55-80.
- HALL, C. M. ve O'SULLIVAN, V. (1996), "Tourism, Political Instability and Violence". A. Pizam ve Y. Mansfeld (Ed.). *Tourism, Crime and International Security Issues*, (ss. 105-120). Newyork: John Wiley.
- HOLLOWAY, J. C., HUMPHREYS, C. ve DAVIDSON, R. (2009), *The Business of Tourism*. Essex: Pearson Education Limited.
- KİRİCİ, F. (2017), *AKP's National EV Project: Only an Election Promise? Turkey's History with National Technology Development and AKP's 2023 Vision*, University of Oslo Department of Culture Studies and Oriental Languages Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Norway.
- KOFFKA, K. (1999), *Principles of Gestalt Psychology* (S.44). Routledge, Abingdon, OX.
- MASETTİ, O., KÖRNER, K., FORSTER, M. ve FRIEDMAN, J. (2013), "Two Years of Arab Spring: Where Are We Now? What's Next?", *Deutsche Bank Research*, Germany.
- MILES, M. B. ve HUBERMAN, A. M. (1984), *Qualitative Data Analysis: A Source Book of New Methods*. London: SAGE Publications.
- MILES, M. B., ve HUBERMAN, A. M. (1994), *Qualitative Sata Analysis: An Expanded Sourcebook*. London: SAGE Publications.
- OLALI, H. (1963), *Turizm Teorisi ve Politikası*. İzmir: İzmir Ticaret Odası Yayınları 71.
- OLALI, H. ve TİMUR, A. (1988), *Turizm Ekonomisi*. İzmir: Ofis Ticaret Matbaacılık.
- ÖZTÜRK, Y. ve ŞİMŞEK, E. (2013), "Politik İstikrarsızlıkların Turistlerin Destinasyon Seçimine Etkisi Üzerine Bir Araştırma", *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, cilt.1, S.2, ss. 15-25.
- SOLSO, R. L. (1991), *Cognitive Psychology* (3rd Edision). Boston: Allyn and Bacon.
- ŞENOL, F. ve TURDUMANBETOV, B. (2014). "Toplumsal Olaylar ve Ülke Turizmi Üzerindeki Muhtemel Etkileri: Kırgızistan Örneği", *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt.4, S.2, ss. 96-110.
- T.C. BAŞBAKANLIK YATIRIM DESTEK VE TANITIM AJANSI. (2010), "Türkiye Turizm Sektörü Raporu", (erişim adresi: <http://www.invest.gov.tr/tr-TR/infocenter/publications/Documents/TURIZM.SEKTORU.pdf>), (erişim tarihi: 05 Eylül 2017).
- T.C. KALKINMA BAKANLIĞI. (1963), "T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı", (erişim adresi: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/9/plan1.pdf>), (erişim tarihi: 05 Eylül 2017).

- T.C. KALKINMA BAKANLIĞI. (1968), "T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı", (erişim adresi: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/8/plan2.pdf>), (erişim tarihi: 05 Eylül 2017).
- T.C. KALKINMA BAKANLIĞI. (1973), "T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı", (erişim adresi: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/7/plan3.pdf>), (erişim tarihi: 05 Eylül 2017).
- T.C. KALKINMA BAKANLIĞI. (1979), "T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı", (erişim adresi: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/6/plan4.pdf>), (erişim tarihi: 05 Eylül 2017).
- T.C. KALKINMA BAKANLIĞI. (1985), "T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı", (erişim adresi: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/5/plan5.pdf>), (erişim tarihi: 05 Eylül 2017).
- T.C. KALKINMA BAKANLIĞI. (1990), "T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı", (erişim adresi: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/4/plan6.pdf>), (erişim tarihi: 05 Eylül 2017).
- T.C. KALKINMA BAKANLIĞI. (1996), "T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı", (erişim adresi: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/3/plan7.pdf>), (erişim tarihi: 05 Eylül 2017).
- T.C. KALKINMA BAKANLIĞI. (2001), "T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı", (erişim adresi: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/2/plan8.pdf>), (erişim tarihi: 05 Eylül 2017).
- T.C. KALKINMA BAKANLIĞI. (2007), "T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı", (erişim adresi: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/1/plan9.pdf>), (erişim tarihi: 05 Eylül 2017).
- T.C. KALKINMA BAKANLIĞI. (2014), "T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı", (erişim adresi: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/12/Onuncu%20Kalk%C4%B1nma%20Plan%C4%B1.pdf>), (erişim tarihi: 05 Eylül 2017).
- T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI. (2013), (erişim adresi: <http://www.tanitma.gov.tr/Eklenti/4793,bilgilendirme-raporu.pdf?0>), (erişim tarihi: 10 Temmuz 2017).
- T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YATIRIM VE İŞLETMELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ. (2006), "2006 Yılı Sınır Giriş- Çıkış İstatistikleri", (erişim adresi: <http://uyqm.kulturturizm.gov.tr/TR,9854/sinir-giris-cikis-istatistikleri.html>), (erişim tarihi: 13 Kasım 2017).
- TANITMA GENEL MÜDÜRLÜĞÜ. (2013), "2012 Pazar Raporları", (erişim adresi: <http://www.tanitma.gov.tr/TR,22435/2012-yili-pazar-raporlari.html>), (erişim tarihi: 05 Eylül 2017).
- Tarihte Bugün. (2017), "Yıllar bazında tarihsel olaylar", (erişim adresi: http://www.tarihtebugun.org/tarihte_yil_sene.html), (erişim tarihi: 21 Ağustos 2017).
- TUİK. (2013), "2013 Turizm İstatistikleri", (erişim adresi: www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do?istab_id=69), (erişim tarihi: 05 Eylül 2017).
- TÜRSAB. (2016), "2016 Turizm Verileri", (erişim adresi: <https://www.tursab.org.tr/tr/turizm-verileri/istatistikler>), (erişim tarihi: 03 Eylül 2017).

- TÜRSAB. (2015), "Incoming Turizm Raporu", (erişim adresi: http://www.tursab.org.tr/dosya/13586/ekim2015_13586_5149287.pdf), (erişim tarihi: 03 Eylül 2017).
- TÜRSAB. (2014), "Çözüm Süreci ve Bölgesel Turizm Raporu", (erişim adresi: https://www.tursab.org.tr/dosya/11581/tursab-cozum-sureci-ve-bolgesel-turizm-raporu_11581_3785472.pdf), (erişim tarihi: 03 Eylül 2017).
- UNUR, K. (2002), *Türkiye'nin Ekonomik Etkilerinin Ölçmede Kullanılan Yöntemler ve Türkiye'nin Aktif Dış Turizm Gelirlerinin Ölçmede Kullanılan Yöntemlerin Ölçümü İçin Bir Model Önerisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- UNWTO (Dünya Turizm Örgütü). (2017), *Tourism Highlights*, 2017 Edition. Madrid: UNWTO.
- UNWTO (Dünya Turizm Örgütü). (2010), *Annual Report*, 2010 Edition. Madrid: UNWTO.
- YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK, H. (2008), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- WALCOTT, H. F. (1994), *Transforming Qualitative Data: Description, Analysis and Interpretation*, London: SAGE Publications.

EKONOMİK ÖZGÜRLÜK VE İNSANİ GELİŞMİŞLİK¹

Taner GÜNEY²

Atıf/©: Güney, Taner (2017). Ekonomik Özgürlük ve İnsani Gelişmişlik, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss. 1109-1120

Özet: Bu çalışmanın amacı ekonomik özgürlüğün insani gelişmişlik üzerindeki etkisini analiz etmektir. Ekonomik özgürlük ve insani gelişmişlik ilişkisinin Sistem-GMM yöntemiyle analizi için, OECD ülkelerinin 1990-2014 dönemindeki verileri kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre ekonomik özgürlük düzeyi insani gelişmişlik düzeyini pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilemektedir. Çalışmada ayrıca ekonomik özgürlük değişkenini oluşturan beş alt değişkenin insani gelişmişlik üzerindeki etkisi de incelenmiştir. Buna göre ekonomik özgürlük değişkeninin alt dallarından tümü insani gelişmişliği pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Özgürlük, İnsani Gelişmişlik, Sistem-GMM

Economic Freedom and Human Development

Citation/©: Güney, Taner (2017). Economic Freedom and Human Development, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp.1109-1120

Abstract:The purpose of this study is to analyze the effect of economic freedom on human development. For the analysis of the relationship between economic freedom and human development by the System-GMM method, data from OECD countries for the period 1990-2014 have been used. According to the results of the analysis, the level of economic freedom affects the level of human development positively and statistically significantly. In this study also examined the impact of five sub-variables of economic freedom on human development. According to this, all sub-variables of the economic freedom affects human development positively and statistically significantly.

Keywords: Economic Freedom, Human Development, System-GMM

Makale Geliş Tarihi: 04.10.2017/ Makale Kabul Tarihi: 14.11.2017

¹ Bu çalışma 20-22 Ekim 2017 tarihinde Konya'da düzenlenen V. UNİKOP konferansında sunulan metnin düzeltilmiş halidir.

² Yrd. Doç. Dr., Karamanoglu Mehmetbey Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, e-posta: tanerguney@kmu.edu.tr

I. GİRİŞ

Ekonomik özgürlüğün ekonomik büyüme ve kalkınma üzerindeki etkisi tartışmalı olsa da (Scully, 1992; Torstensson, 1994; Knack ve Keefer, 1995; Gwartney vd., 1996; Goldsmith, 1997; de Haan ve Siermann, 1998; Edwards, 1998; Beach ve Davis, 1999; de Haan ve Sturm, 2000; Pitlik, 2002; Weede ve Kämpf, 2002) yüksek ekonomik özgürlük düzeyinin toplumdaki sosyal ilişkileri güçlendirdiği, yerel yönetim kalitesini yükselttiği, daha fazla bireyin yüksek öğrenime katılmasını teşvik ettiği ve bireylerin suç kapsamına girecek davranışlardan kaçınmasına yardım ettiği bilinmektedir (Nikolaev, 2014: 3). Bununla birlikte, bireylerin ekonomik ve benzeri özgürlüklerinin olmaması bir toplumdaki insanların açlığa karşı korunmak için yeterli besin elde edebilmesi, tedavi edilebilir hastalıklar için çareler bulabilmesi, yeterince giyinme veya korunma fırsatı elde edebilmesi, temiz su ya da sıhhi bakım sağlayan tesislerden yararlanabilme özgürlüğünden yoksun kalması gibi temel haklarını çiğneyen ekonomik yoksulluk ile doğrudan ilgilidir (Maxwell, 1999: 4). İnsani gelişmişlik konusunda çok önemli katkılar yapan Sen (1992; 1999a; 1999b)'e göre ise yönettiği toplumdaki insanların kabiliyet ve eğilimlerini ön plana çıkarmasına yardım edecek kadar hoşgörülü olmayan bir kamusal bakış, bireylerin zayıf ekonomik fırsatlarla karşılaşmasına neden olmasının yanı sıra, toplum için gerekli kamu tesislerinin ihmal edilmesi ve bireylerin sistematik sosyal yoksunluk ve yoksulluk yaşamasına yol açmaktadır. Diğer bir deyişle, daha düşük insani gelişmişlik düzeyine neden olmaktadır. Bu nedenle bu çalışmanın amacı da ekonomik özgürlük düzeyinin OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) üyesi ülkelerdeki insani gelişmişlik düzeyi üzerindeki etkisini ön plana çıkarmaktır. Bu amaçla OECD üyesi ülkelerde, 1990-2014 dönemi için yürütülen Sistem-GMM (Genelleştirilmiş Momentler Modeli) yöntemi tahmin sonuçları elde edilmiştir. Söz konusu ülkeler için ilk defa uygulanan bu yöntemle elde edilen bulgular, ekonomik özgürlük düzeyi yükseldiğinde insani gelişmişlik düzeyinin de yükseldiğini göstermiştir.

Bu çalışmanın diğer bölümleri şöyle organize edilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ekonomik özgürlük ile insani gelişmişlik değişkenlerinin teorik ilişkisi, üçüncü bölümde ilgili literatür, dördüncü bölümde veriler ve model açıklanmaktadır. Beşinci bölümde ekonomik özgürlük düzeyinin insani gelişmişlik üzerindeki etkisine ilişkin ekonometrik analiz tahminleri yer alırken, son bölüm olan altıncı bölümde ise sonuç kısmı bulunmaktadır.

II. EKONOMİK ÖZGÜRLÜK VE İNSANI GELİŞMİŞLİK İLİŞKİSİNİN TEORİK ALTYAPISI

Literatürde ekonomik özgürlük farklı biçimlerde tanımlansa da, bireylerin mal ve hizmet değişimi işlemlerinde devlet kontrolünün olmaması, ülke içinde veya dışında mal ve hizmet değişiminin gönüllülük esasına göre yapılması, bireylerin iktisadi tercihlerinde ve mülkiyet haklarında devlet güvencesinin olması gibi faktörler her ekonomik özgürlük tanımlamasında yer almaktadır (Hanke ve Walters, 1997; Gwartney ve Lawson, 2005). Ekonomik özgürlüğü en geniş haliyle tanımlayan Miller ve Kim (2011:19)'e göre ise ekonomik olarak özgür olan bir toplumda bireylerin kendi istedikleri biçimde çalışma, tüketme ve üretim amacıyla yapacakları yatırım kararlarını alırken özgür olması ve bu özgürlüğün devlet tarafından güvence altına alınmasına ekonomik özgürlük denmektedir. Bu anlamıyla ekonomik özgürlük temelde negatif özgürlük olarak anlaşılır. Diğer bir deyişle girişim ve üretim serbestisine dayanır.

Diğer yandan ekonomik kalkınmada tüm faaliyetlerin odak noktası insanlardır. Ekonomik kalkınma bireylerin başarıları, özgürlükleri ve yapabilirlikleri üzerine temellendirilmelidir çünkü önemli olan insanların kazandıkları gelir veya malları değil yaşadıkları hayattır (Anand ve Sen, 1994). Amartya Sen'in geliştirdiği yapabilirlik felsefesi temelinde Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından geliştirilen İnsani Gelişme İndeksi (HDI) de bu anlayışı benimseyen bir yaklaşıma sahiptir. Sen'e göre yapabilirlik alanı ise yoksulluğu önlemek ve azaltmak için farklı politika seçenekleri oluştururken başvurulması gereken bir düşünsel çerçevedir (Gasper, 2000). 1970'li yıllara kadar ekonomik kalkınmayı sadece ekonomik büyüme ile özdeşleştiren yaklaşımlar (bu durum Tablo 1'deki eski insani gelişme yaklaşımları ile ifade edilebilir), yine 1970'li yıllarda hızlı ekonomik büyüme sergileyen bazı ülkelerdeki siyasi istikrarsızlık, işsizlik düzeyinin yükselişi ve gelir dağılımının görece daha bozuk oluşu gibi nedenlerle gözden düşmeye başlamıştı.

Ekonomik kalkınmayı sadece ekonomik büyüme ile özdeşleştiren yaklaşımların bir diğer sorunu bazı ülkelerdeki yüksek suç oranları, çevresel bozulma düzeyi, orta gelir düzeyindeki bazı ülkelerin görece daha yüksek insani refah düzeyine sahip olması gibi faktörleri açıklayamaması idi. Bu dönemde ekonomik kalkınmayı sadece ekonomik büyüme ile özdeşleştiren yaklaşımları eleştiren Sen, yalnızca geliri ve tercihleri dikkate alarak bireysel

refah ve kaliteli yaşamın tüm boyutları ile ifade edilemeyeceğini savunmaktaydı (Gürses, 2009).

Tablo 1: İnsani Gelişme Konsepti

Kavram	Eski Yaklaşım	Yeni Yaklaşım
Bireysel İlgiler/ Avantaj/Mutluluk	Gelir/ Tüketim/ Fayda (bireysel mutluluk ve-veya duyguların tatmini)	İnsan kapasitesi ve fırsatlar (özgürlüğün ve bireysel hakların bir gereği olarak)
Yiyecek Güvenliği	Ulusal Düzeyde Yiyeceklerin Kullanılabilirliği	Bireylerin ve grupların yiyecek yetki belgeleri
Yoksulluk	Gelir Yoksulluğu/ Tüketim/ Harcama	Bilgi, uzun ömür ve yaşam standartları gibi insan yeteneklerinde yoksun bırakma (örneğin suya ve hizmetlere erişim), benlik saygısı, katılım ve yetkilendirme.
Gelişimin Nihai Sonu	Ekonomik Verimlilik / Kişi başına GSYİH Maksimizasyonu	İnsani gelişme ve özgürlük olarak gelişme: değerli yetenekler , özgürlüklerin ve insan haklarının gerçekleştirilmesi.

Kaynak: Overseas Development Institute (ODI), 2001:1.

Sen, insani gelişmeyi en iyi ifade edebilecek bir yaklaşım için yeni kategoriler önererek, ekonomik kalkınma kavramının temeline yapabilirlik (capability) kavramını yerleştirmiştir (Sen, 1999a). Sen'in insani gelişme ölçümü bu amaçla üç boyutludur. Bu boyutlardan ilki 'yaşam süresi'dir. Yaşam süresi bir bireyin doğumdan itibaren ortalama yaşam beklentisi ile ölçülmektedir. Sen'in insani gelişme ölçümündeki ikinci boyut 'eğitim düzeyi'dir. Eğitim düzeyi yetişkin okur-yazarlık oranı ile ilk, orta ve yüksek öğretimdeki okullaşma oranlarının kombinasyonu ile ölçülmektedir. Sen'in insani gelişme ölçümündeki son boyut ise 'gelir düzeyi'dir. Gelir düzeyi iyi bir yaşam standardı sağlayacak kaynaklara sahip olmayı ifade etmektedir ve satın alma gücü paritesi ile ölçülmektedir. İnsanı merkeze alan bu ölçümde çok önemli bir kavram olan yapabilirlik bir şeyi yapabilme veya belirli bir işlev kazanma potansiyeline sahip olmaktır (Sen, 1997; 1999). Tablo 1'de de görüldüğü eski yaklaşım insani gelişmenin nihai sonunu kişi başına GSYİH'nin maksimum hale getirilmesine bağlarken, Sen'in önderliğindeki

yeni yaklaşım insani gelişmeyi özgürlüklere yani bir şeyi yapabilme veya belirli bir işlev kazanma potansiyeline bağlamaktadır. Bu anlamıyla Sen'in özgürlük kavramı negatif özgürlüğün yanı sıra, pozitif özgürlüğü de kapsayacak kadar geniştir. Başka bir deyişle insanların bir şey yapmaya serbest olmasının yanında bir şey yapabilme gücünün maddi koşullarıyla da ilgilidir.

Sen (1992)'e göre yapabilirlik, bir işlevsellikler (functioning) vektörü setidir. İşlevselliklerin kapsamı iyi beslenme, tedavisi olan hastalıklar nedeniyle ölmeme, okur-yazar olma, bireyin özsayı düzeyi, toplum hayatında yer alabilme ve bunun gibi çeşitli başarıları da kapsar. Dolayısıyla bir toplumdaki ekonomik zenginliğin artması önemlidir ancak bu zenginliğin ortaya çıkmasına yardım eden herhangi bir özgürlük, sağlık, eğitim, iyi beslenme gibi temel hakların üzerinde bir değere sahip değildir. Bu nedenle özgürlükler bazen doğrudan otoriter rejimler eliyle kısıtlanabileceği gibi, yoksulluğa neden olan ekonomik yapının yanı sıra, eğitim ve sağlık imkanlarının yetersiz olmasına neden olan kurumların etkin çalışmamasından da kaynaklanabilir. Burada önemli olan piyasanın özellikle emek piyasasının serbestçe girilebiliyor özelliğine sahip olmasıdır. Böyle bir serbestlik emeğin baskı ve bir tür kölelik altında olduğu bir rejimin çözümlenmesine katkı sağlayacak ve özgürlüğü artıracaktır. Benzer şekilde küçük üreticilerin pazara ulaşma imkanlarını kısıtlayan yapılar da yoksullukların nedenidir ve küçük üreticilerin piyasaya özgürce ulaşmasına ihtiyaç vardır. Bu nedenle Sen'in kalkınma düşüncesinde piyasa ve piyasa benzeri kurumların yanı sıra, yerel yönetimler, siyasi partiler, basın ve hükümetler önemli yer tutar. Piyasa bu anlamda hükümet eliyle düzenlenmesi gereken bir kurumdur. Çünkü piyasanın adil sonuçlar vermesi için herkesin temel eğitim, sağlık ve beslenme gibi konularda eşit imkanlara sahip olması gerekir. Bu nedenle eşitliğin sağlanmasında hükümetlere yani kamuya önemli görevler düşmektedir. İşte ekonomik özgürlük düzeyini ölçen Freaser Institute (FI) bu hesaplamayı beş ana başlığın ortalaması olarak yapmaktadır. Bu değişkenlerden üçü hukuki yapı ve mülkiyet haklarının güvence altına alınması, güçlü paraya erişim ve uluslararası ticaret özgürlüğüdür. Diğer iki ana başlık ise yukarıda bahsedilen iki önemli değişken olan hükümet ve emek piyasası düzenlemesi değişkenlerini de kapsayan kamunun ekonomi içindeki payı ile kredi ve işgücü piyasalarına ve işletmelere yönelik düzenlemelerdir. Kamunun ekonomi içindeki payı değişkeni kamunun gelir ve faktör dağılımına etkisini gösteren transfer harcaması ve sübvansiyonları kapsarken, kredi ve işgücü piyasaları ve işletmelere yönelik düzenlemeler değişkeni ise emek piyasasındaki işe alma ve işten çıkar koşulları, minimum ücret ve çalışma saatleri, ücret pazarlığı gibi alanlara yönelik düzenlemeleri kapsamaktadır. Sonuç olarak Sen'in özgürlük çerçevesi ile ekonomik özgürlük kavramı yakından ilgilidir. Çünkü gelişmiş ülkelerin gelişme tarihi incelendiğinde, bu

ülkelerde kamu eliyle ciddi oranda eğitim, sağlık ve toprak reformları yapıldığı görülecektir (Sen, 1999a). Dolayısıyla piyasası görece daha özgür çalışan ülkeler yani negatif anlamda özgür olan ülkeler pozitif özgürlük kıstaslarını gerçekleştirme konusunda daha yetkindir. Literatür ve bu çalışmada elde edilen sonuçlar da bunu desteklemektedir.

III. İLGİLİ LİTERATÜR

Ekonomik özgürlük ile insani gelişmişlik ilişkisini inceleyen Grubel (1998), bu konuda öncü ve kesin sonuçlar veren bir çalışma niteliğindedir. Çalışmada, 78 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin 1996-1997 döneminde, ekonomik özgürlüğün işsizlik oranı, ortalama yaşam süresi, yetişkin okur-yazarlık oranı ve yoksulluk düzeyi üzerindeki etkisinin yanı sıra insani gelişmişlik düzeyi üzerindeki etkisi de analiz edilmiştir. Analiz sonuçları ekonomik özgürlüğün işsizlik ve yoksulluğu azaltırken, ortalama yaşam süresi, yetişkin okur-yazarlık oranı ve insani gelişmişlik düzeyini arttırdığını ortaya koymuştur. Bir başka çalışmada Akhter (2004), küreselleşme ve ekonomik özgürlüğün çeşitli ekonomik değişkenler üzerindeki etkisini incelediği çalışmada, 109 ülkenin 1998 yılı verilerini kullanmıştır. Çalışmaya göre ekonomik özgürlük insani gelişmişlik üzerinde pozitif yönlü etkiye sahiptir. Goldsmith (1997), 1985-1994 döneminde 79 ülke verisi ile, ekonomik özgürlüğün insani gelişmişlik üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Elde edilen tahmin sonuçları ekonomik özgürlük sayesinde bireylerin ekonomik haklarının gelişmesi insani gelişme düzeyinin yükselmesine yardım etmektedir.

1975-1993 döneminde ekonomik özgürlüğün yaşam kalitesi üzerindeki etkisini inceleyen Esposto ve Zaleski (1999), analize dahil edilen 52 ülkede, ekonomik özgürlük düzeyi yükseldiğinde yaşam kalitesinde de iyileşmeler meydana geldiğini ortaya koymuştur. Benzer bir çalışmada Stroup (2007), 1975-2000 döneminde 121 ülke verisi ile, ekonomik özgürlük ve yaşam kalitesi ilişkisini analiz etmiştir. Tahmin sonuçları ekonomik özgürlüğün yaşam kalitesini pozitif yönlü etkilediğini göstermiştir. Bir diğer çalışmada Nikolaev (2014), 1980-2010 döneminde OECD üyesi ülkelerde ekonomik özgürlük ile yaşam kalitesi ilişkisini ele almıştır. Çalışmaya göre ele alınan ülkelerde ekonomik özgürlükle yaşam kalitesi arasında pozitif yönlü bir korelasyon bulunmaktadır. Ayrıca 100 ülke verisi ile yürütülen analiz sonuçları ekonomik özgürlüğün insani gelişmişlik düzeyini pozitif yönlü etkilediği belirtilmiştir. Son olarak Ram (2014) ise 2010-2012 döneminde, en yüksek ve düşük ekonomik özgürlük düzeyine sahip 20 ülkenin verisi ile, ekonomik özgürlüğün insani gelişmişlik düzeyi üzerindeki etkisini analiz etmiş ve bu iki değişken arasında, ele alınan tüm ülkeler için pozitif yönlü bir ilişki olduğunu belirlemiştir.

IV. VERİ VE YÖNTEM

Ekonomik özgürlüğün insani gelişmişlik üzerindeki etkisini test etmek amacıyla aşağıdaki model tahmin edilecektir:

$$HDI_{it} = \beta_1 HDI_{it-1} + \beta_2 Ef_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

(1) nolu HDI_{it} yıllık insani gelişmişlik düzeyini, HDI_{it-1} i ülkesinde $t-1$ dönemindeki yıllık insani gelişmişlik düzeyini, Ef ise yıllık ekonomik özgürlük düzeyini göstermektedir. İnsani gelişmişlik verileri Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)'den alınmıştır. UNDP insani gelişmişlik düzeyini üç boyutta ölçmektedir. Bunlardan ilki ortalama yaşam süresidir ve doğumda ortalama yaşam beklentisini ifade eder. İkinci boyut eğitimidir ve yetişkin okur-yazarlık oranı, ilk, orta yüksek öğretimde okullaşmanın kombinasyonu ile ölçülür. Üçüncü boyut ise satın alma gücü cinsinden kişi başına düşen GSYİH'dir. Bu çalışmada ekonomik özgürlük değişkeni olarak FI tarafından hazırlanan endeks kullanılmaktadır. FI ekonomik özgürlük endeksi James Gwartney, Robert Lawson ve Joshua Hall'ın katkılarıyla ve 1970 yılından itibaren yayınlanmaya başlayan bir endekstir. FI endeksi beş ana başlığın ortalaması olarak hesaplanmaktadır. Bu değişkenler kamu harcamaları, vergiler ve kamu girişimleri (*SizeGov*); hukuki yapı ve mülkiyet haklarının güvence altına alınması (*LSystem*); güçlü paraya erişim (*SMoney*); uluslararası ticaret özgürlüğü (*FTrade*) ve kredi ve işgücü piyasalarına ve işletmelere yönelik regülasyonlar (*Regulation*)'dır. Bu beş değişkenin insani gelişmişlik üzerindeki etkisi de analizlere dahil edilmiştir. FI ekonomik özgürlük endeksi ve alt dallarının 1990-2014 yıllarını kapsayan verileri Gwartney vd. (2015)'den alınmıştır.

Bu çalışmada dinamik panel veri modellerinden Sistem-GMM yöntemi tercih edilmiştir. Dinamik panel veri modellerinde bağımlı değişkenin gecikmeli halinin açıklayıcı bir değişken olarak modele eklenmesi, gecikmeli değişken hata terimi ile korelasyonlu hale getirerek yapılan tahminlerin tutarsız olmasına neden olabilmektedir. Bu sorunun aşılabilmesi için gecikmeli değişken yerine araç değişken kullanılması önerilmektedir (Tatoğlu, 2012; Cameron ve Trivedi, 2005). Blundell ve Bond (1998) tarafından geliştirilmiş Sistem-GMM yönteminin ise bu tip sorunların çözülmesi için geliştirilen Anderson ve Hsiao (1981), Arellano ve Bond (1991) ve Arellano ve Bover (1995) yöntemlerinden daha iyi olduğu ispatlanmıştır (Baltagi, 2005). Sistem-GMM tahmininde 1. dereceden otokorelasyon AR(1) testi ile 2. dereceden otokorelasyon ise AR(2) testi ile sınanmaktadır. Çünkü GMM tahmincisinin etkin tahmin yapıp yapmadığı araç değişken matrisinin doğru seçilip seçilmediğine bağlıdır. Araç değişkenlerin elde edilme yöntemi nedeniyle, modelin hata teriminde otomatik olarak birinci dereceden otokorelasyon gözlenmesi gerekmektedir. Bu nedenle AR(1) istatistiksel olarak anlamlı olmalıdır. AR(2) 'ikinci dereceden otokorelasyon yok' boş hipotezini test eder. Araç değişkenlerin doğru tespit edildiğinin

anlaşılabilmesi için AR(2) istatistiksel olarak anlamsız olmalıdır. Sistem-GMM tahmininde araç değişkenlerin geçerli olup olmadığını sınamak amacıyla Sargan testi kullanılmaktadır. Sargan testi 'araç değişkenler geçerlidir' boş hipotezini test ettiği için istatistiksel olarak anlamsız olmalıdır (Roodman, 2006). Tablo 2 bu çalışmada kullanılan değişkenlerin tanımlayıcı istatistiklerini göstermektedir. Tabloda ayrıca FI değişkeninin alt değişkenlerinin de tanımlayıcı istatistikleri yer almaktadır.

Tablo 2: Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	Mean	Max.	Min.	Std. Dev.	N
<i>HDI</i>	0.836	0.948	0.576	0.064	850
<i>Ef</i>	7.454	8.840	3.540	0.614	574
<i>SizeGov</i>	5.434	8.311	1.752	1.263	574
<i>LSystem</i>	7.396	9.624	3.635	1.202	575
<i>SMoney</i>	9.117	9.886	2.300	1.120	576
<i>FTrade</i>	8.113	9.761	3.257	0.727	575
<i>Regulation</i>	7.186	8.941	2.026	0.894	575

V. ANALİZ SONUÇLARI

Tablo 1, ekonomik özgürlük ve alt dallarının insani gelişmişlik düzeyi üzerindeki etkisine ilişkin Sistem-GMM tahminlerini göstermektedir. Tabloda ilk sütun *Ef*'nin *HDI* üzerindeki etkisini gösterirken, diğer sütunlarda sırasıyla *SizeGov*, *LSystem*, *SMoney*, *FTrade* ve *Regulation*'ın *HDI* üzerindeki etkisini göstermektedir. Wald testi tüm sütunlarda bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki birlikte etkisinin anlamlı olduğunu göstermektedir. Sargan testi sonuçlarına göre modellerde kullanılan araç değişkenler geçerlidir. 1. ve 2. dereceden otokorelasyonun var olup olmadığı ise AR(1) ve AR(2) testi ile sınanmıştır. Tahmin sonuçlarına göre tüm sütunlarda 1. dereceden otokorelasyon varken, 2. dereceden otokorelasyon yoktur.

Tablodaki tahmin sonuçları *HDI*'nin gecikmesi (HDI_{it-1}) ve *Ef*'nin *HDI* üzerinde pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir. Buna göre, analizlere dahil edilen ülkelerde, ekonomik özgürlük düzeyi yükseldikçe insani gelişmişlik düzeyi yükselmektedir. Bununla birlikte ekonomik özgürlüğün alt dallarının tümü insani gelişmişlik üzerinde yine pozitif yönlü etkiye sahiptir. Tüm alt değişkenlerin yani *SizeGov*, *LSystem*, *SMoney*,

FTrade ve *Regulation*'ın *HDI* üzerindeki pozitif yönlü etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 3: Sistem-GMM Tahmin Sonuçları

<i>HDI</i> _{<i>it-1</i>}	0.95585* (0.00280)	0.98541* (0.00114)	0.98031* (0.00230)	0.97224* (0.00241)	0.98027* (0.00208)	0.98029* (0.00186)
<i>Ef</i>	0.00423* (0.00032)					
<i>SizeGov</i>		0.00040* (0.00008)				
<i>LSystem</i>			0.00200* (0.00009)			
<i>SMoney</i>				0.00156* (0.00012)		
<i>FTrade</i>					0.00175* (0.00009)	
<i>Regulation</i>						0.00078* (0.00008)
Wald testi	160000*	163000*	161000*	125000*	266000*	154000*
Sargan testi	33.7278	33.8224	34.0085	34.6469	32.8969	33.9089
Sargan- <i>p</i>	0.9999	0.9988	0.9998	0.9999	0.9999	0.9999
AR(1)	-3.9763	-3.9256	-3.9579	-3.9214	-3.9903	-3.9658
AR(1)- <i>p</i>	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001
AR(2)	-1.3228	-1.7126	-1.4231	-1.8068	-1.5975	-1.6783
AR(2)- <i>p</i>	0.1859	0.0868	0.1547	0.0708	0.1102	0.0933
Gözlem Sayısı	544	544	544	544	544	544

Not:* $p < 0.001$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.05$. Parantez içindeki değerler standart hata tahminleridir.

Dolayısıyla, OECD üyesi ülkelerde, kamu harcamaları, vergiler ve kamu girişimleri, hukuki yapı ve mülkiyet haklarının güvence altına alınması, güçlü paraya erişim, uluslararası ticaret özgürlüğü ve kredi ve işgücü

piyasaları ile işletmelere yönelik regülasyonların artması insani gelişmişlik düzeyinin de artmasına neden olmaktadır. Diğer yandan HDI üzerinde pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahip olan değişkenlerden *HDI* üzerindeki etki katsayısı en yüksek olan alt değişken *LSystem*'dir. Ardından *FTrade*, *SMoney*, *Regulation* ve *SizeGov* gelmektedir. Bu nedenle OECD üyesi ülkelerde ekonomik özgürlük vasıtasıyla insani gelişmişlik düzeyinin yükseltilebilmesi için hukuki yapı ve mülkiyet haklarının güvence altına alınmasının büyük önemi bulunmaktadır. Ardından uluslararası ticaret özgürlüğü, güçlü paraya erişim düzeyinin yükseltilmesi, işgücü ve kredi piyasaları ile işletmelere yönelik düzenlemelerin yapılması ve kamunun ekonomi içindeki payının arttırılması ilgili ülkelerin insani gelişmişlik düzeylerine olumlu katkı yapacaktır.

VI. SONUÇ

Bu çalışmanın amacı OECD üyesi ülkelerde ekonomik özgürlük ile insani gelişmişlik düzeyi ilişkisini analiz etmektir. Sistem-GMM yöntemiyle elde edilen tahmin sonuçları, ilgili ülkelerde, ekonomik özgürlük düzeyinin yükselmesi insani gelişmişlik düzeyini de yükseltmektedir. Bu nedenle ekonomik özgürlük düzeyinin yükseltilmesine yardım edecek çalışmaların, politikaların ve düzenlemelerin hayata geçirilmesi, OECD üyesi ülkelerde insani gelişmişlik düzeyinin yükselmesine sebep olacaktır. Diğer yandan ekonomik özgürlük değişkeninin beş alt dalı da analizlere dahil edilmiştir ve bu alt dallar olan kamunun ekonomi içindeki payı, hukuki yapı ve mülkiyet haklarının güvence altına alınması, güçlü paraya erişim, uluslararası ticaret özgürlüğü ve işgücü ve kredi piyasaları ile işletmelere yönelik düzenlemeler insani gelişmişlik düzeyi üzerinde pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir. Bu değişkenlerden insani gelişmişlik üzerindeki etki katsayısı en yüksek olan değişken ise hukuki yapı ve mülkiyet haklarının güvence altına alınmasıdır. Dolayısıyla, ilgili ülkelerin insani gelişmişlik için en çok önem vermesi gereken alan, hukuki yapı ve mülkiyet haklarının güvence altına alınmasına katkı sağlayacak uygulama ve düzenlemelerin hayata geçirilmesi olmalıdır.

KAYNAKLAR

- AKHTER, S. H. (2004), "Is globalization what it's cracked up to be? Economic freedom, corruption, and human development", *Journal of World Business*, cilt.39, S.3, ss.283-295.
- ANAND S. ve SEN A.(1994), *Human development index: methodology and measurement*. Human Development Report Office Occasional Paper 12. UNDP, New York.
- ANDERSON, T. W. and Cheng HSIAO (1981), "Estimation of Dynamic Models with Error Components", *Journal of the American Statistical Association*, cilt.76, S.375, ss. 598-606.
- ARELLANO, Manuel and Stephen BOND (1991), "Some Tests of Specification for Panel Data: Monte Carlo Evidence and an Application to

- Employment Equations”, *Review of Economic Studies*, cilt.58, S.2, ss. 277–297.
- ARELLANO, Manuel and Olympia BOVER (1995), “Another Look at the Instrumental Variable Estimation of Error-Components Models”, *Journal of Econometrics*, cilt.68, S.1, ss. 29-51.
- BALTAGI, Badi H. (2005), *Econometric Analysis of Panel Data*, John Wiley & Sons, Canada.
- BEACH, W. W., and DAVIS, G. G. (1999) “The Institutional Setting of Economic Growth.” In B. T. Johnson, K. R. Holmes, and M. Kirkpatrick (eds.) *1999 Index of Economic Freedom*, 1–20. Washington: Heritage Foundation.
- BLUNDELL, Richard and Steven BOND (1998), “Initial Conditions and Moment Restrictions in Dynamic Panel Data Models”, *Journal of Econometrics*, cilt.87, S.1, s. 115–143.
- CAMERON, A. Colin and Pravin K. TRIVEDI (2005), *Microeconometrics, Methods and Applications*, Cambridge University Press, New York.
- DE HAAN, J., and SIERMANN, C. L. J. (1998) “Further Evidence on the Relationship between Economic Freedom and Growth.” *Public Choice*, cilt.95, ss. 363–80.
- DE HAAN, J., and STURM, J.-E. (2000) “On the Relationship between Economic Freedom and Economic Growth.” *European Journal of Political Economy*, cilt.16, S.2, ss. 215–41.
- EDWARDS, S. (1998) “Openness, Productivity and Growth: What Do We Know?” *Economic Journal*, cilt.108, ss. 383–98.
- ESPOSTO, A., and ZALESKI, P. (1999), "Economic freedom and the quality of life", *Constitutional Political Economy*, cilt.10, ss. 185–197.
- GASPER Des (2000). Development as freedom: taking economics beyond commodities-the cautious boldness of Amartya Sen. *Journal of International Development*, cilt.12, S.7, ss.989-1001.
- GRUBEL, Herbert G. (1998), "Economic Freedom and Human Welfare: Some Empirical Findings", *Cato Journal*, cilt.18, S.2, ss. 287-304.
- GWARTNEY, J. D. and LAWSON, R. A. (2005), "Chapter 1: Economic Freedom of the World, 2003". In *Economic Freedom of the World: 2005 Annual Report*, Edited Gwartney, J. D. and Lawson, R. A. Vancouver, B.C., Canada: Fraser Institute, 5-28.
- GÜRSES, D. (2009), "İnsani Gelişme ve Türkiye", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt.12, S.Haziran, ss. 339-350.
- GOLDSMITH, A. A. (1997), "Economic rights and government in developing countries: Crossnational evidence on growth and development", *Studies in Comparative International Development*, cilt.32, S.2, ss. 29–44.
- GWARTNEY, J. D., LAWSON, R. A. and BLOCK, W. (1996) *Economic Freedom of the World 1975–1995*. Fraser Institute, Vancouver, B.C.
- GWARTNEY, J., LAWSON, R. A., and HALL, J. (2015), *Economic freedom of the World: 2016 Annual Report*, Fraser Institute.
- HANKE, S. H. and WALTERS, J. K. (1997), “Economic Freedom, Prosperity, and Equality: A Survey”, *Cato Journal*, cilt.17, S.2, ss. 117-146.
- KNACK, S., and KEEFER, P. (1995), “Institutions and Economic Performance: Cross-Country Tests Using Alternative Institutional Measures”, *Economics and Politics*, cilt.7, ss. 207–27.

- MAXWELL, S. (1999) "The Meaning and Measurement of Poverty", ODI Poverty Briefing (erişim adresi: <https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-iles/3095.pdf>), (erişim tarihi: 23 Eylül 2017).
- MILLER, T., and A. B. KIM (2011), "Defining Economic Freedom". In *2011 Index of Economic Freedom*, Edited T. Miller ve K. R. Holmes Washington: Heritage Foundation and Wall Street Journal.
- NIKOLAEV, Boris (2014), "Economic Freedom and Quality of Life: Evidence from the OECD's Your Better Life Index", *The Journal of Private Enterprise*, cilt.29, S.3, ss. 1-35.
- OVERSEAS DEVELOPMENT INSTITUTE (2001), "Economic Theory, Freedom and Human Rights: The Work of Amartya Sen", ODI Briefing Paper, ODI, London.(erişim adresi: <https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-files/2321.pdf>), (erişim tarihi: 20 Eylül 2017).
- PITLIK, H. (2002) "The Path of Liberalization and Economic Growth." *Kyklos*, cilt.55, ss. 57-80.
- RAM, Rati (2014), " Measuring economic freedom: a comparison of two major sources", *Applied Economics Letters*, cilt.21, S.12, ss. 852-856.
- ROODMAN, D. (2006). *How to do xtabond2: An introduction to "Difference" and "System" GMM in Stata*. The Center for Global Development Working Paper Series, No. 103.
- SEN, A. K. (1992), *Inequality Reexamined*. Clarendon, Oxford.
- SEN, A.K.(1997), *On economic inequality*. Clarendon Press, New York.
- SEN, A. K. (1999a), *Development as Freedom*. OUP, Oxford.
- SEN, A. K. (1999b), "Human Rights and Economic Achievements". *The East Asian Challenge for Human Rights*. J. R. Bauer and D. A. Bell, CUP, Cambridge.
- SCULLY, G. W. (1992) *Constitutional Environments and Economic Growth*. Princeton University Press, Princeton, N.J.
- STROUP, Michael D. (2007), "Economic Freedom, Democracy, and the Quality of Life", *World Development*, cilt.35, S.1, ss. 52-66.
- TATOĞLU, F. Yerdelen (2012), *İleri Panel Veri Analizi: Stata Uygulamalı*. Beta, İstanbul.
- TORSTENSSON, J. (1994) "Property Rights and Economic Growth." *Kyklos*, cilt.47, ss. 231-47.
- WEEDE, E., and KÄMPF, S. (2002), "The Impact of Intelligence and Institutional Improvements on Economic Growth." *Kyklos*, cilt.55, ss. 361-80.

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN ŞİİRE YÖNELİK TUTUMLARININ İNCELENMESİ

Ahmet İhsan KAYA¹

Recep BİNDAK²

Atıf/©: Kaya, Ahmet İhsan ve Bindak, Recep. (2017). Ortaokul Öğrencilerinin Şiire Yönelik Tutumlarının İncelenmesi. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.1121-1136

Özet: Bu çalışma ortaokul öğrencilerinin şiire yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Alan ve tutum ölçekleriyle ilgili literatür taraması yapıp uzman görüşleri ışığında madde havuzu oluşturulmuş, hazırlanan taslak ölçek, yeniden uzman görüşlerine sunulmuştur. Çalışmada pilot uygulama olarak 180, şiir tutumlarının belirlenmesi için ise 388 ortaokul öğrencisinden elde edilen veriler kullanılmıştır. Pilot çalışmada elde edilen verilere, madde analizi ve faktör analizi uygulanmış, 16 maddeden oluşan Şiir Tutum Ölçeği geliştirilmiştir. Şiir Tutum ölçeğinin Cronbach alfa güvenirlik katsayısının tüm ölçek için 0,87 olduğu görülmüştür. Faktör analizi sonucunda ölçeğin 4 alt boyuttan oluştuğu, açıklanan varyans oranının %56,8 olduğu belirlenmiştir. Elde edilen bu yapı doğrulayıcı faktör analizi ile test edilmiş ve iyi uyum (Ki-Kare /df=1,442; TLI=,933; CFI=,944; RMSEA=,050) değerleri elde edilmiştir. Bu bulgular ölçeğin güvenilir ve geçerli olduğuna dair kanıtlar sunmuştur. Ortaokul öğrencilerinin şiire yönelik tutumlarının cinsiyete göre incelenmesi sonucunda kız öğrencilerin tutumlarının erkek öğrencilere göre anlamlı derecede daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Şiir Tutum Ölçeği, Şiir, Ortaokul öğrencileri.

Makale Geliş Tarihi: 16.07.2017/ Makale Kabul Tarihi: 31.10.2017

¹ Yrd. Doç. Dr. Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, e-posta: ikaya@gantep.edu.tr

² Yrd. Doç. Dr. Gaziantep Üniversitesi, Teknik Bilimler MYO, e-posta: bindak@gantep.edu.tr

Investigation of Secondary School Student's Attitude Towards Poems

Citation/©: Kaya, Ahmet İhsan ve Bindak, Recep. (2017). *Investigation of Secondary School Student's Attitude Towards Poems*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp. 1121-1136

Abstract: *The aim of this study is to examine the attitudes of the secondary school students towards poetry. Item pool was established by conducting literature search about the field and attitude scale in consideration of expert opinions. The prepared draft scale was presented to a expert group for evaluations. A draft scale consisting of 27 items was applied to a sample group of 180 students. As a result of applying item analysis and factor analysis to the obtained data, a 16-item Poetry Attitude Scale was developed. The Cronbach alpha reliability coefficient of Poetry Attitude Scale was found to be 0.87 for the whole scale. As a result of the factor analysis, it was determined that the scale had 4 sub-dimensions and the explained variance ratio was 56.8%. The resultant structure was tested by confirmatory factor analysis and good fit indexes was obtained (Chi-square / df = 1.442, TLI = 933, CFI =, 944; RMSEA =, 050). The findings show that the scale is reliable and valid. As a result of examining the attitudes of secondary school students towards poetry in term of their genders, female students' attitudes were found to be significantly higher than male students.*

Keywords: *Poetry Attitude Scale, poems, secondary school students*

I.GİRİŞ

Yaşamında güzel olan şeylere meyleden insanoğlu, duygu ve düşüncelerini bir başkasına etkili bir şekilde anlatmak ister. Bunun için de edebî türlere ve özellikle şiirlere yöneldiği görülür. Bilindiği gibi Maslow, 1943'te insanların temel ihtiyaçlarını beş başlık altında sıralamıştır. Maslow (1970: 51), *Motivation and Personality* adlı eserinde bu temel ihtiyaçlara öğrenme ve anlamanın yanında estetiğe olan ihtiyacı da eklemiştir. İnsanlık tarihi kadar kadim bir geçmişi olan edebî türlerden şiir, hem kendine has özelliği hem de yaygın kullanımı nedeniyle insanların estetik ihtiyacını karşılamada ilk sıralarda yerini almaktadır.

Şiir köklü geçmişi, sözlü-yazılı ifadeleri, çarpıcı ve etkili anlatımıyla ön plana çıkan bir türdür. Her sanat dalında olduğu gibi şiirin de herkes tarafından kabul edilen bir tanımı bulunmamaktadır. Yapılan her tanım onun özelliklerini bir yönüyle tarif etmekten ibarettir. Orhan Veli şiiri “bütün hususiyeti edâsında olan bir söz sanatı” (Orhan Veli, 1991: 29) biçiminde tanımlarken Necip Fazıl “Allah'ı, sır ve güzellik yolunda arama işi” (Kısakürek, 1992: 473) olarak görmektedir. Diğer araştırmacı ve sanatçıların yaptığı tanımlar da şiirin bir başka özeliğini ön plana çıkarmaktan ileri gitmez.

Şiir hakkında bilgilere, tariflerle olduğu gibi onun özelliklerine vâkıf olmakla da ulaşılır. Önce şiiri/edebiyatı diğer sanat dallarından farklı kılan özelliklere bakmak gerekir. Bu da bizi onun dille inşa edilen bir sanat dalı olduğuna götürür. Dil, hem edebî eserlerin üretiminde, hem bir iletişim aracı olarak yararlanılmasında hem de bilimsel çalışmalar ve yeniliklerin aktarımında kullanılan bir vasıta (Çetişli, 2004: 19-37). Şiire genel olarak bakıldığında onun içerik ve yapı olarak iki ana başlık altında incelendiği görülür. Yapı, ses ve anlam kaynaşmasından oluşan unsurların bir tema ekseninde birleşmesiyle oluşur. Şiirin içeriği ve yapısı ayrılmaz bir bütündür. “Metinde ele alınan tema o yapıyla birlikte vardır. Onları birbirinden ayırmak cidden kelimenin yazılışı ve sesiyle anlamını ayırmaktır. Bu da mümkün değildir” (Aktaş, 2009: 30-31). Şekli olmayan şiirin estetik anlamda bir özünden de bahsedilemez. Şiirde muhteva, genel ve evrensel bir yapı arz eder. “Sanat eseri bu genel unsuru ele alıp kendi dünyasında öznelştirir. Konu, bir bakıma şiirin üretilmesinde bir çıkış noktasıdır. Konu, amaç değil araçtır. Şiirin değeri konuyla değil, konuyu işleyiş biçimiyle ölçülür” (Çetin, 2003: 15-16). Çetin (2003)’in bu ifadesi bizi şiirin önemli bir özelliği olan üsluba götürür ki o da şiiri diğer türlerden farklı kılan önemli bir husustur.

Her yaştaki insana hitap eden şiir dünyası “... gerçekliği bütün deneyimlerde arayan, insana var olanı bütün sarsıcılığıyla gösteren, muhteva ile görünüm çakışması suretiyle belirginleşen bir dünyadır” (Özel, 1991: 53). Yetişkinlere göre hayal gücü yüksek olan çocuklar, zihinlerinde gizemli dünyalar kurar. Bu bağlamda çocukların edebî türlerden masalla şiire büyük ilgi duydukları söylenebilir. Renkli dünyalara sahip olan şiir, müzikalite, ritim ve ses armonisi gibi unsurlarıyla çocuğu/okuyucuyu daha duygusal bir âleme sürükler. Şiirle çocuk arasındaki ilişki Valery’nin düzyazıyı yürüyüşe, şiiri ise raksa benzetmesini akıllara getirir. Çocuklar oyun kadar müziğe, müzik kadar da şiirdeki ahenge ilgi duyar. Hayati Akyol, çocukların şarkılarla tempo tutarak oyunlar oynayışını şiire olan alakalarıyla ilişkilendirir. Ona göre çocuklar, farklı duygu ve düşünceleri şiir aracılığıyla yaşayabilirler, çocuklar şiir diliyle gülebilir, hayal edebilir, hüznlenebilir, coşabilir, cesaretlenebilir, geçmişe ve geleceğe gidip renkli âlemlerde yaşayabilirler (Açık-Önkaş, 2009: 2).

Şiirin bireye/çocuklara çok sayıda faydası olduğu bilinmektedir. Çocuklar, şiir aracılığıyla dil becerilerini geliştirir, sözcüklerin büyüsunü ve dilin mantığını kavrar. Şiir ile beslenen çocuk, yaratıcılığını geliştirerek kelimelerle bilinmedik yeni dünyalar kurar (Güleryüz, 2006: 246). İlk ve

Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzunda şiir okuma ve dinlemenin öğrenciye önemli kazanımlar sağladığı belirtilir. Öğrenciler şiir okuyarak okuma, dinleyerek dinleme becerileri kazanacağı gibi ezber yapmakla, metni anlamak ve çözümlenmeler yapmakla da zihinsel becerilerini geliştirir. Ayrıca şiir, değerler ve değer aktarımlarında da etkili bir araç olarak kullanılabilir. Duyulara hitabeden kendine has yapısı ve anlam derinlikleriyle öğrencilere estetik bir bakış açısı da kazandırabilir.

Şiirin duygusal gelişime de katkılar sağladığı unutulmamalıdır. “Şiir, insanın duygularını geliştirmekte ve düzene koymakta önemli bir araçtır” (Yüce, 2007: 277). İnsanın ruh dünyasının derinliklerinde biçimlenen ve kelimelerle adlandırılan şiir, çocuğun hayal dünyasındaki zenginlikle eşdeğerdir. Bu yüzden şiirin özünde, “çocuğun ve çocukça bir dünyanın saflığı ve temizliği” vardır (Yalçın ve Aytas, 2005: 207). Zira çocuklar, yetişkinler için yazılan şiirlerden de zevk duyup ondan bir şeyler almaktadır.

Her şeyden önce “çocuk şiiri çocuksu olanı yansıttığı oranda önce çocuğa göre olmalıdır. Her yaştan okura ulaşma başarısı gösteren şiir iyi çocuk şiiri sayılır” (Yüce ve diğ., 2007: 277). Çocuklara yönelik şiirler yazarken en başta onların gelişim evrelerinin dikkate alınması gerekmektedir. Özellikle çocuğun zihinsel gelişimi ile zihinlerde oluşan renkli dünyalar birbirleriyle uyum göstermelidir. Çocuk Edebiyatında en incelikli dalın çocuk şiiri olduğu söylenebilir. Çünkü çocuğun dünyası, çocuğun ruhu, çocuk kalbinin duyarlıkları çocuk şiirinin kaynağını oluşturur. Başka bir ifadeyle çocuk şiirlerinde çocuğun düşünceleri, bakışları, ilgileri yansıtılır (Şirin, 2000: 104).

Hemen her yaştaki birey, şiire ilgi duyup ona karşı olumlu tepkiler gösterir. Çocukların şiirden gerek duyuşsal gerekse dil gelişimlerinde etkin şekilde yararlandığı görülür. Şiirler vasıtasıyla çocukların hayal ve düşünce gücünün geliştiği, birçok duyguyu anlayabilip olaylara farklı açılardan bakabildiği ifade edilmektedir. Şiirlerde redif, kafiye gibi ahenk unsurlarının kullanılması, sade, anlaşılır bir dil kullanılması çocuklarda dil bilinci oluşmasına katkı sağlar. Bu nedenlerle çocukları erken yaşlarda şiirlerle tanıştırmak gerektiği söylenebilir (Yıldırım, 2012). Biçimsel farklılığı yanında duyguya da hitap etmesi yönüyle diğer türlerden ayrılan şiire ortaokul 6, 7, 8. Sınıflar Türkçe dersi öğretim programında yer verilmektedir. Yapılan bir araştırmada 8. sınıf ders kitaplarında en çok lirik şiir türüne yer verildiği ve MEB tarafından basılan ders kitabında şiir metinlerinin oranının sadece %8

olduğu belirtilmiştir (Ercan, 2014). Bireyin yaşamında oldukça önemli bir yeri olan şiire eğitim-öğretim programlarında yeterince yer verildiği söylenemez (Kaya, 2013).

Şiirin eğitim öğretimde kullanılması ile ilgili çalışmalar incelendiğinde şiirin öğrenci gelişimi ve eğitim çıktıları üzerindeki etkileri ile öğrenci tutumlarının ele alındığı görülmektedir. Örneğin Avcı vd. (2009) 6. sınıf Türkçe dersi şiir konusu için tasarlanan farklılaştırılmış sınıf ortamının, öğrencilerin öğrenme düzeyi ve birlikte çalışmaya gönüllülük, derse ve öğretmene karşı tutum üzerindeki değişimleri incelemişlerdir. Bir başka çalışmada Kıbrıs (2008) şiir okumanın yazılı ve anlatım becerilerinin geliştirilmesinde nasıl etkili olabileceği üzerinde durmuştur. Türkçe dersi okuma, yazma, dinleme ve konuşma etkinliklerini içine alan bir ifade ve beceri dersi olup diğer derslerdeki başarı düzeyinin yükseltilmesinde bir araç olarak geliştirilmelidir. Dilini eksiksiz ve kusursuz kullanan bir öğrenci, bütün derslerinde başarılı olacağı gibi, duygu ve düşüncelerini rahat aktarabilmenin verdiği ruhsal hazzı da yaşayacaktır. Bu becerilerin gelişmesinde şiir okuma etkinliklerinin de önemli bir payı olduğu açıktır (Kıbrıs, 2008). Yapılan çalışmalara göre şiirle öğretimin öğrencilerin akademik başarılarını artırdığı fen bilgisi dersinde konuların şiirlerle öğretilmesi öğrenci başarısını arttırmada geleneksel öğretim yöntemlerine göre daha etkili olduğu rapor edilmiştir (Akyol ve Dikici, 2009). Çencen ve Berk (2014), Ceylan (2008), Çıplak ve Atıcı (2016) tarafından yapılan çalışmalarda şiir kullanımının direk ve dolaylı etkileri üzerinde durulmuştur. Türkcan ve Girmen (2012) çalışmalarında ilköğretim öğrencilerinin yazdıkları şiirleri göstergebilimsel olarak incelemişlerdir.

Şiir tutumu üzerinde yapılmış çalışma çok nadirdir. Bayat (2006) doktora tez çalışması kapsamında üniversite öğrencilerinin şiire yönelik tutumlarının, şiirsel imgelerin anlamlandırılması üzerindeki etkisini incelemiştir. Adı geçen çalışmada üniversite öğrencilerine yönelik geliştirilen 41 maddelik şiir tutum ölçeği geliştirilmiştir.

Herhangi bir disiplin alanına dair beceri ve bilgilerin kazandırılabilmesi için öncelikle kişinin o disipline karşı olumlu tutum beslemesi, başka bir deyişle o disiplini başarabileceğine inanması gerekir (Kaya vd., 2009). Şiirin öğrencinin duyuşsal ve sosyal gelişiminde önemli bir araç olması, beraberinde şiire yönelik öğrencilerin tutumlarının belirlenmesini de gerekli kılmaktadır. Çünkü öğrencinin bir derse ve ya bir sanat dalına karşı tutumu onun

öğrenme aktiviteleri üzerinde güdüleyici bir etkiye sahip bulunduğu bilinmektedir (Senemoğlu, 2007). Dolayısıyla öğrencilerin şiire yönelik tutumlarının belirlenmesi, araştırmaya değer bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Öğrencilerin şiire yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla standart bir ölçme aracına ihtiyaç olduğu açıktır. Literatürde ortaokul öğrencilerinin şiire karşı tutumlarını ölçen herhangi bir araca rastlanmamaktadır. Bu nedenle bu çalışmada ortaokul öğrencilerinin şiire yönelik tutumlarını ölçebilecek güvenilir ve geçerli bir araç geliştirilmesi amaçlanmıştır.

II. YÖNTEM

Araştırmanın modeli genel taramadır. Ölçek geliştirme aşamasında 180 öğrenciden elde edilen veriler kullanılmıştır. Öğrencilerin şiire yönelik tutumlarının incelenmesi amacıyla 394 kişiye 16 maddelik Şiir Tutum Ölçeği ve demografik bilgi formundan meydana gelen anket uygulanmıştır.

A. Çalışma Grubu

Bu çalışmada veriler iki aşamada toplanmıştır. İlk aşamada ölçek geliştirme çalışması için Gaziantep'te öğrenim gören ve basit rastgele metotla belirlenen 180 öğrenciden elde edilen veriler kullanılmıştır. Şiir Tutum Ölçeği geliştirme aşamasında Açıklayıcı faktör analizi bu veriler ile gerçekleştirilmiştir. İkinci aşamada Ortaokul öğrencilerinin tutumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi amaçlandığından örneklem olarak Gaziantep, Adana ve Şanlıurfa illerinde bulunan ve rastgele belirlenen 6 ortaokulda öğrenim gören 394 öğrenciden veri toplanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi ikinci aşamada toplanan veriler ile gerçekleştirilmiştir.

B. Veri Toplama Aracı

Çalışmanın ilk aşamasında veri toplama aracı olarak 27 maddeden oluşan taslak ölçek formu kullanılmıştır. İkinci aşamada Şiir Tutum Ölçeği ve 5 sorudan oluşan kişisel bilgi formunun yer aldığı veri toplama aracı kullanılmıştır. Kişisel bilgi formunda öğrencilere yöneltilen kapalı uçlu sorular ve seçenekleri aşağıdaki gibidir:

Cinsiyet (a. Kız b.Erkek), Sınıf (a.5.sınıf b.6.Sınıf c.7.sınıf d.8.sınıf), Hiç şiir yazdınız mı? (a.Evet yazdım b.Hayır yazmadım), İlginizi en fazla çeken meslek hangisidir? (a.Film yönetmenleri b.Tiyatro oyuncularını c.Roman

yazarları d.Şairler e.Ressamlar), Sanat denince aklınıza gelen ilk şey hangisidir? (a.Resim b.Müzik c.Tiyatro d.Edebiyat e.Sinema)

C.Verilerin Analizi

Verilerin analizi iki aşamada ele alınmıştır. Şiir Tutum Ölçeği'nin geliştirilmesi ilk aşamayı oluşturmaktadır. Veri analizinin ikinci aşamasında öğrencilerin şiire yönelik tutumları bağımlı değişken olarak ele alınıp tutum puan ortalamaları kişisel değişkenlerine göre karşılaştırılmıştır. Öğrencilerin şiir tutum puanları maddenin olumlu olumsuz olmasına göre ve yüksek puan daha olumlu tutumu gösterecek şekilde puanlanması ile elde edilmiştir. Verilerin analizinde korelasyon, faktör analizi, t test ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) teknikleri kullanılmış, hesaplamalar SPSS 22 ve AMOS 16 paket programları ile elde edilmiştir.

III. ŞİİR TUTUM ÖLÇEĞİ GELİŞTİRİLMESİ

Şiir Tutum Ölçeğini geliştirmek amacıyla Likert tipi ölçek geliştirme aşamalarına (Tavşancıl, 2002) dikkat edilmiştir. Literatürde benzer ölçeklerin incelenmesi (Bayat, 2006; Susar-Kırmızı ve Beydemir, 2012; Topçuoğlu-Ünal ve Köse, 2015) sonucu bir madde havuzu oluşturulmuş, madde havuzundaki ifadelerin ölçek maddesi olup olmayacağına Türk Dili ve Edebiyatı, eğitim bilimleri ve ölçme değerlendirme alanında öğretim elemanlarından oluşan bir uzman gruba sunulmuştur. Böylece ölçek maddeleri anlaşılır olmuş ve ortaokul öğrencilerinin şiir hakkında kolayca yargılarını belirtebileceği hale getirilmiştir. Alınan dönütler sonucunda 27 maddeden oluşan ve 5 dereceli Likert tipinde bir taslak ölçek oluşturulmuştur. Taslak ölçek, pilot uygulaması için Gaziantep ilinin farklı iki semtinde bulunan iki ortaokulun 6, 7 ve 8. sınıflarından rastgele belirlenen birer şubede öğrenim gören 180 (102 kız, 72 erkek) öğrenciye uygulanmıştır. Veriler bilgisayar ortamına aktarıldıktan sonra SPSS 22 paket program ile analiz edilmiştir. Maddelerin tek tek güvenilirliğe katkı sağlayıp sağlamadıklarını belirlemek amacıyla madde-toplam puan korelasyonları ile madde silindiği takdirde Cronbach alfa katsayıları incelenmiştir. s13 ile s18 numaralı maddelerin güvenilirliği düşürdüğü görülmüş ve bunlar daha sonraki analizlere dahil edilmemiştir. Kalan 25 maddeye Açımlayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Verilerin faktör analizine uygun olduğu KMO=.913 ve Bartlett Testi (kikare=1766,78; sd= 300; $p<0,001$) değerlerine bakılarak (Büyüköztürk, 2007) karar verilmiştir.

Faktör analizinde bir maddenin bir faktör altında yer alma ölçütü olarak faktör yükünün en az 0,45 olması ve sadece bir faktör altında yüksek yük değeri alması esas alınmıştır. Ayrıca iki faktördeki yükleri arası fark 0,10'dan az olan maddeler "binişik madde" olarak kabul edilerek ölçekten çıkarılmıştır. Faktörleştirme için temel bileşenler (Principal component) tekniği ve faktör döndürme için Varimax dik döndürme tekniği uygulanmıştır. Faktör sayısı için Kaiser kuralı, yani özdeğeri 1'in üzerinde olan faktör sayısı kabul edilmiştir. Yapılan ilk faktör analizinde maddelerin 5 faktöre ayrıldığı, ve bazılarının (s8, s25, s15, s2, s16 ve s7) binişik olduğu görüldü, bunlar analiz dışı bırakıldıktan sonra faktör yükleri tekrar hesaplandığında faktör sayısının 4 olduğu ayrıca s1 ve s3 maddelerinin yüklerinin 0,45'in altında olduğu görülmüştür. Bunlar da analiz dışı bırakıldıktan sonra tekrar faktör yükleri hesaplandığında 4 faktör ve 16 maddeden oluşan ölçek yapısı elde edilmiştir. Her bir maddenin en yüksek yük değeri Tablo-1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Maddelerin faktörlere dağılımı ve faktör yükleri

	Component			
	1	2	3	4
s10. Şiir yazmak düşüncelerimi sonsuz kılıyor	,74			
s19. Şiir insana güzel şeyler düşündürüyor	,71			
s20. Şiirle uğraşmak insanın ruhunu dinlendiriyor	,69			
s9. Canım sıkkın olduğunda şiir okumak beni rahatlatır	,66		,44	
s6. Şiir yazdığımda kendimi mutlu hissedirim	,61			
s27. Genellikle şiirleri anlamsız bulurum		,76		
s11. Şiir dinlerken (sıkılırım) huzurum bozulur		,71		
s22. Şiirle ilgili ödevler beni hep sıkmıştır		,68	,46	
s14. Şiir ezberlemek benim için işkence gibi		,57		
s5. Başkasının şiir okumasını dinlemekten hoşlanırım			,68	
s17. Ders dışı zamanlarda şiirle ilgilenirim			,61	,43
s4. Türkçe derslerinde şiir konularına daha fazla yer verilmelidir			,61	
s12. Şairlerin hayatını büyük zevkle okurum			,46	
s26. Sevdiğim şiirleri arkadaşlarımla paylaşırım				,74
s23. Şiirler üzerinde yorum yapmaktan zevk alırım				,70
s21. Başkalarına şiir okumayı severim				,58
Faktör için özdeğer	12,89	2,17	2,11	1,92
Faktörün açıkladığı Varyans oranı (%)	18,07	13,57	13,19	12,00

Tablo 1'de görüldüğü gibi 10, 19, 20, 9 ve 6. maddeler birinci faktör altında; 27, 11, 22, 14. maddeler ikinci faktör altında; 5, 17, 4, 12. maddeler üçüncü faktör altında ve 26, 23, 21. maddeler dördüncü faktör altında toplanmıştır.

Açıklanan toplam varyans oranı %56,84 olmuştur. Faktörlerin her birinin varyansa katkısı ve özdeğerleri Tablo-1'in en alt satırlarında verilmiştir.

Faktör isimlendirme: faktörler altında toplanan madde ifadeleri incelendikten sonra faktör isimlendirme araştırmacılar tarafından yapılmıştır. Buna göre; F1 (6, 9, 10, 19, 20) duygusal tutum, F2 (11, 14, 22, 27) negatif tutum, F3 (4, 5, 12, 17) akademik tutum, F4 (21, 23, 26) faaliyet tutumu olarak adlandırılmıştır. Faktörler birbirleri ile ve toplam ölçek ile korelasyonları, ayrıca her bir faktörün iç tutarlılık güvenirlik katsayıları Tablo-2'de sunulmaktadır.

Ölçeğin tümü için Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı 0,87 olarak hesaplanmıştır. Madde-toplam puan korelasyonları, madde silindiği taktirde Cronbach alfa katsayıları, açımlayıcı faktör analizi faktör yükleri ile doğrulayıcı faktör analizi standardize yol katsayıları Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 2: Faktörlerin birbirleri ile ve toplam ölçek ile ilişkisi

Korelasyonlar n=180	F1 Duygusal	F2 Negatif	F3 akademik	F4 Faaliyet	TOPLAM ŞİİR Ö.
F1 Duygusal	1	,45**	,59**	,56**	,86**
F2 Negatif		1	,43**	,38**	,71**
F3 Akademik			1	,50**	,80**
F4 Faaliyet				1	,75**
Toplam 16madde					1
Ort ± sapma	3,13±1,09	4,05±1,01	3,01±,98	3,16±1,18	3,33±,84
Cronbach alfa	0,82	0,72	0,62	0,65	0,87

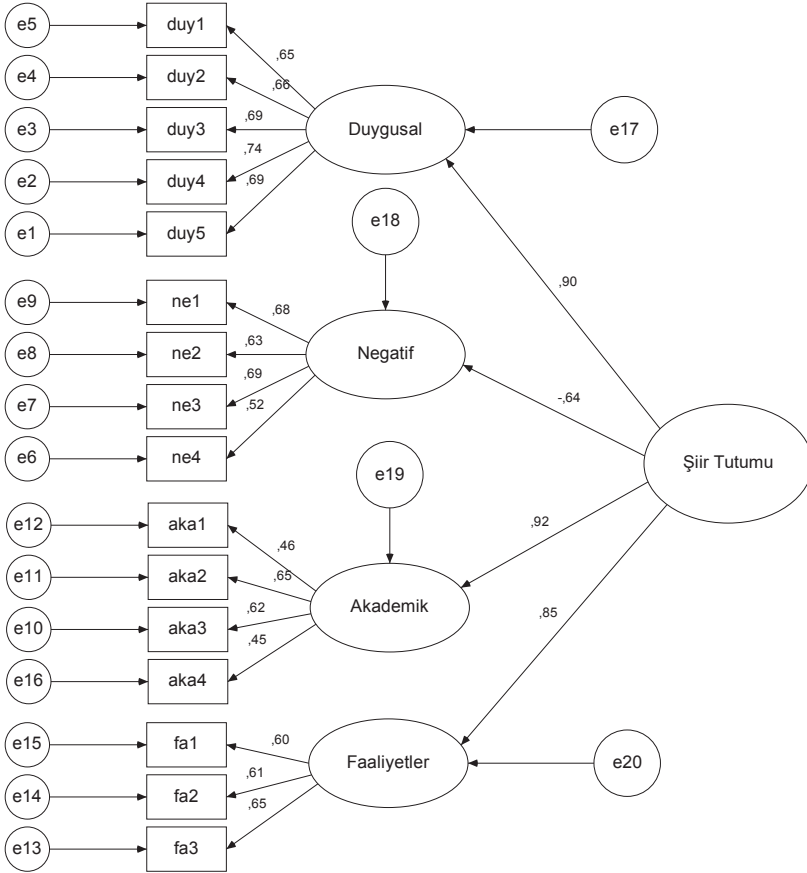
** : p<0.01

Tablo 3: Şiir Tutum Ölçeği'ni oluşturan maddelere ait çeşitli istatistikler

Ş.T.Ö. maddeleri	Düzeltilmiş madde-toplam korelasyonu	Madde silindiğinde Cronbach's Alpha	Faktör yükü (AFA)	Standardize yol katsayısı (DFA)
s10	,54	,86	,74	,65
s19	,58	,86	,71	,66
s20	,58	,86	,69	,69
s9	,62	,86	,66	,74
s6	,62	,86	,61	,69
s27	,44	,86	,76	,68
n11	,47	,86	,71	,63
s22	,48	,86	,68	,69
s14	,40	,87	,57	,52
s5	,39	,87	,68	,46
s17	,54	,86	,61	,65
s4	,52	,86	,61	,62
s12	,41	,87	,46	,45
s26	,48	,86	,74	,60
s23	,50	,86	,70	61
s21	,20	,86	,58	,65

D. Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Açımlayıcı faktör analizi sonucunda bulunan 16 maddelik ve 4 boyuttan oluşan ölçeğin veriler tarafından doğrulanıp doğrulanmadığını belirlemek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Bilindiği gibi doğrulayıcı faktör analizi genellikle açımlayıcı faktör analizinden sonra uygulanan ve ölçek geliştirme sürecinde son derece etkili olan bir yöntemdir (Şimşek, 2007:5). AMOS 16 programı ile yapılan doğrulayıcı faktör analizinde aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.



Chi-square=144,216 sd=100 kıkare/df=1,442 GFI=,912 TLI=,933 CFI=,944
RMSEA=,050

Şekil 1. Şiir Tutum Ölçeği'ne ait doğrulayıcı faktör analizi diyagramı.

Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen uyum indeksleri ki-kare = 114,216 , ki-kare değerinin serbestlik derecesine oranı 1,442, GFI = 0,912, TLI = 0,933, CFI = 0,944, RMSEA = 0,050 şeklinde elde edilmiştir. Elde edilen bu indeks değerleri Şiir Tutum Ölçeği'nin 4 boyut ve 16 maddelik yapısını doğrulamaktadır. Çünkü elde edilen uyum indeksleri iyi uyum veya kabul edilebilir uyum değerlerini sağlamaktadır (Bayram, 2013:138). Bu bulgulara göre Şiir Tutum Ölçeği'nin AFA sonucu elde edilen 16 madde ve 4 alt boyuttan oluşan yapısının DFA ile doğrulandığı dolayısıyla ölçeğin yapı geçerliğinin sağlandığı söylenebilir.

E.Öğrencilerin Şiire Yönelik Tutumlarının Kişisel Değişkenlerine Göre Karşılaştırılması

Bu bölümde ortaokul öğrencilerinin şiire yönelik tutumları cinsiyet, sınıf, şiir yazıp yazmadığı, ilgisini en fazla çeken meslek ve sanat denince ilk aklına gelen faaliyet gibi bazı kişisel değişkenlere göre incelenmiştir.

1.Cinsiyete göre öğrencilerin şiir tutumları;

Tablo 4: Cinsiyetlerine göre öğrencilerin şiir tutumlarının karşılaştırılması

Cinsiyet	N	Ortalama	Std.sapma	t-değeri
kız	219	3,71	,76	5,23**
erkek	175	3,31	,73	

**: $p<0,01$

Cinsiyetlerine göre öğrencilerin şiir tutumlarına bakıldığında kız öğrencilerin daha olumlu tutuma sahip oldukları görülmektedir. Kız ve erkek öğrenci tutumları arasında görülen bu fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($t=5,23$; $p<0,01$).

2.Sınıf düzeyine göre öğrencilerin şiir tutumları;

Tablo 5: Sınıf düzeyine göre öğrencilerin şiir tutumlarının karşılaştırılması

Sınıflar	n	Ortalama	Std. Sapma	ANOVA F-Test	Fark
5.sınıf	38	3,70	,75	0,74; $p>0,05$	yok
6.sınıf	102	3,55	,76		
7.sınıf	127	3,49	,85		
8.sınıf	127	3,52	,72		
Toplam	394	3,54	,77		

Levene homojenlik test istatistiği = 1,55 ($p>0,05$)

Öğrencilerin sınıf düzeylerine göre şiire yönelik tutumlarının benzer olduğu görülmektedir. En yüksek ortalama 5. sınıf öğrencilerine ait, en küçük

ortalama ise 7. sınıf öğrencilerine aittir. Tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçlarına göre sınıf düzeyleri arasında görülen bu fark anlamlı bulunamamıştır ($F=0,74$; $p>0,05$).

3. Şiir yazıp yazmadığına göre öğrencilerin şiir tutumları;

Şiir yazma ile şiire yönelik tutum arasındaki ilişkinin bir ölçüsü olarak öğrencilerin “duygularınız anlatmak için hiç şiir yazdınız mı” anket sorusuna verdikleri cevaplar kullanılmıştır. Söz konusu bu soruya ‘Evet’ cevabı verenler ile ‘Hayır’ cevabı verenlerin şiire yönelik tutumları karşılaştırılmış, sonuçlar Tablo 6’da özetlenmiştir.

Tablo 6: Şiir yazma ile şiir tutumu arasındaki ilişki

Hiç şiir yazdınız mı?	n	Ortalama tutum puanı	Std. Sapma	t-test
Evet şiir yazdım	191	3,86	,71	8,57**
Hayır şiir yazmadım	201	3,25	,71	

**: $p<0,01$

Tablo 6’daki bulgulara göre ‘Evet’ cevabı verenlerin tutum puanları ortalaması 3,86 ve ‘Hayır’ cevabı verenlerin tutum puanları ortalaması 3,25 olduğu görülmüştür. Yapılan t testi sonucunda görülen bu farkın 0,01 düzeyinde anlamlı olduğu ($t=8,57$; $p<0,01$) belirlenmiştir.

4. İlgi duyduğu sanatçılara öğrencilerin şiir tutumları;

Tablo 7: Öğrencinin en çok ilgisini çeken meslek ile şiir tutumu arasındaki ilişki

İlginizi en fazla çeken meslek hangisidir?	n	Ortalama*	Std. Sapma	F-Test	Fark
Film yönetmenleri	114	3,35b	,74	8,33**	Şair>hepsi
Tiyatro oyuncularını	67	3,46b	,77		
Roman yazarları	40	3,61b	,68		
Şairler	55	4,04a	,69		
Ressamlar	111	3,53b	,78		

**: $p<0,01$;

*: farklı harfler ile gösterilen ortalamalar arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır (Tukey HSD, $\alpha=0,05$)

Öğrencilerin “En çok ilginizi çeken meslek hangisidir” sorusuna verdikleri cevaplara göre şiir tutum puan ortalamaları incelendiğinde “şairler” cevabını

verenlerin en yüksek puana sahip olduğu, diğer meslekleri seçenlerin puan ortalamalarının 3,35-3,61 arasında değiştiği görülmüştür. Yapılan varyans analizi sonuçlarına göre görülen farklılıkların anlamlı olduğu ($F=8,33$; $p<0,01$) anlaşılmıştır. Farkın kaynağı için Tukey-HSD test sonuçları kullanılmıştır. Sonuçta “şairler” cevabını verenlerin tutum puan ortalamalarının diğer tüm gruplardan anlamlı derecede daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

5. Sanat denince aklınıza gelen ilk şeye göre öğrencilerin şiir tutumları;

Öğrencilerin “sanat denince ilk olarak aklınıza hangisi gelir” sorusuna verdikleri cevaplara göre şiir tutum puan ortalamaları Tablo 8’de sunulmaktadır. Tablo 8 incelendiğinde sırasıyla sinema (3,07), müzik (3,42), resim (3,52), tiyatro (3,65) ve edebiyat (3,85) cevabını verenlerin düşükten yükseğe doğru sıralandıkları görülmektedir. Yapılan varyans analizi sonuçlarına göre görülen farklılıkların anlamlı olduğu ($F=5,11$; $p<0,01$) anlaşılmıştır. Farkın kaynağı için Tukey-HSD test sonuçları kullanılmıştır. Sonuçta “edebiyat” cevabını verenlerin resim, müzik ve sinema cevabı verenlere göre tutum puanlarının anlamlı derecede daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 8: “Sanat denince ilk olarak aklınıza hangisi gelir” sorusuna verilen cevap ile şiir tutumlarının ilişkisi

Sanat denince aklınıza gelen ilk şey hangisidir?	n	Ortalama*	Std. Sapma	F-Test	Fark
Resim	212	3,52 b	,75	5,11**	Ed-res
Müzik	76	3,42 bc	,82		Res-sin
Tiyatro	27	3,65 ab	,80		Ed-müz
Edebiyat	57	3,85 a	,70		tiy-sin
Sinema	22	3,07 c	,68		Ede-sin

*: farklı harfler ile gösterilen ortalamalar arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır (Tukey HSD, $\alpha=0.05$) **: $p<0,01$

IV. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada ortaokul öğrencilerine yönelik bir Şiir Tutum Ölçeği geliştirilmiştir. Faktör analizleri sonucunda ölçeğin 16 madde ve 4 alt boyuttan oluştuğu, açıklanan toplam varyansın %56.84 olduğu ve iç tutarlılık güvenilirlik katsayısının 0.87 olduğu bulunmuştur. Gerek açılımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri gerekse madde analizi bulguları Şiir Tutum Ölçeği'nin güvenilir ve geçerli bir ölçme aracı olduğuna dair kanıtlar sunmuştur. Şiir Tutum Ölçeği kullanılarak ortaokul öğrencilerinin şiire yönelik tutumları ölçülebilir.

Ortaokul öğrencilerinin şiir tutum düzeyleri karşılaştırıldığında kızların erkeklere göre ve hayatlarında daha önce şiir yazarların hiç şiir yazmayanlara göre anlamlı derecede daha olumlu tutuma sahip olduğu elde edilmiştir. Bunun yanında öğrencilerin sınıf seviyesine göre şiire yönelik tutum puan ortalamaları arasında anlamlı farklılık bulunamamıştır. Öğrencilerin şiir tutumları ile ilgili diğer bulguya göre en çok ilgisini çeken meslek grubu olarak “şairler”i belirtenlerin tutumları diğer tüm gruplardan anlamlı derecede daha yüksektir. Ayrıca sanat denince aklınıza ilk gelen şey olarak “Edebiyat” işaretleyen öğrencilerin şiire yönelik daha olumlu tutuma sahip oldukları belirlenmiştir. Bu bulgular aynı zamanda geliştirilen Şiir Tutum Ölçeği'nin tutarlı ölçme yaptığı bir göstergesi olarak da değerlendirilebilir. Sonuç olarak bu çalışmada geliştirilen Şiir Tutum Ölçeği'nin ortaokul öğrencilerinin şiire yönelik tutumlarını ölçmede güvenilir ve geçerli bir araç olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada geliştirilen ölçek kullanılarak öğrencilerin şiir tutumlarının çeşitli değişkenler ile ilişkisinin incelenmesi önerilebilir. Özellikle öğrencilerin şiir tutumlarının çeşitli duyuşsal ve psiko-motor beceriler ile ilişkisini çok daha geniş bir örneklem üzerinde inceleyen araştırmaların yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- AÇIK-ÖNKAR, N. (2009), “Çocuk Edebiyatı Kitaplarında Şiirin Yeri”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi İLKE*, 23, ss. 1-12.
- AKYOL, C., ve DİKİCİ, A. (2009), “Şiirle Öğretim Tekniğinin Öğrencilerin Başarı ve Tutumlarına Etkisi”, *İkögretim Online*, 8(1), ss. 48-56.
- AVCI, S., YÜKSEL, A., SOYER, M., ve BALIKÇIOĞLU, S. (2009), “Şiir Bilgisi Konusu İçin Tasarlanmış Farklılaştırılmış Sınıf Ortamının Öğrenciler Üzerinde Yarattığı

- Bilişsel Ve Duyuşsal Değişimler”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9(3), ss. 1043-1084.
- BAYAT, N. (2006), *Şiire Yönelik Tutumların Ve Ön Örgütleyicilerin Şiirsel İmgelerin Anlamlandırılması Üstündeki Etkiliği*. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- BAYRAM, N. (2013), *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş AMOS Uygulamaları*, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2.Baskı.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2007), *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, Pegem Akademi, Ankara.
- CEYLAN, H. (2008), “Yabancı Dil Olarak İngilizce’nin Öğretiminde Şiirin Kullanımı”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), ss. 116-121
- ÇENCEN, N., ve BERK, N. (2014), “Ortaöğretim T. C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersinde şiir kullanımına ilişkin öğretmen görüşleri”, *Türk Tarih Eğitimi Dergisi*, 3(1), ss. 1-23.
- ÇETİN, N. (2003), *Şiir Çözümleme Yöntemi*, Öncü Basımevi, Ankara.
- ÇIPLAK, E., ve ATICI, M. (2016), “Grupla Psikolojik Danışmada Şiir Kullanımının Üniversite Öğrencilerinin Empati ve Duygu Farkındalığı Düzeylerine Etkisi”, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 6(45), ss. 115-127
- ERCAN A.N. (2014), “8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Şiirlerin Şekil, Tema ve Tür Açılımlarından İncelenmesi”, *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 2(2), ss. 15-27.
- GÜLERYÜZ, H. (2006). *Yaratıcı Çocuk Edebiyatı*. Pegem Yayıncılık, Ankara.
- KAYA, M. (2013), “Okuma Yazma Öğretiminde Şiir”, *Dil ve Edebiyat Dergisi*, 10(1), ss. 49-96.
- KAYA, A. İ., ARSLANTAŞ, H. İ., ve ŞİMŞEK, N. (2009), “İlköğretim Öğrencilerinin Türkçe Dersine Karşı Tutumlarının Değerlendirilmesi”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi ESOSDER*, 8(30), ss. 376-387.
- KIBRIS, İ. (2008), “Okuma ve yazma Çalışmalarında Şiir Etkinliklerinden Nasıl Yararlanılabilir?”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), ss. 53-66.
- KISAKÜREK, N. (1992), *Çile Bütün Eserleri*, Büyükdoğu, İstanbul.
- MASLOW, A. H. (1970), *Motivation And Personality* (Second Edition), Harper & Row Publishers, Inc., USA.
- MEB (2006), *İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. sınıflar) Öğretim Programı*. MEB Yayınları, Ankara.
- ORHAN V. (1991), *Bütün Şiirleri*, Adam Yayınları, İstanbul.
- ÖZEL, İ. (1991), *Şiir Okuma Kılavuzu*, Çıdam Yayınları. İstanbul.
- SENEMOĞLU, N. (2007), *Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya*, Gönül Yayıncılık, Ankara.
- SUSAR-KIRMIZI, F., ve BEYDEMİR, A. (2012), “İlköğretim 5.Sınıf Türkçe Dersinde Yaratıcı Yazma Yaklaşımının Yazmaya Yönelik Tutumlara Etkisi”, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(3), ss. 319-337.
- ŞİMŞEK, Ö. F. (2007), *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş*, Ekinoks Yayınları, Ankara.
- ŞİRİN M. R. (2000), *99 Soruda Çocuk Edebiyatı*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul.
- TAVŞANCIL, E. (2002), *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*, Nobel, Ankara.
- TOPÇUOĞLU-ÜNAL, F., ve KÖSE, M. (2014), “Türkçe Dersine Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirilmesi: Bir Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması”, *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2), ss. 233 - 249
- TÜRKCAN, B., ve GİRMEN, P. (2012), “İlköğretim Öğrencilerinin Şiir ve Resimlerinin Göstergibilimsel Analizi”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi (ESOSDER)*, 11(42), ss. 241-263.
- YALÇIN, A., ve AYTAŞ, G. (2005), *Çocuk Edebiyatı*, Akçağ, Ankara.
- YILDIRIM, E. (2012), *Şiirin Türkçe Eğitimindeki İşlevi ve İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Ders Kitaplarındaki Şiirlerin Yerinin İncelenmesi*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli.
- YÜCE, K., KARACA, N. T., KÖKSALAN, B., NUHOĞLU M. M., ve BİLGEGİL, Z. (2007), *Çocuk Edebiyatı*, Lisans Yay., İstanbul.

EK. Şiir Tutum Ölçeği (son şekli)

Madde taslak kodu	ŞİİRT TUTUM ÖLÇEĞİ	Hiç katılmıyorum	Biraz katıyorum	Orta derecede katıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katıyorum
s10	1.Şiir yazmak düşüncelerimi sonsuz kılıyor					
s27*	2.Genellikle şiirleri anlamsız bulurum					
s5	3.Başkasının şiir okumasını dinlemekten hoşlanırım					
s26	4.Sevdiğim şiirleri arkadaşlarımla paylaşıyorum					
s19	5.Şiir insana güzel şeyler düşündürüyor					
s11*	6.Şiir dinlerken (sıkılırım) huzurum bozulur					
s17	7.Ders dışı zamanlarda şiirle ilgilenirim					
s23	8.Şiirler üzerinde yorum yapmaktan zevk alırım					
s20	9.Şiirle uğraşmak insanın ruhunu dinlendiriyor					
s22*	10.Şiirle ilgili ödevler beni hep sıkılmıştır					
s4	11.Türkçe derslerinde şiir konularına daha fazla yer verilmelidir					
s21	12.Başkalarına şiir okumayı severim.					
s9	13.Canım sıkkın olduğunda şiir okumak beni rahatlatır					
s6	14.Şiir yazdığımda kendimi mutlu hissederim					
s14*	15.Şiir ezberlemek benim için işkence gibi					
s12	16.Şairlerin hayatını büyük zevkle okurum					

*:Negatif maddeler (s27, s11,s22,s14) tersten puanlanmaktadır

ORTA ÇAĞ'DA BİZANS EL YAZMALARINDA GÖRÜLEN ÖRGÜ KOMPOZİSYONLARI

Esra KESKİN¹
İlkgül KAYA ZENBİLCİ²

Atıf/©: Keskin, Esra ve Zenbilci, İlkgül Kaya (2017). Ortak Çağ'da Bizans El Yazmalarında Görülen Örgü Kompozisyonları, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.1137-1158

Özet: Orta Çağ'a tarihlenen Bizans el yazmalarında görülen örgü kompozisyonları erken dönemlerden itibaren süsleme amacıyla kullanılmıştır. El yazmalarındaki örgü kompozisyonlarının biçimsel açıdan, çoğu zaman birbirini tekrar ettiği ya da birbirine çok benzediğini görmek mümkündür. Bu özellik, Bizans sanatının özgün karakterini yansıtmaktadır. Burada, Bizans sanatında sıklıkla kullanılan örgü kompozisyonlarının minyatürlü el yazmalarındaki örnekleri ele alınmıştır. Bazı örnekler, üst marjda yer alır, bir metnin giriş sayfasını süsler ve bir geometrik formun etrafında birbirini tekrar ederek diyagonal örgüler oluşturan karmaşık kompozisyonlar meydana getirir. Bazı örnekler ise farklı konuları içeren metinler arasında bir ayraç görevi görür ve ikili ya da üçlü örgülerden oluşan basit ve tipik kompozisyonlar olarak karşımıza çıkar. Bazı örgü motiflerinin bitkisel motiflerle kombinasyon oluşturduğu örnekler de vardır. Araştırmamızda örgü motifleri kategorize edilmektedir. Ele alınan örnekler 11. yüzyıl-15. yüzyıl arasında kaleme alınan el yazmalarındaki örgü kompozisyonlarından oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Orta Çağ, Bizans, El Yazması, Bezeme

Makale Geliş Tarihi: 03.08.2017/ Makale Kabul Tarihi: 18.10.2017

¹ Yrd. Doç. Dr. Hitit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Çorum, e-posta: esrakeskin19@gmail.com, esrakeskin@hitit.edu.tr

² Araş. Gör. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Ankara, e-posta:ilkgulkaya@yahoo.com

Braid Compositions Seen in the Byzantine Manuscripts of the Middle Ages

Citation/©: Keskin, Esra ve Zenbilci, İlkül Kaya (2017). Braid Compositions Seen in the Byzantine Manuscripts of the Middle Ages , Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp.1137-1158

Abstract: Braid compositions seen in Byzantine manuscripts dating to the Middle Ages have been used for adorning since early times. It is possible to distinguish that braid compositions in manuscripts frequently replicate or resemble formally. This feature shows distinctive character of Byzantine art. This paper peruses examples of braid compositions used frequently in Byzantine illuminated manuscripts. Some examples contain headpieces placed to upper margin in an opening page and consist of complex interlaced compositions take the diagonal shapes repetitively in a geometric form. But some examples separating the texts and consist of "double" or "triple" simple braid types. Moreover in some examples, braid compositions compose combination by floral patterns. In this research, braid patterns are categorized. The manuscripts in this study has been dated from 11th to 15th century.

Keywords: Middle Ages, Byzantine, ,Manuscripts, Ornament

I. GİRİŞ

Bu çalışmanın başlıca amacı, Orta Çağ'a tarihlenen Bizans el yazmalarında sıkça görülen bir süsleme çeşidi olan örgü kompozisyonun örneklerini bir araya toplayarak, sınıflandırmak ve bunların sanat tarihindeki yerini saptamaktır. Örgü kompozisyonlu el yazmaları sanatsal ve estetik açıdan incelemeyen yoksun kalmış; genel olarak envanterlik eser olarak kataloglarda ya da paleografik inceleme yayınlarında yer almışlardır. Örgü kompozisyonlarının yer aldığı Bizans üretimi el yazmalarının, figürlü minyatürler içeren örneklere nazaran, literatürde daha az popüler olduğu dikkati çekmektedir. Bu bağlamda pek çoğu son derece özenli ve ince bir işçilik sergileyen örgü kompozisyonlu el yazmalarından bazı örnekler bu makalede kısaca değerlendirilecektir. Ele alınan örnekler, hem tipik ve sık karşılaşılan hem de el yazmaları için ünik sayılabilecek bazı örgü motiflerini içermektedir.

II. BİZANS EL YAZMALARINDA ÖRGÜ KOMPOZİSYONLARI

Ortaçağ Dönemi Bizans el yazmalarında genellikle bezeme amacıyla kullanılan örgü kompozisyonlarının sayfa yüzeyine yerleştirilmesinde farklı düzenlemeler

görülmektedir.³ Bazı örneklerde bir metnin açılış sayfasını süsleyen ve üst marjda yer alan bir örgü kompozisyonu; bir başka örnekte, bir metnin bitip farklı içerikteki bir başka metnin başladığı sayfada, metinler arasında ayraç olarak işlenmiştir. Kimi zaman basit bir örgü formu, basit ya da daha karmaşık bir geometrik kurguya dönüşebilir. Bazı el yazmalarında örgü motifi bir bitkisel kompozisyonun parçası da olabilmektedir.

Bu makalede ele alınan Bizans el yazmalarında görülen örgü kompozisyonları; örgüyü oluşturan şeritlerin sayıları, biçimleniş benzerlikleri ve farklılıkları gibi unsurlar göz önünde tutularak gruplandırılarak incelenmiştir.

Bizans minyatürlü el yazmalarında birbirini tekrar eden basit örgü kompozisyonları sıklıkla kullanılmıştır. Birbirine dolanan şeritlerden veya iplerden oluşan ikili, üçlü, dördümlü düzenlemeleri bulunmaktadır. Bunlar arasındaki en basit ve tipik olanı "ikili örgü" motifidir. İkili örgü motifinin düz bir şerit veya bordür halinde kullanıldığı pek çok örnek vardır.

11. yüzyıla ait bir *Tetraevangelion*'da (env. no: Gr. 81, fol. 11r, Paris-Bibliothèque Nationale de France) ayraç olarak sayfadaki yerini alan ve kapalı bir kompozisyon oluşturan ikili örgü motifi, kırmızı, bej ve yeşil tonlarında dönüşümlü olarak renklendirilmiştir (Res. 1).

En geç 1103 yılına ait olabilecek *Symeon Metaphrastes* ve Azizlerin Yaşam Öyküleri'ni içeren bir kodekste⁴ ikili örgü motifi başlık metnini üç yönden çevreler (Res. 2). Kapalı kompozisyon oluşturan motifin, iki yönden -diken benzeri- üçgenlerle çevrelenmiş bitkisel bir sarmala benzediğini belirtmek mümkündür. Bu örnekte örgü motifinin kırmızı mürekkep ile işlendiği göze çarpar. Buna çok benzer bir örnek 11.-12. yüzyıllar arasına tarihlenen bir *Tetraevangelion* nüshasında karşımıza çıkar⁵ (Aland, 1994: 63; Omont, 1884: 332; Richard, 1952: 25; Wright, 1972: 326) (Res. 3). Bu örnekte örgü motifi sayfanın üst marjında, düz bir şerit halinde kapalı kompozisyon oluşturur ve bir önceki örnekte olduğu gibi kırmızı mürekkep ile yapılmıştır. 1189'a ait bir başka *Tetraevangelion*'da (env. no: Add MS 5112, Londra-British Library) aynı

³ El yazmaları bir çalışmanın içinde kısaltma olarak "MS" şeklinde kullanılır. Bir el yazmasında 'folium/folio':sayfa anlamına gelir ve 'fol./f' kısaltması ile gösterilir. Sayfaların sağda veya solda olması ise 'r' ve 'v' şeklinde kısaltmalar ile tanımlanır: 'r': recto, sağ sayfayı işaret ederken, 'v': verso (verso) ise sol sayfayı işaret eder. Döneminde yazıldıkları dillere göre de Lat. (Latince), Gr. (Grekçe/Yunanca), yazıldığı yere göre Th. (Thessaloniki) gibi sınıflandırmalar yapılarak arşivlenir.

⁴ Add MS 36654 envanter numaralı, fol. 195v el yazmasına ilişkin bkz. (1907). *Catalogue of Additions to the Manuscripts in the British Museum, 1900-1905. Londra-British Library, s. 178; Kodeks ile ilgili diğer günümüz yayınları için bkz. Ehrhard, 1936-1952: 368; Lake, 1934: Walter, 1997: 193-220, pl.202.*

⁵ Add MS 15581 envanter numaralı, fol. 104r el yazmasına ilişkin bkz. (1845). *Catalogue of Additions to the Manuscripts in the British Museum, 1841-1845. Londra- Londra-British Library, s. 28.*

motifin farklı düzenlemeleri görülmektedir. Bir sayfada (fol. 1r) mavi ve sarı renk ile dönüşümlü olarak renklendirilmişken (Res. 4), bir başka sayfada (fol. 13v) renklendirilmeden sade bırakılmıştır (Res. 5) (Aland, 1994: 73; Gamillscheg- Harlfinger, 1981:no. 83; Gregory, 1900-1909: 190; Nordenfalk, 1938: 127; Omont, 1884: 339; Richard, 1952: 3; Scrivener, 1894: 239; Spatharakis, 1981: 47, no:68; von Soden, 1902-1910: 156; Takiguchi, 2011: 2-5; Thompson- Warner, 1881: 21, pl. XI; Weitzmann, 1977: 116; Weitzmann, 1994: 76). 13. yüzyıla ait *Tetraevangelion* ve *Menologion* metinlerini içeren bir el yazmasında ikili örgü motifi iki farklı sayfa üzerinde, iki farklı biçimde karşımıza çıkar⁶ (Aland, 1994: 74; Scrivener, 1894: 239-240; Von Soden, 1902-1910: 175; Vassis, I. 2005: 904-905). Her iki motif de bitkisel bir bezeme gibi görünmektedir. İlk örnekte; sayfanın üst marjında yer alan örgü motifinin örgüyü oluşturan şeritlerinin, solda ve sağda, birer stilize bitkiye dönüştüğü görülür (Res. 6). Şeridin merkezinden yukarı doğru örgü oluşturan süsleme, stilize bitkisel yapraklarla iki yana doğru uzanır; kompozisyon sarı ve yeşil olmak üzere iki rengin dönüşümlü olarak kullanılmasıyla renklendirilmiştir (folyo 90v). Aynı el yazmasında bir başka sayfada ayraç görevi gören örgü kompozisyonu, sarı ve yeşil rengin dönüşümlü olarak kullanılmasıyla renklendirilmiştir (Res. 7). Düz bir şerit halinde örgü oluşturan bezemenin solda ve sağda birer stilize bitki motifi ile sonlandığı göze çarpar (fol. 162v). 1327-1328'de kaleme alınan bir *Iohannes Klimakhos* nüshasında (env. no: Coislin 263, Paris-Bibliothèque Nationale de France) yedi folyo üzerinde ikili örgü motifi kullanılmıştır. *Klimakhos* nüshasında mavi, kırmızı ve yeşilin dönüşümlü olarak kullanıldığı ilk örnekte, kompozisyon bir metnin etrafını dört yönden çevrelemektedir (fol. 10r) (Res. 8). Çerçevenin alt kenarında örgü motifi, yerini düğümlere bırakmıştır. Bir başka folyo üzerinde motif düz bir şerit halindedir; solda ve sağda birer bitkisel form ile sonlanır. Örgü şeridi kırmızı ve yeşil renk tonlarında dönüşümlü olarak doldurulmuştur (fol. 64v) (Res. 9). Aynı el yazmasının bir başka sayfasında, bitkisel bezeme ile doldurulmuş bir bordürün sol ve sağ üst köşelerinden yukarı doğru uzanan ikili örgü kompozisyonu, kırmızı ve yeşilin dönüşümlü olarak kullanılmasıyla renklendirilmiştir (fol. 70r) (Res. 10). Bir başka sayfada ikili örgü motifi, bir metin parçasının çevresini saran stilize bitkisel şerit kompozisyonuna dâhil olmuştur. Kırmızı ve eflatun tonları, ikili örgü motifini renklendirmek için kullanılmıştır (fol. 84v) (Res. 11). Diğer bir

⁶ Add MS 4951 *enwanter numaralı el yazmasına ilişkin bkz. (1977). The British Library Catalogue of Additions to the Manuscripts, 1756-1782. Londra-British Library, s. 289-290.*

folyo üzerinde ise bir bordür oluşturan basit ikili örgü motifi, siyah bir şeridin içine yerleştirilmiş ve koyu bej ile yeşil tonları yardımıyla dönüşümlü olarak renklendirilmiştir (fol. 95r) (Res. 12). Aynı el yazmasında bir sayfada, iki metnin arasında ayraç gibi kullanılan ikili örgü motifi, sol uçta stilize ve rumi benzeri bitkisel motiflerle sonlanır; ayrıca kırmızı ve yeşil tonlarıyla dönüşümlü olarak renklendirilmiştir (fol. 137r) (Res. 13). Son olarak bir başka folyo üzerinde kolophon metnini süsleyen kare içinde diyagonal şeritlerden oluşan kompozisyonun bir parçası olan ikili örgü motifi, karenin dikey kenarlarında yer alır ve bej rengi ile renklendirilmiştir. Diyagonal şeritlerden sol alt parçadaki ikili örgü motifi ise kırmızı şeritlerle bir bordüre dönüşmüş ve bej ile mor rengin dönüşümü yoluyla renklendirilmiştir (fol. 147r) (Res. 14).

El yazmalarında görülen bir diğer örgü motifi "üçlü örgü"dür. 13. yüzyıla ait bir *Tetraevangelion* ve *Menologion* metinlerini içeren el yazmasında, iki metnin arasında ayraç görevi gören bir üçlü örgü kompozisyonu karşımıza çıkar (env. no: Add MS 4951, fol. 170v, Londra-British Library). Örgüyü oluşturan her bir şerit, sol uçta birer stilize rumi benzeri bitkisel motifle sonlanır. Sağ uçta sadece bir stilize bitkisel motif görülür. Örgüyü meydana getiren şeritler yeşil, bej ve sarı tonlarıyla renklendirilmiştir (Res. 15).

"Dörtlü örgü motifi", yukarıda sözü edilen *Klimakhos* nüshasında (env. no: Coislin 263, fol. 59r, Paris-Bibliothèque Nationale de France) örneği bulunan, bir başka örgü kompozisyonudur. Sol ve sağ uçta stilize bitkisel bezemelerle sonlanan örgü kompozisyonunu oluşturan şeritler, yeşil ve bej renk tonları ile renklendirilmiştir. Bizans minyatürlü el yazmalarında ikili, üçlü ya da dörtlü ve genelde basit bir biçimde yapılmış örgü kompozisyonlarının yanı sıra, daha karmaşık olabilen, düğümler, çaprazlar ve sarmallar oluşturan örgü kompozisyonları da karşımıza çıkar.

13. yüzyıla ait bir *Nazianzoslu Gregorios* nüshasında farklı bir örgü düzenlenmesi, dikkati çeker⁷ (Richard, 1952: 23; Mossay, 1987: 47-48). Bu örnekte örgü kompozisyonu dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır ve bir bordür oluşturur. Kapalı kompozisyon oluşturan örgüyü meydana getiren şeritler, birbirine tutturulmuş iki aynı biçimdeki ikili örgüden ibarettir (Res. 17).

⁷ Add MS 14772 envanter numaralı, fol. 59r el yazmasına ilişkin bkz. (1844). *Catalogue of Additions to the Manuscripts in the British Museum, 1841-1845. Londra-British Library, s. 4.*

Basit, ancak daha önceki örgü kompozisyonlarından farklı bir diğer örgü motifi, 15. yüzyıla ait bir *Menologion* yazmasında karşımıza çıkar (env. no: Add MS 9347, fol. 4r, Londra-British Library). Kapalı kompozisyon olan bu örgü motifi, aynı zamanda bir bordür oluşturur. Örgüyü oluşturan şeritler, çaprazlar yapan ve birbirinin içine geçmiş motiflerden meydana gelir. Bordürün köşelerinde basit ve stilize bitkisel motifler göze çarpar (Fig. 18). 13. yüzyıla ait bir *Tetraevangelion*'da iki sayfada iki farklı kompozisyon görülür (env. no: Add MS 22737, Londra, British Library). İlk örnekte dikdörtgen bir bordür oluşturan kompozisyonda, iç içe geçmiş daire motiflerinin merkezinde birbirini diyagonal olarak kesen ve düğümler oluşturan bir örgü düzeni vardır (fol. 3r) (Res. 19). Daire formlarının yatay eksenlerde üç yapraklı stilize edilmiş bir bitkisel motifle süslendiği görülür. Dairelerin içinden geçen diyagonal şeritler de stilize birer dal gibi görünmektedir. Bordürün sağ üst, sol ve sağ alt köşelerinde bitkisel bezemeler vardır. Aynı el yazmasındaki diğer örgü kompozisyonu bir öncekine benzemekle birlikte; daha karmaşıktır (fol. 237r) (Res. 20). Birbirinin içine geçmiş daire formları, yatay ve dikey eksenlerdeki diyagonal örgülerle oluşturulmuş kapalı bir kompozisyon meydana getirir. Örgü kompozisyonu dört köşesi stilize bitkisel motiflerle sonlanan bir dikdörtgen çerçeve içine alınmıştır. Son olarak bu el yazmasındaki bir başka örgü kompozisyonu da, bütününde bir bordür oluşturan, ikili ve çapraz örgülerin kombinlendiği bir örnek teşkil eder. Bordürün köşeleri stilize bitkisel motiflerle süslenmiştir (fol. 145r) (Res. 21).

Karmaşık örgü kompozisyonlarının yer aldığı 11. yüzyıla ait bir *Evangelion*'da dört örnek vardır (env. no: Cod. gr. 518, Münih, Bayerische Staatsbibliothek). İlk örnekte iç içe geçmiş daire motifleri, yatay, dikey ve çapraz eksenlerdeki örgü motifleri ile sarılmıştır (folyo 11r) (Res. 22). Kompozisyon kapalı bir kompozisyondur ve köşeleri stilize bitkisel motiflerle süslenmiş bir dikdörtgen çerçeve içine alınmıştır. Aynı el yazmasındaki bir başka folyo üzerinde birbirinin içine geçmiş iki daire motifi yatay, dikey ve çapraz eksenlerdeki örgü motifleri ile bir kompozisyon oluşturur (fol. 99r) (Res. 23). Daire formlarının yatay eksenlerde üç yapraklı stilize bir bitkisel motifle süslendiği görülür. Dairelerin içinden geçen diyagonal şeritler de stilize birer dal şeklindedir. Kompozisyonun bütününde dikdörtgen bir bordür oluşturduğunu belirtmek mümkündür. Bordürün sol ve sağ üst köşeleri, sol alt köşesi ve üst kenarının merkezinde stilize, bitkisel motifler vardır. Bir diğer sayfada (fol. 253r) (Res. 24) birbirinin içine geçmiş üç daire motifi yatay, dikey ve çapraz eksenlerde yer alan örgü motifleri ile bir kompozisyon meydana getirir. Burada da,

kompozisyonun bütününde dikdörtgen bir bordür oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bir önceki örnekte olduğu gibi bordürün köşelerinde ve üst kenarının merkezinde stilize edilmiş bitkisel motifler göze çarpmaktadır. Dikdörtgen bir bordür oluşturan daha karmaşık bir örgü kompozisyonu bir başka sayfada daha karşımıza çıkar (fol. 158r) (Res. 25). Tanımlaması oldukça güç olan bu örnekte, ikili örgüler diyagonal örgüler ile bir araya getirilerek, örgü deseni oluşturulmuştur. Bu örnekte de önceki iki kompozisyon örneğinde olduğu gibi bordürün köşelerinde ve üst kenarının merkezinde stilize edilmiş bitkisel motifler yer almaktadır.

III. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu makalede Ortaçağ Dönemine ait 11. yüzyıl ile 15. yüzyıl arasına tarihlenen Bizans el yazmalarından görülen örgü kompozisyonları içeren örnekler ele alınmıştır. Örgü kompozisyonlarında, örgüyü oluşturan şeritlerin aynı hareketi tekrar ederek ilerlemesi, adeta sonsuzluk hissi uyandırır. Farklı sayıdaki şeritlerin birbirlerine dolanması, iç içe geçmesi, çıkması gibi düzenlemelerin, basitten karmaşığa doğru giden yolda sayısız olasılıkları söz konusudur.

El yazmalarında, figürlü minyatürlere alternatif oluşturan örgü kompozisyonlarının kullanılmasındaki tercih nedenini açıklamak güçtür. Ancak bazı örneklerde, bu kompozisyonların da en az figürlü sahneler kadar özenli bir biçimde sayfa üzerine yapıldığı gözlemlenebilir. Genel olarak kompozisyonlar simetriktir. Çoğu örnekte örgü motifi renklendirilmiştir ve renkler dönüşümlü olarak kullanılmıştır. Bazı örnekler ise sadece kırmızı mürekkep ile yapılmış; ayrıca renklendirilmemiştir.

Bizans sanatında, el yazmalarında yaygın olarak görülen örgü kompozisyonlarının erken örnekleri mozaik sanatında karşımıza çıkmaktadır. Mozaik sanatında örgü, genellikle figüratif bir sahneyi çerçeveleyen süsleme bordürü veya geometrik şekiller içerisinde yer alan bir süsleme ya da birbirine dolanarak çeşitli geometrik şekiller oluşturan girift örgü kompozisyonları şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Mozaik sanatına da halı, kilim gibi dokuma örneklerinden, hasır veya yünden yapılan örgülerden veya kumaş gibi tekstil türü örneklerden etkilenerek girmiş olmalıdır⁸. Esasen Bizans mozaik

⁸ Bu malzemelerden üretilen eserlerin doğada çok çabuk bozulup, çürümesinden dolayı günümüze ulaşan örnek sayısı yok denecek kadar azdır.

sanatına, örgü kompozisyonları kendi içinden türediği Roma sanatından geçmiş olmalıdır.⁹

Roma İmparatorluğu'nun ihtişamlı yapılarındaki zemin mozaiklerinde örgülü kompozisyonlar çok sık karşımıza çıkar. Mozaik sanatında “*guilloche*” olarak tanımlanan bu bezeme şekli genellikle iplerin farklı şekilde birbirine geçmeleri ile düzenlenmiş olan kompozisyonlardan oluşmuştur¹⁰. MS 1. yüzyılda nadiren kullanılan “İki ipli *guilloche*” motifinin/kompozisyonun 2. yüzyılda popüler olduğu görülür. Dönemin mozaik sanatı örneklerinde kompozisyonların dış hatlarını çevreleyen bir süsleme bordürü olarak sıklıkla karşımıza çıkar (Resim 26). *Guilloche* motifini oluşturan ip sayılarının üçlü, dördü, beşli olarak arttığı girift düzenlemelerden oluşan bordür örnekleri ise 2. yüzyıldan itibaren tüm mozaik sanatında yaygınlaşır (Blake 1936:196) (Res. 27). Madrid'deki Ulusal Arkeoloji Müzesinde MS 2. yüzyıla tarihlenen bir Roma villasına ait mozaik panoda görüldüğü üzere örgünün süsleme bordüründen ziyade kompozisyonun kendisi olduğu örnekler de mevcuttur (Res. 28). Bizans Dönemi kiliselerinde, farklı tekniklerdeki (*opus sectile*, *opus tessellatum* ya da *opus alexandrinum*) zemin mozaiklerinde örgü kompozisyonları daima kullanılmıştır.¹¹ Bizans anıtsal resim sanatında da örgü motiflerine rastlanır. Örneğin 11. yüzyılın ortalarına ait Khios'taki Nea Moni Manastır Kilisesi'nin duvar mozaiklerinde “üçlü örgü” motifine yer verilmiştir (Resim 29). Hosios Loukas Katholikonu'nun güney batı şapelinin kubbeden pandantife geçiş detayında kırık çizgilerle oluşturulmuş “dörtlü örgü” ise bir başka örnek teşkil eder (Chatzidakis, 1999: fig. 65).

Örgünün farklı düzenlemelerinden oluşan kompozisyonlar İmparatorluğun hüküm sürdüğü topraklarda mimari plastik eserlerin bezenmesinde de çok sevilen bir süsleme olarak yaygın kullanılmıştır¹²(Res. 30).

⁹ Ayrıntılı bir çalışma için bkz. Dunbabin, 1999; Ling 1998.

¹⁰ Örgülerin biçimleniş şekline göre mozaik sanatını konu alan yayınlarda farklı tanımlar mevcuttur. Birbirine dolanan iki şerit, ip ya da urgan olarak tanımlandığı gibi ipten meydana gelen örgü ise “*guilloche*” olarak tanımlanmıştır. Bkz. Blake 1936: 196; Birbirine dolanan iki şerit, ip ya da urgan olarak tanımlandığı gibi ipten meydana gelen örgü ise “basit *guilloche*” olarak tanımlanmıştır. Üç şeritten meydana gelen saç örgüsü şeklindeki örgü ise “üç ipli *guilloche*” ve ilmeklerin birbirine geçmesi ile oluşan örgü ise zincir olarak tanımlanmıştır. Bkz. Dunbabin, 1999: 340; ikili örgüden oluşan iplerin dişta daire ve içinde iki karenin iç içe geçmesinden oluşan sekizgenden oluşan geometrik düzenleme “aznavur deseni” olarak tanımlanmıştır. Bkz. Cutler, 2010: 137, res.1.

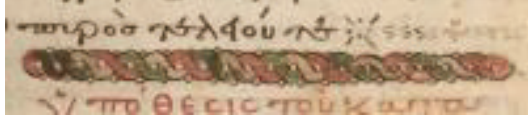
¹¹ Mozaik tekniklerinden biri olan “*opus sectile*” tekniğinde örgülü Bizans zemin mozaikleri üzerine ayrıntılı bir Türkçe yayın bulunmaktadır, bkz. Demiriz, 2006; Studios Manastırı *opus sectile* zemin döşeme mozaikleri için bkz. Pekak 1984:151, lev. 102 a,b.

¹² Örgü motifinin mimari plastik eserlerde farklı türlerde kullanımlarına ilişkin örnekler için bkz. Alpaslan 1996, Demre örnekleri templon arşitravı çiz. 32, res. 93(kat. no: 150), templon üstü levhası (kat. no:174) fig.67, (kat. no: 123) fig. 71, (kat. 124) fig. 72, Paye (kat. no: 193)107; Demre, levha üstü ve kaidesi için bkz Alpaslan 1998: 246, res. 7, 9, 10; Andriake Kenti A-B Kilisesi'nde bulunan Orta

Örgü bezemenin mozaik sanatı ve mimarideki kullanımını dışında nadirde olsa bazı küçük el sanatı ürünlerde kullanıldığı görülmüştür¹³.

Bizans el yazmalarında görülen örgü kompozisyonlarının dönemin diğer sanat eserlerinde de görülmesi, Bizans sanatında kuşaklar boyu süregelen geleneksel aktarımın sonucudur. Örgülerden oluşan kompozisyonların estetik görseelliğinin yanı sıra, desenin kullanıldığı alanın yüzeyine uygun olarak eğilip, bükülmesi, incelik, kalınlaştırılması, uzatılıp, kısaltılması gibi olasılıkların mevcudiyeti el yazmaları haricinde de diğer eserlerde de sevilerek kullanılmasına sebep olmuştur.

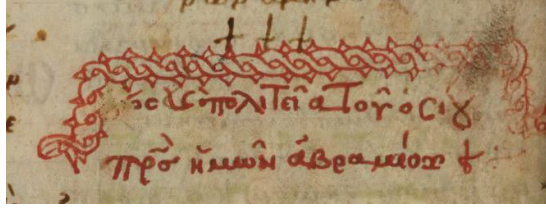
RESİMLER



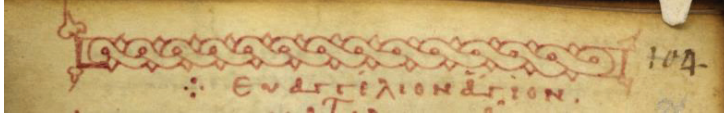
Res. 1. Grec 81©, folyo 11r, 11. yüzyıl, Paris-Bibliothèque Nationale de France ([http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8470422z.r=Grec % 2081?rk=21459;2](http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8470422z.r=Grec%2081?rk=21459;2)).

Çağ'a tarihlenen levha üstü bezemeli bkz Tekinalp 2000: Kat. No: 52, 66, Lev. 126-127; Likya Bölgesinde Asarcık yerleşiminde ele geçen kap sövesi için bkz. İşler 2009: 140; Antalya Arkeoloji Müzesi'nde bulunan hayvan figürlü levhanın üst bölümünde süsleme bordürü olarak yer alan eserler için bkz. Alpaslan 2001: res. 11, 12; Likya ve Pamfilya Bölgesi için bkz. Serdar, 2010: 151-154, 266 çiz. XIII, 274 res.7, 8; 10. yüzyıla tarihlenen İzmir Müzesi'nde bulunan templon arşitravı için bkz. Mercangöz, 2000: 83, res.7; Uşak Müzesi'nde bulunan Orta Bizans Dönemi'ne tarihlenen ambon korkuluk levhası için bkz. Parman 2002:143, res. 82; Uşak/Selçukler (Sebaste) Deposunda bulunan ve Kiboriona ait olduğu düşünüle eser için bkz. Parman 2002: 150, çiz.25; Afyonkarahisar Müzesi'nde bulunan 11. yüzyıl sonu- 12. yüzyıl başına tarihlendirilen kapı lentosu için bkz. Parman 2002: 103,104 lev.16/foto 11a; Bitinya İznik Koimesis Kilisesi'nde Orta Bizans Dönemine tarihlenen sütun başlığı için bkz. Dennert 1997: 188, res. 75; Sinop İli, balatlar Kazısı'nda ele geçen templon desteği için bkz. Köroğlu-Keskin 2016: 140, şek.5; Topkapı Sarayı ve çevresi örneklerinden burmalı sütun için bkz. Tezcan 1989: 42, res.17 ve saç örgülü levha parçası için bkz. Tezcan 1989: 48-49, res. 47; Burmalı sütun ve geçmeli örgü motifi ile üzeri bezeli templon payesi bkz. Ötügen 1996: rafel 8/1, tafel 17/4; Sille'de İtalya Hagia Elena Kilisesi'nde bulunan Orta Bizans Dönemine tarihlenen templon payesi için bkz. Temple 2014: res. 15; Avrupa'daki örneklerinden Tiran Arkeoloji Müzesi'nde bulunan 9.-11. yüzyıllar arasında tarihlenen templon payesi parçaları için bkz. Muçaj 2000:211,-212, fig. 7-9; Akdeniz'de İtalya Bari S. Nicola Kilisesi Müzesi'nde 11. yüzyıla ait levhada Lovecchio, 1981: 15, res. 1; S. Apollinare Nuovo'da 6. yüzyılın üçüncü çeyreğine tarihlenen levha için bkz. Martinelli, 1968: 76, res. 133) ve Nazional Müzesi'nde 6.yüzyılın ortalarına tarihlenen pilasterde bkz. Martinelli, 1968: 45, 46; Balkanlar'da Hırvatistan Pore Eufrazius Katedrali Erken Bizans dönemine tarihli sütun başlığı ve levha için bkz. Terry, 1988:16/31, res. 4/75.

¹³ 11.-12.yüzyıla tarihlendirilen İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki saç örgülü, kemik levha parçası için bkz. Mercangöz, 2007:158;



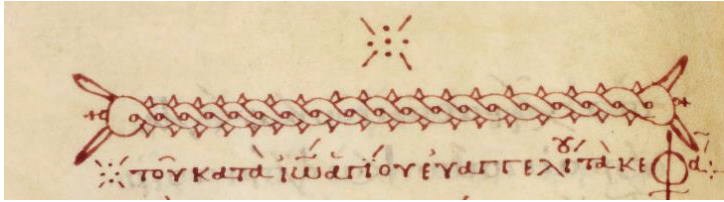
Res. 2. Add MS 36654©, folyo 195v, en geç 1103, Londra (Catalogue of Additions to the Manuscripts in the British Museum (1900-1905), 1907).



Res. 3. Add MS 15581©, folyo 104r, 11.-12. yüzyıllar arası, Londra (The British Library Catalogue of Additions to the Manuscripts (1756-1782), 1977).



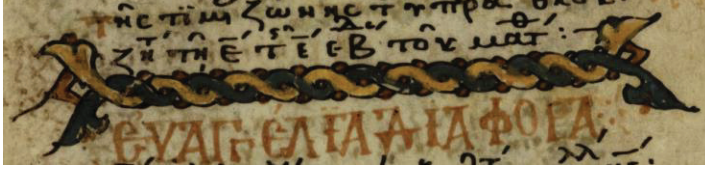
Res. 4. Add MS 5112©, folyo 1r, 1189, Londra, British Library (http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=add_ms_5112).



Res. 5. Add MS 5112©, folyo 13v, 1189, Londra, British Library (http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=add_ms_5112).



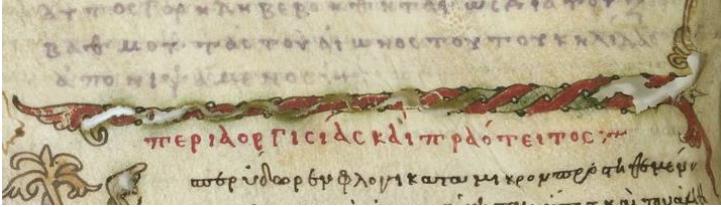
Res. 6. Add MS 4951©, folyo 90v, 13. yüzyıl, Londra, British Library.
(The British Library Catalogue of Additions to the Manuscripts (1756-1782), 1977).



Res. 7. Add MS 4951©, folyo 162v, 13. yüzyıl, Londra, British Library (The British Library Catalogue of Additions to the Manuscripts (1756-1782), 1977).



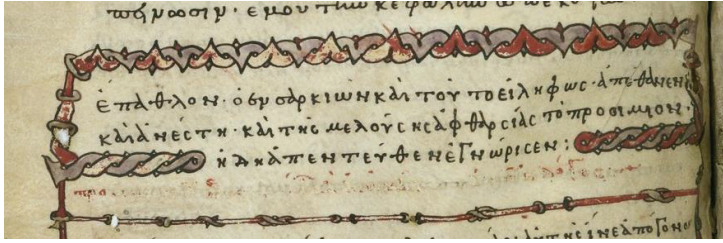
Res. 8. Coislin 263©, folyo 10r, 1327-1328, Paris, Bibliothèque Nationale de France (<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8571088999?rk=21459;2>)



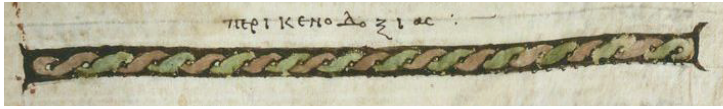
Res. 9. Coislin 263©, folyo 64v, 1327-1328, Paris, Bibliothèque Nationale de France (<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8571088999?rk=21459;2>).



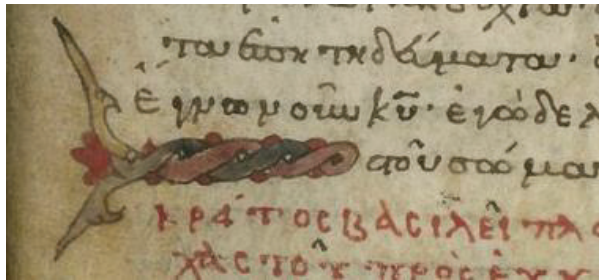
Res. 10. Coislin 263©, folyo 70r, 1327-1328, Paris, Bibliothèque Nationale de France (<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8571088999?rk=21459;2>).



Res. 11. Coislin 263©, folyo 84v, 1327-1328, Paris, Bibliothèque Nationale de France (<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b857108999?rk=21459;2>).



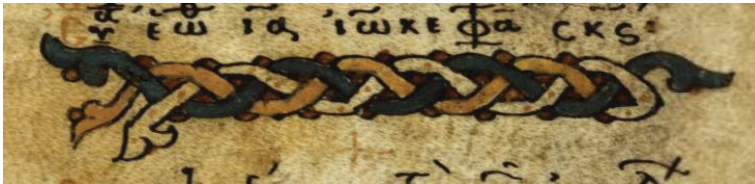
Res. 12. Coislin 263©, folyo 95r, 1327-1328, Paris, Bibliothèque Nationale de France (<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b857108999?rk=21459;2>).



Res. 13. Coislin 263©, folyo 137r, 1327-1328, Paris, Bibliothèque Nationale de France (<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b857108999?rk=21459;2>).



Res. 14. Coislin 263©, folyo 147r, 1327-1328, Paris, Bibliothèque Nationale de France (<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b857108999?rk=21459;2>).



Res. 15. Add MS 4951©, folyo 170v, 13. yüzyıl, Londra, British Library (http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=add_ms_4951)



Res. 16. Coislin 263©, folyo 59r, 1327-1328, Paris, Bibliothèque Nationale de France (<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b857108999?rk=21459;2>).



Res. 17. Add MS 14472©, Folyo 59r, 13. yüzyıl, Londra, British Library (http://bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=add_ms_14772).



Fig. 18. Add MS 9347©, folyo 4r, 15. yüzyıl, Londra, British Library (http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=add_ms_9347)



Res. 19. Add MS 22737©, folyo 3r, 13. yüzyıl, Londra, British Library (http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=add_ms_22737).



Res. 20. Add MS 22737©, folyo 237r, 13. yüzyıl, Londra, British Library (http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=add_ms_22737).



Res. 21. Add MS 22737©, folyo 145r, 13. yüzyıl, Londra (http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=add_ms_22737)



Res. 22. Cod. Gr. 518©, folyo 11r, 11. yüzyıl, Münih, Bayerische Staatsbibliothek (<http://daten.digitaler-sammlungen.de/~db/0005/bsb00058839/images/index.html?id=00058839&grosser=&fip=193.174.98.30&no=&seite=31>).



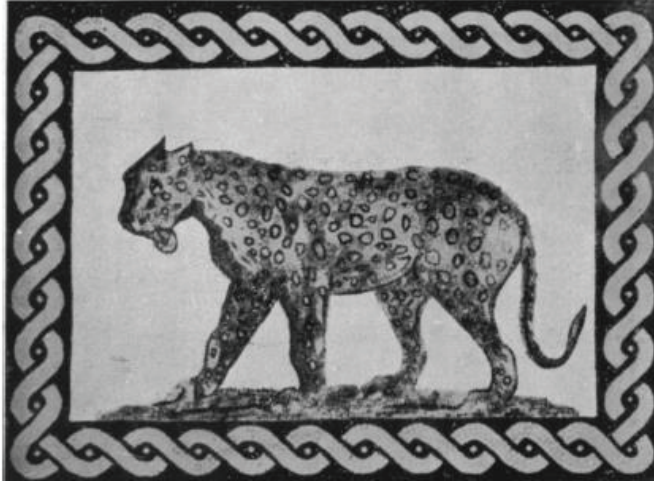
Res. 23. Cod. Gr. 518©, folyo 99r, 11. yüzyıl, Münih, Bayerische Staatsbibliothek (<http://daten.digitaler-sammlungen.de/~db/0005/bsb00058839/images/index.html?id=00058839&grosser=&fip=193.174.98.30&no=&seite=31>).



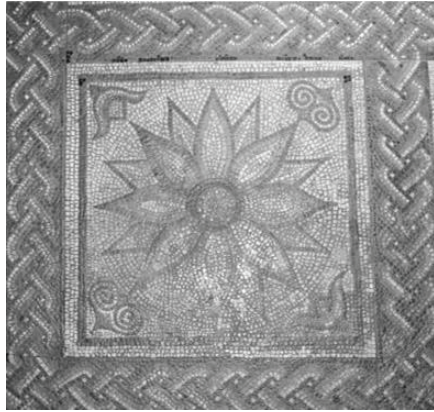
Res. 24. Cod. Gr. 518©, folyo 253r, 11. yüzyıl, Münih, Bayerische Staatsbibliothek (<http://daten.digital-sammlungen.de/~db/0005/bsb00058839/images/index.html?id=00058839&grosser=&fip=193.174.98.30&no=&seite=31>).



Res. 25. Cod. Gr. 518©, folyo 158r, 11. yüzyıl, Münih, Bayerische Staatsbibliothek (<http://daten.digital-sammlungen.de/~db/0005/bsb00058839/images/index.html?id=00058839&grosser=&fip=193.174.98.30&no=&seite=31>).



Res. 26. *Gullioche* süsleme bordürlü mozaik pano, Roma, 2. yüzyıl (Blake 1936: Pl. 40, fig. 2).



Res. 27. Gelişmiş ya da üçlü *gullioche* süsleme bordürü, Verulamium Müzesi, St. Albans, 2. yüzyılın ikinci yarısı, (Dunbabin, 1999: Fig. 88).



Res. 28. Mozaik pano, Madrid Müzesi, MS 2. yüzyıl, ("Hispania Romana", *Madrid Museo Arqueológico Nacional Kataloğu*, 2016, s. 62).



Res. 29. Nea Moni Manastırı Kilisesi, pandantif, detay, Khios (Sakızada), 11. yüzyılın ortaları, (Foto. İ. Kaya Zenbilci©).



Res. 30. Sille Hagia Elena Kilisesi'ne ait bir templon payesi, Orta Bizans Dönemi, (Temple, 2014).

KAYNAKÇA

- ALAND, Kurt. (1994), *Kurzgefasste Liste der griechischen Handschriften des Neuen Testaments*. Berlin ve New York.
- ALPASLAN, Sema. (1996), Antalya'nın Demre (Kale) İlçesindeki H. Nikolaos Kilise'sinde Dini Ayınle İlgili Plastik Eserler, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- ALPASLAN, Sema. (1998), "Demre Aziz Nikolaos Kilise'sindeki Trapez Kesitli Levhalar, Levha Üstü ve Levha Kaideleri", Adalya II, s. 235-247.
- ALPASLAN, Sema. (2001). "Architectural Sculpture in Constantinople and the Influence of the Capital in Anatolia". *Byzantine Constantinople Monuments, Topography, and Everyday Life*, , Leiden, Boston, Köln: Brill, s. 187-201.
- BLAKE, Marion Elizabeth. (1936), "Roman Mosaics of the Second Century in Italy", *Memories of the American Academy in Rome* 13, s. 67-214.
- CATALOGUE. (1844), *Catalogue of Additions to the Manuscripts in the British Museum, 1841-1845*. Londra.
- CATALOGUE. (1845), *Catalogue of Additions to the Manuscripts in the British Museum, 1841-1845*. Londra.

- CATALOGUE. (1907), *Catalogue of Additions to the Manuscripts in the British Museum, 1900-1905*. Londra.
- CATALOGUE. (1977), *The British Library Catalogue of Additions to the Manuscripts, 1756-1782*. Londra.
- CHATZIDAKIS, Nano. (1999), *Hosios Loukas: Byzantine Art in Greece* (ed. Manolis Chatzidakis). Greece: Publisher Melissa.
- CUTLER, Anthony. (2010), Bizans'ta İhtişam ve Lüksün Vazgeçilmezliği. Bizantion'dan İstanbul'a Bir Başkent'in 8000 Yılı. İstanbul: Sakıp Sabancı Üniversitesi, 136-155.
- DEMİRİZ, Yıldız. (2006), *Örgülü Bizans Döşeme Mozaikleri*. İstanbul: Yorum Sanat ve Yayıncılık.
- DENNERT, Martin. (1997), *Mittelbyzantinische Kapitelle: Studien zu Typologie und Chronologie (Asia Minor Studien)*, Bonn: Rudolf Habelt.
- DUNBABIN, Katherine M. D. (1999), *Mosaics of the Greek and Roman World*. Cambridge University Press, fig. 88.
- EHRHARD, Albert. (1936-1952), *Überlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen Literatur der griechischen Kirche von dem Anfängen bis zum Ende des 16 Jahrhunderts (TU 50-52)*. Leipzig, vol. 2.
- GAMILLSCHEG, Ernst.- HARLFINGER, Dieter. (1981), *Repertorium der griechischen Kopisten 800-1600, 1: Grossbritannien (Veröffentlichungen der Kommission für Byzantinistik 3.1) 1A*. Viyana, no. 83.
- GREGORY, Casper René. (1900-1909), *Textkritik des Neuen Testaments*. Leipzig.
- İŞLER, Bülent. (2009), Likya Bölgesi'ndeki Karabet Asarcık'taki Erken Bizans Yerleşimi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- KÖROĞLU, Gülgün- KESKİN, Esra. (2016), "Balatlar Yapı Topluluğu'nda Ele Geçen Doğu Roma İmparatorluğu Dönemi Taş Eserlerin Değerlendirilmesi" (Ed. Pelin Ayter, Şahinde Demirci). IV. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı, Türkiye Arkeolojisinde Taş: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar Prof. Dr. Hayriye Yeter Göksu Anısına *Bildiriler Kitabı*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, s. 137-142.
- LAKE, Kirsopp.- LAKE, Silva. (1934), *Dated Greek Minuscule Manuscripts to the Year 1200 (Monumenta Palaeographica Vetera series 1)*. Boston (Mass).
- LING, Roger. (1998), *Ancient Mosaics*. North America: Princeton University Press.
- LOVECCHIO, M. Milella. (1981). La Scultura Bizantina Dell'XI Secolo Nel Museo Di San Nicola Di Bari, *Mélanges de l'Ecole Française de Rome, XCIII*, 7- 87.
- MARTINELLI, Patrizia Angiolini. (1968), Altari, amboni, cibori, cornici, plutei con figure di animali e con intrecci, transenne e frammenti vari, *Corpus della scultura paleocristiana, bizantina ed altomedioevale di Ravenna - 1*, Roma.
- MERCANGÖZ, Zeynep. (2000), "Réflexions sur le décor sculpté byzantin d'Anatolie occidentale", C. Pennas and C. Vanderheyde (eds.), *Actes du colloque international organisé par la 2e Éphorie des antiquités byzantines et l'École française d'Athènes (6-8 septembre 2000) BCH supplement 49, la sculpture byzantine VIIe-XIIIe siècle*, 81-105, Athènes: Ecole Francaise d'Athenes.
- MERCANGÖZ, Zeynep. (2007), *12. Ve 13. Yüzyıllarda Türkiye'de Bizans* (Ed. Ayla Ödekan). İstanbul: Vehbi Koç Vakfı, s.153.
- MOSSAY, Justin. (1987), *Repertorium Nazianzenum. Orationes. Textus Graecus, 2. Codices Americae, Angliae, Austriae*. Paderborn, s. 47-48.
- MUÇAJ, Skënder. (2000), "La sculpture Décorative Des IX^e-XI^e Siècles De L'église De La Vierge À Ballish (Glavinitz)", *La Sculpture Byzantine VII^e-XII^e Siècles* (Ed. Charalambos Pennas et Catherina Vanderheyde). Bulletin De Correspondance Hellenique Supplement 49, s. 199-213.
- NORDENFALK, Carl. (1938), *Die spätantiken Kanontafel*. Göteborg.
- OMONT, Henri. (1884), "Notes sur les manuscrits grecs du British Museum". *Bibliothèque de l'École des Chartes* 45.
- ÖTÜKEN, Semiha Yıldız. (1996), *Forschungen im nordwestlichen Kleinasien: Antike und Byzantinische Denkmäler in der Provinz Bursa*, Tübingen: Ist Mit Beiheft.

- PARMAN, Ebru. (2002). Ortaçağda Bizans Döneminde Frigya (Phrygia) ve Bölge Müzelerindeki Bizans Taş Eserleri, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- PEKAK, Mustafa Sacit. (1984), İstanbul'da Studios Manastırı Kilisesi (İmrahor Camii) Tarihi ve Mimarisi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- RICHARD, Marcell. (1952), *Inventaire des manuscrits grecs du British Museum I, Fonds Sloane, Additional, Egerton, Cottonian et Stowe*, Paris.
- SERDAR, Pınar. (2010), Likya ve Pamfilya Bölgelerindeki Bizans Dönemi Taş Eserlerinin Motif, Bezeme Tekniği ve Malzeme Değerlendirmesi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- SCRIVENER, Frederick Henry Ambrose. (1894), *A Plain Introduction to the Criticism of the New Testament I*. Londra.
- VON SODEN, Hermann. (1902-1910), *Die Schriften des Neuen Testaments, in ihrer ältesten erreichbaren Textgestalt hergestellt auf Grund ihrer Textgeschichte I*. Berlin.
- SPATHARAKIS, Ioannis. (1981), *Corpus of Dated Illuminated Greek Manuscripts to the Year 1453, (Byzantina Neerlandica 8)*. 2 vols, Leiden.
- TAKIGUCHI, Mika. (2011), "Some Greek Gospel manuscripts in the British Library: examples of the Byzantine book as holy receptacle and bearer of hidden meaning". *Electronic British Library Journal* . s. 2-5.
- TEKİNALP, Vahit Macit. (2000), Geç Antik Dönem Sonrasında ve Ortaçağ'da (M.S. 4.-14. Yüzyıl) Andriake Kenti, Yayınlanmamış doktora tezi: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- TEMPLE, Çiğdem (2014), "Taş Eserler Eşliğinde Sille'nin Bizans Dönemi Mimarisine İlişkin Görüşler". *Art/Sanat 2*, fig. 15.
- TERRY, Ann. (1988), The Sculpture at the Cathedral of Eufrasius in Porec, *Dumbarton Oaks Papers*, 42, 13-64.
- TEZCAN, Hülya. (1989), *Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.
- THOMPSON, Edward Maunde- Warner, G. F. (1881), *Catalogue of Ancient Manuscripts in the British Museum. Part I Greek Manuscripts*. Londra.
- VASSIS, Ioannis. (2005), *Initia Carminum Byzantinorum*. Berlin, s. 904-905.
- WALTER, Christopher. (1997), "IC XC NI KA. The apotropaic function of the victorious Cross". *Revue des études byzantines* 55, s. 193-220, p. 202.
- WEITZMANN, Kurt. (1977), *Late Antique and Early Christian Book Illumination*. Londra.
- WEITZMANN, Kurt. (1994), *Byzantium. Treasures of Byzantine Art and Culture, British Museum exhibition catalogue*. Londra.
- WRIGHT, Charles E. (1972), *Fontes Harleiani: A Study of the Sources of the Harleian Collection of Manuscripts in the British Museum*. Londra.

İNTERNET KAYNAKLARI

Coislin 263, (<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b85710899?rk=21459;2>), (erişim tarihi: 23 Temmuz 2017).

Grec 81, (<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b85710899?rk=1459;2>), (erişim tarihi: 23 Temmuz 2017).

Cod. Gr. 518, (<http://daten.digital-sammlungen.de/~db/0005/bsb00058839/images/index.html?id=00058839&grosser=&fip=193.174.98.30&no=&seite=31>), (erişim tarihi: 23 Temmuz 2017).

TÜRK İMALAT SANAYİNİN ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARETİ (2001-2014)*

Osman Barbaros KEMER¹

Muhammed Fatih AYDEMİR²

Atıf/©: Kemer, Osman Barbaros ve Aydemir, Muhammed Fatih (2017). Türk İmalat Sanayinin Endüstri-İçi Ticareti (2001-2014). Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.1159-1180

Özet: Bu çalışmada, Türkiye'nin dış ticaret yaptığı ülkeler ile imalat sanayi sektörleri açısından birbirlerine ne kadar benzeştiğini ve dolayısıyla bu sektörün ürünlerinin hem alım hem de satımının hangi sektörlerde yoğunlaştığını tespit edebilmek amacıyla Türk İmalat Sanayinin Endüstri-İçi Ticareti analiz edilmiştir. Bu doğrultuda 2001-2014 yılları arasında imalat sanayi kapsamında (SITC-Rev.3) 3 basamaklı dış ticaret verileri ile literatürde en çok kullanılan Grubel-Lloyd endeksi ile hesaplamalar yapılmıştır. Türkiye'nin dış ticaret yaptığı ülkeler ile imalat sanayi kapsamında 2010 yılından itibaren 0,50 ve üzerinde Endüstri-içi Ticaret (EİT) oranları ile karşılaşmıştır. Ayrıca imalat sanayi sektörleri de ayrıntılı olarak çalışmaya konu edilmiş ve EİT değerleri açısından en yüksek oranların makine ve ulaşım sektöründe olduğu görülmüştür. Ayrıca başlıca işlenmiş mallar sektöründe 0,50 üzerinde EİT oranları ile karşılaşmıştır.

Anahtar Sözcükler: Endüstri-İçi Ticaret, Grubel-Lloyd Endeksi, Türk İmalat Sanayii.

Makale Geliş Tarihi: 14.04.2017/ Makale Kabul Tarihi: 30.10.2017

*Bu çalışma, Uludağ Üniversitesi Uluslararası Ticaret (Tezli) Yüksek Lisans programında kabul edilen "Türk İmalat Sanayinin Endüstri-İçi Dış Ticareti-Güney Kore İle Bir Karşılaştırma" başlıklı yüksek lisans tezinden uyarlanmıştır.

¹Yrd. Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi, İnegöl İşletme Fakültesi, Uluslararası İşletmecilik ve Ticaret Bölümü, e-posta: bkemer@uludag.edu.tr.

² Öğr. Gör., Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret Bölümü, e-posta: mfaydemir@uludag.edu.tr.

Intra-Industry Trade Of Turkish Manufacturing Industry (2001-2014)

Citation/©: Kemer, Osman Barbaros ve Aydemir, Muhammed Fatih (2017). *Intra-Industry Trade of Turkish Manufacturing Industry (2001-2014)*. Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp.1159-1180

Abstract: *In this study, the Intra-Industry Trade of Turkish manufacturing industry has been analyzed in order to show how Turkey resemble the countries with which it makes foreign trade in terms of manufacturing industry sectors and thus to identify in which sectors both the purchasing and selling of the products of this sector intensify. In this direction, between 2001 and 2014, the manufacturing industry (SITC-Rev.3) was made with 3-digit foreign trade data. Calculations were made with Grubel-Lloyd index, which is the most used in the literature. Within the scope of Turkey's foreign trade with countries manufacturing industry it has been faced with Intra-Industry Trade (IIT) ratio over 0.50 since 2010. In addition, manufacturing industry sectors have been studied in detail. The highest rates of IIT have been found in the machinery and transport sector. In addition, the main processed goods sector has encountered IIT rates above 0,50.*

Keywords: *Intra-Industry Trade, Grubel-Lloyd Index, Turkish Manufacturing Industry.*

I.GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle ülkeler arasında Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmasının (GATT) imzalanması ile gümrük tarifelerinin indirilmesi sağlanmıştır. Böylelikle, dış ticaretin serbestleşmesi yolunda önemli adımlar atılmıştır. Çeşitli ülkelerde yapılan akademik çalışmalarda serbestleşmenin etkisi ile dış ticarete konu olan malların, klasik dış ticaret teorilerindeki gibi ülkeler arasında farklı malların ticareti şeklinde olmadığı ve bu süreçle birlikte ülkeler arasında ticarete konu olan malların daha çok birbirine benzer mallar arasındaki ticaret şeklinde gerçekleştiği yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Günümüzde daha çok gelişmiş ülkelerarasında görülen bu olgu, artık gelişmekte olan ülkelerarasında da görülmeye başlanmıştır. Bu olgu Endüstri-İç Ticaret (EİT) olarak adlandırılmaktadır. Diğer bir deyişle EİT, iki ya da daha fazla ülke arasındaki ticarete birbirine benzer ya da aynı olan farklılaştırılmış malların ithalatı ve ihracatı şeklinde ifade edilmektedir.

EİT'nin önemli bir olgu olduğunu ileri süren Greenaway ve Milner, faktör oranları dışında uluslararası ticaretin açıklanmasında farklı yapıların incelenmesi yönünden EİT'nin önemine değinilmektedir. Ayrıca ülkeler arasındaki dış ticarete genişleme EİT yönünde olduğunda, ülkelerin bu duruma daha kolay adapte olabileceğini belirtmektedirler (Greenaway ve Milner, 1983: 900).

Pomfret (1986: 57) EİT'i destekleyici bakış açısıyla, ülkelerin gelişmesi ve ticari engellerin azalması ile mallar üzerinde ileri uzmanlaşmaların ortaya çıkabileceğini ifade etmektedir. Teknolojik ve ekonomik gelişmelerin ülkeler arasındaki ticareti arttırdığı ve aynı zamanda yüksek düzeyde uzmanlaşmanın sanayi sektöründe olabileceği belirtilmektedir (Ay Çınar, 2005: 116). Böylelikle ülkeler arasında EİT seviyelerinde artış olabileceği söylenebilir.

Pomfret (1986: 57) tarafından yapılan eleştiri ise EİT'in hesaplanmasında ileri uzmanlaşma ve işbölümünden dolayı farklı malların aynı mal gibi gösterilmesi gibi bir durumun olabileceğidir. Pomfret, bu bağlamda, aynı kategori içinde bulunmakla beraber farklı faktör seviyelerinin bulunduğu mallar olduğunun altını çizmektedir. Buna örnek olarak, koşu ayakkabısı ile tenis ayakkabısının, farklı faktör seviyelerinden dolayı aynı ürün grubu olarak belirtilmesinin sakıncalı olacağını ve durumu açıklamada karşılaştırmalı üstünlükler teorisi üzerinden ayrıca açıklamalar yapılabileceği belirtilmiştir (Yılmaz, 2016: 251). Dolayısıyla EİT kavramının farklı bir dış ticaret yapısı olarak ele alınması eleştirilmektedir.

EİT değerleri, sanayileşmiş ülkelerde ve imalat sanayiinde -tarım ve madencilik- endüstrilerine göre daha yüksek çıkmaktadır (Başkol, 2005: 79). Bunun nedeni imalat sanayi ürünlerinde daha fazla ürün farklılaştırması ve ölçüğe göre azalan maliyetlerin uygulanabilmesi olarak belirtilebilir (Balassa ve Bauwens, 1987: 5-6). Ayrıca daha karmaşık süreçten geçen imalat sanayi ürünleri -kimya sanayi ürünleri, makine ekipmanları, ulaşım araçları, vb- için ülkeler arasında daha fazla işbölümü gerekmekte ve bu durum ilgili ürünler açısından daha fazla ticarete konu olmaktadır (OECD, 2002: 160-161). Kısacası, imalat sanayi ürünlerinde üretim süreci daha fazla parçaya bölündükçe, ülkeler arasında EİT'i artırıcı yönde etkisi bulunmaktadır.

Türkiye'nin dış ticaret yapısı içerisinde EİT'in analizini yapmaya yönelik çalışmalar son yıllarda artmıştır. Fakat hala yeterli düzeyde olmadığı görülmüştür. İlgili çalışmalar çoğunlukla Türkiye'nin AB ile ya da diğer ülkelerle yaptığı dış ticaret yapısı içerisinde EİT'in analizi açısından ülke bazlı çalışmalar şeklindedir. Alt sektör bazında ya da ürün gruplarına yönelik EİT'i analiz eden çalışmaların ise daha az olduğu görülmektedir. Nitekim 2001-2014 yıllarını kapsayan süreçte, özellikle Türkiye'nin imalat sanayi sektörleri bazında yapılmış olan bu çalışmamız, Uluslararası Ticaret Sınıflamasına (SITC Rev.3) uygun olarak alt sektörler (yani 3 basamaklı ürün grupları) bazındaki endeks hesaplamalarını ihtiva etmektedir. İlgili ürün grupları açısından EİT

seviyesi 0,50 ve üzerinde olanlar yorumlanmıştır. Ayrıca bu ürün grupları EİT yoğunluğuna göre sıralanmıştır. Sıralamalar neticesinde, özellikle 1'e yakın EİT oranları olan ürün gruplarına değinilmiştir. Bu yönlerden çalışmanın literatüre katkısının olacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın ikinci kısmında Türkiye'nin dış ticareti üzerine EİT çerçevesinde yapılan bazı çalışmalar ele alınmıştır. Üçüncü kısımda EİT ölçüm yöntemlerine değinilmiştir. Dördüncü kısımda, araştırmanın yöntemi belirtilmiştir. Beşinci kısımda yapılan endeks çalışmaları şekil ve tablolar ile yorumlanmış, altıncı kısımda ortaya çıkan sonuçlar değerlendirilmiştir.

II. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Burada Türkiye'nin dış ticaretinde yapısı içerisindeki EİT analizine yönelik bazı çalışmalara yer verilmiştir.

Küçükahmetoğlu (2001: 129) yaptığı çalışmada, Türkiye ile AB ülkeleri arasındaki dış ticaret yapısı, Türkiye ile AB-dışı ülkeler arasındaki dış ticaret yapısı ve Türkiye'nin dış ticaret yaptığı ülkeler açısından ele almıştır. 1989-1998 yılları kapsamında yapılan çalışmada, Türkiye'nin EİT seviyesi, gelişmiş ülkelere göre daha düşük olduğu görülmüştür. Buna karşın, gelişmekte olan ülkeler ile benzer EİT seviyesine sahip olduğu tespit edilmiştir. Türkiye'nin özellikle düşük teknoloji ürün gruplarındaki EİT seviyesinin, orta ve yüksek teknoloji ürün gruplarındaki EİT seviyesinden daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Erlat ve Erlat (2003: 5) tarafından yapılan çalışma, Türkiye ve dış ticaret yaptığı ülkeler arasında, 1969-1999 yıllarını kapsamaktadır. Çalışmada 3 basamaklı (SITC) ürün grupları Grubel-Lloyd ve Brülhart A, B ve C Endeksleri ile 1980 sonrası dönemde Türkiye'nin Dünya ülkeleri ile dış ticaretinin EİT değerlerinde artış olmasına rağmen, her iki dönemde de, ağırlıklı olarak dış ticaret yapısının EAT biçiminde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dinamik EİT hesaplamaları için ise Brülhart A, B ve C endeksleri kullanılmak suretiyle, 1980 öncesi ve sonrası dönemler karşılaştırılarak MEİT (Marjinal Endüstri-İç Ticaret) değerlerinde önemli değişiklikler olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Koçyiğit ve Şen (2007: 80) tarafından, Türkiye ve AB arasında 1997-2005 yıllarını kapsayan çalışma, 3 basamaklı (HS) ürün grupları ele alınarak, Grubel-Lloyd Endeksi ile analiz edilmiştir. Türkiye ve AB arasındaki EİT düzeyinin Türkiye ile AB-dışı ülkeler arasındaki EİT düzeyinden düşük olduğu

ve Türkiye'nin EİT seviyesinin düşük teknolojili ürünlerden yüksek teknolojili ürünlere doğru değişim yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Deviren ve Karataş (2007: 16), Türkiye ve Çin arasındaki dış ticaret yapısı üzerine yoğunlaşmıştır. 1995-2005 döneminde 3 basamaklı (SITC) ürün gruplarını Grubel-Lloyd Endeksini kullanarak analiz etmişlerdir. Türkiye ve Çin arasında EİT oranlarının 0.50 ve üstü gıda malzemeleri ve canlı hayvanlar, kimya sanayi ürünleri ve mamul ürünlerde yoğunlaşırken, teknolojik yapıya göre ise ara teknoloji ürünlerinde yoğunlaştığı bulgusuna varılmıştır. Aynı zamanda, Türkiye'nin Çin ile yapmış olduğu dış ticaretin endüstriler-arası ticaret yapısı gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Başkol (2009: 22)'un yaptığı çalışma, Türkiye ve dış ticaret yaptığı ülkeler arasında 1969-2009 yıllarını kapsamakta olup 2 ve 3 basamaklı (SITC) ürün grupları, Grubel-Lloyd Endeksi ile analiz edilmiştir. İlgili çalışmada Türkiye'nin dış ticaret yapısının genel anlamda EAT biçiminde olduğu, ilgili dönemde EİT düzeylerinde genel bir artış olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Yapısal gruplandırma açısından incelendiğinde, işlenmiş mallar ile makine ve ulaşım araçları grubunda genel olarak EİT düzeyinin yüksek olması ile birlikte çeşitli mamul eşya ile kimyasallar grubunda EİT düzeyinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin dış ticaret yapısında yüksek teknolojili malların EİT düzeyinin düşük olduğu ve standart teknolojili mallarda ise yüksek EİT düzeylerine sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Başkol (2012: 180) tarafından, Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki EİT'i ölçmek amacıyla 1992-2009 yıllarını kapsayan çalışmada, 3 basamaklı (SITC) ürün grupları kullanılarak, Grubel-Lloyd Endeksi ile hesaplamalar yapılmıştır. Çalışmada, Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki dış ticaretin EAT şeklinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çeştepe (2012: 23), Türkiye ile seçilmiş Ortadoğu ülkeleri arasındaki dış ticaret yapısını incelemiştir. Bu doğrultuda, 1999-2009 döneminin ele alındığı çalışmada Grubel-Lloyd ve Balassa endeksleri ile ölçüm yapılmıştır. Sonuç olarak, Türkiye ile ilgili ülkeler arasında EİT seviyelerinin genel anlamda düşük olduğu görülmüştür. İşlenmiş mallarda ise daha yüksek EİT seviyelerine ulaşıldığı gözlenmiştir. Ayrıca iki alt sektör dışında Türkiye'nin ele alınan ülkelere göre rekabet üstünlüğünün olduğu tespit edilmiştir.

Küçükahmetoğlu ve Aydın (2015: 326), Türkiye ve dış ticaret yaptığı (AB ve AB-dışı) 32 ülke açısından analiz yapmışlardır. Grubel-Lloyd Endeksi ve regresyon analizinin kullanıldığı çalışmada, Türkiye'ye özgü EİT'in belirlenmesi amacıyla, hizmetler ve ürün grupları açısından ulaşılan bulguların karşılaştırılması yapılmıştır. 2005 yılı temel alınarak, Türkiye'ye özgü belirleyiciler açısından; talepteki benzerlik, ekonomik entegrasyonlara dahil olma ve işlem maliyetlerinin en önemli faktörler olduğu belirtilmiştir.

Şahin (2015: 545), Türkiye ile Çin arasındaki dış ticaretinde EİT düzeyini ölçmek için çalışma yapmıştır. 1996-2014 yıllarının ele alındığı çalışmada, Grubel-Lloyd endeksi ile ölçüm yapılmıştır. Çalışmada, imalat sanayi sektörü analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda iki ülke arasındaki EİT seviyesinin imalat sanayi özelinde yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Şentürk (2015: 169) tarafından yapılan çalışmada ise Türkiye ve dış ticaret yaptığı ülkeler arasında 1990-2013 dönemini kapsayan süreçte, 3 basamaklı imalat sanayi ürün grupları ele alınarak, Grubel-Lloyd endeksi ile ilgili hesaplamalar gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin dış ticaret yaptığı ülkeler ile imalat sanayi EİT değerlerinin ilgili dönemde yükseldiği gözlenmiştir. Aynı zamanda çalışmaya göre standart ve orta teknoloji mallarda yüksek EİT değerleri ile karşılaşmıştır.

III. ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARET ÖLÇME YÖNTEMİ OLARAK GRUBEL-LLOYD ENDEKSİ

Endüstri-İçİ ticaretin ölçümüne yönelik birçok endeks olmasına rağmen literatürde en çok kullanılan EİT endeksi, Grubel-Lloyd tarafından 1971 ve 1975 yıllarında geliştirilen standart (düzeltilmemiş) Grubel-Lloyd Endeksi olmuştur (Gullstrand, 2002: 320; Shahbaz ve Leitão, 2010: 19). EİT, bir endüstrinin ithalatı ile tam olarak eşleşen ihracat değeri olarak tanımlanmıştır (Grubel ve Lloyd, 1971: 496; Grubel ve Lloyd, 1975: 20).

Bununla birlikte, farklı ürün grupları ve ülkelerin kıyaslanabilmesi amacıyla EAT (Endüstriler-Arası Ticaret) ve EİT olarak öncelikle iki endeks oluşturulmuştur:

$$\text{EAT için} \quad A_i = \frac{|X_i - M_i|}{(X_i + M_i)} \cdot 100 \quad ; 0 \leq A_i \leq 1$$

$$\text{EİT için} \quad B_i = \frac{[(X_i + M_i) - |X_i - M_i|]}{(X_i + M_i)} \cdot 100 \quad ; 0 \leq B_i \leq 1$$

$$E\dot{I}T\text{'in diğ}er bir g\ddot{o}sterimi ise, B_i = 1 - \frac{|X_i - M_i|}{(X_i + M_i)} \cdot 100 = 1 - A_i \quad ; 0 \leq B_i \leq 1$$

biçimindedir. Burada,

X_i : i endüstrisindeki -yerli para cinsinden- ihracat değerini,

M_i : i endüstrisindeki -yerli para cinsinden- ithalat değerini göstermektedir.

Burada A_i EAT'in ve B_i EİT'in toplam ticaret içerisindeki yüzde olarak payını göstermektedir. Yukarıdaki her iki endeks de 0 ve 100 arasında değerler almaktadır. $A_i = 0$ ve $B_i = 100$ ise EAT'in olmadığı ve EİT'in tam olduğu ve -tam tersine- $A_i = 100$ ve $B_i = 0$ olması durumunda EAT'in tam olduğu ve EİT'in var olmadığı anlamına gelmektedir. Bu açıdan, ithalat ve ihracat değerleri birbirine yaklaştıkça B_i 'nin değeri 100'e yaklaşacaktır. Diğer bir deyişle, aynı ürün grubunda ülkeler arasında sadece ihracat veya sadece ithalat yapılması durumunda B_i 'nin değeri 0 olacaktır (Grubel ve Lloyd, 1971: 496; Grubel ve Lloyd, 1975: 21).

Grubel ve Lloyd (1971: 497; 1975: 21), aynı zamanda, tüm toplulaştırma düzeylerinde tüm endüstriler için EİT değerlerinin hesaplanabilmesi açısından endekslerinin iki yönlü olarak geliştirilebileceğini belirtmişlerdir. Birinci olarak, toplulaştırma düzeylerine bağlı olarak EİT değerlerinin dağılımı gözlenebilir (Şimşek, 2008: 148). Bu bağlamda, n sayıda endüstrinin toplam dış ticaret değeri içerisinde endüstrilerin ihracat ve ithalat oranları ile ağırlıklandırılması sonucu oluşan ortalama EİT şu şekilde ifade edilmektedir (Grubel ve Lloyd, 1971: 497; Grubel ve Lloyd, 1975: 22):

$$\bar{B}_i = \frac{\sum_i^n B_i (X_i + M_i)}{\sum_i^n (X_i + M_i)} \cdot 100 = \frac{\sum_i^n (X_i + M_i) - \sum_i^n |X_i - M_i|}{\sum_i^n (X_i + M_i)} \cdot 100 \quad ; 0 \leq B_i \leq 1$$

\bar{B}_i , Bir ülkenin ortalama EİT değerinin yüzde olarak ifadesi olmakla birlikte bir ülkenin n sayıdaki endüstrilerin üzerinde yapılan hesaplamada EİT, toplam ithalat ve ihracat oranına eşit olarak ortaya çıkmaktadır.

İkinci olarak ise malların gruplandırılması açısından farklı basamak düzeylerine bağlı olarak EİT değerleri de farklılık gösterebilmektedir. Bu bağlamda hesaplamalara bağlı olarak B_i sonuçlarının da karşılaştırılması gerekmektedir. Endüstriler ayrıştırıldıkça ya da alt basamak düzeylerine gidildikçe EİT değerleri de daha düşük çıkacaktır (Grubel ve Lloyd, 1971: 498; Grubel ve Lloyd, 1975: 23). Burada basamak düzeylerine göre oluşan hesaplama şekli gösterilmektedir:

$$R_i = \sum_j (X_{ij} + M_{ij}) - \left| \sum_j X_{ij} - M_{ij} \right| \geq \sum_j (X_{ij} + M_{ij}) - \left| \sum_j X_{ij} - M_{ij} \right|$$

R_i = Basamak düzeyi

Greenaway ve Milner (1987: 44), Grubel-Lloyd endeksinin EİT'in gerçek değerini değil de EİT oranını ölçtüğünü, fakat her iki yönünün de ölçülmesi gerektiğini ama bu endekste gerçekte iki yönünün de ölçülmediğini belirterek eleştirmişlerdir. Yine de, en çok kabul edilen endeks olduğunu belirtmişlerdir.

IV. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma yöntemi açısından ilk olarak araştırmanın amacı ve kapsamına ve daha sonra veri seti ve yöntemine değinilmiştir.

A. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmada amaç, Türkiye'nin, diğer dünya ülkeleri ile imalat sanayinin çeşitli aynı alt sektör ürünlerinin hem alım hem de satımında ne kadar yoğunlaştığını, yani bu alanda diğer ülkelerle ne kadar benzeştiğini tespit etmektir. İnceleme alanı olarak imalat sanayiinin tercih edilmesinin en önemli sebebi, bu sektörün Türkiye'nin dış ticaret hacminin, 2016 yılında %88'ini oluşturmasıdır (TÜİK, 2017).

Çalışmada, standart Grubel-Lloyd endeksi kullanılarak, Türkiye ve dış ticaret yaptığı ülkelerin imalat sanayileri açısından Standart Uluslararası Ticaret Sınıflaması'na (SITC-Rev.3) göre 3.basamak düzeyinde temel sektörler ele alınmıştır. Bu sektörler: "Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri, Başlıca Sınıflara Ayrılan İşlenmiş Mallar, Makinalar ve Ulaştırma Araçları, Çeşitli Mamül Eşya" bakımından ayrı ayrı ele alınmıştır. Kapsam itibariyle, 2001-2014 yılları arasındaki veriler kullanılarak hesaplamalar yapılmıştır. Bu bakımdan çalışmada Standart Uluslararası Ticaret Sınıflaması'na (SITC-Rev.3) göre 3.basamak düzeyinde her bir ürün grubu için Grubel-Lloyd endeksi yoluyla ortaya çıkan değerler tablolar üzerinden yorumlanmıştır.

İlgili endeksler yorumlanırken, ürün grupları 0 ile 1 arasında ortaya çıkan değerler bakımından belirtilmektedir. 0'a yakın değerler ya da 0,50'nin altında kalan değerler ile dış ticaret yapısının EAT biçiminde olduğu ya da dış ticaretin karşılaştırmalı üstünlüklere göre yapıldığı şeklinde belirtilmektedir. 1'e yakın değerler ya da 0,50'nin üstünde kalan değerler ile dış ticaret yapısının EİT

biçiminde olduğu ya da ülkeler arasındaki dış ticaretin daha çok benzer ürün gruplarında iki yönlü (aynı ya da benzer malın hem ithalatı hem de ihracatı şeklinde) oluştuğu belirtilmektedir. Diğer taraftan ilgili ülkeler arasında ya da çok yönlü ticarete dış ticaret dengesizliklerinin fazla olması EİT düzeyini olumsuz etkilemekte ve dış ticaret yapısının EAT şeklinde gerçekleşmesine neden olmaktadır.

B. Veri Seti ve Yöntemi

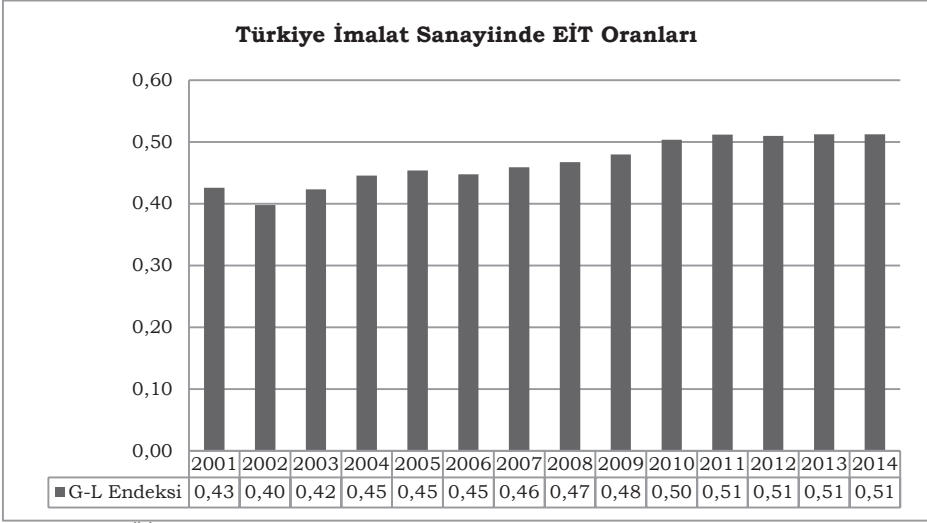
Çalışmada kullanılan veriler; Türkiye ile dış ticaret yaptığı ülkeler arasındaki imalat sanayi kapsamındaki EİT hesaplamaları için TÜİK verilerinden yararlanılmıştır. Veriler (SITC-Rev.3) 3.basamak düzeyindeki ürün grupları bazında elde edilmiştir.

Çalışmanın yöntemini ise EİT kapsamında genel imalat sanayi karşılaştırmaları için, Grubel-Lloyd (ağırlıklandırılmış) endeksi kullanılmıştır. İmalat sanayi sektörleri açısından Grubel-Lloyd (ağırlıklandırılmış) endeksi ve 3 basamaklı ürün grupları açısından (standart) Grubel-Lloyd endeksi kullanılmıştır. (Ağırlıklandırılmış) Grubel-Lloyd endeksi, standart Grubel-Lloyd endeksinin dış ticaret hacmine göre ortalamasını belirtmektedir. Burada ürün grupları, belirtilen ele alınan sektörlerin alt basamağını oluşturmaktadır.

V. TÜRKİYE’NİN İMALAT SANAYİ KAPSAMINDA DIŞ TİCARET YAPTIĞI ÜLKELERİ İLE ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARET İLİŞKİSİ

EİT değerleri imalat sanayi sektörlerinde diğer (tarım ve madencilik) sektörlere göre daha yüksek olmaktadır çünkü, imalat sanayi mallarında üretim sürecinin daha fazla parçaya bölünmesi ile aynı ya da benzer malların ticareti artmaktadır. Bu bakımdan üretim sürecinin parçalanması, ülkeler arasında EİT’i artırıcı yönde etkisi bulunmaktadır. Aynı zamanda, Türkiye’nin dış ticaretinde imalat sanayii önemli bir yer tuttuğu için çalışmada EİT bu yönde incelenmiştir.

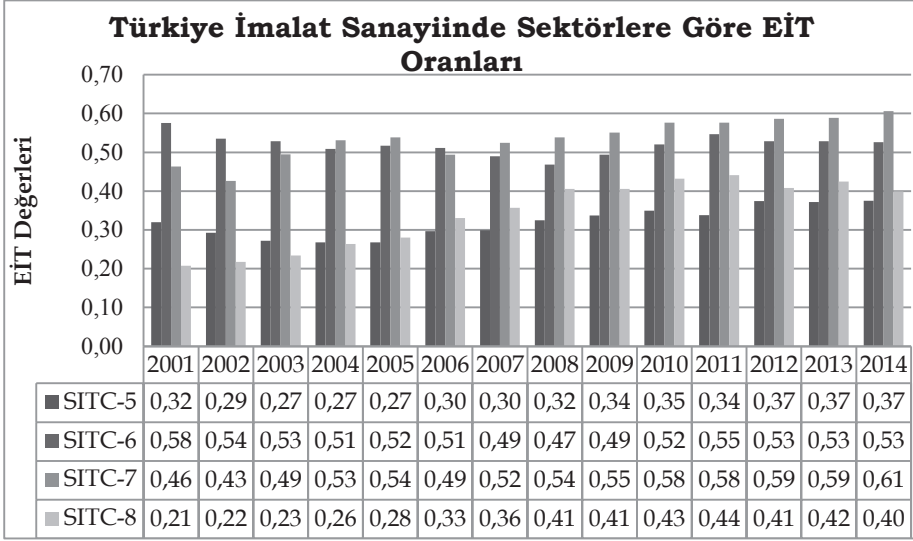
Türkiye’nin dış ticaretinde imalat sanayi kapsamında dış ticaret yapılan ülkeler ile EİT oranlarına bu kısımda tablolar ile detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir.

Şekil 1: Türkiye'nin Dış Ticaretinde İmalat Sanayi EİT Oranları (2001-2014)

Kaynak: TÜİK (2016) verilerine dayanarak kendi hesaplamalarımız.

Şekil 1'e göre, Türkiye için 2001-2014 yılları arasında imalat sanayiinin dış ticaretini gösteren 3 basamaklı ürün gruplarının ele alındığı çalışmada, Grubel-Lloyd endeksine göre, EİT değerleri 2001 için 0,43 düzeyinde gerçekleşirken, 2002 yılında 0,40 seviyelerine kadar düşmüş ve 2010 yılı itibari ile 2014 yılına kadarki süreçte dalgalı bir görünüm ile beraber genellikle yükselme gözlenmiştir. 2014 yılı için ulaşılan EİT değeri 0,51 olarak gerçekleşmiştir. Bu durum kısaca, son yıllarda Türk İmalat Sanayii'nin dış ticaret yapısında EİT'in hakim olduğunu göstermektedir.

İmalat sanayiinin EİT yapısını açıklamak amacıyla imalat sanayiini oluşturan sektörleri incelemek gerekmektedir. İlgili sektörleri SITC-5 kodlu "Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri", SITC-6 kodlu "Başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar", SITC-7 kodlu "Makinalar ve ulaştırma araçları" ve SITC-8 kodlu "Çeşitli mamul eşya" oluşturmaktadır. Sektörler için yapılan açıklamalar Grubel-Lloyd (ağırlıklandırılmış) endeksi kullanılarak ve 3 basamaklı ürün gruplarının EİT ortalaması alınarak sektörel ortalamalar biçiminde yapılmaya çalışılmıştır.

Şekil 2: Türkiye İmalat Sanayiinde Sektörlere Göre EİT Oranları (2001-2014)

Kaynak: TÜİK (2016) verilerine dayanarak kendi hesaplamalarımız.

Grubel-Lloyd (G-L) Endeksi kullanılarak oluşturulan Şekil 2’de görüldüğü üzere, kimya sanayi mallarını belirten SITC-5 kodlu sektör, 2014 yılı için en düşük EİT değerine sahip olan sektördür. Bunun sebebi, 2001 yılı için 0,32 seviyesinde olan EİT değerinin, 2014 yılına kadar dalgalı bir görünüm ile yükselme kaydetmesi ve 2014 yılında 0,37 seviyesine ulaşmış olmasıdır. İmalat sanayiinde EİT değerlerinin yüksek olduğu bir diğer sektörü 2001 ile 2003 yılları arasında ve 2006 yılında SITC-6 kodlu işlenmiş mallar sektörü oluşturmaktadır. Bu sektörde EİT değerleri 2001 ile 2003 yılları arasında 0,58 ile 0,53 düzeyleri arasında değişirken, 2006 yılında ise EİT değeri 0,51 şeklindedir. 2008 yılında 0,47’ye kadar düşen EİT değeri yıllar içerisinde artarak 2014 yılında 0,53 şeklinde gerçekleşmiştir. Türkiye’nin imalat sanayii bakımından, özellikle son yıllarda, EİT değerlerinin yüksek çıkmasının nedeni SITC-7 kodlu makineler ve ulaştırma araçları sektöründeki EİT düzeyinin yüksek olmasıdır. Bu bakımdan SITC-7 kodlu makineler ve ulaştırma araçları sektörü için 2004 ve 2005 yıllarında EİT değerleri 0,53 ile 0,54 seviyelerinde gerçekleşirken, 2014 yılında 0,61 seviyesine çıkmıştır. 2014 yılı için 3.sırada ele alabileceğimiz SITC-8 kodlu çeşitli mamul eşyalar sektörü için EİT değeri 2001 yılında 0,21 seviyesinde gözlemlenmiş ve daha sonra 2011 yılında en yüksek EİT seviyesine sahip olduğu 0,44 seviyesine kadar yükselmiş ve 2014 yılında 0,40 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin dış ticaretinde imalat sanayi bakımından sektörlere göre düşük ve yüksek EİT seviyelerinin ortaya çıkmasının nedenleri ise ayrıca 3 basamaklı alt sektörlerdeki EİT yapısı verilerek açıklanmaya çalışılacaktır. Yıllar içerisinde 0,50 ve üzeri EİT değerlerine sahip olan ürün grupları değerlendirilmiştir. Ayrıca oluşturulan tablolarda, koyu renkli yerler, 0,50 ve üzerindeki EİT oranlarına işaret etmektedir.

Tablo 1: Türkiye'nin "Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri" Sektöründe EİT Değerleri (2001-2014)

SITC Kodu	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	*
532	0,95	0,88	0,76	0,81	0,94	0,98	0,97	0,84	0,78	0,78	0,80	0,83	0,82	0,76	14
553	0,67	0,66	0,76	0,79	0,83	0,84	0,83	0,91	0,87	0,87	0,89	0,96	0,95	0,95	14
554	0,60	0,64	0,66	0,68	0,71	0,70	0,78	0,78	0,73	0,80	0,86	0,82	0,82	0,77	14
582	0,86	0,80	0,75	0,75	0,80	0,84	0,86	0,91	0,93	0,91	0,92	0,95	0,96	0,97	14
523	0,63	0,29	0,30	0,26	0,92	0,97	0,91	0,96	0,89	0,73	0,63	0,60	0,62	0,61	11
524	0,45	0,60	0,37	0,42	0,82	0,91	0,96	0,93	0,96	1,00	0,88	0,80	0,76	0,78	11
511	0,44	0,58	0,61	0,53	0,38	0,68	0,54	0,66	0,66	0,58	0,36	0,60	0,56	0,40	10
579	0,01	0,03	0,06	0,41	0,88	0,41	0,79	0,83	0,67	0,96	0,91	0,78	0,87	0,56	9
522	0,81	0,84	0,73	0,75	0,40	0,45	0,42	0,34	0,39	0,44	0,44	0,51	0,46	0,52	6
533	0,43	0,38	0,35	0,36	0,40	0,43	0,44	0,50	0,57	0,57	0,52	0,62	0,64	0,62	6
581	0,88	0,96	0,83	0,71	0,54	0,50	0,48	0,44	0,40	0,39	0,45	0,40	0,40	0,37	5
583	0,99	0,88	0,68	0,51	0,38	0,34	0,30	0,30	0,32	0,32	0,34	0,26	0,26	0,23	4
593	0,25	0,41	0,53	0,43	0,16	0,33	0,41	0,54	0,38	0,45	0,38	0,56	0,49	0,57	4
592	0,28	0,25	0,27	0,26	0,27	0,31	0,29	0,32	0,35	0,37	0,46	0,58	0,63	0,59	3
*	8	9	9	8	8	7	8	9	9	9	8	12	10	11	
**	0,32	0,29	0,27	0,27	0,27	0,30	0,30	0,32	0,34	0,35	0,34	0,37	0,37	0,37	

*EİT değerlerinin 0,50 ve üzeri olduğu 3 basamaklı ürün grubu sayısı sayısı.

** Her sektöre ilişkin, sektörel ortalamalar hesaplanırken EİT düzeyi düşük olması sebebiyle tabloda yer verilmeyen ürün grupları da dikkate alınmıştır.

Kaynak: TÜİK (2016) verilerine dayanarak kendi hesaplamalarımız.

SITC-5 kodlu "Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri" sektöründe 3 basamaklı toplam 33 ürün grubu bulunmaktadır. Tablo 1 göz önünde bulundurulduğunda, 532 kodlu "Debagatta kullanılan boyayıcı hülusalalar ve sentetik boyama müstahzarları, 553 kodlu "Parfüm ve kozmetik veya tuvalet müstahzarları", 554 kodlu "Sabunlar, temizleme, cilalama ürünleri", 582 kodlu "Plastiklerden levhalar, filmler, yapraklar, plakalar" ürün gruplarında EİT seviyeleri ele alınan bütün yıllarda 1'e yakın değerler aldığı için Türkiye ile dış ticaret yaptığı ülkeler arasındaki dış ticarete iki yönlü EİT yapısının var olduğu belirtilebilir. 511 kodlu "Hidrokarbonlar ve türevleri", 523 kodlu "Diğer inorganik kimyasal maddeler", 524 kodlu "Oksi ve peroksi metalik asitlerin tuzları, kıymetli metallerin bileşikleri", 579 kodlu

“Plastikten döküntü, kalıntı ve hurdalar” ürün gruplarında ise EİT seviyeleri genel itibari ile yüksek olarak gözlenmiş ve son yıllarda 1’e yaklaşmıştır. Diğer bir deyişle ilgi ürün gruplarındaki değerler, tam EİT seviyelerine yaklaşmıştır. 581 kodlu “Plastikten tüpler, borular, hortumlar; conta, dirsek, rakor vb.” ve 582 kodlu “Plastiklerden levhalar, filmler, yapraklar plakalar” ürün grupları

Tablo 2: Türkiye'nin "Başlıca Sınıflara Ayrılan İşlenmiş Mallar" Sektöründe EİT Değerleri (2001-2014)

SITC Kodu	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	*
612	0,67	0,83	0,88	0,8	0,89	0,77	0,98	0,68	0,82	0,7	0,74	0,83	0,65	0,66	14
621	0,99	0,89	0,86	0,8	0,89	0,96	0,92	0,83	0,91	0,8	0,75	0,71	0,75	0,69	14
629	0,92	0,97	0,97	0,99	0,97	0,94	0,85	0,84	0,81	0,8	0,8	0,79	0,78	0,76	14
634	0,98	0,8	0,76	0,7	0,55	0,7	0,75	0,84	0,96	0,82	0,77	0,71	0,7	0,86	14
635	0,97	0,99	0,9	0,87	0,77	0,8	0,9	0,86	0,63	0,75	0,8	0,77	0,77	0,67	14
651	0,9	0,82	0,78	0,83	0,8	0,8	0,64	0,71	0,73	0,65	0,71	0,72	0,73	0,71	14
652	0,85	0,9	0,87	0,92	0,92	0,98	0,94	0,89	0,94	0,95	0,97	0,8	0,79	0,76	14
653	0,76	0,83	0,76	0,79	0,72	0,7	0,7	0,63	0,7	0,81	0,8	0,73	0,68	0,69	14
654	0,83	0,73	0,68	0,58	0,62	0,63	0,7	0,73	0,73	0,69	0,65	0,67	0,68	0,67	14
657	0,9	0,84	0,83	0,88	0,84	0,9	0,87	0,84	0,83	0,86	0,95	0,96	0,95	0,95	14
663	0,53	0,51	0,63	0,67	0,69	0,65	0,66	0,75	0,81	0,72	0,71	0,76	0,79	0,78	14
664	0,72	0,79	0,88	0,96	1	0,95	0,98	0,84	0,88	0,92	0,94	0,94	0,99	0,99	14
666	0,7	0,94	0,98	0,94	0,75	0,55	0,62	0,71	0,77	0,69	0,67	0,68	0,65	0,6	14
678	0,84	0,78	0,8	0,99	0,94	0,89	0,91	0,96	0,81	0,9	0,94	0,86	0,81	0,74	14
684	0,76	0,65	0,65	0,65	0,7	0,7	0,7	0,7	0,77	0,74	0,7	0,72	0,69	0,68	14
694	0,73	0,61	0,59	0,55	0,56	0,56	0,6	0,64	0,65	0,62	0,65	0,68	0,64	0,7	14
699	0,91	0,89	0,96	0,94	0,98	0,99	0,98	0,91	0,86	0,9	0,88	0,85	0,86	0,83	14
625	0,47	0,61	0,7	0,78	0,71	0,79	0,78	0,8	0,73	0,79	0,78	0,89	0,95	0,92	13
679	0,97	0,69	0,95	0,55	0,6	0,62	0,67	0,53	0,48	0,55	0,62	0,59	0,7	0,65	13
672	0,62	0,47	0,68	0,64	0,99	0,72	0,66	0,78	0,8	0,79	0,95	0,96	0,48	0,27	11
674	0,47	0,53	0,48	0,74	0,66	0,6	0,54	0,5	0,57	0,55	0,68	0,92	0,77	0,63	11
692	0,58	0,65	0,67	0,55	0,55	0,66	0,55	0,46	0,36	0,54	0,55	0,48	0,58	0,52	11
611	0,4	0,33	0,42	0,47	0,52	0,54	0,54	0,56	0,67	0,62	0,6	0,72	0,77	0,9	10
613	0,12	0,12	0,21	0,41	0,56	0,57	0,57	0,5	0,6	0,73	0,95	0,99	0,9	0,87	10
665	0,29	0,34	0,39	0,49	0,64	0,68	0,64	0,55	0,51	0,63	0,66	0,55	0,72	0,69	10
642	0,87	0,72	0,72	0,7	0,63	0,63	0,52	0,48	0,46	0,46	0,43	0,41	0,35	0,37	7
656	0,28	0,34	0,35	0,33	0,37	0,49	0,49	0,52	0,58	0,68	0,64	0,59	0,63	0,7	7
681	0,05	0,01	0,01	0,02	0,2	0,43	0,41	0,35	0,37	0,5	0,86	0,98	0,87	0,58	5
655	0,47	0,56	0,58	0,58	0,46	0,38	0,36	0,35	0,38	0,45	0,55	0,37	0,42	0,43	4
673	0,76	0,48	0,37	0,28	0,26	0,28	0,24	0,3	0,41	0,39	0,58	0,43	0,51	0,62	4
677	0,14	0,12	0,1	0,05	0,06	0,1	0,1	0,08	0,06	0,46	0,69	0,51	0,67	0,89	4
662	0,3	0,38	0,28	0,33	0,43	0,61	0,48	0,5	0,38	0,44	0,48	0,49	0,48	0,52	3
691	0,92	0,88	0,51	0,39	0,35	0,32	0,31	0,31	0,21	0,23	0,31	0,26	0,29	0,29	3

*	22	23	23	24	26	27	26	25	24	27	30	27	28	29	
	0,58	0,54	0,53	0,51	0,52	0,51	0,49	0,47	0,49	0,52	0,55	0,53	0,53	0,53	

*EİT değerlerinin 0,50 ve üzeri olduğu alt endüstri sayısı.

** Her sektöre ilişkin sektörel ortalamalar hesaplanırken EİT düzeyi düşük olması sebebiyle tabloda yer verilmeyen ürün grupları da dikkate alınmıştır.

Kaynak: TÜİK (2016) verilerine dayanarak kendi hesaplamalarımız.

İçerisinde ise EİT seviyelerinin yıllar itibari ile inişli ve çıkışlı bir seyir izlediği belirtilebilir. 574 kodlu “Poliasetaller ve diğer polietiler ve epoksi reçineler (ilk şekillerde)” ürün grubunda ise yıllar itibari ile EİT değeri 0,50’ye yaklaşırsa da bu ürün grubunda daha çok ithalat yönlü dış ticaret yapısı hakimdir. Diğer ürün gruplarında ise EİT oranlarının 0,50’nin altında olmasından dolayı, dış ticaret yapısının karşılaştırılmalı üstünlüklere göre EAT şeklinde olması sebebiyle tabloya dahil edilmemiştir.

SITC-6 kodlu “Başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar” sektöründe 3 basamaklı toplam 52 ürün grubu bulunmaktadır. Tablo 2 göz önünde bulundurulduğunda, 17 ürün grubunu oluşturan 612 kodlu “Deri ve köseleden mamul eşya (makina, mekanik işlerde kullanılan saraciyeye eşyası)”, 621 kodlu “Kauçuk ve kauçuktan eşya”, 629 kodlu “Kauçuktan diğer eşya (hijyenik, eczacılık ürünleri, taşıyıcı kolonlar)”, 634 kodlu “Kaplama ağaçlar, levhalar, kontra plak, sırtık, kazık vs. ile ağaç yünü”, 635 kodlu “Ağaçtan muhafazalar, kutu, kafes sandık, vs. ile inşaat ve marangozluk mamulleri”, 651 kodlu “Tekstil iplikleri”, 652 kodlu “Pamuklu mensucat”, 653 kodlu “Sentetik veya suni filamentler ve devamsız liflerden mensucat”, 654 kodlu “Dokumaya elverişli diğer maddelerden dokunmuş mensucat (ipek, yün, keten vb.)”, 657 kodlu “Özel iplikler ve dokunmamış mensucat (keçe, vatka, sicim, ip, şapka taslakları)”, 663 kodlu “Mineral maddelerden mamul diğer eşya ve cihazlar”, 663 kodlu “Cam”, 666 kodlu “Çanak-çömlek”, 678 kodlu “Demir veya çelikten teller”, 684 kodlu “Alüminyum ve alüminyumdan çubuk, profil, tel, sac, şerit, boru vb.”, 694 kodlu “Bakır, Alüminyum, demir veya çelikten çivi, vida, pim, rondela vb. eşya” ve 699 kodlu “Diğer adi metallerden eşya (kilit, zincir, yay, fermuar, dikiş, nakış aletleri vb.)” ürün gruplarında bütün yıllarda 0,50 ve üzerinde EİT seviyeleri ile karşılaşmıştır. 611 kodlu “İşlenmiş deri ve köseleler”, 613 kodlu “Dabaklanmış, aprelenmiş, bütün halinde kürkler”, 625 kodlu “Kauçuktan iç ve dış lastikler (yeni/eski)”, 665 kodlu “Züccaciye, cam eşya”, 672 kodlu “Demir veya çelikten külçe ve diğer ilk şekillerde yarı mamuller”, 674 kodlu “Demir veya alaşımsız çelikten kaplanmış yassı hadde mamulleri”, 679 kodlu “Demir veya çelikten ince, kalın

borular ve içi boş profiller, boru bağlantı parçaları”, 692 kodlu “Demir çelik veya alüminyumdan depo, sarnıç, vb. kaplar” ürün gruplarında ise birkaç yıl dışında yüksek EİT oranlarına rastlanmıştır. Bununla birlikte 642 kodlu “Kağıt, kağıt hamuru, karton ve selülozik liflerden mamul eşya”, 655 kodlu “Örme mensucat”, 656 kodlu “Kurdelalar, etiketler, armalar, tüller vb.”, 659 kodlu Dokumaya elverişli maddelerden diğer hazır eşya ve takımlar”, 662 kodlu “Silisli fosil unları ve benzerlerinden eşya, tuğla, kiremit, karolar vb. eşya”, 677 kodlu “Demir veya çelikten demiryolu ve tramvay hattı malzemesi” ve 691 kodlu “Demir, çelik veya alüminyumdan inşaat ve inşaat aksamı” ürün gruplarında EİT değerlerinde yüksek iniş ve çıkışlar söz konusudur. 691 kodlu ürün grubunda ilk yıllarda yüksek EİT değerleri gözlemlenirken, belirtilen diğer ürün gruplarında özellikle son yıllarda yüksek EİT değerleri gözlemlenmiştir. Diğer yıllarda ise EAT yapısının daha baskın olduğu söylenilebilir. Diğer ürün gruplarında ise dış ticaret yapısının karşılaştırılmalı üstünlüklere göre yani EAT şeklinde yapıldığı belirtilebilir. Bu bakımdan tabloda yer verilmemiştir.

Tablo 3: Türkiye'nin "Makinalar ve Ulaştırma Araçları" Sektöründe EİT Değerleri (2001-2014)

SITC Kodu	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	*
713	0,83	0,75	0,6	0,52	0,51	0,51	0,56	0,55	0,6	0,62	0,61	0,69	0,67	0,68	14
727	0,8	0,91	0,86	0,76	0,98	0,65	0,91	0,96	0,83	0,9	0,98	0,99	0,97	0,92	14
733	0,97	0,87	0,84	0,78	0,78	0,85	0,88	0,95	0,92	0,92	0,94	0,94	0,99	0,97	14
771	0,92	0,92	0,81	0,9	0,84	0,96	0,91	0,8	0,78	0,85	0,97	0,89	0,87	0,97	14
781	0,75	0,77	0,99	0,97	0,99	0,86	0,82	0,76	0,82	0,95	0,87	0,91	0,86	0,97	14
784	0,8	0,81	0,71	0,56	0,61	0,62	0,69	0,72	0,75	0,76	0,79	0,88	0,91	0,92	14
786	0,65	0,87	0,88	0,8	0,97	0,86	0,84	0,76	0,62	0,85	0,87	0,81	0,8	0,71	14
741	0,45	0,68	0,67	0,65	0,65	0,65	0,7	0,78	0,83	0,89	0,77	0,75	0,69	0,83	13
748	0,53	0,57	0,59	0,59	0,61	0,56	0,59	0,59	0,5	0,56	0,6	0,7	0,68	0,67	13
772	0,53	0,46	0,52	0,57	0,62	0,69	0,7	0,69	0,75	0,69	0,69	0,75	0,75	0,78	13
721	0,78	0,77	0,77	0,59	0,47	0,47	0,64	0,94	0,92	0,79	0,68	0,77	0,73	0,91	12
747	0,54	0,58	0,51	0,49	0,52	0,49	0,53	0,61	0,65	0,62	0,58	0,65	0,68	0,72	12
783	0,42	0,51	0,83	0,94	0,77	0,9	0,66	0,63	0,45	0,85	0,98	0,81	0,7	0,85	12
793	0,63	0,73	0,55	0,73	0,96	0,37	0,56	0,5	0,79	0,97	0,92	0,89	0,88	0,53	12
714	0,22	0,36	0,58	0,7	0,74	0,78	0,73	0,93	0,5	0,35	0,57	0,59	0,63	0,57	11
722	0,17	0,28	0,25	0,88	0,87	0,83	0,96	0,84	0,67	0,99	0,77	0,9	0,85	0,79	11
773	0,43	0,54	0,55	0,67	0,65	0,6	0,55	0,5	0,55	0,53	0,51	0,47	0,5	0,53	11
742	0,51	0,47	0,42	0,43	0,44	0,46	0,61	0,56	0,53	0,53	0,59	0,66	0,61	0,7	9
723	0,64	0,52	0,55	0,46	0,36	0,35	0,45	0,72	0,56	0,53	0,56	0,49	0,49	0,57	8
735	0,35	0,27	0,39	0,34	0,4	0,47	0,59	0,74	0,71	0,62	0,62	0,68	0,61	0,64	8

737	0,51	0,49	0,38	0,37	0,38	0,41	0,46	0,61	0,44	0,57	0,53	0,71	0,66	0,65	7
749	0,2	0,22	0,4	0,49	0,44	0,48	0,5	0,55	0,6	0,76	0,74	0,7	0,69	0,7	7
761	0,2	0,12	0,12	0,13	0,14	0,2	0,47	0,6	0,58	0,71	0,74	0,69	0,76	0,73	7
782	0,82	0,51	0,85	0,92	0,81	0,58	0,45	0,42	0,37	0,42	0,51	0,5	0,48	0,46	7
716	0,5	0,37	0,56	0,56	0,6	0,66	0,62	0,46	0,35	0,34	0,39	0,37	0,35	0,44	6
728	0,24	0,26	0,26	0,3	0,38	0,38	0,45	0,54	0,59	0,54	0,49	0,56	0,6	0,6	6
785	0,82	0,84	0,86	0,47	0,3	0,21	0,56	0,59	0,7	0,5	0,41	0,39	0,42	0,4	6
792	0,65	0,61	0,51	0,58	0,9	0,43	0,63	0,28	0,43	0,17	0,16	0,27	0,45	0,33	6
743	0,34	0,27	0,34	0,36	0,41	0,42	0,42	0,46	0,51	0,5	0,49	0,52	0,49	0,54	4
744	0,6	0,42	0,51	0,44	0,44	0,36	0,38	0,44	0,53	0,46	0,47	0,51	0,45	0,48	4
711	0,09	0,06	0,26	0,56	0,62	0,46	0,49	0,41	0,27	0,28	0,62	0,22	0,14	0,47	3
718	0,16	0,19	0,28	0,34	0,64	0,55	0,58	0,47	0,34	0,29	0,31	0,35	0,31	0,34	3
775	0,57	0,4	0,39	0,45	0,47	0,47	0,43	0,48	0,43	0,48	0,51	0,45	0,51	0,46	3
*	21	18	22	21	21	18	23	23	24	24	26	24	24	26	
**	0,46	0,43	0,49	0,53	0,54	0,49	0,52	0,54	0,55	0,58	0,58	0,59	0,59	0,61	

*EİT değerlerinin 0,50 ve üzeri olduğu 3 basamaklı ürün grubu sayısı.

** Her sektöre ilişkin, sektörel ortalamalar hesaplanırken EİT düzeyi düşük olması sebebiyle tabloda yer verilmeyen ürün grupları da dikkate alınmıştır.

Kaynak: TÜİK (2016) verilerine dayanarak kendi hesaplamalarımız.

SITC-7 kodlu "Makinalar ve ulaştırma araçları" sektöründe 3 basamak düzeyinde 50 ürün grubu bulunmaktadır. Tablo 3'e göre, ürün gruplarında ele alınan tüm yıllarda EİT değerlerinin 0,50 üzerinde gerçekleşen 713 kodlu "Motorlar ve aksamı", 727 kodlu "Gıda işleme makinaları", 733 kodlu "Metalleri dövme, çekiçleme veya kalıpta dövme suretiyle işlemeye mahsus takım tezgahları", 771 kodlu "Elektrikli güç makinaları (716 hariç) (transformatörler, statik konvertörler, endüktörler)", 781 kodlu "Motorlar ve aksamı", 784 kodlu "Motorlu taşıtların aksam ve parçaları ile şase ve karoserleri" ve 786 kodlu "Römorklar ve yarı römorklar" ürün grupları ön plandadır. Aynı zamanda dış ticaret hacminin de yüksek olduğu ilgili ürün gruplarında EİT değerleri 1'e yakın olduğundan sektörel ortalama üzerinde yükseltici rol oynamaktadır. Bu ürün gruplarının sadece bir yıl dışındaki tüm yıllarda EİT seviyelerinin yüksek olduğu 741 kodlu "Isıtıcı ve soğutucu ekipmanları, bunların aksam ve parçaları", 748 kodlu "Transmisyon milleri ve kranklar" ve 772 kodlu "Elektrik devreleri, rezistanslar vb. aksam ve parçaları" ürün grupları yer almaktadır. 714 kodlu "Turbojetler, tepkili motorlar, diğer gaz türbinleri vb. aksamı", 721 kodlu "Tarımsal makinalar (traktörler hariç) ve aksam parçaları", 722 kodlu "Traktörler (744.14 ve 744.15'tekilerin dışındakiler)", 747 kodlu "Borular, kanallar, depolar için musluklar, valfler vb. cihazlar", 783 kodlu "Başka yerde belirtilmeyen motorlu karayolu taşıtları" ve 793 kodlu "Gemiler ve suda yüzen taşıtlar" ürün gruplarında çoğunlukla yüksek EİT oranlarına rastlanmıştır.

Diğer ürün gruplarında ise EİT oranlarının 0,50 altında olması dolayısıyla genel olarak dış ticaret yapısının karşılaştırılmalı üstünlüklere göre EAT şeklinde yapıldığı söylenilebilir. Bu bakımdan tabloda yer verilmemiştir.

Tablo 4: Türkiye'nin "Çeşitli Mamul Eşya" Sektöründe EİT Değerleri (2001-2014)

SITC Kodu	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	*
813	0,96	0,96	0,94	0,96	0,96	0,94	0,85	0,84	0,98	0,81	0,73	0,8	0,73	0,7	14
821	0,74	0,61	0,55	0,64	0,68	0,79	0,78	0,7	0,63	0,68	0,72	0,6	0,6	0,57	14
851	0,8	0,94	0,98	0,81	0,69	0,63	0,71	0,68	0,7	0,75	0,67	0,77	0,84	0,86	14
893	0,96	0,93	0,98	0,99	0,93	0,94	0,91	0,85	0,77	0,79	0,81	0,74	0,74	0,71	14
892	0,5	0,44	0,54	0,53	0,6	0,65	0,7	0,71	0,83	0,82	0,79	0,81	0,8	0,8	13
831	0,83	0,92	0,89	0,66	0,52	0,49	0,47	0,52	0,67	0,69	0,69	0,74	0,64	0,64	12
891	0,44	0,88	0,62	0,77	0,93	1	0,9	0,99	0,84	0,73	0,51	0,62	0,54	0,39	12
848	0,2	0,21	0,22	0,32	0,42	0,52	0,58	0,68	0,83	0,85	0,84	0,88	0,87	0,94	9
812	0,61	0,56	0,54	0,54	0,56	0,63	0,51	0,5	0,39	0,41	0,47	0,42	0,38	0,32	8
873	0,4	0,25	0,31	0,25	0,27	0,42	0,44	0,44	0,42	0,5	0,51	0,62	0,71	0,58	5
*	7	7	8	8	8	8	8	9	8	9	9	9	9	8	
**	0,21	0,22	0,23	0,26	0,28	0,33	0,36	0,41	0,41	0,43	0,44	0,41	0,42	0,4	

*EİT değerlerinin 0,50 ve üzeri olduğu 3 basamaklı ürün grubu sayısı.

** Her sektöre ilişkin, sektörel ortalamalar hesaplanırken EİT düzeyi düşük olması sebebiyle tabloda yer verilmeyen ürün grupları da dikkate alınmıştır.

Kaynak: TÜİK (2016) verilerine dayanarak kendi hesaplamamızdır.

SITC-8 kodlu "çeşitli mamul eşya" sektöründe toplam 3 basamaklı 32 ürün grubu bulunmaktadır. Tablo 4'e göre, 813 kodlu "Işıklı isim tabelaları ve aksamı, portatif elektrik lambaları", 821 kodlu "Mobilya, aksam ve parçaları", 851 kodlu "Ayakkabılar ve aksamı" ve 893 kodlu "Plastikten mamul eşya" ürün gruplarında EİT seviyeleri ele alınan bütün yıllarda 1'e yakın EİT değerleri içermektedir. Bundan dolayı bu ürün gruplarında Türkiye ve dış ticaret yaptığı ülkeler açısından yoğun EİT yapısından bahsedilebilir. 831 kodlu "Sandıklar, bavullar, çantalar ve kılıflar", 891 kodlu "Sinema ve fotoğrafçılıkla ilgili aletler" ve 892 kodlu "Basılmış yayınlar" ürün gruplarında ise EİT seviyeleri genel itibari ile yüksek olarak gözlenmiştir. 812 kodlu "Demir, çelik ve seramikten radyatörler (elektriksiz) lavabolar, küvetler, musluk taşları", 848 kodlu "Tekstil dışında kalan giyim eşyası, şapka vs.", 873 kodlu "Başka yerde sınıflandırılmamış metreler ve sayaçlar", 896 kodlu "Sanat ve koleksiyon eşyası, antika eşya" ve 897 kodlu "Kıymetli, yarı kıymetli, kaplama metallere kuyumcu ver mücevherci eşyası" ürün gruplarında ise EİT seviyelerinin yıllar itibari ile inişli ve çıkışlı bir şekilde olduğu belirtilebilir.

Diğer ürün gruplarında ise dış ticaret yapısının karşılaştırılmalı üstünlüklere dayalı olduğu, dolayısıyla dış ticaretin EAT şeklinde olduğu söylenilebilir. Dolayısıyla, tabloda yer verilmemiştir.

VI. SONUÇ

Uluslararası ticaret literatüründe sık bir şekilde, dış ticaretin, faktör yapıları farklı olan ülkeler arasında farklı malların ticareti şeklinde yapıldığı ifade edilmektedir. Fakat yapılan ölçümler dahilinde, özellikle 1960'lı yıllar ile ortaya çıkan EİT olgusu ile dış ticaretin hem aynı ya da benzer mallarda hem de faktör (emek ve sermaye) yapılarının benzer olduğu ülkeler arasında daha sık dış ticaret yapıldığı görülmüştür. Türkiye'nin dış ticaretinin daha iyi analiz edilmesi açısından, EİT üzerine yapılan özellikle ürün grupları üzerine spesifik çalışmaların artması gerekmektedir.

Çalışmamızda, Türkiye ve dış ticaret yaptığı ülkeler arasında EİT düzeyinin tespit edilmesi açısından hem imalat sanayi genelinde hem de imalat sanayi ürün grupları özelinde detaylı bir şekilde çalışma yapılmıştır. Bu doğrultuda SITC(Rev.3) 3 basamaklı ürün gruplarının dış ticaret verileri TÜİK'ten elde edilmiştir. EİT oranlarının belirlenmesi amacıyla, literatürde en çok kabul gören EİT endeksi olan Grubel-Lloyd endeksi kullanılarak ile hesaplamalar yapılmıştır.

Türkiye'nin dış ticaret yaptığı ülkeler ile imalat sanayi dış ticaretinde, yapılan çalışma neticesinde, EİT seviyelerinin özellikle 2010 yılından itibaren 0,50'nin üzerine çıktığı analiz edilmiştir. Bu kapsamda makine (2014 yılı için EİT oranı 0,61) ve ulaşım sektörü (2014 yılı için EİT oranı 0,53) başta olmak üzere başlıca işlenmiş mallar sektöründe yüksek EİT oranları ile karşılaşmıştır. İmalat sanayi içerisinde bulunan kimya sanayi (2014 yılı için EİT oranı 0,37) ve çeşitli mamul eşya (2014 yılı için EİT oranı 0,40) sektörlerinde ise EİT oranlarının düşük olduğu tespit edilmiştir. Ulaşılan sonuçların literatürde bu alanda yapılan diğer çalışmaları da desteklediği tespit edilmiştir.

3 basamaklı ürün gruplarını incelediğimizde; 532 kodlu “Debagatta kullanılan boyayıcı hülâasalar ve sentetik boyama müstahzarları”, 553 kodlu “Parfüm ve kozmetik veya tuvalet müstahzarları”, 554 kodlu “Sabunlar, temizleme, cilalama ürünleri”, ve 582 kodlu “Plastiklerden levhalar, filmler, yapraklar, plakalar” , 629 kodlu “Kauçuktan diğer eşya (hijyenik, eczacılık ürünleri, taşıyıcı kolonlar)”, 634 kodlu “Kaplama malı ağaçlar, levhalar, kontra plak, sırtık, kazık vs. ile ağaç yünü”, 652 kodlu “Pamuklu mensucat”, 657 kodlu “Özel

iplikler ve dokunmamış mensucat (keçe, vatka, sicim, ip, şapka taslakları)", 663 kodlu "Cam", 664 kodlu "Mineral maddelerden mamul diğer eşya ve cihazlar", 678 kodlu "Demir veya çelikten teller", 699 kodlu "Diğer adi metallere eşya (kilit, zincir, yay, fermuar, dikiş, nakış aletleri vb.)", 713 kodlu "Motorlar ve aksamı", 727 kodlu "Gıda işleme makinaları", 733 kodlu "Metalleri dövme, çekiçleme veya kalıpta dövme suretiyle işlemeye mahsus takım tezgahları", 771 kodlu "Elektrikli güç makinaları (716 hariç) (transformatörler, statik konvertörler, endüktörler)", 781 kodlu "Motorlar ve aksamı", 784 kodlu "Motorlu taşıtların aksam ve parçaları ile şase ve karoserleri", 786 kodlu "Römorklar ve yarı römorklar" ve 851 kodlu "Ayakkabılar ve aksamı" ürün grubunda EİT seviyeleri ele alınan bütün yıllarda 1'e yakın EİT değerleri içermektedir. Dolayısıyla, bu ürün gruplarında yüksek düzeyde aynı ya da benzer mal ticaretinin olduğu söylenebilir. ürün gruplarında EİT seviyeleri ele alınan bütün yıllarda 1'e yakın EİT değerleri olduğundan Türkiye ile dış ticaret yaptığı ülkeler arasındaki dış ticarete yüksek düzeyde EİT yapısından bahsedilebilir. 611 kodlu "İşlenmiş deri ve köseleler", 613 kodlu "Dabaklanmış, aprelenmiş, bütün halinde kürkler", 625 kodlu "Kauçuktan iç ve dış lastikler (yeni/eski)" ve 677 kodlu "Demir veya çelikten demiryolu ve tramvay hattı malzemesi", 831 kodlu "Sandıklar, bavullar, çantalar ve kılıflar" ve 892 kodlu "Basılmış yayınlar" ürün gruplarında ise son yıllarda EİT değerlerinin 1'e yaklaştığı ya da diğer bir deyişle ilgili ürün grupları için tam EİT seviyelerinde seyrettiği belirtilebilir. Burada ele alınan ürün grupları Türkiye'nin dış ticaret yaptığı ülkeler arasında sektörel EİT oranını yükseltici rol oynamaktadır.

EİT değerlerinin yüksek olduğu ürün grupları, daha çok standart ve orta teknoloji içerikli ürün gruplarından oluşmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin diğer ülkeler ile yaptığı aynı ya da benzer ürünlerin dış ticaretinin standart ve orta teknoloji ürün gruplarında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu çerçevede Türkiye'nin dış ticarete eklenme biçiminde özellikle gelişmiş ülkeler ile yapılan ticaretin artması için yüksek teknoloji ya da bir diğer ifadeyle katma değeri yüksek ürün gruplarında ürün farklılaştırması yapması ve uzmanlaşması gerekmektedir. Böyle olması durumunda, Türkiye'nin dış ticaret yapısında EİT seviyesinin artacağı beklenebilir.

KAYNAKÇA

- AY ÇINAR, Sema. (2005), "Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye'nin Dış Ticaretinde Meydana Gelen Yapısal Değişmeler", *İktisadi Araştırmalar Vakfı*, İstanbul.
- AYDIN, Ahmet. (2008), "Türkiye Ekonomisinde Endüstri İçi Ticaretin Yapısı." *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, cilt.6, S.9, ss.73-96.
- BALASSA, Bela. BAUWENS, Luc. (1987), "Intra-Industry Specialization in a Multi-Country and Multi-Industry Framework", *The Economic Journal*, vol.97, pp.923-939.
- BAŞKOL, Murat Ozan. (2005), *Endüstri-İçi Ticaret Teorisi Açısından Dış Ticaret Yapımızın Değerlemesi*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa.
- BAŞKOL, Murat Ozan. (2009), "Türkiye'nin Endüstri-içi Ticaretinin Analizi", *Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi*, cilt.28, S.2, ss.1-24.
- BAŞKOL, Murat Ozan. (2012), "Intra-Industry Trade Between Turkey and The Central Asian Countries", E. Ayşen Hiç Gencer and Cevat Gerni (Ed.), in *Central Asian Economies in Transition*, Cambridge Scholar Publishing, pp.170-182.
- ÇEŞTEPE, Hamza. (2012). "Türkiye'nin Seçilmiş Ortadoğu Ülkeleriyle Ticaretinin Analizi", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt.8, S.2, ss.23-43.
- DEVİREN, Nursen Vatansver. KARATAŞ, Muhammed. (2007), "Türkiye ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki endüstri-içi ticaret", *İktisat-İşletme ve Finans*, cilt.22, S.250, ss.16-32.
- ERLAT, Güzin. ERLAT, Haluk. (2003), "Measuring Intra-Industry Trade and Marginal Intra-Industry Trade: The Case for Turkey", *Emerging Markets Finance and Trade*, vol.39, N.6, pp.5-38.
- GRAY, H. Peter. (1978), "Intra-Industry Trade: The Effects of Different Levels of Data Aggregation", Herbert Giersch (der.), *On the Economics of Intra-Industry Trade Symposium 1978 Tübingen*, pp.87-110.
- GREENAWAY, David. (1987), "The New Theories Of Intra-Industry Trade.", *Bulletin of Economic Research*, vol.39, N.2 pp.95-120.
- GREENAWAY, David. MILNER, Chris. (1983), "On The Measurement Of Intra-Industry Trade", *Economic Journal*, vol.93, N.372, pp.900-908.
- GRUBEL, Herbert G. J. LLOYD, Peter. (1971), "The Empirical Measurement of Intra-Industry Trade*.", *Economic record*, vol.47, N.4 pp.494-517.
- GRUBEL, Herbert G. J. LLOYD, Peter. (1975), *Intra-Industry Trade: The Theory and Measurement of International Trade in Differentiated Products*, John Wiley&Sons, New York.
- GULLSTRAND, Joakim. (2002). "Does the Choice of Intra-Industry Trade Measure Matter?", *taken from website* <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.553.8160&rep=rep1&type=pdf>, pp.317-339, (erişim tarihi: 30.05.2016).
- KOÇYİĞİT, Ali. ŞEN, Ali. (2007), "The extent of intra-industry trade between Turkey and the European Union: the impact of Customs Union.", *Journal of Economic and Social Research*, vol.9, N.2, pp.61-84.
- KÜÇÜKAHMETOĞLU, Osman. (2001). "Endüstri İçi Ticaret ve Türkiye". *Avrupa Araştırmaları Dergisi*, cilt.9, S.2, ss.129-153.
- KÜÇÜKAHMETOĞLU, Osman. AYDIN, Ahmet. (2015), "Türkiye'nin Ticari Hizmetler Endüstri-İçi Ticareti: Ülkeye Özgü Belirleyicilerin Tespiti Üzerine Bir Uygulama", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, cilt.13, S.1, ss:326-347.
- OECD. (2002), "Intra-Industry and Intra-Firm Trade and the Internationalisation of Production", *OECD Economic Outlook*, N.71, pp.159-170.
- POMFRET, Richard. (1986), "On the Division of Labour and International Trade: or, Adam Smith's Explanation of Intra-Industry Trade." *Journal of Economic Studies*, vol.13, N.4, pp.56-63.

- SHAHBAZ, Muhammad. LEİTÃO, Nuno Carlos. (2010), "Intra-industry trade: The Pakistan experience.", *International Journal of Applied Economics*, vol.7, N.1, pp.18-27.
- ŞAHİN, Dilek. (2015). "İmalat Sanayinde Endüstri-içi Ticaretin Analizi: Türkiye ve Çin Örneği", *Akademik Bakış Dergisi*, S.49, ss.545-561.
- ŞENTÜRK, Canan. KÖSEKAHYAOĞLU, Levent. (2015), "Türkiye'nin 1990-2013 Dönemi İçin Endüstri İçİ Ticaretinin Endeks Yöntemine Dayalı Analizi.", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt.20, S.1, ss.169-197.
- ŞİMŞEK, Nevzat. (2008), *Türkiye'nin Endüstri-içi Dış Ticaretinin Analizi*, Beta Yayınları, İstanbul.
- TÜİK. (2016), "Dış Ticaret İstatistikleri", <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=0¶m2=0&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5801>, (erişim tarihi: 20.03.2016).
- TÜİK. (2017), "Konularına Göre İstatistikler", http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, (erişim tarihi: 7.11.2017).
- YILMAZ, Şiir Erkök. (2016), *Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi*, Efil Yayınevi, Ankara, 4.Baskı.

İRAN EKSENİNDE TÜRKİYE- ERMENİSTAN İLİŞKİLERİ: ANLAŞMAZLIKTAN KAZANCA¹

Onur OKYAR²

Atıf/©: Okyar, Onur (2017). İran Ekseninde Türkiye-Ermenistan İlişkileri: Anlaşmazlıktan Kazanca. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.1181-1206

Özet: Bu çalışmada; bir sorun yumağı haline gelmiş Türkiye ve Ermenistan arasındaki siyasi ve tarihi gerginlikler İran penceresinden analiz edilmiş; birbirlerine sınırdaş olan ve uluslararası sistemi etkileme kapasitesine sahip bu ülkeler arasındaki ilişkiler tespit edilerek geleceğe dönük yumuşak güç temelli bir çözüm önerisi ortaya konulmuştur. Çalışma, neo-fonksiyonalizm teorisinin yayılma etkisi (spillover effect) fenomeni ile Türkiye-Ermenistan arasındaki ilişkilerin uluslararası bağımlılık çerçevesinde iyileştirilebileceği varsayımı üzerine bina edilmiştir. Bu hedefe ulaşabilmek için çalışmada İran'da yüksek eğitim seviyesine sahip örneklemin Ermenistan ve Türkiye'ye olan güven dereceleri karşılaştırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre İran'da rejim yanlıları ve dolayısıyla yönetici elitler Türkiye'ye Ermenistan'a göre daha fazla güvenmektedirler. Bu veriden hareketle çalışmada Türkiye'nin, İran ile Ermenistan arasındaki siyasi denge ve ittifak politikalarına rağmen, ekonomik olarak hem Ermenistan hem de İran ile yumuşak güç temelli ilişkiler kurması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İran, Ermenistan, Türkiye, Yumuşak Güç, Uluslararası Bağımlılık.

Makale Geliş Tarihi: 09.01..2017/ Makale Kabul Tarihi: 17.07.2017

1 Bu çalışmada; 12-14 Mayıs 2016 tarihinde Bitlis'te Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı tarafından düzenlenen "Türk-Ermeni İlişkilerinin Bölgesel Politikalara Etkisi (19. Yüzyıldan Günümüze)" başlıklı uluslararası sempozyumunda yazar tarafından sözlü olarak sunulan "İran Ekseninde Türkiye-Ermenistan İlişkileri: Anlaşmazlıktan Kazanca" başlıklı bildiriye kullanılan paradigmanın devamı ve ileri niteliğinde, ilgili konu çerçevesinde yeni ve dikkate değer görüş ve veriler ortaya konulmuş ve tartışılmıştır.

2 Yrd. Doç. Dr. Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: onurokyar@hotmail.com.

Turkey-Armenia Relations With Regards To Iran: From Dispute To Profit

Citation/©: Okyar, Onur (2017). Turkey-Armenia Relations With Regards To Iran: From Dispute To Profit Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp. 1181-1206

Abstract: *In this study, the political and historic tensions between Turkey and Armenia, which have become a pile of troubles, have been analysed from the perspective of Iran, and the relations between these bordering countries with a capacity of effecting the international system have been defined to set forth a soft power based solution proposal towards the future. The study has been constructed on the spill-over effect phenomenon of neo-functionalism theory, as well as on the assumption that the relations between Turkey and Armenia can be improved within the frame of international dependency. In order to achieve this target, the trust levels towards Armenia and Turkey, of the sample with a high level education in Iran, have been compared. According to the findings of the study, the pro-regime people in Iran, hence the governing elite trust Turkey more than they do to Armenia. Taking this data as a starting point, the study suggests that Turkey establishes soft power based relations with both Armenia and Iran in economic terms, despite the political balance and alliance policies between Iran and Armenia.*

Keywords: *Iran, Armenia, Turkey, Soft Power, International Dependency.*

I. GİRİŞ

Tarihte çoğunlukla Osmanlı tebaasında varlığını sürdüren Ermeniler resmi olarak, Birinci Dünya Savaşı sonunda iki yıl ayakta kalabilen *de facto* Demokratik Ermeni Cumhuriyeti çatısı altında TBMM ile imzalanan Gümrü Antlaşması ve ardından Sovyetler Birliği'yle imzalanan Moskova-Kars Antlaşmaları ve Lozan Antlaşması sonrası Türkiye Cumhuriyeti ile ilişkilerini şekillendirmişlerdir. Bununla birlikte Türkiye-Ermenistan ilişkileri; Türkiye'nin doğu illerini de kapsayan Büyük/Birleşik Ermenistan ideası, soykırım iddiaları ve Dağlık Karabağ sorunu gibi konulardan negatif olarak etkilenmiş ve günümüze gelmiştir.

İran ise Sovyetlerin yıkılmasından hemen sonra Ermenistan'ı devlet olarak tanımıştır. İran ve Ermenistan arasındaki ilişkiler; Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı'na alternatif olarak kurulan İran-Ermenistan Doğalgaz Boru Hattı, Ermenistan'ın İran'a elektrik satışı, İran-Ermenistan demir ve karayolu hatları, İran'da bulunan Ermenilerin temel hak ve özgürlüklerden en çok faydalanan azınlıklar olması, Dağlık Karabağ sorununda İran'ın Ermenistan'ı desteklemesi ve son olarak Basra Körfezi'nin Karadeniz'e bağlanması gibi örneklerle, müttefiklik ekseninde şekillenmiştir. Bununla birlikte anılan ekonomik ve siyasi ittifakların İran açısından amaçları; İran'ın Doğu ve Batı

Azerbaycan Eyaletlerinde çoğunluktaki ve İran'ın genelindeki Azeri nüfus üzerindeki nüfuz politikasının istikrarı, Ortadoğu'daki diğer/öteki Müslüman ülkelerle, mezhep farklılığından doğan ayrışmaların dengelenmesi ve böylece bölgesel güç kapasitesinin devamının sağlanması olarak sayılabilir.

Bu çalışmanın amacı bir sorun yumağı haline gelmiş/getirilmiş Türkiye ve Ermenistan arasındaki siyasi ve tarihi gerginlikleri İran penceresinden analiz etmek, birbirlerine sınırdaş olan ve uluslararası sistemi etkileme kapasitesine sahip bu ülkeler arasındaki ilişkileri tespit ederek geleceğe dönük yumuşak güç temelli bir çözüm önerisi ortaya koyabilmektir.

Bu amaca ulaşabilmek amacıyla çalışmada ilk olarak Ermenistan ile Türkiye ve İran arasındaki mevcut ekonomik ve siyasi ilişkiler incelenecek (tarihsel değil güncel bir perspektifle konu ele alınacaktır), ardından 2013 yılında yazar tarafından Tahran'daki 10 üniversitede 603 kişilik bir örneklem üzerinden gerçekleştirilen alan araştırmasının bulguları paylaşılacak ve elde edilen sonuçların Türk, Ermeni ve Fars üçgenindeki yansımaları analiz edilecektir.

Analizlerde İran Rejimini temsil eden sosyodemografik katmanlar ile İran halklarını temsil eden katmanlar arasında Ermenistan ve Türkiye'ye olan güven dereceleri karşılaştırılacak ve elde edilen sonucun Türk, Ermeni ve Fars üçgenindeki muhtemel etkileri tartışılacaktır. Çalışmanın temel hipotezi Türkiye'nin Ermenistan'la –İran'ı ötelemeden– daha yakın ilişkiler tesis etmesi ve fakat bu ilişkilerin ekonomik ve kültürel sektörlerde öncelenmesi gerektiği üzerine bina edilecektir. Bu bağlamda çalışma Haas'ın (1961: 6-36) neo-fonksiyonalizm teorisinin sirayet (yayıma) etkisi (*spillover effect*) fenomeni ile Türkiye-Ermenistan arasındaki ilişkilerin uluslararası bağımlılık çerçevesinde iyileştirilebileceğini savunmaktadır.

Neo-fonksiyonalizm teorisi dünya tarihinin en büyük savaşlarından birisinden çıkmış ve savaşın gerçek yüzünü test etmiş Avrupa'nın barış, entegrasyon ve refah amacıyla yola çıktığı bir teoridir. Buna göre kurulacak/bütünleşecek Avrupa Birliği ilk başta siyasi temelde değil kazan-kazan bağlamı ekonomik çıkarlar temelinde var olacaktır. Bu aşama geçirilirse siyasi bütünleşme ve devletlerin egemenlik yetkilerinin bir kısmını Birliğe devrederek üniterleşme (uluslarüstülük) aşamasına geçilebilecektir. Bu hedef doğrultusunda Avrupa Birliği, ekonomik temelde Avrupa Kömür Ve Çelik Topluluğu ile kurulmuş ardından Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu ve

Avrupa Ekonomik Topluluğu kurumlarıyla yola devam etmiştir. Sirayet etkisi ise bu ekonomik temelli birlikteliğin kazanımlarını değerlendiren devletlerin siyasal olarak entegrasyonu kabul etmelerini varsayan bir görüştür. Bu fenomen her ne kadar Avrupa Birliği özelinde dahi tam olarak sonuç vermese de sirayet etkisi Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin başlayabilmesi için bir araç olarak çalışmada kullanılmıştır.³

Bu noktadan hareketle yumuşak gücün öneminin ortaya çıkması uluslararası bağımlılık perspektifinde Kantçı bir yaklaşımla mümkündür. Bu bağlamda Kant için pozitif, Rousseau için negatif sonuçlar doğuracak olan uluslararası sistemdeki (ekonomik) bağımlılık günümüzün yumuşak güç eksenli ilişkilerin tesisi için önemli bir araçtır. Zira Rousseau için devletlerarası bağımlılık (akt. Cobban, 1969: 106) ülkelerin rekabetini artıracığı için çatışma ve savaflara neden olacak, bu ise özgürlükleri azaltacak; Kant için ise karşılıklı bağımlılık, ticaret ve işbirliğini artıracığı için ortak çıkarlar çatışmayı önleyecek ve dolayısıyla özgürlükleri artıracaktır (Kant, 2006; Benhabib, 2006). Nye içinse (Keohane ve Nye, 2012: 216 vd.) ülkeler arası karşılıklı bağımlılık, önemi günümüzde gittikçe artan bireyin değerinin de artmasına sebep olacağı için yumuşak gücün önemli bir temeli haline gelmiştir.

Bu bağlamda çalışmada kullanılan hipotez ile ulaşılmak istenen hedef; Türkiye ile Ermenistan arasında egemenlik ve güvenlik perspektifindeki sert güç temelli ilişki(sizlik)leri değil başta ekonomik olmak üzere ilişkilerin güçlendirilmesini hedefleyen kazan-kazan hedefli yumuşak gücün⁴ önemini vurgulamak ve bu “ideale” nasıl ve ne şekilde yaklaşılabileceğini tartışmaktır.

II. ERMENİSTAN-İRAN İLİŞKİLERİ

Yaklaşık üç bin yıllık bir geçmişi olan İran ve Ermenistan halkları arasında ilişkiler, milattan önce 8. yüzyılda Erebuni Kalesi'nin yapımı sonrası, başlamıştır (Boardman vd., 1988: 231; Boumoutian, 2006: 12) SSCB'nin çökmesi sonrasında iki ülke birbirlerini resmen tanıdılar.

Uluslararası ilişkilerde Ermenilerin, resmi olarak Hristiyanlığı (*Gregoryen Ortodoks*) kabul etmiş dünyada ilk ülke/toplum olmaları iddiasının ötesinde kendilerinden müstakil diğer özellikleri sınırlıdır. İran ise Ortadoğu'nun

3 Konuyla ilgili ayrıntılı bir okuma için bkz. Schmitter (2005: 255-272).

4 Sert ve yumuşak gücün tanımları ve birbirleri arasındaki ilişki için bkz. Wilson (2008: 110-124).

kalbinde yer alan, hem mezhep hem ırk ve dil hem de yönetim modeli olarak diğer İslam ülkelerinden ayrılan ve anayasasında kendisini İslam âleminin birliği misyonu ile görevlendirmiş bölgesel bir güçtür. Buna rağmen günümüzde Ermenistan ve İran arasında başta sosyokültürel ve dini nedenlerden dolayı zayıf/seyrekleşmesi beklenen ilişkiler, diğer komşu ülkelerin ötesinde bir ittifak halini almıştır. Bunu destekler mahiyette 1988-1994 yılları arasında gerçekleşen Dağlık Karabağ Savaşı nedeniyle hem Azerbaycan hem de Türkiye, Ermenistan sınırlarını kapatarak (zorunda kalarak) Ermenistan için İran'ın önemini daha da artırmışlardır (Curtis, 1995: 20-21). Bu gelişmelere istinaden İran, 1991 yılında SSCB'den bağımsızlığını alan Ermenistan'ı aynı yıl içerisinde resmen tanımıştır.⁵

Bununla birlikte İran kendi içindeki Ermenileri, özellikle İran Devriminden sonra, en ayrıcalıklı "öteki" olarak konumlandırmıştır. Bu bağlamda günümüzde İran'da Ermenilerin halen açık olan 200 civarında Gregoryen Kilisesi ve 29 özel okulu bulunmaktadır. Rahat bir biçimde Ermenistan'a seyahat etme ve ticaret yapma hakkı olan Ermeniler ayrıca kendi dillerinde ve alfabelerinde her türlü basın-yayın hizmetinde bulunabilmektedirler (Attar, 2006: 213). Ayrıca Tahran'da sadece Ermenilere hizmet veren "Ararat" adlı büyük bir eğlence merkezi olup burada içki içilmesi de serbesttir (Ertuğrul, 2007: 6). Ülkenin bazı bölgelerinde de Ermeniler için üretim yapan, en büyüğü Urmiye'de, çeşitli içki fabrikaları bulunmaktadır. Sonuç olarak Ermeniler, siyasi ve sosyal hayatlarıyla ilgili tüm haklardan rahatlıkla faydalanabilmekte ve tüm sorunlarını, kendilerini temsil eden vekillerle, yönetime iletebilmektedirler (Saraçlı, 2008: 165).

Dağlık Karabağ sorunu bağlamındaysa İran, sorunun başlangıcından itibaren tarafsızlığını açıklasa ve Azerbaycan ile Ermenistan arasında arabulucu sıfatıyla bazı hamlelerde bulunsa da Ermenistan tarafından Lâçin'in işgali sonrası bu hamlelerden herhangi bir sonuç alamamıştır (Gresh, 2006: 3). Buna rağmen savaş sırasında Ermenistan'a verilen doğalgaz, akaryakıt ve gıda desteği de (Çağaptay ve Murinson, 2005; Süleymanov ve Ditrych, 2007: 106) İran'ın Ermenistan'a olan tarafgirliğinin bir göstergesidir. 11 Eylül olayları sonrasında Güney Kafkasya'da değişen dengeler nedeniyle Dağlık Karabağ sorunu aslında Rusya-Amerika Birleşik Devletleri (ABD) mücadelesine evrilmiştir.

5 Ayrıntılı bir kronoloji için bkz. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia (2012).

Bu kısa özetten sonra İran ile Ermenistan arasındaki ittifakın sebeplerini incelemek gerekmektedir. Bu politikadaki temel sebeplerden biri İran'ın ABD'deki Ermeni diasporasından alacağı destektir (Atun, 2013). Böylece hem ambargo ile zayıflamış İran ekonomisi güç kazanacak hem de "öteki" Ortadoğu ülkelerine karşı yeni bir müttefik elde tutulabilecektir. ABD de bu yakınlaşmadan taraftır. Zira henüz sonlanmamış olduğu ileri sürülebilen Soğuk Savaş şartları altında ABD, hem Rusya hem de İran üzerindeki denetim/caydırıcılık gücünü Güney Kafkasya özelinde tesis edebileceği en önemli müttefiki –Gürcistan ve Azerbaycan'dan ziyade ve özellikle diasporanın etkisiyle– Ermenistan'dır. Bölgenin en önemli aktörü Rusya için de Ermenistan ve Azerbaycan, Rusya tarafından uygulanan havuç ve sopa politikaları ile iç ve dış politika pratiklerinin dengelendiği bir alan olarak görülmektedir.

İki ülke arasındaki ittifakın İran açısından diğer bir sebebi ise İran'ın Batı ambargosunu Ermenistan üzerinden delme çabasıdır. Bu bağlamda İran Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı, özellikle Batıda uygulanan yaptırımların son bulması ve İran'ın sahip olduğu dövizlerin serbest bırakılması sonucunda, Ermenistan ve İran arasındaki ticaret hacminin hiçbir sınıra bağlı kalmaksızın yükseltilmesi gerektiğini, özellikle İranlı müteahhit ve mühendislik şirketlerinin Ermenistan'a çok ciddi katkıları olacağını Ermenistan ziyaretinde belirtmiş (bu ziyaret 2011'den bu yana İran'dan Ermenistan'a yapılan en üst düzey ziyarettir) ve Ermeni tarafı da bunu teyit etmiştir (Ermeni Haber Ajansı, 2016). Ayrıca İran'la kara sınırına sahip tek *Avrasya Ekonomik Birliği*⁶ üyesi olan Ermenistan üzerinden İranlı üreticilerin beş milyar nüfuslu Avrasya pazarına açılma imkânı da ortaya çıkmaktadır.⁷ Bu bağlamda Avrupa Birliği'nin (AB) Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan'dan çok düşük gümrüklerle ithalatına izin verdiği 6400 ürünün İranlı üreticiler tarafından tedarik edilebilmesi için görüşmeler yapılmış; Ermenistan'da Sovyet döneminden kalan fabrikaların canlandırılmasıyla İran'dan ithal edilen yarı mamuller bu fabrikalarda işlenerek üçüncü ülkelere ihraç edilebileceğiyle ilgili mutabakata da varılmıştır (Al-Monitor, 2016).

6 1 Ocak 2015'te kurulan Avrasya Ekonomik Birliği, Beyaz Rusya, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Rusya'dan oluşmaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti, Hindistan, İran, Zimbabve, Tunus ve Türkiye ise muhtemel adaylardır.

7 Bu bağlamda İran Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı Ermenistan'da bir ticaret merkezinin kurulmasını ve İran mallarının bu merkezden Belarus, Kazakistan, Kırgızistan ve Rusya'ya, hatta AB ve ABD'ye ihraç edilmesini önermiştir (Al-Monitor, 2016).

Bununla birlikte İran sadece ekonomik olarak meseleye yaklaşmamaktadır. Zira ABD Dışişleri eski Bakanı Clinton'ın İran'ın kuzeyinde yaşayan Azeri çoğunluğun özerkliğini kazanma zamanının geldiğini açıklaması (Djalili ve Kellner, 2012) İran'ın Ermenistan ile ilişkileri sıkı tutması gerektiğinin bir işaretidir. Bu işaret nedeniyledir ki İran, Dağlık Karabağ sorununda hala Ermenistan'ın yanında yer almakta (Cagaptay ve Murinson, 2005) ve Ermenistan'ı bu soruna karşı bir tampon ülke olarak görmektedir (Kasım, 2011: 146).

Diğer bir nokta ise ABD'nin Rusya'yı dengelemek için Ermenistan'ı mali olarak desteklemesidir.⁸ Bu bağlamda ABD, Ermenistan'ın komşularıyla olan sınır problemleri ile siyasi ilişkilerinde Ermenistan'ın yanında olmayı tercih etmektedir. Nükleer müzakereler sonucu ABD ve İran ilişkileri bir derece iyileşse de İran ve ABD'nin Ermenistan'a olan ortak dış politik yaklaşımları iki ülkenin çatışmasına sebep olabilir. Öyle ki İran ile Rusya arasındaki ittifak da nükleer anlaşmanın getireceği siyasi iklimle göre şekillenecektir. Fakat İran'ın ABD ile masaya oturması ve son olarak da Batı ile anlaşması neticesinde İran, Ermenistan ve Rusya ortaklığının, Güney Kafkasya özelinde, sekteye uğradığı bir gerçektir.⁹

Bu ortaklığın bir derece bozulması sonucu İran, kendi reel politliğini pragmatik iç ve dış politikalarla optimize edebilmesine rağmen Ermenistan, özellikle dış politikada hem Batı hem de müttefikleri tarafından sıkıştırılmış ve iki eksenin arasında kalmıştır. Ermenistan'ın bu ekonomik ve siyasi sıkışmışlığını aşmasının yolu –bu çalışmaya göre– Türkiye'den geçmektedir.¹⁰

Bu bağlamda iki milyar dolarlık bir yatırımla gerçekleştirilen, 540 km uzunluğunda ve Ermenistan'ı Basra Körfezi'ne bağlayacak olan İran-Ermenistan demiryolu hattı,¹¹ Kuzey-Güney olarak adlandırılan ve Türkiye ile Azerbaycan tarafından dayatılan ikili ablukayı yumuşatan, Ermenistan'ın transit rolünü güçlendiren, Avrupa, İran ve Orta Asya arasındaki en büyük otoyol koridoru olmayı hedefleyen karayolu projesi (Davtyan, 2014: 33-34)

8 ABD'nin 2015 bütçesi dâhilinde Ermenistan'a 24,7 milyon dolar yardım yapmıştır (Lee, 2016).

9 Buna rağmen İran'ın Rusya ortaklığı Suriye özelinde olanca şiddetiyle devam etmektedir.

10 Lakin Türkiye bu ilişkiye hazır mıdır? Bu çalışmaya göre hazır olması gerekmektedir.

11 Ermenistan'ın Körfez Ülkeleri ile Orta Asya ve Çin'e açılımını sağlayacak bu proje ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Middle East Rail Projects Report (2013).

iki ülke arasındaki ekonomik ilişki potansiyelinin ne kadar yüksek olduğuyla ilgili verilerdir.¹²

Devamla Bakü–Tiflis–Ceyhan Boru Hattı Antlaşmasına dâhil edilmeyen “öteki” ülkeler İran ve Ermenistan, İran–Ermenistan doğalgaz boru hattını inşa etmeye yönelmişlerdir. İran–Ermenistan arasında 20 yılına imzalanan bu antlaşma ile İran, verdiği bir metreküp doğal gaz karşılığında (toplamda 2,3 milyar metreküp ihracat yapacak) Ermenistan’dan 3 kW/h elektrik almaktadır. İki tarafın da kazançlı çıktığı bu anlaşma ile hem Ermenistan doğalgaz konusunda Rusya’ya olan bağımlılığını biraz olsun kırmış ve enerji kaynaklarını çeşitlendirmiş hem de İran, “batı dostu” Azerbaycan’ın konumunu zayıflatmış, Kafkasya’daki nüfuzunu genişletmiş ve ABD’nin İran’ı izole etme çabasını önlemiştir. Boru hattının Avrupa’yı besleyecek kadar büyük olmaması nedeniyle¹³ bu projeler bölgesel etki doğursa bile siyasi ve ekonomik olarak Türkiye’yi yakından ilgilendirmektedir (Jalilvand 2013: 5).¹⁴ Özellikle Rusya’nın sıcak deniz rotası üzerinde bulunan İran ve Ermenistan’ın Kuzey–Güney ekseninin merkezi unsurları olarak Rusya ile olan ittifak ve ortak çıkarlar –Türkiye rağmına– artırılmıştır.¹⁵ Bunlara ek olarak rüzgâr enerjisi de dâhil olmak üzere, tarım, balıkçılık ve hayvancılık işbirliği, yatırım bankacılığı, telekomünikasyon, fiber optik ve mobil dolaşım, kalkınma işbirliği, kültür, bilim ve eğitimle ilgili anlaşmalar akdedilmiş; Aras nehri üzerinde hidroelektrik enerji santrali projesi hayata geçirilmiştir (Shams ve Dogah, 2015: 287-292).

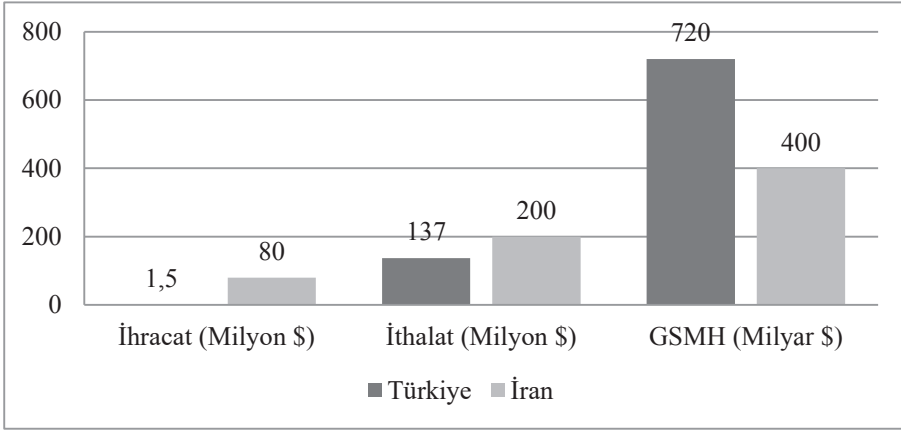
Bu verilerden hareketle Ermenistan için İran dış dünyaya açılan iki kapıdan biri olduğu için, Ermenistan devlet başkanının tabiriyle İran, Ermenistan için bir *nefes borusu* hükmündedir (Presstv, 2011). Bu yorum istatistiklere de yansımaktadır. Bu bağlamda Ermenistan Cumhuriyeti Ulusal İstatistik Servisi’nin kaynaklarına göre Ermenistan’ın Türkiye ve İran’la gerçekleştirdiği dış ticaret hacmi aşağıdaki tablodaki gibidir (Armstat, 2015).

12 Bu ve diğer örneklerle ilgili ayrıntılı bilgilendirme için bkz. Abbas (2015).

13 İran tarafından, 700 mm genişliğindeki boru hattının ilk genişliğinin, 1420 milimetre olması öngörülmüştür; böylece İran, Ermenistan, Gürcistan ve Ukrayna üzerinden Avrupa’ya gaz ihracı potansiyeli kazanacaktır. Lakin Rusya (Gazprom) tarafından buna müsaade edilmemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Baran, 2006: 5; Socor, 2007).

14 Buna rağmen İran Ermenistan’a gönderilen gazın beş katına çıkarılması için çalışma yaptıklarını deklare etmiştir (Presstv, 2016). Ayrıca Aralık 2015’te imzalanan antlaşma ile Ermenistan, İran, Gürcistan ve Rusya’yı birbirlerine bağlayan bir enerji koridoru inşa edilecektir (Civil, 2016). Devamla İran ve Ermenistan cumhurbaşkanlarının Ocak 2016’da yaptığı telefon konuşması ile Basra Körfezi ile Karadeniz’i bağlayacak (Gürcistan dâhil) bir doğalgaz boru hattı inşa edilmesi için mutabakata varılmıştır (Mehrnnews, 2016).

15 İran ve Ermenistan arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkilerin ayrıntılı bir analizi için bkz. Moniquet ve Racimora (2013).

Tablo 1: Ermenistan'ın Türkiye ve İran'la Gerçekleştirdiği Dış Ticaret Hacmi

Bu tablodan hareketle Ermenistan pazarı İran için önemli bir piyasa olmasa da Ermenistan'ın İran'la olan ticareti Ermenistan'a ekonomik olarak önemli katkı sağlamaktadır (Ermenistan'ın GSMH büyüklüğü 11 milyar dolardır). Bununla birlikte İran'ın nükleer müzakerelerden sonra Batı ile anlaşması sonucunda İran, mallarını artık Ermenistan üzerinden değil, kendi ihraç edebileceği için İran nazarında Ermenistan'ın dış ticaretteki önemi azalacaktır. Ermenistan'ın İran'a olan ihracatı azalırken İran'ın Ermenistan'a ihracatı daha da artacaktır.¹⁶ Bu bağlamda İran'ın Ermenistan'la gerçekleştirdiği ikili ticaret % 5 civarında olup bu ticaret İran'dan çok Ermenistan'ın işine yaramakta ve bu tek taraflı kazancı İran da kabul etmekte/göz yummaktadır (Gasimli vd., 2011: 8). Rusya'nın Ermenistan enerji sektörünün %80'ine sahip olmasına ve Avrupa için kullanacağı en önemli siyasi silahı doğalgaz arzı olmasına rağmen Ermenistan ile İran arasındaki anlaşmadan rahatsız olduğuyla ilgili herhangi bir kanıt ise yoktur (Nixey, 2012).

Bu verilerden hareketle Ermenistan'ın tüm bu ikili ve çoklu dış ticaret alternatifleri içerisinde İran'ı çok önemli bir ortak olarak gördüğü ve bu ikili ilişkiden -İran'ın kabulüyle- Ermenistan'ın daha çok çıkar sağladığı ortaya

¹⁶ Ermenistan'ın ithalat ve ihracat yaptığı ülkeler şunlardır (iki oran da birbirine çok yakındır): Rusya % 19,6, Almanya % 10,7, Bulgaristan % 9,1, Belçika % 8,9, İran % 6,9, ABD % 6,1, Kanada % 6, Gürcistan % 5,7, Hollanda % 5,6 ve İsviçre % 5 (CIA, 2012). Ermenistan'ın İran'dan ithal ettiği ürünler; canlı hayvanlar, gıda, maden, mineral ve metal, elektrik enerjisi, kimyasal maddeler, taş, alçı ve çimento ürünleri, sigara, otomobil ekipmanları ve endüstriyel ürünler iken İran'a başlıca ihraç malları ise mineral hammaddeler, odun, yiyecek ve elektrik enerjisidir (MFA, 2016).

çıkılmaktadır. Buna rağmen Türkiye ekonomik olarak çok geride kalmış ve ikili siyasi meseleleri ekonomik ilişkilerin tesisi için bir ön şart yapmıştır.

III. ERMENİSTAN-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

Bu çalışmanın hedeflerinden birisi de Türkiye-Ermenistan arasındaki ilişki(sizlik)lere dikkat çekmektir. Bu bağlamda çalışmada İran-Ermenistan ilişkilerine, reel olarak Türkiye ilişkilerinden çok daha sıkı ve ayrıntılı olduğu için, daha çok yer verilmiştir. Bu noktadan hareketle Türkiye de Ermenistan'ı -İran gibi- bağımsızlığını kazandığı yıl bitmeden (1991) resmen tanımıştır. Fakat Sovyetlerin yıkılmasından sonra Türkiye, İran ve Güney Kafkasya ülkeleri arasında tüm bölgeyi kapsayabilecek bir refah alanı; ülkeler arası siyasi farklılıklar, algılamalar ve pratikler nedeniyle oluşturulamamıştır (Çelikkpala ve Veliyev, 2015). Bu eksikliğin Türkiye ve Ermenistan ayağında ise iki temel sorun belirmektedir: soykırım iddiası çatısı altındaki tanıma, toprak ve tazminat istekleri ile Azerbaycan merkezli Dağlık Karabağ ve Nahçıvan sorunlarıdır.¹⁷

Soykırım bağlamında Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşebilmesi için 2009'da iki farklı ve çok önemli protokol imzalanmıştır. Bu protokoller ile (Diplomatik İlişkilerin Kurulması ve Geliştirilmesi Protokolleri) Türkiye ve Ermenistan arasındaki sınırın tanınması, diplomatik temsilciliklerin karşılıklı olarak açılması ve soykırım meselesinin bilimsel bir platformda incelenebilmesi için ortak bir tarih komisyonunun kurulması gibi kararlar alınmıştır. Lakin Ermenistan Anayasa Mahkemesi'nin Ermenilere kesinlikle soykırım yapıldığı ön kabulü nedeniyle ilgili protokoller akim kalmıştır. Bununla birlikte Türkiye'nin 24 Nisan 2014'te Ermenilerin 1915'te yaşadıkları sıkıntı ve trajediden dolayı üzüntü duyduğunu açıklaması; 2015'te Ermenistan Devlet Başkanının, Çanakkale Savaşları'nın yüzüncü yıldönümü etkinliklerine çağrılmasına rağmen Ermenistan ve Rusya'nın Erivan'da soykırım anma etkinliğinde buluşmaları ilişkileri sonuçsuz bırakmıştır. Dolayısıyla 2008'de işleyen futbol diplomasisinin akim kalması¹⁸ Türkiye'nin Ermenistan'la kurmak istediği ilişkilerin yine Ermenistan tarafından desteklenmediğini gösteren ayrı bir sonuçsuz girişim olarak tarihteki yerini almıştır.¹⁹

17 Çalışmamızda bu sorunlar tartışılmayacak olup referans olarak verilmiştir.

18 Ayrıntılı bilgi için bkz. Sever (2015: 89).

19 Oktay'a göre (2014: 1-5) "Ermenistan ve Türkiye yetkililerinin yaptıkları gizli görüşmelerin Rusya üzerinden Bakü'ye servisi, protokollerin hayata geçmemesi için Bakü'nün Türkiye'de yaptığı yoğun baskı ve propagandalar sürecin kesintiye uğramasında etkili olmuştur."

Buna paralel olarak özellikle Suriye krizinde Rusya ile Türkiye'nin farklı tutumları Ermenistan'la ilişkileri de etkileme potansiyeline sahiptir. Özellikle Kasım 2015'te Rus uçağının düşürülmesi olayından sonra Türkiye ile Rusya'nın iki düşman olarak algılanması istenmesi de Türk-Ermeni ilişkilerini olumsuz etkilemiştir.²⁰

Ayrıca Ermenistan'ın hem siyasi hem de ekonomik olarak Rusya'nın desteği altında olduğunu unutmamak gerekir. Bu bağlamda AB ile Ermenistan arasında yürütülen ortaklık antlaşması Rusya'nın onayı ile iptal edilmiş ve Rusya liderliğinde yeni bir gümrük birliği projesi olarak ifade edilebilecek olan *Avrasya Ekonomik Birliği*'ne Ermenistan tarafından katılım sağlanmış (Peter, 2013); hatta Rusya'nın Kırım'ı ilhaki Ermenistan tarafından reddedilmemiştir (Grigoryan, 2014). Buna karşılık Putin'in Rus uçağının düşürülmesinden önce 1915 olayları için "soykırım" ifadesini kullanması da Ermenistan-Rusya ilişkilerinin seviyesini göstermektedir (Hürriyet, 2015).

Bu noktalardan hareketle Ermenistan-Türkiye ilişkilerinin ülkemize bakan tarafının yapıcı olarak eleştirilmesi büyük resmin görülebilmesi için önemlidir. Bu bağlamda Türkiye'nin Minsk grubunda -tarafsız ülke- olmasına rağmen Türk Dışişleri tarafından ifade edilen Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin Dağlık Karabağ problemi var olduğu sürece düzelmeyeceğini açıklaması (İran-Turkish Radio, 2016) ilişkilerin -en azından ekonomik temelde- başlayamaması için bir engeldir. Ayrıca Azerbaycan'ın, sorununun diplomasıyla çözüleceğine inanmaması nedeniyle savaşı tercih etmesini açıklaması²¹ da meselenin sert güç unsurlarıyla şekillendiğini göstermesi açısından önemlidir. Bununla birlikte hem Azerbaycan hem de Türkiye'nin, tarihi ve kültürel faktörlerin etkisiyle, birbirlerinin doğal müttefiki olarak algılanmaları ve devletler için kutsal addedilen egemenlik kavramının ekonomik çıkar ve ilişkilerden çok daha önemli olduğu gerçeği göz önüne alındığında bölgede kalıcı barışın sağlanmasının ve hatta ikili ilişkilerin kurulabilmesinin zorluğu gözler önüne serilmektedir.

Meselenin Batı ile olan ilişkisi ise karmaşıktır. Zira Türkiye, Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki sorunda Batının elindeki en önemli çözüm aracı olarak çözümsüzlük görülmektedir. Zira hem Rusya hem de ABD bu çok taraflı çözümsüzlükten karlı çıkmaktadır. Böylece Rusya için Batının

20 Türkiye ve Rusya ilişkileri, Rusya Büyükelçisine yapılan suikasttan sonra güçlense de gelecekte bu ilişkilerin aynı/hangi boyut ve etkide süreceği belirsizdir.

21 Ermenistan taraflı bir eleştiri için bkz. Ozinian (2016).

Kafkasya'ya girmesi engellenmiş olacak, Batı/ABD içinse çözümsüzlük sonucu güçlenememiş ve Rusya'yı destekleyemeyecek ülkeler –özellikle mali desteklerle– elde tutulmuş olacaktır.

Diğer taraftan konunun İran ayağı da Türkiye'nin yararına görülmemektedir. İran tarafından soykırım iddiası Meclis tarafından tanınmamış olsa bile 2004 yılında İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad'ın soykırım anıtını ziyareti²² ve cumhurbaşkanı yardımcısının Osmanlı döneminde Ermenilere soykırım uygulandığını kabul ettiğini açıklaması (News, 2010) İran ile Ermenistan arasında Türkiye'yi ötelemiş bir politikanın var olduğunu göstermektedir. İran-Türkiye gaz ticareti ise 1990'larda başlamasına, İran'ın en büyük doğalgaz pazarının Türkiye olmasına (günümüzde İran'ın Türkiye'ye doğalgaz ihracatı 10 milyar metreküptür), ikili ekonomik ilişkiler ile İran-Türkiye siyasi ilişkilerinin de derinleşme eğilimine rağmen bu hattın Ermenistan yardımıyla bir denge mekanizması olarak kullanılabilmesi İran-Türkiye ilişkilerini olumsuz etkileme kapasitesini artırmaktadır (Jalilvand, 2013: 4). Buna rağmen özellikle İran tarafından gelen ekonomik/ticari teklifler dikkate alınmalı ve değerlendirilmelidir.²³

İran gibi kendini İslam ve imamet doktriniyle tanımlayan bir devletin Müslüman yoğun bir ülke yerine Hristiyan bir ülkeye destek olması sonucu İran-Ermenistan ilişkilerinde –en azından ekonomik boyutta– zararlı çıkan taraf Türkiye'dir. Ayrıca İran, nükleer antlaşma sonrası Batı ile arasındaki sorunları çözmeye başlamış ve Ermenistan da bunu desteklemiştir. Buna rağmen Türkiye, Ermenistan'ı yok sayarak, *yokluk siyasetiyle*, hiçbir ekonomik ve siyasi kazanım elde edemeyecek; siyasi bir konuyla ilgili endişeleri ekonomik çıkarların önüne geçecektir.

Türkiye'nin uygulayabileceği oportünist dış politikasını savunmak için verilebilecek en tipik örnek Almanya-İsrail ilişkileridir. Zira iki ülke halkları arasında hiçbir aktörün reddetmeyeceği ölçü ve büyüklükte bir soykırım suçu yaşanmış olmasına rağmen iki ülke arasındaki ilişkiler duygusal ve tarihi gerçeklerle değil kazan-kazan odağında şekillenmiştir. Avrupa'da İsrail'in en büyük ticaret ortağı Almanya iken ABD'den sonra dünyada en önemli ikinci ticaret ortağıdır. Ayrıca iki ülke üniversiteleri arasında geniş bilimsel ilişkiler, ortak gençlik ofisleri, kardeş şehir ilişkileri, askeri işbirliği

22 <http://civilnet.am/2015/06/11/voices-tatul-hakobyan-2/>

23 Bu konuyla ilgili en güncel örnek İran Sanayi Bakanı'nın Türkiye-İran ortaklığıyla bir otomobil tasarlayıp dünyaya ihracatının yapılması teklifidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Worldbulletin News (2016).

ve silah ticareti, ortak geliştirilen bir nükleer uyarı sistemi projesi, istihbarat paylaşımı gibi konularda derin ittifaklar kurulmuştur (BICOM, 2005; CRS Report, 2007). Bu örnek Türkiye için benzer olsa da benzer olmayan taraflar da vardır; en başta Türkler Ermenilere soykırım uygulamamıştır ve bu konunun araştırılması için tüm dünyaya arşivlerini açacak kadar kendinden emindir. Buna rağmen Türkiye'nin Ermenistan ile ilişkilerini en azından ekonomik temelde dahi olsa sürdürülebilmesi ve Azerbaycan'ı da bu politikaya ikna edebilmesi için Ermenistan tarafından, oportünist temelli dahi olsa, kabul edilebilir değerde adımların atılması şarttır.

Tüm bu olumsuzluklara rağmen Ermenistan ile Türkiye arasında tesis edilecek bir ilişki Ermenistan tarafından olumlanmaktadır. Zira Ermenistan; siyasi istikrarsızlık, ekonomik geri kalmışlık, göç ve artan işsizlik nedenleriyle uzun vadeli ekonomik sıkıntı içindedir (Aras ve Özbay, 2009). Dolayısıyla "idealist bir bakış açısıyla" ülkeler arası samimi ve önkoşulsuz bir yol çizilmeli, diplomatik ilişkilere başlanmalıdır. Bu bağlamda Türkiye'nin Ermenistan sınırlarını açması, ambargoyu kaldırması ve Türkiye-Ermenistan arasındaki sorunların uluslararası hukuk normlarına göre çözülmesi istekleri tekrar değerlendirilmelidir (Ozinian, 2015). Böylece kurulan ikili ticari ilişkiler ve sınır ötesi işbirliğinin derinleşmesi sonucu artan karşılıklı bağımlılığın ve sirayetinin etkisiyle diplomatik ilişkiler de tesis edilebilecektir. Özellikle Ermeni-Türk sınırının açılması ile sadece ekonomik ilişkiler teşvik edilmeyecek aynı zamanda çatışma eğilimli Güney Kafkasya genelinde istikrar ve güvenliği artırmak için bir ivme olarak da kullanılabilir.24

Bu genel bakış devletlerarası ilişkiler için geçerli analiz ve yorumları haizdir. Bununla birlikte yumuşak güç ve uluslararası ticaretin asıl belirleyicisi olacak halkların birbirlerine karşı besledikleri güven, bölgedeki çatışmaların son bulması için olmazsa olmaz (*sine qua non*) bir gerekliliktir. Bu bağlamda İran halkının Türkiye ve Ermenistan'a olan güvenleri incelenecek ve yorumlanacaktır. Böylece halklar arası ilişkilerde, dolayısıyla ticarete, hangi ülkenin daha güvenilir olduğu ortaya çıkacak ve bu bulgu sonucu Türkiye'nin bölge politikasına bir öneri sunulabilecektir.

24 Güney Kafkasya'da 2018 yılı içerisinde meydana gelecek önemli ekonomik ve siyasi senaryoların analizi için bkz. Konrad-Adenauer-Stiftung Report (2013).

IV. VERİ-YÖNTEM

Araştırmanın evreni, İran'ın başkenti ve en kalabalık şehri olan Tahran'daki 10 devlet üniversitesi özelinde,²⁵ öğretim üyeleri (%26) ile doktora (%50) ve yüksek lisans (%24) öğrencileri olup bu evren, veri temizliğinden sonra kalan 603 kişilik örneklem üzerinden analiz edilmiştir. Örneklemenin yüksek lisans ve üstü katılımcılardan oluşmasının sebebi, eğitim seviyesi artan bireyin İran resmiyle ilgili daha objektif ve net görüşlere sahip olacağı varsayımından kaynaklanmaktadır. Özellikle İran'ın iç ve dış politikası ile ilgili sorulan ve entelektüel birikim gerektiren anket sorularına en net cevabın verilebilmesi için bu örneklem seçilmiş ve lisans öğrencileri örnekleme dâhil edilmemiştir. Bu bağlamda çalışmada örneklemenin temsil kabiliyeti noktasında İran halkından kasıt, dış politikayı takip eden/edebilenlerdir. Anketin dili Farsçadır.

Örneklem seçim metodu, tesadüfi örnekleme yöntemlerinden çok aşamalı örnekleme yöntemidir.²⁶ Şubat-Nisan 2013 tarihleri arasında yapılan çalışmanın bulgularının, daha az kozmopolit yerleşim birimleri ile eğitim seviyesi daha düşük örneklem grupları içerisinde farklılıklar gösterebileceği dikkate alınmalıdır.

İran'da Ermenistan ve Türkiye'ye güven indeksi tek yönlü yoğunluk ölçeği (0-10 arası) ile hazırlanmıştır. Bu bağlamda güven değişkeni; 0-4 (dâhil) arası puanlama Az Güven, 5-7 arası Biraz Güven ve 8-10 puan arası Çok Güven olarak yeniden kodlanmıştır.

Yazarın, ilgili ölçeklerde, geçerlilik ve güvenilirlik kriterleri çerçevesinde bulgulararak literatüre kattığı İran'daki siyasi ve sosyodemografik bulgular bağlamında²⁷ çalışmada yüksek yaş, yüksek gelir ve yüksek dindarlık düzeyine sahip bireyler İran rejiminin destekçileri olarak; düşük yaş, düşük

25 Üniversiteler ve analize tabi katılımcı sayıları şöyledir: Tahran Üniversitesi (189), Azad Üniversiteleri (138), Tabatabai (48), Ez-Zehra (45), Şehid Beheştî (42), Emir Kebir (38), Ulum ve Tahkikat (33), İmam Sadık (30), Peyam-i Nur (21), Tarbiat-e Mo'alem (19). Ayrıca örneklemin tüm akademik camiyayı kapsamaya amacıyla alan araştırması sadece siyaset bilimi öğrencileri ile yapılmamıştır. Bu bağlamda örneklemin %84,2'si (508 katılımcı) *Sosyal Bilimler* başlığı altında (sosyal bilimler ve eğitim bilimleri enstitüleri ile güzel sanatlar, ilahiyat ve hukuk fakülteleri), örneklemin %15,6'sı ise (94 katılımcı) *Fen Bilimleri* başlığı altında (Fen, Mühendislik ve Sağlık Bilimleri) gruplandırılmıştır.

26 Bu yöntem ile örnekleme kümeleri (il, üniversite gibi) belirlendikten sonra bu kümeler arasından rastgele örnekleme yöntemi ile katılımcıların (yaş, cinsiyet, etnisite, mezhep, gelir, dindarlık gibi) kotaları göz önünde bulundurularak anket uygulanmıştır. Her bir kota ile ilgili istatistikî analiz yapılabilmesi için en az 30 örneklem hedeflenmiş ve bu sayıya ulaşana kadar veri toplanmaya çalışılmıştır.

27 Ayrıntılı bilgi için bkz. Okyar (2014).

gelir ve düşük dindarlık düzeyine sahip bireyler ise rejim muhalifi olarak gruplandırılmışlardır.

Yaş değişkeninde 27 yaşından küçük olanlar ile 27 ve daha büyük yaşta olanlar olmak üzere iki gruplama yapılmıştır. En küçük yaşın 21 en büyük yaşın ise 69 olduğu çalışmada 27 yaşından küçükler, örneklemin % 49,4'ünü oluştururken yaşı 27 ve daha büyük olanlar ise örneklemin % 50,6'sını teşkil etmiştir.

Katılımcıların içsel/bireysel tercihleri ile şekillenen Kişisel Dindarlık değişkeni (Omnibus Ölçeği ile 0–10 puan arasında ölçeklendirilmiştir) yeniden kodlanarak 0–4 puan arası Az (290 katılımcı / %48,9) ve 6–10 puan arası *Çok Dindar*²⁸ (103 katılımcı / %17,4) olarak kodlanmıştır. Rejim muhalifleri/memnuniyetsizler ile rejim taraftarları arasındaki farkın daha iyi görülebilmesi için dindarlık ve gelir değişkenlerinde orta dindar ve orta gelirli dâhil edilmemiştir.

Gelir değişkeni de dindarlık değişkenindeki yöntem takip edilerek hazırlanmıştır. Buna göre 200.000–800.000 tuman²⁹ arası geliri olanlar *Alt*, 1.600.001 tuman ve daha fazla geliri olanlar *Üst Gelir Grubu* olarak kodlanmıştır. Katılımcıları en düşük geliri 200.000 tuman ve en yüksek geliri ise 10.000.000 tumandır.

Tablo 2: Bağımsız Değişkenlere Ait Frekans Tablosu

		SIKLIK	GEÇERLİ YÜZDE
Cinsiyet	Erkek	377	62,5
	Kadın	226	37,5
Medeni Hal	Evli	172	28,5
	Bekâr	431	71,5
Öğrenim Durumu	Lisans Mezunu	144	23,9
	Yüksek Lisans Mezunu	305	50,6
	Doktora Öğrencisi/Mezunu	154	25,5
Bilim Dalı	Sosyal Bilimler	508	84,4
	Fen Bilimleri	94	15,6
Meslek	Öğrenci	456	75,7
	Öğretim Elemanı	103	17,1
	Diğer Meslek Grupları	43	7,1
Mezhep	Şii	548	93,4

28 Çalışmada, 6 ve 10 arasındakileri kapsayan çok dindarların 8 ve 10 arasında kodlanması halinde dindarlık değişkeniyle ilgili daha rijit sonuçların çıkacağı çalışmanın önemli bir sınırlılığı ve ayrıntısıdır.

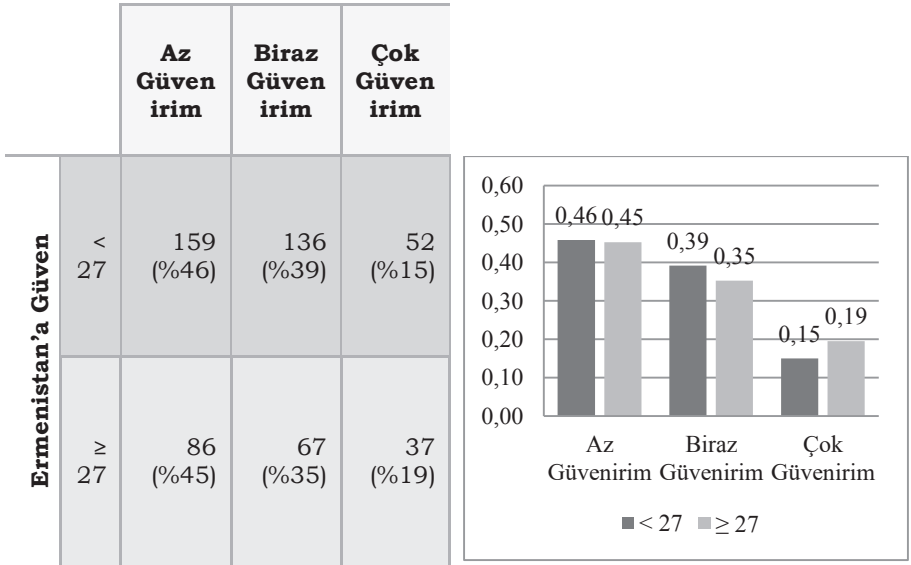
29 1 Tuman=10 İran Riyali=0,001 Türk Lirasıdır.

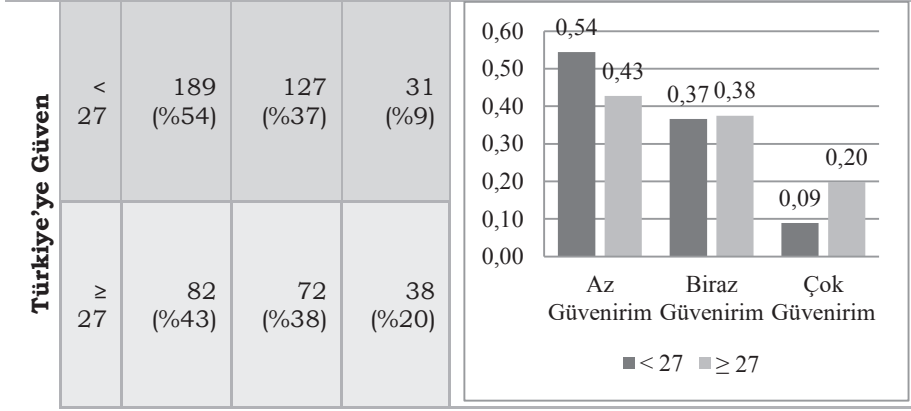
	Sünni	39	6,6
Etnisite	Farsi	129	21,7
	Azeri	51	8,6
	Kürt	36	6,1
	Türk	130	21,8
	Arap	30	5
	Lur	29	4,9
	Aryan	190	31,9
Aylık Gelir	Alt Gelir Grubu	137	33,7
	Orta Gelir Grubu	176	43,3
	Üst Gelir Grubu	93	22,9
Yaş	< 27	298	49,4
	≥ 27	305	50,6
Dindarlık	Az Dindar	290	48,9
	Orta Dindar	200	33,7
	Çok Dindar	103	17,4

V. İRAN'DA GÜVEN İNDEKSLERİ

Bu bölümde, çalışma dâhilindeki alan araştırmasına katılan örneklemin yaş, gelir ve dindarlık özelliklerine göre Ermenistan ve Türkiye'ye güven dereceleri karşılaştırılacak ve elde edilen bulgular yorumlanacaktır.

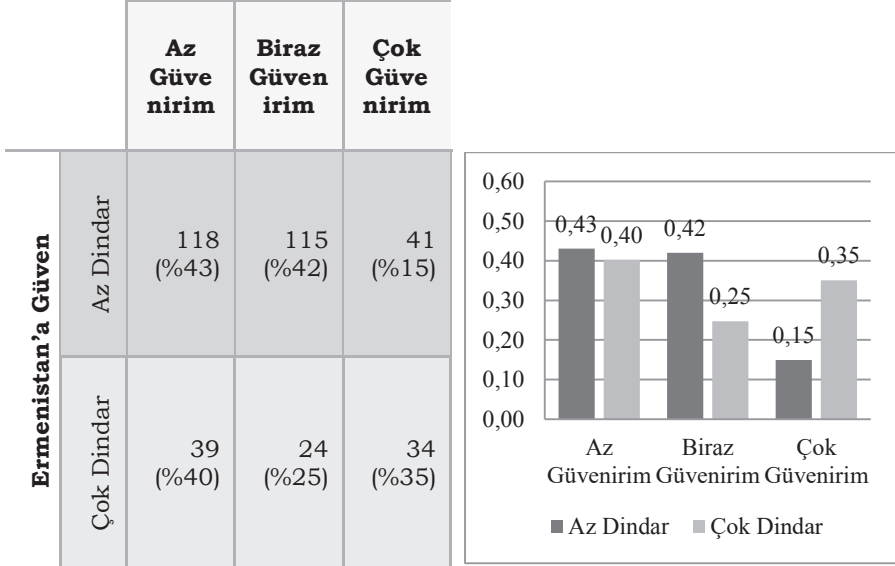
A. İran'da Yaşa Göre Güven İndeksi

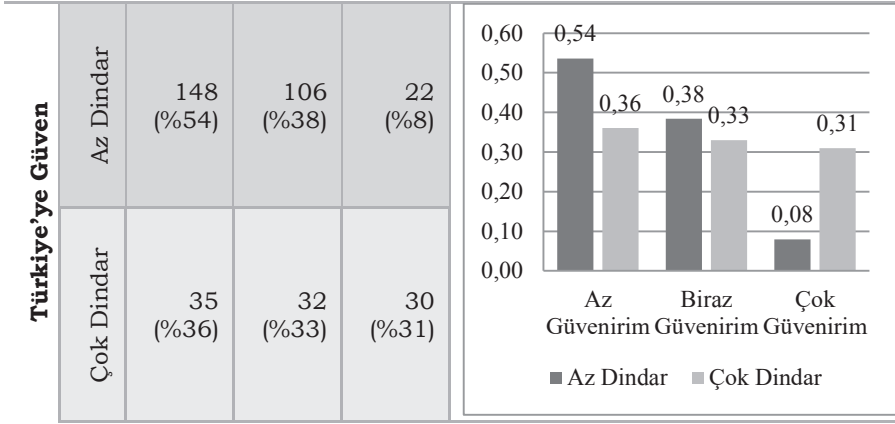




Yaş değişkeni bağlamında çalışmada; 27 yaşından küçük olan ve İran'da rejimden memnuniyetsiz olarak görülen kesim tarafından Türkiye, Ermenistan'a göre nispeten daha az güven duyulan bir ülkedir. Katılımcıların %46'sı (158 katılımcı) Türkiye'ye biraz ya da çok güvenirken bu oran Ermenistan için %54 (188 katılımcı) düzeyindedir. Rejim taraftarlarının ise %58'i (110 katılımcı) Türkiye'ye biraz ya da çok güvenirken bu oran Ermenistan için %54 (114 katılımcı) düzeyindedir.

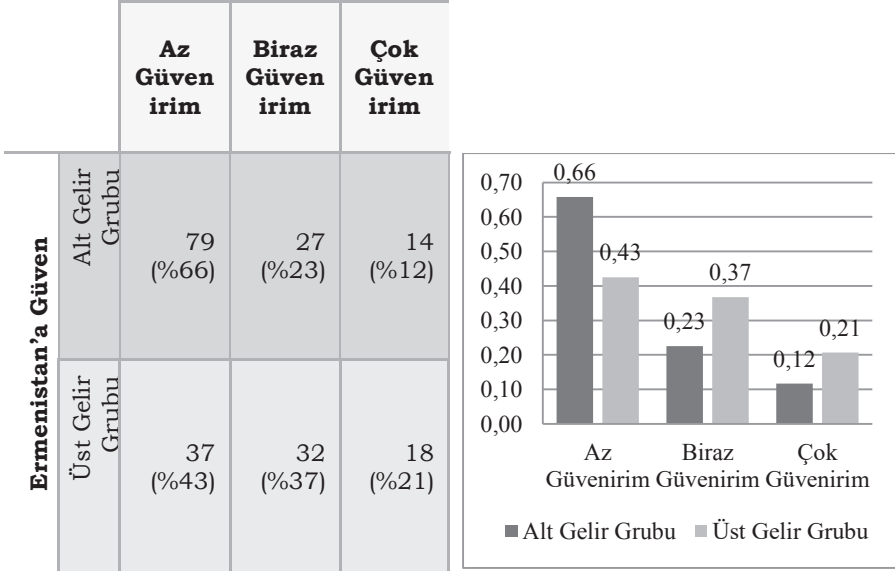
B. İran'da Dindarlığa Göre Güven İndeksi

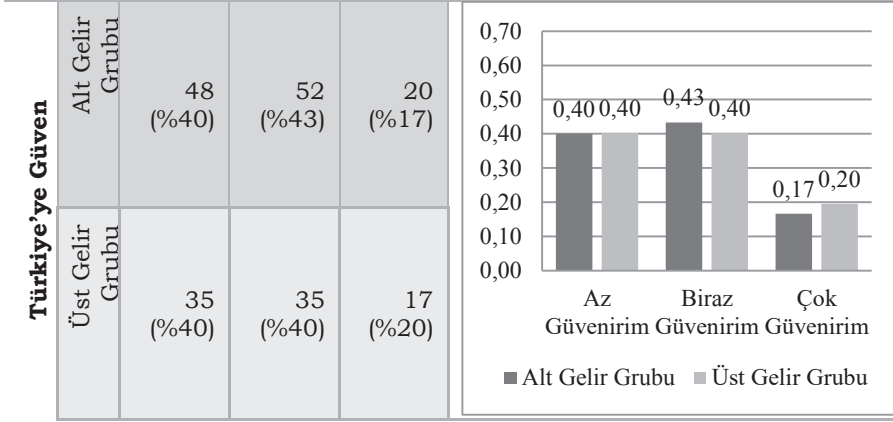




Dindarlık değişkeni bağlamında çalışmada; az dindar olan ve İran'da rejimden memnuniyetsiz olarak kabul edilen kesim tarafından Türkiye, Ermenistan'a göre daha az güven duyulan bir ülkedir. Katılımcıların %46'sı (128 katılımcı) Türkiye'ye çok ya da biraz güvenirken bu oran Ermenistan için %57 (156 katılımcı) düzeyindedir. Rejim taraftarlarının ise %64'ü (62 katılımcı) Türkiye'ye biraz ya da çok güvenirken bu oran Ermenistan için %60 (58 katılımcı) düzeyindedir.

C. İran'da Gelire Göre Güven İndeksi





Gelir değişkeni bağlamında çalışmada; az gelimli olan ve İran'da rejimden memnuniyetsiz olarak kabul edilen kesim tarafından Türkiye, Ermenistan'a göre nispeten daha çok güven duyulan bir ülkedir. Katılımcıların %60'ı (72 katılımcı) Türkiye'ye çok ya da biraz güvenirken bu oran Ermenistan için %35 (50 katılımcı) düzeyindedir. Rejim taraftarlarının ise %60'ı (52 katılımcı) Türkiye'ye biraz ya da çok güvenirken bu oran Ermenistan için %58 (50 katılımcı) düzeyindedir.

Tüm bu veri ve bulgulardan sonra aşağıdaki bağıl değerlendirmeye ulaşılmıştır:

		Yaş	Dindarlık	Gelir
Rejim Muhaliflerinin Bağlı Güvenleri	Türkiye	Negatif	Negatif	<u>Pozitif</u>
	Ermenistan	Pozitif	Pozitif	<u>Negatif</u>
Rejim Yanlılarının Bağlı Güvenleri	Türkiye	Pozitif	Pozitif	<u>Pozitif</u>
	Ermenistan	Negatif	Negatif	<u>Negatif</u>

Buna göre sosyodemografik değişkenlerin temeli olarak kabul edilebilecek yaş ve dindarlık değişkenlerinde Türkiye, İran'daki rejim muhaliflerince Ermenistan'a göre daha az güvenilen bir ülkedir. Konumuzla direkt ilintili olmasa da bundaki temel sebebin başta Türk ve Azeriler olmak üzere İran'daki farklı etnisiteler üzerindeki temel hak ve özgürlüklerdeki beklentilere Türkiye tarafından müdahil olunmamasının yattığı düşünülmektedir.

Bununla birlikte İran'da rejimin temel dinamiği ve destekleyicisi olan rejim yanlıları Türkiye'ye her değişkende daha fazla güvenmektedirler. Bürokratik elitlerin de dâhil olduğu rejim savunucularından oluşan bu grup aynı zamanda İran yönetiminde Türkiye'ye olan temel eğilimi de belirtmektedir.

Bu kesimin gelir ve dolayısıyla ekonomik çıkar algılamaları bağlamında, uluslararası ilişkilerde her ne kadar reel politik eksenli bir denge siyaseti izlense de, Türkiye, Ermenistan'a nazaran daha güvenilen/güvenilmesi gereken bir aktördür. Öyle ki bu görüşü –gelir bağlamında– rejim karşıtları dahi desteklemektedirler.

Tüm bu verilerden hareketle ve idealist bir bakış açısıyla, Türkiye'nin Güney Kafkasya özelinde yumuşak güç temelinde bir denge politikasının anahtarı ekonomik ilişkilerde yatmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin Ermenistan'la – İran'ı ötelemeden– daha yakın ilişkiler tesis etmesi ve fakat bu ilişkilerin ekonomik ve kültürel sektörlerde öncelenmesi gerekmektedir. Zira yukarıdaki bölümlerde de ifade edildiği üzere İran, Ermenistan ile ilişkilerini Türkiye'nin belki de hiçbir zaman ulaşamayacağı ölçüde geliştirmiştir. Dolayısıyla Türkiye ekonomi üzerine temellenmesi koşuluyla hem İran ile (ki verilerden görüldüğü üzere İran yönetimi Türkiye ile en azından ticari olarak ittifaka hazırdır) hem de Ermenistan'la kazan-kazan hedefli ilişkiler tesis etmek zorundadır. Ermenistan–İran ekonomik ilişkilerinde İran'ın önemli bir kazancı olmamasına rağmen buna katlandığı gibi Türkiye de her iki ülkeyle ekonomik müştereklerde buluşmalı, siyasi anlaşmazlıklar ise olmazsa olmaz şart (*sine qua non*) vasfından çıkarılmalı ve bu anlaşmazlıklar bilimsel veri ve yöntemlerle çözüme kavuşturulmalıdır.

VI. SONUÇ

Uluslararası ekonomik bağımlılıkların çatışmaları azaltacağı verisinden hareketle Güney Kafkasya genelinde oluşacak barış/çatışmasızlık ortamı, bölgesel güç olabilmek ve bunu devam ettirebilmek için ekonomik gelişmeye muhtaç Türkiye ve İran gibi ülkeler bağlamında bir gerekliliktir. Bu sorun başta Azerbaycan ve Ermenistan arasında sert güç temelinde çözülmeye çalışılsa ve bu süreç iki ülke arasındaki ilişki(sizlik)lerin devam edeceği beklentisini güçlendirse de özellikle Türkiye ve İran için anılan siyasi anlaşmazlıklar ekonomik gelişme ve çıkarların önüne geçmemelidir. Dolayısıyla çalışmada Güney Kafkasya genelinde ortaya çıkacak çatışmaların ancak ve ancak uluslararası ekonomik bağımlılıklar temelinde çözülebilirse bir fırsata dönüşeceği savunulmuş, aksi durumlarda ise bölgenin sert güç unsurlarıyla yeniden şekilleneceği olasılığının yükseleceği öngörülmüştür.

Bu bağlamda İran ve Ermenistan farklı terazilerin kefelilerindeki iki ülke olmalarına ve kendi terazilerindeki dengelere uymalarına rağmen uluslararası sistemde birbirlerini hem ekonomik hem de siyasi olarak

desteklemektedirler. Zira Dağlık Karabağ işgali sonrası Azerbaycan ve Türkiye'den ötelenmiş bir Ermenistan ile nükleer anlaşma öncesi Batıdan ötelenmiş bir İran arasında ittifak sağlanarak *ötekilikte birliktelik* tesis edilmiştir. Bu ittifak politikasında en zararlı çıkan ülke ise Türkiye'dir. Zira İran, nükleer antlaşma sonrası Batı ile arasındaki sorunları çözmeye başlamış ve Ermenistan da bunu desteklemiştir.

Ayrıca Ermenistan'ın uluslararası ticaretteki iki kapısından en önemlisi olan İran ve İran'ın alternatifsizliği Türkiye'nin –en azından ekonomik olarak– zararınadır. Türkiye'de gerçekleştirilen yatırımların finanse edilmesi ve ülkedeki medeniyet seviyesinin artırılması için Türkiye'nin daha çok ikili ve çok taraflı ekonomik ilişkilere ihtiyacı vardır. Aksi halde Türkiye'nin özellikle 15 Temmuz darbe girişiminden sonra Batı ile yaşadığı anlaşmazlık ve yalnızlaşma eğilimi (Batıdan kopuş) artacağı gibi yaşanabilecek bir eksen kayması sonucu hem ekonomik çıkarlar hem de uluslararası vizyon ve ittifak stratejileri yeniden şekillenmek zorunda kalacaktır. Bu bağlamda İran'ın da –ekonomik temelde– Türkiye'ye, Ermenistan'dan daha çok güven duyması verisi ekonomik ilişkilerin tesisinde (İran'ın da katılımı sağlanarak) çatışmasız bir denge siyasetinin işletilmesi için esas olmalıdır.

Türkiye, Ermenistan ile olan ilişkilerinde en azından gri alanlardaki ekonomik çıkarları değerlendirmelidir. Bunun için ise yegâne şart ortak amaçları belirleyebilmektir. Bu bağlamda Azerbaycan ve Ermenistan'ın sınır kapılarını açması ve tüm sorunları dondurarak ekonomik ilişkileri güçlendirmeleri aşırı iyimser bir başlangıç olarak ortaya atılabilir. Fakat iki ülke arasında ekonomiden daha güçlü bir motivasyon kaynağı olan egemenlik çatışması (ki bu çatışmanın hukuki olarak müsebbibi Ermenistan'dır), diğer ülke ve örgütlerin sorunu çözümsüzlük temelinde çözmek istemeleri (!), İran'ın, belki de Türkiye'nin hiçbir zaman ulaşamayacağı kadar fazlalaşan Ermenistan ticaret ve yatırımlarını sekteye uğratmama isteği, ülke yönetimlerinin bu çatışmayı birlik ve milliyetçilik duygularının taze kalması için canlı tutuyor oluşu, Türkiye'nin Azerbaycan'ın doğal müttefiki algılamasının canlı olması gibi nedenlerde toplumlararası diplomasi işleyememekte, halklar birbirlerine yabancılaştırılmakta, çatışma çözümünün en riskli ve önemli aşaması olan *karanlığa adım atma* yukarıdaki sebeplerden ötürü gerçekleştirilememektedir.

Bununla birlikte Ermenistan da elde edemeyeceğini tahmin ettiği ve rövanş alma maksatlı gibi izlenim yaratan politikalar yerine kazan-kazan hedefli ve ekonomik temelli ilişkilere onay vermelidir. Dolayısıyla ekonomiye nazaran ikincil bir önemde olsa da 2015 yılında yapılan (tartışmalı) anayasa referandumuyla kabul edilen ve yarı başkanlıktan çıkılarak parlamenter demokrasi rejimine geçen Ermenistan'ın Türkiye ile ekonomik ilişkileri güçlendirmesi ülkenin demokrasisinin sağlamaştırılmasında da yararlı olacaktır.

Sonuç olarak Güney Kafkasya'da yumuşak güç temelli bir barış alanının tesisi ancak ve ancak uzlaşya dayalı ekonomik birliklemlerle sağlanabilir. Devletlerarası ekonomik bağımlılık hem Kantçı bir bakış açısıyla hem de sirayet etkisiyle (*spillover effect*) Türkiye ve Ermenistan arasındaki siyasi sorunların olmazsa olmaz şart vasfından çıkarılmasına ve ülkeleri zorlamadan daha fazla bütünleşerek çatışmasızlığın minimuma indirilebilmesine olanak sağlayacaktır. Bununla birlikte kardeş ülke Azerbaycan'ın bu politikaya nasıl uyum sağlayabileceği, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin iyileşmesi halinde Azerbaycan'ın muhtemel tepkileri ve bu tepkilere karşı Türkiye'nin alması gereken (çatışmayı önleyici) önlemler bu çalışmanın sınırları dışında lakin bu çalışmanın devamı olarak cevabı aranması gereken önemli sorunsallardır.

Bu soruların cevabı bulunamaması durumunda ise hem Ortadoğu'daki bitmek bilmez çatışmalar, hem ABD ve AB ile olan anlaşmazlıklar (özellikle 15 Temmuz sonrası), hem Rusya ile mevcut istikrarsız ilişkiler ve hem de Güney Kafkasya'daki güç dengesi mücadeleleri arasında kalan Türkiye'nin bölgesel güç olma kapasitesi olumsuz etkilenecek ve Güney Kafkasya'daki bu sorunlar yumağı *donmuş sorun* olarak kalmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

- ABBAS, Najam. (2015). "Iran, Armenia make series of trade, investment deals", <http://aa.com.tr/en/economy/iran-armenia-make-series-of-trade-investment-deals/13223> (08.09.2015).
- AL-MONITOR HABER AJANSI. (2015). "Iran sets its sights on Armenia", <http://al-monitor.com/pulse/en/originals/2015/11/iran-armenia-cooperation.html#> (18.01.2016).
- ARAS, Bülent ve Fatih ÖZBAY. (2009). *Türkiye ve Ermenistan: Statüko ve Normalleşme Arasında Kafkasya Siyaseti*, SETA Rapor 12 (İstanbul).
- ATTAR, Aygün. (2006). *İran'ın Etnik Yapısı*, Ankara: Divan Yayıncılık.
- ATUN, Ata. "Ermenistan İran İlişkisi", <http://haber7.com/yazarlar/prof-dr-ata-atun/1048527-ermenistan-iran-iliskisi> (12.07.2013).
- BARAN, Zeyno. (2006). *Lithuanian Energy Security: Challenges And Choices*, Hudson Institute Report New York.

- BENHABİB, Seyla. (2006). *Another Cosmopolitanism*, Oxford: Oxford University Press.
- BICOM. (2005). "The Israel-German Special Relationship", http://web.archive.org/web/20070312180139/http://www.bicom.org.uk/publications/israels_foreign_relations/s/1207/the-israel-german-special-relationship/ (23 Kasım 2005).
- BOARDMAN, John; Hammond, Nicholas; Lewis, David; Ostwald, Martin. (1988). *The Cambridge Ancient History Second Edition Volume IV: Persia, Greece and the Western Mediterranean: C. 525 to 479 B.C.* Cambridge: Cambridge University Press.
- BOUMOUTIAN, George. (2006). *A Concise History Of The Armenian People (From Ancient Times to the Present), Fifth Edition*, Costa Mesa: Mazda Publishers.
- CAGAPTAY, Soner ve Murinson, Alexander. (2005). *Good Relations between Azerbaijan and Israel: A Model for Other Muslim States in Eurasia?* Washington: The Washington Institute for Near East Policy Press.
- CIA. (2016). "The World Factbook", <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/> (12.02.2016).
- CIVIL HABER AJANSI. (2015). "Armenia, Iran, Georgia, Russia Agree to Work on Interlinked Power Transmission System", <http://www.civil.ge/eng/article.php?id=28879> (24.12.2015).
- COBBAN, Alfred. (1969). *Rousseau and the Modern State* (North Haven: Archon Books).
- CRS Report for Congress, "Germany's Relations with Israel: Background and Implications for German Middle East Policy", <https://www.fas.org/spp/crs/row/RL33808.pdf> (19 Ocak 2007).
- CURTIS, Glenn. (1995). *Armenia, Azerbaijan, and Georgia Country Studies*, Washington: Federal Research Division Library of Congress Press.
- ÇELİKPALA, Mitat ve Veliyev, Cavid. (2015). *Azerbaijan-Georgia-Turkey: An Example of a Successful Regional Cooperation*, Center for International and European Studies Policy Brief (İstanbul).
- DAVTYAN, Erik. (2014). "The Role of Infrastructure in International Relations: The Case of South Caucasus", *International Journal of Social Sciences*, Cilt 3, Sayı 4, ss. 22-38.
- DJALILI, Mohammad-Reza ve Kellner, Thierry. (2012). "Iran/Turquie Röportajı", <http://rfi.fr/emission/20120930-1-iranturquie/> (30.09.2012).
- ERMENİ HABER AJANSI. "Ermenistan'la ilişkilerinin geliştirilmesi İran dış politikasının önceliklerindedir", <http://ermenihaber.am/tr/news/2016/01/21/Cihangiri-Ermenistan-%C4%B0ran/74441> (21.01.2016).
- ERTUĞRUL, Doğan. (2007). "Değişen İran Yazı Dizisi", *Radikal Gazetesi* (24.01.2007).
- GASİMLİ, Vusal, Zaur Shiriyeve, Zulfıyya Valiyeva. (2011). *Iranian-Armenian Relations: Geopolitical Reality versus Political Statements*, Center for Strategic Studies (Baku).
- GRESH, Geoffrey. (2006). "Coddling the Caucasus: Iran's Strategic Relationship with Azerbaijan and Armenia", *Caucasian Review of International Affairs*, Cilt 1, Sayı 1, ss. 1-13.
- GRIGORYAN, Armen. "Armenia's Increasing Dependence on Russia", <http://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/12972-armenias-increasing-dependence-on-russia.html> (07.05.2014).
- HAAS, Ernst B. (1961). "International Integration: The European and the Universal Process", içinde *Limits and Problems of European Integration: The Conference of May 30-June 2*, ss. 6-36, Dordrecht: Springer Science+Business Media.
- HÜRRİYET HABER AJANSI. "Başbakan Ahmet Davutoğlu: "Minsk Grubu'nun tarafsızlığına gölge düşürüyor", <http://www.hurriyet.com.tr/basbakan-ahmet-davutoglu-minsk-grubunun-tarafsizligina-golge-dusuruyor-28821066> (24.05.2015).

- İRAN TURKİSH RADIÖ. “Çavuşoğlu: Türkiye–Ermenistan ilişkileri Karabağ problemi varken düzelmeyecek”, <http://turkish.trib.ir/haberler/turkiye/item/349950> (16.01.2016).
- JALILVAND, David Ramin. (2013). *Iran’s gas exports: Can past failure become future success?*, Oxford Institute for Energy Studies Report.
- KANT, Immanuel. (2006). *Toward Perpetual Peace and Other Writings on Politics, Peace, and History (Edited and with an Introduction by Pauline Kleingeld)*, New Haven: Yale University Press.
- KASIM, Kamer. (2011). *Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya*, Ankara: USAK Yayınları.
- KEOHANE, Robert O. ve Nye Jr., Joseph S. (2012). *Power & Interdependence, Fourth Edition*, Boston: Longman Press.
- KONRAD Adenauer Stiftung Report. (2013). *The South Caucasus 2018: Facts, Trends, Future Scenarios*, http://www.kas.de/wf/doc/kas_35353-1522-22-30.pdf?130912141452.
- LEE, Barbara. (2016). “Members of Congress urge ‘reinforced’ U.S.–Armenia ties”, <http://lee.house.gov/news/in-the-news/members-of-congress-urge-reinforced-us-armenia-ties> (25.01.2016).
- MEHR HABER AJANSI. (2016). “Iran, Armenia paragons of friendly ties”, <http://en.mehrnews.com/news/113854/Iran-Armenia-paragons-of-friendly-ties> (25.01.2016).
- MIDDLE EAST RAIL PROJECTS REPORT. (2013). <http://www.totalrail.org/2013/05/07/download-middle-east-rail-projects-report/> (07.05.2013).
- MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF THE REPUBLIC OF ARMENIA. (2012). *Bilateral Relations: The Islamic Republic of Iran*, <http://mfa.am/en/country-by-country/ir/> (01.11.2012).
- MONIQUET, Claude ve Racimora, William. “The Armenian–Iran Relationship”, <http://www.esisc.org/publications/analyses/the-armenian-iran-relationships> (17.01.2013).
- NATIONAL STATISTICAL SERVICE OF REPUBLIC OF ARMANIA. (2016). [http://www.armstat.am/en/?nid=380&thid\[\]=792&years\[\]=2015&year\[\]=2015&submit=Search](http://www.armstat.am/en/?nid=380&thid[]=792&years[]=2015&year[]=2015&submit=Search) (12.02.2016).
- NEWS HABER AJANSI. (2010). “Iran’s leadership recognizes Armenian Genocide, PAP member says”, <http://news.am/eng/news/29008.html> (27.08.2010).
- NIXEY, James. (2012). *The Long Goodbye: Waning Russian Influence in the South Caucasus and Central Asia*, Chatham House Report (London).
- OKTAY, Hasan. (2014), “Ermenistan Diplomasisi ve Türkiye”, *Yeni Türkiye*, Sayı 60, ss. 1–5.
- OKYAR, Onur. (2014). *İran ve Demokrasi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- OZİNİAN, Alin, (2016), “Nalbandyan’dan 2015’e bakış”, <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/14257/nalbandyandan-2015e-bakis> (04.02.2016).
- OZİNİAN, Alin. (2015). “Türkiye ‘Bağımsız Ermenistan’ fikrine bunca yıldır hâlâ alışamadı”, <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/10793/turkiye-bagimsiz-ermenistan-fikrine-bunca-yildir-hl-alisamadi> (06.03.2015).
- PETER, Laurence. (2013). “Armenia rift over trade deal fuels EU–Russia tension”, <http://www.bbc.com/news/world-europe-23975951> (05.09.2013).
- PRESS HABER AJANSI. (2011). “Armenia Recognizes, Iran’s N Right”, <http://edition.presstv.ir/detail/162441.html> (28.01.2011).
- PRESS HABER AJANSI. (2016). “Iran to raise Armenia gas exports fivefold”, <http://www.presstv.ir/Detail/2016/02/07/449139/Iran-to-rise-Armenia-gas-exports-fivefold-> (07.02.2016).
- SARAÇLI, Murat. (2008). “İran’da Azınlıklar”, *Akademik Ortadoğu Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, ss. 159–180.
- SCHMITTER, Philippe C. (2005). “Ernst B. Haas and the legacy of neofunctionalism”, *Journal of European Public Policy*, Cilt 12, Sayı 2, ss. 255–272.

- SEVER, Ahmet. (2015). *Abdullah Gül ile 12 Yıl Yaşadım, Gördüm, Yazdım*, İstanbul: Doğan Kitap.
- SHAMS, Seyed ve Dogaheh, Shafiei. (2015). "Economical Relationship of Islamic Republic of Iran with Republic of Armenia", *International Journal of Review in Life Sciences*, Cilt 5, Sayı 11, ss. 287–292.
- SOCOR, Vladimir. (2007). "Iran–Armenia Gas Pipeline: Far More Than Meets the Eye", *Eurasia Daily Monitor*, Cilt 4, Sayı 56, <https://jamestown.org/program/iran-armenia-gas-pipeline-far-more-than-meets-the-eye/>.
- SULEYMANOV, Emil ve Ditrych, Ondrej. (2007). "Iran and Azerbaijan: A Contested Neighborhood", *Middle East Policy*, Cilt 14, Sayı 2, ss. 101–116.
- WILSON, Ernest. (2008). "Hard Power, Soft Power, Smart Power", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Cilt 616, Sayı 1, ss. 110–124.
- WORLDBULLETIN NEWS. (2016). "Iran's surprises Turkey with joint car production offer", <http://www.worldbulletin.net/middle-east/172249/irans-surprises-turkey-with-joint-car-production-offer> (03.05.2016).

KALKINMA VE DEVLET ALGISI: ÇORUM ÖRNEĞİ*

Sevinç ÖZALP¹

Atıf/©: Özalp, Sevinç (2017). *Kalkınma ve Devlet Algısı: Çorum Örneği*. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.1207-1234

Özet: Bu çalışmanın amacı kapitalizmin tarihsel aşamalarına göre kalkınma fikrini ele almak, özellikle de küreselleşme sürecinde neoliberal ideolojinin, kalkınma adına devletin yönetim yapısı ve işlevlerini nasıl dönüştürdüğünü açıklamaktır. Çalışma bu dönüşümün, Çorum ili özelinde bürokrasi ve sanayici tarafından nasıl algılandığı sorusuna yanıt aramaktadır. Bu amaçla çalışmanın birinci bölümünde kalkınma kavramı, kapitalizmin tarihsel gelişim sürecine bağımlı bir değişken olarak tanımlanmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde, devlette yaşanan dönüşümün Çorum ilinde bürokrasi ve sanayici tarafından nasıl algılandığına dair alan araştırmasının sonuçlarına yer verilmektedir. Son bölümde ise sonuçların değerlendirilmesi yapılmaktadır.

Anahtar Kavramlar: Kalkınma, Neoliberal Politikalar, Düzenleyici Devlet.

Development and Government Perception: The Case of Çorum

Citation/©: Özalp, Sevinç. (2017). *Development and Government Perception: The Case of Çorum*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp.1207-1234

Abstract: The purpose of this study is to deal with the idea of development according to the historical stages of capitalism, and especially to explain how neoliberal ideology transformed the administrative structure and operation of the state in the process of globalization through development concept. The study seeks an answer for how they are perceived by local bureaucracy and capital in Çorum locally. For this purpose, in the first part of the study, the development concept described as a dependent variable of the historical development capitalism. In the second part, the results of the field research was included about how transformation at the state is perceived by local bureaucracy and capital in Çorum. In the last part of study the results are analysed.

Keywords: Development, Neoliberal Policies, Regulatory Government.

Makale Geliş Tarihi: 15.06.2017/ Makale Kabul Tarihi: 18.10.2017

* Bu çalışma Aralık 2015 yılında Ankara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Yönetim Bilimleri alanında tamamlanan "Devletin İktisadi Kalkınmaya Yönelik Örgütlenmesi: Çorum İli Örneği" adlı doktora tezinden türetilmiştir.

¹ Yrd. Doç. Dr., Hitit Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, e-posta: s_soyocak@yahoo.com

I.GİRİŞ

Kapitalizmin tarihsel aşamalarına göre kalkınma fikrine, farklı dönemlerde farklı anlamlar yüklendiği, farklı söylemler geliştirildiği görülmektedir. Ancak bu farklı anlamlar ve söylemler ile “kalkınma” yaklaşımı farklı açılardan değerlendirilse de kavramın dayandırıldığı ideolojik fikir pek de değişmemiş gibidir. Çünkü kavrama yüklenen içeriklerin ve bu yöndeki söylemlerin, sermaye birikimi açısından güçlü taraf tarafından belirlendiği bir gerçektir.

II. Dünya Savaşı sonrasında “kalkınma”, sanayileşme sürecine geç başladıkları için, gelişmiş/ kalkınmış ülkelerin refah seviyelerinin altında kalan ve böylece Avrupa'nın ilerlemeci tarih anlayışı çerçevesinde az gelişmiş/gelişmekte olan olarak kabul edilen ve adlandırılan ülkeler için, anahtar bir kavram olarak sunulmuştur. Kapitalist sistemde hegemonik bir güç konumuna gelen Amerika ve diğer gelişmiş ülkelerin tek taraflı ve dışarıdan bakış açısıyla belirleyici oldukları bu süreçte kalkınma kavramı, geri kalmışlıktan kurtulmanın ekonomik boyutuna indirgenip sanayileşme ile özdeşleştirilirken, kalkınma; kapitalist sistemin sürdürülebilirliği ve dünya kapitalizminin yeniden yapılandırılmasının aracı konumunda yüceltilmiştir. Kapitalizmin ilk büyük krizi olarak kabul edilen 1929 Ekonomik Buhran'ın ardından kapitalist sistemin işlerliğini sağlama ve piyasalara olan güven kaybını aşma çabasında kalkınma çağrısı devlet öncülüğünde gerçekleştirilmiştir. Diğer bir ifadeyle, kapitalist sistemin özü ve ekonomik gelişmişliğin temel belirleyicisi olarak kabul edilen sermaye birikim sürecinin devamlılığı, devlet eliyle gerçekleştirilecek ‘kalkınma’ ile mümkün görülmüştür.

Kalkınma kavramı tüm toplumların yararına, ‘ortak refah’ algısı üzerinden meşrulaştırılırken, Batı kökenli ‘modernleşme kuramları’ başlığı altında ortaya atılan çeşitli kalkınma strateji ve politikaları, diğer devletlere ‘ortak refaha’ ulaşma telkininde müdahale araçları olarak kullanılmışlardır. Kalkınma, bir tür havuç gösterme şeklinde azgelişmiş ülkelere sunulan ‘iyiye-güzele-refaha’ ulaşmak için izlenecek yol haritası şekline büründürülmüş; teknik bir süreç haline dönüştürülmüş; teknik olanın sorgulanamazlığında azgelişmiş ülkeler için kabulü de kolaylaştırılmıştır.

Teknik süreçte ilk adım dış yardımlar ve bu dış yardımların kullanılmasının öznesi olarak görülen devlet/ bürokrasinin yeniden yapılandırılması olmuştur. Az gelişmiş ülkelerde kalkınmanın gerçekleşmesi ve sermaye birikim sürecinin oluşumu ve sürekliliği ‘idari reformlar’ çerçevesinde yeniden

yapılan devletlerin eline bırakılmıştır. Böylece geri kalmış ama geri kalmışlığı biraz da geri bırakılmış olmalarından kaynaklı ülkelerde kalkınma, devlet eliyle planlar yapılarak, programlar uygulanarak ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi ile eş anlamlı kabul edilmiştir. Kalkınmanın idaresinde (karar verme ve uygulama) tek ve en önemli aktör, merkezîyetçi devlet ve onun politikaları olarak görülmüştür.

Bu çerçevede 1945–1970 arası yıllarda Keynesyen politikalar üzerinden örgütlenen; toplumsal kaynakların bir plan çerçevesinde yönetilmesini öngören; kapitalist sermaye birikim sürecini ve sanayileşmeyi devlet merkezli politikalarla destekleyen kalkınma fikri, “ortak refah” a ulaşmanın anahtarı olarak kabul edilmiştir. Ancak kalkınma söylemi ile devletin işlevlerini ve ekonomide rolünü genişleten kapitalist sistem, 1970’lerle, tersine bir görüş benimser niteliktedir. Bu dönemin kalkınma fikri, 1980’lerle birlikte değerini yitirmeye başlamış gözükmektedir.

1970’lerin sonunda erken kapitalistleşen ülkelerde yoğun sermaye birikiminin getirdiği mali krizden devlet sorumlu tutulurken; ekonomiye olan müdahalesi bağlamında, devlet yönetimi, işlevleri ve örgütlenmesi yeniden tartışılmaya başlanmıştır. Buna göre gelişmiş kapitalist ülkelerin belirleyiciliğinde, devlet eliyle kalkınma geri plana atılırken, sistemin kendisini yeniden üretebilmesinin yolu neoliberal politikalar çerçevesinde yeniden tanımlanmıştır.

Böylece II. Dünya Savaşı sonrası Batı veya gelişmiş/ merkez ülkeler tarafından kalkınma için sunulan reçete ve politikalar, bu dönemle birlikte küreselleşme adına sunulmuştur. Buna göre yeni dönemde ulusal kalkınmacılık iflas etmiş, iç pazara dayalı sermaye birikimi yerini dünya pazarları ile bütünleşme ve ihracata dayalı bir birikim modeline bırakmıştır. Azgelişmiş ülkeler için de küreselleşme ve neoliberalizm de tek yol ilan edilmiştir.

Küreselleşme ve neoliberal politikalar; deregülasyon, rekabet ve piyasa ilkelerini vurgularken, yeni kapitalist sermaye birikimi aşamasında yeni gereksinim ‘küresel piyasa’ olarak belirlenmiştir. Böylece küreselleşmenin getirdiği rekabet koşulları, küresel çapta sermaye birikim ve üretim çabası, devletin işlevlerinin ve örgütlenmesinin de sorgulanmasına neden olurken, neoliberal politikaların belirleyiciliğinde, devlet/ bürokrasi ve sahip olduğu iktisadi araçlar değişime konu olmuştur. Yeni dönem ile sermayenin küresel dolaşımı ve üretim ilişkileri dünyada yeni bir iş bölümü üzerinden

örgütlenirken (Dikmen, 2000: 287), merkeziyetçi ulus devlet ve politikaları da geri plana itilmiştir.

Bütünleşme sürecinde, yeni dünya düzeninin kalkınma modeli; küresel sisteme eklenme, küresel piyasa ve aktörler tarafından belirlenen ekonomik ilişkilerin sunduğu fırsatları, rekabet ve çoğulculuk ilkesi temelinde yaratmak ve kullanmak olarak kabul edilmiştir. Devlet eliyle ekonomik kalkınma bu süreçte anlamsızlaşırken, özellikle az gelişmiş ülkelerin kamu yönetimi/ bürokrasisi, “dünya ile bütünleşme sürecini yönetmek” üzere kurgulanmıştır (Güler, 2005: 19). 1945 sonrası kalkınma reçeteleri doğrultusunda dayatılan ‘idari reformlar’ yerini küresel piyasalara entegre olma yolunda ‘yapısal uyarlamalar’a bırakırken; daha çok, ekonomik ve mali nitelikteki reformlar (serbestleştirme, özelleştirme, vb.), devletin ekonomiye müdahalesini azaltma ve ekonomik kalkınmayı piyasa üzerinden sağlama amacındadır.

Ancak, 1980’lerin daha az devlet, daha çok piyasa ilkesinin istenilen başarıyı sağlamaması ve 1990’ların sonuna doğru kapitalizmin girdiği yeni kriz (Asya/Rusya Krizleri) sonrası kalkınma kavramı, yeni bir biçimle gündeme taşınmış ve devlet etrafında biçimlenen tartışmalara yol açmıştır. Ama bu kez devlete yüklenen işlev, piyasa işlerliğinin ve gelişiminin sürekliliğini sağlama yönünde; piyasa lehine düzenleyicilik olmuştur. Piyasa dostu düzenleyici bir devlet ile piyasanın el ele verdiği yeni sürecin yönetim modeli de ‘iyi yönetim’ (good governance) olarak kabul edilmiştir. Bu süreçte, merkeziyetçi devlet ya da tek başına piyasa eliyle kalkınma büyük bir yanlış olarak değerlendirilirken, ‘ortak refah’a ulaşma yolunda ‘birlikte yönetim’ ilkesini ön plana çıkaran yönetim zihniyeti, devlet/ bürokrasi desteği yanı sıra sivil toplum kuruluşlarını da kalkınma sürecine dâhil etmiştir. Buna göre yönetim, siyasal iktidar ve yönetim örgütlenmesinin her ölçeğinde demokratikleşme sağlayacağı gibi, demokrasi temelinde alınacak kararlar da herkesin çıkarı ve faydası doğrultusunda olacaktır. Özellikle merkeziyetçi devletin, küreselleşme ile değişen ve çeşitlenen toplumsal ve bireysel ihtiyaçları karşılamakta yetersiz kaldığı bu süreçte, hizmetler devleti tamamlayan başta piyasa olmak üzere diğer aktörler eliyle sağlanacaktır. Bu fikir ise yerleşmenin ve yerel aktörlerin ön plana çıkarılmasına neden olacaktır.

Küreselleşmenin aktörleri tarafından da desteklenen bu unsurlar ve geliştirilen söylemler, süreci ortak refah doğrultusunda olumlusa da; öne

sürülen politikaların sermayenin yeniden üretimi ve planlaması amacı taşıdığı öne sürülebilir. Bu amaçla yerelleşme, yönetim, liberalizasyon, rekabet, sivil toplum, girişimcilik vb. gibi unsurların ulus-üstü ve ulus-altı birimlerde gündeme getirildiği görülmektedir.

Bu çalışma, kapitalizmin tarihsel aşamalarına göre kalkınma fikrine yüklenen anlamın geçirdiği ideolojik dönüşüme paralel, devlet örgütlenmesinde ve işlevlerinde meydana getirilen değişikliklerin; özellikle de 1980 sonrası neoliberal ideolojinin kalkınma için savunduğu yerel politikalar ile değişen devlet örgütlenmesinin Çorum ili özelinde, bürokrasi ve sanayici tarafından nasıl algılandığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaçla çalışmanın ilk bölümü, kalkınma kavramının geçirdiği ideolojik dönüşümü ve bu dönüşümün devlet örgütlenmesini ele alırken, ikinci bölüm Çorum ili özelinde kalkınma ve kalkınma yönetiminde devlette yaşanan dönüşüme ilişkin algıyı ölçme amacıyla gerçekleştirilen saha çalışmasına yer vermektedir. Son bölüm ise sonuç ve değerlendirmeden oluşmaktadır.

II. KAPİTALİZME GÖRE ŞEKİLLEN(DİRİL)EN KAVRAM: KALKINMA

Türk Dil Kurumu'nda 'kavram' kelimesi, "*bir nesnenin veya düşüncenin zihindeki soyut ve genel tasarımı*" olarak tanımlanmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, 'herkesin çıkarı doğrultusunda, ortak iyiye ulaşma fikrinin zihinlerdeki soyut ve genel tasarımı da, ifadesini 'kalkınma' kavramında bulmuştur. Bu ortak iyi fikri, iktisadi boyutta ele alınırken, toplumların/devletlerin çıkarı, genel refahı, gerçekleştirmeleri gereken ekonomik değişime bağlanmıştır. Ancak her ne kadar II. Dünya Savaşı sonrasında ekonomik anlamı ile kullanımı yoğunlaşsa da kalkınma kavramının bu boyutta algılanışının aslında kapitalist ilişkilerle farklılaşan toplumlar arasında yaratılan hiyerarşi ile ortaya çıktığı ve o dönem için bu fikrin 'ilerleme' kavramıyla vuku bulduğu söylenebilir.

Günlük konuşma dilinde kalkınma veya bazıları tarafından aynı anlamda kullanılan gelişme kavramı²; "*bir nesnenin veya organizmanın sahip olduğu potansiyeli, eksiksiz bir biçime ulaşmaya kadar harekete geçiren bir süreç olarak tanımlanmaktadır*" (Estevo, 2007: 21). Toplumsal alanda bu kavram; toplumların sahip oldukları potansiyeli toplumsal ilişkiler sonucunda yeniden üretmeleri ile eksiksiz ve daha donanımlı hale gelmeleridir (Ercan, 2009: 17). Bu donanımlı hale gelme durumu bağlamında kalkınma/gelişme kavramı; var

² Gelişme kavramını kullanan bazı yazarlar; Fuat Ercan, Tolga Tören, Nazım Öztürk.

olanın üzerinden gerçekleşen bir değişim ve bu değişimin yarattığı “ilerleme” olarak algılanmaktadır. Böylece “gelecekteki yeni-daha iyi- olanın karşıtı olan geçmişin-kötü- farklılığını vurgulayan ilerleme” (Kosselleck, 2007:73) anlayışı temelinde ifadesini bulan kalkınma ya da gelişme hali, ‘ortak iyi’ nesnellığı çerçevesinde de sunulunca tartışmasız kabul edilmiştir.

“*Kalkınmanın ilk hali olarak*” da kabul gören ilerleme, başlangıçta “kapitalist ilişki ve kurumsallaşmaların gerek Avrupa’da, gerekse kapitalizmin sömürgecilik yoluyla yayıldığı/genişlediği diğer coğrafyalarda “meşru” ve dolayısıyla “doğal olduğuna dair bir inancın yerleşmesine” hizmet etmiş ve kapitalizmi, kapitalist ilişkileri idealleştirmiştir (Türkay, 2005:32). Bu idealleştirme 18.yüzyıl Avrupa kıtasında Aydınlanma Çağı olarak da kabul edilen dönemde yaşanan bilimsel, siyasi, kültürel ve endüstriyel ilerlemelerle başlarken, o döneme kadar benzer özelliklere sahip toplumların ayrışmasına da neden olmuştur (İçli, 2003: 101). Amin (2007:93) ise bu sürecin başlangıcını Rönesans kabul ederken, “Rönesans ile birlikte Avrupa’da belirginleşen kapitalist toplumun diğer toplumlar üzerindeki etkisinin modern dünyanın biçimlenmesini sağladığını” belirtmektedir. Böylece Rönesans ile başlayıp Aydınlanma ile devam eden sürecin bir ürünü olan modern ve kapitalist toplumlar sahip oldukları bilgi ve teknik temelinde kendilerini gelişme/kalkınma simgesi olarak konumlandırırlarken, diğer toplumlar üzerinde üstünlük kurmaya çalışmışlardır. Özellikle de Sanayi Devrimi ardından yükselen sanayi kapitalizmin getirdiği yeni yaşam ve üretim biçiminin, hem Batı hem de Batı dışındaki toplumlar tarafından ‘ilerleme’ olarak kabulü, Batılı ülkelerin hem kalkınmanın tanımı hem de ideali olarak karşımıza çıkmalarını sağlamıştır. Bu süreç içerisinde bir yandan erken kapitalistleşmiş toplumların toplumsal özellikleri idealize edilmiş, diğer yandan bu ideal üzerinden “geç kapitalistlerin ne kadar geri ve az gelişmiş” oldukları tanımlanmış olmuştur (Ercan ve Biçer, 2006). Bir anlamda toplumlar arasında kapitalist ilişkilerin gelişmişliği ve ülkelerin sahip olduğu sermaye birikimleri paralelinde hiyerarşi yaratılmış sermaye birikimlerini erken sağlamaları nedeniyle dünyanın bir kısmı gelişmişler kutbunda, bu sürece geç kalanlar, gelişmemiş veya az gelişmişler kutbunda yer alıyor kabul edilmişlerdir (Öztürk, 2005: 79). Bu bağlamda kalkınma, kapitalist sistemin özünü oluşturan ‘sermaye birikimine bağlı bir gerçeklik’ olarak (Ercan ve Biçer, 2005:64) ve kapitalist bir uygarlığın çok özel ürünü olarak belirlemiştir (Partant, 2002: 24). Temeli ilkel sermaye birikimine dayandırılan ve buradan türetilen kalkınma algısı, kapitalist sistemin yeniden üretimine yönelik farklı

sermaye birikimlerine paralel biçimde yeniden şekillendirilerek gündeme getirilmiştir. Kapitalist bir mantıkla yaratılan bu farklı algılamalara karşın, bu süreçte değişmeden kalan tek şey ise kapitalist sistem ve ilişkilerin geliştiği toplumların ve devletlerin hep kalkınmış/gelişmiş olmalarıdır.

18. ve 19. yüzyıllarda gerçekleşen Sanayi Devrimi sonucu yükselen kapitalist ilişkilerle birlikte değişen sermaye birikimi, kalkınmanın daha farklı bir içerikte gündeme getirilmesine neden olmuştur. Sanayi Devrimi sonrasında daha kutuplu bir dünya düzeninde, daha yaygın olarak kullanılmaya başlanan kalkınma ve temelinde ilerleme (Başkaya, 2000:19), artık daha sanayileşme odaklıdır. Sanayi kapitalizminin getirdiği üretim artışı daha ve daha fazla kâr arayışı özellikle kapitalistleşme sürecini erken yaşayan ülkeleri yeni pazar, yeni hammadde ve daha ucuz emek arayışına yöneltirken, yeryüzü üzerinde yaşayan toplumlarıyla birlikte bu devletlerin genişlemeci politikalarının mekânı haline gelmiştir. Klasik sömürgecilik olarak adlandırılan bu dönem 1930'lara kadar devam ederken, güçlü devletler hâkimiyetleri altında olan zayıf devletlere bir uluslararası iktisadi sömürü sistemi politikası uygulamışlardır. Bu politikalar özellikle Sanayi Devrimi'nin yaşandığı İngiltere ve birçok Batı Avrupa ülkesinde benimsenirken; örneğin Britanya gibi ülkeler, 18. yüzyılda, bir yandan kendi ülkesinde sanayiye teşvik ederken diğer yandan da bu alanları tehdit ettikleri anda sömürgelerden yapılan ithalatları ya da sömürgelerdeki sanayi faaliyetlerini doğrudan yasaklamıştır (Chang, 2009: 48). Sanayileşmeyi erken yakalamış ekonomik gücü yüksek Batı, az gelişmiş kabul ettiği ülkeleri, kalkınmacılık ideolojisi üzerinden bir politika nesnesine dönüştürmesine başlamıştır. Bu ülkelere göre aslında her ülkenin sanayileşmesi gerekmektedir; ayrıca az gelişmiş kabul edilen ülkeler sanayileşmek için gerekli bilgi ve tekniğe sahip değildir. Bu ülkeler, Batı'dan öğrendikleri birçok şey için minnettar olmalılardır. Çünkü Batı, "cahil doğunun yönetilme ihtiyacına cevap verme fedakârlığı" nda bulunmaktadır (Polat, 2012: 125–126). Böylece erken kapitalistleşerek sermaye birikimlerini belirli bir noktaya getiren ülkeler tarafından kalkınma, kendi sermaye birikimlerini artırma ve buldukları iktidar konumunu daha da sağlamlaştırma aracı haline gelmiştir. Kapitalizmin kendi yarattığı eşitsiz ve hiyerarşik ilişkiler çerçevesinde bir müdahale aracı ve ülküsü olarak kalkınma kavramı ve içeriği de tarihsel olarak değişiklik göstermiştir. Bununla birlikte sanayileşme, daha fazla sermaye birikimi ve kâr elde etme arayışı ile devletlerarası gelişmişlik-azgelişmişlik, merkez-çevre ayrımı da bu ekonomik güç üzerinden iyice ayrılmaya başlamıştır. Ancak bu ayrım sadece farklı

lkeler arasında değil, gelişmiş ülkelerde de sanayinin gelişmişliği, fabrikaların konumlanışı, işgücü ve hammadde potansiyeli veya ulaşım gibi nedenlerle bölgeler arasında gelişmişlik farkları yaratmıştır (Goğlu, 2013:4).

II. Dünya Savaşı sonrasında kalkınma kavramı, iki kutuplu dünyada 15. ve 16. yüzyıllarda Avrupa'da başlayan gelişmeler ışığında ortaya çıkan kapitalist Batı toplumunun, dünyanın geri kalan kısmı için üstlendiği geliştirme, modernleştirme, uygarlaştırma misyonunun 20. yüzyıldaki yeni ifadeye bürünmüş şekli olarak kullanmaya başlanmıştır (Başkaya,<http://www.ozguruniversite.org>). Bu yeni ifade biçiminin bu seferki mimarı ise sanayileşme alanında büyük dönüşüm yaşayarak, ekonomik olarak güçlenen ve savaş sonrası dönemde hegemonik g konumuna gelen Amerika'dır. Avrupa'dan sonra kalkınma süreci bu sefer Amerikan yönetim bilimi algısının dünyaya dayattığı şekliyle, yani daha müreffeh gelecek günleri örgütlemek üzere bir iddiaya dayansa da, azgelişmiş ülkelerden yükselen sesler kalkınma sürecinin yeni bir tür bağımlılık ilişkisine girdiğini göstermektedir. Bu yeni ifade biçiminde bağımlılık ilişkisi daha ekonomik temelde karşımıza çıkmaktadır.

Bu dönemde eski gücünü yitiren Avrupa karşısında sermaye birikiminin işleyişinde yeni hegemonik g konumuna gelen ABD ve bağımsızlığını yeni kazanan birçok ülke arasında ilişkiler yeniden şekillenmeye başlamıştır. "Eşit devletlerarası ilişkiler" kurgusunda şekillendirilmeye çalışılan bu dönem, özellikle sermaye birikiminde belirli bir noktaya ulaşan Amerika'nın, üretim fazlasını eritebileceği, sermayesinin dolaşım alanını genişletebileceği, yeni pazar ve hammadde bulma arayışları içerisinde bir takım düzenlemelere ve örgütlenmelere yönelmesini sağlamıştır (Güler, 2005: 35). Bu noktada tüm ülkelerin sanayileşmesi önem kazanırken, azgelişmiş ülkelerin sanayileşmesine yardımcı olacak politikalar üretme görevi de kalkınma ekonomisi/ iktisadı adlı disipline verilmiştir. Amerikan kökenli bu disiplin, "Modernleşme Kuramları" başlığı altında gerçekleştirdiği çalışmalar ile hazırladığı politika ve stratejilerini kalkınma adına azgelişmiş ülkelere, gelişmiş ülkeleri yakalama yolunda bir reçete niteliğinde sunmuştur. Kalkınma iktisadının ortaya koyduğu stratejilerin yönetimi (kalkınmanın idaresi) devletin kurum ve örgütleri aracılığına olan gereksinimi artırmıştır. Kamu yönetimi disiplini/bürokrasi, kalkınma sürecinin baş aktörü konumuna yükseltilerek önem kazanırken, "ulusal kalkınmanın lokomotif devlet, lokomotifin makinisti ise bürokrasi" olarak ilan edilmiştir (Güler, 1995: 4). Kalkınma yönetiminin devlet/bürokrasi eliyle gerçekleştirilecek bir sürec

olarak kabul edilmesi de, özellikle az gelişmiş ülkelerin bürokrasilerinin yeniden düzenlenmesini ve idari reform gerekliliğini gündeme getirmiştir. Bu dönemde gelişmiş olanın bakış açısıyla sunulan politikalar, Batı sanayileşme tarihini gelişme çizgisi olarak kabul ederek (Chang, 2009: 24), Amerikan kökenli bir toplumsal değişme teorisi olarak da tanımlanan modernleşme kuramında yerini almıştır. Aydın (1999:4)'e göre de kalkınma iktisadı; "1940'lı yılların sonunda formüle edilen ve 1970'li yılların başına kadar egemenliğini sürdüren kalkınma iktisadı, sanayileşme olgusunu öne çıkaran, bireyi mutlak anlamda devlete bağımlı kılan ve toplumu yukarıdan aşağıya örgütlemeyi ve biçimlendirmeyi öngören özel bir modernleşme teorisidir." Bu teori bağımsızlıklarını yeni kazanarak ortaya çıkan, az gelişmiş olarak da tanımlanan ulus-devletlerin, ulusal politikalarını inşa etme çabasına da paralel bir biçimde 'ulusal kalkınma' modeli olarak gündeme getirilmiştir. Bu kalkınma modelinin temeli, ekonomiye ve sermaye birikimine dayanmaktadır. Bu doğrultuda kalkınma, milli gelirdeki artışla ölçülmekte, sosyal, kültürel ve siyasal kalkınma da bu artışa göre belirlenmektedir (Doğan, 2009: 18). Bir anlamda iktisadi kalkınma ve modernleşme, sanayileşme ve hızlı sermaye birikimi olarak ele alınmıştır. Ayrıca bu dönemde yine ABD tarafından sermaye birikiminin sürekliliğini sağlayacak kurumsal yapılar Bretton Woods sistemi ile oluşturulurken, Tören (2007: 29-33)'e göre bu sistem "ABD'nin, savaş öncesi dönemde, kapitalist sistem içerisinde hegemonik konumda bulunan İngiltere ve Fransa'nın sömürgesi olan ülkelerin pazarlarına nüfus etme amacına yöneliktir." Bu bağlamda kalkınma kavramının her dönem yüzünü döndüğü bir coğrafya ve bu coğrafyaya bağlı tanımlayarak ulaşmaya çalıştığı bir ülkünün söz konusu olduğu; bu ülkünün ve coğrafyanın da ekonomik güç ve iktidar konumundakiler tarafından belirlendiği söylenebilir.

Kısaca bu süreçte gündeme gelen kalkınma kavramı; kapitalistleşme sürecini erken tamamlamış oldukları için gelişmiş kabul edilen ülkeler tarafından başta Amerika olmak üzere, az gelişmiş ülkelere kendileri gibi olma yolunda bir model kavram olarak sunulmuştur. Kalkınma, ilerleme temelindeki ideolojik boyutunu korurken, Milletler Cemiyeti'nin 1919 tarihli ana sözleşmesinde yer verilen kalkınma kavramında kullanıldığı haliyle sosyal ve kültürel gelişme vurgusu bu dönemde azalmıştır (Polat, 2012: 66). Diğer bir ifadeyle Batılı bir yaşam biçimi için ilerleme fikri, sadece zenginleşmek üzerine kurulmuştur. Gönül (2015: 14)'e göre de eş anlamlı olarak kullanılan kalkınma ve gelişme kavramları da bu noktada farklılaşmaya başlamıştır; kalkınma, gelişme kavramına göre artık daha dar bir çerçevede ve daha

iktisadi boyutta; ekonomik/iktisadi vurgusuyla kalkınma kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Ancak Gönül (2015: 14)'ün aksine literatür incelendiğinde bu dönemde ekonomik/iktisadi kalkınma kavramının, gelişme ile aynı anlamda kullanıldığı da görülmektedir. Kutlar ve Doğanoğlu'na göre "ekonomik kalkınma (veya gelişme), sadece ekonomik değişmeyi değil, sosyal dönüşümleri de içine alan bir kavramdır." (2007:6) Polat'ın aktardığı Ekonomi Ansiklopedisi tanımına göre de iktisadi/ekonomik kalkınma; "bir ekonomide üretim ve kişi başına gelirin artırılması yanında, sosyo-kültürel yapının da değiştirilmesi ve yenileştirilmesini de içeren bir kavram, gelişme" dir (Polat, 2012: 62). Bu karmaşanın kavramın dildeki karşılıkları da rol oynamaktadır. Öyleki;

"İngilizce'de farklı iki ayrı anlamda kullanılan iki kelimenin, Türkçe'de tek bir kelime olarak kullanılmasından kaynaklanmaktadır. İngilizce'de ekonomik büyüme için 'growth' kelimesi kullanılırken, 'development' kelimesi, işin toplumsal ve kültürel boyutunu da vurgulayan 'gelişme' anlamında kullanılır. Bu nedenle İngilizce'de, kalkınmayı tanımlamak için bu iki terim birlikte 'growth and development' biçiminde kullanılır. Oysa Türkçe'de "kalkınma" terimi, İngilizcedeki hem 'growth' hem de 'development' kavramlarını içerdiği için, tek bir sözcük ile her iki süreci de ifade etmek ve 'kalkınma' terimini, hem "ekonomik büyüme", hem de "beşeri/insani gelişme" için kullanmak olanaklı olmuş" olmasıdır." (Kongar, 1998).

II. Dünya Savaşı sonrasıyla kalkınma da iktisadi belirleyicilerin ön plana çıkarılması ile beşeri/insani gelişmenin geri plana atıldığı üzerine tartışmalar, 1980'lerle 'ekonomik büyüme' ifadesinin kalkınma kavramının yerine kullanılmasıyla daha da keskinleşmiş gözükmektedir. 1945 sonrası etkili olan fordist üretim tarzı, sermaye birikim rejimi ile bunların sürekliliğini sağlayan o dönemki modern ulus devlet modeli; Refah /Fordist Devlet(i) projesi değişimin başlangıç noktasını oluşturmuştur. Ulusal, kitlesel üretim ve tüketim yanında, merkezi bir planlamaya ve katı bir örgütlenmeye dayalı bir birikim stratejisi olan fordizm, yerini esnek üretim ve esnek örgütlenme modeli olan post-fordizme ve neoliberal politikalarla desteklenen küresel sermaye birikim stratejilerine bırakırken, modern ulus devlet de eski gücünü yitirmeye başlamıştır. Refah devletine yönelik eleştiriler doğrultusunda yükselen neoliberal (yeni sağ) politikalarla, kalkınma söylemindeki ekonomik içerik daha da derinleşirken bu doğrultuda kalkınma araçları da yeniden şekillendirilmiştir. Savaş sonrası "ekonomik kalkınma" algısı bu süreçte sadece "ekonomik büyüme" algısına indirgenmiştir. Bu dönemde kalkınma

sadece “bir ekonominin üretim kapasitesinde, sayısal/niceliksel olarak ölçülebilen genişleme, miktar artışı” (Yavilioğlu, 2002: 65-66) olarak, yani teknik, ölçülebilen bir verimlilik olarak algılanmıştır. Bu çerçevede sermayenin verimliliği, diğer bir ifadeyle daha fazla kâr olgusu en temel sorun olarak görülmüştür.

Özellikle 1980’lerin ikinci yarısından itibaren “küreselleşme”nin kavram ve süreç olarak önem kazanmasıyla kapitalist sistemin dünya ölçeğinde etkinliğini artırması küresel politikaların ve küresel aktörlerin ön plana çıkmasına neden olmuştur. Küreselleşme, Fransızların “Otuz Zafer Yılı” olarak adlandırdıkları, devletin ekonomik boyutla birlikte görece insani yaşam koşullarını da gözettiği refah/sosyal devlet modeli yerine, neoliberal politikaları ve piyasa araçlarını savunmuştur (Dikmen, 2011: 135). Azgelişmiş ülke olarak tanımlanan ülkelerin zenginliğe ve refaha kavuşmalarında artık bu ikili, tek yol olarak görülmüştür (Ha-Joon Chang, 2009: 30-31). Bir anlamda yeni dönemde, devletin öncülüğünde, içe dönük /ithal ikameci politikalar ile gerçekleştirilen ulusal kalkınma yerine; piyasa temelinde dışa açık (ve bağımlı) bir ulus ötesi kalkınma politikası önerilmekte; rekabetçi ortamda her ülke için kalkınma vurgusu yapılmaktadır. Neoliberal politikaların belirleyiciliğinde küreselleşen kalkınma kavramı; “*gelişmiş veya geri kalmış ayrımı yapmadan, (piyasa üzerinden) herkese fırsat kapılarını açan bir değer*” olarak tanımlanmıştır (Polat, 2012: 144).

Neoliberal politikaların savunusuna göre artık kalkınma için ayrıca bir devlet politikasına ihtiyaç yoktur; piyasaya güvenmek, piyasanın sağladığını ise kalkınma olarak kabul etmek yeterli olacaktır (Kilim, 2010: 56). Çünkü artık devlet ve bürokrasi, ihracata dayalı sanayileşmenin önünde bir engel olarak görülmektedir. Devlet eliyle ekonomik kalkınma bu süreçte anlamsızlaşırken, yerini küresel piyasa ve getirdiği rekabet koşullarına uyum gösterebilecek, küresel ölçekte bir ekonomik büyüme modeline terk etmiş gözükmektedir.

Bu sürecin destekleyicisi ilk planda “Washington Uzlaşısı” olmuştur. 1980-1997 dönemine ait bu uzlaşma ile devletin birçok alanı özel sektöre bırakması; daha hızlı bir kalkınma için korumacı ve müdahaleci ekonomi politikalarını liberalleştirilmesi ve ekonomi üzerinde müdahalesinin azaltılması gerekliliği üzerinde durulmuştur. İlk defa kalkınma iktisatçısı John Williamson tarafından Latin Amerika’nın ekonomik kalkınma krizine yönelik sunulan, neoliberal politikaların da dayanak bulduğu küresel piyasaya endeksli kalkınma fikri yükselişe geçmiştir (Şen, 2005: 330-332). Bu süreçte

özelleştirme, liberalizasyon politikalarının başlangıcı olmuştur. Özelleştirmenin savunusu ise kamu harcamalarının artarak ekonomide durgunluk yarattığı, verimsiz kullanılarak ülke ekonomisinin rekabet gücünü olumsuz yönde etkilediği yönünde olmuştur (Ataay, 2006: 180-181). Bu bağlamda özelleştirme, rekabet ortamı yaratma amacıyla kamu sektöründe, piyasa mekanizmasının tesis edilmesine yönelik olmuştur (Özel, 2007: 58). Özelleştirme ile kamu hizmeti sunan birçok kurum ve kuruluş ve sundukları hizmetler özel sektöre/sermayeye devredilmiştir.

Ancak piyasanın mutlak hâkimiyeti 1990'ların sonunda kapitalizmin girdiği yeni bir kriz ile sarsılmış gözükmektedir. Bu dönemde yaşanan Doğu Asya krizi, Washington Uzlaşısı'nın sorgulanmasına neden olmuştur. Neoliberal bir kalkınma tecrübesi / deneyimi olarak görülen Washington Uzlaşısı'na yönelik eleştiriler genel olarak değerlendirildiğinde; neoliberal politikaların beklenen iktisadi büyümeyi sağlayamadığı, aksine piyasalarda yaşanan karışıklığın/düzensizliğin yeni bir kriz yarattığı yönünde olduğu görülmüştür (Yavuz, 2007: 24-28). Böylece yeni bir kalkınma anlayışı olarak Post-Washington Uzlaşısı, 1990'ların sonundan itibaren, Washington Uzlaşması'nın güçlendirilmesi şeklinde gündeme getirilmiştir. Bu dönemde kalkınma sorununun, yetersiz kaynaktan dolayı değil, yönetilmezlik krizinden kaynaklandığı ifade edilmiştir.

Rasyonel birey, serbest ticaret ve serbest piyasa gibi konularda iki uzlaşma arasında fark görünmemekle birlikte Post -Washington Uzlaşısı, Washington Uzlaşısı'nın eksikliğini şu şekilde ifade etmektedir: “sermaye akımlarına erken açılma”. Diğer bir ifadeyle “ülkelerin yeterli altyapıyı, makroekonomik dengeleri kurmadan, kurumsal yapıları oluşturmadan finans ve sermaye akımlarının liberalleşmesi” dir (Yavuz, 2007: 28). Rodrik (2006: 9) de, Washington Uzlaşısı ile getirilen standart reformların, kurumsal yapıların altyapı koşulları zayıflığı nedeniyle, etkililiğinin uzun sürmediğini ve bunun uygulayıcıları tarafından açıkça tecrübe edildiğini ifade etmiştir. Post-Washington Uzlaşısı ile daha çok uluslararası ekonomik istikrarın sağlanması, sermaye için gerekli yatırım ortamının sağlanması, yoksulluk ve eşitsizliğin giderilmesi ve iktisadi kalkınma için gerekli kurumların oluşturulması ön plana çıkartılmıştır (Yıldırım, 2011: 17). Bu dönemde bir kurum olarak devletin, piyasaların işlerliğinin düzenlenmesinde önemli bir role sahip olduğu vurgulanmıştır. Devletin kalkınmada oynadığı rol bu süreçte yeniden tanımlanırken; devletten, neoliberal politikaların hayata

geçirilmesinde ve sürdürülebilirliğinde yasal ve kurumsal çerçevenin hazırlanması, gereklerinin yerine getirilmesi beklenmiştir.

Böylece 1980 sonrasında başlayan süreç 1990'larla birlikte daha ademi merkezietçi ve piyasacı bakış açısıyla örgütlenen düzenleyici devlet modelini benimsemiştir. IMF ve Dünya Bankası tarafından da desteklenen düzenleyici devlet modeli, 1990'larla birlikte "yüksek kaliteli ekonomik büyüme" adına daha fazla önemsenmiştir. Piyasa-devlet karşıtlığı red edilerek; daha güçlü devletler sayesinde daha dinamik ekonomilerin/piyasaların var olacağına işaret edilerek, ikisi arasında tamamlayıcılık ve işbirliği olması gerektiği vurgulanmıştır (Bayramoğlu, 2005:124). Bir anlamda piyasanın başrolü değişmemekle birlikte, piyasa benzeri mekanizmaları kullanacak başrol yardımcı düzenleyici bir devlet istenmektedir. Piyasa dostu düzenleyici bir devlet ile piyasanın el ele verdiği yeni sürecin yönetim modeli ise 'iyi yönetim' (good governance) olarak kabul edilmiştir.

Bu süreçte merkezietçi devlet ya da tek başına piyasa eliyle kalkınma büyük bir yanlışlık olarak değerlendirilirken; 'ortak refahı' gerçekleştirmede devlet/bürokrasi ve piyasanın yanı sıra sivil toplum kuruluşları da kalkınma sürecine dâhil edilmiştir. Böylece kalkınma, birey ve toplumun temel çıkarlarının gözetilmesine dayanan demokrasi ve katılımcılık ilkelerini benimseyen yönetim üzerinden gerçekleştirilecektir.

Yeni kalkınma modelinin iktidar tarzı olarak kabul edilen yönetim ile devlet yeni bir yapılanma ile yeni tip bir örgütlenme tarzına kucak açarken, siyasal iktidar ve yönetim örgütlenmesinin her ölçeğinde (yerel-ulusal-bölgesel-küresel) yönetim uygulamaları tartışılmaya başlanmıştır. Bu dönemde kalkınmada zorunlu bir koşul olarak kabul edilen demokratikleşme ya da yönetim, aynı zamanda 'yerelleşme'yi ön plana çıkarmıştır. Çünkü bürokratik ve merkezietçi görülen devlet yapısı, kaynakları etkin ve verimli kullanamadığı gibi yerelin ihtiyaçlarını da tam karşılayamamaktadır. Bu çerçevede yerelleşme, bir yandan hizmetlerin etkin ve verimli sunulacağı, diğer yandan da katılımcılık ilkesi temelinde demokrasinin yerele yayılarak özgürlükleri artıracığı konusunda savunulmuştur.

Demokrasinin, bireyin, katılımcılığın, yerelleşme ve yerelin önem kazandığı bu dönemde, kalkınma fikri de yeni bir boyut kazanmıştır. Artık kalkınma; demokrasi, katılımcılık, birey üzerinden daha insan merkezli ve çevreye daha duyarlı olduğu savunulan sürdürülebilir kalkınma (sustainable development) yaklaşımı ile vurgulanmaya başlanmıştır. Bu süreçte kalkınma; yerelliklerin,

hatta giderek kentlerin rekabeti yoluyla ulaşılabilecek “sürdürebilir bir amaç” olarak kabul edilmiştir (Türkay, 2005: 38). Özellikle 1990’ larla birlikte ‘Yeni Yerel Ekonomik Kalkınma’ anlayışı olarak da savunulan politika ve uygulamalar³ ile ön plana çıkarılan yerel ekonomik kalkınma, yerel ekonomiyi canlandıracak politikaların belirlenmesi, bunların bir araya getirilmesi ve sürecin yerel aktörlerin (kamu-özel-sivil) desteğiyle ve koordinasyonu ile sürdürülmesine odaklıdır. Harvey’in, sermayenin serbest dolaşımını sağlayıcı bir araç olarak tanımladığı “yerelleşme” (Akt. Alada, 2008:279) küresel üretimden pay almayı, dolayısıyla küresel kalkınmada yer almayı davet etmektedir. Bu bağlamda artık küresel ile birlikte yerel unsurlar ön plana çıkarılmakta ve “Küyerelleşme” (Glocalization) olarak adlandırılmaktadır (Polat, 2012: 57). Artık bu süreçte kalkınma küresel bir hal alırken (Polat, 2012: 144-153), küresel piyasalara entegrasyon sağlamak kalkınma hayalini gerçekleştirmek anlamını taşımaktadır. Bu noktada ulusal kalkınma dönemindeki merkezîyetçi devlet egemenliği de; ekonomik büyüme, demokratikleşme, adalet, verimlilik, vb. adına ulus-altı ve ulus-üstü birimler aracılığıyla parçalı bir yapıya ve piyasaya bırakmış gözükmektedir.

III. ÇORUM’DA KALKINMA VE YEREL KALKINMA YÖNETİM ALGISI

Çorum, 1980’lerden itibaren Doğu Asya ülkeleri için kullanılan Asya Kaplanları benzetmesinden esinlenilerek “Anadolu Kaplanları” olarak adlandırılmış, başta Denizli olmak üzere Gaziantep, Kahramanmaraş, Kayseri, Denizli gibi şehirlerle birlikte değerlendirilmiştir.

Çorum’un, Türkiye’deki kalkınma stratejilerinin ve politikalarının doğrudan etkilerinin ölçülebileceği ölçekte bir sanayisi bulunmaktadır.⁴ 1980 yılı sonrasında Çorum ili de dünyadaki ve Türkiye’deki ekonomik dönüşümden etkilenmiştir. Şehirde zaten çok sınırlı olan devlet doğrudan yatırımcı olmaktan çıktığı gibi, daha önceden yapmış olduğu yatırımları da özelleştirmelerle özel sektöre devretmiştir. 1980 sonrasında Çorum ili, Kalkınmada Öncelikli Yörelere listesinde yer alırken, 1995–2001 döneminde Çorum ili, hükümetten yatırım teşviği sağlamaya devam etmiştir. Ayrıca 2000’lerle yükselen yerel ekonomik kalkınma yaklaşımına yönelik oluşturulan

³ Bkz. Çakmak (2006:48).

⁴ TÜİK 2013 verilerine göre, Çorum sanayinin lokomotif kiremit ve tuğla sektörüdür. Bu sektörün ihtiyaçları makine sektörünün gelişmesini sağlamış ve makine sektörü ihracat yapacak düzeye gelmiştir. Çorum’da tıbbi malzeme, kağıt, ambalaj, yumurta vb. üretim alanları oluşmuştur. İşsizlik oranı % 5.9 ile Türkiye ortalamasının altında bulunmaktadır. İşgücüne katılma oranı %52 ve istihdam oranı % 48.9’dur. Çorum ili sınırları içerisinde kireçtaşı, kaya tuzu ve linyit yatakları da bulunmaktadır (TÜİK, 2015).

kurum, kuruluşların ya da uyguladıkları projelerin, Çorum ilini pilot bölge olarak seçtikleri görülmektedir. Örneğin Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, AB Kırsal Kalkınma Programı'nda Çorum ili, pilot bölge olarak seçilmiştir. Bu gerekçe ve göstergeler, Çorum ilini, yerel kalkınma ve yönetimine ilişkin dönüşümü tespit etmek açısından geçerli bir örnek haline getirmektedir.

1980 sonrası Çorum ili özelinde kalkınma ve kalkınma yönetiminde yaşanan dönüşüme ilişkin algıyı ölçme amacıyla gerçekleştirilen saha çalışmasına çalışmanın bu bölümünde yer verilmektedir. Alan araştırmasında yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Kalkınma sürecinde etkili kamu kurum ve kuruluşları ile girişimcilerle (özel sektör kuruluşları/birlikleri) görüşülmüştür. Buna göre kamudan 73 kişi, özel sektörden 158 kişi üzerinde yapılandırılmış mülakat uygulanmıştır.⁵

Kalkınma algısını ölçmeye yönelik sorulan ilk soru kalkınma konusunda çeşitli yargılardan oluşmaktadır. Buna göre cümlelerden ilki “Kalkınma planlama demektir. Plansız kalkınma olmaz. Dolayısıyla bu süreci yönetecek olan da devlettir.” şeklindedir. Bu cümle ile klasik Keynesyen kalkınma algısına örneklemin ne oranda katıldığı anlaşılmaya çalışılmıştır.

⁵Merkezde mülakat yapılan birimler Kalkınma Bakanlığı (DPT) ve Kalkınma Bankası'dır. Merkezin taşra teşkilatında Çorum Valiliği'nin bünyesinde hizmet veren Çorum Sanayi Bilim ve Teknoloji İl Müdürlüğü, İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü, Sosyal Etüt Ve Proje Müdürlüğü, İl Mahalli İdareler Müdürlüğü ve son olarak da Yeşilirmak Havzası Birliği Temsilciliği ile görüşülmüştür. Bu birimlerin müdürleri ve personelleri ile mülakat yapılmıştır. Yerel yönetimler düzeyinde Çorum Belediyesi ve İl Özel İdaresi'nin yanı sıra Belediye Meclisi ve İl Genel Meclisi Başkanı ve üyeleri ile de mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarından Çorum Ticaret ve Sanayi Odası dışında, Çorum Ticaret Borsası, TMOBB Çorum İl temsilciliği ve Çorum Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odası temsilcileriyle de görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu birimlerin dışında ABİGEM ve Çorum Kümelenme Bilgi Merkezi'nde yer alan personellerin yanı sıra, Hitit Üniversitesi Rektörü ile Hitit Üniversitesi'ndeki konuyla ilgili olan öğretim üyeleri mülakat talebimize destek vermişlerdir. Aynı zamanda Bölgesel Kalkınma Ajansı, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, Çorum Ticaret Borsası ve KOSGEB müdürleri ve uzmanları ile de mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte Çorum ilinde gönüllülük esasına dayalı sivil toplum kuruluşları ile dernek ve vakıflarla da görüşülmüştür. Ancak bu birimlerin üyesi olan birçok işadama ve sanayici, aynı zamanda özel sektörde girişimci ve işadama olduğundan mülakata verdikleri destek özel sektör alanı olarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte Çorum'da Kent Konseyi ve Teknokent çok yeni kurulmuş birimler olmakla birlikte, yetkili kişilerle mülakat yapılarak, görüşleri alınmıştır.

Tablo 1: Kalkınma Planlama Demektir. Bu süreci yönetecek devlettir.

		Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Kesinlikle çok önemli	78	33,8	39,6	39,6
	Çok önemli	19	8,2	9,6	49,2
	Önemli	17	7,4	8,6	57,9
	Çekimser	20	8,7	10,2	68,0
	Önemsiz	19	8,2	9,6	77,7
	Çok Önemsiz	29	12,6	14,7	92,4
	Kesinlikle çok önemsiz	15	6,5	7,6	100,0
	Toplam	197	85,3	100,0	
Kayıp Veri		34	14,7		
Toplam		231	100,0		

Kaynak: Yapılan alan araştırmasıyla üretilen verilerdir.

Planlama ve devleti kalkınmanın merkezine koyan cümleye yönelik katılımcıların cevapları yukarıdaki tabloda verilmektedir. Buna göre, yanıt verenlerin %39,6'ü (sayı olarak 78 kişi) kalkınma sürecinde planlama ve devletin kesinlikle çok önemli olduğunu belirtmişlerdir. 7'li Likert ölçeğimiz "kesinlikle çok önemsiz-çok önemsiz-önemsiz-çekimser-önemli- çok önemli-kesinlikle çok önemli" dir. Kalkınma sürecinde planlama ve devletin "çok önemli-önemli" olduğunu vurgulayanların toplam oranı ise %18,2'dir. Toplamda önemseyenler %57,8'dir. "Önemsiz- çok önemsiz-kesinlikle çok önemsiz" olduğunu düşünenlerin toplam oranı ise %31,9'dur. %10,2'lik bir katılımcı ise "çekimser" konumda kalmıştır. Buradan katılımcıların genel

olarak kalkınma sürecinde planlama ve devlet olgusunu önemli olduğunu düşündükleri söylenebilir.

Ancak kalkınmada planlamaya bu önemin ne çerçevede atfedildiği sorusu da ayrıca değerli görülmektedir. Bunu ölçebilmek için de katılımcılara “Kalkınma sürecinde devletin düzenleyici rolü vardır. Ama kalkınmanın motoru özel sektör olmak zorundadır.” cümlesine ne derecede katılıp katılmadıkları sorusu sorulmuştur. Bu soru ile katılımcıların devlete ve planlama sürecine atfettiği rolün niteliği ölçülmeye çalışılmıştır. Bu rol düzenleyici devlet (ya da Post-Washington konsensüsü) anlayışına mı yoksa sisteme ekonomik/iktisadi bir ajan olarak katılan (Keynesyen) devlet olgusuna mı yakın mı görülmektedir? Zira günümüzde büyük önem kazan(dırıl)an Post-Washington konsensüsü anlayışının ortaya attığı düzenleyici devlet bir tür “devletin yeniden keşfini” önemsemekte gözükmemektedir. Ancak buradaki devlet piyasanın kurallarını koyan ve bu kuralların takibini yapan bir devlettir. Asla ekonomik bir ajan olarak devlet tanımlanmamakta, Keynesyen kalkınma modelinde olduğu gibi merkezde görülmemektedir. Katılımcıların verdiği yanıtlar aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 2: Kalkınma sürecinde devletin düzenleyici rolü vardır.

		Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Kesinlikle çok önemli	53	22,9	27,0	27,0
	Çok önemli	49	21,2	25,0	52,0
	Önemli	25	10,8	12,8	64,8
	Çekimser	15	6,9	8,2	72,9
	Önemsiz	32	13,9	16,3	89,3
	Çok Önemsiz	14	6,1	7,1	96,4
	Kesinlikle çok önemsiz	7	3,0	3,6	100,0
	Toplam	196	84,8	100,0	
Kayıp Veri		35	15,2		
Toplam		231	100,0		

Kaynak: Yapılan alan araştırmasıyla üretilen verilerdir.

Tablodan da görülebileceği gibi devletin düzenleyici rolünün önemli olduğunu vurgulayanların (kesinlikle çok önemli-çok önemli ve önemli diyenlerin) kümülatif toplamı %64,8 şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu kümülatif toplamda önemli olduğunu vurgulayanlar (kesinlikle çok önemli, çok önemli, önemli) diyenler % 64,8 ile yüksek orandadır. Önemsiz olduğunu vurgulayanların (kesinlikle çok önemsiz-çok önemsiz-önemsiz diyenlerin) kümülatif toplamı ise %27’de kalmaktadır. Bu soruya verilen yanıttan da anlaşılacağı gibi devlete ve planlama sürecine atfedilen önem, ‘düzenleyici devlet’ anlayışı sınırları altında kalmaktadır. Dolayısıyla devletin düzenleyici bir kurum olarak kalkınma sürecine etkide bulunmasını ama kalkınmanın motoru olma görevini özel sektöre verme eğilimi yüksektir.

Tabloda % 8,2 oranında katılımcı ise bu soruya “çekimser” yanıtını vermiştir. Mülakatlardan gözlenen soru karşısında çekimser kalanların genel tavrının,

devletin düzenleyici işlevinin ne olduğu ya da ne olması gerektiği konusunda tereddütte kalmalarıdır. Mülakatlar sırasında gözlemlenen yanıtlayıcıların “düzenleyici devletin” ne anlama geldiğini çok da detaylı olarak bilmemelerine rağmen (çekimserlerin dışında da) bir tür ideolojik yeknesaklık şeklinde düzenleyici devleti işaret etmeleridir. Buradan çıkarılabilecek sonuç Çorum ili devlet ve sanayi elitine de ‘düzenleyici devlet’ kavramının ulaşmış olduğu ve içeriğinin tam olarak bilinmese de cari -çağın gereklerine uygun- dünyanın kabul ettiği bir yönetim biçimi olarak Çorum eliti tarafından da kabul edilerek, dile getirildiğidir.

Devletin kalkınma süreci üzerindeki net etkisini anlayabilmek için katılımcılara, “Kalkınma süreci devlet müdahalesinden arındırılmış bir piyasa ve bu piyasada faaliyet gösteren serbest girişimci ile söz konusu olabilir. Devlet, kalkınma sürecinin önündeki en büyük engeldir.” cümlesine ne oranda katıldıkları sorularak karşılaştırma yapılmaya çalışılmıştır. Bu cümle ancak katıksız bir liberal anlayışın sözcüsü olan kişiler tarafından kurulabilir diye düşünülerek, Çorum özelinde katıksız liberal görüşün ne oranda var olduğunu anlayabilmek için sorulmuştur. Katılımcıların bu cümleye verdikleri yanıtlar aşağıdaki tablodaki gibi gerçekleşmiştir:

Tablo 3: Kalkınma sürecinde devlet müdahalesinden arındırılmış bir piyasa çok önemlidir.

		Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Kesinlikle Çok Doğru	14	6,1	8,1	8,1
	Çok doğru	18	7,8	10,5	18,6
	Doğru	14	6,1	8,1	26,7
	Çekimser	19	8,2	11,0	37,8
	Yanlış	19	8,2	11,0	48,8
	Çok Yanlış	16	6,9	9,3	58,1
	Kesinlikle çok yanlış	72	31,2	41,9	100,0
	Toplam	172	74,5	100,0	
Kayıp Veri		59	25,5		
Toplam		231	100,0		

Kaynak: Yapılan alan araştırmasıyla üretilen verilerdir.

Tablodan da görülebileceği gibi bu cümleye “doğru” (kesinlikle çok doğru-çok doğru-doğru) diyenlerin oranı %26,7 ile sınırlı kalmıştır. “Yanlış” (kesinlikle çok yanlış-çok yanlış-yanlış) diyenlerin oranı ise % 62,2’dir. Burada cümleye “kesinlikle çok yanlış diyenler” % 41,9 ile en yüksek oranı temsil etmektedir. Buradan çıkartabilecek sonuç devleti engel olarak gören bir cümleye katılımcılar %41,9 oranında tepkisel bir biçimde karşı çıkmaktadırlar. Devlet kalkınma sürecinde vazgeçilmez bir öğedir ancak diğer sorulara verilen yanıtlarla birleştirilecek olursa devlet asla kalkınma sürecinin motoru değil, düzenleyicisi olmalıdır. Bununla birlikte katıksız liberal görüşü benimseyenlerin de küçümsenmeyecek bir oranda olduğu belirtilmelidir.

Çalışmada kalkınma algısını anlamaya yönelik bir başka soru da “Türkiye gibi ülkelerin gelişmiş ülke standartlarına ulaşmasının ve kalkınmasının mümkün olup olmadığı” yönünde sorulmuştur.

Tablo 4: Gelişmiş ülke standartlarına ulaşabilir miyiz?

		Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	İmkânsız	13	5,6	5,7	5,7
	Biraz zor	1	,4	,4	6,1
	Fikrim yok	5	2,2	2,2	8,3
	Kısmen	62	26,8	27,0	35,2
	Evet	149	64,5	64,8	100,0
	Toplam	230	99,6	100,0	
Kayıp Veri		1	,4		
Toplam		231	100,0		

Kaynak: Yapılan alan araştırmasıyla üretilen verilerdir.

Bu soruya olumsuz yanıt verenler (imkânsız –biraz zor) toplamda 13 kişidir (% 6,1). Kısmen bu ülkelerin standartlarına ulaşabileceğini düşünenlerin sayısı ise 62'dir (%27). Bununla birlikte bu soruya olumlu cevap verenlerin sayısı (evet) oldukça yüksektir. Bu sayı 149 kişi olup, %64'lük dilimi temsil etmektedir. Bu konuda fikri olmadığını belirtenler ise 5 kişidir. Buradan örneklemin genel olarak Türkiye'nin kalkınabileceği şeklinde bir fikrinin olduğu söyleyebilir. Ancak bu noktada kalkınmanın nasıl ve hangi ajanlar eliyle gerçekleşeceği konusundaki fikirler önem kazanmaktadır. Özellikle küresel rekabet ortamına eklenmede bu soru daha da anlamlı kabul edilmektedir.

Türkiye gibi ülkelerin gelişmiş ülke standartlarına ulaşmasının ve kalkınmasının mümkün olup olmadığı sorusuna olumlu yanıt verenlere, bunun nasıl gerçekleşebileceği sorusu sorulmuştur. Buna göre Türkiye'nin kalkınabileceğine inandığını belirten 149 kişiden 59'u görüş bildirmiştir. Bu görüşlerin içerisinde en çok karşılaşılanlar: birinci sırada 19 kişi ile "eğitim düzeyi artırılmalı ve planlama" yapılmalı cevabıdır. Bu cevabı 18 kişi ile ikinci sırada "dış güçlerden bağımsız bilim, teknoloji ve sanayi desteklenirse" yanıtı izlemektedir. Üçüncü sırada ise 10 kişi ile "çok çalışmak ve disiplin" gerektiği

görüşü yer almaktadır. Buradan çıkarabilecek sonuç; eğitim, kalkınma planlaması, uluslararası teknoloji ve bilimi koruyup geliştirme politikası ve kalkınmaya yönelik toplumsal bir bilinç oluşturmak konusunda katılımcıların dış faktörlerden çok iç faktörlere önem verilmesi gerektiğini düşünmeleri ve devlet desteğine gereksinim duydıklarıdır. Daha önceki yanıtlar çerçevesinde bu gereklilik ve gereksinim yorumlanırsa; katılımcılar tarafından istenenin düzenleyici ve yol gösterici bir devlet olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Bu devlet eğitime, teknolojiyi geliştirmeye önem vermeli, çok çalışmayı özendirmeli ve bu süreci planlamalıdır; hepsinden önemlisi de dış faktörlerden bağımsız bir biçimde Türkiye'nin olanak ve koşullarını dikkate alarak bu sürece önyak olmalıdır.

Aslında bu soruya verilen yanıt özel bir öneme sahiptir; Çorum elitinin kalkınma konusundaki görüşünün en net biçimde ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu görüş kısmen uluslar arası kuruluşlar eliyle dünya çapında yaygınlaştırılan kalkınma ideolojisiyle uyumlu olsa da, önemli oranlarda farklılaştığı noktalar da bulunmaktadır. Çorum eliti güçlü, öncü, yol gösterici, insan kaynakları planlamasına önem veren, ama bunu yaparken de uluslararası kuruluşlar eliyle empoze edilen görüşlerden ziyade Türkiye gerçekliğini ön plana alan bir devlet arayışı içerisindedir.

Ancak bununla birlikte örneklemin devletin etkisi ve sistem üzerinde ürettiği güç konusunda çok da kesin bir yargıya sahip olmadığı söylenebilir. Bir sonraki soruya verdikleri yanıt devletin işlevi konusunda katılımcıların net bir görüşe sahip olmadıklarını, destekleyici devlet ile ekonominin motoru olan güçlü devlet arasında net bir ayrıma sahip olmadıklarını ortaya koymaktadır. Buna göre, “kalkınma için güçlü merkezi bir devlet ve planlama gerektirmektedir, şeklindeki bir cümleye ne oranda katılıyorsunuz” sorusuna verilen yanıtlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 5: Kalkınmak için güçlü merkezi bir devlet ve planlama gereklidir.

		Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Tamamıyla yanlış	9	3,9	3,9	3,9
	Katılmam	39	16,9	17,1	21,1
	Emin değilim	27	11,7	11,8	32,9
	Katılıyorum	90	39,0	39,5	72,4
	Tamamıyla katılıyorum	63	27,3	27,6	100,0
	Toplam	228	98,7	100,0	
Kayıp Veri		3	1,3		
Toplam		231	100,0		

Kaynak: Yapılan alan araştırmasıyla üretilen verilerdir.

Bu ifadeye katılanların sayısı 153 kişidir (%67,1). Katılmayanların sayısı ise 48 kişidir (%21,0). “Kalkınmanın güçlü merkezi bir devlet ve planlama gerektirdiği” konusunda “emin değilim” diyenlerin sayısı ise 27 kişidir (%11,8). Buradan çıkan sonuç, güçlü, merkezi ve planlamacı bir devlet anlayışını benimsedikleri şeklinde yorumlanabilir. Ancak mülakatların geneline bakıldığında katılımcılar çoğunlukla, düzenleyici devlet anlayışını dile getirmişlerdir. Mülakatlar esnasındaki gözlemler de aslında katılımcıların birçok görüşünün moda kavramlar çerçevesinde şekillendiği, bu kavramları çok da sorgulamadan benimsedikleri ve ne oldukları konusunda da çok bilgi sahibi olmadıkları şeklindedir. Dolayısıyla bu soruya verilen yanıtlar daha önceki sorularla karşılaştırılırsa ortaya çıkan sonuç “kafa karşılığı” şeklinde anlaşılabilir.

Bu sonuç, katılımcıların sıklıkla duydukları düzenleyici devlet tamlamasını hâkim ideolojik yeknesaklığı da destekler nitelikte çok bilgi sahibi olmadan, bir slogan gibi benimsemekte oldukları ama gerçekte güçlü, ekonomi ve kalkınmanın motoru olan bir devlet anlayışını benimsedikleri şeklinde yorumlanabilir. Önceki cevaplarla da birleştirildiğinde katılımcıların, kalkınma sürecinde devlete, düzenleyici devletten daha fazla rol biçtikleri görülmektedir.

IV. SONUÇ

Kalkınma kavramına farklı dönemlerde, farklı toplumlarda hatta aynı toplumda farklı anlamlar yüklendiği; ancak bu anlam içeriklerinin sermaye birikimi açısından güçlü olan tarafından belirlendiği görülmektedir. Erken kapitalistleşme sürecinde Batı'nın belirlediği yönde sömürgeleştirilen Batı dışı ülkeler, bağımsızlıklarını kazandıktan sonra da yine Batı'nın koyduğu kurallarla, bu kez uygarlaşma, ilerleme, modernleşme, sanayileşme adına Batı'nın peşinden gitmişlerdir. Bu bağlamda kalkınma kavramının içeriği sürekli değişse de bağımlı olma durumu değişmemiştir.

1945'ten sonra bu bağımlı olma durumu çerçevesinde kavramsallaştırılan kalkınma, az gelişmiş ülkelere kapitalist sisteme eklenmeleri çerçevesinde, 'idari reform' aracılığıyla bir amaç olarak sunulmuştur. Kalkınma ise devlet/bürokrasi eliyle gerçekleştirilecek bir süreç olarak kabul edilmiştir.

Ancak 1980'lerden sonra bu dönemin güçlenen piyasacı liberal görüşlerce küreselleşme ve demokratikleşme adına eleştirildiği; küreselleşmenin getirdiği rekabet koşulları ile devlet/bürokrasi örgütlenmesinin ve işlevlerinin sorgulandığı görülmektedir. Bu dönemde kalkınma artık piyasa odaklıdır. Ekonomik büyüme ve refah düzeyinin yükseltilmesinde ise artık tek yol 'piyasa ve rekabet' ilkesidir. Yeni dönemin araçları ise yapısal reformlar olmuştur. Özelleştirme, deregülasyon politikaları ile "daha az devlet daha çok özgürlük ve demokrasi" sloganı desteklenirken; devletin ekonomik faaliyetlerini piyasaya devretmesi, devlet eliyle gerçekleştirilen temel hizmetlerin piyasa üzerinden sağlanması, tercih özgürlüğü ve demokrasi olarak kabul edilmiştir. Demokrasi adına "yönetilemezlik" krizi içerisinde olan devlet, merkezi ve planlı bir ekonomiden vazgeçmeli ve küçültülmelidir. Piyasanın sağlayacağı özgürlük alanı, hem demokrasi adına hem de kalkınma ve refah adına gerekli kabul edilmelidir.

Ancak 1990' lar, bu sefer piyasanın "yönetilemezlik" krizi içerisinde olduğunu ifade ederek, uluslararası ekonomik istikrarın sağlanmasında, 1980 dönemi politikalarının uzantısı niteliğinde bir kalkınma söylemi geliştirmiştir. Bu dönemde de bir önceki döneme benzer şekilde özgürlük, piyasa, demokrasi ön planda tutulmuş; yerelleşmenin, yerel düzeyde katılımın, yönetişimin, yerinde çözüm üretmenin demokrasi ve kalkınma adına gerekliliğinden söz edilmiştir. Bu sürecin kalkınma söylemi; küreselleşmeyi piyasacılığı, demokratikleşmeyi, yönetişimi, yerelleşmeyi, ve rekabeti vazgeçilmez unsurlar olarak belirlerken, devlete yüklenen yeni işlev de bu unsurların gerçekleştirilmesine katkı

sağlayacak, piyasa destek çıkacak düzenleyicilik olmuştur. Düzenleyici devlet modeli ile yerelleşme, yönetim, liberalizasyon, rekabet, sivil toplum, girişimcilik vb. gibi unsurların ulus-üstü ve ulus-altı birimlerde de desteklendiği görülmektedir.

Ancak 1980'lerle başlayan, IMF, Dünya Bankası vb. uluslar arası kuruluşlar tarafından da desteklenen bu sürecin amacına ne derece de ulaştığı, küreselleşme sürecinin hız kazandığı günümüz dünyasında görülen eşitsizlik, yoksulluk, işsizlik, sağlık, barınma, eğitim, güvenlik alanlarında yaşanan ciddi sorunlar üzerinden de tartışılmaktadır. Çalışmamızın sınırları açısından yer verilmemekle birlikte, bu küresel sorunlar da göz önünde bulundurulmalıdır.

Genel olarak alan çalışması değerlendirildiğinde Çorum'daki katılımcıların hâkim ideolojinin dilinden etkilendiği görülmektedir. Kalkınmayla ilgili olarak devlet, katılımcıların zihninde ve pratikte önemini korumakla beraber katılımcıların teorik açıdan ne anlama geldiğini pek de bilmeksizin "düzenleyici devlet" anlayışını da benimsedikleri söylenebilir.

Katılımcıların, devlet ve özel sektörün kalkınma sürecinde birbirine alternatif iki temel yaklaşımı örgütlediği bilincine de sahip olmadıkları görülmektedir. Bu bağlamda katılımcılar hem devleti hem de özel sektörü kalkınma sürecinde önemli birer güç olarak görmekte ve Çorum'un kalkınma sürecinde hem devletin hem de yerel sermayedarın elinden gelen çabayı sarf etmesini istemektedirler. Ancak bu isteklerini geliştirirken kullandıkları kavramsal çerçeve, düşüncelerinin içeriğini tam olarak karşılamasa da, tamamıyla düzenleyici devlet yaklaşımının kavramsal çerçevesidir. Katılımcılar, merkezi devlet planlamasına ve piyasaya yönelik devlet düzenleyiciliğine de olumlu yaklaşmaktadırlar.

Düzenleyici devlet ile müdahaleci devleti çoğu zaman karıştırmakta, bir yandan düzenleyici devlet derken diğer yandan da büyük çoğunlukla 'merkezi devlet planlamasına' vurgu yapabilmektedirler. Tüm bu ideolojik karmaşaya rağmen küresel ideolojik yayılmanın Çorum özelinde yerel düzeyde karşılık bulduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- ALADA, Adalet B. (2008), “Yerel Yönetim Anlayışındaki Değişimler ve Türkiye’deki Yansımaları”, *Devlet ve Sermayenin Yeni Biçimleri* (Der. Ramazan Günlü), Ankara, s.269–301.
- AMİN, Samir. (2007), *Avrupa Merkezilik Bir İdeolojinin Eleştirisi*, (Çev. Mehmet Sert), Chiviyazıları (Nemesis Kitaplığı), İstanbul.
- ATAAY, Faruk. (2006), Neoliberalizm ve Devletin Yeniden Yapılandırılması, Türkiye’de Kamu Reformu Üzerine İncelemeler, De Ki Yayınları, Ankara.
- AYDIN, M. Kemal.(1999), “Ulusal Kalkınmacılıktan “Küreselleşmeye”, *Bilgi*, 1999/1, s.1–23.
- BAŞKAYA, Fikret. (2010), “Bir Kavramın Anatomisi”, <http://www.ozguruniversite.org> (Erişim Tarihi: 05.01.2014)
- BAŞKAYA, Fikret.(2000), *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*, İmge Kitabevi, Ankara.
- BAYRAMOĞLU, Sonay. (2005), Yönetişim Zihniyeti, Türkiye’de Üst Kurullar ve Siyasal İktidarın Dönüşümü, İletişim Yayınları, İstanbul.
- CHANG, Ha-Joon. (2009), *Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü*, İletişim, İstanbul.
- ÇAKMAK, Erol.(2006), *Yerel Ekonomi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları*, İmaj Yayınevi, Ankara.
- ÇETİN, Murat. (2007), “Yerel Ekonomik Kalkınma Yaklaşımı ve Uluslararası Organizasyonlar”, *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt:14, Sayı:1, 2007, s. 153–170.
- DİKMEN, Ahmet Alpay. (2000), “Küresel Üretim, Moda Ekonomileri ve Yeni Dünya Hiyerarşisi”, *Toplum ve Bilim*, Cilt 86, s.281-302.
- DİKMEN, Ahmet Alpay. (2011), “Makine, İş, kapitalizm ve İnsan, Tan Kitabevi, Ankara.
- DOĞAN, Ali Ekber. (2009), “Ulusal’dan Yerele Kalkınma Söylemi ve Yerel Yönetimlerin Disiplin Edilmesi”, *Ulusal Kalkınma ve Yerel Yönetimler 1*, TODAİE, Ankara,s. 15–26.
- ERCAN, Fuat ve Biçer, Özgür. (2005), “İktisat ve Kalkınma Ekonomisi: Kalkınma İdeolojisinin Sosyallaşması Olarak Kalkınma Ders Kitaplarının Eleştirisi”, *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt16, Sayı 57, s. 51-102.
- ERCAN, Fuat.(2009), *Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- ESTEVO, Gustavo.(2007), “Kalkınma”, *Kalkınma Sözlüğü*, (Ed.Wolfgang Sachs), (Çev.Oktay Etiman), Özgür Üniversite Kitaplığı, s.17-50.
- GÖÇOĞLU, Volkan.(2013), “Bölge, Bölge Kalkınma ve Bölgesel Yönetişime İlişkin Konuların Tanımlanması ve Tasnifi”, www.academia.edu. (Erişim Tarihi:23.09.2015)
- GÖNÜL, M. Vecdi. (2015), *Batı Yönleriyle Batılılaşma, Örnek Olay: Ofset*, Nadir Kitap, Ankara.
- GÜLER, Birgül Ayman.(1995), “Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyumu Bildirileri Giriş”, TODAİE Yayını, Ankara.
- GÜLER, Birgül A. (2005), *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi*, İmge Kitabevi, Ankara.
- İÇLİ, Gönül. (2003), “Gelişme Sorunsalı”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 4/5, s.100–112.
- KİLİM, Esra Ergüzeloğlu.(2010), “Devletçiliğin Neo’su: Etkin Devlet”, *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, Yıl.4, Sayı.8–9–10, Ocak-Aralık, s. 55–74.
- KONGAR, Emre. (1998), “Kalkınma ve Gelişme Stratejilerinde Kültür Politikalarının Yeri: Türkiye Örneği” http://www.kongar.org/makaleler/mak_ka.php,(Erişim Tarihi: 25.04. 2014)
- KOSELLECK, Reinhart. (2007), *İlerleme*, Dost Kitabevi, Ankara.
- KUTLAR, Aziz ve Doğanoglu, Fatih.(2007), *Kalkınma Sorunu*, Orion Yayınevi, Ankara.

- ÖZEL, Mehmet. (2013), “Özerk Yerel Yönetimlerin Oluşumunda Kentlerin Tarihsel İşlevi: Almanya Temelinde Bir Yaklaşım”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.18, S.2, s. 47–64.
- ÖZTÜRK, Nazım.(2005), *Kalkınma Kuramlarına Eleştirel Bir Yaklaşım*, Roma Yayınları, Ankara.
- PARTANT, François.(2002), *Kalkınmanın Sonu: Bir Alternatif mi Doğuyor?*, (Çev.Fikret Başkaya), Özgür Üniversite, Ankara.
- POLAT, Mustafa Haşim.(2012), *Küreselleşen Kalkınma: Bir Eleştiri*, Açılım Kitap, İstanbul.
- ŞEN, Ali. (2005), “İktisadi Kalkınmada Devlet-Piyasa Nispi Rollerine İlişkin Tartışmalara “Washington-Sonrası Konsensüs” Son Noktayı Koydu Mu?”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.6, S.2., s.325-341.
- TÖREN, Tolga. (2007), *Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı ve Türkiye Uygulaması*, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul.
- TÜRKAY, Mehmet. (2005), “1945'den 2000'lere Söylem ve Gerçeklik Arasında "Kalkınma"nın Halleri”, *Ekonomik Yaklaşım*, Sayı: 55,Cilt:16, s. 31–42.
- YILDIRIM, Cengizhan. (2011), “Birinci ve İkinci Nesil Washington Uzlaşması: Neo-liberal İktisat Politikalarının 1980'den Sonraki Evrimi”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:7, Yıl:7, Sayı:2, s. 1–23.

POLİSLERİN ÇALIŞMA SAATLERİNİN AİLE YAŞAM KALİTESİNE ETKİSİ ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Hasan Hüseyin UZUNBACAK¹

Atıf/©: Uzunbacak, Hasan Hüseyin (2017). Polislerin Çalışma Saatlerinin Aile Yaşam Kalitesine Etkisi Üzerine Nitel Bir Araştırma. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.1235-1256

Özet: Bu araştırmanın amacı, polislerin çalışma saatlerinin aile yaşam kalitesine etkisinin eşler tarafından nasıl algılandığının belirlenmesidir. Araştırmanın evrenini ergonomik vardiya sistemi (EVS) ile çalışan polis memurlarının eşleri oluşturmaktadır. Araştırmada örneklem grubu, amaçlı örneklem belirleme yöntemlerinden olan ölçüt örnekleme yöntemi ile 40 polis eşi olarak belirlenmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı bu çalışmanın verileri, yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Veriler içerik analizi yapılarak, ana temalar etrafında sınıflandırılmış, polis eşlerinin vermiş olduğu cevapların frekansları üzerinden tablolar oluşturulmuştur. Araştırma sonucunda, çalışma saatlerinin kısaltılmasının aile içi etkileşim, ev yaşamına ve ebeveynliğe dair sorumluluklarının yerine getirilmesi, sosyal çevreyle etkileşim, eşler arasındaki iletişim, fiziksel ve psikolojik durumun iyileşmesi ana temalarında sınıflandırılan aile yaşam kalitesine genel olarak olumlu düzeyde etkileri olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Polis, aile yaşam kalitesi, çalışma saatleri, vardiya sistemi, ergonomik vardiya sistemi

A Qualitative Research About The Effects Of Working Hours On Quality Of Family Life

Citation/©: Uzunbacak, Hasan Hüseyin. (2017). A Qualitative Research About The Effects Of Working Hours On Quality Of Family Life, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp.1235-1256

Abstract: The aim of this study is to determine how the effects of the police's working hours are perceived by the partners of those who serve as police officers. The population of the study consists of the partners of the police officers who work in Ergonomic Shift System (EVS). The sample group in this study has been determined as 40 partners by means of Criterion Sampling which is a purposive sampling method. The data obtained from this study wherein qualitative research methods have been employed have been collected by means of semi-structured interview form. Following a content analysis, the data have been classified into main themes and charts based on the frequency of the partners' responses have been created. As a result, it has been found that shorter working hours have positive effects on the quality of family life which has been categorized into main themes such as domestic interaction, carrying out parental and domestic responsibilities, interaction with social environment, communication between partners, and improvement in physical and psychological conditions.

Keywords: Police, quality of family life, working hours, shift system, ergonomic shift system

I. GİRİŞ

Polislik, yapılan iş gereğince, düzensiz, uzun ve yoğun çalışma temposu gerektiren bir meslektir. Emeklilik haklarını kazanıncaya değin yüksek tempoda ve ağır mesai şartlarında, yaşamsal tehlikenin varlığını sürekli hissettiren polislik mesleği, zaman içerisinde hizmetin kalitesini ve çalışanın performansını etkilemektedir.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Sosyal Şartı, Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi, Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, ILO Uluslararası Çalışma Örgütü 29 Sayılı Cebri veya Mecburi Çalıştırmaya İlişkin Sözleşme gibi birçok uluslararası metnin yanı sıra, T.C. Anayasası, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu gibi ulusal metinlerde çalışma koşulları ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Bu ve benzeri hukuki düzenlemelerde yer almasına rağmen polisin çalışma koşulları sorunu, özellikle meslek çalışanları tarafından en önemli gündem maddesi olarak yerini ve önemini korumaya devam etmektedir. Bununla birlikte, polisin çalışma koşulları birçok kurum ve kuruluş tarafından eleştirilmiş ve polislerin en önemli sorunu olarak sayılmıştır.

Polisleri yaşadığı sorunlarla ilgili olarak ilk kurumsal değerlendirme İnsan Haklarından Sorumlu Devlet Bakanlığı tarafından yapılmıştır. Bu raporda,

“polisin, içinde görev yaptığı çevre, mesleki psikolojik ve maddi koşulları, birliği, tarafsızlığı ve onurunu koruyacak nitelikte olması” gerektiğine vurgu yapılarak, yapılan işin tehlikesi, niteliği, çalışma saatlerinin düzensizliği dikkate alınarak adil bir ücret sisteminin olması gerektiği belirtilmiş, uluslararası standartlara ve insan gerçeğine uygun çalışma koşullarının oluşturulması istenmiştir (Yılmaz, 2013: 45-46).

Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi, polislerin görev yaptıkları yerlerde, gergin bir havanın olduğunu, uzun ve yoğun çalışma saatlerinde görevlerini yaptıklarını, ekonomik olarak kısıtlı ve yetersiz insani olanaklarının bulunduğunu, bu kötü şartlardan dolayı, yoğun strese maruz kaldıklarını tespit etmiştir (AİÖK Raporu, 2002: 23).

Son olarak birçok şikayetçi tarafından, çalışma saatleri başta olmak üzere, polislerin çalışma koşulları ile ilgili olarak Kamu Denetçiliği Kurumuna (KDK) yapılan başvurular neticesinde verilen kararda, polislerin çok farklı çalışma saatlerinde çalıştırıldıkları, çalışma saatleri dışında ek görevlere çağırıldıkları ve bunun karşılığında herhangi bir ücret almadıkları, izin kullanamadıkları, çalışma şartlarından dolayı ruhsal, bedensel sorunlar ile özel ve sosyal hayatlarında olumsuzluklar yaşadıkları, intihar vakıalarının görüldüğü, ruh hastalığı nedeniyle tedavi gören polislerin olduğu, genele göre daha erken yaşta öldükleri tespit edilerek, emniyet teşkilatı mensuplarının çalışma ve dinlenme saatleri, şekilleri, izinleri ve ücretlendirmeye ilgili yeni bir yasal düzenleme yapılması gerektiği belirtilmiştir (KDK Raporu, 2014: 1-38).

Bu çalışma ile, Ergonomik Vardiya Sistemi (EVS) ile çalışan polislerin çalışma saatlerinin aile yaşamına etkisine ilişkin polislerin ve eşlerinin algı ve görüşleri analiz edilmeye çalışılmıştır.

II. VARDİYA SİSTEMİ İLE ÇALIŞMANIN ETKİLERİ

İnsan vücudu yaptığı işlerde enerji tüketir ve bu enerjinin miktarı da sınırlıdır. İhtiyacı olan enerjiyi ise, dinlenerek ve beslenerek temin eder. Temin ettiği enerjiyi gün boyunca yaptığı işlere paylaşmak zorundadır. Yeterince dinlenilmemesi, çalışanın çalışma ve dinlenme zamanlarının iyi planlanmaması, çalışanların psikolojik, sosyal ve kültürel ihtiyaçları göz önünde bulundurulmadan çalışma saatlerinin ayarlanması, iş verimini düşüren, aşırı ve çabuk yorgunluğa neden olan bir etkidir. Bununla birlikte, çalışma saatlerinin uzun veya düzensiz olması, mola sürelerini kısa

olması iş kazalarına da yol açabilmektedir. Oysa ki, çalışma sürelerinin azaltılması, verimliliği artırırken, işe devamsızlık, yorgunluk, hastalık, sinirlilik ve iş kazalarını azaltmaktadır (Camkurt, 2007: 89). Nitekim, Vermon ve Smith gibi birçok araştırmacının yaptığı çalışmalar, çok uzun süre çalışılmasının iş kazası oranını artırdığını tespit etmiştir (Schuster ve Rhodes, 1985: 237).

Yapılan birçok araştırmada, belirsiz ve çatışan ihtiyaçların varlığı, ağır, yoğun, yüksek tempolu iş yaşamı, işyerindeki kişilerle çatışmalar, yönetim şekilleri ve uygulanan örgütsel politikalar, iş ve örgütsel stres faktörleri olarak sayılmaktadır. Uzun çalışma saatleri ve vardiyalı iş ortamlarında çalışanların stres düzeyleri de genellikle aynı oranda yüksek olmaktadır (Ferris vd, 2010: 114).

Yapılan işin veya hizmetin gereği olarak çalışma süresi 24 saate yayılabilmektedir. Bu gereklilikten yola çıkarak çalışanlar, farklı aralıklarla çalışma saatlerinin belirlendiği, vardiya sisteminde işlerini yapmak zorunda kalabilmektedir. Uyku ve uyanıklık zamanlarının sürekli olarak değiştiği vardiya sistemi, çalışanların fiziksel ve ruhsal pek çok problem yaşamalarına neden olabilmektedir. Sık rastlanan sorunlardan birisi, en temel fizyolojik ihtiyaçlarının başında gelen uyku kalitesindeki azalmadır. Gece veya vardiyalı çalışma uyku düzeninin aksamasına yol açtığından, uyku kalitesi de buna bağlı olarak etkilenmektedir. Çalışan uzun uyku süresine rağmen kendini zinde, formda ve dinlenmiş hissedememektedir. Bu durum da, fiziksel ve ruhsal olarak kendilerini iyi hissetmemelerine yol açmaktadır (Üstün ve Çınar Yücel, 2011: 30-31). Kalp-damar hastalıkları, tansiyon problemleri, şeker hastalığı, depresyon, kaygı bozuklukları, bellek ve dikkat toplama sorunları, ilgi ve dikkat eksikliği gibi sorunların sık karşılaşıldığı vardiyalı sistemde, çalışan bireylerin, yaşam kaliteleri de olumsuz etkilenmektedir (Selvi vd., 2010: 238-239). Sürekli değişen çalışma saatleri, bıkkınlık, monotonluk ve yılgınlık hislerinin yaşanmasına neden olmaktadır (Yüksel, 2004: 56).

Vardiyalı sistemde uzun süre çalışanların tükenmişlik hissine kapıldıkları ortaya çıkmıştır. Polisler üzerinde yapılan bir araştırma, çalışma saatlerindeki fazlalığa bağlı olarak iş yükündeki artışın fiziksel ve duygusal olarak tükenmişliğin gözlenmesine neden olduğunu ortaya koymuştur (Gündüz vd., 2007: 294). Özellikle, çalışma süreleri ve sistemleri ile yapılan işin ve uğraşılan bireylerin özellikleri birlikte değerlendirildiğinde, psikolojik,

fiziksel, sosyal, ekonomik yönden sorunları olan, kaygılı, kızgın, içe kapanık kişilerle sürekli karşılaşmak zorunda kalan, aşırı stresli ve yoğun bir temposu olan asker, sağlık personeli, polis gibi meslekler daha fazla tükenmişlik hissine kapılabilmektedir (Kaya, 2014: 232-233). Bu durumun, asker ve polislerde “askeri yorgunluk”, “John Wayne Sendromu” olarak da adlandırıldığı bilinmektedir (Freudenberger, 1974).

Günümüzde, çalışanların iş ve aile sorumluluklarını uyumlu ve dengeli bir biçimde yerine getirmesi, uzun ve yoğun çalışma saatleri, yaşam standartlarındaki değişim, ekonomik sorunların büyümesi ve çeşitlenmesi, iş ve aile arasındaki rol çatışmaların ortaya çıkması nedenleriyle daha da fazla zorlaşmıştır. İş yaşamı ile aile yaşamı arasında dengenin kurulabilmesi veya kurulamaması kişiden kişiye değişim gösterebilmektedir. İşi hayatının merkezine yerleştiren bir çalışan için, işten gelen talepler ne olursa olsun sorun oluşturmazken, aileden gelen talepler sorunlara ve çatışmalara neden olabilmektedir. Bunun aksine, aile hayatını daha çok önemseyen çalışan için ise işten gelen talepler çatışmanın kaynağı olabilmektedir. İş-aile yaşamı dengesi, bu talepler arasında ortaya çıkabilecek çatışmanın yönetilebildiği ölçüde sağlanabilmektedir. Dengenin sağlanması, çalışanların yaşam kalitesini artıran, ruh sağlığını koruyan, toplum huzuruna olumlu etki yapan, verimliliği artıran, işe devamsızlığı azaltan bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte işletmelerin veya kurumların, çalışanlarının aile yaşantılarını önemsemeleri ve bunu çalışanlarına hissettirmeleri, işe bağlılığı ve iş tatminini artırmaktadır (Özen Kapız, 2002: 140-142).

Çalışanın bedensel, zihinsel, psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasına çalışılarak çalışma ortamının ve koşullarının düzenlenmesini, bu düzenlemeler yapılırken çalışanlara insancıl koşulların sağlanmasını, çalışanların bireysel yeteneklerinin ve beklentilerinin karşılanmaya çalışılmasını kapsayan çalışma kalitesi, çalışana ve örgütü doğrudan ya da dolaylı etkileyen bir kavram olarak ele alınmaktadır. Vardiyalı çalışma sistemi ise, çalışma yaşamı kalitesini doğrudan etkileyen bir unsurdur. Çalışanın günlük yaşamında olumsuzluklara neden olan vardiya sistemi, işletme veya kurumun etkinliği açısından iletişim problemleri, işin örgütlenmesinde sorunlar, iş kalite ve başarısının azalması, hata ve kaza riskinin yükselmesi gibi birçok soruna da yol açabilmektedir (Yüksel, 2004: 48).

III. POLİSLERİN VARDİYALI ÇALIŞMA SİSTEMİ

A. Uygulanan Vardiya Sistemleri

Polisler sunulan hizmetin gereği olarak 24 saat esasına göre hizmet vermektedir. 24 saat hizmet sunmanın bir gereği olarak da vardiya sistemi ile görev yapılmaktadır. Çalışma saatleri ile ilgili düzenlemeler, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'na (m.99,100,101) ve 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu'na (m.61) dayanılarak 1995 yılında çıkartılan “Emniyet Hizmetleri Sınıfı Personelinin Çalışma Saatlerine İlişkin Esaslar” başlıklı genelge ile yapılmıştır.

Bu genelgenin 4.maddesinde “merkez ve taşra teşkilatında görevli olup, nöbet usulü ile çalışması zorunlu olan personelin çalışma saatlerinin, hizmetin gerekleri göz önünde bulundurularak olağan üstü durumlarda 12/12, diğer hallerde 12/24 veya 12/36 esaslarından herhangi birine veya her birine göre; taşra teşkilatında mülki amirin, merkez teşkilatında genel müdürün onayı ile düzenleneceği; çalışma süresi 40 saatten az ve 12/24 esasından daha ağır olmayacak biçimde aynı makamların onayı ile değişik çalışma usullerinin uygulanabileceği; büro hizmetlerinde çalışma personelinin çalışma saatleri, herhangi bir olağanüstü durum olmadığı sürece devlet dairelerinin tabi olduğu çalışma usulüne tabi olacağı; olağanüstü durumlar dışında, nöbet usulüyle çalışan personelin çalışma saatlerinin artırılmayacağı, ancak görev değişimi, durumun gerekleri göz önünde bulundurularak, birim amirince gecikmeli olarak yaptırılabilmesi, bu geciktirmenin hiçbir zaman, personelin tabi olduğu görev süresinin dörtte birini aşamayacağı” hükmü getirilmiştir. 5.maddesinde ise, “nöbet usulüyle çalışan personele ayrıca hafta izninin verilmeyeceği ancak hizmet gereği olarak karakol ve benzeri birimlerde araştırma, takip, gözetleme gibi görevlerle özel bir şekilde görevlendirilenler ile büro hizmetlerinde çalışanlara haftada bir günden az iki günden çok olmamak üzere izin verileceği, olağanüstü durumlar hariç olmak üzere bu iznin kesilemeyeceği, bu şekilde kesilen izinlerin mümkün olduğu takdirde aynı hafta içerisinde aksi halde bir sonraki hafta içerisinde telafi edileceği” düzenlenmiştir.

KDK tarafından yapılan tespit, halen polisler 86 farklı çalışma modeli ile hizmetlerini sürdürmektedir. Tablo 1’de görüleceği üzere, bu farklı çalışma modellerinin en yaygın olarak uygulananları, 12 saat çalışıp 24 saat dinlenen 12/24, 12 saat çalışılıp 36 saat dinlenen 12/36, 8 saat çalışılıp 24 saat dinlenen 8/24 ve büro hizmetlerinde çalışanlar için uygulanan

08.00/17.00 (09.00/18.00) sistemleridir. 12/24 esasına göre çalışanların haftalık çalışma saati 57, 12/36 ve 8/24 esasına göre çalışanların 42 saat olduğu, diğer modellerde çalışanların ise 45-60 saat arasında değiştiği tespit edilmiştir (KDK, 2014: 5).

Tablo 1: Polislerde Uygulanan Mesai Sistemleri

	Mesai Sistemi					TOPLAM
	12/24	12/36	8/24	08/17	Diğer	
Sayısı	63723	32782	10706	79803	53925	240939
Oran(%)	26,4	13,6	4,5	33,1	22,4	100

Nispeten rutin olarak belirlenen vardiyaların yanında, maç, konser, miting, resmi ve dini bayramlar gibi durumlarda ortaya çıkan, planlı veya plansız ek görevler, oldukça fazla şikayete konu olmaktadır. Bu şikayetlerin temelini, fazladan çalışılan ek görevlendirmeler karşılığında hiçbir ek ücret alınmaması, aile ve sosyal yaşamla ilgili önceden planlama yapılamaması, plan yapılmış olsa bile bu planların iptal edilmek durumunda kalınması, dinlenmeye ve ailelerine yeterince vakit ayrılamaması oluşturmaktadır.

B. Ergonomik Vardiya Sistemi (EVS)

İlk olarak Bursa Emniyet Müdürlüğü'nde "Ergonomik Vardiya Sistemi" (EVS) adıyla Kasım 2010-Ağustos 2011 tarihleri arasında 10 ay süreyle pilot bir uygulama ile polislerin 8 saat çalışıp 24 saat dinlenmelerine olanak sağlayan 8/24 çalışma modeli deneysel olarak uygulamaya konulmuştur. Pilot uygulama sonuçları, 12 saat çalışılıp 24 saat dinlenme esasına dayanan 12/24 çalışma modeli sırasında kayıtlara giren bazı verilerle karşılaştırılmış, çalışanlar ve aile fertleriyle her iki modelin karşılaştırılabilmesi için görüşmeler yapılmıştır.

Uygulama sonucunda, çalışanlarla ve yöneticileriyle yapılan görüşmelerde, çalışanların motivasyonunda, performansında ve verimliliğinde ciddi oranlarda artış, mesai saatleri içerisinde izin ve rapor alma oranlarında düşüş gözlemlenmiştir. Aile içinde ve çevreleriyle iletişimin arttığı, personelin sağlığı açısından ciddi faydalar sağlandığı, daha az hasta olunduğu, mevcut sağlık problemlerinin iyileşmeye ve düzelmeye başladığı, önceye göre uykularının daha düzenli olduğu, bedenen ve ruhen daha az yıpranıldığı, daha az sinirli olduğu, işe karşı daha istekli olduğu dile getirilmiştir. En önemli geri bildirim ise aile yaşantıları ile ilgili olmuştur. Aile bağlarının

daha da güçlendiği, eşler ve çocuklar arasındaki iletişim problemlerinin azaldığı, aile fertlerinin bir arada daha çok sosyal aktiviteler gerçekleştirdikleri, fiziksel ve psikolojik olarak daha az yıpranan çalışanların, tolerans seviyelerinin arttığı, daha yapıcı ve sabırlı bir üslupla iletişim kurdukları ifade edilmiştir (Yılmaz vd., 2012: 44-55).

EVS pilot uygulaması neticesinde alınan olumlu sonuçlar, Emniyet Genel Müdürlüğü'nü harekete geçirmiş ve Polis Merkezi Amirliği Kuruluş, Görev ve Çalışma Yönetmeliği'nde 2011 yılında yapılan değişikliklerle ilk hukuki düzenleme yapılarak polis merkezlerinde çalışan personelden başlamak üzere ülke genelinde 8/24 EVS sistemine geçiş başlamıştır. Ancak, özellikle son birkaç yıldır ülke gündeminde yer alan çeşitli gelişmelerden (Gezi Olayları, Kobani eylemleri, terör olayları, FETÖ darbe girişimi) kaynaklanan personel ihtiyacı sebebiyle, sistem düzenli olarak uygulanamamıştır.

IV. ARAŞTIRMA

Araştırmanın bu bölümünde, örnekleme olarak belirlenen grup, veri toplama aracı ve verilerin nasıl toplandığı, toplanan verilerin analizi ve bulgular yer almaktadır.

A. Araştırmanın Yöntemi, Örnekleme, Veri Toplama Aracı

Ulaşılabilecek örneklem sayısının azlığı ve istatistiksel olarak anlamlı çıkarımlar yapılabilecek niceliksel temsiliyet özelliğini taşımayacağı ön kabulünden yola çıkarak derinlemesine görüşmeler yapabilmek amacıyla nitel araştırma teknikleri kullanılmıştır.

Yapılacak olan araştırmanın konusu gereğince, çalışma grubuna dahil edilecek olanların özel bilgilerini ve deneyimlerini kullanma gerekliliğinden, araştırmanın problemi kapsamına giren özellikleri taşıyan bireylerden oluşmasının daha sağlıklı olacağı değerlendirilerek amaçlı örneklem yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi ile veriler toplanmıştır (Berg ve Lune, 2015: 71). Araştırmanın yapılacağı bireylerin seçiminde temel ölçüt, Ergonomik Vardiya Sistemi (EVS) olarak tanımlanan ve yukarıda detayları verilen mesai düzeninde çalıştırılan polis memurlarının eşleri olarak belirlenmiştir. Çünkü, bu çalışma ile yeni yaygınlaşmaya başlayan mesai düzenine ilişkin görüşler ve gözlemlerinin diğer mesai düzenleriyle karşılaştırılarak belirlenmesi hedeflenmektedir. Bu belirlenmenin yapılabilmesi için de aileye yansımaları hakkında daha doyurucu görüşlerin eşlerden alınacağı değerlendirilmiştir.

Araştırmada, belirli bir sırada ve sistematik olarak sorular yöneltilerek görüşmeye derinlik katabilmek ve mülakatı belirli başlıklar altında sürdürebilmek amacıyla Tablo 2'deki yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Alan yazında yapılan inceleme neticesinde çalışma saatlerinin uzunluğunun aileler üzerindeki etkileri, “aile içi etkileşim”, “sosyal çevreyle etkileşim”, “ebeveynlik sorumlulukları”, “eşler arasındaki etkileşim”, “ev yaşamına karşı sorumluluklar”, “fiziksel ve psikolojik durum”, “zamanı değerlendirme” olmak üzere ana temalar olarak belirlenmiştir. Bu ana temalar belirlenirken, soruların kolay anlaşılır ve net olmasına, çeldirici, yönlendirici ve çok boyutlu olmamasına dikkat edilmiştir (Yılmaz ve Altinkurt, 2011). Yarı yapılandırılmış görüşme formu, 9 soru demografik bilgilere yönelik, 7 soru ise belirlenen ana temaları açıklayıcı tarzda olmak üzere, toplam 16 sorudan oluşmaktadır. Görüşme formunun ön uygulaması, 5 polis eşi ile gerçekleştirilmiş, herhangi bir sorun yaşanmadığı görülmüştür.

Tablo 2: Görüşme Formu

1. KİŞİSEL BİLGİLER	
1. Yaşınız:	6.Eşiniz hangi birimde çalışıyor?:
2. Eğitiminiz:	7.Eşiniz kaç yıldır çalışıyor?:
3. Mesleğiniz:	8.Önceki mesai düzeni:
4. Kaç yıldır evlisiniz?:	9.EVS çalışma süresi:
5. Çocuk sayısı:	
2. EVS MESAI DÜZENİNİN ETKİSİ İLE İLGİLİ SORULAR (EVS'nden önceki mesai sistemi ile karşılaştırarak cevap verilmesi istenmiştir.)	
1. EVS mesai düzeni aile içi ilişkilerinizi nasıl etkiledi?	
2. Eşinizin çocuklarınıza karşı davranışlarında bir değişiklik oldu mu?	
3. EVS mesai düzeninde çalışması sosyal hayatınızı nasıl etkiledi?	
4. Eşinizin EVS mesai düzeninde çalışması eve karşı sorumluluklarını yerine getirmesini etkiledi mi?	
5. Evliliğiniz (karı-koca ilişkiniz) ne şekilde etkilendi?	
6. Eşinizin fiziksel ve psikolojik durumunda bir farklılaşma gözlemlediniz mi?	
7. Eski çalışma saatleri ile kıyasladığımızda eşiniz bireysel olarak zamanını nasıl değerlendiriyor?	

Görüşmenin ses kaydının yapılacağı yönünde bilgilendirme yapılmış, ancak çeşitli kaygı ve gerekçelerle katılımcılar ses kaydının yapılmasını istememiştir. Bunun üzerine, görüşmelerde herhangi bir hususun atlanmaması için gerekli bilgilendirme yapılmak kaydıyla ikinci bir kişi tarafından ayrıca not tutulması sağlanmıştır. Her görüşmeden sonra,

görüşme formu üzerinden tutulan notlar karşılaştırılmış, katılımcıların tüm görüş ve ifadelerinin kayıt altına alınması sağlanmıştır. Her görüşme yaklaşık 25-30 dakika sürmüştür. Elde edilen veriler içerik analizi yapılarak detaylı bir şekilde incelenmiştir. Metin haline getirilen veriler, okunarak belirlenen ana temalar etrafında kategorize edilmiştir. Yapılan inceleme sonucunda veriler, belirlenen (7) ana tema altında polis eşlerinin vermiş olduğu cevaplar frekans dağılım tablolarına dönüştürülmüştür.

B. Araştırmanın Bulguları

Araştırma neticesinde elde edilen sonuçlar iki başlık altında incelenmiştir. İlk başlıkta araştırmaya katılan polis eşlerinin kişisel bilgileri yer almaktadır. İkinci başlık altında ise, mesai düzeninin aile yaşamına etkisine ait nitel araştırma bulguları yer almaktadır.

1. Demografik Bulgular

Araştırmaya katılanlara ait demografik bulguların yer aldığı Tablo 3 incelendiğinde, katılımcıların %10'unun 25-30 yaş, %25'inin 31-35 yaş, %42,5'inin 36-40 yaş ve %22,5'inin 41-45 yaş aralıklarında olduğu görülmektedir. Polis eşlerinin %10'u lisans, %25'i ön lisans, %40'i lise ve %25'i ilköğretim düzeyinde öğrenim görmüştür. Katılımcıların %12,5'i 1-5 yıllık, %30'u 6-10 ve 11-15 yıllık, %17,5'i 16-20 yıllık, %10'u ise 21 yıldan daha fazla süredir evli olduklarını beyan etmişlerdir. Büyük çoğunluğunu (%77,5) ev hanımlarının oluşturduğu eşlerden %7,5'i hemşire olarak çalışmakta, %10'u ise eşleri gibi polis olarak görev yapmaktadır. En az bir çocuk sahibi olanların toplam oranı %92,5, hiç çocuğu olmayanların oranı ise %7,5'tir.

Katılımcıların eşlerinin %25'i trafik, %32,5'i asayiş, %42,5'i ise polis merkezi birimlerinde göre yapmakta olup, araştırmanın evrenindeki oranlara (trafik biriminde 32 (%24,2), asayiş biriminde 48 (%36,4), polis merkezi biriminde ise 52 (%39,4) olmak üzere toplam 132 personel EVS ile görev yapmaktadır) yakın oranda katılım olmuştur. Polislikteki hizmet sürelerine bakıldığında, %10'u 6-10 yıl, %22,5'i 11-15 yıl, %45'i 16-20 yıl ve %22,5'i ise 21 yıl ve üzerinde polislik tecrübesine sahip oldukları görülmüştür. Polislerin %87,5'i, EVS olarak adlandırılan ve 8 saat çalışılıp 24 saat istirahat edilen mesai düzenini geçmeden önce, 12 saat çalışılıp 24 saat istirahat edilen 12/24 sisteminde görev yaptıkları belirlenmiştir. Polislerin EVS mesai düzeninde bir yıldan daha az süre çalışanların oranı %62,5, bir yıldan daha fazla

süredir çalışanların oranı ise %37,5 olmuştur. Süreler, birimler arası yer değişikliği, (seçim, maç, olay gibi) yoğun ve önemli günler sebebiyle kesintiye uğradığından eşler tarafından beyan edilen kesintili de olsa toplam süreyi ifade etmektedir. Ayrıca, araştırmanın yapıldığı tarihte (Nisan 2015), EVS mesai düzeni uygulaması yeni yaygınlaşmaya başladığından EVS'nde en uzun iki yıllık tecrübesi olduğu anlaşılmıştır. Bu sürelerin, diğer mesai düzenleri ile ilgili karşılaştırma yapılabilmesi için yeterli olduğu değerlendirilmiştir.

Tablo 3: Demografik Bulgular

		f	%			f	%
Yaş	25-30	4	10,0	Çocuk Sayısı	0	3	7,5
	31-35	10	25,0		1-2	29	72,5
	36-40	17	42,5		3-4	8	20,0
	41-45	9	22,5				
				Eşinin Çalıştığı Birim	Trafik	10	25,0
Eğitim	İlköğretim	10	25,0	Eşinin Çalışma Yılı	Asayiş	13	32,5
	Lise	16	40,0		Polis Merk.	17	42,5
	Ön lisans	10	25,0		6-10	4	10,0
	Lisans	4	10,0		11-15	9	22,5
Kaç Yıldır Evli	1-5	5	12,5	Önceki Mesaisi	16-20	18	45,0
	6-10	12	30,0		21 ve üzeri	9	22,5
	11-15	12	30,0		08.00/17.00	5	12,5
	16-20	7	17,5		12/24	35	87,5
	21 ve üzeri	4	10,0				
Meslek	Ev hanımı	31	77,5	EVS Çalışma Süresi (Ay)	0-6	13	32,5
	Hemşire	3	7,5		7-12	13	32,5
	Polis Me,	4	10,0		13-18	6	15,0
	Diğer	2	5,0		19-24	8	20,0
T O P L A M						40	100

2. Mesai Düzeninin Aile Yaşamına Etkisine Ait Bulgular

Araştırmaya katılan polis eşlerine yöneltilen ilk soru, çalışma saatindeki azalmanın aile içi ilişkileri nasıl etkilediği olmuştur. Tablo 4’de de gösterildiği üzere, polis eşlerinin büyük bir çoğunluğu (36), polislerin ailelerine daha fazla zaman ayırmaya başlamalarını en önemli değişim olarak saymıştır. Aile yaşam kalitesini etkileyen en önemli hususlardan birisi olarak sayılan zaman faktörü, iş ve aile yaşam dengesinin sağlanmasının önündeki engellerden birisi olarak da sayılmaktadır. Bireylerin taşıdıkları rollerin gereklerinin yerine getirilmesi için, bir rol için ayrılan zamanın diğer rol için ayrılması gereken zamanı etkilememesi gerekir. Örneğin işe ayrılan zaman, aileye ayrılacak zaman üzerinde bir baskı unsuru oluşturmamalıdır. Uzun çalışma süreleri, bireyin taşıdığı rollerin gereğini yerine getirmesine engel olması durumunda çatışma kaynağına dönüşecektir (Başoğlu vd., 2016: 279).

Tablo 4: Aile İçi Etkileşim İle İlgili İfadeler

	Kişi Sayısı
Aileye daha çok zaman ayırmaya başlama	36
Evlilik yıl dönümü, doğum günü gibi özel günleri daha çok birlikte kutlamaya başlama	24
Aile içi sorunlarımızı birlikte daha çok konuşma ve çözüm arama	21
Aile içi dayanışmada artış	7
Daha rahat empati kurabilme	6
Aileyi ilgilendiren kararlar alınırken diğer aile fertlerine daha çok fikir sormaya başlama	4
Aile içi tartışmalarda artış	2
TOPLAM	100

Eşlerin yaklaşık yarısı (24) tarafından sayılan bir diğer husus da aile fertlerinin özel günlerde daha fazla bir arada bulunmaya başlamasıdır. Aile içi dayanışmanın artması (7), daha rahat empati kurabilme (6) ve aileyi ilgilendiren kararlar alınırken ailenin diğer fertlerinin de görüşlerinin alınmaya başlaması (4) ise polis eşlerinin aile içi etkileşim başlığı altında belirttiği bir diğer husus olmuştur. Polisler, insanın aileleriyle bir arada olduğu bayram, yılbaşı gibi zamanlarda işlerin daha da yoğunlaşmasından dolayı daha da fazla çalışmak zorunda kalmaktadır. Evlilik yıldönümü, doğum günü gibi aile için önem atfedilen günlerde aile fertlerinin birlikte bulunması, birlikte kutlama yapabilmesi, aile içerisinde huzur, sevgi ve saygı

ortamının tesis edilmesi açısından önemli olduğu gibi, ailenin huzurlu ve güvenli bir hayat sağlama işlevinin yerine getirilmesi için de temel unsurlardan olarak sayılmaktadır (Kır, 2011: 392-393).

Polis eşlerinden 21'i, daha az çalışma saatlerinin olmasının, aile içi sorunların daha fazla birlikte konuşulmasını ve çözüme kavuşturulmasını sağladığını ifade etmiştir. Aile fertleri arasındaki iletişimin kalitesi, ortaya çıkabilecek sorunların ve çatışmaların çözüme kavuşturulmasını doğrudan etkileyebilmektedir. Aile içerisinde bireylerin duygu ve düşüncelerini rahatça dile getirebilecekleri sağlıklı ve yeterli iletişim ortamının oluşturulması, birbirlerine saygı ve sevgiyle yaklaşabilmeleri, kişisel beklenti ve özelliklerin dikkate alınması ile mümkün olmaktadır. Böyle bir iletişim ortamının aile içerisinde oluşturulması aile içi sorunların çözümüne katkı sağlayan bir husus olarak belirtilmektedir (Canel, 2012: 29).

Aile içi etkileşim başlığı altında sınıflandırılan görüşler içerisinde olumsuz bir yansıma olarak değerlendirilecek görüş ise, aile içi tartışmaların artması olmuştur. Polis eşlerinden 2'si kısalan mesai saatleri ve uzayan dinlenme süreleri sebebiyle evde daha çok vakit geçirmeye başlayan polislerin eşleriyle tartışma yaşamaya başladığını ifade etmiştir.

Araştırmaya katılan polis eşlerine, polislerin çocuklarına karşı davranışlarında bir değişiklik olup olmadığına ilişkin soru yöneltilmiştir. Tablo 5'te de görüleceği üzere, eşlerin 32'si çocuklarına karşı ilgi ve alakalarında artışın olduğu, 30'u çocuklarına karşı sorumluluklarını eskiye nazaran daha fazla yerine getirebildiği, yarısına yakınının (21) çocukların okul ödevlerine ve etkinliklerine daha fazla yardımcı olduklarını ifade etmişlerdir. Babaların çocuklarıyla sağlıklı iletişim kurmaya başlaması (12), anne olmaksızın birlikte daha çok vakit geçirmeleri (8), babaların eskiye göre çocuklarıyla duygusal bağının daha çok oluşması (5) polis eşleri tarafından gözlenen diğer hususlar olarak sayılmıştır. Bu başlık altında ifade edilen en önemli görüş ise, daha önce çocuklarına karşı şiddet uygulayan iki babanın bundan vazgeçmeleri olmuştur. Yapılan birçok çalışma göstermiştir ki, ebeveynlerin çocuklarına karşı sorumluluklarını yeterince yerine getirebilmesi, çocukların gelişimlerinin, kişiliklerinin ve davranışlarının olumlu şekillenmesinde kilit rol oynamaktadır (Armstrong vd., 2005: 274).

Polis eşleri tarafından söylenen olumsuz ifadeler ise, eskiye göre evde daha çok zaman geçiren kocalarının çocuklarına gerekli-gereksiz karışmaya başlaması (9) ve babaların çocuklarına karşı ilgisinde azalma yaşanmasıdır.

Yapılan görüşmelerde de katılımcılar tarafından ifade edildiği gibi polisleri daha az çalışma saatlerine sahip olmaları kadar, dinlenme zamanlarını nasıl değerlendirecekleri de önemlidir. Katılımcılar, eşlerinin boş zamanlarını ne şekilde kullanacaklarını bilememelerinden yakınmış, dinlenme sürelerinde sıkılmaları sebebiyle zaman zaman tartışmaların ortaya çıktığını belirtmişlerdir.

Tablo 5: Ebeveynlik Sorumlulukları İle İlgili İfadeler

	Kişi Sayısı
Çocuklara karşı ilgi ve alakada artış	32
Çocuklara karşı sorumluluklarını daha çok yerine getirebilme	30
Çocukların okul ödevlerine ve etkinliklerine daha fazla yardımcı olabilme	21
Çocuklarla sağlıklı iletişim kurmaya başlama	12
Polislerin çocuklarına gerekli-gereksiz karışması	9
Babalarıyla çocukların birlikte vakit geçirmesi	8
Çocuklarla duygusal yakınlaşma	5
Çocuklara karşı ilgisinde azalma	3
Çocuklara karşı daha şiddet uygulamadan vazgeçme	2
TOPLAM	122

Araştırmada yönlendirilen diğer soru ise, polislerin EVS mesai düzeninde çalışması ailenin sosyal hayatlarını nasıl etkilediği yönünde olmuştur. Polis eşleri EVS mesai düzeni ile kısılanan çalışma saatleri dışında kalan zamanda, aileleriyle birlikte sünnet, düğün, nişan gibi törenlere katılmaya daha çok zaman bulabildiklerini (25), daha sık komşu ve akraba ziyareti yapabildiklerini (21), tatil, konser, sinema gibi sosyal etkinlikleri daha kolay planlayabildiklerini (14) ifade etmişlerdir (Tablo 6).

İnsan, ruhsal ve bilişsel bir varlık olmasının yanı sıra sosyal yönü de olan bir varlıktır. İnsanın, ailesiyle, arkadaşlarıyla, akrabalarıyla birlikte uyum içerisinde yaşaması, onlarla daha çok nitelikli vakit geçirebilmesi, kendi sağlığına etkisi olduğu gibi çevresini de etkilemektedir (Akın, 2014: 108). Bireyin sosyal çevresi ve çevresiyle olan ilişkisi yaşam kalitesini etkileyen göstergelerdendir. Arkadaşları, akrabaları, komşuları, kaliteli bir yaşam açısından sosyal destek sağlayıcılar olarak sayılarak, bunlara sahip olmanın ve birlikte etkinliklerde bulunmanın yaşam kalitesini ve doyumunu artırdığı saptanmıştır (Aydiner vd., 142).

Tablo 6: Sosyal Etkileşim İle İlgili İfadeler

	Kişi Sayısı
Aile ile birlikte sünnet, düğün nişan gibi törenlere katılmaya daha çok zaman bulabilme	25
Komşu, arkadaş ve akraba ziyareti yapmak için daha çok zamanın olması	21
Tatil, konser, sinema gibi sosyal etkinlikler için plan yapabilmeyi kolaylaştırma	14
TOPLAM	60

Araştırmaya katılan polis eşlerine “Eşinizin EVS mesai düzeninde çalışması eve karşı sorumluluklarını yerine getirmesini etkiledi mi?” sorulmuş, 23’ü eşlerinin ev işlerine daha çok yardım etmeye başladıklarını, 16’sı eşlerinin artık evdeki tamir işlerini yapabildiklerini, 12’si daha önce kendi başlarına yapmak zorunda kaldıkları alışverişini artık birlikte yapabildiklerini, 8’i kira ödemesi gibi işleri eşleriyle birlikte yapabildiklerini ifade etmiştir (Tablo 7).

Tablo 7: Ev Yaşamına Karşı Sorumluluklar İle İlgili İfadeler

	Kişi Sayısı
Ev işlerine daha çok yardımcı olmaya başlama	23
Aile reisinin yapabileceği tamir işlerini sahiplenip çözebilme	16
Birlikte alışverişe gidebilme	12
Fatura, kira ödemesi gibi işleri birlikte yapabilme	8
TOPLAM	59

Ev yaşantısının gerektirdiği sorumlulukları yerine getirmek oldukça zaman alan bir iştir. Bu işler için ayrılan zamanın fazlalığı, aile bireyleri ile birlikte yapılabilecek diğer aktivitelerin zamanını kısıtlayan, aile ve iş yaşamını olumsuz etkileme potansiyeline sahip bir durumdur (Voydanoff, 2004: 402). Geleneksel olarak, evin içindeki temizlik, çocuk bakımı gibi işler kadının, evi dışındaki ev ihtiyaçlarını görme, gelir sağlama gibi işler ise erkeğin görevleri arasında sayılmaktadır. Ancak, günümüzde, özellikle ekonomik yönden aileye katkı sağlama sadece erkeğin temel görevi olmaktan çıkmış, kadının da görevleri arasında sayılmıştır. Kadına yüklenen bu sorumluluk, kadının üzerindeki ev yaşantısıyla ilgili sorumluluklarının da erkek tarafından paylaşılması zorunluluğunu doğurmuştur. Yaşamın tüm yönlerini kapsayan yaşam kalitesi, aile yaşamının da bir parçası olan ev yaşamına karşı sorumlulukları da içine alan geniş bir kavram olarak ele alınmaktadır. Mutlu bir aile yaşantısının temelinde de, ev yaşamında yapılması gereken sorumlulukların kimin tarafından ve ne zaman yapılacağına uzlaş

içerisinde belirlenmesi, yardımlaşma içerisinde ve düzenli olarak yapılması yer almaktadır (Arpacı ve Ersoy, 2007: 42).

Polis eşlerinin, “Evliliğiniz (karı-koca ilişkiniz) ne şekilde etkilendi?” sorusuna vermiş oldukları cevaplar Tablo 8’de gösterilmiştir. Araştırmaya katılan polis eşlerinin 25’i evliliklerinin daha iyiye gittiğini, 23’ü daha fazla sohbet etme imkanı bulduklarını, yarısı (20) kendisine karşı sorumluluklarını daha çok yerine getirmeye başladığını, 16’sı eşinin kendisine daha çok zaman ayırabildiğini, 12’si ise birlikte daha çok gezmeye gidebildiklerini ifade etmiştir. Eşler arasında daha önceden yaşanan tartışmalarda azalma (5) ile polislerin saygı, sevgi ve değer duygularını eşlerine hissettirmeye başlamaları ifade edilen diğer olumlu görüşler olmuştur. Bununla birlikte 2 ailenin çocuk sahibi olmayı düşünmeye başlamaları da dile getirilen diğer bir husus olmuştur. Eşlerin birlikte ve kaliteli zaman geçirebilmesi, ortak etkinliklerde bulunabilmeleri, eşler arasındaki sevgiyi, saygıyı ve dayanışmayı artırarak evlilik ilişkilerini olumlu yönde etkileyen bir husustur. Bunun yanı sıra, eşlerin birlikte zaman geçirmemesi aile içerisinde sorunlara sebep olarak evliliği olumsuz etkileyebilir (Şener ve Terzioğlu, 2002: 7).

Polis eşleri tarafından söylenen olumsuz ifadelerden ilki, eskiye göre evde daha çok zaman geçiren kocalarının kendilerine gerekli-gereksiz karışmaya başlamasıdır. Diğer olumsuz ifade ise polislerin eşlerine karşı ilgisinde azalma olmasıdır. Eşlerin bu husustan şikayetçi olması dikkat çekicidir. Eşlerin birbirlerinin ilgilerine, ihtiyaçlarına yaşantısına fazla müdahale etmesi uyuşmazlık, zıtlasma, kavga ve sürtüşme gibi evlilik içi çatışmalara sebep olabilmektedir (Yavuzer, 1996: 49).

Tablo 8: Eşler Arasındaki Etkileşim İle İlgili İfadeler

	Kişi Sayısı
Evliliğin daha iyiye gitmesi	25
Eşimle daha fazla sohbet etme imkanı buluyoruz.	23
Bana karşı sorumluluklarını daha çok yerine getirmeye başladı.	20
Eşim evde olduğunda bana daha çok zaman ayırmaya başladı.	16
Eşimle birlikte daha fazla gezmeye gidebiliyoruz.	12
Eşim evde daha çok zaman geçirdiği için bana gerekli-gereksiz karışmaya başladı.	11
Tartışmalarda azalma	5
Saygı, sevgi duyduğunu ve değer verdiğini hissettirme	5

Çocuk sahibi olmayı düşünme	3
İlgide azalma	2
Tartışmalarda artış	2
TOPLAM	124

Aile yaşam kalitesini etkileyen hususlardan bir diğeri de eşler arasındaki etkileşimdir. Evlilikle birlikte eşlerin ayrı ayrı yaşadıkları ilişkiler ve yaşam yeni bir boyut kazanır. Eşler arasındaki uyum, farklı kişiliklere sahip olsalar da mutlu olmayı, ortak hedeflere ulaşmayı ve başarılı bir aile yaşantısını beraberinde getirir (Şener ve Terzioğlu, 2002: 2).

Araştırmada yöneltilen bir diğeri soru ise, “Eşinizin fiziksel ve psikolojik durumunda bir farklılaşma gözlemlediniz mi?” sorusu olmuştur. Polis eşlerinin dörtte üçü (30), eskiye göre eşinin daha az sinirli, stresli ve yorgun olduğunu, 29’u işin dışında bir şeyler yapmak için daha zinde olduğunu, 21’i baş ve mide ağrısı gibi yakınmalarının azaldığını, 11’i evde işle ilgili sıkıntılarını daha az konuştuğunu, 7’si ise eşinin kendisine daha çok zaman ayırabildiğini, 5’i hobi ve ilgi duyduğu işlerle uğraşabildiklerini, 3’ü ise polislerin inançları gereğince ibadetlerini yerine getirmeye başladıklarını ifade etmiştir (Tablo 9).

Aile yaşam kalitesi, yaşam kalitesi başlığından türetilen, sağlık, psikoloji, sosyal hayat gibi alanları da kapsayan bir kavramdır (Meral ve Cavkaytar, 2015: 1364). Ailenin yaşam kalitesinden bahsedebilmek için, aile fertlerinin fiziksel ve psikolojik sağlık durumlarını göz önünde bulundurmamak gerekmektedir. Yorgunluk, baş ve mide ağrısı, uykusuzluk, düzensiz beslenme, sigara ve alkol kullanımı, gerginlik gibi birçok durum stresin belirtileri arasında sayılmıştır. Çalışma saatlerinin azalması, dinlenme saatlerinin artması stresi azaltan bir unsurdur (Yılmaz ve Ekici, 2003: 3-9).

Tablo 9: Fiziksel ve Psikolojik Durum İle İlgili İfadeler

	Kişi Sayısı
Daha az sinirli, stresli ve yorgun olma	30
İşin dışında bir şeyler yapmak için daha zinde olma	29
Baş ağrısı, mide ağrısı gibi yakınmalarında azalma	21
İşle ilgili sıkıntıları daha az konuşma	11
Kendisine daha çok zaman ayırma	7
Hobi ve ilgilerine vakit ayırma	5
İnancının gereğini yapabilme	3
TOPLAM	106

Polis eşlerinden cevaplandırılması istenilen son soru “Eski çalışma saatleri ile kıyasladığınızda eşiniz bireysel olarak zamanını nasıl değerlendiriyor?” sorusudur. Tablo10’da da görüleceği üzere, bu soruya verilen cevaplardan en sık gözlenen polislerin boş zamanlarında bilgisayar ve internette daha fazla meşgul olması (25), daha fazla televizyon seyretmeleri (21) gelmektedir. Kahvehanede geçirilen zamanda artış (18) bunları izlemektedir. Bunların yanında, eşiyile birlikte spor yapanlar 13, daha uzun süre uyuyanlar 12, kitap okumaya başlayanlar 8, daha çok ava gidenler 4, arkadaşlarıyla daha fazla görüşenler 2 kişi olarak gözlemiştir.

Boş zamanın ne şekilde değerlendirildiği, yaşam kalitesi hakkında da bilgi vermektedir. Herhangi bir zorlamaya tabi tutulmaksızın tamamen bireyin istekleriyle şekillenen çaba ve eylemler olarak tanımlanan boş zaman etkinliklerinin (Mansuroğlu, 2002: 53) eğlenme, dinlenme ve kendini gerçekleştirme olarak temel fonksiyonları bulunmaktadır (Zorba, 2008: 52). Boş zamanların nasıl değerlendirildiği, kültürlere ve ülkelere göre değişim gösterebilmektedir. Ülkemizde boş zaman değerlendirme alışkanlıkları ile ilgili yapılan araştırmalar da göstermiştir ki, bilgisayar ve internette zaman geçirme, televizyon seyretme en sık rastlanan, kitap okuma ise en az rastlanan boş zaman etkinlikleridir (Aslan ve Aslan Cansever, 2012: 29).

Tablo 10: Zamanı Verimli Kullanma İle İlgili İfadeler

	Kişi Sayısı
Bilgisayar ve internette daha çok zaman geçiriyor.	25
Daha fazla televizyon seyrediyor	21
Kahvehaneye daha çok gidiyor.	18
Birlikte spor yapabiliyoruz.	13
Daha çok uyuyor.	12
Kitap okumaya başladı.	8
Daha çok ava gidiyor.	4
Arkadaşlarıyla daha fazla görüşme	2
TOPLAM	103

V. SONUÇ

Polisler de diğer tüm insanlar gibi yaşamı boyunca çeşitli roller üstlenmektedir. Taşınan rollerin birbirleriyle olan dengesinin sağlanamadığı durumlarda aile ve iş ortamında etkilerini hissettirerek zaman zaman çatışma yaşanmasına da neden olabilmektedir. Bu rollerin dengeli bir biçimde gereğinin yapılabilmesi, çalışan için ne denli önemli ise örgütler için de o denli önemlidir. Bireyin yaşamındaki bu denge yaşamdan duyulan tatmini artırmaktadır. Yaşam tatminini ve kalitesini etkileyen hususların başında iş yaşamında olduğu kadar, aile içerisindeki huzur, güven ve mutluluk hisleri gelmektedir.

İş ve aile arasındaki dengenin bozularak çatışmaya sebep olan hususların üç temel başlık altında incelendiği görülmektedir. Bunlardan ilki bir role ait davranışların diğer role ait davranışlarla uyum içerisinde olmamasından kaynaklı davranış temelli çatışma, ikincisi ise bir rolün sebep olduğu psikolojik durumun diğer rolün yerine getirilmesi önünde engel olmasından, duygusal ve fiziksel olarak içinde bulunduğu olumsuz halin bireyin ailesine karşı sorumluluklarını yerine getirmesini kısıtlaması veya imkan tanımamasından kaynaklı duygu temelli çatışmadır. Bu çalışmanın başlangıç noktası olan üçüncü çatışma kaynağı ise, zaman temelli çatışmadır. Zaman temelli çatışma, bireyin üstlendiği rollerden birinin gereklerini yerine getirirken ihtiyaç duyduğu zamanın bir diğer rolün yapılması üzerinde zaman baskısı oluşturmasıdır (Başoğlu vd., 2016: 279).

Yapılan birçok çalışma uzun çalışma saatlerinin yaşam kalitesini olumsuz etkilediğini göstermiştir. Birçok rapor, Türk Polis Teşkilatı'nda görev yapan polislerin çalışma saatlerinin uzunluğunun polislerin iş hayatını ve özel hayatını olumsuz etkilediğini ortaya koymuştur. Bazı personelin günlük 18 saate varan mesailerinin daha düzenli ve standart hale getirilerek, polislerin ruhsal ve davranışsal olarak iyilik haline katkıda bulunmak, verimliliğini, iş ve aile yaşam kalitesini artırmak amacıyla bir proje kapsamında yürütülen Ergonomik Vardiya Sistemi (EVS), çeşitli gerekçelerle düzenli ve sürekli olarak uygulanamamaktadır. Bu sistemin temelini çalışma süresinin kısaltılması, dinlenme süresinin uzatılması oluşturmaktadır. Başlangıçta pilot projenin uygulaması olarak başlayan, ancak olumlu yansımalarının ortaya çıkması ile ülke genelinde uygulamasına geçilen, EVS mesai düzeni kısa süreliğine uygulandığı birimler de dahi olumlu geri bildirimlerin alınmasına neden olmuştur. EVS ile ilgili uygulamanın geri bildirimleri personel bazında çeşitli yöntemlerle ve gözlemlerle alınsa da, aile yaşam

kalitesine etkisinin polis eşleri tarafından nasıl algılandığına yönelik bir çalışma yapılmamıştır.

Bu çalışma ile, EVS mesai düzeni bağlamında çalışma saatlerinin aile yaşam kalitesine olan etkisinin polis eşlerinin algı düzeylerine ne ölçüde yansıdığı nitel yöntemle tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan nitel analiz çerçevesinde, 7 ana tema altında sınıflandırılan sorulara verilen cevaplar incelenmiştir. Buna göre polis eşlerinin cevaplarından yola çıkarak, EVS'nde polislerin;

- Ailelerine daha çok zaman ayırmaya başladıkları, özel günlerinde daha çok bir arada buldukları, ailevi problemleri çözmek için gayretlerinde artışın gözleendiği, aile bireyleri arasında sevgi ve saygının artmasının karşılığı olarak dayanışma duygusunda artış yaşandığı ifade edilmiş olup, aile içi ilişkilerin olumlu yönde etkilendiği,
 - Ebeveyn olarak çocuklarının ödevleri yardımcı olmaya, okul etkinliklerine katılmaya ve sorumluluklarını yerine getirmeye daha çok gayret göstermeye başladıkları, çocuklarına karşı ilgi ve alakalarında kayda değer bir artışın olduğu belirtilmiş olup, ebeveyn rolünün gereklerini yapabilir hale geldikleri,
 - Eş, dost, akraba ve komşularla daha iyi ilişkiler kurabildikleri, onların düğün, nişan gibi etkinliklerine katılabildikleri, tatil, konser ve sinema gibi etkinlikleri daha kolay planlayabildikleri dile getirilmiş olup, sosyal alanda daha fazla etkileşime girebildikleri,
 - Ev yaşamının gerekli olan alışveriş, tamir, fatura ödeme gibi işlerin eşlerle birlikte yapılmaya başladığı, ev işlerinde daha çok yardımcı olunduğı gözlenmiş olup, ev yaşamına aktif katkı sağlamaya başladığı,
 - Evliliklerinin daha iyiye gittiği, eşlerin bir arada daha fazla zaman geçirmeye başladığı, eşlerin birbirine karşı sorumluluklarını daha iyi yerine getirebildikleri ifade edilmiş olup, karı-koca arasındaki iletişimin olumlu olarak etkilendiği,
 - Sinir, stres, yorgunluk, baş ve mide ağrısı gibi yakınmalarının azaldığı, işle ilgili sorunları daha az eve yansıttıkları ifade edilerek, fiziksel ve psikolojik durumlarının daha iyi durumda olduğu,
 - Kendilerine daha çok zaman ayırabildikleri, kitap okuma, spor yapma gibi boş zaman etkinliklerine fırsat bulabildikleri tespit edilmiştir.
- Araştırmadan elde edilen bu tespitler ışığında, aile yaşam kalitesinin sürdürülebilir hale getirilmesi için,
- Uzun süreli çalışmayı engelleyecek hukuki düzenlemelerin yapılması,

- Uzun süreli çalışma gerektiren ek görev ve benzeri durumların neler olduğunun belirlenerek, sınırlarının net olarak çizilmesi için standardize edilmesi,
- Fazladan çalışmanın gerektirdiği hallerde, çalışana da tatmin edecek düzeyde ek ücret, izin, ödül gibi maddi ve sosyal hakların düzenlenmesi,
- Ailelere yönelik olarak sosyal destek hizmetlerinin yaygınlaştırılması,
- Aile bireylerinin temel insan ilişkileri, değer ve inançlar, hobi kazandırma, zaman yönetimi, iletişim gibi konularda bilinçlendirilmesine yönelik eğitim programlarının düzenlenmesi
- Aile bireylerini, ev ve aile yaşamında karşılaşılabilecek sıkıntılar ve bunları aşma yöntemleri ile ilgili yardım sağlayacak profesyonellerle bir araya getirilmesi gerekmektedir.

Aile yaşam kalitesini etkileyen tek husus elbette ki çalışma saatleri değildir. Aile yaşam kalitesi, eğitim düzeyi, gelir durumu, kronik hastalıklar, sosyal çevre gibi pek çok alanla ilişkilendirilebilir. Biyolojik, psikolojik, ekonomik, eğitim, toplumsal ve kültürel işlevleri olan ailede yaşam kalitesinin yüksek düzeyde olması, örgütler ve toplum için olumlu sonuçlar doğurmasına katkıda bulunmakta, iş ve aile yaşantısının dengesinin sağlanmasının da belirleyicisi olmaktadır.

KAYNAKÇA

- AİÖK (Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi) Raporu. (April 2002). Report to the Turkish Government on the visit to Turkey carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 2 to 14 September 2001, Strasbourg.
- AKIN, G. (2014). İnsan Sağlığı ve Çevre Etkileşimi, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54 (1), 105-116.
- ARMSTRONG, M.I., Birnie-Lefcovitch, S. and Ungar, M.T. (2005). Pathways Between Social Support, Family Well Being, Quality of Parenting, and Child Resilience: What We Know, *Journal of Child and Family Studies*, 14 (2), 269-281.
- ARPACI, F. ve ERSOY, A.F. (2007). Kadının Çalışmasının Ailenin Yaşam Kalitesine Etkisinin İncelenmesi, *Aile ve Toplum Dergisi*, Yıl:9, 3 (11), 42-50.
- ASLAN N. ve Arslan Cansever, B. (2012). Ergenlerin Boş Zaman Değerlendirme Algısı, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42, 23-35.
- AYDINER BOYLU, A. ve Paçacıoğlu, B. (2016). Yaşam Kalitesi ve Göstergeleri, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 8 (15), 137-150.
- BAŞOĞLU, B., Şekeroğlu, M.Ö., Altun, E. (2016). Öğretmenlerin Aile-İş Çatışması Ve İş-Aile Çatışmalarının Yaşam Doyumuna Etkisi Ve Bazı Demografik Özelliklere Göre İncelenmesi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (32), 277-291.
- BERG B.L. ve Lune, H. (2015) Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, (Çev.Hasan Aydın), Konya: Eğitim Yayınevi.
- CAMKURT, M.Z. (2007). İşyeri Çalışma Sistemi ve Fiziksel Faktörlerin İş Kazaları Üzerindeki Etkisi, *TUHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 20 (6), 80-106.
- CANEL, A.N. (2012). Aile Yaşam Becerileri, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, İstanbul: Nakış Yayınevi.

- FERRİS, G.R., Davidson, S.L., Perrew, P.L., Atay, S. (2010). İş Yaşamında Politik Yeti, 2.Basım, İstanbul: Namar Yayınları.
- FREUDENBERGER, H.J. (1974). Staff Burnout, *Journal of Social Issues*, 30, 159-165.
- Gündüz, B., Erkan, Z., Gökçakan, N. (2007). Polislerde Tükenmişlik ve Görülen Psikolojik Belirtiler, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (2), 283-298.
- KAYA, Z. (2014). Antalya Emniyet Müdürlüğü Hassa Bölgeleri Koruma Şube Müdürlüğü Personelinde Tükenmişlik Sendromu Üzerine Bir Çalışma, *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 7 (13), 229-250.
- KDK (Kamu Denetçiliği Kurumu) 30/12/2014 tarihli Tavsiye Kararı, 1-38.
- KIR, İ. (2011). Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevi, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (36), 381-404.
- MANSUROĞLU, S. (2002). Akdeniz Üniversitesi Öğrencilerinin Serbest Zaman Özellikleri ve Dış Mekan Rekreasyon Eğilimlerinin Belirlenmesi, *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 15 (2), 53-62.
- MERAL, B.F. ve Cavkaytar, A. (2015). Otizmlili Çocuk Ailelerinin Aile Yaşam Kalitesi Algıları, *K. Ü. Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23 (3), 1363-1380.
- ÖZEN Kapız, S. (2002). İş-Aile Yaşamı Dengesi ve Dengeye Yönelik Yeni Bir Yaklaşım: Sınır Teorisi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (3), 139-153.
- SCHUSTER, M. And Rhodes, S. (1985). The Impact of Overtime Work on Industrial Accident Rates, *Industrial Relations*, 24 (2), 234-246.
- SELVİ, Y., Güzel Özdemir, P., Özdemir, O., Aydın, A., Beşiroğlu, L. (2010). Sağlık Çalışanlarında Vardiyalı Çalışma Sisteminin Neden Olduğu Genel Ruhsal Belirtiler ve Yaşam Kalitesi Üzerine Etkisi, *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*, 23 (4), 238-243.
- ŞENER, A. ve Terzioğlu, G. (2002). Ailede Eşler Arasındaki Uyuma Etki Eden Faktörlerin Araştırılması, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- ÜSTÜN, Y. ve Çınar Yücel, Ş. (2011). Hemşirelerin Uyku Kalitesinin İncelenmesi, *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 4 (1), 29-38.
- VOYDANOFF, P. (2004). The Effects of Work Demands and Resources on Work-to-Family Conflict and Facilitation, *Journal of Marriage and Family*, 66 (2), 398-412.
- YAVUZER, H. (1996). Çocuk Eğitimi El Kitabı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- YILMAZ K. ve Altunkurt, Y. (2011). Göreve Yeni Başlayan Özel Dershane Öğretmenlerinin Kurumlarındaki Çalışma Koşullarına İlişkin Görüşleri, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11 (2), 635-650.
- YILMAZ, A. ve Ekici, S. (2003). Örgütsel Yaşamda Stresin Kamu Çalışanlarının Performansına Etkileri Üzerine Bir Araştırma, *Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 10 (2), 1-20.
- YILMAZ, H. (2003). Polis Reformu Olmadan Asla, *Çağın Polisi Dergisi*, 14, 45-46.
- YILMAZ, H., Uygun, Ö., Demir, İ. (2012). Mesai Düzenlemesinin Örgütsel Performans, Personel Tatmini Ve Suç Önleme Üzerine Etkileri: Bursa Emniyet Müdürlüğü Ergonomik Vardiya Uygulaması, *7-8 Ekim 2011 Suç Önleme Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Bursa, 35-54.
- YÜKSEL, İ. (2004). Çalışma Kalitesinin Tipik ve Atipik İstihdam Açısından İncelenmesi, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5 (1), 47-58.
- ZORBA, E. (2008). Türkiye'de Rekreasyona Bakış Açısı ve Gelişimi, *Gazi Haber Dergisi*, Eylül, 52-55.

OKULUM VE ÖĞRETMENİM HAKKINDA NE DÜŞÜNÜYORUM?

Ayşe ÖZTÜRK SAMUR¹

Gözde İNAL KIZILTEPE²

Atf/©: Samur, Ayşe Öztürk ve Kızıltepe, Gözde İnal (2017). Okulum ve Öğretmenim Hakkında Ne Düşünüyorum?. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.1257-1276

Özet: Araştırma, 60-72 aylık çocukların okula ilişkin duyguları, öğretmenleri ile ilgili düşünceleri ve akademik yeterliklerine ilişkin algılarını belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda araştırmada, veri toplama tekniği olarak hem nicel hem nitel boyutları içeren karma yöntem kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, Aydın ili merkez ilçede yer alan okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocukların içinden tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen 60-72 aylık 250 çocuk oluşturmaktadır. Araştırmanın nicel boyutunda veriler Valeski ve Stipek (2001) tarafından geliştirilen "Okul Hakkındaki Duygularım" ölçeği kullanılarak toplanmıştır. Araştırmanın nitel boyutunda ise 60-72 aylık 30 çocuk ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Araştırmanın sonucunda, nicel olarak elde edilen verilerin, nitel olarak elde edilen veriler tarafından da desteklendiği çocukların çoğunluğunun; okula ve öğretmene ilişkin duygu ve düşüncelerinin yüksek düzeyde olduğu, matematiğe ilişkin algılarının orta düzeyde olduğu, okuma yazmaya ilişkin algılarının ise düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcük: Okul Öncesi Eğitim, Öğretmen, Okul.

Makale Geliş Tarihi: 06.16.2017/ Makale Kabul Tarihi: 11.08.2017

¹ Yrd. Doç. Dr., Adnan Menderes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, e-posta: ayseozturksamur@yahoo.com

² Yrd. Doç. Dr., Adnan Menderes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, e-posta: ggozdeinal@gmail.com

What I Think About School And Teacher?

Citation/©: Samur, Ayşe Öztürk ve Kızıltepe, Gözde İnal (2017). What I Think About School And Teacher?, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp.1257-1276

Abstract: In the study, it was aimed to determine the perceptions of 60-72 month old children, about their feelings towards the school, their thoughts about their teachers and their academic competencies. In accordance with the aim while collecting data, a mixed method which includes both quantitative and qualitative techniques was used. The study group of the study consisted of 250 children aged 60-72 months who were selected by random sampling method among the children attending pre-primary education institutions located in central province of Aydın province. In the quantitative dimension of the study, data was collected using the "Feelings about School" scale developed by Valeski and Stipek (2001). In the qualitative dimension of the survey, semi-structured interviews were conducted with 30 children aged 60-72 months. At the end of the study, it was identified that quantitatively collected data supported the qualitatively collected data and the majority of children' thoughts and feelings about their teachers and school were very high; their perception about mathematics was average and their perceptions about reading-writing was low.

Keywords: Preschool Education, Teacher, School.

I. GİRİŞ

Çocukların yaşantısında aileden sonra gelen en önemli gelişimsel sistem okuldur. Okul, sosyalleşme sürecinde, ilk temel toplumsal kurum olma özelliği taşır (Bronfenbrenner ve Morris, 2006; Meşeci, 2008). İlk yıllarda ailesi ile sosyal ilişkiler kuran çocuk, okul öncesi eğitimle birlikte sosyal ilişki ağını genişleterek daha çok kişiyle etkileşime geçmekte ve buna bağlı olarak sosyal çevresi, öğretmen ve akranlarıyla genişlemektedir (Uz Baş, 2003; Ekinci-Vural, 2006; Karaca, Gündüz ve Aral, 2011).

Okul; kendine özgü kuralları, yerine getirilmesi gereken görev ve sorumlulukları ve yeni yaşamsal deneyimleri içeren evden farklı bir sosyal çevredir. Bu süreçte, çocuklar yeni bir bina ve sınıf ortamına uyum sağlarken, aynı zamanda öğretmenin beklentilerini nasıl karşılayacağını, akran grubuna kendini nasıl kabul ettireceğini öğrenmek ve akademik becerilerini geliştirmek zorundadır (Fabian, 2000; Koomen, Verschueren ve Thijs, 2006; Ladd, Herald ve Kochel, 2006). Okula karşı olumlu tutum içinde olan ve okulu seven çocuklar, etkinliklere katılım konusunda okula karşı negatif tutum içinde olan ve algı düzeyleri daha düşük olan çocuklara göre daha hevesli ve isteklidirler (Valeski

ve Stipek, 2001). Bununla birlikte öğretmen ile kurulan yakın ilişki de çocuğun okul ve öğretmeni hakkında olumlu duygu ve düşüncelerinin oluşmasını sağlamakta ve çocuğun okula uyumunu kolaylaştırmaktadır (Pianta ve Stuhlman, 2004). Aynı zamanda öğretmen ile kurulan olumlu ve yakın ilişki, çocuklar için güven ve sosyal destek kaynağı olmakta, (Gregoriadis ve Grammatikopoulos, 2013), çocukların diğerleri ile ilişki kurmasını sağlamakta, sınıf içindeki öğrenme fırsatlarından yararlanabilme olanaklarını artırarak akademik başarılarını desteklemektedir (Howes, Phillipsen ve Peisner-Feinberg, 2000; Hughes ve Kwok, 2006; Dotterer ve Lowe, 2011). Yapılan araştırmalar, okul öncesi dönemde çevresindeki yetişkinlerle zengin bir iletişim deneyimi olan çocukların, sonraki okul yıllarında da akademik açıdan daha başarılı olduklarını gösterirken (Birch ve Ladd, 1997; Burchinal, Peisner-Feinberg, Pianta ve Howes, 2002), katı bir şekilde yapılmış öğretmen egemen eğitim ortamlarının ise, çocukların kendi akademik yetkinliklerine ilişkin negatif bir algı oluşturmalarına neden olduğunu ortaya koymaktadır (Stipek, Feiler, Daniels ve Milburn, 1995; Stipek, 2001; Hughes ve Kwok, 2007). Görüldüğü gibi öğretmen çocuk arasındaki yakın ilişki çocuğun hem okula ilişkin duygularını, hem de akademik becerilere ilişkin algısını etkilemektedir. Bununla birlikte okul öncesi dönem çocuklarının akademik yetkinliklerinin okula ve öğretmene karşı tutumları üzerindeki etkisini inceleyen sınırlı sayıda araştırma vardır. Bu araştırmalarda, matematik ve okuma yazma becerileri açısından başarılı olan okul öncesi dönem çocuklarının, okullarını daha fazla sevdikleri belirlenmiştir. Ayrıca bu çocukların matematik ve okuma yazma becerileri açısından daha başarısız olan akranlarına göre öğretmenleri ile daha iyi anlaştıkları ortaya konulmuştur (Ramey, Lanzi, Phillips ve Ramey, 1998; Ladd, Birch ve Buhs, 1999; Valeski ve Stipek, 2001). Bununla birlikte, akademik açıdan daha başarılı olan çocukların okul ve öğretmenlerine karşı başarısız olan çocuklara göre daha pozitif davranışlar sergiledikleri de belirlenmiştir (Ramey, Lanzi, Phillips ve Ramey, 1998; Ladd, Buhs ve Seid, 2000).

Tüm bulgular göstermektedir ki; akademik ve sosyal beceriler okul öncesi dönemde kazanılmaya başlandığından, bu dönemde çocukların okul, öğretmen ve akademik yetkinliklerine ilişkin duygu ve tutumlarının incelenmesi büyük önem taşımaktadır. Ancak konuya ilişkin araştırmalar incelendiğinde,

çocukların bakış açısına dayanan çalışmaların sınırlı sayıda ve çoğunlukla öğretmen-çocuk ilişkisini değerlendirmeye yönelik olduğu belirlenmiştir. Öğretmen-çocuk ilişkisinin beş-altı yaş çocuklarının bakış açısına göre değerlendirildiği araştırmalarda Küçük Çocuklar Tarafından Öğretmen Desteğinin Değerlendirilmesi Ölçeği (Young Children's Appraisals of Teacher Support/Y-CATS) ve Ailem ve Arkadaşlarım Çocuk Formunun (My Family and Friends-Child /MFF-C) kullanıldığı, ayrıca çocukların kendi ve öğretmenini çizdiği resimler yoluyla değerlendirmeler yapıldığı (Mantzicopoulos ve Neuharth-Pritchett, 2003; Harrison, Clarke ve Ungerer, 2007; Murray, Murray ve Waas, 2008) görülmektedir. Okul öncesi ve ilkökul birinci sınıf çocuklarının, öğretmen-çocuk ilişkisi ile birlikte, okula karşı tutumunu ve akademik yetkinliklerine ilişkin algısını değerlendirmeye yönelik olarak Valeski ve Stipek (2001) tarafından geliştirilen Okul Hakkındaki Duygular Ölçeği (Feelings about School/FAS) bulunmaktadır. Görüldüğü gibi, literatürde çocuk bakış açısıyla konunun ele alındığı sınırlı çalışma olmasının yanı sıra ülkemizde ise konu ile ilgili yapılmış geniş kapsamlı bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Oysa okul, öğretmen ve akademik yeterlikleri ile ilgili çocukların duygu düşüncelerinin belirlenmesi, bu duygu ve düşüncelerinin altında yatan sebeplerin ve sonuçlarının anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu noktadan hareketle bu çalışma, 60-72 aylık çocukların kendi bakış açılarından okula karşı duyguları, öğretmenleri ile ilgili düşünceleri ve akademik yeterliklerine ilişkin algılarını nicel ve nitel boyutta belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1. 60-72 aylık çocukların okula ilişkin duyguları hangi düzeydedir?
2. 60-72 aylık çocukların öğretmenleri ile ilgili düşünceleri hangi düzeydedir?
3. 60-72 aylık çocukların akademik (matematik ve okuma yazma) yeterliklerine ilişkin algıları hangi düzeydedir?

II. YÖNTEM

A. Araştırma Deseni

Karma yöntem yaklaşımı, sosyal bilimlerde amaçlı olarak iki ya da daha fazla analiz veya veri toplama yolunun aynı çalışmada kullanılması olarak tanımlanmaktadır. Karma yöntem yaklaşımında, nicel yöntem aracılığı ile toplanan veriler, daha çok katılımcıya ulaşılmasını sağlarken, nitel yöntemler kullanılarak elde edilen veriler ise nicel yöntemde sayılarla elde edilen verilerin daha derinlemesine incelenmesine imkân sağlar (Green, Krayder ve Mayer, 2005). Mevcut durumu sorgulayan betimsel bir araştırma olan çalışmada 60-72 aylık çocukların okula ilişkin duyguları, öğretmenleri ile ilgili düşünceleri ve akademik yeterliklerine ilişkin algılarını belirlemek için tarama modelinden yararlanılmış, bulguları zenginleştirmek ve ulaşılan bu bulguların birbirini desteklemesini sağlamak için nicel ve nitel yöntemler çalışmada birlikte kullanılmıştır. Çalışmada öncelikle, nicel veriler elde edilmiş, ardından nicel veriler nitel verilerle desteklenmiştir.

B. Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini, 2016-2017 eğitim öğretim yılında Aydın ili Efeler merkez ilçesinde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı anaokulları ile ilkokulların bünyesindeki anasınıflarına devam eden 60-72 aylık çocuklar oluşturmaktadır. Araştırmanın nicel boyutunun çalışma grubu, tesadüfi örnekleme yöntemi ile belirlenen 60-72 aylık 134 kız 116 erkek olmak üzere toplam 250 çocuktan oluşmaktayken, nitel boyutunun çalışma grubu ise çalışmada kullanılan ölçeğin toplamından yüksek, orta ve düşük düzeyde puan alan 10'ar çocuk olmak üzere toplam 30 çocuktan oluşmaktadır.

C. Veri Toplama Aracı

Araştırmanın nicel boyutunda veri toplamak üzere, 2001 yılında Valeski ve Stipek tarafından çocukların okuma yazma ile matematik yeterliliklerine ilişkin algılarını, öğretmen ile ilgili duygularını ve okula karşı genel tutumlarını değerlendirmek amacı ile geliştirilen "Okul Hakkındaki Duygularım" (Feelings About School) ölçeği kullanılmıştır. Okul, öğretmen, matematik ve okuma yazma olmak üzere 4 boyutta toplam 12 maddeden oluşan orijinal ölçek, çocuklara

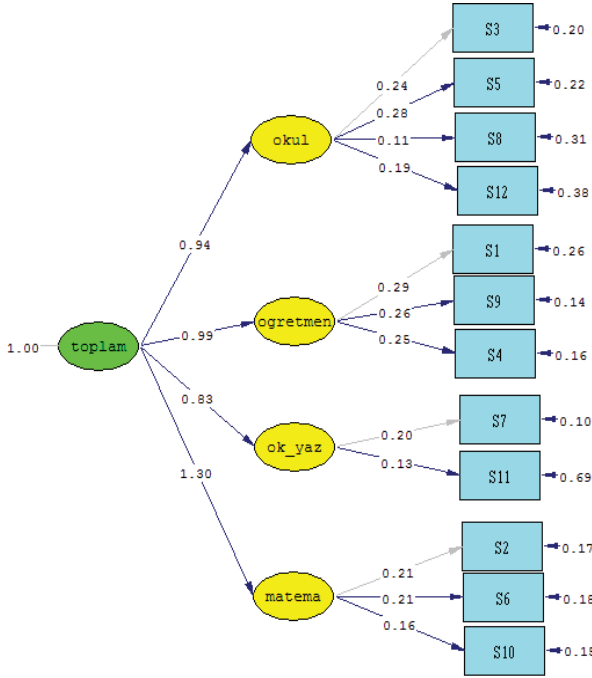
bireysel olarak uygulanan 5'li likert tipi bir ölçektir. Orijinal ölçekte uygulayıcı, soru maddesini yönelttikten sonra çocuktan cevabını, 1'den 5'e doğru artan sütunlar üzerinde parmağı ile göstermesini ister. Ölçek maddeleri öncesinde, çocukların uygulamayı anlayabilmesi amacıyla örnek sorular sorulur, çocuğun anladığından emin olunduktan sonra esas ölçek maddelerine geçilir (Valeski ve Stipek, 2001).

Ölçeğin geçerlik güvenirlik çalışması kapsamında dil geçerliğini sağlamak amacıyla üç dil uzmanı tarafından maddeler Türkçe'ye çevrilmiştir. Türkçe ve İngilizce formlar arasında anlam farklılığının olmadığı belirlenmiştir. Türk Dili uzmanı tarafından maddeler tekrar gözden geçirilerek ölçeğe son şekli verilmiştir. Ölçeğin, kapsam geçerliği ve Türk kültürüne uygunluğu için beş ayrı öğretim üyesinden her bir maddeyi amacına uygunluk ve anlaşılabilirlik bakımından değerlendirmeleri istenmiş, uzman görüşleri toplandıktan sonra Lawshe Tekniği dikkate alınarak analizler yapılmıştır. Lawshe tekniğine göre KGO değeri 0' a eşit ya da negatiflik içeriyorsa bu madde öncelikle elenmekte, KGO değerleri pozitif olan maddelerin anlamlılıkları test edilmektedir (Lawshe, 1975 akt: Yurdugül, 2005). Uzmanlardan gelen görüşler doğrultusunda OHD'nin KGO değeri 1 olarak bulunmuştur. Bu değere göre ölçeğin kapsam geçerliği istatistiksel olarak anlamlıdır. Hazırlanan uzman görüş formunun öneri/görüş kısmına yazılan görüşler değerlendirilmiş, bu doğrultuda ölçek 5' li likert ölçekten 3' lü likert ölçeğe dönüştürülerek ölçeğe son şekli verilmiştir.

Kapsam geçerliği sonrasında, Aydın ili Efeler merkez ilçesindeki Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı ilkokul bünyesindeki anasınıflarına devam eden 60-72 aylık çocuklar arasından tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen 30 çocuk ile yapılan ön uygulama sonucunda ölçek maddelerinin çocuklar tarafından aynı biçimde anlaşıldığı ve yorumlandığı görülmüştür. Bu nedenle ön uygulamaya alınan 30 çocuk örneklem grubuna dâhil edilmiştir. Ön uygulama çalışması sonrasında ölçek belirlenen örneklem grubunda uygulanmaya hazır hale getirilmiştir.

Ölçeğin yapı geçerliliği 2015-2016 eğitim öğretim yılında Aydın ili Efeler merkez ilçesindeki Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı anaokulları ile ilkokulların bünyesindeki anasınıflarına devam eden 60-72 aylık 318 çocuktan (162 kız, 156 erkek) toplanan veriler üzerinde yapılmıştır. Ölçeğin dört faktör ve 12 maddelik yapısının doğrulanıp doğrulanmadığını değerlendirmek amacıyla birinci ve ikinci

düzey doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır. İkinci düzey faktör analizinin yapılma amacı, üst yapının doğrulanıp doğrulanmadığını belirleyerek ölçekten toplam puan alınıp alınmayacağını incelemektir. Uygulanan ilk DFA'da istatistiksel olarak anlamlı olmayan t değerine sahip madde bulunmamıştır. Şekil 1'de path diyagramı verilmiştir.



Şekil 1. Okul Hakkındaki Duygularım Ölçeğine Ait Path Diagramı

Şekil 1 incelendiğinde, ölçeğin 4 boyut ve 12 maddeden oluştuğu görülmektedir. Uyum indeksleri $\chi^2=104.16$, $\chi^2/sd= 2.03$, $RMSEA= 0.058$, $CFI=0.93$, $NNFI=0.91$, $NFI=0.88$ ve $IFI=0.93$ olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin faktöryel yapısını gösteren modelin gözlenen değişkenleriyle faktörleri arasındaki ilişkiyi gösteren katsayılar incelendiğinde, tüm katsayıların yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. DFA ile hesaplanan uyum istatistikleri dikkate alındığında, ölçeğin daha önce belirlenen 4 faktörlü yapısının toplanan verilerle uyum

sağladığı belirlenmiştir. Maddelere ait regresyon ve t değerleri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. DFA’ya ait Regresyon ve t Değerleri

Maddeler	Regresyon değerleri	t değerleri
Madde 1	0.47	4.96
Madde 2	0.52	5.95
Madde 3	0.19	2.80
Madde 4	0.30	4.12
Madde 5	0.50	6.19
Madde 6	0.57	6.89
Madde 7	0.52	6.53
Madde 8	0.54	7.01
Madde 9	0.16	2.06
Madde 10	0.45	6.62
Madde 11	0.45	6.70
Madde 12	0.38	5.99

Tablo 1 incelendiğinde, elde edilen regresyon katsayılarının ve t değerlerinin anlamlı olduğu ($t > 1.92$) ve modelin doğrulandığı belirlenmiştir.

Ölçeğe ait 4 faktörün üst yapıyı temsil ettiğini göstermek amacıyla ikinci düzey doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Birinci düzey doğrulayıcı faktör analizinde elde edilen gizil değişkenler arasındaki ilişkiler temel alınmış ve üst düzey (ikinci düzey) değişkenin birinci düzey değişkenlerde açıkladığı varyanslar da ortaya konulmuştur. Modeldeki birinci düzey gizil değişkenler ile üst düzey (ikinci düzey) değişken arasındaki faktör yükleri (Λ), t değerleri, ölçüm hataları (δ) ve ikinci düzey değişkenin birinci düzey değişkenlerdeki açıklama oranları (R^2) Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. İkinci Düzey DFA'ya Yönelik λ_x , δ , t ve R² Değerleri

İkinci Düzey Değişken	Birinci Düzey Değişkenler	λ_x katsayısı	δ katsayısı (Ölçüm hatası)	t	R ²
Tutum	Okul boyutu	0.13	0.12	7.38	0.88
	Öğretmen boyutu	0.12	0.01	8.21	0.92
	Okuma yazma	0.11	0.31	7.49	0.69
	Matematik	0.14	0.68	9.32	0.95

Tablo 2 incelendiğinde, üst gizil değişken ile tüm faktörler arasındaki ilişkilerin pozitif yönde ve anlamlı ($p < 0.05$) olduğu görülmektedir. İkinci düzey değişkeni tarafından birinci düzey değişkenlerde açıklanan varyanslara bakıldığında, matematik boyutunun üst yapıyı en yüksek düzeyde açıkladığı tespit edilmiştir.

Ölçeğin güvenilirliğinin belirlenmesinde iç tutarlılık katsayısı olan Cronbach alfa hesaplanmıştır. Okul alt boyutunun alfa değeri 0.56; öğretmen alt boyutunun alfa değeri 0.44; okuma yazma alt boyutunun alfa değeri 0.29 ve matematik alt boyutunun alfa değeri 0.35 olarak belirlenmiştir. Ölçeğin orijinal formunda ise okul alt boyutunun alfa değeri 0.52; öğretmen alt boyutunun alfa değeri 0.74; okuma yazma alt boyutunun alfa değeri 0.61 ve matematik alt boyutunun alfa değeri 0.68 olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın nitel boyutunda ise veriler, araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Görüşme formu soruları hazırlanırken nicel verilerin toplanılmasında kullanılan OHD ölçeğinin boyutları ve maddeleri dikkate alınmıştır. Çocuklarla yapılan görüşmede, "Okulda kendini nasıl hissediyorsun? En çok ne zaman böyle hissediyorsun? Okulda en çok ne yapmayı seviyorsun? Öğretmenin hakkında ne hissediyorsun? Öğretmeninle en çok ne yapmayı seviyorsun? Sayılarla ilgili okulda neler yapıyorsun? En çok

hangisini seviyorsun? Harflerle ilgili okulda neler yapıyorsun? En çok hangisini seviyorsun?” şeklinde sorular yöneltilmiştir.

D. Verilerin Toplanması ve Analizi

Ölçeğin geçerlik güvenirlik çalışmaları tamamlandıktan sonra, ölçek ve görüşme formunun uygulanabilmesi için Aydın İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden gerekli izinler alınmıştır. Ardından çalışma grubundaki okulların müdürleri ve okul öncesi öğretmenleri ile görüşülerek araştırmanın amacı ve veri toplama araçları hakkında bilgi verilmiştir.

Okullarda ölçeğin ve görüşme formunun uygulanması, çocukların dikkatlerini toplayıp motivasyonlarını sağlamak amacı ile eğitim ortamlarından ayrı sessiz bir odada, çocuklara uygun masa ve sandalyelerde karşılıklı oturularak gerçekleştirilmiştir. Çocuklar birer birer hazırlanan odaya alınmıştır. Kısa bir sohbetle çocuğun rahatlaması sağlanmış, uygulama hakkında kısa bir bilgi verilmiştir. Ölçeğin uygulanmasına, çocuğun ölçeği öğrenmesi amacıyla örnek sorularla başlanmıştır. Uygulama esnasında kendisinden ne yapması istendiğini çocuk anladığını belirtene kadar uygulama ile ilgili verilen bilgi tekrar edilmiştir.

Ölçek uygulaması tamamlandıktan sonra ve gerekli analizler yapıldıktan sonra ölçeğin toplamından yüksek, orta ve düşük düzeyde puan alan 10'ar çocuk belirlenmiş ve ölçek uygulaması ile aynı koşullarda 30 çocuk ile yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir.

Nicel verilerin çözümlenmesinde, aritmetik ortalamalar hesaplanmış ve t testi yapılmıştır. Nitel verilerin çözümlenmesinde ise betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Betimsel analizde, elde edilen veriler daha önceden belirlenen temalara göre özetlenip yorumlanmakta ve görüşülen ya da gözlenen bireylerin görüşlerini ayrıntılı bir biçimde yansıtmak için doğrudan alıntılara sık sık yer verilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2004). Görüşme sonuçları “okul, öğretmen, matematik ve okuma yazma” şeklinde ölçeğin boyutlarına göre gruplandırılarak bu başlıklar altında değerlendirilmiştir.

III. BULGULAR

Bu bölümde araştırma sonucunda elde edilen nicel bulgular tablo şeklinde verilmiş, nitel veriler ise araştırmaya katılanların görüşlerinden doğrudan alıntılarla özetlenmiştir.

A. Nicel Bulgular

Tablo 3'te Okul Hakkındaki Duygularım Ölçeğinin alt boyutlarına ve toplam puana ilişkin aritmetik ortalamalar verilmiştir.

Tablo 3. Okul Hakkındaki Duygularım Ölçeğinin Alt Boyut Puanlarına İlişkin Aritmetik Ortalamalar

	Alt Boyutlar	n	Min.	Max.	\bar{x}	s
Okul	Okul	250	3.00	9.00	8.29	1.12
Hakkındaki	Öğretmen	250	3.00	9.00	7.70	1.28
Duygularım	Matematik	250	3.00	9.00	7.31	1.41
Ölçeği	Okuma yazma	250	3.00	9.00	7.70	1.28

Tablo 3'te aritmetik ortalamalar incelendiğinde okul alt boyutunun \bar{x} =8.29, öğretmen alt boyutunun \bar{x} =7.70, matematik alt boyutunun \bar{x} =7.31, okuma yazma alt boyutunun \bar{x} =7.70 olduğu görülmektedir. Elde edilen alt boyut puanlarının aritmetik ortalaması ve standart sapmasına bakılarak üç grup belirlenmiştir. Gruplar, ortalamanın 0.5 standart sapma altında kalanlar, ortalamanın 0.5 standart sapma altı ve üstü aralığında kalanlar ve ortalamanın 0.5 standart sapma üstünde kalanlar alınarak oluşturulmuştur. Bu gruplardan ilki düşük, ikincisi orta ve üçüncüsü de yüksek olarak adlandırılmış ve gruplar Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Aritmetik Ortalama ve Standart Sapmaya Göre Oluşturulan Gruplar

	Alt Boyutlar	Düşük	Orta	Yüksek
Okul Hakkındaki Duygularım Ölçeği	Okul	49	44	157
	Öğretmen	39	45	166
Okuma yazma	Matematik	63	125	62
	Okuma yazma	101	59	90

Tablo 4 incelendiğinde çocukların okula ilişkin duygularının (okula gelme ve okulda yaptıklarını eğlenceli bulma vb.) 49'unun düşük, 44'ünün orta ve 157'sinin ise yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Çocukların öğretmenle ilgili düşüncelerinin (öğretmenin ilgisi ve öğretmeni sevme vb.) 39'unun düşük, 45'inin orta ve 166'sının ise yüksek düzeyde olduğu saptanmıştır. Çocukların matematik yeterliğine ilişkin algılarının (sayıları tanıma, sayılarla ilgili yeni şeyler öğrenmek isteme vb.) 63'ünün düşük, 125'inin orta ve 62'sinin ise yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Çocukların okuma yazma yeterliliğine ilişkin algılarının (harfleri tanıma, harflerle ilgili yeni şeyler öğrenmek isteme vb.) 101'inin düşük, 59'unun orta ve 90'ının ise yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Çocukların cinsiyetine göre Okul Hakkındaki Duygularım Ölçeği alt boyut puanlarının farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemeye yönelik yapılan t testi sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Cinsiyet Değişkenine Göre Okul Hakkındaki Duygularım Ölçeğinin Alt Boyut Puanlarına İlişkin t-Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Cinsiyet	n	\bar{x}	SD	t	df	p
Okul	Kız	134	8.33	1.054	.602	248	.548
	Erkek	116	8.25	1.200			
Öğretmen	Kız	134	7.79	1.176	1.136	225.58	.257
	Erkek	116	7.60	1.401			
Matematik	Kız	134	7.40	1.292	1.048	248	.296
	Erkek	116	7.21	1.536			
Okuma yazma	Kız	134	7.79	1.176	1.136	225.58	.257
	Erkek	116	7.60	1.401			

* $p > 0.05$

Tablo 5 incelendiğinde, Okul Hakkındaki Duygularım Ölçeği, okul ($t=.602$, $p<0.05$), öğretmen ($t= 1.136$, $p<0.05$), matematik ($t= 1.048$, $p<0.05$) ve okuma yazma ($t= 1.136$, $p<0.05$) alt boyut puanlarının cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir.

B. Nitel Bulgular

Çocukların yarı yapılandırılmış görüşme formundaki okul ile ilgili sorulara verdikleri yanıtlar incelendiğinde, 6 çocuk kendini okulda iken biraz üzgün hissettiğini, 24 çocuk ise “mutlu, iyi ve neşeli” hissettiklerini ifade etmişlerdir. *“İlk annemden ayrıldığımda üzgün hissediyorum. Sonra arkadaşım ile oynadığımda mutlu oluyorum (ç.15) Mutlu, iyi hissediyorum. Kendimi evde gibi hissediyorum (ç.27)”*

“En çok ne zaman böyle hissediyorsun?” sorusuna ise çocuklar oyun oynarken ve sanat ile müzik etkinliği yaparken mutlu hissettiklerini belirtmişlerdir.

“Okulda en çok ne yapmayı seviyorsun?” sorusuna, 10 çocuk bahçede oyun oynamayı, 15 çocuk oyun oynamayı, 3 çocuk müzik etkinliği, 16 çocuk ise sanat etkinliği yapmayı sevdiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca 3 çocuk sayılarla ilgili etkinlik yapmayı, 1’er çocuk da deney yapmayı, satranç oynamayı ve İngilizce öğrenmeyi sevdiğini ifade etmiştir. *“Bahçedeki kulübe evinde oyun oynamayı seviyorum (ç.30). Arkadaşlarımla deney yapmayı seviyorum (ç.3). Sayılarla ilgili çalışmayı seviyorum. Öğretmen sayı gösterdiğinde lego getiriyorum (ç.13). Şarkı söylemeyi, dans etmeyi, parkta oynamayı seviyorum (ç.8).”*

“Öğretmenin hakkında ne hissediyorsun?” sorusuna çocukların verdiği yanıtlar incelendiğinde 27 çocuk öğretmenini çok sevdiğini belirtmiş, 2 çocuk iyi hissettiğini söylemiş, bir çocuk ise bilmiyorum yanıtını vermiştir. *“Güzel bir şey hissediyorum. Öğretmenimi çok sevdiğimi hissediyorum (ç.7). Seviyorum bizimle ilgileniyor. Benim annemmiş gibi hissediyorum (ç.27). İyi öğretmen. Bizi çalıştırmasını seviyorum (ç.6).”*

“Öğretmeninle en çok ne yapmayı seviyorsun?” sorusuna 13 çocuk sanat etkinliği, 6 çocuk Türkçe etkinliği, 5 çocuk oyun etkinliği, 5 çocuk müzik etkinliği, 1’er çocuk matematik etkinliği ve deney yapmayı sevdiklerini, 4 çocuk

öğretmenin onlara destek olmasını sevdiğini, 5 çocuk ise öğretmene sarılmayı ve onunla sohbet etmeyi sevdiğini belirtmiştir. “*Boyama yapmayı, kesmeyi seviyorum (ç.7). Sarılmayı, sohbet etmeyi seviyorum (ç.11). Oyuncak toplamamıza yardım etmesini seviyorum (ç.12). Sohbet etmeyi, bize kitap okumasını seviyorum (ç.13).*”

“Sayılarla ilgili okulda neler yapıyorsun? En çok hangisini seviyorsun?” sorusuna 28 çocuk ritmik sayma yaptıklarını, 22 çocuk sayı yazma çalışmaları yaptıklarını, 12 çocuk birebir eşleştirme yaptıklarını, 4 çocuk sayı tanıma ve 1’er çocuk ise sayı ile ilgili şarkı söylediklerini ve işlem yaptıklarını belirtmiş, 1 çocuk ise bilmiyorum yanıtını vermiştir. “*Sayıları sayıyoruz. Boş kâğıda sayıları yazıyoruz (ç.1). Sayıları nesne ile birleştiriyoruz. 10 tane kuş var ikisi gitti (ç.7). Spor yaparken sayı sayıyoruz (ç.16). Sayılarla ilgili oyun oynamayı, oyuncakları sayma oyununu seviyorum (ç.22).*”

“Harflerle ilgili okulda neler yapıyorsun? En çok hangisini seviyorsun?” sorusuna çocukların verdikleri yanıtlar incelendiğinde, 12 çocuk bilmiyorum yanıtını vermiş, 12 çocuk aynı sesle başlayan sözcük bulduklarını, 3 çocuk adlarını yazdıklarını, 2 çocuk harflerle ilgili şarkı söylediklerini, 1 çocuk ise okuma yazmaya hazırlık ile ilgili çalışma sayfası yaptıklarını belirtmiştir. “*Harfleri öğreniyoruz. Şarkı söylüyoruz. Aynı sesle başlayan sözcükler buluyoruz sınıftaki eşyalardan (ç.22). Bazen sınıf içinde aynı sesle başlayan sözcükler buluyoruz (ç.23). İsmimi yazmayı seviyorum (ç.24). Bu harf ne ile başlarsa götür diyoruz (ç.1).*”

IV. SONUÇ VE TARTIŞMA

60-72 aylık çocukların okula ilişkin duyguları, öğretmene ilişkin düşünceleri ve akademik yeterliklerine ilişkin algılarını belirlemek amacıyla yapılan araştırmanın sonucunda elde edilen bulgular, çocukların okula ilişkin duygularının 49’unun düşük, 44’ünün orta ve 157’sinin yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Görüşmelerde de 24 çocuk okulda kendini mutlu, iyi ve neşeli hissettiğini ifade etmiştir. Üzgün hisseden çocuklar ise annelerinden ayrıldıkları için kendilerini mutsuz hissettiklerini belirtmişlerdir. Bu sonuç; aileden ayrılan çocukların okula ilişkin olumsuz duygular geliştirmesine, başka bir söylemle çocuğun aileden ayrılma nedeni olarak okulu görmesine bağlı

olarak, okula karşı olumsuz bir algı oluşturduğu söylenebilir. Çocuğun okula ilişkin duygularında aile, öğretmen ve okul kritik bir öneme sahiptir. Okula uyum sürecinde aile, okulun sosyal, duygusal, akademik ve fiziksel beklentileri doğrultusunda çocuğa temel yaşamsal deneyimleri kazandırmakla yükümlüdür. Ayrıca ailenin okulla ilgili deneyimleri ve beklentileri doğrultusunda takındığı tutum ve aile içi iletişim de çocuğun okula uyumunu kolaylaştırmakta ya da zorlaştırmaktadır (McCubbins, 2004; İnal, 2010). Çocuğun okula karşı olan tutumunda çocuğun hazır oluşu kadar, çocuk ve ailesi için uygun deneyimleri sunabilmesi açısından okulun da çocuğa hazır olması gerekir (Spencer, 1999; Lam ve Pollard, 2006). Bununla birlikte, çocukların büyük çoğunluğu okulda oyun oynarken kendilerini mutlu hissettiklerini söylemişlerdir. Bu sonuç oyunun, çocukların okul ortamına uyum sağlama ve mutlu olmalarında önemli bir araç olduğunu göstermektedir. Oyun, çocukların sosyal iletişim kurmalarını desteklemekte, çocukların okula uyumlarını da kolaylaştırmaktadır.

Çocukların öğretmenle ilgili düşüncelerinin 39'unun düşük, 45'inin orta ve 166'sının ise yüksek düzeyde olduğu saptanmıştır. Yapılan araştırmalar öğretmen çocuk iletişiminin, çocukların okula uyumunda önemli etkisi olduğunu ortaya koymaktadır (Pianta, Steinberg ve Rollins, 1995; Birch ve Ladd, 1997; Pianta, Nimetz ve Bennett, 1997; Saft ve Pianta, 2001). Okul öncesi dönemde öğretmen ve çocuk ilişkisindeki yakınlık, çocukların bilişsel yetkinlik ve sosyal duygusal uyumunu olumlu yönde etkilerken, negatif bir tutum ise sonraki yıllardaki öğretmenleriyle olan ilişkilerini olumsuz etkilemekte ve çocuğun okula uyumunu da zorlaştırmaktadır (Pianta vd.,1995; Birch ve Ladd, 1997; Howes vd., 2000; Pianta ve Stuhlman, 2004). Çocuğun okula karşı tutumu ve uyumu ile ilgili verilere bakıldığında, öğretmeniyle olan iletişiminde daha fazla çatışma yaşayan çocukların, sınıf ortamıyla daha az ilgilendikleri ve akademik başarılarının düşük olduğu; yakın ve destekleyici öğretmen tutumunun ise, okulda başarılı olma güçlüğü olan çocuklarda bile olumsuz sonucun ortaya çıkma riskini azalttığı ve çocukların okula karşı olumlu bir tutum geliştirmelerini sağladığı görülmektedir (Valeski ve Stipek, 2001; Pianta ve Stuhlman, 2004). Nitel veriler incelendiğinde de çocukların öğretmenlerini sevdiklerini ifade ettiği görülmektedir. Bu bulgu doğrultusunda çalışma

grubunda yer alan çocukların, öğretmenleriyle iletişiminin olumlu olduğu söylenebilir.

Okul öncesi dönemde yer alan okuma yazma becerileri ve matematik becerileri erken akademik beceriler olarak adlandırılmaktadır. Çocukların akademik becerileri kazanması öğretmenleriyle kurduğu iletişimle ilişkilidir (Uyanık ve Kandır, 2010).

Öğretmen ile kurulan olumlu iletişim ve çocuğun duygusal açıdan kendini güvende hissetmesi, dikkatini öğrenmeye odaklamasını sağlamakta, buna bağlı olarak da akademik becerisi artmaktadır (Burchinal vd., 2002). Diğer yandan yapılan çalışmalar, akademik açıdan başarılı olan okul öncesi ve birinci sınıftaki çocukların okullarını daha fazla sevdiğini ve öğretmenleri ile akademik açıdan daha başarısız olan sınıf arkadaşlarına göre daha iyi iletişime sahip olduklarını göstermektedir (Ramey vd., 1998; Ladd vd., 1999). Araştırmanın nicel verileri, çocukların matematiğe ilişkin 63'ünün düşük, 125'inin orta ve 62'sinin ise yüksek düzey, okuma yazmaya ilişkin 101'inin düşük, 59'unun orta ve 90'ının yüksek düzeyde algısı olduğunu göstermektedir. Nicel verilerde, çocukların okula ilişkin duygularının ve öğretmene ilişkin düşüncelerinin yüksek olmasına rağmen, matematik ve okuma yazma yeterliğine ilişkin algılarının düşük ve orta düzeyde olması dikkat çekici bir bulgudur. Bu durum, nitel verilerden elde edilen bulgularla, hem matematik hem de okuma yazmaya hazırlık etkinliklerinin nitelik ve çeşitlilik açısından eksik kaldığı şeklinde yorumlanabilir.

Cinsiyet değişkeni açısından, ölçeğin alt boyutlarına ilişkin puanların anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir. Bu bulguyu destekleyen araştırmaların (Çıkrıkçı, 1999; Yoleri, 2014) yanı sıra, okula uyum ve okul başarısı açısından kız çocuklarının lehine anlamlı sonuçlar ortaya koyan araştırmalar da bulunmaktadır (Ramey vd., 1998; Howes vd., 2000; Wang, Chen, Sorrentino ve Szeto, 2008). Öğretmen-çocuk iletişimiyle ilgili yapılan çalışmalarda, öğretmen ve gözlemci değerlendirmeleri sonucu, cinsiyete göre erkek çocukların kız çocuklara göre öğretmenleriyle daha fazla çatışmalı ve daha az yakın ilişki yaşadıkları görülürken (Birch ve Ladd, 1997; Kesner, 2000; Saft ve Pianta, 2001; Stuhlman ve Pianta, 2001; Murray vd., 2008), çocuk gözülü yapılan araştırmalarda ise anlamlı bir farklılaşma görülmemiştir (Mantzicopoulos ve

Neuharth-Pritchett, 2003). Çocukların akademik becerilerine ilişkin algılarının da cinsiyet değişkenine göre farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Alan yazın incelendiğinde çocukların algılarının cinsiyete göre değişip değişmediği ile ilgili tutarsız araştırma bulguları tespit edilmiştir (Cole, Martin, Peeke, Seroczynski ve Fier, 1999; Eccles vd. 1993; Marsh, Walker, Debus, 1991; Ramey vd., 1998; Valeski ve Stipek, 2001).

Çalışmanın bulguları doğrultusunda, okula uyum sürecinde çocukların ayrılık kaygılarına ilişkin, okulun gerekli desteği aile ve çocuğa sağlaması gerektiği söylenebilir. Çocukların okula uyum sürecini daha kolay atlatabilmesi için özellikle oyun etkinliklerinden yararlanılabilir. Bununla birlikte erken akademik becerilere ilişkin algılarını olumlu yönde geliştirmek için matematik ve okuma yazma etkinliklerinin niteliğinin artırılması ve çeşitlilik açısından zenginleştirilmesi gerektiği söylenebilir. Bundan sonra yapılacak araştırmalarda; okula, öğretmene ve akademik yeterliklerine ilişkin çocuk bakış açısını ortaya koymaya yönelik farklı örneklerde, farklı veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı çalışmalar yapılabilir. Ayrıca hem öğretmenden hem de çocuktan toplanılacak veriler karşılaştırılabilir.

KAYNAKÇA

- BIRCH, S. H., & LADD, G. W. (1997). The teacher-child relationship and children's early school adjustment. *Journal of School Psychology, 35*(1), 61-79.
- BRONFENBRENNER, U., & MORRIS, P.A. (2006). The ecology of developmental processes. In W. Damon and R.M. Lerner (Eds.), *Handbook of child psychology: Vol. 1: Theoretical models of human development*, 6th Edition (pp. 993-1028). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
- BURCHINAL, M. R., PEISNER-FEINBERG, E., Pianta, R., & HOWES, C. (2002). Development of academic skills from preschool through second grade: Family and classroom predictors of developmental trajectories. *Journal of School Psychology, 40*(5), 415-436.
- COLE, D. A., MARTIN, J. M., PEEKE, L. A., SEROCZYNSKI, A. D., & FIER, J. (1999). Children's over- and underestimation of academic competence: a longitudinal study of gender differences, depression, and anxiety. *Child Development, 70*(2), 459-473. doi:10.1111/1467-8624.00033.
- ÇIKRIKÇI, S. (1999). *Ankara il merkezinde resmi banka anaokullarına devam eden 5-6 yaş çocuklarının okul olgunluğu ile aile tutumu arasındaki ilişkinin incelenmesi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- DOTTERER, A. M., & LOWE, K. (2011). Classroom context, school engagement, and academic achievement in early adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 40(12), 1649-1660. doi: 10.1007/s10964-011-9647-5.
- ECCLES, J., WIGFIELD, A., HAROLD, R. D., & BLUMENFELD, P. (1993). Age and gender differences in children's self and task perceptions during elementary school. *Child Development*, 64(3), 830-847.
- EKİNCİ-VURAL, D. (2006). *Okul öncesi eğitim programındaki duyuşsal ve sosyal becerilere yönelik hedeflere uygun olarak hazırlanan aile katılımlı sosyal beceri eğitimi programının çocuklarda sosyal becerilerin gelişimine etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- FABIAN, H. (2000). Small steps to starting school. *International Journal of Early Years Education*, 8(2), 141-153, doi: 10.1080/09669760050046183.
- GREEN, J. C., KRAYDER, H., & MAYER, E. (2005). Combining qualitative and quantitative methods in social inquiry. In B. Somekh & C. Lewin (Eds.). *Research methods in the social sciences* (pp. 275-282). London: Sage.
- GREGORIADIS, A., & GRAMMATIKOPOULOS, V. (2013). Teacher-child relationship quality in early childhood education: The importance of relationship patterns. *Early Child Development and Care* 184(3), 386-402. doi:10.1080/03004430.2013.790383.
- HARRISON, L. J., CLARKE, L., & UNGERER, J. A. (2007). Children's drawings provide a new perspective on teacher-child relationship quality and school adjustment. *Early Childhood Research Quarterly*, 22(1), 55-71. doi: 10.1016/j.ecresq.2006.10.003.
- HOWES, C., PHILLIPSEN, L., & PEISNER-FEINBERG, E. (2000). The consistency and predictability of teacher-child relationships during the transition to kindergarten. *Journal of School Psychology*, 38(2), 113-132.
- HUGHES J. N., & KWOK, O. (2006). Classroom engagement mediates the effect of teacher-student support on elementary students' peer acceptance: A prospective analysis. *Journal of School Psychology*, 43 (6), 465-480.
- HUGHES, J. N., & KWOK, O. (2007). Influence of student-teacher and parent-teacher relationships on lower achieving readers' engagement and achievement in the primary grades. *Journal of Educational Psychology*, 99(1), 39-51. <http://doi.org/10.1037/0022-0663.99.1.39>.
- İNAL, G. (2010). Okula başlama ve uyum süreci. Alisinanoğlu, F. (Ed.), *İlköğretime hazırlık ve ilköğretim programları* (ss. 87-109). İstanbul: Matsis.
- KARACA, N. H., GÜNDÜZ, A., & ARAL, N. (2011). Okul öncesi dönem çocuklarının sosyal davranışının incelenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 4(2). 65-76.
- KESNER, J. E. (2000). Teacher characteristics and the quality of child-teacher relationships. *Journal of School Psychology*, 38(2), 133-149. doi:10.1016/S0022-4405(99)00043-6.
- KOOMEN, H. M. Y., VERSCHUEREN, K., & THIJS, J. T. (2006). Assessing aspects of the teacherchild relationship: A critical ingredient of a practice-oriented psycho-diagnostic approach. *Educational and Child Psychology*, 23(3), 50-60.
- LADD, G. W., BIRCH, E. S., & BUHS, E. (1999). Children's social and scholastic lives in kindergarten: Related spheres of influence? *Child Development*, 70, 1373-1400.
- LADD, G.W., BUHS, E. S., & SEID, M. (2000). Childrens initial sentiments about kindergarten: Is school liking an antecedent of early classroom participation and achievement? *Merrill-Palmer Quarterly*, 46(2), 255-279.
- LADD, G.W., HERALD, S.L., & KOCHER, K.P. (2006). School readiness: Are there social prerequisites? *Early Education & Development*, 17 (1), 115-150. doi: http://dx.doi.org/10.1207/s15566935eed1701_6.
- LAM, M. S., & POLLARD, A. (2006). A conceptual framework for understanding children as agents in the transition from home to kindergarten. *Early Years*, 26(2), 123-141.

- MANTZICOPOULOS, P. & NEUHARTH-PRITCHETT, S. (2003). Development and validation of a measure to assess head start children's appraisals of teacher support. *Journal of School Psychology, 41*(6):431-451.
- MARSH, H. W., WALKER, R., & DEBUS, R. (1991). Subject-specific components of academic self-concept and self-efficacy. *Contemporary Educational Psychology, 16*(4), 331-345. doi: [https://doi.org/10.1016/0361-476X\(91\)90013-B](https://doi.org/10.1016/0361-476X(91)90013-B)
- MCCUBBINS, J. L. (2004). *Transition into kindergarten: A collaboration of family and educational perspectives*. Unpublished master's thesis, Virginia Polytechnic Institute and State University, Blacksburg, Virginia.
- MEŞECİ, F. (2008). Öğretmenin sosyalleştirici rolü ve istenmeyen davranışlarla başa çıkma. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi, 5*(1), 115-125. [Çevrim-İçi: <http://dergipark.gov.tr/iuhayefd/issue/8790/109882>] Erişim Tarihi: 14 Nisan 2017.
- MURRAY, C., MURRAY, K. M., & WAAS G. A. (2008). Child and teacher reports of teacher-student relationships: Concordance of perspectives and associations with school adjustment in urban kindergarten classrooms. *Journal of Applied Developmental Psychology, 29*(1), 49-61. doi: <https://doi.org/10.1016/j.appdev.2007.10.006>.
- PIANTA, R., NIMETZ, S.L., & BENNETT, E. (1997). Mother-child relationships, teacher-child relationships, and school outcomes in preschool and kindergarten. *Early Childhood Research Quarterly, 12* (3), 263-280. doi: [https://doi.org/10.1016/S0885-2006\(97\)90003-X](https://doi.org/10.1016/S0885-2006(97)90003-X).
- PIANTA, R.C., STEINBERG, M.S., & ROLLINS, K. (1995). The first two years of school: Teacher-child relationships and deflections in children's classroom adjustment. *Development & Psychopathology, 7*(2), 295-312. doi: <https://doi.org/10.1017/S0954579400006519>.
- PIANTA, R. C., & STUHLMAN, M. W. (2004). Teacher-child relationships and children's success in the first years of school. *School Psychology Review, 33* (3), 444-458.
- RAMEY, S., LANZI, R., PHILLIPS, M., & RAMEY, C. (1998). Perspectives of former Head Start children and their parents on the transition to school. *Elementary School Journal, 98*, 311-327.
- SAFT, E. W., & Pianta, R.C. (2001). Teacher's perceptions of their relationships with students: Relations with child and teacher characteristics. *School Psychology Quarterly, 16*(2), 125-141. doi: <http://dx.doi.org/10.1521/scpq.16.2.125.18698>
- SPENCER, M. B. (1999). Social and cultural influences on school adjustment: The application of an identity-focused cultural ecological perspective. *Educational Psychologist, 34*(1), 42-57.
- STIPEK, D., FEILER, R., DANIELS, D., & MILBURN, S. (1995). Effects of different instructional approaches on young children's achievement and motivation. *Child Development, 66*, 209-223.
- STIPEK, D. (2001). Pathways to constructive behavior: Importance of academic achievement in the early elementary grades. In A. Bohart & D. Stipek (Eds.), *Constructive and destructive behavior: Implications for family, school and society*. Washington, DC: American Psychological Association.
- STUHLMAN, M. W., & Pianta, R. C. (2001). Teachers' narratives about their relationships with children: Associations with behavior in classrooms. *School Psychology Review, 31* (2), 148-163.
- UYANIK, Ö., & KANDIR, A. (2010). Okul öncesi dönemde erken akademik beceriler. *Kuramsal Eğitimbilim, 3*(2), 118-124.
- UZ BAŞ, A. (2003). *İlköğretim 4. ve 5. sınıfta okuyan öğrencilerin sosyal becerileri ve okul uyumu ile depresyon düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

- VALESKI, T., & STIPEK, D. (2001). Young Children's Feelings about School. *Child Development*, 72(4), 1198-1213.
- WANG, Z., CHEN, X., SORRENTINO, R., & SZETO, A. C. (2008). Uncertainty orientation in Chinese children: Relations with school and psychological adjustment. *International Journal of Behavioral Development*, 32 (2), 137-144. doi: 10.1177/0165025407087212.
- YOLERİ, S. (2014). The effects of age, gender, and temperament traits on school adjustment for preschool children. *E-International Journal of Educational Research*, 5(2), 54-66.
- YILDIRIM, A., & ŞİMŞEK, H. (2004). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- YURDUGÜL H. (2005). Ölçek geliştirme çalışmalarında kapsam geçerliği için kapsam geçerlik indekslerinin kullanılması. In: XIV. Eğitim Bilimleri Kurultayı; 28-30; Pamukkale Üniversitesi, Denizli; 2005. s.1-6. [Çevrim-içi: <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~yurdugul/3/indir/PamukkaleBildiri.pdf>] Erişim Tarihi: 17 Nisan 2017.

POSTMODERN TÜKETİM VE DINDARIN SEÇKİNLİK (ELİTLİK) GÖSTERGELERİ

Erol SUNGUR*

Atıf/©: Sungur, Erol (2017). Postmodern Tüketim ve Dindarın Seçkinlik (Elitlik) Göstergeleri, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.1277-1298

Özet: Postmodernite, tüm kural ve hiyerarşileri parçalamanın yanında toplumsal hayattaki sınıf ayrılığını da yok etme iddiasındadır. Bu iddiasını, özellikle tüm bireylerin benzer tüketim pratiklerini gerçekleştirmesiyle sağlamaya çalışır. İddialara rağmen toplumsal alanda sınıf ve statü farklılıkları açık veya gizli bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Bu süreçte dindar yeni elitlerin de benzer şekilde sınıf ve statü farklılıklarını uyguladıkları, eski elitlerin yerlerini aldıkları görülür. Bu makalede, Ak Parti hükümetiyle tekrar görünür olan dindar elitlerin, statülerini ve farklılıklarını ekonomik, siyasi ve kültürel bağlamda nasıl gösterdikleri ve gerçekte dindar tabanla aralarındaki sınıf ayrımını nasıl oluşturdukları ele alınmaktadır. Konu tartışılırken hareket noktamız Turner'in "üçlü statü ilişkisi" ve Pareto'nun "seçkinlerin dolaşımı" yaklaşımları olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Postmodern tüketim, dindarlar, elitlik, statü, din.

Postmodern Consumption and Elitism Indicators Of Devotee

Citation/©: Sungur, Erol (2017). Postmodern Consumption and Elitism Indicators Of Devotee, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp. 1277-1298

Abstract: Post-modernity claims to dismantle all rules and hierarchies in addition to removing the class discrimination in social life. It has an effort to achieve this claim as all individuals carry out similar consumption practices. Despite these claims, class and status differences keep its presence explicitly or implicitly in social space. In this process, it is observed that new devotee elites apply also class and status differences in a similar manner and replace the former elites. In this article, it is addressed how devotee elites, which have become apparent again with AKP government's incumbency, manifest their status and differences in economic, political, and cultural context, and establish their class discrimination with the truly devotee base. The starting point while discussing the topic is Turner's "triple status relationship" and Pareto's "circulation of elite" approaches.

Keywords: Postmodern consumption, devotees, elitism, status, religion.

Makale Geliş Tarihi: 14.08.2017/ Makale Kabul Tarihi: 23.11.2017

* Yrd. Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, e-posta: erol.sungur@erdogan.edu.tr

I. GİRİŞ

Egemen kültürün, maddi ve manevi açıdan diğer kültürler tarafından gerek kabul gerekse taklit edilmesi toplumsal bir vakadır. Egemen kültürü benimsememesine rağmen, kendini güvende hissetmek isteyen toplumların, egemen kültürün davranış kalıplarını sosyal hayata yansıtması ise bir başka gerçekliktir (İbn Haldun, 1988: 465-467; Okumuş, 2002: 154-155, 169). Benzer şekilde toplumsal açıdan, herhangi bir referans grubuna üye olunmasa dahi, ön plana çıkmış ve hâkim referans grubu ve iletileri, toplumsal davranışların belirleyicisi konumundadır (Zorlu, 2006: 95). Günümüz Müslümanının, tam olarak egemen kültüre benzediği iddia edilmese bile bu tür gruplardan belli bir etkilenme içerisinde olduğu söylenebilir. Özellikle elitlik tavrı ve tüketimde estetik arayışı, bu öykünme tipolojilerinin bazı göstergeleridir. Bu anlamda günümüz dindar bireyinin seçkinlik ve farklılık arzuları; sosyolojinin toplumsal tabakalaşma, sınıf ve statü kavramlarıyla yakından ilgili olduğu gibi postmodern tüketimin temel hedeflerinden imaj, prestij ve gösterişle de irtibatlıdır.

Sınıf ayrımının en belirgin özelliği, belli işlerin belli sınıflara has olması ve sürekli o sınıflar tarafından gerçekleştirilmesidir. Üst sınıfların çalışma ve endüstriyel işlerden muaf tutulması, genel bir karakteristiktir. Bu karakteristik, geleneksel ya da feodal toplumlarda, savaşçıların ve din adamlarının işten azadeliğinde kendini gösterir (Veblen, 2005: 19). Genellikle Avrupa ve Amerika'da, toplumsal sınıfları belirleyen ölçüt, birey veya grupların geliri, mesleği, eğitimi, evin ve yerleşim mekânının tipi vs. gibi unsurlar olmuştur (Zorlu, 2006: 119; Kemerlioğlu, 1996: 112-134). Ülkemizdeki toplumsal sınıf ayrımlarında da hemen hemen bu kriterler kullanılmaktadır. Toplumsal sınıflama ve statü belirleme, bazen sahip olunan nesnelere vasıtasıyla da gerçekleştirilmektedir (Baudrillard, 2011: 232-233). Benzer şekilde estetik zevkler, toplumsal sınıf tabakalarını ve kültürel farklılıkların sınırlarını belirleme gibi bir işlevselliğe sahiptir (Göle, 2011b: 67). Bu açıdan tüketim kalıpları, bir anlamda bireyin hangi toplumsal sınıfa ait olduğunun (Kırdar, 2012: 80) dışavurumu ve göstergesidir. Tüketim, diğer tüm unsurları bünyesinde barındıran bir gösteri aracına dönüşmesi nedeniyle ilgi çeken toplumsal sınıf ölçütlerinden biri haline gelmiştir. Fakat postmodern tüketim kalıplarının, bireyleri ortak paydada eşitleme, sınıflar arası ayrımları ve hiyerarşileri parçalama

hedefleri, günümüzde açık seçik bir sınıf ayırımından ziyade bireysel ve grupsal farklılıkların statüler üzerinden sergilenmesi sonucunu doğurmaktadır.

II. ELİT TABAKA, TAKLİT VE POSTMODERNİTEDE SINIF YOKLUĞU

Elit tabakaların davranış modellerini edinmek, önce taklitsel bir özellik taşıır (Kırdar, 2012: 33). Taklitsel davranış kalıplarını, yaşam stillerini ve ekonomik yükümlülükleri yerine getiren ve getirmeye devam eden alt sınıf tabakasının bireyleri, bu yapıyı korudukça sınıfsal aidiyetliklerini perçinleştirirler. Zamanla üst tabakanın üyesi olabilirler. Ancak bu, “iktisadi zihniyet”lerini sürdürülebilmekle ilgilidir (Kırdar, 2012: 33). Çünkü Weber’in ifade ettiği gibi “*statü onurunun özünü en iyi ifade eden şey, belli bir çevreye mensup olmak isteyen herkesten, her şeyden önce belli bir hayat tarzına sahip olmasının beklendiğidir*” (Weber, 2006: 278). Ayrıca sosyo-psikolojik bir kategori kabul edilen saygınlık, bir birey veya grubun diğer insanlarca fark edilebilir olmasına bağlıdır. Bu yüzden “*statü farklılıklarının varlığı, saygınlık derecelerinin farkında olunmasına bağlıdır (Mayer, 1955: 66’dan aktaran Turner, 2001: 14).*” Sosyolojik açıdan da, aynı ve benzer sosyal tabaka içindeki bireylerin arasındaki ilişkiler, “yaklaşma” biçimindeyken; farklı tabakalar arasındaki bireysel ilişkiler “uzaklaşma” ve “uzlaşmama” tavrı şeklindedir (Weber, 2006: 282-283; Kemerlioğlu, 1996: 121). Bu durumun gerekçesini ve sonucunu Turner şöyle değerlendirmektedir:

Statü grupları, grup dışındakilerin (outsiders, ötekilerin/yabancıların) toplumsal hareketliliklerini önleyebilmek ve dışlayıcılık ile tikelciliklerini (particularism) vurgulayabilmek için kendilerini eğitsel mekanizmalarla yeniden üretmeye çabalarlar. ...O halde bir statü grubu, kendi grubu dışındakilere karşı mevcut ayrıcalık tekellerini korumak amacıyla sosyal kapanma (closure) ve kendisine yakın ya da daha üstün statü gruplarına göndermeyle çıkarlarını artıracak grup mekanizmalarıyla, toplumsal ayrıcalıklarını sürdürmek ya da genişletmek için örgütlenen bireyler toplamıdır. Statü gruplarının varlığı, bu toplumsal mücadele biçimleri sık sık gizlense dahi, kaçınılmaz olarak içinde toplumsal çatışma ve mücadeleyi barındırır. (Turner, 2001, 18)

“Toplumsal ruhsal tüketim modelinde” birey, üyesi olmadığı referans gruplarının davranışlarını sergilemeye çalışırken toplumda statü ve prestij elde etmek için, bu referans gruplarına göre tüketim ediminde bulunmaktadır (Kırdar, 2012: 119). Çağımız toplumlarında, sosyal sınıflar

arasındaki sınırlar, birbirine yaklaşmış veya ortadan kalkacak bir konuma gelmiştir. Üst sınıfların yaşam tarzının veya itibar normlarının alt sınıflara doğru kayması, ya “taklit” ya da “arzu duyulan baskı” vasıtalarıyla gerçekleşmektedir (Veblen, 2005: 66). Taklit, bir önceki dönem elitlerinin davranış ve yaşam tarzlarını tekrarlamayı ifade ederken, “arzu duyulan baskı” vasıtalarıysa postmodern piyasa kültürünün empoze ettiği hayat stillerini benimsemeyi ve ona ulaşmayı kapsar. Alt tabakalar, üst tabakanın yaşam tarzını birer amaç edinmelerinden dolayı yeni bir moda veya yaşam tarzı, üst tabakadan alt tabakaya doğru yavaş yavaş ve birikerek yayılma gösterir. Bu, Georg Simmel’in “damla teorisi”ne uygun bir süreci ifade etmektedir (Solomon, Bamossy, Askegaard, Hogg, 2006: 546; Zorlu, 2006: 22). Elit veya zengin kesim, tüketim modellerinin numuneleri ve kahramanları şeklinde sunulduğundan bu gruba özenti, sahip olduğu mal veya eşyalardan ötürü değildir. Asıl özenti nedeni, sahip oldukları “tüketim estetiğini” tecrübe edebilmektir (Bauman, 2012: 98-99).

Postmodern tüketimin temel mekanizmalarından biri, göstergelerin ve toplumsal rollerin özerkleştirilmesi vasıtasıyla toplumdaki sınıf, tabaka ve statüler arasındaki sınırların birbiri içine geçerek, bu sınırlar arasında kalan bireyin özgürleştiği düşüncesini sağlamaktır (Baudrillard, 2012: 161). Zaten postmodern kavramının temel mantığı; zihinlere yerleşmiş, sınıf ve sosyal tabaka merkezli üretilmiş kimlik etkisinin azaltılmasına yapılan bir göndermedir (Bocock, 2009: 84). Tüketim toplumunda sistemin stratejik oyunu, tüm bireylerin niceliksel ölçütleri temel alarak bir eşitlik sanrısı yaratmaktır. Bu şekilde toplum, belirli bir düzeyde dengede tutulmaya çalışılır. Bunu yaparken en önemli materyal, mal yoğunluğunun olabildiğince artırılmasıdır (Baudrillard, 2012: 49). Alt sınıf, üst sınıf demeden tüm toplum bireylerinin aynı TV’yi, benzer araçları (otomobil), evlerinde benzer eşyaları (çamaşır makinesi, buzdolabı, teknolojik araç gereçler, tablolar gibi) kullanmaları, toplumun eşit olduğu sanrısının derinlikli irdelenmesini engellemektedir. Oysa her toplum, sosyal farklılaşmayı ve ayrımcılığı, kendi içerisinde üretir. Yani sosyolojik alanda dengeden bahsedilemez. Eşitlik ve denge, ekonomistlerin birer ütopyası durumundadır. Bu anlamda GSMH (gayri safi milli hasıla) hesaplamaları, tüm toplumda yavaş yavaş düzey farklılığının kalkıyor olduğu imajını

yaratır. GSMH'nin¹ büyümlü rakamları ortadan kaybolduğunda Baudrillard'a göre postmodern toplum, “büyümenin bizi bolluğa ne yaklaştırdığını ne de uzaklaştırdığı”ni görecektir, demektir (Baudrillard, 2012: 53). Çünkü ona göre eşitsizlik, “büyümenin içinde ve büyüme aracılığıyla yeniden üretilmektedir.”² Bauman da durumu şu şekilde tasvir etmektedir:

Artık üzerinde düşünülmeyen, sorgulanmayan, kontrol edilmeyen ve genel inanışa dönüşmesi beklenen politik demeçlere karşın, toplumun üst kesiminde biriken zenginlik “aşağılara damlamadı”, geriye kalanları zenginleştirmede, bizi kendi geleceğimiz ya da çocuklarımızın geleceği hakkında daha iyimser, daha güvenli veya mutlu kılmadı...(Bauman, 2015: 12)

Günümüzde postmodernizm, sınıflar arası ayrımın ortadan kaldırılmaya çalışıldığı yanılgısı yaratmaktadır. Çünkü görünüşte ve mekânsal ayırmda tabakalaşma kaybolmuş gibi gözükse de postmodern kapitalizm, sınıf ayrımını aynı mekân içine yerleştirmiş ve sıkıştırmıştır. Bu, kapitalizmin iktidarın ve gücün bulunduğu mekânda yoğunlaşması stratejisiyle örtüşmektedir (Harvey, 1999: 267-269). Postmodernitenin göreceliliği ve kendini gerçekleştiren³ insan modeli, günümüzde hemen hemen herkese eski elitlerin sahip olduklarını talep etme hakkını doğurmuştur. Kentsel mekânlar, tatil, teknolojik aletler vb. ayrıcalıklar, artık toplumun periferisindeki (merkeze göre çevredeki) bireyler tarafından tüketilmektedir. Bu açıdan çevre, merkezle aynılaşmakta ve merkeze taşınmaktadır (Göle, 2011b: 58). Yaşam biçimleri hakkındaki elit tabakanın hobisi (Chaney, 1999: 108) veya kendilerine has estetik zevkler, postmodernitede giderek kaybolmakta ve geniş tabanlı kitlelere yayılmaktadır. Postmodernitedeki zaman ve mekân sıkışması, coğrafi ve sınıfsal hareketliliğin revaçta olması gibi nedenlerden dolayı, elitlerin yaşam tarzındaki “burası” ve “orası”, “iç” ve “dış”, “yakın” ve “uzak”, “biz” ve “ötekiler” gibi ayrımların önemini azaltmıştır (Bauman, 2012: 20). Bu açıdan geçmişte sosyal olayları veya yaşamı analiz

1 GSMH'nin eğitilmiş ve uzmanlaşmış insan gücüyle arttığı ve daha demokratik bir siyasal gelişmenin oluşmasına katkı sağladığını göz ardı da etmemek gerekir. Bkz. Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Elitler ve Din*, Timaş Yayınları, İstanbul: 2014, ss. 79-97.

2 GSMH'den ekonomik olarak büyüyen toplum payından gerçekte fakirlere pek de bir şeyler düşmediğinin ve bu istatistiki değerlerin alt tabakalar için bir şeyleri değiştirmede gerçekte bir tecrübesi için, mikro kredinin mucidi ve Nobel ekonomi ödüllü Muhammed Yunus'un eserine bkz. Muhammed Yunus, *Yoksulluğun Bulunmadığı Bir Dünyaya Doğru*, çev. Gülden Şen, Doğan Kitap, İstanbul: 1999.

³ Kendini gerçekleştirmenin bir tür saçmalık ve kendine has ideali olduğuna dair iddialar için bkz. Charles Taylor, *Modernliğin Sıkıntıları*, çev. Uğur Canbilen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul: 2011, s. 20-21.

etmede yardımcı merkez-çevre, hiyerarşi, üst-ast gibi sınıfsal içerikli kavramlar, postmodern dönemde ölçütlüklerini yitirmeleri nedeniyle artık işimizi pek kolaylaştırmamaktadır (Bauman, 2010: 15).

Tüm sınıf ve tabakaların yokluğunu ilan eden ve eşitlik iddiasındaki postmodernizm, Bauman açısından küresel piyasada hareket edebilen yurtsuzların, gezginlerin ve küresellerin “kast”ını ilan etmekten başka bir şey değildir (Bauman, 2012: 104). Tüm toplumlarda olduğu gibi postmodern toplumda da tabakalaşma ve katmanlaşma mevcuttur. Bu tabakalaşmayı meydana getiren güç, “hareketlilik” yeteneğidir. “Yukarıdakiler”, istedikleri zaman istedikleri yere gidebilme, sermayelerine bir çırpıda mekân değiştirtme kabiliyetine sahiptirler. “Aşağıdakiler”se, yokluk ve yerelliğin verdiği muhtaçlık nedeniyle, buldukları coğrafyaya kadersel bir zorunlulukla bağlıdır. Yukarıdakiler, istedikleri zaman ikincileri geride bırakabilir, onları banliyölere hapsedebilir veya görmezden gelebilir (Bauman, 2012: 89-90). Çünkü birinciler, postmodern tüketim ve kapitalist sisteminde *seçenler*, ikincilerse ancak *seçilenler* statüsündedir. Bundan dolayı, bir anlamda çağımızın üst veya elit sınıf söylemleri, ayrıcalıklı zaman ve mekâna sahip bireyleri imâ etmektedir (Chaney, 1999: 15). Günümüzde ekonomik gücü yeterli olanlar mekândan âzâde, yüksek hareketliliğe sahip bir biçimde yalnızca zamanda yaşamaktadırlar. Oysa hareketten ve ekonomik güçten mahrum gruplar, mekâna mahkumdur ve tek çareleri, o mekânı önemli hale getirmeye çalışmalarıdır (Bauman, 2011: 55). Ayrıca, yüksek ve düşük kültür arasındaki sınırların uçucu hale gelmesinin bir kazanım mı, yoksa bir bayağılaşma mı olduğu, bakış açısına göre değişiklik gösterebilmektedir. Postmodernizm; etnisite, sosyal sınıf, gösteriş ve cinsiyet arasındaki sınırların kaybolduğu iddiasında bulunmakla birlikte bu tam olarak doğru değildir. Tüketim içindeki nüanslar hâlâ bu tür ayrımcılıkların gizli veya dolaylı şekilde var olduğunu göstermektedir. Örneğin kredi kartlarında yeşil, altın veya platin kartlar, belli sosyal sınıf ve ekonomik gelire bir gönderme yapmaktadır (Ritzer, 2011: 237-256). Bu kategorileşme, çatışmaya mahal vermeden sergilenir. Herkesin kredi kartı olması eşitlenmeye yorumlanabilir ancak sınırlar fark ettirmeksizin oradadır. Postmodern kuramcılar her ne kadar böyle bir yaklaşım öne sürseler de Turner’ın ifade ettiği gibi (Turner, 2001:101) *“toplumsal tabakalaşma azaltılsa bile asla ortadan kaldırılamaz.”*

Postmodernistlerin karşı çıktığı hiyerarşiler, mutlak olduğu kabul edilenlerdir (Eagleton, 2011: 115). Postmodernizmin hiyerarşiye karşıtlığı,

farklılığın olmadığı bir “özne”liğin, nasıl meydana geleceği problemini doğurmaktadır (Eagleton, 2011: 136). Çünkü hiyerarşinin temel mantığı, farklar üzerinedir. Bu sebeple Bauman’a göre “*yeni küresel elite giriş bileti, “düzensizlik içinde yaşama güveni” ve “karışıklığın orta yerinde gelişme” yeteneğidir*” (Bauman, 2011: 53-54). Günümüzde toplumsal sınıf hiyerarşilerinin yerini, gevşek ağlar ve networklar aldığından iş değiştiren birey, toplumsal dikey hareketlilik gerçekleştirdiğini düşünmektedir. Oysaki gevşek ağların içinde, “muğlak yatay hareket”liliği (Sennett, 2012: 85) ifâ etmesine rağmen, dikey bir hareketlilik yanılması içindedir. Aslında bu tespit, günümüz orta sınıfının bir çeşit karakteristiği haline gelmiştir. Gerçekte orta sınıf, “muğlak bir yatay hareketlilik” durumu yaşamakla birlikte, dikey bir hareketlilik gerçekleştirdiği düşüncesine kapılmaktadır. Bu düşüncenin oluşumunda, tüketim pratiklerinin diğer sınıflarla benzeşmesinin büyük bir etkisi vardır.

Gerçekteyse elit tabaka, sürekli biçimde alttan gelen tabakayla farkı açmak için yeni stratejiler geliştirmektedir. Çünkü zengin; tüketim biçimi, yaşam tarzıyla kendinin farklılığını ortaya koyar. Zengin statüsünü; gösterişten ağırbaşlılığa, paradan kültürlenmeye ve niceliksel gösterişten sıra dışılığa ve benzersizliğe doğru değiştirerek, alt sınıfın farkı kapatarak kendisine yaklaşmasını önlemiş olur (Baudrillard, 2012: 54-55). Günümüz postmodern insanı, sistemin kendisi için sunduğu ürünlerin, kendine bir ayrıcalık kazandırdığı inancını beslemektedir. Aksine, aşırı derecede üretilmiş ve herkese sunulmuş ürünler, günümüzde bir “aynılaşma, türdeşleşme” meydana getirmektedir. Üst sınıflar ise bazı mekânları, coğrafyaları, kendi kullanımlarına has hale getirerek, bu türdeşleşmeden uzak kalmaktadırlar. Piyasanın yaygın tüketim malları, postmodern gündelik hayatta, toplumsal sınıf ve yaşam farklılıklarını, sınırlılıklarını birbirine karıştırmıştır (Baudrillard, 2012: 57-58). Artık kişiler, birbirlerinin giyim ve yaşam tarzı açısından, hangi sosyal tabakaya ait olduğunu kolayca kavrayamamaktadır. Bunun sonucunda üst tabaka, belirtildiği gibi bazı mekânları ve coğrafyaları sınırlandırarak kendini farklılaştırma yoluna gider. Alt sınıfsa, giyiminin üst sınıfa benzediği düşüncesiyle, dikey bir hareketlilik yaşadığını zanneder. Üst sınıf, farkın kapanmaması için bir hareketlik stratejisi geliştirir veya “*normal*” kabul edileni, kendi estetik potasında “*nadir*” olana dönüştürmektedir. Bu davranış tipolojisi, Türk işadamlarının 1980’li yıllardaki kültürel ve estetik uzman rolüne bürünmesinin nedenini de açıklamaktadır (bkz. Bali, 2011). Çünkü özel zevkler, estetik bilgi, kibarlığın

görsel ve yaşam tarzlarına uygun biçimi, elit tabakanın tipolojisini meydana getirir. Bu özellikler, çalışılarak ve parayla kazanılamaz (Veblen, 2005: 46). Bu yüzden 1980'li yıllarda Türkiye'de işadamları, medyada parasal yönleriyle değil, kültürel sermaye ve estetik zevkleriyle boy göstermeye çabalamışlardır. Turner'ın da vurguladığı gibi günümüz toplumlarında statü ve statünün getirdiği kazanç, ayrıcalıklar, artık daha açık ve akıcı bir niteliğe bürünmüştür. Yani geçmiş toplumlardaki gibi verilmiş bir statü özelliği yoktur. Fakat günümüz statü kazanımı Turner'a göre; politik, kültürel ve ekonomik alanların birbirleriyle açık ilişkilerinin bir sonucudur. Bu anlamda statü kazanımı tek boyutlu değildir (Turner, 2001: 22-23). Günümüzde statü, birbiriyle bağlantılı üç boyut merkezinde kendini fark ettirir. Hayat tarzı olarak statü (kültürel), politik-hukuksal hak olarak statü (siyasi ilişkiler, politik ve yurttaşlık bileşimi olarak statü) ve ekonomik getiri olarak (sermaye ve onun sembolize ettiği güç ilişkileri) statüdür (Turner, 2001: 15, 40-43). Turner bu üç öğenin herhangi birine bir üstünlük veya öncelik atfetmez. Ama bu öğeler zamana ve duruma bağlı bir diğerinin önüne geçebilir.

III. TÜRK ELİTİ VE ONLARI TAKLİT EDEN DİNDAR YENİ ELİTLER

Türk elitlerinin genel karakteristiği, Batı'nın örnek alınması ve Batılı fikirlerin, ürünlerin, markaların, değerlerin benimsenmesi ve yaşam tarzlarının Batı'yla özdeşleşmesi şeklindedir. Türk eliti Batıyı, orta sınıf da Türk elitini taklit etme yoluna gider. Bahsedilen değerleri benimsemeyen kesim ise, her ne kadar giyim ve boş zaman etkinliklerinde kendine has kültürü öne çıkarsa da, teknoloji kullanımı alanında diğerlerinden pek farklı değildir (Zorlu, 2006: 95). 1980'li ve 90'lı yıllarda, Türkiye'de liberal politikanın uygulanmasıyla, sosyal tabakanın üst ve orta kesimini oluşturan modernist veya laik kesim, "bizler" sınıfını meydana getirmiştir. Çoğunlukla Anadolu'dan gelmiş, iyi eğitim almamış, yabancı dili bulunmayan, üst ve orta sınıfın ekonomik gücüne ve yaşam tarzına uymayan, genelde siyasal İslamcı⁴ değerlere bağlı kesim ise, "ötekiler" ve "kenarda kalmışlar" sınıfını

⁴ Karpat'a göre, "1908'den sonra, ilmiye sözcüğü yerine, bu grubu Batıcı ve Türkçülerden oluşan diğer iki temel gruptan ayırmak için, İslamcı sözcüğü kullanılmaya başlanmıştır." Ona göre Türkiye'deki İslamcılar için en uygun terimse "muhafazakar" terimidir. Bkz. Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Elitler ve Din*, s. 193, 229. Saktanber'e göreyse "İslamcı terimi, sadece...dini kimliğe atıfta bulunmamaktadır...İslamcı olarak adlandırılmasının tek nedeni, üyelerinin diğer Müslümanlardan daha dindar olmaları değil, alternatif bir İslami yaşam politikası ve yeni bir toplumsal düzen arayışı içinde olmalarıdır." Bkz. Ayşe Saktanber, "Siz Nasıl Eğleniyorsanız Biz De Öyle İbadet Ediyoruz Entelektüellik ve Popüler Kültür Arasında Türkiye'nin Yeni İslamcı Gençliği", *Kültür Fragmanları Türkiye'de Gündelik Hayat*, Haz. Deniz Kandiyoti-Ayşe Saktanber, Metis Yayınları, İstanbul: 2012, s. 262.

oluşturmuşlardır (Bali, 2011: 20-21). Türkiye’de sekülerist, yüzü batıya dönük, modernizm taraftarı üst ve orta sınıf, “Beyaz Türkler”; Anadolu’da yaşayan veya Anadolu’dan gelen inançlı alt ve orta sınıflar, “Türkiye’nin zencileri” şeklinde tanımlanmaktaydı (Göle, 2012: 148-149). Euro-Türk, WASP (White Anglo-Sakson Protestant) gibi terimler, Beyaz Türk kavramının karşılığı olarak kullanılmaktaydı (Bali, 2011: 324).

Bir zamanlar, İslamcı hareketin aktörlerinin ve sempatizanlarının, kentli ve eğitilmiş grupların arasından çıktığı gibi (Göle, 2011b: 69-70) günümüzün yeni eğilimlerine sahip ve elitizm meyilli diyebileceğimiz Müslümanlarının da aynı özelliklere sahip orta tabakanın mensubu olmaları hayli dikkat çekicidir. Aslında tarihi süreç göz önünde bulundurulduğunda Osmanlı ve Türkiye’de öne çıkan elit grupların aynı tarihsel köken ve bağlamda neşvünema bulduğu söylenebilir. Türkiye’de zaman ve yaşam tarzları açısından farklı zamanlarda toplumsal alanda görünürlük kazanan elitler, Osmanlı’nın kuruluş, genişleme ve modernleşme süreçleriyle yakın ve bağlamsal bir ilişki içindedir. Elitlerin tipolojileri ve davranış kalıpları tarihsel dönemlerden şablonlar taşımakla birlikte Karpat’a göre *“Türkiye’nin elitleri gerçek bir demokratik kültürden yoksundur, demokrasiyi sadece elitizmi ve kendi mutlak kişisel yönetimlerini sürdürmek için ağızlarına almaktadırlar”* (Karpat, 2014: 201). Ayrıca Karpat, hem Cumhuriyet elitlerinin hem de halkın içinden çıkan köylü çocuklarının elit bir aidiyetlik duygusuna kapılıp, içinden geldikleri sosyal tabakaya nasıl yabancılaştıklarını şöyle açıklar:

Cumhuriyet elitleri genelde halk kökenlidir ve halk adına iktidarı ele geçirdikleri halde halktan ayrı düşmüşlerdir. Sosyal kökeni ne olursa olsun devlet safına geçenler, yani devlet iktidarını paylaşmayı başaranlar, mutlak devlet fikrinin savunucusuna dönüşmekte ve vatandaşı devlet emrinde çalışan, yaşayan bir mahlûk gibi görme eğilimine kapılmaktadırlar. Hem de durmadan demokrasiden söz ederken. Böyle bir ortamda vicdan sahibi olarak hür yaşamak, hür düşünmek ve hür konuşmak çok güçtür.

1800’den 1945’e kadar... Kentli grupların, eşrafın ve yüksek tabakadan köylülerin çocukları, daha önce bahsedildiği gibi, bu dönemde eğitim aracılığıyla elitler arasına katıldı. ...aydınların benimsediği değerler, içinden çıktıkları sosyal gruplar tarafından değil, dâhil oldukları

yönetici elit tarafından belirlendiği için yabancılaşma duygusu arttı
(Karpat, 2014: 16, 64, 201).

Bu ifadeler hem Osmanlı, hem Cumhuriyet hem de günümüz elitlerinin köken ve mizacını yorumlarken göz önünde bulundurulması gereken tarihsel bir temel ve elitlerin ortak bir paydası konumundadır. Bu açıklamalar aşağıda değineceğimiz Pareto'nun "seçkinlerin dolaşımı" tezini de doğrular niteliktedir. Bu açıdan Türk elitlerinin karakteristiğinin değiştiğini söylemek güçtür.

Ekonomik açıdan, belli bir seviyeyi yakalamış zengin dindarların, parayla birlikte yaşam tarzlarını değiştirmesinin, hatta bu değişimin bir zamanlar karşı çıktığı unsur ve söylemleri içermesinin en önemli nedenlerinden biri, üyelik kazanmak istediği statü grubu tarafından dışlanma korkusudur (Barbarosoğlu, 2006: 116). Dindarlar, ekonomik açıdan yükseldikçe, sınıf atlayıp statü değiştirdikçe, bir çeşit burjuvalaşma görünümü sergilemektedir. Buradaki burjuvalaşmada, geçmiş hâkim sınıfların benzer hareketlerini sergileyen ve değerlerini kabul eden bir yabancılaşma, başkalaşma söz konusudur. Yani yeni eğilim, bir tür "karşıt elitler" doğurmaktadır (Göle, 2011a: 100). Çünkü burjuvalaşmak, ötekine benzemek, hâkim sınıfın değer tarzlarını taklit edip benimsemektir. Bu, "karşıt elitler"i meydana getirmektedir (Göle, 2011a: 100). Bu sebeple dindar elitler, kendilerinden daha üst tabakada bulunan gerek yerli gerekse yabancı üst toplumsal sınıfları taklit ederek yeni yaşam stilleri edinirler. Müslüman kesimin yeni yaşam tarzları ve tüketim biçimleri, onları Türkiye'nin seçkinlerine göre bir "karşı seçkinler" konumuna yerleştirmektedir (Bilici, 2000: 228-229). Örneğin Refah Partisi 1990'larda iktidara geldiğinde, politikaları sayesinde ve beraberinde yeni "karşı seçkinler"i meydana getirmiştir. Bu seçkinler içinde mühendisler; İslamcı rasyonel boyutu, entelektüeller; eleştirel düşünce boyutunu ve kadınlar; kamusal alanın İslami prensiplerle çelişkisel boyutunu gösterip temsil etmişlerdir (Göle, 2011b:82-83, 85, 112). 1990'larda Refah Partisi'nin oylarının artması "ekonomik olarak güçlenen dindar burjuva" kavramının kullanılmasını beraberinde getirdiği gibi "liberal ekonomik değişim, muhafazakâr burjuva sınıfının doğmasını sağlamıştır." MÜSİAD'ın kurulması bir anlamda yükselen muhafazakar burjuvanın bir çeşit örgütlenmesidir. 90'lı yıllarda belediyelerin İslami burjuvayı desteklediği gibi İslami burjuva da belediyelere gerekli destekleri vermiş, dindar kesim bir anlamda siyasi ve ekonomik açıdan güçlenmiştir. Fakat özellikle 28 Şubat baskısıyla İslami burjuvanın

görünürlüğü azaltılmıştır (Demirezen, 2015: 60-67, 73). Bir yoruma göre, “AKP de bugün bir lokma, bir hurka felsefesini temsil etmiyor. O da yeni iktidar kazanan, soylulaşan, burjuvalaşan bir parti” dir (Göle, 2011a: 63). Göle, İslamcı seçkinleri, Cumhuriyetçi seçkinlerin aynadaki yansıması şeklinde görmektedir. Bu grup, hem bir karşı seçkin hem de temsil ettiği kitlenin seçkini konumundadır (Göle, 2011b: 111). Aslında bu, bir anlamda Pareto’nun seçkinlerin dolaşımı tezini akıllara getirmektedir. Pareto, bu konuda şunları ifade eder:

Seçkin (elite) kelimesini (İt. Aristocrazia) en güçlü, en enerjik ve kötülük kadar iyiliğe de yeteneği olan anlamında, etimolojik bağlamı içinde kullandım. Oysa önemli doğal bir yasa nedeniyle seçkinler sürekli bu halleriyle devam edemez, tükenirler. Bu yüzden insanlık tarihi seçkinlerin durmadan devam eden yer değiştirme tarihidir. Biri yükselirken diğerrinin alçalması gibi...Bu gerçek bir fenomendir fakat bize başka biçimde gözükebilirler.

Eskilerin yerine geçmek için çabalayan veya sadece gücünü arttırmak isteyen yeni seçkinler böyle bir niyetleri olduğunu açıkça kabul etmezler. Bütün bu baskının liderliğini üstlenmek yerine, kendi iyiliklerinin değil, çoğunluğun iyiliği peşinde koşacaklarını, bunun büyük bir mücadeleye yol açacağını fakat bu mücadelenin sınırlı bir sınıfın hakları için değil bütün vatandaşların hakları için yapılacağını ilan ederler. Tabii ki yeni seçkinler bir kere zafer kazandıklarında eski dostlarını buyrukları altına alırlar ya da onlara bazı resmi ayrıcalıklar sunarlar (Pareto, 2015: 34-35).

Bu doğrultuda dindarlar arasında burjuvazinin ortaya çıkması ve dindar kesimin yeni İslami yorum ve anlayışlarının, ekonomik ve sosyal ilerlemeleriyle eş zamanlı olması, bir rastlantı değildir. Bu değişimde, rasyonel araçsallaştırma diyebileceğimiz Weberyen düşüncenin etkisi büyüktür (Haenni, 2011: 18). Aslında burada Weber’in, “İslam dininin kapitalist hayat tarzı doğuramayacak yapıda bulunduğu” savı, yeni dindarın yaşam tarzıyla çelişmektedir. Çünkü yeni dindarların, kapitalizmin jargonlarını kullandığı ve bu durumu meşrulaştıracak dinî argümanları, jargonlarla çoktan birleştirdiği görülmektedir.⁵ Bu anlamda dindar elitler,

⁵ Dindarların yaşam biçimlerinin, postmodern tüketimle birlikte bir değişim gösterdiğini ele alan bir araştırma için bkz. Erol Sungur, *Postmodern Tüketim Anlayışında Dindar Yaşam Biçimleri*, Araştırma Yayınları, Ankara: 2016.

yukarıda ifade ettiğimiz gibi statülerini ekonomik, kültürel ve siyasal bir üçgenin varlığıyla araçsallaştırıp toplumsal alanda görünür kılarlar. Bunu yaparken işlerini kolaylaştıran unsur, “siyasal iktidarın muktedirleri” olmalarıdır.

Haenni, dindarlar arasından çıkan burjuvazinin ve yeni dini yorumların, daha çok ekonomi ve iş dünyasının literatürüne dayandığına dikkat çekmektedir. Bu yeni din anlayışını “Piyasa İslam’ı” şeklinde tanımlayan Haenni, Piyasa İslam’ının yaygınlık kazanmasının nedenlerini dört ana etkende açıklamaktadır. 1. Dindar, adil bir toplum ve İslam devleti gibi doktriner bir hedeften, bireysel gelişim ve mutluluk hedeflerinin değer kazandığı, kitle tüketim kültürüne eklemlenen bireysel bir gelişim gerçekleşmiştir. 2. Küreselleşen dünyada, dinsel ve ekonomik karşılaşmalar ve etkilenmeler, bu süreci daha da kolaylaştırmıştır. Bunun sonucunda performansı ve başarı kalitesi yüksek dindarın, daha makbul olduğu bir anlayış doğmuştur. Bu anlayış, Protestanlık ahlakıyla benzeşen yönler barındırmaktadır. 3. Şirket ve işletme mantığının dinsel alanı etkilemesiyle, cihad gibi manevi içerikli kavramlar; zenginlik, başarı, daha güzel bir yaşam gibi düşüncelere yerini bırakmıştır. Eski ideallerin gerçekleşmediğini gören dindar kesim içinse geçmişteki manevi nitelikli kavramlar, birer ütopyaya dönüşmüştür. 4. Son etkense, İslam’ın neoliberal bir hale gelerek, devletin toplum üzerindeki refah devleti anlayışının, daha özel mânâda dini grup ve cemaatlere terk edilmesidir. Bu, tüm topluma denge sağlayacak İslam devleti anlayışını aşındıran bir gelişmedir (Haenni, 2011: 18-21).

Dindar elit eğilimlerinin ilk nüvelerinin, ülkemizde uygulanmaya başlanılan liberal politikaların ve tüketim kültürünün yoğunlaştığı tarihle bir benzeşme gösterdiği kabul edilmektedir. 1980’lerin sonu ve 1990’ların başlarında, İslamcılığa karşı bir Türk-İslam sentezi oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu oluşumda din, laik düzenin izin verdiği ve onun kurallarını yerine getirdiği ölçüde rahatsızlık nedeni değildi. Bu süreç, bir çeşit “İslamizasyon” şeklinde yorumlanmıştır. O dönemde, İslamcı kesim arasındaki kırılmayı Aktaş, şöyle tasvir etmektedir:

Para ile imanı, statükonun değerlerine aykırı düşmeden buluşturarak bir “İslam Sosyetesı” oluşturan, “kapalı” da olsa modayı izlemeye çalışan, gelinliklerini Paris’te diktirten, istakoz bulunmadığı için düğünlerini iptal eden, sık sık Avrupa’nın tatil beldelerinde görünen, yatsıdan sonra soluğu Discorium’da alan Müslüman kişilikler bu

dönemde medyada giderek daha sık yer almaya başladı (Aktaş, 2006: 280-281).

Bir başka örneğe baktığımızda: 1987 yılından başlayarak açılmaya başlayan “İslami kolejler”, gelir seviyesi yüksek dindar zümre için özellikle kız çocuklarını, İmam-Hatipli ⁶ kimliğinden ayırmanın bir fırsatı görüldü. Çocuklarını önceden yatılı veya gündüzlü Kur’an kurslarına veren bu gruplar, bu tür kolejlerde çocuklarına daha iyi ve ahlaki eğitim verileceğini düşündüler. Ancak sonuç, bekledikleri gibi gerçekleşmedi (Şişman, 2004: 97-98). Oysa İslamcı hayat tarzı; başörtüsü, kamu binalarında mescid, İstanbul’un merkezinde cami, toplu taşıma araçlarında haremlik selamlık, alkol kullanımının yasaklanması, erotik içerikli sanatlara sansür gibi farklı söylemlerle bir kimlik inşa etmeye çalışmış ve laik hayat tarzına alternatif olma iddiasında bulunmuştur (Göle, 2011b: 105-106). Dikkat edilecek olursa bu ideal, kendi konumunu laik kesime göre yani bir anlamda moderniteye göre konumlandırmıştır. Burada düşünsel ve eleştirel bir çıkarımdan ziyade, karşıtlık merkezli bir oluşum vardır. Sonuç, kapitalist ve seküler rol modellere özenen gençler olmuştur. Seküler ve dinsel iç içe geçmesi ve birbirlerinden üslup, tarz ve dil devşirmeleri, yeni Müslüman orta sınıfları arasında yeni dilsel üsluplar, bedensel ritüeller ve mekânsal pratikler ortaya çıkardı (Göle, 2012: 89).⁷

Dindar kesimin, üst sınıf davranış tipolojisine benzemesi, seküler eski zenginler için sevindirici bir durum değilse de her zaman çatışma nedeni değildir. Nihayetinde elitizmin akademik kariyer, yabancı dil bilme, estetik zevkler, lüks tüketim gibi geçerli kriterleri, aynı şekilde yeni dindar sınıfla özdeşleştiğinden, çatışmayı yumuşatma dinamiği olarak işlev görmektedir. Statü grubunun bireyleri arasında kıt kaynaklar, özellikle de kıt kültürel kaynaklar birer çatışma ve mücadele sebebine dönüşebilmekteyse (Turner, 2001: 19) de bu noktada devreye din girer. Çünkü Turner’ın dikkat çektiği gibi “*dinsel değerler, bu tip toplumsal tabakalaşma sisteminin asli bir yapıstırıcı ögesidir*” (Turner, 2001: 34) ve bu öge bu noktada işe koşulur.

⁶ Günümüz eğitim politikasında İmam-hatip okullarının sayısının fazlalığı, Müslüman camia arasında bir kolektivitelik görünümü sergilese de, gerçekte bu okulların kendi içlerindeki kalite ve hiyerarşik tabakalaşması, öğrenci seçiminde bir üst ve alt sınıf ayırımı bünyesinde barındırmaktadır. Üst ve eğitimli orta sınıf ailelere mensup öğrenciler ile alt sınıf ailelerin çocuklarının devam ettiği imam-hatipler arasında kalite açısından bir farklılığın olduğu gözlemlenmektedir.

⁷ Bu tür dindar mekansal pratiklerin bazı örnekleri için bkz. Uğur Kömeçoğlu, *Kimlik, Mekân ve Gündelik Hayat*, Ufuk Yayınları, İstanbul: 2012.

Orta sınıf içinden doğan, akademik eğitim almış ve gündelik hayatın popüler eğlence tarzlarının görüldüğü bu tip yeni üst-orta sınıf için Bourdieu, “*yeni küçük burjuvazi*” ifadesini kullanmaktadır (Bourdieu, 1996: 354; Arslan, 2012: 652). Veblen’e göreyse (Veblen, 2005: 135) “*aylak sınıf muhafazakâr sınıftır.*” Galbraith için Veblen’in aylak sınıf kavramı, zenginle eş anlamlıdır (Galbraith, 2010: 164). Postmodernizmin, yeni orta sınıfın tarihi olduğu düşünceleri göz önünde bulundurulunca elit dindarların, postmodern yaşam tarzının bazı unsurlarını tatbik ettiğini söyleyebiliriz.

Postmodernitenin izlerinin bulunduğu toplumsal hayatta dindar, bir taraftan gınahtan kaçınmaya ve kulluk vazifelerini yerine getirmeye çalışırken, sekülerizmin ve kapitalizmin iç içe geçtiği aynı toplumsal hayatta daha fazla kazanma (Barbarosoğlu, 2006: 165), statü elde etme ve dünyanın seküler nimetlerinden daha fazla faydalanmak istemektedir. Bu ikilem onu, kulluk ile sekülerizm ve kapitalizmin arasına sıkıştırılmaktadır. Neticede “azıcık ondan azıcık bundan” devşiren bir dindar tipi ortaya çıkmaktadır. Bu sonuca vardırın etken ise, kapitalizmin tarihi süreç içindeki her zaman ve şarta göre kendini yenileyebilmesidir. Dindarın karşısında her şeyiyle sürekli değişken, soyut bir düşmanın varlığı, dindarın kendini savunmasını zorlaştırmaktadır. Ayrıca dini yaşam konusunda Müslüman seçkinler için, kutsal ve dünyevi arasındaki tezatların bir ayrışmadan öte, birbirini tamamlayıcı bir yapı olduğu düşüncesi hâkimdir. Diğer Müslümanlar yani alt tabakadaki dindar kesim içinse, kutsal ve dünyevi arasındaki çelişkiler daha açık ve sancılı yaşanmaktadır (Akşit, Şentürk, Küçükural, Cengiz, 2012: 454, 476). Bu farklılık “*ekonomik sınıf ve nakdi bağ üzerine kurulan bir toplum, genel bir dünyevileşme ve dinsel çoğulculuk sürecini geliştirerek geleneksel kültürleri ve kutsal değerleri tasfiye eder*”(Turner, 2001: 37) tespitiyle ilişkilidir. Bundan dolayı üst sınıf seçkin dindar ile alt sınıf dindarın dine yaklaşımı bu doğrultuda ayrışma gösterir. Ayrışmanın buradaki temel argümanı ekonomiktir.

Geçmişte dindarların ezildiği söylemini öne çıkaran, adaletli olma ve zenginliğin eşit paylaşımı uğruna açıklamalar yapan hatta bu uğurda kapitalist hayat tarzının en büyük timsali Amerika ve Avrupa karşısında bir tavır takınan dindarların, muhalif oldukları tüm etkinlikleri kendilerinin sergilemesi bir hayli dikkat çekmektedir. Örneğin tesettürün markalaşması, onun kalitesinden ziyade bir sosyal statüye daha fazla gönderme yapmaktadır. Beş yıldızlı otel iftarları statünün gösterilmesinin bir diğer örneğidir. Başka bir örnek, Müslümanlar arasındaki sınıf, ırk, kültür

farklarını ortadan kaldırarak insanları eşitlik temelinde birleştirmesi gereken hac ibadetinin, V.I.P. hac organizasyonlarına dönüştürülerek sınıf ayrımının belirginleştirilmesi ve bu organizasyonlara katılan dindarların statülerinin adeta bir gösteri aracına dönüştürülmesidir (Demirezen, 2015: 16, 17, 90). Bu konuda Demirezen'in şu ifadeleri, tüketim ve statü gösterimi konusunda farklı yaşam tarzına sahip elitlerin nasıl benzeştiğini göstermektedir:

V.I.P. hac ve umre organizasyonları 5 yıldızlı, Kâbe manzaralı, her türlü olanağı olan lüks otellerde konaklamalı, lüks arabalarla karşılama ve aktarmaların yapıldığı paket organizasyonlardır. Bu organizasyonların mantığına, yapılış şekline ve amacına bakıldığı zaman bu organizasyonlarla Paris'e yapılan turistik organizasyonlar arasında neredeyse hiç fark bulunmamaktadır (Demirezen, 2015: 91).

Dindar elitlerin, seküler dünyanın ve elit tabakaların sahip oldukları nimetleri tüketirken kendilerini ve eski söylemlerini zihinsel bir eleştiriyeye tabii tutmamaları, bu durumlarını açıklayacak bir araçsallaştırmaya yönelmelerine neden olur. Bu araçsallaştırıcı etkenlerden biri; fakir, girişimci ruhu olmayan, belli bir akademik başarı elde edememiş Müslüman tipidir. Eskinin mücahidi, yeninin yatırımcı dindarına göre, İslamiyetin bugünkü menfi biçimde algılanmasındaki tüm müsebbip, bu tür dindarlardır.⁸ Oysa Türkiye'de günümüzün girişimcisi kendi özel çabalarıyla değil daha çok devletin özel politikalarıyla doğmuştur (Karpaz, 2014: 39). "Karşı elitler", "karşı seçkinler", "küçük burjuvazi" ya da "İslami burjuvazi" şeklinde tanımlanan yeni dindar elitler,

yönetici seçkinlerin geleneğini sürdürerek, değişimi toplumsal aktörlerin katılımına bağlı olarak değil, yukarıdan aşağıya, devlet aygıtına bağlı olarak düşünürler. Bu nedenle de sivil toplumun birer parçası olmaktan çok "karşı seçkin" (contre-elite) kimliğine doğru kayarlar. Bunun bir sonucu olarak karşı seçkinler, "halk", "işçi sınıfı", veya "millet" adına da konuşsalar, onlar için değişim kolaylıkla darbe adını, hatta askeri darbe adını alabilir. ...Başka bir deyişle ifade etmek istersek, sosyal aktörler gelişme mitosu adına, gelişmenin bir aracı olarak gördükleri devleti ele geçirmeye yönelik politik projeler ve eylemler ürettikleri ölçüde sivil ifadelerden uzaklaşırlar (Göle, 2011b: 42).

⁸ Bu tipolojideki dindarların örnekleri ve ifadeleri için bkz. Patrick Haenni, *Piyasa İslamı İslam Suretinde Neoliberalizm*, çev. Levent Ünsaldı, Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara: 2011.

Bu davranış kalıbının temel nedenlerinden biri, tarihsel süreçten bugüne kadar elitliğin daha çok kendini bürokratik ilişkilerde göstermesidir (Karpata, 2014: 153). Böylece günümüz iktidar çevresinde kümeleşen bürokrasi ve iş dünyası, karşılıklı çıkar ilişkilerinde yeni elitlerin hem temsilcileri hem de söylem propagandacılarına dönüşür.⁹ Burada iktidarın bürokrasiye sunduğu güç ve prestij, iş dünyasına sağlanan yatırım ve ihale kolaylıkları ve iktidarın sürekliliğinin sağlanması arasında araçsallaşmış bir bağ söz konusudur. Çünkü Pareto'nun tespitiyle *"hiçbir zaman kesin olarak tek bir seçkin sınıfı yoktur. Seçkini birlikte meydana getiren çeşitli sınıflar vardır"* (Pareto, 2015: 80). Üstelik 1982 Anayasası'nın kabul edilmesinden sonra, özellikle Anavatan Partisi'nin ortaya çıkmasıyla "siyasal araçların ekonomik çıkar için kullanılması" yaklaşımı ağır basmıştır. Anavatan Partisi yeni tip, bir Türk orta sınıf partisi özelliği göstermekteydi. Bu yaklaşım, o zamana kadar Türk siyasetçisinin kendini devlet ve toplum için feda eden bir çeşit fedakâr ve kahraman tip olarak görmesi anlayışını değiştirmiştir (Karpata, 2014: 149-150). Bu değişim siyasetçinin, halkı ve seçmeni için var olduğu söylemini daima şüpheli hale getirmiştir.

Bu bağlamda iktidar arzusu, salt ekonomik çıkarla ilgili değildir. Aynı zamanda "güç" istenciyle ilgilidir. Güç, kendi başına "sosyal bir değer" ifade eder. Bu değer, kişiye sosyal "onur" sağlar. Bu yüzden sosyal yaşamdaki sınıf, statü grupları ve partiler, gücün dağılımıyla ilişkili olgulardır (Weber, 2006: 269). Yani bir anlamda dindar elitlerin günümüz durumlarını özetleyen süreç, Pareto'nun "seçkinlerin dolaşımı" tezinin birer somut kanıtıdır. Düne kadar, üst tabakanın kendini hor görmesinden yakınan, ancak onun hayat tarzına öykünen yeni tip dindarlar, Bourdieu'nun, *"beğeni sınıflandırır ve sınıflandırıcıyı sınıflandırır"* (Bourdieu, 1996; Featherstone, 1996: 45) önermesine göre, üst tabakanın konumunu elde etmiştir. Özellikle Ak Parti'yle elde ettiği iktidar ve bürokratizasyon sonucu "etatizm'e¹⁰ daha önceki Kemalist elitlerden daha fazla sarılan dindar elitler, "günümüzde orta sınıf, alt sınıfla benzeşmekten imtina etmektedir"(Lefebvre, 2010: 108) yargısının pratiğini gerçekleştirmektedir. Bununla birlikte

⁹ Din, siyaset ve iş dünyasının, Ak Parti iktidarıyla birlikte ekonomik araçsal çıkarıcı ve elitist bir tavra bürünmesi, gücün ve statünün dindar üst sınıftaki bireylerin araçsal kullanımıyla ilgili bazı iddialar için bkz. Ayşe Buğra, Osman Savaşkan, *Türkiyede Yeni Kapitalizm Siyaset, Din ve İş Dünyası*, İletişim Yayınları, İstanbul: 2014.

¹⁰ Her ne kadar terim, ekonominin devlet eliyle yürütüldüğü bir devletçiliği ifade etse de, burada salt bir devletçilik anlamında kullanılmıştır. Çünkü bazı Marksistlere göre etatizm, bürokratizasyonun nihai sonucudur. Böylece toplumun elitist bir sisteme dönüşeceği düşüncesi vardır. Bkz. John W. Murphy, *Postmodern Sosyal Analiz ve Postmodern Sosyal Eleştiri*, çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul: 2000, s. 88.

nepotizm*, klientalizm** ve patronaja*** sıklıkla başvurulduğu iddiaları, Türkiye kamuoyunu bir hayli meşgul etmektedir.

Bir anlamda son dönemlerde Ak Parti'nin siyasi tipolojisi Zetterberger'in söylediği *“yükselen seçkin aynı zamanda güce yönelmesini haklı gösteren konuşma alışkanlıklarının etkisi altındadır. Bu alışkanlıklar muhtemelen yükselen aynı dinsel ve insani duygular tarafından şekillendirilmiştir”* (Zetterberger, 2015: 16-17) sözlerine uygun bir portre çizmektedir. Pareto'ya göreyse, *“gerçekte bugünün burjuvası geleceğe bakmaz, şimdiki sömürür, kullanır ve ondan sonra da büyük felaketler ortaya çıkar”* (Pareto, 2015: 72). Bu felaketlerle yüzleşme ve başa çıkma işi ise, tıpkı 28 Şubat sonrası olduğu gibi siyaset, bürokrasi ve iş dünyasının dindar elitlerine değil, alt sınıf dindar tabakaya kalır. Çünkü tıpkı zafer kazandığı günlerde olduğu gibi “seçkin daha katı ve kendi içine kapalı hâle gelir. (Pareto, 2015: 87)” Alt tabaka ise karşılaştığı yeni problemler karşısında hayata tutunabilme stratejileri geliştirir. Türkiye’de son dönemlerde halkın gündelik hayatında karşılaştığı hırsızlık, kadın cinayetleri, ölümle sonuçlanan trafik kazalarında zanlının ceza almaması, çocuk istismarı, bireysel veya küçük gruplar arasındaki silahlı sokak çatışmaları, alışveriş sitelerinden ucuz şekilde bireysel silahlanma, uyuşturucu kullanımının gençler ve çocuklar arasında artması, dolandırıcılık, adam yaralama, öğretmen atamalarında mülakat tartışması gibi daha sayılabilecek bir çok toplumsal olay, siyasetçiler tarafından daha büyük kabul edilen FETÖ’yle mücadele, 15 Temmuz Darbe Kalkışması, terör, başkanlık seçimi, ekonomi, iş dünyası yatırımları gibi olaylara göre ikinci plana itilmektedir. Toplumsal sapma ve suça karşı siyasetin bu duyarsızlığı, giderek vatandaşların kendi adaletlerini kendileri sağlama kaosunu doğurmaktadır. Vatandaşların hayatlarına yönelik bu tür ilgisizlik elitler ile halk arasındaki kırılmayı giderek büyütmektedir.

Karpat'a göre 2002 yılından beri Türkiye'nin elitlerinin anlayışlarında olumlu bir değişimin gerçekleştiği söylenebilmekle birlikte bu tam olarak kökleşmemiştir. Ona göre devlet kültürü ile halk kültürü arasında tam bir uyuma gerçekleştiğinde bu problem çözüme kavuşacaktır (Karpat, 2014: 17-18). Peki bugünün eliti nasıl bir tipoloji çizmektedir:

* İktidarlardaki parti mensuplarının kendi akrabalarını kayırmasına, kamu kurum ve kuruluşlarına akraba ve yakınlarını yerleştirmesine verilen isim.

** Kamu kaynaklarının siyasal iktidara yandaş seçmen kesimlerini kayıracak biçimde yönlendirilmesi. Klientalizm, gelişmekte olan bölgelerin birçoğunda hâmi-müvekkil ilişkileriyle tanımlanan sosyal bir oluşumdur.

*** Siyasal ve dinsel yandaşlık.

Bugün Türkiye devletin “kutsal” niteliğinin sorgulanmaya başlandığı ve piyasa ekonomisinin ihtiyaçlarına cevap verebilen, hizmet temelli bir bürokrasiye olan talebin gitgide arttığı çok önemli bir geçiş dönemi yaşamaktadır. Eski elitler gözden kaybolmaya veya dönüşüme uğramaya başlarken, iş eliti de dâhil olmak üzere, yeni sivil elitler ortaya çıkmaktadır (Karpas, 2014: 156).

Elit dindarlar veya dindar elitler, bu süreci gerçekleştirirken tam olarak postmodern bir durumu pratik etmezler. Üst sınıfı hedeflerken, rasyonel davranışlarla ve üretimle modernist bir tavır takınırlar. Fakat üst sınıfla aralarındaki farkı kapatmaları, estetiğin ve tüketicinin ön planda olması ve bunları topluma gösterge olarak sunma biçimleriyle, postmodernitenin araçlarını kullanırlar. Üstelik bir önceki dönem elitlerinin farkı daima açma çabaları nedeniyle, yeni elitlerin yalnızca ekonomik sermayeleri kabul edilmelerini sağlamaz. Bunun sebebini Weber şöyle açıklamaktadır:

Salt mülkiyete dayalı iddialara karşı tepkiler yüzündendir ki, “yeni zengin”i, hayat tarzını kendilerinininkine ne denli uydurmuş olursa olsun, ayrıcalıklı statü grupları çekincesiz kabul etmez. Ancak o statü grubunun göreneklerine uygun eğitim görmüş ve grubun onurunu kişisel ekonomik emeği ile kirletmemiş olan çocukları kabul görür yeni zenginin (Weber, 2006: 285).

Bunu gerçekleştirmek için ekonomik sermayenin yanında, kültürel, sosyal ve sembolik sermaye çeşitliliğini kazanma çabasına girerler. Çünkü “sınıf” tabakalaşması, üretim ve mülkiyet ilişkilerine, “statü” tabakalaşması ise özel “hayat tarzları”nın temsil ettiği tüketim biçimlerine göre belirlenir.(Weber, 2006: 286)”

Fakat bu süreci pratik etmek ekonomiyle yakından ilişkili olduğundan, toplumsal hayattaki değerlere yaklaşım, bu çerçevede sıkışıp kalır. Ekonomik gücün, hiyerarşiyi ve kültürel elitizmi sağladığı düşünülür.¹¹ İnsanların maddi sermayesine ve harcamalarına göre değerlendirildiği, zenginlik ve lüks yaşam tarzının arzu edilen unsurlar olduğu toplumlarda, ekonomi endeksli davranış modelleri, dini niteliklerin yerini alır (Küçükşen,

¹¹...Pierre Bourdieu'nün analizinde sahibine güç, hâkimiyet ve kâr getiren değişik sermaye türleri bulunmaktadır. Bunların arasında, Bourdieu, paraya dönüştürülebilir “ekonomik sermaye”yi eğitim kurumları vasıtasıyla erişilen “kültürel sermaye”den, ve sosyal ilişkiler ve grup üyeliğiyle elde edilen “sosyal sermaye”yi bir prestij kaynağı olan ve meşrulaştırılmış sermayeyi temsil eden “simgesel sermaye”den ayırmaktadır.” Bkz. Göle, *Melez Desenler*, s. 97 bks. 1 no'lu dipnot; Boccock, *Tüketim*, s. 69-70.

2012: 71). Bu süreçte üst sınıf elit dindarların sınıf ve statü farklılıklarını belirgin hale getirmesi, dinin ekonomik, politik ve kültürel göstergelerin gerisinde saf tutmasına neden olur.

IV. SONUÇ

Postmodernite, toplumsal alanlarda sınıf ve statü farklılıklarını ortadan kaldırma iddiasında bulunmasına rağmen, bu tür farklılıklar gerek açık gerekse gizli bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Özellikle postmodern tüketim tarzı ve tüketim nesnelere bir yönüyle, bu farklılıkların devamını sağlarken diğer yönüyle farkın kapandığı yanılması üretmektedir. Bu anlayış ve durumdan etkilenme, geçmişte adil bir toplumsal yapı söylemini öne çıkaran dindar bireyler arasında da görülmektedir.

Ak Parti'yle birlikte yeni dindar elitler, kendi sosyal tabaka ve statülerini Turner'ın "üçlü statü" ilişkisi çerçevesinde politik, ekonomik ve kültürel bağlamlarda tecrübe eder gözükmemektedirler. Klasik anlamda sosyal tabaka ve statünün oluşum kökeninde ekonomi hâlâ önemli bir güç olsa da tek başına yeterli gözükmemektedir. İktidarla siyasal ve ekonomik bağlar geliştiren dindar kimlikli bürokratlar ve dindar yatırımcılar, imkânlarla ulaşma ve onları tecrübe etme açısından alt sınıf dindarlardan daha ayrıcalıklı bir konuma yükselmişlerdir. Hassaten 15 Temmuz darbe girişimine ve FETÖ'yle yapılan mücadelelere odaklanma, halkın gündelik gerçekliğinde karşılaştığı sosyal sorunların ikinci plana itilmesine sebebiyet vermekte ve halkın beklediği "normalleşmenin" gecikmesine neden olmaktadır. Bu anlamda geçmişin seküler elitlerinin eksik yönlerini vurgulayarak iktidarı elde eden yeni dindar elitler, son dönemlerde eleştirdikleri eski elitlerin durumuyla benzeşmektedir. Bu durum, akıllara Pareto'nun "seçkinlerin dolaşımı" tezini getirmektedir.

Bu noktada, dindar elitin ilk planda kaybettiği üç şey vardır: Dinin ve dinin emrettiği değerlerin aşındırılması, dini prensipler temelli bir yaşam tarzının oluşturulamaması, fakir ve alt statüye sahip dindarların görmezden gelinmeye devam edilmesidir.

Alt sınıf dindarlar ise, kendi içlerinden çıkan ve kendilerini temsil ettiğini düşündükleri yeni elitlere büyük güven duymakla birlikte, zaman zaman dindar elitlerin statü gösterisine siyasal tepkiler vermektedir. 7 Haziran 2015 genel seçimleri ile 16 Nisan 2017 başkanlık referandumunda Ak Parti'li siyaset, bürokrasi ve iş adamlarının bekledikleri sonuçları elde edememesi,

özellikle başkanlık referandumunda Ankara, İstanbul gibi büyükşehirlerin muhalefet oylarına kaptırılması, bu tepkilerin sosyal tezahürleri olarak okunabilir. Bunda il teşkilatlarının, milletvekili ve bürokratların halkla aralarına mesafe koymalarının bir hayli etkisinin bulunduğu söylenebilir. Bu süreç sonunda akıllardaki soru; ekonomik, siyasi ve kültürel yeni dindar elitlerin, alt sınıf dindarlarla kaybettikleri din merkezli bağları yeniden tesis edip edemeyecekleridir. Sonucu zamanın ve Türkiye'nin siyasi gündeminin göstereceği kesin olmakla birlikte, şu an için bu bağların kurulmasına yönelik somut adımların atıldığını söylemek zordur.

KAYNAKÇA

- AKTAŞ, Cihan. (2006), *Türbanın Yeniden İcadı*, Kapı Yayınları, İstanbul, 1. Baskı.
- AKŞİT, Bahattin, Şentürk, Recep, Küçükural, Önder, Cengiz, Kurtuluş. (2012), *Türkiye'de Dindarlık Sosyal Gerilimler Ekseninde İnanç ve Yaşam Biçimleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1. Baskı.
- ARSLAN, Mustafa. (2012), "Gündelik Hayatta Din", *Din Sosyolojisi El Kitabı*, ed. Niyazi Akyüz-İhsan Çapcıoğlu, Grafiker Yayınları, Ankara, 1. Baskı, ss. 651-666.
- BALİ, Rıfat N. (2011), *Tarz-ı Hayattan Life Style'a Yeni Seçkinler, Yeni Mekanlar, Yeni Yaşamlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 9. Baskı.
- BARBAROSOĞLU, Fatma Karabıyık.(2006), *Şov ve Mahrem*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2. Baskı.
- BAUDRİLLARD, Jean. (2011), *Nesnel Sistem*, çev. Oğuz Adanır-Aslı Karamollaoğlu, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2. Baskı.
- BAUDRİLLARD, Jean. (2012), *Tüketim Toplumu*, çev. Hazal Deliceçaylı-Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 5. Baskı.
- BAUMAN, Zygmunt. (2015), *Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına mıdır?*, çev. Hakan Keser, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2. Baskı.
- BAUMAN, Zygmunt. (2011), *Bireyselleşmiş Toplum*, çev. Yavuz Alogan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2. Baskı.
- BAUMAN, Zygmunt. (2010), *Etiğin Tüketiciler Dünyasında Bir Şansı Var mı?*, çev. Funda Çoban-İnci Kantarcı, De ki Basım Yayım, Ankara, 1. Baskı.
- BAUMAN, Zygmunt. (2012), *Küreselleşme*, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 4. Baskı.
- BİLİCİ, Mücahit. (2000), "İslam'ın Bronzlaşan Yüzü: Caprice Hotel Örnek Olayı", *İslamın Yeni Kamusal Yüzleri*, ed. Nilüfer Göle, Metis Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, ss. 216-236.
- BOCOCK, Robert. (2009), *Tüketim*, çev. İrem Kutluk, Dost Kitabevi, Ankara, 3. Baskı.
- BOURDIEU, Pierre.(1996), *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*, Harvard University Press, Translated by Richard Nice, Cambridge, Massachusetts, Eighth Printing.
- BUĞRA, Ayşe, Savaşkan, Osman. (2014), *Türkiye'de Yeni Kapitalizm Siyaset, Din ve İş Dünyası*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1. Baskı.
- CHANEY, David. (1999), *Yaşam Tarzları*, çev. İrem Kutluk, Dost Kitabevi, Ankara, 1. Baskı.
- DEMİREZEN, İsmail. (2015), *Tüketim Toplumu ve Din*, Dem Yayınları, İstanbul, 1. Baskı.
- EAGLETON, Terry. (2011), *Postmodernizmin Yanılsamaları*, çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2. Baskı.
- FEATHERSTONE, Mike. (1996), *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1. Baskı.

- GALBRAİTH, John Kenneth. (2010), *İktisat Tarihi*, çev. Müfit Günay, Dost Kitabevi, Ankara, 2. Baskı.
- GÖLE, Nilüfer. (2011a), *Mahrem'in Göçü*, Hayy Kitap, İstanbul, 1. Baskı.
- GÖLE, Nilüfer. (2011b), *Melez Desenler*, Metis Yayınları, İstanbul, 4. Baskı.
- GÖLE, Nilüfer. (2012), *Seküler ve Dinsel: Aşınan Sınırlar*, çev. Erkal Ünal, Metis Yayınları, İstanbul, 1. Baskı.
- HAENNI, Patrick. (2011), *Piyasa İslamı İslam Suretinde Neoliberalizm*, çev. Levent Ünsaldı, Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara, 1. Baskı.
- HARVEY, David. (1999), *Postmodernliğin Durumu*, çev. Sungur Savran, Metis Yayınları, İstanbul, 2. Baskı.
- İBN HALDUN. (1988), *Mukaddime I*, çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2. Baskı.
- KARPAT, Kemal H. (2014), *Osmanlı'dan Günümüze Elitler ve Din*, Timaş Yayınları, İstanbul, 5. Baskı.
- KEMERLİOĞLU, Eyüp. (1996), *Toplumsal Tabakalaşma ve Hareketlilik*, Saray Kitabevi, İzmir, 1. Baskı.
- KIRDAR, Yalçın. (2012), *Postmodern Pazarlama ve Tüketim Kültürü*, Moss Yayıncılık, İstanbul, 1. Baskı.
- KÖMEÇOĞLU, Uğur. (2012), *Kimlik, Mekân ve Gündelik Hayat*, Ufuk Yayınları, İstanbul.
- KÜÇÜKŞEN, Kübra. (2012), *Dindarların Para ile İmtihanı Holding Tecrübesi*, Çizgi Kitabevi, Konya, 1. Baskı.
- LEFEBVRE, Henri. (2010), *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, çev. Işın Gürbüz, Metis Yayınları, İstanbul, 2. Baskı.
- MAYER, K. B. (1955), *Class and Society*, Random House, New York.
- MURPHY, John W. (2000), *Postmodern Sosyal Analiz ve Postmodern Sosyal Eleştiri*, çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2. Baskı.
- OKUMUŞ, Ejder. (2002), *Gösterişçi Dindarlık*, Ark Yayınları, İstanbul, 1. Baskı.
- PARETO, Vilfredo. (2015), *Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü*, çev. Merve Zeynep Doğan, Doğubatı Yayınları, Ankara, 4. Baskı.
- RITZER, George. (2011), *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek*, çev. Şen Süer Kaya, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2. Baskı.
- SAKTANBER, Ayşe. (2012), "Siz Nasıl Eğleniyorsanız Biz De Öyle İbadet Ediyoruz Entelektüellik ve Popüler Kültür Arasında Türkiye'nin Yeni İslamcı Gençliği", *Kültür Fragmanları Türkiye'de Gündelik Hayat*, Haz. Deniz Kandiyoti-Ayşe Saktanber, Metis Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, ss. 259-277.
- SENNETT, Richard. (2012), *Karakter Aşınması Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*, çev. Barış Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul,
- SOLOMON, Michael, Bamossy, Gary, Askegaard, Soren, Hogg, Margaret K. (2006), *Consumer Behavior*, Prentice Hall, Third Edition Published.
- ŞİŞMAN, Nazife. (2004), *Kamusal Alanda Başörtülüler*, Timaş Yayınları, İstanbul, 3. Baskı.
- TAYLOR, Charles. (2011), *Modernliğin Sıkıntıları*, çev. Uğur Canbilen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2. Baskı.
- TURNER, Bryan S. (2001), *Statü*, çev. Kemal İnal, Ütopya Yayınevi, İstanbul, 2. Baskı.
- VEBLEN, Thorstein. (2005), *Aylak Sınıfın Teorisi*, çev. Zeynep Gültekin-Cumhur Atay, Babil Yayınları, İstanbul, 1. Baskı.
- WEBER, Max. (2006), *Sosyoloji Yazıları*, çev. Taha Parla, İletişim Yayınları, İstanbul, 8. Baskı.
- YUNUS, Muhammed. (1999), *Yoksulluğun Bulunmadığı Bir Dünyaya Doğru*, çev. Gülden Şen, Doğan Kitap, İstanbul, 1. Baskı.
- ZETTERBERGER, Hans L. (2015), "Önsöz", *Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü*, Vilfredo Pareto, çev. Merve Zeynep Doğan, Doğubatı Yayınları, Ankara, 4. Baskı, ss. 7-23.
- ZORLU, Abdülkadir. (2006), *Modern Tüketim Tarihinden Tüketim Araştırmalarına Tüketim Sosyolojisi*, Glocal Yayıncılık, Ankara.

KÜMELEME ANALİZİ İLE DOĞU AVRUPA ÜLKELERİNİN EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dilek ŞAHİN¹

Atıf/©: Şahin, Dilek (2017). Kümeleme Analizi İle Doğu Avrupa Ülkelerinin Ekonomik Özgürlükler Açısından Değerlendirilmesi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.1299-1314

Özet: Bu çalışmanın amacı, Doğu Avrupa ülkelerini 2015 yılı için ekonomik özgürlükler endeksine göre sınıflandırmaktır. Çalışmada, Heritage Vakfı tarafından hazırlanan, “mülkiyet hakları, yolsuzlukla mücadele, mali özgürlük, kamu harcaması, iş özgürlüğü, işgücü özgürlüğü, parasal özgürlük, ticaret özgürlüğü, yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük endeksi” kullanılmıştır. Yöntem olarak kümeleme analizi kullanılmıştır. Bu çalışmada 23 ülkenin 10 ekonomik özgürlük endeksi kullanılarak yapılan hiyerarşik kümeleme analizine göre bu ülkeler 4 küme halinde gruplanmışlardır. Bu kümeler arasında Türkiye 3. kümede yer almıştır. Buna göre 3. kümede; Bosna-Hersek, Çek Cumhuriyeti, Hırvatistan, Karadağ, Macaristan, Moldova, Polonya, Sırbistan, Slovakya, Kıbrıs ve Türkiye bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Özgürlük, Doğu Avrupa Ülkeleri, Kümeleme Analizi.

Evaluation of Eastern European Countries in Terms of Economic Freedoms with Cluster Analysis

Citation/©: Şahin, Dilek (2017). Evaluation of Eastern European Countries in Terms of Economic Freedoms with Cluster Analysis Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp1299-1314

Abstract: The aim of this study is to classify East European countries according to the economic freedom index for the 2015 year. In this study, it was used “property rights, freedom from corruption, fiscal freedom, government spending, business freedom, labor freedom, monetary freedom, trade freedom, investment freedom, financial freedom index” which were created by the Heritage Foundation. Clustering analysis was used as a method. These countries were clustered into 4 sets based on the hierarchical clustering analysis by using the 10 economic freedom index of 23 countries. Turkey is in the 3rd group among these countries. The third group contains Bosnia and Herzegovina, Czech Republic, Croatia, Montenegro, Hungary, Moldova, Poland, Serbia, Slovakia, Cyprus and Turkey.

Keywords: Economic Freedom, East European Countries, Clustering Analysis.

I. GİRİŞ

Ekonomik özgürlükler tanım olarak, insanların serbestçe ekonomik faaliyetlerde bulunarak, kendi kaynaklarına serbestçe yön verebilmeleridir (Tunçsiper ve Biçen, 2014: 28). Başka bir ifadeyle ekonomik özgürlükler bireylerin ekonomik faaliyetlerini müdahale ve baskılara maruz kalmadan gerçekleştirebilmesidir. Ekonomik özgürlüklerin temelinde; bireysel seçim, rekabet edebilme özgürlüğü ve kişilik ve mülkiyet haklarının korunması bulunmaktadır. Ekonomik özgürlükler devletin olmadığı bir ekonomiyi değil, devletin toplumdaki müdahalelerinin ve düzenlemelerinin en az düzeyde olmasını ifade etmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Doğu Avrupa ülkelerini ekonomik özgürlükler endeksini kullanarak kümeleme analizi ile tespit etmektir. Analize 23 Doğu Avrupa ülkesi dâhil edilmiştir. Bu ülkelerden Kosova'ya ilişkin verilerden bazılarını ulaşılamadığı için Kosova analizlerden çıkarılmıştır. Çalışmada çok değişkenli istatistiksel analiz yöntemlerinden kümeleme analizi kullanılmıştır. Analizde kullanılan ekonomik özgürlükler endeksi içerisinde; “mülkiyet hakları, yolsuzlukla mücadele, mali özgürlük, kamu harcaması, iş özgürlüğü, işgücü özgürlüğü, parasal özgürlük, ticaret özgürlüğü, yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük” yer almaktadır.

Çalışma, Doğu Avrupa ülkelerinin ekonomik özgürlükler açısından hangi grupta yer aldığı belirlenmesi bakımından önem arz etmektedir. Kümeleme analizi yapılırken 2015 yılı verileri kullanılmıştır. Kümeleme analizi, ele alınan değişkenler açısından birbirine benzeyen ülkeleri aynı gruba dâhil etmektedir. Böylece, ekonomik özgürlükler bakımından benzerlik gösteren ülkeler bir grup (küme) oluşturmaktadır. Çalışma yedi bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünü takip eden ikinci bölümde, ekonomik özgürlükler endeksi hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde, konu ile ilgili literatür taramasına yer verilmiştir. Dördüncü bölümde, kümeleme analizi hakkında bilgi verilirken; beşinci bölümde, çalışmada kullanılan veri setinden bahsedilmiştir. Altıncı bölüm, bulgular ve değerlendirmelerden oluşurken; son bölüm çalışmanın sonuç kısmından oluşmaktadır.

II. EKONOMİK ÖZGÜRLÜK ENDEKSİ

Ekonomik özgürlükler, mal ve hizmetlerin üretim, dağıtım ve tüketiminde devlet tarafından yapılan kısıtlamaların olmaması olarak ifade edilmektedir (Ceatano ve Calerio, 2009: 65). Başka bir tanıma göre, ekonomik

özgürlükler, toplumda yaşayan bireylerin ekonomik aktivitelerini devletin ve diğer bireylerin müdahalesine uğramadan gerçekleştirmesi ve bunun yanı sıra bireylere mülkiyet haklarının tanındığı hak ve özgürlüklerdir (Tunçsiper ve Biçen, 2014: 28).

Ekonomik özgürlüklerin ölçümünde iki endeks kullanılmaktadır. Bunlardan birincisi, ABD’de faaliyet gösteren Heritage Vakfı tarafından yayınlanan Ekonomik Özgürlükler Endeksi (IEF), bir diğeri ise, Kanada’da faaliyet gösteren Franser Enstitüsü tarafından hazırlanan Dünya Ekonomik Özgürlüğü Endeksi (EFW)’dir (Pearson vd., 2012: 2). Franser Enstitüsü tarafından hazırlanan endekste, ekonomik özgürlükler; kamu büyüklüğü, yasal yapı ve mülkiyet haklarının güvenliği, güçlü paraya erişim, uluslararası ticaret özgürlüğü, iş, kredi ve işgücü düzenlemelerin yer aldığı beş alt başlıktan oluşmaktadır (Ajide, 2014: 152). Bu beş alt başlıkta 23 bileşen bulunmaktadır. Bu bileşenlerin birçoğunda alt bileşenden oluşmaktadır. Her bir bileşen ve alt bileşen 0-10 aralığındaki bir ölçek üzerinde dağılım göstermektedir. Alt bileşenlerin ortalaması alınarak bileşenlerin skoru hesaplanmaktadır. 0 yasaklamanın en fazla oluşunu ifade ederken; 10 özgürlükler üzerinde minimum kısıtlamayı ifade etmektedir. Beş farklı alandaki derecelendirme her ülke için genel endeksin oluşturulması için kullanılmaktadır.

Heritage Vakfı tarafından yayınlanan ekonomik özgürlükler ise, 10 alt kategoriden oluşmaktadır. Bu ekonomik özgürlüklerden bazıları ekonominin yatırım ve ticaret açıklığını ölçerken; bazıları bireysel düzeyde ekonomik özgürlük ve işgücü ve finansal kaynakların kullanımı için bireysel özgürlüklerin ölçümü ile ilgilenmektedir. Ekonomik özgürlükler; iş yapma özgürlüğü, ticari özgürlük, mali özgürlük, kamu harcamaları, parasal özgürlük, yatırım özgürlüğü, finansal özgürlük, mülkiyet hakları, yolsuzlukta muafık ve işgücü özgürlüğünden oluşmaktadır (Beheshtitabar ve Irgaliyev, 2008: 6). İş yapma özgürlüğü, yeni bir işletmenin açılarak faaliyete geçmesi ve kapatılma süreçlerinin hızlı ve kolaylığı ile ilgilidir. Düzenleyici kurallar bu özgürlüğün önünde engel teşkil etmektedir. Ticari özgürlük ise, bir ekonominin uluslararası piyasalarda hareket serbestliğini göstermektedir. Esasında tarife ve tarife dışı engellerin olmamasının bir ölçütüdür. Bu engeller ithalat ve ihracatı etkilemektedir. Mali özgürlük, birey ve şirketlerin gelirlerini kendileri tarafından kullanılarak kontrol edilmesine hükümetler tarafından ne kadar izin verildiğini doğrudan ölçen bir göstergedir. Esasında mali özgürlük devletin gelir politikasının bir ölçütüdür.

Kamu harcamaları, aşırı kamu harcamalarının beraberinde getirdiği yük hem gelir yaratma hem de harcama açısından ekonomik özgürlüğün temel belirleyicilerinden biridir. Bu bileşen kamu harcamalarının gayri safi yurt içi hâsılaya oranını dikkate almaktadır. Parasal özgürlükler kapsamında, fiyat istikrarı ve fiyat kontrollerinin değerlendirilmesi bulunmaktadır. Mikro ekonomik müdahale olmadan elde edilen fiyat istikrarı serbest piyasa için ideal devlet şeklini yansıtmaktadır. Yatırım özgürlüğü, başta yabancı sermaye olmak üzere sermayenin serbest dolaşımını içermektedir. Finansal özgürlük, bankacılık ve finans sektörünün bağımsızlığını temsil etmektedir. Mülkiyet hakları, kanunlarla tanımlanan ve devlet tarafından korunan bireylerin mülk edinme haklarının korunmasını ifade etmektedir. Yolsuzluktan muaflik ise, yolsuzluğun yargı ve yönetim alanındaki etkilerinin iş çevrelerince nasıl algılandığı ile ilgilidir. İş dünyasından elde edilen yolsuzluk verileri ile devletin yasal, yargısal ve yönetsel yolsuzluk verileri ile oluşturulmuştur. İşgücü özgürlüğü, işverenler ve çalışanların devletin herhangi bir sınırlandırması olmaksızın bir araya gelebilmelerini ifade etmektedir (Türen vd., 2011: 303-307; Yenipazarlı, 2009: 38-39).

Heritage Vakfı'na göre, ekonomik özgürlük endeksi, ekonomik fırsatlar ve ekonomik refah arasındaki ilişkiyi ülkelerdeki ekonomi politikalarını analiz ederek ortaya koymaktadır. Endekste her kategori için 100 maksimum değeri temsil etmekle birlikte, ülkelerin skorları 0-100 arasında değerler almaktadır. Yüksek skorlar yüksek özgürlük seviyesini göstermektedir. Endeks değeri 80-100 arasında ise, özgür; 70-79,9 arasında ise büyük ölçüde özgür; 60-69,9 arasında ise kısmen özgür, 50-59,9 büyük ölçüde özgür değil; 0-49,9 bastırılmış anlamına gelmektedir.

III.LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde kümeleme analizi ile ilgili yapılan çalışmalardan bazıları aşağıdaki gibidir:

Çakır vd., (2009), Türkiye'nin enerji göstergelerinin bölgesel durumunun tespit edildiği bu çalışmada 81 ile ait gelişmişliği yansıtan seçilmiş sosyo-ekonomik göstergeler ile temel enerji göstergeleri kullanılarak, illerin enerji yapılarının birbirleriyle olan ilişkileri kamu ve özel sektöre yönelik olarak ortaya konulmuştur. 81 ile ait sosyo-ekonomik göstergeler ile enerji göstergeleri arasında herhangi bir ilişki olup olmadığını ortaya koymak için Setler arası Korelasyon Analizi uygulanmıştır. İllerin enerji ve sosyo-ekonomik değişkenlere göre sıralanmasında Temel Bileşenler Analizi, benzer

özellikteki illeri bir araya getirerek farklı il grupları oluşturmak için Kümeleme Analizi uygulanmış ve her grup sayısında gruplanmanın uygun olup olmadığını analiz etmek için MANOVA yapılmıştır. Çalışma sonucunda, Kuzey Batı bölgeleri ile Batı bölgelerinde yer alan illerin birbirleriyle benzerlik gösterdiği; İç Anadolu bölgesi ile Karadeniz bölgesi illerinin benzerlik gösterdiğini görülmüştür.

Ada (2011), Türkiye'nin Avrupa Birliği üyesi ülkeleri karşısında sürdürülebilir kalkınma düzeyinin incelendiği bu çalışmada, sürdürülebilir kalkınma değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmada 2008 yılı esas alınarak çok değişkenli istatistiksel yöntemlerden biri olan kümeleme analizi kullanılmıştır. Sonuç olarak, kullanılan sürdürülebilir kalkınma göstergeleri bakımından Türkiye'nin ele alınan ülkelerle benzer sürdürülebilir kalkınma düzeyine sahip olduğu görülmüştür.

Özbek ve Atik (2013), inovasyon göstergeleri bakımından Türkiye'nin Avrupa Birliği ülkeleri arasındaki yerinin analiz edildiği çalışmada, 13 inovasyon göstergesi kullanılarak Türkiye'nin bu göstergelere göre Avrupa Birliği ülkeleri arasında nerede olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada 2010 yılı esas alınarak çok değişkenli istatistik yöntemlerinden biri olan kümeleme analizi uygulanmıştır. Sonuç olarak, bu ülkeler 4 küme halinde gruplanmıştır. Bu kümeler arasında Türkiye 3. Kümede yer almıştır. Türkiye'nin Avrupa Birliğine en son 2007 yılında katılan Bulgaristan ve Romanya ile aynı kümede yer alarak benzer bir inovasyon göstergesine sahip olduğu görülmüştür.

Tekin (2015), 2013 yılına ait 16 farklı sağlık göstergesi ile Türkiye'deki 81 il gruplandırılmış ve daha önce yapılmış sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamaları ve sağlık gelişmişlik düzeyi çalışmaları ile karşılaştırılmıştır. Ward yöntemiyle, iller 21,13,11,7 ve 5 kümede toplanmıştır. Bunlardan en anlamlısı 11'li, 7'li ve 5'li kümeler olarak belirlenmiştir. Kümeler incelendiğinde, birbirine en yakın illerin aynı kümede toplandıkları görülmüştür. Sonuç olarak doğu ve batı illeri arasındaki gelişmişlik farkı sağlık değişkenleri açısından ortaya çıkmaktadır.

Ertaş ve Atik (2016), Türkiye'nin OECD ülkeleri karşısında görece gelişmiş düzeyi 2015 yılı için araştırılmıştır. Analizde çok değişkenli istatistiksel yöntemlerden kümeleme analizi kullanılmış ve 27 sosyo-ekonomik değişken analize dâhil edilmiştir. Analiz sonucunda en az üç küme, en fazla yedi küme elde edilmiştir. Yapılan küme gruplandırmalarında Türkiye, Meksika

ile bir kümede yer almıştır. Sonuç olarak Türkiye'nin OECD ülkeleri arasında Meksika ile sosyo-ekonomik açıdan benzerlik gösterdiği bulgusuna ulaşılmıştır.

Ertaş ve Atik (2016), Türkiye'nin Avrupa Birliği ülkeleri karşısında görel gelişme düzeyi 2003 ve 2014 yılı için 57 sosyo-ekonomik gösterge kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada çok değişkenli istatistiksel yöntemlerden kümeleme analizi kullanılmıştır. Çalışmada "Türkiye'nin Avrupa Birliğine sonradan katılan Romanya, Bulgaristan ve Hırvatistan ile benzer bir sosyo-ekonomik performansa sahip olduğu hipotezi" test edilmiştir. Yapılan analiz sonuçları, Türkiye'nin hiçbir Avrupa Birliği üyesi ile benzer bir gelişme düzeyinde bulunmadığını göstermiştir.

Turan vd., (2016), Ortadoğu ülkelerinin ve Türkiye'nin 1980-2013 yılları arasında ekonomik yapılarının birbirine benzer olup olmadığı ve yaşanan siyasal olaylar neticesinde bu benzer yapıların değişip değişmediği incelenmiştir. Çalışmada ele alınan dönem 1980:01-2003:12 ve 2003:01-2010:12, 2010:01-2013:12 olarak sınıflandırılmıştır. Analize dâhil edilen ülkeler arasında; Bahreyn, Irak, İran, İsrail, Kuveyt, Libya, Lübnan, Mısır, Suriye, Suudi Arabistan, Türkiye, Umman, Ürdün ve Yemen bulunmaktadır. Benzer ve benzer olmayan ülkeleri incelemek için ihracat, ithalat, enflasyon, gayri safi yurt içi hâsıladeflatörü, gayri safi yurt içi hâsıla, gayri safi milli gelir, brüt tasarruf, yurt dışı net gelir, döviz kuru, nüfus artışı ve toplam nüfus kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda dönemsel değişkenlik gösteren ülkeler ilk iki periyotta azınlıkta iken son dönemde çoğalmıştır.

IV. KÜMELEME ANALİZİ

Kümeleme analizi, bir araştırmada incelenen birimlerin aralarındaki benzerliklerine göre belirli gruplar içerisinde toplayarak sınıflandırma yapmayı, birimlerin ortak özelliklerini ortaya koyarak bu sınıflarla ilgili genel tanımlar yapmayı sağlayan bir yöntemdir. Kümeleme analizinde temel amaç, gruplanmamış verileri benzerliklerine göre sınıflandırarak araştırmacıya uygun ve işe yarar özetleyici bilgiler sağlamaktır. Kümeleme analizi yöntemini kendi arasında; hiyerarşik kümeleme ve hiyerarşik olmayan kümeleme olarak iki ana başlık altında toplamak mümkündür.

A.Hiyerarşik Kümeleme Teknikleri

Hiyerarşik kümeleme analizi, kümeleri arka arkaya birleştirme sürecidir. Bu analizde bir grup diğeri ile bir kez birleştirildikten sonra, daha sonraki

adımlarda kesinlikle ayrılmaz. Hiyerarşik kümeleme teknikleri; toplama ve ayırma teknikleri olarak iki grupta incelenmektedir. Burada toplama teknikleri ve çeşitleri hakkında bilgi verilmiştir.

Toplama teknikleri, $\left\{ \frac{1}{2} [n(n-1)] \right\}$ olası gözlem çifti arasındaki bir benzerlik veya uzaklık matrisinin hesaplanması ile başlar. Başlangıçta her gözlem bir kümedir ve benzerlik veya uzaklık matrisine göre en yakın iki küme birleştirilir. Ardından küme sayısı bir indirgeyerek benzerlik matrisi tekrar oluşturulur ve n birim aşamalı olarak sırasıyla n, (n-1), (n-2),...(n-r),...3,2,1 kümeye yerleştirilir. Burada toplama tekniği içerisinde “tek bağlantı tekniği, tam bağlantı tekniği, ortalama bağlantı tekniği ve Ward tekniği” hakkında bilgi verilecektir.

Tek Bağlantı Tekniği: Uzaklıklar matrisini kullanarak birbirine en yakın birey veya nesnelere birleştiren tekniktir. Bu teknikte ilk olarak birbirine en yakın iki birim bir kümeye yerleştirilir. Ardından diğer en yakın uzaklık belirlenerek ilk oluşturulan kümeye bu gözlem ilave edilir veya iki gözlemden oluşan yeni bir küme oluşturulur. Bu işlem tüm gözlemlerin bir kümeye yerleştirilmesine kadar devam eder.

Bu yöntemde eğer i ve j'inci birimler birleştirilmişse birleştirilen kümenin k'ıncı küme ile olan ilişkisi uzaklık ölçütü olarak (1) nolu eşitlikteki gibi ifade edilir:

$$dk_{i,j} = \min(d_{ki}, d_{kj}) \quad (1)$$

Bu eşitlikte; $d_{k(i,j)}$, k. kümenin daha önce oluşan i. ve j.kümelerle olan uzaklığını, d_{kj} , k'ıncı kümenin j'inci kümeye olan uzaklığını, d_{ki} , k'ıncı kümenin i'inci kümeye olan uzaklığını göstermektedir.

Tam Bağlantı Tekniği: Bu yöntem, en uzak komşuluk olarak da bilinmektedir. Tek bağlantı tekniğinden farkı her kümedeki eleman çiftleri arasındaki uzaklığın maksimum olanının ele alınmasıdır. Bu teknik (2) nolu eşitlikteki gibi gösterilir:

$$d_{k(i,j)} = \max(d_{ki}, d_{kj}) \quad (2)$$

Ortalama Bağlantı Tekniği: Bu teknikte ilk olarak tek bağlantı ve tam bağlantı tekniklerinde olduğu gibi başlanır. Fakat kümeleme kriteri olarak bir küme içindeki birim ile diğer küme içindeki birimler arasındaki ortalama uzaklıklar kullanılır. Bu teknikte, kümeler küçük varyanslar ile birbirine bağlıdır.

Ward Tekniği: Bu teknikte esas amaç, kümeler içerisindeki varyansı minimum yapmaktır. Bu nedenle, hata kareler toplamına ilişkin (3) nolu formülden yararlanır:

$$ESS = \sum_{i=1}^n X_i^2 - \frac{\left(\sum_{i=1}^n X_i \right)^2}{n} \quad (3)$$

Bu eşitlikte X_i , i'inci gözlemin skoru, n ise veri sayısıdır. Kümeleme analizinin ilk aşamasında her birimin kendisi bir küme oluşturduğu için ESS sifıra eşit olmaktadır. Ward tekniği, ESS'de minimum artışta sonuçlanan grupların elde edilmesi ile devam eder.

B.Hiyerarşik Olmayan Kümeleme Teknikleri

Hiyerarşik olmayan kümeleme tekniklerinde küme sayısı hakkında ön bilgiler bulunmaktadır. Hiyerarşik olmayan teknikler, hiyerarşik tekniklere göre daha büyük veri setinde kullanılır. Burada hiyerarşik olmayan tekniklerden en sık kullanılan K-ortalamlar tekniği hakkında bilgi verilmiştir.

K-ortalamlar tekniği: Bu yöntemde küme sayısı, en az iki ve en fazla gözlem sayısına eşit veya daha az olacak şekilde belirlenir. Bu teknikte şu adımlar izlenir: Öncelikle birimler k adet kümeye ayrılır. Birimler, değer bakımından en yakın kümeye atanarak devam edilir. Uzaklık genellikle "Euclidean uzaklık" olarak belirlenir. Ardından birimler hesaplanarak kümenin yeni değeri belirlenir.

C.Küme Sayısının Belirlenmesi

Hiyerarşik kümeleme yöntemlerinde küme sayısı kümeleme analizi sonuçlarına bağlı olarak belirlenirken; hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemlerinde küme sayısı araştırmacı tarafından önceden belirlenir. Kümeleme analizi sonucunda küme sayısı 1 ile n arasında değişebilir. Kümeleme analizinden sağlıklı sonuçlar elde edebilmek için değişkenlerin seçimi ve küme sayısının belirlenmesi son derecede önemlidir. Küçük örneklemelerde küme sayısının belirlenmesi için (4) nolu eşitlik sıklıkla kullanılmaktadır:

$$k = \left(\frac{n}{2} \right)^{1/2} \quad (4)$$

Mariot tarafından önerilen yöntemde ise;

$$M = k^2 |W| \text{ 'dir.} \quad (5)$$

Burada en küçük M değerini veren küme sayısı gerçek küme sayısıdır. W ise grup içi kareler toplamı matrisidir.

Calinsky ve Harabasz tarafından geliştirilen yöntemde ise;

$$C = [iz(B) / k - 1] / [iz(W)(n = k)] \quad (6)$$

eşitliğini en büyük yapan k değeri küme sayısıdır. Burada B ve W sırasıyla gruplar arası ve grup içi kareler toplamı matrisleridir.

D. Kümeleme Analizinde Uzaklık Ölçüleri

Kümeleme analizinin temelini, gözlemlenen birey veya nesnelere arasındaki benzerlikleri veya uzaklıkları belirlemektir. Kümeleme analizinde birimlerin p değişkene göre birbirleri arasındaki uzaklıklarını hesaplamak amacıyla çok sayıda uzaklık ölçüleri geliştirilmiştir. Bu ölçüler, veri matrisinde bulunan değişkenlerin ölçü birimlerine göre farklılık göstermektedir.

Kümeleme analizi yapılırken kullanılan bazı uzaklık ölçülerini şu başlıklar altında incelemek mümkündür:

Öklid ve Kareli Öklid uzaklığı hesaplama formülü: Sayısal verilerde uzaklık ölçümleri için sıklıkla tercih edilen bu uzaklık ölçümünde d boyutlu gözlem uzayında x ve y olmak üzere iki veri göstergesi için Öklid ve kareli Öklid uzaklıkları (7) nolu eşitlikte olduğu gibi hesaplanmaktadır:

$$d_{seuc}(x, y) = d_{euc}(x, y) = \sqrt{\sum_{j=1}^d (x_j - y_j)^2} = (x - y)(-y)^T \quad (7)$$

$$(x, y) = \left[\sum_{j=1}^d (x_j - y_j)^2 \right]^{1/2} = \left[(x - y)(x - y)^T \right]^{1/2} \quad (8)$$

Mahalanobis uzaklığı hesaplama formülü: Mahalanobis uzaklığı esasında merkez ile veri noktası arasındaki uzaklığı ifade etmektedir. Bu uzaklık Öklid uzaklığının özel bir hali olup, regresyon analizinde R² ile aynıdır. Bu uzaklık (9)nolu eşitlikte gösterildiği şekilde hesaplanmaktadır:

$$d_{mah(x,y)} = \sqrt{(x - y)S^{-1}(x - y)^T} \quad (9)$$

Manhattan uzaklığı hesaplama formülü: Ayrılan blok uzaklığı olarak adlandırılan Manhattan uzaklık ölçüsü birimler arasındaki mutlak uzaklıkların toplamını almakta ve (10) nolu eşitlikte gösterildiği gibi hesaplanmaktadır:

$$d_{mah(x,y)} = \sum_{k=1}^d |x_j - y_j| \quad (10)$$

Minkowski uzaklığı hesaplama formülü: Bu uzaklık formülü veri setinin ayrılmış veya sıkıştırılmış kümelerden oluşması durumunda kullanılmaktadır. Uzaklık formülü (11) nolu eşitlikte gösterildiği gibi hesaplanmaktadır:

$$d_{mah(x,y)} = \left(\sum_{j=1}^d |x_j - y_j|^r \right)^{\frac{1}{r}}, \quad r \geq 1 \quad (11)$$

Buradaki r , 2 ve 1 değerlerini aldığı anda sırasıyla Öklid ve Manhattan uzaklıkları elde edilir.

V. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Bu çalışmada, Doğu Avrupa ülkelerinin (Azerbaycan, Arnavutluk, Belarus, Bosna Hersek, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Ermenistan, Gürcistan, Hırvatistan, Karadağ, Kazakistan, Macaristan, Makedonya, Moldova, Polonya, Romanya, Sırbistan, Slovakya, Slovenya, Türkiye, Ukranya, Yunanistan, Kıbrıs) 2015 yılı için ekonomik özgürlük endeksi açısından sınıflandırılması amaçlanmıştır. Kosova'ya ilişkin bazı verilere ulaşılamadığından dolayı bu ülke analize dâhil edilmemiştir.

Çalışmada çok değişkenli istatistiksel analiz yöntemlerinden kümeleme analizi kullanılmıştır. Kümeleme yönteminde ise hiyerarşik kümeleme yöntemlerinden Ward yöntemi kullanılmıştır. Değişkenler öklit kare uzaklıklarına göre analiz edilmiştir.

Analizde kullanılan ekonomik özgürlükler endeksi içerisinde; “mülkiyet hakları, yolsuzlukla mücadele, mali özgürlük, kamu harcaması, iş özgürlüğü, işgücü özgürlüğü, parasal özgürlük, ticaret özgürlüğü, yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük” yer almaktadır. Ekonomik özgürlüklere ait değişkenlere Heritage Vakfı sitesinden ulaşılmıştır.

VI. BULGULAR VE DEĞERLENDİRMELER

Bu çalışmada, daha öncede ifade edildiği üzere Ward Yöntemi kullanılmıştır. Analize konu olan 10 ekonomik özgürlük endeksine ait verilerin kümeleme analizine tabi tutulması neticesinde elde edilen yığışım tablosuna tablo 1’de yer verilmiştir. Tablo 1’de yer alan Yığışım tablosunda ilk aşama kümeleme analizinin aşamalarını göstermektedir. Birleştirilmiş küme başlığı altında, aşama 1’de 5.gözlem/ülke (Bulgaristan) ve 13. gözlem (Makedonya) birbirine en yakın iki gözlemdir. Gözlemler arasındaki mesafenin 7.592 olduğu görülmektedir. Bu katsayı Kareli Öklid Uzaklığı olarak bilinmektedir.

Son aşama sütunu ise, o satırdaki iki gözlemin hangi aşamada bir diğer gözlemlerle birleşerek küme haline geldiğini göstermektedir. Sonraki aşamanın 6. aşama olduğu görülmektedir. Yani bu satırda yer alan 5. (Bulgaristan) ve 13. (Makedonya) ülkeler 6.aşamada aralarında başka bir ülkeyi alarak ilk kümeyi oluşturmaktadır. 6.aşamaya geçtiğimizde, 16.ülkenin (Romanya), 5.(Bulgaristan) ve 13. (Makedonya) ülkelerin arasına katılarak bir küme oluşturduğunu görmekteyiz. İkinci aşamada birbirine en yakın 18. (Slovakya) ve 20. (Türkiye) ülkelerdir.

Bu ikiliye, 3. aşamada bir diğer ülke katılarak kümeye dönüşecektir. 3. aşamada, 9. ülkenin (Hırvatistan) katıldığı ve ikinci bir kümenin oluştuğu görülmektedir. 22.aşamaya kadar kümelenme bu şekilde devam eder. Son aşamalara doğru ülkeler arası mesafe iyice artmış, sonuçta bütün ülkeler tek bir kümenin altına birleşmiştir. Yığışım tablosu incelendiğinde, “Katsayılar” sütununda yer alan gözlemler (ülkeler) arasındaki mesafenin giderek arttığı görülmektedir. Örneğin birinci aşamada, 5. ve 13. ülkeler arasındaki mesafe 7.592 iken; son aşamada bu mesafe giderek artmış ve son aşamada bulunan 1. ve 4. ülke arasındaki mesafe 628.909 olmuştur. Tablo 1’de değinilen gözlem ve yorumlar şekil 1’de yer alan dendrogramda (ağaç grafiği) görülebilmektedir. Bu ağaç grafiği soldan sağa doğru okunmaktadır.

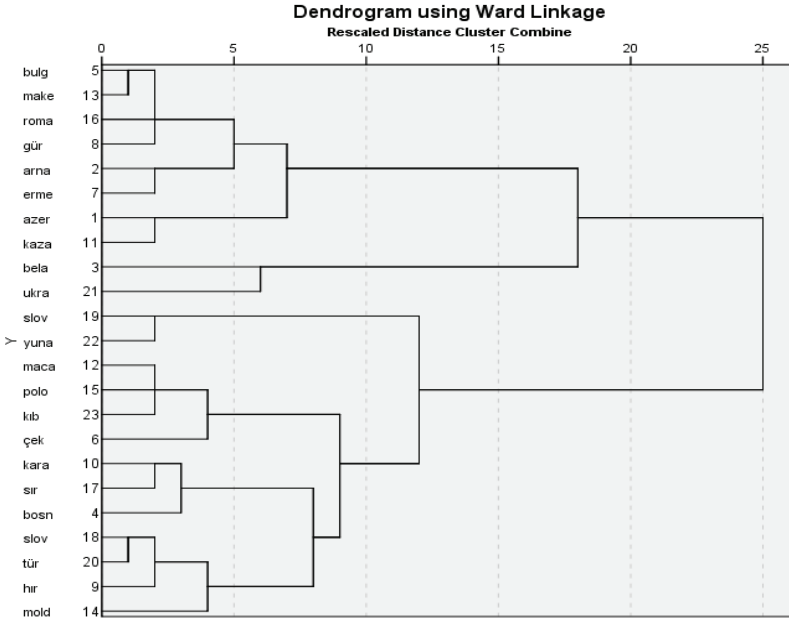
Tablo 1. Yığışım Tablosu (Ward Yöntemiyle)

Aşama	Birleştirilmiş Küme		Katsayılar	Son Aşama
	Küme 1	Küme 2		
1	5	13	7.592	6
2	18	20	16.522	3
3	9	18	28.458	14
4	2	7	40.592	15
5	12	15	53.403	8
6	5	16	67.236	10
7	10	17	81.795	12
8	12	23	97.087	13
9	19	22	112.547	20
10	5	8	128.434	15
11	1	11	144.396	17
12	4	10	163.156	18
13	6	12	183.647	19
14	9	14	207.851	18
15	2	5	233.767	17
16	3	21	263.675	21
17	1	2	298.174	21

18	4	9	335.412	19
19	4	6	379.217	20
20	4	19	433.263	22
21	1	3	516.070	22
22	1	4	628.909	0

Şekil 1'deki ağaç grafiği incelendiğinde; ülkelerin (5...11), (3...21), (19...22), (12...14) olarak 4 grupta kümelenmeleri görülmektedir. Birinci kümede, 8 ülke; ikinci kümede 2 ülke; üçüncü kümede 2 ülke ve son olarak dördüncü kümede ise 11 ülkenin olduğu görülmektedir. Bu ülkeler ağaç grafiğinin kenarında belirtilmiştir. Küme sayısı belirtilmeden yapılan analiz sonuçlarına ağaç grafiğinde yer verilerek açıklanmıştır.

Şekil 1. Ward Yönetime Ait Dendrogram



Küme sayısı belirtilerek de ülkeleri gruplandırmak mümkündür. Burada iki alt ve bir üst, yani 2 küme veya 5 küme olması durumunda ülkelerin hangi kümelerde olacağı belirlenmeye çalışılmıştır. Bunun için en uygun yol yine SPSS programının ilgili penceresinden “Çözümler Aralığı’nı” seçmektir.

Burada en az 2 en çok 5 kümeleme istersek eğer tablo 2'deki sonuca ulaşmış oluruz.

Tablo 2. Küme Sayısına Göre Gözlemlerin Atanması

Kümeleler	5 Küme Olsa	4 Küme Olsa	3 Küme Olsa	2 Küme Olsa
1.Azerbaycan	1	1	1	1
2.Arnavutluk	1	1	1	1
3.Belarus	2	2	2	1
4.Bosna-Hersek	3	3	3	2
5.Bulgaristan	1	1	1	1
6.Çek Cumhuriyeti	4	3	3	2
7.Ermenistan	1	1	1	1
8.Gürcistan	1	1	1	1
9.Hırvatistan	3	3	3	2
10.Karadağ	3	3	3	2
11.Kazakistan	1	1	1	1
12.Macaristan	4	3	3	2
13.Makedonya	1	1	1	1
14.Moldova	3	3	3	2
15.Polonya	4	3	3	2
16.Romanya	1	1	1	1
17.Sırbistan	3	3	3	2
18.Slovakya	3	3	3	2
19.Slovenya	5	4	3	2
20.Türkiye	3	3	3	2
21.Ukrayna	2	2	2	1
22.Yunanistan	5	4	3	2
23.Kıbrıs	4	3	3	2

Yukarıdaki tablo 2 yakından incelendiğinde; en heterojen dağılımın “4 küme olsa” dağılımında olduğu görülmektedir. Bu da en ideal küme sayısının 4 olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu kümede yığılım tablosu ile ağaç grafiği tutarlılık göstermektedir.

Tablo 3'de görüldüğü üzere, 1.kümede Azerbaycan, Arnavutluk, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Makedonya, Romanya; 2. kümede Belarus, Ukrayna; 3. kümede Bosna Hersek, Çek Cumhuriyeti, Hırvatistan, Karadağ, Macaristan, Moldova, Polonya, Sırbistan, Slovakya, Türkiye, Kıbrıs; 4. kümede Slovenya, Yunanistan bulunmaktadır. Bu ise bize, Doğu Avrupa ülkelerinin kendi içinde ekonomik özgürlükler endeksi açısından farklılıklara sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 3. Kümeleme Tablosu

Küme Numarası	Küme Elemanları
1	Azerbaycan, Arnavutluk, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Makedonya, Romanya
2	Belarus, Ukrayna
3	Bosna Hersek, Çek Cumhuriyeti, Hırvatistan, Karadağ, Macaristan, Moldova, Polonya, Sırbistan, Slovakya, Türkiye, Kıbrıs
4	Slovenya, Yunanistan

VII. SONUÇ

Bu çalışmada, 2015 yılında, Doğu Avrupa ülkeleri ekonomik özgürlükler endeksine göre sınıflandırılmıştır. Çalışmada, çok değişkenli istatistiksel yöntemlerinden biri olan kümeleme analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda ele alınan ülkeler 4 küme halinde gruplandırılmıştır. Bu kümeler arasında, Türkiye 3. kümede yer almıştır. Buna göre birinci kümede; Azerbaycan, Arnavutluk, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Makedonya, Romanya; ikinci kümede Belarus, Ukrayna; üçüncü kümede, Bosna-Hersek, Çek Cumhuriyeti, Hırvatistan, Karadağ, Macaristan, Moldova, Polonya, Sırbistan, Slovakya, Türkiye, Kıbrıs; dördüncü kümede Slovenya ve Yunanistan bulunmaktadır. Ekonomik özgürlük Endeksi, ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeylerinin ölçülmesi amacıyla kullanılmaktadır. Bu çalışma, Doğu Avrupa ülkelerinin ekonomik özgürlükler bakımından hangi grupta (küme) yer aldığının belirtilmesi açısından literatüre katkıda bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- ADA, Ayşen (2011). Kümeleme Analizi İle AB Ülkeleri ve Türkiye'nin Sürdürülebilir Kalkınma Açısından Değerlendirilmesi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 29: 319-332.
- AJİDE, Kazeem. (2014). Determinants of Economic Growth in Nijeria. CBN Journal of Applied Statistics, 5(2): 147-170.
- BEHESHTĪTABAR, Elham., Irgaliyev, Assat. (2008). The Impact of Economic Freedom on FDI Inflows to Developing Countries: The Case of the Middle East. Jönköping International Business School Jönköping University.
- CAETANO, Jose., Calerio, Antonio. (2009). Economic Freedom and Foreign Direct Investment: How Different are the MENA Countries from the EU Business, 1: 65-74.

- ÇAKIR, Tarık; Sözen, Adnan; Yücesu, Serdar (2009). Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik Göstergeleri İle Enerji Göstergeleri Arasındaki İlişkinin Çok Değişkenli Veri Analizi İle İrdelenmesi. Uluslararası İlişkiler, 5(20): 27-56.
- ERTAŞ, Seyyid Ali; Atik, Hayriye (2016). Kalkınma Göstergeleri Bakımından Türkiye'nin OECD Ülkeleri Arasındaki Yeri: İstatistiksel Bir Analiz. Kesit Akademi Dergisi, 2(5): 13-24.
- ERTAŞ, Seyyid Ali; Atik, Hayriye (2016). Kalkınma Göstergeleri Bakımından Türkiye'nin Avrupa Birliği Ülkeleri Arasındaki Yeri: İstatistiksel Bir Analiz. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 48: 199-218.
- EROL, Ece (2013). Türkiye ve Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerinin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin Karşılaştırmalı Analizi. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 5(1): 198-208.
- ÖZBEK, Haydar; Atik, Hayriye (2013). İnovasyon Göstergeleri Bakımından Türkiye'nin Avrupa Birliği Ülkeleri Arasındaki Yeri: İstatistiksel Bir Analiz. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 42: 193-210.
- PEARSON, Dennis.,Nyonna, Dong., Kim, Kil-Joong. (2012).The RelationshipBetweenEconomicFreedom, StateGrowthandForeign Direct Investment in US States. International Journalof Economicsand Finance, 4(10): 1-7.
- TEKİN, Bilgehan (2015). Temel Sağlık Göstergeleri Açısından Türkiye'deki İllerin Gruplandırılması: Bir Kümeleme Analizi Uygulaması. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5(2): 389-416.
- TURAN, Kemal; Özarı, Çiğdem; Demir, Esra (2016). Kümeleme Analizi İle Türkiye ve Ortadoğu Ülkelerinin Ekonomik Göstergeler Açısından Karşılaştırılması. İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi, 29: 143-165.
- TUNÇSİPER, Bedriye., Biçen, Ömer Faruk. (2014). Ekonomik Özgürlükler ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Panel Regresyon Yöntemiyle İncelenmesi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 9(2): 25-45.
- TÜREN, Ufuk., Gökmen, Yunus., Dilek, Hakan. (2011). Ekonomik Özgürlük Endeksinin Yurt Dışına Doğrudan Yabancı Yatırım Yapan Türk Sermayesinin Ülke Seçim Kararına Etkisi Var mıdır?. Maliye Dergisi, 161: 298-325.
- YENİPAZARLI, Aslı. (2009). Ekonomik Özgürlükler ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Zaman Serisi Analizi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi. <http://www.heritage.org/index/> (Erişim Tarihi: 08.10.2016).

OSMANLI'DA ESKİ ESER KORUMACILIĞI VE BİR ÖRNEK: OSMAN HAMDİ BEY'İN SİDE'YE GÖÇMEN İSKÂNINI ENGELLEME ÇALIŞMALARI

Erdal TAŞBAŞI¹

Atıf/©: Taşbaş, Erdal (2017). Osmanlı'da Eski Eser Korumacılığı ve Bir Örnek: Osman Hamdi Bey'in Side'ye Göçmen İskânını Engelleme Çalışmaları. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.1315-1336

Özet: Sosyo-kültürel ve bilimsel gelişmelerle geç tanışan Osmanlı Devleti'nde arkeoloji bilimi de geç gelişmiştir. Bu gecikmenin siyasi ve ekonomik nedenleri olmakla birlikte, konu arkeoloji bilinci olunca öne çıkan neden daha çok aydınlanma sorunu olarak görülmelidir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında gecikmiş olarak ortaya çıkan arkeoloji bilinci, birçok olumsuzluğa rağmen Türk arkeoloji tarihi açısından önemli aşamalar kat etmiştir. Bu dönemde eski eserlerin korunması için çıkarılan "nizamname" adını taşıyan yasal düzenlemeler ve bireylerin özel çabaları Osmanlı Devleti'nde arkeoloji biliminin gelişmesinde büyük yer tutmaktadır. Kazıların yasal bir temele oturtulmasından kaçakçılıkla mücadeleye kadar birçok meseleyle uğraşanların başında gelenlerden biri de Osman Hamdi Bey'dir. O, bir yandan eski eserlerin ortaya çıkarılmasına ve bilim dünyasına kazandırılmasına çalışırken bir yandan da eserlerin bulunduğu bölgeleri her türlü tahribattan korumak için eşsiz bir mücadeleye girişmiştir. Osman Hamdi Bey'in bu husustaki dikkat çekici girişimlerinden biri de Side'ye iskân edilmek istenen göçmenlerin buraya yerleştirilmesiyle antik kente verilecek zararın önüne geçmek için verdiği mücadeledir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Eski eserler, Side, Göçmen iskânı, Osman Hamdi Bey

Preservation of Classic in Ottoman State and An Example: Osman Hamdi Bey's Efforts to Hinder Immigration to Side

Citation/©: Taşbaş, Erdal. (2017). Preservation of Classic in Ottoman State and An Example: Osman Hamdi Bey's Efforts to Hinder Immigration to Side, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp.1315-1336

Abstract: Archaeology developed later in the Ottoman State, where social, cultural and scientific developments were also introduced later. Along with the political and economic reasons for this delay, when it comes to the archeological awareness it should be seen as a problem of enlightenment. The archeological awareness, which surfaced with delay in the second half of the 19th century, made an important progress for the history of Turkish archaeology despite many hardships. In this period, the special efforts of individuals and the legal regulations titled "nizamname" issued for the protection of old works hold a great place in the development of archeological awareness of Ottoman State. Osman Hamdi Bey was one of the leaders of those who dealt with many issues such as setting a legal basis for excavations and struggling with smuggling. While working to uncover artifacts and bring them in to the science world, he has also embarked on an unprecedented striving to protect all kinds of sites from being destructed, where ancient artifacts found. One of the remarkable initiatives of Osman Hamdi Bey on this issue was his the struggle to prevent a future damage to the ancient city that could happen due to the placement of immigrants who were tried to be settled in Side.

Keywords: Ottoman State, Classics, Side, Settlement of Immigrants, Osman Hamdi Bey

I. GİRİŞ

Hemen her toplum gerek kendinin öncülü insanların, gerekse daha önce o coğrafyada yaşayan diğer toplulukların bıraktıkları eserlerle ilgilenmiştir. Bu ilginin temelinde sanatsal ve ekonomik kaygı ile kullanım değerleri, inançlara dayalı saygı veya korku gibi nedenler yatmaktadır. Bu sebeple insanlar kendilerini eski eserleri korumak için çeşitli uygulamalara başvurmak zorunda hissetmişlerdir (Madran, 1985: 503; Muşmal, 2009a: 5). Korunması gereken eski eserlerin akıbetini etkileyen olaylardan biri de onlara sahip olma isteğine bağlı olarak, yaratıldıkları topraklardan koparılıp başka ülkelere kaçırılmasıdır. Bu yöneme dair eski eserlerin korunmasına yardımcı olduğu (Muşmal, 2009a: 6) şeklinde yorumlar yapılsa da sahip olma amacına hizmet ettiği için eski eserlerin korunması faaliyetleri kategorisinde değerlendirilemeyecek bir durumdur.

Koruma söz konusu olduğunda ilk akla gelen şeylerden biri elbette müzelerdir. Eserlerin korunması ve sergilenmesi hususunda çok önemli bir yeri olan müzelerin ortaya çıkışı binlerce yıl önceye gitmektedir. Tarihte ilk müzenin Antikçağ'da Atina Akropolü'nde *Pinakotheka* adıyla kurulduğu bilinmektedir (Kuruloğlu, 2010: 46). Diğer taraftan Büyük İskender'in kumandanı I. Ptolemaios tarafından M.Ö. 4. yüzyılda İskenderiye'de kurulan müze de ilk müze olarak kabul edilmektedir (Koç, 2008: 29). Milattan önceki devirlerde sadece eski eserleri toplama işi olarak başlayan bu uğraş onurlu bir iş olarak görülmüştür. Elde edilen eserler önceleri tapınaklarda toplanmış, daha sonra ise çeşitli yerlerde sergilenmiştir. Bunlar modern anlamda bir müzecilik anlayışının ortaya çıkışı olarak değerlendirilmese de manastır ve kiliseler zengin koleksiyonların bulunduğu yerler haline gelmiştir (Kuruloğlu, 2010: 46-47; Şahin, 2007: 102).

Daha sonraki dönemlerde, özellikle Rönesans'la birlikte eski eserlere dair artan ilgi ve çalışmalar, modern anlamda müzelerin temelini atmıştır. Rönesans hümanistlerinin antik dönem sanat yapılarına yönelmeleri, eser toplamaları ve soyluların bu alanda yapılan çalışmalara parasal destek sağlamaları arkeoloji alanındaki ilk hareketlenmelerdir. Fakat bu tür girişimler koleksiyonculuk ile sınırlı kalmış, arkeolojinin bir bilim dalı olarak gelişmesi ancak XVIII. yüzyılın ortalarında sağlanmıştır (Kundakçı, 2002: 1083; Şahin, 2007: 102).

II. OSMANLI DEVLETİ'NDE ESKİ ESER FAALİYETLERİ VE MÜZECİLİK

XVIII. yüzyılda arkeolojinin bir disiplin olarak bilim dünyasında yerini almasından sonraki süreçte müzecilik ve eski eser anlayışında yaşanan gelişmeler, eski medeniyetlerin yaşadığı bölgelere ilgiyi artırmıştı. Bu bölgeler üzerinde hâkimiyet süren Osmanlı Devleti'nin topraklarında eski eser aramak ve bulunanları kaçırmak XIX. yüzyılda adeta moda haline almıştı. Öte yandan bu yüzyılda, hız kazanan arkeolojik çalışmalar da devletlerin büyük desteğini arkasında bulmuştu. Özellikle Alman, İngiliz, Fransız ve Avusturyalılar Osmanlı topraklarından elde ettikleri eserleri kendi ülkelerine getirerek müzelerine zenginlik katma konusunda rekabet içine girmişlerdi (Muşmal, 2009a: 12-13; Kundakçı, 2002: 1084). Avrupa'da arkeolojiye duyulan ilgi burjuvazinin kendisine tarih ve sosyal saygınlık kazandırması arayışı olarak ortaya çıktığı için büyük sermaye sahipleri Osmanlı topraklarında yapılacak olan kazıları finanse etmişlerdi. Bu durum Osmanlı

topraklarındaki araştırma ve kazı faaliyetlerinin sürekli olarak artmasına yol açmıştır (Akın, 1993: 237; Muşmal, 2009a: 12-13).

Eskiden beri Anadolu'da eski eser kaçakçılığı yapılmakla birlikte en yaygın olduğu dönem XIX. yüzyıldır. Avrupalıların Osmanlı ülkesinde izinsiz kazılar yapmaya başlamasının tarihi XIX. yüzyılın başlarına kadar gider. Bu tarihlerden itibaren İngiliz ve Fransızlar Ortadoğu'da yaptıkları kazılarda ele geçirdikleri eserleri kendi ülkelerine kaçırmışlardır. Eser kaçırma konusunda adeta rekabet halinde olan İngiltere, Fransa, Avusturya ve Almanya gibi devletler hem Ortadoğu hem de Anadolu'dan getirdikleri arkeolojik eserlerle müzelerini doldurmaya başlamışlardır (Önder, 1990: 481; Muşmal, 2009a: 35).

Eski eserlere ulaşmak amacıyla Anadolu'da yapılan kazılar Mısır ve Irak'ta yapılanlardan sonra başlayacaktır. XIX. yüzyılda Anadolu'da Ege Adaları çevresi ile Aydın, Bodrum, Antalya, Isparta ve Denizli'de kazılar yapılmıştır (Muşmal, 2009a: 39). XIX. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'da yapılan arkeolojik çalışmalar bütünüyle yabancıların elindeydi. Yüzyılın ikinci yarısında eski eserlerin korunması konusunda Osmanlı Devleti'nde bir takım düzenlemeler yapılsa da teknolojik olarak Avrupa'ya olan bağlılık bu konuda çeşitli tavizleri de beraberinde getirmekteydi. Özellikle demiryolu yapımı eski eserlerin tahrip edilmesi ve kaçırılmasına sebep olurken, giderek yaygınlaşan demiryolları eski eserlerle ilgilenen Avrupalıların ulaşımını da kolaylaştırmaktaydı (Muşmal, 2009a: 66-67). Hem bu olanaklar hem de Osmanlı Devleti'nde müzeciliğin arkeolojik kazılardan daha yavaş ilerlemesi nedeniyle Batıdaki büyük müzeler en çok bu yüzyılda zenginleşmişlerdir (Mülayim, 2009: 176).

Tarihi belgeler ve gözleme dayalı yazılar incelendiğinde, Osmanlı Devleti'nin yüzyıllardır eski eserlere, özellikle de İslam öncesi arkeolojik kalıntılara, karşı takındığı tavrı maalesef bilinçsizlik ve ilgisizlikle açıklanabilmektedir (Madran, 1985: 505; Önder, 1990: 492). Osmanlı Devleti'nin devam eden ilgisizliği Batılıların Anadolu coğrafyasında çok rahat çalışmalarına neden oluyordu. Başkent İstanbul'dan araştırma ve kazı için gerekli olan fermanı alıp Anadolu'ya dağılan Avrupalılar değerli eserleri birer birer yurtdışına kaçırmaya başlamışlardır. XIX. yüzyılda Anadolu'da sürüp giden bu yağma Osman Hamdi Bey'e kadar devam etmiştir (Sevin, 2003: 3). Soygun boyutlarına ulaşmış olan eski eser kaçakçılığını önleme çabaları Osman Hamdi Bey zamanına kadar olumlu sonuç vermemiştir.

Eski eser kaçakçılığına dair bir takım yasal önlemler alınmaya başlansa da Batılı devlet elçiliklerinin girişimleriyle Osmanlı devlet adamları, araştırmacıların isteklerine yardımcı oluyor, gerekli izinleri veriyorlardı (Önder, 1990: 481; Yıldırım-Martal, 2002: 1095). Özellikle İngiliz elçileri kendi müzelerine eser kazandırmayı bir devlet görevi olarak görüyorlardı. Çünkü onlar tarihi eserlerle bizzat ilgileniyor, eski eserlerle ilgili her türlü faaliyette bulunanlara yardım ediyorlardı (Cezar, 1995: 284).

Arkeoloji konusunda XIX. yüzyılda Avrupalıların Anadolu'ya yoğun bir ilgisi vardı. Çünkü arkeolojik faaliyetler bir yandan ilgi ve ele geçirme amaçlarına dayanırken bir yandan da sömürgecilik faaliyetlerinde araç olarak kullanılıyordu. Buna karşılık bir dizi siyasi ve iktisadi çıkmazlarla boğuşan Osmanlı Devleti ise arkeoloji alanına yeterince ilgi duymuyordu (Muşmal, 2009a: 7). XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar topraklarındaki eski eser zenginliklerini ortaya çıkarma ve değerlendirme konusunda Osmanlı Devleti'nin herhangi bir ciddi çaba içinde olmaması, Batılıların eski eserleri kaçırmalarını kolaylaştıran unsurlardandı. Daha yüzyılın ilk yarısında Osmanlı topraklarındaki birçok eser yabancı seyyahlar ve araştırmacılar tarafından yurt dışına çıkarılmıştı bile. Ancak Osmanlı Devleti'nin söz konusu tutumu nedeniyle kolayca işleyen eski eser kaçakçılığı, Osmanlı'da eski eser anlayışının gelişmesi ve yapılacak düzenlemelerin de hayata geçmesine vesile olacaktır (Akın, 1993: 233; Muşmal, 2009a: 14). Bir süre sonra bu alanla ilgilenmeye başlayıp eski eserlere dair çeşitli düzenlemeler yapan Osmanlı Devleti'nin bu tutum değişikliği Avrupalıların zararlı faaliyetlerinin anlaşılmasından sonra ortaya çıkmıştır. Özellikle Osman Hamdi Bey zamanında eski eserler birer değer olarak gün yüzüne çıkarılmaya çalışılırken, koruma ve arkeolojik faaliyetlerde bulunmaya yönelik çağdaş bir hukuki altyapının da oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir (Muşmal, 2009a: 7).

Eski eser ve müzecilik alanında herhangi bir ilginin olmadığı Osmanlı ülkesinde bu durum, II. Mahmut döneminde Avrupa'ya öğrenci gönderilmesine bağlı olarak, Batı'nın kültür ve değerlerini tanımaya başlayan bir zümrenin ortaya çıkmasından sonra değişmeye başlayacaktır. Avrupalıların eski eserleri nasıl değerlendirdiğini gözlemleyen bu aydın zümre kendi ülkelerinin arkeolojik zenginliğinin farkına varmıştır. Haliyle Osmanlı ülkesinden kaçırılan eserlere verilen değer görülmeye de eski eser

korumacılığının ortaya çıkmasına yol açan unsurlardan olmuştur (Muşmal, 2009a: 15). Osmanlı reform yanlısı yeni zümrenin eski eserler konusundaki birikim ve ilgilerinin artmasıyla beraber yabancılar tarafından yapılan talanın önüne geçmeye dönük bir bilinçlenme başlamıştır (Şimşek-Dinç, 2009: 106).

Öte yandan Osmanlı'da, modern anlamda bir müzenin kurulmasından önce de eski eserlerin korunmasına yönelik kimi geleneksel uygulamalar olduğu söylenebilir. Bunlardan biri de *mimari devşirmedir*. Bu kavram *yıkılan yapılardan elde edilen bazı parçaların başka yapılarda yeniden kullanılması* anlamına gelmektedir. Akdeniz uygarlıklarında eskiden beri görülen bu uygulamanın en önemli örnekleri Selçuklular döneminde Konya'da gözlemlenmiştir. Onlar buldukları kabartma ve heykelleri Konya kentinin surlarına ve kapılarına yerleştirerek, bir anlamda *açık hava müzesi* oluşturmuşlardır (Koç, 2008: 34-35). Ancak bu durum Batılılar tarafından eserlere karşı saygısızlık olarak değerlendirilmiştir. Onlar, antik yerleşimlerden alınan taşların yeni inşaatlarda kullanılmasının tarihi değerleri yok ettiğini ileri sürmüşlerdir (Akın, 1993: 235).

Eski eserlerin bu şekilde kullanımı Osmanlı döneminde de devam etmiştir. Süleymaniye Külliyesi inşa edilirken İstanbul içinden ve dışından çeşitli dönemlere ait eski eser malzemelerinin getirilerek kullanıldığı bilinmektedir. Aynı zamanda Osmanlı'da eski eser konusunda bir diğer yaklaşım da toplayıcılık olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda en somut örnek İstanbul'un fethinden önce ve fetih sonrasında ele geçirilen kıymetli silah, araç ve gereçlerin Aya İrini Kilisesi'nde toplanarak korunmaya başlanmasıdır. Daha sonra *Cebhane* ismiyle anılan bina, 1726 yılında yapılan değişikliklerle *Darülesliha* adıyla askerî bir müze haline getirilse de bu girişim tam anlamıyla bir müzecilik hareketi olarak nitelendirilemez (Şimşek-Dinç, 2009: 104).

1846'ya kadar eski eserlerin korunmasına dair herhangi bir harekete rastlanmayan (Mumcu, 1969: 65) Osmanlı Devleti'nde modern müzeciliğin temelleri XIX. yüzyılın ortalarına doğru atılmıştır. 1845 yılında Yalova çevresinde yaptığı gezide eski eserler gören Sultan Abdülmecid bu eserlerden bazılarının İstanbul'a gönderilmesini istemiş ve böylece Osmanlı başkentine eski eserler gönderilmeye başlanmıştır. Gönderilen bu eserler Fethi Ahmet Paşa tarafından Aya İrini'de koruma altına alınmıştır (Öz, 1948: 7; Şahin, 2007: 110; Mumcu, 1969: 66; Kundakçı, 2002: 1085). Bu gelişme hem

modern anlamda eski eser koleksiyonculuğunun hem de Osmanlı döneminde eski eserlere yönelik ilginin doğuşu ve müzeciliğin temelleri olarak kabul edilmektedir (Özkan, 2004: 67; Yıldırım-Martal, 2002: 1096). Çünkü Fethi Ahmet Paşa'nın başlattığı eski eser toplama hareketi, Türk müzeciliğinin mayasını oluştururken aynı zamanda eski eserleri toplama ve değerini takdir etme düşüncesinin Türkiye'de ortaya çıkışının da ilk fiili örneğini teşkil etmektedir (Cezar, 1995: 284).

Bu çalışmalar sayesinde Osmanlı Devleti'nde bir süredir müze denilebilecek bir kurumun varlığından söz edilse bile Aya İri tasnifsiz ve az sayıda eserin olduğu bir depo şeklindeydi. 11 Eylül 1881'de müze müdürlüğüne atanan Osman Hamdi Bey, ele aldığı bu eser yığını depodan kurumsallaşmış gerçek bir müze çıkaracaktır (Cezar, 1995: 228; Kuruloğlu, 2010: 52). İstanbul'daki müzeyi bilimsel tasniflere göre adeta yeniden oluşturan Osman Hamdi Bey, zamanın pek çok olumsuz koşullarıyla mücadele ederek müzenin zenginleşmesini sağlamıştır. Bu nedenle İstanbul Arkeoloji Müzesi'nin, barındırdığı eserlerle dünyanın ünlü müzeleri arasındaki yerini almasında çok büyük emeği olmuştur (Epikman, 1967: 5).² Uzun bir süre müze müdürlüğü yapan Osman Hamdi Bey'in dönemi Türk müzeciliği, arkeoloji bilimi, sanat tarihi ve eski eserlerin korunması hukuku açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur (Mumcu, 1969: 72). 1881-1910 yılları arasında müze müdürlüğü görevinde bulunan Osman Hamdi Bey, Batının modern yüzüyle³ tanışmış birisidir. Avrupa'da öğrenim gören Osman Hamdi Bey 1860'da hukuk eğitimi için gittiği Paris'te resim eğitimi almıştı (Cezar, 1995: 208; Kuruloğlu, 2010: 53; Şahin, 2007: 116). Osman Hamdi Bey kimi çevreler tarafından, özellikle resim çalışmaları temel alınarak, oryantalist olarak değerlendirilmektedir. Eserleri ve fiilleriyle değerlendirildiğinde Osman Hamdi Bey, Batı değerlerinin özümsemesiyle oluşan oryantalizmin temsilcilerinden biri olarak görülmektedir (Eldem, 2004: s. 65).

Müze müdürü Osman Hamdi Bey'in titiz çalışmaları sonucunda bir *Müze-i Hümayûn Nizamnamesi* de çıkarılmıştı. 6 bölüm ve 43 maddeden oluşan nizamnamenin birinci bölümü yedi maddedir. Nizamnamenin birinci

² İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde 800 bini sikke olmak üzere yaklaşık 1 milyon eser bulunmaktadır. Özkan 2004, 67.

³ Osman Hamdi Bey'in henüz on beş yaşındayken geldiği Paris'te bu dönemde Ingres ve Delacroix gibi ünlü sanatçılar hayattaydı. Diğer taraftan XIX. yüzyılın ikinci yarısında bilim, fen ve edebiyattaki pozitivist akımların yanı sıra başlarında ünlü Fransız ressam Courbet'in bulunduğu sanatçılar, savundukları realistlik akım ve sanata yeni anlatımla renk getiren impressionnisme akımı ile resme yenilikler kazandırıyorlardı. Epikman 1967, 2.

maddesi müze-i hümayunun Osmanlı ülkesinde bulunan bütün eski eserlerin korunması, kazılarının yapılması ve müzeye nakledilmesi ile ilgili görevlerini içermektedir. Altı daireden oluşan müze-i hümayun dairelerinin çalışma alanları da nizamnamede açıkça belirlenmiştir. Bunların birincisi Yunan, Roma ve Bizans eserleri, ikincisi Asurlular, Geldaniler, Mısırlılar, Fenikeliler, Hititler, Haceriler ile çeşitli Asya ve Afrika kavimlerinden kalan eserler, üçüncüsü İslami dönem eski eserleri, dördüncüsü eski paralar, beşincisi tarihi kalıntı numuneleri, altıncısı ise tarihî ve bilimsel içerikli eski eserlerden oluşacak bir kütüphane ile ilgili çalışmaları yerine getirecektir. Birinci bölümün diğer maddeleri müze-i hümayunun Maarif Nezareti'ne bağlı olacağı, müze bünyesinde birer fotoğraf ve model atölyesi ile eski eserlerin tamiri için bir de restorasyon atölyesi kurulması gibi hususları içermektedir. Nizamnamenin diğer bölümlerindeki maddeleri müze müdürü, muhafızlar, muhasebeci, başkâtip ve diğer personelin görevleri ile ilgilidir (Düstur: 343). 13 Mayıs 1889'da yayınlanan nizamnamenin dikkate değer yanı, müzelerin Osmanlı başkenti dışında da kurulabilmesini öngören 14. maddesidir. Bu, müzecilik girişimlerinin ülke geneline yayılması bakımından önemli bir başlangıç olarak değerlendirilmektedir (Muşmal, 2009b: 129).

A. Kaçakçılığı Engelleme ve Korumacılıkla İlgili Yasal Düzenlemeler

Eski eserlerin korunmasının sebepleri, eski eser hukukunun doğuşunun da sebeplerini oluşturmaktadır. Her eski eser tarihten bir parçanın kalıntısıdır ve bu kalıntılar geçmiş ile günümüz arasındaki bağı sürdürmektedir. Bu bağlar aracılığıyla bir toplumun tarihi gün yüzüne çıkarılabilmektedir. Öte yandan eski eserler toplumların estetik değerlerinin gelişmesinde de büyük önem taşırlar ki *eski eserlerin korunması, bir toplumun tarih ve estetik ölçülerinin korunması* demektir. Eski eserlerdeki tarih ve estetik, toplumlararası aidiyet ve şeref kültürü için de büyük bir hizmettir. Bu durumda, eski eserlerin korunmasında önemli bir kamu yararı olduğu söylenebilir. İşte bu kamu yararının gerçekleştirilebilmesi düşüncesiyle *eski eserler hukuku* doğmuştur (Mumcu, 1969: 50-51).

XIX. yüzyılın ikinci yarısında kimi Osmanlı yöneticilerinin çabaları ve yabancıların faaliyetlerine karşı önlem almak amacıyla eski eser kaçakçılığı ve korumacılık üzerine idari ve hukuksal tedbirler alınmaya başlanmıştır. Ama bu tedbirlere yönelik düzenlemeler daha çok müzecilik ve kazılarla ilgili olmuştur (Muşmal, 2009a: 21-22).

1843 yılına kadar Osmanlı Devleti'nde ruhsatlı kazı izni uygulaması yoktu. 1863 yılında kazı ruhsatı işinin yasal şartlara bağlanmaya çalışıldığı bir emirname çıkarılmıştır (Muşmal, 2009a: 36). Anadolu'daki ilk ruhsatlı kazı izni 1864 yılında İngiliz John Turtle Wood tarafından Ayasuluğ için alınmıştı. Osmanlı döneminde bu tarihten itibaren gerçekleşen kazı sayısı ise 41'dir. Bu kazıların 28'ini yabancılar yaparken 13 tanesi de Müze-yi Hümayun görevlileri tarafından gerçekleştirmiştir. Ancak yabancıların yaptığı kazılar uzun yıllara yayılırken, Müze-yi Hümayun eliyle yapılan kazılar ancak bir iki sene devam edebilmekteydi (Muşmal, 2009a: 39).

Eski eserlere ilgi Avrupa'ya göre geç başladığı için eski eserlerin korunmasıyla ilgili yasal düzenlemeler de yine geç yapılacaktır. Birincisi 1869, diğerleri de 1874 ve 1884 yıllarında olmak üzere üç *asar-ı atika nizamnamesi* yürürlüğe konulmuştu (Kuruloğlu, 2010: 50; Muşmal, 2009a: 46). 1846'dan sonra pek çağdaş bir anlayışla olmasa da müzecilik hareketi başlamıştır. Ancak eski eserleri koruyup, yurt dışına kaçırılmalarını engellemek adına ciddi hiçbir hüküm yoktu. Ancak Tanzimat ve arkasından gelen Meşrutiyet dönemlerinde eğitim, bilim ve sanat alanında önemli adımlar atılmaya başlanmıştı. Bu gelişmeler ışığında arkeolojik değerlere olan ilgi ve korumacılık anlayışı da artmaya başlamıştır (Kundakçı, 2002: 1085). Tanzimat döneminin en önemli özelliklerinden biri de yapılan yenilikleri bir temele oturtmak için nizamnameler hazırlanmasıydı. Bu temelde, eski eserlerin korunması amacıyla hazırlanan Âsâr-ı Atika Nizamnamesi 14 Şubat 1869'da yayınlanmıştır (Şimşek-Dinç, 2009: 107). Bu nizamname yetersiz de olsa Türkiye'de eski eserler hukukunun temeli kabul edilmektedir (Mumcu, 1969: 68).

Şura-yı Devlet tarafından hazırlanan ve yedi maddeden oluşan 1869 tarihli nizamname ile Avrupalılara kazı konusunda sınırlandırmalar getirilirken, artık toprak altından eser çıkaranların bunları ülkelerine götürmeleri de yasaklanıyordu. Ayrıca nizamname ile eski eser işlerinin Nafia Nezareti'nden alınarak Maarif Nezareti'ne devredilmesi de Osmanlı'da konuya dair bilinçlenmenin göstergelerindendir (Muşmal, 2009a: 48). Zaten 1869 yılında Maarif Nezareti bir yönetmelik hazırlayarak, okulların eğitim öğretimi, kütüphane, matbaa işlerinin yanı sıra müzecilikle ilgilenmeyi de nezaretin görevleri arasına almıştı (Şahin, 2007: 113). Uygulamaya konulan 1869 nizamnamesiyle kazı izinlerine dair bir takım şartlar getirilmiş ancak eski eserlerin kaçırılmasının önüne geçilmesi konusundaki beklentiler karşılanamamıştır. Görevlilerin istismarları, Osmanlı Devleti'nin Batılı

büyük devletler karşısındaki zayıf konumu ya da İstanbul'daki elçilerin baskıları neticesinde nizamnamenin getirdiği hükümler işletilememekteydi. Konsolosların da aralarında bulunduğu yabancılar bir yolunu bulup eski eserleri yurt dışına çıkarma izni alabilmekteydiler (Şimşek-Dinç, 2009: 109). Bununla beraber eski eserlerin ülkeden çıkarılması yasaklanmış olsa da sikkeler bundan istisna durumdadır. Nizamname ile eski eserlerin tamamını kapsayan bir koruma tedbiri öngörülmemişse de eski eserler hukuku için bir başlangıç oluşturmuştur (Mumcu, 1969: 69).

1874 yılında çıkarılan *Asar-ı Atika Nizamnamesi* bir öncekinden daha geniş ve ayrıntılı bir çerçevede olsa da 36 maddelik bu nizamnamenin bazı yanları sıkıntılıları da beraberinde getirmekteydi. Eski eserlerin yurtdışına çıkarılmasını yasaklayan herhangi bir hüküm içermeyen nizamname, her şeyden önce eser kaçırılması konusunda adeta kolaylık sağlıyordu (Kuruloğlu, 2010: 51; Mumcu, 1969: 72; Muşmal, 2009a: 50). Üstelik bu nizamnameye göre kazılardan elde edilen eserlerin 1/3'ü devlete, 1/3'ü kazıyı yapana ve 1/3'ü de arazi sahibine ait olacaktı ki böyle bir düzenlemenin maddi kültür kaybını engellemesi beklenemezdi (Cezar, 1995: 239; Kundakçı, 2002: 1089). Özellikle yabancılarla mülk edinme hakkı tanıyan 1867 tarihli yasadan faydalanan Batılılar kazı yapılacak arazileri satın alma yoluna gidiyorlardı. İşte bu koşullardan faydalanan yabancılar Anadolu'da ve Mezopotamya'da yaptıkları kazılarda çıkarılan eserlerin birçoğunu yurtdışına çıkarmışlardır (Muşmal, 2009a: 50-51). Öte yandan 1884 tarihli nizamnamenin hükümleri ve Osman Hamdi Bey'in titiz tutumu nedeniyle, bu tarihten sonra kazı izni alabilmek eskisine göre daha da zorlaşacaktır (Şimşek-Dinç, 2009: 112). Daha net ifadeyle, 1874 nizamnamesindeki sıkıntılar ancak on yıl sonra giderilebilmiştir. Osman Hamdi Bey'in göreve geldikten sonra yaptığı ilk işlerden biri de *Asar-ı Atika Nizamnamesi*'ni değiştirmek olmuştur. Bu değişiklik için gereken desteği bulan Osman Hamdi Bey'in hazırladığı yeni nizamname 21 Şubat 1884'te yürürlüğe girmiştir. 1884 nizamnamesi 89 yıl boyunca Türkiye'deki tek eski eser yasası olarak uzun süre yürürlükte kalmış ve 1973'te yerini *1710 Sayılı Eski Eserler Kanunu*'na bırakmıştır (Akın, 1993: s. 238; Kuruloğlu, 2010: 53; Cezar, 1995: 328).

Eski nizamnamelerdeki aksaklıkları gideren ve eski eserlerin ülke dışına çıkarılmasını kesinlikle yasaklayan bu düzenleme, devam etmekte olan arkeolojik tahribatın ve başına buyruk kazıların yapılmasının önüne geçmek için çalışmaları ruhsata bağlamıştı. 1884 tarihli yeni nizamname ile bütün

eski eserlerin devlet malı olduğu kabul edilmiştir. Gerçekten de bu nizamname ülkedeki her türlü tarih ve kültür mirasına sahip çıkılması ve korunmasını sağlayan en önemli hukuki metindir. Günümüz Türkçesiyle *Eski Eserler Tüzüğü* diye adlandırılan bu nizamname tarih ve sanat değeri taşıyan bütün eserlerin yurtdışına çıkarılmasını kesinlikle yasaklıyordu (Cezar, 1995: 328; Kundakçı, 2002: 1090; Muşmal, 2009a: 53). Eski eserlerin yurt dışına çıkarılmasının yasak olduğunu özellikle vurgulayan bu düzenlemeden sonra, daha önce eski eserlerin korunması konusunda Türkleri eleştiren Batılılar, işlerine gelmediği için şimdi de Osman Hamdi Bey aleyhine yazılar kaleme almaya başlamışlardır. Aynı şekilde Anadolu'da kazı yapan yabancı arkeologlar ülkelerine gönderdikleri mektuplarda eserleri kaçırma hususunda zorlandıklarını açıkça belirtmekteydiler (Akın, 1993: 236; Şahin, 2007: 117; Cezar, 1995: 332).

İlk ciddi düzenleme olan 1884 tarihli eski eserler nizamnamesinin hazırlanması, Türkler tarafından kazıların yapılması ve bilimsel yayınların ortaya çıkması gibi hizmetlerin tamamı Osman Hamdi Bey'in çabaları ile gerçekleşmişti. Bu çabalar, eski eser yağmacılığına karşı duran ve arkeoloji hususunda kültür değişiminin öncülüğünü yapan bir tutumun da göstergesi olmuştur (Muşmal, 2009a: 35). Osman Hamdi'den sonra hem makamını hem de ölümünden doğan boşluğu kardeşi Halil Ethem doldürmüştür. Nasıl ki Osman Hamdi Bey müzeciliğin kuruculuğunu yapmışsa kardeşi Halil Ethem Bey de müzelerin olgunlaşma koşullarını ve Türk müzeciliğinin ilerlemesini sağlayan neferlerden biri olmuştur (Ogan, 1949: 248). Halil Ethem Bey aynı zamanda Cumhuriyetin ilk yıllarındaki müzecilik çalışmalarının da baş aktörlerinden biridir. 10 Şubat 1910'da devraldığı müze müdürlüğü görevini 1 Mart 1931 tarihine kadar devam ettirmiştir (Yıldırım-Martal, 2002: 1102; Kuruloğlu, 2010: 57).

III. OSMAN HAMDİ BEY'İN SİDE'YE GÖÇMEN İSKÂNINI ENGELLEME ÇABALARI

Antik dönemde Pamphylia'da⁴ *Olbia*, *Perge*, *Silyon*, *Aspendos*, *Side* gibi büyük öneme sahip kentler bulunuyordu (Ercenk, 1992: 361). Kendilerine yakın olan Doğu Akdeniz'e sokulmak amacıyla yayılan Aioller ve İyonlar, Pamfilya'da bazı koloniler meydana getirmişlerdi. İşte bu kolonilerden en önemlisi bir liman şehri olan Side idi (Mansel, 1999: 169). Pamfilya'nın en

⁴ Antalya'nın doğusuna ilkçağda verilen isimdir. Batı ve kuzeyden Toroslar, güneyden Akdeniz ve doğudan Manavgat Irmağı ile çevrili düzlük bölgedir.

eski ve en önemli liman şehri olan Side aynı zamanda Anadolu'nun da en eski şehirlerinden biridir. Günümüzde *Eski Antalya* veya *Selimiye* olarak anılan Side'nin eski harabeleri yaklaşık bir kilometrelik yarımada üzerinde (Mansel, 1967: 5). M.S. 5. ve 6. yüzyıllarda dini anlamda Doğu Pamphylia metropolitliğinin başkenti durumunda olan Side, aynı zamanda bir liman kenti olarak hem denizden hem de karadan gelen tüccarlar ve ziyaretçiler için canlı bir pazar niteliğindedir. Bu nedenle güneyden kuzeye doğru bağlantıları olan yolların da en önemli giriş çıkış yeridir. Side, limanının işlekliliğini ve kendisini Pamfilya'nın en önemli kenti yapan özelliklerini M.S. VII. yüzyıla kadar sürdürmüştür (Alanyalı, 2011: 76; Özhanlı-Fırat, 2011: 13; Ercenk, 1992: 364). Ticari anlamda hem deniz kıyısındaki diğer kentlerden hem de içlerdeki şehirlerden toplanan malların ambarı niteliğine sahip olan Side aynı zamanda bu ambarlık görevini esir ticaretinde de göstermektedir. Roma dünyasının uzun süre önemli esir pazarlarından biri olmuştur (Texier, 2002: 474-475).

İslamiyetin Akdeniz havzasında yayılmaya başlamasına kadar önemini koruyan Side, Arap donanmasının akınlarından ilk etkilenen yerlerdendir. Bu akınlarla birlikte kent yakılmış ve terk edilmiştir (Eyice, 2002: 153). Kentin terk edilmesinin esas nedeni ise Antalya'nın Ortaçağ'da bölgedeki bütün ticari faaliyetlerde başrol oynayan bir liman kenti haline gelmesidir. Vadiler aracılığıyla Anadolu içlerine, deniz yoluyla da adalar ve Suriye'ye kolayca bağlanabilen Antalya'nın aksine Side sarp dağların arasında kalmış durumdaydı (Texier, 2002: 475). Yerleşim anlamında bir daha ayağa kalkamayan Side XIX. yüzyılın sonlarına kadar metruk halde kalmış, bu dönemde gelen Girit göçmenlerinin iskân edilmesiyle Selimiye adıyla yeniden canlanmıştır (Eyice, 2002: 153).

Osmanlı döneminde Giritli göçmenlerin yerleştirilmesiyle yeniden yaşam alanı haline gelen Side, bu iskânlar neticesinde bütünüyle tahrip olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Zira kent, bu dönemdeki iskân faaliyetlerinde tercih edilen yerleşim yerlerinden birisiydi. Osmanlı Devleti'nin eski kentlere ve barındırdıkları eserlere ilgisi oldukça azdı. Bu nedenle Batılılar, Osmanlıların ellerindeki zengin değerlerin farkında olmadıkları ve bu eserleri zaten koruyamayacakları kanısını taşımaktaydılar.

Bu yüzden Osmanlı döneminde eski eserler konusunda koruma anlayışı gelişmediğine dair Batılıların gözlemlerine dayalı vesikalar mevcuttur. Çıkan heykellerin kasıtlı olarak parçalandığı, tarihi kalıntıların yeni binaların

yapımında kullanılacak malzemeler olarak görüldüğü ve kıymetlerinin bilinmediği gibi onların putperestlik eserleri olarak değerlendirildiğine dair örnekler oldukça fazladır.⁵ Eski eser anlayışının gelişmeye başladığı XIX. yüzyılda bile ibadete yönelik inanç sembelleri ile arkeolojik eserlerin ayrı tutulmasının önüne geçilememiştir. Daha açık bir ifadeyle inanç eserleri müze malzemesine dönüştürülemediği gibi arkeolojik eserler de pek ciddiye alınmamıştır. Haliyle kaçırılan eserlere birer taş gözüyle bakılıyor ve gitmesinde herhangi bir sakınca görülüyordu (Mülayim, 2009: 176). Eski eserlere yönelik bu bakış açısı yüzyıllarca devam etmiştir. XIX. yüzyıla geldiğinde bir taraftan bu anlayışın devamı olarak antik yerleşim bölgelerine Osmanlı Devleti göçmenleri iskân etmeye çalışırken diğer taraftan da korumacılık anlayışına yönelik yeni gelişmeler nedeniyle bu gibi olumsuz girişimlerin önüne geçilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nin Batılı güçler karşısında her alanda gerilemeye başlaması XVIII. yüzyıldan itibaren yaptığı savaşları kaybetmesinin yolunu açmıştır. Kaybedilen her savaş beraberinde toprak kayıplarını da getirmekteydi. Kaybedilen topraklarda yaşayan Müslüman Osmanlı tebaası da gerek dini nedenler gerek kaybedilen topraklarda hakim olan yeni yönetimlerin baskıları neticesinde yaşadığı toprakları terk etmek zorunda kalmıştır. XVIII. yüzyılın son çeyreğinde kitleselleşen ve XIX. yüzyıl boyunca da artarak korkunç bir hal alan göçler Anadolu'nun yerleşim yapısını değiştirmekte ve yeniden şekillendirmekteydi. Önceleri gelen göçmenler boş arazilere veya nüfusun kıt olduğu mevcut yerleşimlere iskân edilirken göçlerin arkasının bir türlü kesilmemesiyle göçmen yerleştirilecek arazi bulmak da giderek zorlaşmaktaydı. Arazi sıkıntısı yüzünden Anadolu ve Balkanlar'dan sonra iskân bölgeleri Ortadoğu, Akdeniz, Ege Adaları ve Kuzey Afrika'ya kadar geniş bir alana yayılmıştır.

Göçmen iskân edecek arazi yetersizliği yüzünden Osmanlı Devleti yeni araziler arayışına girmiş, yaylalar, meralar, ormanlık alanlar, kurutulan bataklıklar ve sahillere göçmenleri yerleştirmeye başlamıştı. Bu çabalar neticesinde Osmanlı Devleti'nin göçmen iskân etmek için terk edilmiş köylerle birlikte Anadolu'nun birçok yerinde arkeolojik değeri olan antik yerleşimleri de iskâna açtığı görülmektedir. Arkeolojik alanların tahrip veya yok edilmesinin önünü açan bu durumu engellemek amacıyla verilmiş

⁵ Bu eleştirel gözlemler hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Şahin 2007, s.104-107; Madran 1985, 505-508.

önemli çabalar da göze çarpmaktadır. Osmanlı döneminde verilen bu çabaların en güzel örneklerinden biri de Osman Hamdi Bey'in Side'ye göçmen iskân edilmesinin önüne geçilmesi için verdiği mücadeledir.

Osman Hamdi Bey Side'nin göçmen iskân edilerek daha da tahrip edilmesini engelleyebilmek için derhal harekete geçmiştir. Maarif Nezareti'ne müze müdürü olarak, Side'nin tarihi, kentin özellikleri, arkeoloji bilimi için önemi, buradaki insan yaşamına elverişsiz koşulları ve buranın tarihi değerleri gibi hususlardan bahsederek antik kentin korunması gerektiğini belirten bir dilekçe kaleme almıştır. Side ile birlikte Pamfilya'daki Perge, Silyon ve Aspendos antik yerleşimlerinin de aynı derecede korunmaya değer yerler olduğuna da dikkat çekmiştir. Buraların korunmasına dair incelemelerde bulunmak ve ne gibi tedbirlerin alınması gerektiğini belirlemek amacıyla bölgeye bir gezi yapmak için izin talebinde de bulunmuştur. Müze Müdürü Osman Hamdi Bey'in Maarif Nezareti'ne hitaben kaleme aldığı 27 Temmuz 1891 tarihli yazısı özetle şöyledir:

Antalya şehri, milattan 200 sene önce Bergama hükümdarlarından II. Attail (Attalos) kurduğu için şehir onun adına izafeten Attalia olarak adlandırılmıştır. Eski Antalya denilen şehre gelince: Çandarlı körfezinde vaki Hayme şehri ahalisinden bir kısmının milattan 600 sene önce göç ederek kurduğu yerdir ve buraya Side ismini vermişlerdir.

Side denize doğru uzanan bir dil üzerine kurulmuştur. Şu an elde edilen eserler göstermektedir ki çok daha büyük ve önemli bir şehirdir. Side'nin Yunanlılar ve sonradan Romalılar zamanlarında zenginlik ve ticaret bakımından büyük önem taşıdığı ve bu alanlarda çok şöhretli olduğu bilinmektedir.

Daha önce şehrin kenarında ve planda gayn (Ę) harfi ile işaretlenen yerde (bkz: EK-1) küçük bir su kaynağı bulunuyordu. Ancak buradaki su, ahalinin ihtiyaçlarına yetersiz olduğundan büyük kemerlerle civar dağlardan ve Manavgat çayından şehre su getirilmiştir.

Şimdi gerek şehrin etrafını ve gerek sur içerisinde kalan çoğu kısmını kuzey ve güney rüzgârlarının getirdiği kumlar istila etmiş ve hatta bazı yerlerde zarar görmüş yapılar üzerinde binlerce zakkum ve mersin ağaçları çıkarak bunlar bir orman haline gelmiştir. Bu durum Side'nin havasını oldukça bozmuştur ki Mayıs ayından Eylül ayı sonuna kadar, muhtemelen ateşli bir hastalık olan ve "fever pernepsiyos" diye tabir edilen gizli sıtmaya yakalanmaksızın burada yaşamak mümkün değildir. 1812 yılından beri o taraflara giden Avrupalı seyyahlar bölgenin sıtmasından, Side harabelerinin büyüklük ve pisliğinden

bahsetmişlerdir. Ancak buradaki tiyatro harabesinin düzgünlüğü ve mükemmel işçiliğini de övgüyle anlatmışlardır. ... Adı geçen seyyahlardan Danyel isminde birisi de göçmenlerin iskân edilmesi istenilen sur içinde sadece bir gün bulunduğu halde sıtmaya tutularak birkaç gün içinde ölmüştür.

Antalya şehri ile bahsedilen eski Side şehri arasında 80 kilometre uzunluğunda ve 1700 kilometrekare ölçülerinde bir ova bulunmaktadır. Bu ovayı Aksu ile Köprüsuyu kuzeyden güneye doğru 3 kısma ayırıp Antalya'dan Köprüsuyu'na kadar, yani ovanın iki kısmında çok sayıda çiftlikler var ise de ahali 6.000 nüfustan ibaret olup bunlar da Haziran'dan Eylül'e kadar yaylalara çıkmaktadırlar. Köprüsuyu ile Manavgat suyu arasında yani eski Side şehri tarafında ise hiçbir çiftlik yok denilse yerindedir.

Bu ova eskiden beri Pamfili (Pamfilya) Ovası adıyla anılmış olup, içinde büyük büyük çok sayıda şehir harabeleri vardır ki bunlar Osmanlı memleketlerinde görülen bütün harabelerin en iyi bir halde kalmış ve en güzel muhafaza edilmişleridir. En önemlileri Perge, Silyon, şimdi Belkis denilen Aspendos şehirlerinin harabeleri olup, mimarlık ve eski eserler bilimine ait günümüze kadar kalabilmiş eserler arasında çok büyük ve özel öneme sahiptirler. Bu nedenle bunların iyi muhafazasına itina etmek hükümetin önemli vazifelerindedir. Özellikle eski Aspendos şehrinde şimdi görülen tiyatro harabesinin büyüklük ve düzgünlüğüne muadil hiçbir yerde bir tiyatro harabesi mevcut olmayıp güya 15 yıl önce yapılmış gibi sapa sağlam durmaktadır.

Arz olunan bilgilerden de anlaşılacağı üzere gerek eski Side şehri ve gerek bu gibi diğer eski şehir harabeleri içine göçmenler iskan edildiği takdirde kadim harabelerin muhafazaları mümkün olmayacaktır. Ki bu durum, İzmir Vilayeti dahilinde Aydın Sancağı'na tabi Germencik Nahiyesi'nin Tekye Köyü'nde bulunan mabet ve tiyatro harabelerinin Çerkes göçmenler taraflarından ne derece tahribata uğratılmış bulunmasıyla da sabittir. Bununla beraber eski Side şehri etrafında havası ılımlı ve suyu ihtiyaçlara yeterli, velhasıl her suretle yaşama ve iskâna elverişli pek çok yer olduğundan, göçmenler oralara sevk edilirse Side harabelerine zarar verilmeyecektir. Ayrıca Asar-ı Atika Nizamnamesi hükümlerince muhafazaları gereken diğer bütün eski harabelerden taş kaldırılmasının önüne geçmek için gerekli uyarılar yapılarak bunların daima yerel hükümetlerin nezaret, dikkat ve muhafaza kararlarının altında bulundurulması lazım gelmektedir.

Osmanlı ülkesinde mevcut olan bütün eski şehirlerin ve çeşitli harabelerle mevcut eski eserlerin tarihleri bakımından, gerek Müze-yi Hümayun'da kurulmakta olan

kütüphaneyi süslediği beyan edilen eserlere ve gerek kendi kütüphanemde bulunan kitaplara müracaatla bilgi edinilebilmektedir. Yüce makamdan izin verilmesi durumunda tarihi araştırmalar ve tetkiklerle çalışma yapılarak, eserleri artırmak amacıyla eski eserlerin bulunduğu harabeleri ziyaret ve teftiş etmek istiyorum. Bu suretle de Müze-yi Hümayun'un gelişmesi ve durumunun iyileşmesine hizmet etmek, mevcut eserlerin iyi muhafaza edilmelerine ait vasıtaları sağlamak, incelemek ve arz etmek özel vazifelerimdenidir. Bu nedenle bazı harabeleri gezip görmek niyetinde olduğumdan Eylül ayı içinde İzmir taraflarıyla Ayasluğ, Antigonya ve Pamukkale'den Isparta'ya, oradan da Antalya'ya inerek yol üzerinde bulunan ve yukarıda zikrolunan Pamfilya Ovası'ndaki şehirlerin harabelerini ziyaret ve teftiş edeceğim. Sonra deniz yoluyla Güllük İskelesi'ne gelip Balat, İstiratonis ve Likya harabelerini de ziyaret ederek gereken tedbirleri almak ve oradan Aydın'a, takiben yine İzmir yoluyla İstanbul'a dönmek üzere 1 ay müddetle seyahat izni istemekteyim.

Müze-yi Hümayun Müdürü Hamdi (BOA. İ. DH. nr. 1242/97340: 3).

Osman Hamdi Bey'in bu isteği üzerine Maarif-i Nezareti fazla zaman geçirmeksizin hem müze müdürlüğü hem de Babıâli ile konuya dair gerekli yazışmaları yapmıştır. Bu yazışmalar neticesinde durumun incelenmesi için Osman Hamdi Bey'in istediği gerekli izin verilmiştir (BOA. MF. MKT. nr. 129/117).

Sadrızamlıktan Maarif-i Nezareti'ne gönderilen yazıya göre, sur içinde ve deniz kenarında bulunup yapısı ve düzeni zamanla tahrip olarak şu anda bazı yapılar ve büyük harabelerinden ibaret kalan eski Antalya Kasabası'na (Side) Müslüman göçmenler sevk ve iskânı kararlaştırıldığı ancak orada eski eserler olduğu ser-askerlik tarafından bildirilmişti. Bu bildirimle birlikte Babıâli, göçmen iskânı yapılması hususunda öncelikle inceleme yapılarak müzeye yarayacak eski eserlerin araştırılıp seçilerek neticesinin kendilerine rapor edilmesi istemiştir. Sadrızamlıktan yapılan bu istek üzerine maarif nazırının imzasıyla gelen 1 Eylül 1891 tarihli yazıda müze müdürlüğü ile haberleşildiği, Side'de devasa harabeler bulunduğu, bunların mimari ve eski eserler bilimi bakımından büyük öneme sahip oldukları teyit edilmekteydi. Yine yazıya, gerek bunları ve gerek o civarda bulunan diğer harabeleri bizzat görüp iyi korunmaları için gerekenleri araştırmak üzere 1 ay süreyle müze müdürlüğünün oralarda keşif gezisi yapmasına izin verilmesi hakkında müdüriyet tarafından düzenlenen rapor ile iki adet tutanak da iliştilmişti. Bu belgeyi referans alan Maarif Nezareti Side'nin havasının gayet ağır olduğu ve

göçmenlerin iskânına kesinlikle elverişsiz olduğunu da bildirmekteydi (BOA. MF. MKT. nr. 130/69; BOA. İ. DH. nr. 1242/97340: 4).

Maarif Nezareti'nin görüşleri doğrultusunda sadrazam tarafından kaleme alınan ve arz edilen yazıya göre Side'ye göçmen iskânının yapılmamasına karar verilmişti. Söz konusu sadaret yazısı özetle aşağıdaki gibidir:

Şimdiki halde bazı bina ve büyük harabelerinden ibaret kalan eski Antalya Kasabası'na (Side) Müslüman göçmenlerin sevk ve iskânı kararlaştırılmış olmasına rağmen orada eski eserler bulunduğu Ser-askerlik makamından gönderilen yazıdan anlaşılmıştı. Bu nedenle göçmen iskân etmek için izin vermeden önce müzeye yarayacak eski eserlerin araştırılıp seçilerek neticesinin Maarif Nezareti'ne havalesi Şura-yı Devlet'ten istenmişti. Bunun üzerine Maarif Nezareti ile cereyan eden haberleşmeye ait izin belgesi cevabında Side'de bulunan şehir harabeleri mimari ve eski eserler bilimi bakımından büyük öneme sahip olduklarından bunları ve o civarda bulunan diğer harabeleri bizzat görüp iyi korunmaları gereğini araştırmak üzere 1 ay süreyle oralarda keşif gezisi yapmasına izin verilmesi hakkında müze müdürü beyefendi hazretleri tarafından düzenlenen rapor ile iki adet tutanağın gönderildiği beyan edilmişti. Kabul edilerek imzalanmasını arz ederim

Sadrazam (BOA. İ. DH. nr. 1242/97340: 5).

Babıâli'nin, Müze müdürü Osman Hamdi Bey'in dilekçesinin kabul edildiğine dair bu yazısının üzerine Maarif Nezareti 17 Eylül 1891'de müze müdürlüğüne Antalya ve civarındaki harabeleri bizzat gezerek mevcut olan eski eserlerin iyi korunmaları koşullarını araştırmak amacıyla bölgeye gitmek için istenen 1 aylık izin isteklerinin kabul edildiğini bildirmiştir (BOA. MF. MKT. nr. 130/112).

Gerekli izni alan Osman Hamdi Bey dilekçesinde, Side'ye gidiş ve dönüş için yapmayı düşündüğü yolculuk güzergâhı ile ilgili bilgiler de vermektedir. İznik, Efes, Pamukkale ve Isparta üzerinden Antalya'ya incek olan Osman Hamdi Bey'in seyahat planına bakıldığında Antalya'nın doğusundaki antik kentleri de incelemek istediği anlaşılmaktadır. Side'ye ulaştıktan sonra dönüş güzergâhının sahil kısmından yapılacağı da açıktır. Çünkü dilekçede, dönüş yolculuğu sırasında Likya Bölgesi ile Ege kıyılarındaki bazı antik kentlerin ziyaret edileceği de belirtilmektedir. Bu bölgelerden Aydın'a ulaşacak olan Osman Hamdi Bey'in İzmir'den deniz yoluyla başkente döneceği de kaydedilmiştir. Bu inceleme ve araştırma gezisinin sonuçları hakkında herhangi bir rapora rastlanılamasa da müze müdürünün dilekçesinde kaleme aldığı Side'ye dair bilgilerden

anlaşıldığına göre Side'de göçmen iskân edilmemesi için elinden geleni yaptığı düşünülmektedir.

Bütün bu çabalara rağmen Side göçmen iskânından nasibini almış koruma çalışmaları pek de başarılı olamamıştır. Çünkü Antalya XIX. yüzyılın sonlarında ve XX. yüzyılın başlarında Girit göçmenlerinin yoğun olarak iskân edildiği bölgelerden biridir. Kent merkezi ve civardaki yerler dolduktan sonra göçmen iskân edilen daha uzak noktalardan biri de Manavgat tarafları olmuştur. Göçmenlerin yerleşmeleri için 1900 yılı başlarında gerekli evler yapıldıktan sonra Eski Antalya (Side), Çakallık ve Manavgat'ta birer göçmen köyü meydana getirilmişti (BOA. DH. MKT. nr. 2312/80; BOA. DH. MKT. nr. 2427/120). Eski Antalya'da (Side) harabelerin ortasında kurulan köye de Selimiye adı verilmiştir (BOA. DH. MKT. nr. 2427/120; BOA. DH. MKT. nr. 2442/16).

IV. SONUÇ

Çağlar boyunca önemli uygarlık ve kültürlere ev sahipliği yapan Anadolu ve Ortadoğu coğrafyasının son hâkim imparatorluğu olan Osmanlı Devleti bu coğrafyaların kültürel zenginliklerinin de mirasçısı olmuştu. Ancak bu kültürel zenginliklerin korunması ve bilim dünyasındaki hak ettiği yeri alması konusunda gerekli özenin gösterilmemesi Osmanlı coğrafyasında yaşanan eski eser soygununun ve tahribatının da nedenlerinden birini oluşturmaktaydı. Bu sebeple XIX. yüzyılda Batılılar tarafından çok sayıda eser yurtdışına kaçırılırken, birçok antik kent de ya kaderine terk edilmiş ya da yerleşime açılarak tahrip edilmiştir. Bu tarihi mirasın sahiplenilmesi ve gereken çalışmaların yapılması ancak Osmanlı aydınlanmasının temellerinin atıldığı Tanzimat Dönemi ile birlikte başlayacaktır.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında eski eserlerin korunmasına dair bilincin ortaya çıkmasından sonra çok önemli başarılarla imza atılmıştı. Batılıların yaptığı eski eser kaçakçılığının önüne geçmek ve kazıları yasal bir temele oturarak eserlerin ülkede kalmasını sağlamak amacıyla verilen mücadeleler büyük oranda başarılı olmuştu. Hem çıkarılan eski eser nizamnameleriyle yabancıların yaptığı kazılardan elde edilen eserlerin yurtdışına çıkarılmasının önüne geçilmiş hem de kurulan Müze-yi Hümayun eliyle önemli kazılara imza atılmıştı. Arkeolojik faaliyetlerin yeni olduğu ve birçok antik yerleşimin bulunduğu Osmanlı Devleti'nde ülkenin her yerinde kazı yapmak mümkün değildi. Ancak korumacılık anlayışıyla hareket edenlerin başında gelen Müze-yi Hümayun müdürü Osman Hamdi Bey kazı

yapılamayan yerlerin de korunarak geleceğe ulaşması için mücadele ediyordu. Bu nedenle Side'de göçmen iskânının önüne geçmek amacıyla gerekli incelemelerin yapılmasını bizzat üstelenmek istemiş ve bir araştırma gezisi için istediği izni almıştı. Side'nin arkeoloji bilimi için önemini ortaya koymaya çalışan Osman Hamdi Bey'in göçmen iskânını engellemek için verdiği mücadele maalesef başarılı olamamıştır. Bununla birlikte Side'ye dair Türk arkeoloji otoritelerinin elinden ilk bilgiler kaleme alınmış ve Side'nin korunması için örnek bir mücadele verilmiş olması da tarihsel bir öneme sahiptir.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Mektubi Kalemi Evrakı (BOA. DH. MKT.)
nr. 2312/80;
nr. 2427/120;
nr. 2442/16

Başbakanlık Osmanlı Arşivi İdare Kalemi Evrakı (BOA. İ. DH.)
nr. 1242/97340

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maarif Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı (BOA. MF. MKT.)
nr. 129-117.
nr. 130-69.
nr. 130-112.

- AKIN, Nur. (1993), "Osman Hamdi Bey, Âsâr-ı Atika Nizamnamesi ve Dönemin Koruma Anlayışı Üzerine", *Osman Hamdi Bey ve Dönemi Sempozyumu*, 17-18 Aralık 1992, ss. 233-239.
- ALANYALI, Hüseyin Sabri. (2011), "Side'nin Roma Dönemi Panteonu", *Anadolu / Anatolia*, S. 37, ss. 75-92.
- CEZAR, Mustafa. (1995), *Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi I*, Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayınları, İstanbul.
- DÜSTUR, *Birinci Tertib*, cilt. 6, (1939), Devlet Matbaası, Ankara.
- ELDEM, Edhem. (2004), "Osman Hamdi Bey ve Oryantalizm", *Dipnot*, S. 2, ss. 39-67.
- EPIKMAN, Refik. (1967), *Osman Hamdi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- ERCENK, Giray. (1992), "Pamphylia Bölgesi ve Çevresi Eski Yol Sistemi", *Bellekten*, cilt. LVI, S. 216, ss. 361-370.
- EYİCE, Semavi. (2002), "Side'de Bir Bizans Hastanesi mi?", *Adalya*, S. V, ss. 153-162.
- KOÇ, Zeynel. (2008), *Taşınmaz Kültürel Miras Yönetimi ve Mali Teşvikler*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.
- KUNDAKÇI, Gül E. (2002), "19. Yüzyılda Anadolu Arkeolojisine ve Eskiçağ Tarihine Genel Yaklaşım", *XIII. Türk Tarih Kongresi*, 4.-8. Ekim 1999, cilt. III, ss. 1083-1094.
- KURULOĞLU, Fehim. (2010), "Osmanlı Devleti'nde Müzecilik", *Tarih Okulu*, S. VI, ss. 45-61.
- MADRAN, Emre. (1985), "Osmanlı Devleti'nde Eski Eser ve Onarım Üzerine Gözlemler", *Bellekten*, cilt. XLIX, S. 195, ss. 503-543.
- MANSEL, Arif Müfid. (1999), *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- _____ (1967), *Side Kılavuzu*, Türk tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- MUMCU, Ahmet. (1969), "Eski Eserler Hukuku ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt. XXVI, S. 3-4, ss. 45-78.

- MUŞMAL, Hüseyin. (2009a), *Osmanlı Devleti'nin Eski Eser Politikası Konya Vilayeti Örneği (1876-1914)*, Kömen Yayınları, Konya.
- _____ (2009b), "Anadolu'nun İlk Eski Eser (Arkeoloji) Müzesi: Konya Âsâr-ı Atika Müzesi'nin Kuruluşu", *Tarihin Peşinde*, S. 1, ss. 121-142.
- MÜLAYİM, Selçuk. (2009), "Kronolojik Notlarıyla 19. Yüzyıl Osmanlı Müzeciliği", *Osmanlı Araştırmaları*, cilt. XXXIV, ss. 175-201.
- OGAN, Aziz . (1949), "İstanbul Müzeleri Müdürü Halil Etem Merhumun Şahsiyeti", *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, S. V, ss. 247-251.
- ÖNDER, Mehmet. (1990), "Anadolu'da Eski Eser Kaçakçılığı ve Kültür Soygunu", *Erdem*, cilt.6, S. 17, 481-493.
- Öz, Tahsin. (1948), "Ahmet Fethi Paşa ve Müzeler", *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, S. V, ss. 1-15.
- ÖZHANLI, Mehmet-FIRAT, Murat. (2011), "Side Unguentariumları Işığında Dini Kapların Kullanım Alanları Üzerindeki Etkileri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 23, ss. 7-30.
- ÖZKAN, Süleyman. (2004), "Osmanlı Devleti'nde Eski Eser Koleksiyonculuğu", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, cilt. XIX, S. 2, ss. 65-86.
- SEVİN, Veli. (2003), *Anadolu Arkeolojisi*, Der Yayınları, İstanbul.
- ŞAHİN, Gürsoy. (2007), "Avrupalıların Osmanlı Ülkesindeki Eski Eserlerle İlgili İzlenimleri ve Osmanlı Müzeciliği", *Ankara Üniversitesi Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt. 26, S. 42, ss. 101-124.
- ŞİMŞEK, Fatma-DİNÇ, Güven. (2009), "XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Eski Eser Anlayışının Doğuşu ve Bu Alanda Uygulanan Politikalar", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 16, ss. 101-127.
- TEXİER, Charles. (2002), *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, (çev. Ali Suat), Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Yayınları, İstanbul.
- YILDIRIM, Recep-MARTAL, Abdullah. (2002), "Osmanlı Yönetiminin Arkeolojik Eserlere Bakış Açısı", *XIII. Türk Tarih Kongresi*, 4-8 Ekim 1999, cilt. III, ss. 10951-102.

EKLER

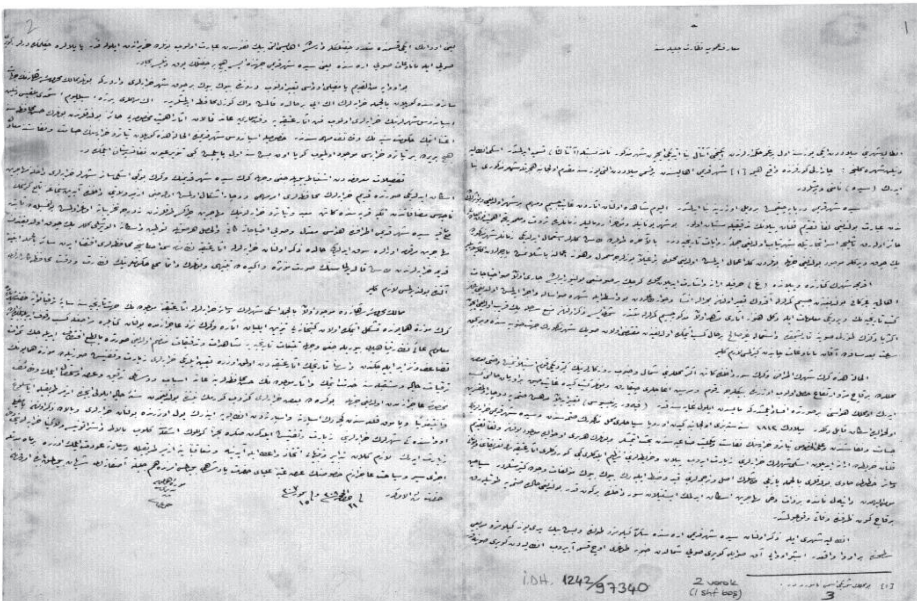
EK-1: Side'nin antik yerleşim planı



EK-2: Pamfilya bölgesi haritası



EK-3: Müze-yi Hümayun müdürü Osman Hamdi Bey tarafından Maarif Nezaretine yazılan 15 Temmuz 1307 (27 Temmuz 1891) tarihli dilekçe.



IDH.01242

GİRİŞİMCİLİĞİN BELİRLEYENİ OLARAK GİRİŞİMSSEL ÖZ-YETERLİLİK¹

Serdar YENER²
Sultan SALUR³

Atıf/©: Yener, Serdar ve Salur, Sultan (2017). Girişimciliğin Belirleyeni Olarak Girişimsel Öz-yeterlilik. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.1337-1354

Özet Girişimciliğin gelişmiş ülkelerde ekonominin itici gücü olduğu istatistiklerde ortaya konulmaktadır. Gelişmiş ülkelerde istihdamın yarısından fazlasını girişimcilik faaliyetleri oluşturmaktadır. Son yıllarda girişimciliğin belirleyeni üzerine yapılan çalışmalarda bağlamsal faktörlere bir yönelim söz konusudur. Bağlamsal faktörlerin girişimciliği etkileme mekanizması olan girişimsel öz-yeterlilik Bandura'nın öz-yeterlilik çalışmalarından sonra ilgi çekmeye başlamıştır. Krueger'in girişimsel sürecin dinamiği olarak girişimsel niyeti ve arzuyu bağlamsal faktörler yoluyla ortaya koyması öz yeterlilik tanınının girişimsel öz-yeterlilik şeklinde değişmesine neden olmuştur. Planlanmış davranışlar modelinde Ajzen ve Fishbein davranışın sonuçlarının bireylerin göstereceği çaba ve performansı etkilediğini ifade etmektedir. Bireylerin davranışlarının sonuçlarını tahmin etme mekanizması olarak normların rol oynadığı göz önüne alınırsa bağlamsal faktörlerin girişimsel öz-yeterlilik üzerinden girişimcilik davranışını etkilediği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Girişimsel Öz-yeterlilik, Girişimcilik, Norm

Makale Geliş Tarihi: 29.08.2017/ Makale Kabul Tarihi: 31.10.2017

¹ Bu çalışma, 19-21 Ekim 2017 tarihleri arasında Kastamonu Üniversitesinde düzenlenen "3. Uluslararası Kafkasya Ortasya Dış Ticaret ve Lojistik Kongresi" 'nde Dr. Serdar YENER ve Dr. Sultan SALUR tarafından sunulan "Girişimciliğin Belirleyeni Olarak Girişimsel Öz-yeterlilik" "Entrepreneurial Self Efficacy As Predictors Of Entrepreneurship" adlı tam metnin geliştirilmiş halidir.

² Yrd. Doç.Dr., Sinop Üniversitesi, Boyabat İİBF, İşletme Bölümü, serdaryener@sinop.edu.tr

³ Yrd. Doç. Dr. Sinop Üniversitesi, Boyabat İİBF, İktisat Bölümü, ssalur@sinop.edu.tr

Entrepreneurial Self Efficacy As Predictor of Entrepreneurship

Citation/©: Yener, Serdar ve Salur, Sultan (2017). *Entrepreneurial Self Efficacy As Predictor Of Entrepreneurship*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp.1337-1354

Abstract. *It is revealed in statistics that entrepreneurship is the impetus of economy in developed countries. More than half of the employment is created by entrepreneurship in developed countries. There is trend of working on contextual factors as predictors of entrepreneurship in recent years. Entrepreneurial self efficacy as mechanism of action draws attention especially after Bandura's Self efficacy studies. Krueger's findings that reveal contextual factors as predictor of entrepreneurial intent and desire caused to change the meaning of self efficacy as entrepreneurial self efficacy. Ajzen and Fishbein suggest that the desire and performance of individual are predicted by outcomes of behaviors in model of planned behavior. Within the context of the individuals' anticipating mechanism is predicted by norms it is thought that contextual factors predict entrepreneurial behavior via entrepreneurial self efficacy.*

Keywords: *Entrepreneurial self efficacy, entrepreneurship, norm.*

I. GİRİŞ

Son yıllarda girişimcilik örneklerinde başarı ve başarısızlıkları karşılaştırırken kişilik faktörlerinin yanında bağlamsal faktörlerin de dikkate alındığı görülmektedir. Örneğin kontrol odağı gibi psikolojik faktörlerin girişimciliği her türlü çevre ve bağlamda açıklayamaması (Chao vd., 1998: 299) araştırmacıları girişimciliğe farklı boyutlardan bakmaya itmiştir. Bu çerçevede sosyo-bilişsel yaklaşıma dayandırılan ve bireyle çevresinin etkileşiminin bireyin girişimsel karar verme sürecini etkilediğini ifade eden girişimsel öz-yeterlilik modeli (Baron, 2004:228) girişimcilik davranışına bağlamsal ve çevresel bir bakış açısı sunmaktadır.

Girişimciliği açıklama sürecinde bağlamsal ve çevresel faktörlerin gerekliliğini ispat eden bir diğer sonuç Küresel Girişimcilik Raporunun (GEM, 2017: 43) ortaya koyduğu verilerdir. Gelişmişlik düzeyi olarak faktör, etkinlik ve yenilik güdümlü ekonomiler olarak ayrılan ülkelerde girişimcilik faaliyetlerinin GSMH' ya olan etkisinin bariz sonuçlarla farklılaşması bağlamsal ve çevresel faktörlerin yadsınamaz etkisini ortaya koymaktadır. Örneğin Afrika ve Kuzey Amerika ülkelerinde girişimciliğin bireylere sunduğu toplumsal statü ve finansal katkılarından dolayı çalışan nüfusun dörtte üçü tarafından cazip olarak görülmesine rağmen Güney Amerika ve Avrupa' da bu oran yarı yarıyadır. Kültürler içinde farklılaşma kıta içindeki ülkelerdeki algı farklılığında da gözler önüne serilmektedir. Burkina Faso ve Mısır yüzde doksanlar oranında girişimciliği en cazip çalışma şekli olarak görürken Hırvatistan da bu oran yüzde kırklara düşmektedir (GEM, 2017:

136). Küresel Girişimcilik Raporları bireylerin algılarının ve karar verme süreçlerinin çevresel faktörler, kültür, eğitim vb. unsurlar tarafından etkilendiğini gözler önüne sermektedir. Raporda girişimsel başarısızlık korkusunun başarısızlık korkusu bağlamsal faktörler, kanunlar ve yönetmelikler, sosyal normlar sonucu ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Aynı raporda girişimsel fırsatların tespitinde farklı gelişmişlik düzeyindeki ülkelerde anlamlı farklılığın olmadığına ortaya konulması girişimsel başarısızlık korkusunu olumsuz etkileyeceği düşünülen girişimsel özyeterliliğin dikkate alınmasını gerektirmektedir.

Girişimsel öz-yeterlilik bireylerin girişimcilik süreçlerinde başarıya ve bilişlerini kontrol etmelerine yönelik yeterlilik inanışları olarak tanımlanmaktadır. Bağlamsal faktörler ve çevresel etkenlerin bireylerin girişimcilik niyet ve davranışlarını etkileme mekanizmasını açıklama aracı olarak kullanılan girişimsel öz-yeterlilik birçok çalışmaya konu olmaktadır (Drnovsek vd., 2009: 332). Bireylerin kişiliğinin ve içinde bulunduğu çevrenin etkileşiminin bireylerin niyet ve davranışlarını etkilediğini ifade eden Boyd ve Vozikis (1994: 64) girişimcilik davranışlarını açıklamak için girişimsel öz-yeterlilik modelinin kullanılması gerektiğini ifade etmektedirler. Bağlamsal faktörlerin girişimsel davranışlarda etkin olduğunun ifade edilmesi çok eskilere gitmektedir. Hatta Shapero (1982: 78) girişimsel olay kuramında (Entrepreneurial Event) girişimin bağlamsal ve sosyo-kültürel faktörlerin etkileşiminin bir sonucu olduğunu ifade etmiştir. Bağlamsal faktörlerin bireylerin algıları üzerinde değerler yoluyla etkin olduğu, değerlerin ise sosyal ve kültürel aktarımla bireylere geçtiği ifade edilmektedir. Bağlamsal faktörler genel olarak girişimciliğe yola açan bireyin yaşamında geçirmiş olduğu deneyimler kastedilmektedir. Bireyin işini kaybetmesi, orta yaş sendromu, finansal kriz yaşaması, geçmiş deneyimleri ve o an için başarıya ilişkin algıları bireylerin girişimcilik davranışları üzerinde etkili olabilmektedir (Elfving, 2009: 25). Bağlamsal ve sosyokültürel faktörlerin bireyin girişimsel davranışları üzerindeki etkisinden yola çıkarak Krueger (1993: 94) girişimsel niyet modelini önermiştir. Aşağıda detaylı bir şekilde açıklanacağı üzere, bireyin herhangi bir fırsatı gördüğünde gerçekleşme ve başarıya ilişkin değerlendirmeleri ve arzusunun bireyin girişimciliğini yordayabileceği düşünülmektedir. Modelin temelinde algılanan sosyal normlar ve girişimsel öz-yeterlilik algısının bireyin girişim niyetine yönelik değerlendirme ve arzusunun yordadığı ifade edilmektedir (Krueger ve Brazeal, 1994: 4). Bununla birlikte sosyal normların

girişimciliği her zaman etkilemediğini ifade eden Kruegel vd. (2000: 425) bunun kültürlere göre değişebildiğini söylemektedir. Kruegel bazı kültürlerde sosyal normların girişim niyetini ve davranışlarını destekleyici bir rol üstlendiğini ifade ederken bazı kültürlerde bunun anlamlı etkisinin görülmediğini belirtmektedir.

Ajzen ve Fishbein'in planlanmış davranışlar modelinde bireylerin geçmiş deneyimleri ve bilişsel süreçleri sonucu geleceğe yönelik tahminlerinin niyet ve davranışlarını etkilediği ifade edilmektedir (Ajzen ve Fishbein, 2005: 31). Bireylerin niyet ve davranışlarının içinde yaşadığı çevrenin sosyal normları ve kültüründen etkilendiği göz önüne alındığında, bu çalışmada planlanmış davranışlar modeli çerçevesinde bireylerin girişimsel öz-yeterliliklerinin bağlamsal ve çevresel olarak değişebileceği ve bunun girişimcilik davranışlarını etkileyebileceği önerilmektedir. Literatür taraması sonucunda elde edilen verilere göre araştırma modeli olarak girişimsel öz-yeterlilik algısının girişimcilik davranışlarını yordayabileceği düşünülmüş olup ispatlanmaya çalışılmıştır.

II. LİTERATÜR TARAMASI

A. Girişimci ve Karar Verme Süreci

Girişimcilik faaliyetlerinin ülkelerin ekonomilerindeki yadsınamaz rolü girişimcinin ve girişimsel karar verme sürecinin tanımlanmasını gerekli kılmaktadır (Ivanova ve Gibcus, 2003: 7). Girişimciler oluşturdukları katma değerle;

- İstihdam oranlarını arttırmakta,
- Bölgelerin uyum ve ilişkisini sağlayarak sürdürülebilir rekabet avantajına katkı sağlamakta,
- Ekonomik faaliyetlerde yenilik ve farklılaşmayı sağlamakta,
- Sosyal yapının istikrarını sağlayarak toplumu bütünleştirmekte,
- Bilgi temelli toplum için yeni teknolojileri sağlamaktadırlar (Ivanova ve Gibcus, 2003).

Girişimci içinde bulunduğu çevrede üstlendiği farklı rollerle ve oluşturduğu bu etkilerle birkaç farklı boyuttan tanımlanabilmektedir. Girişimci;

- **Koordine Edici:** Üretim faktörlerini bir araya getirerek (Say, 1817) bunları eşgüdümlü bir şekilde kullanan pazarın çekirdeği olarak tanımlanmaktadır. Girişimci ayrıca tüketici ve üreticinin istek ve

davranışlarının uyumlaştırıcısıdır (Connell, 1999). Say tarafından üretim faktörlerinin dördüncüsü olarak tanımlanan girişimci riski alan faktör olarak diğer faktörleri harekete geçirir.

- **Arabulucu, Müzakereci:** Schumpeter (1934, 43) girişimciyi pazarın dengesini sağlayan faktör olarak tanımlarken, Kirzner (1973: 44) fırsatları ve üretim faktörlerini keşfedip aynı platformda buluşturan faktör olarak tanımlamaktadır.
- **Yenilikçi:** Değişen ve gelişen pazarda ortaya çıkan ihtiyaçları gözlemleyerek mevcut kaynakların daha verimli kullanılmasıyla yenilikçi çözümler üreterek pazarın dengesini sağlayan kişi olarak tanımlanmaktadır (Drucker, 1985: 253).
- **Belirsizlikle Mücadele Eden:** Girişimci belirli bir şekilde aldığı veya ürettiği ürünün belirsiz bir şekilde satma niyetiyle kulis yaparak, algı ve niyet oluşturan kişi olarak tanımlanmaktadır (Casson, 1982: 44). Knight (1921: 44) girişimcinin belirsizlikle mücadele etme mekanizmasının verimli ve etkin üretim veya değişim sürecinden geçtiğini ifade etmektedir.

Girişimcinin özelliklerini psikolojik olarak tanımlamak için başarı ihtiyacı (McClelland, 1967: 43), Bağımsızlık ve Kontrol arzusu (Campbell, 1992: 24), Bireysellik (Sexton ve Bowman, 1985: 131), Kontrol Odağı (Rotter, 1966: 44), Odaklanma ve Başarı yeteneği (Levander ve Raccuia, 2001: 45), Optimizm (McGrath vd., 1992: 119) gibi modeller araştırılmıştır. Bunun yanında yukarıda ifade edilen bireysel özelliklerin girişimciliği tanımlamakta genellenememesi bilişsel süreçleri ele almayı gerekli kılmıştır (Baron, 1998: 278). Girişimsel karar verme sürecinde başarılı girişimcilerin nasıl karar aldıkları merak konusu olmaya başlamıştır (Busenitz ve Barner, 1997: 13). Girişimsel öz-yeterlilik de bu çerçevede girişimcinin karar verme sürecinde önemli ve etkin bir faktör olarak görülmektedir (Koen vd., 2000: 4).

Girişimsel karar verme de modeller klasik rasyonel yaklaşım, ilişkili rasyonel yaklaşım, Neoklasik rasyonel yaklaşım çerçevesinde şekillenmektedir. Klasik rasyonel yaklaşımda, bireylerin içinde bulunduğu çevreyi tanımlarının karar verme sürecindeki inanışlarını ve önyargılarını etkilediği ifade edilmektedir (Simon, 1979: 495). İçinde bulunduğu çevreyle etkileşimi yüksek olan ve çevrenin normlarını yansıtan bireylerin klasik rasyonelite yaklaşımına göre girişimsel kararlarında bunu yansıtacağı düşünülmektedir. Çevrenin değişmesi ve belirsizliğin artmasıyla klasik rasyonel yaklaşımına göre karar veremeyen girişimci farklı dinamiklerin etkisiyle karar verme sürecini şekillendirmesi ilişkisel rasyonelite yaklaşımını tanımlamaktadır.

İlişkisel rasyonalite modelinde bireylerin bağlamsal ve çevresel faktörlerin etkileşiminde kendilerini en fazla memnun edecek kararı alacakları düşünülür. İlişkisel rasyonalite modelinde belirsizliğin azaltılarak pazardaki faktörlerin tümünün kontrolü amaçlanmaktadır. İlişkisel rasyonalite modelinde karar verme sürecinde uzmanlardan yararlanılabilir. Bu süreç bireylerin bağlamsal ve çevresel faktörlerden etkilenen öz-yeterlilik algılarının girişimsel karar verme sürecini etkilemesinde kullanılabilir. Bağlamsal ve çevresel faktörleri dikkate alan girişimci kendisini en fazla memnun edecek kararı almaya çalışır. Neoklasik yaklaşım ilişkisel klasik yaklaşım gibi bireylerin esnek ve değişken Pazar koşullarında zaman ve bilgi kısıtlarına rağmen durumlarına en uygun kararı fayda-maliyet analizi, SWOT analizi vb. analizlerle aldığını ifade etmektedir (Simon, 1979: 499). Bu açıdan birey kendi güçlü yanlarını değerlendirirken girişimsel öz-yeterlilik algısından etkilenmektedir.

B. Planlanmış Davranışlar Modeli

Planlanmış davranışlar modelinde (Ajzen ve Fishbein, 2005: 31), bireylerin herhangi bir davranış sonucunda öngördüğü hedeflerin, olumlu-olumsuz sonuçların, iç ve dış ödüllerin bireylerin motivasyonlarını ve çabalarını etkilediği ifade edilmektedir. Bundan dolayı bireylerin sonuçlara göre davranış sergilediği düşünülür. Kültürlerde yerleşmiş normlara göre hangi davranışların bireylere olumlu getirisinin olacağı hangilerinin olmayacağı bu normlar çerçevesinde şekillenmektedir. Sosyal normlar, bireyin sosyal yaşamındaki (iş, aile, arkadaş çevresinde) değerlendirmelerine göre davranışlarının belirleyiciler olarak rol oynamaktadırlar. Sosyal normlar herhangi bir kültürde arzulanan davranışları yansıttığı için referanslar içerir. Kickul ve Krueger (2004: 609) sosyal normların bireylerin davranışlarını belirleyen yapılar içerdiğini ifade etmektedir. Sosyal normların girişimcilik davranışları üzerindeki etkisi olduğu varsayılırken normların kültürlere göre ve kültür içinde farklılaşmasından dolayı ölçümünün kolay olmaması sorun teşkil etmektedir. Örneğin bireysel toplumlardan bir tanesi olan Amerikan toplumunda bireyler için girişimcilik bireysel başarı ve takdir edilmenin yolu olması nedeniyle arzu edilen bir davranış türüdür. Bunun yanında Finlandiya'da bireysel girişimcilik davranışlarının hoş karşılanmasının yanında kıskanıldığı ifade edilmektedir (Elfving, 2009; 29, Carsrud vd., 2007: 34). Bunun yanında ABD'de başarısızlık dünyanın sonu gibi görülmemekle birlikte öğrenme sürecinin bir parçası olarak kabul edilmektedir (Edmondson, 2004: 40, Shapero, 1975: 79). Bununla birlikte

Carsrud vd. (2007: 45) Avustralya ve Finlandiya gibi ülkelerde bireylerin girişimcilik davranışlarının başarısız olması durumunda ömür boyu başarısız olarak etiketlendikleri ifade edilmektedir. Bu durumun oluşturacağı olumsuz öz-yeterlilik algısı ve olumsuz inanışların yanında oluşturacağı sosyal algıyla girişimcinin kaynaklara erişimi de kısıtlanmaktadır. Sosyal normların girişimciliğin başarısını doğrudan veya dolaylı etkilemesi bu mekanizmayla açıklanabilmektedir. Finlandiya kültüründe çok başarının içinde illegal unsurların barındırıldığı düşünülmektedir. Bunun yanında Latin kültüründe ise girişimci ne kadar başarılı olursa olsun idare eder seviyesi kadar değerlendirilmektedir. Bryant ve Bryant (1998: 115) sosyal normların değişmesiyle birlikte girişimsel davranışlara bakış açısının da değişebileceğini ifade etmektedir. Normlarla birlikte normların toplum içinde kaynak bulunduğu referans gruplarının da önemli olduğu ifade edilmektedir. Bu açıdan girişimci için referans grupları girişimcilik deneyimini yaşamış aile bireyleri, iş arkadaşları olabilir. Sosyal normların türlerinin de girişimsel davranış üzerinde farklı etkileri olduğu ifade edilmektedir. Kültürlere göre bireyin davranışlarında referans olan grubun normlarına göre hareket edildiğinde birey referans gruptan herhangi birinin davranışını modelleyerek aynı şekilde davranırsa aynı sonuçları alabileceğini düşünür (Shapero, 1975: 81). Planlanmış davranışlar modeli girişimsel niyet ve davranışların sosyal normlar çerçevesinde açıklanmasını sağlamaktadır. Kuram bireylerin belirli bir kültürde sonuçlarını bildiği davranışları yapma eğilimi olduğunu önermektedir. Diğer bir ifadeyle bireylerin beklediği sonuçları ortaya çıkaracak davranışları sergilediği düşünülmektedir. Burada hedeflerin veya amaçların birey için ne ifade ettiği önemlidir. Bazen aynı anda iki farklı davranışı gerektiren iki farklı hedef söz konusu olduğunda bireyler için baskın olan hedefe yönelik davranış daha ağırlık kazanır (Bagozzi ve Dholakia, 1999: 21). Araştırmacılar buna amaçların hiyerarşisi adını vermektedir. Hedeflenen amaçlar farklı yaşam alanlarıyla ilgili olabileceği gibi aynı yaşam alanına ilişkin amaçlarında hiyerarşisi söz konusu olabilmektedir. Bireyin girişimsel öz-yeterlilik algısında sürekli devam eden dinamik bir değerlendirme söz konusudur. Bireyin ilgili girişimsel alandaki öz-yeterliliği, güveni ve değerlendirmeleri yüksek olduğunda girişimin olabirliğinin yüksek olacağı, olabirliğinin yüksek olması sonucunda girişim arzu ve çabasının da yüksek olacağı düşünülmektedir.

C. Girişimsel Öz-yeterlilik

Girişimsel öz-yeterlilik alanyazında farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Baum vd. (2001) girişimsel öz-yeterliliği bireylerin herhangi bir işteki özgüveni olarak tanımlamaktadır. Luthans vd. (2000: 98) girişimsel öz-yeterliliği bireylerin bilişsel, zihinsel süreç ve davranışsal olarak ustalık seviyesi olarak tanımlamakta ve bireylerin bu ustalığı sayesinde karşılaştığı durumlarda çabuk karar vererek etkin ve verimli sonuçlar aldığını ifade etmektedir. Girişimsel öz-yeterliliğe farklı yaklaşımlarda bu farklı tanımlardan ortaya çıkmaktadır. Baron ise (2004: 228) girişimsel öz-yeterliliği bireylerin gerekli kaynak, yetenek ve yeterliliği herhangi bir işte başarılı olmak için birlikte kullanma derecesi olarak ifade etmektedir. Kuramın gelişmesinde büyük rolü olan Krueger vd. (2000: 8) bireyin amaçlarına ulaşmak için kendisinde gördüğü yetenek olarak ifade etmektedir. Görüldüğü gibi tanımların bazıları bireylerin yeteneklerini dikkate almadan kendilerine olan güveni vurgularken diğerleri özgüvenleri dikkate almadan bireylerin bilişsel, davranışsal süreçlerini vurgulamaktadır. Girişimsel öz-yeterlilik bireylerin girişimcilik niyetlerinin birey ve çevresinin etkileşimiyle ortaya çıkan bilişsel, motivasyonel ve duygusal süreçlerin sonunda olduğunu ifade etmektedir. Girişimsel öz-yeterlilik kuramı sosyo-bilişsel yaklaşıma göre açıklanmakta olup yapılan araştırmalarda hem yeni girişimcilik başarılarını hem de iç girişimcilik başarılarını açıklamaktadır (Baron, 2004: 228). Girişimsel öz-yeterliliğin girişimcinin başarısını açıklamakta kullanılmasıyla birlikte sürecin nasıl oluştuğunu açıklamak için birçok yaklaşım kullanılmaktadır. Bunlardan birkaçı;

- Girişimcinin İş Yönelimli Özgüveni Yaklaşımı (Task-Specific Self Confidence, Baum vd., 2001: 299).
- Bilişsel, Düşünsel, Davranışsal Ustalık Yaklaşımı (Segal vd., 2002: 47) şeklinde ifade edilmektedir. Bilişsel, düşünsel, davranışsal ustalık yaklaşımı girişimcinin karşılaştığı değişken piyasa unsurlarına etkin tepkisini açıklamak için kullanılmaktadır.

Girişimsel öz-yeterliliğinin girişimcilik başarısını açıklamakta etkin bir mekanizma olarak görülmesinin nedeni olarak hem girişimcinin kendine yönelik iç değerlendirmelerini hem de içinde bulunduğu bağlamsal faktörleri dikkate alması gösterilmektedir (Krueger vd., 2000: 18). Bireylerin işe yönelik öz-yeterlilik algısının sadece girişimcilik değil bireyin yaşamının farklı alanlarındaki birçok başarısında açıklama aracı olarak da kullanıldığı

ifade edilmektedir (Markman vd., 2002: 153). Byrant (2007: 738) girişimsel karar verme sürecinde sezgisel modellerin girişimsel öz-yeterlilik algısından etkilendiğini ifade etmektedir. Shane vd. (2003: 259) girişimsel öz-yeterliliğinin en büyük faydasının bireyin kendi motivasyonunu bir süreç sonunda kendisinin oluşturması ve girdiği işte çok çaba göstermesini sağlaması olarak ifade etmektedir. Bununla birlikte girişimsel öz-yeterlilik olgusunun girişimciliği süreç mi sonuç mu olarak etkilediği araştırmacıların fikir ayrılığına düştüğü başka bir konudur.

Girişimsel öz-yeterlilik hem kişilik oluşumunu hem de içinde yaşanılan toplumda normlara göre belirlenen rol uyumunu belirleyici (normative) ve tanımlayıcı (descriptive) normlar yoluyla etkilemektedir (Baughn vd., 2006: 62). Bireysel ve kolektivist toplumlarda yapılan çalışmalar çevresel faktörlerden etkilenen girişimsel öz-yeterlilik algısının girişimcilik niyeti ve başarısını anlamlı olarak etkilediğini ortaya koymaktadır (Kropp vd., 2008: 108).

Girişimsel öz-yeterlilik algısının girişimcilik üzerindeki etkisi sosyal psikoloji yaklaşımıyla açıklanmaya çalışılmaktadır. Girişimsel öz-yeterliliğin sosyal psikolojiyle açıklanma ihtiyacı aşağıdaki nedenlere dayandırılmaktadır. Bunlar;

- Öz-yeterlilik algısının amaçlar, kontrol duygusu ve alana ilişkin değerlendirmeleri kapsaması
- Öz-yeterlilik algısının bireyin içinde bulunduğu çevreyle etkileşiminden ortaya çıkmasıdır.

Yukarıda ifade edilen nedenlerden dolayı girişimsel öz-yeterlilik algısının sosyal psikolojik yaklaşımla sosyal biliş kuramı çerçevesinde incelenmesi gereklilik olarak görülmektedir. Bandura (2001: 9) öz-yeterlilik seviyesinin farklılaştığı bireylerin amaçlara yönelik çabalarının ve başarılarının da farklılaştığını ifade etmektedir. Sosyal biliş kuramına göre birey herhangi bir davranışa girişmeden önce ilgili yaşam alanındaki yeteneklerini ve karşılaşılabilecek durumları öncelikle karşılaştırır, değerlendirir ve uyumlaştırmaya çalışır (Drnovsek vd., 2009: 331). Bununla birlikte öz-yeterlilik algısının bağlamsal olduğu ve öz-yeterlilik algısının gücüne göre sonuç ve süreci etkileyebileceği de ifade edilmektedir. Öz-yeterlilik algısının bağlamsal olması konunun çevresel faktörlerden etkilendiğini ortaya koymaktadır. Bandura (1997: 44)'nın öz-yeterlilik algısının bireylerin

değişim, özdeşleşme ve performanslarını etkilediğini ifade etmesi girişimsel öz-yeterliliğin girişimcinin başarısını açıklamada kullanılabileceğini düşündürmektedir. Çünkü girişimsel öz-yeterlilik te bireylerin kendilerine ve bağlamsal faktörlere ilişkin karşılaştırma, değerlendirme ve entegrasyon süreçlerini ihtiva etmektedir.

D. Girişimcilik Davranışı ve Girişimsel Öz-yeterlilik Algısı

Girişimsel öz-yeterliliğin girişimciliği iki boyuttan etkileyebileceği ifade edilmiştir. Bunlar:

- Bağlamsal Boyut
- Girişimsel Öz-yeterliliğin Gücü (seviyesi). Olumlu veya olumsuz kontrol duygusu ve güven faktöründen oluşmaktadır.

Girişimsel öz-yeterliliğin bağlamsal olarak girişim niyeti ve başarısını etkileme sürecine yukarıda değinilmişti. Öz-yeterlilik duygusunun gücü veya seviyesi boyutundan etkilemesi ise bireyin karşılaştığı durumlarda başarıya yönelik olumlu kontrol olumlu kontrol inancı (Positive control beliefs) ve güven (confidence) duygusuyla veya başarısızlığa yönelik olumsuz kontrol inancı ve olumsuz duyguları yoluyla olmaktadır. Bireyin girişimcilik sürecinde girişimsel öz-yeterlilik üzerinden başarıyı öz-yeterlilik duygusunun kontrol ve güven seviyesinden etkilenmektedir. Öz-yeterlilik duygusunun kontrol değişkenleri olarak bu duygunun seviyesi görülmektedir. Bu konuda bireylerin bazı alanlarda veya konularda öz-yeterlilik duygularının yüksek olması, süreci kontrol duygularının ve güven faktörünün yüksek olmasından kaynaklanırken bağlamsal faktörlerinde etkisiyle bireyin genel başarıyı ortaya çıkarmaktadır (Bandura, 2001: 9). Dweck ve Leggett (1988: 256) olumsuz duygulardan kaçınabilen ve sonuçlara yönelik sürekli olumlu düşünebilen bireylerin önetkin davranıp insiyatif kullanarak başarıyı yakalayabildiklerini ifade etmektedir. Bundan dolayı bağlamsal faktörler ve sürece ilişkin olumlu kontrol inanışlarının girişimciliği girişimsel öz-yeterlilik üzerinden etkileyebileceği düşünülmektedir. Sosyal bilişsel kurama göre öz-yeterlilik hem arzulanen ve planlanan hedeflerin elde edilmesini hem de görevin tamamlanmasına ilişkin inanışları kapsamaktadır. Girişimcilik düşüncesinin hayata geçirilmesinde girişimciler başlangıç için girişim alanını yani fırsatı tespit edebilirler ama fırsatın girişime dönüştürülmesi konusunda ihtiyaç duyacakları yeterlilik ve diğer bilgiyi elde etmede yetersiz kalabilirler. Bu yüzden istenen sonuçların istenen düzeyde elde edilmesinin

girişimsel öz-yeterlilik algısıyla mümkün olması beklenmektedir. Girişimsel öz-yeterlilik algısının belirleyenlerinden bir tanesi girişim konusuyla ilgili inanışlar olmaktadır. Shepherd (2003) geçmişte başarısızlığı deneyimlemiş birçok girişimcinin fırsatı keşfetmelerine rağmen tekrar girişimcilik konusunda kendilerine inanmadığını beyan etmektedir. Geçmiş olumsuz deneyimlerin gelecekteki beklentileri körelttiği ifade edilmektedir. Bu konuda olumsuz düşünce ve inanışları kontrol edebilen bireylerin geleceğe yönelik olumsuz beklentilere sahip olmayacağı iddia edilmektedir (Drnovsek vd., 2009: 334). Mellahi (2005: 268) bu konuda anlık ve istikrarsız deneyimlerin bireylerin öz-yeterlilik algularını yanlış yönlendirebileceğini ifade etmektedir. Bu çerçevede geçici başarılarına güvenerek büyük girişimlere soyunan ve büyük başarısızlık yaşayan örneklerin de olduğu söylenmektedir. Bu konuda girişimsel öz-yeterlilik algısının iki belirleyeni olduğu ifade edilmektedir. Bireylerin koruyucu düzenleyici inanışları (conservation regulation) bireylerin olumsuz deneyimlerden sonra tekrar girişimsel davranmasını engellemektedir. Engelleyici düzenleyici inanışlar (prevention regulation) ise bireylerin kendilerini çok fazla güvenmelerini engelleyerek mantıklı fikir üretmeye yöneltmektedirler (Martin ve Clore, 2001: 4). Araştırmalar girişimsel öz-yeterlilik algısının her bağlamda aynı şekilde girişimciliği etkilemediğini ortaya koymaktadır. Başlangıç aşamasında başarılı olan bir bireyin girişimi büyütme aşamasında başarılı olamaması da bir ihtimaldir (Üçbaşaran vd., 2000: 23). Örneğin girişimin başlangıç aşaması girişimcilerin fırsatı tespit ederek teknolojik yeniliği pazarlanabilir ürün haline dönüştürmeyi gerektirmekteyken girişimin büyütülmesi aşaması mevcut pazardaki ürün veya hizmetin pazar değerinin arttırılmasını dikkate alır. Girişimsel öz-yeterlilik boyutları aynı bireyde girişimin başlangıcında ve girişimin büyütülmesi sürecinde farklılık gösterebilir.

Venkatraman (1997: 123) herhangi bir girişimin başlangıç aşamasında girişimci birey ve içinde yaşadığı çevrenin etkileşiminin gerekli olduğunu ifade etmektedir. Girişimin başlangıç sürecinin aşağıdaki faaliyetleri gerektirdiği ifade edilmektedir (Korunka vd., 2003: 28). Girişimsel öz-yeterlilik yaklaşımına göre bireylerin bu sayılan safha ve süreçlerde öz-yeterlilik inanışı düşük veya olumsuz olduğunda öncelikle yeterliliğini gösteremeyecek daha sonra çabasını sergileyemeyecektir.

• **Girişim niyetinin oluşması:** Bireyin yeni bir girişim konusundaki düşüncelerinin oluşmasını ifade etmektedir. Bu konuda herhangi bir alanda öz-yeterlilik inanışının yüksek olması bireylerin girişimsel niyete daha fazla

sahip olmasını sağlayabilir. Çünkü öz-yeterlilik herhangi bir alanda yeterlilik ve inancı gerektirdiği için bu bileşenler yüksek olduğunda bireyin yeterliliği yüksek olduğu alanda başarıya olan inancı da yüksek olacaktır. Bundan yola çıkarak herhangi bir alanda girişimsel öz-yeterliliği yüksek olan bireyin bu alanda girişimcilğe ilişkin tutum ve öznel normlarının yüksek olacağı değerlendirilmektedir (Zhao vd., 2005: 1268). Girişimsel niyet oluşum safhasında girişim konusunun bireyin öz-yeterlilik alanıyla ilişkisinin olması başarının da anahtarı olarak kabul edilmektedir. Bireyin kendini yeterli gördüğü bir alanda başarılı olacağına ilişkin inanca sahip olması, dikkatini ve enerjisini o alana yöneltmesini sağlar. Girişim niyetinin oluşması aşamasında çevresel faktörlerin etkisi bireyin iyimser veya kötümser olması yoluyla olmaktadır. Normların etkisiyle kötümser olan bir bireyin girişimsel davranışın sonucunda başarısız olacağını düşünmesi niyetin oluşmasını engeller. Bu durumda girişimci risk almaktan kaçınır (Palich ve Bagby, 1995: 428).

• **Fırsatların keşfedilmesi:** Girişimcinin fırsatları araması ve keşfetmesi konusundaki yeterliliğini gerektirmektedir. Girişimsel niyet oluştuktan sonra girişimin ikinci safhası olan fırsatların keşfedilmesi gelmektedir. Bu safhada girişimcilik niyeti oluştuğunda birey içinde bulunduğu çevrede girişim olabilecek fırsatları taramaya, sınıflandırmaya ve değerlendirmeye başlar (Baron, 2004). Girişimcilik niyeti olan birey fırsatları, pazar araştırması, teknoloji entegrasyonu ve geliştirmesi, paydaş arayışı ve prototip yapımı gibi boyutlardan keşfetmeye çalışır (Choi ve Shepherd, 2004: 379).

• **Fikirlerin Oluşturulması:** Girişimcinin keşfetmiş olduğu fırsatları kullanma konusunda yeterli donanım ve çabaya sahip olması. Fırsatları keşfettikten sonra yeni ürün veya hizmetin pazara sunulması için gerekli üretim sürecinin tasarlanması aşamasıdır. Bu aşama belki de en zor olan aşama olarak görülmektedir. Çünkü bireyin girişimin gerçekleşmesi için ihtiyaçları iyi belirleyerek bunları giderecek kaynakları uyumlaştırması gerektirmektedir. Bu süreç bireyin başarıya olan inancı, girişimsel öz-yeterliliği ve psikolojik süreçlerin entegrasyonunu gerektirmektedir. İlgili girişim alanında icraya ilişkin tüm detayları bilmesi girişimsel öz-yeterliliğinin göstergesidir.

• **Girişimin gerçekleştirilmesi:** Girişimcinin keşfedip değerlendirdiği fırsatları girişim haline dönüştürmesi için uygun ortamı kurmasını ifade etmektedir. Bu aşama üretimin planlanması, ağ kurulması, pazarın

bulunması ve irtibatı, yeni kaynakların yerleştirilmesini gerekli kılmaktadır (Shook vd., 2003: 381). Bu aşama kaynak yönetimi, dağıtım kanallarının tespiti, müşteri hizmetlerinin oluşturulması gibi icraya yönelik faaliyetleri kapsamaktadır. Girişimciliğin başlangıcında yanında fazla girişimcilik düşüncesinin bu aşamada yok olduğu ifade edilmektedir (Cooper vd., 1988: 99).

Yeni bir girişimin oluşturulmasında yukarıda ifade edilen dört aşama göz önüne alındığında girişimsel öz-yeterlilik inancı yüksek olan bireyin girişim alanında yeterliliğinin ve başarıya olan inancının da yüksek olacağı düşünülmektedir. Hem teknik yeterlilik hem de bağlamsal faktörlerin etkisiyle girişimcinin başarılı olacağı düşünülebilir.

III. SONUÇ VE TARTIşMA

Girişimsel z-yeterliliğin girişimciliği sosyo-bilişsel kuramla açıklama sürecinde kullanılması girişimcilik sürecine çok boyutlu yaklaşım kazandırmaktadır. Girişimciliğin psikolojik boyuttan açıklanmasına yönelik araştırmalarda belirleyen olarak sadece bireysel faktörlerin etkili olduğunun düşünülmesi genellenememektedir (Chao vd., 1998: 299). Girişimsel z-yeterlilik modeli özellikle neden bazı kıtalarda, ülkelerde, bölgelerde, şehirlerde veya daha kk alanlarda girişimcilerin pazardaki fırsatları ve eksiklikleri gözlemleyerek yetenek, imkan ve portföyünü uyumlaştırıp başarılı olduğunu açıklarken diğer bölgelerde bireylerin girişimciliğe soyunmasına rağmen devamını getiremediğini açıklamakta bağlamsal ve vresel faktörlerin etkisini ortaya koyabilmektedir.

Girişimsel z-yeterlilik Modeli öncelikle girişimcilik niyetinin ortaya çıkmasını açıklamaktadır (Drnovsek vd., 2009: 334). Bird (1988: 446)'in öz yeterlilik algısının girişimcilik üzerindeki güçlü etkisini ortaya koyması girişimcilik niyetinin oluşmasında girişimsel öz-yeterlilik algısının olduğunu düşündürmeye başlamıştır. Krueger (2000: 53) girişimsel öz-yeterlilik algısıyla bireylerin kendi yeteneklerini vredeki faktörlerle karşılaştırdığını ifade etmektedir. İçinde yaşadığı vrenin normları, fırsatları, tehditleri vb. faktörlerle kendi yeterliliklerini birleştirdiğinde bireyde girişimcilik duygusunun oluştuğunu yada oluşmadığını ifade eden Krueger (2000: 8) bunun olumlu olması durumunda girişimcilik kararı verdiğini ifade etmektedir. Bu şekilde bir öz-yeterlilik ve vresel faktörleri değerlendirme sürecini geçirmemiş olan bireylerin girişimlerinin başarısı içinde gerekli çabayı göstermediği ifade edilmektedir (Rauch ve Frese, 2007: 358).

Bireylerin davranışlarının ve niyetlerinin içinde yaşadığı kültürün özelliklerine ve normlarına göre belirlendiği planlanmış davranışlar modeli çerçevesinde tanımlanan sürece göre girişimsel öz-yeterlilik algısı girişimcilik davranışını ve başarısını açıklamakta kullanılabilir. Bireylerin doğumundan hatta doğum öncesinden itibaren içinde bulunduğu çevrenin özelliklerinden etkilendiği, sosyo kültürel normlar ve deneyimleriyle düşünce yapısı ve kararlarının şekillendiği göz önüne alınırsa planlanmış davranışlar modeline göre girişimsel öz-yeterlilik girişimciliği açıklayabilir hatta çevre ve bağlamın yönlendirilmesinde kullanılabilir. GEM' in (2017: 56) raporları bu konuda hem araştırmacılara hem de politikacılara ışık tutarken bazı bölgelerin girişimcilik yönünden teşvik edilmesi için dayanak sunmaktadır.

Bandura' nın bireyin davranışlarının belirleyicisi olarak öz-yeterlilik algısını alanyazına kazandırmasından sonra öz-yeterlilik algısı hayatın birçok alanında farklı konu ve bağlamlarda (Öğretmen öz-yeterliliği vb.) araştırmalara konu olmuştur. 2000'li yılların başlarında alanyazına kazandırılan girişimsel öz-yeterlilik girişimcilik davranışına farklı bir boyuttan bakılmasını sağlamıştır. Bu araştırmanın eksikliği olarak görülebilecek ilk husus anket vb. yöntemlerle yapılabilecek saha çalışmasının olmayışıdır. Bu araştırmanın yapılma sürecindeki yoğun ve derinlemesine incelemeler araştırmanın müstakil olarak değerlendirilmesinin alanyazına daha fazla katkı sağlayacağı düşüncesiyle saha çalışması bu aşamada yapılmamıştır. Bu çalışmada maksat girişimsel öz-yeterlilik algısının tüm boyutlarıyla Türkçe alanyazında anlaşılmasını sağlamaktır. Bu açıdan bakıldığında girişimsel öz-yeterlilik konulu saha çalışmalarına taban teşkil edebilir. Bununla birlikte Türkçe alanyazında girişimcilik ve öz-yeterlilik konulu çalışmalar yer bulurken öz-yeterlilik algısı sadece psikolojik çerçeveden ele alınmıştır (Yavuz vd., 2016: 735; Çetin: 70). Bu açıdan bakıldığında bu araştırmanın girişimsel öz-yeterlilik algısını uluslararası alanyazında olduğu gibi psikolojik, bağlamsal ve çevresel faktörlerin etkisiyle ele alındığını ifade etmesi Türkçe alanyazındaki diğer çalışmalara ışık tutabilir.

Bu araştırmanın eksikliği olarak görülebilecek ikinci husus girişimsel öz-yeterlilik algısının bağlamsal ve çevresel faktörler tarafından belirlendiği ifade edilmesine rağmen orijinal girişimsel öz-yeterlilik ölçeği referans olacak şekilde Türk toplum yapısına uygun girişimcilik ölçeği sunmamış olmasıdır. Bunun da nedeni yukarıda ifade edildiği gibi saha çalışmasının yapılmamış olmasıdır. Buradan hareketle müteakip çalışmalarda "Girişimsel Öz-

yeterlilik” ölçeğinin Türk toplum yapısına uygun bir şekilde ele alınarak geliştirilmesi sağlanabilir. Girişimcilik davranışının uluslararası literatür çerçevesinde Türkçe alanyazında kapsamlı olarak tanımlanması Marangoz’ un (2016) referans alınabilecek kitabıyla yapılmış olmasına rağmen Türk kültür yapısının özellikleri açısından sadece İrmiş vd. (2017) tarafından yapılmıştır. Ulusal alanyazında verilen bu iki kitapta girişimsel öz-yeterlilik vb. algılar dikkate alınmadan girişimcilik davranışının uluslararası ve ulusal özellikleri ifade edilmiştir. Marangoz (2016) girişimcilik davranışının genel olarak tanımlanmasına referans sunarken İrmiş ise Marangoz’a göre daha kültürel bağlamalı çalışmalara referans sunacak araştırmalar yapmıştır. Dolayısıyla İrmiş’in diğer araştırmaları da bu çerçevede referans olabilir.

Araştırmanın eksikliği olarak vurgulanan her iki konu da saha çalışmasına dayanmakla birlikte ileride yapılacak çalışmalara için de araştırmacılara vazife doğurmaktadır. Hem Girişimsel Öz-yeterlilik Algısının Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması, hem de girişimsel öz-yeterlilik davranışının Türk sosyokültürel bağlamında tanımlanması araştırmacılara gelecek çalışmalar için çalışma alanları doğurmaktadır.

KAYNAKÇA

- AJZEN, Icek and FISHBEIN, Martin. (2005), *The influence of attitudes on behavior*. The handbook of attitudes, 173(221), 31.
- BANDURA, Albert. (1997), *Self-efficacy: The exercise of control*. Freeman, New York, NY.
- BANDURA, Albert. (2001), “Social cognitive theory: An agentic perspective”, *Annual review of psychology*, 52.1: 1-26.
- BARON, Robert A. (1998), “Cognitive mechanisms in entrepreneurship: Why and when entrepreneurs think differently than other people”. *Journal of Business venturing*, 13.4: 275-294.
- BARON, Robert A. (2004), “The cognitive perspective: a valuable tool for answering entrepreneurship's basic “why” questions”, *Journal of business venturing*, 19.2: 221-239.
- BAUGHN, CHRISTOPHER C., CAO, JOHNSON S. R., LE, LINH THI MY., LIM, VICTOR A. and NEUPERT, KENT E. (2006), “Normative, social and cognitive predictors of entrepreneurial interest in China, Vietnam and the Philippines”. *Journal of developmental entrepreneurship*, 11(01), 57-77.
- BAUM, J. Robert., LOCKE, Edwin A. and SMITH, Ken G. (2001), “A multidimensional model of venture growth”. *Academy of management journal*, 44.2: 292-303.
- BIRD, Barbara. (1988), “Implementing entrepreneurial ideas: The case for intention”. *Academy of management Review*, 13(3), 442-453.
- BAGOZZI, Richard P. and DHOLAKIA, Utpal. (1999), “Goal setting and goal striving in consumer behavior”. *The Journal of Marketing*, 19-32.
- BOYD, Nancy G. and VOZIKIS, George S. (1994), “The influence of self-efficacy on the development of entrepreneurial intentions and actions”, *Entrepreneurship theory and practice*, 18: 63-63.
- BRYANT, Peter. (2007), “Self-regulation and decision heuristics in entrepreneurial opportunity evaluation and exploitation”, *Management Decision*, 45.4: 732-748.

- BRYANT, Thomas A. and BRYANT, Joseph E. (1998), "Wetlands and entrepreneurs: Mapping the fuzzy zone between ecosystem preservation and entrepreneurial opportunity", *Journal of Organizational Change Management*, 11: 112-134
- BUSENITZ, Lowell W. And BARNEY, Jay B.(1997), "Differences between entrepreneurs and managers in large organizations: Biases and heuristics in strategic decision-making", *Journal of Business Venturing*, Vol. 12, pp. 9 -30
- CAMPBELL, Charles A. (1992), "A decision theory model for entrepreneurial acts", *Entrepreneurship: Theory and Practice*, pp. 21-27
- CARSRUD, Alan., Krueger, N., BRÄNNBACK, Malin, Kickul, J., and Elfving, Jennie. (2007), "The family business pipeline: where norms and modeling make a difference". In *Academy of Management Conference*.
- CASSON, Mark. Casson, M. (1982), *The entrepreneur: an economic theory*, London, Gregg Revivals.
- CHAO, Chena., GREENEB, Patricia and CRICKC, Ann (1998), "Does entrepreneurial self efficacy distinguish entrepreneurs from managers", *Journal of Business Venturing*, 13(4), 295-316.
- CHOI, Young Rok and SHEPHERD, Dean A. (2004), "Entrepreneurs' decisions to exploit opportunities", *Journal of management*, 30.3: 377-395.
- CONNELL, David J. (1999), *Collective entrepreneurship: In search of meaning*, <http://www.djconnell.ca/articles/CollEntrep.pdf>. Erişim tarihi: 13 Temmuz 2017.
- COOPER, Arnold C., WOO, Carolyn Y. and DUNKELBERG, William C. (1988), "Entrepreneurs' perceived chances for success", *Journal of business venturing*, 3.2: 97-108.
- ÇETİN, Fatih(2011), " Örgüt İçi Girişimcilikte Öz Yeterlilik Algısı ve Kontrol Odağının Rolü, *Business and Economics Research Journal*, 2(3), 69-85
- DRNOVSEK, Mateja., WINCENT, Joakim and CARDON, Melissa S. (2009), "Entrepreneurial Self Efficacy and Business Start-Up: Developing a Multi-Dimensional Definition", *International Journal of Entrepreneurial Behavior and Research*, 16(4), 329-348.
- DRUCKER, Peter F.(1985), "The Discipline of Innovation", *Harvard Business Review*, Vol. 63 (3), pp. 67-72
- DWECK, Carol S. and LEGGETT, Ellen L. (1988), "A social-cognitive approach to motivation and personality", *Psychological review*, 95.2: 256.
- EDMONDSON, Ray. and EDMONSON, Ray. (2004). *Audiovisual archiving: philosophy and principles* (p. 40). Paris: Unesco.
- ELFVING, Jennie; BRÄNNBACK, Malin and CARSRUD, Alan. (2009), *Toward a contextual model of entrepreneurial intentions*. In: *Understanding the entrepreneurial mind*. Springer New York, 2009. p. 23-33.
- GEM (2017), "Global Entrepreneurship Monitor 2017 Report", *Global Entrepreneurship Research Association*.
- IVANOVA, Elissaveta and GIBBUS, Petra (2003), " The Decision-making entrepreneur", *Business Policy and Research*.
- KICKUL, J., and KRUEGER, N. (2004). "A cognitive processing model of entrepreneurial self-efficacy and intentionality". *Frontiers of entrepreneurship research*, 607-617.
- KIRZNER, Israel. (1973), *Competition and entrepreneurship*, Chicago, IL, University of Chicago Press
- KNIGHT, Frank H. (1921), *Risk, uncertainty and profit*, Boston, Houghton Mifflin
- KOEN, Peter, MARKMAN, Gideon, BARON, Richard ve REILLY, Richard (2000), "Cognition and personalities as predictors of resource attainment among corporate entrepreneurs", <http://www.lahvista.cz/ceconsortium.com/pdf/babson01.pdf>
- KORUNKA, Christian., FRANK, Hermann., LUEGER, Manfred. and MUGLER, Josef. (2003), "The entrepreneurial personality in the context of resources,

- environment, and the startup process—A configurational approach”. *Entrepreneurship theory and practice*, 28(1), 23-42.
- KROPP, Fredric., LINDSAY, Noel J. and SHOHAM, Aviv. (2008), “International Entrepreneurial orientation and international entrepreneurial business venture startup”, *Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, Vol. 14 No. 2, pp. 102-117.
- KRUEGER, Norris F. and BRAZEAL, Deborah V. (1994), Entrepreneurial potential and potential entrepreneurs. *Entrepreneurship: Theory and Practice*, 18.
- KRUEGER, Norris F. and BRAZEAL, Deborah V. (1994), “Entrepreneurial potential and potential entrepreneurs”. *Entrepreneurship theory and practice*, 18: 91-91.
- KRUEGER, Norris. (1993). “The impact of prior entrepreneurial exposure on perceptions of new venture feasibility and desirability”. *Entrepreneurship: Theory and practice*, 18(1), 5-22.
- KRUEGER, Norris. F. (2000). “The cognitive infrastructure of opportunity emergence”, *Entrepreneurship Theory and Practice*, Vol. 24 No. 3, pp. 5-23.
- KRUEGER, Norris F., REILLY, Michael D. and CARSRUD, Alan L. (2000) “Competing models of entrepreneurial intentions”. *Journal of Business Venturing*, 15, pp. 411-432.
- İRMIŞ, Ayşe, DURAK, İbrahim ve ÖZDEMİR, Lütfiye (2016), “ Girişimcilik; Anadolu Kent Girişimciliğinden Örnekler” Bursa: EKİN.
- LEVANDER, ANNA and RACCUIA, ISABELLA. (2001), *Entrepreneurial Profiling – A cognitive approach to entrepreneurship*, Stockholm, Stockholm Business School
- LUTHANS, Fred., STAJKOVIC, Alexander D. and IBRAYEVA, Elina. (2000), “Environmental and psychological challenges facing entrepreneurial development in transitional economies”. *Journal of World Business*, 35(1), 95-110.
- MARANGOZ, Mehmet, (2016), “ Girişimcilik”, İstanbul: Beta.
- MARKMAN, Gideon D., BALKIN, David B. and BARON, Robert A. (2002). “Inventors and new venture formation: the effects of general self-efficacy and regretful thinking” *Entrepreneurship theory and practice*, 27(2), 149-165.
- MARTIN, L. L. and CLORE, G. (2001). *Theories of cognition and affect*.
- MCCLELLAND, David C. (1967). *Achieving society*. Simon and Schuster.
- MCGRATH, Rita Gunther., MACMILLAN, Ian C. and SCHEINBERG, Sari. (1992), “Elitists, risk-takers, and rugged individualists? An exploratory analysis of cultural differences between entrepreneurs and non-entrepreneurs”, *Journal of business venturing*, 7.2: 115-135.
- MELLAHI, Kamel. (2005), “The dynamics of boards of directors in failing organizations”, *Long Range Planning*, Vol. 38 No. 3, pp. 261-79.
- PALICH, Leslie E. and BAGBY, D. Ray. (1995), “Using cognitive theory to explain entrepreneurial risk-taking: Challenging conventional wisdom”. *Journal of business venturing*, 10.6: 425-438.
- RAUCH, Andreas and FRESE, Michael. (2007), “Let’s put the person back into entrepreneurship research: a meta-analysis on the relationship between business owners’ personality traits, business creation, and success”, *European Journal of Work and Organizational Psychology*, Vol. 16 No. 4, pp. 353-85.
- ROTTER, Julian B. (1966), “Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcements”, *Psychological Monographs*, Vol. 80, Whole No. 609
- SAY, J. Baptiste. (1817), *Petit volume contenant quelques aperçus des hommes et de la société*
- SCHUMPETER, Joseph. (1934), *Review of Robinson’s economics of imperfect competition*, JPE
- SEGAL, Gerry., BORGIA, Dan and SCHOENFELD, Jerry. (2002), “Using social cognitive career theory to predict self-employment goals”, *New England Journal of Entrepreneurship*, 5(2), 47.
- SEXTON, Donald L. and BOWMAN, Nancy. (1985), “The entrepreneur: A capable executive and more”, *Journal of Business Venturing*, Vol. 1 (1), pp. 129-140

- SHANE, Scott., LOCKE, Edwin A. and COLLINS, Christopher J. (2003), "Entrepreneurial motivation". *Human resource management review*, 13(2), 257-279.
- SHAPERO, Albert. (1975), *The displaced, uncomfortable entrepreneur*.
- SHAPERO, Albert.. (1982). Social dimensions of entrepreneurship. In C. Kent, D. Sexton, & K. Vesper (Eds.), *The encyclopedia of entrepreneurship*. pp. 72-90. Englewood Cliffs, NY: Prentice Hall.
- SHEPHERD, Dean A. (2003), "Learning from business failure: propositions for grief recovery for self-employed". *Academy of Management Review*, Vol. 28 No. 2, pp. 318-28.
- SHOOK, Christopher L., PRIEM, Richard L. and MCGEE, Jeffrey E. (2003), "Venture creation and the enterprising individual: A review and synthesis". *Journal of management*, 29.3: 379-399.
- SIMON, Herbert A. (1979), "Rational decision-making in business organisations", *The American Economic Review*, Vol. 69 (4), pp. 493-513.
- UCBASARAN, D., WESTHEAD, P. and HOWORTH, C. A. (2000), "Habitual entrepreneurs: human capital, opportunity search and learning". *Frontiers of Entrepreneurship Research*, available at: www.babson.edu/entrep/fer/1/IF/IF.htm
- VENKATRAMAN, Sankaran. (1997), "The distinctive domain of entrepreneurship research". *Advances in entrepreneurship, firm emergence and growth*, 3.1: 119-138.
- YAVUZ, Meltem., ALTUNBAŞ, Gültekin ve KAMAŞAK, Rifat (2016), "Girişimcilik Niyeti ile Öz-yeterlilik İnancı Arasındaki İlişkide Algılanan Stres ve Tükenmişlik Düzeyinin Rolü", *Euroasian Academy of Sciences*, 2, pp. 733-745.
- ZHAO, Hao., SEIBERT, Scott E. and HILLS, Gerald E. (2005), "The mediating role of self-efficacy in the development of entrepreneurial intentions". *Journal of Applied Psychology*, Vol. 90 No. 6, pp. 1265-72.

İLKOKUL ÇEVRE FARKINDALIK ÖLÇEĞİ GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI¹

Nihal YILDIZ YILMAZ²

Ayşe MENTİŞ TAŞ³

Atıf/©: Yıldız Yılmaz, Nihal ve Mentiş Taş, Ayşe (2017). İlkokul Çevre Farkındalık Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.1355-1372

Özet: Bu araştırmada, ilkokul öğrencilerinin çevre farkındalık düzeylerini belirlemek için geliştirilen "İlkokul Çevre Farkındalık Ölçeği"nin geçerlik ve güvenirlilik çalışmasını yapmak amaçlanmıştır. Ölçeğin hazırlanma aşamasında konunun sınırları dahilinde literatür taranarak önce bir madde havuzu oluşturulmuş ve uzman görüşlerine başvurulmuştur. Araştırmanın çalışma grubu, basit tesadüfi örnekleme yolu ile belirlenen ve Konya il merkezinde bulunan ilkokulların ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıflarında okuyan sekiz, dokuz ve 10 yaşlarındaki 473 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmanın verileri, "Kişisel Bilgi Formu" ve "İlkokul Çevre Farkındalık Ölçeği" ile toplanmıştır. Ölçekte yer alan maddeler "Tamamen Katılıyorum" (5), "Katılıyorum" (4), "Kararsızım" (3), "Katılmıyorum" (2), "Hiç Katılmıyorum" (1) şeklinde puanlanmıştır. Çevre Bilişsel Farkındalık Ölçeği'nin yapı geçerliğinin sınanması amacıyla ise açımlayıcı faktör analizi ve güvenirliliğinin test edilmesi amacıyla da madde toplam analizi, madde ayırt ediciliği ve test-tekrar test analizleri yapılmıştır. Araştırma sonucunda ölçekten çıkarılan maddeler (uzman görüşünde 1 madde, binişiklikten 6 madde ve güvenirlilikten 8 madde) ile geçerli ve güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ölçek 35 madde ve 4 alt boyuttan oluşmaktadır.

Anahtar sözcükler: Çevre, Çevre Eğitimi, Çevre Farkındalığı, İlkokul

Makale Geliş Tarihi: 22.08.2017/ Makale Kabul Tarihi: 05.12.2017

¹Bu çalışma Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi BAP birimi tarafından desteklenen 25 M 16 No'lu Doğa Eğitimine Yeni Bir Bakış: Konya Tropikal Kelebek Bahçesi Eğitim Sınıfı projesi kapsamında yapılmıştır. Ayrıca 6. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

²Yrd. Doç. Dr. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi e-posta: nihalyildizyilmaz@gmail.com

³Doç. Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi e-posta: aysementistas@hotmail.com

Primary School Environment Awareness Scale Validity and Reliability Study

Citation/©: Yıldız Yılmaz, Nihal ve Mentiş Taş, Ayşe (2017). Primary School Environment Awareness Scale Validity and Reliability Study, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp.1355-1372

Abstract: In this study, it was aimed to conduct the validity and reliability study of "Primary School Environment Awareness Scale" developed to determine the environmental awareness levels of primary school students. In the course of preparation of the scale, the literature was searched within the boundaries of the subject and a pool of substances was first created and expert opinions were consulted. The study group consisted of 473 students aged 8, 9 and 10 years, who were determined by simple random sampling and were in the second, third and fourth grades of the primary schools in Konya province center. The data of the study were collected by "Personal Information Form" and "Primary School Environment Awareness Scale". The items in the scale were scored as "I Participate Totally" (5), "I Participate" (4), "Undecided" (3), "I Do not Participate" (2), "Never Participate" (1). In order to test the construct validity of the Environmental Cognitive Awareness Scale, item total analysis, item discrimination and test-retest analyzes were performed to test the exploratory factor analysis and reliability. As a result of the research, the items extracted from the scale (1 item in the expert opinion, 6 items from the competency and 8 items from the reliability) were obtained as the result of being valid and reliable. The scale consists of 35 items and 4 sub-dimensions.

Keywords: Environment, Environmental Education, Environmental Awareness, Elementary School

I. GİRİŞ

Bilim, sanayi ve teknolojiye hızlı gelişmeler kişilerin hayatlarını kolaylaştırmaya yönelik olarak yapılmaktadır. Ancak kişilerin hayatlarında önemli derecede kolaylıklar sağlayan bu değişimler dünyayı ve çevreyi de etkilemekte ve çevreye zarar vermektedir. Elbette gelişmeler oldukça çevreye verilen zarar arttı, ancak çevreye verilen önem azaldı. Zararın gözle görülür şekilde artması ile hükümetlerin yatırımlarında, dernek faaliyetlerinde ve bireysel girişimlerde kişilere çevre farkındalığı sağlama çalışmaları çeşitli şekillerde zorunlu olarak artmıştır. Çevre ile ilgili yaşanan problemlerin yok edilmesi ya da en asgari düzeye indirilmesi çevre bilincine sahip kişileri çocukluktan itibaren yetiştirmek ile mümkün olabilecektir.

Çevrenin pek çok tanımlaması olsa da genel olarak bir canlı birimi ya da topluluğunun karşılıklı etkileşim içinde olduğu tüm canlı ve cansız varlıkların bulunduğu alan olup, insan açısından ise insanın içinde yaşadığı ortamdır (Akdu, 2005: 14). Çevre doğal, ekonomik, kültürel değerlerin bir bütün olarak ele alındığı canlı ve cansız varlıklarla birlikte canlı varlıkların

her türlü eylem ve davranışlarını etkileyen fiziksel, kimyasal ve biyolojik nitelikteki etkenlerin bütünü olarak tanımlanmaktadır (Cansaran ve Yıldırım, 2014: 1). Görüldüğü gibi çevre, canlı-cansız bütün varlıkların her bakımdan birbirleri ile etkileşimleri olarak tanımlanabilir. Farkındalık ise bilinç ile ilişkilendirilen bir kavram olup psikolojik anlamda gelişmiş ve olgunlaşmış insan ile özdeşleştirilmektedir (Hisli Şahin ve Yeniçeri, 2015). Farkındalıkta önemli olan sürecin ön planda olmasıdır ve diğer olasılıkların da olduğunun bilinmesidir (Zafer Güneş, 2014: 33). Kağıtçıbaşı (1999) yaptığı çalışmada tutum-davranış ilişkisi üzerinde farkındalık etkisinin büyük olduğunu belirtmiş ve bu etkileri şu şekilde sıralamıştır:

- Kişiler farkındalığı yüksek olduğu zamanlarda herhangi bir konudaki tutumunun ne olduğunu daha iyi bilecektir. Çünkü bu tutumlar belleğe daha kolay çağrılır ve davranışları kolaylıkla etkiler.
- Kişi bir davranışta bulunmaması gereken durumda, o durumla ilgili olan tutumuna odaklanır. Bu tutumunun davranışına öncülük etmesine izin vererek davranışta bulunmadan önce bir tür bilişsel süreçten geçer. Davranışların çevresel faktörlerden çok tutumlardan etkilenmesini sağlar (Akt. Zafer Güneş, 2014: 27).

Çevreye karşı farkındalıkları yüksek bireyler yetiştirmek onların çevreye karşı tutum ve davranışlarının da değişmesine olanak tanıyacaktır. Aynı zamanda çevreye karşı sorumlu bireyler yetiştirmek tüm canlıların devamlılığını sağlamak açısından önem arz etmektedir. Özellikle son zamanlarda eğitim-öğretim ile çevre sorunları arasındaki ilişki incelenmeye başlanmıştır. Eğitimin geniş kapsamlı toplumsal değişim ya da bilinçli bireyin gelişimi için bir araç olarak kullanılması çevre konusunda da kullanılmasını kaçınılmaz hale getirmektedir (Öhman, 2016: 765). Çevre eğitimi öğretim programlarında yer almıştır. Çevre eğitimi; bilgilendirme, bilinçlendirme, uyarma, dengeleme, geliştirme, koruma vb. süreçleri içererek insanlarda bu yönde davranışlar oluşturmayı amaçlamaktadır (Güler, 2009: 32). Çevre eğitiminin bir diğer amacı ise bireylere çevresel tutum ve çevre dostu davranışlar kazandırmak olarak belirlenmektedir (Güven, 2013). Çevre eğitimi, inançları, tutumları ve en önemlisi de davranışları değiştirmek de bilgi ve deneyim kazandırır (Frantz, Mayer, 2014: 4). UNESCO ile Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı'nın düzenlemiş olduğu Türkiye Çevre Eğitimi ve Öğretimi Ulusal Çevre Strateji ve Uygulama Planları Semineri'nde Çevre Eğitimi; bireylerde çevre bilincinin geliştirilmesi, çevreye duyarlı ve kalıcı davranış değişikliklerinin kazandırılması ile doğal, tarihi, kültürel,

sosyo-estetik değerlerin korunmasına aktif katılım sağlanarak, sorunların çözümünde görev alma olarak tanımlanmaktadır (Güler, 2009: 413).

Amerika Birleşik Devletleri Çevre Koruma Kurumu (EPA) çevre eğitiminin bileşenleri şunlar olarak belirlemiştir:

- Çevre ve çevre sorunlarına karşı duyarlılık ve farkındalık
- Çevre ve çevre sorunları hakkında bilgi ve anlama
- Çevreye duyulan tutum ve çevre kalitesini iyileştirmek veya sürdürmek için motivasyon
- Çevresel zorlukları tanımlama ve çözmeye yardımcı olma becerileri
- Çevresel zorlukların çözümüne yol açan faaliyetlere katılımıdır.

Ayrıca EPA çevre eğitiminin, bireylere bir konunun çeşitli yönlerini eleştirel düşünme yoluyla tartmayı öğreteceğini ve problem çözme ile karar verme becerilerini geliştireceğini de ifade etmiştir. (EnvironmentalProtectionAgency-EPA, 2017). Su, toprak, hava ile ilgili çevresel farkındalığı yükseltmek çevre eğitimi ile mümkün olacaktır (Wals, Weakland, Corcoran, 2017: 71).

Ülkemizde de çevre eğitimi ile ilgili hükümet politikaları geliştirilmiş ve bu çerçevede bakanlıklar arasında çevre eğitimi ile ilgili çeşitli protokoller imzalanmıştır. 30.12.2014Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı arasında “Çevre Eğitimi İçin İşbirliği Protokolü” imzalandı. Bu protokol; ülkede doğal kaynakların korunması, geliştirilmesi ve su, hava, enerji verimliliği gibi her türlü çevre sorunlarının giderilmesi için ilkökul ve ortaokul düzeyindeki öğrencilere, öğretmenlere, yöneticilere, velilere, destek personeline eğitim, bilgilendirme ve bilinçlendirme faaliyetleri, toplantı, seminer, tanıtım programları ve yarışmalar düzenlenmesi amacı taşımaktadır. (Şehir ve Çevre Bakanlığı,2014). Milli Eğitim Bakanlığı sadece diğer bakanlıklarla protokoller imzalamakla kalmıyor kendi programlarında da çevre eğitimi konusunda sık sık düzenlemelere gitmektedir. Çevre duyarlılığı yüksek bireyler yetiştirmek için, etkinliklerin MEB programlarında yer alması ve öğretmenlerin bunları uygulaması önemle üzerinde durulan konu olmuştur.

Bireylere etkili bir şekilde çevre eğitiminin verilmesi ve çevre farkındalığının kazandırılması aşamasında çevre ile ilgili ön bilgilerin yani çevre farkındalık düzeylerinin ve çevreye karşı tutumlarının ne şekilde olduğunun bilinmesi önemlidir. Bu bağlamda çevreye karşı sorumluluk bilincinin küçük yaşlardan itibaren kazandırılması sağlanarak, bunun yaşam boyu sürecek

bir alışkanlık haline getirmek gerekmektedir. Çünkü çevre eğitimi okul öncesi eğitimden başlayıp ilkokul, ortaokul, lise ve üniversitede aratarak devam eden bir süreçtir. Literatür taraması yapıldığında çevre ile ilgili çalışmalarının daha çok ortaokuldan itibaren yapıldığı belirlenmiştir (Gökçe, Kaya, Aktay ve Özden, 2007; Şenyurt, Temel ve Özkahraman, 2011). İlkokullarda çevreye karşı sorumlu bireyler yetiştirmek amacı ile sıklıkla yapılan çevre eğitimlerinin çocuklar üzerindeki etkisini belirlemek ve literatürde ilkokul kısmında olan boşluğu doldurmak çalışmanın önemini oluşturmaktadır.

Bu araştırmada, ilkokul öğrencilerinin çevre farkındalık düzeylerini belirlemek için geliştirilen “İlkokul Çevre Farkındalık Ölçeği”nin geçerlik ve güvenirlik çalışmasını yapmak amaçlanmıştır.

II. YÖNTEM

A. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu basit tesadüfi örnekleme yolu ile belirlenmiştir. Konya il merkezinde bulunan Selçuklu, Meram ve Karatay merkez ilçelerindeki ilkokulların ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıflarında okuyan sekiz, dokuz ve 10 yaşlarındaki 473 öğrenciden oluşmaktadır.

Tablo 1. Çalışma Grubundaki Öğrencilerin Demografik Özelliklerine İlişkin Frekans ve Yüzdeler Dağılımı

Demografik Özellikler		f	%
Cinsiyet	Kız	219	46,3
	Erkek	254	53,7
Yaş Grubu	8 yaş	99	20,9
	9 yaş	166	35,1
	10 yaş	208	44,0
Sınıf Düzeyi	2. sınıf	99	20,9
	3. sınıf	149	31,5
	4. sınıf	225	47,6
Kardeş Sayısı	Tek çocuk	27	5,7

Bir kardeş	160	33,8
İki kardeş	165	34,9
Üç ve üzeri kardeş	121	25,6

Tablo 1'e göre çalışma grubundaki katılımcıların 219'u (%46,3) kız, 254'ü (%53,7) erkek ve 99'u (%20,9) 8 yaşında, 166'sı (%25,1) 9 yaşında, 208'i (%44,0) 10 yaşındadır. Katılımcıların 99'u (%20,9) 2.sınıf, 149'u (%31,5) 3. sınıf ve 225'i (%47,6) 4. sınıf öğrencisidir. Araştırmaya katılan katılımcıların 27'si (%5,7) tek çocuk, 160'ı (%33,8) bir kardeş, 165'i (%34,9) iki kardeş ve 121'i (%25,6) üç ve üzeri kardeşe sahiptir.

B. Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı için geliştirilen ölçeğin birinci kısmı Kişisel Bilgi Formundan, ikinci kısmı ise İlkokul Çevre Farkındalık Ölçeğinden oluşmaktadır. Kişisel Bilgi formunda öğrencinin cinsiyeti, yaşı ve kardeş sayısı gibi bilgilere yer verilmiştir. İlkokul Çevre Farkındalık Ölçeği oluşturulurken önce literatür taranmış ve konu sınırları çerçevesinde 50 maddeden oluşan madde havuzu oluşturulmuştur.

C. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında geliştirilen Çevre Farkındalık Ölçeği'nin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları kapsamında öncelikle Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi ve Afyon Kocatepe Üniversitesi Sınıf Eğitimi ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı'nda görev yapan 7 öğretim üyesinden uzman görüşü alınarak kapsam geçerliği sınanmıştır. Çevre Bilişsel Farkındalık Ölçeği'nin yapı geçerliğinin sınanması amacıyla ise açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır.

Çevre Farkındalık Ölçeği'nin güvenilirliğinin test edilmesi amacıyla madde toplam analizi, madde ayırt ediciliği ve test-tekrar test analizleri yapılmıştır. Ölçeğin madde ayırt ediciliğini belirlemek amacıyla testin her bir maddesi için en yüksek puanın %27'lik dilim puanları ile testin her bir maddesi için en düşük puanın %27'lik dilim puanları arasında ilişkisiz t testi ile karşılaştırılmıştır. Ayrıca Çevre Farkındalık Ölçeği'nin 43 öğrenci ile yapılan test-tekrar test sonuçları arasındaki ilişki için Pearson korelasyon analizi yapılmıştır.

III. BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu bölümde araştırma kapsamında geliştirilen Çevre Farkındalık Ölçeği'nin geçerlik ve güvenirliliğine ilişkin elde edilen bulgular sunulmuştur.

Tablo 2. Çevre Farkındalık Ölçeği uzman görüşlerine ilişkin kapsam geçerlik oranı

Maddeler	Uygun	Uygun Değil	Düzeltilmeli	KGO
M1	7	0	0	1
M2	7	0	0	1
M3	7	0	0	1
M4	7	0	0	1
M5	7	0	0	1
M6	7	0	0	1
M7	7	0	0	1
M8	7	0	0	1
M9	7	0	0	1
M10	7	0	0	1
M11	7	0	0	1
M12	7	0	0	1
M13	7	0	0	1
M14	7	0	0	1
M15	7	0	0	1
M16	7	0	0	1
M17	7	0	0	1
M18	7	0	0	1
M19	7	0	0	1
M20	7	0	0	1
M21	7	0	0	1
M22	7	0	0	1
M23	7	0	0	1
M24	7	0	0	1
M25	7	0	0	1
M26	7	0	0	1
M27	7	0	0	1
M28	7	0	0	1
M29	7	0	0	1
M30	7	0	0	1
M31	7	0	0	1
M32	7	0	0	1
M33	7	0	0	1
M34	7	0	0	1
M35	7	0	0	1
M36	7	0	0	1
M37	7	0	0	1
M38	7	0	0	1
M39	7	0	0	1
M40	7	0	0	1
M41	7	0	0	1
M42	6	1	0	0,714
M43	7	0	0	1
M44	7	0	0	1
M45	7	0	0	1

M46	7	0	0	1
M47	7	0	0	1
M48	7	0	0	1
M49	7	0	0	1
M50	7	0	0	1

Uzman Sayısı= 7
Kapsam Geçerlik Ölçütü= 0,99
Kapsam Geçerlik İndeksi= 0,994

Tablo 2'e göre yedi alan uzmanı tarafından yapılan değerlendirme sonucunda Çevre Farkındalık Ölçeği'nin M42 dışındaki tüm maddelerin KGO'su 0,99 değerinin altında kalmadığı için madde havuzunda yer almıştır. Ancak M42'nin KGO değeri 0,714 olarak hesaplanmış ve kapsam geçerlik ölçütünü sağlamadığı için ölçekten çıkarılmıştır. Lawshe (1975) 7 uzman görüşü sonucunda testin maddelerinin alabileceği minimum değer 0,99 olduğu ve bu değerden daha düşük değere sahip olan test maddelerinin testten çıkartılmasının uygun olduğu belirlenmiştir (Akt. Yurdugül, 2000: 2). Buna ek olarak tüm test için Kapsam Geçerlik İndeksi hesaplanmıştır (KGI=0,994). Bu değer minimum Kapsam Geçerlik Ölçütü (KGO=0,99) için belirlenen değerden büyük olduğu belirlenmiştir ve testin kapsam geçerliğinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur (KGI > KGO).

Çevre Farkındalık Ölçeği'nin yapı geçerliliğinin sınanması amacıyla yapılan açımlayıcı faktör analizi sonuçları Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3. Çevre Farkındalık Ölçeği'nin açımlayıcı faktör analizine ilişkin sonuçlar

Madde	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4
M1				,309
M2	-,442			-,268
M3		,288	,358	
M4		,327		,230
M5		,586		
M6		,251		,202
M7		,422	,241	
M8		,433	,333	
M9		,371	,311	
M10		,374	,380	
M11		,454		
M12		,375		,274
M13		,375		
M14		,488		
M15		,489		,250
M16		,425		,206
M17		,511	,253	
M18		,469		,224
M19		,300		,473

M20		,384	,445	
M21		,466	,332	
M22		,373		
M23		,375	,201	,291
M24		,482		,281
M25			,412	,299
M26			,283	,485
M27		,248	,470	,244
M28			,403	,509
M29			,379	,377
M30	,713			
M31	,741			
M32	,771			
M33	,763			
M34	-,619			
M35			,587	
M36			,426	,287
M37			,386	,202
M38			,469	
M39		,216	,494	
M40	,585			
M41			,458	
M43	-,350			,263
M44	-,676			
M45			,469	
M46		,205	,426	
M47	,616		,204	
M48			,589	
M49	-,216			,588
M50	-,200			,592
Toplam Açıklanan Varyans Oranı= %32,212				
KMO= ,856				
Barlett Sınaması Değeri= 6177,596 p= .000				

Faktör 1'in altında M2, M30, M31, M32, M33, M34, M40, M43, M44, M47 olmak üzere 10 madde, Faktör 2'nin altında M4, M5, M7, M8, M11, M12, M13, M14, M15, M16, M17, M18, M21, M22, M24 olmak üzere 15 madde, Faktör 3'ün altında M20, M25, M27, M35, M36, M37, M38, M39, M41, M45, M46, M48 olmak üzere 12 madde, Faktör 4'ün olmak üzere M1, M19, M26, M28, M49, M50 olmak üzere 6 madde bulunmaktadır. Ancak M3, M6, M9, M10, M23 ve M29 maddelerinin binişik yapıda olması sebebiyle testten çıkarılmasına karar verilmiştir. Dört faktörün ölçeğe ilişkin varyansı açıklama oranı % 32,212'dir. Çokluk, Şekercioğlu ve Büyükoztürk (2014: 194) ve Can (2017: 325) bir ölçeğin varyansı kabul edilebilir açıklama oranını % 30 olarak belirtmişlerdir. Bu sonuç doğrultusunda ölçeğin yapı geçerliğini sağladığı görülmektedir.

Yapılan faktör analizinden sonra 43 madde olan Çevre Farkındalık Ölçeği'nin madde toplam analizleri Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Çevre Farkındalık Ölçeği'nin madde toplam analizleri

Madde No	Madde Çıkarılırsa Test Ortalaması	Madde Çıkarılırsa Test Varyansı	Düzeltilmiş Madde- Toplam Korelasyonu	Madde Çıkarılırsa Cronbach Alfa Değeri
M1	175,0803	222,176	,171	,795
M2	176,3404	233,725	-,123	,809
M4	174,6089	221,078	,263	,792
M5	174,0592	221,488	,344	,790
M7	174,0063	222,066	,317	,791
M8	173,9535	221,019	,379	,789
M11	174,2178	222,128	,281	,791
M12	174,6596	219,149	,327	,790
M13	174,2664	219,365	,357	,789
M14	173,9429	220,262	,346	,790
M15	174,1205	219,551	,431	,788
M16	174,1564	222,141	,300	,791
M17	173,7949	222,375	,403	,790
M18	173,9619	222,494	,314	,791
M19	174,2389	219,826	,379	,789
M20	173,8943	219,150	,508	,787
M21	173,7886	222,663	,473	,790
M22	174,1163	221,840	,299	,791
M24	173,9577	219,990	,448	,788
M25	173,9091	220,350	,445	,788
M26	174,1649	218,829	,415	,788
M27	173,9218	218,983	,474	,787
M28	174,2579	219,243	,369	,789
M30	175,3636	222,978	,116	,799
M31	174,8224	218,240	,248	,793
M32	174,6638	219,202	,240	,793
M33	174,7801	217,803	,242	,793
M34	175,3298	226,929	,031	,802
M35	174,0148	216,718	,446	,786
M36	174,2748	217,471	,364	,788
M37	174,3277	221,242	,258	,792
M38	174,0846	217,404	,384	,788
M39	173,9894	218,811	,403	,788
M40	175,3531	220,119	,146	,799
M41	174,2241	215,695	,374	,788
M43	175,2410	223,565	,102	,800
M44	175,5899	232,094	-,086	,807
M45	174,2875	219,693	,287	,791
M46	174,2178	219,510	,319	,790
M47	174,9493	220,764	,156	,798
M48	174,0782	219,725	,354	,789
M49	174,8816	221,007	,212	,794
M50	174,7928	218,838	,264	,792
Test Toplam Cronbach Alfa Değeri = 0,796				

Tablo 4'te Çevre Farkındalık Ölçeği maddelerinin diğer maddelerin toplamından oluşan bütün arasındaki korelasyon incelenmiştir. Ölçeğin güvenirliliğinin test edilmesi amacıyla içtutarlılığı belirlemek için Cronbach Alfa katsayısı hesaplanmıştır. Ölçeğin toplam Cronbach Alfa değerinin 0,796 olduğu bulunmuştur ve bu değer, testin güvenirliliğini kanıtlar niteliktedir (Büyüköztürk, 2014: 183).

Alan yazında ölçme araçlarının güvenirliliğini arttırmak için madde katsayısı 0,20'nin altında olan maddelerin testten çıkarılması gerektiği ifade edilmiştir (Erkuş, 2014; Şeker ve Gençdoğan, 2006: 47). Madde-toplam korelasyon değerlerine göre en düşük değerin 0,031, en yüksek değerin ise 0,474 olduğu belirlenmiş ve madde-toplam korelasyon sonuçlarına göre M1, M2, M30, M34, M40, M43, M44, M47 olmak üzere sekiz maddenin .20'nin altında değere sahip olduğu saptanmıştır ve bu maddeler testten çıkarılarak madde toplam analizleri tekrarlanarak Tablo 5'te sunulmuştur

Tablo 5. Çevre Farkındalık Ölçeği'nin madde toplam analizleri tekrarı

Madde No	Madde Çıkartılırsa Test Ortalaması	Madde Çıkartılırsa Test Varyansı	Düzeltilmiş Madde- Toplam Korelasyonu	Madde Çıkartılırsa Cronbach Alfa Değeri
M4	149,1543	177,050	,246	,842
M5	148,6047	176,507	,368	,839
M7	148,5518	177,116	,337	,839
M8	148,4989	176,378	,390	,838
M11	148,7632	177,550	,282	,841
M12	149,2051	174,748	,332	,839
M13	148,8118	174,687	,373	,838
M14	148,4884	175,920	,345	,839
M15	148,6660	174,871	,451	,837
M16	148,7019	177,769	,292	,840
M17	148,3404	177,577	,419	,838
M18	148,5074	177,649	,327	,840
M19	148,7844	175,233	,392	,838
M20	148,4397	174,387	,539	,835
M21	148,3340	177,850	,491	,838
M22	148,6617	177,144	,306	,840
M24	148,5032	175,344	,466	,837
M25	148,4545	175,770	,459	,837
M26	148,7104	174,083	,439	,837
M27	148,4672	174,529	,487	,836
M28	148,8034	174,764	,379	,838
M31	149,3679	174,500	,233	,844
M32	149,2093	174,632	,246	,843
M33	149,3256	173,898	,233	,845
M35	148,5603	172,781	,445	,836
M36	148,8203	173,538	,358	,839
M37	148,8732	176,759	,257	,842
M38	148,6300	173,564	,375	,838

M39	148,5349	174,457	,409	,837
M41	148,7696	172,165	,361	,839
M45	148,8330	175,394	,286	,841
M46	148,7632	175,007	,327	,839
M48	148,6237	175,722	,341	,839
M49	149,4271	176,283	,218	,844
M50	149,3383	174,584	,263	,842
Test Toplam Cronbach Alfa Değeri = 0,843				

Tablo 5'te Çevre Farkındalık Ölçeği maddelerinin diğer maddelerin toplamından oluşan bütün arasındaki korelasyon tekrar incelenmiştir. Madde-toplam korelasyon değerlerine göre en düşük değer 0,218, en yüksek değer ise 0,539 olduğu belirlenmiş ve madde-toplam korelasyon sonuçlarına göre hiçbir maddenin .20'nin altında değere sahip olmadığı saptanmıştır. Ayrıca madde çıkartılırsa Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısının değişimi incelendiğinde en düşük değer 0,835, en yüksek değer ise 0,845 ve test toplam Cronbach Alfa değerinin 0,843 olduğu belirlenmiştir ve bu değer, testin güvenilirliğini kanıtlar niteliktedir. Cronbach Alfa değeri -1 ile +1 arasında değer alır ve 1'e ne kadar yaklaşırsa o oranda güvenilirliğin arttığını gösterir (Can, 2017).

Tablo 6'da Çevre Farkındalık Ölçeği'nin maddelerinin aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri sunulmuştur.

Tablo 6. Çevre Farkındalık Ölçeği'nin maddelerinin aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri

Madde No	\bar{X}	Ss	N
M4	3,97	1,05	473
M5	4,52	,80	473
M7	4,5814	,81188	473
M8	4,6342	,77804	473
M11	4,3700	,89283	473
M12	3,9281	1,04917	473
M13	4,3214	,95797	473
M14	4,6448	,90705	473
M15	4,4672	,79955	473
M16	4,4313	,84374	473
M17	4,7928	,63395	473
M18	4,6258	,77946	473
M19	4,3488	,87266	473
M20	4,6934	,71389	473
M21	4,7992	,52867	473
M22	4,4715	,87559	473
M24	4,6300	,74255	473
M25	4,6786	,72069	473
M26	4,4228	,87990	473
M27	4,6660	,77189	473

M28	4,3298	,93943	473
M31	3,7653	1,39532	473
M32	3,9239	1,32868	473
M33	3,8076	1,46390	473
M35	4,5729	,96959	473
M36	4,3129	1,09282	473
M37	4,2600	1,05064	473
M38	4,5032	1,04986	473
M39	4,5983	,90394	473
M41	4,3636	1,20684	473
M45	4,3002	1,11173	473
M46	4,3700	1,03769	473
M48	4,5095	,93452	473
M49	3,7061	1,24546	473
M50	3,7949	1,27318	473

Tablo 6 incelendiğinde Çevre Farkındalık Ölçeği'nin maddelerine ait aritmetik ortalaması en yüksek maddenin 4,79 değeri ile M17, ortalaması en düşük maddenin ise 3,70 değeri ile M49 olduğu saptanmıştır. Maddelerin standart sapma değerleri incelendiğinde en yüksek standart sapma değerinin 11,46 ile M33, en düşük standart sapma değerinin .52 ile M21'e ait olduğu bulunmuştur.

Çevre Farkındalık Ölçeği'nin madde ayırt ediciliğine ilişkin bulgular Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Çevre Farkındalık Ölçeği'nin madde ayırt edicilikleri

Madde	Grup	n	\bar{X}	Ss	t	Sd	p																																																																																																																
M4	Alt % 27	128	3,63	1,24	-6,148	254	,000*																																																																																																																
	Üst % 27	128	4,42	,78				M5	Alt % 27	128	4,17	1,00	-6,474	254	,000*	Üst % 27	128	4,82	,51	M7	Alt % 27	128	4,08	1,03	-8,048	254	,000*	Üst % 27	128	4,89	,45	M8	Alt % 27	128	4,22	1,01	-6,696	254	,000*	Üst % 27	128	4,87	,41	M11	Alt % 27	128	4,03	1,04	-6,110	254	,000*	Üst % 27	128	4,70	,66	M12	Alt % 27	128	3,32	1,16	-9,770	254	,000*	Üst % 27	128	4,49	,69	M13	Alt % 27	128	3,7734	1,24998	-8,093	254	,000*	Üst % 27	128	4,7422	,52114	M14	Alt % 27	128	4,1328	1,25096	-7,575	254	,000*	Üst % 27	128	4,9766	,15188	M15	Alt % 27	128	4,0078	1,03099	-8,439	254	,000*	Üst % 27	128	4,8359	,41197	M16	Alt % 27	128	4,1094	,94105	-6,755	254	,000*	Üst % 27	128	4,7656	,56797	M17	Alt % 27	128	4,3906
M5	Alt % 27	128	4,17	1,00	-6,474	254	,000*																																																																																																																
	Üst % 27	128	4,82	,51				M7	Alt % 27	128	4,08	1,03	-8,048	254	,000*	Üst % 27	128	4,89	,45	M8	Alt % 27	128	4,22	1,01	-6,696	254	,000*	Üst % 27	128	4,87	,41	M11	Alt % 27	128	4,03	1,04	-6,110	254	,000*	Üst % 27	128	4,70	,66	M12	Alt % 27	128	3,32	1,16	-9,770	254	,000*	Üst % 27	128	4,49	,69	M13	Alt % 27	128	3,7734	1,24998	-8,093	254	,000*	Üst % 27	128	4,7422	,52114	M14	Alt % 27	128	4,1328	1,25096	-7,575	254	,000*	Üst % 27	128	4,9766	,15188	M15	Alt % 27	128	4,0078	1,03099	-8,439	254	,000*	Üst % 27	128	4,8359	,41197	M16	Alt % 27	128	4,1094	,94105	-6,755	254	,000*	Üst % 27	128	4,7656	,56797	M17	Alt % 27	128	4,3906	,96583	-7,138	254	,000*								
M7	Alt % 27	128	4,08	1,03	-8,048	254	,000*																																																																																																																
	Üst % 27	128	4,89	,45				M8	Alt % 27	128	4,22	1,01	-6,696	254	,000*	Üst % 27	128	4,87	,41	M11	Alt % 27	128	4,03	1,04	-6,110	254	,000*	Üst % 27	128	4,70	,66	M12	Alt % 27	128	3,32	1,16	-9,770	254	,000*	Üst % 27	128	4,49	,69	M13	Alt % 27	128	3,7734	1,24998	-8,093	254	,000*	Üst % 27	128	4,7422	,52114	M14	Alt % 27	128	4,1328	1,25096	-7,575	254	,000*	Üst % 27	128	4,9766	,15188	M15	Alt % 27	128	4,0078	1,03099	-8,439	254	,000*	Üst % 27	128	4,8359	,41197	M16	Alt % 27	128	4,1094	,94105	-6,755	254	,000*	Üst % 27	128	4,7656	,56797	M17	Alt % 27	128	4,3906	,96583	-7,138	254	,000*																				
M8	Alt % 27	128	4,22	1,01	-6,696	254	,000*																																																																																																																
	Üst % 27	128	4,87	,41				M11	Alt % 27	128	4,03	1,04	-6,110	254	,000*	Üst % 27	128	4,70	,66	M12	Alt % 27	128	3,32	1,16	-9,770	254	,000*	Üst % 27	128	4,49	,69	M13	Alt % 27	128	3,7734	1,24998	-8,093	254	,000*	Üst % 27	128	4,7422	,52114	M14	Alt % 27	128	4,1328	1,25096	-7,575	254	,000*	Üst % 27	128	4,9766	,15188	M15	Alt % 27	128	4,0078	1,03099	-8,439	254	,000*	Üst % 27	128	4,8359	,41197	M16	Alt % 27	128	4,1094	,94105	-6,755	254	,000*	Üst % 27	128	4,7656	,56797	M17	Alt % 27	128	4,3906	,96583	-7,138	254	,000*																																
M11	Alt % 27	128	4,03	1,04	-6,110	254	,000*																																																																																																																
	Üst % 27	128	4,70	,66				M12	Alt % 27	128	3,32	1,16	-9,770	254	,000*	Üst % 27	128	4,49	,69	M13	Alt % 27	128	3,7734	1,24998	-8,093	254	,000*	Üst % 27	128	4,7422	,52114	M14	Alt % 27	128	4,1328	1,25096	-7,575	254	,000*	Üst % 27	128	4,9766	,15188	M15	Alt % 27	128	4,0078	1,03099	-8,439	254	,000*	Üst % 27	128	4,8359	,41197	M16	Alt % 27	128	4,1094	,94105	-6,755	254	,000*	Üst % 27	128	4,7656	,56797	M17	Alt % 27	128	4,3906	,96583	-7,138	254	,000*																																												
M12	Alt % 27	128	3,32	1,16	-9,770	254	,000*																																																																																																																
	Üst % 27	128	4,49	,69				M13	Alt % 27	128	3,7734	1,24998	-8,093	254	,000*	Üst % 27	128	4,7422	,52114	M14	Alt % 27	128	4,1328	1,25096	-7,575	254	,000*	Üst % 27	128	4,9766	,15188	M15	Alt % 27	128	4,0078	1,03099	-8,439	254	,000*	Üst % 27	128	4,8359	,41197	M16	Alt % 27	128	4,1094	,94105	-6,755	254	,000*	Üst % 27	128	4,7656	,56797	M17	Alt % 27	128	4,3906	,96583	-7,138	254	,000*																																																								
M13	Alt % 27	128	3,7734	1,24998	-8,093	254	,000*																																																																																																																
	Üst % 27	128	4,7422	,52114				M14	Alt % 27	128	4,1328	1,25096	-7,575	254	,000*	Üst % 27	128	4,9766	,15188	M15	Alt % 27	128	4,0078	1,03099	-8,439	254	,000*	Üst % 27	128	4,8359	,41197	M16	Alt % 27	128	4,1094	,94105	-6,755	254	,000*	Üst % 27	128	4,7656	,56797	M17	Alt % 27	128	4,3906	,96583	-7,138	254	,000*																																																																				
M14	Alt % 27	128	4,1328	1,25096	-7,575	254	,000*																																																																																																																
	Üst % 27	128	4,9766	,15188				M15	Alt % 27	128	4,0078	1,03099	-8,439	254	,000*	Üst % 27	128	4,8359	,41197	M16	Alt % 27	128	4,1094	,94105	-6,755	254	,000*	Üst % 27	128	4,7656	,56797	M17	Alt % 27	128	4,3906	,96583	-7,138	254	,000*																																																																																
M15	Alt % 27	128	4,0078	1,03099	-8,439	254	,000*																																																																																																																
	Üst % 27	128	4,8359	,41197				M16	Alt % 27	128	4,1094	,94105	-6,755	254	,000*	Üst % 27	128	4,7656	,56797	M17	Alt % 27	128	4,3906	,96583	-7,138	254	,000*																																																																																												
M16	Alt % 27	128	4,1094	,94105	-6,755	254	,000*																																																																																																																
	Üst % 27	128	4,7656	,56797				M17	Alt % 27	128	4,3906	,96583	-7,138	254	,000*																																																																																																								
M17	Alt % 27	128	4,3906	,96583	-7,138	254	,000*																																																																																																																

	Üst % 27	128	5,0000	,00000			
M18	Alt % 27	128	4,2500	1,07220	-6,256	254	,000*
	Üst % 27	128	4,8906	,43894			
M19	Alt % 27	128	3,8906	1,05915	-8,071	254	,000*
	Üst % 27	128	4,7422	,55053			
M20	Alt % 27	128	4,2578	1,06665	-7,442	254	,000*
	Üst % 27	128	4,9688	,17468			
M21	Alt % 27	128	4,4609	,79271	-7,535	254	,000*
	Üst % 27	128	4,9922	,08839			
M22	Alt % 27	128	4,1016	,98684	-6,154	254	,000*
	Üst % 27	128	4,7422	,64290			
M24	Alt % 27	128	4,1563	1,03815	-8,619	254	,000*
	Üst % 27	128	4,9609	,19450			
M25	Alt % 27	128	4,2109	1,08426	-7,451	254	,000*
	Üst % 27	128	4,9453	,26048			
M26	Alt % 27	128	3,8359	1,09959	-9,747	254	,000*
	Üst % 27	128	4,8359	,37179			
M27	Alt % 27	128	4,1563	1,13940	-7,519	254	,000*
	Üst % 27	128	4,9531	,37352			
M28	Alt % 27	128	3,8359	1,09959	-8,582	254	,000*
	Üst % 27	128	4,7734	,56422			
M31	Alt % 27	128	3,0938	1,39987	-7,843	254	,000*
	Üst % 27	128	4,3516	1,15418			
M32	Alt % 27	128	3,3594	1,32650	-8,135	254	,000*
	Üst % 27	128	4,5313	,94692			
M33	Alt % 27	128	3,1172	1,43423	-9,075	254	,000*
	Üst % 27	128	4,5391	1,04167			
M35	Alt % 27	128	3,8906	1,29344	-8,802	254	,000*
	Üst % 27	128	4,9375	,37121			
M36	Alt % 27	128	3,7344	1,21334	-8,828	254	,000*
	Üst % 27	128	4,8125	,66107			
M37	Alt % 27	128	3,8594	1,08486	-6,308	254	,000*
	Üst % 27	128	4,6250	,84182			
M38	Alt % 27	128	3,8281	1,30480	-9,256	254	,000*
	Üst % 27	128	4,9453	,40291			
M39	Alt % 27	128	3,9688	1,20979	-9,398	254	,000*
	Üst % 27	128	4,9844	,17678			
M41	Alt % 27	128	3,5234	1,40844	-10,231	254	,000*
	Üst % 27	128	4,8984	,57288			
M45	Alt % 27	128	3,7578	1,20854	-6,715	254	,000*
	Üst % 27	128	4,6641	,93301			
M46	Alt % 27	128	3,8516	1,20426	-8,752	254	,000*
	Üst % 27	128	4,8672	,52303			
M48	Alt % 27	128	4,0234	1,12568	-7,337	254	,000*
	Üst % 27	128	4,8516	,60301			
M49	Alt % 27	128	3,2813	1,20326	-6,722	254	,000*
	Üst % 27	128	4,2344	1,06101			
M50	Alt % 27	128	3,1953	1,34609	-8,645	254	,000*
	Üst % 27	128	4,4375	,91143			

* $p < .05$

Tablo 7 incelendiğinde Çevre Farkındalık Ölçeği'nin maddelerin ayırt ediciliğini belirlemek amacıyla testin her bir maddesi için en yüksek puanın

%27'lik dilim puanları ile testin her bir maddesi için en düşük puanın %27'lik dilim puanları arasında ilişkisiz t testi yapılmıştır. Analiz sonucunda, ölçeğin tüm maddeleri için alt ve üst gruplar arasında anlamlı farklılık olduğu bulunmuştur ($p < .05$).

Çevre Farkındalık Ölçeği'nin test-tekrar test sonuçlarına ilişkin bulgular Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8. Çevre Farkındalık Ölçeği'nin test-tekrar test katsayıları

Test	Tekrar Test	
	r	,884
p	,000	
n	43	

$p < .05$

Tablo 8 incelendiğinde Çevre Farkındalık Ölçeği'nin 43 öğrenci ile yapılan test-tekrar test sonuçları arasında anlamlı ilişki olduğu bulunmuştur ($p < .05$). Buna göre Pearson korelasyon katsayısının .884 olduğu saptanmıştır. Bu sonuç, testin zaman içindeki güvenirliliği açısından önemli görülmektedir (Dede ve Yaman, 2008: 30).

Ölçeğin geçerlik-güvenirlik sonucunda elde edilen madde sayıları ve alt boyutları Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. Ölçeğin Geçerlik-Güvenirlik Sonucunda Elde Edilen Madde Sayıları

Alt Boyutlar	Madde Sayıları
Doğada Yaşam	15 Madde
Dönüştürülebilir Enerji Kaynakları ve Kullanımları	12 Madde
Çevresel Sorumluluk	5 Madde
Canlıların Devamlılığı	3 Madde
TOPLAM	35 Madde

IV. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma ilkökul Çevre Farkındalık Ölçeği'nin geçerlik ve güvenirliliğini test etmek amacıyla yapılmıştır. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda İlkokul Çevre Farkındalık geçerli ve güvenilir olarak kabul edilmiştir.

Ölçek 35 madde ve 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Maddeler göz önünde tutularak alt boyutlar şu şekilde adlandırılmıştır:

- Doğada Yaşam (15 madde)
- Dönüştürülebilir Enerji Kaynakları ve Kullanımları (12 madde)
- Çevresel Sorumluluk (5 madde)
- Canlıların Devamlılığı (3 madde)

Bu sonuçlar doğrultusunda gelecek çalışmaları yönlendirebilecek ve araştırmacılara ışık tutabilecek şu öneriler getirilmiştir:

- Geliştirilen İlkokul Çevre Farkındalık Ölçeği ilkokul öğrencilerine yönelik yapılacak çalışmalarda veri toplama aracı olarak kullanılabilir.
- İlkokul kademesinde Çevre Farkındalık ölçeğiliteratürde tek olmasından dolayı gelecek çalışmalara ışık tutabilir.
- Ölçeğin geçerlik güvenilirlik çalışması Konya il merkezindeki okullarla sınırlı kalmıştır. Farklı yerlerde de uygulanıp sonuçlar karşılaştırılarak değerlendirilebilir.
- Farklı değişkenler dikkate alınarak ölçek aracılığıyla veriler toplanıp çevre farkındalıkları ile karşılaştırılarak değerlendirilebilir.
- Yapılan doğa eğitimlerinin öğrenciler üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla ölçek öntest-sontestli çalışmalarda kullanılabilir. Böylece doğa eğitimlerinde kullanılan etkinliklerin etkisi değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- AKDUR, Recep. (2005). *Avrupa Birliği Ve Türkiye’de Çevre Koruma Politikaları “Türkiye’nin Avrupa Birliğine Uyumu”*,ATAUM Araştırma Dizisi No:23, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Şener. (2014). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 20. Baskı.
- CAN, Abdullah. (2017). *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*,Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 5. Baskı.
- CANSARAN, Arzu, Yıldırım. Cengiz. (2014). *Çevre Bilimi İle İlgili Başlıca Terimler ve Kavramlar*. Orçun Bozkurt. (Ed.), *Çevre Eğitimi*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 4. Baskı.
- ÇOKLUK, Ömay, Şekercioğlu, Güçlü ve Büyüköztürk, Şener. (2014). *Sosyal Bilimler için Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 3. Baskı.
- DEDE, Yüksel, Yaman, Süleyman. (2008). “Fen Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Ölçeği: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması”, *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, Cilt.2, S.1,ss.19-37.
- ERKUŞ, Adnan. (2014). *Psikolojide Ölçme ve Ölçek Geliştirme-I Temel Kavramlar ve İşlemler*,Pegem Akademi Yayıncılık,Ankara, 2. Baskı.
- FRANTZ, CynthiaMcPherson, Mayer, F. Stephan. (2014). The Importance Of Connection To Nature In Assessing Environmental Education Programs.*Studies in Educational Evaluation*,s.41,ss.1-5.
- GÖKÇE, Nazlı, Kaya, Erdoğan, Aktay, Sayım, Özden, Muhammet. (2007). İlköğretim Öğrencilerinin Çevreye Yönelik Tutumları, *İlköğretim Online*, Cilt.6, S.3, ss.452-468.

- GÜLER, Tülin. (2009). "Ekoloji Temelli Bir Çevre Eğitiminin Öğretmenlerin Çevre Eğitimine Karşı Görüşlerine Etkileri", *Eğitim ve Bilim*, Cilt.34, S.151, ss.30-43.
- GÜVEN, Ezgi. (2013). "Çevre Sorunlarına Yönelik Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Öğretmen Adaylarının Tutumlarının Belirlenmesi", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, cilt.33, S.2, ss.411-430.
- ÖHMAN, Johan. (2016). "New Ethical Challenges Within Environmental And Sustainability Education". *Environmental Education Research*, vol.22, no.6, pp.765-770.
- ŞEKER, Hasan ve Gençdoğan, Başaran. (2006). *Psikolojide ve Eğitimde Ölçme Aracı Geliştirme*, Nobel Akademi Yayıncılık, Ankara.
- ŞENYURT, Arzu, Temel, Ayla., Özkahraman, Şükran. (2011). Üniversite Öğrencilerinin Çevresel Konulara Duyarlılıklarının İncelenmesi. *SDÜ Sağlık Bilimleri Dergisi*, Cilt.2, S.1, ss.8-15.
- T.C. ÇEVRE ŞEHİRCİLİK BAKANLIĞI. (2014). "Çevre Eğitimi İçin İşbirliği Protokolü", <http://www.csb.gov.tr>. Erişim Tarihi: 05.01.2017
- UNITED STATES ENVIRONMENTAL PROTECTION AGENCY. (2017), "What is Environmental Education?", <https://www.epa.gov/education>. Erişim Tarihi: 11.02.2017
- WALS, Arjen. E. J., Weakland, Joseph P., Corcoran, Peter Blaze. (2017). "Preparing for The Ecocene: Envisioning Futures for Environmental and Sustainability Education", *Environmental Education Research*, vol.26, no.4, pp.71-76.
- YURDUGÜL, Halil. (2005). "Ölçek Geliştirme Çalışmalarında Kapsam Geçerliği İçin Kapsam Geçerlik İndekslerinin Kullanılması", <http://yunus.hacettepe.edu.tr>, Erişim Tarihi: 09.01.2017
- ZAFER GÜNEŞ, Demet. (2014). *İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Örgütsel Güven Ve Kolektif Yeterlik Alguları İle Örgütsel Farkındalık Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bolu.

KENTLİ YOKSULLARIN KONUT SORUNUNA YÖNELİK PROAKTİF BİR ÇÖZÜM ÖNERİSİ: ARTIMLI KONUT MODELİ

Mehmet AKALIN¹

Atıf/©: Akalın, Mehmet (2017). Kentli Yoksulların Konut Sorununa Yönelik Proaktif Bir Çözüm Önerisi: Artımlı Konut, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.1373-1408

Özet: Günümüzde küresel kentsel nüfus, kırsal nüfusu geçmiştir. Artan kentli nüfusla birlikte yoksulluk sorunsalı da kentlerde kendini daha fazla hissettirir olmuştur. Bununla eş zamanlı olarak kentli yoksulların konut sorunu, içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Devletlerin yoksullar için ürettikleri anahtar teslimi konutlar ise kentli yoksulların konut sorununun çözümünde yetersiz kalmıştır. 2016 Pritzker ödülünün sahibi Alejandro Aravena tarafından geliştirilen artımlı konut projeleri, kentli yoksulların konut sorununun çözümünde etkili bir alternatifini oluşturmaktadır. Bu çalışma ile dünyanın farklı yerlerinde üretilen artımlı konut modelleri üzerinde durulmuştur. Ülkemizdeki kentli yoksulların konut sorunlarının çözümü için önerilen bu yöntemin, aynı zamanda gecekondu bölgelerinde yaşayan yoksulların sosyoekonomik ve psikolojik sorunlarını da azaltması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kentsel Yoksulluk, Artımlı Konutlar, Gecekondu, Kentsel Dönüşüm

A Proactive Solution for Urban Poor's Housing Problem: Incremental Housing Model

Citation/©: Akalın, Mehmet (2017). A Proactive Solution for Urban Poor's Housing Problem: Incremental Housing Model, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp.1373-1408

Abstract: Today, the global urban population has passed the rural population. At the same time poverty problematic have increased in the urban areas. In this process, The housing problem of the urban poor has grown too much. Turn-key residences have not solved this problem which applied by central and local governments. The incremental housing projects have been an effective alternative to this problem which developed by the owner of the 2016 Pritzker Prize, Alejandro Aravena. This article focuses on incremental housing models which produced in different parts of the world. On the other hand, the incremental housing model is proposed for the housing problem of the poor in our country. And It is expected that the incremental housing model will also reduce the socio-economic and psychological problems of the poor in slum areas.

Keywords: Urban Poverty, Incremental Housing, Slum, Urban Regeneration.

Makale Geliş Tarihi: 13.04.2017/ Makale Kabul Tarihi: 23.11.2017

¹ Dr., Sosyal Güvenlik Kurumu, Kentleşme ve Çevre, e-posta: zidanvolesi@gmail.com

I. GİRİŞ

Son yıllarda küresel nüfus miktarı çok kritik seviyelere ulaşmıştır. Kır-kent nüfus oranı son beş yıl içerisinde kentler lehine ilk kez değişmiştir. Yani artık dünya nüfusunun çoğunluğunun kentlerde yaşadığı bilinmektedir. Sonraki yirmi yıl içerisinde ise dünya nüfusunun %60'ının yani 5 milyar insanın kentlerde yaşaması beklenmektedir (USAID, 2011: 2). Kentlerdeki nüfusun gerek göçler gerekse doğal nüfus artışı nedeniyle hızlı bir şekilde artması, sosyoekonomik ve ekolojik birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Artan nüfusun kentsel taleplerine hızlı şekilde cevap vermek zorunda kalan birçok kentte ortaya çıkan bu sorunların başında; çevre kirliliği, sıkışan yaşam çevreleri, yapılaşan ve bozulan ekolojik çevre, artan işsizlik ve yoksulluk, güvenlik zafiyetleri, şiddet, altyapı yetersizlikleri ve konut açığı gelmektedir. Bu sorunlarla başa çıkılabilmek için ise merkezi ve yerel karar alma mekanizmalarının farklı yöntemler denemesine ihtiyaç vardır. Özellikle kentlerde yaşayan yoksulların yaşamlarını sürdürebilmeleri ve barınma ihtiyaçlarını giderebilmeleri için uygulanan geleneksel konut politikalarının ve yöntemlerinin başarısının sınırlı kaldığı ortadadır. Bu noktada kentli yoksulların barınma ihtiyaçlarının giderilebilmesi için inovatif çözümler aranması, bir zorunluluk halini almaktadır.

Artan kentli nüfus ve azalan kentsel araziler düşünüldüğünde devletlerin yoksullara yönelik olarak hali hazırda uyguladığı konut politikaları yukarıda sayılan sorunları çözmek bir yana; bu sorunları daha da içinden çıkılmaz hale getirmektedir. Geleneksel konut edindirme politikaları ile ancak belli bir gelir seviyesine sahip, birikimi olan ya da alınan kredileri uzun vadede ödeyecek ekonomik imkânlarla sahip kişiler ev sahibi yapılabilmektedir. Devletlerin “anahtar teslimi” şeklinde ürettiği konutlar yüksek maliyetler içerdiğinden, kentli yoksulların satın alabilecekleri tutarların çok üzerinde belirlenen bedellerle satılmaktadır. Düzensiz ve yetersiz geliri olan kişilere ise yaşayabilmeleri için derme çatma, korunaksız, yetersiz, sağlıksız ve illegal yaşam alanları oluşturmaktan başka çare kalmamaktadır.

Barınma ihtiyacını gidermek aslında; hayatta kalabilmek, dışsal etkilerden korunabilmek ve sağlıklı hayat sürdürebilmek için yapılması gereken bir aktivitedir. Çünkü barınma, insan ihtiyaçları arasında beslenmeden sonra gelen en temel ihtiyaçtır. Bu yüzden hükümetlerin ve yerel yönetimlerin barınma haklarının düzenlendiği hukuki metinleri oluşturmaları ve bu hukuki metinlerin gereğini yerine getirebilmeleri büyük önem taşımaktadır.

1948 yılında BM tarafından yayınlanan Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nde insan onuruna yaraşır düzeydeki yeterli bir konutta yaşamının tüm insanların hakkı olduğu bildirilmiştir (Williams, 2005). Ancak günümüzde barınma ve konut meselesi ekonomik yetersizlikler nedeniyle halen dünya nüfusunun büyük bölümü için büyük bir sorun olmaya devam etmektedir. Kentlerdeki konut meselesine uzmanlar uzmanlık alanlarına göre, teknik, estetik, fonksiyonel, politik ve ekonomik perspektiflerden yaklaşarak çözüm önerileri sunmaktadır. Bu yaklaşımların tamamı başkalarının yaşayacakları konutları şekillendirmeye yönelik yaklaşımlardır. Oysaki konutlarda yaşayacak insanların da kendi yaşam alanları hakkında söyleyecekleri, yapacakları, beklentileri ve tercihleri vardır.

Yoksul insanların yaşam alanlarını şekillendirmek konusunda, mimarlarla ekonomistler arasında, büyük tartışmalar yaşanmaktadır. Mimarlar şık ve kaliteli konut üretmenin gerektiğini, ekonomistlerse artan talep karşısında konut arzını arttıracak önlemlerin alınmasını savunmaktadır. Ekonomistler bunun için maliyetleri minimum seviyelerde tutacak yöntemlerin uygulanması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Günümüzde halen, uygulanan ekonomi ve çevre politikalarına göre bu tercihler arasında seçimler yapılmaktadır.

2016 Pritzker ödülüne layık görülen Alejandro Aravena; geliştirdiği artımlı konut projeleri ile bu iki yaklaşımın bir arada hayata geçirilebileceği konusunda tarafları ikna edebilmiş görünmektedir. Nitekim birçok Güney Asya ve Sahra-Altı Afrika'sı ülkesinin yanı sıra Brezilya, Güney Afrika, Tayland ve Japonya gibi ülkeler artımlı konutlar olarak bilinen ve düşük maliyetli bu yöntemi uygulamaya koymuştur.

Artımlı konut modelini uygulayan ülkelerin sadece yoksul ülkeler olmaması dikkat çekici bir durumdur. Özellikle Japonya gibi gelişmiş ekonomiye sahip ülkede bu yöntemin uygulanıyor olmasının sebebi doğal afetlere karşı hızlı şekilde konut üretebilmektir. Ancak bu çalışmada artımlı konutların kentli yoksulların konut ihtiyaçlarına çözüm olup olamayacağı üzerinde durulmuştur. Ayrıca yoksulların barınma sorunlarını proaktif şekilde çözebilmek için artımlı konut modelinin, ulusal konut politikası içerisinde yer almasının neden gerektiği tartışılmıştır.

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kentli yoksullara ve bunların yaşam alanlarına ilişkin teorik açıklamalar yapılmıştır. Bu açıklamalar kapsamında, kentli yoksulların kimler olduğu, bunların yaşam alanlarının ne şekilde geliştiği, kentli yoksulların yaşam çevrelerindeki sorunlarının neler olduğu ve artımlı konutların bir model olarak bu sorunlarla mücadelede ne çeşit çözümler sunabileceği gibi konular anlatılmıştır.

İkinci bölümde ise dünyanın farklı bölgelerinde uygulanmış artımlı konut modelleri anlatılmıştır. Güney Amerika ve Afrika Ülkeleri'nin yanı sıra kentlere göçmen akınının ve kentsel nüfus yoğunluğunun fazla olduğu diğer kıta ülkelerindeki örnekler de bu kapsamda ele alınmıştır. Sosyoekonomik bakımdan ülkemizle benzerlik gösteren diğer ülke örneklerinin anlatıldığı bu çalışmada son olarak artımlı konut modeli; ülkemizdeki gecekondu sorununun çözümüne yönelik bir yöntem olarak merkezi ve yerel yönetimlerin, sivil toplum kuruluşların, mimarlar ile mühendislerin dikkatine sunulmuştur.

II. KENTSEL YOKSULLUK ve KENTLİ YOKSULLAR

Yoksulluk, çok boyutlu bir niteliğe sahip olduğundan farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. İçinde bulunulan ortam ve koşulların değişkenliği, maddi ekonomik belirleyiciler ile gayri maddi ve ekonomik olmayan belirleyiciler yoksulluğun tanımlanmasını ve ölçülmesini zorlaştırmaktadır. Bu yüzden yapılan yoksulluk araştırmalarında yoksulluğun hangi boyutu üzerinde durulmak isteniyorsa belirli kabullerden yola çıkılarak o yönde tanımlar yapılmaktadır (Coşkun, 2002: 2-5).

Genel anlamıyla yoksulluk kavramı, toplumda bireylerin temel gereksinimlerini karşılayabilecek yeterli ve düzenli bir gelire sahip olmamaları durumunu ifade etmektedir. Bu genel açıklama hiç kuşkusuz eleştiriye açıktır. Çünkü yoksulluk kavramını niteleyen gereksinimler ile bu gereksinimlerin karşılanmasında yeterli olacak gelir düzeyi; birey-toplum-zaman bağlamında değişebilmektedir. Böyle bir değerlendirme ayrıca; yaş, cinsiyet, toplumsal statü gibi bireysel özellikler ile toplumun sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri arasındaki farklılıkları da yok saymaktadır. Dahası, yoksulluk salt gelir durumuna göre değerlendirildiğinde, yaşam kalitesi ve yaşam standartlarının sürekli değiştiği gerçeği göz ardı edilmiş olmaktadır (Altan, 2004: 145).

Yoksulluk; kişilerin maddi nitelikteki mahrumiyetler nedeni ile kaynaklara ve üretim faktörlerine erişememe ve böylece asgari yaşam düzeyini sürdürecektir gelirden yoksun kalma halidir. Yoksulluk, temelde iktisadi bir kategoriye işaret eder. Ayrıca yoksulluk; bireylerin ve toplumların psikoloji literatüründe "başa çıkma" olarak nitelendirildiği, bunun için de çeşitli teknikler kullandığı sosyal bir durumdur.

Yoksulluk, çeşitli ekonomik ve sosyal göstergelerin eşliğinde yaşam kalitesine ve standardına dayalı bir içerikle irdelenmektedir. Bu yüzden toplumun genel ortalaması ile ilişkilendirilmekte, daha çok gelir ve tüketim harcamaları çerçevesinde açıklanmaktadır (Aktan, 2002: 5). Buna göre yoksulluk, toplumdaki yaşam standardının mutlak veya göreceli olarak altında kalan kişinin, yaşamı sürdürebilmek için gerekli olan minimum ihtiyaçları karşılayamaması durumuyla ilişkilendirilir (Gürsel ve diğ., 2000: 95).

Kentsel yoksulluk kavramı ise, genelde hakim kapitalist üretim-tüketim ilişkilerinin ve sınıf ilişkilerinin dışında, süresiz, güvencesiz ve marjinal işlerde çalışmakta olan, kent varoşlarında yaşayan ve dışlanan cinsel, ırksal, etnik ve dinsel kimliklerle örtüşen yoksulluğu tanımlamak için kullanılmaktadır (Aytaç ve Akdemir 2002: 51-52). ABD' de belirgin olarak siyahların ve İspanik göçmenlerin, Fransa'da Müslümanların temsil ettiği sözü edilen kapitalist sınıf ilişkilerinin dışında olma durumunu tanımlamak için "sınıfaltı" (underclass, urban out cast) kavramları kullanılmaktadır (Arslan, 1998: 189).

Kentsel yoksulluk sorunu, kapitalizmin yan çıktısı olarak ABD'ye ait bir sorunmuş gibi sunulmasına rağmen, etkileri ABD ile sınırlı kalmamıştır. Başta batı Avrupa ülkeleri olmak üzere metropol sayıları artan diğer ülkelerde de kentsel yoksulluk son dönemlerde önemli ölçüde hissedilir olmuştur. Bunda küreselleşmenin yanı sıra yeni uluslararası iş bölümü ve eşitsizliklerin, tüm dünya ölçeğinde derinleşmesinin rolü büyüktür. Nitekim tarihte ilk kez kent nüfusu kır nüfusunu geçmiş durumdadır. Artık kentlerde kırsal alanlara göre daha fazla insan yaşamaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kentsel büyüme hareketleri çok sık görülmektedir. Her yıl 70 milyon yeni insanın kentlerde yaşamaya başladığı ve gelecek 20 yıl içerisinde dünyanın en yoksul ülkelerin bulunduğu Güney Asya ve Sahra Altı Afrika'da, kentli nüfusun ikiye katlanacağı düşünüldüğünde; kentsel

yoksulluğun ilerleyen yıllarda da önemli bir sorun olmaya devam edeceği anlaşılmaktadır.

Kentsel yoksulluk, kalori ihtiyacına göre yapılan hesaplamalara bakılırsa kırsal yoksullukla aynı şeyleri ifade edebilir. Ancak kentsel alanlardaki tüketim kalıpları ile mal ve hizmet fiyatları değerlendirmeye katıldığında kentsel yoksulluğun kırsal yoksulluktan farkı açıkça ortaya çıkmaktadır. Eğitim, sağlık, barınma, güvenlik, sosyal olanaklardan yararlanma gibi temel gereksinimlerin karşılanamaması kentsel yoksulluğu besleyen ana unsurlardır. Bu nesnel ölçütlerin yanı sıra kent yaşamına kentli olmanın gerektirdiği gibi katılamayan kişi; kentin ona sunduğu olanaklardan faydalanamadığı için kentsel yoksulluğun bir parçası olarak kentli yoksul sayılmaktadır.

Kentli yoksulları kısaca; kent özelinde yoksulluk yaşayan kişiler olarak ifade etmek mümkündür. Bazı araştırmacılar tarafından adına yeni yoksullar da denilen kentli yoksullar çoğu zaman çalışan yoksulları da içeren ve sayılarını her geçen gün arttıran büyük bir kitleyi oluşturmaktadır. Işık ve Pınarcıoğlu'na göre yeni yoksulluk kentlerde yaşanmaktadır ve gelişmiş ülkelerde yaygınlaşan, sistem dışına atılmış, kronik bir yoksulluğa mahkûm, mücadele yeteneğini kaybetmiş, kent içinde tecrit edilmeye çalışılan, ekonomik, sosyal ve siyasal olarak dışlanan, yoksulluğuyla baş etmek için de hiçbir ümidi olmayan kişileri (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001: 66-73) ifade etmektedir. Bu tanım, çalışan yoksulları içermediğinden eksiktir. Nitekim tanımda kentlerde düzenli bir işi olup da, elde ettiği gelir, kentte yaşıyor olmanın külfetlerine yetmeyen ve yoksullaşan bir kitleden söz edilmemiştir. Esasen kentli yoksulları, işsizler, doğal afetlere maruz kalmış afetzedeler, göçmenler, gecekondularda, slumlarda ya da favelalarda yaşayanlar, merdiven-altı üretim yapılan yerlerde ve enformel sektörlerde kayıtdışı çalıştırılan işçiler ve evsizler oluşturmaktadır.

Kentli yoksulların hızla artmasının sebeplerinin başında değişen üretim şekilleri ve kırsal bölgelerin, kırsal nüfusun istek ve ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalması gelmektedir. Yeni kapitalizmle birlikte üretim şeklinin fordizmden post-fordizme dönüşmesi; bilgisayarlar ve yapay zekâyâ dayalı üretim-dağıtım sistemlerinin yaygınlaşmasına, esnek üretime ve üretimin desantralizasyonuna yol açmıştır. Bu ise iş ve istihdam biçimlerini köklü şekilde değiştirerek bir taraftan yeni kentli orta sınıfın oluşmasına diğer taraftan da kentlerdeki niteliksiz işgücü arzının artmasına sebep

olmuştur. İşgücü piyasasında kendilerine yer bulamayanlar da işsizler ordusunun bir üyesi olarak günü kurtarmanın peşine düşmüş, eğreti işlerde kayıt dışı çalışıp, eğreti barınaklarda yaşam mücadelesi vermeye devam etmişlerdir.

Kentli yoksulların birçok mahrumiyetle karşı karşıya kaldığı açıktır. Kentli yoksulların her gün mücadele etmek zorunda olduğu güçlükler şunlardır:

- İş olanaklarına ve yeterli/ düzenli gelir elde edememe
- Yetersiz konut ve altyapı hizmetleri
- Şiddet ve sağlıksız çevre koşulları
- Zayıf ya da hiç olmayan sosyal koruma mekanizması
- Yeterli sağlık hizmetine ve eğitim fırsatlarına erişememe

Kentli yoksullar yukarıda sayılan mahrumiyetlerin yanı sıra birçok riske karşı da savunmasız ve hassas konumdadır. Kent yaşamı yoğunlukla birçok insanın dar bir alanda yaşaması anlamına geldiğinden bu nüfus yoğunluğunun sebep olduğu birçok sorun da kentsel alanlarda su yüzüne çıkmaktadır. İzdiham, sosyal ve toplumsal bakımdan zayıf ilişkiler, eşitsizlikler, suç ve şiddet bu sorunlardan bazılarıdır. Ama tüm bu sorunlarla ilişkili olmakla birlikte belki de kentli yoksulların yaşamlarına doğrudan etki eden en önemli unsur yetersiz barınma koşulları ve konut sorunudur.

Gelişmekte olan ülkelerde çok daha sık karşılaşılan kentsel yoksulluk sebebiyle, farklı kimliklere sahip insanlar, fiziksel ve sosyo-ekonomik bakımdan son derece kötü durumda olan yerleşim yerlerinde bir araya toplamaktadır. Böylece genellikle kentin uzak bölgelerinde izole yerleşme bölgeleri üretilmektedir (Arslan, 1998, 189). Gecekondu, slum, favela, barrios ya da ülkemizde olduğu gibi gecekondu denilen bu eğreti yerleşimler zamanla birçok mahrumiyetin, sosyal, ekonomik ve ekolojik sorunun da merkezi halini alarak; kentsel yoksullara yoksulluklarını yaşayabilecekleri mekanlar sunmaktadır.

III. KENTLİ YOKSULARIN KONUT SORUNU ve GECEKONDULAR

Kentsel yoksulluk ya da kentli yoksulluk denilince zihinlerde beliren şey derme çatma, sağlıksız, hijyenik olmayan ve güvensiz yaşam alanlarıdır. Bu yüzden Slumlar, Favelalar, Barrioslar ya da Türkiye’de olduğu gibi

gecekonduklar kentsel yoksulluğun mekânsal karşılığı olarak algılanmaktadır. Kentli yoksulların yaşam alanları farklı coğrafyalarda farklı isimlerle anılsalar da, çalışmada bu yaşam alanlarının hepsine birden gecekondu denilecektir. Ayrıca kentli yoksulların konut sorunlarına Türkiye'deki gecekondulaşma sürecinden hareketle yaklaşılacaktır.

Dünya genelinde bir milyara yakın kişinin yukarıda sayılan düzensiz, altyapısız, sağlıksız, yetersiz ve güvensiz yerlerde yaşadıkları bilinmektedir. Bu rakamın ise artan nüfusun da etkisiyle 20 yıl sonra ikiye katlanması beklenmektedir (Neves ve Amado: 2014, 1). Sınırlı kentsel alanlarda birikecek olan bu nüfus, yeni kentsel sorunları da beraberinde getirecektir. Yine artan nüfusla birlikte kentlerde insan onuruna yakışır şekilde barınma ihtiyacı daha derinden hissedilecektir.

Beardsley'e göre gecekonduklar gelişmekte olan ülkelerdeki kentlerde en çok görülen yerleşim yerleridir. Ahmedabad, Buenos Aires, Caracas, Delhi, Bangkok, Mumbai, Nairobi, Rio de Janeiro, Sao Paulo, Mexico City, Cape Town, Dhaka, Kampala, Dakar ve Manila gibi birçok kentte bu enformel kentsel alanlar hızlı bir şekilde artmaktadır (Beardsley, 2007: 27). Yasadışı olarak oluşturulmuş bu yaşam alanlarının temel özelliğini ise kullanım hakkının içinde barınan kişi veya kişilere ait olamamasıdır (Ahsan ve Quamruzzaman: 2009).

Gelişmekte olan ülkelerdeki enformel yerleşimlerinin temel özellikleri;

-Yol, su, elektrik ve kanalizasyon gibi temel altyapı hizmetlerinde yoksun olmaları,

-Yasalara aykırı şekilde ve kısa sürede oluşturulmaları,

-Yoksulluğun, sosyal dışlanmanın, sağlıksız yaşam koşullarının ve yüksek suç oranlarının yaşandığı bölgeler olmaları (Tsenkova , 2009) etrafında şekillenmektedir.

Gecekonduklar ve kent içi çöküntü bölgeleri, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de kentsel yoksulluğun mekânsal karşılığı konumundadır. Gecekonduklar aynı zamanda kentsel yoksulluğun üretildiği, devredilip devralındığı yerlerdir. Bu yerleşimler, her ülkenin yerel şartlarına göre gelişim göstermektedir. Yine de tüm ülkeler için gecekondulaşmanın üzerinde oydaşılan tek gerçeği yoksulluk sorunsalıdır.

Ülkemiz geç sanayileşen bir ülke olması nedeniyle sanayileşmenin sebep olduğu kentsel sorunlarla da ancak 1950'lerden sonra tanışabilmiştir. Sanayi devriminin sancılı süreçlerini geçirmeden, batı toplumlarının zorlu mücadelelerle elde edilmiş oldukları kazanımları 1961 Anayasası ile hazır olarak bulan halkımız; bu anayasa ile sağlanan özgürlüklerin de tam olarak farkına varamamış ve tanınan sosyo-ekonomik ve kültürel haklardan gerektiği gibi faydalanamamıştır.

1961 Anayasası ile devlete, yoksul ve dar gelirli ailelerin sağlık şartlarına uygun konut ihtiyaçlarını karşılayıcı tedbirleri alma görevi verilmiş; sosyal konut üretiminin devletin anayasal bir görevi olduğu belirlenmiştir. Bu anayasa ile konut, bir sorun olarak görülmekten ziyade, barınma hakkının bir gerekliliği şeklinde değerlendirilmiştir. Ancak 1982 Anayasası'nın "Konut Hakkı" başlığını taşıyan 57. maddesinde; "Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözetleyen bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır, ayrıca toplu konut teşebbüslerini destekler" denilerek 1961 Anayasası'ndaki yoksul ve dar gelirlilere verilen öncelik terk edilmiştir. Ayrıca, neoliberal ekonomi politikalarının izlerini taşıyan 1982 Anayasası ile, konutun bir yatırım ve rant aracı olduğu algısı da güçlenmiştir.

Ülkemizde 1950'li yıllarda nüfusun dörtte biri kentlerde yaşarken bu oran günümüzde artık tersine dönmüştür. Kentlerin çekim gücüne kapılan kırsal bölgelerde yaşayan ilk göçmenler, hükümetlerin konut ihtiyacını karşılayamadığı bu dönemde, gecekondularını, bir gecede, kent çeperlerinde inşa edivermişlerdir. Kırdan kente gelen ilk göçmenler sanayileşen kentlerde ucuz işgücü kaynağı olmaları nedeniyle ilk zamanlar hoş görülmüşlerse de, ilerleyen dönemlerde gecekondulaşmanın ciddi bir kentsel sorun olmasıyla bu hoşgörü ortamı ortadan kalkmıştır. Yine de kısa zamanda kentlerin dört bir yanını saran gecekondular mahallelerinin oluşmasında hükümetlerin uyguladığı popülist politikaların rolü büyük olmuştur. Her seçim döneminde birbiri ardına çıkarılan imar afları bir taraftan kentli yoksullara ve göçmenlere yeni gecekondular yapmaları için cesaret vermiş; diğer taraftan da mevcut gecekondularını meşrulaştırarak kamu arazilerinin haksız bir şekilde şahısların mülkiyetine geçmesine sebep olmuştur.

Gecekondulaşmanın giderek bir sektör haline gelmesiyle birlikte, illegal güç çevreleri keyfi olarak sınırlarını belirleyip parselledikleri kamu arazilerini yoksul halka satmaya başlamışlardır. Zamanla altyapı hizmetlerinin de

götürüldüğü bu yerler, artık kentlerin yadsınamaz gerçeğini oluşturmuştur. Durum o kadar ileriye gitmiştir ki; birden fazla gecekondusu olan kişiler ya da gelir seviyesini daha iyi konutlarda yaşamaya yetecek aileler, gecekondularını yeni yoksullara kiralamaya başlamıştır.

1980'li yıllara gelindiğinde ekonomi politikaları dünya genelinde köklü dönüşümler geçirmiştir. Başta ABD ve İngiltere olmak üzere tüm dünyada neoliberal ekonomi politikaları uygulama alanı bulmuştur. Neoliberal ekonomi politikaları ile toplumlardaki tüketim kalıpları, yaşam tarzları ve boş zaman alışkanlıkları giderek birbirine benzemiş ve kültürel farklılıklar da kitlesel iletişim araçlarının yaygınlaşması ile önemli ölçüde yok olmuştur. Bu gelişmeler, genellikle beyaz ve altın yakalı işlerde çalışan yeni kentli orta sınıfı ve bunların sürekli değişen beğeni ve isteklerini ortaya çıkarmıştır.

Bu süreçte, yeni kentli orta sınıfların konut tercihleri geleneksel orta sınıfların konut tercihinden farklılaşmıştır. Yeni kentli orta sınıflar, gecekondu mahallelerinin yer aldığı ve zamanla kentin merkezinde kalan bölgelerde yaşamayı tercih etmişlerdir. Bunun neticesinde de kentsel dönüşüm adı altında gecekondu mahalleleri birer birer yıkılıp yerlerine yeni kentli orta sınıfın talebini karşılayacak şekilde konutlar üretilmiştir. Gecekondularda yaşayan bölge halkı ise ya kentin uzak bölgelerinde yapılan toplu konutlarda yaşamaya zorlanmış ya da yoksulluklarını yaşayabilecekleri ve daha az görülebilecekleri yeni yerler arayışına itilmişlerdir.

Yukarıdaki süreçler, yıllarca gecekondu bölgelerinde yaşamış olan halk bakımından problemlere yol açmaktadır. Yıllarca emek verip yapmaya çalıştıkları evlerinin, bir anda yerle bir edilmesi bu insanlarda travmatik etkiler bırakabilmektedir. Kentsel dönüşüme konu edilen birçok gecekondu bölgesinde yapılan sosyolojik araştırmalar (Erman, 2009; İslam, 2009; Baştürk, 2013);

-gecekondu halkının büyük bölümünün aslında gecekondularından memnun olduklarını,

-gönderildikleri toplu konutlarda yaşamakta güçlük çektiklerini,

-yeniden eski ortamlarında yaşamayı istediklerini,

-ekonomik anlamda zorluklar yaşadıklarını,

-kent merkezine uzak toplu konutlarda mekânsal olarak dışlanmanın başka bir çeşidini yaşadıklarını,

-sosyal hafızalarının yok edildiğini,

-aidiyet duygularının yok olduğunu ve

-komşuluk ilişkilerini ortadan kalktığını göstermiştir. Yaşanan tüm bu sorunlar aynı zamanda gecekondü bölgelerinin dönüşümü konusunda yeni yöntemlerin uygulanması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

IV. KENTLİ YOKSULLARIN KONUT SORUNUNA STRATEJİK YAŞLAŞIMLAR

Hükümetler ve uluslararası kuruluşlar, illegal yapılaşmaya ve bunların sebep olduğu kentsel sorunlara çözüm bulabilmek için geleneksel olarak;

- Sosyal konut politikaları,

-Kentsel dönüşüm uygulamaları ve

-Arsa tedariki/altyapı hizmeti (site and service) şeklinde çözüm aramışlardır.

Bu yöntemlerin her biri illegal ve sağlıksız durumda olan yapıları mülkiyet bakımından güvence altına alarak legal hale getirmeyi amaçlamaktadır. Yani yoksulların konut sorunu, bu yöntemlerle mülkiyet merkezli olarak çözülmeye çalışılmaktadır. Ancak gerek sebep oldukları sosyal problemler, gerekse de maliyetlerinin yüksek olması bakımından yoksulların alım gücünün üzerinde belirlenen konut fiyatları, bu yöntemlerin başarısını ve etkinliğini azaltmaktadır. Bu yüzden ülkemizde ve ülkemizle sosyo-ekonomik bakımdan benzeşen diğer ülkelerde artımlı konut modeli ile üretilecek olan yoksul yerleşimlerinin önemi daha da artmaktadır.

1. Sosyal Konutlar ve Yoksul Konutları

Sosyal konutları, ülkelerin mevzuatlarına ve uygulamalarına göre tanımlayabiliriz. Bir konutun sosyal konut olarak kabul edilip edilmeyeceği; yerel idarelere, kârsız organizasyonlara ya da devlete ait olup olmamasına göre belirlenebilir. Ayrıca, konutları kimin yaptığına, kiraların piyasa düzeylerinin altında olup olmadığına, kira yardımlarına, sübvansiyonlara ve merkezi/yerel yönetimlerin konut sağlama amacına bakılarak da sosyal konutlar tanımlanabilir (Scanlon ve Whitehead, 2007: 8).

Uygulanan yöntemlerin farklı olmasından dolayı üzerinde uzlaşmış bir sosyal konut tanımı bulunmamaktadır. Buna rağmen sosyal konutlar; kamu fonlarının aktif olarak kullanıldığı; fiyatların ya da kiralaların belirlenmesinde kar motifinin baskın olmadığı; miktarının kalitesinin ve sunum biçiminin belirlenmesinde siyasi karar mekanizmalarının önemli etkiye sahip olduğu konutlar olarak tanımlanabilir (King, 2006: 31).

Sosyal konut; gelirleri insanca yaşanabilir bir konutta barınmaya yetmeyen, ekonomik açıdan yoksun hanehalklarının barınma gereksinmelerinin, kiralık ya da mülk konutlarla karşılaşmasıdır (Geray, 2007). Bir başka ifade ile sosyal konut, yoksul veya dar gelirli ailelerin barınma gereksinimlerini karşılayabilecek biçimde standartlaştırılmış, en az boyut ve nitelikte, sağlığa elverişli, ucuz halk konutlarıdır (Kömürlü, 2006).

Yukarıda yapılan tanımlamalarda sosyal konutun daha çok fiziksel işlevleri üzerinde durulmuştur. Ancak sosyal konutun barınma sorunsalına salt fiziksel bir çözüm olmanın yanı sıra sosyal barışı sağlamak ve gelir dağılımı adaletsizliğini gidermek gibi sosyo-ekonomik etkileri de söz konusudur. Bu bakımdan sosyal konutlara; devletin yoksul halkı koruyup gözetmek görevini konut piyasası üzerinden yerine getirebildiği bir araçtır da diyebiliriz.

Devletler sosyal konut üretiminde farklı yöntemler kullanabilmektedir. Merkezi ya da yerel yönetimler sosyal konutları bizzat kendileri üretebilecekleri gibi, sübvansiyonlar ve girdi destekleri ile de bu amaca ulaşabilmektedirler. Kooperatif ve diğer konut firmalarına yönelik vergi teşvikleri ve kredi kolaylıkları sosyal konut arzını arttırmaya yönelik finansman yöntemlerinden bazılarıdır. Ayrıca, devlet; yoksul ve dar gelirli kişilere yönelik kira yardımları, gelir destekleri, vergi indirimleri, kira kontrolleri ve kredi destekleri sağlayarak bu kişiler için erişilebilir konut sayısını arttırabilmektedir.

Gelişmiş ülkelerdeki sosyal konut uygulamalarında ortak yönler bulunmakla beraber, her bir ülkede aynı şekilde geçerli olan standart sosyal konut uygulaması ve politikası söz konusu değildir. Ayrıca, sosyal konutların hedef kitlesi de ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilmektedir. Bazı ülkelerde toplumun yalnızca en yoksul kesimi bu konutlardan yararlanabilirken, bazı ülkelerde düşük ücretli, bazı ülkelerde ise orta gelir düzeyine sahip kesimler sosyal konutlardan yararlanabilmektedir (Whitehead ve Scanlon, 2007: 5-6).

Ülkemizde sosyal konut adı altında üretilen konutlar ise Toplu Konut İdaresi (TOKİ) tarafından hayata geçirilmektedir. TOKİ eliyle üretilen konutlar Türkiye'deki konut sorununa nicel açıdan çare olabileceği gibi değerlendirilse de uygulama sonrası ortaya çıkan fiziksel ve sosyo-ekonomik problemler, konut sorununun sadece konut üreterek aşılamayacağını göstermiştir. Konut kooperatiflerinin pasifize olmasıyla toplu konut üretiminde tekel sayılabilecek bir konuma yerleşen TOKİ, yoksullar için ürettiği tek tip projeler, kalitesiz ve kullanışsız yaşam alanları nedeniyle de sık sık eleştirilere konu edilmektedir.

TOKİ ürettiği konutların büyük bir bölümünün sosyal konut olduğu iddiasındadır. Ancak Türkiye'de üç tip sosyal konut uygulamasından bahsedilebilir. Birinci uygulama düşük kirali lojmanlar aracılığı ile memur ve işçilerin konut gereksinimlerinin karşılanmasıdır. İkinci uygulama TOKİ'nin tek basına yürüttüğü, uzun vadeli ve yıllık memur zammına endeksli ödeme koşulları olan, mortgage benzeri bir modelle ürettiği sosyal konutlardır. Bu model diğer gelişmekte olan ülkelerde de yaygın olarak uygulanmaktadır. Üçüncü uygulama ise TOKİ-Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü (SYGM) işbirliği ile toplumun en yoksul ve konut sahibi olmayan kesimine yönelik olarak üretilen konutlardır (yoksul konutları). Üçüncü tip sosyal konut uygulamaları her ne kadar mülk edindirmeye yönelik olsa da ikinci uygulamaya göre sosyal konutların üretilme amacına daha yakındır. En yoksul kesime konut edindirmeye yönelik olarak üretilen bu konutlar; peşinatsız, faizsiz, uzun dönem (20-25 yıl) geri ödemeli, düşük-sabit taksitli, oldukça ucuz konutlardır.

2. Kentsel Dönüşüm ve Temizleme Hareketleri

Kentsel dönüşüm; kentsel bozulma süreçlerini daha iyi anlama ihtiyacından kaynaklanan bir eylemlerdir. Yapılan dönüşüm neticesinde elde edilecek çıktılar üzerinde toplumun geniş kesimleri tarafından bir konsensüs sağlanması; eylemin kentsel dönüşüm olarak adlandırılması için gereklidir (Lichfield, 1992). Kentsel dönüşüm, bir kentin tamamının veya belli bir bölümünün değişmesi, başka bir şekle girmesi olarak tanımlanmaktadır (Keleş, 2004: 73-75). Kentsel dönüşüm; kentlerdeki sıkıntılara çözüm üretmek için, değişim ve dönüşüme uğrayan bir bölgenin sosyal, çevresel, ekonomik ve fiziksel şartlarına kalıcı çözüm sağlamaya çalışan kapsamlı bir vizyon ve eylemler (Thomas, 2003) bütünü olarak da ifade edilmektedir. Nihayetinde kentsel dönüşüm bir kentin üzerinde eğreti duran, kente zarar

veren kentsel yaşamın doğal akışını sekteye uğratan unsurların giderilmesidir.

Kent içi çöküntü alanlarında yoğunlaşan kentsel sorunları toplumun sürece katılımını göz ardı etmeyecek bir biçimde çözümlenmek için ortaya konulan yöntemler (Donnison 1993) kentsel dönüşüm adı altında sıkça karşımıza çıkabilmektedir. Nitekim kentsel dönüşüm, bir alanın ekonomik, fiziksel, toplumsal ve çevresel koşullarının sürekli iyileştirilmesini sağlamaya çalışmaktır. Yani, kaybolan bir ekonomik etkinliğin yeniden geliştirilmesi ve canlandırılması; işlevsizleşen toplumsal fonksiyonların işler hale getirilmesi; sosyal dışlanmanın yaşandığı bölgelerde, sosyal entegrasyonun sağlanması; çevresel kalitenin veya ekolojik dengenin kaybolduğu alanlarda, bu dengenin tekrar kurulması, kentsel dönüşüm tanımı içerisinde olması gereken esaslı unsurlardandır (Robert, 2000: 9-36).

Kentsel dönüşüm yöntemlerinden birisi olan “temizleme” (clearance) ise alt gelir gruplarının yaşadığı bölgelerdeki konutların ve diğer yapıların sağlığa aykırı niteliklerinin giderilmesi (Keleş, 2004: 23-25) işlemini ifade etmektedir. Alt gelir gruplarının yaşadığı bu yerler genellikle gecekondu ve kent içi çöküntü bölgeleridir. Temizleme hareketleri sağlıksız ve illegal yapıların tamamen ortadan kaldırılmasıyla yapılmaktadır. Temizlenen eğreti yaşam alanlarının yerine ise daha modern ve insana yaraşır konutlar üretilmektedir. Ülkemizde en bilinen temizleme hareketlerinden birisi Kuzey Ankara Kentsel Dönüşüm Projesidir. Ankara’da Protokol yolu üzerindeki gecekondu mahallelerinin ortadan kaldırılması oldukça kapsamlı bir temizleme hareketi ile yapılmıştır.

3. Arsa Temini ve Hizmet Götürme

Önce yoksul halka konutlarını yapabilecekleri arsaların temini sağlayıp sonra da bu bölgelere yol, elektrik, su gibi altyapı hizmetlerinin götürüldüğü yöntem; 1970’li ve 1980’li yıllarda yaygın olarak az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kullanılmıştır. Ancak bu yöntemin gelişimi ve sonuçları uzun vadede ortaya çıktığından, çoğu zaman projelerin başarısı yanlış değerlendirilmiştir. Bu yöntemle konut maliyetini minimumda tutmak ve hak sahiplerine sübvansiyonlar sağlayıp arsa, altyapı ve sosyal donatı alanları oluşturmak amaçlanmıştır. Bu yöntemin esasını arsa verilen hak sahibinin kendi imkânları ile kendi evini yapması oluşturmaktadır. Devlet bu yöntemde sadece konut yapılacak olan yeri göstermekte ve daha sonra bölgeyi yaşanabilir kılmak adına altyapı hizmetleri götürmektedir.

Site ve servis yöntemi kapsamında karşılaşılan en büyük sıkıntı, standartlar ve yapılacak olan inşaat konusunda yaşanan dayatmalardır. Bu konuda hak sahiplerine gereken esnekliğin verilmediğinden bahsedilmektedir. Bu dayatmalar kendi evlerini yapacak olan kişiler için ekstra maliyet anlamına geldiğinden yoksullar için planlanan bir projenin toplam maliyetinin artmasına sebep olmaktadır. Ödenmeyen borçların faizlerinin yüksek olması yoksul halkı zorlayan bir diğer durumdur. Oluşturulan yaşam alanlarındaki işsizlik, yapısal yoksulluk ve dışlanma da site ve servis uygulamalarının ucuz maliyetleri (Cohen, 1983: 90-99) nedeniyle kentin çok uzağındaki yerlerin seçilmesinden kaynaklanmaktadır. Ucuz olması nedeniyle tercih edilen bu alanlar, iş olanaklarına uzak olduğu gibi kendi içinde istihdam yaratabilme kapasitesinden de yoksundur. Çoğu zaman yetersiz ulaşım nedeniyle, kentten ayrıksı bir mekânmiş gibi duran bu bölgelerde, sosyal tesis ve sosyal donatı alanları yetersiz durumdadır. Bu yüzden başarılı bir site servis uygulaması öncelikle kentin master planına sadık olmalı ve kent merkezinden kopuk olmamalıdır. Erişilebilir maliyetlerle üretilen arsaların, yoksul halka altyapısı hazır şekilde sunulması da, yoksul halkın konut yapma konusundaki tereddütlerini giderecek önemli bir gelişmedir (Wakely & Elizabeth Riley ,2011, 5-6).

V. ARTIMLI KONUT MODELİ

Gelişmekte olan ülkelerde kentli nüfusun 2030 yılında ikiye katlanması beklenmektedir. Bu durum bir taraftan kentlerdeki konut ihtiyacının şiddetlenmesine diğer taraftan da kentli yoksulların sayısının artmasına sebep olacaktır. Çok kısa zaman içerisinde oluşması beklenen bu sorunlara karşı alınacak önlemlerin de kısa zaman içerisinde hayata geçirilmesi gerekecektir. Artımlı konut modeli, yaşanması muhtemel bu akut sorunlar için hızlı çözümler sunabilmesi bakımından önemli bir uygulamadır.

1970'lerin başlarında çokuluslu bağışçılar ve bankalar (bunların içinde Dünya Bankası da var), site ve servis programının bir parçası olan artımlı konut modelini desteklemeye başlamıştır. Site ve servis programı daha sonraları gecekondü iyileştirme programı olarak uygulanmaya devam edilmiştir. Site ve servis programına orta Amerika'da Inter-American Development Bank (IDB) ve Asya'da Asya Kalkınma Bankası (Asian Development Bank ADB) öncülük etmiştir. Birleşmiş Milletler Uluslararası Kalkınma Ajansı da fonlarını Afrika ve Orta Asya ülkelerinde bu projeler için

kullanmıştır (IHC, 2008). 1983 yılına gelindiğinde Dünya Bankası'nın toplamda 70 den fazla site/servis projesini desteklediği görülmüştür. Her bir projenin olmazsa olmazını, arsa temini, yol, su, drenaj, elektrik ve kanalizasyon gibi altyapı hizmetleri oluşturmuştur. Hükümetler ve yerel yönetimler bu sürece genel şartları belirleyip yasal düzenlemeleri yaparak katılmıştır.

Artımlı konut modeli aslında; kentlerde konut maliyetlerini azaltacak birtakım önlemlerle yoksul ailelerin kendi konutlarını ihtiyaçlarına göre ve imkânları çerçevesinde geliştirmesine olanak sağlayan bir yöntemin adıdır (IHC, 2008). Artımlı konut modeli ile kentlerde yaşayan yoksul aileler kendi sınırlı kaynaklarını kullanarak konut ihtiyaçlarını giderebilmektedir.

Artımlı konutların en önemli özelliği yasal olmaları ve konutlardaki eklentilerin yasal bir çerçevede oluşturulmasıdır. Bu yöntemle illegal yerleşimler bir bakıma meşrulaştırılmaktadır. Meşrulaştırma süreci iki şekilde işlemektedir. Bunlardan ilki çevrenin iyileştirilmesi, enerji, içme suyu, kanalizasyon, yol, telefon ve internet gibi altyapı hizmetlerinin sunulması yoluyla yapılmaktadır. Diğeri ise, altyapısı hazırlanmış arsaların, yoksullara kendi evlerini yapmaları ve geliştirmeleri için verilmesidir (IHC, 2008).

Artımlı konutlar oluşma süreçleri bakımından gecekondulaşmaya benzemektedir. Artımlı konutların gecekondulaşmadan farkını, yasal olmaları, gereken teknik ve kredi desteğinin devlet tarafından sağlanması oluşturmaktadır.

Artımlı konut modeli ilerleyici ve gelişimci bir süreci içermektedir. Bu modelin en büyük handikabı, sonuçlarının uzun vadede ortaya çıkmasıdır. Bu yöntem değerlendirilirken yapılan yanlışların başında, 10 ya da 20 yıl sonrası için değil de hemen ertesi yıl başarı göstergelerinin ortaya çıkmasını beklemek gelmektedir. Artımlı konutların sosyal ve ekonomik faydalarını görebilmek için yoksul halka kendi konutlarını geliştirmelerine yetecek kadar zaman verilmesi gerekmektedir. Yoksul insanların ekonomik şartları göz önüne alındığında bu gelişim sürecinin uzun vadeye yayılması ise gayet normal bir durumdur.

Artımlı konut modeli sadece hızlı kentleşme ve çarpık kentleşmenin yol açtığı sosyo-ekonomik ve fiziksel sorunlarla başa çıkabilmek için uygulanmamaktadır. Doğal afetler nedeniyle evsiz kalan insanların barınma

ihtiyaçlarını hızlı bir şekilde giderebilmek için de bu yöntemden faydalanılmaktadır. Nitekim Haiti'de meydana gelen doğal afetler nedeniyle evsiz kalan 400.000 kişiye artımlı konut üretilmiştir.

İlk kez 70'li yıllarda, gelişmekte olan ülkelerde, Dünya Bankası'nın sağladığı kredilerle uygulama alanı bulan artımlı konut projeleri; geçen 40-45 yıllık zaman periyodundan sonra, özellikle yoksullar için erişilebilir yasal konutlar üretmek için yeniden gündeme gelmiştir. Anahtar teslimi konut projelerinin artan nüfus karşısında kentli yoksulların konut sorununa çare olamaması bu yöntemin yeniden gündeme gelmesini sağlamıştır.

Kentli yoksulların konut sorununu, devletlerin kendi klasik yöntemleriyle çözmekte yetersiz kaldığı bir gerçektir. Sayıları her geçen gün artan kentli yoksulların tamamına anahtar teslimi şeklinde konut sunmak, teknik olarak mümkün görünmemektedir. Kentli yoksulların konut sorunu tam olarak giderebilmek ekonomik kaynaklar bakımından da zordur. Bu yüzden kentli yoksullara kendi ihtiyaçlarını karşılayacak konut yapabilmeleri için fırsatlar verilmesi şarttır. Artımlı konut modeli geleneksel anahtar teslim yöntemlere göre daha ekonomik çözümler getirmektedir. Burada önemli olan yoksul haklın kredilerle ve sübvansiyonlarla desteklenmesidir.

Artımlı konut projelerinde 3 aşamadan söz edilebilir (IHC, 2008). Bunlar, konut alanı için arsa oluşturup imara açmak, yaşanabilecek düzeyde çekirdek konut üretmek ve konutun uzun vadede gelişimini sağlamaktır. Bu üç aşama, artımlı konutlarda yaşayacak kentli yoksullara birçok fırsat sunmaktadır. Bu fırsatların belki de en önemlisi kendi beğeni ihtiyaç ve tercihlerine göre yaşam alanlarını oluşturabilme lüksüdür.

Artımlı konut modelinde arsa temini önemli bir konudur. Kentsel alanlarda arsa üretimi hem yerel hem de merkezi yönetimler için zor süreçleri içermektedir. Artımlı konut üretiminde kullanılacak arsaların lokasyonunun uygun, fiyatının erişilebilir ve meşru olması gerekmektedir. Nitekim doğru yer seçimi, projenin başarısı için çok önemlidir. Ancak kentsel arsaların rantabilitesinin yüksek oluşu; maliyeti minimum seviyede tutulacak projeler için aşılması gereken zor bir sorundur. Altyapısı hazır, kent merkezine yakın, kentle entegrasyonu sağlanmış konutlar üretmek mevcut kentsel şartlarda pek mümkün görünmemektedir. Bu yüzden kentin dışında bulunan altyapısız alanlarda projeler geliştirilmeye çalışılmaktadır. Sadece uygun arsa ve altyapı maliyetleri kentli yoksullara yansıtılmakta;

oluşturulan çekirdek yapılar daha da geliştirilmek üzere kentli yoksulların kullanımına sunulmaktadır.

Emlak ve arsa sektörü nadiren kentli yoksullara konut yapımaları için arsa üretmektedir. Bu da kentli yoksulların konutlarını yapımaları için illegal yollara başvurmalarını tetiklemektedir. Kentli yoksullar bu durumda ya daha makul fiyatlara illegal arsalar satın almakta ya da kamu arazilerini işgal yoluna gitmektedirler. Konutlarının illegal olduğunu ve her an merkezi ve yerel otorite tarafından yıkılabileceğini düşünen kentli yoksullar, evlerini geliştirmeye ve iyileştirmeye de çok sıcak bakmamaktadır. Ancak sıklıkla çıkarılan imar afları, kentli yoksulları gecekondularını yapımaları konusunda cesaretlendirebilmekte ve sürecin olağanlaşmasına sebep olabilmektedir.

Artımlı konut projeleri için arsa üretildikten sonra, kullanıcılar açısından önemli olan ilk şey konutlarının en azından yağmur, sıcaklık, rüzgâr ve soğuk gibi dışsal etkilerden koruyacak düzeyde inşa edilmesidir. Bunun için de çekirdek yapıların oluşturulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Çekirdek yapı oluşturulduktan sonra ise estetik özellikler ve yaşam kalitesini pozitif etkileyecek eklentiler yapıya uygulanabilmektedir. Başlangıçta hane ölçeğinde ve konut özelinde gerçekleşen bu ilerlemeler, zamanla bölgenin gelişimine pozitif etkiler yapabilmekte; bölgenin sosyo-ekonomik ve kültürel olarak değer kazanmasını sağlayabilmektedir (Portas, Dias, 1972: 100-121). Bu artı değerler ailelerin konutlarına yönelik giriştikleri gayretleri bir bakıma ekonomik yatırımlara da dönüştürebilmektedir.

Ancak altyapısı hazır olmayan çekirdek konutlarda yaşamak oldukça zor bir durumdur. En temel ihtiyaç olan kanalizasyon ve temiz su ihtiyacının, altyapısı hazır olmayan arazilerde giderilmesi mümkün değildir. Bu yüzden altyapısı olmayan alanlarda sadece çekirdek konutun yerleştirilmesi ve bu konutların altyapı ile birlikte uzun vadede geliştirilmesinin beklenmesi çok mümkün görülmemektedir. Çünkü ne kadar çaresiz olsalar da kentli yoksullar, bu şartlarda yaşamayı kabul etmemektedir. Bu insanlar fiziksel olarak daha kötü durumda olup; su, kanalizasyon ve elektrik gibi hizmetlerden yararlanabilecekleri yerleşim yerlerinde yaşamayı tercih edebilmektedirler.

Artımlı konutların finansmanı için geliştirilen yöntemler, anahtar teslim konutların finansman şekli olan “mortgage” sisteminden farklıdır. Mortgage kredileri bir evin tamamını satın almak ya da evin tamamını yapmak için uzun vadeli olarak kullanılırken; artımlı konutlar için esnek ve kısa vadeli

kredi olanakları sunulmaktadır. Artımlı konutlar için oluşturulan krediler değişen hane ihtiyaçları çerçevesinde dönemsel ve mikro düzeyde verilmektedir. Artımlı konutun geliştirilmesi için ilk etapta verilen krediler eğer amacı kapsamında kullanılmışsa, diğer ihtiyaçlar için de kredi verilebilmektedir. Bu krediler nakdi olabileceği gibi evlerin inşasında kullanılacak olan malzemenin tedariki biçiminde, aynı şekilde de kentli yoksulların kullanımına sunulabilmektedir.

Artımlı konut projelerinin zamanlaması, standardı, altyapı ve hizmetlerin düzeyi projelerin destekleyip, kabul görmesi için önemli unsurlardır. Ancak altyapı ve sunulan hizmetlerin standardının yüksek olması maliyetleri yükseltebilmektedir. Bu ise kent yoksullarının konut edinebilmesini zorlaştırmaktadır. Diğer taraftan altyapı ve hizmet standartlarının çok düşük olması durumunda da artımlı konutlar boş kalabilmekte ve inşaat süreleri uzayabilmektedir. Böyle bir durumla karşılaşan kentli yoksullar ise sınırlı kaynaklarını konutlarına aktarmak istememektedir. Altyapı ve hizmet standardında dengeyi sağlamak; teorik olarak adil olmayı, proje sürecine halkın katılımını sağlamayı ve bu kişilerin süreç hakkında doğru şekilde bilgilendirilmelerini gerektirmektedir. Ancak genellikle altyapıya ve projelere ilişkin kararlar, bölgede yaşayacak halka danışılmadan verilmektedir (Akalin, 2015).

Artımlı konutlarda maliyetleri minimum seviyede tutabilmek için çeşitli yöntemler geliştirilmiştir (NEVES, AMADO 2014). Bunlardan ilki uzun vadeli ve düşük faizli mikro kredilerdir. Bir diğeri ise iş gücü maliyetini azaltmaya yönelik bir uygulama olan halkın emeğini projede kullanmaktır. Bunun yanı sıra gönüllüler ve sivil toplum kuruluşları da bilgi birikimleri ve deneyimleri ile bu sürece katkı verebilmektedir. Başlangıçtaki altyapı ve hizmet maliyetini azaltacak bu önlemler artımlı konutların oluşturulması sürecinde de kullanılabilir. Önemli olan başlangıçtaki maliyetleri minimumda tutabilmektir. İlerleyen zamanlara kentli yoksulların gelirlerine ve ihtiyaçlarına göre bu altyapı ve hizmetler geliştirilebilmektedir.

Artımlı konutların geliştirilme hızı hane halkının gelirine ve çekirdek yapının durumuna göre değişebilmektedir. Nitekim konutunu geliştirmeye müsait birikimi ya da düzenli geliri olan aileler için bu süreç daha hızlı ilerlemektedir. Proje başında sağlanan makul kredi olanakları sürece olumlu katkı sağlayabilmektedir. Çekirdek konutu satın almaya yetecek tutarı kredi imkânları ile sağlamış, fakat düzenli geliri olmayan ailelerin bu süreçte

başarılı olma şansı oldukça düşüktür. Diğer taraftan devlet destekli olarak hayata geçirilen artımlı konut projeleri, zaman zaman maliyetlerin yüksek olması ve kent yoksullarının ödeme gücünün üzerinde inşaat ve malzeme maliyeti oluşturması nedeniyle başarısız olabilmektedir. Bu durumda ortaya devlet tarafından meşrulaştırılmış fakat terkedilmiş gecekonduya benzer yerleşimler çıkabilmektedir (Cohen, 1983, 90-99).

Resim 1. Meksika’da Artımlı Konut Projeleri/Projelerin Son Durumu



Kaynak: (WAINER ve diğ, 2016: 5)

Artımlı konutlarda yaşamaya başlayan hak sahipleri, ekonomik yoksunluklar nedeniyle ellerine ne geçerse yaşam alanlarını geliştirme yoluna gidebilmektedir. Bu tutum, güvensiz ve sağlıksız materyallerin konutların geliştirilme sürecinde kullanılmasına sebep olmaktadır. Bu süreçte birincil amaç kalite ya da konfordan ziyade, hanedeki diğer fertlere uygun yaşam alanlarının oluşturulabilmesidir. Bu yüzden evler genellikle orijinalini koruyacak şekilde gelişmemekte ve eğreti görünüm kazanabilmektedir.

Aslında artımlı konut projeleri çözüm ya da yaklaşımdan ziyade bir süreçtir. Artımlı konutlar mevcut alanın dışına taşmadan gelişimi öngörür. Çok farklı şekillerde yürütülebilirler ve oldukça esnek bir yapıdadırlar. Projelerde belirlenen alanlarda duruma göre kümeleme, yayma ve bölme yapılabilmektedir. Bu işlemler bir bölge için tek başına yapılabildiği gibi, birkaçı da aynı anda yapılabilmektedir.

Ekonomik açıdan makul maliyetlere sahip olan artımlı konut projeleri ile yeni yerleşimler kurulabilirken; hali hazırdaki konutların geliştirilmesi ve iyileştirilmesi de mümkündür. Bu yöntem genellikle konutlarda yaşayan

kişilerin işgücü olarak sürece katkı sağlayabildikleri durumda mümkün olabilmektedir. Hindista'nın Yeravada bölgesinde gerçekleştirilen projede, bölge halkının projeye katılımıyla büyük başarılar sağlanmıştır. Bölgede artan nüfus nedeniyle ihtiyaç duyulan konutlar ve yeni yaşam alanları yine bölge halkının katılımı ile oluşturulmuştur. Oldukça kötü durumdaki barınaklar imece usulü ile iyileştirilmiş, genişletilmiş ve sağlıklılaştırılmıştır. Bu proje ile bölgenin yaşam kalitesinde de artışlar görülmüştür. Nitekim her haneye sıhhi tesisat döşenmiş ve sağlıklı suyun evlere ulaşması sağlanmıştır (Smith ve diğ., 2011: 118-119).

Tablo 1. Artımlı Konut Modeli Aktörleri ve Katılım Şekilleri

Aktörler	Katılım Şekilleri
Konutlarda yaşayan kişiler -Ev sahipleri/Kiracılar -Akrabalar	Tasarım ve planlama sürecine katılım İnşaat sürecine işgücü olarak katılım Çekirdek konutu genişletmek için finansal destek Hanehalkı sayısındaki artışa paralel olarak konuttaki oda sayısının arttırılması / konutun genişletilmesi
Kamu -Merkezi yönetim -Yerel yönetim	Teknik yardım sağlanması Altyapısı hazır arsa temini Konutlara ilişkin hukuki düzenlemelerin yapılması Sosyal donatı alanlarının oluşturulması (sağlık, eğitim ve diğer sosyal servisler) Doğrudan ya da hizmet alım yöntemiyle sanitasyon hizmetlerinin sağlanması Belediyelere kentsel altyapı hizmetlerinin geliştirilmesi için kaynak aktarımının sağlanması

	<p>Kentli yoksullara sübvansiyonların sağlanması</p> <p>Artımlı konut modeline ilişkin çalışmaları takip etmek ve projelere destek verip bu projeleri üstlenmek</p>
<p>Özel sektör</p> <p>-Plancılar</p> <p>-Mimarlar</p> <p>-Mühendisler</p> <p>-Malzeme tedarikçileri</p> <p>-İnşaat endüstrisi</p>	<p>Kişiler için plan ve taşasım yapmak</p> <p>Artımlı konut projelerini alanda takip etmek</p> <p>Çekirdek konutun (core) geliştirilmesi için kişilere yardım etmek</p> <p>Malzeme tedariki sağlamak</p> <p>Renovatif malzemelerin inşaatlarda kullanılmasını sağlamak</p>

Kaynak: GREENE, M. ve E. ROJAS, 2008: 89-108.

Tablodan da anlaşılacağı üzere artımlı konutların taraflarını, Ev sahipleri, kiracılar, merkezi yönetimler, yerel idareler, plancılar, mimarlar, mühendisler ve malzeme tedarikçileri oluşturmaktadır. Artımlı konut projelerinin geliştirilmeye çalışıldığı bölgelerde küçük ölçekli inşaat endüstrileri de ortaya çıkabilmektedir. Aktörler içerisinde yönetimler ve özel sektör girişimcileri süreci yönlendirip yönetirken; konutlarda yaşayanlar barınaklarını bizzat geliştirmekle meşgul olmaktadır.

VI. ARTIMLI KONUT DENEYİMLERİ

2016 Pritzker ödülü sahibi Alejandro Aravena tarafından geliştirilen artımlı konut projeleri minimum maliyetle maksimum fayda sağlama temeline dayanmaktadır. Bu yüzden barınma ihtiyacı hanehalkının ihtiyaçları ve inisiyatifleri doğrultusunda giderilmeye çalışılmaktadır. Hal böyle olunca ekonomik yönden çok güçlü olmayan ve yoksulluk sorunsalını derinden hisseden Güney Asya ve Sahra-Altı Afrika ülkelerinde bu yöntem geniş uygulama alanı bulmaktadır. Bu ülkelerin yanı sıra Brezilya, Güney Afrika ve Tayland gibi gelişmekte olan ülkeler hatta ve Japonya gibi gelişmiş ülkelerde de bu modelin örneklerine rastlamak mümkündür.

1. Elementar Projesi-ŞİLİ

2016 yılı Pritzker Ödülü sahibi Alejandro Aravena tarafından geliştirilen Elementar artımlı konut projesi, Şili'nin sosyo-ekonomik özelliklerine benzer sınırlı ekonomik imkânlarla sahip diğer ülkeler için de ilham kaynağı olmuştur. Projenin geliştirildiği bölgeler sadece ailelerin yaşam alanları olarak düşünülmemiş, iyileştirilen ve geliştirilen evler uzun vadeli bir yatırım aracına dönüşmüştür.

Proje kapsamında kentli yoksullara başlangıçta çekirdek konutlar verilmiştir. Çekirdek konut denilen şey; çeşitli şekillerde yapılabilen ve hak sahiplerine proje geliştiricileri tarafından verilen basit ve ucuz yaşam alanlarıdır. Çekirdek konutlar az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde düşük maliyetli yoksul konutları üretebilmek üzere konut literatürüne girmiştir. Çekirdek konut yönteminin geleneksel toplu konut yöntemlerinden temel farkı; hak sahiplerine konutlarının inşası ve geliştirilmesi için söz hakkı vermesi ve gerektiğinde bu süreçte fiziki yardımlarından faydalanılmasıdır. Bu yöntemle kentli yoksullar bir yandan bu çekirdek konutlarda ikamet ederlerken, bir yandan da konutlarını ekonomik imkânları elverdiğince büyötmeye ve geliştirmeye çalışmaktadır. Bu gelişim bölge ekonomisine katkı sağladığı gibi yerel dinamikleri de harekete geçirmektedir (URL1).

Elementar projesi, kentli yoksul halkın yaşam alanlarını, kendilerinin geliştirmesi gerektiği temeline dayanmaktadır. Kentin herkes için eşit imkânlar sağladığını savunan projenin toplumdaki birlik ve beraberliği, yani toplumsal bütünleşmeyi de mümkün kılması beklenmektedir. Projeye göre, herkes kendi ihtiyaç ve beklentilerine göre yaşam alanını belirlemelidir. Alışlagelmiş olan başkalarının hazırladığı evlerde oturmak yerine, herkes kendi ihtiyacına göre konutunu şekillendirmeli ve geliştirmelidir. Bunun için ise başlangıçta çok temel bir barınağın kendilerine verilmesi yeterlidir. Zamanla insanlar kendi ihtiyaçlarına göre bu yaşam alanlarını şekillendireceklerdir. Böylece kentli yoksulların hem kendi evlerine hem de evlerinin bulunduğu mahalleye kasabaya ya da bölgeye olan aidiyet bağı güçlenecektir. Aidiyet bağı kurulan yerleşim yerleri ise zamanla belirgin kentsel kimlik öğeleri ile donanacaktır (URL1).

Resim 2. Elementar Konut Projesi-Örnek Yapılar



Kaynak: URL1

2. Aranya Toplu Konutları, Indore-HİNDİSTAN

Aranya toplu konut projesi, 1980 yılında Hindistan'ın Indore kentinde başlamıştır. Amaç bölgede artan nüfus nedeniyle ihtiyaç duyulan konut sayısını arttırmaktır. Bölgede yaşayan her aile az da olsa konut türlerine göre projeye finansal katkıda bulunmuştur. Arsalar kişilere evlerini tamamlayacakları azami büyüklük göz önünde bulundurularak tahsis edilmiştir. Belirlenen her parselde en fazla bir konunun inşasına izin verilmiştir. Böylece bölgedeki arazinin maksimum düzeyde etkin olarak kullanılması amaçlanmıştır (Neves, 2013).

Projeye başlanmadan önce bölgenin çok detaylı bir şekilde morfolojik yapısı, mevcut evlerin durumu, sokakların konumu ve evlerin birleşim şekilleri değerlendirilmiştir. Proje bu bölgede ailelerin gelecekteki nüfusları ve mevcut arsa kapasitesi göz önünde bulundurularak geliştirilmiştir. Projenin üzerinden 30 yıldan fazla zaman geçmiş olmasına rağmen bölge halen gelişmeye ve büyüme devam etmektedir. Projenin gerçekleştirildiği bölge ve çevresi zamanla bir çekim merkezi haline gelmiştir (Neves, 2013).

Resim 3. Aranya Artımlı Konut Projesi



Kaynak: URL 2

3. Parcelles Assainies, Dakar-SENEGAL

Parcelles Assainies Artımlı Konut Projesi, 1972 yılında, Dünya Bankası'nın sponsorluğunda, dünyanın benzer özelliklere sahip diğer bölgelerindeki projelerle eş zamanlı olarak başlamıştır. Proje kapsamında 14.000 artımlı konutun yapılması hedeflenmiştir. Proje için öncelikle asgari düzeyde altyapı, sosyal alan, okul ve sağlık merkezinin yer alması planlanmıştır. Projede yer alacak ev sahiplerinin bu hizmetleri ve evlerini minimum seviyedeki birikimleri ile ya da vadesi 15 yıla uzanmış, düşük faizli krediler ile oluşturup geliştirmeleri beklenmiştir. Proje planlandığından 5 yıl sonra yani 1982 yılında bitirilebilmiştir. Bu gecikmenin başlıca sebebini finansmanı sağlayan Dünya Bankası ile Senegal hükümeti arasındaki anlaşmazlıklar oluşturmuştur. Projenin başarısını etkileyen bir diğer konu ise artımlı konut projesinin yapıldığı alanın kentin diğer parçalarından ayrı kalması ve bu alanlarla entegrasyonun yeteri kadar sağlanamaması olmuştur (Wakely, ve Riley, 2011: 21).

4. Dandora, Nairobi-KENYA

Dandora artımlı konut projesi, yoksul yerel halkın tasarım, dizayn ve yönetim süreçlerine aktif olarak katılımlarını sağlamak üzere oluşturulmuştur. Proje şehrin doğu tarafında, endüstriyel alanlara geçişin

kolay olduğu bir bölgede gerçekleştirilmiştir. Projede üç farklı gelir grubuna yönelik, üç farklı tasarımla konut modeli oluşturulmuştur. Projeye 6000 arsa üzerinde başlanmıştır. Sosyal donatı alanları olarak 6 ilkokul, 2 sağlık merkezi, 2 toplum merkezi ve 1 de spor salonu inşa edilmiştir. Projede 330 arsa piyasa fiyatına satılarak geriye kalan arsaların maliyetini sübvans etmek üzere kullanılmıştır. Dünya bankası ile de yönetim, teknik, meşruiyet ve toplumun gelişimi konusunda anlaşma sağlanmış; böylece proje planlandığı sürede bitirilebilmiştir (URL6).

5. Khuda-Ki –Bastee, Hyderabad, PAKİSTAN

Pakistan'daki illegal yapılaşmayı azaltmak için Hyderabad Kalkınma Dairesi Tarafından 1986 yılında projeye başlatılmıştır. Amaç yoksul halka düşük maliyetlerde yasal konut üretmek ve makul fiyatlardan yoksulları ev sahibi yapmaktır. Projenin karakteristik özellikleri sürdürülebilir ve erişilebilir olmasıdır. Projede çevre dostu bir yaklaşım benimsenmiş ve yapılaşma sürecinde çevreye zarar verilmemiştir. Her bir hak sahibine altyapısı hazır 80 m² olmak üzere toplamda 3000 arsa tedarik edilmiştir. İnşaat standartları ise projedeki konutlar için esnek tutulmuştur. Projeye başlanılmasından 8 yıl sonra bölge önemli gelişim göstermiştir. Bu süreçte özel halk otobüsleri ile burada yaşayan halk ve endüstri merkezleri arasındaki bağlantılar kurmuştur. Projenin en önemli kazanımı ise hali hazırdaki illegal yapıların yasal bir dayanağa kavuşması olmuştur (Wakely ve Riley: 2011).

Resim 3. Khuda-Ki –Bastee Artımlı Konut Projesi



Kaynak: URL 3

6. Las Presita, San Miguel-EL SALVADOR

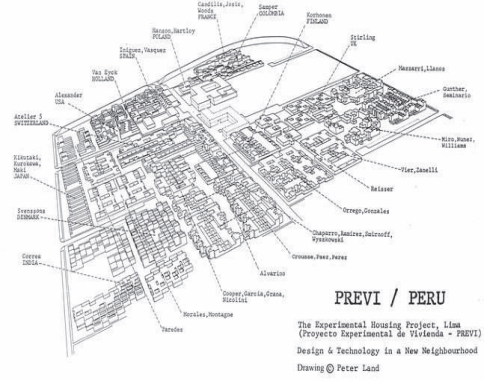
Las Presita Artımlı Konut Projesi, 1970'lerde Dünya Bankası'ndan alına kredilerle 900 konut olarak başlamıştır. Artımlı konutlar küme evler şeklinde planlanmış ve 36 adet küme şeklinde ev demeti oluşturulmuştur. Her bir ev demetine de bir adet geniş bahçe düşecek şekilde yeşil alan kurulmuştur. Küme evlerini oluşturan çekirdek konutlara yasal statü verilerek gelişimleri garanti altına alınmıştır. Her bir çekirdek ev imece usulü ile 12 ila 15 aile tarafından yapılmıştır. İnşaata katılacak aileler uzun süren güvenlik soruşturmaları neticesinde seçilmiştir. Sosyal donatı alanı olarak ilkokul, park ve oyun alanlarının yanı sıra halk merkezleri de inşa edilmiştir (Wakely ve Riley: 2011).

7. Previ, Lima-PERU

1969-1973 yılları arasında hayata geçirilen proje, toplamda 3 pilot çalışmanın ürünüdür. Bu proje ile yeni üretim tekniklerinin uygulandığı, uygun maliyetli ve sosyal konutlardan pek de farkı olmayan anahtar teslim konutlar üretilmiştir. Proje kapsamına üretilen konutların, yerel işçi ücretleri dâhil inşaat maliyetini, Peru Hükümeti karşılamıştır. Birleşmiş Milletler ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ise teknik yardım sağlayıp; uluslararası personelin giderlerini üstlenerek, projeye katkı sunmuştur. Previ artımlı konut projesi ile azami 8 çocuk ve 3 yetişkinin yaşayabileceği şekilde genişletilebilen alçak yapılar oluşturulmuştur (Url, 4). Yayalaştırılmış bir çevre sağlayacak şekilde küme evlerin etrafına kaldırımlar ve yürüyüş yolları yerleştirilmiştir. Yenilikçi inşaat teknikleri ile inşa edilen bu evlerde manzara planı da göz ardı edilmemiş; evlerin manzaradan eşit şekilde yararlanmalarını sağlayacak bir diziliş sağlanmıştır (Land, 2015).

Proje ile 26 farklı küme evin yer alacağı farklı konut tipleri oluşturulmuştur. Her bir küme evinin merkezine küçük çarşılar kurulmuştur. Düşük gelir seviyesine sahip halk, Peru Bankaları tarafından sağlanan düşük faizli krediler ile bu evleri satın almışlardır. 500 evlik bu proje, benzer nitelikteki Güney Amerika Ülkeleri için de örnek teşkil etmiş; siyasi karar alma mekanizmaları, politikacılar ve mimarlar tarafından övgüyle karşılanmıştır. Hatta o dönemde Güney Amerika'daki konut problemini çözebilecek, öncü bir proje olarak lanse edilmiştir. Ancak, artan nüfus ve yoğunluk nedeniyle doğal çevrenin zarar görmesinin önüne geçilememiştir (García-Huidobro ve diğ, 2003).

Resim 4. PREVI Artımlı Konutları



Kaynak: URL 4

8. Solanda, Quito-EKVADOR

Ekvador hükümetinin 1980 yılında başlattığı 6211 konutlu proje, başkent Quito'daki en geniş çaplı konut projesidir. Bu proje Ekvador hükümetinin yoksulların konut sorununa ilişkin olarak uygulamaya koyduğu ilk proje olması bakımından da ulusal düzeyde önemlidir. Proje daha önce kentin en zengin ailelerinden birine hizmet eden bir çiftlik üzerinde 1,581,334 m² lik bir alanda kurulmuştur. Başlangıçta 4500 çekirdek konut inşa edilmiştir. Bu rakam 35 yılın sonunda 6221'e ulaşmıştır. İnşa edilen konutların bu sayıya ulaşılmasında sosyal donatı alanlarının ve altyapı hizmetlerinin de projeye dâhil edilmesi önemli bir faktör olmuştur (RTI, 2005: 1).

Proje paydaşlarını Quito Belediyesi, Ekvador Ulusal Konut İdaresi, Birleşmiş Milletler Uluslararası Gelişim Ajansı (USAID) ve ulusal finans kuruluşları oluşturmuştur. Hak sahipleri belirlenirken en yoksul kesimi oluşturan ve ortalama gelir düzeyinin çok altında gelir elde edebilen ailelere öncelik verilmiştir (GAO/NSIAD , 1986: 7).

1980 yılında projeye başlandığında malzeme ve işgücü maliyetlerinin artması, projenin tartışılmasına sebep olmuştur. Bunun üzerine altı farklı artımlı konut modeli dizayn edilmiştir. 60 m² den 123 m² ye kadar artımlı konut seçenekleri kentli yoksullara sunulmuştur (GAO/NSIAD , 1986: 11).

2005 yılına gelindiğinde, geçen 25 yıllık süreç içerisinde, çekirdek konutların %95 in en az bir kat daha genişletilmiş durumda olduğu görülmüştür. Çekirdek konutların %58'ine 2, %25'ine ise 3 kat ekleme yapmıştır (RTI, 2005: 4). Toplam konut alanı böylece 223,259 m2 den 601,416 m2 ye kadar yükselmiş; toplam inşaat alanı %169 artmıştır (RTI, 2005: 5). Bunun yanı sıra üç katlı olarak dizayn edilen konutların zemin katı ticari aktiviteler için yerel girişimcilere kiraya verilmiştir. Buraları kiralayan kişiler inşaatlarda kullanılacak olan malzemelerin tedarikini yapmış ve bölge ticari yönden hareketlenmiştir (RTI, 2005: 10)

Resim 5. Solanda Artımlı Konutları



Kaynak: URL 5

9. MANAUS, Brezilya

Brezilya'nın diğer metropolitan alanları gibi Manaus'da 20. yy'n ikinci yarısında hızlı bir şekilde büyüme trendine girmiştir. Yıllık ortalama %4.87 büyüyen kent, ülke genelindeki kentsel büyüme oranını da geride bırakmıştır. Kentin bu kadar hızlı şekilde büyümesinde bölgenin 1967 yılında serbest ticaret alanı ilan edilmesinin etkisi oldukça fazla olmuştur. Serbest ticaret alanı sayesinde kentte 100.000 den fazla istihdam ve yıllık 23 milyar dolar gelir sağlanmıştır. Bu parlak ekonomik göstergeler kente diğer bölgelerde yaşayan yoksulların akın etmesine sebep olmuştur. Nüfusun hızlı bir şekilde katlanması karşısında kent yöneticileri altyapı ve üstyapı hizmetlerine cevap vermekte yetersiz kalmıştır.

Diğer taraftan bölgede oluşan iş imkânları, artan kentli nüfus karşısında yetersiz kalmış ve kentte yeteri kadar istihdam yaratılamamıştır. Bu ise

kentli yoksulların kendilerine illegal ve eğreti yerleşim yerleri kurmalarına sebep olmuştur. Kentli yoksullar, kentin nehir ve dere yataklarına yaptıkları yetersiz ve korunaksız evler nedeniyle insan yaşamını tehdit eden birçok riskle karşı karşıya kalmıştır. Her yıl Ocak ve Temmuz aylarında Negro Nehri'nin taşması nedeniyle "Ígarapés" denilen slumlardaki "Palafitas" denilen bu yapılar sular altında kalmıştır. Her yıl tekrarlanan bu doğal afetler nedeniyle bölgede ekonomik, çevresel ve sosyal hasarlar oluşmuştur (Rojas, ve Magalhaes: 2007).

Resim 6. Taşkın Sonrası Palafitas'daki Enkazın Görüntüsü



Kaynak: (HARPER ve diğ.,2012: 2)

Manaus yerel yönetimi yukarıda belirtilen risklerin bertaraf edilebilmesi ve daha insanca yaşam alanlarının oluşturulabilmesi için 800 milyon dolar bütçe ayırarak artımlı konut projesini hayata geçirmiştir. Bu proje ile bölge halkını sürece katacak ve yerel özelliklerden taviz vermeyecek düşük maliyetli ve güvenli konutlar üretmek hedeflenmiştir (USAID, 2011: 1). Projenin sonunda nüfus yoğunluğu oldukça yüksek, kompakt ve aynı zamanda güvenli bir yerleşim yeri ortaya çıkarılmıştır. Projenin uygulandığı alanda aliler arasında ortak alanların işgali nedeniyle zaman zaman anlaşmazlıklar çıkmış olsa da alınan önlemler ve yapılan yasal düzenlemelerle bölge halkının birbirlerinin mülkiyet hakkına saygı duymaları sağlanmıştır (USAID, 2011: 1).

Resim 7. Manaus Artımlı Konut Tipleri

Tip 1 konut



Tip 2 konut



Kaynak: (HARPER ve diğ.,2012: 3)

VII. SONUÇ

Birleşmiş Milletler'in her yıl yayınladığı "Yıllık Habitat Raporu" na göre göre 828 milyon insan, yani dünya nüfusunun %33'ü insana yakışır şekilde barınma ihtiyacını giderememektedir. Sahra-altı Afrikası'nda yer alan ülkelerdeki kentlilerin %62'si slumlarda yaşamaktadır. Kentlerdeki bu nüfus artışı ve nüfus yoğunluğu, kentli yoksulların sayısının da artmasına sebep olmaktadır. Böylece Kentsel yoksulluk görünür şekilde kentlerin başlıca sosyo-ekonomik sorunu haline gelmektedir. Hükümetler ve yerel yönetimler ise bu hızlı nüfus artışı ve kentli yoksulların barınma sorunları karşısında çaresiz kalmaktadırlar.

Kentli yoksular, barınma ihtiyaçlarını kendi yöntem ve imkanları ile gidermeye çalışırken, ortaya enformel yaşam çevreleri ve çevresel yetersizlikler çıkmaktadır. Kentli yoksullar bunu yaparken çoğu zaman kentin kalan parçalarından dışlanmış biçimde yaşamak durumunda kalmaktadırlar.

İllegal yapıların oluşturduğu sağlıksız ortamlar, kentlerin makro planına zarar vermekte ve kentsel yaşam kalitesini düşürmektedir. Söz konusu alanlardaki güvenlik zafiyetleri ve yüksek suç oranları ise bu bölgelerin hastalıklı ve bir an önce kurtulması gereken yerlermiş gibi algılanmalarına sebep olmaktadır. Bunun yanısıra; haksız şekilde işgal edilen kamu arazilerini boşaltmak için akıl almaz taleplerde bulunulması, hayatını legal yollardan sürdüren vatandaşların büyük tepkisine sebep olmaktadır.

Tüm bu olumsuzluklara karşın, düşük standart ve düşük maliyetlerle üretilecek artımlı konutlar, sayıları hızla artan kentli yoksulların konut sorununun çözümünde işlevsel bir alternatif olabilmektedir. Artımlı konutlar, anahtar teslim şeklinde üretilen yoksul konutlarının başarısızlığını giderecek önemli yöntemler içermektedir. Artımlı konut modeli ile kentli yoksulların kendi konutlarını yapabilmelerine imkânlar sağlayabilmektedir.

Kentteki yoksullar için üretilen geleneksel konutların üç sorunu vardır. Bunlardan birincisi bu konutların merkezdeki yüksek arsa bedelleri nedeniyle iş ve endüstri olanaklarına uzak yerlerde kurulmasıdır. Bu durumda kentli yoksullar, görece daha yaşanabilir konutlarla, iş olanaklarına kolay erişim arasında seçim yapmak zorunda bırakılmaktadır. Kentli yoksullar çoğu zaman iş fırsatlarına yakın olup; geçimlerini sağlayabilmek için kent merkezlerine yakın yerleşim yerlerini tercih etmektedir. Bu durumda kentli yoksullar yüksek kiralara ve kötü barınma koşullarına katlanmak zorunda kalmaktadırlar. Bu ise kent çeperlerinde üretilen yoksul konutlarının zamanla birer hayalet şehre dönüşmesine sebep olmaktadır.

Ülkemizde kentsel arazilerin artan değerleri, inşaat şirketlerinin konut tercihlerini yüksek gelir gruplarına yöneltmelerine neden olmaktadır. Lüks konut projeleri ile kıt olan kentsel araziler üzerinde kâr maksimizasyonu hedeflenmektedir. Bu da kentlerde konut fiyatlarının artmasına ve konut piyasasının spekülasyonlara açık hale gelmesine yol açmaktadır. Nitekim orta kalitede üretilen konutlar bile orta gelir grubunun büyüyen talebi karşısında gerçek değerinin çok üstündeki fiyatlara satılabilmektedir.

Konut fiyatlarında ve kiralarda gerçekleşen hızlı artışlar alt ve orta-alt gelir grubundaki kişilerin konut sahibi olabilmelerini zorlaştırmaktadır. Gelir seviyesinde oluşan artışların, yıllık enflasyon, kira ve konut fiyatlarındaki artışın çok altında kalması bu durumu daha da kötüleştirmektedir. Gelir dağılımında yaşanan adaletsizlikler ve gelir grupları arasındaki makasın açılması ise barınma ihtiyacını karşılamak zorunda olan yoksul hane halkları için alternatifler üretilmesini zorunlu hale getirmektedir.

Türkiye'de son yıllarda hayata geçirilen büyük ölçekli konut projelerine rağmen, hala kentlerde konutlara erişim noktasında adaletsizlikler yaşanmaktadır. Bu adaletsizliğin başlıca sebepleri; kentsel rantın giderek

büyümesi ve konut fiyatlarının çok yüksek olmasıdır. Bu yüzden kentlerde ev sahibi olabilmek sürekli ve düzenli geliri olanlar için bile zor bir durumu ifade etmektedir.

Barınma konusunda sahip oldukları tüm bu handikaplara rağmen Yoksullara, artımlı konut modeli ile oldukça elverişli fırsatlar sunulabilmektedir. Çünkü artımlı konut modeli bünyesinde barındırdığı minimalist ve efektif unsurlar nedeniyle yoksulların barınma sorununu bir plan çerçevesinde çözmeye yetisine sahiptir.

Diğer taraftan ülkemizdeki eğreti yaşam alanları olan gecekonduların mevcut durumuna bakıldığında, yoksullara yönelik olarak geliştirilen konut politikalarının ve toplu konut yöntemlerinin başarısız olduğu açıkça görülmektedir. Geleneksel kentsel dönüşüm yöntemleri, kentli yoksulların konut sorunlarını fiziksel olarak iyileştirilmeye çalışılırken; geride daha derin sosyoekonomik ve psikolojik hasarlar bırakılmaktadır. Artımlı konut modelinin ülkemizde uygulanabilir hale gelmesiyle birlikte, bir taraftan kentli yoksulların barınma ihtiyaçları giderilirken; diğer taraftan da yeni gecekondu bölgelerinin oluşması önenebilecektir.

Ülkemizde artımlı konut projeleri hayata geçirilirken bu yerlerin mekânsal dışlanmanın yaşandığı izole yerler haline gelmesinin önüne geçilmesi şarttır. Artımlı konutlarda yaşayacak ailelerin toplumla entegrasyonları sağlanmalı, ulaşım ve iletişim ağları geliştirilmeli ve ekonomik açıdan bölgede cazibe merkezleri oluşturulmalıdır. Aksi halde proje alanlarında; terkedilmiş, tamamlanmamış, güvenlik sorunu oluşturan atıl yerleşim yerleri ortaya çıkabilecektir.

KAYNAKÇA

- ABRAMS, Charles (1964), *Housing in the Modern World*. London: Faber and Faber, s. 175
- AHSAN, R. ve J.M. Quamruzzaman (2009), "Informal Housing and Approaches Towards the Low-income Society in Developing Countries", Paper presented at the Australian Sociological Association Annual Conference Australian National University, Canberra, Australia.
- AKALIN, M. (2015), Sosyal Sürdürülebilirliğin Kentsel Dönüşüm Projeleri İçerisindeki Yeri: Adana Belediye Evleri Mahallesi Örneği, Tunceli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4(7), ss. 55-80.
- AKTAN, Coşkun Can (2002), *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu Yayınları, Ankara.
- ALTAN, Ömer Zühtü (2004), *Sosyal Politika*, Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir.
- ARAVENA, A. (2013), *Elemental: Incremental Housing and Participatory Design Manual*. Ostfildern: Bilingual.

- ARSLAN Adile, (1998), Türkiye'de Yeni Kentli Yoksulluk Biçiminden Bir Kesit: Van'daki Dere Kenarları Van Dosyası, Teknolojik Afet, Zorunlu Göç, TMMOB. Mimarlar Odası Yayınları, Ankara.
- AYTAÇ, Ömer ve İlhan Oğuz AKDEMİR (2002), Türkiye'de Kentli Yoksulluk Sorunu, TODAİE, İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayını, Ankara.
- BAŞTÜRK, F.N. (2013), Sulukule Kentsel Dönüşüm Projesi, Kentsel Dönüşüm Hukuku, Editörler: Melikşah Y., Şahin, C. İstanbul Üniversitesi, SS. Onar İdare Hukuku Ve İlimleri Araştırma Ve Uygulama Merkezi Yayınları, No:2013/1, S. 285-311.
- BEARDSLEY, J. (2007), "A Billion Slum Dwellers and Counting", Harvard Design Magazine, no: 27.
- COHEN, M. A. (1983), The Challenge of Replicability: Towards a New Paradigm for Urban Shelter in Developing Countries. Regional Development Dialogue, 4(1), ss. 90-99.
- DONNISON, D. (1993), Agenda for the future. Campell McConnell (der.) Trickle Down on Bubble Up? London: Community Development Foundation.
- ERMAN, T. (2009), Kuzey Ankara Kentsel Dönüşüm Projesi ve Yerinden Edilme: Deneyimler, Söylemler, Uygulamalar, VI.Ulusal Sosyoloji Kongresi, Ekim 2009, s. 864-888.
- GAO/NSIAD, (1986), The Solanda Housing Guaranty Project in Ecuador.
- GARCÍA-HUÍDOBRO, F., D. TORRES TORRÍTÍ ve TUGAS, N., (2003). El Tiempo Construye. Time Builds, Barcelona.
- GREENE, M. ve E. ROJAS (2008), "Incremental Construction: A Strategy to Facilitate Access to Housing. Environment and Urbanization Journal, 20, ss. 89- 108.
- GÜRSEL, Seyfettin, Haluk LEVENT, Raziye SELİM ve Özlem SARICAN (2000), Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Avrupa Birliği İle Karşılaştırma, TÜSİAD yayınları, İstanbul.
- HARPER Caleb, Vasco PORTUGAL and Layla SHAIKLEY (2012) High-Density Incremental Expansion Un-Habitat world urban forum training session 2012, Un-Habitat World Urban Forum.
- IHC (International Housing Coalition) (2008), Multilateral and Bilateral Funding for Housing and Slum Upgrading Development in Developing Countries. Washington, D.C.
- İSLAM, T. (2009), "Soylulaşma", İstanbullaşmak: Olgular, Sorunsallar, Metaforlar, Ed.ler: Derviş P., TANJU, B., ve Tanyeli U., Garanti Galerî Yayınları, İstanbul.
- KELEŞ, R. (2004), "Kentsel Dönüşümün Tüzel Altyapısı", Editör: H. B. Tuna. Dosya: Kentsel Dönüşüm ve Katılım, Mimarist Dergisi,
- TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi, 4(12), ss. 73-75.
- LICHFELD, D. (1992), Urban Regeneration for the 1990s. London: London Planning Advisory Committee.
- LAND, Peter (2015), The Experimental Housing Project (PREVI), Lima: Design and Technology in a New Neighborhood, Universidad de Los Andes.
- NEVES, Sofia Ornelas ve Miguel AMADO (2014), Incremental Housing as a method to the Sustainable Habitat, INTERNATIONAL PLEA CONFERENCE 16-18 December 2014, CEPT University, Ahmedabad.
- NEVES, S. O. (2013). Redesenhar e requalificar o lugar informal – Do Bairro à Cidade. Lisboa: FA, UL.
- PORTAS, N. ve F.S. DÍAS (1972). "Habitação Evolutiva", Revista Arquitectura: Planeamento, Design, Artes Plásticas, no:126, ss. 100-121.
- ROBERTS, P. (2000), "The Evolution, Definition and Purpose Of Urban Regeneration" Peter Roberts ve Hugh Sykes (der.) Urban Regeneration. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications. ss. 9-36.
- ROJAS, E. ve F. MAGALHAES(2007), Facing the Challenges of Informal Settlements in Urban Centres: The Re-Urbanization of Manaus, Brazil. In Brazil, edited by Inter-American.
- RTI International (2005), LAC Housing and Urban Upgrading Assistance Retrospective.

- THOMAS, S. (2003), A Glossary of Regeneration and Local Economic Development, Manchester: Local Economic Strategy Center.
- TSENKOVA, S. (2009), Housing Policy Reforms in Post Socialist Europe, Vienna Declaration on National Regional Policy and Programmes 2004 on Informal Settlements. Retrieved from: <http://www.springerlink.com/content/mg02753733513471/fulltext.pdf>.
- URL1
<https://www.slideshare.net/khushboosood/aranya-community-housing>
- URL 2
<https://www.slideshare.net/khushboosood/aranya-community-housing>
- URL3a
<http://densityatlas.org/casestudies/profile.php?id=157>
- URL3b
<https://archnet.org/system/publications/contents/7083/original/DPC3959.pdf?1384808046>
- URL 4
<http://www.grahamfoundation.org/grantees/4838-the-experimental-housing-project-previ-lima-design-and-technology-in-a-new-neighborhood>
- URL 5 <http://web.mit.edu/incrementalhousing/articlesPhotographs/>
- URL 6
http://www.urbangateway.org/system/files/documents/urbangateway/8595_32083_ReinhardGoethert_Incremental_Housing_Nairobi.pdf
- USAID, Innovation in Urban Development: Incremental Housing, Big Data and Gender, Edited by Allison M. Garland, s. 1.
- WAKELY, P. ve E. RİLEY (2011). "Cities Without Slums: The Case for Incremental Housing", Cities Alliance Policy Research and Working Papers Series, No.1. Washington, USA.
- WAINER Laura Sara, Billy Ndengeingoma ve Sally Murray, Incremental Housing, and Other Design Principles for Low-Cost Housing, Final Report, IGC, 2016, C-38400-RWA-1.
- WILLIAMS, S. M. (2005), Young Town Growing Up (Y.L. Tezi), Department of Urban Studies and Planning and the Department of Architecture Massachusetts Institute of Technology, Massachusetts.

MUHAMMED TEYMÛR'UN FÎ'L-KİTÂR İSİMLİ KISA ÖYKÛSÜNÜN FARKLI ÇEVİRİLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

Gürkan DAĞBAŞI¹

Atıf/©: Dağbaşı, Gürkan (2017). Muhammed Teymûr'un Fî'l-Kitâr İsimli Kısa Öyküsünün Farklı Çevirilerinin Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.1409-1424

Özet: Çeviri eleştirisi, kaynak metin ile hedef dile çevrilmiş metnin karşılaştırmalı olarak çözümlenmesidir. Karşılaştırmalı çözümlemedeki amaç 'hata avcılığı' yapmaktan ziyade, çevirmenlerin kullandıkları stratejiler, normlar hakkında genellemeler yapabilmektir. Bu çalışmada Muhammed Teymûr'un Fî'l-Kitâr (في القطار) isimli kısa öyküsünün Rahmi Er, Musa Yıldız ve Erdiñ Doğru tarafından dilimize aktarılmış çevirileri yeterlilik ve kabul edilebilirlik bağlamında karşılaştırmalı çözümleme yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Kaynak metinden seçilen kesitlerin incelenmesi sonucunda çevirmen tercihlerine, çevirilerin hedef veya kaynak metin odaklılığına dair bir takım sonuçlara varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çeviri eleştirisi, Karşılaştırmalı çözümleme, Muhammed Teymûr, Yeterlilik, Kabul edilebilirlik.

The Comparative Evaluation of Translations of Muhammad Taymur's Short Story Named "Trende" in Different Languages

Citation/©: Dağbaşı, Gürkan (2017). The Comparative Evaluation of Translations of Muhammad Taymur's Short Story Named "Trende" in Different Languages, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp.1409-1424

Abstract: Translation criticism is the comparative analysis of source text and text translated to target language. Aim of the comparative analysis is making generalization about strategies and norms which applied by the translators, instead of hunting mistakes. In this study, Muhammad Taymur's Fî'l-Kitâr (في القطار) named short story's translations by Rahmi Er, Musa Yıldız and Erdiñ Doğru analyzed by using comparative analysis in terms of competence and acceptability. Examination of selected sections of the source text resulted in an interpretation of the translator preferences, translations of the target or source text focus.

Keywords: Translation criticism, Comparative analysis, Muhammad Taymour, Competence, Acceptability.

Makale Geliş Tarihi: 07.03.2017/ Makale Kabul Tarihi: 14.11.2017

¹ Öğr. Gör. .Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, e-posta: gdagbasi@karatekin.edu.tr

I. GİRİŞ

Çeviri eleştirisinin tanımına dair bir kavram kargaşası olduğu aşikârdır. Bu kargaşanın temelini, bu alanda kullanılan kavramlar arasında bir uyum olmaması, çeviri eleştirisinde bulunan kuramcılarının nesnellikten uzak olup kişisel fikirlerini ön plana çıkarmaları, yazın metinlerini yanlış olarak yorumlamaları ve böylece birtakım sonuçlara varmaları oluşturmaktadır (Yücel, 2007:40). Çeviri eleştirisinde karmaşık bir süreç yaşanır. Yazın çevirisinin eleştirisi söz konusu olduğunda ise bu kavram kargaşası, bu belirsizlik artar. ‘Rahat okunur, özgün yapıta bağlı, yazarın sesini aktaran, orijinalinden daha başarılı, akıcı’ türünde övücü ya da yerici nesnel yargılarla yazın çeviri eleştirisi yapıldığı zannedilir. Bazen de bu genelleyici yüzeysel tutum, kendine biraz nesnellik süsü vermek ister. Falanca sözcüğün ya da deyimmin çevirisi şöyle yapılmış, oysa doğrusu şudur türünden bir yanlış avcılığına da yeltenir (Göktürk, 2011:89). Ayrıca yazınsal metin çevirilerinde metinlerin çok anlamlı, yoruma açık, estetik değeri yüksek, karmaşık yapıya olması; metinlerin dile, kültüre, tarihe özgü etmenlerin etkisinde yazılması nesnel bir çeviri eleştirisi ölçütünün oluşmasına engeldir. Bütün bunların içine eşdeğerlik, uygunluk, işlevsellik, dil içi ve dil dışı ölçütlerin farklılığı, eleştirinin ne amaçla yapıldığı, çeviri eleştirisinde çevirmen, kültür, siyaset, metin dışı etmenlerin gözetilip gözetilmediği gibi konular, kaynak ve hedef odaklılık gibi göreceli birçok kavram da dâhil olduğunda çeviri eleştirisi süreci iyice zorlaşmaktadır. Çeviri eleştirisinin kim tarafından yapıldığı, eleştirinin kime seslendiği, nerede yayımlandığı ve hangi amaçla yapıldığı da çeviri eleştirisini belirleyen önemli etmenlerdir.

Çeviri biliminde ortaya konulduğu şekliyle çeviri eleştirisi yapabilmek için bu uğraşın sınırlarını ve gerektirdiklerini çok dikkatli bir şekilde belirlemek gerekir. Her şeyden önce çevirmen, çeviri uğraşının neler gerektirdiğini, çevirmenin görevinin ne olduğunu, çeviri sorunlarının hangi yöntemlerle aşılabileceğini bilmeli; hedef dil ve kültürdeki çeviri geleneğini tanımalıdır (Aksoy, 2002:166). Çeviri yapının amaç dil yazın geleneğinde nerede, nasıl bir yer aldığı da bir diğer önemli noktadır. Kuramsal yönden de çevirmenin eşdeğerlilikleri seçerken hangi ilkeleri izlediği, özgür ya da metne bağlı nasıl bir yol tuttuğunu söylüyorsa, bununla ne demek istediği üzerinde durulması gereken konulardır.

Bazı çeviri eleştirilerinde, ürüne ya da çeviri sürecine hiç değinilmeden adeta çeviri metni temel alarak herhangi bir nesnel bulguya dayandırılmaksızın kaynak metin hakkında birtakım yargılara varılmaktadır. Bu tür çalışmalarda genelde nesnel ve dizgesel ölçütler kullanılmamakla birlikte, çevirinin kaynak metne anlamsal bazda ne kadar sadık bir aktarımı olması gerektiği anlatılmakta; hedef dil, kültür, hedef dilin yazımsal geleneği göz ardı edilmektedir (Aksoy, 2001:2).

Çeviri eleştirisinde çevirmenin, kaynak metin ve dilin eşdeğerliliklerinin oluşup oluşmadığıyla değil; çeviri ürünü etkileyen hedef dil ile ilgili dizgelerin çeviri sürecinde nasıl yer aldığı ile ilgilenmesi daha doğru bir yaklaşımdır. Bu kapsamda ele alınan 'eşdeğerlik' kavramı Hans Vermeer'e göre kodlanmış dilsel göstergelerin değil; onların anlam ve/veya etki değerlerinin bir yerden bir yere gönderilmesidir (Vermeer), 1988:47).

Popoviç (1970, s. 79) ise çeviri eleştirisine farklı bir taraftan yaklaşmış, eleştiride kati bir şekilde doğru ya da yanlıştan söz etmek yerine *seçimlerden* bahsetmiştir. Çünkü çeviride bize garip ya da farklı gibi gelen şeyler hedef ve kaynak dilin yazımsal konumlarının farklılıklarından kaynaklanabilir. Bu süreçte çevirmen birtakım seçimler yapar, bazı kararlar alır. Her ne kadar çevirmen kaynak metne sadık kalmaya gayret etse de iki dil arası farklılıklardan dolayı çeviri etkinliğinde kendisini kurtaracak kaydırmalara da yönelebilir.

Kaynak ve hedef metinleri inceleyip "yanlış" bulmak kimilerine göre çarpıcı bir yol olsa da aslında kuramsal açıdan bakıldığında yanlış-doğru ayrımı yapmanın çeviri eleştirisinde bir yeri yoktur. Yanlış- doğru ayrımından ziyade çeviri etkinliğini bir süreç olarak ele alıp bu süreçte meydana gelen değişiklikleri, ayrımları, çevirinin kendi dinamiklerine göre betimleyip tanımlamak çok daha gerçekçi ve yararlı sonuçlara ulaşılmasına katkı sağlayacaktır (Paker, 1988, s. 131).

Berman ise (1984, s. 11), çeviri eleştirisi için altı basamaklı bir plan hazırlamıştır:

- 1- Çevirisi yapılan metnin okunması ve tekrar okunması,
- 2- Kaynak dildeki metnin okunması,
- 3- Çevirmenin izinin sürülmesi (kendi içinde üçe ayrılmaktadır),
 - a) Çevirmenin çeviri etkinliğine yönelik tutumunun takip edilmesi,
 - b) Çeviri projesinin incelenmesi,
 - c) Çeviri ufkunun incelenmesi,
- 4- Çevrilen metnin incelenmesi,

- 5- Çevirinin kavranması,
- 6- Yapıcı eleştiri.

Savory'nin (1957, s. 40-41) şu sözleri yazın çevirisi eleştirmenlerine yol gösterecek niteliktedir.

“Farz edelim ki, Ruskin’in karakteristik bir sayfasının sadakatli bir tercümesini yapmaya muvaffak olduk. Sonra bunu tenkit etmeleri için iyi tahsil görmüş iki Fransız dostumuza verdik. Bunlardan birisi İngilizceyi hemen hemen hiç bilmiyor, ötekisi ise dilimizi çok iyi biliyor. Birincisi: “-Güzel bir tasvir! Kim yazmış bunu? İkincisi ise “-Pasajı pek hatırlamıyorum ama, bu mutlaka Ruskin’den olacak.” derse üslup bakımından tercümemizin idealizmden uzak olmadığına güvenebiliriz”.

Şiir çeviri eleştirisi de dahil olmak üzere yazın çevirisi eleştirisinde yanlış-doğru, güzel-çirkin, yeterli-yetersiz gibi nesnellikten uzak değerlendirmelerin bir değeri yoktur. Eleştiri yapılırken sadece kelime düzeyinde yorumlamalardan kaçınılmalı; çevrilen şiirin genel havasına, özüne, şairin iletmek istediği mesajı tüm sessel öğeleriyle birlikte hedef dile ne ölçüde aktarabildiğine bakılmalıdır. Çeviri eleştirisi yapılırken çevirmenler nesnel ölçütler olmadan eleştirilmemeli, Hasan Ali Yücel’in “Her anlayış bir yaratma olduğuna göre, iyi bir mütercim büyük bir müellif kıymetindedir” (1940, s. 2) sözü hatırlanmalıdır.

Toury (1980, s. 51-62) çeviri eylemini başlangıcından bitişine kadar şekillendiren birtakım normların olduğunu dile getirmektedir. Süreç öncesi normlar, çeviriye başlamadan önce çevirmen tarafından alınan kararları kapsar. Çevrilecek metnin seçilmesi, çevrilecek metnin hangi kaynaklardan alınacağı, çevrilecek metnin türünün ne olacağı, çevirinin doğrudan kaynak metinden mi yoksa ara dilden mi yapılacağına ilişkin normlardır.

Çeviri süreci normları, çevirmenin çevirisini yaparken aldığı kararları yöneten normlardır. Çeviride dilin nasıl kullanılacağı, metnin bütünlüğünün korunup korunmayacağı, içeriğin metne dağılımının nasıl olacağı gibi kararlar bu normla ilgilidir.

Öncül normlar ise çevirmenin çeviriye ilişkin takındığı ilk tavırdan hareketle, çevirmenin kaynak metne ve içerdiği normlara mı yoksa hedef dizgede etkili olan normlara mı öncelik verdiğiyle alakalıdır. Bu bağlamda karşımıza “yeterlilik” ve “kabul edilebilirlik” kavramları çıkmaktadır. Eğer çevirmen, öncül normu doğrultusunda kaynak dizge normlarına öncelik verdiyse “yeterli”; hedef dizge normlarına öncelik verdiyse “kabul edilebilir” bir çeviri metni ortaya koyacaktır. Diğer bir ifadeyle “yeterlilik” kavramıyla kaynak

metne sadık kalınması, “kabul edilebilirlik” kavramıyla erek dilin ilke ve kurallarına uygunluk kast edilmektedir. Çeviri çalışmalarında bu kavramlardan birine ağırlık verilirken diğeri üzerinde daha az durulabilmektedir. Asıl amaç, her durumda bir eşdeğerlik sağlamaktır. Çeviri eleştirisinde eleştirmen, çevirmenin çeviri sürecinde bu iki kavramdan hangisine ağırlık verdiğini belirleyerek çevirinin “yeterli” mi yoksa “kabul edilebilir” mi olduğunu ortaya koyabilmelidir (Yalçın, 2003:36-37). Eleştirmen bunu yaparken çevirmenin çevirisinde kullandığı çeviri stratejilerini de göz önünde bulundurmalıdır.

Karşılaştırmalı çözümlemede amaç kaynak metindeki anlamların, çevirmenin hangi seçimleri ışığında hedef dilde yaratabildiğinin nedenlerini ortaya koymaktır. Bu süreç içinde aşağıdaki noktalar önem kazanır:

- a) Eleştirmen, değerlendirme sürecinde çevirmenin dil ile ilgili seçimlerini bir bütünlük içinde ele almalı,
- b) Eleştirmen, çevirmenin hedeflediği okuyucu kitlesinin beklentisi ve beğenisine göre belirlediği çeviri yöntemini ortaya koyabilmeli,
- c) Eleştirmen, bu amacı gerçekleştirmeye yönelik seçimlerini ve tutumlarını belirleyebilmelidir (Broeck, 1985:54-63).

Van den Broeck'a göre ilk aşamada kaynak ve çeviri metinler karşılaştırılır. Bu inceleme sessel, sözcüksel ve söz dizimsel düzeyleri, dil değişkenlerini, söz sanatlarını, anlatsal yapıları, şiirsel yapıları, metinsel imleri, kurgusal özellikleri ve benzeri öğeleri kapsar. İkinci aşamada kaynak metinde bulunan özellikler çeviri metinde aranır. (Aksoy, 2001:4-5).

Arapçadan Türkçeye yapılan yazın çevirisi nicelik olarak henüz istenen düzeyde olmamakla birlikte günden güne iki dil arasında yapılan çevirilerin sayısı artmaktadır. Suçin, *el-edebu'l-arabi fi'l-luğati't turkiyye* (2014:194-221) başlıklı makalesinde bu konuya dair ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Arapça-Türkçe arasında yapılan çevirileri inceleyen, eleştiren veya karşılaştıran eser sayısı ise yok denecek kadar azdır. Özcan (2015) ve Yıldız (2010)'ın makaleleri de çeviri eleştirisiyle ilgili az sayıdaki çalışmalardandır.

II. YAZAR

Muhammed Teymür, 1892 yılında Kahire'de doğmuştur. Türk asıllı aristokrat bir aileye mensuptur. Her ne kadar tıp eğitimi almak için Berlin'e gönderilse de tıp eğitiminden vazgeçip hukuk tahsil etmek üzere Paris'e gitmiştir. Paris'te tiyatro ve edebiyatla ilgilenmiştir. 'Modern Ekol'ün öncülerinden olan Teymür, öykülerindeki malzemelerini çiftçilerden ve

gördükleri baskılardan, memurlardan ve yolsuzluklardan, kadınlardan ve yaşadıkları sorunlardan almıştır (Yıldız, 2002:46). Çağdaş Arap edebiyatında kısa hikâye türünün gelişiminde ve Mısır'da 'Milli Edebiyat' hareketinin oluşumunda öncü rol oynamıştır. Ayrıca Arap tiyatrosunun gelişimine de katkıda bulunmuştur (Er, 2012:150). Anlaşılır ve edebi sanatlardan uzak bir dille öykülerini yazmıştır. 1921 yılında vefat eden yazarın öyküleri ölümünden sonra 'Gözün Gördükleri' adıyla bir koleksiyonda toplanarak yayımlanmıştır.

III. YAPIT ESER

Muhammed Teymûr'un *Fi'l Kitâr* adlı öyküsü genel olarak modern Mısır edebiyatının ilk kısa öyküsü olarak kabul edilir. Eser özelde Mısır, genelde Arap edebiyatına büyük ölçüde katkıda bulunmuştur. Mısır toplumunda yaşanan değişimi, eğitimin yaygınlaştırılması ve çiftçilerin eğitilmesi konusunda çeşitli toplumsal kesimlere mensup kişilerin görüşlerini yansıtmaya açısından gerçekçidir. Alanında ilk olması bakımından öncü bir rol oynamıştır (Yıldız, 2002:51). Eseri kısaca şöyle özetlemek mümkündür:

'Güzel bir sabah yazar, can sıkıntısını gidermek için tren istasyonuna gider ve kasabaya giden bir trene biner. Tren hareket etmeden önce yazarın bulunduğu kompartımana bir din adamı, genç bir öğrenci, şık giyimli bir bey, yaşlı bir adam biner. Bir sonraki istasyonda bir muhtar diğerlerinin bulunduğu kompartımana oturur. Yolculuk sırasında gazetede yer alan eğitimde seferberlik haberi aralarındaki konuşmanın gündemini oluşturur. Konuşmada yazar, öğrenci, ve şık giyimli bey çiftçilerin eğitimini savunurken; din adamı, yaşlı adam ve muhtar bunun aksini düşünmektedir. Yolculuk hararetle tartışmalarla devam ederken öykü yazarın bir istasyonda inmesiyle son bulur'.

Bu makaleye konu olan *Fi'l Kitâr* isimli kısa öykünün Arapçadan Türkçeye yapılmış üç farklı çevirisi vardır. Zikredilen öykü, Er (2012) tarafından Çağdaş Arap Edebiyatı Seçkisi içinde "Trende" başlığıyla; Doğru (2002) tarafından Onuncu Günde Kaplanlar isimli çeviri seçkisi içinde yine "Trende" başlığıyla çevrilmiştir. Yıldız (2002) ise, Arap Edebiyatında İlk Modern Kısa Öykü: Muhammed Teymûr'un *Fi'l-Kitâr'ı* adlı makalesinin sonuna bu öykünün çevirisini "Trende" başlığıyla eklemiştir.

IV. ÇEVİRMENLER

Yazın çevirisi, birçok açıdan çevirmeni kaynak metnin sınırlarını aşmadan yaratıcı olmaya zorlar. Yazın çevirmeni yazını iyi tanımalı, üzerinde çalıştığı çevirinin hangi amaçla yapıldığını bilmeli, yazın sahibinin üslubuna hâkim olmalıdır. Yapacağı çeviriyi hedef dilde okunabilir ve kabul edilebilir kılmak da iyi bir çevirmenin özelliklerindedir. Birçok kişi tarafından algılandığı gibi - yanlış bir yaklaşım olsa da- iyi çevirmen kaynak metne en yakın çeviriyi yapan değil yazın sahibinin düşüncesine, amacına en yakın olabilen ve amaç dilde yazının yaptığı etkiyi, hedef dilde yaratabilen kişidir. Bununla birlikte çevirmen, yorumu ne kadar geniş olursa olsun metni açıklama adına metnin aşırı yorumunu yaparak kaynak metnin çevirisini aşmamalıdır (Tosun,2007:176).

Bu aşamada, *Fî'l Kitâr* adlı yazını Arapçadan Türkçeye çeviren üç çevirmen hakkında kısaca bilgi vermek faydalı olacaktır. Rahmi Er, Musa Yıldız ve Erdinç Doğru akademisyen kimlikleriyle ön plan çıkan, Arap dili ve edebiyatı alanında ülke çapında tanınan isimlerdir. Her üç akademisyenin de çeviri üzerine çalışmaları vardır. Bunlara örnek olarak Rahmi Er'in *Çağdaş Arap Edebiyatı Seçkisi* (2012-Arapçadan Türkçeye yapılmış şiir, kısa öykü, hikâye çevirilerini kapsamaktadır), Erdinç Doğru'nun *Onuncu Günde Kaplanlar* (2010-Arapçadan Türkçeye yapılmış kısa öykü, hikâye çevirilerini kapsamaktadır), Musa Yıldız'ın *Çeviri Kılavuzu* (2005-Çeviriye dair dilbilgisel kurallar ve örnek metin çevirileri yer almaktadır) isimli eserlerini gösterebiliriz. Bunların dışında üç çevirmenin çeşitli dergilerde yayınlanmış çeşitli çevirileri de vardır.

V. SEÇİLİ KESİTLERİN KARŞILAŞTIRILMASI

Çeviri eleştirisi, bir yöntem çerçevesinde ilerleyeceğine göre karşılaştırmalı çözümlene yapabilmek için kaynak metinden belirli kesitlerin seçilmesi gerekmektedir.

Makalenin bu bölümünde Fî'l-Kitâr' başlıklı kısa öykünün Türkçeye yapılan çevirilerinden kesitler seçilmiş ve bu kesitler üzerinden çevirmen tercihlerine, çevirilerin hedef veya kaynak metin odaklılığına dair bir takım çıkarımlar yapılmıştır.

Mekkî, (1985:108)	والناس يسبرون في الطريق و قد دبت في نفوسهم حرارة العمل، و أنا مكتئب النفس أنظر من النافذة لجمال الطبيعة وأسائل نفسي عن سر اكتئابها فلا أهتدي لشيء
Yıldız (2002:51)	İnsanlar, çalışma aşkı içlerinde depreşerek yolda yürüyorlardı. Ben ise üzgün bir halde pencereden tabiatın

	güzelliğini seyrediyor; kendi kendime üzüntümün sırrını sorguluyor ancak bir sonuca varamıyordum
Er (2012:150)	İnsanlar caddelerde, içlerinde yanan çalışma azmiyle yürüyorlar. Bense karamsar bir ruh hali içinde pencereden doğanın güzelliğine bakıyor ve kendi kendime bu karamsarlığımın nedenini soruyorum. Ama bir neden bulamıyorum
Doğru (2002:27)	İnsanlar büyük bir telaşla işyerlerine doğru yürüyorlardı. Ben ise üzgün bir şekilde dışarıdaki güzel tabiatı seyrediyordum ve bir türlü cevap veremediğim bu üzüntünün sebebini soruyordum kendime

Yazının giriş cümlesine baktığımızda yazarın *ben dili* kullandığını, her üç çevirmenin de bu dile uygun çeviriler yaptığını görüyoruz. -حرارة العمل- tamlaması bu çeviri cümlesinde belki de en dikkat çekici yer olarak karşımıza çıkıyor. Sözlük anlamıyla ‘çalışma ateşi’ diye çevrilebilecek yapıyı Doğru’nun ‘büyük telaş’ olarak kaydirdiğini görüyoruz. Bu çeviri, kişilerin o anki durumunu somut bir şekilde ortaya koymak için tercih edilmiş olabilir. Tamamen hedef dil odaklıdır. Er ise aynı tamlamayı ‘çalışma azmi’ şeklinde olumlu bir göndergesel çağrışımla Türkçenin günlük kullanımına uygun bir şekilde kaydirmiştir. Yıldız da aynı benzer şekilde ‘çalışma aşkı’ söz öbeğini tercih ederek kişilerin işlerine olan bağımlılığını vurgular bir çeviri yapmıştır.

Mekkî, (1985:108)	وأنا لا أعلم إلى أي مكان تقودني قدماي إلى أن وصلت إلى محطة باب الحديد
Yıldız (2002:51)	Ayaklarımın beni nereye götürdüğünü bilmeden Bâbu’l-Hadîd istasyonuna varıncaya dek yürüdüm
Er (2012:150)	Ayaklarımın beni nereye götüreceğini bilmeksizin bir müddet yürüdüm ve sonunda Bâbu’l-Hadîd istasyonuna vardım
Doğru (2002:27)	Ayaklarımın beni nereye sürüklediğinden habersiz Demirkapı İstasyonu’na dek yürüdüm

Doğru, kaynak metindeki yer ismini (باب الحديد) Türkçeleştirmeyi tercih ederken Yıldız ve Er orijinal ismi okunduğu gibi hedef metne taşımıştır. Kaynak metindeki özel isimlerin hedef metinde orijinal halleriyle yer almasının daha yerinde bir tercih olacağı söylenebilir.

Ayrıca bu cümlede Er, diğer çevirmenlere nazaran daha serbest bir çeviriyi benimsemiştir ve hedef metinde oluşturduğu cümleye 'bir müddet', 'sonunda' gibi eklemelerde bulunmuştur. Bunun tam tersi olarak da Doğru, kaynak metindeki وصلت fiilini eksiltmiştir. Yıldız'ın çevirisi ise sözcüksel düzeyde eşdeğerlik bakımından ekleme ve eksiltmelerin olmadığı, kaynak metne yakın bir çeviri olmuştur.

Mekki, (1985:109)	له عينان أقل أجفانهما الكسل، فكأنه لم يستطع من النوم بعد
Yıldız (2002:51)	Göz kapakları tembellikten kapanmaktaydı. Hâlâ uykusundan uyanmamış gibiydi
Er (2012:151)	Sanki daha uykusundan uyanmamışçasına tembellikten göz kapakları kapanyordu
Doğru (2002:28)	Göz kapakları sanki uzun süre uyumamış gibi yorgunluktan düşüyordu

Üç çeviri de kaynak metindeki anlatıyı tam olarak yansıtmaktadır. Yıldız kaynak metinde olduğu gibi iki kısa cümleyle çeviri yaparken Er ve Doğru çeviriyi tek cümle olarak hedef metine taşımışlardır. Yıldız ve Er kaynak metne yakın dururken Doğru, hedef metne daha yakın ve daha serbest bir çeviriyi tercih etmiştir.

Mekki, (1985:109)	ولعل انشغالي بروية الأستاذ منعني أن أرى الشاب ساعة دخوله
Yıldız (2002:52)	Herhalde hocayı izleyişim gencin ne zaman girdiğini görmemi engellemiş olmalı
Er (2012:151)	Üstatla meşgul oluşumdan olacak, delikanlıyı içeri girerken fark edememiştim
Doğru (2002:28)	Sanırım bu adamla meşgul olmamdan dolayı gencin kompartımana girişini fark edememiştim

Burada her çevirmenin farklı tercihler yaptığını görüyoruz. الأستاذ kelimesini Yıldız 'hoca', Er 'üstat', Doğru 'adam' olarak kaydırmıştır. Yazının bütünü incelendiğinde الأستاذ kelimesinin din görevlisi (imam-hoca) anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Er'in tercih ettiği 'üstat' kelimesinin hedef dil okuyucularının zihninde acaba işaretler bırakabileceği kanısındayım. Çünkü ister edebi dilde isterse sokak dilinde olsun 'üstat' farklı anlamlara gelebilecek bir kelimedir. Burada Er'in seçimini kaynak

metne sadakatın yönlendirdiğini söyleyebiliriz. Yıldız'ın tercihi ise olay örgüsüne tamamen uyan ve yerinde bir tercih olmuştur. Doğru ise 'adam' kelimesiyle öyküde bahsedilen kişiyi genelleştirmiştir.

Mekki, (1985:109)	هو يتفخر في مشيته و يردد أنشودة طالما سمعتها من باعة الفجل والترمس
Yıldız (2002:52)	Kibirli kibirli, turp ve acıbakla satıcılarından duyduğum türküyü söyleyerek yürüyordu
Er (2012:151)	Kibirli kibirli yürüyor, turp ve bakla satan seyyar satıcılardan sıkça duyduğum bir türküyü mırıldanıyordu
Doğru (2002:28)	Böbürlenerek yürüyor ve sık sık seyyar satıcılardan duymuş olduğum bir ezgiyi mırıldanıyordu

Yazında geçen karakterlerden biri olan 'beyefendinin' halini anlatan bu cümlede Yıldız, kelimesi kelimesine çeviri yapmıştır. Çeviride eksiltme ve ekleme yoktur. Yıldız, kaynak metne odaklanmıştır. Er ise diğer çevirilerden daha geniş bir anlatımla okuyucunun zihninde bulanıklığa izin vermeden daha kapsamlı bir çeviriyi tercih etmiştir. Doğru ise hedef dile yakın durarak ve kaynak metindeki bazı kelimeleri eksilterek çeviri yapmayı tercih etmiştir.

Mekki, (1985:110)	كانما على رؤسنا الطير
Yıldız (2002:52)	Sanki başımızda kuş varmış gibi
Er (2012:152)	Sanki başımızın üstünde kuş varmış gibi
Doğru (2002:29)	Sanki başımızın üstünde kuş varmış da biz onu ürkütmek istemiyormuşuz gibi

Öykünün akışı içinde kompartımandaki kişilerin durumlarını anlatan cümlede Doğru, geniş bir açıklamayla yapmıştır. Belki de anlaşılamamak kaygısıyla veya olayın zihinlerde tam olarak canlanmasını sağlamak amacıyla böyle bir tercihte bulunmuştur. Er ve Yıldız ise kaynak metni olduğu gibi hedef metne taşımıştır.

Mekki, (1985:110)	مكت الشركسي قليلا يقرأ الجريدة ثم طواها وألقى بها على الأرض و هو يحترق من الألم
Yıldız	Çerkez, kısa bir süre gazete okumaya devam etti. Sonra

(2002:53)	gazeteyi içinde bir ateş hissederek buruşturup yere attı
Er (2012:152)	Çerkez kısa bir süre gazeteyi okuduktan sonra katlayıp yere fırlattı. Üzüntüden kahrolmuş bir halde
Doğru (2002:30)	Çerkez bir süre oturduktan sonra gazeteyi buruşturup üzgün bir şekilde yere attı

Kaynak metindeki *هو يحترق من الألم* cümlesini Yıldız 'içinde bir ateş hissederek' şeklinde hedef dil odaklı çevirmiştir ve kişinin kızgınlığına, aşırı sinirlenmesine dikkat çekmiştir. Er, aynı cümleyi 'üzüntüden kahrolmak' olarak kaydırmıştır ve sinir, kızgınlıktan ziyade özellikle de 'kahrolmak' kelimesiyle üzüntünün büyüklüğüne vurgu yapmıştır. Doğru ise bu cümle için 'üzgün' olarak yalın bir şekilde ve kaynak metindeki duygu yoğunluğundan uzak bir durumda hedef metne kaydırmıştır.

Mekki, (1985:111)	و هل من علاج أنجع من التعليم
Yıldız (2002:53)	Eğitimden daha faydalı bir tedavi mi var
Er (2012:153)	Eğitimden daha yararlı ilaç mı olur
Doğru (2002:30)	Eğitimden daha geçerli bir çözüm mü var

Doğru, hedef dil odaklı bir çeviriyi tercih ederek diyalogun akıcılığını ve doğallığını yansıtmıştır. Er ve Yıldız ise kaynak metne sadık, eksiltme ve eklemelerin olmadığı bir çeviri yapmışlardır. Dikkat çekici bir tercih de *علاج* kelimesinin Er tarafından 'ilaç'; Yıldız tarafından 'tedavi' olarak kaydırılmasıdır.

Mekki, (1985:111)	وأرادت أن أجيب الشركسي ولكن العمدة حفظه الله كفاني منونة فقال للشركسي و هو يتنسم ابتساماً صفراء
Yıldız (2002:53)	Çerkez'e cevap vermek istedim. Ancak muhtar – Allah onu korusun- beni cevap verme zahmetinden kurtardı. Yapmacık bir tebessümle Çerkez'e
Er (2012:153)	Çerkez'e cevap vermek istedim. Ama muhtar, sağ olsun, beni cevap verme zahmetinden kurtarıp gevrek gevrek gülümseyerek Çerkez'e

Doğru (2002:31)	Çerkez'e cevap vermek istedim. Fakat muhtar – Allah onu korusun- beni cevap verme sıkıntısından kurtardı ve Çerkez'e acı bir şekilde tebessüm ederek
--------------------	--

Buradaki çevirilerin neredeyse birbiriyle aynı olduğunu söyleyebiliriz. Fakat bir noktada çevirmenler olay örgüsüne göre farklı çeviri yapmayı tercih etmişlerdir: ابسامة صفراء tamlaması '*gevrek gevrek gülümseme, yapmacık bir tebessüm ve acı bir tebessüm*' olarak hedef dile aktarılmıştır. Yazının örgüsü içinde muhtar karakteri kendini beğenen, çiftçileri aşağılayan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Er, muhtarın kaypaklığına gönderme yaparken Yıldız, muhtarın sinsiliğine, yapaylığına dikkati çekmiştir. Doğru'nun çevirisinde ise muhtarın üzülmesine rağmen tebessüm edişine vurgu yapılmıştır. Ayrıca Er, الله حفظه ifadesini Türkçenin günlük konuşma diline yakın bir şekilde 'sağ olsun' şeklinde kaydırmıştır. Bu söz öbeği Doğru ve Yıldız tarafından kaynak dil odaklı çevrilmiştir.

Mekkî, (1985:112)	الفلاح يا حضرة العمدة
Yıldız (2002:54)	Ey muhtar hazretleri! Çiftçi...
Er (2012:154)	Sayın muhtar! Fellah...
Doğru (2002:32)	Muhtar efendi! Çiftçi...

Bu cümlede hikâyenin kahramanlarından biri olan öğrencinin kızgınlığını, Çerkez'le alttan alta dalga geçişini anlatmaktadır. Bu durumu özellikle Yıldız'ın çevirisinde hissedebilmekteyiz. Er'in metne sadakat duygusuyla الفلاح kelimesini kaynak metinden hedef dile aynen aktarması da göze çarpmaktadır.

Mekkî, (1985:112)	نام و قام فوجد نفسه قائم ومقام
Yıldız (2002:54)	Uyudu, kalktı ve kendini kaymakam sandı
Er (2012:154)	İki kelime öğrenmekle kendini adam sanıyor
Doğru	Yatıp kalkmış ve kendisini bir makam sahibi olarak

(2002:32)	bulmuş
-----------	--------

Deyimleri, atasözleri çevirmek belki de yazın çevirisinde en zor noktalardan biridir. Burada da üç çevirmenin de farklı tercihler yaptığını görmekteyiz. Tartışma ortamında geçen bir durumda aslında her üç çeviri de anlamsal olarak doğrudur. Er, tamamen hedef dil varlığından yaralanarak çevirisini oluşturmuştur. Kelimeleri çevirmek yerine kültürel öğeleri de dikkate alarak durumu anlatan Türkçedeki deyimi kullanmıştır. Doğru, kaynak metne tamamen sadıkken Yıldız, kaynak ve hedef dil harmanlaması bir cümle oluşturmuştur. Yani kaynak metnin ilk yarısını birebir çevirirken ikinci yarısını hedef dil Türkçeye göre çevirmiştir.

Mekki, (1985:113)	ولم يبق في قوس الشركسي مترع
Yıldız (2002:54)	Çerkez'in dağarcığında söyleyecek bir şey kalmadı
Er (2012:155)	Çerkez'in yanında atacak ok kalmamıştı
Doğru (2002:32)	Çerkez'in dağarcığında laf kalmamıştı

Burada da metne sadakat mi yoksa hedef dile yakınlık mı durumuyla karşılaşmaktayız. Er'in kaynak metinden çıkmayarak çeviri yaptığı görülmektedir. Yıldız ve Doğru ise kaynak metindeki anlatının hedef dilde nasıl söyleneceğine odaklanmışlardır.

Mekki, (1985:113)	قال النبي عليه الصلاة والسلام لاتعلموا أولاد السفلة العلم
Yıldız (2002:55)	Alt tabakadan insanların çocuklarına ilim öğretmeyiniz
Er (2012:155)	Aşağılık insanların çocuklarına ilim öğretmeyiniz
Doğru (2002:33)	Alt tabakadaki insanların çocuklarına ilim öğretmeyiniz

Kaynak metinde bir hadisi şerif olarak geçen cümlede السفلة kelimesinin Türkçeye çevrilisinde çevirmenler arasında fark vardır. Yıldız ve Doğru bu kelimeyi 'alt tabaka' olarak kaydırırken Er'in tercihi 'aşağılık' olmuştur. Bu tercihe, hikayenin örgüsü de dikkate alarak aşırı yorumlama denilebilir.

Çünkü Hz. Peygamberin insanlar için ‘aşâğılık’ ifadesini kullanması pek olası durmamaktadır. Ayrıca öykünün bağlamında kast edilenin aşâğılık insanlardan ziyade alt tabakadaki insanlar olduğu açıktır.

SONUÇ

Çeviri eleştirisinde amaç, yanlış çözümlemesi ya da *hata avcılığı* değildir. Çevirmenin tercihlerini, yazını, yazın sahibini, yazının yazılış amacı gibi faktörleri göz ardı etmeden olabildiğince objektif ölçütlere göre ortaya koymaktır. En doğru ya da en iyi çeviriyi bulma gibi bir çabadan ziyade çevirmen tercihlerini hedef dilde kabul edilebilirlik ve yeterlilik açılarından incelemenin daha faydalı olacağı göz ardı edilmemelidir.

Çağdaş Arap edebiyatında kısa hikâye türünün gelişiminde ve Mısır’da ‘millî edebiyat’ hareketinin oluşumunda öncü rol oynayan Muhammed Teymûr’un *Fî'l Kitâr* adlı öyküsünün Rahmi Er, Musa Yıldız ve Erdinç Doğru tarafından dilimize aktarılmış çevirileri, karşılaştırmalı çözümleme yöntemi kullanılarak incelenmiştir.

Makalede incelenen kesitlerin yanı sıra çevirinin bütününe bakarak şu söylenebilir ki; her üç çeviride zamanlar arası uyum, diyalogların çevirisinde konuşma diline uygunluk, yazındaki kahramanların duygusallık, kızgınlık, şaşkınlık gibi durumlarının aktarımları, sözcüksel ve cümle düzeyinde anlamsal eşdeğerlik genel olarak sağlanmıştır. Üç çevirmenin de üslubu kaynak metnin yazarını yansıtacak düzeydedir. Elbette zaman zaman çevirmenler farklı amaçlarla kendi çevirilerini yönlendirmişler, bir takım ekleme ve eksiltmelerde bulunmuşlardır. Çevirmenler arası farklar ise daha çok deyimlerin çevirisinde belirginleşmiştir. Doğru, Yıldız ve Er’e göre daha serbest bir çeviri yaklaşımı benimsemiştir ve kabul edilebilir bir çeviri metni oluşturmuştur. Yıldız ve Er ise daha çok kaynak metin odaklıdır ve yeterli çeviri metinleri yaratmışlardır.

Şunu da belirtmek gerekir ki çeviri eleştirisini yapan kişinin öznel zevkleri büyük önem taşır. Eleştirimen, geçmişten gelen alışkanlıklarıyla kendine en yakın çeviriyi biraz daha öne çıkarma eğiliminde olabilir. Bu hususa da dikkat etmek gerekir.

KAYNAKÇA

- AKSOY, Berrin. (2001), “Çeviride Çevirmen Seçimleri Işığında Çeviri Eleştirisi”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, cilt.18, S.12, ss. 1-16.
- AKSOY, Berrin. (2002), *Geçmişten Günümüze Yazın Çevirisi*, İmge Kitabevi, Ankara.
- BERMAN, Antoine. (1984), *L'épreuve de l'étranger*, Paris.
- BROECK, Raymond Van den. (1985), *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation*, New York.
- DOĞRU, Erdiñ. (2002), *Onuncu Günde Kaplanlar*, Meneviş Yayınları, Ankara.
- ER, Rahmi. (2012), *Çağdaş Arap Edebiyatı Seçkisi*, Vadi Yayınları, Ankara.
- GÖKTÜRK, Akşit. (2011), *Çeviri: Dillerin Dili*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- MEKKİ, Tahir Ahmed. (1985), *el-Kıssatu'l-Kasîra*, Fîl-Kitâr, ss.108-113.
- PAKER, Saliha. (1988), “Çeviri Eleştirisinin Kuramla İlişkisi Üzerine Bazı Düşünceler”, *Metis Çeviri 4*, ss. 116-121.
- POPOVIÇ, Anton. (1970), *The Nature of Translation: Essays on Theory and Practice of Literary Translation*, James Holmes (Ed.), Mouton.
- SAVORY, Theodore. (1957), *The art of Translation*. London: Cape.
- SUÇİN, Mehmet Hakkı. (2014), “el-edebu'l-arabi fi'l-luğati't turkiyye”, *es-sekafetu'l-arabiyye alâ tariki'l-harîr*, ss. 194-221.
- TOSUN, Muharrem. (2007), *Çeviri Eleştirisi Kuramının Temelleri*, Sakarya Yayıncılık, Sakarya.
- TOURY, Gideon. (1980), *In search of a theory of translation*, Tel Aviv: Porter Institute for Poetics and Semitics.
- ÖZCAN Murat. (2016), “Nobel Ödüllü Mısırlı Yazar Necib Mahfuz'un Kahiretu'l Cedide Adlı Romanının Türkçe Çevirisindeki Dil Oyunlarının Eşdeğerlik Açısından İncelenmesi” (Bildiri). A.M. Kırık (Ed.). *I. Uluslararası İletişim, Edebiyat, Müzik ve Sanat Çalışmalarında Güncel Yaklaşımlar Kongresi Bildirileri 24-25 Mart 2016*, (s.s. 395-403). Kocaeli.
- VERMEER, Hans. (1988), *Translation Studies: An Integrated Approach*, Philadelphia.
- YALÇIN, Perihan. (2003), “Vedat Gülşen Üretürk'ün Kırmızı ve Siyah Çevirisindeki Dil Kullanımı”, *Dil Dergisi*, S.118, ss. 34-42.
- YILDIZ, Musa. (2002), “Arap Edebiyatında İlk Modern Kısa Öykü: Muhammed Teymûr'un Fîl-Kitâr'ı”, *Nüsha*, cilt.2, S.4, ss. 45-57.
- YILDIZ, Musa. (2005), *Arapça Çeviri Kılavuzu*, Elif Yayınları, İstanbul.
- YILDIZ, Şerafettin. (2010), “Kat Kat Yasemin Adlı Şiir Çevirisi Üzerine Bir Eleştiri”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 23, ss. 179-192.
- YÜCEL, Faruk. (2007), “Çeviri Eleştirisi Neyi Eleştirir”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt. 8, S.12, ss. 39-58.
- YÜCEL, Hasan Ali. (1940), Önsöz. *Tercüme Dergisi*, ss.1-2.

5/1/1961 TARİH VE 222 SAYILI İLKÖĞRETİM VE EĞİTİM KANUNUNDA DEĞİŞİKLİK YAPILMASINA DAİR KANUN TEKLİFİNE YÖNELİK BASINDA YER ALAN GÖRÜŞLERİN İNCELENMESİ

Cumhur GÜNKÖR¹

Cennet GÖLOĞLU DEMİR²

Atıf/©: Günkör, Cümhur ve Göloğlu Demir, Cennet (2017). 5/1/1961 Tarih ve 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifine Yönelik Basında Yer Alan Görüşlerin İncelenmesi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.1425-1452

Özet: Bu araştırmanın amacı, kamuoyunda 4+4+4 olarak bilinen, İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifine ilişkin üniversitelerin, köşe yazarlarının ve sendikaların görüşlerini incelemektir. Araştırma, nitel araştırma türünde olup veriler doküman incelenmesi yöntemi ile toplanmıştır. Araştırmanın evrenini ilgili köşe yazıları, eğitim sendikaları ve üniversitelerin beyan ettiği görüşler oluşturmaktadır. İlgili kanun değişikliğine ilişkin basında yer alan görüşlerden çok sayıda kod çıkarılarak bunlar araştırmacı tarafından belirlenen kategorilerde toplanmış ve yorumlanmıştır. Sonuç olarak, ilgili değişikliğin gerekli hazırlık, uzlaşma ve paylaşımlar yapılmadan yürürlüğe geçtiği ve ilerde yaygın sorunlara sebep olacağı anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, İlköğretim, Zorunlu Eğitim, Öğretim, Yaygın Eğitim.

Exploration of the Opinions in the Press for the Amendment of the Primary School and Education Law of 5/1/1961 Date and 222 Number

Citation/©: Günkör, Cumhuriyet ve Göloğlu Demir, Cennet (2017). Exploration of the Opinions in the Press for the Amendment of the Primary School and Education Law of 5/1/1961 Date and 222 Number, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp.1425-1452

Abstract: The aim of this study is to analyze the opinions of columnists, universities and unions about Law Proposal for the Amendment of the Law on Primary Education and Some Laws, publicly known as 4+4+4. The research is in the form of qualitative research and data are collected through the method of document review. The universe of the research constitutes the relevant corner writings, educational unions and university views. A large number of codes were extracted from the comments on the related law changes and these codes were collected and interpreted in the categories determined by the researcher. As a result, it is understood that the relevant changes have taken place without the necessary preparation, consensus and sharing, and will lead to widespread problems in the future.

Keywords: Education, Primary Education, Compulsory Education, Training, Mass Education.

I. GİRİŞ

Bir ülkede, demokrasinin güçlenmesinde, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşılmasında, toplumsal gelişmenin ve ekonomik büyümenin gerçekleşebilmesinde nüfusun eğitim düzeyi belirleyicidir. Ülkemizde bugüne kadar eğitim alanında yenileşme ve gelişme amacıyla ilköğretimin zorunluluğu ve süresi konusunda çeşitli adımlar atılmıştır. Bu adımlara geçmeden önce zorunlu eğitim, temel ve ilköğretim kavramlarının açıklanması tarihsel sürecin daha iyi anlaşılması açısından yerinde olacaktır.

Zorunlu eğitim, örgün eğitimin en fazla önem verilen bölümünü ifade eder. Bireyin, belli bir çağda belli bir sürede eğitim almasını ön görür. Temel eğitim ise, hangi yaşta olursa olsun bireyin, örgün ve yaygın eğitim sistemi içinde belli bir düzeyde ve nitelikte eğitim görmesini öngörür. İlköğretim; eğitim kurumlarının, ilk, orta ve yüksek şeklinde basamaklara ayrıldığı ülkelerde, okul sistemi yapısını belirlemek için kullanılan bir kavramdır (Güven, 2012).

Tarihsel süreci içinde ilköğretimin zorunlu olmasına ilişkin ilk düzenleme II. Mahmut tarafından çıkarılan bir fermanla yapılmış, ancak, bu zorunluluk uzun süre uygulanamamıştır. 1847 yılında yayınlanan bir talimatla 4 yıl sıbyan mektepleri ve 2 yıl rüşdiye olmak üzere toplam 6 yıllık zorunlu eğitim getirilmiştir (4+2). 1869'da çıkarılan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi (Genel

Eğitim Tüzüğü) ilköğretimin tüm yurda yayılma zorunluluğunu dile getirmişse de bu tüzüğün gerektirdiği uygulamalar gerçekleştirilememiştir (İlköğretim zorunluluğuna uymayanların para ile cezalandırılması). 1913 yılında yürürlüğe giren Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-u Muvakkat (Geçici İlköğretim Yasası) ilköğretimin zorunlu ve parasız olmasını öngörmüş, ilkokul ve ortaokullar birleştirilerek öğrenim süresi 2+2+2 şeklinde üç devreye ayrılarak 6 yıl olarak belirlemiştir (Akyüz, 2006). Ancak Cumhuriyet dönemine gelindiğinde, 1924'te toplanan II. Heyeti İlmiye kararıyla bu süre 5 yıla indirilmiştir (TTKB, 2012).

Türkiye'de sekiz yıllık zorunlu eğitim ilk defa 3. Milli Eğitim Şurası'nda tartışılmış, ama 1961 yılına kadar herhangi bir uygulama söz konusu olmamıştır. 1961 yılında çıkarılan 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu, ilköğretim için ayrı olarak çıkarılan ilk yasa olması bakımından önemlidir. Bu yasa, zorunlu öğrenim süresini 7-14 yaşları arasını kapsayarak 8 yıla çıkarmıştır (5+3). Yasa, bu öğrenimin beş yılının ilkokulda, geri kalan üç yılının da tamamlayıcı kurs ve sınıflarda görülmesi zorunluluğunu getirmiştir. Yasa, aynı anda ilköğretimi ise "temel eğitim" olarak nitelendirmiştir. Yasanın getirdiği bu zorunlu öğrenimin ilkokul kısmı uygulanmış, ama üç yıllık kısmı bölge okulları dışında uygulanamamıştır (Başaran, 1994). Daha sonra Türk eğitim sistemini bir bütünlük içinde ele alan 14 Haziran 1973 tarih 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nda sekiz yıllık zorunlu eğitim (5+3) yasallaşmış ve 1981-1982'de deneme halinde başlamışsa da, 1960'lı yıllarda olduğu gibi bazı okullar dışında uygulanma imkânı bulmamıştır (Akyüz, 2006).

1973 yılından 1997 yılına kadar ülkemizde zorunlu eğitimin süresinin artırılmasına yönelik uzun vadeli ve sistemli bir çalışma yapılmamıştır. 1997 yılında uluslararası ve iç politikalarındaki gelişmeler sonucu sekiz yıllık zorunlu eğitim gündeme gelmiş ve aniden plansız bir şekilde 18.08.1997 tarihinde 4306 sayılı yasayla sekiz yıllık kesintisiz zorunlu ilköğretim uygulamasına geçilmiştir (Kıran, 2000). Bu eğitim 6-14 yaş arasındaki öğrencilerin eğitim ve öğrenim sürecini kapsamaktadır. Bu yasa ile 5 yıllık ilkokul ve 3 yıllık ortaokul eğitimi birleştirilerek sekiz yıllık kesintisiz bir ilköğretim sürecinin yasallaşması sağlanmıştır. Sekiz yıllık eğitimin yasallaşmasında "kesintisiz" ifadesinin kullanılması bazı kesimlerce ortaokul ve lise düzeyinde din ağırlıklı eğitim veren İmam Hatip Okulları'nı etkisiz hale getirmek olarak nitelendirilmiştir. Çünkü bu yıllarda İmam Hatip Okulları'nın sayısı hızla artmakla birlikte bu okulların din adamı yetiştiren okullar olmaktan çıktıkları ifade edilmektedir. Diğer taraftan tüm dünyada temel eğitimin süresinin

arttırılması doğrultusunda yapılan tartışmalar ışığında Türkiye’de de toplumsal gelişmelerin gereksinim duyduğu temel eğitimin sekiz yılda verilebileceği savunulmuştur (Çınar vd, 2007).

1973 yılından itibaren sekiz yıllık kesintisiz eğitim söz konusunu olmasına rağmen 1997 yılında ani bir şekilde uygulamaya geçilmesi beraberinde hızlı bir şekilde çözülmesi gereken sorunlar doğurmuştur. Bunlardan bazılarını; finansman sorunu, derslik sorunu, öğretmen sorunu, yönetici sorunu, program sorunu, ders kitapları sorunu, rehberlik sorunu, birleştirilmiş sınıflar sorunu, geriye dönüş tehlikesi sorunu, can güvenliği ve eğitim-öğretim şeklinde ifade etmek mümkündür (Erçelebi, 2000).

Görüldüğü gibi bu sorunların büyük kısmı günümüzde de hala tartışılmaktadır ki tam olarak çözülmeyen bu sorunlar eğitimin niteliğini olumsuz etkilemektedir. Eğitim sistemimizin, eğitimin kalitesini etkileyen ve çözülmesi gereken sorunları varken 2012 yılı itibariyle yeni bir kanun teklifi gündeme gelmiştir. 4+4+4 olarak kamuoyunda bilinen ve 20 Şubat 2012 tarihinde sunulan kanun teklifi 30 Mart 2012 tarihinde kanunlaşmıştır. Kırk gün gibi kısa bir sürede karara varılan ve eğitim sistemimizi şekillendiren kanun teklifinin maddeleri aşağıdaki gibidir:

5/1/1961 Tarihli ve 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi ile:

“Sekiz yıl kesintisiz eğitim verilen ilköğretim okulları, birinci kademe ve ikinci kademe olarak ikiye ayrılması ve imkan ve koşullara göre de bu kademelerdeki öğrencilerin farklı binalarda eğitim görmeleri, Ortaöğretim kurumlarının ilköğretim kurumlarından sonra dört yıllık zorunlu öğrenim veren kurumlar olması, 12 yıllık zorunlu eğitim uygulamasının başlangıç tarihinin Bakanlar Kurulu tarafından belirlenmesi, Uygulamanın ilköğretim kurumlarının 5, 6, 7 ve 8 inci sınıflarında eğitim görenleri etkilememesi, Mecburi ilköğretim çağı 6-14 yaş grubundaki çocukları kapsar. Bu çağ, çocuğun 6 yaşını bitirdiği yılın eylül ayı sonunda başlar, 14 yaşını bitirip 15 yaşına girdiği yılın öğretim yılı sonunda bitmesi, Birinci kademenin ve ikinci kademenin son ders yılında devam edilebilecek okul ve programların hangi mesleklerin yolunu açabileceği ve bu mesleklerin kendilerine sağlayacağı yaşam standardı konusunda

tanıtıcı bilgiler vermek üzere rehberlik servislerince gerekli çalışmalar yapılması,

İlköğretim birinci kademe sonrasında hangi programların açık öğretimle ilişkilendirileceği ve zorunlu eğitim kapsamına alınacağına Bakanlar Kurulu tarafından belirlenmesi,

Çırak olabilmek için gerekli olan 14 yaş şartının 10 yaşına indirilmesi;

İl özel idarelerince Ortaöğretim kurumlarının arsa temini, binalarının yapım, bakım ve onarımı ile diğer ihtiyaçlarının karşılanması,

Yükseköğretime girişte merkezi sınav uygulamasının devam etmesiyle birlikte giriş puanının hesaplanmasında yeni bir katsayı düzenlemesi”

maddeleri teklif edilmiştir (TBMM, 2012).

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, kamuoyunda 4+4+4 olarak bilinen, İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi'ne ilişkin üniversitelerin, köşe yazarlarının ve sendikaların görüşlerini bilimsel bir bakış açısıyla ele alıp incelemektir. Söz konusu üniversite, sendika ve köşe yazarları yöntem kısmında belirtilmiştir.

II. YÖNTEM

Araştırma, nitel araştırma türünde olup veriler doküman incelenmesi yöntemi ile toplanmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Elde edilen verilerin analizinde “içerik analizi” yöntemi kullanılmıştır.

Araştırmanın evrenini ilgili köşe yazıları, eğitim sendikaları ve üniversite görüşleri oluşturmaktadır.

20/02/2012 (Kanun teklifinin tarihi) ile 11/03/2012 (Komisyon görüşmelerinin son günü) tarihleri arasında 11 gazeteden bir köşe yazarı olacak şekilde seçim yapılmıştır. Birden fazla yazısı olan köşe yazarlarının görüşleri tek bir makale gibi ele alınmıştır. Çalışma, köşe yazarlarının yazıları, eğitim sendikalarının ve üniversitelerin internet sitelerinde kamuoyu ile paylaşılan görüşler ile sınırlandırılmıştır.

Araştırmaya kaynak teşkil eden: Üniversiteler; Ankara Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi ve Ortadoğu Teknik Üniversitesi'dir. Köşe yazarları; Akşam, Cumhuriyet, Haber Türk, Hürriyet, Milliyet, Radikal, Sabah, Türkiye ve Vatan gazetelerinin köşe yazarlarından, Abbas Güçlü, Altan Öymen, Bilal Çetin, Fuat Bol, Orhan Bursalı, Pervin Kaplan, Sedat Ergin ve Turgay Polat'tır. Sendikalar: Anadolu Eğitim Sendikası, Eğitim Bir Sen, Eğitim Hak Sen, Eğitim İş, Eğitim Sen ve Özgür Eğitim Sendikası'dır.

III. BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde, araştırmada elde edilen verilerin istatistiksel yöntem ve teknikler kullanılarak yapılan analizleri sonucunda elde edilen bulgular ve bulgulara ilişkin yorumlar sunulmuştur.

3.1. İlköğretime Başlama Yaşı Kategorisine İlişkin Bulgular ve Yorum

Söz konusu kategoriye ilişkin kodlar ve frekans dağılımları aşağıda Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1: İlköğretime Başlama Yaşı Kategorisine İlişkin Kodlar ve Frekansları

Kodlar	Frekans
1. İlköğretime başlama yaşı öne alınmamalıdır.	8
2. İlköğretime başlama yaşının öne çekilmesi okul öncesi eğitim programını tehlikeye sokacaktır.	1
3. Okula 1 yıl erken başlanmasından dolayı müfredatı değiştirmek, 1. Sınıf becerilerinin kazanılmasını bir yıl erteleyecektir.	1
4. 1.sınıfa başlama yaşının 7 yaşından 6 yaşına çekilmesiyle fazladan 2.5 milyon daha öğrenci ilkokula başlayacak, bu öğrencilere derslik bulunamayacaktır.	1
5. Okula başlama yaşını bir yıl aşağı çekerek(çocuğun 5 yaşını bitirdiği yılın Eylül ayı sonu) fiili olarak okul öncesi eğitimi de zorunlu hale getirmektedir.	1
6. 3. maddeye ilişkin değişiklikte, mecburi ilköğretim çağının başlangıcının yıl yerine "ay" olarak ifade edildiği bir hükmün önerilmesi daha uygun olacaktır.	1

Yukarıda verilen "İlköğretime Başlama Yaşı"na yönelik kodlar incelendiğinde; ilköğretime başlama yaşı öne alındığı takdirde ortaya çıkacak problemler ve bu konuya yönelik öneriler görülmektedir. İlköğretime başlama yaşının öne alınmaması; gelişimsel açıdan uygun olmadığı, eğitim felsefesine ve çocuk psikolojisini aykırı olduğu vurgulanarak dile getirilmiştir.

İlköğretime başlama yaşını gelişimsel açıdan değerlendirmek istenildiğinde “okul olgunluğu” kavramı karşımıza çıkmaktadır. Bir çocuğun okula başlamadan önce gerekli olgunluğa erişmiş olması beklenmektedir. Okul olgunluğu genel olarak çocuğun zihinsel, sosyal, bedensel ve duygusal anlamda ilköğretimin gerekliliklerini karşılamaya hazır olmasıdır (Başaran, 1996; Oktay, 2000). Bu sebeple öğrencilere okula başlamadan önce olgunluk testlerinin uygulanması gerekmektedir. Ülkemizde okul öncesi eğitimin yeteri kadar yaygınlaşmadığı göz önüne alındığında öğrencilerin okul olgunluğunun belirlenmesi önem arz etmektedir.

Bununla birlikte Avrupa ülkelerindeki duruma bakıldığında; çocukların zorunlu ilköğretime kabul edilme hususunun belirlenmesinde yaş ve olgunluk ölçütlerinin etkili olduğu görülmektedir. Çocukların okula kaydolması gereken yaş ülkeler arasında farklılık gösterse de, tüm ülkeler için geçerli olduğundan yaş bu ölçütler arasında daha yaygın olanıdır. Birçok ülkede çocukların küçük yaşta ilköğretime başlaması mümkündür. Bazı ülkelerde ise zorunlu ilköğretime başlayıp başlamamaları gerektiğine karar verilirken çocukların olgunluğu dikkate alınmaktadır. Ülkelerin çoğunda çocukların ‘okul olgunluğu’ sadece veliler zorunlu eğitim yaşından önce çocuklarını ilkokula kaydettirmek istediğinde göz önünde bulundurulmaktadır. Bunun aksine, Danimarka, Almanya, Avusturya, tüm yeni Üye Devletler (Estonya hariç) ve Liechtenstein’ da olgunluk tüm çocukların zorunlu ilköğretime kabulü için göz önünde bulundurulan ek bir kriterdir. Farklı ülkelerde çocukların olgunluğunu değerlendirmek için tıbbi ve psikolojik muayeneler, yetenek testleri, eğitim ekibinin ve/veya potansiyel öğretmenin görüşü, başöğretmen ve velilerin görüşü gibi farklı işlemler kullanılmaktadır (Eurydice, 2005). Bu bağlamda, okula başlama yaşının sadece takvim yaşıyla bağlantı olmadığı asıl olanın okula hazırbulunmuşluk olduğu dikkat çekmektedir.

MEB ve UNICEF’in (2011) birlikte yaptığı “ilköğretime zamanında kaydolmama nedenlerinin” araştırıldığı çalışmanın bulgularından bazıları aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 2: Geç Kayıt Olma Nedenleri

Madde (n=843)	Frekans	Oran
1. Geçen yıl okula gitmek için çocuğun yaşının küçük olduğunu düşündük.	319	37,8
2. Geçen yıl maddi imkânlarımız çocuğumuzu okula göndermek için yetersizdi.	234	27,3
3. Okul yönetimi yaşı küçük diyerek kayıt yapmadı.	137	16,3
4. Çocuğun fiziken zayıf, çelimsiz ve yeterli gelişmemiş olması nedeniyle ezilir diye düşündük.	82	9,7
5. Çocuk geçen yıl okula gitmek istemedi.	48	5,7
6. Okul uzak olduğu için gönderemedik.	27	3,2
7. Okul yönetimi çelimsiz olduğunu söyleyip kayıt yapmadı.	27	3,2
8. Öğretmenler sınıflar kalabalık olduğu için almaları	12	1,4
9. Geçen yıl kay t ettirdik ama çeşitli nedenlerle gidemedi	12	1,4
10. Geçen yıl okula gidip gelme (ulaşım) imkânları kısıtlıydı	11	1,3
11. Geçen yıl kaydettirmeye götürdüğümüzde okul yönetimi çocuğun çelimsiz ve zayıf olduğunu söyleyerek anaokuluna kaydettirmemizi söyledi.	11	1,3
12. Geçen yıl ailece mevsimlik çalışmak için başka bir yere göçmüştük	10	1,2
13. Kimliği olmadığı için kaydettiremedik.	10	1,2
14. Diğer	62	7,0
Toplam	1.002	100

Kaynak: MEB ve UNICEF (2011)

Tablo incelendiğinde; çocuklarını okula geç kaydettiren ebeveynlerin %37,8'ini (n=843) çocuklarının kanunen okula kayıt yılında yani 72 ayını doldurmasına rağmen çocuklarının “okula gitmek için henüz küçük olduklarını düşünmeleri” en önde gelen sebep olduğu anlaşılmıştır. Aynı çalışmada çocuğun okula kayıt ettirilmesinde yaşının küçük olması ile ilgili ebeveyn algılarının gerçek yaştan daha belirleyici olduğu görülmüştür. Tabloda görülen birçok maddede okul olgunluğu kavramıyla ilişkilidir (çocuğun çelimsiz olması, okula gitmek istememesi vb.). Bu çalışmayı dikkate aldığımızda okula başlama yaşının öne çekilmesi, okul olgunluğuna erişip erişmediği tespit edilmemiş çocukların da okula başlaması anlamına gelecektir.

Ayrıca, Tablo 1’de 5 numaralı kodda belirtildiği şekilde, okula başlama yaşının bir yıl öne çekilmesiyle okul öncesi eğitimin zorunlu hale getirileceği düşünülecek olursa, bu durumda, 1. sınıfta okul öncesi eğitim verilmesi anlamına gelir ve 4 yıl olarak belirtilen birinci kademe 3 yıla indirilmiş olacaktır.

İlköğretime başlama yaşına yönelik bir başka durum eğitim tarihimizde yer almaktadır. 18 Haziran 1983 yılında yapılan yasa ile 1983-1984 yılı Eylül ayında 5 yaşını (60 ay) doldurmuş çocuklar 1. sınıfa kaydedilmiştir. Bu karar, hiçbir hazırlık yapılmadan uygulanmaya konmuştur ve kısa bir süre sonra uygulamadan kaldırılmıştır (Gürkan, 1987). Daha önce yeterli hazırlıklar yapılmadan yapılan ve başarısız olunan bir uygulamanın 28 yıl sonra tekrar hazırlıksızca uygulanmaya çalışılması, eğitim tarihimize ve eğitim deneyimlerimize yeteri kadar önem verilmediğinin bir göstergesidir.

3.2. Okul Öncesi Eğitim Kategorisine İlişkin Bulgular ve Yorum

Söz konusu kategoriye ilişkin kodlar ve frekans dağılımları aşağıda Tablo 3’te özetlenmiştir.

Tablo 3: Okul Öncesi Eğitim Kategorisine İlişkin Kodlar ve Frekansları

Kodlar	Frekans
1. Okul öncesi eğitim zorunlu eğitim kapsamına alınmalıdır.	12
2. Okul öncesi eğitimi yaygınlaştırmak için yapılan çalışmalar ihmal edilmiştir.	4
3. Yasa teklifinde fiziki alt yapının yetersiz olması gerekçesiyle okul öncesinin kapsam dışı bırakılması büyük bir hatadır.	1
4. Okul öncesinin zorunlu olmasından vazgeçmek yerine çözüm üretmek gerekir.	1

“Okul Öncesi Eğitim” kategorisine yönelik kodlar incelendiğinde okul öncesi eğitimin zorunlu eğitim kapsamına alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Hem 17. hem de 18. Milli Eğitim Şura kararlarında okul öncesi eğitimin zorunlu olması gerektiği belirtilmesine rağmen okul öncesi eğitim kanun teklifinde zorunlu olarak yer almamaktadır. Bu durum okul öncesi eğitimin önemini yeteri kadar anlaşılmadığını göstermektedir. Okul öncesi eğitimi alan ve almayan altı yaş çocuklarını okul olgunluğu düzeyleri arasında farklılık bulunup bulunmadığının araştırıldığı bir çalışmanın sonucunda okul öncesi eğitimi alan çocukların okul olgunluğu puanlarının, okul öncesi eğitimi almayan çocukların okul olgunluğu puanlarından daha yüksek olduğunun saptanması okul öncesi eğitimin önemini ve gerekliliğini ortaya koymaktadır

(Yazıcı, 2002). Bu bağlamda sosyo-ekonomik ve kültürel farklılıkları da dikkate aldığımızda çocukların okul olgunluğunda belli bir standardı yakalamaları için okul öncesi eğitim gerekliliği bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Bununla birlikte ikinci kodda da belirtildiği üzere, okul öncesi eğitimi yaygınlaştırmak ve niteliğini artırmak amacıyla birçok proje yürütülmektedir. Bu projeler Milli Eğitim Bakanlığı ya da Temel Eğitim Genel Müdürlüğü ile farklı kurum ve kuruluşlar ile birlikte yürütülmektedir(MEB Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2011). Yürütülen projelerden bazıları: Okul Öncesi Veli-Çocuk Eğitim Programı Projesi, Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitimi Projesi, Yaz Okulları Projesi, İlk Adım Projesi, Ev Okulum Projesi, Gezici Sınıf Projesi, Mobil Anaokulu Projesi, Sende Oyun Oyna Projesi, Hiçbir Çocuk Geride Kalmasın Projesi'dir.

Okul öncesi eğitimin yaygınlaşması için yürütülen bu çalışmaların etkililiğinin artırılması açısından, bu eğitimin zorunlu eğitim kapsamında yer alması gerekmektedir. Milli Eğitim Bakanlığının çalışmaları ile yapılan bu teklif çelişkili bir durum ortaya çıkarmaktadır.

“İlköğretime Başlama Yaşı” ve “Okul Öncesi Eğitim” kategorilerini birlikte ele aldığımızda, MEB Strateji Geliştirme Başkanlığı'nın Türk Eğitim Sisteminin Örgütlenmesi Raporu'nda, ilköğretime başlama yaşının düşürülmesi başlığı altında okul öncesi eğitime yer vermesi, ilköğretim birinci kademenin 3 yıla düşürülmesi (1. sınıfın anasınıflı olarak işlev yapması) düşüncesini onaylar niteliktedir (MEB Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2011). MEB, 2012-2013 eğitim öğretim yılı için 81 ilde zorunlu okul öncesi eğitim için pilot uygulama yapmayı planlarken, teklifte okul öncesi eğitimi zorunlu eğitim kapsamına alınmaması, teklifin MEB'nin planlarını dikkate almadığını göstermektedir.

3.3. Uygulamaya Geçiş Kategorisine İlişkin Bulgular ve Yorum

Söz konusu kategoriye ilişkin kodlar ve frekans dağılımları aşağıda Tablo 4'te özetlenmiştir.

Tablo 4: Uygulamaya Geçiş Kategorisine İlişkin Kodlar ve Frekansları

Kodlar	Frekans
1. 60 ve 72 aylık çocuklar aynı sınıfta eğitim almaları gelişimsel açıdan uygun değildir.	1
2. İlköğretime başlayan çocuk sayısı iki katına çıkacaktır ki bu durum birçok sorunlar ortaya çıkaracaktır ve eğitimin niteliği düşecektir	1
3. Farklı şekillerde uygulama yapılması, uygulama birliğini bozacağı gibi, sistemin aksamasına sebebiyet verilmesi riskini de taşımaktadır.	1
4. Önümüzdeki sonbaharda uygulamaya geçilmesi fiziki alt yapı sorunları ortaya çıkaracaktır.	1
5. Teklifin kanunlaşarak yürürlüğe gireceği tarih itibari ile ilköğretim kurumlarının 5.6.7 ve 8. sınıflarında da uygulanması yerinde olacaktır.	1
6. Zorunlu ortaöğretim için tanınan erteleme imkânının, altyapı eksikliğinin hissedildiği hallerde ilköğretim okulları için düşünülmemesi önemli bir eksikliklerdir.	1
7. Pilot uygulama yapılmalıdır.	1

Kanun teklifinin uygulamaya konulmasıyla birlikte ortaya çıkacak sorunlar ile öneriler “uygulamaya geçiş” kategorisi altında toplanmaktadır. “İlköğretime Başlama Yaşı” ve “Okul Öncesi Eğitim” kategorilerinde bahsettiğimiz “okul olgunluğu” kavramı burada da karşımıza çıkmaktadır. 60 ve 72 aylık çocukların aynı yıl okula başlaması, 72 aylık çocuklardan bir kısmının okul öncesi eğitim de aldığı düşünülürse okul olgunlukları arasındaki fark artacaktır. Sonuç olarak gelişimsel açıdan bu çocukların birlikte eğitim görmesi uygun olmamaktadır.

Diğer taraftan; ilköğretim için derslik başına düşen öğrenci sayısını hesapladığımızda 31,85 olarak bulunmaktadır (MEB, 2012). Milli Eğitim Bakanlığı 2010-2014 stratejik planında ise “Türkiye genelinde bölgesel farklılıklar dikkate alınarak ilköğretimde derslik başına düşen öğrenci sayısını plan dönemi sonuna kadar 30’a düşürmek” planı yer almaktadır (MEB, 2009). Bu teklifle birlikte öğrenci sayısının aniden artması stratejik planla örtüşmediği gibi, fiziki olanaklar açısından da sorunlar ortaya koyacaktır.

Araştırmacı açısından yukarıda belirtilen “teklifin kanunun yürürlüğe girdiği andan itibaren 5-8 arası sınıflar içinde uygulanması” önerisi, bu kademelerdeki öğrenciler için sakıncalı bulunmaktadır. Çünkü öğretim programları okul öncesinden başlayarak ortaöğretim sonuna kadar bir bütünlük oluşturacak şekilde hazırlanmaktadır. Bu kademedeki öğrencilerin, yeni uygulamaya göre devam etmesi programdaki bütünlüğü bozacaktır.

Ayrıca pilot uygulaması dahi yapılmadan uygulamaya konulması düşünülen bir düzenlenmenin bırakınız bütün eğitim kademelerde, pilot uygulaması yapıldıktan sonra ülke genelinde uygun kademelerde uygulanması gerekmektedir. Bu noktada Japonya yapılan Yutori Reformu'nu örnek vermek yerinde olacaktır. Japonya'da eğitim alanında yapılan bu reform 1998 yılında duyurulmuştur ve 2002 yılında uygulamaya konulmuştur (Jones, 2011).

3.4. Sınavlar Kategorisine İlişkin Bulgular ve Yorum

Söz konusu kategoriye ilişkin kodlar ve frekans dağılımları aşağıda Tablo 5'te özetlenmiştir.

Tablo 5: Sınavlar Kategorisine İlişkin Kodlar ve Frekansları

Kodlar	Frekans
1. İlköğretim ikinci kademesinde okul türlerinin çeşitlenmesi birinci kademedен sonra seçme ve yerleştirme sınavının yapılacağı anlamına gelmektedir.	3
2. Düzenleme ile sınav yaşı düşecek ve dershanelere gidiş oranları hızla artacaktır.	3
3. Eğitimin veliler üzerindeki maliyeti katlanarak artacaktır.	1
4. Üniversiteye giriş ve yerleştirmede katsayı adaletsizliğinin giderilmiş olması, fırsat eşitliğini ve öğrenci başarısını ön plana çıkaracak olup yerindedir.	2
5. Teklifte katsayı eşitleme düzenlemesi ve meslek liseleriyle düz liseler arasındaki katsayı farkının kaldırılmasını büyük bir memnuniyetle karşılanmaktadır.	1
6. Yükseköğretim kurumlarına giriş puanı ve ortaöğretim bitirme başarı notu gibi ayrıntularla ilgili madde, başka bir madde ile çelişmektedir.	1
7. Yükseköğretime giriş konusunda hiçbir yenilik getirmemiştir.	1
8. Çoktan seçmeli soru temelli geçiş sistemlerini ele almak ve çözümler üretmek gerekir.	1
9. YÖK'ün üniversiteye giriş ve yerleştirme konusundaki yetkisinin sınırlarının çizilmiş olması gerekirdi.	1
10. Üniversiteye girişte ve işe hazırlanmada tüm öğrencilere eşit olanaklar sağlanmalıdır.	1
11. II. Dörtten sonra liselere geçiş tekrar ele alınmalıdır.	1

“Sınavlar” kategorisi altındaki kodları incelediğimizde ilköğretim birinci kademedен sonra yapılabilecek bir sınavın olumsuz sonuçları, yükseköğretime giriş ve yerleştirmede katsayı ve ortaöğretim başarı puanı düzenlemesinin olumlu sonuçları ile bu konudaki olumlu ve olumsuz değerlendirmeler ve bunlara yönelik öneriler yer almaktadır.

İlköğretim birinci kademedden sonra öğrencilerin, ilköğretim ikinci kademeye geçerken farklı okul türlerine ayrılması muhtemel bir sınavı da beraberinde getirebilir. Bu noktadan hareketle, sınavların dershaneye olan talebi ne şekilde etkilediği ve velilere maliyeti gibi konular üzerinde durma gerekliliği duyulmaktadır.

3.5. Mesleğe Yönlendirme Kategorisine İlişkin Bulgular ve Yorum

Söz konusu kategoriye ilişkin kodlar ve frekans dağılımları aşağıda Tablo 6’da özetlenmiştir.

Tablo 6: Mesleğe Yönlendirme Kategorisine İlişkin Kodlar ve Frekansları

Kodlar	Frekans
1. İlk 4 yıllık zorunlu eğitim sonrasında çocukların mesleğe yönlendirilmesi doğru değildir.	11
2. Kesintili eğitim öğrencilerin mesleki ve teknik eğitime yönlendirilmesi açısından olumlu sonuçlar doğurabilecektir.	4
3. Öğrencilerimiz, okul öncesi ve ilköğretim süresince ilgi ve yetenekleri doğrultusunda rehberlik ve yönlendirme eğitimi almalı ve hangi mesleğe yöneleceklerini bizzat kendileri belirlemelidir.	1
4. Mesleğe yöneltme uygulamaları, AKP’nin hedeflediği gibi “dindar nesil yetiştirme” hedefiyle değil; eğitim sisteminin laik, bilimsel ve demokratik bir temele dayandırılarak gerçekleştirilmelidir.	1
5. Erken yaşta mesleki eğilim belirlenmelidir.	1

“Mesleğe Yönlendirme” kategorisi altındaki görüşleri incelediğimizde, mesleğe yönlendirme konusundaki olumsuz değerlendirme ile yönlendirmenin olumlu sonuçlar doğuracağı görüşleri daha fazladır. Bununla birlikte 3 numaralı kod yönlendirme konusuna insan hakları açısından yaklaşırken, 4 numaralı kod, ülkenin hedefleri açısından yaklaşmaktadır.

OECD ülkelerinde öğrenciler ortalama olarak 15 yaşında farklı öğretim programları ile karşılaşılıyorlar; ancak elbette uygulamalar arasında farklılıklar bulunuyor: Finlandiya ve İspanya’da öğrenciler alt ortaöğretimin sonuna kadar aynı öğretim programına katılırken Almanya ve Avusturya’da öğrenciler 10 yaşından itibaren farklı programlara seçiliyor. Bununla birlikte, hem Almanya hem de Avusturya, öğrencilerin farklı akademik programlara daha geç yönlendirilmesi için politikalar tasarlamaktadır (ERG, 2012).

Ülkemizde mesleki yönlendirme, aslında meslek seçimi içinde bir temel oluşturmaktadır yani öğrenciler bir üst öğrenim programına geçtiklerinde,

belli iş alanlarını ya da meslekleri seçemeyecekleri anlamına da gelebilmektedir. Bu açıdan, sadece yöneltme (ya da yönlendirme) olarak konuyu ele almak ya da diğer ülkelere bakarak bir model seçmeye çalışmak yanlış olacaktır. Burada temel alınması gereken nokta “mesleki gelişim kuramlarıdır”. Teklifte önerilen ilk dörtten sonra farklı programlara öğrencilerin yönlendirildiği yaşta (10-11) çocukların mesleki gelişim açısından hangi evrede oldukları şu kriterlere göre incelenebilir (Yeşilyaprak, 2003):

- Ginzber ve arkadaşları meslek seçimi konusunu, gelişimsel bir süreç olarak almakta ve bu sürecin belirli gelişim dönemleri olduğunu belirtmektedirler. Bu kurama göre 5-11 yaş aralığı fantezi seçim dönemidir ve bu dönemde seçimler hayalidir ve gerçekleri hesaba katmaz.
- Super'in Benlik Kuramı'na göre ise, doğumdan 14 yaşına kadar olan evre büyüme evresidir ve bu dönemin başında hayali ihtiyaçlar önemli olurken sonuna doğru ilgi ve yetenekler önemli olmaya başlar.

Burada kısaca verilen bu kuramlardan yola çıkılarak, gelişimsel açıdan ilköğretimde ilk dört yılı tamamlamış çocukların mesleki eğitime ilişkin seçim yapmasının uygun olmayacağı söylenebilir.

3.6. Mesleki Eğitim Kategorisine İlişkin Bulgular ve Yorum

Söz konusu kategoriye ilişkin kodlar ve frekans dağılımları aşağıda Tablo 7'de özetlenmiştir.

Tablo 7: Mesleki Eğitim Kategorisine İlişkin Kodlar ve Frekansları

Kodlar	Frekans
1. Çocuk işçiliği dolaylı olarak meşru bir zemine kavuşmuş olacaktır.	4
2. Çok küçük yaşlarda mesleki eğitim daha fazla sorun açacaktır.	1
3. "4+4+4"formülü, mesleki eğitimin sürüdüğü yerden ayağa kalkması için büyük bir fırsattır.	1
4. Son dördü bitirdiklerinde bir meslek sahibi olabilecekler.	1
5. Mesleki ve teknik ortaöğretimde temel bilgi derslerinin ağırlığının artırılması, mesleki ve teknik derslerin ağırlığının azaltılması ve mesleki ve teknik derslerin ön lisans seviyesinde verilmesi eğilimi yeterince değerlendirilmemiştir.	1
6. Meslek tercihi ve meslek eğitimi temel ve genel eğitimden sonra yapılmalıdır.	2
7. Mesleki eğitimin kısaltılması ve geciktirilmesi gerekmektedir.	1

Kanun teklifinin ilköğretim birinci kademedden (ilk dört) sonra öğrencilere mesleki ve teknik eğitim veren okullara geçiş sağlamasının olumlu ve olumsuz

sonuçları ile bu teklife yönelik değerlendirmeler ve öneriler “Mesleki Eğitim” kategorisi altında toplamıştır. Kanun teklifinde çıraklık eğitim yaşının düşürülmesi ve ilk dörtten sonra mesleki ve teknik eğitime olanak verilmesi, frekansı da yüksek olan çocuk işçiliğini gündeme getirmiştir.

1994-2006 yılları arasında çalışan çocuk sayılarındaki karşılaştırmalı ve mutlak düşüşler zorunlu eğitim çağı olan 6-14 yaş grubu çocuklarda daha belirgindir. Bu yaş grubu için ekonomik faaliyetlerde çalışan 1994 ve 2006 yılları birbiriyle karşılaştırıldığında %67’lik bir azalma söz konusudur. Aynı dönemde tarımda çalışan çocuklar %75 oranında net bir düşüşle gerilemiştir. Sanayiye bakıldığında çalışan çocuk sayıları %53’lük bir oranda azalışla düşmüştür. Hizmetler sektöründe, %70’lik bir oranda düşüş gerçekleşmiştir. Bu başarılarla rağmen ticaret sektöründe bu yaş grubunda çalışan çocuk sayıları 1994’ten 1999’a azalırken, 1999’dan 2006’ya tekrar artmıştır (Çağlar, 2009). 1994 yılından 2006 yılına kadar olan bu süreçteki azalışta sekiz yıllık kesintisiz eğitimin ve Türkiye’nin 1998 yılında ILO’nun “Asgari Yaş Sözleşmesi’ni” (1973, 138 sayılı) kabul ederek istihdama kabulde asgari yaş 15 olarak belirleyerek bu konudaki çalışmaların etkili olduğu araştırmacı tarafından düşünülmektedir. Bu noktadan hareketle önerilen teklifle birlikte, çocuk işliğini arttırması söz konusu olabilmektedir.

3.7. Yaygın Eğitim Kategorisine İlişkin Bulgular ve Yorum

Söz konusu kategoriye ilişkin kodlar ve frekans dağılımları aşağıda Tablo 8’de özetlenmiştir.

Tablo 8: Yaygın Eğitim Kategorisine İlişkin Kodlar ve Frekansları

Kodlar	Frekans
1. 4. sınıftan sonra açıköğretim ile zorunlu eğitimin yürütülmesi çocukların okula gönderilmesini olumsuz etkileyecektir.	5
2. Açıköğretim ve evde eğitim seçenekleri öğrencilerin bir bütün olarak gelişimleri için gerekli olan okul ortamından yoksun kalmalarına neden olacaktır.	4
4. Yaygın eğitim ile zorunlu eğitimin esnekleştirilmesi gerçekte zorunlu eğitimi 12 yıla çıkarmamaktadır.	1
5. İlköğretim 4’üncü sınıftan sonra öğrencilerin eğitimlerine açık öğretim yoluyla devam edebilmesine yönelik bir düzenleme yapılmasına kesinlikle karşıyız.	1
7. Teklifin yasalaşması durumunda 4. sınıftan itibaren “örgün eğitim” fiilen ortadan kalkacaktır.	1
8. Açıköğretim ve uzaktan öğretim temel eğitim çağındaki çocuklara uygulanamaz.	1

9. Zorunlu eğitim çağındaki çocuklarımız için açık öğretim, ancak, sağlık durumu müsait olmayan ve çalışmak için başka bölgelere giden geçici tarım işçisi ailelerin çocukları için uygulanabilir. 1

“Yaygın Eğitim” kategorisi altında verilen kodları incelendiğinde, ilköğretim dördüncü sınıftan sonra öğrencilere açık öğretim yoluyla öğrenimine devam etme imkanının verilmesi durumunda ortaya çıkabilecek olumsuz sonuçlara, değerlendirme ve önerilere yer verildiği anlaşılmaktadır.

Ayrıca kodlar incelendiğinde teklifin, çocukların okula gönderilmesini olumsuz yönde etkilemesi ve açıköğretimin çocukların bütünsel gelişimlerini engelleyeceği yönünde görüşler ağırlıktadır. Bununla ilgili olarak önce örgün eğitim, yaygın eğitim ve uzaktan eğitim kavramlarının incelenmesi gerekmektedir.

Örgün Eğitim: Belli bir yaş kademesindeki bireylere, milli eğitimin amaçlarına göre hazırlanmış eğitim programlarıyla okul çatısı altında düzenli olarak verilen eğitimidir (Filiz, 2003). Burada dikkat edilmesi gereken okul çatısı altında veriliyor olmasıdır. Çünkü okul sadece öğretim alanı değil, “bireyi topluma yararlı hale getirme” ilkesi doğrultusunda çocuğun çevresinden aldığı olumsuz etkileri olumluya, olumlu etkileri de pekiştirmeye yönelik faaliyetlerde bulunur (Küçükahmet, 2008).

Yaygın Eğitim: Örgün eğitim sistemine hiç girmemiş ya da herhangi bir kademesinde bulunan veya bu kademelerden çıkmış bireylere; ilgi, istek ve yetenekleri doğrultusunda ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmelerini sağlayıcı nitelikte, çeşitli süre ve düzeylerde hayat boyu yapılan eğitim-öğretim, üretim, rehberlik ve uygulama etkinliklerinin tümünü ifade etmektedir (MEB,2012).

Açıköğretim; uzaktan eğitim içerisinde yer almaktadır. Dolayısıyla açıköğretim uzaktan eğitimin sahip olduğu avantajlara ve sınırlılıklara sahiptir. Bu sınırlılıklardan bazıları, yukarıda belirtilen bazı görüşleri açıklayabilmek açısından önemlidir. Sınırlılıkları: Öğrencilerin sosyalleşmelerinin engellenmesi, Yardımsız ve kendi kendine öğrenme alışkanlığı olmayan öğrencilere yeterince yardım sağlayamaması, Beceri ve tutuma yönelik davranışların gerçekleştirilmesinde yeterli olamama, Ulaşım olanaklarına ve iletişim teknolojilerine bağımlı olma şeklindedir (İşman, 2008).

Yukarıda verilen sınırlılıklar ile Milli Eğitimin Genel Amaçları birlikte düşünüldüğünde, öğrencilerin okul çatısı altında eğitim almalarının

gerekliliğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Sonuç olarak açıköğretimi, zorunlu temel eğitimin bir alternatifi olarak ele almak yanlış olmaktadır. Ayrıca eğitimin bilincinde olmayan aileler, herhangi bir sebep olmadan çocuklarının açıköğretimden devam etmesini isteyebilir.

3.8. Okullaşma Kategorisine İlişkin Bulgular ve Yorum

Söz konusu kategoriye ilişkin kodlar ve frekans dağılımları aşağıda Tablo 9’da özetlenmiştir.

Tablo 9: Okullaşma Kategorisine İlişkin Kodlar ve Frekansları

Kodlar	Frekans
1. Bu düzenleme kız öğrencilerin okula gitmesi önünde büyük bir engel olacaktır.	6
2. Dezavantajlı çocukların okula devam olanakları ortadan kalkacaktır.	3
3. Öğrencilerin okula devam süresi söz konusu kademeli zorunlu eğitim uygulamasının hayata geçirilmesi ile 4 yıla inmesi kaçınılmazdır.	1
4. Okullaşma oranı azalacaktır.	1
5. Sekiz yıllık zorunlu eğitime ilişkin rakamlar olumlu artışları göstermektedir.	1
6. Kız çocuklarının eğitime erişiminde zorunlu eğitimin çok önemli bir yer tuttuğu açıktır.	1

“Okullaşma” kategorisi altındaki kodları incelediğimizde, okullaşma açısından bu teklifin ortaya çıkaracağı olumsuz sonuçlar ile sekiz yıllık kesintisiz eğitimin olumlu sonuçları üzerinde durulmuştur. İlk kod incelendiğinde kız çocuklarının okullaşması konusunda ciddi bir kaygının olduğu görülmektedir.

Öncelikle sekiz yıllık zorunlu kesintisiz eğitimle birlikte okullaşma sayısındaki istatistiklerin incelenmesi faydalı olabilir. 1994-1997 yılları arasında kızların ilkokuldaki okullaşma oranı yaklaşık %86 iken, ortaokulda bu oran %44'lere düşmüştür yani %42'lik bir kayıp oluşmuştur. Kız çocuklarının okullaşma oranları sekiz yıllık kesintisiz zorunlu eğitim ile birlikte ciddi bir artış göstermiştir. Bu artıştaki önemli bir etken ilkokuldan sonra zorunlu olarak ikinci kademeye devam edilmesidir. 1997-1998 eğitim öğretim yılından itibaren kızların okullaşması ciddi bir oranda artmıştır. 2009-2010 yılından itibaren ise kızların okullaşma oranı erkeklerin okullaşma oranı yaklaşık olarak eşit duruma gelmiştir. (MEB, 2012). Bu açıdan bakıldığında sekiz yıllık kesintisiz zorunlu eğitim hem okullaşma oranında hem de kızların okullaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Teklifte önerildiği şekilde ilk dörtten sonra alternatif programlara geçiş olması 1997'den önceki durumun tekrar

oluşmasına sebep olabilir. Yani ilk dört yıldan ikinci dört yıla geçildiğinde tekrar kızların okullaşmasının azalması muhtemeldir.

3.9. Konuyla İlgili Uzlaşma Kategorisine İlişkin Bulgular ve Yorum

Söz konusu kategoriye ilişkin kodlar ve frekans dağılımları aşağıda Tablo 10'da özetlenmiştir.

Tablo 10: Konuyla İlgili Uzlaşma Kategorisine İlişkin Kodlar ve Frekansları

Kodlar	Frekans
1. Eğitim reformu anlayışının gerektirdiği uzlaşa ve demokratik katılım yaklaşımı ile hazırlanmamıştır.	1
2. Bir reform bildirgesi ile halkın tam, doğru ve anlaşılır nitelikte bilgilendirilmesi sağlanmamıştır.	3
3. Teklif kamuoyunda pek az tartışılmıştır.	1
4. Eğitim sistemine yönelik yapılacak düzenlemeler, tüm toplum kesimleri tarafından tartışıldıktan sonra olabildiğince geniş bir mutabakatla yapılmalıdır.	6
5. Geniş katılımlı çalıştay düzenlenerek, gerekli yasal düzenlemelerin de bu çalıştayın çıktıları doğrultusunda yapılmalıdır.	1
6. Konuya yönelik görüşler askıda kalmamalıdır.	2
7. Tüm toplum kesiminin mutabakatının sağlanacağı bir konsorsiyum oluşmadan yapılan çalışmalar endişeleri arttıracaktır.	1
8. Bu yeni sistem artışıyla, eksisiyle iyice tartışılmalıdır.	1
9. Öğretmenlerin görüşü alınmalıdır.	1

“Konuyla İlgili Uzlaşma” kategorisinde, kanun teklifi sürecine yönelik değerlendirmeler ve öneriler yer almaktadır. Değerlendirme ve önerilere genel olarak bakıldığında eğitim sisteminde yapılacak düzenlemeler için tüm toplum kesimlerinin görüşlerinin dikkate alınması, yeterince tartışılması ve halkın açık bir şekilde bilgilendirilmesi konusuna odaklanmaktadır.

Eğitim alanında değişiklikler yapılırken kimlerin görüşlerinin alınması gerektiğine özelden genele doğru bir yaklaşımda ele alalım. Ülke genelinde bir program geliştirme çalışması yapılmak istenildiğinde başlıca üç program geliştirme çalışma grubu (Karar ve koordinasyon grubu, çalışma grubu, danışma grubu) oluşturulur. Bu gruplar içerisinde yer alan üyeler ise; Mili Eğitim Bakanlığı Temsilcileri, Program Geliştirme Alan Uzmanları, Öğretmen Örgütlerinin Temsilcileri, Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Temsilcileri, Konu Alanı Uzmanları, İşçi ve İşveren Temsilcileri, Öğretmen temsilcileri, Öğrenci ve veli temsilcileri, Eğitim Uzmanları (program geliştirme, ölçme değerlendirme

vb.) şeklindedir (Demirel, 2007). Bu üyelerin görüşleri program geliştirme çalışmalarında önem arz etmektedir.

Eğitimde yapılacak değişikliklerden etkilenen ve eğitimi etkileyecek herkesin ülke genelinde yapılacak kapsamlı bir değişiklikte görüşlerinin alınması gerekliliğidir. Görüşlerin sistematik bir şekilde gerekli zamanın verilerek alınması sürecinde sağlıklı ilerlemesini sağlayacaktır. Halkın bilgilendirilmesi de önemli bir husustur. Çünkü eğitim bireyin, toplumun ve konu alanının ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde olmalıdır. Bu sebeple toplumun yapılacak olan değişikliklerden net bir şekilde haberdar olması gerekmektedir.

Yukarıda verilen “öğretmenlerin görüşü alınmalıdır” kodu araştırmacı açısından ayrıca üzerinde durulması gereken bir husus olarak görülmektedir. Bilindiği üzere, eğitim alanında yapılan değişikliklerin en iyi gözlemcisi öğretmenlerdir ve eğitim sorunlarıyla doğrudan yüzleşmektedirler. Bu sebeple öğretmenlerin görüşleri muhakkak alınmalıdır.

3.10. Öğretim Programı ve Öğretim Türleri Kategorisine İlişkin Bulgular ve Yorum

Söz konusu kategoriye ilişkin kodlar ve frekans dağılımları aşağıda Tablo 11’de özetlenmiştir.

Tablo 11: Öğretim Programı ve Öğretim Türleri Kategorisine İlişkin Kodlar ve Frekansları

Kodlar	Frekans
1. Mevcut ilköğretim programının yeniden güncellenmesi gündeme gelecektir.	1
2. Alternatif eğitim programlarının önü açılmaktadır.	1
3. Kanun teklifi, Sekiz yıllık kesintisiz zorunlu eğitime dayalı olarak yenilenen öğretim programları değerlendirilmeksizin yeniden tasarlanmasına yol açmıştır.	1
4. 4+4+4 modeli dünyadaki örneklerin aksine program ve okul türleri açısından farklı öğretim programlarına dayalı olarak yapılandırılmaktadır.	1
5. Toplumun çeşitli kesimlerinin farklı tercihleri, zorunlu ve genel eğitim içinde zengin bir seçmeli dersler havuzu çerçevesinde karşılanmalıdır.	1
6. Ortaokullarda uygulanacak farklı programlar konusunda teklifte net bir tanım ve düzenleme yer almadığından, farklı program tercihi hakkının yanında açık öğretim, uzaktan eğitim gibi öğretim türlerine imkân sağlayacak bir düzenlemenin yapılması yerinde olacaktır.	1

7. Din eğitiminin her türü seçmeli hale getirilmeli ve notla değerlendirilmemelidir.	1
---	---

“Öğretim Programı ve Öğretim Türleri” kategorisi altında öğretim programına yönelik sonuç ve öneriler ile öğretim programlarına yönelik değerlendirme ve öneriler yer almaktadır.

Yasa teklifi uygulamaya konulduğu zaman bütün öğretim programlarının 4+4+4’e uygun olarak yeniden güncellenmesi kaçınılmazdır fakat bütün bu programların uygulamaya hemen geçilmesiyle nasıl hazırlanacağı düşündürücüdür. Burada bahsedilen seçmeli dersler açısından çeşitlilik olması araştırmacı açısından olumludur fakat ülkemizdeki seçmeli ders uygulamasına bakıldığında, bu dersleri öğrenciler seçmemekte öğretmenler kurulu belirlemekte dolayısıyla seçmeli dersler öğrenci açısından daha çok zorunlu seçmeli ders şeklinde uygulanmaktadır.

3.11. Öğretmen ve Öğretmen Yetiştirme Kategorisine İlişkin Bulgular ve Yorum

Söz konusu kategoriye ilişkin kodlar ve frekans dağılımları aşağıda Tablo 12’de özetlenmiştir.

Tablo 12: Öğretmen ve Öğretmen Yetiştirme Kategorisine İlişkin Kodlar ve Frekansları

Kodlar	Frekans
1. Öğretmen istihdam sorunu ortaya çıkacaktır.	5
2. Eğitim fakültelerinin ve kontenjanlarının yeniden gözden geçirilmesi gerekecektir.	2
5. Öğretmenlerin tayin sorunu ortaya çıkacaktır.	1
3. Önerilen yeni sistem mevcut öğretmen yetiştirme koşullarına uygun değildir.	1
4. Sınıf öğretmenlerinin alanı daraltılmamalı, sığ ve dar kalıba sokulmamalıdır.	1

Kanun teklifinin uygulamaya konulmasıyla birlikte öğretmen boyutunda ortaya çıkan sonuçlar ile değerlendirme ve öneriler “Öğretmen ve Öğretmen Yetiştirme” kategorisi altında toplanmaktadır.

Burada bahsedilen öğretmen istihdam sorunu 5. ve 4. Sınıf öğretmenlerinin aynı anda öğrencilerini mezun etmesiyle norm fazlası öğretmen olmaları diğeri de ikinci kademeye 5. Sınıfların dahil edilmesiyle ortaya çıkacak branş öğretmeni açığıdır. Ayrıca mevcut ilköğretim ikinci kademe öğretmenleri 6. 7. ve 8. Sınıflar için eğitim almıştır ve bu öğretmenler yasanın önümüzdeki yıl

uygulamaya girmesiyle birlikte hazırlıksız bir şekilde 5. sınıflar içinde eğitim-öğretim yapacaklardır. Dolayısıyla üzerinde hiç durulmayan bir konu olan öğretmenlerin hizmet içi eğitimi ortaya çıkacaktır. Bütün ilköğretim ikinci kademe öğretmenlerin bu konudaki hizmet içi eğitiminin planlanması gerekmektedir.

3.12. Sosyolojik Boyut Kategorisine İlişkin Bulgular ve Yorum

Söz konusu kategoriye ilişkin kodlar ve frekans dağılımları aşağıda Tablo 13'de özetlenmiştir.

Tablo 13: Sosyolojik Boyut Kategorisine İlişkin Kodlar ve Frekansları

Kodlar	Frekans
1. 4+4+4 eğitim modeli eğitim hakkına erişimi engellemektedir.	2
2. Kız çocuklarının “çocuk gelin” olmasına sebep olacaktır.	2
3. “Çocuk istismarı” oluşacaktır.	1
4. “Çocuk işçi” sayısı hızla artacaktır.	1
5. Uygulama, uluslararası evrensel çocuk hakları sözleşmesine de aykırı olacaktır.	1
6. Eğitimin içeriği laik, demokratik, bilimsel ve ulusal olmalıdır.	1
7. Eğitim sistemimizde toplumsal ayrıştırmaya yönelik uygulamalardan vazgeçilmelidir.	1
8. Günümüz eğitim anlayışı terk edilmelidir.	1
9. On beş yaşın dolmasıyla “Dini Rüşt Yaşı” başlamış kabul edilmelidir.	1
10. Yaygın eğitim ile zorunlu eğitimi esnekleştirmek eğitimde eşitliği zedelemektedir.	1

“Sosyolojik Boyut” kategorisini incelediğimizde bu teklife yönelik ortaya çıkaracağı olumsuz sonuçlar, değerlendirmeler ve öneriler yer almaktadır. Bu kodlardan “Dini Rüşt Yaşı” ile ilgili olan araştırmacı açısından ilginç bulunmuştur. Türk dil kurumunda erginlik anlamına gelen (TDK, 2017) rüşt kelimesinin Diyanet İşleri Başkanlığı sözlüğünde belirtilen anlamı ise anlamı şu şekildedir: “Bir fıkıh terimi olarak rüşt, dinî vazifeleri yerine getirme ve malî kontrol edebilme çağını ifade etmektedir. Kişinin dinî vazifelerini yerine getirmekle sorumlu tutulacağı yaş, buluğ çağına erişmesidir. Akıllı olarak buluğ çağına ulaşan kişi, dinî görevleri açısından reşittir; bunları yerine getirmesi gerekir.” (Karagöz, 2010).

Yukarıdaki tanımı da dikkate aldığımızda dini rüşt yaşının belirlenmesi, bir çocuğunun din eğitimi alıp almama konusunda, sorumluluğun kendisine ait olması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla ülkemizdeki çocukların fizyolojik, psikolojik ve hatta sosyolojik durumları da göz önünde bulundurularak böyle

bir yaşı belirlenmesi din eğitimin ne zaman verilmesi gerektiği gibi tartışmalara da çözüm olabilir.

3.13. Zorunlu Kesintili Eğitim ve Süresi Kategorisine İlişkin Bulgular ve Yorum

Söz konusu kategoriye ilişkin kodlar ve frekans dağılımları aşağıda Tablo 14'de özetlenmiştir.

Tablo 14: Zorunlu Kesintili Eğitim ve Süresi Kategorisine İlişkin Kodlar ve Frekansları

Kodlar	Frekans
1. Zorunlu eğitim okul öncesi ile birlikte 13 yıl olmalıdır.	3
2. Model 4+4+4 şeklinde değil; 1+5+3+4 şeklinde olmalıdır.	3
3. Gerekli altyapı hazırlıklarını yaparak zorunlu eğitimi 3-4 ve 5-6 yaş olmak üzere 2 yıl okul öncesi, 9 yıl ilköğretim ve 4 yıl ortaöğretim olmak üzere 15 yıla çıkarmalıdır.	1
4. Temel eğitim dünyada yaygın olduğu biçimiyle 9 yıl kesintisiz olmalıdır.	1
5. 12 yıllık zorunlu eğitim süresi geçici madde ile düzenlenmiştir. Oysa zorunlu eğitim ana madde ile düzenlenmelidir.	2
6. Uygulama ileri bir tarihte başlatılacaksa, o zaman geçici madde ile bu tarih belirtilmelidir.	2
7. Zorunlu eğitimin 8 yıldan, 12 yıla çıkarılması olumlu bir gelişmedir.	2
8. Zorunlu eğitimin kesintili olmasına karşı değiliz.	1
9. Eğitimi 4+4+4 şeklinde kesintili hale getirmek, aslında gerçek anlamda temel eğitimi 4 yıla düşürmektir.	1
10. 12 yılı zorunlu hale getirmek için alınması gereken önlemler unutuldu.	1
11. 5. sınıfın ikinci kademedeki yer alması gelişimsel olarak uygun değildir.	1

“Zorunlu Kesintili Eğitim ve Süresi” kategorisi altındaki kodları incelediğimizde zorunlu eğitim süresinin artırılması yönelik öneriler ve değerlendirmeler bulunmaktadır. Zorunlu eğitim süresine yönelik görüşleri incelediğimizde 9, 12,13 ve 15 yıl olması konusunda bir tartışma olduğu dikkat çekmektedir. Burada tartışılması gereken en temel konulardan biri şudur: Eğitim sistemi alt yapı olarak zorunlu eğitim süresinin artırılmasına hazır mı?

Bu noktada sekiz yıllık kesintisiz zorunlu eğitime geçildikten bir yıl sonra karşılaşılan bazı sorunlara kısaca değinilebilir:

Finansman sorunu; sekiz yıllık zorunlu eğitim uygulamasında birinci olarak karşılaşılabilecek finansman sorunu çözülmeye çalışılmıştır ve 4306 Sayılı yasa(katkı payı) ile finansman sorununu önemli ölçüde çözecek yeni kaynaklar yaratılmıştır. Ancak bu finansmanın yerinde, zamanında ve etkili kullanım sorunu ortaya çıkmıştır.

Program sorunu; sekiz yıllık zorunlu eğitimin bir yıllık uygulaması sonunda bu program bütünlüğünün sağlanamamış ve programların yenilenmesi için girişimler başlamıştır.

Fiziki kapasite yetersizliği sorunu; Sekiz yıllık zorunlu ilköğretim uygulamasında karşılaşılan bir diğer sorunda fiziki kapasite yetersizliği olmuştur. Ayrıca fiziki kapasite yetersizliğinin doğurduğu bir sonuç olan ikili öğretim diğer önemli bir sorundur. Sekiz yıllık zorunlu ilköğretime geçilmesiyle uygulamanın ilk yılında 6. Sınıfa kayıt olan öğrenci sayısında %30.2' lik bir artış oranı sağlanması olumlu bir sonuç olmasıyla birlikte fiziki yetersizlik sorunu da ortaya çıkmıştır. Bu sorunda katkı payı ile aşılmaya çalışılmıştır (Kıran, 2000).

Aydın(2000) yukarıda belirtilen sorunlar dışında yönetim ve denetim, öğretmen yetiştirme ve istihdamı ile rehberlik hizmetleri ve yönlendirme sorunlarının da ortaya çıktığını belirtmiştir.

Mevcut durumda ilköğretimde okullaşma oranı %98,67 iken ortaöğretimde okullaşma oranı %67,37'dir. Dolayısıyla ortaöğretim kademesinin zorunlu olmasıyla birlikte öğrenci sayısındaki artışa bağlı olarak, sekiz yıllık kesintisiz zorunlu eğitime geçişte yaşanan sorunların tekrar ortaya çıkması muhtemeldir. Köylerde yaşayan çocukların, taşınmalı eğitim sistemiyle beldelerde ya da merkezlerde eğitim görmesi sağlanmıştır. Yeni sistemle birlikte ilköğretileri tamamlayan çocukların, ortaöğretime erişebilmesi için gerekli olan yurt ihtiyacının karşılanması (bu durum ortaöğretimde okullaşmayı da etkilemektedir) önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Kavak, 2011).

3.14. Bilimsel Destek Kategorisine İlişkin Bulgular ve Yorum

Söz konusu kategoriye ilişkin kodlar ve frekans dağılımları aşağıda Tablo 15'de özetlenmiştir.

Tablo 15: Bilimsel Destek Kategorisine İlişkin Kodlar ve Frekansları

Kodlar	Frekans
1. Bilimsel destek bulunmamaktadır.	4
2. Eğitim sistemimizi derinden etkileyecek değişimlerin bilimsel bulgular ışığında gerçekleşmesi gerekmektedir.	7
3. Bilimsel verilere uygun olmadığı düşünülmektedir.	2
4. Somut ihtiyaçlar üzerinden belirlemeler yapılması gerekmektedir.	1

“Bilimsel Destek” kategorisi altındaki görüşler, yasa teklifini, bilimsel ölçütü temel alarak değerlendirilmektedir. Önceki kategorilerdeki görüşlere yönelik araştırmacının yapmış olduğu bilimsel açıklamalar, yasa teklifindeki ilköğretime başlama yaşının öne alınması, mesleki yönlendirmenin erkene alınması, eğitimin kesintili hale getirilmesi, okul öncesi eğitimin zorunlu eğitim kapsamından çıkarılması, ilk dörtten sonra açık öğretimin getirilmesi, çıraklık eğitim yaşının düşürülmesi konularıyla ilgili maddelerinin bilimsel verilere dayandırılmadığı bu çalışmada da gösterilmiştir. 4. Kodda belirtilen ve araştırmacı açısından çok önemli bulunan ihtiyaçların belirlenmesi konusu bu yasa teklifinin en büyük eksikliğidir. Gerekli ihtiyaç analizleri yapıldıktan sonra, bir eğitim reformunun yapılması eğitim sistemimizdeki sorunlara daha gerçekçi çözümler getirecektir.

3.15. Fiziki Yapı Kategorisine İlişkin Bulgular ve Yorum

Söz konusu kategoriye ilişkin kodlar ve frekans dağılımları aşağıda Tablo 16’da özetlenmiştir.

Tablo 16: Fiziki Yapı Kategorisine İlişkin Kodlar ve Frekansları

Kodlar	Frekans
1. Mevcut sistem içerisinde 1-5 ve 6-8 sınıfların farklı mekanlar da eğitim görmesi sağlanabilir.	2
2. Fiziksel altyapı dikkate alınmalıdır.	1
3. İlkokul ve ortaokulların bağımsız olarak yapılandırılması, fiziksel ihtiyaç gereksinimi arttıracaktır.	1

İlköğretim birinci ve ikinci kademinin farklı fizikler mekanlar da eğitim görmesine yönelik, öneriler ve ortaya çıkabilecek olumsuz sonuçlar “fiziki yapı” kategorisi altında yer almaktadır.

IV. SONUÇ

İlköğretime Başlama Yaşı, Okul Öncesi Eğitim ve Uygulamaya Geçiş kategorilerinin de çoğunlukla; okula başlama yaşının bir yıl öne alınması ve okul öncesi eğitimin zorunlu eğitim kapsamına alınmamasına olumsuz bakılmıştır. Bu üç kategori birbiriyle bütünlük oluşturmaktadır ve her üçünde de “okul olgunluğu” kavramı karşımıza çıkmaktadır. Bu teklife gerekçe olarak yurt dışındaki uygulamalar örnek verilmiştir. Fakat karşılaştırmalı eğitim penceresinden bakmak gerekirse bu ülkelerdeki okul öncesi eğitimdeki okullaşmanın da dikkate alınması gerekir. Bazı ülkelerdeki okullaşma oranı:

2011/2012 yılı için Türkiye’de Okul Öncesi Eğitim Okullaşma oranı, 3-4 yaş için %30, 4-5 yaş için %44, 5 yaş için %65’tir (MEB, 2012). Diğer taraftan bu oranların örnek gösterilen ülkelerde 3-4 yaş için %50, 4-5 yaş için %75, 5 yaş için %90 civarında olduğu görülmektedir (Tuzcu, 2006). Bu ülkelerde okul öncesi eğitimdeki okullaşmanın bu derece yüksek olması 6 yaşına kadar çocukların okul olgunluğuna eriştiği anlamına gelmektedir ki çıkarılan yasanın ülkemiz açısından uygun olmadığını da bir göstergesidir.

“Mesleğe Yönlendirme” ve “Mesleki Eğitim” kategorilerini birlikte aldığımızda erken yaşta meslek liselerine yönlendirmenin gelişimsel açıdan uygun olmamaktadır. Kanun teklifinin yönlendirmeye ilgili (Birinci kademenin ve ikinci kademenin son ders yılında devam edilebilecek okul ve programların hangi mesleklerin yolunu açabileceği ve bu mesleklerin kendilerine sağlayacağı yaşam standardı konusunda tanıtıcı bilgiler vermek üzere rehberlik servislerince gerekli çalışmalar yapılması) maddesi yasalaşmaması olumlu görülmesine rağmen araştırmacı açısından gerçekçi bulunmamaktadır. Çünkü meslek liselerinin ve imam hatiplerin ortaokul kısımlarının açılmasıyla birlikte dolaylı olarak mesleğe yönlendirmenin erken yaşta yapılması anlamına da gelecektir ve hatta çocuklar baştaki teklifin kabul edilmemesi sonucu daha bilinçsizce geri dönüşü çok zor olan seçimler yapmak zorunda kalacaktır. Bu bağlamda kanun teklifinin hem yönlendirme hem de meslek liselerinin ortaokul kısımlarının açılmasıyla ilgili maddelerinin birlikte reddedilmesi gerekirdi.

“Yaygın Eğitim” ve “Okullaşma” kategorilerindeki görüşlere temel oluşturan “ilk dörtten sonra açık öğretim yoluyla devam edilmesi” teklifinin kabul edilmemesi bu konudaki kaygıların dikkate alındığının bir göstergesidir.

“Konuyla İlgili Uzlaşma” kategorisinde de ortaya belirtildiği üzere toplumun tüm kesimlerinin görüşünün alınması gerekmektedir. Fakat yasa koyucuların

böyle bir gereksinim duymadığı 1 ay 10 gün gibi kısa bir sürede teklifin kanunlaşmasından anlaşılmaktadır. Çünkü bu kadar kısa bir süre de ne kamuoyu tam olarak tekliften haberdar olabilir ne de uzmanlar konuyla ilgili gerekli araştırmaları yaparak raporlar sunabilir. Öyle ki kanun teklifi, plan bütçe komisyonunun raporu bile sunulmadan onaylanmıştır.

12 yıllık zorunlu eğitime geçişe yönelik görüşler genellikle olumludur. Fakat gözden kaçırılan bazı hususlar bulunmaktadır. Sekiz yıllık zorunlu eğitime geçilmesiyle birlikte başta okullaşma oranları olmak üzere nicel verilerde olumlu artışlar olmuştur ama günümüzde oldukça fazla tartışılan uluslararası öğrenci performansı değerlendirme sınavlarında ülkemizin başarısızlığı ve eğitimin niteliğinin düşük olmasının sebeplerinden biride hazırlıksız ve kaliteyi göz ardı ederek sekiz yıllık kesintisiz eğitime geçilmesidir. Şimdi de yine hazırlıksız ve kalite düşünülmeden aslında eğitimsel açıdan gerekli olan 12 yıllık zorunlu eğitim de uygulamaya geçilecektir. Bu süreçte niteliğin göz ardı edilmesi ve niteliği arttıracak çalışmaların yapılmaması halinde başarısızlıkların ve kalitesizliğin temeli olacaktır.

Çocuk işçiliğini ortaya çıkaracağı düşünülen, çıraklık eğitim yaşına yönelik olumsuz göz önüne alındığında çıraklık eğitim yaşı teklifinin kanunda yer almaması araştırmacı açısından olumlu bulunmuştur.

Kanunun 2012-2013 eğitim-öğretim yılında uygulamaya konulması analizlerde de ortaya çıkan öğretim programları ve öğretmen yetiştirmenin yasa koyucular tarafından dikkate alınmadığını göstermektedir. Öyle ki hangi eğitim sistemi uygulanırsa uygulansın öğretim programlarının ihtiyaca karşılık vermeden, uygunsuz bir şekilde hazırlanarak uygulanması, mükemmel bir sistemin bile uygulamada hiçbir işe yaramaması anlamına gelecektir

Son olarak 4+4+4 olarak bilinen kanun değişikliğinin en büyük eksiliği ihtiyaç analizi yapılmadan, eğitim sistemimizin gerçek problemleri tespit edilmeden ve tespit edilenler için çözüm üretmeden acele bir şekilde yapılmış olmasıdır. Bu noktadan hareketle bundan sonra eğitimde herhangi bir değişiklik yapmadan önce “Eğitimde Reform Nasıl Yapılmalıdır?” bu konunun tartışılarak değişiklik yapmak için gerekli alt yapının hazırlanması gerekir.

KAYNAKLAR

- AKYÜZ, Y. (2006). *Türk Eğitim Tarihi*. 10 Baskı. Pegem A Yayıncılık. Ankara.
AYDIN, A. (2000). Zorunlu Temel Eğitim Uygulaması ve Çözüm Bekleyen Sorunlar. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (8). 98-103.

- BAŞARAN, İ. (1994). *Türkiye Eğitim Sistemi*. Ankara: Yargıcı Matbaası.
- BAŞARAN, İ. (1996). *Eğitim psikolojisi, eğitimin psikolojik temelleri (5. Basım)*. Ankara: Gül Yayınevi.
- ÇINAR, C., ÇİZMECİ, F., & AKDEMİR, Z. (2007). *YTÜ Mim. Fak E-Dergisi (2) 4*.
- ÇAĞLAR, A. Ş. (2009). *Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi: Türkiye Deneyimine Kapsamlı Bir Bakış*. Uluslararası Çalışma Ofisi Yay. Ankara.
- DEMİR, E. & ŞEN, Ş. (2009). Cumhuriyet Dönemi Mesleki ve Teknik Eğitim Reformları. *Ege Eğitim Dergisi (10) 2: 39-591*.
- DEMİREL, Ö. (2007). *Eğitimde Program Geliştirme. 10. Baskı*. Pegem A Yayıncılık. Ankara.
- ERG. (Eğitim Reformu Girişim). (2012). Meslek Eğitimine Başlama Yaşında Uluslararası Eğitim
- ERÇELEBİ, H. (2000). Sekiz Yıllık Zorunlu Eğitimin İçinin Doldurulması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 7, 91-97*.
- ERDOĞAN, İ. (2006). *Karşılaştırmalı Eğitim: Çağdaş Eğitim Sistemleri. 6. Baskı*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- EURYDICE (2005). Avrupa'da eğitime ilişkin temel veriler 2005. <http://www.ktoeos.com/docs/sayfasından> 5 Mayıs 2012 tarihinde alınmıştır
- FİLİZ, B.S. (2003). *Öğretmenlik Mesleğine Giriş (Ed: Çağatay Özdemir)*. "Eğitimle İlgili Temel Kavramlar" 1. Baskı. Asil Yayın Dağıtım. Ankara.
- GÜRKAN, T. (1987). *Temel Eğitimde 6 Yaş Uygulamasının Değerlendirilmesi (Ankara İlinde Bir İnceleme)* Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları
- GÜVEN, İ. (2012). *İlköğretim Online, 11(3), 556-577, 2012*. <http://ilkogretim-online.org.tr> sayfasından 15 Mayıs 2012 tarihinde alınmıştır.
- İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi (2012). <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/2/2-0358.pdf> sayfasından 29 Nisan 2012 tarihinde alınmıştır.
- İŞMAN, A. (2008). *Uzaktan Eğitim. 3. Baskı*. Pegem Akademi. Ankara
- JONES, R. S. (2011), "Education Reform in Japan", *OECD Economics Department Working Papers*, No. 888, <http://dx.doi.org/10.1787/5kg58z7g95np-en> 16 Mart 2012 tarihinde alınmıştır.
- KARAGÖZ, İ. (2010). *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ankara.
- KAVAK, Y. (2011) Türkiye'de Nüfus ve Eğitim: Uzun Vadeli (2010-2050) Nüfus Projeksiyonları ve Eğitim Sistemine Yansımaları. *Milli Eğitim Dergisi, 192, 86-104*
- KIRAN, H. (2000). Sekiz Yıllık Zorunlu Eğitim Uygulamasında Karşılaşılan Sorunlar. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 7, 80-83*
- KÜÇÜKAHMET, L. (2008). *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme. 22. Basım*. Nobel Yayın Dağıtım. Ankara.
17. Milli Eğitim Şurası Kararları(2006). <http://ttkb.meb.gov.tr/> sayfasından 29 Nisan 2012 tarihinde alınmıştır.
18. Milli Eğitim Şurası Kararları (2010) <http://www.meb.gov.tr/duyurular/sayfasından> 29 Nisan 2012 tarihinde alınmıştır.
- Milli Eğitim Bakanlığı ve UNICEF (2011). İlköğretime Zamanında Kaydolmama: Nedenleri ve Önlenmesi için Öneriler. <http://ysop.meb.gov.tr/dosyalar> sayfasından 29 Nisan 2012 tarihinde alınmıştır.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2012). Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2011-2012.
- Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı (2011). Türk Eğitim Sisteminin Örgütlenmesi. <http://sgb.meb.gov.tr/eurydice/kitaplar> sayfasından 5 Mayıs 2012 tarihinde alınmıştır.
- Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı (2009). MEB 2010-2014 Stratejik Planı.
- Milli Eğitim Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı (2010). Ortaöğretime Geçiş Sisteminde SBS ve Yeni Bir Model.
- OKTAY, A. (2000). Yaşamın Sihirli Yılları: Okul Öncesi Dönem (2. Baskı). İstanbul: Epsilon Yayınları

- TBMM (2012). *5/1/1961 Tarihli ve 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi*. (<http://www.tbmm.gov.tr/d24/2/2-0358.pdf>)
- TDK (2017). Güncel Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&view=gts.
- TTKB (2012). Cumhuriyetin İlk Dönemi Eğitim Kurumları (1921-1926) Telif ve Tercüme Heyeti http://www.tebd.gazi.edu.tr/arsiv_sayfasından 5 Mayıs 2012 tarihinde alınmıştır.
- TUZCU, G. (2006). Eğitimde Vizyon 2023 ve Avrupa Birliğine Giriş Süreci". <http://portal.ted.org.tr/yayinlar> 6 Mayıs 2012 tarihinde alınmıştır.
- YAZICI, Z. (2002). Okul Öncesi Eğitiminin Okul Olgunluğu Üzerine Etkisinin İncelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 155-156.
- YEŞİLYAPRAK, B. (2003). *Eğitimde Rehberlik Hizmetleri Gelişimsel Yaklaşım*. Nobel Yayınevi, Ankara.
- YILDIRIM, A. & ŞİMŞEK, H (2005). 5.Baskı Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara, Seçkin Yayıncılık.

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN BAĞIMLILIK YAPICI MADDELERE YÖNELİK TUTUMLARININ İNCELENMESİ

Bülent TANSEL*

Atıf/©: Tansel, Bülent (2017). Lise Öğrencilerinin Bağımlılık Yapıcı Maddelere Yönelik Tutumlarının İncelenmesi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.1453-1472

Özet: Bu araştırmanın amacı, lise öğrencilerinin bağımlılık yapıcı maddeleri kullanan bireylere yönelik tutumlarının cinsiyet, yaş, okul, en son aldıkları karne, algılanan başarı durumu, sosyal destek (hobi) durumu, bağımlılık yapıcı maddeleri kullanma nedeni değişkenlerine göre farklılaşp farklılaşmadığı incelemektir. Araştırmanın çalışma grubunu, farklı lise türlerinde eğitim almakta olan, 432 (% 45.6)'si kız, 516 (% 54.4)'sı erkek toplam 948 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplamak amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilmiş olan Sosyo Demografik Bilgi Formu ve Bağımlılık Yapıcı Maddeler Tutum Ölçeği (BYM-TÖ) kullanılmıştır. Elde edilen verilerin istatistiksel analizlerinde, ikili gruplar için "t-Testi" ve grup sayısının ikiden fazla olduğu durumlarda tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Varyans analizi sonucunda ortaya çıkan farkın hangi iki gruptan kaynaklandığını belirleyebilmek için pot-hoc testlerden Tukey kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgulara göre; lise öğrencilerinin bağımlılık yapan maddelere yönelik tutumları cinsiyetlerine göre farklılaşmamaktadır. Buna karşın, yaş gruplarına, okul tütüne, karnedeki başarı notuna, algılanan başarı durumuna ve kullanma nedenine göre bağımlılık yapan maddelere yönelik tutumları farklılaşmaktadır. Elde edilen veriler literatür ışığında tartışılmış ve yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Lise Öğrencileri, Bağımlılık Yapıcı Maddeler, Tutum.

Examining High School Students Attitudes Towards Addictive Substances

Citation/©: Tansel, Bülent (2017). *Examining High School Students Attitudes Towards Addictive Substances*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp. 1453-1472

Abstract: *The aim of this research is to examine whether the attitudes of high school students towards individuals who use addictive substances differ according to gender, age, school, recent report card, perceived achievement status, social support (hobby) status, and reasons for using addictive substances. The study group of the study consisted of 948 students, 432 (45.6%) female and 516 (54.4%) male students, who were studying in different high school types. The Socio-Demographic Information Form and the Addictive Material Attitude Scale (BYM-TO), developed by researchers, were used to collect data in the study. In the statistical analysis of the obtained data, "t-Test" for binary groups and one-way analysis of variance were used when the number of groups was doubled. Tukey was used as a pot-hoc test to determine which two groups resulted from the variance analysis. According to the findings obtained in the research; The attitudes of high school students towards addictive substances do not differ according to their genders. On the other hand, attitudes towards the addictive substances differ according to age groups, school tobacco, achievement score in the ranks, perceived achievement status and use reason. The obtained data have been discussed and interpreted in the light of the literature.*

Key words: *High School Students, Addictive Substances, Attitudes.*

I. GİRİŞ

Toplumların varlıklarını kaliteli bir şekilde devam ettirmeleri, gençlerin güçlü bir kişilik yapısına sahip olmaları ve bunu kullanabilmeleri ile yakından ilgilidir. Varlıklarını etkili bir şekilde devam ettirme ve amaçları doğrultusunda kaliteli ürünler elde etme mücadelesi içerisinde olan toplumların çocukluktan itibaren gençlerini en iyi şekilde yetiştirmeleri ve onları zararlı alışkanlıklardan korumak için her türlü koruyucu tedbiri almaları gerekmektedir (Aksoy, 2006:18). Bu anlamda gençlik dönemi bireyin fiziksel, ruhsal ve duygusal yönden önemli değişimleri yaşadığı, hızlı bir büyüme ve gelişme dönemidir. Böylesine hızlı bir dönem aynı zamanda fırtınaların yaşandığı bir dönem olarak da nitelendirilebilmektedir (Can, 2007:36). Ayrıca bu dönemin en önemli özelliği duygusal, zihinsel kişilerarası ilişkilerde tutarsızlıkların görülmesidir (Delikaya, 1999:23). Gençlik, çocukluk ile yetişkinlik arasında bir geçiş dönemidir. 12-15 yaş arasında yaşanan ergenlik ile başlayan ilk gençlik dönemi, 15-25 yaşlarına kadar devam edebilmektedir. Bu çağa özgü olan problemlerin bilinmesi bu çağın daha rahat ve huzurlu geçirilmesini sağlayabilecektir. Ancak, bedensel, zihinsel ve ruhsal sağlığın, çevre ile kurulan ilişkilerin uyum içerisinde olması gerekirken bu döneme özgü bazı

gelişimsel sorunların gündeme gelmesi kaçınılmaz olmaktadır (Can, 2002; Kasatura, 1998). Gençlik dönemi sorunları çok çeşitli olmakla birlikte, en önemli sorunlardan bir tanesi, hiç kuşkusuz, bağımlılık yapıcı madde kullanımı ve bağımlılığıdır.

Madde kullanımı ve bağımlılığı, günümüzde ırk ve etnik farklılıkları da aşarak bütün toplumların yüzleşmek zorunda kaldığı en önemli halk sağlığı sorunlarından biri haline gelmiştir (Dumas ve Hennessey, 1999). Tarihsel bağlamda incelendiğinde, 19.yy'da özellikle uyuşturucu maddelere sadece üretildiği yerde ulaşmak mümkün iken ve üretim alanları çok sınırlıyken 20.yy'da uluslararası taşımacılığa, turizmdeki hareketliliğe ve bu alanda oluşan sektörel büyümeye bağlı olarak maddeyi elde edebilmeye yönelik güçlükler ortadan kalkmış ve küresel olarak kullanımı artmıştır. Özellikle Avrupa ülkelerinde yaşam koşullarının değişmesine ve kültürel yabancılaşmaya bağlı olarak madde kullanımı sebepleri ve sonuçları bakımından sosyal bir fenomene dönüşmüştür (Dünya Sağlık Örgütü, 1998). Bu olumsuz durum özellikle gençlerde daha büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü gençlik döneminde bu döneme özgü olarak ortaya çıkabilen fizyolojik ve psikolojik değişiklikler, psiko-sosyal düzeyde bazı sorun olabilecek davranışlara yol açmaktadır (Karatay ve Kubilay, 2004). Bu dönemde gençler, bağımsızlık kazanmak ve yeni statüler edinmek için aileden duygusal olarak uzaklaşıp kendisine yeni ortamlar aramaktadırlar. Gençlerin içerisine girdikleri yeni ortamlarda kendini ispat çabaları, yeni deneyimlerle birlikte yeni sorunları da beraberinde getirebilmektedir (Balseven, Özdemir, Tuğ, Hancı ve Doğan, 2002). Kimlik kazanma sürecini bazı gençler çok kolay atlatsalar da kimi gençlerde oldukça ağır geçer. Bu bocalamadan çıkamayan genç olumsuz bir kimlik geliştirebilir, topluma sırt çevirebilir, karşıt kültür akımlarına yönelebilmektedirler. Yaşanabilecek bu olumsuz süreç, gençleri ciddi sorunlarla karşı karşıya bırakabilmektedir (Kalyoncu, 2012). Bu dönemde aynı zamanda, gençlerden davranışlarının sorumluluklarını üstlenmesi ve ekonomik bağımsızlığını elde etme yolunda adımlar atması beklenmektedir. Bu çok yönlü ve karmaşık durumlar karşısında gençler, hissettikleri endişe, huzursuzluk ve stresten kurtulabilmek için bağımlılık yapıcı maddelere başvurabilmektedirler (Köknel, 2001:46). Öyle ki, ergenlik dönemindeki bireyler, çevrelerindeki arkadaşlarından ya da kendileri ile özdeşleştirdikleri kişilerden etkilenmeye açıktırlar. Bu etkileşim içindeki

gençler sigara, alkollü içki ve uyuşturucu madde kullanmayı deneyebilir ve hatta bunları alışkanlık haline getirebilmektedirler (Yörüköglü, 2011).

Madde kullanımı ve madde bağımlılığı genç nüfus için önemli bir sorundur. Madde bağımlılığına başlama yaşının genellikle gençlik yılları içinde yer alması, bu sorunun aynı zamanda bir gençlik çağı sorunu olarak ele alınmasını gerektirmektedir (Akdemir vd., 1994). Bağımlılık yapan maddelere ulaşmanın kolaylığı, eğitimsizlik, kanunlardaki yaptırımların yetersizliği ve ergenlik dönemi sorunları madde bağımlılığında önemli faktörler olabilmektedir (Kurupınar, 2012). Bu faktörlerin yanı sıra, kişilik yapısı, aile içi ilişkiler, çocuğun toplumsallaşma sürecinde yaşanan sorunlar, ailenin sosyo-ekonomik statüsü, kişinin çevresinde madde kullananların varlığı, maddenin elde edilebilme kolaylığının dışında merak, teşvik ve yeni zevkleri tatma isteği de risk faktörlerinden diğer bazılarıdır (İçli, 1999). Tüm bu risk faktörlerinin birini veya bir kaçını kaçınılmaz olarak döneminin bir özelliği olarak yaşamak durumunda kalan, ergenleri veya ergenlik dönemini bağımlılık yapan madde kullanımı konusunda en yüksek tanı gruplarından biri durumuna getirmektedir. Erken dönemde kullanımın önlenmesi, daha sonraki dönemde kullanımın azalmasını sağlayabilecektir. Çünkü ilk madde kullanımı çoğunlukla ergenlik döneminde başlamakta ve genellikle ergenin madde kullandığı ise madde kullanılmaya başladıktan 2 yıl sonra fark edilmektedir. Bu nedenle, erken tanı sorunun çözümüne yardımcı olabilecek en önemli aşamalardan biridir (Gürol, 2008).

Dünya Sağlık Örgütü'ne göre bağımlılık yapıcı madde; önüne geçilmez gereksinme yahut arzu, kullandığı miktarı artırma eğilimi, ruhsal, fiziksel bağımlılık hali yaratan maddeler olup, yaşayan organizmaya girdiğinde onun bir veya daha fazla fonksiyonlarında değişiklik yapmakta, beden ve ruh hareketsizliğine neden olan sinir merkezlerinde durgunluk meydana getiren maddeler olarak tanımlanmaktadır (Akbulut, 1997). Diğer taraftan, bağımlılık yapıcı madde bağımlılığı, sadece bir alışkanlık, kötü bir huy veya belli bir duygusal yoğunluğu gidermeye yönelik basit bir dürtü olarak görmemek gerekmektedir. Uyuşturucu madde, bağımlısı için yiyecek ve su gibi bir gereksinim haline gelmekte, kişinin bünyesi kimyasal olarak bu maddeye karşı yoksunluk hissetmektedir. Öyle ki, madde alınmadığı takdirde kişideki psikolojik ve fiziki bozukluklar artabilmekte ve birey bağımlılık yapan madde yoksunluğundan ölebilmektedir (Booth, 1997).

Son yıllarda madde kullanım yaygınlığının giderek arttığı gözle görülebilir bir gerçekliktir. Bu artışın özellikle sentetik bağımlılık yapıcı maddelerde daha belirgindir (Mathias, 1997). Bağımlılık yapıcı maddelerin kullanımı ve madde bağımlılığı günümüzde özellikle gelişmekte olan ülkeler giderek artmakta hatta en ciddi sağlık sorunlarının başında gelmektedir. Toplumların geleceği olan genç kuşakları hedef kitle olarak seçmesi; sorun ile mücadele boyutunu daha da önem kazandırmaktadır. Bağımlılık yapıcı maddelerin kullanımı ve madde bağımlılığı sorunu ile mücadele sürecinde başarı sağlanabilmesi adına öncelikle toplumun algısının belirlenmesi, sorunun tanınması, ortak hareket etme ve ortak bilinç oluşturulması herkesçe yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır (Çetin, 2013; Ögel, Taner ve Eke, 2006; Sevil, 1988). Madde bağımlılığı alanında ülkemizde yapılan çalışmalar yöntemsel farklılıklar içermekle birlikte, yapılan araştırmaların benzer sonuçlar içerdiği gözlenmektedir (Aköz, 1996).

Yapılan literatür incelemesinde ülkemizde, bağımlılık yapan madde kullanımı ile ilgili son dönemlerde bir çok araştırmanın yapıldığı görülmektedir (Akın, 1999; Aksoy, 2006; Akvardar vd., 2003; Altıntaş vd., 2004; Altındağ vd., 2005; Arslan vd., 1998; Can, 2007; Çelik, 2006; Derelioğlu, 1998, Güngör, 1999; Ekşi, 1986; Ekşi, 1990; Herken, Bodur ve Kara, 2000; Kaya ve Çilli, 2002; Karatay ve Kubilay, 2004; Kurupınar, 2012; Ögel vd., 2003; Ögel, Taner ve Eke, 2006; Sayım, 2000; Şahin, 1999; Tansel, 2006; Taner, 2005; Tekden, 2010; Tot vd., 2001; Yüksel, Dereboy ve Çifter, 1994; Zor, 2005). Bu araştırmaların konuları bir arada değerlendirildiğinde öğrencilerin bağımlılık yapan maddeleri bilme, tanıma, kullanma bağımlılık yapan maddelere yönelik tutumlarına ilişkin tespit ve değerlendirmeleri içerdiği görülmektedir. Bu çalışmada, giderek ciddi bir sorun haline gelen madde bağımlılığı konusunda en önemli risk grubunu oluşturan lise öğrencileri üzerinde çalışılmıştır.

II. YÖNTEM

Bu bölümde sırasıyla, araştırmanın amacı, modeli, araştırma grubu, veri toplama araçları ve verilerin analizi ile ilgili bilgiler verilmiştir.

A. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı lise öğrencilerinin bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumlarını çeşitli sosyo-demografik değişkenlere göre incelemektir. Bu amaçla aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- 1- Lise öğrencilerinin bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumları cinsiyetlerine göre,
- 2- Lise öğrencilerinin bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumları yaş gruplarına göre,
- 3- Lise öğrencilerinin bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumları okul türüne göre,
- 4- Lise öğrencilerinin bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumları en son karne notuna göre,
- 5- Lise öğrencilerinin bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumları algıladıkları başarıya göre,
- 6- Lise öğrencilerinin bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumları kullanım nedenlerine göre farklılaşmakta mıdır?

B. Araştırmanın Modeli

Lise öğrencilerinin bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumlarının incelendiği bu çalışma, var olan durumu olduğu gibi saptamaya yönelik betimsel bir araştırmadır ve bundan dolayı araştırmada tarama modellerinden genel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelleri, geçmişte olan ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır (Karasar, 1995).

B. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubu, farklı lise türlerinde öğrenim gören ve rastgele örnekleme yöntemiyle ulaşılan toplam 948 lise öğrencisi üzerinde gerçekleştirilmiştir. 432 kız (% 45.6); 516 erkek (% 54.4) olan ve yaşları 14 ile 18 arasında değişen öğrencilerin % 14'ü (n=127) 11. sınıfta, % 25'i (n=243) 10. sınıfta ve % 61'i (n=578) 9. sınıfta öğrenim görmektedir.

C. Veri Toplama Araçları

1. Bağımlılık Yapıcı Maddeler Tutum Ölçeği (BYM-TÖ)

Lise öğrencilerinin bağımlılık yapan maddelere yönelik tutumlarını belirleyebilmek için, Tansel (2006) tarafından geliştirilen “BYM-TÖ” kullanılmıştır. Ölçme aracı Likert tipi bir ölçek olup, 23 maddeden oluşmaktadır. Ölçek maddelerine verilen tepkiler 1 ile 5 puan arasında puanlanmaktadır. 1 “Tamamen Katılıyorum”, 2 “Biraz Katılıyorum”, 3 “Kararsızım”, 4 “Katılmıyorum”, 5 “Hiç Katılmıyorum” tepkilerini ifade etmektedir. Ölçek toplam varyansın %53,32’sini açıklayan toplam beş faktörlü bir yapıdan oluşmaktadır. Ölçeğin tamamı için Cronbach’s Alpha katsayısı 0.88 olup, alt faktörlerin iç tutarlık katsayıları 0.69-0.77 arasında değişiklik göstermektedir. Bununla beraber ölçeğin madde toplam test korelasyonları anlamlıdır. Ölçme aracından alınan puanların yüksekliği bireylerin bağımlılık yapıcı maddelere yönelik olumsuz tutuma sahip oldukları biçiminde yorumlanmaktadır.

2. Kişisel Bilgi Formu

Çalışma grubunda bulunan bireyler hakkındaki bazı sosyo-demografik bilgileri toplayabilmek için oluşturulan bu form, öğrencilerin cinsiyet, yaş, okul türü, son alınan karnedeki başarı durumu, algılanan başarı durumu, hobisinin olup olmadığı ve bağımlılık yapıcı maddelerin kullanım nedeni hakkındaki bilgilerini içermektedir.

3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu çalışmada ölçme araçları farklı tür liselerde öğrenim gören öğrencilere, gönüllülük esasına göre, okul, sınıf ve yaş seviyesi göz önüne alınarak araştırmacılar tarafından uygulanmıştır. Elde edilen veriler, tek tek incelenerek hatalı ya da yönergelere uygun doldurulmayanlar çalışmadan çıkarılmıştır. Kalan 948 veri SPSS 22.0 programına girilerek analizler gerçekleştirilmiştir. Çalışmada ikili karşılaştırmalarda bağımsız gruplar için t-Testi, ikiden fazla grup karşılaştırmaları için Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ve gruplar arasında ortaya çıkan farkın hangi iki gruptan kaynaklandığını belirleyebilmek için post-hoc testlerden Tukey kullanılmıştır. Analizlerde hata payı üst sınırı 0.05 olarak kabul edilmiştir.

III. BULGULAR

Bu bölümde araştırma soruları çerçevesinde elde edilen bulgular ve yorumları verilmiştir.

Cinsiyetlerine göre lise öğrencilerinin bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumlarının farklılaşmasına ilişkin t-Testi sonuçları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Lise Öğrencilerinin Cinsiyetlerine Göre Bağımlılık Yapıcı Maddelere Yönelik Tutum Puanlarına İlişkin n, Ortalama, Standart Sapma Değerleri ve t-Testi Sonuçları

Cinsiyet	n	\bar{X}	Ss	t	P
Erkek	516	79.01	5.06	0.93	.760
Kız	432	79.74	2.01		

Tablo 1 incelendiğinde, erkek lise öğrencilerinin bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutum ortalamalarının 79.01, kız öğrencilerin ortalamalarının ise 79.74 olduğu görülmektedir. Ortalamalar arasında cinsiyetler açısından ortaya çıkan farkın anlamlı olup olmadığına bakıldığında bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir [$t_{(946)}=0.93, p>.05$].

Elde edilen bu sonuç, Aksoy (2006) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, kız öğrenciler ile erkek öğrencilerin bağımlılık yapan maddelere ilişkin tutum puanları ortalaması arasındaki farkın anlamlı olduğu bulgusuyla farklılık göstermektedir. Her ne kadar çalışmamızda, cinsiyet etmeni açısından ortalamalar arasında anlamlı bir fark bulunmamış olsa da, öğrencilerin tutum puan ortalamalarına bakıldığında kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha yüksek bir tutum puanına sahip oldukları görülmektedir. Buna göre de, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre, bağımlılık yapıcı maddelere ilişkin daha bilinçli bir tutum içerisinde buldukları, erkek öğrencilerin ise, bağımlılık yapıcı maddelere istenmedik doğrultuda, daha olumlu baktıkları ve bu tip maddelerin kullanılabilmesine ilişkin daha olumlu bir görüşe sahip oldukları sonucu ortaya çıkmaktadır.

Uluğ’a (1997) göre, erkeklerin bağımlılık yapıcı maddelerle tanışma ve kullanma fırsatlarının daha fazla olması, bu farkın cinsiyetin biyolojik etkisinden çok sosyal rollerle bağlantılı olduğunu düşündürmektedir. Erkekler ve kızlar arasında madde kullanımını durdurmak bakımından farklar olduğunu gösteren bazı araştırma sonuçları vardır. Her ne kadar üniversite öğrencileriyle yapılmış olsa da, genç popülasyonla yapılmış olması bakımından Tansel (2006) tarafından yapılan çalışmada, bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumlarda kız öğrencilerle erkek öğrenciler arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Bu farklılık kız öğrenciler lehine olup, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre olumlu yönde bağımlılık yapıcı maddelere yönelik olumlu tutum içerisinde oldukları ve bu maddelere yönelik mesafeli bir tutum içerisinde buldukları bulgusuyla tutarlılık göstermektedir.

Benzer bir biçimde Altıok (2013) tarafından yapılan çalışmada, cinsiyet değişkenine göre öğrencilerin bu maddelere yönelik tutumlarında kızlar lehine anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Bu farklılığa göre, kızların bağımlılık yapıcı maddeler konusunda daha bilinçli bir tutum içerisinde oldukları biçiminde yorumlanabilir. Elde edilen bulgulara göre, kız öğrencilerin bu konuda bilinç düzeylerinin erkeklere oranla daha yüksek olduğu, bu maddelere karşı daha temkinli ve bilinçli bir tutum içerisinde, bağımlılık yapıcı maddeleri zararları ve kötü etkilerinin bilincinde oldukları biçiminde yorumlanabilir.

Tüm bunlara ek olarak toplumsal ortamda erkeklere daha fazla özgürlüklerin tanınması, erkek öğrencilerin kız öğrencilere oranla kafe, bar, kahvehane gibi umuma açık eğlence yerlerine daha fazla gitmelerine neden olabilmektedir. Gençlerin bağımlılık yapan maddelerle tanışması ise büyük çoğunlukla bu tip yerlerde olmaktadır. Erkek öğrenciler toplumdaki sosyal rolleri ile ilişkili olarak bu tip yerlere daha fazla gitme imkânına sahip olduklarından bu tip maddelere karşı daha olumlu düşünebildikleri söylenebilir.

Lise öğrencilerinin yaş gruplarına göre, sayısal dağılımları, BYM tutum ölçeğinden aldıkları puanların ortalamaları, standart sapmaları Tablo.2'de verilmiştir.

Tablo 2. Lise Öğrencilerinin Yaşlarına Göre Sayısal Dağılımları, BYM Tutum Ölçeğiyle İlgili Ortalamaları ve Standart Sapmaları

Yaş	N	X	Standart Sapma
14	199	82.65	17.29
15	411	81.25	16.68
16	244	76.00	16.43
17-18	94	72.63	17.78

İlgili tablonun incelenmesinden anlaşıldığı gibi, yaş grupları kendi içlerinde, 14 yaş için puanların ortalaması (82.65) iken, 15 yaş için (81.25), 16 yaş için (76.00) ve 17-18 yaş grubu için (72.63) olarak bulunmuştur. En yüksek BYM'lere karşı tutum puanları ortalamasının ise, (82.65) ile 14 yaş grubu öğrencilere ait olduğu gözlenmiştir.

Yaş gruplarına göre lise öğrencilerinin bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumlarının farklılaşmasına ilişkin ANOVA sonuçları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Lise Öğrencilerinin Yaş Gruplarına Göre Bağımlılık Yapıcı Maddelere Yönelik Tutum Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Karelerin Toplamı	sd	Karelerin Ortalaması	F	p
Gruplar Arası	10.633.403	3	3544.468		
Gruplar İçi	268.417.111	944	284.340	12.466	.00
Toplam	279.050.515	947			

Tablo 3'te görüldüğü gibi, lise öğrencilerinin yaş gruplarına göre bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutum puan ortalamalarının istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde farklılaştığı görülmektedir [$F_{(3-944)} = 12.466$, $p < 0.01$]. Bu farklılaşmanın hangi iki gruptan kaynaklandığını belirleyebilmek için gerçekleştirilen post-hoc test sonucuna göre, 14 ve 15 yaşındaki lise öğrencilerinin bağımlılık yapan maddelere yönelik tutum puan ortalamaları 16, 17 ve 18 yaşındakilere göre anlamlı olarak daha düşüktür. Diğer bir ifadeyle, yaş yükseldikçe lise öğrencilerinin bağımlılık yapan maddelere yönelik tutum puanları da arttığı söylenebilir.

Elde edilen bu bulgu, Aksoy'un (2006) araştırma bulgularıyla tutarlılık göstermektedir. Buna göre, yaşı küçük lise öğrencilerinin bağımlılık yapan maddelere ilişkin tutumlarının daha olumsuz olduğu ve öğrencilerin yaşı büyük öğrencilerinin bağımlılık yapan maddelere ilişkin tutumlarının olumsuz bir biçimde artış göstermektedir. Bu çerçevede, lisenin ilk yıllarında olan ergenlerin tutumlarının üst sınıflarda olumlu yönde arttığı söylenebilir.

Bu bulgu, üniversite örnekleminde yapılmış olsa da, genç popülasyonla yapılmış olması bakımından Tansel (2006) tarafından yapılan çalışmada paralellik göstermektedir. Bu çalışmadan elde edilen bulguya göre, üniversite öğrencilerinin bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutum puanlarında yaş değişkeni açısından öğrenciler arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Buna göre en düşük tutum düzeyinin 16-18 yaş aralığında bulunan öğrencilere ait olduğu, en yüksek tutum düzeyinin ise, 25 yaş ve üstü öğrencilere aittir. Çalışma yaş seviyesi arttıkça bağımlılık yapan maddelere yönelik tutumlarda olumsuz yönde bir artışın olduğu bulgusuyla tutarlılık göstermektedir. Altıok (2013) tarafından lise öğrencileriyle gerçekleştirilen çalışmada, yaş değişkenine göre öğrencilerin bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumlarının yaşları yükseldikçe olumsuz yönde arttığı bulgusuyla da tutarlılık göstermektedir.

Bu bulgu, yaş düzeyleri arttıkça, gençlerin bağımlılık yapan maddelere yönelik tutumlarında olumlu bir bakış geliştiğini göstermektedir.

Buradaki “olumlu bakışla”, öğrencilerin bağımlılık yapıcı maddelere olan merak, bu maddeleri denemeye ve tanımaya yönelik isteklerinin bir önceki yıla oranla tehlikeli boyutta daha da artarak ilerlediği belirtilmektedir. Lise öğrencilerinin öğrenim süreleri boyunca, gerek içinde buldukları arkadaş çevresinin ve gerekse bu maddelerin kullanıldığı ortamlarda bulunma durumlarına bağlı olarak bu maddelere ve bunları kullanan bireylere yönelik tutumlarının, benimseme ve bu maddeleri kabullenme şekline dönüştüğü söylenebilir. Bundan dolayı lise öğrencilerinin bağımlılık yapan maddelerle henüz tanışmadan yaş düzeylerine (erken yaşlarda) göre gerekli önleyici rehberlik hizmetlerinin zamanında alınmasının önemi ortaya çıkmaktadır.

Lise öğrencilerinin öğrenim gördükleri lise türlerine göre, sayısal dağılımları, tutum ölçeğinden aldıkları puanların ortalamaları, standart sapmaları Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Lise Öğrencilerinin Öğrenim Gördükleri Okullara Göre Sayısal Dağılımları, BYM Tutum Ölçeğiyle İlgili Ortalamaları ve Standart Sapmaları

Okul Türü	N	X	Standart Sapma
Hacı Sabancı Anadolu Lisesi	193	73.36	17.08
75. Yıl Fen Lisesi	132	79.87	17.14
Erdemli İMKB Fen Lisesi	170	81.11	17.52
Deniz Sağlık Koleji	104	78.53	14.98
19 Mayıs Anadolu Lisesi	138	83.78	15.02
Davultepe İmam Hatip Anadolu Lisesi	149	81.44	17.36
Tarsus Toros Koleji	62	78.40	19.40

Lise türlerine göre lise öğrencilerinin bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumlarının farklılaşmasına ilişkin ANOVA sonuçları Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Lise Öğrencilerinin Lise Türlerine Göre Bağımlılık Yapıcı Maddelere Yönelik Tutum Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Karelerin Toplamı	Sd	Karelerin Ortalaması	F	p
Gruplar Arası	10.971.403	3	1828.567		
Gruplar İçi	268079.112	944	284.887	6.419	.000
Toplam	279.050.515	947			

Tablo 5'te elde edilen bulguya göre, lise öğrencilerinin okul türlerine göre bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutum puanları anlamlı bir biçimde farklılaşmaktadır [$F_{(3-944)} = 6.419$, $p < 0.00$].

BYM'lere yönelik tutum ölçeği puanları arasındaki farklılığın, hangi okul değişkeninden kaynaklandığını belirlemek amacıyla, post hoc testlerden Tukey testi uygulanmıştır. Bu sonuçlara göre; Anadolu Lisesi ile Fen Lisesi arasında Anadolu lisesi lehine ve Anadolu lisesi ile meslek liseleri arasında Anadolu Lisesi lehine anlamlı farklılıklar elde edilmiştir. Bu bulgu Anadolu Lisesi öğrencilerinin bağımlılık yapan maddelere yönelik daha olumlu bir tutuma sahip olduklarını göstermektedir.

Elde edilen bu bulgular, Ögel (2001) tarafından lise öğrencileriyle gerçekleştirilen çalışmada elde edilen, madde kullanımının özel okullarda okuyan öğrencilerde daha sık olduğu bulgusuyla araştırma sonuçları arasında tutarlılık bulunmamaktadır. Benzer bir biçimde Ögel vd. (2003) tarafından 'Orta Öğretim Öğrencileri Arasında Extascy Kullanımı ve Yaygınlığı' adlı çalışmada elde edilen okul türleri açısından anlamlı farklar bulunduğu ve bu farkın özel okullar lehine olduğu bulgusuyla tutarlılık göstermemektedir. Kurupınar (2012) tarafından yürütülen çalışmada öğrencilerin bağımlılık yapan maddelere yönelik tutumlarında okul değişkenine göre, fen liselerinde öğrenim gören öğrencilerin meslek liseleri ve Anadolu meslek liselerine göre daha bilinçli bir tutum içerisinde oldukları bulgusuyla tutarlılık göstermektedir.

Elde edilen bu sonuçlara göre, Anadolu liselerinde bu tür çalışmaların tekrarlanması gerektiği, eğer benzer sonuçlara ulaşırsa öğrencileriyle madde bağımlılığı konusunda uzun soluklu çalışmaların yapılması gerektiği, öğrencilere bu durumun tehlikeleri ve bunlardan korunma yolları üzerine küçük gruplar oluşturularak, psiko-eğitsel grup oturumları kapsamında önleyici rehberlik hizmetlerinin sunulması gerektiği söylenebilir.

Lise Öğrencilerinin karnelerindeki başarı durumlarına göre, sayısal dağılımları, BYM tutum ölçeğinden aldıkları puanların ortalamaları, standart sapmaları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Lise Öğrencilerinin Akademik Başarı Puanlarına Göre Sayısal Dağılımları, BYM Tutum Ölçeğiyle İlgili Ortalamaları ve Standart Sapmaları

Akademik Başarı	N	X	Standart Sapma
Üstün Başarı Belgesi	271	81.29	16.90
Takdir Belgesi	180	80.73	16.43
Teşekkür Belgesi	270	78.60	17.53
Normal Olarak	220	76.53	17.34
Sınıf Tekrarı	7	85.28	15.57

Lise öğrencilerinin karnelerindeki başarı durumlarına bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumlarının farklılaşmasına ilişkin ANOVA sonuçları Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Lise Öğrencilerinin Karnelerindeki Başarı Durumlarına Göre Bağımlılık Yapıcı Maddelere Yönelik Tutum Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Karelerin Toplamı	Sd	Karelerin Ortalaması	F	p
Gruplar Arası	3514.129	4	878.532		
Gruplar İçi	275536.386	943	292.191	3.007	.018
Toplam	279050.515	947			

Tablo 7’de bulunan varyans analizi sonuçlarına göre, lise öğrencilerinin en son aldıkları karnelerine göre, bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutum puanlarının anlamlı bir farklılık göstermektedir [$F_{(4-943)} = 3,007, p < 0.05$]. Ortaya çıkan bu farkın kaynağını araştırmak için verilere uygulanan Tukey testine göre, karne notu üstün başarı alanlar ile sınıfını normal geçenler arasında sınıfını normal geçenler lehine anlamlı bir farklılıklar bulunmuştur.

Elde edilen bu bulgu, Ögel’in (2001) öğrencilerini karnelerindeki başarı durumuna göre bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumları açısından anlamlı bir fark bulunmadığı bulgusuyla çelişmektedir. Erdem ve diğerleri (2006) tarafından lise öğrencileriyle yapılan çalışmada elde edilen ders başarı

durumu yüksek olan öğrencilerle, normal başarı durumuna sahip öğrenciler arasında bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumlarında, başarı durumu yüksek olan öğrenciler lehine anlamlı bir fark bulunduğu bulgusuyla tutarlılık göstermektedir. Bu bulguya göre, akademik anlamda daha başarılı olan öğrencilerin BYM'lere yönelik tutumlarında diğer öğrencilere göre daha bilinçli oldukları söylenebilir.

Lise Öğrencilerinin algıladıkları başarı durumlarına göre, sayısal dağılımları, BYM tutum ölçeğinden aldıkları puanların ortalamaları, standart sapmaları Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Lise Öğrencilerinin Algılanan Akademik Başarı Durumlarına Göre Sayısal Dağılımları, BYM Tutum Ölçeğiyle İlgili Ortalamaları ve Standart Sapmaları

Akademik Başarı	N	X	Standart Sapma
Çok Başarılı	100	80.61	16.54
Başarılı	701	80.10	16.77
Başarısız	134	75.94	18.33
Çok Başarısız	13	63.53	20.11

Lise öğrencilerinin algıladıkları başarı durumlarına göre bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumlarının farklılaşmasına ilişkin ANOVA sonuçları Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. Lise Öğrencilerinin Algıladıkları Başarı Durumlarına Göre Bağımlılık Yapıcı Maddelere Yönelik Tutum Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Karelerin Toplamı	Sd	Karelerin Ortalaması	F	p
Gruplar Arası	5363.099	3	1787.700		
Gruplar İçi	273687.415	944	289.923	6.166	.000
Toplam	279050.515	947			

Tablo 9 incelendiğinde, lise öğrencilerinin algıladıkları başarı durumlarına göre bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutum puanlarının anlamlı bir biçimde farklılaştığı görülmektedir [$F_{(3-944)} = 6.166, p < 0.05$]. Gruplar arasında ortaya çıkan bu farkın kaynağını araştırmak için verilere uygulanan Tukey testine göre; kendisini çok başarılı olarak algılayanlar ile çok başarısız olarak algılayanlar arasında ve başarılı olarak algılayanlar ile başarısız olarak algılayanlar arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Bu farkın başarısız olarak algılayanlar lehinde olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, kendisine yönelik akademik başarı algısı düşük olanların bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumlarının daha olumlu olduğu söylenebilir. Bu bulgu, Karahan ve

diğerleri (2006) tarafından lise öğrencileriyle gerçekleştirilen öz benlik saygısı yüksek olan öğrencilerin, öz benlik saygısı düşük öğrencilere oranla bağımlılık yapıcı maddelere ilişkin risk alma davranışlarının istendik yönde düşük olduğu bulgusuyla öz benlik algısıyla, akademik başarı algısının benzerliği oranında tutarlılık göstermektedir.

Lise öğrencilerinin BYM'leri kullanma nedenlerine göre, sayısal dağılımları, BYM tutum ölçeğinden aldıkları puanların ortalamaları, standart sapmaları Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. Lise Öğrencilerinin BYM'leri Kullanma Nedenlerine Göre Sayısal Dağılımları, BYM Tutum Ölçeğiyle İlgili Ortalamaları ve Standart Sapmaları

BYM Kullanma Nedenleri	N	X	Standart Sapma
Merak	169	78.88	16.67
Özenti	148	81.00	15.54
Arkadaş, Tanıdık	316	81.01	16.01
Farklı Olmak	244	78.08	17.85
Anne-Baba	55	73.58	22.08
Akraba	11	84.00	15.64
Diğer	5	55.20	27.78

Kullanma nedenlerine göre lise öğrencilerinin bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumlarının farklılaşmasına ilişkin ANOVA sonuçları Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11. Lise Öğrencilerinin Kullanma Nedenlerine Göre Bağımlılık Yapıcı Maddelere Yönelik Tutum Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Karelerin Toplamı	Sd	Karelerin Ortalaması	F	p
Gruplar Arası	6690.586	6	1115.098	3.853	.001
Gruplar İçi	272359.515	941	289.437		
Toplam	279050.515	947			

Tablo 11'e göre, lise öğrencilerinin kullanma nedenlerine göre bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumlarının anlamlı bir biçimde farklılık göstermektedir [$F_{(6-941)} = 3.853, p < 0.05$]. Ortaya çıkan farkın kaynağı incelendiğinde, kullanma nedeni "merak", "özenti", "faklı olmak", "akraba" ve "arkadaş" olanlar ile "diğer nedenler" arasında ve "arkadaş" ile "ana-baba" arasında anlamlı farklılıklar elde edilmiştir. Elde edilen bulgu, Tansel (2006) tarafından üniversite öğrencileriyle gerçekleştirilen çalışmada, öğrencilerin bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumlarının kullanma nedenleri arasında 'merak', 'özenti', 'arkadaş' ve 'anne-baba' etmenleri arasında anlamlı farklılıkların bulunduğu bulgusuyla tutarlılık göstermektedir.

Diğer taraftan elde edilen bu bulgu, Can (2007) tarafından ortaokul öğrencileriyle, Karatay ve Kubilay (2004) tarafından lise öğrencileriyle gerçekleştirilen iki ayrı çalışmada elde edilen, öğrencilerin BYM'lere başlama nedenleri arasında 'merak' etmeninin anlamlı olarak farklılık oluşturduğu bulgusuyla; yine, Kurupınar (2012) tarafından gerçekleştirilen çalışmada elde edilen bulgulardan, öğrencilerin BYM'lere başlama nedenleri arasında 'arkadaş' etmeni bulgusuyla tutarlılık göstermektedir. Buna göre, lise öğrencilerinin BYM'leri kullanma nedenleri arasında içinde buldukları yaş evresiyle de uyumlu olarak sürekli bir merak ve özenti içerisinde oldukları anlaşılmaktadır.

IV. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu gün tüm dünyada bağımlılık yapıcı maddelerin kullanımı sorunu çığ gibi büyümektedir. Sanayileşme, hızlı ve plansız kentleşme, iş problemleri ve işsizlik, savaş ve politik belirsizlik gibi sorunların yaşandığı, bireyin yaşamı algılayışının ve aile başta olmak üzere toplumsal ve kültürel yapılarının tümüyle bir değişim sürecinden geçtiği her ülkede olduğu gibi, ülkemiz de bu sorun ile karşı karşıya gelmiştir.

Madde bağımlılığı ile mücadele programları birey, aile, küçük gruplar, toplum, ülke ve uluslararası boyutlarda planlanması gereken yalnızca tıp ya da psikiyatrik bakış açısının dışında sosyal, kültürel, ekonomik yaklaşım ve etkileşimleri de gerektiren çok boyutlu, paradokslar taşıyan bir sorundur. Bütüncül bir anlayışla, toplumun her kesiminde ortak bir anlayışla özellikle okullarda eğitim programları düzenlenmelidir.

Bu araştırma sonuçlarında da görüldüğü gibi, madde kullanımı çoğu zaman sadece merak ya da arkadaş özenti nedeniyle başlamakta, ancak kısa sürede kişi bağımlı hale gelmektedir. İlk başlarda kişiyi gerçeklerden uzaklaştırarak rahatlatır da ilerleyen dönemlerde hem fizyolojik hem de psikolojik yönden oldukça ciddi ve tedavisi uzun ve zorlu bir süreçte tamamlanan problemlere yol açmaktadır. Giderek artan dozlarda madde alımı ise pek çok insanın hayatına mal olmaktadır. Madde ile ilgili problemler sadece bireyin kendi sağlığını değil; genel olarak tüm toplumu etkilemektedir. Trafik kazaları, şiddet ve çeşitli suçlar, okul ve iş hayatları etkilenen bireyler bu problemin

toplumsal boyutunu sergiler niteliktedir. Bağımlılık, artan bir ivme ve çeşitlilik ile sadece lise gençlerini değil, her yaşta insanımızı tehdit etmektedir.

Bu nedenle, günümüzde hemen tüm dünyada oldukça ciddi bir halk sağlığı sorunu haline gelen Madde Bağımlılığına karşı bireysel, toplumsal ve uluslararası düzeyde geliştirilecek mücadele programlarının toplumsal, ekonomik ve siyasi boyutlarıyla birlikte bütüncül bir yaklaşımla ele alınması zorunlu hale gelmiştir. Özellikle genç neslin önleyici ve koruyucu hizmetlerle desteklenerek tütün, alkol, uyuşturucu madde, teknoloji ve diğer tüm bağımlılıklarla mücadele kapsamında ulusal düzeyde bilinç oluşturulması önem arz etmektedir. Bununla birlikte inanç temelli dini ritüellerle birlikte doğru davranışların kazanılmasına yardımcı olmak önem arz etmektedir.

Bu anlamda gençlik, yaşamın en önemli ve en sancılı dönüm noktalarından biridir. Tüm çocukluk yaşantılarının yeniden gözden geçirildiği, yaratıcı tarafından tüm eski yaşantılara ait yaraların onarımı, eksiklerin giderilebilmesi için yeni bir şansın sunulduğu, uygun olmayan yaşam koşullarında ise yeni yaralanmalara, kırılmalara en duyarlı olunan bu dönemde fiziksel, psikolojik, sosyal değişiklikler, kimlik çatışması, idealizm, bireyleşme gerçekleştiği için birçok gelişimsel görev söz konusudur. Biyolojik bir olayla başlayan ergenlik, deneyimleme-pratik yapma ve 'BEN KİMİM?' sorusu ile kendini keşfetme yolculuğuyla devam ederken hormon salınımı, zihinsel ve bedensel kapasite artımı ile gelişir. Gençliğin ya da bireyin gerçekleşmesi; bebeklik itibarıyla güven duygusu, sevgi ve onaylanma ile olur. Ancak aşırı baskıcı, eleştirel, suçlayıcı, kontrolcü ebeveynler çocuklarının kendilerini tanımalarını, kendilerini sevmelerini, kendilerine güvenmelerini engellerek onları ağır suçluluk duygularına sevk ederler.

Bu doğrultuda özellikle, lise ve dengi okullarda, Gençlik Projeleri Destek Programı'nda Sosyal Uyum Projeleri, Sağlıklı Yaşam ve Spor Projeleri ve Eğitim Projeleri oluşturulmalıdır. Bu projelerle, gençlerin sosyal uyumlarını güçlendirmeye, yaşam standartlarını iyileştirmeye, toplumla bütünleşmesine katkı sağlamaya, gençleri ikili ilişkilerde psiko-sosyal yönlerden destekleyerek daha sağlıklı ruh yapısına sahip bireyler yetiştirilmesine katkı sağlanmalıdır.

Özellikle, uyuşturucu madde bağımlısı gençlerimize yönelik rehabilitasyon ile bağımlılığın zararlarına ilişkin farkındalık yaratmak, sporun sevdirmesi ve hayat tarzı haline getirilmesi, gençlerin spor faaliyetlerine katılımının artırılması, sporda etik değerlerin korunması ile şiddetin engellenmesi için tüm genç gruplara eğitim koçluğu yapılması, kariyer planlamasına yardımcı olunması gerekmektedir.

Cinsiyet etmenine bağlı olarak, erkek öğrencilerin kız öğrencilere oranla bu konuda daha fazla bilinçlendirilmeleri gerekmektedir. Buna bağlı olarak, bağımlılık yapıcı maddelere bağlı sorunların tanınması, koruma, önleme, tedavi ve rehabilitasyon konusunda kalıcı stratejilerin belirlenmesi gerekmektedir. Lise öğrencilerine yönelik olarak, gün geçtikçe olumsuz yönde artarak devam eden bağımlılık yapıcı madde kullanımı ile ilgili olarak, bilinçlendirme ve kullanımı önleme eğitimi verilmelidir. Lise öğrencilerinin bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumların da öğrenim süreleri boyunca

tutumlarında bir önceki yıla oranla değişimin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Diğer bir anlatımla, bu değişimin bağımlılık yapıcı maddelerin kullanımını kabullenme ve bu maddeleri kullanan bireyleri benimseme şeklinde tutumun olumsuz yönde değiştiği saptanmıştır. Öğrencilerin bilinç düzeyinde bu maddeler kabul edilebilir hale dönüştüğü düşünüldüğünde, öğrencilere yönelik bağımlılık yapıcı maddeler hakkında bilinçlendirmeye yönelik rehberlik eğitim programlarının düzenlenmesi gerekmektedir.

Öğrencilere yönelik yaşam becerilerini artıracak eğitimler planlanmalı, BYM'lerin zararları, hayatta karşılaşılabilecekleri tehlikeler ile ilgili 'evet' ya da 'hayır' diyebilme becerileri okullarda psikologlar veya psikolojik danışmanlar eşliğinde grupla psikolojik danışma oturumları planlanarak eğitim öğretim yılı boyunca uygulanmalıdır. Bunun birlikte, okullarda, göçle gelen ailelerin çocuklarından oluşan hedef kitlenin aynı zamanda ailesine gençle iletişim, ergen psikolojisi gibi konularda eğitimler verilmelidir.

KAYNAKÇA

- AKBULUT, İ. (1997). Ülkemizde uyuşturucu maddeler sorunu. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 55(3), 111-142.
- AKDEMİR, A., Türkçapar, H., ve Kılıç, E.Ö. (1994). Psikiyatri kliniğine başvuran uçucu madde kullanan ergenlerin özellikleri, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 3, 213-86.
- AKIN, M. (1999). *Lise öğrencilerinin, uyuşturucu-uyarıcı madde kullanımının zararlarına ilişkin sağlık eğitim gereksinimleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- AKÖZ, A.A. (1996). *Madde profili*, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- AKSOY, K. (2006). *Lise öğrencilerinin bağımlılık yapan maddelere ilişkin tutumları ve bu tutumlara etki eden değişkenlerin incelenmesi (Malatya İli Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- AKVARDAR, Y., Demiral, Y., Ergör, G., Ergör, A., Bilici, M., ve Özer, Ö.A. (2003). Substance use in a sample of Turkish medical students. *Drug and Alcohol Dependence*, 72(2), 117-121.
- ALTINDAĞ, A., Yanık, M., Yengil, E., ve Karazeybek, A. H. (2005). Şanlıurfa'da üniversite öğrencilerinde madde kullanımı, *Bağımlılık Dergisi*, 6(2), 60-4.
- ALTINTAŞ, H., Temel, F., Benli, E., Çınar, G., Gelirer, Ö., Gün, A.F., Kernak, A. ve Kundakçı, N. (2004). Tıp fakültesi birinci sınıf öğrencilerinin madde bağımlılığı ile ilgili bilgi, görüş ve tutumları, *Bağımlılık Dergisi*, 5(3), 107-114.
- ALTIOK, D.A. (2013). *Adana İl Merkezindeki Lise Öğrencilerinin Alkol ve Uyuşturucu Yatkınlığının Araştırılması ve 2000 Yılı Çalışma Sonuçlarıyla Kıyaslanması*, Yayınlanmamış Tıpta Uzmanlık Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- ARSLAN, H.N., Terzi, Ö., Dabak, Ş., Pekşen, Y. (1998). *Madde bağımlılığı*, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bölümü, Samsun.
- BALSEVEN, A., Özdemir, Ç., Tuğ, A., Hancı, H. ve Doğan, Y.B. (2002). Madde bağımlılığı, bağımlılıktan korunma ve medya. *Sürekli Tıp Eğitim Dergisi*, 11(3), 91-93.
- BOOTH, M. (1997). *Haşhaştan Eroine Uyuşturucunun 6000 Yıllık Öyküsü*. (Çev. Özden Arıkan), Sabah Yayınları, İstanbul.
- CAN, G. (2002). *Rehberlik*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No:1371, Eskişehir.

- CAN, M.Ş. (2007). *İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinde Görülen Madde Bağımlılığı Alışkanlığı (Sakarya İli Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- ÇELİK, M.V. (2006). *Madde bağımlılığı ile mücadelede orta öğretim öğretmenlerinin yeri ve önemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- ÇETİN, Y. (2013). *Madde bağımlılığı ve Yalova ölçeğinde madde bağımlılığı algısı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi, Yalova.
- DELİKAYA, H. (1999). *Ankara şehir merkezinde bulunan beş lisedeki öğrencilerin sigara ve alkollü içki kullanma durumları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- DERELİOĞLU, Y. (1998). *Üniversite öğrencilerinin psikoaktif madde deneyimleri ile kaygı düzeylerinin karşılaştırılması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- DUMAS, L.G. ve Hennessey, M.B. (1999). The varied roles of community healthnursing. In E.H.,Janice, E.S. Phyllis, A.T. Sue. (Ed) *Community Health Nursing*.
- DÜNYA SAĞLIK ÖRGÜTÜ (1998). Dünya Sağlık Raporu: 21.yy.'da yaşam herkes için bir vizyon, T.C. Sağlık Bakanlığı, Ankara.
- EKŞİ, A. (1986). *Üniversiteli gençler*, İstanbul Üniversitesi Çocuk Sağlığı Enstitüsü Yayınları, No:2, İstanbul.
- EKŞİ, A. (1990). *Çocuk, genç anne ve babalar*, Bilgi Yayınları, Ankara.
- ERDEM, G., Eke, C.Y., Ögel, K. Ve Taner, S. (2006). Lise Öğrencilerinde Arkadaş Özellikleri ve Madde Kullanımı, *Bağımlılık Dergisi*, 7 (3), 111-116.
- GÜNGÖR, A. (1999). *Türkiye'de uyuşturucu sorunu ve halkla ilişkiler açısından çözüm önerileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- GÜROL, D.T. (2008). *Madde Bağımlılığı Açısından Riskli Adolesanlar*, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi, Sempozyum Dizisi, No:63, ss.65.
- HERKEN, H., Bodur, S. ve Kara, F. (2000). Üniversite öğrencisi kızlarda madde kullanımı ile kişilik ve ruhsal belirti ilişkisi, *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 3 (1), 40-45.
- İÇLİ, T. (1999). *Kriminoloji*, Semih Ofset Matbaası, 3. Baskı, Ankara.
- KALYONCU, A. (2012). *Plastik düşler, bağımlılık hakkında gerçekler, yeni bilgiler, yeni tedaviler, yeni umutlar*, Kapital Yayınları, İstanbul.
- KARAHAN, T.F., Sardoğan, M.E., Gençoğlu, C. Ve Yılan, G. (2006). Lise Öğrencilerinde Trafik, Madde Kullanımı ve Toplumsal Konuyla İlgili Risk Alma Davranışı, *Eğitim ve Bilim*, 31 (141), 72-79.
- KARASAR, N. (1995). Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler ve teknikler, Sim Matbaası, Ankara.
- KARATAY, G., ve Kubilay, G. (2004). Sosyoekonomik düzeyi farklı iki lisede madde kullanma durumu ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*, 1(2), 57-70.
- KASATURA, İ. (1998). *Gençlik ve bağımlılık*, Evrim Yayınları, İstanbul.
- KAYA, N. ve Çilli, A.S. (2002). Üniversite öğrencilerinde nikotin, alkol ve madde bağımlılığının 12 aylık yaygınlığı, *Bağımlılık Dergisi*, 3(2), 11-15.
- KÖKNEL, Ö. (2001). Alkol ve madde bağımlılığı alt kültürü, *Bağımlılık Dergisi*, 2 (2), 71-76.
- KURUPINAR, A. (2012). *Orta öğretim öğrencilerinde görülen madde bağımlılığı alışkanlığı ve yaygınlığı (Bartın İli Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- MATHIAS, R. (1997). Marijuana and tobacco use up again among 8th and 10th graders. NIDA Notes (NIH Publication No. 97-3478. Rockville, MD: Department of Health and Human Services, 1997. p. 12-3.
- ÖGEL, K. (2001). *İnsan Yaşam ve Bağımlılık Tartışmalar ve Gereçekler*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.

- ÖGEL, K., Çorapçioğlu, A., Tot, Ş., Doğan, O., Sır, A., Bilici, M., Tamar, D., Uğuz, Ş., Yenilmez, Ç. ve Tamar, M .(2003). Türkiye'de ortaöğretim gençliği arasında ecstasy kullanımı. *Bağımlılık Dergisi*, 4(2), 67-71.
- ÖGEL, K., Taner, S., Eke, C.Y. (2006). Onuncu Sınıf Öğrencileri Arasında Tütün, Alkol ve Madde Kullanım Yaygınlığı (İstanbul Örnekleme). *Bağımlılık Dergisi*. Cilt: 7, Sayı: 1, s:18-23.
- SAYIM, A. (2000). *Lise Öğrencilerini Bilgilendirmenin Madde Bağımlılığı Konusundaki Görüşlerine Etkisinin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- SEVİL, H.T. (1988). *Uyuşturucu bağımlılığı tanımlar-sorunlar-çözümler*, SABEV Yayınları No:3, Ankara.
- ŞAHİN, M. (1999). *Lisedeki Öğrencilerin Başarı, Beklenti, Ekonomik Düzey ve Çevrelerine Göre Psikoaktif Maddeleri Kullanım Yönünden Karşılaştırılması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- TANER, S. (2005). *Boğaziçi Üniversitesi öğrencilerinde sigara, alkol ve madde kullanım yaygınlığı*, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- TANSEL, B. (2006). *Üniversite Öğrencilerinin Bağımlılık Yapıcı Madde Kullanan Bireylere Yönelik Tutumlarının İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.
- TEKDEN, V. (2010). *Polis Okulu Öğrencilerinin Madde Bağımlısı Bireylere Yönelik Tutum ve Davranışları (İstanbul İli Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- TOT, Ş., Yazıcı, K., Ertekin Yazıcı, A., Erdem, P., Bal, N., Metin, Ö. ve Çamdeviren, H. (2001). Mersin'de ergenler arasında sigara, alkol ve yasadışı madde kullanım oranlarının yaygınlığı: Ortaokul, Lise ve Üniversite Öğrencilerinin Karşılaştırılması, *Yeni Symposium*, 4 (2), 77-81.
- ULUĞ, B. (1997). *Madde Kullanımı ve İlişkili Bozukluklar, Psikiyatri Temel Kitabı*, Ankara: Hekimler Birliği Yayınları.
- YÖRÜKOĞLU, A. (2011). *Çocuk Ruh Sağlığı*, Özgür Yayınları, İstanbul.
- YÜKSEL, N. Dereboy, Ç. ve Çifter, İ. (1994). Üniversite öğrencileri arasında madde kullanımı, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 5 (4), 23-27.
- ZOR, C. (2005). *Ortaöğretim Öğrenci Ailelerinin Uyuşturucu Madde Kullanımının Zararları İle Korunma Yolları Hakkındaki Görüşleri (Ankara İli Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

OKUL MÜDÜRLERİNİN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ VE DENETİM ODAĞI İNANÇLARI ÖĞRETMENLERİN İŞ DOYUMUNU ETKİLER Mİ?¹

İsa YILDIRIM²
Şükrü ADA³

Atıf/©: Yıldırım, İsa ve Ada, Şükrü (2017). Okul Müdürlerinin Kişilik Özellikleri ve Denetim Odağı İnançları Öğretmenlerin İş Doymu Etkiler Mi?. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss. 1473-1488

Özet: Okul müdürlerinin beş faktör kuramına göre belirlenen kişilik özellikleri ile öğretmenlerin iş doymu arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılmasının amaçlandığı bu çalışma ilişkisel tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada 54 okul müdürüne Sıfatlara Dayalı Kişilik Özellikleri Ölçeği (SDKÖ) ve Rotter İç Dış Kontrol Odağı Ölçeği (RİDKO) uygulanmış, okul müdürleri ile aynı okullarda görev yapan toplamda 516 öğretmene ise İş Doymu Ölçeği (JSS) uygulanmıştır. Veriler SPSS 22 programı kullanılarak korelasyon ve regresyon analizlerine tabi tutulmuştur. Analiz sonucunda elde edilen bulgular okul müdürlerinin bazı kişilik özellikleri ile öğretmenlerin genel iş doymu ve bazı iş doymu boyutları arasında anlamlı ilişkiler olduğunu göstermiştir. Elde edilen bulgulardan okul müdürlerinin sorumluluk, duygusal denge ve deneyime açıklık boyutunda kişilik özelliklerinin öğretmenlerin genel iş doymununun anlamlı birer yordayıcısı olduğu, bu üç değişkenin öğretmenlerin iş doymundaki varyansın yaklaşık olarak % 37'sini açıkladığı anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kontrol Odağı, Okul Yöneticisi, Kişisel Özellikler, Okul Yönetimi

Makale Geliş Tarihi: 30.01.2017/ Makale Kabul Tarihi: 30.10.2017

¹Bu araştırma yayımlanmamış doktora tezinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

²Dr. Milli Eğitim Bakanlığı e-posta: isayildirim@outlook.com

³Doçent Dr. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi e-posta. sukruada@atauni.edu.tr

Do Personality Traits of School Principals and Their Locus of Control Beliefs Affect Teachers' Job Satisfaction? *

Citation/©:Yıldırım, İsa ve Ada, Şükrü (2017).Do Personality Traits Of School Principals And Their Locus Of Control Beliefs Affect Teachers' Job Satisfaction? *, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp1473-1488.

Abstract: *This study, which aims at finding out the relationship between personality traits of school principals that are determined based on the Five Factor Theory and job satisfaction of teachers, was conducted using the relational screening model. In the study, 54 school principals were applied the Personality Test Based on Adjectives and the Rotter Internal/External Locus of Control Scale, while a total of 516 teachers working at the same schools as the principals were applied the Job Satisfaction Scale. The correlation and regression analyses of the data were performed by means of the SPSS 22 package programme. The findings obtained at the end of the analysis indicated that there were significant relationships between certain personality traits of school principals and general job satisfaction and some job satisfaction dimensions of teachers. It was understood from the findings that the principals' personality traits under the dimensions of responsibility, emotional balance and openness to supervision were significant precursors of general job satisfaction and that these three variables accounted for approximately 37% of the variance in teachers' job satisfaction.*

Keywords: *Locus of control, School Principal, Personality Traits, School Administration*

I. GİRİŞ

Benzersiz, nispeten istikrarlı duyuş, düşünüş ve davranış örnekleri olarak ifade edilebilecek "kişilik" terimi latince maske anlamına gelen "persona" kelimesinden türetilmiştir(Hiriyappa, 2009). Bu kavram ile vurgulanmakta olan bireyleri diğerlerinden ayırt edici özellikler, bireylerin kendine özgü ve devamlılık arz eden tavırlarının davranışsal yönüdür(Sarıtaş,1997).Kişilik özellikleri genellikle düşüncelerimizi, duygularımızı ve davranışlarımızı etkilemektedir (Saucier ve Goldberg, 2003).

Allport'a (1937) göre kişilik, insanların bireysel farklılıkları ile çevresi arasında uyum sağlamasına yardımcı olan, psikofiziksel sistemlerin dinamik örgütlenmesi olarak kabul edilirken, Robbins (1986) kişiliği bir bireyin tepkileri ve başkaları ile etkileşim yöntemlerinin toplamı olarak görmektedir. Yapılan tanımlar incelendiğinde kişiliğin, bireyi özel kılan özelliklerin

oluşturduğu sürekliliği olan, kalıcı ve tutarlılık gösteren, insanın düşünce, duygu ve davranışlarını etkileyen bir bütün olduğunu söylemek mümkündür.

Kişiliği oluşturan birçok değişkenin varlığı ve her bir kurama göre bu değişkenlerin sayısı ve öneminin farklılaşması, kişiliğin oluşumuna açık ve anlaşılır bir cevap verilmesini zorlaştırmaktadır. Bununla beraber bu konuda çalışan araştırmacılar kişiliğin oluşumunda bireyin biyofizyolojik yapısı, grup üyeliği, rol davranışları ve içinde bulunduğu sosyal statüsünün etkili olduğunu ifade etmişlerdir(Erdoğan, 2007).

Özkalp ve Kirel (2010)'e göre insanların biyolojik yapılarının ortak olmasına rağmen benzer olaylar karşısındaki tutum ve davranışları aynı değildir. İşte kişileri farklılaştıran bireysel ayrılıklar olarak isimlendirilen bu faktörler genelde kişilik kavramı altında toplanmaktadır. İnsanlar gelişim, bilinç, öğrenme, hatırlama, düşünme, güdülenme, duygu gibi biyolojik ve psikolojik işlemlerde temelde birbirlerine benzerdirler. Fakat diğer yandan her insan kendisini eşsiz kılan yetenek örüntülerine, inançlara, davranışlara, güdülenmelere, duygulara ve kişisel özelliklere sahiptir (Smith ve diğerleri, 2003).Örneğin bir kişi çalışma arkadaşlarının davranışlarını çeşitli durumlarda sürekli olarak dostça, agresif yada inatçı olarak tanımlayabilmekte, bu tür davranışları açıklamak için o kişinin dostça yada agresif bir kişiliğe sahip olduğunu söyleyebilmektedir(Daft,2000). Öğretmenler işlerini yaparken okul müdürleri, müdür yardımcıları, yardımcı personel ve öğrencilerle aynı ortamı paylaşmaktadırlar. Okulların yönetiminde en yetkili ve etkili olması beklenen okul müdürlerinin de kendilerine özgü belirginleşen, tutarlılık gösteren bazı duygu, düşünce ve davranışlara sahip olması beklenen bir durumdur. Her yöneticinin bir kişilik özellikleri kümesine, yani diğerlerinden kendini ayırt edici, nispeten tutarlı ve kalıcı özelliklere sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Denetim odağı inancıda yöneticiler için önem taşıyan farklı bir kişilik özelliği olarak öne çıkmaktadır. Araştırmalardan elde edilen bilgiler ışığında, içsel ve dışsal denetim odağı inancı kavramının bireyler için çoğu durumda işlerlikte olan genelleştirilmiş bir beklenti olduğu görüşü ve bu özelliğin bir kişilik değişkeni olduğu kabul edilmiş, içsel ve dışsal denetimlilerin özelliklerini ortaya çıkarma amacıyla yapılan birçok araştırmayla bu iki grup arasındaki farklılıkların tanımlanmasına çalışılmıştır (Yeşilyaprak, 2004). Sosyal öğrenme kuramı kapsamında tanımlanan denetim odağı kavramı bir kişilik

boyutu olarak ölçülüp değerlendirilebilir bir değişkendir(Küçükkaragöz, 1998).

Denetim odağı inancı, bireylerin elde ettikleri sonuçların, ödüllerin, cezaların ya da başarı ve başarısızlık durumlarının kendileri dışındaki şans, kader ve güçlü insanlar gibi unsurlarca belirlendiğine (dışsal denetim odağı) ya da kendi davranışlarının bir sonucu veya nispeten kalıcı özelliklerine bağlı olduğuna (içsel denetim odağı) inanmalarıyla ilgili genellenmiş beklentilerini ifade etmektedir (Solmuş,2004). Rotter (1966)'a göre bir pekiştirecin, bireyin sergilemiş olduğu bazı davranışları takiben ortaya çıkıp fakat birey tarafından tamamen kendi davranışlarından bağımsız olarak oluştuğu algılandığı zaman, genellikle şans, kader, tesadüf, diğer güçlerin kontrolü altında olarak ya da onu çevreleyen büyük karmaşık güçlerden dolayı kestirilemeyeceğine inanılır ve bu inanç dışsal denetim odağı inancı olarak adlandırılır.

Kişi olayın kendi davranışı ya da nispeten kalıcı kendi özelliklerine bağlı olarak ortaya çıktığını algıladığında ise bu inanç içsel denetim odağı inancı olarak adlandırılır. Başarıyı ve başarısızlığı kendi aksiyon ve reaksiyonlarının bir sonucu olarak algılayanlar içsel denetimli, başarıyı ve başarısızlığı kendilerinden daha güçlü insanların etkisi ya da kader, tesadüf, şans gibi dışsal faktörlerle ilişkilendirenler ise dışsal bir denetim odağına sahiptirler (Klein ve Warnet, 2000).

Okul müdürlerinin içsel ya da dışsal denetimli olmaları, onların iş yerlerindeki bir takım sonuçlardan kendini ya da başkalarını sorumlu tutmasına yol açabilecektir. Bir yöneticinin içsel bir denetim odağına sahip olmasının bireysel ve örgütsel faydalarına değinen bir çok araştırma bulunmaktadır(Özdemir, 2006;Place, 1979;Johnson ve diğ.,1984; Hiers ve Heckel 1977;Anderson ve Schneier ,1978;Miller, Vries ve Toulouse ,1982; Howel ve Avolio,1993, McCullough ve diğ.,1994).

Yöneticilerin birçok insanının davranışlarına yön vermekte oldukları dikkate alındığında, yönetici kişilik özelliklerinin örgüt açısından ne kadar önemli olduğu ortaya çıkacaktır. Özellikle örgütün tüm birimleri arasında koordinasyonunu sağlama, bu birimleri örgüt hedeflerine doğru yönlendirme ve örgütünün çevreleriyle olan ilişkilerini geliştirme gibi görev ve sorumlulukları olan üst yöneticilerin kişilik özellikleri ve davranış biçimleri örgüt açısından daha da önem taşımaktadır (Baransel, Parksoy ve Erkmen, 1995).

Okul müdürlerinin sadece formal yetkiyle çalışanlarını beklenen düzeyde motive etmeleri zordur. Okul gibi formal örgütlerin liderleri, içinde buldukları gruptan herhangi bir otorite almadan, örgütleyicinin kendilerine vermiş olduğu gücü kullandıkları için, bu tür kurumlarda yönetici kişilik özelliklerinin etkileri daha fazla artmaktadır. Yöneticinin öğretmenler ve yardımcı personel tarafından benimsenmesi, kişiliğine bağlı olarak çalışanlarla formal yetkileri kullanma ihtiyacı duymadan ilişkiler kurmasına, örgüt içi ilişkileri yetkeci kalıpların dışına çıkarıp sosyal ilişkilere dönüştürmesine bağlı görülmektedir (Erdoğan, 1983; Sarıtaş, 1997). Hogan'a göre (2004) yöneticilerinin bir takım oluşturmamasının sebeplerinden birçoğu, kişiliğindeki temel eksikliklerden kaynaklanmaktadır. Bu bilgilere dayalı olarak okul müdürlerinin kişilik özellikleri ve denetim odağı inancının öğretmenlerin işine ilişkin duygularına vurgu yapan iş doyumunu ve boyutları ile ilişkili olabileceği düşünülmektedir.

Uzun yıllar insanların işlerine ilişkin duyumsamalarını ölçmeye çalışan araştırmacılar, örgüt üyelerinin doyumunu konusunda yüzlerce araştırma yapmışlardır (Aydın, 2005). Alan yazında iş tatmini ve iş doyumunu olarak ifadesini bulan, kişinin işine ilişkin duygularına vurgu yapan bu kavram, birçok yazar tarafından aynı anlama gelebilecek farklı ifadelerle tanımlanmıştır. En yaygın tanımlardan biri olarak Locke (1976) iş doyumunu, kişinin iş ya da iş yaşantılarını değerlendirmesi sonucu ulaştığı memnun edici ya da olumlu duygusal durum olarak tanımlamıştır. Literatürde farklı sonuçlarında bulunmasına rağmen birçok araştırma da liderlik davranışları, verimlilik, devamsızlık, iş gören devri, örgütsel bağlılık, yönetici duygusal zekâsı ile çalışanların iş doyumunu değişkeni arasında ilişkiler bulunmuştur (Çekmecelioglu, 2006; Tengilimoğlu ve Yiğit, 2005; Karataş ve Güleş, 2010; Kappagoda, 2011). Bu tür çalışmalara rağmen okul müdürlerinin kişilik özellikleri ve denetim odağı inancı ile öğretmenlere ilişkin diğer örgütsel değişkenler arasındaki ilişkilere yönelik çalışmalara pek az rastlanmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmada okul müdürlerinin kişilik özellikleri ve denetim odağı inançları ile öğretmenlerin iş doyumunu ve boyutları arasındaki olası ilişkiler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

A-Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı okul müdürlerinin beş faktör kişilik özellikleri kuramına göre belirlenen kişilik özellikleri ve denetim odağı inançları ile

öğretmenlerin genel iş doyumu ve boyutları arasındaki olası ilişkilerin ortaya çıkarılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır;

1-Okul müdürlerinin kişilik özellikleri ile öğretmenlerin iş doyumu ve boyutları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

2-Okul müdürlerinin denetim odakları ile öğretmenlerin iş doyumu ve boyutları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

3-Okul müdürlerinin kişilik özellikleri öğretmenlerin iş doyumunu anlamlı olarak yordamakta mıdır?

4-Okul müdürlerinin denetim odakları öğretmenlerin iş doyumunu anlamlı olarak yordamakta mıdır?

I. YÖNTEM

Araştırma ilişkisel tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu gibi betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırma konusu birey, olay ya da nesne kendi koşullarında, müdahale edilmeden tanımlanmaya çalışılır. Onları, herhangi bir biçimde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez (Karasar, 2005). Nicel yöntemin kullanıldığı bu çalışmada okul müdürlerinin kişilik özellikleri ve denetim odağı inancı ile öğretmenlerin iş doyumları arasında bir ilişkinin olup olmadığı varsa nasıl bir ilişkinin olduğu ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

A-Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Erzurum il merkezinde görev yapmakta olan tabakalı örneklem yöntemiyle seçilen ilkokul, genel ortaokul ve ortaöğretim kurumlarında görev yapan öğretmen ve okul müdürleri oluşturmaktadır. Çalışma grubundaki 54 okul müdürünün 45'i (%83.3) lisans, 9'u (% 16.7) lisansüstü eğitime sahiptir, 28'i (% 51.9) ilkokul, 13'ü (% 24.1) ortaokul, 13'ü (% 24.1) lisede görev yapmaktadır. Okul müdürlerinin 11'i (% 20.4) 35-43 yaş aralığında, 19'u (%35.2) 44-50 yaş aralığında, 13'ü (% 24.1) 51-57 yaş aralığında, 11'i (% 20.4) 58-64 yaş aralığındadır. Yine okul müdürlerinin 9'u (% 16.7) 1-10 yıl, 13'ü (%24.1) 11-19 yıl, 15'i (%27.8) 20-28 yıl, 17'si (%31.5) 29-37 yıl aralığında yönetici olarak çalışma süresine sahiptir.

Çalışma grubunda yer alan öğretmenlerin 233'ü (%45.2) ilkokul, 147'si (% 28.5) ortaokul, 136'sı (% 26.4) genel ortaöğretim kurumlarında görev yapmaktadır. Öğretmenlerin 257'si (% 49.8) erkek, 259'u (% 50.2) kadın,

218'i (% 42.2) sınıf öğretmeni, 298'i (% 57.8) branş öğretmeni olarak buldukları okulda görev yapmaktadır. Öğretmenlerin 439'u (% 85.1) lisans, 77'si (%14.9) yüksek lisans mezunu, 123'ü (% 23.8) 20-29 yaş aralığında, 248'i (%48'1) 30-39yaş aralığında, 108'i (%20.9) 40-49 yaş aralığında, 37'si (% 7.2) 50-60 yaş aralığında bulunmaktadır.

B-Veri Toplama Araçları Ve Verilerin Toplanması

1-İş doyumunu ölçeği (job satisfaction survey-jss)

Bu araştırmada kullanılan iş doyumunu ölçeği (Job Satisfaction Survey) Spector(1985) tarafından geliştirilmiştir. Çalışanların iş açısından ve iş hakkında tutumlarını değerlendiren bu ölçek, 36 madde ve her biri 4 madde ile değerlendirilen 9 boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin toplam puanı bütün maddelerin puanlarının toplanmasıyla elde edilmektedir. Ölçekte yer alan boyutlar ise Ödeme, Yükselme Olanakları, Denetim, Yan Haklar, Koşullu Ödüller, Çalışma Koşulları, İş Arkadaşları, İşin Doğası ve İletişim olarak adlandırılmıştır. Yelboğa (2009) tarafından Türkçeye uyarlanan ölçek orijinali ile uyumlu 9 faktörden oluşmaktadır. Boyutlara göre ortak varyansın açıklanmasında en yüksek oranı ödeme % 28.62, en düşük oranı ise % 2.89 ile iletişim paylaşmaktadır. Ölçekte açıklanan toplam varyans % 63.75'tir. DFA (Doğrulamalı Faktör Analizi) sonucunda modelin RMSEA .043, RMR .014, SRMR.048,GFI .91,CFI .97,NFI .97,IFI .93 ve RFI .92 olmak üzere oldukça iyi uyum indeksleri aldığı görülmüştür. Yine Yelboğa'nın (2009) bulgularına göre Ölçeğin boyutlarına göre iç tutarlık katsayıları .63 ile .88 arasında sınırlanmış ve anlaşılabilir. Ölçeğin tamamının içtutarlık katsayısı .78, bu çalışmanın verileri ile hesaplanan iç tutarlık katsayısı ise .84 olarak bulunmuştur. Ölçeğin test tekrar test yöntemine göre bulunan güvenilirlik katsayıları boyutlara göre .70 ile .87 arasında dağılım göstermektedir. Ölçeğin tamamının test tekrar test güvenilirlik katsayısı ise .83'tür.

2-Rotter iç dış kontrol odağı ölçeği

Rotter'un(1966) geliştirdiği, Dağ (1991) tarafından Türkçeye uyarlanan, 29 maddeden oluşan Rotter İç Dış Denetim Odağı Ölçeği (RİDKOÖ), kişilerin genellenmiş kontrol beklentilerinin, içsellik-dışsallık boyutu üzerindeki durumunu saptamayı amaçlamaktadır. Ölçekteki 6 madde okuyucuların ölçeğin amacını fark etmemesi için yazılmış dolgu maddeleridir. Geriye kalan 23 maddenin dışsallığı temsil eden seçenekleri 1'er puanla değerlendirilmektedir. Ölçek puan aralığı 0 ile 23 puan arasında olup, azalan

puanlar içsel denetim, yükselen puanlar ise dışsal denetim odağı inancının arttığını göstermektedir. Dağ (1991) tarafından ölçeğe uygulanan temel bileşenler analizi sonucunda Toplam varyansın %47.7'sini açıklayan öz değeri 1'i aşan 7 faktörlü bir yapı elde edilmiştir. RİDKOÖ'nin test tekrar test güvenilirlik katsayısı .83, KR-20 tekniğiyle hesaplanan güvenilirlik katsayısı .68, Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı ise .70 olarak bulunmuştur.

3-Sıfatlara dayalı kişilik testi (SDKT)

Bacanlı, İlhan ve Arslan (2009) tarafından geliştirilen ölçek dışadönüklük, duygusal denge, uyumluluk, sorumluluk ve deneyime açıklık olmak üzere beş faktörden oluşmaktadır. Boyutlardan Dışadönüklük ölçeğe ait varyansın % 23.20'sini; Uyumluluk % 10.45'ini; Sorumluluk % 9,15'ini; Duygusal Denge% 5.26'sını; Deneyime Açıklık% 4.56'sını açıklamaktadır. Beş faktör birlikte SDKT'ye ait varyansın% 52.63'ünü açıklamaktadır. Faktörlerine göre ölçeğin iç tutarlık katsayılarının .73 ile .89 aralığında yer aldığı, en düşük iç tutarlık katsayısının Duygusal Denge boyutuna, en yüksek iç tutarlık katsayısının ise Dışadönüklük boyutuna ait olduğu görülmüştür. SDKT'nin test tekrar test güvenilirlik katsayısı açısından en yüksek ilişki Uyumluluk ($r=.86$, $p<.01$), en düşük ilişkinin ise Deneyime Açıklık(.68, $p<.01$) boyutuna ait olduğu belirlenmiştir. Bu araştırmanın verilerine göre yapılan analizlerde en düşük iç tutarlık katsayısına .64 ile Duygusal Denge sahipken en yüksek iç tutarlık katsayısı ise .88 ile Sorumluluk boyutuna aittir.

II. BULGULAR

A-Okul Müdürlerinin Kişilik Özellikleri Ve Denetim Odağı İnançları İle Öğretmenlerin İş Doyumları Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulgular

Okul müdürlerinin kişilik özellikleri ve denetim odağı ile öğretmenlerin iş doyumları arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmak amacıyla uygulanan Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi sonucunda elde edilen bulgular Tablo1.' de sunulmuştur.

Tablo. 1: Okul Müdürlerinin Kişilik Özellikleri ve Denetim Odağı İnançları ile Öğretmenlerin İş Doyumu Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulgular

		Kişilik Özellikleri					
		1-Dışadönüklük	2-Yumuşak Başlılık	3-Sorumluluk	4-Duygusal Denge	5-Deneyime Açıklık	6-Denetim Odağı
İş Doyumu	1 İş Doy.(Topl.)	.223	.156	.013	.432*	.390*	-.212
	2 Ödeme	.106	.009	.174	.321*	.109	-.062
	3 Yükselme	.134	-.014	.174	.215	.165	-.015
	4 Denetim	.057	.319*	.151	.305*	.241	-.184
	5 Yan Haklar	.082	.018	.104	.318*	.102	-.127
	6 Koşullu Ödüller	.219	.078	.084	.262	.321*	.288*
	7 İş Prosedürü	.184	-.051	.033	.015	.235	.092
	8 İş Arkadaşları	.054	.047	.113	.136	.188	-.202
	9 İşin Doğası	.162	.061	.163	.200	.301*	-.056
	10 İletişim	.154	.171	.247	.222	.299*	-.134

** P<0.01 önem düzeyinde anlamlıdır.

* p<0.05 önem düzeyinde anlamlıdır.

Okul yöneticilerinin kişilik özellikleri, öğretmenlerin iş doyumunu, okul etkililiği ve okul müdürü denetim odağı arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmak amacıyla uygulanan Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi sonucunda; yumuşak başlılık ile denetim arasında ($r=.319$, $p<.05$), duygusal denge ile iş doyumunu genel puanı ($r=.432$, $p<.01$), ödeme ($r=.321$, $p<.05$), denetim ($r=.305$, $p<.05$), yan haklar ($r=.318$, $p<.05$) arasında, deneyime açıklık ile iş doyumunu genel puanı ($r=.390$, $p<.01$), koşullu ödüller ($r=.321$, $p<.05$), işin doğası ($r=.301$, $p<.05$) ve iletişim ($r=.299$, $p<.05$) arasında aynı yönde, orta düzeye yakın ilişkiler bulunmuştur. İş doyumunu alt boyutlarından koşullu ödüller ile okul müdürlerinin denetim odağı arasında orta düzeye yakın ($r=-.288$), $p<.05$ önem düzeyinde olmak üzere, ters yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu bulgu, okul müdürlerinin dışsal denetim odaklılığı arttıkça, koşullu ödüller boyutunda öğretmenlerin iş doyumunun azaldığını göstermektedir.

B-Okul Müdürlerinin Kişilik Özelliklerinin Öğretmenlerin İş Doyumunu Yordamasına İlişkin Bulgular

Okul müdürlerinin kişilik özelliklerinin öğretmenlerin iş doyumunu anlamlı bir şekilde yordayıp yordamadığını ortaya çıkarmak amacıyla çoklu regresyon analizi yapılmış bulgular Tablo 2.'de sunulmuştur.

Tablo.2: Okul Müdürlerinin Kişilik Özelliklerinin Öğretmenlerin İş Doyumunu Yordamasına İlişkin Bulgular

İş Doyumu	B	SHB	β	t	p
Sabit	112,111	7,641		14,672	.000
Sorumluluk	-.719	.220	-.516	-3.262	.002**
Duyg. Denge	.453	.179	.319	2.533	.0141*
Deney.Açıklık	.770	.213	.608	3.616	.000**
	R=0.607	R²=0.37	F(6. 47)=9.722	P=.000	

** $p<.01$ önem düzeyinde anlamlıdır * $P<.05$ önem düzeyinde anlamlıdır

Tablo 2. incelendiğinde Sorumluluk, Duygusal Denge ve Deneyime Açıklık boyutlarında okul müdürlerinin kişilik özelliklerinin birlikte öğretmenlerin iş

doyumunu puanları ile orta düzeyde anlamlı bir ilişki verdiği görülmektedir, $R=0.607$, $R^2=0.37$, $p<0.00$. Belirtilen bu üç değişken birlikte öğretmenlerin iş doyumundaki toplam varyansın yaklaşık olarak % 37'sini açıklamaktadır.

Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre, yordayıcı değişkenlerin iş doyumunu üzerindeki görece önem sırası; deneyime açıklık, sorumluluk, duygusal denge boyutlarıdır. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçları incelendiğinde ise yordayıcı bu üç değişkenin öğretmenlerin genel iş doyumunu üzerinde anlamlı birer yordayıcı olduğu görülmektedir.

C-Okul Müdürlerinin Denetim Odağı İnançlarının Öğretmenlerin Koşullu Ödüller Boyutunda İş Doyumunu Yordayıp Yordamadığına İlişkin Bulgular

Okul müdürlerinin denetim odağı inançları öğretmenlerin iş doyumunu algılarından sadece koşullu ödüller boyutuyla ilişkili bulunmuştur.

Okul müdürlerinin denetim odağı puanlarının koşullu ödüller boyutunda öğretmenlerin iş doyumunu yordayıp yordamadığını belirlemek üzere yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonucunda elde edilen bulgular Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo. 3: Okul Müdürlerinin Denetim Odağı Puanlarının Koşullu Ödüller Boyutunda Öğretmenlerin İş Doyumunu Yordamasına İlişkin Bulgular

Koşullu Ödüller	B	SHB	β	t	p
Sabit	14.410	.479		30.070	.000
Denetim Odağı	-1.28	.059	-.288	-2.171	.035
R=0.288		R²=0.083		F(1. 52)=	
				P<.035	

Tablo 3. incelendiğinde okul müdürlerinin denetim odağı inançlarının koşullu ödüller boyutunda öğretmenlerin iş doyumunun anlamlı bir yordayıcısı olduğu görülmektedir. $R=0.288$, $R^2=0.083$, $F(1. 52)=7.148$, $P<.01$. Koşullu ödüller boyutunda iş doyumuna ilişkin toplam varyansın % 8.3 'ü okul müdürlerinin denetim odağı ile açıklanabilir.

Denetim odağı puanları içsellik yönünde daha güçlü olan okul müdürlerinin, okulda istenen sonuçlara ulaşmak amacıyla öğretmenlerin davranış ve uygulamalarını takip edip, olumlu bir takım uygulamaları ödüllendirdikleri, buna karşın denetim odağı puanları dışsallık yönünde güçlü olan okul

müdürleri ise öğretmenlerin uygulama ve davranışlarına daha duyarsız davrandıkları, çünkü ortaya çıkacak sonuçlarda kendi davranışlarının etkisinin olmadığına daha çok inandıkları düşünülmektedir.

III. TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmanın amacı doğrultusunda elde edilen bulgulardan, okul müdürlerinin kişilik özellikleri ile öğretmenlerin iş doyumları arasında bir takım ilişkilerin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Okul müdürlerinin yumuşak başlılık kişilik özelliği arttıkça denetim boyutunda öğretmenlerin iş doyumunda yükselmektedir. Öğretmenlerin işlerinden hoşlanmalarında, okul müdürlerinin uyumlu olması önemli bir etkidir. Geçimli, kişiler arası ilişkilerde yumuşak başlı okul müdürlerinin görev yaptığı okulları, öğretmenler iş ve unsurları açısından daha doyum verici bulmaktadırlar.

Öte yandan okul müdürlerin deneyime açıklık ve duygusal denge boyutunda kişilik özellikleri belirgileştikçe öğretmenlerin genel iş doyumlarında da artış olmaktadır. Hayal gücü ve ilgileri geniş, yeni fikirleri dinlemeye istekli, farklılığı alışılmışa tercih eden okul müdürleri ile çalışan öğretmenlerin iş doyumunun olumlu etkilendiğini söylemek mümkündür.

Araştırma bulgularından yola çıkılarak ifade edilebilecek diğer bir sonuç ise okul müdürlerinin duygusal denge boyutunda kişilik özellikleri belirginleştikçe öğretmenlerin ödeme, denetim ve yan haklar boyutunda daha çok doyum sağladıklarıdır. Bu ise rahat, sakin, kişiler arası ilişkilerde güvenli, huzurlu, tutarlı, kendine güvenli, esnek yani duygusal açıdan dengeli okul müdürlerinin, öğretmenlerin işin kendilerine sağladığı haklar, ücret ve denetim açısından daha olumlu hissetmelerini sağlaması ile açıklanabilir.

Okul müdürlerinin deneyime açıklık boyutunda kişilik özellikleri ile öğretmenlerin işin doğası, iletişim ve koşullu ödüller boyutunda iş doyumları arasında aynı yönde ilişkiler olduğu anlaşılmıştır. Deneyime açıklık kişilik boyutu açısından güçlü olan okul müdürlerinin görev yaptığı okullarda öğretmenlerin işin kendisi hakkında daha olumlu hissettikleri, öğretmenlerin çalışmalarına karşı daha duyarlı oldukları, ödüllendirme ve diğer pekiştiricileri daha çok kullandıkları sonucu çıkarılabilir. Bu okul müdürleri okullarındaki iletişimi de olumlu etkilemektedirler.

Literatürde aynı konuda yapılmış araştırmalara rastlanmasada mizaç, karakter özellikleri ve kullandıkları güç kaynakları, liderlik stilleri gibi

yöneticilere ilişkin birçok değişken ile iş doyumunu, örgütsel bağlılık gibi çalışanlara ait değişkenler arasında bir takım ilişkilerin varlığına rastlanmaktadır(Yılmaz ve Altinkurt, 2012; Üngören, 2011; Karadağ ve diğerleri; 2009, Marie, 2011; Colbert, Barrick, Bradley; 2013). Sarıtaş (1997)'a göre örgütlerde istenen ilişkilerin kurulabilmesi ve sürdürülebilmesi için yöneticilerin bazı olumlu kişilik özelliklerine sahip olması gerekmektedir. Aydın ve Tükel (2016) okul müdürlerinin kişilik özellikleri ile örgütsel sessizlik arasında anlamlı bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Ender rastlanan bazı araştırmalarda ise benzer değişkenler arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır(Carpenter ; 2004).

Araştırma bulgularından okul müdürlerinin kişilik özelliklerinden sorumluluk, duygusal denge ve dışadönüklük boyutlarının öğretmenlerin genel iş doyumunu anlamlı bir şekilde yordadığı anlaşılmaktadır. Bu bulgu benzer konularda yapılan Yılmaz ve Ceylan (2011), Karadağ ve diğ. (2009), Yılmaz ve Altinkurt (2012), Üngören (2011), Nowotniak (2005) araştırma bulguları ile paralellik göstermektedir. Bu çalışmaların sonuçlarının büyük oranda araştırma bulguları ile örtüştüğünü söylemek mümkündür. Bu sonuçlar, okul yöneticilerine ilişkin birçok değişkenin öğretmenlerin iş doyumunu ile ilişkisi olduğunu göstermektedir. Okul yöneticilerin duygusal denge ve deneyime açıklık kişilik özelliklerinin öğretmenlerin iş doyumunu etkilediğini söylemek mümkündür. Korelasyonel ilişkilerde ilişkiler iki yönlü olsa da, kişilik özelliklerinin zamana göre kararlılığı ve tutarlılığının olduğu, kısa sürede değişmediği düşünüldüğünde, daha değişken bir yapıya sahip olan öğretmenlerin iş doyumunun okul müdürlerinin kişilik özelliklerinden etkilenmesi olası bir çıkarımdır.

Deneyime açık okul müdürlerinin öğretmenlerden gelen yeni fikirlere açık olması, onları dinlemesi, yeni ilişkilere ve farklı uygulamalara ön yargılı yaklaşmaması, yenilikçi olması öğretmenlerin işlerinden hoşlanma derecelerini artıran en önemli etken olarak ön plana çıkmaktadır. Okulun işleyişinde gördüğü bir eksikliği gidermek ya da öğrenci başarısına katkıda bulunma amacıyla, öğretmenin okul yönetimine sunduğu önerilere oldukça ihtiyatlı yaklaşan ve bunları hiç düşünüp, tartışmadan çoğunlukla reddeden okul müdürleri öğretmenlerin iş doyumlarının düşmesine sebep olabilecektir.

İşlerine düşkün, görevlerini aksatmayan, sorumlu okul müdürleri okul personeline moral ve teşvik kaynağı olabilecektir. Bunun yanı sıra

sorumluluk boyutunda zayıf kişilik özelliklerine sahip okul müdürlerinin ilgisizliği nedeniyle, okulda ve sınıfta görevini yapmaya çalışırken birçok engelle karşılaşan öğretmenlerin iş doyumunun düşmesine neden olması beklenen bir sonuç olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- ALLPORT, G. W. (1937). *Personality. A psychological interpretation*. Newyork: Holt, Rinehart And Winston, P.48.
- ANDERSON, C. R.,Schneirer, C. E. (1978). Locus of control, leader behavior and leader performance among mamgement students. *Acamdemy of Management Journal*, 21, 690-98.
- AYDIN, M. (2005). *Eğitim yönetimi*. Ankara: Hatipoğlu Yayınları.
- AYDIN, B., Tükel, H. (2016). Okul müdürlerinin kişilik özellikleri ve örgütsel sessizlik ilişkisi. *Pegem Atf İndeksi*, 721-738.
- BACANLI, H., İlhan, T. ve Arslan, S. (2009). Beş faktör kuramına dayalı bir kişilik ölçeğinin geliştirilmesi: sıfatlara dayalı kişilik testi (SDKT). *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 261-279.
- BARANSEL. A., Paksoy, M., Erkmen T.(1995). Tepe yöneticilerinin kişilik özellikleri ve davranış biçimlerine ilişkin bir araştırma. *İ.Ü. İşletme Fakültesi Dergisi*,24(1).
- CARPENTER, J. L. (2004). *A correlational study of perceived principals' leadership style and teacher job satisfaction*. (Doctor Of Education, University of Georgia), Athens(erişim adresi:https://getd.libs.uga.edu/pdfs/carpenter_jennifer_l_200408_edd.pdf),(erişim tarihi: 17.04.2014).
- COLBERT, A. E.,Barrick M. R., Bradley, B. H. (2013). Personality and leadership composition in top management teams: implications for organizational effectiveness. *Personel Psychology*, 1-37.
- ÇEKMECELİOĞLU, H. G. (2006). İş tatmini ve örgütsel bağlılık tutumlarının işten ayrılma niyeti ve verimlilik üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi. *İş ve Güç Dergisi*, 8(2), 153- 168.
- DAFT, R. L. (2000). *Management. (Fifth Edition)*. Orlando: TheDrydenPress.
- DAĞ, İ. (1991). Rotter'in iç- dış kontrol odağı ölçeğinin üniversite öğrencileri için güvenilirliği ve geçerliği. *Psikoloji Dergisi*.7 (26),10-17.
- ERDOĞAN, İ. (1983). *İşletmelerde davranış*. İstanbul: Evrim Ofset Matbaacılık.
- ERDOĞAN, İ. (2007). *İşletmelerde davranış (7.Baskı)*. İstanbul: Expres Grafik Baskı.
- HİERS, J. M.,andHeckel, R. V. (1977). Seatingchoice, leadershipandlocus of control. *Journal of SocialPsychology*, 103 (2), 313-314.(erişim adresi: <http://dx.doi.org/10.1080/00224545.1977.9713334>), (erişim tarihi 18 Ekim 2014)
- HİRİYAPPA, B. (2009). *Organizational behavior*. New Delhi: New Age İnternational (P) Limited Publishers.
- HOGAN, R. (2004). Personality psychology for researchers. İn B. Schneider& D.B. Smith(Eds.), *Personality and organizations*. (pp. 3-23). Mahwah, NJ. : Erlbaum.
- HOWELL, J. M., and Avolio, B. J. (1993). Transformational leadership, transactional leadership, locus of control, and support for innovation: Key predictors of consolidated business-unit performance. *Journal of AppliedPsychology*, 78, 891-902.
- JOHNSON, A. L., Luthans, F. And Hennessey, H. W. (1984). The role of locus of control in leader influence behavior. *Personnel Psychology*, 37(1), 61-75.
- KAPPAGODA, S. (2011). *Managers' emotional intelligence and its impact on nonmanagerial employees' job satisfaction in the banking sector in*

- srilanka*. Proceedings of international conference on MTIM, October, University of Rajarata.
- KARADAĞ, E., Başaran, A., Korkmaz, T. (2009). İlköğretim okulu öğretmenlerinin algıladıkları liderlik biçimleri ile iş doyumları arasındaki ilişki, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), 32-45.
- KARASAR, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi: kavramlar, ilkelere, teknikler*. (15. bs.)Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- KARATAŞ, S., Güleş, H. (2010). İlköğretim okulu öğretmenlerinin iş tatmini ile örgütsel bağlılığı arasındaki ilişki, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 74-89.
- KLEİN, J., Warnet, M. W. (2000). Predictive validity of the locus of control test in selection of school administrators, *Journal of Educational Administration*, 38, 7-25.
- KÜÇÜKKARAGÖZ, H. (1998). *İlkokul öğretmenlerinde kontrol odağı ve öğrencilerinin kontrol odağının oluşumuna etkileri*. Yayınlanmamış doktora tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- LOCKE, E. A. (1976). The nature and causes of job satisfaction. In M.D. Dunnette (Eds.), *Handbook of industrial and organizational psychology*(1297-1343).Chicago, Rand McNally.
- LUTHANS F. (2011).*Organizational Behavior An Evide-Based Approach* (Twelfth Edition). Newyork: McGraw-Hill/Irvin.
- MARİE, E. (2011) Principals' servant leadership and teachers' job satisfaction.(Dissertation, University Of La Verne, 2011). (erişim adresi:<http://gradworks.umi.com/34/92/3492651.html>), (erişim tarihi:02 Şubat 2015).
- MCCULLOUGH, P. M.,Ashbridge, D., Pegg, R. (1994). Theeffect of self-esteem, familystructure, locus of control, and career goals on adolescent leadership behavior. *Adolescence*. 29(115), 605-611.
- MİLLER D.,Vries K. M. And Toulouse J. M. (1982). Top executivelocus of control and its relationship tostategy-making, structure and environment. *Academy of Management Journal*. 25, 237-253.
- NOWOTNIAK, P. (2005). *Relationship between supervisor locus of control and employee satisfaction in a residential carefacility*. (Thedegree of Doctor of Education in theDepartment of EducationalResearch, Technology, andLeadership in theCollege of Education at theUniversity of Central Florida Orlando,2005).Florida. (erişim adresi: [http://etd.fcla.edu/CF/CFE0000558/Nowotniak Patricia_200508_EdD.pdf](http://etd.fcla.edu/CF/CFE0000558/Nowotniak_Patricia_200508_EdD.pdf)), (erişim tarihi: 26 Kasım 2014)
- ÖZDEMİR, A., (2006). Eğitim yöneticisi adaylarında denetim odağının bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*.10 (1-2), 9-23.
- ÖZKALP, E.,Kirel, Ç. (2010). *Örgütsel davranış*. Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.
- PLACE, H. (1979). A biographical profile of women in management, *Journal of Occupational Psychology*, 52(4), 64-76.
- ROBBİNS, S. P. (1986). *Organizationan behavior*. (3. Edition). New Jersey: Prentice-Hall Englewood Cliffs.
- ROTTER, J. B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs*, 80, 1-28.
- SARITAŞ, M. (1997). Yönetimde kişilik faktörü. *Eğitim yönetimi*, 4, 527-548.
- SAUCİER, G.,Goldberg, L. R. (2003). The structure of personality attributes. In BarrickMR, Ryan AM (Eds.), *Personality and work: Reconsidering the role of personality in organizations*(1-29). San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- SMİTH E. E.,Hoeksema S. N., Fredrickson B., Loftus G.R. (2003). *Psikolojiye giriş* (14.baskı) .(Çeviren: Öncül, Ö., Ferhatoğlu, D.). Sözkesen Matbaacılık (Kitabın orijinali 2009' da yayınlandı).

- SOLMUŞ, T. (2004). İş yaşamı, denetim odağı ve beş faktör kişilik modeli. *Türk Psikoloji Bülteni*, 10(34), 196-205.
- SPECTOR, P.E. (1985). Measurement of human service staffsatisfaction: Development of the job satisfaction survey. *American Journal of Community Psychology*, 13(6), 693-713.
- TENGİLİMOĞLU, D., Yiğit, A. (2005). Hastanelerde liderlik davranışlarının personel iş doyumuna etkisini belirlemeye yönelik bir alan çalışması. *Journal Of Hacettepe Health Administration*, 8(3), 370-375.
- ÜNGÜREN, E. (2011). *Psikobiyolojik kişilik kuramı ekseninde yöneticilerin kişilik özellikleri, karar verme stilleri ve örgütsel sonuçlara yansımaları*. Yayımlanmamış doktora tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- YELBOĞA, A. (2006). Kişilik özellikleri ve iş performansı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*. 8(2),196-211.
- YEŞİLYAPRAK, B. (2004) Denetim odağı. Yıldız KUZGUN, Deniz DERYAKULU (Edt.). *Eğitimde bireysel farklılıklar*. İçinde (s.43-56). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- YILMAZ, A., Ceylan, Ç. B. (2011). İlköğretim okul yöneticilerinin liderlik davranış düzeyleri ile öğretmenlerin iş doyumunu ilişkisi. *Kuram ve Uygulamada EğitimYönetimi [Educational Administration: TheoryandPractice]*, 17(2), 277-394.
- YILMAZ, K., Altınkurt, Y. (2012). Okul yöneticilerinin kullandıkları güç kaynakları ile öğretmenlerin iş doyumunu arasındaki ilişki. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(2), 385-402.

YÖNELİM METAFORLU DEYİMLERİN SINIFLANDIRILMASI

Muhammed Emin YILDIZLI¹

Atıf/©: Yıldızlı, Muhammed Emin (2017). Yönelim Metaforlu Deyimlerin Sınıflandırılması. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.1489-1498

Özet: İnsanın dünyadaki fiziksel konumuna göre şekillendiği düşünülen yönelim metaforları, Türkiye Türkçesindeki deyimler incelendiğinde genel yönelim metaforları tasniflerinden farklı bir özellik göstermektedir. Bu özellik söylem ve anlamın iki yönlü olarak ortaya çıktığı ifadelerde kendisini göstermiştir. Çalışmada Türkçe deyimlerdeki yönelim metaforlarının bu yeni tespit ışığında örnekleriyle beraber sınıflandırılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Metafor, Yönelim Metaforları, Deyim, Deyimlerde Yönelim Metaforları, Metafor Sınıflandırması

Classification of Orientation Metaphorical in Idioms

Citation/©: Yıldızlı, Muhammed Emin (2017). Classification of Orientation Metaphorical in Idioms, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp.1489-1498

Abstract: The orientation metaphors, which are thought to be shaped according to the physical position of human in the world, show a different characteristic from the general orientation metaphors classification when the Turkey Turkish terms are examined. This feature is the expression of discourse and meaning that emerged in two directions. In this study, it is aimed to classify the metaphors of orientations in Turkish idioms with this new determination.

Keywords: Metaphors, Orientational Metaphors, Idiom, Metaphors of Orientation in Idioms, Metaphor Classification

I. GİRİŞ

Türkçenin şimdilik en eski yazılı metinleri arasında olan Kültigin abidesinin doğu yüzünün 1. satırı “Üstte mavi gök, altta yağız yer kılındıkta, ikisi arasında insanoğlu yaratılmış” (Ergin, 2002: 9) şeklinde başlarken, yağız yer ve kutsal gök arasındaki insan, doğduğu andan ölümüne kadar her zaman göğe doğru bir yönelim içerisinde olmuştur. Çünkü tüm kutsallık, bilgi, erdem, mutluluk, günlük yaşantısını idame ettirmek için gerekli su vb. neredeyse insan hayatının içerisindeki her şey bu inanç ve kültür sistemiyle şekillenmiştir.²

Birbirlerinin tamamlayıcısı ve var oluş sebebi olan kültür ve dil kendi sistemlerini bir bütün halinde bir sonraki nesillere ve yüzyıllar ötesine taşıyabilme adına çeşitli anlatım yolları geliştirmişlerdir. Bu anlatım yolları; şiirler, destanlar, halk hikâyeleri, masallar, atasözleri, deyimler vb. şekillerde ortaya çıkarken, anlatım yollarını daha sanatlı, daha akılda kalıcı, daha etkileyici kılmak için sistematik ifadeler geliştirmişlerdir. Bu ifade yolları ise tamamen ortaya çıktığı kültürün ve dilin bir ürünü olarak halk anlatılarında veya söylemlerinde yerini almıştır. Bunlardan bir tanesi de metaforlardır. Metaforlar, insanın algıladığı her şeyi, dünyada yolumuzu bulma tarzımızı, diğer insanlarla ilişki kurma biçimimizi, tecrübelerimizi ve bunların bilişimizdeki düşünme sürecini aktarmamızdaki “kavram” alanlarıdır (Lakoff, Johnson, 2005: 25-28).

Bu noktada “kavram” tanımının verilmesi, konunun anlaşılabilirliği açısından önem taşımaktadır. “Bir şeyin, bir nesnenin zihindeki ve zihne ait tasarımı; soyut düşünme faaliyetinde kullanılan ve belli bir somutluk ya da soyutluk derecesi sergileyen bir düşünce, fikir ya da ide. Soyutlama yoluyla elde edilen zihinsel tasavvur olarak kavram, ortak özellikleri paylaşan bir nesnelere kompleksinin veya söz konusu nesnelere paylaştığı ortak özellik ya da niteliklerin psikolojik ya da zihinsel temsili ya da tasarımına karşılık gelir. Başka bir deyişle, bir terimin anlamı ve dolayısıyla düşüncenin, bir terimin konuşma ya da söylemin en küçük birimi olması gibi, en küçük ve en temel birimi olan kavram, bir sınıfın üyeleri ya da sınıfın kendisi için kullanılan isim; betimleyici bir özellik ya da bağıntıya gönderimde bulunan bir terim olmak durumundadır. Tıpkı tümce oluşturmak için terimlerin bir araya getirilmesi

²Kainatın bütün tezahürlerini gök ve yir-sub/v'un (yer-su: yeryüzü) temsil ettiği birbirine zıt, fakat birbirini tamamlayan iki evrensel 'nefes'ten oluşmuş olarak kabul eden sistem, proto-Türk ve Türklerin en eski, belki de öz kozmolojisiydi. (Esin, 2001: 19)

gibi, kavramlar da, önermeler oluşturmak ya da tam ve eksiksiz düşünceler meydana getirmek için bir araya getirilir (Cevizci, 2005: 988).”

Bu tanım çerçevesinde metaforlar, insan bilişindeki “şey”lerin daha etkili bir anlatımla başka bir “şey” üzerinde yeni ve geçici kavram alanları oluşmasını sağlamaktadır. Biliş bunu yaparken kendi kültüründen, ana dilinin kelime ve anlam hazinesinden faydalanmaktadır. Daha geniş ifadeyle Yıldızlı metafor tanımını şu şekilde vermektedir: “Bir milletin günlük yaşantısında karşılaştığı durumları, nesnelere, kendi kültürel zihinleri içerisinde anlamlandırıp, bu anlamlandırmaların günlük yaşantılarına, dillerindeki kelimelere ve cümlelere yeni bir anlam olarak yansımaları sonucu oluşan algılama biçimidir diyebiliriz. Metaforu; benzetme yoluyla yapılan çağrışımlarla bir ifadeyi başka bir ifadeyle (benzer yönler öne çıkarılmalı) üçüncü boyut anlamlandırma olayı olarak da düşünmekteyiz (Yıldızlı, 2011: 15).”

Bu üçüncü boyut anlamlandırma “Zamanımı *harcıyorsun. Sana harcayacak vaktim yok. Bu patlak lastik bir saatime mâl oldu.*” gibi benzer ifadelerle “Zaman Paradır” şeklinde metaforlar oluşturmaktadırlar (Lakoff, Johnson: 2005: 30).³

Lakoff ve Johnson’un yapı metaforları olarak adlandırdığı metaforlar, kavramın metaforik ifadeyle yeni bir yapıya dönüştüğü durumlardır (Lakoff, Johnson: 2005: 36). Lakoff ve Johnson, bu çalışmanın konusunu oluşturan yönelim metaforları için ise “Kavramı diğerine göre yapıya kavuşturmayan, bunun yerine bütün bir kavramlar sistemini diğer kavramlar sistemine göre organize eden metaforlardır.” şeklinde tanımlarlar (Lakoff, Johnson: 2005: 36).

Yönelim metaforlarını uzay-mekân ilişkisi içerisinde inceleyen araştırmacılar. İnsanın dünyadaki fiziksel bulunuşluğunun yönelim metaforlarını oluşturduğunu söylemektedirler. Yukarı-aşağı, içeri- dışarı, ön-arka, beri-öte, derin-satın, merkez-çevre şeklinde gelişen yönelim metaforları insanın bedeni ve çevresi ile olan ilişkisi neticesinde ortaya çıkmaktadır (Lakoff, Johnson: 2005: 36-37). “Dünya bir uzam, bir boşluk ve büyük bir mekândır. İnsanlar çok büyük bu mekân içinde yaşamaya çalışırken, boşluktaki davranışlarını gök ve yere göre düzenlemeye çalışmışlardır. Hareketler ya yerle göğe

³ Metafor çalışmaları için bakınız: Lakoff, G. Johnson, M. (2005). Metaforlar Hayat, Anlam ve Dil (Çev:Gökhan Yavuz Demir). İstanbul: Paradigma; ÇETİNKAYA, Bayram (2006). Türkiye Türkçesinde Mutluluk ve Üzüntü Göstergeleri. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. ERDEM, Melek (2003). Türkmen Türkçesinde Metaforlar. Ankara: Köksav. KEMAL, Mağfiret (2003). Buddhist Türk Çevresi Eserlerinde Metafor. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

paraleldir, yataydır ve ya yerle göğe zıt yöndedir, dikeydir. Paralellik içinde ileri-geri, ön-arka, sağ-sol... gibi yönler yer alırken, dikeylik içinde yukarı-aşağı, üst-alt... gibi yönler bulunmaktadır (Kemal Yunusoğlu, 2015:1633).”

Buna benzer. tanımlardan hareketle yönelim metaforlarının tasnifinde ve açıklanmasında araştırmacılar Lakoff ve Johnson'un fiziksel ve kültürel tecrübelerine dayalı anlatımlarını kendi çalışmalarında kullanmışlardır.⁴

Araştırmacılara göre;

Mutlu olan yukarıda (*Ayaklarımı yerden kesiyor*), kederli olan aşağıdadır. (*Dünyam başıma yıkıldı*).

Bilinçli olan yukarıda (*Uyandım, ayaktayım*), bilinçsiz olan aşağıdadır (*Uykuya daldı*).

Sağlık ve hayat yukarıda (*Çok hastaydı yeni kalkabildi*), hayat ve ölüm aşağıdadır (*Çok yaşlandı, iyice elden ayaktan düştü*).

Kontrol yahut güç sahibi olma yukarıda (*Gücünün zirvesinde*), kontrole yahut güce maruz kalma aşağıdadır (*Ona işim düştü*).

Çok olan yukarıda (*Satışlarını yükseltmeyi başardı*), az olan aşağıdadır (*Dara düştü*).

Öngörülebilir bir gelecekteki olaylar yukarıda veya ileridedir (*Şirketimiz yükselen bir değer olabilir*).

Yüksek statü yukarıda (*El üstünde bir hayat sürdü*), düşük statü aşağıdadır (*Onun adı batsın*).

İyi olan yukarıda (*Başımın üstünde yeri var*), kötü olan aşağıdadır (*Yaptığından dolayı işleri ters düştü*).

Erdemli olan yukarıda (*Başı dik bir insan*), erdemsiz olan aşağıdadır (*Çok aşağılık bir adam*).

Rasyonel olan yukarıda (*Gerçekler gün yüzüne çıkacak*), duygusal olan aşağıdadır (*Anlattıklarının altında ezildi*) (Lakoff, Johnson: 2005: 37-39).

⁴Kemal Yunusoğlu, Mağfiret. (2015). Yönelim Metaforları ve Kültürel Temelleri. *Turkish Studies*. Volume 10/8 Spring 2015, p. 1627-1642.Sarı, Ceyhan.(2016). Deyimlerde Aşağı/Yukarı Yönelim Metaforu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* Cilt: 9 Sayı: 44 Volume: 9 Issue: 44 212-216. Gen, Sıla. (2012). Tahsin Yücel'in *Salaklık Üstüne* Deneme'sinde Yönelim Metaforları. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu Bildirileri.

Metafor konusunda yapılan çalışmalar ve verilen örnekler incelendiğinde görülmüştür ki, yönelim metaforlarının bulunduğu ifadelerdeki anlam olumlu yönde olduğunda metafor yukarı doğru bir seyir içerisindeyken, ifadelerdeki anlam olumsuz olduğunda ise yönelim aşağı doğru bir hareket içerisinde olmaktadır. Çalışmalarda bu durumun insanın hem kültürel hem de tecrübe temelli olarak bu ifade tarzlarını geliştirdiği ve bu ifadelerin kültürden kültüre değişim gösterebileceği fakat bu değişimin çok spesifik olmayacağı düşünülmüştür. Sebep olarak ise insanın dünyadaki fiziksel durumunun tüm insanlık için aynı olduğu görüşüyle de bu açıklama desteklenmeye çalışılmıştır.

Türkiye Türkçesindeki deyimler⁵ bu açıklamalar ışığında incelendiğinde görülmüştür ki, deyimler büyük oranda yönelim metaforlarının genel kabullerine uygun bir şekilde oluşmuştur. İnsanda olumlu duygular oluşturan metaforlar olumlu ifade şekilleriyle yukarı, insanda olumsuz duygular oluşturan metaforlar olumsuz ifade şekilleriyle aşağı doğru bir yönelim içerisinde olmuşlardır. Fakat Türkiye Türkçesinin söylem ve anlam gücünün, deyimlerde de kendisini gösterdiği ve bu klasik yönelim metaforları tasnifine aykırı durumlar meydana getirdiği görülmüştür. Bu durumu konunun anlaşılabilirliği açısından, metafor açıklamaları üzerinden birkaç örnekle netleştirmek gerekmektedir.

Deyim: *Gün ışığına çıkmak.*

Metafor Yönü: Anlamsal ve söylemsel olarak deyimdeki yönelim yukarı doğrudur.

Metafor Açıklaması: Deyim yukarı doğru yönelimini “ç çıkmak” fiiliyle verirken aynı zamanda anlam olarak da muhatabına olumlu bir duygu vermektedir.

Deyim: *Başı dara düşmek.*

Metafor Yönü: Anlamsal ve söylemsel olarak deyimdeki yönelim aşağı doğrudur.

⁵ Bir kavramı, bi durumu, ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoicinde belirten ve cından ayn bir anlamı bulunan kalıplalunan özcük toplulukalmten tümce (Aksoy, 1988:52)..

Deyimler iki veya daha çok kelimedden kurulmuş, asıl anlamlarından uzaklaşarak yeni anlamlar kazanmış kalıplaşmış söz öbekleridir. Deyimler yazılı ve sözlü anlatım gücünü artırarak onu daha etkili ve güzel hale getiren dil öbekleridir (Hirik, 2010:142).

Metafor Açıklaması: Deyim aşağı doğru olan yönelimini düşmek eylemiyle sağlarken sıkıntı ve kedere maruz kalmak anlamıyla muhatabına olumsuz, kötü hissettiren bir duygu vermektedir.

Deyim: *Havaya gitmek.*

Metafor Yönü: Anlamsal ve söylemsel olarak farklı yönlü bir metafor olmakla birlikte metaforun yönü aşağı doğrudur.

Metafor Açıklaması: Söylem ve anlam olarak farklı yönlerde metafor ortaya çıkmıştır. Metaforlar uyandırdığı duygu noktasında değerlendirildiğinde buradaki metafor anlamsal olarak aşağı doğru bir yönelim içerisindeyken, söylemde bu ifade normal şartlar altında yukarı doğru yönelime sebep olması gereken “Hava” kelimesiyle birlikte bir zıtlık tertip etmiştir. Bu düzenleyişle birlikte metafor, anlamsal ve söylemsel olarak iki yönlü bir metafor ortaya çıkmıştır.

Lakoff ve Johnson bu vb. durumlar için, metaforların tecrübe temelli olmasını ve bu tecrübe temellerine tam olarak haiz olamamanın, bu tarz yapıların nasıl ortaya çıktığının açıklanması hususunda net bir fikrin ortaya koyulamayacağını ifade etmektedirler (Lakoff, Johnson: 2005: 42-43). Bu açıklamayla birlikte bu yapıların nasıl ve niçin ortaya çıktığından ziyade, bu yapıların dilin kullanım sınırları içerisinde dili nasıl zenginleştirdiğini ve dilin ifade yeteneğini nasıl geliştirdiğini göstermesi açısından incelenmesi önemli görülmektedir.

Gün ışığına çıkmak ve başı dara düşmek deyimleri klasik metafor tasniflerine uygun birer örnek olarak Türkçedeki varlığını devam ettirmektedir. Bunun yanında bu metafor tasnifleri içerisinde yerini almayan ve “havaya gitmek” deyiminde görülen durum Türkçede bir çok deyimde tespit edilmiştir.

Bu çalışma kapsamında genel olarak yönelim metaforlarının tasnifi açısından Türkiye Türkçesindeki farklılığın tespit edilmesiyle yeni bir sınıflandırmanın yapılması gerekli görülmüştür. Bu tasnif doğrultusunda yapılacak olan çalışma Türkçenin ifade gücünü ve ifade çeşitliliğini göstermesi ayrıca metaforların ve söylemlerin dilden dile ve kültürden kültüre değişiminin görülmesi açısından önem arz etmektedir.

Bu bağlamda çalışmanın inceleme kısmında; insanda olumlu duygular oluşturan ve yönelimi yukarı doğru metaforlar ile insanda olumsuz duygular oluşturan ve yönelimi aşağı doğru olan metaforlar “**Metaforik Olarak Anlamı**

ve Söylemi Aynı Yönlü Deyimler” şeklinde, insanda oluşturduğu duygu açısından söylemsel ve anlamsal olarak farklı yönde duygusal ifadeleri içerisinde barındıran metaforlar **“Metaforik Olarak Anlamı ve Söylemi İki Yönlü Deyimler”** şeklinde değerlendirilecektir. Çalışma kapsamında Ömer Asım Aksoy’un “Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II Deyimler Sözlüğü” isimli çalışması incelenmiş olup sınıflandırma için yeterli derecede örneğin makalede işlenmesine olanak sağlanmıştır. Anlamsal ve söylemsel olarak aynı yönlü metaforlar başlığı altında tasnif edilen **“Deyimlerde Olumlu ve Yukarı Doğru Metaforlar”** ile **“Deyimlerde Olumsuz ve Aşağı Doğru Metaforlar”** ve Türkçenin anlam/söylem gücünün farkını ortaya koyduğu düşünülen, anlamsal ve söylemsel olarak iki yönlü metaforlar başlığı altında, tespit edilebilen bütün deyimler çalışma kapsamında verilmeye çalışılmıştır.

II. Metaforik Olarak Anlamı ve Söylemi Aynı Yönlü Deyimler

Dil bir iletişim aracı olarak düşünüldüğünde, dildeki unsurlar kelime ve o kelimenin anlamı/anlamları ile muhatabının bilişinde yer bulur. Muhatabın bilişinde yer bulan ifadeler kültürel ve kişisel tecrübelerle anlamlandırılır. Metaforlarda da bu durum geçerlidir. “Metaforik Olarak Anlamı ve Söylemi Aynı Yönlü Deyimler” söylem ve anlamın muhatabında aynı yönde duygular uyandırdığı deyimlerdir.

A. Deyimlerde Olumlu, Yukarı Doğru Yönelim Metaforları

Ağzı kulaklarına varmak, akli başında olmak, altından kalkmak, arabasını düze çıkarmak, ayağa kalkmak, ayağı yerden kesilmek, ayağı (ayakları) yere değmemek, el üstünde tutulmak, ayakları yere değmemek, göğsü kabarmak, göklere çıkarmak (uçurmak), gün ışığına çıkmak, içi kabarmak.

B. Deyimlerde Olumsuz, Aşağı Doğru Yönelim Metaforları

Alaşağı etmek, açmaza düşmek, adı batmak, Allah’ın binasını yıkmak, atlıyı atından indirmek, ayağına kapanmak, ayağına (ayaklarına) kara su inmek, ayağının altına almak, ayağının altına karpuz kabuğu koymak, ayağının altında olmak, ayağıyla tuzağa düşmek, ayak altında kalmak, , baş aşağı gitmek, başı dara düşmek, başına yıkmak, başından kaynar sular dökülmek, başının (canının) derdine düşmek, birbirine düşmek, boş düşmek, boyu devrilesi (devrilesice), burnu düşmek, çam devirmek, çaptan düşmek, çenesi düşük (çürük), dağlara düşmek, dara düşmek, derdine düşmek, derinlere dalmak, dile (dillere) düşmek, dünya başına yıkılmak, dünya yıkılsa umurunda değil, eline ayağına düşmek (sarılmak), ev yıkmak, gölge düşmek, gölge düşürmek, gönül

indirmek, götüne mi düşmüş, gözden düşmek, içine (yüreğine) ateş düşmek, içine atmak, kapana düşmek (tutulmak), kendi derdine düşmek, küçük düşmek, mahkemeye düşmek, meydana düşmek, ocağına düşmek, ortaya (ortalığa) düşmek, paçası düşük, pusuya düşmek, yerden yere vurmak, yerin dibine geçmek.

III. Metaforik Olarak Anlamı ve Söylemi İki Yönlü Deyimler

Deyimlerdeki yönelim metaforlarına dair bir tasnif denemesi olan bu araştırmada, yönelim metaforları ile ilgili diğer çalışmalardan farklı olarak, söylem ve anlamın iki yönde geliştiği metaforik ifadeler “Metaforik Olarak Anlamı ve Söylemi İki Yönlü Deyimler” başlığı altında sınıflandırılmıştır.

Açığa çıkarılmak, adamına düşmek, adı çıkmak, adı çıkmış dokuza, inmez sekize, ağzı havada, aklına düşmek, ateşi düşmek, başına çıkmak, bokunu çıkarmak, boyun bir karış uzadı, borç gırtlığına çıkmak, boşa çıkmak, burnu büyümek, burnu havada (olmak), burnu Kaf dağında (olmak), cinleri ayağa kalkmak, cinleri başına toplanmak, cini tepesine çıkmak, çizmeden yukarı çıkmak, dağa çıkmak, dağa kaldırmak, dünür düşmek, gözü yükseklerde olmak, havaya gitmek, içi kalkmak, içini dökmek, kan çıkmak, kapağı (bir yere) atmak.

IV. SONUÇ

Metaforlar geçici anlam aktarımları olarak düşünüldüğünde, metaforun kavramsal yapısının açıklanmasında yine metaforik olarak “empati” kelimesinin kullanılması düşünülebilir. Bu durum şu şekilde örneklenebilir: Bir şahsa “Kendini Ahmet’in yerine koy.” şeklinde bir cümle kurulduğunda, şahıs geçici bir süre için kendisini Ahmet’le özdeşleştirir ve Ahmet’in özelliklerinin belli bir süreliğine kendisine yansıdığını düşünür. Ahmet gibi düşünüp onun gibi hareket etmeye çalışır. Bu geçici bir durumdur ve Ahmet’in hissettiklerini kavradıktan sonra şahıs bu hâli sonlandırır. Metaforik ifadeler de bu şekilde bir kelimenin veya duygunun geçici olarak başka bir kelime ve o kelimenin anlam yönüyle empati kurmasıdır. Kısacası metaforalar **kelime ve anlam empatisi** olarak da açıklanabilir. Böylelikle ifadeler, basmakalıp, sıkıcı ve tekdüze bir anlatımdan sıyrılıp belli duygular taşıyarak, etkileyici bir hâl alırlar. Bu durum metaforların olduğu dilin anlam derinliğiyle ve kültürel birikimiyle paralel bir şekilde zenginleşir. Dilin ifade yeteneği ve gücü artar.

Dilin ifade yeteneğini ve anlam zenginliğini arttırdığı araştırmalarda tespit edilen metaforlar, Türkiye Türkçesi özelinde deyimlerde ve sınırlı bir şekilde bu çalışmayla, yönelim metaforları kapsamında incelenmiştir. Türkçe dünyanın ortak kültürüne ait aşağı/yukarı yönelimini, olumlu/olumsuz duygularla birlikte metaforik olarak ifade etmektedir. Fakat Türkçe geliştirmiş olduğu anlam yapıları ve ifade şekilleriyle söylem olarak olumlu bir yapıyı anlam dünyasında olumsuz bir duyguyla veya söylem olarak olumsuz bir duyguyu anlam olarak olumlu bir duyguyla karşılayabilecek zenginlikte ifade yeteneğine sahiptir. Bu çalışmayla birlikte Türkçe deyimlerdeki yönelim metaforlu yapıların tasnifi ve incelenmesinin dışında Türkçenin ifade zenginliğinin de ortaya çıkarılmasına olanak sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

- AKSOY, Ömer Asım. (1988), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II Deyimler Sözlüğü*. İnkılap, İstanbul.
- CEVİZCİ, Ahmet. (2005), *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. Paradigma, İstanbul.
- ERGİN, Muharrem. (2002), *Orhun Abideleri*. Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- ESİN, Emel. (2001), *Türk Kozmolojisinde Giriş*. Kabcacı, İstanbul.
- GEN, Sila. (2012), "Tahsin Yücel'in Salaklık Üstüne Deneme'sinde Yönelim Metaforları", *Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu Bildirileri 20-22 Ekim 2011*. Adana, Çukurova Üniversitesi Yayınları.
- HİRİK, Erkan. (2010), *Türkiye Türkçesinde Olumsuzluk Eki*. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale.
- KEMAL YUNUSOĞLU, Mağfiret. (2015), "Yönelim Metaforları ve Kültürel Temelleri", *TurkishStudies. Volume 10/8 Spring 2015*, p. 1627-1642.
- LAKOFF, George, Johnson Mark. (2005), *Metaforlar Hayat, Anlam ve Dil*(Gökhan Yavuz Demir, Çev.). Paradigma, İstanbul.
- SARI, Ceyhan. (2016), "Deyimlerde Aşağı/Yukarı Yönelim Metaforu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Cilt: 9 Sayı: 44 Volume: 9 Issue: 44* 212-216.
- YILDIZLI, M. Emin. (2011), *Kutadgu Biligte Dünya Metaforu*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

SOSYAL SERMAYE KAVRAMINA TÜRKİYE'DEKİ ÖRGÜTSEL DAVRANIŞ ÇALIŞMALARI AÇISINDAN BİR BAKIŞ

Tuba YİYİT¹

Atf/©: Yiyit, Tuba (2017). *Sosyal Sermaye Kavramına Türkiye'deki Örgütsel Davranış Çalışmaları Açısından Bir Bakış*. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.1499-1520

Özet: Klasik yönetim yaklaşımından sonra ortaya çıkan yaklaşımlar sırasıyla insan, sistemler ve dış çevre gibi unsurları yönetim çalışmalarını içine sokmuştur. Günümüzde ise örgütsel davranış disiplininin mikro konulara yoğunlaştığı, diğer yönetim çalışmalarının ise genelde örgütün çevresi ile olan ilişkisini betimleyecek kavramsal çerçeveler sunduğu görülmektedir. Bu noktada örgütsel davranış çalışmalarında etkili olan toplumsal güven, sosyal ilişkiler ve normlar gibi kavramları temel alan sosyal sermaye önemli bir konu haline almaktadır. Sosyal sermayenin örgütsel davranışın ilgi alanında yer alan mikro değişkenlerle olan bağlantısının yeterince anlaşılmadığını göstermektedir. Bu nedenle çalışmada sosyal sermayenin sahip olunan ağlar, sosyal ilişkiler, güven, sosyal normlar gibi makro unsurlarının, Türkiye'de mikro boyutta kalan örgütsel davranış çalışmalarında kullanım sıklığı incelenerek; alana ne tür katkı sağlayabileceğinin tartışılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Sermaye, Örgütsel Davranış

An Overview of the Social Capital Concept With Regard To Organizational Behavioral Studies in Turkey

Citation/©: Yiyit, Tuba (2017). *An Overview of the Social Capital Concept With Regard To Organizational Behavioral Studies in Turkey*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp.1499-1520

Abstract: The approaches that emerged after the classical management theories, have introduced elements such as people, systems and the external environment into management studies. It is seen that the discipline of organizational behavior concentrates on micro issues while other management studies provide conceptual frameworks to describe the relationship between the organization and the environment. At this point social capital which is based on concepts such as social trust, social relationships and norms has an important role for organizational behavior studies. It is seen that micro variables that are interest of organizational behavior and social capital is not understood sufficiently. With this purpose we examine the frequency of use of macro elements such as social networks, social relations, trust and social norms in organizational behavior studies in Turkey and aimed to discuss what kind of contribution can contribute to the field.

Keywords: Social Capital, Organizational Behavior

I.GİRİŞ

19.yy. sonu itibariyle örgütlerin makine olduğuna dair görüşler yıkılmaya başlamış, örgüt içerisinde insanın varlığının önemi anlaşılacak insan ilişkileri yaklaşımı ile birlikte örgütsel davranışın temelleri atılmıştır. İnsan ilişkileri yaklaşımı örgütün etkin ve verimli çalışmasında, insan ve insanlar arasındaki ilişkinin önemi üzerinde durmuş, insan kavramını işletmecilik uygulamalarına yansıtılmıştır. İnsan ilişkileri yaklaşımı örgütsel davranış alanının temellerinin atıldığı, yönetim çalışmaları için kırılma noktası yaratan, odak noktası olarak verimlilik ve etkinlik kavramlarının yanında insanı temel alan bir dönemdir. Kendisinden sonra gelen sistem yaklaşımı ve koşul bağımlılık yaklaşımlarının baskın olduğu dönemde ise bireyin örgüt için önemi devam etmekle birlikte örgüt çalışmalarında çevreye olan vurgu da artmıştır. Bu dönemsel ayırım aslında yönetim çalışmalarında mikro ve makro çalışmalarının ayırımın da yoğunlaştığı dönemi oluşturmaktadır. Örgütsel davranış disiplini kendisini mikro konulara yoğunlaştırmış, diğer yönetim çalışmaları ise örgüt içi konulara eğilim göstermeyerek, genelde örgütün çevresi ile olan ilişkisini betimleyecek kavramsal çerçeveler sunmuştur. Geline nokta örgütsel davranışta ele alınan konular halen örgüt kültürü, örgütsel güven, örgütsel adalet, işgören mutluluğu, motivasyon, iş doyum gibi örgüt boyutunda ele alınarak, insan ilişkileri yaklaşımı döneminde olduğu gibi, örgüt içi unsurlara yöneldiği görülmektedir. Mikro boyutta yapılan çalışmalar insanlar arası ilişkileri, kurumlar arası ilişkileri ve bu ilişkileri doğrudan etkileyen toplumsal güven, sosyal ilişkiler ve normlar gibi kavramları temel alan sosyal sermayenin önemini göz ardı edebilmektedir.

Sosyal sermaye 1900'lerin başında ortaya çıkan bir kavramken, 90'lı yıllara gelindikçe önemi daha fazla anlaşılmıştır. Bourdieu (1986), Coleman (1988), Putnam (2000) ve Fukuyama (1999)'nın çalışmaları ile önemi daha çok anlaşılan sosyal sermaye kavramı temelde bireyin sahip olduğu ağlar, sosyal ilişkiler, güven, sosyal normlar gibi insan ve grupların olduğu her yerde ortaya çıkan unsurları temel almaktadır. Ekonomik ve sosyal gelişme ve kalkınmayı doğrudan etkileyen bu kavramın işsizlik, istihdam, bireysel motivasyon, güven gibi kavramlarda belirleyici olması bakımından örgütsel davranış çalışmalarında da belirleyici bir unsur olarak yer alabilmektedir. Sosyal sermaye olgusunun sadece makro boyutta ele alınıyor olması, örgütsel davranışın ilgi alanında yer alan mikro değişkenlerle olan bağlantısının yeterince anlaşılmasına neden olmaktadır. Bağlama özgü durumların

keşfedilmesi için makro boyuttaki sosyal dinamikler ile örgüt dünyasının içinde olanlar arasında bağ kurmak gereklidir.

Bu sebeple çalışmada sosyal sermayenin sahip olunan ağlar, sosyal ilişkiler, güven, sosyal normlar gibi makro unsurlarının, Türkiye'de mikro boyutta kalan örgütsel davranış çalışmalarında kullanım sıklığı incelenerek; alana ne tür katkı sağlayabileceğinin tartışılması amaçlanmıştır.

II. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Sosyal sermaye kavramı sosyal bilimlerin pek çok alanında inceleme konusu olarak ele alınan ve toplumsal yapının anlaşılmasında kullanılan önemli bir kavramdır. Sosyoloji, iktisat, eğitim ve siyaset bilimcilerce incelen bu kavramın yaşamı, ekonomik ve sosyal kalkınma, eğitimde etkinlik, demokrasi ve yönetim, toplumsal (kolektif) eylemler, çalışma hayatı ve örgütlenme gibi konularda araştırma konusu olmaktadır.

Kavramın tanımlanmasında temel alınan pek çok araştırmacı bulunmaktadır. Bu araştırmacılardan ilki olan Bourdieu (1986), sosyal sermayeyi sosyal ilişkiler ve bu ilişkilerin gücü ile kaynaklara ulaşabilme derecesinden yola çıkarak incelemiştir. Bu bakış açısına göre sosyal sermaye sosyal yükümlülük ve ilişkilerden oluşmakta, belirli koşullarda ekonomik sermayeye çevrilebilen ve kendini sınıfsal unvanlarla gösteren bir sermaye çeşididir (Tuncay, 2016). Sosyal sermayeye diğer bir bakış açısı da sosyal sermayenin ekonomik sermayeye dönüşmesi açısından ele alan Bourdieu'nun tersine, sosyal sermayenin insan sermayesine dönüşmesine yoğunlaşan Coleman tarafından yapılmıştır. Coleman (1988), sosyal sermayeyi beklentiler, yükümlülükler ve güvenilirlik açısından ele alarak, sosyal yapı içindeki bireylerin eylemlerini kolaylaştıran bir varlık olarak tanımlamıştır. Putnam (2000), ise sosyal sermayeyi, karşılıklı yarar için koordinasyon ve işbirliğini kolaylaştıran ağlar, normlar ve sosyal güven gibi örgütlerin sahip olduğu sosyal özellikler şeklinde ifade etmektedir. Fukuyama (1999), sosyal sermayeyi iki ya da daha fazla kişi arasında işbirliğini teşvik eden, resmi olmayan normlar; grup ya da örgütlerde ortak amaç için çalışma yeteneği olarak tanımlamaktadır (Özdemir, 2008).

Tanımlardan anlaşılacağı üzere bilim adamlarının sosyal sermayeye bakış açıları farklılaşmaktadır. Bourdieu, Coleman ve Putnam tanımlamalarında daha çok grup dayanışması ve yeniden yapılanma üzerinde durmaktadır. Lin, Burt ve Marsden gibi yazına katkı sağlayan diğer yazarlar ise sosyal sermaye tanımlarında sosyal ağlar içerisindeki kaynakların yerleşiklik ve ulaşılabilirliği

üzerinde durmaktadırlar (Lin, 1999). Buradan sosyal ağlar, karşılıklı tanınma ve onaya yapılan yatırımın da sosyal sermaye tanımlarında geçen ve farklılaşan kısımları arasında yer aldığı çıkartılmaktadır.

Tanımlarda temel alınan bu noktaların karşılıklı ilişki içerisinde olduğunu söylemek mümkündür. Kısaca ifade etmek gerekirse insan, grup ve örgütler arasındaki ilişkiler ve ağlar, bu ilişkilerin oluşturduğu sosyal norm ve değerlerin ve gerek ilişkilerin gerekse norm ve değerlerin oluşturduğu güven unsurunu sosyal sermaye kavramını etkileyen unsurlar arasında saymak mümkün olmaktadır. Bu ilişkiler yapısal ve normatif olarak iki boyutta da açıklanabilmektedir. Yapısal açıdan ifade edilen kısım sosyal ilişkilerle oluşan ağları, normatif boyut ise güven ve karşılıklılığa dayalı normlarla gelişen ağları ifade etmektedir (Stimson vd., 2003). Bir diğer yaklaşım ise formel ve informel ilişkiler olarak açıklanmaktadır. Burada informel ilişkiler kişilerin aile, eşler, arkadaşlar ve komşuları ile olan ilişkilerini ifade ederken; formel ilişkiler ise iş hayatındaki, toplumsal gruplar ve devletle kurulan ilişkileri içermektedir.

Bu durum bize sosyal sermayenin üç farklı boyutunu sunmaktadır. İlk boyut insanın bireysel olarak ilişkilerinden çok grup, örgüt gibi sosyal sistemlerin bir bütün olarak ele alındığı yapısal boyuttur (Kapu, 2008). Bu boyut kişiler arasındaki bağlantı kalıplarını, iletişim ağının yapısını, bu ilişkilerin varlığı ve yokluğu, elde edilecek bilgilerin ne derece bireysel ve kültürel değerlere bağlı olduğu ağa dâhil olabilmeye ve hiyerarşi gibi bileşenleri bulunmaktadır (Göksel vd., 2010). Yapısal boyutta daha çok birey, grup/örgüt arasındaki ilişkilerin yapısal durumuna yer verilmiş olduğu görülmektedir. Ancak sosyal sermaye örgüt içerisindeki sosyal ilişkileri etkileyerek sosyal etkileşim bağlarında etkili olabilmekte ve hiyerarşi, iş ve karar akışlarını belirleyerek, sosyal ilişkilerin doğmasını sağlamaktadır (Turan, 2013: 54).

İkinci boyut ise insanların başkaları ile ilişkilerinden doğan ve davranışlarını etkileyen ve saygı, arkadaşlık gibi durumlardan etkilenen ve sosyallik, benimsenme, prestij gibi sosyal ve bireysel motivasyonlar üzerinde duran ilişki boyuttur. Bu boyut duygusallığa dayalı güveni, normları ve zorunlulukları içermektedir. Duygusallığa dayalı güven, güvenilirlik derecesi ve karşılıklı bağlılık, güven ilişkisi, ödül beklemeksizin yardımlaşma ve fedakâr davranışlar ile kendini gösterirken; takım çalışmasını destekleme, eleştiriye karşı hoşgörülü olma ve yazılı olmayan kural ve normların betimlendiği ve örneklendiği boyuttur (Göksel vd., 2010). Bu bileşenler bireyin sosyal ihtiyaçlarını tatmin edebilmesi ve tüm toplumun yaşam

standartlarında önemli iyileşmelere imkân sağlayacak bir ortam oluşturabilmektedir (Abdioğlu ve Yavuz, 2013).

Bilişsel boyut ise paylaşılan dil ve anlatılan hikâyelerden oluşan paylaşılan değerleri ifade etmektedir. Bu boyutta ortak dil yaratılarak çevreye karşı ortak bir anlayış yapısı oluşturma; bireysel, örgütsel ve toplumsal değerler arasında uyum sağlanmaya çalışılma esas alınmaktadır (Kapu, 2008). Ortaya çıkartılan ortak kültür yapısı ve değerlerle birlikte hareket etme davranışını arttırarak, kişiler arası güven desteklenecek ve bireysel motivasyonların artması sağlanacaktır. Paylaşılan değer ve normlar örgüt üyelerinin birbirleri ile iletişimde aynı dili konuşmalarına ve aynı bakış açısına sahip olmalarını sağlarken; iletişimde yanlış anlaşılma ve aksaklıkların önüne geçilmesi ve kaynak ve fikir alışverişinin artmasını destekleyen bir ortam oluşturacaktır (Turan, 2013).

Sosyal sermayenin sahip olduğu çok boyutlu özelliğin ölçülmesine ilişkin sıkıntıları da ortaya çıkarttığını atlamamak gerekmektedir. Bunlardan ilki toplulukçu ya da bireyci bakış açısıdır. Diğer bir nokta ise gruplar arası ilişkilerin açık-kapalı olması ya da yoğunluğudur. Her iki durumda da birey ya da grupların sahip olduğu hedef, vizyon ve normların anlaşılması konusunda karışıklıklar ortaya çıkabileceği düşünülmektedir. Sosyal sermayenin yeterince yüksek olduğu toplumlarda hedef ve vizyonlar bireysellikten çıkıp toplumsal hale gelecektir (Karagül, 2012). Ayrıca sosyal sermayenin yüksekliğini gösteren unsurların zaten gelişmiş ya da sağlıklı toplumsal yapılarda olmasının gereksiz tekrarlara yol açabileceği ifade edilmektedir (Lin, 1999). Sonuç olarak sosyal sermaye tek başına incelenebilecek kadar bağımsız bir kavram olmaktan çıkmaktadır (Bourdieu, 1986).

III. SOSYAL SERMAYENİN BİLEŞENLERİ (TEMEL UNSURLARI)

Sosyal sermayenin yapısal, ilişkisel ve bilişsel boyutları aynı zamanda sosyal sermaye kavramının bileşenlerini de içermektedir. Sosyal sermaye kavramının temelinde ise sosyal norm, güven, sosyal ağlar (karşılıklı ilişkiler) yer almaktadır.

A. Normlar

Grup üyeleri ve grup faaliyetleri ile ilgili olarak sosyal davranış kalıplarını ve standartlarını belirleyen yazılı ya da yazılı olmayan kurallardan oluşan normlar değerlerin somutlaştırılmış halidir. Toplumdan topluma ya da gruplar

arasında farklılıklar gösteren normlar, toplumun ya da grupların düzen ve devamlılığını, bireyin davranışlarını belli şekillerde yönlendirerek aykırı durumlarda cezalandırılmasını ve sosyal bütünleşmeyi sağlayan örf, adet, gelenek, din ya da hukuk kuralları bütünüdür.

Normlar, formel kontrol biçimlerinden ya da kurumsallaşmış yazılı kurallara olan ihtiyacı azaltıp informal bir kontrol sistemi sağlayarak sosyal sermayenin oluşmasında, uygulanmasında ve toplumsal olarak etki göstermesinde rol oynamaktadır (Kapu, 2008). Grup içerisinde bireylerin davranışlarını ya da gruplar arası ağ iletişiminin kurallarını belirleyen normlar aynı zamanda sosyal düzenin oluşmasında da önemli etkiye sahiptir (Kitapçı, 2015). Toplum içerisinde normlarla sağlanan standartlar ya da kurallarla oluşan yapısal ilişkiler daha sağlıklı bir sosyal yapı oluşturmasını sağlayarak insanlar arası bağları güçlendirecek, böylelikle bireysel ve örgütsel amaçların ortaklaştırılmasında önemli adımlar atılmış olacaktır. Bu özelliği ile normlar paylaşılan güven ve karşılık duygusunun aracı olarak da görülebilmektedir (Kitapçı, 2015).

İnformel normlar yazıya dökülmemiş olmasına karşın, grup örgüt ya da toplum içerisinde hangi davranışların beklendiğini, hangi davranışların değerli olduğunu ve onaylandığını tanımlayarak herkes tarafından anlaşılma ve uyum göstermeyi sağlamaktadır (Onyx ve Bullen, 2000). Aynı zamanda grubun ortak belirlediği davranış kalıplarını ve standartları ile bireyin gelecekte ve sınırlı bilgiye sahip olduğu durumlarda nasıl davranacağını belirleyerek sosyal olarak da bireye destek sağlamakta ve informal kontrol mekanizması oluşturmaktadır (Abdioğlu ve Yavuz, 2013). Oluşan informal ya da formel kontrol mekanizması herkesin kurallara uymasını sağlayarak sosyal sermaye kavramının kalıcılığı arttıracak ve kurumsallaştırılmış kurallara olan gerekliliği ve ek olarak yapılacak hukuksal düzenlemeleri ve yasal cezalandırmayı azaltacaktır (Kitapçı, 2015). Dolayısıyla emredici hale gelen normlar sosyal sermayenin yükselmesi ile gruplar arası bağların güçlenmesine ve güvene dayalı ilişkilerin artmasına yardımcı olmaktadır. Sosyal sermayenin düşük kaldığı grup ya da toplumlarda ise işbirliğinin ancak formel kurallar ve düzenlemelerle yapılabildiği görülmektedir (Kapu, 2008).

B. Güven

Güven bir kişinin fırsat bulduğunda zayıf yanını kendi çıkarları doğrultusunda istismar etmeyeceğine olan inancı olarak tanımlanmaktadır (Bilgin ve Kaynak, 2008: 33). Başka bir tanımda ise güven başka insanlarla

karşılıklı olarak yardımlaşma davranışı içerisinde olacağı veya en azından zarar verici davranışlarda bulunulmayacağı beklentisi ile risk almaya karşı isteklilik olarak ifade edilmektedir (Onyx ve Bullen, 2000: 24). Aynı zamanda güven ortak normlara dayalı, düzenli, dürüst ve işbirliğine yönelik davranışların görüldüğü toplumlarda oluşan beklentiyi de nitelemektedir (Gerşil ve Aracı, 2011: 44).

Sosyal sermayenin oluşmasında rol oynayan ikinci bileşeni güvendir ve güven, sosyal sermaye yazınında önde gelen isimlerin sosyal sermaye tanımlarında önemli bir yer tutmaktadır. Bourdieu (2011), güveni ilişkiler açısından ele alırken, Putnam (2000) ve Coleman (1988) güveni sosyal sermaye içerisinde en kritik unsur olarak görmektedir. Fukuyama ise sosyal sermayenin toplum ya da grupları içerisinde doğan güvenle oluşan kapasite olarak ifade ederek, toplum içerisindeki bireylerin birbirine olan güveni üzerinde durmaktadır (Abdioğlu ve Yavuz, 2013; Gerşil ve Aracı, 2011).

Toplumda güven unsurunun yüksek olması kişiler ve gruplar arası ilişkileri güçlendirmekte, işbirliğine ve katılıma gönüllülüğü arttırmakta ve aynı zamanda açık sistemler oluşturarak öngörülebilirliği arttırmaktadır. Fukuyama (1999), özellikle Taylorist sistemlerdeki yapının güvensiz bir ortam oluşturduğunu dolayısıyla işçiler ve yöneticiler arasında güvensizlik ve fırsatçılığın oluşacağını bu durumun ise verimsizlik ve tıkanan iletişim kanallarına yol açacağını ifade etmiştir. Örgütler arası işbirliğinde artan güven sağladığı olanaklar, işbirliği yöntemlerini oluşturulması ve geliştirilmesi, grup bağlılığında çıkarıcılığın azaltılması gibi yararlar da sağlamaktadır (Sargut, 2006). Yine örgütler içerisinde oluşturulacak güven ortamının toplum içerisinde ortaklık kurma ya da birlikler kurma yoluyla kolektifleşmeyi sağladığı ve oluşan kolektif yapının farklı kökenlerden insanları bir araya getirip, kaynaştırdığı; gönüllük, işbirliği hoşgörü gibi değerler kazandırarak zengin bir toplumsal altyapı oluşturacağı da görülmektedir (Bilgin ve Kaynak, 2008). Ayrıca toplumun kendine yeterli olması ve kendine olan güveninin yüksek düzeyde bulunması, girişimcilik ruhunun gelişimine ve aynı zamanda üretimde ve ticaretle dünya ölçeğinde rekabet gücünün gelişmesine imkân vereceği bilinmektedir (Karagül ve Dündar, 2006).

C. Sosyal Ağlar

Sosyal sermaye, bir ağdaki insanlardan, onların birbirine yardım etme isteklerinden ve bu yönde davranma yeteneklerinden oluşur (Özdemir, 2008a). Birey olarak insanlar doğdukları andan itibaren çeşitli ağların

içindedirler ve hayatları boyunca uzun ya da kısa dönemli, güçlü ya da zayıf bağlantılar kurarak, ağların ortak değer ve normları paylaşmaktadırlar. Sosyal sermaye açısından sosyal ağlar hem kavramın tanımlanmasında kullanılan hem de istenilen sonuçlara ulaşmada sosyal sermayenin nasıl kullanıldığını açıklayan bir değişken olarak ifade edilmektedir (Abdioğlu ve Yavuz, 2013).

Sosyal sermaye ile ilgili önemli bir yaklaşım olan sosyal ağlar yaklaşımı ya da kavramı insanlar, toplum ya da örgütler arasındaki çeşitli işbirliği ilişkileri üzerinde durmaktadır. İki aktör arasındaki bu ilişki enformasyon, tavsiye, dostluk gibi unsurları içerebilirken aynı zamanda güven, ilişkinin süresi ve gücü de önemli kavramlar arasındadır (Çetin, 2006).

Her biri ayrı ağ düzeneği oluşturan örgütlerin diğer örgütlerle sosyal ve ekonomik açıdan bağlantı içerisinde olduğu bilinmektedir. Bu ilişkiler ise tedarikçiler, ticari birliktelikler, kaynak aktarıcılar, yönetim kurulu üyelikleri, çalışanların bireysel ilişkileri ve daha önce kurulan ittifaklardan oluşmaktadır (Paşamehmetoğlu, 2010).

Sosyal ağlar, sosyal sermayenin diğer unsurları olan, güven ve normların etkinliğinin de arttırmakta ve yükselen sosyal sermaye sayesinde ekonomik kalkınma ve refahın oluşmasında önemli bir rol oynamaktadır. Sosyal ağlar sayesinde güven oluşur, paylaşılan değerler gelişir, kontrol maliyetleri azalır ve işlemler kolaylaşır (Karagül ve Masca, 2005; Özdemir, 2008a). Bu noktada sosyal sermayenin yükselebilmesi için gerek toplum gerekse örgütler içerisinde bireylerin değerler ve amaçları paylaşabilmesi ve güven düzeylerinin yüksek olmasını sağlayacak çeşitli ağ özellikleri bulunmaktadır.

Bu özellikleri; ağ kurma davranışları, ağ yoğunluğu, ağ büyüklüğü, ağ merkeziliyeti ve ağ farklılığı olarak sıralamak mümkündür. Bu özelliklerden ilki olan ağ kurma davranışı bireyin bireylerin iş veya meslek hayatlarında başarılı olmaları ve işlerini yapmaları için gerekli olan kişilerle ilişki kurmak ve sürdürmek için sergiledikleri davranışları ifade etmektedir (Özdemir, 2008: 85). İkinci unsur ise ağdaki kişi sayısını ifade eden ağ büyüklüğüdür. Bir grup ya da örgüt içerisinde bireylerin ilişkide olduğu ya da birlikte çalıştığı kişi sayısını ifade etmekte olan ağ büyüklüğü kişinin ulaşacağı yeni enformasyon, bilgi ve kaynakların niteliğini ve niceliğini etkileyen bir unsurdur (Çetin, 2006).

Bireyler grup, örgüt ya da toplum içerisinde farklı cinsiyet, eğitim düzeyi, farklı hiyerarşik seviyede ve farklı mesleklerde kişilerle ilişki halindedir. İşte bir ağ içerisindeki bu bireysel özellikler ağ farklılığı olarak adlandırılmaktadır.

Bireylerin diğer bireyler, örgütler ve toplumla kurduğu ilişkiler birlikte geçirilen zaman paylaşılan, değerlerin büyüklüğü, bilgi alışverişin düzeyi gibi unsurlar açısından ağların güçlü ya da zayıf şekilde oluşmasına neden olmaktadır (Çetin, 2006). Özellikle ağdaki bireylerin birbirini tanıma olasılığı ve iletişim sıklığının yüksek olması ağ yoğunluğunun yüksek olmasını ifade etmektedir. Ağ yoğunluğu arttıkça ağ içerisindeki bireylerin özellikleri birbirine yaklaşarak, birbirlerini tanıma olasılıkları artmakta, ağ yoğunluğu azaldığında ise bireyler farklılaşmaktadır.

Sosyal ağların sahip olduğu diğer bir özellik ise ağ merkezidir. Merkezîyet bireyin ağ yapısındaki konumunu ifade etmektedir. Bireyin ağdaki kişilere yakın olması bireyin ağdaki merkezîyeti olarak açıklanmaktadır. Merkezîyet arttıkça bireylerin elde edeceği sosyal güç, bilgi, yaratıcılık artmakta; örgüt içerisinde merkezi bir konumda olmak ise örgüt içerisinde bireyler arası bir köprü vazifesi oluşturarak sosyal etki alanını genişletmektedir (Özdemir, 2008).

Ağ içerisindeki güven ortamının yüksek olması bilgi akışının eyleme geçilmesini kolaylaştırdığı için ağ içerisinde oluşan enformasyon kanalları sosyal ilişkiler ağların en önemli unsuru haline gelmektedir (Kitapçı, 2015). Günümüzde ağların sosyal sermayeye katkısı karşılıklı fayda birikimi ile olmakta ve sosyal sermayenin güçlenmesinde aranan yapılar haline gelmesine neden olmaktadır (Seçer, 2009).

Sosyal sermayenin bu üç temel bileşenin yanında yazında geçen ve sosyal sermayeyi açıklamakta kullanılan farklı kavramlar da bulunmaktadır. Bunlar birlikte hareket etme duygusu, toplulukçuluk, ortak yaşam biçimi, sinerji, sınıfsal yükselme, girişkenlik şeklinde sıralanmakta ve yukarıda ele alınan üç temel kavramla karşılıklı ilişkiler içerisinde olduğu görülmektedir.

Bireyler sadece kişisel çıkarları için değil toplumsal çıkarlar içinde motive olurlar. Güven duygusuyla oluşan toplumsal normlar, ağ ilişkilerini güçlendirecek aynı zamanda paylaşılan değer ve normların artmasına neden olarak; birlikte hareket etme duygusunu geliştirecek ve toplulukçuluk davranışlarının görülme düzeyini arttıracaktır. Toplulukçuluk kavramı insanların parçası oldukları grubun diğer üyelerinin onları ömür boyu

gözetme ve sadakat bekledikleri sıkı bir sosyal çerçeveyi tanımlamaktadır (Hofstede vd., 2010). Toplumculuk davranışının yüksek olması eşitlik, sosyal adalet, dürüstlük gibi kavramları etkileyerek; oluşacak sosyalleşme ve dayanışma, amaçlara bağlılığın derecesini belirleyecektir. Toplular da kültürel değerler bakımından birbirine benzeyen insanlardan oluşacak gruplar, örgüt ve toplumların bireylerin üstünde olduğu inancı ve sahip olunan ortak dil de güçlü iletişim ağlarının oluşması sağlanacaktır.

Sosyal ağların güçlü olması ağ içerisindeki bireylerin eğitim, ortak değer ve normlar, gelir seviyesi pek çok açıdan benzerlik gösterdiğini işaret etmektedir. Birbirine benzer özellikler gösteren kişiler oluşan sosyal adalet ve dürüstlük gibi kavramların etkisiyle de güven ortamının olduğu ortak yaşam biçimleri tercih edecek ve tercih edilen yaşam biçimleri de ağlara giren birey sayısını arttırarak daha geniş ve güçlü ağlar oluşmasını sağlayacaktır. Birlikte hareket etme duygusu ve güçlenen ağlar toplumsal işbirlikleri ve iş grupları arasındaki ilişkiyi pozitif yönde etkileyecektir. Bu pozitif etki devlet, kamu ve özel sektör örgütleri ve sivil faaliyetler arasındaki ilişkilerinde olumlu yönde etkileyerek birbirlerinin tamamlayarak sinerji oluşmasına yardımcı olacaktır (Çetin, 2006). Ayrıca bireyler arası ilişkilerin güçlenmesi de bireyler ve gruplar arasında sinerji yaratacaktır.

Belirli hedefler ulaşmak için oluşturulan örgütler kişilerin ortak amaçlar için işbirliği yapmalarını sağlayacak, üyelerine ekonomik ve sosyal alanda pek çok yarar getirmektedir (Karagül ve Masca, 2005). Üye olunan grubun diğer gruplarla arasındaki ilişkiler bireylerin üye oldukları grup sayısını da etkileyerek kendilerinin ve kariyerlerinin gelişiminde de etkili olacaktır. Ayrıca bir gruba üye olmanın getirdiği avantajlar kişilerin bireysel hedef ve amaçlarını gerçekleştirmesinde rol oynayarak sınıfsal olarak yükselmelerini sağlayacaktır.

Toplum içerisinde gönüllülük beklentisi, yardımlaşma, gönülsüzlüğe karşı olan negatif bakış, karar mekanizmasına, katılım emeğinin karşılığını alacağı düşüncesi gibi pek çok konuda bireyleri destekleyerek; bireylerin gerek kendine gerekse içerisinde buldukları topluma olan güvenlerini de arttıracaktır. Kendine ve topluma olan güveni artmış bir birey ise çevresine karşı daha atak olacak ve daha yüksek gönüllülük davranışı ile yaratıcılık ve girişimcilik özelliklerini kullanmaya istekli olacaktır.

IV. ÖRGÜTLERDE SOSYAL SERMAYE KAVRAMI

Sosyal sermaye kavramı tanımlarından da anlaşılabilirliği gibi çok boyutlu bir kavramdır. Bazı tanımlarında sosyal sermayenin aktörler ve diğer aktörler arasındaki ilişkiler üzerinde durulmuşken bazı çalışmalarda ise toplumdaki ilişkilerin yapısı ile açıklamaya çalışılmaktadır (Sargut, 2006). Sonuç olarak sosyal sermaye kavramı ağlar içerisinde olan sosyal ilişkilerden bir takım faydalar edilmesi ve önemli kaynaklara ulaşmasını incelemektedir (Özdemir, 2008a).

Aynı zamanda yapılan çalışmalar göstermektedir ki sosyal sermaye kavramı bireyler ve örgütlerden başlayıp, bölgeler, toplumlar ve uluslar olmak üzere farklı düzeylerde incelenmekte ve etkilerini sürdürmektedir. Elde edilecek bu kaynaklar hem bireyleri hem örgütleri hem de siyasi kurumlar ya da devleti de içerecek şekildedir. Bu nedenle örgütsel sermaye üç farklı boyutta tanımlanabilmektedir. Mikro düzey birey ve aile, mezo düzey örgütsel ve makro düzey de devlet ve siyasi kuruluşları içermektedir (Kırel vd., 2016). Elbette ki bu düzeyler birbirleriyle kesin sınırlarla ayrışamamaktadır. Bunun nedeni ise birey, grup ve toplumların birbirini kapsaması ve sürekli etkileşim içerisinde olmasıdır.

Örgüt içerisindeki çalışanların yöneticilerle ve birbirleriyle ilişkileri, hem de örgütün diğer örgütlerle, müşterilerle, tedarikçilerle olan ilişkileri o örgütün sosyal sermayesini oluşturmaktadır (Özdemir, 2008). Özetle örgüt içerisinde üyelerin birbirleriyle ve diğer paydaşlarla olan ilişkiler ağı örgütsel sosyal sermaye olarak tanımlanabilmektedir. Bu noktada örgüt çalışanları arasındaki ortak değer ve normları içeren örgüt içi ilişkiler içsel sosyal sermayeyi oluşturmaktadır. Örgütün üretim faaliyetleri ve pazar ile olan bağlantılarını oluşturan müşteriler, tedarikçileri, sivil toplum kuruluşları, diğer özel ve kamu kuruluşları ile olan ilişkileri ise dışsal sosyal sermaye olarak tanımlanmaktadır.

Tabii ki örgütün sahip olduğu sosyal sermaye çalışanlarının parçası olduğu toplumsal sermayenin ayrılmaz bir parçasını da oluşturmaktadır. Dolayısıyla örgütsel sosyal sermaye sosyal sermayeden çok da büyük farklılıklar göstermeyecektir. Örgütsel sosyal sermaye kavramı örgüt içerisinde bir bakış kazandırarak bireylerin kişisel kazançlarından çok, paylaşılan amaç ve hedefler ve örgüt içerisindeki sosyal ilişkileri ile başlayan; çalışanların kendi aralarında ve yönetimle olan ilişkileri ile artan kazanımları ifade etmektedir (Erbil ve Ögüt, 2016).

Bu noktada sosyal sermayenin örgütsel davranış çalışmaları açısından da önemli bir kavram olduğunu söylemek mümkündür. Zira günümüz işletmelerinde vizyonun paylaşılr hale getirilmesi, ortak örgüt kültürü oluşturabilmek, çalışanların motivasyonları sağlamak, iş gücü tatmini, örgütsel bağlılık, dış çevre ile ilişkilerin düzenlenmesi gibi pek çok konuda sağlanan başarılar değişen ve gelişen çevre ile uyumu kolay bir şekilde sağlamak için önem kazanmaktadır. Örgütün sosyal sermayesinin yüksek olması bu uyumun daha kolay ve hızlı olmasına yardımcı olacaktır.

Örgütün örgütsel sosyal sermayesi yüksek olması ve örgüt içerisindeki bireylerin ilişkilerinin gücü birbirleri ile karşılıklı ilişkili kavramlardır. Bu durum öncelikle örgütsel hedef ve amaçların, bireysel hedef ve amaçlarla ne düzeyde ilişkilendirilip bireysel amaçların örgütsel amaçlara dönüşmüş olması ile ilgilidir. Bu noktada örgütsel güven ve bağlılık artacak, örgüt içerisinde çıkacak olan çatışmaların önüne geçilebilecektir. Paylaşılan hedef ve amaçlar örgüt içerisinde üyelerin ortak bir dil geliştirmesini sağlayarak örgütsel değer ve normların aktarılmasına yardımcı olacaktır. Örgütsel değerler içerisinde saklı olan önemli ve zımni bilgilerin ise örgüt içerisinde tutulması sağlanacaktır (Erbil ve Ögüt, 2016).

Sosyal sermayenin temelinde üyelerine daha iyi yaşam sağlaması fikri bulunmaktadır (Turan, 2013: 68). Bu açıdan örgütsel sermayenin yüksek olması bireylere de çeşitli katkılar sağlayarak örgütleri olumlu yönde etkileyecektir. Bireylerin sahip olduğu ağ sayısının artması onların daha fazla kaynağa ulaşmasına, alacağı yardımların ve karşılıklılık derecesinin artması anlamına gelmektedir. Paylaşılan hedefler ve dil ile birlikte üye oldukları ağ sayısını arttıran bireyler ya da örgüt üyeleri kariyer fırsatlarını arttırarak iş bulma konusunda kolaylıklar sağlayabilmektedirler (Turan, 2013). Ortak çalışmayla bireysel hedef ve amaçlara ulaşılabilceği düşüncesi çalışanların performansını, örgüt içerisinde sahip oldukları gücü arttırarak örgütsel bağlılık yaratmakta, örgütten ayrılmaların azalmasına yardımcı olmaktadır.

Örgüt içerisinde paylaşılan dil sayesinde bilgi ve enformasyon paylaşımı artacak, gerekli bilgi ve enformasyona zamanında ulaşma mümkün kılınacak, öğrenme kolaylaşacak, kolaylaşan öğrenme ise yenilik ve değişime açık bir ortam oluşturarak uyum sağlamayı kolaylaştıracaktır. Sosyal sermayesi yüksek olan örgütlerde kaynakların ve bilginin birimler arasında değişimi kolaylaşacak, birimlerin birlikte hareket etmesi, ortak kararlar alınması ve

alınan kararların daha kolay uygulanması sağlanacaktır. (Erbil ve Ögüt, 2016).

Örgüt içerisinde bilgi ve enformasyon akışını hızlandıran diğer bir unsur ise gruplar arası iletişimidir. Gruplar ne kadar fazla farklı grupla iletişime geçerse örgüt içerisindeki güven ortamı ve karşılıklılık beklentisi gelişecek ve örgütsel verimliliğe doğru giden bir ortam oluşacaktır. Ayrıca gruplar içerisindeki ilişkilerin düzeyi yakınlaştıkça gruba ve örgüte karşı aidiyet de artacaktır (Turan, 2013). Dolayısıyla örgütsel sosyal sermayenin sosyal sermaye kavramına örgütsel düzeyde bir farklı bakış kattığını söylemek mümkündür.

Sosyal sermaye içinde çalışma, işbirliği, uyum, dürüstlük, ortak paylaşım, beşeri ilişkiler, sosyal dayanışma gibi sosyal erdemleri barındırmaktadır (Gerşil ve Aracı, 2011). İnsanlar arasındaki bağlılığı, sadakati, işbirliğini, bilgiye ve yeteneğe hızlı erişimi ve düzenli bilgi aktarımı ile örgütsel davranış destekleyerek, aynı zamanda sosyal ağlar, güven ve normlarla örgütsel davranış çalışmalarıyla da ortak bir yapı sergilemektedir. Ayrıca sosyal sermayenin etkilerini sadece makro boyutta değil mikro boyutlarda da görmek mümkün olmaktadır. Özellikle işletme büyüklüklerinin artmasında, çalışan verimliliğinin çoğalmasında sözleşme ihlallerinin azalmasında işlem maliyetlerinin düşmesinde sosyal sermayenin önemli etkileri bulunmaktadır (Karagül ve Dündar, 2006).

Son yıllarda yapılan çalışmalar incelendiğinde ülkemizde sosyal sermaye çalışmalarının ağırlıklı olarak iktisat-ekonomi alanında kavramsal olarak tanımlandığı ve sosyal sermayenin nasıl hesaplanacağına dair çalışmalarla yer aldığı, yönetim ve örgütsel davranış çalışmalarında ise gerektiği kadar yer bulmadığı görülmektedir. Yönetim alanında yapılan çalışmaların örgütsel davranışla birebir ilgili olmadığı, çok azının örgütsel davranış alanı ile kesiştiği dikkat çekmektedir.

Yönetim alanında sosyal sermaye ile ilgili yapılan çalışmalardan biri Sargut (2006) tarafından yapılmıştır. Çalışmada sosyal sermaye kavramına içerisinde yer alan ağ düzeneği kuramı açısından bakarak sosyal sermaye ve ağ düzeneği kuramının kesiştiği noktalar incelenmiştir. Çalışma sonucunda ortaklaşa davranışa sahip toplumlarda oluşan yapısal boşlukların bilginin yayılmasında ve aracılık rollerinin gelişmesinde önemli olduğu; ülkemizdeki sosyal yapı dolayısıyla oluşmuş bu boşlukların sosyal sermayenin geliştirilmesinde önemli rol oynayacağı tartışılmıştır.

Toplumsal sermayeye örgütsel açıdan bakan diğer bir yaklaşım Özen ve Aslan (2006), tarafından Ankara'da yapılmış çalışmadır. Yazarlar çalışmada Ankara Ortadoğu Sanayi ve Ticaret Merkezi'nde (OSTİM) faaliyet gösteren işletmeleri, örgütler arası ilişkiler açısından incelemişlerdir. Çalışma sonucunda dışsal sermaye yaklaşımında sunulduğu gibi işletme sahiplerinin karşılıklı ekonomik çıkar temeline dayalı olarak zaman içerisinde oluşan arkadaşlık bağları yoluyla güven oluşturulabildiği ve sosyal sermaye yaratılabildiği görülmektedir.

Özdemir (2008), çalışmasında çalışanların iş tatminlerinde örgütsel sosyal sermayenin ne düzeyde belirleyici olduğunu araştırmıştır. Çalışma sosyal sermaye ve iş tatmini ilişkisinin güven, özdeşleşme, sosyal destek, yükselme, ücret artışı, iş performansı, yeni ve önemli bilgilere ulaşma açısından kavramsal bir model önerisi sunmaktadır. Özdemir aynı yıl yayınladığı diğer bir makalesinde ise sosyal ağ özellikleri açısından sosyal sermayenin bilgi yaratma özelliğini incelemiştir. Yazar bu çalışmasında ise Türkiye'deki başarılı 6 üniversitede fen bilimleri ve sosyal bilimler alanında çalışan akademisyenlerin sosyal ağ özellikleri ve güven boyutlarının makale sayıları üzerindeki etkisi ölçmüş ve sosyal sermaye ve bilgi yaratma arasındaki ilişkinin bilim dallarına göre farklılıklar gösterdiği sonucuna ulaşmıştır.

Kapu (2008), sosyal sermayenin beşeri sermaye ve kültürel sermaye gibi diğer sermaye türleri ile olan ilişkisi tartışarak örgütsel ve toplumsal yapılar için önemini vurgulamayı amaçlamıştır. Çalışmada farklı sermaye türleri incelenerek organizasyonlarda öngörü kavramı açıklanmış, sonuç olarak sosyal sermayenin davranış etkinliğini ve işletme organizasyonlarının örgütsel ve yönetsel olarak performanslarını arttırdığı; öğrenme yaratıcılık ve işbirliği davranışını cesaretlendirerek organizasyonlarda öngörü yeteneğinin gelişmesinde etkili olduğu ifade edilmiştir.

Bilgin ve Kaynak (2008), çalışmalarında sosyal sermaye faktörlerinin üniversite çalışanlarının iş başarılarına etkilerinin incelemişlerdir. Mustafa Kemal Üniversitesi'nin akademik ve idari toplam 164 çalışanı üzerinde yaptıkları anket uygulaması sonucunda, üniversite çalışanlarının iş başarıları üzerinde etkin olan faktörlerin; yerel topluma katılım, sosyal faaliyetlere katılım ve aile-arkadaşlık ilişkileri olduğu görülmüştür.

Arıcıoğlu ve Ergin (2009), çalışmalarında güven, sosyal ağlar içerisinde olma ve ilişkiler gibi sosyal sermaye değerlerinin Konya Sanayi Bölgesinde sahip/yöneticiler üzerinden değerlemeyi amaçlamışlardır. Sonuçta incelenen

bu üç boyutun Konya ili sosyal sermayesinin yükselmesinde etkili olduğu görülmektedir.

Örgütlerde bilgi paylaşma davranışı ve sosyal sermaye kavramları bu konuda yapılan çalışma konularından bir diğeridir. Göksel vd. (2010), çalışmalarında sosyal sermaye boyutlarının bilgi paylaşma davranışı ve içsel ve dışsal kontrollülüğün örtülü bilgi paylaşım davranışını etkileyip etkilemediğini incelemişlerdir. Bu çalışma verileri bir üniversite hastanesi intörnleri ile yapılan anket ile elde edilmiş ve sonuçta sosyal sermaye boyutlarının ve içsel kontrollülüğün örtülü bilgi paylaşımını olumlu yönde etkilediği görülürken, dışsal kontrol ile örtülü bilgi paylaşımı arasında bir ilişki bulunmamıştır.

Kültürel değerlerde farklılaşmanın sosyal sermayeye etkileri üzerine yapılan bir çalışma da Paşamehmetoğlu (2010) tarafından yapılmıştır. Çalışmada içsel ve dışsal sosyal sermaye düzeyinin kültürel değerlere bağlı olarak ne ölçüde değişeceği Ankara Mobilyacılar Sitesi (Siteler) ve OSTİM sanayi bölgelerinde yapılan anket çalışması ile araştırılmıştır. Araştırma sonucunda, kültürel değer boyutlarının değişkenlerin birçoğunu etkilemediği, sadece yatay bireycilik ile dışsal sosyal sermaye arasında ve dikey toplulukçuluk ile duygusal güven arasında pozitif ilişki olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunların dışında elde edilen diğer bir sonuç iç gruba güven ile içsel sosyal sermaye arasında pozitif ilişki olduğu şeklindedir.

Başak ve Öztaş (2010), çalışmalarında bir sosyal sermaye unsuru olarak yaratılan güvenin, toplumsal cinsiyet ve sınıf esasında bir farklılaşmaya uğrayıp uğramadığını araştırmayı amaçlamışlardır. Bir kamu bankası, bir sivil toplum kuruluşu ve özel hukuka dayalı bir bankanın idari mali işler personelinde toplanan verilerin analizi sonucunda, güven ağları esasında sosyal sermayenin oluşumunda öncelikli belirleyicinin ait olunan sınıf olduğu görülmüştür.

Aydıntan ve arkadaşları (2010), Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi altıncı sınıf öğrencilerinden (intörn) elde ettikleri verilerle sosyal sermayenin “yapısal”, “bilişsel” ve “ilişkisel” boyutlarının, bu boyutların alt bileşenleriyle beraber örtülü bilgi paylaşım niyeti üzerindeki etkilerinin araştırılmasını amaçlamışlardır. Çalışma sonucunda sosyal sermayenin ve içsel denetimin, örtülü bilgi paylaşım niyetini pozitif olarak arttırdığı ve bireylerin örtülü bilgi paylaşım niyetlerinin, örtülü bilgiyi paylaşma davranışına dönüştüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Gerşil ve Aracı (2011), çalışmalarında sosyal sermayenin güven unsurunun iş görenlerin performansı üzerine etkilerini incelemişlerdir. Çalışma Bursa ili Organize Sanayi Bölgesinde otomotiv sektöründe faaliyet gösteren firma çalışanları üzerine yapılmıştır. Çalışma sonucunda sırasıyla çalışanların birbirlerine, yöneticilerine ve firmaya duydukları güvenin performans düzeyleri ile pozitif ilişkili olduğu görülmektedir.

Arslan (2012), çalışmasında Sakarya PTT Başmüdürlüğü çalışanlarından anket ile elde ettiği verilerle, kurumsal verimlilik ve performans ile beşeri ve sosyal sermayenin etkin kullanımı arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamıştır. Çalışma sonucunda insan ilişkileri ve beşeri-sosyal sermayenin geliştirilmesine yönelik gösterilen öncelikli çabaların; kurumsal verimlilik ve performansın artırılmasında etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Gerni (2013), İlişkilerin Maddi Yönü Sosyal Sermaye ve Örgütsel Boyutu isimli kitabında sosyal sermayenin kavramsal bir tanımlamasını yaptıktan sonra, örgütsel sermayenin artırılması kapsamında örgütsel vatandaşlık davranışı ve sosyal sermaye ilişkisi incelenmiş, örgütsel vatandaşlık davranışı oluşturulmasının örgütsel sosyal sermayeyi nasıl geliştirebileceği üzerinde durulmuştur.

Turgut ve Begenirbaş (2013), çalışmalarında hastanelerdeki sosyal sermaye ve yenilikçi iklimin yenilikçi davranışa etkisi araştırmışlardır. Çalışma Kütahya ilinde faaliyet gösteren iki kamu hastanesi ve iki özel hastanedeki 398 çalışana uygulanan anket verilerinin analizi ile gerçekleştirilmiştir. Sonuçta yapısal sosyal sermaye ve bilişsel sosyal sermayenin yenilikçi iklim boyutları ve yenilikçi davranışa anlamlı etkisi bulunamamış; ilişkisel sosyal sermayenin ise yenilikçi iklim boyutlarını ve yenilikçi davranışı olumlu ve güçlü bir şekilde etkilediği saptanmıştır.

Sosyal sermaye ile ilgili yapılan bir diğer çalışmada da sosyal sermayenin bilgi paylaşma tutumuna etkisi, motivasyonun bu etkideki rolünü araştırma ve çalışanların demografik özellikleri açısından sosyal sermaye, bilgi paylaşma tutumu ve motivasyonlarında bir farklılık olup olmadığının incelenmesi amacıyla yapılmıştır (Turan, 2013). Çalışmada Türkiye’de telekomünikasyon sektöründe bulunan firmalardan anket yardımıyla toplanan veriler analiz edilerek; sosyal sermayenin bilgi paylaşma tutumu ve motivasyon üzerinde pozitif yönde ve anlamlı düzeyde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Taştan (2015), örgütsel güven ve sosyal adalet algısının bireylerin buldukları kurumdaki sosyal sermaye yapısına yönelik değerlendirmelerini inceleyen çalışmasında, ilk, orta ve lise düzeyindeki eğitim kurumlarında çalışan öğretmen ve idarecilere uyguladıkları anket çalışması ile ölçmüştür. Araştırma sonucunda örgütsel güven ve sosyal adalet algısının sosyal sermaye ile aynı yönde ilişkilere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tunçay ve arkadaşları (2015), yerel yazında kısıtlı olan sosyal sermaye odaklı makalelerin bilgi ağını sosyal ağ analizi ile görselleştirme amacı ile yola çıktıkları çalışmalarında, yazında yönetim ve organizasyon alanında yazılmış ve anahtar kelime içeren kavramları, sosyal ağ analizi yönteminde kullanılan belirli ölçütler çerçevesinde değerlendirmişlerdir. Çalışma sonucunda “ağ kuramı” ve “güven” kavramlarının yüksek derece, arasındalık ve yakınlık merkeziliğe sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Kırel ve arkadaşları (2016), çalışmalarında performans yönetimi sosyal sermaye arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Eskişehir’de faaliyet gösteren kamu ve özel bankaları kapsayan bu araştırma uygulamalarının ayrı ayrı tüm aşamaları sosyal sermaye ile ilişkileri açısından incelenmiştir. Çalışma sonucunda örgütsel sosyal sermaye ve performans yönetimi arasında doğrudan ve olumlu bir ilişkinin olduğu ve motivasyonun bu ilişkide kısmi aracılık etkisinin bulunduğu ifade edilmektedir. Ayrıca örgütsel sosyal sermayeyi performans değerlendirme, ücret, işten ayrılma ve motivasyon gibi boyutların yüksek düzeyde etkilediği, terfide ise orta düzeyde bir etki büyüklüğüne sahip olduğu ortaya konmuştur.

Erbaşı ve Sanioğlu (2016), sosyal sermayenin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisinde örgüt depresyonunun aracılık rolünü incelemek amacıyla Konya’da otomotiv yan sanayi alanında faaliyet gösteren işletme çalışanları üzerinde anket çalışması yapmışlardır. Araştırmanın sonucunda sosyal sermaye, örgüt depresyonu ve örgütsel bağlılık değişkenleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişkiler görülmüştür. Ayrıca sosyal sermayenin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisinde örgüt depresyonunun tam aracılık etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Yıldız ve arkadaşları (2016), sosyal sermayenin etik liderlik davranışı ile olan ilişkisini incelemek üzere Ardahan Üniversitesi’nde çalışan öğretim elemanları üzerinde nicel bir araştırma yapmışlardır. Yazarlar araştırma sonucunda etik liderlik davranışı ile çalışanların sosyal sermaye algıları arasında olumlu yönde anlamlı ilişkiler bulmuştur. Bununla birlikte, en yüksek ilişkinin ise

sosyal sermayenin alt boyutlarından yapısal sosyal sermaye ile etik liderlik davranışı arasında tespit edildiği görülmektedir.

Tuncay (2016), yöneticilerin liderlik davranışlarının sosyal sermaye üzerindeki etkisini incelemiştir. Bu ilişki Konya il merkezi sınırları içerisinde inşaat sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin orta ve üst kademelerinde çalışan yöneticilerden anket yardımıyla toplanan veriler incelemiştir. Araştırmanın sonucunda, etkileşimci liderlik tarzının sosyal sermaye üzerinde bir ilişkisi bulunmazken, dönüşümcü liderlik tarzı ve sosyal sermaye arasında pozitif yönlü, anlamlı bir ilişki tespit edilmiş, yöneticiler tarafından dönüşümcü liderlik tarzının benimsenmesi, sosyal sermaye düzeyini etkili bir şekilde arttırdığı görülmüştür.

Yapılan yazın taraması göstermektedir ki sosyal sermaye kavramının Türkiye'deki yönetim ve örgütsel davranış yazınlarındaki geçmişi on yılın az üzerindedir. Çalışmaların ilk yıllarda daha kavramsal ağırlıklı olduğu günümüze yaklaştıkça görüşme ve anket gibi saha çalışmaları yapılarak konunun incelendiği görülmektedir. Özellikle nicel çalışmalarda sosyal sermayeyi ölçmek için Gloschal'ın farklı meslektaşları ile yaptığı çalışmalardan geliştirilen anketlerden yararlandığı (Aydıntan vd, 2010; Göksel vd, 2010; Turgut ve Begenirbaş, 2013; Taştan, 2015; Kirel vd, 2016; Tuncay, 2016); bazı çalışmalarda sosyal sermayenin içerdiği ağlar, güven gibi sadece alt unsurları ölçen ölçekler kullanıldığı (Paşamehmetoğlu, 2010; Gerşil ve Aracı, 2011; Bilgin ve Kaynak, 2008) görülmektedir. Bir kısım araştırmacıların ise yazında sıklıkla kullanılan anketleri (Arıcıoğlu ve Ergin, 2009; Yıldız vd, 2016; Erbaşı ve Sanioğlu, 2016) ya da kendi geliştirdikleri anketleri kullandıkları dikkat çekmektedir. Nitel araştırma yöntemleri ise sosyal sermaye araştırmalarında nadiren karşılaşılan bir yöntem olduğu görülmektedir.

V. SONUÇ

Sosyal sermaye kavramı güven, ilişkiler ve örgüt içi normlardan oluşan bir kavramdır. Dolayısıyla örgütler ve toplum içinde gruplar ve insanlar arası ilişkilerin düzenlenmesini ve ilişkilerin niteliğini etkilemektedir. Gerek dünya gerekse Türkiye'deki yazını bunu destekler niteliktedir.

Türkiye'de sosyal sermaye kavramının tartışıldığı çalışmaların ağırlıklı iktisat ve sosyoloji alanında olduğu görülmektedir. Ancak örgütler düzeyinde de önemli değişken olması bakımından sosyal sermaye kavramının makro bakış açısından sıyrılıp, bu kavrama mikro yani örgütsel düzeyde bir bakış açısını

kazandırılması gerekmektedir. Bu nokta Tunçay vd. (2015) tarafından yapılan çalışmada da sosyal sermaye ile ilgili yayın sayılarının özellikle yönetim ve organizasyon yazını açısından sınırlı olduğu, çalışmalarında bilgi ağındaki evriminin süreçsel olarak sorgulama konusunda sıkıntılar yarattığı şeklinde ifade edilmiştir. Bu noktada farklı sektörlerde ve kamu kuruluşlarında yapılacak çalışmaların sayılarının artması ve belirli zaman aralıklarıyla tekrar edilerek veri birikiminin sağlanması konunun incelenmesi ve analizini kolaylaştıracaktır.

Sosyal sermayenin yüksek olduğu bir toplumda sosyal ve ekonomik kalkınmanın sağlanması daha kolay olmaktadır. Benzer şekilde sosyal sermayenin düzeyi örgütlerin sürdürülebilirlik ve değişime uyum sağlama yeteneğini etkilemektedir. Bu noktada sosyal sermayenin örgüt içi unsurlarla karşılıklı ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Yazındaki çalışmalar göstermektedir ki sosyal sermayenin düzeyi çalışan motivasyonu, örgütsel güven, iş başarısı, örgütsel vatandaşlık davranışı, liderlik şekli, yenilikçi davranış, örgütsel bağlılık gibi pek çok konuda örgütsel yapıyı etkilemektedir. Dolayısıyla örgütlerin kullandıkları performans yönetimi, kariyer yönetimi, motivasyon teknikleri ve liderlik biçimleri gibi pek çok değişkenin sosyal sermaye ile karşılıklı ilişkili olan değişkenler olarak incelenmesi alana inceleme unsuru olarak yeni değişkenler sağlayacaktır.

Sosyal sermayenin gerek toplumsal kültür gerekse örgüt kültürü ile yakından ilişkili olduğu açıktır. Bir toplumun toplumsal ya da örgütsel kültür yapısının sosyal sermaye ile karşılıklı ilişkili olması kültürler arası karşılaştırmaya imkân sağlayacak yeni araştırma yöntemlerini ve değişkenlerin araştırılmasını gerektirmektedir.

Günümüzde örgütsel davranış çalışmalarının temelinde değer yaratabilme, değişen çevreye uyum sağlayabilme yeteneği geliştirebilme, rekabete dayanıklı yapılar oluşturma vardır. Bu amaçla çalışmalar, örgüt yapısını, çalışan özelliklerini, çalışan-çalışan ve çalışan-yönetici ilişkilerinin optimal yapısını araştırmaktadır. Bu noktada örgüt içerisinde kurulan ilişkiler sosyal ağlar, amaç ve değerlerin paylaşılması örgütsel güven gibi sosyal sermaye unsurlarının ne derece yüksek olduğuyula da yakından ilişki olduğu görülmektedir. Sosyal sermaye kavramı iş tatmini, istihdam süreçleri, motivasyon, örgütsel güven gibi pek çok örgütsel kavramın belirleyicisi olarak örgütsel davranış alanında kullanılması gerekli bir değişken haline almaktadır. Ayrıca yapılan çalışmalarda sektör içerisindeki ilişkilerin de

dikkat alınarak dış paydaş/çevre kavramına gereken önemin verilmesi gerekmektedir. Bu noktada sosyal sermayenin ölçümü için sektörler bazında belirlenecek yeni değişkenler, sektörel ve kurumsal stratejilerin geliştirilmesinde de önemli rol oynayacaktır.

Sosyal sermayenin ölçülmesinin de çözümlenememiş olması ve Türkiye'deki sosyal sermaye ölçüm araçların dünya yazınından alınması da dikkat çekici bir unsur olmaktadır. Yazın incelemesinde ele alınan çalışmaların birçoğu sosyal sermaye ölçüm unsurlarının toplumdan topluma farklılık gösterebileceğini göz ardı etmektedir. Türkiye gibi toplulukçuluk özellikleri gösteren bir ülkede sosyal sermayenin ve sosyal güven değerinin beklenenin aksine düşük çıkması bunun önemli bir göstergesidir. Sosyal sermaye ve sosyal değerlerin yükselmesi ise güven eksikliği dolayısıyla aile şirketlerinin yoğun olarak karşılaşıldığı ülkemizde kurumsallaşmaya yönelik önemli adımların da atılması sağlanacaktır. Ayrıca yapılan çalışmaların inşaat, mobilya, otomotiv, sağlık, eğitim, telekomünikasyon, bir kısım kamu ve sivil toplum kuruluşları ve bankalar gibi farklı sektörler içerisinde yapıldığı görülmektedir. Bu durum elde edilen sonuçların ülke çapında genelleştirilmesinin ve yorumlanmasının önüne geçmektedir. Sosyal sermaye alanında ileride yapılacak çalışmalarda farklı sektörlerdeki sosyal sermaye yapısının ölçülmesi ve Türkiye'nin kültürel, sosyal ve ekonomik unsurlarını da içeren bir ölçüm tekniğinin geliştirilmesi açısından yararlı olacaktır. Ayrıca belirlenecek yeni değişkenler kamu kurumları ve özel sektör ilişkilerini farklı bir yapıya taşıyarak bu gruplar arasında sinerji yaratılabilmesine olanak sağlayacaktır.

Sosyal sermaye kavramının farklı bir bakış açıları ile incelenmesi ve örgütsel davranışçılarının diğer bilim dallarındaki araştırmacılarla yapacakları ortak çalışmalar Türkiye'deki sosyal sermaye yapısının daha net ortaya konmasında da yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

- ABDİOĞLU, H., ve Yavuz, S. (2013). İşletmelerde Sosyal Sermayenin Ölçülmesi ve Raporlanmasına Yönelik Bir Araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15(1), 25-56.
- ARICIOĞLU, M. A., ve Ergin, R. A. (2009). Güven ya da Sosyal Sermaye Nedir?: Konya Sanayi Bölgesinde Sahip/Yöneticiler Üzerine Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 25-43.
- ARSLAN, A. (2012). Beşeri - Sosyal Sermayenin Uygun Kullanımının Kurumsal Verimliliğe ve Performansa Etkisi "Sakarya PTT Başmüdürlüğü Çalışanları ile Uygulamalı Bir Çalışma". *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7(1), 227-254.
- AYDINTAN, B., Göksel, A., ve Bingöl, D. (2010). Örtülü Bilgi Paylaşım Niyeti Üzerinde Sosyal Sermaye ve Denetim Merkezi Odaklılığının Rolü: Hekimlikte Bir Alan

- Araştırması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(1), 1-26.
- BAŞAK, S., ve Öztaş, N. (2010). Güven Ağbağları, Sosyal Sermaye ve Toplumsal Cinsiyet. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(1), 27-56.
- BİLGİN, N., ve Kaynak, R. (2008). Sosyal Sermaye Faktörlerinin İş Başarısına Etkisi: Üniversite Çalışanları Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(1), 29-38.
- BOURDİEU, P. (1986). The Forms of Capital. J. E. Richardson içinde, *Handbook of Theory of Research for the Sociology of Education* (s. 241-258). New York: Greenwood.
- BOURDİEU, P. (2011). the Forms of Capital. I. Szeman, ve T. Kaposy içinde, *Cultural Theory an Anthology*. John Wiley & Sons.
- COLEMAN, J. S. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. *The American Journal of Sociology*, 94, 95-S120.
- ÇETİN, M. (2006). Bölgesel Kalkınmada Sosyal Ağların Rolü: Silikon Vadisi Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 21(1), 1-25.
- ERBAŞI, A., ve Sanioglu, Z. (2016). Sosyal Sermayenin Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisinde Örgüt Depresyonunun Aracılık Etkisi. *BJSS Balkan Journal of Social Sciences /*, 860-867.
- ERBİL, C., ve Öğüt, A. (2016). Örgütsel Sosyal Sermayenin İnşasında Çalışanların Değişen Rolü: Richard Sennett'in Perspektifinden Yeni Kapitalizm Örgütlerine Bakış. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 192-216.
- FUKAYAMA, F. (1999). Social Capital and Civil Society. *IMF Conference on Second Generation Reforms*. Washington.
- GERNİ, M. (2013). *İlişkilerin Maddi Yönü Sosyal Sermaye ve Örgütsel Boyutu*. İstanbul: Beta.
- GERŞİL, G. S., ve Aracı, M. (2011). Sosyal Sermayenin Güven Unsurunun İşgörenlerin Performansı Üzerine Etkileri. *Çalışma ve Toplum*, 1, 39-68.
- GÖKSEL, A., Aydınhan, B., ve Bingöl, D. (2010). Örgütlerde Bilgi Paylaşım Davranışı: Sosyal Sermaye Boyutundan Bir Bakış. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(4), 88-109.
- HOFSTEDÉ, G., Hofstede, G. J., ve Minkov, M. (2010). *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. McGraw-Hill.
- KAPU, H. (2008). Sosyal Sermaye ve Organizasyonların Öngörü Yeteneğini Geliştirme Gücü. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(1), 259-288.
- KARAGÜL, M. (2012). *Sosyal Sermeye (Kapitalizmin Kör Noktası)*. Ankara: Nobel Yayın.
- KARAGÜL, M., ve DüNDAR, S. (2006). Sosyal Sermaye ve Belirleyicileri Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(12), 61-78.
- KARAGÜL, M., ve Masca, M. (2005). Sosyal Sermaye Üzerine Bir İnceleme. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1, 37-52.
- KIREL, Ç., Topgöl, S., ve Altınok, A. (2016). Bankacılık Sektöründe Sosyal Sermaye, Motivasyon ve Performans Yönetimi Arasındaki İlişkinin Analizi. *"İŞ, GÜÇ" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 18(2), 17-40.
- KİTAPÇI, İ. (2015). Motivasyonel Bir Güç Olarak Sosyal Sermaye Kavramı ve Rasyonallitesi. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 7(1-2), 11-36.
- LİN, N. (1999). Building a Network Theory of Social Capital. *Connections* 22 , 22(1), 28-51.
- ONYX, J., ve Bullen, P. (2000). Measuring Social Capital. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 36(1), 23-42.
- ÖZDEMİR, A. A. (2008). Sosyal Ağ Özellikleri Bakış Açısıyla Sosyal Sermaye ve Bilgi Yaratma İlişkisi: Akademisyenler Üzerinde Yapılan Bir Alan Araştırması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 81-102.

- ÖZDEMİR, A. A. (2008a). Çalışanların İş Tatminlerinin Arttırılmasında Örgütsel Sosyal Sermaye Yeni Bir Belirleyici Olabilir mi? *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(1).
- ÖZEN, Ş., ve Aslan, Z. (2006). İçsel ve Dışsal Sosyal Sermaye Yaklaşımları Açısından Türk Toplumunun Sosyal Sermaye Potansiyeli: Ortadoğu Sanayi ve Ticaret Merkezi (Ostim) Örneği. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(12), 130-161.
- PAŞAMEHMETOĞLU, A. (2010). *Kültürel Değerlerde Farklaşmanın Sosyal Sermayeye Etkileri: Ankara Mobilyacılar Sitesi (Site) ve Ortadoğu Sanayi ve Ticaret Merkezi (Ostim) Üzerine Bir Araştırma*. Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- PUTNAM, R. D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.
- SARGUT, A. S. (2006). Sosyal Sermaye: Yapının Sunduğu Bir Olanak mı, Yoksa Bireyin Amaçlı Eylemi mi? *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 12, 1-13.
- SEÇER, B. (2009). İşgücü Piyasasında Sosyal Sermaye. *Kamu-iş*, 10(3), 103-130.
- STİMSON, R., John Western, S. B., ve Gellecum, Y. V. (2003). Measuring Community Strength and Social Capital. *ERSA 2003 Congress* (s. 1-38). Jyväskylä, Finland: The European Regional Science Association.
- TAŞTAN B., S. (2015). Örgütsel Güven ve Sosyal Adalet Algısının Örgütlerde Sosyal Sermaye Yapısı ile İlişkilerinin İncelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 13-58.
- TUNCAI, N. (2016). *Yöneticilerin Liderlik Davranışlarının Sosyal Sermaye Üzerindeki Etkisi: Konya İşletmelerinde Bir Uygulama*. Konya: KTO Karatay Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- TUNÇAY, S. S., Özer, P. S., ve Tozkoparan, G. (2015). Yerel Yazında Sosyal Sermaye Araştırmaları: Odaklar ve Boşlukların İncelenmesi. *İşletme Fakültesi Dergisi*, 16(2), 71-89.
- TURAN, A. (2013). *Sosyal Sermayenin Bilgi Paylaşma Tutumuna Etkisi: Motivasyonun Bu Etkideki Rolü Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- TURGUT, E., ve Begenirbaş, M. (2013). Çalışanların Yenilikçi Davranışları Üzerinde Sosyal Sermaye ve Yenilikçi İklimin Rolü: Sağlık Sektöründe Bir Araştırma. *KHO Bilim Dergisi*, 23(2), 101-124.
- YILDIZ, T., Aykanat, Z., ve Tüzemen, S. (2016). Etik Liderliğin Sosyal Sermaye Üzerindeki Etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(2), 229-250.

COURSE CONTENT DEVELOPMENT PLATFORM IN DISTANCE EDUCATION

Ömer Faruk AKMEŞE¹
Hasan ERBAY²
Bülent Gürsel EMİROĞLU³
Hakan KÖR⁴

Citation/©: Akmeşe, Ömer Faruk, Erbay, Hasan, Emiroğlu, Bülent Gürsel ve Kör, Hakan (2017). Course Content Development Platform in Distance Education, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp. 1521-1546

Abstract: It is seen that distance education method which is a rationalist, contemporary and innovative education system, is started to be used widely with transportation of education and training activities to internet area fast, in recent years. Also, distance education contributes to human's lifelong learning through giving education opportunities to working people whose financial situation and time are limited. With the development of information technologies in the world and Turkey, distance education methods and techniques also developed. Also the more the number of students taking part in distance education rises, the more the number of institutions giving distance education rises. Needs for preparing contents and managing these contents for lessons given by distance education method appeared with this raise. On this study, a platform has been developed for lecturers to create lesson contents and the efficiency of developed implementation has been analyzed statistically. It is aimed on distance education to design an efficient content development system through thinking the roles such as lecturers, managers and students.

Keywords: Distance Education, Creating Lesson Content

Makale Geliş Tarihi: 07.09.2017/ Makale Kabul Tarihi: 25.10.2017

¹ Öğr. Gör., Hitit Üniversitesi Osmancık Ömer Derindere MYO, e-posta: ofarukakmese@hitit.edu.tr

² Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Mühendislik Fakültesi, e-posta: hxe68@yahoo.com

³ Yrd. Doç. Dr. Kırıkkale Üniversitesi Mühendislik Fakültesi, e-posta: bulentgursel@gmail.com

⁴ Yrd. Doç. Dr., Hitit Üniversitesi Sungurlu MYO, e-posta: hakankor@hitit.edu.tr

Uzaktan Eğitimde Ders İçeriği Oluşturma Platformu

Atf/©: Akmeşe, Ömer Faruk, Erbay, Hasan, Emiroğlu, Bülent Gürsel ve Kör, Hakan (2017). *Uzaktan Eğitimde Ders İçeriği Oluşturma Platformu*. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.1521-1546

Özet: Son yıllarda eğitim öğretim faaliyetlerinin hızla internet ortamına taşınmasıyla akılcı, çağdaş ve yenilikçi bir eğitim sistemi olan uzaktan eğitim yönteminin yaygın olarak kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Ayrıca uzaktan eğitim, zamanı ve maddi olanakları kısıtlı olan çalışan insanlara eğitim imkânı vererek bireyin yaşam boyu eğitimine de katkı sağlamaktadır. Dünya’da ve Türkiye’de bilişim teknolojilerinin gelişimiyle beraber uzaktan eğitim yöntem ve teknikleri de gelişim göstermiştir. Ayrıca uzaktan eğitime katılan öğrenci sayısıyla beraber uzaktan eğitim veren kurum sayısı gün geçtikçe artış göstermektedir. Gerçekleşen bu artışla birlikte uzaktan eğitim yöntemiyle verilen dersler için içerik hazırlama, bu içerikleri yönetme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada, öğretim elemanlarının ders içeriklerini oluşturabilecekleri bir platform geliştirilmiş ve geliştirilen uygulamanın verimliliği istatistiksel olarak analiz edilmiştir. Uzaktan eğitimde eğitmen, yönetici ve öğrenci gibi roller düşünülerek etkin bir içerik geliştirme sistemi tasarlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uzaktan Eğitim, Ders İçeriği Oluşturma

I. INTRODUCTION

Throughout history, mankind has been open to development and change, and the history of humanity is full of milestones taking it one step further with these developments. Obtained knowledge are transferred by oral and writing to the next generation. As long as the power of knowledge has been recognized, producing and transferring systematically it has gained importance (Sarpkaya, Karasekreter & Dogan, 2009). With the increase of mankind's continuous self-development and learning needs, learning methods and techniques have been developed. From the 20th century, people began to benefit from the technological opportunities in order to meet the desires and needs. The information obtained has begun to reach more people, produced information to be spread, the learning and teaching activities have begun to reach out to the masses than a privilege (Al & Madran, 2004).

Today, the rise of technology has brought innovations in many fields. Innovations have been revealed such as internet shopping, e-government applications, banking, education and training activities particularly with advances in web technology. These applications have been providing ease, speed in the social life, savings in time and labor, and offering as flexible and practical solutions in applications such as evaluation, feedback, storage and rearrangement of data (Demirel, 2004). These conveniences of the Internet have benefits in the field of distance education.

Distance education is a process that incorporates more than a century. Having begun with letters in the past, this adventure showed itself in radio television, video, conferencing, and web-based applications with the development of technology. It is undoubtedly very important to follow the development of educational activities around the world, to adapt to this development and to meet with innovative educational technology from the perspective of leadership. One of the most important advantages of web based education is its ability to create virtual campus and to enable asynchronous education. Students can reach to the system and its contents and they can benefit the contents without limitations. Along with cost advantages, these flexibilities constitute a proper model. (Carswell & Venkatesh, 2002).

Web-based distance is composed of two parts, as namely content and software. While the content of education covers all processes from the purpose of education to keeping the site updated, the software content is to fulfill its function in the computer system (Alkan, 1987). In this study, the solution of problem in formation of distance education have sought and a software was prepared for the course content formation platform. The electronic course content formation platform was named as the Ediop with its initials in Turkish (Elektronik ders içeriği oluşturma platformu). A platform having features such as role identification for people entering the system, creation of departments, programs, subjects and courses, the preparation of course contents by relevant roles, writing opinions of trainees was created. The relevant parts of commonly used learning management system in the world were examined during the development of the system, it is aimed to create a simpler and more user-friendly design.

All applications performed in environments where teachers and students are independent in means of time and space are named as "distance education" (Verduin and Clark, 1997). Distance education benefits from technology in mass education. In addition, it allows self-learning through individualized training and education activities. (Rosenberg, 2001). Is it believed that the distance education applications have been based on a very long history and even that they began in ancient times. The most important reason of this is the fact that the correspondence between teacher and student with educational purposes has been seen as a formal education (Irmak, 2007).

According to studies done by the Turkey Statistical Institute (TSI), Turkey's population having a gradually aging population structure has a young population compared with European countries. Forty one point one percent of Turkey's population is composed of children and young people. Compared to the European Union member countries, Turkey has the highest young population with 16.6%, while Spain and Italy have the minimum youth population with a 9.9% rate (TUIK, 2014). The young population for the future of Turkey has big potential. The widespread of education and the rise of education quality will move this potential in a positive direction. Otherwise, if the education is not adequate and in high quality, the young population can be transformed in a problem source for the country. For this reason, it is necessary to benefit from distance education, a modern and innovative education method, and to use it effectively. On the other hand, considering Turkey's socioeconomic status; the equality of opportunity can be provided due to distance education method which allows to bring education opportunities to students especially in rural areas. Thus, it becomes possible for individuals who wish to study to overcome their limitations. The teaching staffs at all levels in Turkey are inadequate in terms of quantity and quality. In particular inadequacy in the number of experts required faculty members at universities by the use of distance education methods. However, professionals working at a certain place in society, those having economic problems, the handicapped, and housewives with family responsibilities cannot participate to traditional education for reasons such as lack of time and resources.

The distance education institutions of today are faced with the requirement to restore a structure allowing stirring student up for course contents composed of online pages in place of traditional expressions, offering cooperation, providing online communities (Barry, 2007). It is possible to meet these requirements by the work of professionals in the field of design and development stage of course content. One of the primary objectives of education in the electronic environment is to offer personalized solutions to individual. While some people might learn fast, others learn slower and might need more examples. While some might concentrate on a subject for a long time, others might desire to work intermittently. Some prefer verbal description, some prefer drawings, and some prefer to learn by application. It is a must to follow users in all stages of the learning process, support their learning speed and style. As a result of pre-tests, monitoring and recording

user's study periods by the intermediate test results, it can be provided to adopt the content to an individual by adding video tapes, CDs, problem solving training or group activities (Allen, 2003). The provision of appropriate content which can be benefited by every student and support this content with learning theories will contribute to the efficiency of distance education.

Depending on the types of the materials, information sources are generally assessed based on authority, timeliness, coverage/relevance, prejudice/trustworthiness and accuracy. (McMurdo, 1998). The desired learning outcomes can be created if the learning systems is designed by considering the needs of students, academic staff and other users are composed with appropriate learning materials. The development of effective online learning materials should be based on proven and solid learning theories. However, some theorists on this issue employ the adaptation of proven theories to online learning environment while they are in search of new theories. However, as we have no chance to say that this is the best theory, it can benefit from more than one theory while online learning materials have been developed (Karatas, 2011). The content design is a must in the traditional education system. However, this should be much more structured in distance education. Prepared e-course applications should be in a structure equipped with interactive, simple and straightforward audio-visual materials, and the possibility to be developed and updated. Some factors such as age, education level, occupation, technology literacy, work situation, job status and expectations from the education of the target audience should be taken in consideration while designing the content.

II. METHOD

A. The Model of the Study and the Workgroup

Sampling of the survey is composed of 51 students studying actively at the Hitit University, Vocational School of Osmaniye Ömer Derindere. Participants are composed of students taking the course of Programming Fundamentals in 2014- 2015 fall semester. The relevant course was supported by the Ediop software beside the formal education. The hardware specifications owned by today's computers are adequate for the software. It is to run on any browser as it is web based. It was given importance to the CSS section can be interpreted in the same way while writing it.

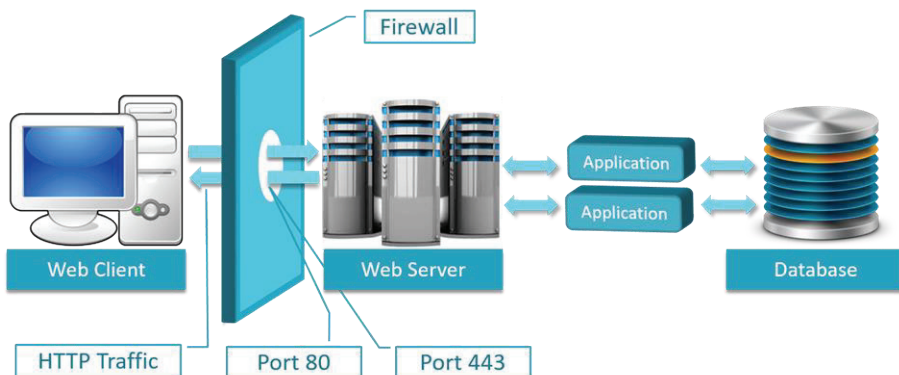


Figure 1. The operating principle of the Apache web server

The general scheme of the Ediop software is as shown in figure 1. While preparing the system, a server version of the Apache 2.4.10, an open source software version of PHP 5.5.15 and a database management system software version of MySQL 5.0.11 were used. In addition, HTML5, CSS, JavaScript technology were also used.

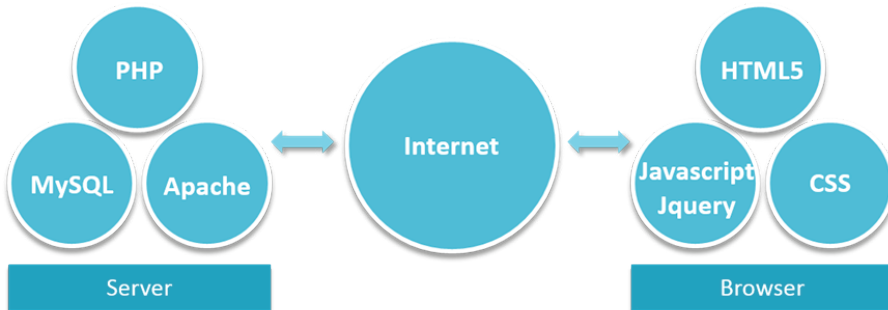


Figure 2. Web communication model

The design was paid attention to be simple and understandable for users while creating is as shown in figure 1. It was aimed that users can reach the desired information easily and comfortably. The Same results may not be obtained in the CSS browser. It was observed to reach the same image on every browser by considering these differences. The interface is designed in two parts, one student module and management module.



Figure 3. Student module

Student will see the Figure 3 screen when they access the system. After logging in, they can benefit from the system within its authority. Programs are situated on the application's main page. On this page, Students can select the programme for the department they are studying. Departments and Programmes added by the system administrator are seen on the application designed dynamically. Sample education videos, student's view and courses of the programme can be displayed by clicking the link "click here for programme details".

The courses and course content are created in the system previously defined by the instructor on the administrators' page. Also, there is an area where adding the department and programmes of department, sample training videos module and students' opinions and suggestions can be shared. The user should be logged in to make any comment and this comment should be approved by the administrator. There is a control panel for members on the system and page adding an edition panels are available. Most of these transactions processed in the administrators side are placed in on page of the students side. Students can see all of the lessons and topics of the courses on the same page. Thus the system is intended to be user-friendly and understandable.



Figure 4. Management module

The management module design and management roles are shown in Figure 4. It has all kinds of access in the master system. If necessary, new role definitions can be made. On the administrator pages, there are panels such as adding department, adding programme of department, adding video, comment control, creating course contents, controlling and editing members and adding system pages.

In this study, the characteristics needed in the content development environment were determined by considering the web-based literature and it was aimed to create a user-friendly interface in determining these characteristics. While students can reach the course by easily logging into the designed system, teachers can rearrange it by preparing the contents.

B. Data Collection Tools

Most of the articles in questionnaire form were prepared according to a five-point Likert scale in order to determine the opinions and expectations of students on the Ediop system. The articles where the participant did not marked, or marked more than one choice were not taken into account.

Table 1. The questionnaire given to students

Question 1	Availability of course subjects on the Ediop system all of the times has shortened my learning process
Question 2	The Ediop system has increased my education motivation
Question 3	I can better understand subjects thanks to the course and that I have benefited from the Ediop system
Question 4	The course screen on the Ediop system is visually easy and

	understandable
Question 5	My knowledge and skills related to courses has developed thanks to the course and that I benefited from the Ediop system
Question 6	I can easily access the Ediop system
Question 7	I think that it is easy to use the Ediop system
Question 8	I think that the course benefits from distance on the Ediop system it will be more efficient than the benefits of a face to face course
Question 9	Loading speed of the courses on the Ediop system is sufficient
Question 10	It has provided an advantage to reach the information anywhere and anytime due to the Ediop system
Question 11	I think that courses taken by the Ediop system are efficient
Question 12	I can receive the necessary help from the instructor from the course on the Ediop system
Question 13	Can you receive the adequate assistance for your wishes and questions on the system?
Question 14	Which is the most appropriate of the following three options?
Question 15	Which documents do you use on the Ediop system?
Question 16	At what frequency in a day do you use the Internet?
Question 17	For what purposes do you use the Internet?
Question 18	At what frequency do you access the Ediop system?

As seen in Table 1, there are survey questions answered by students.

C. Data Analysis

SPSS 22.0 software package was used for the relationship analysis between answers given for the survey question. Since the variables are in ordinal scale, the chi-square test of independence was used in order to determine if the relationship between two variables in the analysis.

As a result of the chi-square analysis, the relationship between answers for questions "Availability of course subjects on the Ediop system all of the time has shortened my learning process" and "distance education, formal education or education choice using both found" was found statistically significant ($p < 0.05$).

The relationship between the answers for questions "Can you receive the adequate assistance for your wishes and questions on the Ediop system?" and "distance education, formal education or education choice using both found" was found statistically significant ($p < 0.05$).

The relationship between the answers for questions "At what frequency in a day do you use the Internet?" and "For what purposes do you use the Internet?" was found statistically significant ($p < 0.05$).

The relationship between the answers for questions "At what frequency in a day do you use the Internet?" and "At what frequency do you access the Ediop system?" was found statistically significant ($p < 0.05$).

The relationship between the answers for questions "For what purposes do you use the Internet?" and "At what frequency do you access the Ediop system?" was found statistically significant ($p < 0.05$).

III. FINDINGS AND INTERPRETATIONS

A. Demographic Characteristics and Frequency Analysis of the Students Participating in the Survey

Table 2. Situation of students participating in the survey

Gender	Frequency (f)	Frequency %
Male	38	74.5
Female	13	25.5
Total	51	100

Frequency analysis of the gender situation of students participating in the survey results are given in Table 2.

Table 3. Age situation of students participating in the survey

Age	Frequency (f)	Frequency %
17	1	2.0
18	7	13.7
19	12	23.5
20	16	31.4
21	6	11.8
22	2	3.9
23	6	11.8
25	1	2.0
Total	51	100

Frequency analysis of the age situation of students participating in the survey results are given in Table 3.

B. Frequency Analysis of the Answers of the Students Participating in the Survey

Table 4. Answers given for the question " Availability of course subjects on the Ediop system all of the times has shortened my learning process "

Question 1	Frequency (f)	Frequency %
1 (Strongly Agree)	10	19.6
2 (Agree)	21	41.2
3 (Agree Partly)	7	13.7
4 (Disagree)	9	17.6
5 (Strongly Disagree)	4	7.8
Total	51	100

The frequency analysis of answers for the question “Availability of course subjects on the Ediop system all of the times has shortened my learning process” is given in Table 4.

Table 5. “Answers given for the question “The Ediop system has increased my education motivation”

Question 2	Frequency (f)	Frequency %
1 (Strongly Agree)	14	27.5
2 (Agree)	16	31.4
3 (Agree Partly)	13	25.5
4 (Disagree)	1	2.0
5 (Strongly Disagree)	7	13.7
Total	51	100

Frequency analysis of answers given for the question in the survey “The Ediop system has increased my education motivation” is given in Table 5.

Table 6. Answers given for the question “I can better understand subjects thanks to the course and that I have benefited from the Ediop system”

Question 3	Frequency (f)	Frequency %
1 (Strongly Agree)	17	33.3
2 (Agree)	23	45.1
3 (Agree Partly)	11	21.6
4 (Disagree)	0	0
5 (Strongly Disagree)	0	0
Total	51	100

Frequency analysis of answers given for the question in the survey "I can better understand subjects thanks to the courses and that I have benefited from the Ediop system" are given in Table 6.

Table 7. Answers given for the question “The course screen on the Ediop system is visually easy and understandable”

Question 4	Frequency (f)	Frequency %
1 (Strongly Agree)	20	39.2
2 (Agree)	15	29.4
3 (Agree Partly)	7	13.7
4 (Disagree)	9	17.6
5 (Strongly Disagree)	0	0
Total	51	100

Frequency analysis of answers given for the question in the survey “The course screen on the Ediop system is visually easy and understandable” is given in Table 7.

Table 8. Answers given for the question “My knowledge and skills related to courses has developed thanks to the course and that I benefited from the Ediop system”

Question 5	Frequency (f)	Frequency %
1 (Strongly Agree)	15	29.4
2 (Agree)	20	39.2
3 (Agree Partly)	14	27.5
4 (Disagree)	2	3.9
5 (Strongly Disagree)	0	0
Total	51	100

Frequency analysis of answers given for the question in the survey “My knowledge and skills related to courses has developed thanks to the course and that I benefited from the Ediop system” is given in Table 8.

Table 9. Answers given for the question “I can easily access the Ediop system”

Question 6	Frequency (f)	Frequency %
1 (Strongly Agree)	28	54.9
2 (Agree)	18	35.3
3 (Agree Partly)	2	3.9
4 (Disagree)	3	5.9
5 (Strongly Disagree)	0	0
Total	51	100

Frequency analysis of answers given for the question in the survey "I can easily access the Ediop system" is given in Table 9.

Table 10. Answers given for the question “I think that it is easy to use the Ediop system”

Question 7	Frequency (f)	Frequency %
1 (Strongly Agree)	24	47.1
2 (Agree)	17	33.3
3 (Agree Partly)	5	9.8
4 (Disagree)	5	9.8
5 (Strongly Disagree)	0	0
Total	51	100

The frequency analysis of answers for the question "I think that it is easy to use the Ediop system" is given in Table 10.

Table 11. Answers given for the question “I think that the course benefits from distance on the Ediop system it will be more efficient than the benefits from a face to face course”

Question 8	Frequency (f)	Frequency %
1 (Strongly Agree)	18	35.3
2 (Agree)	6	11.8
3 (Agree Partly)	16	31.4
4 (Disagree)	9	17.6
5 (Strongly Disagree)	2	3.9
Total	51	100

The frequency analysis of answers for the question "I think that the course benefits from distance on the Ediop system it will be more efficient than the benefits of a face to face course" is given in Table 11.

Table 12. Answers given for the question “Loading speed of the courses on the Ediop system is sufficient”

Question 9	Frequency (f)	Frequency %
1 (Strongly Agree)	14	27.5
2 (Agree)	25	49
3 (Agree Partly)	7	13.7
4 (Disagree)	5	9.8
5 (Strongly Disagree)	0	0
Total	51	100

The frequency analysis of answers for the question "Loading speed of the courses on the Ediop system is sufficient" is given in Table 12.

Table 13. Answers given for the question “It has provided an advantage to reach the information anywhere and anytime due to the Ediop system”

Question 10	Frequency (f)	Frequency %
1 (Strongly Agree)	22	43.1
2 (Agree)	22	43.1
3 (Agree Partly)	5	9.8
4 (Disagree)	2	3.9
5 (Strongly Disagree)	0	0
Total	51	100

The frequency analysis of answers for the question "It has provided an advantage to reach the information anywhere and anytime due to the Ediop system" is given in Table 13.

Table 14. Answers given for the question “I think that courses taken by the Ediop system are efficient”

Question 11	Frequency (f)	Frequency %
1 (Strongly Agree)	15	29.4
2 (Agree)	17	33.3
3 (Agree Partly)	17	33.3
4 (Disagree)	2	3.9
5 (Strongly Disagree)	0	0
Total	51	100

The frequency analysis of answers for the question "I think that courses taken by the Ediop system are efficient" is given in Table 14.

Table 15. Answers given for the question “I can receive the necessary help from the instructor from the course on the Ediop system”

Question 12	Frequency (f)	Frequency %
1 (Strongly Agree)	17	33.3
2 (Agree)	16	31.4
3 (Agree Partly)	5	9.8
4 (Disagree)	6	11.8
5 (Strongly Disagree)	7	13.7
Total	51	100

The frequency analysis of answers for the question "I can receive the necessary help from the instructor from the course on the Ediop system" is given in Table 15.

Table 16. Answers given for the question “Can you receive the adequate assistance for your wishes and questions on the Ediop system?”

Question 13	Frequency (f)	Frequency %
1 (Receive No Help)	6	11.8
2 (Receive Partly Help)	25	49
3 (Receive Help)	20	39.2
Total	51	100

The frequency analysis of answers for the question "Can you receive the adequate assistance for your wishes and questions on the Ediop system?" is given in Table 16.

Table 17. Answers given for the question “Which is the most appropriate of the following three options?”

Question 14	Frequency (f)	Frequency %
1 (Education in only classroom environment)	20	39.2
2 (Only distance education)	6	11.8
3 (Both)	25	49
Total	51	100

The frequency analysis of answers for the question "Which is the most appropriate of the following three options?" is given in Table 17.

Table 18. Answers given for the question “Which documents do you use on the Ediop system?”

Question 15	Frequency (f)	Frequency %
1 (Course document (pdf))	10	19.6
2 (Course presentations)	3	5.9
3 (Video)	12	23.5
4 (All)	26	51
Total	51	100

The frequency analysis of answers for the question "Which documents do you use on the Ediop system?" is given in Table 18.

Table 19. Answers given for the question “At what frequency in a day do you use the Internet?”

Question 16	Frequency (f)	Frequency %
1 (lower than 1 hour)	12	23.5
2 (between 1-3)	15	29.4
3 (more than 3 hours)	24	47.1
Total	51	100

The frequency analysis of answers for the question "At what frequency in a day do you use the Internet?" is given in Table 19.

Table 20. Answers given for the question "For what purposes do you use the Internet?"

Question 17	Frequency (f)	Frequency %
1 (Research and Training)	19	37.3
2 (Entertainment and social media)	22	43.1
3 (News)	2	3.9
4 (Others)	8	15.7
Total	51	100

The frequency analysis of answers for the question "For what purposes do you use the Internet?" is given in Table 20.

Table 21. Answers given for the question "At what frequency do you access the Ediop system?"

Question 18	Frequency (f)	Frequency %
1 (once a day)	17	33.3
2 (once a week)	23	45.1
3 (once two week)	1	2
4 (once a month)	10	19.6
Total	51	100

The frequency analysis of answers for the question "At what frequency do you access the Ediop system?" is given in Table 21.

C. Reliability Analysis

Cronbach's alpha reliability analysis was used to measure the reliability of the survey. The reliability coefficients related to the distance education scale was calculated as 0.829 according to this it was determined that the survey is reliable 82.9% level.

Table 22. Cronbach's Alpha Coefficients Related To the Questionnaire Items

Item	Cronbach's alpha coefficient of the deleted item	Item	Cronbach's alpha coefficient of the deleted item
Question 1	.823	Question 7	.808
Question 2	.789	Question 8	.852
Question 3	.815	Question 9	.825
Question 4	.812	Question 10	.829
Question 5	.811	Question 11	.798
Question 6	.825	Question 12	.787

The reliability coefficients obtained when the item is deleted are shown in the above Table 22. Regarding the results, no significant difference can be obtained with the current reliability, coefficients have not been observed. Accordingly, all questions of scale reliability analysis were included in the analysis.

D. Factor Analysis

A factor analysis was performed in order to reduce the size for 12 questions in the distance education scale.

Table 23. Bartlet's test of sphericity and Kaiser-Meyer-Olkin Value

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy	.710
Bartlet's test of sphericity Chi-square Statistics	272.882
sd	66
Significance	.000

Bartlet's test of sphericity and Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy related to the answers on the distance education scale are shown in table 23. According to Bartlet's test of sphericity, it was determined that

there was a significant correlation among values depending on the significance value ($p < 0.05$). According to the KMO statistics, about 71% was determined to be appropriate to the scale factor analysis.

Table 24. Test Values of Eigen Factor Analysis

Ingredient	Eigen value		Sum of squares of Loads at the Result of Rotation	
	Total	Total	Variance%	Cumulative%
1	4.635	3.743	31.192	31.192
2	1.701	1.889	15.745	46.937
3	1.325	1.871	15.595	62.532
4	1.100	1.258	10.483	73.015
5	.808			
6	.610			
7	.556			
8	.398			
9	.301			
10	.240			
11	.179			
12	.147			

According to the Eigen factor analysis, 4 factors of which Eigen value are more than 1 were determined and has been shown table 24. The obtained 4 factors explain the %73,015 of the total variability.

Table 25. The Rotated Ingredient Matrix

Item	Factor			
	1	2	3	4
Question 12	.811			
Question 7	.730			
Question 2	.719			
Question 1	.717			
Question 4	.696			
Question 11	.651			
Question 5	.647			
Question 6		.800		
Question 9		.758		
Question 3			.813	
Question 8			.684	
Question 10				.847

The rotated ingredient matrix related to all of the questions is shown in Table 25. In this matrix, it is seen under which factor each question is cumulated. In addition, the correlation value between the question and its factor is shown in the Table.

Table 26. Factor Names

Factor	Factor Name
1. Factor	EDIOP System and Course Characteristics
2. Factor	EDIOP System Speed
3. Factor	Distance Education Efficiency
4. Factor	Accessibility to the EDIOP system

As seen in table 26, A total of 12 questions were grouped into 4 factors. The obtained 4 factors could have been explained at about 73% level. According to the factor analysis, the denominations were made in Table 25 for 4 factors.

IV. CONCLUSION AND SUGGESTIONS

The purpose of this study was to develop a platform where instructors can create course content and to investigate the effect the developed platform has on the success. The application was used for Programming Fundamentals course in Computer Programming Program of the Osmancık Ömer Derindere Vocational School in the 2014-2015 fall semester and the student views were analyzed statistically.

It can be said that the distance education is more economic and flexible than formal education. However, the creation need of appropriate and effective software arises. While studies in this field increase continuously in means of quality and quantity, the studies related to needs of the institutions is seen literally as a lacking. In this case, in the collaborative studies based on people or institutions with similar needs can be obtained more efficiently.

In the statistical part of the study, the efficiency of the Ediop system used at the Osmancık Ömer Derindere Vocational School in the Hitit University was examined using survey techniques. As a result of reliability analysis, it was concluded that the survey is reliable in line with the results of responses to the questionnaire. In the analysis of the survey results, while more than 60% of student think that the availability of course content always shortens the learning process, 15% of them do not share this view. While 59% of them believe that the system increases motivation, 15% of them declared that it does not increase it. While 70% of them believe that their knowledge and skills had been developed due to the course benefits from the system, the rate of non-granted students is about 4%. 39% of participant preferred only for formal education, about 12% of them preferred distance education and 49% preferred both at the same time.

It is concluded that most of the students lean generally towards the formal education together with distance education. A dimension reduction was performed by applying the factor analysis for the questions of the Distance Education Scale in the survey. It was determined that the factor analysis could be explained by total four factors of the Distance Education Scale.

These factors were determined as the Ediop system and course features, the Ediop system speed, distance learning system efficiency and accessibility to the Ediop system. In the survey results, the main reasons of the negative views from students on the Ediop system regarding to findings are as follows; the lack of adequate communication with instructors by electronic means during the course presentation and out of the course, Non-use of Internet or the Ediop system for sufficient time by some of the students, face-to-face training habits prejudice against distance education have been seen. It is expected that students gain ground in terms of gaining a better education in case of to bringing solutions to problems.

As a consequence, it is clearly seen that web technologies have initiated a new era in education and training in many areas. However, the use of technological advances in education is not enough for effective training. The developed applications must be supported by scientific studies and prepared learning contents must be supported by theories. The interactive applications should also be developed and the involvement of the students should be increased as much as possible. The future of web-based education depends on the quality of education content and in accordance of the overall system with the standard.

REFERENCES

- UMUT, A. L., & Madran, R. O. (2004). Web tabanlı uzaktan eğitim sistemleri: Sahip olması gereken özellikler ve standartlar. *Bilgi Dünyası*, 5(2), 259-271.
- ALKAN, C. (1987). Açıköğretim "Uzaktan Eğitim Sistemlerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi". Ankara: *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları*, (157).
- ALLEN, M. W. (2003). *Michael Allen's Guide to E-Learning: Building Interactive, Fun, and Effective Learning Programs for Any Company*. John Wiley & Sons.
- BARRY, S. (2007). An Analysis of Faculty Development Program Design for Online Learning. *Doktora Tezi, Minnesota: Capella University, Minneapolis, ABD*.
- CARSWELL, A. D., & Venkatesh, V. (2002). Learner outcomes in an asynchronous distance education environment. *International Journal of Human-Computer Studies*, 56(5), 475-494.
- DEMİREL, Ö. (Ed.). (2010). Eğitimde yeni yönelimler. Pegem Akademi.
- IRMAK, E. (2007). Uzaktan Eğitim Amaçlı İnternet Tabanlı Laboratuvar Uygulaması. *Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü*.
- KARATAŞ, E. (2011). Uzaktan Eğitim İçerik Geliştirme Süreçlerinde Çevrimiçi İşbirliğine Dayalı Proje Takip ve Yönetim Aracı Kullanımının Etkililiği. *Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Eğitim Teknolojisi Doktora Programı, Ankara, 382*.
- MCMURDO, G. (1998). Evaluating Web information and design. *Journal of Information Science*, 24(3), 192-204.
- ROSENBERG, M. J. (2001). *E-learning: Strategies for delivering knowledge in the digital age* (Vol. 9). New York: McGraw-Hill.

- SARPKAYA, Y., Karasekreter, N., & Doğan, M. (2009). Uzaktan Eğitim Yazılım Altyapısının Bilginin Kalıcılığı'na ve Geçerliliği'ne Etkisi.
- TUIK. (2014). *Türkiye nüfusu* <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=15975> adresinden erişildi.
- VERDUIN, J. R., & Clark, T. A. (1994). Uzaktan eğitim: etkin uygulama esasları. *Çeviren: İlknur Maviş. Eskişehir: Kibele Sanat Merkezi.*

ÜNİVERSİTE AKADEMİK PERSONELLERİNİN YAŞAM BOYU ÖĞRENME TUTUMLARININ İNCELENMESİ

Hamit AKSOY¹

Hasan ERBAY²

Hakan KÖR³

Atf/©: Aksoy, Hamit, Erbay, Hasan ve Kör, Hakan (2017). Üniversite Akademik Personellerinin Yaşam Boyu Öğrenme Tutumlarının İncelenmesi. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.1547-1558

Özet: Yaşam boyu öğrenme kavramı birçok uluslararası kuruluş ve bu alanda çalışma bilim adamları tarafından tanımlanmıştır. Literatürdeki tanımlar incelendiğinde, yaşam boyu öğrenme, bireyin yaşamı boyunca mesleki gelişim, sanat, dil gelişimi gibi alanlarda formal veya informal yollarla edindiği bilgilerin tümü olarak tanımlanabilir. Bilgi ve iletişim hızlı gelişimi ile birlikte bilginin değerine yitirme süresi (eskime) giderek azalmıştır. Özellikle bilişim alanında bilgiler sürekli yenilenmektedir. Bireylerin etrafında (çevresinde) meydana gelen değişimlere uyum sağlaması için yaşam boyu öğrenme gereksinimleri kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada, üniversitede görev yapan akademik personellerin yaşam boyu öğrenme tutumları incelenmiştir. Araştırmada, akademik personellerden “Yaşam Boyu Öğrenme Ölçeği” başlıklı anket aracılığıyla veriler toplanmıştır. Araştırma evrenini, Türkiye’deki üniversitelerde görev yapan akademik personeller oluşturmaktadır. Örneklem olarak “Yaşam Boyu Öğrenme Ölçeği” anketine gönüllü olarak katılanlar arasından rastgele belirlenmiş kişiler seçilmiştir. Elde edilen ölçek verileri akademik personellerin cinsiyet, yaş, eğitim birimi, çalıştığı bölüm, hizmet yılı gibi demografik özellikler ile kıyaslanmıştır. Elde edilen bulgular kısmında tablolar halinde yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yaşam boyu öğrenme, yaşam boyu öğrenme tutumu

Makale Geliş Tarihi: 16.07.2017/ Makale Kabul Tarihi: 31.10.2017

¹ Öğr. Gör., Hitit Üniversitesi, Sungurlu MYO, Bilgisayar Teknolojileri Bölümü, e-posta: hamitaksoy@hotmail.com

² Prof. Dr., Kırkkale Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, e-posta: hxe68@yhao.com

³ Yrd. Doç. Dr., Sungurlu MYO, Bilgisayar Teknolojileri Bölümü, hakankor19@gmail.com

The Research of the Attitude of Lifelong Learning of University Academic Staff

Citation/©: Aksoy, Hamit, Erbay, Hasan ve Kör, Hakan (2017). The Research of the Attitude of Lifelong Learning of University Academic Staff, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp. 1547-1558

Abstract: *The concept of lifelong learning has been described distinctly by different scientists who have studied on it and by various international foundations. Regarding the examination of literature's definitions, lifelong learning can be considered as the professional improvement of individuals, of art and of language through their lives or it can be perceived as the collective information of individuals, which is assembled in an informal way. Since the process of losing the worthiness of information has decreased with the development of knowledge and communication velocity, the knowledge of informatics is modernized particularly. The nascent requirement of lifelong learning has existed inherently in order to accommodate individuals with resultant alterations occurring in their environments. In this study, the occasion of lifelong learning of academic staff members has been investigated considerably. Consequently, the data which is valuable for the comprehension of intrinsic study has been collected by the agency of this survey named "The Measurement of Lifelong Learning" by scrutinizing the perceptions of academic staff members. It can be stated that the backbone of the research is the academic staff members who dedicate themselves to work for the Hitit University. Participants have been determined randomly among people who agreed to participate in the survey voluntarily. Subsequently, datas which were accumulated from lifelong learning measurement have been compared according to the demographic features of their gender, age, education unity, the members department and years of service for the individuals. Finally, complete collective datas have been distributed into table in terms of the comparison of staff members accurately.*

Keywords: *Life Long Learning, lifelong learning attitude*

I. GİRİŞ

Yaşam boyu eğitim ve yaşam boyu öğrenme sürekli eğitim ihtiyacından kaynaklanan eğitimsel bir olgudur (Lengrand 1989, Cassin 2002, FREREF 2004, Commission Européenne 2008). "Güçlü birey" ya da "güçlü toplum"

kavramları, bilgiye ulaşabilme, bilgiyi üretebilme, yapılandırabilme ve yayabilme yeterlikleriyle ilişkilendirilmektedir. Bu nedenle kendini geliştiren ve yaşam boyu öğrenen bireylere gereksinim duyulmaktadır (Bagnall, 2006; Bayar, Üstün, Bayar, 2016; Bozkurt, 1993; Bozkurt, 2007; Kılıç, Üstün & Önen, 2011; Üstün & Menteşe, 2013). Yaşam boyu öğrenen bireylerden oluşan bir toplumu yapılandırmak kuşkusuz eğitim sistemlerindeki düzenlemelerle mümkün olacaktır (Bayar, 2014; Bayar, 2015; Gencel, 2013).

İnsanların eskiyen bilgileri sürekli yenileme ihtiyacı hissetmelerinden dolayı “yaşam boyu öğrenme” kavramı ortaya çıkmıştır (Lambeir, 2005). Medya, internet ve gün boyu haber akışının yaşam boyu öğrenme üzerine etkisi kaçınılmaz olsada gerçek bilgilere bilim sayesinde ulaşılmaktadır (Cobern, 2015). Yaşam boyu öğrenme (YBÖ) kavramını 1800’lü yıllarda ilk kez kullandığı için Grundtvig, yaşam boyu öğrenme geleneğinin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Comenius’un görüşleri de yaşam boyu öğrenme kavramının temellerini oluşturmuştur (Wain, 2000).

YBÖ kavramını ilk olarak 1929 yılında tanımlayan Basil Yeaxlee, eğitimin yaşam boyu devam ettiğini ifade etmiştir (Smith 2001). Daha sonraları ise Faure’nin yaşam boyu öğrenme ile ilgili raporundan hareketle UNESCO konuya ilgi göstermeye başlamıştır. Bunu OECD’nin kavramla ilgilenmeye başlaması izlenmiştir. Bu iki kuruluş da eğitimin sadece okula giden bireyler için olduğunun düşünülmesinin yaşam boyu öğrenmeyi engelleyen faktör olduğunun altını çizmiş “gelişen ekonomik gerçeklik, mesleki hareketlilik ve kendi kendine öğrenme bağlamında yaşam boyu öğrenmenin gerekliliğini öngörmüştür.

Çalışmanın Amacı: Bu çalışmada, 2015-2016 bahar döneminde Türkiye’deki Üniversitelerde görev yapan akademik personelin yaşam boyu öğrenme tutumları incelenmiştir.

II. YÖNTEM

A. Örneklem Seçimi:

Araştırma evrenini, Türkiye’de yer alan çeşitli üniversitelerde çalışan akademik personel oluşturmaktadır. Örneklemi ise anketin uygulanması sonucu elde edilen 261 akademik personel oluşturmaktadır.

B. Verilerin İncelenmesi:

Veriler, SPSS veri analiz paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Demografik yapıyla yaşam boyu öğrenme puanları kıyaslanarak sonuçlar tablolar halinde verilmiştir.

C. Güvenilirlik Analizi:

Tablo 1. Güvenilirlik analizi

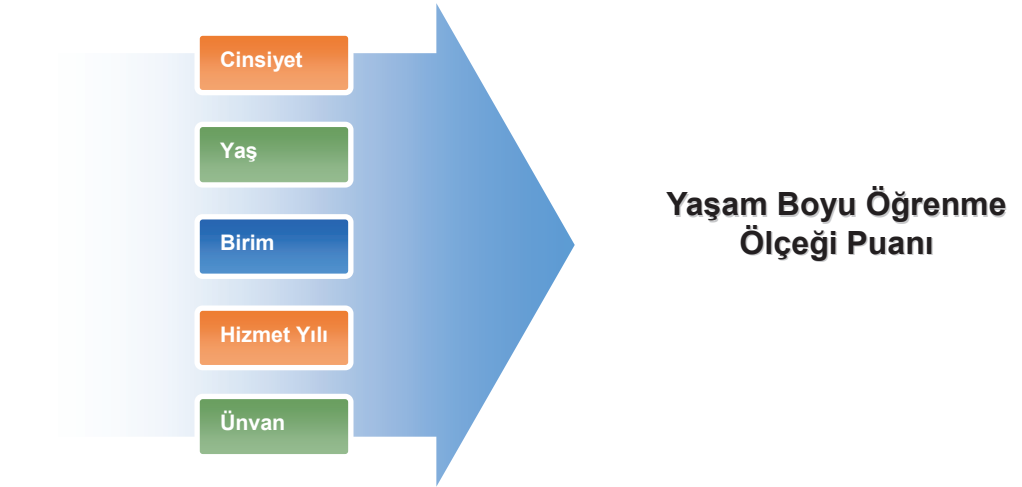
Cronbach's Alpha	N
0,867	15

III. BULGULAR

A. Genel Ortalama:

Türkiye genelinde yaşam boyu öğrenme ölçeğine 66 farklı üniversiteden katılan 261 akademik personelin genel ortalaması 5 üzerinden 3,94 olarak hesaplanmıştır.

Şekil 1. Yaşam Boyu Öğrenme Ölçeği Puanı



Tablo 2. Cinsiyete göre genel ortalama

	Frekans	%	YBÖ Skor
Erkek	163	62,45	3,92
Kadın	98	37,55	3,96

Tablo 3. Yaşa göre genel ortalama

	Frekans	%	YBÖ Skor
21-30	62	58,0	3,91
31-40	97	36,9	3,89
41-50	52	19,8	3,95
51-60	33	12,9	3,99
61+	17	6,5	4,17

Tablo 4. Ünvana göre genel ortalama

	Frekans	%	YBÖ Skor
Araş. Gör.	77	29,3	3,91
Öğr. Gör.	29	11	3,84
Yrd. Doç. Dr.	75	28,5	3,92
Doç. Dr.	34	12,9	3,88
Prof. Dr.	46	17,9	4,12

Tablo 5. Birimlere göre genel ortalama

Birim	Frekans	%	YBÖ Skor
Lisans	232	88,6	3,97
Önlisans	29	11,4	3,70

Tablo 6. Hizmet yılına göre genel ortalama

	Frekans	%	YBÖ Skor
1-6	110	42,2	3,92
7-12	43	16,3	3,91
13-18	28	10,6	3,77
19-24	33	12,9	3,88
25+	47	17,9	4,14

B. Akademik personelin yaşam boyu öğrenme tutum puanlarının cinsiyete göre ANOVA Sonuçları:

Analiz sonuçları (Tablo 7) akademik personelin yaşam boyu öğrenme tutum puanlarının cinsiyete göre anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir.

Tablo 7. Cinsiyete göre ANOVA sonuçları

	N	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata
Erkek	163	59,1227	7,04463	,55178
Kadın	98	59,3367	6,55814	,66247
Total	261	59,2031	6,85404	,42425

	Kareler Toplamı	df	Karelerin Ortalaması	F	p
Gruplar Arası	2,804	1	2,804	,059	,808

Bir başka ifade ile akademik personelin yaşam boyu öğrenme tutumları cinsiyetine bağlı olarak anlamlı bir şekilde değişmemektedir.

C. Akademik personelin yaşam boyu öğrenme tutum puanlarının yaş faktörüne göre analiz sonuçları:

Analiz sonuçları personelin yaşam boyu öğrenme tutum puanlarının yaş faktörüne göre anlamlı bir şekilde değişmediğini göstermektedir.

Tablo 8. Yaş faktörüne göre analiz sonuçları

	Kareler Toplamı	df	Karelerin Ortalaması	F	p
Gruplar Arası	429,557	4	107,389	2,333	,056
Grup içi	11784,680	256	46,034		
Toplam	12214,238	260			

D. Akademik personelin yaşam boyu öğrenme tutum puanlarının birim faktörüne göre analiz sonuçları:

Analiz sonuçları (Tablo 9) personelin yaşam boyu öğrenme tutum puanlarının görev yaptıkları birime (Lisans-Önlisans) bağlı olarak anlamlı bir şekilde değiştiğini göstermektedir.

Tablo 9. Birim faktörüne göre analiz sonuçları

	Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	p
Gruplar Arası	184,100	1	184,100	3,964	,048
Grup içi	12030,138	259	46,448		
Toplam	12214,238	260			

	N	Ortalama	Standart Sapma
Lisans	232	59,5000	6,94131
Ön lisans	29	56,8276	5,66990
Toplam	261	59,2031	6,85404

Lisans eğitimi veren birimlerde görev yapan akademik personelin önlisans eğitimi veren birimlerde görev yapan akademik personele göre yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin daha fazla olduğu görülmektedir.

E. Akademik personelin yaşam boyu öğrenme tutum puanlarının hizmet yılı faktörüne göre analiz sonuçları:

Analiz sonuçları (Tablo 10) personelin yaşam boyu öğrenme tutum puanlarının hizmet yılına bağlı olarak gruplar arasında anlamlı bir şekilde değiştiğini göstermektedir.

Tablo 10. Hizmet yılı faktörüne göre analiz sonuçları

	Kareler Toplamı	df	Karelerin Ortalaması	F	p
Gruplar Arası	648,288	4	162,072	3,587	,007
Grup içi	11565,949	256	45,179		
Toplam	12214,238	260			

(I) Hizmetyılı	(J) Hizmetyılı	Ortalama Farklar (I-J)	Standart Hata	p	
Scheffe	1-6	7-12	,15391	1,20889	1,000
		13-18	2,28182	1,42277	,632
		19-24	-,67273	1,33409	,993
		25-	-3,36712	1,17132	,086
	7-12	1-6	-,15391	1,20889	1,000
		13-18	2,12791	1,63225	,791
		19-24	-,82664	1,55556	,991
		25-	-3,52103	1,41843	,191
	13-18	1-6	-2,28182	1,42277	,632
		7-12	-2,12791	1,63225	,791

	19-24	-2,95455	1,72703	,571
	25-	-5,64894*	1,60462	,016
19-24	1-6	,67273	1,33409	,993
	7-12	,82664	1,55556	,991
	13-18	2,95455	1,72703	,571
	25-	-2,69439	1,52655	,540
25-	1-6	3,36712	1,17132	,086
	7-12	3,52103	1,41843	,191
	13-18	5,64894*	1,60462	,016
	19-24	2,69439	1,52655	,540

	N	Ortalama	Standart Sapma
1-6	110	58,7818	6,98410
7-12	43	58,6279	5,40292
13-18	28	56,5000	7,37111
19-24	33	59,4545	6,49082
25-	47	62,1489	6,92814
Toplam	261	59,2031	6,85404

Bu farklılık 13-18 arası hizmet yılına sahip akademik personel ile 25 yıl ve üzeri hizmet yılına sahip akademik personelin yaşam boyu öğrenme eğiliminden kaynaklanmaktadır.

25 yıl ve üzeri hizmet yılına sahip akademik personelin yaşam boyu öğrenme eğiliminin 13-18 hizmet yılına sahip personele göre daha yüksek olduğu görülmüş ve bu farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

F. Akademik personelin yaşam boyu öğrenme tutum puanlarının unvan faktörüne göre analiz sonuçları:

Analiz sonuçları personelin yaşam boyu öğrenme tutumlarının unvanlarına bağlı olarak anlamlı bir şekilde değiştiğini göstermektedir.

Buna göre; profesörler ile doçentler arasında anlamlı bir fark olduğu söylenemez ancak profesörler ile diğer gruplar arasında anlamlı bir fark olduğu, profesörlerin doçentler dışındaki diğer unvanlara göre yaşam boyu öğrenme tutumlarının daha yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 11. Unvan faktörüne göre analiz sonuçları

	(I) Unvan	(J) Unvan	Ortalamaların Fark (I-J)	Standart Hata	p
Scheffe	Araştırma Görevlisi	Öğretim Görevlisi	1,17510	1,45652	,957
		Yardımcı Doçent	-,10996	1,08456	1,000
		Doçent	,47632	1,37653	,998
		Profesör	-4,20271*	1,24577	,025
Öğretim Görevlisi	Araştırma Görevlisi	Öğretim Görevlisi	-1,17510	1,45652	,957
		Yardımcı Doçent	-1,28506	1,46182	,942
		Doçent	-,69878	1,68982	,997
		Profesör	-5,37781*	1,58511	,023
Yardımcı Doçent	Araştırma Görevlisi	Öğretim Görevlisi	,10996	1,08456	1,000
		Yardımcı Doçent	1,28506	1,46182	,942
		Doçent	,58627	1,38214	,996
		Profesör	-4,09275*	1,25196	,033
Doçent	Araştırma Görevlisi	Öğretim Görevlisi	-,47632	1,37653	,998
		Yardımcı Doçent	,69878	1,68982	,997
		Doçent	-,58627	1,38214	,996
		Profesör	-4,67903	1,51194	,051

Profesör	Araştırma Görevlisi	4,20271*	1,24577	,025
	Öğretim Görevlisi	5,37781*	1,58511	,023
	Yardımcı Doçent	4,09275*	1,25196	,033
	Doçent	4,67903	1,51194	,051

	Kareler Toplamı	df	Karelerin Ortalaması	F	p
Gruplar Arası	773,447	4	193,362	4,327	,002
Grup içi	11440,790	256	44,691		
Toplam	12214,238	260			

IV. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma bulguları incelendiğinde, 66 farklı üniversiteden 261 Akademik Personelin yaşam boyu öğrenme tutumları unvanlarına göre ele alındığında; profesörlerin yaşam boyu öğrenme tutumlarının Doçentler hariç diğer unvanlara sahip personele göre daha yüksek olduğu görüldü. Buna sebep olarak profesör ve Doçentlerin mesleklerinin zirvesinde olmalarından ve mesleki olgunluklarından kaynaklandığı söylenebilir.

Ülkemizde doçentlik ve profesörlük unvanlarının kadrolu olması diğer unvanların sözleşmeli olması, diğer unvanlara sahip akademik personelin unvanlarında yükselme endişesinin bu duruma etki ettiği düşünülebilir.

Personelin çalıştığı birime göre yaşam boyu öğrenme tutumları değerlendirildiğinde önlisans eğitimi veren kurumlarda çalışan personelin daha çok öğretim görevlisi olduğu bilinmektedir. İki grup arasındaki farkın bundan kaynaklandığı söylenebilir.

Sonuçlar hizmet yılına göre değerlendirildiğinde 25 yıldan fazla görev yapan personelin 13-18 yıl arasında hizmet yapan personele göre daha fazla yaşam boyu öğrenme eğilimi olduğu görülmektedir.

25 yıl ve üzeri görev yapan toplam 47 personelin 31' i profesör, 13-18 yıl arası görev yapan 28 personelin 16'sı Yardımcı Doçenttir. Ülkemizde Doçentlik kadrosuna yükselme şartları zordur. İki grup arasındaki farka

göre Doçentlik kriterlerini sağlayamayan Yardımcı Doçentlerin yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin azaldığı söylenebilir. Her ne kadar istatistiksel olarak söylenemese de diğer unvanlara sahip personel için de bu durum söz konusudur.

KAYNAKÇA

- BAGNALL R.G. (2006). Lifelong learning and the limits of tolerance. *International Journal of Lifelong Education*, 25 (3): 257-269.
- BAYAR, A. (2014). The Components of Effective Professional Development Activities in terms of Teachers' Perspective. *International Online Journal of Educational Sciences*, 6(2), 319-327.
- BAYAR, A. (2015). The Components of an Effective Mentoring Program from Turkish School Leaders' Perspective (p.). Eds. Jeffrey S. Brooks & Melanie C. Brooks, *Urban Educational Leadership for Social Justice: International Perspectives*. NC: Charlotte, Information Age Publishing, Inc.
- BAYAR, A., Üstün, A. & Bayar, M. (2016). Öğretmenlerin İnfomal Yolla Öğrenmeleri Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Electronic Turkish Studies*, 11 (14), 61-74.
- BOZKURT, E. (1993). Anadilini Kullanma Yeterliliğinin Okuldaki Öğrenme ve Öğretim Sürecine Etkisi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(8), 47-50.
- BOZKURT, E. (2007). Öğrenme ve Davranışçı Yaklaşım (ss.245-286). Ed. Sırrı Akbaba ve Şakire Anlık, *Eğitim Psikolojisi*. İstanbul: İsans Yayıncılık
- CASSIN, R. (2002). La formation Tout au Long de la Vie, Séminaire « La formation professionnelle. Ecole Nationale d'Administration Paris.
- COBERN, W.W.(2015), The Lifelong Learning of Science, *International Journal on Lifelong Education and Leadership*, 1(1), 1-10.
- COMMISSION EUROPÉENNE (2008). *Activites de L'union Europeenne. Education et Formation Tout au Longue de la Vie. Education et Formation Jeunesse*.
- FREREF (Foundation of European Regions for Research in Training and Education) (2004). In Lifelong learning: The challenges [Fact sheet]. Lyon: l'Imprimerie Ecully Graphic. Retrieved from <http://freref.eu/docs/en/FREREF-Anglais-2003.pdf>.
- GENCEL İ.E. (2013) Öğretmen Adaylarının Yaşam Boyu Öğrenme Yeterliklerine Yönelik Algıları, *Eğitim ve Bilim*, 38(170):237-252.
- KILIÇ, E. D., Üstün, A. ve Önen Ö. (2011). Öğrenen örgütlerde etkili liderlik: Burdur örneği. *Educational Policy Analysis and Strategic Research*, 6(1), 5-22.
- LAMBEIR, B. (2005). "Education as Liberation: The Politics and Techniques of Lifelong Learning." *Educational Philosophy and Theory*, 37(3):349-355.
- LENGRAND, P.(1989). *Lifelong Education: Growth of the Concept. Lifelong Education for Adults An International Handbook*, USA:Pergamon Press.
- SMITH, M. K. (2001). *Lifelong Learning, the Encyclopaedias of Informal Education*. <http://infed.org/mobi/lifelong-learning>, (12.12.2015).
- ÜSTÜN, A., & Menteşe, S. (2013). Teachers' views on what extent the primary schools have the characteristics of learning organizations and on blocks. *E-International Journal of Educational Research*, 4(2), 78-98.
- WAIN, K. (2000). The learning society: postmodern politics. *International Journal of Lifelong Education*, 19 (1), 36-53.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN SİYASAL YAŞAMA KATILIM BOYUTLARININ İNCELENMESİ: MARDİN ÖRNEĞİ¹

Mehmet Celal GÜLTEKİN²

Atıf/©: Gültekin, Mehmet Celal (2017). Üniversite Öğrencilerinin Siyasal Yaşama Katılım Boyutlarının İncelenmesi: Mardin Örneği, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.1559-1580

Özet: Demokrasiye ilişkin güncel tartışmalardan biri de “vatandaşlık ve katılım” ilişkisidir. Bu kavramların ilişkisi üzerine yapılan tartışmaların temel nedeni ise demokrasinin vatandaşların sürekli ve aktif katılımına dayanan bir sistem olmasıdır. Vatandaşlar kamusal yaşamı ilgilendiren kararlara dâhil olur ve karar mercündeki kişileri etkileyerek karar verme sürecinin içerisinde yer alırlar. Bu sayede siyasal yaşama katılımın bir boyutunu da gerçekleştirmiş olurlar. Üniversite dönemi de bireyin sosyal olgunluğa erişme, toplumsal değerlere uyum sağlama ve bağımsız bir birey olma dönemi olarak adlandırılabilir.

Bu çalışma Mardin Artuklu Üniversitesinin farklı akademik bölümlerinde eğitim gören öğrencilerin siyasal yaşama katılım boyutları ile ilgili elde edilen bulguları içermektedir. Bu bulgulara ulaşma amacıyla ilgili literatürden de faydalanılarak bir ölçek geliştirilmiş ve bu ölçek rassal olarak seçilen örnekleme uygulanmıştır. Araştırmada bireylerin siyasal yaşama katılım boyutlarının yaş, cinsiyet, gelir durumu, kent ya da kırdaki yaşama durumu, sivil toplum kuruluşlarına üyelik, gibi faktörlerle ilişkisi ve siyasal yaşama katılım boyutları incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Siyasal Yaşam, Siyasal Katılım, Üniversite Öğrencileri, Demokrasi.

¹ Bu çalışma 24-26 Mayıs 2017 tarihinde Muş Alparslan Üniversitesinde düzenlenen Uluslararası 15 Temmuz Darbeler ve Türkiye Sempozyumunda sunulan sözel bildiriden üretilmiştir.

Makale Geliş Tarihi: 15.03.2017/ Makale Kabul Tarihi: 07.11.2017

² Öğr. Gör., Mardin Artuklu Üniversitesi, e-posta: mehmetcelal@outlook.com

Examination of the University Students' Dimensions of Participation in Political Life: Mardin Sample

Citation/©: Gültekin, Mehmet Celal (2017). Examination of the University Students' Dimensions of Participation in Political Life: Mardin Sample, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp. 1559-1580

Abstract: *One of the current debates about democracy is "citizenship and participation". The main reason for the debate on the relation of these concepts is that democracy is a system based on the continuous and active participation of the citizens. Citizens are involved in decisions that concern public life and are involved in the decision-making process by influencing people in the decision-making process. In this way, they also realize a dimension of participation in political life. The university period can also be called as the period when the individual reaches social maturity, adapts to social values and becomes an independent individual.*

This study includes the findings obtained regarding the dimensions of participation in political life of the students who are educated in different academic departments of Mardin Artuklu University. In order to reach these findings, a scale was developed by taking advantage of the related literature and this scale was randomly selected. In the study, the dimensions of participation of individuals in political life will be examined in terms of factors such as age, gender, income situation, urban or rural living status, membership to non-governmental organizations.

Keywords: *Political Life, Political Participation, University Students, Democracy.*

I. GİRİŞ

Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) "İstatistiklerle Gençlik 2015" araştırmasına göre Türkiye'de geçen yıl itibariyle yaklaşık 13 milyon genç (15-24 yaş arası) bulunmaktadır. Bu rakam toplam nüfusun %16.4'üne denk gelmektedir (Tüik,2015). Yükseköğretim kurumu verilerine göre ise her yıl ortalama 800 bin kişi de devlet ve vakıf üniversitelerine kayıt yaptırmaktadır. Yükseköğretim kurumlarında okuyan toplam öğrenci sayısı da 6 milyon civarındadır. Bu rakam genç nüfusun %50 sine denk gelmektedir. Bunların yaklaşık 900 bin'i 30 yaş üzerindedir. 30 yaş altı üniversiteli sayısı ise 5 milyon civarındadır (Yök,2016).

Sadece bu veriler bile Üniversite gençliğinin siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan mutlaka dikkate alınması gereken bir kesim olduğu gerçeğini gözler önüne sermektedir. Çünkü çocukluktan yetişkinliğe geçme dönemi olan bu dönemde birey kendi kimliğini bulma, toplumun evrensel değerlerini benimseme ve uyum sağlama, sosyal olgunluğa erişme durumundadır. Sosyal olgunluğa erişme durumunun önemli bir boyutu olan bağımsız

davranış kazanma durumu bu dönemde ortaya çıkmaktadır. Birey bu dönemde otonom hale gelmekte, kendi kendini yönetebilmekte, toplumun evrensel değerlerine ve kişisel niteliklerine uygun bağımsız kararalar almaktadır. Özellikle üniversite döneminde ailelerinin bireyler üzerindeki etkisi azalır ve bireyler sahip oldukları değerler sisteminin etkisiyle davranışlarını yönlendirir. Fakat ülkemizde gençler özellikle kamusal yaşama yönelik kararlara dâhil olma ve bu kararları etkileme sürecinde toplumun en az sesi duyulan kesimlerinden birini oluşturmaktadır. Farklı ülkelerde yapılan araştırmalar da göstermektedir ki gençlerin siyasete ve siyasal yaşama katılım düzeyleri azalmaktadır. Ülkemizde ise apolitik gençlik kavramı 1980 sonrası dönemin bir ürünüdür. Bu dönemden sonra siyasal yaşamdan arındırılmış popülist ve tüketen gençlik oluşturma çabaları hız kazanmıştır.

Kamusal yaşama katılma ve kamusal yaşamı ilgilendiren konularda karar alma mekanizmalarını etkileme süreci siyasal katılma olarak tanımlanmaktadır. Siyasal yaşama katılım düzeyleri hakkında Milbrath (1977:18-21) en zor olandan en kolay eylemlere doğru siyasal katılım düzeyi hiyerarşisi ortaya koymakta ve gladyatör eylemler, geçiş eylemleri ve izleyici eylemleri olarak üçlü bir sınıflandırma yapılmaktadır. Bu eylemlerin detayları tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1: Milbrath'ın Siyasal Katılım Düzeyi Hiyerarşisi (Akıncı,2014:40-41)

- Kamusal bir görev ya da bir siyasal parti içinde görev almak
- Bir görev için aday olmak.
- Siyasal amaçlı para temin etmek
- Önemli bir parti toplantısına katılma. Aday belirleme toplantısı, Strateji toplantısı.
- Siyasal bir partide aktif bir üye olmak
- Zamanı siyasal bir kampanya da sarf etmek
- Bir mitinge ya da toplantıya katılma.
- Bir parti ya da odaya para yardımda bulunmak
- Kamu görevlileri veya siyasal parti lideriyle temasta bulunmak
- Bir parti ya da aday rozeti taşımak, arabasına bunu yapıştırmak

- Bir kişiyi belirli bir yönde oy vermesini sağlamak için iknaya çalıştırmak.
- Bir siyasal tartışma başlatmak.
- Oymaya katılmak.
- Kendini siyasal dürtülere (uyarılar) karşı açık tutmak
- Hareketsiz – Kayıtsızlar (Apechetics)

Samuel Barnes ve Max Kease'in siyasal katılım "olağan siyasal katılım" ve "olağandışı siyasal katılım" şeklinde sınıflandırmışlardır. Olağan siyasal katılımı seçim süreciyle siyasal rejimin koymuş olduğu kural ve normlara uygun yapılan eylemler olarak; olağandışı siyasal katılımı ise siyasal norm ve kurallara karşı çıkmak amacıyla yapılan faaliyetler olarak tanımlamaktadır (Barnes & Kease, Aktaran; Kalaycıoğlu, 1984:204-205). Erdoğan (2003:8)'da çalışmasında siyasal katılımı tanımlarken "konvansiyonel siyasal katılım" ve "konvansiyonel olmayan siyasal katılım" olarak ikili sınıflandırma yapmaktadır. Konvansiyonel siyasal katılım 19.yüzyıldan itibaren var olmaya başlayan oy verme, siyasi partiler içerisinde faaliyet gösterme ya da partilerin kampanyalarında görev alma türü faaliyetlerdir. Bu siyasal katılım türü elitler tarafından yönlendirilen hiyerarşik yapılar içerisinde şekillenmiştir. Burada vatandaşa daha pasif bir rol atfedilmiştir. Konvansiyonel olmayan siyasal katılım ise; siyasetin geleneksel tanımına aykırı eylemler olan yasadışı grevler, protesto yürüyüşleri, işgaller ve boykotlardır. Bu siyasal katılım türü konvansiyonel siyasal katılım türünün aksine "elitlere meydan okuyucu" eylemler olarak tanımlanmaktadır (Erdoğan,2003:8).

Siyasal katılımı atfedilen önemin özellikle 90'lı yıllardan itibaren giderek arttığı görülmektedir. Siyasal katılımın artırılması için katılım kanallarının çeşitlendirilmesi ile beraber siyasal katılım grupları arasındaki farkların ortadan kaldırılması gerekmektedir. Çünkü bazı gruplar diğerlerine göre dezavantajlı grup olarak kabul edilmektedir. Gençler de BM tarafından sosyal içerme kapsamında dezavantajlı grup olarak kabul edilmektedir. Sosyal içerme, yoksulluk, eğitim, din, dil, ırk gibi unsurlar nedeniyle katılım sağlamakta güçlük çeken kişilerin toplumsal yaşamda yer almalarının sağlanması anlamında kullanılmaktadır. Gençler de bu gruplar içerisinde değerlendirilmektedir. Gençlerin bu gruplar içerisinde değerlendirilmesinde toplumdaki genç algısı, gençlerin toplumun diğer kesiminden farklılaşan ihtiyaçları ile yerel, ulusal ve uluslararası konularda yeterli bilgiye sahip olmadıkları ya da siyasal yaşama katılma konusuna tereddüt ettikleri

gerekçe gösterilmektedir. Ancak artan teknolojik imkânlar ile birlikte bilgi edinme, haberleşme ve örgütlenme olanakları artmakta ve bu durumun gençlerin siyasal yaşama katılım düzeylerine de etki ettiği görülmektedir. Özellikle üniversite gibi özgür düşünceye ve düşünce çeşitliliğine önem veren kurumlardaki üniversite öğrencilerinin siyasal yaşama katılım düzeylerindeki farklılaşma önemlidir. Çünkü üniversiteler bireylerde siyasal bilgiyi ve kültürü aktarıcı ve bu yolla toplumu dönüştürücü bir rol üstlenmektedir. Aynı zamanda üniversite öğrencileri gelecekte devletin çeşitli idari ve siyasi kademelerinde yer alarak sosyal, ekonomik ve siyasal politikaların belirlenmesinde önemli roller üstlenecek bireylerdir. Bu nedenle gençlerin siyasal yaşama daha yüksek düzeyde katılımını sağlayıcı düzenlemelerin yapılması, siyasal yaşama katılım yollarının çeşitlendirilmesi ve farkındalık düzeylerinin artırılmasına yönelik yeni programların uygulanması son derece önemlidir.

Bu çalışma üniversite gençliğinin siyaset algısını ve siyasal yaşama katılım düzeylerini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın ayrıca apolitik olarak tanımlanan üniversite gençliğinin siyasal yaşama katılım düzeylerini tespit etmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

II. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Bu çalışmada Mardin Artuklu Üniversitesi Yabancı Diller hazırlık sınıfında okuyan üniversite öğrencilerinin siyasal yaşama katılım düzeyleri incelenmiştir. Bu genel amaç çerçevesinde sorduğumuz sorulara karşılık aldığımız cevaplar bize üniversite öğrencilerinin Siyasal Kariyer eğilimleri ve siyasal yaşama katılım düzeyleri hakkında bilgi vereceği düşünülmektedir. Çalışmamızda, üniversite öğrencilerin siyasal kariyer eğilimleri ve siyasal yaşama katılım düzeylerinin cinsiyetlerine, yaşlarına, sosyo-ekonomik yapılarına göre farklılık gösterip göstermediği incelenmektedir.

III. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Genç jenerasyonu bir toplumun geleceğini şekillendiren ve o toplumun geleceğinde rol oynayan önemli bir unsurdur. Özellikle bizim gibi demokrasisi sürekli kesintiye uğramış ülkelerde 1980 darbesi sonrasında milyonlarca kişinin gözaltına alınması, binlerce kişinin tutuklanması ve cezaevlerinde türlü işkencelere maruz kalması ile birlikte onlarca idam kararı toplumun geneli üzerinde olumsuz etki bıraktığı gibi bir ülkede sosyo-kültürel açıdan mutlaka dikkate alınması gereken üniversite gençliğini de

etkilemiştir. Diğer taraftan 15 Temmuz darbe girişiminde genç, yaşlı her kesimden insanın sokaklara dökülüp tankların önüne geçmesi halkın darbeler karşısındaki net duruşunun ifadesidir. Bu çalışmada 1980'den sonra apolitikleşmeye başlayan üniversite gençliğinin 15 Temmuz darbe girişiminde gösterdiği tutum ile beraber siyasal kariyer eğilimleri ve siyasal yaşama katılım düzeylerindeki farklılaşma incelenecektir. Çalışmanın özellikle geleceğin siyasi ve idari kadrolarının adayları üniversite gençliğinin algısını ölçmeye çalışması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

IV. METODOLOJİ

A. Araştırmanın Türü ve Yöntemi

Bu çalışma Mardin Artuklu Üniversitesi yabancı diller hazırlık sınıfında okuyan öğrencilerin siyasal yaşama katılım düzeyleri konusundaki mevcut durumunu ortaya koyan araştırma makalesi niteliği taşımaktadır. Çalışma niceliksel yöntemle hazırlanmış ve yüz yüze anket yöntemi kullanılmıştır. Nicel araştırma yöntemleri sayısal hesaplamaları kapsayan veya özellikler arasındaki ilişkileri keşfeden, tanımlayan ve özetleyen bir araştırma yöntemidir. Anket formu hazırlanmadan önce ise konu ile ilgili olarak literatür taraması yapılmış siyasal yaşama katılım özelliklerini temsil eden değişkenleri ortaya koyacak ifadeler ankette dahil edilmiştir.

B. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2016-2017 eğitim öğretim yılında Mardin Artuklu Üniversitesi antropoloji, Felsefe, Sanat Tarihi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler ile İktisat ve Dış Ticaret bölümlerinde İngilizce hazırlık eğitimi gören 130 92 erkek toplam 222 öğrenci oluşturmaktadır. Örneklem seçiminde ise basit tesadüfi örneklem yöntemi ile 113 kişi örnekleme dâhil edilmiştir. Sosyal bilimlerde, genellikle her gözenekte bulunacak ve evreni temsil edecek örneklem miktarının 300 ile 400 dolaylarında olmasının ideal, ancak 100'den az olmamasının yararlı bir uygulama olacağı söylenebilir (Karasar, 2009, 127). Basit tesadüfi örneklemede evreni oluşturan her elemanın örneğe girme şansı eşittir. Dolayısıyla hesaplamalarda da her elemana verilecek ağırlık aynıdır (Arıkan, 2004:141).

C. Veri Toplama Aracı

Mardin Artuklu Üniversitesinde İngilizce hazırlık eğitimi gören öğrencilerin siyasal yaşama katılım düzeylerini tespit etmek amacıyla araştırmacılar ilgili literatürden de faydalanarak Emre ERDOĞAN'ın "Türk gençliği ve siyasal

katılım 1999-2003” adlı çalışmasında kullandığı anketi kullanmışlardır. Anket toplam 41 sorudan ve 2 bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm ankete katılanların kişisel bilgilerinden oluşmakta ve ikinci bölüm ise siyasal yaşama katılım düzeylerini tespit etmeye dönük likert tipi ölçekli sorulardan oluşmaktadır. Ayrıca anketin güvenilirliğini test etmek amacıyla yapılan güvenilirlik analizinde Cronbach’s Alpha değeri $\alpha = 0.754$ olarak bulunmuştur. Bu durum anketin güvenilir olduğunu göstermektedir.

D. Verilerin Çözülmesi

İstatistiksel analizler için araştırma sonucunda kayıt altına alınan tüm veriler Statistical Packet For Social Scieces (SPSS) 15.0 for Windows programına girilmiştir. Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğine ilişkin bir ön çalışma yapılmıştır. Hipotezler test edilirken verilerin, öncelikle belirtilen bu varsayımların karşılanıp karşılanmadığını incelenmiştir. Siyasal yaşama katılım düzeylerinin cinsiyet, eğitim durumu ve yaşa göre farklılık gösterilip gösterilmediğini test etmek amacıyla “t” testi yapılmıştır. Ayrıca öğrencilerin Siyasal yaşama katılım düzeylerine ilişkin sonuçları incelemek üzere frekans ve yüzdelerden yararlanılmıştır.

V. BULGULAR

Araştırmadan elde edilen bulguların yorumlanmasında öncelikle ankete katılanların kişisel özelliklerine ilişkin değerlere yer verilecektir. Daha sonra da siyasal yaşama katılım düzeylerine ilişkin davranışların bu kişisel özelliklere göre farklılık gösterip göstermediği incelenecektir.

A. Ankete Katılanların Demografik Özelliklerinin Analizi

Tablo 2: Ankete Katılanların Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

Cinsiyet		
	Frekans	Yüzde
Erkek	41	%36
Kadın	72	%64
Toplam	113	%100

Tablo 2’de katılımcıların cinsiyetlerine göre dağılımlarının frekans ve yüzdelere yer verilmiştir. Buna göre katılımcıların %36’sı erkeklerden %64’ü de kadınlardan oluşmaktadır.

Tablo 3: Ankete Katılanların Yaşlarının Dağılımı

Yaşınız	Frekans	Yüzde
18	4	%4
19	32	%28
20	26	%23
21	24	%21
22	16	%14
23	5	%4
24	2	%2
27	1	%1
30	1	%1
35	1	%1
36	1	%1
Toplam	113	%100

Katılımcıların yaşlarına göre dağılımı Tablo 3’de gösterilmiştir. Buna göre katılımcıların en küçüğü 18 en büyüğü ise 35 yaşındadır. En yoğun yaş aralığı ise %72’lik dilim ile 19-21 yaş aralığıdır. 27-35 yaş aralığında ise 3 kişi bulunmaktadır.

Tablo 4: Ankete Katılanların Bölümlerine Göre Dağılımı

Bölümünüz	Frekans	Yüzde
Antropoloji	22	% 19
Felsefe	13	% 12
İktisat	31	% 27
Sanat Tarihi	18	% 16
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler	16	% 14
Dış Ticaret	13	% 12
Toplam	113	% 100

Tablo 4’de katılımcıların eğitim gördükleri bölümlere göre dağılımlarının frekans ve yüzde dağılımları gösterilmiştir. Buna ankete katılanların çoğunluğu İktisat Bölümünde eğitim görmektedir. Diğer bölümlerin dağılımı ise şu şekildedir: Antropoloji %19, Sanat tarihi %16, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler %14 ve Dış Ticaret bölümünde eğitim görenlerin oranı ise %12 şeklindedir.

Tablo 5: Ankete Katılanların Ailelerinin Yaşadıkları Şehirlerin Bulunduğu Bölgelere Göre Dağılımı

Ailenizin en uzun yaşadığı şehir hangi bölgededir?		
	Frekans	Yüzde
İç Anadolu Bölgesi	2	% 2
Ege Bölgesi	2	% 2
Akdeniz Bölgesi	8	% 7
Doğu Anadolu Bölgesi	20	% 18
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	75	% 66
Marmara Bölgesi	6	% 5
Toplam	113	% 100

Literatürde siyasal katılımı ölçen benzer çalışmalarda bölgesel farklılıkların siyasal katılım üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Çarkoğlu (2001) yaptığı çalışmada Akdeniz bölgesinin bütün katılım boyutlarında daha etken olduğunu Ege, Marmara ve İç Anadolu bölgelerinin ise her boyutta düşük katılım gösterdiğini belirtmiştir. Bu durumun geçerliliğine çalışmanın ilerleyen bölümlerinde değinilecektir. Katılımcıların ailelerinin en uzun yaşadıkları şehirlerin bulunduğu bölgelerin dağılımlarının frekans ve yüzdeleri Tablo 5’de gösterilmiştir. Buna göre katılımcıların ailelerinin %66 gibi büyük çoğunluğu Güneydoğu Anadolu bölgesinde, %18’i doğu Anadolu bölgesinde, %7’si Akdeniz bölgesinde yaşamaktadır. Akdeniz ve İç Anadolu bölgesinde yaşayanların oranları da %2’dir.

Tablo 6: Ankete Katılanların Ailelerinin Yaşadıkları Yere Göre Dağılımı

Üniversite öğrencisi olmadan önceki yaşamınızın en uzun dönemini nerede geçirdiniz?

	Frekans	Yüzde
Köy	22	% 19
İlçe Merkezi	30	% 27
İl Merkezi	59	% 52
Yurt Dışı	2	% 2
Toplam	113	% 100

Kentlerin sunduğu eğitim olanakları ve ikincil grup faaliyetlerinden dolayı siyasal yaşama katılmayı hızlandıran bir kültürel çevre oluşturduğu bilinmektedir (Kalaycıoğlu,1983:23). Dolayısıyla katılımcıların yaşadıkları yerin kent ya da kır olmasının onların siyasal yaşama katılım düzeylerini etkilemesi beklenir. Tablo 6’da katılımcıların ailelerinin yaşadıkları yere göre frekans ve yüzde dağılımları verilmiştir. Buna göre katılımcıların %52’si il merkezinde yaşamaktayken %27’si ilçe merkezinde yaşamaktadır. Yerleşim yeri olarak köyü belirtenlerin oranı ise %19’dur. Buradan katılımcıların büyük oranda il ve ya ilçe merkezlerinde yaşadıkları görülmektedir.

Tablo 7: Ankete Katılanların Mezun Oldukları Lise Türüne Göre Dağılımı

Mezun olduğunuz lise veya dengi okul türü nedir?		
	Frekans	Yüzde
Genel Lise	41	% 36
Anadolu Lisesi	36	% 32
Özel Lise	4	% 4
Fen lisesi	1	% 1
Meslek Lisesi	19	% 17
İmam Hatip Lisesi	10	% 9
Açık Öğretim Lisesi	2	% 2
Toplam	113	% 100

Tablo 7’de katılımcıların mezun oldukları lise türünün frekans ve yüzde dağılımına yer verilmiştir. Tabloya bakıldığında katılımcıların %36’sı genel lise,%32’si Anadolu lisesi,%17’si ise meslek lisesi mezunudur. MEB’in 2010 yılında kademeli olarak başlattığı tüm genel liselerin Anadolu Lisesi olarak değiştirilme çalışmaları ile 2014 yılında tüm genel liseler Anadolu lisesine dönüştürülmüştür. Bu durumda %32 olan Anadolu lisesi oranı içerisinde daha önce genel lise kapsamında olan bir lisenin olması muhtemeldir. Katılımcıların %9’u İmam Hatip Lisesi, %4’ü Özel Lise %2’si Açık Öğretim Lisesi ve %1’i de Fen Lisesi mezunudur.

Tablo 8: Ankete Katılanların Kendilerini Siyasal Açıdan Tanımlamalarına Göre Dağılımları

Kendinizi siyasal açıdan nasıl tanımlarsınız?		
	Frekans	Yüzde
Dindar/muhafazakâr	30	% 27
Cumhuriyetçi/Kemalist	4	% 4
Milliyetçi	11	% 10
Sosyal Demokrat	29	% 26
Liberal	4	% 4
Sosyalist	25	%22
Diğer	10	% 9
Toplam	113	% 100

Katılımcıların siyasal açıdan kendilerini nasıl tanımladıklarına dair soruya verilen cevapların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 8'de gösterilmiştir. Buna göre katılımcıların %27'si kendisini dindar/muhafazakâr olarak tanımlamaktadır. Kendisini sosyal demokrat olarak tanımlayanların oranı %26 sosyalist olarak tanımlayanların oranı ise %22'dir. Kendisini milliyetçi olarak tanımlayanların oranı %10'dur. Cumhuriyetçi/Kemalist ve liberal olarak tanımlayanların oranları da %4'tür. Bu oranlardan da görüleceği üzere katılımcıların büyük kısmı kendisini sosyal demokrat ve sosyalist olarak tanımlamaktadır.

Tablo 9: Ankete Katılanların Gazete ve Dergi Gibi Yayınlara Abone Olma Durumları

Gazete veya dergi gibi belirli zamanlarda çıkarılan herhangi bir yayına abone misiniz?		
	Frekans	Yüzde
Evet	8	% 7
Hayır	105	% 93
Toplam	113	% 100

Tablo 9’da katılımcıların gazete ve ya dergi gibi belirli dönemlerde çıkarılan yayınlara abone olma durumlarının frekans ve yüzdelerinin dağılımına yer verilmiştir. Buna göre katılımcıların %93 gibi çok büyük bir kesimi gazete veya dergi gibi herhangi bir yayına abone değildir. Herhangi bir yayına abone olanların oranı ise %7’dir.

Tablo 10: Ankete Katılanların Gazete ve ya Dergiye Abone Olma Durumlarının TV’de İzledikleri Programlara Göre Oranları

			Televizyonda ne tür programları izlemekten zevk alırsınız					
			Belgesel	Dini	Eğlence	Dizi	Haber	Diğer
Gazete Dergiye abone misiniz?	Evet	Frekans	3	1	1	0	2	1
		Yüzde	%38	%12	%12	%0	%25	%13
	Hayır	Frekans	15	4	31	24	17	14
		Yüzde	%14	%4	%30	%23	%16	%13
Toplam		Frekans	18	5	32	24	19	15

			Televizyonda ne tür programları izlemekten zevk alırsınız					
			Belgesel	Dini	Eğlence	Dizi	Haber	Diğer
Gazete Dergiye abone misiniz?	Evet	Frekans	3	1	1	0	2	1
		Yüzde	%38	%12	%12	%0	%25	%13
	Hayır	Frekans	15	4	31	24	17	14
		Yüzde	%14	%4	%30	%23	%16	%13
Toplam		Frekans	18	5	32	24	19	15
		Yüzde	%16	%4	%28	%21	%17	%13

Tablo 10'da katılımcıların gazete ve ya dergiye abone olma durumlarının izledikleri TV programına göre dağılımının frekans ve yüzdelerine yer verilmiştir. Tabloya göre katılımcıların %28'i eğlence/Şov programı izlemekten, %21'i dizi/film, %17'si haber/tartışma, %17'si belgesel ve %4'ü de dini programları izlemekten zevk aldığını belirtmiştir. Bu sonuçlarda katılımcıların genellikle eğlence/Şov programlarını izledikleri görülmektedir.

Katılımcılar içerisinde gazete ve ya dergi gibi yayınlara abone olanların %38'inin belgesel izlediği %25'inin de haber/tartışma programını izlediği görülmektedir. Burada ilginç olan sonuç ise dizi/film oranındadır. Katılımcılar içerisinde gazete veya dergi gibi yayınlara abone olup dizi/film izleyen hiç kimse bulunmamaktadır. Herhangi bir yayına abone olmayanların ise %30'u Eğlence/Şov programlarını %23'ünün de dizi/film izledikleri görülmektedir. Buradaki sonuçlardan hareketle gazete ve ya dergi gibi yayınlara abone olanların daha çok haber/tartışma ve belgesel izleyip dizi/film izlemedikleri herhangi bir yayına abone olmayanların da daha çok eğlence/Şov ve dizi/film izledikleri haber/tartışma programlarını daha az izledikleri sonucuna varılabilir.

B. Ankete Katılanların Kişisel Verilerinden Hareketle Siyasal Yaşama Katılım Eğilimlerinin Analizi

Tablo 11: Ankete Katılanların Siyasal Yaşama Katılım Eğilimlerine İlişkin Sayısal Veriler

		Evet (1)	Hayır, fırsat olmadı (2)	Hayır, yapmam ayı tercih ettim (3)	Ortalama \bar{X}
Oy Kullandınız mı?	Frekans	83	21	9	1,35
	Yüzde	%73	%19	%8	
Bir Siyasi Partinin Gençlik Kollarına Üye misiniz?	Frekans	6	50	57	2,45
	Yüzde	%5	%44	%50	
Bir Siyasi Partinin veya Adayın Seçim Kampanyasında Ev Tanıtımı Yaptınız mı?	Frekans	14	37	62	2,42
	Yüzde	%12	%33	%55	
Bir Siyasi Partinin ve ya Adayın Seçim Kampanyasında Tanıtım Broşürü Dağıttınız mı?	Frekans	12	38	63	2,45
	Yüzde	%11	%34	%56	
Bir Siyasi Partinin Lideri veya Üyeleriyle İlişkide Bulundunuz mu?	Frekans	19	31	63	2,38
	Yüzde	%17	%27	%56	
Bir Siyasi Partinin Aday Kampanyasına Para Yardımı Yaptınız mı?	Frekans	9	40	64	2,48
	Yüzde	%8	%35	%57	
Bir Siyasi Partinin Aday Kampanyası İçin Para Topladınız mı?	Frekans	10	39	64	2,47
	Yüzde	%9	%35	%57	
Bir Siyasi Partinin Düzenlemiş Olduğu Toplantı, Gösteri Gibi Etkinliklere Katıldınız mı?	Frekans	27	29	57	2,65
	Yüzde	%24	%26	%50	
Bir Siyasi Partinin Rozetini Taktınız mı? Ya da Bayrağını Eve veya Arabaya	Frekans	25	23	65	2,35
	Yüzde	%22	%20	%58	

Astınız mı?					
Toplumsal Bir Konu İçin Toplu Yürüyüş Eylemlerine Katıldınız mı?	Frekans	30	24	59	
	Yüzde	%27	%21	%52	2,25
İnternet Üzerinden Gerçekleştirilen Bir Protesto Eylemine Katıldınız mı?					
	Frekans	21	27	65	
	Yüzde	%19	%24	%58	2,38
Herhangi Bir Siyasi Partinin Yayınlarını İzler misiniz?					
	Frekans	47	19	47	
	Yüzde	%42	%17	%42	2
Siyasi Partiler Dışında Siyasetle İlgili Sivil Toplum Kuruluşlarına üye misiniz?					
	Frekans	11	35	67	
	Yüzde	%10	%31	%59	2,49
Lise veya Üniversitede Siyasi İçerikli Öğrenci Kulüplerine ve ya Derneklere Üye misiniz?					
	Frekans	7	35	71	
	Yüzde	%6	%31	%63	2,56
Toplumsal Konuda Herhangi Bir Boykot Eylemine Katıldınız mı?					
	Frekans	19	26	68	
	Yüzde	%17	%23	%60	2,43
15 Temmuzdan Sonra Düzenlenen Demokrasi Mitinglerine Katıldınız mı?					
	Frekans	22	22	69	
	Yüzde	%19	%19	%61	2,41
Yaşadığınız Şehirdeki Herhangi Bir Sorunla İlgili Yetkililere Dilekçe Verdiniz mi?					
	Frekans	22	32	59	
	Yüzde	%19	%28	%52	2,32
Kitle İletişim Araçlarında Siyasi Gelişmeleri Takip Eder misiniz?					
	Frekans	50	16	47	
	Yüzde	%44	%14	%42	1,97
Siyasetle İlgili Fikir Tartışmaları Yapar mısınız?					
	Frekans	48	16	49	
	Yüzde	%42	%14	%43	2

Tablo 11'de öğrencilere siyasal yaşama katılım düzeylerini tespit etmeye dönük yöneltilen sorulara verdikleri cevapların frekans, yüzde dağılımları ve

ortalamaları verilmiştir. Tablodaki verilere bakıldığında öğrencilerin siyasal yaşama katılıma yönelik tutumlarının ortalamalarının birbirinden uzak olmadığı görülmektedir. Tablodaki bilgilerden hareketle öğrencilerin siyasal yaşama katılım düzeyleri analiz edilecektir. Bu yapılırken Milbrath'ın Siyasal Katılım Düzeyi Hiyerarşisi sınıflandırmadan hareketle öğrencilerin siyasal yaşama hangi düzeyde katıldıkları da açıklanacaktır.

Oy verme davranışı en kolay ve olağan siyasal katılım davranışlarından. Öğrencilerin oy verme davranışını büyük oranda gerçekleştirdiği gerçekleştirmeyenlerin %19'unun fırsat olmadı yanıtını verdikleri görülmektedir. Oy verme davranışına "fırsat olmadı" yanıtını veren öğrencilerde oy verme eğilimine dönük bir potansiyel olduğu fakat çeşitli gerekçelerle gerçekleşmediği şeklinde yorumlanabilir. Bu durumun oy verme yaşı ile ilişkili olduğu söylenebilir. Türkiye'de seçme yaşı 18, üniversiteye başlama yaşı ise 17-18 yaşlarıdır. Dolayısıyla üniversiteye yeni başlayan öğrenciler ya hiç oy vermemiş ya da henüz ilk oylarını kullanacak duruma gelmiş olmaktadır. Bu durum da oy verme davranışını azaltmış olabilmektedir.

Bir siyasi partinin gençlik kollarında aktif görev almak da olağan siyasal katılım türleri içerisinde değerlendirilebilecek siyasal katılım eylemidir. Öğrencilerin bu eylemi neredeyse yapmamayı tercih ettikleri görülmektedir ($\bar{X}=2,45$). Hayır, fırsatım olmadı diyenlerin oranı %44'tür. Öğrencilerin bir siyasi partinin veya adayın seçim kampanyasında ev ev tanıtım faaliyetinde bulunmamayı ($\bar{X}=2,42$), bir siyasi partinin ve ya adayın seçim kampanyasında tanıtım broşürü dağıtma faaliyetini yapmamayı tercih ettikleri ($\bar{X}=2,45$), bir siyasi partinin lideri veya üyeleriyle ilişkide bulunmamayı ($\bar{X}=2,38$) tercih ettikleri görülmektedir. Siyasi parti aday kampanyaları adaylara ciddi miktarda maliyet yüklemektedir. Adaylar bu maliyetleri kendi imkânlarıyla finanse ettikleri gibi seçmenleri tarafından ya doğrudan yapılan yardımlar ya da seçmelerin üçüncü şahıslardan temin ettikleri yardımlarla da finanse etmektedir. Milbrath'ın tablosundan hareketle seçmenler tarafından siyasi partinin aday kampanyası için para toplamanın doğrudan yardım yapma davranışından daha güçlü düzeyde siyasal katılıma gerektiren bir davranış olduğu söylenebilir. Çalışmada öğrencilerin bir siyasi partinin aday kampanyasına para yardımında bulunmamayı ($\bar{X}=2,48$) ve bir siyasi partinin aday kampanyası için para toplamayı tercih etmedikleri ($\bar{X}=2,47$) görülmektedir. Öğrencilerin bir siyasi

partinin aday kampanyasına para yardımında bulunmak ile para toplamak konusunda benzer davranışlar sergiledikleri görülmektedir.

Öğrencilerin %5'inin bir siyasi partinin gençlik kollarına üye olduğu, %12'sinin bir siyasi partinin veya adayın seçim kampanyasında ev ev tanıtım faaliyetinde bulunduğu, %11'inin bir siyasi partinin ve ya adayın seçim kampanyasında tanıtım broşürü dağıttığı, %17'sinin bir siyasi partinin lideri veya üyeleriyle ilişkide bulunduğu, %8'inin bir siyasi partinin aday kampanyasına para yardımında bulunduğu ve %9'unun da bir siyasi partinin aday kampanyasına para topladığı görülmektedir.

Siyasal partilere ait bayrak veya rozet taşımak olağan siyasal katılım türlerindedir. Bu katılım türü Milbrath'ın zor olmayan siyasal katılım olarak nitelendirdiği türlerindedir. Çalışmada öğrencilerin bir siyasi partinin rozetini takmayı ya da bayrağını eve ve ya arabaya asmayı tercih etmedikleri ($\bar{X}=2,35$) görülmektedir. Bu eylemi yapanların oranı ise %22'dir. Bu oran diğer konvansiyonel siyasal katılım türleriyle kıyaslandığında yüksek kabul edilebilir bir orandır.

Öğrencilerin siyasal partilerin yayınlarını izleme konusunda fırsat bulamadıkları ($\bar{X}=2,00$), siyasi partiler dışında siyasetle ilgili sivil toplum kuruluşlarına ise üye olamamayı tercih ettikleri ($\bar{X}=2,49$) görülmektedir. Öğrenciler içerisinde siyasal partilerin yayınlarını izleyenlerin oranı %42, siyasi partiler dışında siyasetle ilgili sivil toplum kuruluşlarına üye olanların oranı ise %10'dur. Siyasal partilere ait yayınları izlemek siyasi partiler dışında siyasetle ilgili sivil toplum kuruluşlarına üye olma davranışıyla kıyaslandığında daha zor bir siyasal katılma davranışı olarak sınıflandırılabilir. Her iki davranışı gerçekleştirenlerin oranlarına bakıldığında siyasi partiler dışında siyasetle ilgili sivil toplum kuruluşlarına üye olma davranışındaki sert düşüş görülmektedir. Buradan hareketle öğrencilerin siyasal partilerin davranışlarını izlemelerine rağmen siyaset ile ilgili sivil toplum kuruluşlarına üye olmaktan kaçındıkları sonucuna ulaşılabilir. Benzer durum lise veya üniversitede siyasi içerikli öğrenci kulüplerine veya derneklere üye olma davranışında da görülmektedir. Öğrencilerin siyasi içerikli öğrenci kulüplerine veya derneklere üye olmayı tercih etmedikleri ($\bar{X}=2,56$) görülmektedir. Siyasi içerikli öğrenci kulüplerine veya derneklere üye olanların oranı ise %6'larda kalmaktadır.

Dilekçe vermek, siyasi tartışma yapmak ve kitle iletişim araçlarından siyasi gelişmeleri takip etmek diğer düşük siyasal katılım türleri olarak

sıralanabilir. Öğrencilerin bu katılım türlerini tercihlerini de yapmamayı tercih ettiği ya da fırsat bulamamaktan dolayı yapmadıkları görülmektedir. Öğrencilerin; yaşadıkları şehirdeki herhangi bir sorunla ilgili yetkililere büyük oranda dilekçe vermemeyi tercih ettikleri ($\bar{X}=2,32$), siyasi gelişmeleri kitle iletişim araçlarında takip etmeyi ($\bar{X}=1,97$) ve siyasetle ilgili fikir tartışmalarına ($\bar{X}=2,00$) ise büyük oranda fırsat bulamadıkları görülmektedir. Bu durumda öğrencilerde bu konularda bir potansiyel olduğu ama herhangi bir sebepten dolayı bu eylemi yapamadıkları sonucuna varılabilir.

Buraya kadar olağan siyasal katılım davranışlarına dair değerlendirmelere yer verildi bu bölümde ise olağandışı siyasal katılım davranışlarına dair değerlendirmeler yapılacaktır.

Olağandışı siyasal katılım davranışları sıralanırken boykot, eylem, protesto, grev gibi davranışlar sıralanmıştı. Öğrencilerin Olağandışı siyasal katılım türlerine katılım ortalamalarının olağan siyasal katılım türlerine ortalamalarına oranla daha düşük düzeyde olduğu ama eyleme katılım oranlarının da bazı eylemlerde daha yüksek olduğu görülmektedir. Öğrenciler içerisinde toplumsal bir konu için toplu yürüyüş eylemlerine herhangi bir sebeple katılmayanların oranı %76'dır. Katılanların oranı ise %27'dir. Bu oran siyasi partinin yayınlarını takip etme, internetten siyasi gelişmeleri takip etme ve siyasi tartışmalara katılma gibi izleyici eylemler olarak nitelendirilebilecek eylemler dışındaki tüm olağan eylem türlerine katılım oranından daha yüksektir. Bunun yanında sonuçları itibarıyla Türkiye geneli algıyı ölçen ve Emre Erdoğan tarafından 2003 yılında yayımlanan "Türk Gençliği ve siyasal Katılım 1999-2003" adlı çalışmasında bu oran Türkiye geneli 1999'da %12,8 2003'de ise %9,4 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranlarla kıyaslandığında Mardin Artuklu Üniversitesi yabancı diller hazırlık sınıfı öğrencilerinin bu eyleme hem 1999 hem de 2003 yılına göre daha çok katılım gösterdikleri sonucuna ulaşılabilir. Benzer sonuçlar hem internet üzerinden gerçekleştirilen protesto eylemine katılım oranı hem de toplumsal konudaki herhangi bir boykot eylemine katılım oranlarında da görülmektedir. Öğrencilerin genel olarak internet üzerinden gerçekleştirilen protesto eylemine ($\bar{X}=2,38$) ve toplumsal konudaki herhangi bir boykot eylemine ($\bar{X}=2,43$) katılım ortalamaları fırsat olmadı ile katılmamayı tercih ettim yönündedir. Bu eylemlere katılım oranları ise: İnternet üzerinden gerçekleştirilen protesto eyleminde %19 Toplumsal konudaki herhangi bir boykot eyleminde %17'dir. Erdoğan'ın çalışmasında

bu oranlar İnternet üzerinden gerçekleştirilen protesto eyleminde %4,3 Toplumsal konudaki herhangi bir boykot eyleminde ise %6,4'dir. Her iki oran da çalışmamızdaki oranlardan çok daha düşük seviyededir. Dolayısıyla bu oranlarla kıyaslandığında Mardin Artuklu Üniversitesi yabancı diller hazırlık sınıfı öğrencilerinin bu eylemlere hem 1999 hem de 2003 yıllarına göre daha çok katılım gösterdikleri sonucuna ulaşılabilir.

Burada dikkat çeken bir diğer sonuç da tüm olağan dışı katılım eylemlerindeki “fırsat olmadı” yanıtlarındadır. Fırsat olmadı yanıtı öğrencinin o konuda bir potansiyel eğilimi olduğu ama bunu herhangi bir sebepten dolayı eyleme dönüştüremediği şeklinde yorumlanmıştı. Tüm olağan dışı katılım türlerindeki “fırsat olmadı” oranları Erdoğan’ın Türkiye geneli eğilimi ölçtüğü çalışmasındaki oranlardan daha düşük, eyleme katılım oranları ise daha yüksektir. Dolayısıyla Mardin Artuklu Üniversitesi yabancı diller hazırlık sınıfı öğrencilerinin olağandışı siyasal katılımında eğilimi eyleme dönüştürme daha etkin olduğu sonucuna varılabilir.

Tablo 12: Kadınlar İle Erkeklerin Siyasal Yaşama Katılım Düzeyleri Arasındaki Farkın T Testi Sonucu

	Cinsiyetiniz nedir?	N	Ortalama	Standart sapma	T testi	
					t	p
Siyasal Yaşama Katılım Düzeyleri	Erkek	41	2,13	0,486	2,369	0,020
	Kadın	72	2,37	0,540		

Kadınlar ile erkeklerin siyasal yaşama katılım düzeyleri arasında fark olup olmadığını tespit etmek amacıyla bağımsız örneklem t testi uygulanması gerekmektedir. Bu test için gerekli varsayımlar değişkenlerin normal dağılım gösterip göstermediği ve varyansların homojen olup olmadığıdır. Bu iki varsayımın da karşılandığı görülmüş ve t testi uygulanmıştır. T testi

sonucunda $p=0,020$ bulunmuştur ($0,020 < 0,05$) olduğundan kadınlar ile erkeklerin aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Siyasal katılma düzeyleri ile ilgili yapılan çalışmaların genelinde erkeklerin kadınlara göre daha yüksek düzeyde siyasal katılım gösterdikleri yönündedir. T testi sonucunda elde edilen ortalamalardan tersi bir sonuç çıkmış ve kadınların erkeklerden daha yüksek düzeyde katılım gösterdikleri sonucuna varılmıştır.

VI. SONUÇ YERİNE

Araştırma bulgularına göre çalışmaya katılan öğrencilerin daha çok 19-21 yaş arası, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgesi il merkezinde oturan, genel lise mezunu olup kendisini sosyal demokrat olarak tanımlayan, İktisat Bölümü öğrencisi bayanlardan oluştuğu söylenebilir. Öğrencilerin %93 gibi büyük çoğunluğunun gazete ve dergi gibi herhangi bir yayın organına abone olmadığı görülmektedir. Öğrencilerin ailelerinin büyük oranda il ve ilçe merkezinde ikamet ettikleri görülmektedir.

Öğrencilerin daha çok eğlence/Şov programı izlemekten zevk aldıkları görülmektedir. Öğrencilerin gazete veya dergi gibi yayınlara abone olma durumlarının izledikleri TV programlarına göre karşılaştırmalarına bakıldığında ise gazete veya dergi gibi yayınlara abone olanların daha çok belgesel ve haber/tartışma programı izledikleri gazete veya dergi gibi yayınlara abone olmayanların ise Eğlence/Şov programlarını izledikleri dizi/filmi ise hiç izlemedikleri görülmektedir.

Öğrencilerin siyasal yaşama katılma yönelik tutumlarına dair ortalamalarının da birbirinden uzak olmadığı görülmektedir. Öğrencilerin olağan katılım türlerine dair tutumlarının “hayır fırsat olmadı” dan “hayır yapmamayı tercih ettim” e doğru yöneldikleri görülmektedir. Türkiye geneli daha önce yapılan benzer çalışma ile karşılaştırıldığında Mardin Artuklu Üniversitesi yabancı diller hazırlık sınıfı öğrencilerinin belli katılım türlerinde Türkiye ortalamasından daha yüksek düzeyde katılım gösterdikleri görülmektedir.

Öğrencilerin en sık yapılan ve olağan katılım türü olan oy verme davranışını ise büyük oranda gerçekleştirdiği görülmektedir. Öğrencilerin Olağandışı siyasal katılım türlerine katılım ortalamalarının, olağan siyasal katılım türlerine ortalamalarına oranla daha düşük düzeyde olduğu ama eyleme katılım oranlarının da bazı eylemlerde daha yüksek olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin tüm olağan dışı katılım türlerindeki “fırsat olmadı” oranları Erdoğan’ın Türkiye geneli eğilimi ölçtüğü çalışmasındaki oranlardan daha düşük, eyleme katılım oranları ise daha yüksektir. Dolayısıyla Mardin Artuklu Üniversitesi yabancı diller hazırlık sınıfı öğrencilerinin olağandışı siyasal katılımında eğilimi eyleme dönüştürme daha etkin olduğu sonucuna varılabilir. Siyasal yaşama katılım boyutları açısından karşılaştırıldığında kadınların erkeklere oranla daha yüksek bir eğilime sahip olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- AKINCI, Selçuk, (2014), “Siyasal Katılım Düzeyleri Üzerine Bir İnceleme”, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi,7, S. 33-45.
- ARIKAN, Rauf (2004), *Araştırma teknikleri ve rapor hazırlama*. Ankara: Asil Yayın.
- ÇARKOĞLU, A. (2001). “Türk gençliği ve siyasal katılım”. *Türk Gençliği ve Katılım, International Republican Institue*, İstanbul.
- ERDOĞAN, Emre, (2003), “Türk gençliği ve siyasal katılım: 1999-2003”. İstanbul: *Toplumsal Katılım ve Gelişim Vakfı*, İstanbul.
- KALAYCIOĞLU, Ersin, (1983), “Karşılaştırmalı Siyasal Katılma Siyasal Eylemin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme”, İstanbul Üniversitesi. SBF Yayınları, İstanbul,
- KALAYCIOĞLU, Ersin, (1984), *Çağdaş Siyasal Bilim Teori Olgu ve Süreçler*, Beta Basım Yayım, İstanbul.
- KARASAR, Niyazi (2009), *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- LESTER W. Milbrath, M. L. Goel, (1977) Political Participation ; How and Why Do People, Get Involved in Politics ?, Rand Mc Nally College Publishing Company, Chicago, p.p. 18-21.
- TÜİK, (2015), İstatistiklerle Gençlik 2015, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21517>
- YÖK, (2016), 2016-2017 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri, https://istatistik.yok.gov.tr/yuksekogretimIstatistikleri/2017/2017_T1.pdf

OTEL ÇALIŞANLARININ PSİKOLOJİK GÜÇLENDİRME İLE ÖRGÜTSEL BAĞLILIKLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ*

Ufuk IŞIK¹

Yavuz Kağan YASIM²

Atıf/©: Işık, Ufuk ve Yasım, Yavuz Kağan (2017). Otel Çalışanlarının Psikolojik Güçlendirme ile Örgütsel Bağlılıkları Arasındaki İlişki. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.1581-1594

Özet: Amaç: Bu çalışmanın amacı otel çalışanlarının psikolojik güçlendirme ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkinin belirlenmesidir. Araştırma Yöntemi: Veriler Ordu İli Ünye bölgesinde otellerde çalışan 216 çalışandan anket yoluyla toplanmış ve SPSS programıyla analiz edilmiştir. Bulgular: Yapılan korelasyon analizi sonucunda iki değişken arasında orta düzeyde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Sonuç ve Öneri: Bu çalışma ile turizm sektöründe çalışanlara yönelik örgütsel politikaların, sektörün başarısında önemli bir kriter olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik Güçlendirme, Örgütsel Bağlılık, Turizm Sektörü

The Relation Between Psychological Reinforcement and Organizational Engagement Of Hotel Employees

Citation/©: Işık, Ufuk ve Yasım, Yavuz Kağan (2017). The Relation Between Psychological Reinforcement and Organizational Engagement Of Hotel Employees, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp.1581-1594

Abstract: Aim: The aim of the study is to determine the relation between psychological reinforcement and organizational engagement of the hotel employees. The methodology of the research : The data has been collected through a survey conducted by 216 employees being employed in the hotels around Ünye town of Ordu province and analyzed with SPSS The findings : In the end of correlation analysis conducted , a mid-level, positive -directed meaningful relation has been established. The result and suggestion : It is observed that the organizational policies applied to the employees working in tourism sector are a significant criteria in sector success.

Keywords: Psychological reinforcement, Organizational engagement, Tourism sector

Makale Geliş Tarihi: 22.06.2017/ Makale Kabul Tarihi: 30.10.2017

¹ Öğr. Gör., Ordu Üniversitesi, Ünye Meslek Yüksekokulu, e-posta: ufuk5852@hotmail.com

² Yrd. Doç. Dr., Hitit Üniversitesi, İ.İ.B.F., Çalışma Ekonomisi, e-posta: ykyasim@gmail.com

* Bu makale 14-15 Nisan 2017 tarihlerinde Gaziantep'te yapılan VI. Ulusal II. Uluslararası Doğu Akdeniz Turizm Sempozyumunda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

I. GİRİŞ

1970'lerin ikinci yarısından sonra kendisini göstermeye başlayan küreselleşme süreci, iktisadi işletmelerin teknolojik yapılarının yanısıra organizasyonel yapılarında da önemli değişikliklere yol açmıştır. Personel yönetimi yerini insan kaynaklarına bırakmıştır. Yoğun rekabette başarılı olabilmek için işletmeler, çalışanların kendilerini öğrenmeye ve geliştirmeye adanmışları, karar sürecine azami katılımın sağlandığı, güven ikliminin ve açık iletişimin hâkim olduğu bir ortamı esas alan organizasyon yapısı oluşturmak için gayret sarf etmektedirler (Çekmecioğlu ve Eren, 2007). Bu gayretlerden bir kısmı kendisini psikolojik güçlendirme olarak göstermektedir. Çalışanlara yönelik yürütülen bir takım faaliyetler ve alınan kararların sonucunda, çalışanlarının kendilerini örgüt içinde daha güvenli, mutlu ve huzurlu hissetmeleri, onların örgütün hedeflerine motivasyonlarını artıracaktır. Psikolojik olarak güçlenmiş çalışanların örgüte bağlılıkları da artacaktır. Bu yüzden emek yoğun bir sektör olan turizm sektöründe çalışanlara yönelik örgütsel politikalar büyük önem taşımaktadır.

A. Kuramsal Çerçeve:

1. Örgütsel Bağlılık:

Bağlılık kelime anlamı itibariyle belirli bir varlığa karşı geliştirilen duygusal bir yönelme ya da sosyal bir birime karşı beslenen ait olma duygusu olarak tanımlanmaktadır (Naktiyok ve Polat, 2016; 4). Tarihsel olarak bakıldığında, örgütsel bağlılık ilk kez Whyte tarafından 1956 yılında "The Organization Man" başlıklı eserinde kullanılmıştır. Whyte, örgüte bağlı işgöreni tanımlayarak, örgütte çalışan kişiyi sadece çalışan değil ayrıca örgüte ait olan kişi olarak tanımlamıştır (Whyte, 1956;11-12). Kavram daha sonra başta Porter olmak üzere Mowday, Steers, Allen, Meyer, Becker gibi pek çok araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. 1956 yılından beri süre gelen araştırmalar, bağlılık konusunda çok sayıda ve birbirinden farklı kavramın bulunduğunu ortaya koymaktadır. Örgütsel bağlılık, çalışanın kabulü ve onun psikolojik bir sözleşmeyle işe girmesiyle başlar. Örgütün bir üyesi olarak hedefler, amaçlar ve işin gerektirdikleri konusunda bilgi ve deneyim edinmesiyle gelişir. Bu açıdan bakıldığında örgütsel bağlılık, bir kişinin belirli bir örgüt ile kimlik birliğine girerek oluşturduğu güç birliğidir (Gül, 2002; 37-38).

Örgütsel bağlılığı Mowday vd. (1979;225-226), bireyin organizasyon içindeki kimlik gücü, mevcut örgütsel üyeliği korumak için gösterdiği güçlü istek

olarak tanımlarken, Morrow (1983; 491) ise örgütün hedeflerini benimseme ve örgütte kalma isteği olarak tanımlamıştır. Morrow, örgütsel bağımlılığın Protestan iş ahlakıyla olan ilişkisine dikkat çekmiş, bu doğrultuda mesleğine önem verme ve işe bağlılığın önemini ifade etmiştir. Ayrıca örgütsel bağlılığın demografik özellikler, cinsiyet, işe katılım, deneyim gibi faktörlerden etkilendiğini vurgulamıştır.

Allen ve Meyer (1984) Örgütsel bağlılığı; duygusal bağlılık ve devam bağlılığı olmak üzere iki faktöre bağlı olarak sınıflandırmıştır, bu sınıflandırmaya daha sonra 3. bir alt boyut olarak "normatif bağlılık" eklenmiştir (Allen ve Meyer, 1990;2-3).

Duygusal Bağlılık: Çalışanın örgüte olan duygusal bağını ifade etmektedir. Çalışan kişinin yazılı sözleşmeden çok psikolojik sözleşmeyle çalışmasıdır. Çalışanın örgütün hedeflerini benimsemesi ve arada oluşan aidiyet duygusudur (Allen, Meyer, 1990;2-3).

Devam Bağlılığı: Bireyin örgüt içindeki kazanımları (statü, maaş) ve örgütten ayrılması durumunda karşılaşılabilecek maliyetleri (emek, zaman) göz önünde bulundurarak örgüt üyeliğinin sürdürülmesi isteğidir (Allen, Meyer, 1991; 64).

Normatif Bağlılık: Çalışanlarda oluşan ahlaki bir görevi yerine getirdiği duygusu ve örgütsel bağlılığın doğru bir davranış olduğuna gösterilen inançtır (Allen, Meyer, 1991; 67).

2. Psikolojik Güçlendirme:

Personel güçlendirme kavramı ilk kez Kanter (1977) tarafından yönetim literatürüne kazandırılmıştır (Demirel, Yücel: 2012: 21). Rosabeth Kanter (1977) "Men and Women of the Corporation" adlı kitabında güçlendirmeyi, "bir bireyin amaçlara ulaşmak için mevcut kaynaklardan yararlanma ve bağımsız şekilde kararlar alma yeteneği" olarak tanımlamıştır (Tolay, Sürgevil, Topoyan: 2012: 451). Bawen ve Lawyer ise psikolojik güçlendirme kavramını "çalışanların, organizasyonun dört girdisini paylaşmaları" olarak tanımlar (Yüksel, Erkutlu: 2003: 131-132). Bunlar:

- Organizasyonun performansına ilişkin bilginin paylaşımı,
- Çalışanların organizasyonun performansını anlamalarını ve katkıda bulunmalarını sağlayacak olan bilginin paylaşımı,

- Organizasyonun performansı ile ilgili ödüllerin paylaşımı,
- Organizasyonun yön ve performansını etkileyecek karar alma yetkisinin paylaşımıdır.

Literatürde güçlendirme davranışının Thomas ve Velthouse göre anlam, etki, yeterlilik ve seçim olmak üzere dört boyutu bulunmaktadır.

Anlam: Bir görevin yapılış amacının işgören için taşıdığı değerdir. Bu değer tamamen işgörenin sahip olduğu idealler ve standartlara bağlı olarak işgören tarafından belirlenmektedir. Bu durumda anlam, üstlenilen iş rolünün gerekleri ile işgörenin değerleri, inançları ve davranışları arasındaki uyumu ifade etmektedir (Karahan, Yılmaz: 2010: 159).

Etki: Çalışanın işin yöntem veya sonuçları üzerindeki etkiye sahip olma derecesidir (Ceylan, Çelik, Emhan: 2015: 172). Kişinin işinde stratejik, yönetsel ve operasyonel çıktılarını etkileyebilme düzeyidir (Gümüştekin, Emet: 2007: 97-98).

Yeterlilik: Çalışanların işlerini iyi yapabilmeleri konusunda kendilerine ve yeteneklerine duydukları güven düzeyiyle ilgilidir (Tolay, Sürgevil, Topoyan: 2013: 5374). Bireyler yapabileceğine inandığı faaliyetlerde bulunup, inanmadığı faaliyetlerden kaçınmaktadır.

Seçim: İnsiyatif alma veya birisinin faaliyetlerin düzenlenmesi ile ilgili tercih duygusunu yansıtır yani çalışanın görevdeki davranışlarında ve yeni girişimlerinde özerk olmasını (Yücel, Demirel: 2012: 22), diğer bir ifadeyle çalışanların işlerini nasıl yapacakları konusunda karar verme özgürlüklerini ve işleri üzerinde kontrol sahibi olmalarını ifade eder (Tolay, Sürgevil, Topoyan: 2013: 5374).

Güçlendirmenin doğasını, çalışanların kendilerini güçlenmiş hissetmelerine yol açacak faktörleri ve güçlendirilmiş bir işgücünün ortaya koyduğu sonuçları anlamak önemlidir (Yücel ve Demirel, 2012: 21). Psikolojik güçlendirme, yazında yeni araştırılan konulardan birisi olmasına rağmen birçok olumlu örgütsel davranışın öncülü olduğu ortaya konmuştur. Yapılan araştırmalarda psikolojik güçlendirmenin; iş tatmini, örgütsel bağlılık, iş performansı, örgütsel vatandaşlık davranışları ve yenilikçi davranışlarla pozitif yönlü; işten ayrılma niyeti ve iş stresi ile negatif yönlü ilişkileri olduğu belirlenmiştir (Erdem vd.,2016: 163).

Örgütsel bağlılığı oluşturan öncüllerin belirlenmesine yönelik yapılan çalışmalarda; kişisel faktörler, iş ve rol ile ilgili beklentiler, örgütsel ve çevresel faktörlerin önemli olduğu vurgulanmış ve örgütsel faktörlerden birisi olarak da güçlendirme ifade edilmiştir (Kaplan, 2010). Ambad ve Bahron'un (2012), inşaat sektöründe çalışanlar üzerinde yaptığı çalışmada, Psikolojik güçlendirmenin alt boyutlarından etki ve özerkliğin örgütsel bağlılık üzerinde etkili olduğunu, anlam ve yetki alt boyutlarıyla örgütsel bağlılık arasında ise anlamlı bir ilişki olmadığını tespit etmiştir. Bogler ve Someck'in (2004) İsrail'de öğretmenler üzerinde; Çekmecioğlu ve Eren'in (2007) öğretim üyeleri üzerinde; Gohar, Bashir, Abrar ve Asghar'ın (2015) Pakistan'daki akademisyenler üzerinde yaptıkları araştırmalarda psikolojik güçlendirmenin örgütsel bağlılığı pozitif yönlü ve anlamlı olarak etkilediği görülmüştür (Erdem vd.; 2016:165). Erdem vd.(2016)' nin eğitim sektöründe öğretmen olarak görev yapan kamu çalışanlarına yönelik araştırmasında, P.G. 'nin yetkinlik boyutu hariç diğer üç alt boyutunun Ö.B.'ı pozitif yönlü ve anlamlı olarak etkilediği belirlenmiştir.

B. Araştırma

1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı turizm sektöründe çalışanların psikolojik güçlendirme ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkiyi tespit etmektir. TÜİK istatistiklerine göre Türkiye'de 2015 yılı itibariyle hizmet sektöründe 13.891.000 kişi istihdam edilirken tarım, sanayi ve inşaat sektörlerinde istihdam edilenlerin toplamı 12.729.000 olmaktadır. Hizmetler sektörünün en önemli unsurunun insan olduğu bilinen bir gerçektir. AKTOB (Akdeniz Turistik Otelciler ve İşletmeciler Birliği) 'un yayınladığı istatistiklere göre Türkiye'de 2013 yılında 1.298.000 kişi turizm sektöründe çalışmaktadır (AKTOB, 2014: 13). Gelişme potansiyeli yüksek olan bu sektörün istihdama büyük katkı sağladığı görülmektedir. Aynı şekilde çalışanların sektörün gelişmesine önemli katkılar sağladığı da yadsınamaz. Bu nedenle sektörde çalışanların örgütsel davranışları araştırılması gereken bir konu olmaktadır.

2.Örneklem

Bu araştırmanın evrenini Ordu İli Ünye İlçesindeki 3, 4 ve 5 yıldızlı otellerde çalışan personel oluşturmaktadır. Evrende toplam 280 personel bulunmaktadır. Tam sayım yönteminin uygulandığı bu çalışmada dağıtılan ve dönem anketlerin 216' sı değerlendirmeye alınmıştır.

3. Hipotezler

Araştırmanın amacına uygun olarak;

H1: Psikolojik güçlendirme ile örgütsel bağlılık arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H2: Psikolojik güçlendirmenin alt boyutları ile örgütsel bağlılığın alt boyutları arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

4. Ölçekler

4.1. Örgütsel Bağlılık Ölçeği:

Bu araştırmada Meyer ve Ailen tarafından geliştirilen üç boyutlu bağlılık ölçeği kullanılmıştır. Türkiye’ de bir çok araştırmada Meyer ve Allen (1990) ‘ın geliştirdiği ölçeğin kullanıldığı görülmektedir. Tak ve diğ. (2011) nin 2002-2010 yıllarını kapsayan araştırmalarına göre Türkiye yapılan örgütsel bağlılık araştırmalarının %64’ ünde bu ölçeğin kullanıldığı görülmektedir. Aynı şekilde yabancı literatürde de aynı ölçek sıklıkla kullanılmaktadır. Ölçekte 7 soruyla duygusal bağlılık, 6 soruyla devam bağlılığı, 7 soruyla ise normatif bağlılık alt boyutları ölçülmüştür.

4.2. Psikolojik Güçlendirme Ölçeği:

Psikolojik güçlendirmeyi ölçmek için Spreitzer (1995) tarafından hazırlanmış ölçek kullanılmıştır. Ölçekte 3’ er soruyla anlamlılık, yeterlik, seçim (özerklik) ve etki alt boyutları olmak üzere toplam 12 soru yer almaktadır.

5. Bulgular

5.1 Güvenilirlik Bulguları ve Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırmada kullanılan ölçeklerin Cronbach’ s Alpha değerleri aşağıdaki gibidir.

Tablo 1: Ölçeklerin Güvenilirlik Değerleri

Ölçek	C. Alpha
Psikolojik Güçlendirme	0,829
Anlam	0,952
Yeterlik	0,843
Özerklik	0,857
Etki	0,783
Örgütsel Bağlılık	0,885
Duygusal	0,854
Devam	0,701
Normatif	0,844

Cronbach's Alpha değerlerinin 0,80' in üzerinde çıkması halinde ölçek güvenilirliği yüksek seviyede olarak kabul edilmektedir (İslamoğlu ve Alnıaçık, 2013: 278). Çalışmamızda ölçeklerin güvenilirliği yüksek seviyede çıkmaktadır.

Tablo 2: Ölçeklerin Tanımlayıcı İstatistikleri

	N	Ortalama	Std. Sapma
Örgütsel Bağlılık	216	3,4845	,44716
Duygusal Bağlılık	216	3,0688	,40075
Devam Bağlılığı	216	3,6204	,57548
Normatif Bağlılık	216	3,8526	,80069
Psikolojik Güçlendirme	216	4,2774	,59334
Anlamlılık	216	4,8673	,32925
Yetki	216	4,8488	,33064
Özerklik	216	3,7037	1,18023
Etki	216	3,6898	1,18255

Örgütsel bağlılık ölçeğine verilen cevapların ortalaması 3,48 ve psikolojik güçlendirme ölçeğine verilen cevapların ortalaması 4,28 puan çıkmıştır. Akgündüz vd. (2014) 'nin yine otel çalışanları üzerine yaptığı çalışmada

psikolojik güçlendirme ölçeğinin ortalaması 4,43 puan çıkmıştır. Bu anlamda bulunan değer aynı sektördeki başka bir çalışma ile de uyum içerisindedir. Bu sonuçlar çalışanların yüksek bir psikolojik güçlendirilme ve örgütsel bağlılık algısına sahip olduğunu göstermektedir.

Ölçeklere yönelik yapılan doğrulayıcı faktör analizinde, psikolojik güçlendirme ölçeğinin genel model uyumunu gösteren χ^2 / SD oranı 3,245 ($p < .05$) bulunmuştur. Bu sonuç modelin genel uyumunun kabul edilebilir olduğunu göstermektedir. RMSEA = 0,10 , CFI= 0,95 ise bulunmuştur. CFI' nin 0,95 ve üzerinde olması iyi uyumu gösterir (Meydan ve Şeşen, 2015: 34). Örgütsel bağlılık ölçeğinin χ^2 / SD oranı 6,925 ($p < .05$), RMSEA değeri ise ,166 olarak tespit edilmiştir.

5.2. Demografik Bulgular

Örneklem grubuna ait demografik bulgular tablo 3 de görülmektedir.

Tablo 3: Örneklemin Demografik Bulguları

		N	Yüzde	K. yüzde
Cinsiyet	Kadın	52	24,1	24,1
	Erkek	164	75,9	100,0
	Total	216	100,0	
Yaş	18-28	106	49,1	49,1
	29-39	86	39,8	88,9
	40-50	23	10,6	99,5
	51-60	1	,5	100,0
	Total	216	100,0	

Tablo 3' den görülmektedir ki, araştırmaya katılan personelin yaklaşık %75' i erkek ve %49'u 18-28 yaş aralığındadır.

5.3. Korelasyon Analizi:

Ölçeklerin Skewness- Kurtosis (Basıklık-Çarpıklık) değerleri -1/+1 aralığında çıkmaktadır. Bu yüzden ölçeklere parametrik analiz yöntemleri uygulanmıştır. (Tabachnick ve Fidell, 2013).

Yapılan Pearson Korelasyon analizinde Örgütsel bağlılık ile psikolojik güçlendirme arasında orta seviyede ($r: 0,475$, $p < 0,05$) anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Böylece H1 hipotezi kabul edilmiştir. “Psikolojik güçlendirmenin alt boyutları ile örgütsel bağlılığın alt boyutları arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır (H2)” hipotezinin doğrulanmasına yönelik yapılan analizde, psikolojik güçlendirmenin anlam alt boyutunun örgütsel bağlılığın duygusal bağlılık alt boyutu ile arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır. Fakat diğer alt boyutlar arasında farklı seviyelerde pozitif yönlü anlamlı ilişki tespit edilmiştir.

Tablo 4: Korelasyon Analizi

		1	2	3	4	5	6	7	8
Örgütsel Bağlılık (1)	Pearson Corr.	1							
	Sig. (2-tailed)								
Duygusal (2)	Pearson Corr.	,590**	1						
	Sig. (2-tailed)	,000							
Devam (3)	Pearson Corr.	,751**	,254**	1					
	Sig. (2-tailed)	,000	,000						
Normatif (4)	Pearson Corr.	,841**	,267**	,433**	1				
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000					
Psikolojik Güç. (5)	Pearson Corr.	,475**	,281**	,226**	,504**	1			
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,001	,000				
Anlam (6)	Pearson Corr.	,321**	,123	,150*	,368**	,430**	1		
	Sig. (2-tailed)	,000	,071	,027	,000	,000			

Yetki (7)	Pearson Corr.	,141*	-,148*	,068	,281**	,408**	,646**	1	
	Sig. (2-tailed)	,038	,029	,323	,000	,000	,000		
Özerklik (8)	Pearson Corr.	,383**	,306**	,184**	,369**	,889**	,212**	,184**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,007	,000	,000	,002	,007	
Etki (9)	Pearson Corr.	,441**	,266**	,208**	,462**	,886**	,192**	,177**	,676**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,002	,000	,000	,005	,009	,000

** Korelasyon 0,01 seviyesinde anlamlı

*Korelasyon 0,05 seviyesinde anlamlı

5.4. Regresyon Analizi

Psikolojik güçlendirmenin örgütsel bağlılık üzerine etkisini görmek için regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon modelinin anlamlı olup olmadığına ilişkin yapılan ANOVA analizinde sig. < ,01 bulunmuştur. Bu sonuç kurulan regresyon modellerinin anlamlı olduğunu göstermektedir (İslamoğlu ve Alnıaçık, 2013:363).

Tablo 5: Regresyon Analizi Model Özeti

Model	R	R Kare	Uyarlanmış R ²	Tahmin edilen Std. Hata
DUYGUSAL	,454 ^a	,206	,191	,36048
DEVAM	,247 ^a	,061	,043	,56296
NORMATİF	,545 ^a	,297	,284	,67766

a. Değişken: (Sabit), pg_etki, pg_yet, pg_anl, pg_özerk

Örgütsel bağlılığın alt faktörleri olan duygusal, devam ve normatif bağlılığın bağımlı değişken olarak kabul edildiği analizlerde, personel güçlendirmenin alt boyutları bağımsız değişken olarak analize eklenmiştir. Regresyon analizi sonuçlarına göre personel güçlendirmenin duygusal bağlılığın %21' ini, devam bağlılığının %06' sını, normatif bağlılığın ise %30' unu açıkladığı görülmektedir. Sonuçlar personel güçlendirmenin örgütsel bağlılık üzerindeki açıklama gücünün zayıf olduğunu göstermektedir. Özellikle örgüt üyeliğini sürdürme arzusu üzerinde etkisinin nerdeyse bulunmadığı görülmektedir.

II. TARTIŞMA VE SONUÇ

Psikolojik güçlendirme ve örgütsel bağlılık iki önemli örgütsel davranış şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle birebir müşteri ile etkileşim halinde olan Turizm sektöründe, çalışanların olumlu psikolojik algı ve davranışları, müşterilerin aldıkları hizmete bakış açılarını ve personel performansını doğrudan etkilemektedir. Bunun yanısıra konaklama sektöründeki örgütlerde, işgören devir hızının yüksek olması bu örgütlerde örgütsel bağlılık kavramının önemini artırmaktadır (Çolakoğlu vd.,2009: 85).

Bu anlamda çalışan personele yönelik yürütülecek psikolojik güçlendirme faaliyetlerinin örgütsel bağlılığı artıracığı, bu durumun ise yapılan araştırmalara göre iş tatminini ve motivasyon gibi olumlu çıktılarını artırırken işten ayrılma niyeti, devamsızlık, yabancılaşma gibi olumsuz çıktılarını da azaltacağı değerlendirilmektedir.

Bu çalışmada görülmektedir ki, iki kavram ve alt boyutları arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır. Psikolojik güçlendirmedeki artış, örgütsel bağlılığın artmasına veya örgütsel bağlılıktaki bir artışın çalışanın psikolojik olarak güçlenmesine neden olduğu görülmektedir. Regresyon analizi sonuçlarına göre ise psikolojik olarak güçlendirilmiş çalışanların örgütsel bağlılığın duygusal ve normatif bağlılık alt faktörlerini açıklamada etkisi olduğu görülmektedir. Devam alt boyutunda ise etki oldukça zayıftır. Sektörde eğitim seviyesinin düşük olması ve istihdamın mevsimsel nitelik taşımasının bu sonucun doğmasına neden olduğu değerlendirilmektedir.

Yoğun uluslararası rekabet koşulları içerisinde müşteri memnuniyetini hedef alan sektör ortaklarının, çalışanların asli unsur olduğunu unutmamaları ve çalışanların örgütsel bağlılıklarını güçlendirici faaliyetlerde bulunmaları gerekmektedir. Psikolojik güçlendirmenin de bu faaliyetlerden olduğu değerlendirilmektedir. Örgütler, iletişim kanallarını açık tutarak çalışanlarına yetki ve sorumluluk vermeli, becerilerini geliştirmek için fırsatlar sunmalı, öz yeterlilik duygularını geliştirmeli ve onları motive etmek için daha çok çaba sarf etmelidirler.

KAYNAKLAR

- AKGÜNDÜZ, Y.; Kale, A.; Pazarbaşı, G. (2014), Futbol Turizmine Hizmet Eden Otel Çalışanlarının Psikolojik Güçlendirme Algılarının Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarına Etkisi; Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi; Cilt 11, Sayı 28
- AKTOB (2014) Turizm İstatistikleri, www.aktob.org.tr

- ALLEN, N.J., Meyer, J.P. (1990): "The Measurement and Antecedents of Affective, Continuance and Normative Commitment to the Organization", *Journal of Occupational Psychology*, Cilt 63, Sayı 1, ss.1-18.
- ALLEN, N.J., Meyer J.P. (1991), A Three Component Conceptualization of Organizational Commitment, *Human Resource Management Review*, Volume 1, Number 1, 1991,61-89.
- AMBAD, SYLVÍZ NABÍLA AZWA; BAHRON, ARSÍAH.(2012) Psychological Empowerment: The Influence on Organizational Commitment Among Employees in the Construction Sector; *Journal of Global Business Management*; Beaverton, 73-81.
- CEYLAN, A.K. - Çelik, G.M. - Emhan, A. (2015). Personel Güçlendirmesi ve Yönetici Desteğinin İş Memnuniyeti Üzerindeki Etkisi: Enerji Sektöründe Bir Uygulama, *Journal of Business Research Turk*, 7(1), 168-185.
- ÇEKMECİOĞLU, H. ve Eren, E. (2007). Psikolojik güçlendirme, örgütsel bağlılık ve yaratıcı davranış arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesi. *Yönetim*, 18(57), 13-25.
- ÇOLAKOĞLU, Ü., Ayyıldız , T., Cengiz, S. (2009) Çalışanların Demografik Özelliklerine Göre Örgütsel Bağlılık Boyutlarında Algılama Farklılıkları: Kuşadası'ndaki Beş Yıldızlı Konaklama İşletmeleri Örneği *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt 20, Sayı 1, Bahar: 77-89.
- DEMİREL, Y. Ve Yücel, İ. (2012), 'Psikolojik Güçlendirme'nin Örgütsel Vatandaşlık Davranışına Etkisi Üzerine Bir Araştırma', *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, ss. 19-48.
- ERDEM, H., Gökmen, Y., Üren, U.,(2016) Psikolojik Güçlendirme Boyutlarının İş Performansı Üzerine Etkisinde Örgütsel Bağlılığın Aracılık Rolü: Görgül Bir Araştırma, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 17 (2) 2016, 161-176.
- GÜL, H., (2002). Örgütsel bağlılık yaklaşımlarının mukayesesi ve değerlendirmesi, *Ege Üniversitesi Ege Akademik Bakış Dergisi*, Cilt:2 Sayı:1, 37-56.
- GÜMÜŞTEKİN E., Emet G., (2007): "Güçlendirme Algılarındaki Değişimin Örgütsel Kültür ve Bağlılık Üzerine Etkileşimi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:17, s.90-116.
- KARAHAN, A., Yılmaz, H.,(2010) "Örgütsel Öğrenme, Personel Güçlendirme ve Takım Performansı Arasındaki İlişkilerin Analiz Edilmesi: Sağlık Sektöründe Bir Araştırma, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 13, sayı 24, 153-171.
- İSLAMOĞLU, A. H.; Alnıaçık, Ü. (2013). "Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri" Beta Yayınları, İstanbul.
- MEYDAN, C.H., Şeşen, H. (2015) Yapısal Eşitlik Modellemesi AMOS Uygulamaları, Detay Yayıncılık, Ankara
- MORROW, P.C. (1983): "Concept Redundancy in Organizational Research: The Case of Work Commitment", *Academy of Management Review*, Cilt 8, ss.486-500.
- MOWDAY, R.T., STEERS, R.M. ve PORTER, L.W. (1979), "The Measurement of Organizational Commitment", *Journal of Vocational Behavior*, Cilt 14, ss.224-247.
- NAKTİYOK, A., Polat, F.,(2016) Çalışanların Psikolojik Taciz Algısının Örgütsel Bağlılıkla İlişkisi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 30, Sayı 1, 1-17.
- ROYER, Linda (2009), *Structural and Psychological Empowerment of Community/Public Health Nurses*, (Ph. D. Thesis), George Mason University, Fairfax.
- SPREİTZER, G. (1995) Psychological Empowerment in the Workplace: Dimensions, Measurement and Validation; *Academy of Management Journal*, Vol. 38, No 5, 1442-1465
- TABACHNÍC, B. G. ve Fidel, L. S. (2007). *Using Multivariate Statistics*. 5th Ed., Boston: Pearson Edu. Inc.

- TOLAY E., Sürgevil O., Topoyan M. (2012). Akademik Çalışma Ortamında Yapısal Ve Psikolojik Güçlendirmenin Duygusal Bağlılık Ve İş Doyumu Üzerindeki Etkileri. Ege Akademik Bakış, Cilt: 12 S: 4 • Ekim 2012, 449-465.
- WHYTE, W. (1956). "The organization man". Garden City, NY: Doubleday Anchor Books.
- YÜCEL, İ. ; Demirel, Y. (2012) "Psikolojik Güçlendirmenin Örgütsel Vatandaşlık Davranışına Etkisi Üzerine Bir Araştırma" Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23
- YÜKSEL, Ö. ve Erkutlu, H. (2003) "Personeli Güçlendirme" Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1:131-142.

ÇORUM İLİ DODURGA İLÇESİ MEHMETDEDETEKKE KÖYÜNE AİT KİLİMLERİN BAZI ÖZELLİKLERİ

Begül ÖZKOCA¹
H. Sinem ŞANLI²

Atıf/©: Özkoca, Begül ve Şanlı, H. Sinem (2017). Çorum İli Dodurga İlçesi Mehmetdedetekke Köyüne Ait Kilimlerin Bazı Özellikleri. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.1595-1616

Özet: Geleneksel sanatlarımız arasında kendine has bir yapıya sahip olan düz dokumalar Anadolu'da her nereye gidilirse gidilsin yaygın olarak yerde, görsel zevk unsuru olarak duvarda, yük taşımak için eşeksirtında ya da tarlada, çarşıda, pazarda geçmişten bir edayla karşımıza çıkmaktadır. Günümüz imkânları, değişen ihtiyaçlar ve heveslerle bu kareler azalsa da düz dokumalarımızın değerinden hiçbir şey eksilmemektedir. Birçok il, ilçe ve köylerde azalan sayılarıyla zamana direnmektedirler. Düz dokumalarımızın var olmasının altında yatan destekleyici unsurların zayıflaması en önemli olumsuz etkenlerdendir. Bunlar hayvancılığın azalması, yeni nesil zevk anlayışının değişmesi, teknolojik ucuz ürünler, köyden kente göçler sadece olumsuz nedenlerin bir kaçı olarak sıralanabilir. Nenelerimizin ve dedelerimizin el emeği göz nuru dediği kilimlerimiz şimdilerde köylerde tekke, türbe, cami ve cemevi gibi kıymetlerinin bilindiği ve korunduğu mekânlarda sınırlı sayıda kalmışlardır. Bu şekilde koruma altında olan mekânlardan biride Çorum ili Dodurga ilçesi Mehmetdede köyü türbesi ve tekkesidir. Geçmişte dokunan kilimlerin, günümüz imkânlarıyla yerinde tespit edilip, fotoğraflanarak gün yüzüne çıkarılması, özelliklerinin belirlenmesi önem arz etmektedir. İncelenen örneklerde en çok parmak ve göz motiflerinin kullanıldığı, siyah ve beyaz renklerinin tercih edildiği, boy değerlerinin 84 cm ile 193 cm, en değerlerinin 40 cm ile 130 cm arasında değiştiği, lif cinsi olarak çözüde yün ve pamuk, atkı da ve bezemede yün ve sentetik lifin kullanıldığı belirlenmiştir. Bu çalışmada; Çorum ili Dodurga ilçesi Mehmetdede köyü türbesinde ve tekkesinde yapılan araştırma sonucunda tespit edilen kilim örneklerinin motif, kompozisyon, renk, ebat ve kullanılan teknikleri analiz edilmiştir. Her bir örneğin genel ve ayrıntılı fotoğrafına katalog kısmında yer verilerek incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çorum, Dodurga, Mehmetdedetekke köyü, Kilim

Makale Geliş Tarihi: 13.10.2017/ Makale Kabul Tarihi: 07.11.2017

¹ Öğr. Gör., Hitit Üniversitesi Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü, e-posta: beglzkoca@gmail.com

² Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Ankara, e-posta: hsinemsanli@gmail.com

The Rug Samples of Mehmetdedetekke Village Of Dodurga Town in Çorum Province

Citation/©: Özkoca, Begül ve Şanlı, H. Sinem (2017). The Rug Samples of Mehmetdedetekke Village of Dodurga Town in Çorum Province, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp.1595-1616

Abstract: Our flat weaving type of rugs, which has a unique structure among our traditional arts, are seen as a ground cloth, as an instrument of visual taste on the wall, on the back of donkey to carry the goods or on the farm, in a market, in a bazaar, actually wherever you go in Anatolia with an unforgettable atmosphere of past. Even if the usage of them is reducing according to today's changing needs, our rugs lose nothing of their value. They are resisting time with decreasing numbers in many provinces, towns and villages. The most important damaging reason for decreasing is that the supporting elements, underlying the existence of plain weaves are declined. These negative causes can be listed as a decrease in animal husbandry, a change in the sense of enjoyment of the new generation, technological cheap products, migrations to the city from the village. Our rugs, which is called as handicraft by our ancestors, are in limited availability in dervish content (tekke), tomb, mosque and cem worshiphouse of village where they are protected and have value. One of this protected places in this way is the tomb of Mehmetdede in Dodurga town of Çorum city. It is important to determine the characteristics of the rugs that have been woven in the past, to be identified and photographed with today's possibilities. It was determined that finger and eye motifs were mostly used, black and white colors were preferred, height values varying from 84 cm to 193 cm, the maximum values varying from 40 cm to 130 cm, wool and cotton in warp, wool and synthetic fiber in weft and decoration were used in the samples examined. In this study; The motif, composition, color, size and techniques of the rug samples, which were determined in the survey of the Mehmetdede village of Dodurga town in Çorum province, were analyzed. Each sample was examined by a general and detailed photograph in the catalog section.

Keywords: Çorum, Dodurga, Mehmetdedetekke Village, Rug.

I. GİRİŞ

Geleneksel Türk sanatları içerisinde görsel zenginliği, manevi değeri ve kullanım amacının çeşitliliği ile düz dokumalar Anadolu'nun birçok yerinde karşımıza çıkmaktadır. Korunması, saklanması ve değerinin bilinmesi için fazlasıyla nedeni olan düz dokumalar günümüzde azalmış ve üretimi yapılmamaktadır. Gelişen sanayi ve kullanılan hammaddenin azalması olumsuz nedenlerden sayılabilir. Oysaki kullanılan hammaddenin doğallığı, dokuyucunun sade ve doğal hayatı, sosyal bağlarının sağlamlığı, duygu ve düşüncelerini dokuduğu ürünün üzerine motiflerle simgelemiş ve gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamıştır. Bizi biz yapan manevi kültürümüzü, Anadolu kilimlerinde motiflerle hisleri, kompozisyonları ile görsel zevki bir bütün içerisinde görmek mümkündür.

Orta Karadeniz bölgesi düz dokumaları denilince akla gelen Çorum ili yapılan alan araştırmaları ile kendini kanıtlamıştır. Dodurga ilçesi Mehmetdedetekke köyü düz dokumaları il genelinde karakteristik özellikleri ve görsel zenginliği ile ön planda olan bir köydür. Yapılan alan araştırması sonucunda bu köyde yaşayan halkın günlük ihtiyaçlarını karşılamak amacı ile yer yaygısı, yastık ve seccade olmak üzere çeşitli tekniklerde dokumalar yaptıkları tespit edilmiştir. Günümüzde örneklerin oldukça azaldığı bu köyde, dokumacılık artık yapılmamaktadır. İncelenen örnekler daha önceden Mehmetdedetekke ve türbesine hediye edilen örneklerdir.

Yapılan araştırma kapsamında tespit edilen düz dokumaların arasından bu çalışmaya konu olan tekkede 4 adet yer yaygısı, 1 adet seccade, 1 adet yastık, türbede ise 4 adet yer yaygısı, 1 adet seccade örneği seçilmiş ve incelenmiştir. İncelenen örneklerin motif, kompozisyon, renk, ebat ve dokuma teknikleri belirlenmiş ve ekler bölümünde her bir örneğin genel ve ayrıntılı fotoğrafı ile özellikleri katalog halinde verilmiştir.

II. MEHMETDEDETEKKE KÖYÜ KİLİMLERİNİN ÖZELLİKLERİ

Bu bölümde, motif, kompozisyon, renk, en ve boy uzunlukları, lif cinsi, teknik özellikleri ve saçak durumları ile ilgili bulgulara yer verilmiştir.

A. Motif Özellikleri

Motif; Bezeme ve süslemede bütünü oluşturan parçalardan her birine verilen ad olarak tanımlanmakta ve motif karşılığı olarak Türkçe “Örge” sözcüğü kullanılmaktadır (Sözen ve Tanyeli, 2012, s. 214).

Süslemenin ana unsurlarından olan motiflerin özelliklerinin çok yönlü olduğu ve süsleme sanatının temelini teşkil ettiği açıktır. Motifler, kültür ve sanat alanında toplumların gelenek ve görenek, duygu, düşünce ve inançlarının ifadesi olmuşlardır (Onuk vd., 2002, s. 21).

Kilimde desenlerin bulunduğu belirli alanlarda, renkli bir atkı, ipliği aynı zamanda desen ipliği olarak çözgülerin bir altından ve bir üstünden geçerek bir başka renkteki desenin sınırına kadar gider ve buradan geri döner. Böylece aynı renklerdeki atkılar çözgüler arasında, kendi desen alanlarında gidip gelerek birer motif oluştururlar (Tekin, 1997, s. 2).

Motifler bir toplumun geleneklerinin, inançlarının, coğrafik ve ekonomik olanaklarının, yaşam biçimlerinin sembolleştirilmiş halleridir. Anadolu kadını halısını dokurken, oyasını işlerken, yaptığı her bir el emeği üründe, iç

dünyasında dile getiremediği duygularını ifade etmek için motiflerden yararlanmışır (Er ve Hünerel Sarıkaya, 2012, s. 172).

İncelenen örneklerde kullanılan motifler; madalyon, parmak, bukağı, kırlangıç, göz, çoban iliğı, koçboynuzu, göbelek, telli Senem, cıynak, eğri su, eli belinde, aşk ve birleşim, kürt küpesi, kıvrımlı elibelinde, muska, bütün kıvrım, tazı kuyruğı, gıcgıc, tırnaklı, it izi, tırnaklı eğri su, Türkmen gülü, kuş ve sındı kulpudur.

Mehmetdedetekke köyünde incelenen örneklerin motifleri çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1. Kullanılan Motifler

Kullanılan motifler	Sayı
Parmak	6
Göz	6
Kırlangıç	5
Koç boynuzu	4
Çoban iliğı	4
Göbelek	3
Madalyon	2
Eğri su	2
Eli belinde	2
Telli Senem	1
Cıynak	1
Bukağı	1
Aşk ve birleşim	1
Kürt küpesi	1
Kıvrımlı elibelinde	1
Muska	1
Bütün kıvrım	1
Tazı kuyruğı	1
Gıcgıc	1
Tırnaklı	1
İt izi	1
Tırnaklı eğri su	1
Türkmen gülü	1
Kuş	1
Sındı kulpu	1

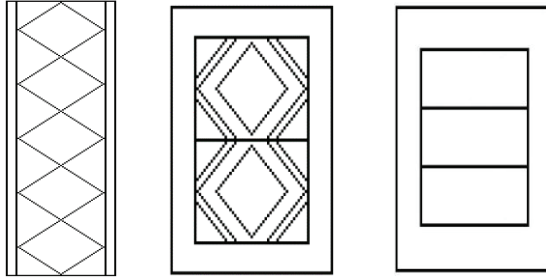
Not: İncelenen örneklerde birden fazla motif kullanıldığı için toplam alınmamıştır.

Çizelge 1 incelendiğinde, örneklerde en fazla parmak, göz ve kırlangıç motiflerinin kullanıldığı görülmektedir.

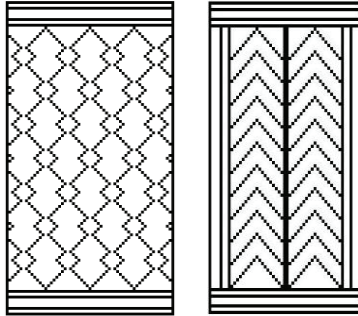
B. Kompozisyon Özellikleri

“Parçaların bir bütün içinde bir düzen gösterecek biçimde bir araya getirilmesi olarak açıklanmıştır. Kompozisyon, renklerin siyah beyaz değerlerin ve çizgilerle yüzeylerin belli yüzey içinde dengeli ve armonili olarak bir araya getirilmesi demektir” (Turani, 1980, s. 70).

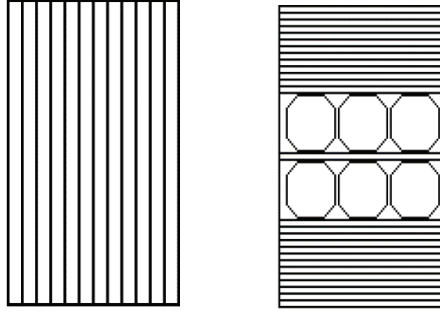
İncelenen örneklerin zeminlerinin geometrik olarak düzenlendiği, ince ve kalın şeritlerin tekrarı ve zeminin 2 veya 3 eşit parçaya bölünerek oluşturulduğu görülmektedir. Genel olarak eşkenar dörtgenlerin, altıgenlerin ve birim raporun yatay ya da dikey yönde tekrarı veya tüm zeminin şeritler halinde bölünerek oluşturulan bir düzenlemenin hakim olduğu saptanmıştır. Bu yüzey şemaları Şekil 1, 2, 3, 4, 5, 6 ve 7’de yer almaktadır.



Şekil 1, 2, 3: Eşkenar dörtgenlerin ve altıgenlerin zeminde yatay ve dikey yönde tekrarı ile oluşturulan yüzey şemaları



Şekil 4, 5: Birim raporun zeminde yatay ve dikey yönde tekrarı ile oluşturulan yüzey şemaları



Şekil 6, 7: Zeminin ince ve kalın kuşaklara ayrılarak veya 2 yada 3 eşit parçaya bölünerek oluşturulan yüzey şemaları

Mehmetdedetekke köyünde incelenen örneklerin yüzey şemaları çizelge 2’de verilmiştir.

Çizelge 2. Yüzey Şemaları

Yüzey şemaları	Sayı	%
Eşkenar dörtgenlerin ve altıgenlerin yatay ve dikey yönde tekrarı ile oluşturulan yüzey şemaları	4	36,36
Zeminin 2 yada 3 eşit parçaya bölünerek oluşturulan yüzey şemaları	4	36,36
Birim raporun zeminde yatay ve dikey yönde tekrarı ile oluşturulan yüzey şemaları	2	18,18
Zeminin ince ve kalın kuşaklara ayrılarak oluşturulan yüzey şemaları	1	9,09
Toplam	11	100

Çizelge 2 incelendiğinde, örneklerin çoğunda eşkenar dörtgenlerin ve altıgenlerin yatay ve dikey yönde tekrarı ve zeminin 2 yada 3 eşit parçaya bölünerek oluşturulan yüzey şemasının uygulandığı görülmektedir.

C. Renk Özellikleri

Dokumalarda kullanılan renkler genellikle yörenin doğal bitki örtüsü ile doğrudan bağlantılıdır. Zamanla bitkileri tanıyan kadınlar, tecrübe ettikçe kullandıkları renkler oldukça çeşitlenmiştir. Ayrıca solmayan, farklı tonlarda, parlak ve pastel renklerle, dokumaya boyut kazandırdıkları, ince ayrıntıları elde ettikleri ve ustaca kullandıkları görülmektedir.

Örneklere kullanılan renkler; kırmızı, mavi, siyah, beyaz, turuncu, yeşil, mor, bordo, lacivert, haki yeşil, boncuk mavi, krem, hardal sarısı, fıstık yeşili, limon sarısı, sarı, gri, kahverengi ve pembe'dir. Mehmetdedetekte köyünde incelenen örneklerin renkleri çizelge 3'de verilmiştir.

Çizelge 3. Renk Dağılımı

Kullanılan renkler	Sayı
Beyaz	12
Siyah	11
Mavi	10
Yeşil	10
Turuncu	9
Kırmızı	9
Lacivert	6
Mor	5
Fıstık yeşili	4
Boncuk mavi	4
Bordo	3
Sarı	3
Hardal sarısı	3
Gri	2
Pembe	1
Kahverengi	1
Limon sarısı	1
Haki yeşil	1
Krem	1

Not: İncelenen kilimlerde birden fazla renk kullanıldığı için toplam alınmamıştır.

Çizelge 3 incelendiğinde, örneklerde en fazla beyaz, en az kahverengi, limon sarısı, krem, haki yeşil ve pembenin kullanıldığı belirlenmiştir.

D. En ve Boy Uzunlukları

Dokumanın kullanım amacına göre çeşitlenen türleri yapılacak ebadın da en önemli belirleyici unsuru olmaktadır. Yer yaygıların da en ve boy oranları oldukça uzun tutulurken seccade ve yastık gibi küçük dokumalarda daha küçük olabilmektedir.

Mehmetdedetekke köyünde incelenen örneklerin ebatları çizelge 4'de verilmiştir.

Çizelge 4. En ve boy uzunlukları

Örnek No	En (cm)	Boy (cm)
1	73	98
2	74	98
3	56	114
4	67	100
5	92	118
6	40	84
7	63	121
8	130	190
9	114	178
10	90	193
11	114	161

Çizelge 4 incelendiğinde, örneklerin minimum ve maksimum boy değerleri; 84 cm ile 193 cm arasında en değerleri ise; 40 cm ile 130 cm arasında değiştiği belirlenmiştir.

E. Lif cinsi

Çözü, atkı ve bezeme lifi yörenin yaşam şartlarına uygun olarak hayvanlardan ve ya bitkilerden elde edilebilmektedir. Hayvanlardan elde edilen yünün belirli işlemlerden geçirilerek kullanıma uygun hale getirilmesi ve Kızılırmak'ın verimli topraklarından elde edilen pamuğun düz dokumalarda önemli hammadde teminidir. Hayvancılığın azalması ve verimli arazilerde betonlaşma ile sentetik liflerin kullanımını artıran sebeplerden olmuştur.

Kilimlerde atkıda yün ve sentetik lif, çözüde yün ve pamuk, bezemede yün ve sentetik lif kullanıldığı saptanmıştır.

F. Teknik

Türk kilimlerinin birçoğunda rastlanan en önemli teknik özellik dokuyucunun kendisine teknik sınırlama getirmeden dokuma sırasında bir kilim üzerinde birçok atkı tekniğini uygulamasıdır. İstedikleri deseni-bezemeyi oluşturabilmek, derinlik veya çarpıcı etki yaratabilmek için ilikli, eğri atkılı, ilmeli sınır atkısı ve bazen fazladan bir bezeme atkısı ile atlamalı bezeme tekniklerini bir arada uygulamışlardır (Soysaldı, 2009: 32).

Örneklere; kilim (ilikli kilim), kilim-cicim, cicim, zili ve sumak tekniklerinin kullanıldığı tespit edilmiştir.

G. Saçak Durumları

“Çeyiz, yük örtüsü veya namazlık olarak dokunan yaygıların kısa kenarlarında kalan fazla çözümlü uzunluğu saçak örgüsü yapılarak değerlendirilir” (Soysaldı, 2009: 185).

Dokumanın türüne göre değişkenlik gösteren kenar temizleme teknikleri dokumalara ayrı bir güzellik ve karakteristik ayrıcalık kazandırmaktadır. Yöreden yöreye farklılık gösteren bu unsur Mehmetdedetekke köyünde genelde birbirine belirli bir sistemle bağlanarak saçakların örüldüğü görülmektedir. 8 örnekte çift taraflı, 3 örnekte ise saçak bırakılmamıştır. Saçak bırakılan örnekler seccade ve yer yaygısı türünde dokunan, saçaksız olanlar ise yastık ve yer yaygısı türünde olan dokumalardır. Saçaklı olan örnekler örülerek ya da düğümlenerek süslenmişler, saçaksız olan yer yaygılarının uçları ise dikilerek kapatılmışlardır.

Mehmetdedetekke köyünde incelenen kilimlerin saçak durumları çizelge 5’de verilmiştir.

Çizelge 5. Saçak Durumları

Saçak durumu	Sayı	%
Çift taraflı	8	72,72
Yok	3	27,27
Toplam	11	100

Çizelge 5 incelendiğinde, 8 örnekte çift tarafında saçak bırakıldığı, 3 örnekte ise saçak bırakılmadan dikilerek uçlarının kapatıldığı belirlenmiştir.

Mehmetdedetekke köyünde tespit edilen kilim örneklerinin özellikleri ekler kısmında, genel ve ayrıntılı fotoğrafları ile birlikte envanter bilgilerine yer verilmiştir.

III. MEHMEDEDETEKKE KÖYÜ KİLİM ÖRNEKLERİ

ÖRNEK NO 1



Resim 1 a,b. Yer yaygısı, detay (Mehmetdedetekke köyü)

Türü	Yer yaygısı	Lif Cinsi	Çözüde	Yün
İlgili Koleksiyon	Mehmetdede tekkesi		Atkıda	Yün
İnceleme Tarihi	2.10.2016		Bezemde	-
Bulunduğu Yer	Mehmetdedetekke Köyü	Tarihlendirme	20 yıllık	
Dokuma Tekniği	Kilim (ilikli kilim)	Bugünkü Durumu	İyi	
Saçak Durumu	İyi	Boyutları (En x Boy)	73x98 cm	
Kullanılan Renkler	Kırmızı, mavi, siyah, turuncu, yeşil, mor, beyaz			
Kilimin Yöredeki Adı	Kilim			
Motif	Zeminde	Madalyon		
	Bordürde	Parmak (tarak), bukağı, kırlangıç		
Motifin Yöredeki Adları	Parmak (tarak), kırlangıç, madalyon			
Motif ve Kompozisyon Özellikleri	Yaygının zemini iki adet dikdörtgenle bölünmüştür. İçlerinde birbirini tekrar eden madalyon motifi ile düzenlenmiş bir kompozisyona sahiptir. Dikdörtgenler parmak (tarak) motifi ile bordürden ayrılır. Etek kısmında yer alan bordürde bukağı motifi boyuna uzanan bordürde ise kırlangıç motiflerinin düzenli sıralanması ile oluşmaktadır. Yaygının saçakları örülmüştür.			

ÖRNEK NO 2



Resim 2 a,b. Yer yaygısı, detay (Mehmetdedetekke köyü)

Türü	Yer yaygısı	Lif Cinsi	Çözüde	Yün
İlgili Koleksiyon	Mehmetdede tekkesi		Atkıda	Yün
İnceleme Tarihi	2.10.2016		Bezemde	-
Bulunduğu Yer	Mehmetdedetekke Köyü	Tarihlendirme		20 yıllık
Dokuma Tekniği	Kilim (ilikli kilim)	Bugünkü Durumu		İyi
Saçak Durumu	İyi	Boyutları (En x Boy)		74x 98 cm.
Kullanılan Renkler	Siyah, yeşil, mavi, turuncu, bordo, beyaz			
Kilimin Yöredeki Adı	Kilim			
Motif	Zeminde	Kırlangıç		
	Bordürde	Göz, çoban iliği, koç boynuzu, göbelek		
Motifin Yöredeki Adları	Kırlangıç, göz, çoban iliği, koç boynuzu, göbelek			
Motif ve Kompozisyon Özellikleri	Yaygının zemini üç adet dikdörtgenle bölünmüştür. İçlerinde yan yana kırlangıç motifi yer alır. Dikdörtgenler parmak motifi ile bordürden ayrılır. Bordürde göz, çoban iliği, koç boynuzu ve göbelek motiflerinin tekrarından oluşmaktadır. Yaygının saçakları örüldür.			

ÖRNEK NO 3



Resim 3 a,b,c. Seccade, detay (Mehmetdedetekke köyü)

Türü	Seccade	Lif Cinsi	Çözüde	Yün
İlgili Koleksiyon	Mehmetdede tekkesi		Atkıda	Yün
İnceleme Tarihi	2.10.2016		Bezeme	Yün, sentetik lif
Bulunduğu Yer	Mehmetdedetekke Köyü	Tarihlendirme	40 yıllık	
Dokuma Tekniği	Zili	Bugünkü Durumu	İyi	
Saçak Durumu	İyi	Boyutları (En x Boy)	56x114 cm.	
Kullanılan Renkler	Siyah, beyaz, mor, lacivert, boncuk mavi, yeşil, haki, sarı, krem, bordo, kırmızı, gri			
Kilimin Yöredeki Adı	Kilim			
Motif	Zeminde	Telli senem, cıynak, çoban iliği		
	Bordürde	Eğri su, göz, koç boynuzu		
Motifin Yöredeki Adları	Telli senem, koç boynuzu, eğri su, göz, çoban iliği			
Motif ve Kompozisyon Özellikleri	Seccadenin ön yüzünde zemin de yer alan motive yörede telli senem ismi verilmektedir. Dikine bordürlerde eğri su ile enine bordürlerde göz ve koç boynuzu motifinin yan yana sırlanması ile oluşan düzene sahiptir. Seccadenin arka yüzünde cıynak motifi ve ortasında üst üste eli belinde motifi ile oluşan bir kompozisyon düzenine sahiptir. Aralarda çoban iliği motifi ve harfler yer alır. Seccadenin saçakları örüldür.			

ÖRNEK NO 4



Resim 4 a,b. Yer yaygısı, detay (Mehmetdedetekke köyü)

Türü	Yer yaygısı	Lif Cinsi	Çözüde	Yün
İlgili Koleksiyon	Mehmetdede tekkesi		Atkıda	Yün
İnceleme Tarihi	2.10.2016		Bezemde	-
Bulunduğu Yer	Mehmetdedetekke Köyü	Tarihlendirme		20 yıllık
Dokuma Tekniği	Kilim (ilikli kilim)	Bugünkü Durumu		İyi
Saçak Durumu	İyi	Boyutları (En x Boy)		67x100 cm.
Kullanılan Renkler	Siyah, kırmızı, lacivert, turuncu, boncuk mavi, beyaz, mor, yeşil			
Kilimin Yöredeki Adı	Kilim			
Motif	Zeminde	Göz, eli belinde, aşk ve birleşim		
	Bordürde	Göz, koç boynuzu, parmak (tarak)		
Motifin Yöredeki Adları	Eli belinde, aşk ve birleşim, parmak (tarak), koç boynuzu, göz			
Motif ve Kompozisyon Özellikleri	Yaygının zemini üç adet dikdörtgenle bölünmüştür. İçlerinde yan yana göz motifi yer alır. Orta kısımda yer alan dikdörtgenin içi diğerlerinden farklı olarak birbirlerine ters bir şekilde yerleştirilmiş ilme (sarma) sınır atkılı eli belinde, aşk ve birleşim motiflerinden meydana gelmektedir. Dikdörtgenler parmak (tarak) motifi ile bordürden ayrılır. Bordür göz ve koç boynuzu motiflerinin tekrarından oluşmaktadır. Yaygının saçakları örülmüştür.			

ÖRNEK NO 5



Resim 5 a,b. Yer yaygısı, detay (Mehmetdedetekke köyü)

Türü	Yer yaygısı	Lif Cinsi	Çözüde	Yün
İlgili Koleksiyon	Mehmetdedetekke		Atkıda	Yün
İnceleme Tarihi	2.10.2016		Bezemedede	-
Bulunduğu Yer	Mehmetdedetekke Köyü	Tarihlendirme		30 yıllık
Dokuma Tekniği	Kilim (ilikli kilim)	Bugünkü Durumu		İyi
Saçak Durumu	İyi	Boyutları (En x Boy)		92x118 cm.
Kullanılan Renkler	Kırmızı, siyah, beyaz, yeşil, gri, mor, turuncu, sarı, lacivert			
Kilimin Yöredeki Adı	Kilim			
Motif	Zeminde	Göz		
	Bordürde	Parmak (tarak), kürt küpesi, kırlangıç		
Motifin Yöredeki Adları	Göz, parmak (tarak), kürt küpesi, kırlangıç			
Motif ve Kompozisyon Özellikleri	Yaygının zemini üç adet dikdörtgenle bölünmüştür. İçerisinde yan yana sıralanmış göz motifleri yer alır. Dikdörtgenler parmak (tarak) motifleri ile bordürden ayrılır. Bordürler, boyuna kürt küpesi, enine kırlangıç motiflerinin tekrarından oluşmaktadır. Yaygının saçakları düğümlüdür.			

ÖRNEK NO 6



Resim 6 a,b. Yastık, detay (Mehmetdedetekke köyü)

Türü	Yastık	Lif Cinsi	Çözüde	Yün
İlgili Koleksiyon	Mehmetdede tekkesi		Atkıda	Yün
İnceleme Tarihi	2.10.2016		Bezemde	Yün
Bulunduğu Yer	Mehmetdedetekke Köyü	Tarihlendirme		40 yıllık
Dokuma Tekniği	Cicim	Bugünkü Durumu		İyi
Saçak Durumu	-	Boyutları (En x Boy)		40x84 cm.
Kullanılan Renkler	Bordo, beyaz, hardal sarısı, boncuk mavi, lacivert, siyah, turuncu, fıstık yeşili, kahverengi			
Kilimin Yöredeki Adı	Likli dik doldur			
Motif	Zeminde	Kıvrımlı eli belinde		
	Bordürde	Çoban iliği, eğri su, koç boynuzu		
Motifin Yöredeki Adları	Kıvrımlı eli belimde, koç boynuzu, göz, eğri su, çoban iliği			
Motif ve Kompozisyon Özellikleri	Yastığın zemini şaşırtmalı düzende kıvrımlı eli belinde motifinin tekrarı ile oluşmaktadır. Başlangıç kısmında yer alan bordürde çoban iliği motif ve eğri kenar suyu ile düzenlenmiştir. Bitiş kısmında yer alan bordürde diğer taraftan farklı olarak koç boynuzu ve eğri su motif kullanılmıştır.			

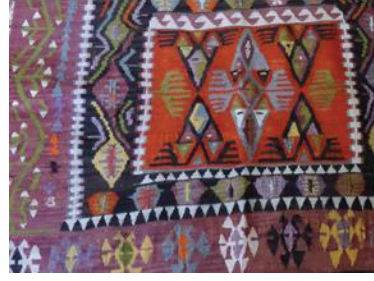
ÖRNEK NO 7



Resim 7 a,b. Yer yaygısı, detay (Mehmetdedetekke köyü)

Türü	Yer yaygısı	Lif Cinsi	Çözüde	Yün
İlgili Koleksiyon	Mehmetdede türbesi		Atkıda	Yün
İnceleme Tarihi	2.10.2016		Bezemde	-
Bulunduğu Yer	Mehmetdedetekke Köyü	Tarihlendirme		20 yıllık
Dokuma Tekniği	Kilim (ilikli kilim)	Bugünkü Durumu		İyi
Saçak Durumu	İyi	Boyutları (En x Boy)		63x121 cm.
Kullanılan Renkler	Kırmızı, hardal sarısı, fıstık yeşili, mavi, siyah, beyaz, turuncu			
Kilimin Yöredeki Adı	Kilim			
Motif	Zeminde	Madalyon		
	Bordürde	Parmak (tarak), göbelek		
Motifin Yöredeki Adları	Madalyon, parmak (tarak), göbelek			
Motif ve Kompozisyon Özellikleri	Yaygının zemini üç adet dikdörtgenle bölünmüştür. İçlerinde birbirini tekrar eden madalyon motifi yer alır. Dikdörtgenler parmak (tarak) motifi ile bordürden ayrılır. Bordürleri göbelek motiflerinin düzenli sıralanması ile oluşmaktadır. Yaygının bir ucundaki saçaklar yıpranmış diğer ucunda ise düğümlüdür.			

ÖRNEK NO 8



Resim 8 a,b. Seccade, detay (Mehmetdedetekke köyü)

Türü	Seccade	Lif Cinsi	Çözüde	Yün
İlgili Koleksiyon	Mehmetdede türbesi		Atkıda	Yün
İnceleme Tarihi	2.10.2016		Bezemde	-
Bulunduğu Yer	Mehmetdedetekke Köyü	Tarihlendirme		20 yıllık
Dokuma Tekniği	Kilim (ilikli kilim)	Bugünkü Durumu		İyi
Saçak Durumu	İyi	Boyutları (En x Boy)		130x190 cm.
Kullanılan Renkler	Kırmızı, limon sarısı, fıstık yeşili, mavi, siyah, beyaz, turuncu			
Kilimin Yöredeki Adı	Kilim			
Motif	Zeminde	Kırlangıç, parmak (tarak) muska, bütün kıvrım, göbelek		
	Bordürde	Tazı kuyruğu, gıgıc, kırlangıç		
Motifin Yöredeki Adları	Parmak (tarak), bütün kıvrım, muska, göbelek, tazı kuyruğu, gıgıc, kırlangıç			
Motif ve Kompozisyon Özellikleri	Seccade kırlangıç motifleri ile bezeli zemine sahiptir. Orta zeminde üç eşit dikdörtgen birbirinden parmak (tarak), muska ve bütün kıvrım motifleri ile ayrılır. Aralarında göbelek motifleri sıralanmıştır. İçeride yer alan boyuna bordürde tazı kuyruğu, dışarıda yaralan bordürde gıgıc motif, enine uzanan bordürde kırlangıç motifi kilimi dört taraftan sarar.			

ÖRNEK NO 9



Resim 9 a,b,c. Yer yaygısı, detay (Mehmetdedetekke köyü)

Türü	Yer yaygısı	Lif Cinsi	Çözüde	Yün
İlgili Koleksiyon	Mehmetdede türbesi		Atkıda	Yün
İnceleme Tarihi	2.10.2016		Bezemedede	Yün
Bulunduğu Yer	Mehmetdedetekke Köyü	Tarihlendirme		30 yıllık
Dokuma Tekniği	Kilim, cicim	Bugünkü Durumu		İyi
Saçak Durumu	İyi	Boyutları (En x Boy)		114x178 cm.
Kullanılan Renkler	Lacivert, beyaz, fıstık yeşili, turuncu, hardal sarısı, mavi, kırmızı, siyah, beyaz			
Kilimin Yöredeki Adı	Tırnaklı			
Motif	Zeminde	İt izi, tırnaklı eğri su, çoban iliği		
	Bordürde	Eğri su		
Motifin Yöredeki Adları	Tırnaklı eğri su, çoban iliği, it izi, eğri su			
Motif ve Kompozisyon Özellikleri	Yaygı atkı yüzlü ve atlama atkı bezemelidir. Yaygı iki farklı parçanın birbirine dikilmesi ile oluşturulmuştur. Üst kısımda yer alan parçanın zemini it izi motiflerinden, alt kısımda yer alan parçanın zemini tırnaklı eğri su ile ayrılmış ve aralarında bağlantısız sıralamalı çoban iliği motiflerinin serpiştirildiği bir düzene sahiptir. İnce bordürde eğri su motifi göze çarpar.			

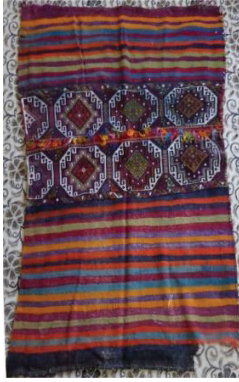
ÖRNEK NO 10



Resim 10 a, b. Yer yaygısı, detay (Mehmetdedetekke köyü)

Türü	Yer yaygısı	Lif Cinsi	Çözüde	Pamuk
İlgili Koleksiyon	Mehmetdede türbesi		Atkıda	Yün, sentetik lif
İnceleme Tarihi	2.10.2016		Bezemde	-
Bulunduğu Yer	Mehmetdedetekke Köyü	Tarihlendirme		30 yıllık
Dokuma Tekniği	Kilim (ilikli kilim)	Bugünkü Durumu		İyi
Saçak Durumu	-	Boyutları (En x Boy)		90x193 cm.
Kullanılan Renkler		Pembe, siyah, sarı, beyaz, boncuk mavi, kırmızı		
Kilimin Yöredeki Adı		Çubuklu kilim		
Motif	Zeminde	Parmak (tarak)		
	Bordürde	-		
Motifin Yöredeki Adları		Parmak (tarak)		
Motif ve Kompozisyon Özellikleri		Yaygının tüm zemininde parmak (tarak) motifi birbirinin içine geçirilerek bir düzenleme yapılmıştır.		

ÖRNEK NO 11



Resim 11 a,b. Seccade, detay (Mehmetdedetekke köyü)

Türü	Yer yaygısı	Lif Cinsi	Çözüde	Pamuk
İlgili Koleksiyon	Mehmetdede türbesi		Atkıda	Yün
İnceleme Tarihi	2.10.2016		Bezemedede	Yün
Bulunduğu Yer	Mehmetdedetekke Köyü	Tarihlendirme	30 yıllık	
Dokuma Tekniği	Sumak	Bugünkü Durumu	İyi	
Saçak Durumu	İyi	Boyutları (En x Boy)	114x161 cm.	
Kullanılan Renkler	Kırmızı, siyah, lacivert, beyaz, yeşil, mor, turuncu, mavi			
Kilimin Yöredeki Adı	Kilim			
Motif	Zeminde	Çubuk, Türkmen gülü, göz, kuş, sındı kulpu		
	Bordürde	-		
Motifin Yöredeki Adları	Türkmen gülü, sındı kulpu, göz, kuş			
Motif ve Kompozisyon Özellikleri	Yaygının motifleri atkılı balıksırtı ve kayma atkılı sumak tekniği ile dokunmuştur. Yaygı enine ince ve kalın kuşaklara ayrılır. Başlangıç ve bitiş yerinde desensiz Çubuk motifi, orta kısımda Türkmen gülü motifleri yer alır. İki sıra halinde yan yana dört adet Türkmen gülü motiflerinin içinde göz, aralarında ise birbirine bakan kuş motifleri altında ve üstünde sındı kulpu motifi ile tamamlanmıştır. Bu iki düzenlemenin ortasında motiflerin renklerinden atkılarının arasına sıkıştırılmış uzun bırakılan ipler göze çarpar. Yaygının sağ alt köşesi yırtıktır.			

SONUÇ

Dodurga ilçesi Mehmetdedetekke köyü kilimlerinin günümüzde oldukça sayıları azalmıştır. Yapılan araştırmada tespit edilen örnekler bağış yolu ile türbe ve tekkeye verilenlerden oluşmaktadır. Köylülerle yapılan karşılıklı görüşmeler sonucunda; gençlerin daha ucuz olan makine halılarını ve kilimlerini tercih ettiklerini, el dokuması kilimlere talep olmadığını, ellerinde olan kilimleri güve vb. zararlılardan koruyamadıkları ve hayvancılığın azalması ile yün temininin zor olduğu, doğal boyamacılığın yapılmaması sonucunda hammadde temininin zorluğu bilgileri elde edilmiştir.

Anadolu'nun birçok yerinde benzer durumlar geçerli olsa da elde var olan örneklerin literatüre kazandırılmaları, fotoğraflanması ve ayrıntılı incelenmesi düz dokumaların bugünü ve geleceği için çok önemlidir. Bu amaçla yapılmış yazılı çalışmaların arasında yer alan örnekler bir bütünün parçası niteliğinde olsalar da kendi içlerinde yöreye ait özellikleri taşıdıkları için karakteristiktirler. Düz dokumaların farklı yörelerde yapılmış olmaları değişiklikler arz etse de motif, kompozisyon, renk uyumu, malzeme ve kullanılan teknik gibi benzer yönleri de olabilmektedir. Ateşok (2014, s. 27) tarafından yapılan "Karakeçili İlçesinde Dokunan Kilimlerin Geleneksel Motif Özellikleri" adlı çalışmada, fotoğraf 1'de yer alan kilim örneği ile bu çalışmada örnek no:6'da yer alan yastık, renk ve motif yönünden benzerdir. Benzer örneklerin yer aldığı bir diğer çalışma ise Ortaç (2010, s.148) ın "Çankırı Kızılırmak İlçesi Kuzeykışla ve Güneykışla Köyü Kilim Dokumaları" adlı çalışmasında fotoğraf 5'de yer alan kilim örneği ile bu çalışmada örnek no:1, 2 ve 5'de yer alan kilim örnekleri motif yönünden benzerdir. Kilim örneklerinde yer alan bu motife Çorum yöresinde "kırlangıç", Kuzeykışla ve Güneykışla Köyünde ise "angıt" olarak adlandırıldığı belirlenmiştir. Adı geçen çalışmada yer alan örnekte motif tüm zeminde ana motif olarak kullanılırken bu çalışmada yer alan örneklerde ise sadece bordürde kullanıldığı tespit edilmiştir.

Çalışmaya konu olmuş örnekler incelendiğinde motiflerde en fazla parmak, göz ve kırlangıç motiflerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Kompozisyon özellikleri bakımından ise eşkenar dörtgenlerin ya da altgenlerin zeminde yan yana ya da üst üste düzenlendiği, birim raporun tüm zeminde eşit olarak yerleştirildiği veya ince ve kalın şeritlerle zeminin bölündüğü saptanmıştır. Kullanılan renkler en fazla beyaz, en az kahverengi, limon sarısı, krem, haki yeşil ve pembedir. Minimum ve maksimum boy değerleri 84 cm ile 193 cm arasında en değerleri ise; 40 cm ile 130 cm arasında değişiklik göstermektedir. Lif cinsi atkıda yün ve sentetik lif, çözgüde yün ve pamuk, bezemede ise yün ve sentetik liftir. Dokuma tekniği olarak kilim (ilikli kilim), kilim-cicim, cicim, zili ve sumak teknikleri kullanılmıştır. 8 örnekte çift tarafında saçak bırakıldığı, 3 örnekte ise saçak bırakılmadan dikilerek uçlarının kapatıldığı saptanmıştır.

KAYNAKÇA

- ATEŞOK, Ebru. (2014). Karakeçili İlçesinde Dokunan Kilimlerin Geleneksel Motif Özellikleri, Kalemişi Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 3, Ankara.
- ER, Birnaz, Hünerel Sarıkaya, Zeliha. (2012). Bir İletişim Aracı Olarak El Sanatları, Batman Üniversitesi, Yaşam Bilimleri Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, Batman.
- ONUK, Taciser, Akpınarlı, Feriha, Ortaç, Serpil, Alp, Özlem. (2002). İçel El Sanatları, Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı. Ajans-Türk Matbaacılık.
- ORTAÇ, Serpil. (2010). Çankırı Kızılırmak İlçesi Kuzeykışla ve Güneykışla Köyü Kilim Dokumaları, Milli Folklor Dergisi, Sayı:86.
- SOYSALDI, Aysen. (2009). Düz Dokuma Teknikleri ve Teknik Desen Çizimleri, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- SÖZEN, Metin, Tanyeli, Uğur. (2012). Sanat Kavramları ve Terimleri Sözlüğü. İSTANBUL: REMZİ KİTABEVİ.
- TEKİN, Ezgi. (1997). Hakkâri Kilim Dokumacılığı Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- TURANİ, Adnan. (1980). Sanat Terimleri Sözlüğü, Ankara: Toplum Yayınevi.

BANKACILIKTA HİZMET KALİTESİNİN AHS VE TOPSIS TEKNİKLERİYLE DEĞERLENDİRİLMESİ: ÇORUM ÖRNEĞİ

Buğra BAĞCI¹
Safa HOŞ²
Ömür DEMİRER³

Atıf/©: Bağcı, Buğra, Hoş, Safa ve Demirer, Ömür (2017). Bankacılıkta Hizmet Kalitesinin AHS ve TOPSIS Teknikleriyle Değerlendirilmesi: Çorum Örneği. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.1617-1638

Özet: Bu çalışmamızın temel amacı, SERVQUAL hizmet kalitesi ölçeği ile Çorum'da faaliyet gösteren bankaların hizmet kalitesini ölçtükten sonra sonuçların AHS ve TOPSIS teknikleri ile değerlendirilmesidir. Çalışmamızda SERVQUAL ölçeğinin boyutları Saaty'nin geliştirdiği 1-9 ölçeğine uyarlanmış ve ikili karşılaştırmalar yapılmıştır. AHS sonuçlarına göre kriterler; yanıt verebilirlik, güvenilirlik, güvence, fiziksel görünüm ve empati şeklinde sıralanmıştır. Alternatifler ise; cevaplayıcıların en çok kullandıklarını belirttikleri üç banka olmuştur. TOPSIS sonuçlarında da sıralama AHS ile aynı olmuş ve tutarlılık göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS), TOPSIS, Hizmet Kalitesi, SERVQUAL.

Evaluation of Service Quality in Banking With Ahp And Topsis Technics: A Study in Çorum

Citation/©: Bağcı, Buğra, Hoş, Safa ve Demirer, Ömür (2017). Evaluation of Service Quality in Banking With Ahp And Topsis Technics: A Study in Çorum, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp.1617-1638

Abstract: The main aim of this study, after measure service quality by SERVQUAL service quality scale about banks operating in Çorum, this conclusions are evaluated by AHP and TOPSIS. In this study, we regulate dimensions of SERVQUAL scale temper to 1-9 scale that developed by Saaty, than customers pairwise comparisons. The result of AHP; criterions range by this means: responsiveness, reliability, assurance, tangibles and empathy. Alternatives as to; three modt used banks in Çorum. The results of TOPSIS show consistency AHPs and get the same sorting.

Keywords: Analytic Hierarchy Process (AHP), TOPSIS, Service Quality, SERVQUAL.

Makale Geliş Tarihi: 03.04.2017/ Makale Kabul Tarihi: 23.10.2017

¹ Arş. Gör. Hitit Üniversitesi, İİBF, e-posta: bugrasahin@hitit.edu.tr

² Arş. Gör. Hitit Üniversitesi, İİBF, e-posta: safahos@hitit.edu.tr

³ Yrd. Doç. Dr.. Hitit Üniversitesi, İİBF, e-posta: omurdemirer@hitit.edu.tr

I.GİRİŞ

Özellikle gelişmekte olan ekonomilerde hizmet sektörü iktisadi faaliyetler içerisinde küçümsenmeyecek derecede önem kazanmaktadır. Ayrıca birçok alt sektörü de içine alarak büyük bir sektör haline gelmektedir. 1980'li yıllardan sonra ülke ekonomileri için çok daha önemli hale gelen hizmet sektörü için TÜİK'in 2013 yılı verilerine göre GSYH içindeki hizmet sektörünün payı %64.4'tür. Bu bağlamda ülke ekonomileri içinde hizmet sektörünün payı gelişmişlik göstergesi olarak kabul edilmektedir (Aslan, 1988: 34). Yine TÜİK verilerine göre 2014 yılında faal durumda olan işletmelerin %41.7'si hizmet sektöründe, %39.1'i ise ticaret sektöründedir. İstihdam sayılarına göre ise yine hizmet sektörü %36.1 ile ilk sırada yer almıştır. 2015 yılı verilerine göre ise yine faal olan işletmelerin %41.7'si hizmet sektöründe iken, %38.8'i ticaret sektöründe olmuştur. İstihdam sayıları göz önüne alındığında ise %36.8 ile hizmet sektörü yine ilk sırada yer almaktadır(TÜİK, 2014-2015). Bu bilgiler ışığında hizmet sektörünün ekonomideki payının oldukça büyük olduğu anlaşılmaktadır.

Hizmet, işletmelerin başarısının artmasını sağlamakla birlikte işletmelerin karını maksimize ve işletmenin olumsuz yönlerini de minimize etmeye yardımcı olan bir kavramdır (Bery vd.,1994: 32).

Gün geçtikçe gelişen ve değişen dünyada hizmet çeşitliliği de giderek büyük artışlar göstermektedir. Artan bu çeşitlilik ve alternatif, bu sektörde var olan işletmeleri rekabet ortamında yerini korumak veya bir adım ilerleyebilmek için sağladıkları hizmetin kalitesini arttırmayı gündeme getirmiştir (Özer, 2005: 40). Hizmet işletmelerinin tüketicilerin zihninde bıraktığı olumlu izlenim ile Pazar payını arttırması ve şiddetli rekabette hayatını devam ettirebilmesi ancak hizmet kalitesinin yüksekliği ile mümkün olmaktadır. Bu sebeple işletmeler sürekli hizmet kalitesi ve performansını ölçmeli ve sonuçlarını kendi açısından değerlendirmelidir (Ustasüleyman, 2009: 33).

Son zamanlarda özellikle insan isteklerinin farklılaşması ve hizmet konusunun farklı bilim dalları tarafından ele alınması sebebiyle hizmet kavramının çok farklı ve fazla tanımlamaları yapılmıştır. Bunlardan bir tanesine göre; hizmet, tüketicilerin yaşantılarından kaynaklı ve genelde fiziksel olmayan sorunlarını çözen ya da çözümünü kolaylaştıran sistemler, faaliyetler ve faydalar toplamı olarak tanımlanmıştır (İslamoğlu vd., 2006: 18).

Pazarlama açısından bakıldığında zaman içerisinde farklı şekillerde olan işletme-müşteri ilişkisi artık tüketicuyu merkeze alan ve onun istek ve ihtiyaçlarını doğru şekilde tespit ederek o doğrultuda ürünler-hizmetler üretmek şekline gelmiştir.

Yukarıda bahsedilen tüm bu bilgiler ve gelişmeler hizmet işletmeleri için müşterilerine sağladıkları hizmetin kalite düzeyini ölçmek ve bu ölçümü geri dönüşüm olarak alıp daha kaliteli hizmet sunmayı gerekli kılmaktadır. Biz de bu çalışmamızda hizmet sektörünün en büyük alt sektörlerinden olan bankacılık hizmeti veren işletmelerin sağladıkları hizmetlerin kalitesini ölçüp, hangi konularda yeterli olup, hangi konularda yetersiz olduklarını belirlemeyi amaçladık. Ele aldığımız bu problem bir çok kriterli karar verme problemi olduğundan değerlendirmeleri yaparken bu alanda çok kullanılan tekniklerden olan AHS yöntemi ve performansların değerlendirilmesinde ise TOPSIS yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda çalışmamızda SERVQUAL hizmet kalitesi ölçeğinin beş boyutu kriterleri, Çorum'da en çok kullanıldığı tespit edilen üç banka ise alternatifleri oluşturmaktadır. Dolayısıyla hizmet kalitesi ölçeğinin boyutları (kriterler) ve alternatifler AHS tekniğinin uygulanmasında kullanılan Thomas L. Saaty tarafından geliştirilen 1-9 ölçeğine uyarlanarak cevaplayıcılara sunulmuştur.

Literatürde hizmet kalitesini ölçmede birçok çalışmaya rastlamak mümkündür. Bu çalışmalarda hizmet kalitesinin özel sektörde ölçüldüğü kadar kamu sektöründe de ölçüldüğü görülmektedir (Demirbağ ve Yozgat, 2016: 81). SERVQUAL ölçeği ile hizmet kalitesinin ölçüldüğü bazı çalışmalar şöyledir: (Yavaş, 2000) çalışmasında posta hizmetlerinin hizmet kalitesine yönelik bir çalışma yapmış, (Gümüšoğlu vd., 2003) çalışmalarında Muğla Belediyesinin hizmet kalitesini ölçmüş ve bazı iyileştirme önerileri sunmuş, (Göndelen, 2007) çalışmasında kamu sektöründe konaklama işletmelerinin hizmet kalitesine dair çalışmalar yapmış ve sonucunda öğretmen evlerinin yanıt verebilirlik boyutunda sıkıntılar yaşadığını bulmuş, (Filiz, 2011) çalışmasında barınmadan kaynaklı ihtiyaçlarını karşılama için yurtlarda kalan öğrencilere uyguladığı ölçümde yurtların öğrenci istek ve ihtiyaçlarını karşılamadığını tespit etmiş, (Yıldız, 2009) çalışmasında emniyet teşkilatının bazı kriterlerde beklentileri karşılamadığını tespit etmiş, (Öziç, 2007) ise sağlık sektöründe hizmet kalitesine yönelik bir çalışma yapmış ve özellikle empati boyutunun iyileştirilmesi gerektiğini vurgulamış, (Demirbağ ve Yozgat, 2016) İstanbul ilinde PTT şubelerinin hizmet kalitesine yönelik çalışmalarında ise hizmeti alanlarla hizmeti sağlayanların hizmet kalitesinin

boyutlarında ağırlıkları arasında fark bulmuşlardır. Ayrıca (Bülbül ve Demirer, 2008) çalışmalarında SERVQUAL ve SERPERF ölçeklerinin güvenilirlik ve geçerlilik analizlerini yapmış ve boyutlarını ortaya çıkarmışlardır.

TOPSIS ve AHS yöntemlerinin hizmet kalitesini ölçmede kullanıldığı da çok sayıda çalışmaya rastlamak mümkündür. (Hsu ve Pan, 2009) çalışmalarında AHS yöntemini sağlık sektörüne, (Chow ve Luk, 2005) ise AHS yöntemini lokantalara uygulamıştır. (Mukherjee ve Nath, 2005) AHS yöntemini yolcu taşımacılığı yapan işletmelerde hizmet kalitesi performansını TOPSIS tekniğiyle değerlendirmiştir. (Ustasüleyman, 2009) çalışmasında bankacılık sektörüne ait hizmet kalitesi ölçümünde ve değerlendirilmesinde, (Tsauro vd., 2002) çalışmalarında ise havaalanlarında hizmet kalitesi ölçümü ve değerlendirilmesinde AHS ve TOPSIS yöntemlerini birlikte kullanmışlardır.

A. Hizmet Kalitesi

Hizmet, sağlayıcıdan alıcıya sunulan, herhangi bir sahiplik ile sonuçlanmayan ve soyut olan eylem olarak ifade edilebilir. Hizmetin üretimi ise herhangi bir fiziksel ürüne bağlı olabilir ve ya olmayabilir (Kotler, 2000: 200).

Bir başka tanıma göre hizmet, performansı hizmeti sağlayan kişiye; hizmeti satın alan alıcıya ve ya hizmetin sunulduğu zamana göre farklılık gösterebilen faaliyetler olarak ifade edilmiştir (Zeithaml vd. 1988: 35).

Yine hizmet için yapılan başka bir tanımda mamul üretimine, tarıma veya madencilğe direkt olarak bağlı olmayan (İyidoğan, 2001) yer, zaman ve psikolojik yararlar sağlayan faaliyetlerdir (Gözlü, 1995: 86).

Hizmetleri mamullerden ayıran bazı karakteristik özellikler vardır. Bunlar şöyle sıralanabilir:

- i. Soyutluluk (fiziksel herhangi bir varlığın olmaması)
- ii. Ayrılmazlık (üretim ile tüketimin birbirinden ayrılmazlığı)
- iii. Heterojenlik (değişkenlik)
- iv. Dayanıksızlık

Hizmet kavramının soyut olması sebebiyle her ne kadar tanımının yapılması zor olsa da hizmet sektörünün tanımlanması o kadar zor ve karmaşık değildir. Genel olarak hizmet işletmesi hizmetin pazarlandığı yer şeklinde

tanımlanabilmektedir. Buradan hareketle hizmet işletmesi tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılamak için hizmet üreten ve satan iktisadi kuruluşlar biçiminde tanımlanmaktadır (Sayım vd., 2011: 248). Söz konusu işletmeler hizmet üretebilmek için üretim faktörlerini bir araya getirir ve kar amacı güderek kurulurlar.

Günümüzde tüm tüketiciler aldıkları mal veya hizmetlerde kaliteyi sorgulamakta ve gün geçtikçe daha kaliteli mal ve hizmet almak istemektedirler (Öztürk, 2009: 5).

Günlük yaşantımızda kalite kavramı konusunda teknolojik gelişmeler ve küreselleşme gibi etkenlerden dolayı bir anlam bütünlüğü oluşturulamamaktadır. Çünkü kalite çok boyutlu bir yapı olarak ele alınmaktadır (Yatkın, 2004:1-2).

Kalite kavramını Kotler "bir ürün veya hizmetin istek ve beklentileri karşılamaya dayalı özellikleri ve ya karakteristiklerin toplamı" olarak tanımlamıştır (Kotler, 1997: 35).

Hizmet kalitesi ise "işletmenin müşteri beklentilerini karşılayabilme ve geçme yeteneği " olarak tanımlanabilir. Hizmet kalitesinde önemli olan şey müşteri tarafından algılanan kalitedir (Torlak, 1998: 360).

Yapılan çalışmalar incelendiğinde kalite kavramının hizmet işletmeleri açısından daha önemli olduğu görülmektedir. Dolayısıyla işletmeler hizmeti iyi bir şekilde sunmak ve sundukları hizmetin kalitesini arttırmak için yoğun uğraş vermektedirler. İşletmeler ancak sağladıkları kaliteli hizmetle piyasada tutunabileceklerini ve rekabet edebileceklerini bilmektedirler (Eker, 2007: 21).

İşletmelerin rakipleri ile rekabet edebilmeleri ve mevcut müşterisini elinde tutması yani rakip işletmelere kaptırmaması için kaliteli hizmet sunmak zorundadır ki bu da öncelikle yeniliklere açık olmaktan ve müşteri istek beklentilerini doğru tespit ederek onları izlemekten geçmektedir.

Hizmetlerin soyut olmasından dolayı hizmet sektöründe kaliteyi ölçmek oldukça zor bir iştir (Kekeç, 2008: 62). Birçok farklı özelliğe sahip olmasının yanı sıra hizmeti sağlayan ve hizmeti alanın kişilik özellikleri, davranışı, tutumları hizmetin kalitesinin değerlendirilmesinde mamullerden farklı olarak daha göreceli sonuçlar elde edilmesine sebep olmaktadır. Dolayısıyla hizmet kalitesinin standart hale gelmesi için birçok çalışma yapılmıştır.

Literatürde en yaygın şekilde kullanılan iki çalışmadan birincisi 1988 yılında Parasuraman ve arkadaşları tarafından geliştirilen SERVQUAL ve 1992 yılında Cronin ve Taylor tarafından geliştirilen SERPERF modelleridir (Bülbül ve Demirer, 2008: 182).

SERVQUAL, işletmelerin hizmetlerini geliştirmede, müşterilerin hizmet beklentileri ve algılarını ölçerek güvenli bir yol çizmektedir (Kekeç, 2008: 62).

1985 yılında Parasuraman ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada ilk olarak hizmet kalitesini on boyutta ölçmüşler fakat sonrasında uyguladıkları anket çalışmalarını faktör analizine tabi tuttuklarında on boyutun beş boyutta birleştikleri ve aslında hizmet kalitesinin bu beş boyutta incelenebileceğini ifade etmişlerdir (Parasuraman vd., 1988:18). Bunlar; erişilebilirlik, iletişim ve müşteriye anlamak, empati boyutunun altında; yeterlilik, nezaket, inanılabilirlik ve emniyet, güvence boyutunun altında; yanıt verebilirlik, güvenilirlik ve fiziksel görünüm ise ayrı ayrı tek boyutta yer almışlardır.

Sonuç olarak günümüzde kullanılan SERVQUAL hizmet kalitesi ölçeğinde beş boyut yer almaktadır. SERVQUAL ölçeğini oluşturan beş boyut ve tanımları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

BOYUTLAR	TANIMLAMALAR
Fiziksel Görünüm	Hizmetin verildiği yer, hizmeti veren personel ve donanımın fiziksel görüntüsü
Güvenilirlik	Verilecek hizmetin eksiksiz, güvenilir şekilde yerine getirme kabiliyeti
Yanıt Verebilirlik	Hizmeti alan tüketicilere karşı istekli ve yardımsever olma, hizmeti zamanında sağlama
Güvence	Hizmeti sağlayan personelin bilgili ,kibar olması, müşterilere güven vermesi
Empati	Hizmeti sağlayan işletmenin tüketicilere bireysel ilgi göstermesi ve onun gibi düşünmesi

Tablo 1: SERVQUAL Ölçeğinin Boyutları ve Tanımlamaları (Parasuraman vd., 1988: 23)

B.AHP

1970'li yıllarda Thomas L. Saaty tarafından geliştirilen Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) çok kriterli karar verme problemlerinin çözümünde kullanılmaktadır. AHS, bütün kriterler düzeyinde göreceli önem derecelerini belirlemede uzman görüşlerine ihtiyaç duyar (Anderson vd., 2008). Bu sayede karar vericilerin tecrübe ve bilgileri AHS ile karar verme sürecinde etkili olabilir (Ecer ve Küçük, 2008: 358).

İnsan tutum ve yargılarının çok önemli olduğu karar verme problemlerinde AHS'nin kullanımı ile karar vericilerin kararlarını daha etkin bir şekilde vermeleri amaçlanmaktadır (Dağdeviren vd., 2004: 132).

AHS tekniğinde çok sayıda alternatif ve kriterden oluşan hiyerarşik bir yapı söz konusudur. Herhangi bir alternatifin seçilmesi önceliği karar verenlerin ikili karşılaştırmaları sonucu belirlenmektedir (Entani vd., 2007:1913). AHS'de kriterler ikili olarak karşılaştırılarak önce ağırlıklarının belirlenmesi ve sonrasında ise bu ağırlıkların kurulan hiyerarşik yapıya olan etkilerinin bulunması söz konusudur (Deshmukh vd., 1999: 92).

AHS tekniğinde kriterler ve alt kriterlerin önem dereceleri belirlenir ve söz konusu çok boyutlu problem tek boyuta indirgenmiş olur. Kararlar sıralamayı meydana getiren öncelik vektörleri ile belirlenir ve dolayısıyla mümkün birçok sonuç içerisinde en uygun olanı saptanmış olur (Saaty, 2008).

AHS' de ilk adım, karar vericinin amacı bağlamında kriterler ve alt kriterlerin belirlenmesi ve hiyerarşik meydana getirilmesidir. Yani bu teknikte öncelikle amaç belirlenir ve bu amaca bağlı herbir kriter ortaya konulur. Sonrasında herbir kriter için alternatifler belirlenir (Scholl vd., 2005:764).

AHS'nin ikinci aşamasında ikili karşılaştırmalar mevcuttur. İki faktörün birbirleriyle karşılaştırılması anlamına gelen ikili karşılaştırma karar vericilerin bireysel tecrübesine, yargısına dayanır (Chandran vd., 2005: 2235).

Literatürde birden fazla çok kriterli karar verme yöntemi var olmasına rağmen, AHS'nin en önemli avantajı kullanımının kolay olması ve sadece objektif değil aynı zamanda sübjektif yargıları da içermesidir (Timör, 2011: 38).

AHS, kompleks birimlerin hiyerarşik yapısı, fazla sayıda kriter, ikili karşılaştırma, tutarlılık katsayısı ve ağırlıkların bulunmasında özvektör kavramlarını birleştiren ve içerisinde barındıran bir çok kriterli karar verme tekniğidir. Thomas L. Saaty sözü edilen bu kavramları birleştirmiş ve AHS gibi güçlü bir tekniği ortaya çıkarmıştır. Tabii bu teknik için geliştirilmiş olan paket programlar da AHS'nin kullanımını arttırmıştır (Forman, 2001).

Karar verme sürecinde insan yargılarının dikkate alınması verilen kararın etkinliğini arttırabilmektedir. Aynı problemde kriterlerin önem düzeyi ve alternatiflerin değerlendirilmesinde insan yargıları farklı olabilmektedir. Bu tarz problemlerin çözümünde AHS tekniği ile daha etkin karar verilebilmektedir (Ecer, 2008:356).

AHS yönteminin en güçlü yönü, karşılaştırmaya tabii tutulacak karar değişkenlerinin sayısının eş anlamlı olarak azaltılmasıdır. Bu yöntemin

uygulanabilmesi için karar vericilerin pek çok ikili karşılaştırma yapmasına ihtiyaç duyulmaktadır (Taylor, 1998: 680).

AHS yöntemi alternatifler ve kriterlerin karar vericiler tarafından ikili karşılaştırılmasına dayanmaktadır. Bu karşılaştırmada ise Saaty' nin 1-9 ölçeği kullanılmaktadır.

Önem Derecesi	Tanım	Açıklama
1	Eşit derecede önemli	İkili karşılaştırmada üstünlük olmaması.
3	Orta derecede önemli	İkili karşılaştırmada birinin diğerine göre biraz önemliliği
5	Kuvvetli derecede önemli	İkili karşılaştırmada birinin diğerine göre kuvvetle önemliliği.
7	Çok kuvvetli derecede önemli	İkili karşılaştırmada birinin diğerine göre yüksek derecede kuvvetle önemliliği.
9	Mutlak derecede önemli	İkili karşılaştırmada birinin diğerine göre mutlak seviyede önemliliği.
2,4,6,8	Ara değerler	İkili karşılaştırmada birinin diğerine göre küçük farklar olması durumudur.

Tablo 2: Karşılaştırmada Kullanılan Önem Dereceleri Tablosu (Timör, 2011: 41).

Tabloda karşılıklı değerlendirmelerde i ile j karşılaştırılırken herhangi bir x değeri atanmış ise, j ile i karşılaştırılırken atanacak değer $1/x$ olacaktır.

Yukarıdaki tabloya göre değerlendirmeler yapıldıktan sonra oluşturulan AHS yapısının çözüm aşamalarına geçilir.

İkili karşılaştırmalara dayanarak kriterlerin ağırlıkları (w) elde edilir. Karşılaştırma değerlerinin tümü pozitiftir. Oluşturulacak olan karşılaştırma matrisinde köşegen elemanların tümü 1 değerini alacaktır. Çünkü köşegenlerde kriterin kendisi ile karşılaştırılması söz konusudur (Yıldırım ve Önder, 2014: 24).

Probleme ait kriterler a_1, a_2, \dots, a_n ve bu kriterlere ait ağırlıklar w_1, w_2, \dots, w_n olmak üzere n adet kriterin göreceli önem ağırlıklarına göre karşılaştırılması istenirse oluşturulacak karşılaştırma matrisi genel olarak aşağıdaki şekilde olur (Saaty ve Vargas, 2000: 8-9).

$$A = \begin{bmatrix} a_{11} & \cdots & a_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{n1} & \cdots & a_{nn} \end{bmatrix}$$

Burada $a_{ij} = 1/a_{ji}$ olacağına dikkat edilmelidir.

Bu matris elde edildikten sonra;

$$b_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sum_{i=1}^n a_{ij}}$$

formülü kullanılarak normalize edilmiş matris (B) elde edilir.

$$B = \begin{bmatrix} b_{11} & \cdots & b_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ b_{n1} & \cdots & b_{nn} \end{bmatrix}$$

Sonrasında,

$$w_i = \frac{\sum_{j=1}^n b_{ij}}{n}$$

eşitliği kullanılarak kriterlere ait ağırlıklar ve her bir kritere göre alternatiflerin puanları hesaplanarak,

$$W = [w_i]_{nx1} = \begin{bmatrix} w_1 \\ \vdots \\ w_n \end{bmatrix}$$

matrisi elde edilir.

Yapılan tüm bu hesaplamalar sonunda kriterlerin ağırlıkları ve her bir kritere göre alternatiflerin kriter puanlarından oluşan matris elde edilir. Kriterlerin ağırlıklar vektörü C, alternatiflerin kriter puanları matrisi S ile gösterilirse C vektörü ile S matrisinin transpozununun çarpımı ile alternatiflerin genel puanları hesaplanmış olur.

$$P = CxS = [w_i]_{nx1}x[w_{ij}]_{n \times n}$$

$$P = [p_i]_{1 \times n}$$

Alternatiflerin genel puanını gösteren P vektöründe, alternatiflerin sıralaması genel puanı büyük olandan başlamak üzere yapılır (Saaty ve Vargas, 2000: 9).

Son olarak AHS tekniğinde subjektif olan algıların tutarlılığını ve göreceli ağırlıkların doğruluğunu sağlamak amacıyla Tutarlılık Oranı (CR) ve Tutarlılık İndeksi (CI) katsayıları kullanılmaktadır. Tutarlılık indeksi

$$CI = \frac{\lambda_{maks} - n}{n - 1}$$

formülü ile hesaplanmaktadır. Burada λ_{maks} , vektörün en büyük özdeğeridir ve n ise toplam kriter sayısıdır. Sonuçların daha güvenilir olabilmesi için tutarlılık indeksi değeri 0.1'den büyük olmamalıdır. Tutarlılık oranı için ise;

$$CR = \frac{CI}{RI}$$

eşitliği kullanılır. Burada RI 'Rastgele Değer İndeksi' ni göstermektedir (Timör, 2010: 307).

Tutarlılık göstergeleri 1-10 boyutlu matrisler için tablo 3'teki gibidir.

n	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
RI	0.00	0.00	0.58	0.90	1.12	1.24	1.32	1.41	1.45	1.49

Tablo 3: Rastgele Tutarlılık Göstergeleri

C.TOPSIS

İsmi, Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution kelimelerinin ilk harflerinden alan TOPSIS yöntemi 1981 yılında Hwang ve Yoon tarafından ortaya atılan bir tekniktir. Bir çok kriterli karar verme tekniği olan TOPSIS karar verme sürecinde sıklıkla kullanılmaktadır (Hwang ve Yoon, 1981).

TOPSIS yöntemi çok karmaşık matematiksel algoritmalar içermediği için birçok alanda uygulanmıştır. Ayrıca çıkan sonuçların yorumlanmasının da kolaylıkla yapılabilir olması tekniği yaygınlaştırmıştır (Behzadian vd., 2012: 13053).

Yöntem içerisinde hesaplanan pozitif ideal çözüme en kısa uzaklıkta ve yine hesaplanan negatif ideal çözüme en fazla uzaklıktaki alternatifi seçme ilkesine dayanan TOPSIS tekniği (Zavadskas ve Antucheviciene, 2006: 294) özellikle tedarik zinciri problemleri, lojistik, üretim

sistemleri, insan kaynakları, pazarlama gibi daha birçok alanda kullanılmıştır (Behzadian vd., 2012: 13053).

Aslında kriterlere göre alternatifleri sıralayan TOPSIS yönteminin ilk aşamasında karar matrisi oluşturulur. Sonra bu matris göz önüne alınarak normalize edilmiş karar matrisi elde edilir ve bu matris ağırlıklandırılır. Bundan sonra ise yukarıda bahsedildiği gibi ideal çözüm ve negatif ideal çözüme olan mesafeler hesaplanır. Son aşamada da alternatiflerin göreveli puanları hesaplanır ve sıralama yapılır (Dumanoğlu ve Ergül, 2010: 105).

Anlatılan bu adımlar aşağıda detaylı olarak incelenmiştir.

Adım 1: Öncelikle amaçlar, kriterler ve alternatifler belirlenir.

Adım 2: Karar matrisinin oluşturulması. Karar vericinin oluşturduğu karar matrisi; satırlarında alternatiflerin, sütunlarında kriterlerin bulunduğu aşağıdaki gibi $m \times n$ boyutlu bir matristir. Buradaki a_{ij} ; i alternatifinin j kriterine göre aldığı değeri ifade etmektedir (Rao, 2008: 444).

$$A = \begin{bmatrix} a_{11} & \cdots & a_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{m1} & \cdots & a_{mn} \end{bmatrix}$$

Adım 3: Normalize edilmiş karar matrisinin elde edilmesi. Karar matrisi baz alınarak ve,

$$r_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m a_{ij}^2}}, \quad i = \overline{1, m}; \quad j = \overline{1, n}$$

Eşitliği kullanılarak normalize edilmiş karar matrisi elde edilir (Mahmoodzadeh vd., 2007: 138).

$$R = \begin{bmatrix} r_{11} & \cdots & r_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ r_{m1} & \cdots & r_{mn} \end{bmatrix}$$

Adım 4: Ağırlıklandırılmış normalize edilmiş karar matrisinin oluşturulması. Bu aşamada kriterlerin daha önce belirlenmiş önem derecelerini ifade eden ağırlıkları (w_j) ile normalize edilmiş karar matrisinin uygun elemanları çarpılır (Rao, 2008: 444).

Burada ağırlıkların toplamının 1 olacağı unutulmamalıdır ($\sum w_j = 1$) (Dumanoğlu ve Ergül, 2010: 106).

$$V = \begin{bmatrix} w_1 r_{11} & \cdots & w_n r_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ w_1 r_{m1} & \cdots & w_n r_{mn} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} v_{11} & \cdots & v_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ v_{m1} & \cdots & v_{mn} \end{bmatrix}$$

Adım 5: İdeal (A^*) ve negatif ideal (A^-) çözüm değerlerinin elde edilmesi. Problemin yapısına göre (maksimizasyon veya minimizasyon) her bir sütunun maksimum ve minimum değerleri hesaplanır (Dumanoglu ve Ergül, 2010: 106). İdeal çözümler;

$$A^* = \{(\max v_{ij} | j \in J), (\min v_{ij} | j \in J')\} , \quad (A^* = \{v_1^*, v_2^*, \dots, v_n^*\})$$

$$A^- = \{(\min v_{ij} | j \in J), (\max v_{ij} | j \in J')\} , \quad (A^- = \{v_1^-, v_2^-, \dots, v_n^-\})$$

eşitliklerinden elde edilir. Burada J fayda (maksimizasyon), J' maliyet (minimizasyon) değerleridir (Yurdakul ve İç, 2005: 4613).

Adım 6: İdeal ve negatif ideal çözümlere olan uzaklıkların hesaplanması. İ alternatifinin ideal çözüme olan uzaklığı (S_i^*) ve negatif ideal çözüme olan uzaklığı (S_i^-);

$$S_i^* = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^*)^2}$$

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2}$$

eşitlikleri yardımıyla hesaplanır (Mahmoodzadeh vd., 2007: 139).

Adım 7: İdeal çözüme göreli yakınlığın hesaplanması. Her bir alternatifin ideal çözüme göreli yakınlığı hesaplanırken ideal olan ve ideal olmayan noktalara olan mesafelerden yararlanır. C_i^* ile gösterilen ideal çözüme olan göreli yakınlık;

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^*}$$

şeklinde hesaplanır. $0 \leq C_i^* \leq 1$ olduğu açıkça görülmektedir. Burada $C_i^* = 1$, söz konusu alternatifin ideal çözüme mutlak yakın olduğunu, $C_i^* = 0$ ise söz konusu alternatifin negatif ideal çözüme olan mutlak yakın olduğunu ifade etmektedir. (Yıldırım ve Önder, 2014: 6-7).

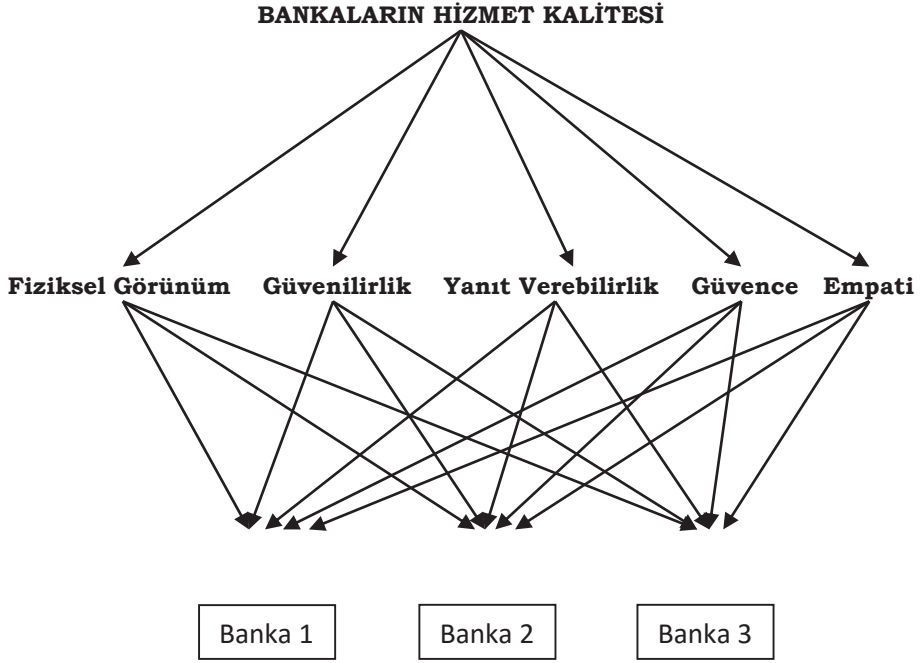
Adım 8: İdeal çözüme yakınlık değeri C_i^* a göre alternatifler sıralanır (Ustasüleyman, 2009: 38).

II.UYGULAMA

Öncelikle basit tesadüfi örneklem yöntemiyle yapılan anket sonucunda Çorum'da en çok kullanılan üç banka tespit edilmiştir. Sonrasında SERVQUAL hizmet kalitesi ölçeği boyutlarının kriter, tespit edilen üç bankanın ise alternatif olarak yer aldığı Saaty'nin 1-9 ölçeğine göre hazırlanmış ikili karşılaştırma matrislerinden oluşan anket formu ile toplanan geçerli 86 anket değerlendirmeye alınmıştır. AHS yöntemiyle her bir kriterin, her bir kritere göre alternatiflerin ve tüm kriterlere göre alternatiflerin aldığı ağırlıklar (önem dereceleri) elde edilmiş, buradan alınan sonuçlar ise TOPSIS yönteminin verisini oluşturmuştur.

Çorum ilinde faaliyet gösteren bankaların, bankaları kullanan kişiler tarafından hizmet kalitesini ölçmeyi amaçlayan bu çalışmamızda öncelikle en çok kullanılan üç banka anket yoluyla tespit edilmiş ve bunlar ikisi kamusal diğeri yabancı sermayeli bir banka şeklindedir. Yukarıda bahsedildiği üzere bir hizmet işletmesi statüsünde olan bankaların hizmet kalitesinin ölçümünde de kriterler olarak SERVQUAL ölçeğinin beş temel boyutu ele alınmıştır. Bunlar: Fiziksel Görünüm, Güvenilirlik, Yanıt Verebilirlik, Güvence ve Empati şeklindedir. Çalışmamızda kriterlere göre alternatiflerin seçiminde kullanılan ve çok kriterli karar verme tekniklerinden olan AHS ve TOPSIS yöntemleri kullanılmıştır. Burada AHS metodunu uygulayabilmek için anket Saaty'nin 1-9 ölçeğine göre düzenlenmiş (hizmet kalitesi ölçeğinin boyutları kriterleri, en çok kullanıldığı tespit edilen üç banka ise alternatifleri göstermek üzere) ve cevaplayıcılara yöneltilmiştir. Yaklaşık 86 anket değerlendirmeye alınmıştır. Kurulan hiyerarşik yapı yine bu konuda en çok bilinen paket programlardan Expert Choice ile çözümlenmiş ve herbir kritere göre ve tüm kriterlere göre alternatifler sıralanmıştır. Daha sonra AHS yöntemi çözümlenirken hesaplanan kriterlere göre alternatiflerin ağırlıkları TOPSIS tekniğinde veri olarak kullanılmış ve bu şekilde oluşturulan karar matrisi normalize ve ağırlıklandırılmış normalize matrislerine dönüştürülerek ideal ve negatif ideal çözümler elde edilmiştir. İdeal çözüme en yakın ve negatif ideale uzak olacak şekilde alternatifler burada da sıralanmıştır.

Öncelikle amaç, kriterler ve alternatifler doğrultusunda oluşturulan hiyerarşik yapı aşağıdaki şekilde oluşmuştur.



Probleme Ait Hiyerarşik Yapı

Bu hiyerarşik yapı baz alınarak uygulanan AHS yöntemine ait elde edilen sonuçlar aşağıdaki tablolarda görüldüğü gibidir.

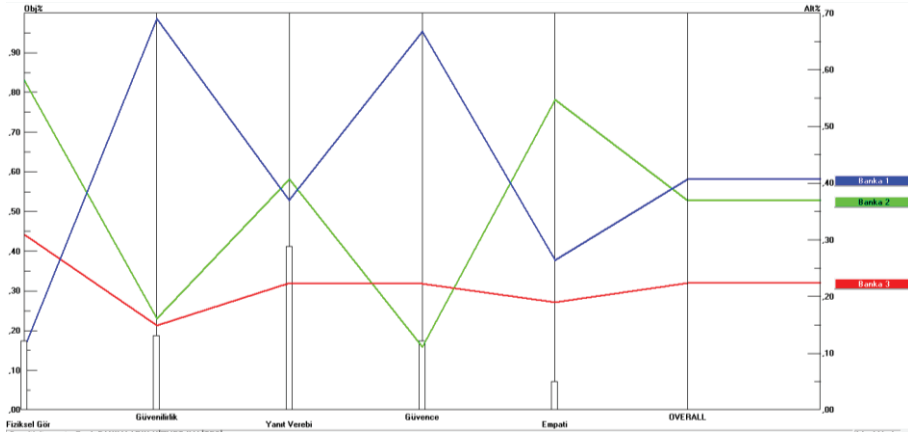
	Banka1 (L:,407)	Banka2 (L:,369)	Banka3 (L:,224)
Yanıt Verebilirlik (L:,408)	,370	,407	,224
Güvenilirlik (L:,183)	,691	,160	,149
Güvence (L:,171)	,667	,111	,222
Fiziksel Görünüm (L:,171)	,109	,582	,309
Empati (L:,067)	,263	,547	,190

Tablo 4: Kriterlerin, Alternatiflerin ve Kriterlere Göre Alternatiflerin Aldıkları Ağırlık Puanları

Tablolardan da görüldüğü üzere hizmet kalitesini ölçmede baz aldığımız beş kriter; 0.408 ağırlık puanı ile yanıt verebilirlik, 0.183 ağırlık puanı ile güvenilirlik, 0.171 ağırlık puanı ile fiziksel görünüm ve güvence, 0.067 ağırlık puanı ile empati şeklinde sıralanmıştır.

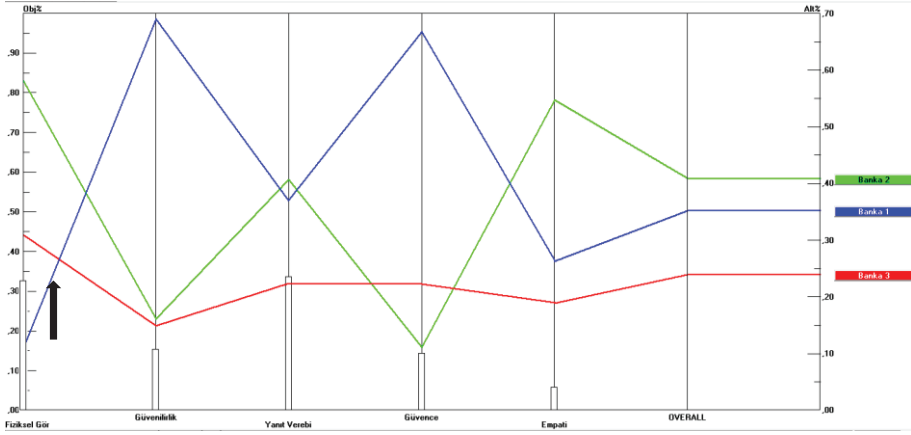
Bunlardan fiziksel görünüme göre 0.582 ağırlık puanı ile birinci sırada Banka 2, 0.309 ile ikinci sırada Banka 3 ve 0.109 ile üçüncü sırada Banka 1 yer almaktadır. Güvenilirlik kriterine göre 0.691 ile Banka 1 birinci sırada, 0.160 ile Banka 2 ikinci sırada ve 0.149 ile Banka 3 üçüncü sırada yer almıştır. Yanıt verebilirlik kriterine göre 0.407 ile birinci sırada Banka 2, 0.370 ile Banka 1 ikinci sırada ve 0.224 ile Banka 3 üçüncü sırada yer almıştır. Güvence kriterine göre 0.667 ile Banka 1 birinci sırada, 0.222 ile Banka 3 ikinci sırada ve 0.111 ile Banka 2 üçüncü sırada bulunmaktadır. Son olarak empati kriterine göre ise 0.547 ile birinci sırada Banka 2, 0.263 ile ikinci sırada Banka 1 ve 0.190 ile üçüncü sırada Banka 3 yer almıştır. Tüm kriterlere göre yapılan ağırlıklandırmada ise 0.407 ile Banka 1 birinci, 0.369 ile Banka 2 ikinci ve 0.224 ile Banka 3 üçüncü sırada yer almıştır.

AHS yöntemine göre yapılan çözümlenmeye duyarlılık analizi uygulandığında aşağıdaki grafik elde edilmiştir.



Grafik 1: AHS' ne ait Duyarlılık

Yukarıdaki duyarlılık analizine ait grafiğe dikkat edildiğinde fiziksel görünüme ait ağırlık arttırıldığında fiziksel görünüm kriterine göre daha avantajlı olan Banka 2 birinci sıraya yükseldiği görülmektedir.



Grafik 2: AHS' ne ait Duyarlılık Değişimleri

Benzer şekilde yanıt verebilirlik ve empati kriterlerinin ağırlık değerleri değiştirildiğinde yine o kriterlere göre yüksek önem derecesine sahip olan Banka 2 ilk sıraya geçmekte ve sıralama değişmektedir.

Bu şekilde AHS yönteminde elde edilen ağırlık değerlerinden oluşan TOPSIS yöntemine ait karar matrisi aşağıdaki şekildedir.

	Fiziksel Görünüm	Güvenilirlik	Yanıt Verebilirlik	Güvence	Empati
Banka 1	0.109	0.691	0.370	0.667	0.263
Banka 2	0.582	0.16	0.407	0.111	0.547
Banka 3	0.309	0.149	0.224	0.222	0.190

Tablo 5: Karar Matrisi

Karar matrisinden elde edilen ağırlıklandırılmış normalize edilmiş matris ise Tablo 6' da görüldüğü gibidir.

	Fiziksel Görünüm	Güvenilirlik	Yanıt Verebilirlik	Güvence	Empati
Banka 1	0.163	0.953	0.622	0.937	0.413
Banka 2	0.871	0.220	0.685	0.155	0.860
Banka 3	0.462	0.205	0.377	0.311	0.298

Tablo 6: Ağırlıklandırılmış Normalize Edilmiş Matris

İdeal ve negatif ideal çözüm değerlerine ait formüller kullanılarak, değerler aşağıdaki şekilde hesaplanmıştır.

	Fiziksel Görünüm	Güvenilirlik	Yanıt Verebilirlik	Güvence	Empati
İdeal Çözüm Değerleri	0.149	0.174	0.279	0.160	0.057

Tablo 7: İdeal Çözüm Değerler

	Fiziksel Görünüm	Güvenilirlik	Yanıt Verebilirlik	Güvence	Empati
Negatif İdeal Çözüm Değerleri	0.027	0.037	0.153	0.026	0.0200

Tablo 8: Negatif İdeal Çözüm Değerleri

İdeal olan ve ideal olmayan noktalara olan uzaklık değerleri tabloları aşağıdaki şekilde elde edilmiştir.

	Fiz. Gör.	Güvenilir.	Yanıt Ver.	Güvence	Empati	Toplam	S_i^+
Banka 1	0.014	0	0.0006	0	0.0008	0.016	0.127
Banka 2	0	0.0179	0	0.017	0	0.035	0.189
Banka 3	0.004	0.0187	0.015	0.011	0.001	0.052	0.228

Tablo 9: İdeal Uzaklıkların Hesaplanması

	Fiz. Gör.	Güvenilir.	Yanıt Ver.	Güvence	Empati	Toplam	S_i^+
Banka 1	0	0.018	0.010	0.017	5.914	0.046	0.216
Banka 2	0.014	0.001	0.078	0.0007	0.003	0.098	0.313
Banka 3	0.002	0.001	0.023	0.002	0.0003	0.030	0.175

Tablo 10: Negatif İdeal Uzaklıkların Hesaplanması

Bu tablolara göre ideal ve negatif çözüm değerleri ile sonuçların yer aldığı tablo aşağıdaki şekildedir.

	S_i^+	S_i^-	C_i^+
Banka 1	0.127305	0.21609	0.629274
Banka 2	0.189271	0.313856	0.623811
Banka 3	0.228617	0.175299	0.433999

Tablo 11: Sonuç Tablosu

Sonuç tablosuna bakıldığında, ideal çözüme olan yakınlığı gösteren C_i^* değerine göre; 0.629274 ile Banka 1 ilk sırada, 0.623811 ile Banka 2 ikinci sırada ve 0.433999 ile Banka 3 üçüncü sırada yer almıştır. Bu sıralamanın AHS yöntemine göre çözümlenmedeki sonuçla tutarlılık gösterdiği görülmektedir.

III. SONUÇ

Günümüzde insanların hizmet alımında beklentileri, algıları ve tercihleri farklı olabilmektedir. Bu çalışmamızda bir hizmet işletmesi olan bankaları kullanan müşterilerin Çorum ilinde en fazla kullanıldığı tespit edilen üç bankanın sunduğu hizmete ait kalite algısı SERVQUAL hizmet kalitesi ölçeği ile ölçülmüş ve alınan sonuçlar çok kriterli karar verme tekniklerinden olan AHS ve TOPSIS yöntemleri ile değerlendirilmiştir. Bu süreçte hizmet kalitesi ölçeğinin beş boyutu kriter olarak, üç banka ise alternatif olarak AHS tekniğinde kullanılan Saaty' nin 1-9 ölçeğine başarılı bir şekilde uyarlanmıştır. Ayrıca anket formu düzenlenirken her bir boyutun yani kriterin anlamları detaylı bir şekilde açıklanarak cevaplayıcıların daha doğru değerlendirmeler yapmaları sağlanmıştır. Cevaplayıcılar bu kriterler ve alternatifleri 1-9 önem ölçeğine göre ikili karşılaştırma yapmışlardır. Yapılan bu değerlendirmeler sonucunda kriterlerin, kriterlere göre ayrı ayrı alternatiflerin ve tüm kriterlere göre alternatiflerin ağırlık puanları hesaplanmıştır. Buna göre kriterler AHS yöntemi için, önem düzeylerine göre sırasıyla yanıt verebilirlik, güvenilirlik, fiziksel görünüm, güvence ve empati şeklinde sıralanmışlardır. Bu beş kriterden üçünde Banka 2 en yüksek ağırlık puanıyla birinci sırada görülürken, diğer iki kriter için ise Banka 1 ilk sırada bulunmuştur. Fakat tüm kriterler göz önüne alındığında sıralama; Banka 1, Banka 2, Banka 3 şeklinde gerçekleşmiştir. TOPSIS yöntemi ile de AHS yönteminde elde edilen ağırlıklar karar matrisini oluşturmuş ve gerekli hesaplamalar sonucunda alternatifler AHS yöntemi ile paralel olarak; Banka 1, Banka 2 ve Banka 3 şeklinde sıralanmışlardır. Bu çalışma ile iki farklı karar verme tekniğine göre işlemler ayrı ayrı yapıp sonuçlar bulunmuş ve bu sonuçların birbirini desteklediği görülmüştür.

Bu şekilde hizmet işletmelerinin kalite algısını ölçen çalışmalar özellikle sektör açısından faydalı olacaktır. Çünkü işletmeler müşterilerine daha kaliteli hizmet sağlayabildikleri ölçüde yeni müşteriler kazanabilir ve var olan müşterilerini elinde tutarak varlıklarını sürdürebilirler. Bir başka yönden bakıldığında her ne kadar işletmeler kendi taraflarından kaliteli

hizmet sunduklarını iddia etseler dahi bu kalite müşterilerinin algıladığı seviyede kalacaktır. O açıdan hizmet satın alan müşterilerden geri dönüşüm anlamında yapılan bu çalışmalar işletmelere katkı sağlayacaktır.

Bu çalışma ile Çorum ilinde hizmet veren bankaların hangi hizmet kalitesi boyutunda ne kadar başarılı algılandığı da ölçülmüştür. Ayrıca insanların bankacılık sektöründeki hizmet kalitesi konusunda hangi kritere ne kadar önem verdiği de belirlenmiştir. Bu yönleriyle hizmet kalitesi ölçeği ve AHS yöntemini bir arada kullanan ve uygulandığı sektöre katkı sağlayacak sonuçlar elde edilen bu çalışmamız sonraki çalışmalara da yararlı olacaktır.

IV. KAYNAKÇA

- ALPASLAN, C.M., Karabatı, S. (1996), "Hizmet Kalitesi Ölçülebilir Mi? Bir Yöntemin Değerlendirilmesi", *Endüstri Mühendisliği Dergisi*, S.7.
- ANDERSON, D.R., Sweeney, D.J., Williams, T.A., Camm, J.D., Cochran, J.J. (2012), *Quantitative Methods For Business*, Cengage Learning.
- ASLAN, H. (1998), *Hizmet Ekonomisi*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- AYDIN, S., Özer, G. (2005), "The Analysis Of Antecedents Of Customer Loyalty In The Turkish Mobile Telecommunication Market", *European Journal of Marketing*, Cilt.39, S.7/8, ss.910-925.
- BEHZADIAN, M., Otahsara, S.K., Yazdani, M., Ignatius, J. (2012), "A State-Of The-Art Survey Of TOPSIS Applications", *Expert Systems With Applications*. Cilt.39, S.17, ss.13051-13069.
- BERRY, L., Parasuraman, A., Zeithaml, V.A., Valerie, A. (1994), "Improving Service Quality In America: Lessons Learned", *Academy Of Management Executive*, Cilt.8, S.2, ss.32-45.
- BÜLBÜL, H., Demirer, Ö. (2008), "Hizmet Kalitesi Ölçüm Modelleri Servqual Ve Serperfin Karşılaştırmalı Analizi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.20, ss.181-198.
- CHANDRAN, B., Golden, B., Wasil, E. (2005), "Linear Programming Models For Estimating Weights In The Analytic Hierarchy Process", *Computers & Operations Research*, Cilt.32, S.9, ss.2235-2254.
- CHOW, C.C., Luk, P. (2005), "A Strategic Service Quality Approach Using Analytic Hierarchy Process", *Managing Service Quality*, Cilt.15, S.3, ss.278-289.
- CRONIN, J.J.C., Joseph, J.J., Taylor, S.A. (1992), "Measuring Service Quality: A Reexamination And Extension", *Journal of Marketing*, Cilt.56, S.3, ss.55-68.
- DAĞDEVİREN, M., Akay, D., Kurt, M. (2004), "İş Değerlendirme Sürecinde Analitik Hiyerarşi Prosesi Ve Uygulaması", *Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Cilt.19, S.2, ss.131-138.
- DEMİRBAĞ, O., Yozgat, U. (2016), "Hizmet Alan (Müşteri) Ve Hizmet Veren (Çalışan) Perspektifinden Hizmet Kalitesinin Servqual Yöntemiyle Ölçümü: Bir Kamu Kurumu Olarak Ptt İncelemesi", *The Journal of International Scientific Researches*, Cilt:19, S.2, ss.131-138.
- DESHMUKH, A., Millet, I. (2011), "An Analytic Hierarchy Process Approach To Assessing The Risk Of Management Fraud", *Journal of Applied Business Research (JABR)*, Cilt.15, S.1, ss.87-102.
- DUMANOĞLU, S., Ergül, N. (2010), "İMKB'de İşlem Gören Teknoloji Şirketlerinin Mali Performans Ölçümü", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, S.48, ss.101-111.
- ECER, F., Küçük, O. (2008), "Tedarikçi Seçiminde Analitik Hiyerarşi Yöntemi Ve Bir Uygulama", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt.11, S.1, ss.355-369.

- EKER, E. (2007), Hizmet Süreci Kalitesindeki Değişimlerin Müşteri Memnuniyeti Üzerine Etkisinin Servqual Yöntemiyle Ölçümü ve Servis Hizmetlerine Yönelik Bir Uygulama, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- ENTANI, T., Tanaka, H. (2007), "Interval Estimations Of Global Weights İn AHP By Upper Approximation", Fuzzy Sets and Systems, Cilt.158, S.17, ss.1913-1921.
- FİLİZ, Z. (2011), "Servqual Yöntemiyle Yurt İşletmesinde Hizmet Kalitesinin Ölçülmesi", International Journal of Research and Development, Cilt.3, S.1, ss.38- 49.
- FORMAN, E. H., Selly, M. A. (2001), Decision By Objectives: How To Convince Others That You Are Right. World Scientific Publishing, London.
- GONDELEN, D. (2007), Öğretmenevlerinde Hizmet Kalitesi, Müşteri Tatmininin Ölçülmesi Uygulaması Ve Müşteri Tatminini Arttırmaya Yönelik Bir Eğitim Modeli, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Turizm işletmeciliği Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- GÖZLÜ, S. (1995), "Hizmet Kalitesinin Kontrolünde İstatistiksel Yöntemler", Verimlilik Dergisi, S.2, ss.86.
- GÜMÜŞOĞLU, Ş., Erdem, S., Kavrukkoca, G., Özdaoğlu, A. (2003), "Belediyelerde Beklenen Algılanan Hizmet Kalitesinin Servqual Modeli ile Ölçülmesi ve Muğla İlinde Bir Uygulama", 3.Ulusal Üretim Araştırmaları Sempozyumu, Kültür Üniversitesi, İstanbul.
- HSU, T.H., Pan, F.F.C. (2009), "Application Of Monte Carlo AHP İn Ranking Dental Quality Attributes", Expert Systems with Applications, Cilt.36, S.2(1), ss.2310-2316.
- HWANG, C.L., Yoon, K. (1981), "Methods For Multiple Attribute Decision Making. In *Multiple Attribute Decision Making*. Springer Berlin Heidelberg.
- İSLAMOĞLU, A.H., Candan, B., Hacıefendioğlu, Ş., Aydın, K. (2006), Hizmet Pazarlaması, Beta Basım Yayın.
- İYİDOĞAN, S. (2001), "Hizmetler Sektörü: Büyümenin Yeni Platformu", Erc/METU, V. Uluslararası Ekonomi Kongresi, Ankara, ss.10-13.
- KEKEÇ, D. (2008), Hizmet Kalitesi Ölçümünde Servqual Ölçeği ve Otelcilik Sektöründe Bir Uygulama, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- KOTLER, P. Marketing Management, International Edition. 9th Edition, Prentice-Hall, A.B.D.
- KOTLER, P., Scheff, J. (1997), Standing Room Only: Strategies For Marketing The Performing Arts. Harvard Business Press.
- MAHMOODZADEH, S., Shahrabi, J., Pariazar, M., Zaeri, M. S. (2007), "Project Selection By Using Fuzzy AHP And TOPSIS Technique", International Journal Of Human And Social Sciences, Cilt.1, S.3, ss.135-140.
- MUKHERJEE, A., Nath, P. (2005), "An Empirical Assessment Of Comparative Approaches To Service Quality Measurement", Journal of Services Marketing, Cilt.19, S.3, ss.174-184.
- ÖZER, M. A. (2005), "Günümüzün Yükselen Değeri: Yeni Kamu Yönetimi", Sayıştay Dergisi, S.29, ss.3-46.
- ÖZİÇ, S. (2007), Measurement Of Service Quality İn Health-Care Sector: Application Of Servqual Method İn Celal Bayar University Hospital, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İngilizce İşletme Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- ÖZTÜRK, A. (2009), Kalite Yönetimi ve Planlaması, Ekin Basım Yayın, Bursa.
- PARASURAMAN, A., Zeithaml, V.A., Berry, L. (1988), "SERVQUAL: A Multiple-Item Scale For Measuring Customer Perceptions of Service Quality", Journal of Retailing, Cilt.64, S.1, ss.12-40.
- RAO, R.V. (2008), "Evaluation Of Environmentally Conscious Manufacturing Programs Using Multiple Attribute Decision-Making Methods", Proceedings of the

- Institution of Mechanical Engineers - Part B - Engineering Manufacture, Cilt.222, S.3, ss.441-451.
- SAATY, T. (2008), "Decision Making With The Analytic Hierarchy Process", International Journal of Service Science, Cilt.1, S.1, ss.83-98.
- SAATY, T.L., Vargas, L.G. (2000), Models, Methods, Concepts And Applications Of The Analytic Hierarchy Process, Kluwer Academic Publishers, Boston.
- SAYIM, F., Aydın V., (2011), "Hizmet Sektörü Özellikleri ve Sistematik Olmayan Risklerin Sektör Menkul Kıymetleri ile Etkileşimine Dair Teorik Bir Çalışma", Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, S.29, ss.245-262.
- SCHOLL, A., Manthey, L., Helm, R., Steiner, M. (2005), "Solving Multiattribute Design Problems With Analytic Hierarchy Process And Conjoint Analysis: An Empirical Comparison", European Journal of Operational Research, Cilt.164, S.3, ss.760-777.
- TAYLOR III, F.A., Ketcham, A.F., Hoffman, D. (1998), "Personnel Evaluation With AHP", Management Decision, Cilt.36, S.10, ss.679-685.
- TİMOR, M. (2010), *Yöneylem Araştırması*, Türkmen Kitabevi, İstanbul.
- TİMOR, M. (2011), *Analitik Hiyerarşi Prosesi*, Türkmen Kitabevi, İstanbul.
- TORLAK, Ö. (1998), "Hizmet Kalitesini İyileştirmede Belediye Hizmet Kullanıcılarının Şikayet Sürecinin Düzenlenmesi", Kamu Yönetiminde Kalite 1. Ulusal Kongresi, 26-27 Mayıs, Ankara, TODAİE Yayın No.289, Cilt.1, ss.357-370.
- TÜİK. (2014-2015), Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni (erişim adresi: http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do?metod=search&araType=hb_x), (erişim tarihi: 20.03.2017)
- TSAUR, S.H., Chang, T.Y., Yen, C.H. (2002), "The Evaluation Of Airline Service Quality By Fuzzy MCDM", Tourism Management, Cilt.23, S.2, ss. 107-115.
- TZENG, G.H., Huang, J.J. (2011), Multiple Attribute Decision Making. Methods And Applications, CRC Press, USA.
- USTASÜLEYMAN, T. (2009), "Bankacılık Sektöründe Hizmet Kalitesinin Değerlendirilmesi: Ahs-Topsis Yöntemi", Bankacılar Dergisi, S.69, ss.33-43.
- YATKIN, A. (2004), *Toplam Kalite Yönetimi*, Nobel Yayınevi, İstanbul.
- YAVAŞ, U. (2000), "Service Quality in the Postal Services in Turkey: A Canonical Approach" Journal of Nonprofit & Public Sector Marketing, Cilt.7, S.3, ss. 31-43.
- YILDIRIM, B. F., Önder, E. (2014), *İşletmeciler, Mühendisler Ve Yöneticiler İçin Operasyonel, Yönetimsel Ve Stratejik Problemlerin Çözümünde Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri*. Dora Yayınları, Bursa.
- YILDIZ, G. (2009), Hizmet Sektöründe SERVQUAL Ölçeği ile Toplam Hizmet Kalitesinin Ölçümü ve Emniyet Genel Müdürlüğü'nde Bir Uygulama, Dumlupınar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- YURDAKUL, M., İç, Y.T. (2005), "Development Of A Performance Measurement Model For Manufacturing Companies Using The AHP And Topsis Approaches" International Journal of Production Research, Cilt.43, S.21, ss.4609-4641.
- YOON, K.P., Hwang, C.L. (1995), Multiple Attribute Decision Making: An Introduction (Vol. 104), Sage Publications.
- ZAVADSKAS, E.K., Antucheviciene, J. (2006), "Development Of An Indicator Model And Ranking Of Sustainable Revitalization Alternatives Of Derelict Property: A Lithuanian Case Study", Sustainable Development, Cilt.14, S.5, ss.287-299.
- ZEITHAML, V.A. (1988), "Consumer Perceptions Of Price, Quality, And Value: A Means-End Model And Synthesis Of Evidence", The Journal Of Marketing, Cilt.52, S.3, ss.2-22.

TURİST REHBERLİĞİNDE MESLEK ETİĞİ İLKELERİNİN FAYDACI ETİK YAKLAŞIMI İLE BELİRLENMESİ

Burak DÜZ¹

Atıf/©: Düz, Burak. (2017). Turist Rehberliğinde Meslek Etiği İlkelerinin Faydacı Etik Yaklaşımı ile Belirlenmesi Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.1639-1662

Özet: Bu çalışma, faydacı etik açısından turist rehberliği mesleğinde etik ilkeleri belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda, 11 turist rehberi yarı-yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Turist rehberlerinden elde edilen verilere içerik analizi uygulanmıştır. Turist rehberliğinde mesleki etik ilkeleri üç tema altında toplanmaktadır: Mesleki Sorumluluklar, Rehberlerle İlişkiler, Turist ve Paydaşlarla İlişkiler. Mesleki Sorumluluklar teması Mesleki Özellikler, Mesleki Beraberlik; Rehberlerle İlişkiler teması Bilgi Paylaşımı, Destek Olma, İyi Niyetli Olma; Turist ve Paydaşlarla İlişkiler teması Turistlere Karşı Sorumluluklar, Turizm Paydaşlarına Karşı Sorumluluklar kategorilerinden oluşmaktadır. Araştırmada elde edilen bulgular, turist rehberliği mesleğinde etik ilkelere yönelik ilk ampirik çalışmanın bulguları olma özelliğini taşımaktadır. Turist rehberliği mesleğine ilişkin 28 etik ilkenin belirlendiği çalışma uygulamaya yönelik bazı öneriler sunmaktadır. Bununla birlikte çalışma sonunda, gelecekte yapılabilecek araştırmalar hakkında değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Meslek Etiği, Faydacı Etik, Turist Rehberliği, Turist Rehberleri

A Study To Determine The Codes Of Ethics in Tour Guiding in The Context Of Utilitarianism

Citation/©: Düz, Burak. (2017). *A Study To Determine The Codes Of Ethics in Tour Guiding in The Context Of Utilitarianism*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp.1639-1662

Abstract: *This study aims to determine the codes of ethics in tour guiding profession in the context of utilitarianism. In this context, semi-structured interviews were conducted with eleven tour guides to collect data. Content analysis was implemented for data analysis. Hence, the codes of ethics in tour guiding profession were determined under three themes: Professional Liabilities, Relationships Among Tour Guides, Relationships with Tourists and Stakeholders. Those themes were composed of respectively two, three and two categories. This study executes the first empirical research on the codes of ethics in tour guiding. In the study, 28 codes of ethics were determined for tour guiding profession and practical implications were recommended. Furthermore, evaluations on future research were represented as a conclusion in the study.*

Keywords: *Occupational Ethics, Utilitarianism, Tour Guiding, Tour Guides*

I. GİRİŞ

Tüm dünyada bireylerarası etkileşimin gün geçtikçe artması, bireylerin iş ortamlarında daha uyumlu ilişkiler geliştirmesini zorunlu hale getirmiştir. Mesleki alanlara huzurlu çalışma ortamlarının hâkim olması için her mesleğin etik ilkeleri oluşturulmaya çalışılmaktadır. Turist rehberleri, turizm faaliyetlerinin en önemli bileşeni olan turistlerle en fazla etkileşimde bulunan kişilerdir (Tang ve Chang, 2006: 19). Turist rehberliği, sunulan ürünün hizmet olması ve hizmet sunumunun merkezinde insanların bulunması sebebiyle etik olarak ele alınması gereken bir meslektir. Her turist rehberinin endüstriden farklı beklentileri bulunmaktadır ve tüm rehberler eylemlerini kendi amaç ve beklentileri doğrultusunda gerçekleştirmektedir. Bu nedenle, turist rehberlerinin olumsuz davranışlarının sonuçları turizm endüstrinin diğer çalışanlarının olumsuz davranışlarının yol açabileceği sonuçlardan daha ağır olabilir. Bir ülke ekonomisinin gelişiminde turizm sektörü önemli bir gelir kaynağı olarak görülüyorsa, turist rehberliği mesleği bu ülkeler için hayati öneme sahiptir. Çünkü, turist rehberliği mesleğinin gereğince yerine getirilmesi, ülkenin turizm pazarından alacağı payı artıracak, böylece ülke ekonomisinin gelişimine olumlu katkıda bulunulacaktır (Yazıcıoğlu vd., 2008). Bu bağlamda turist rehberliği mesleğinde etik kuralların belirlenmesi ve uygulanması son derece önemlidir.

Çalışmada turist rehberliği mesleğinde etiğe ilişkin davranışlar ortaya konularak turist rehberliğinde meslek etiği ilkelerinin belirlenmesi

amaçlanmaktadır. Belirlenen etik ilkeleri, turist rehberliği eğitimi veren kurumların eğitim-öğretim programlarında rehber adaylarına aktarılabilir. Böylece turizm sektörü için mesleki etik anlayışına sahip rehberlerin yetiştirilmesi sağlanabilir. Turist rehberliği meslek örgütleri ise bu çalışmada ortaya konulan etik ilkeleri üyeleriyle paylaşarak etik temelli mesleki sorunların çözümüne katkı sağlayabilir. Literatürde turist rehberliği meslek etiğine ilişkin oldukça sınırlı sayıda çalışmaya rastlanılmıştır. Oysa turist rehberliği Türkiye’de yasaya sahip olan sayılı mesleklerden birisidir ve etik ilkelerinin oluşturulması gerekmektedir. Bu bağlamda, araştırmanın uygulamaya dönük katkılarına ek olarak turist rehberliğine ilişkin literatüre de katkı yapması beklenmektedir. Bu çalışma, mesleki etik kavramını faydacı etik temelinde, sadece turist rehberliği bağlamında ve turist rehberlerinden elde edilen verilerle irdelemesi sebebiyle önceki çalışmalardan farklılaşmaktadır.

Çalışmanın sıradaki bölümünde faydacı etik anlayışı açıklanmıştır; üçüncü bölümde ise turist rehberliğinde meslek etiği kavramı aktarılmıştır; dördüncü bölüm, araştırmanın yöntem aşamasında gerçekleştirilen eylemleri kapsamaktadır; beşinci bölümde araştırma sonucunda elde edilen bulgular sunulmaktadır; çalışmanın son bölümünde ise çalışmanın sonuçları aktarılmış ve turist rehberliği mesleğinde etik kavramına ilişkin öneriler sunulmuştur.

II. FAYDACI ETİK ANLAYIŞI

Kökü Yunanca “ethos (karakter)” sözcüğünden gelen etik (Kaplan, 2009: 344), “ahlak felsefesi” anlamına gelmektedir. Genel olarak etik: “İnsanın kendi şahsına ve diğer insanların kişiliklerine karşı iyi davranması, genel bir anlatımla iyiliğe varılması için kendini uymaya zorunlu hissettiği manevi ve ruhsal görevler ve bunlara ilişkin kurallardır” (Güllüoğlu, 2006: 146). Yapılması gerektiğine inanılan faaliyetler etik kurallarının önemli bir kısmını oluşturmaktadır (Aydoğan, 2011: 89).

Faydacılığı temel alan anlayışın kökenleri Eskiçağ’da Kyrene Okulunda haz ve hazza bağlı mutluluk düşüncesine ve Sofistlerin erdem anlayışına dayanmaktadır. Jeremy Bentham (1748-1832) tarafından temelleri atılan faydacılık anlayışı, James Mill (1773-1836) ve John Stuart Mill (1806-1873) tarafından geliştirilmiştir (İyi, 2015: 34). Temelinde “en yüksek iyi” yer alan faydacı etik, modern dünyada oldukça ses getirmiş ve en uzun soluklu etik gelenek olmuştur (Möngü, 2015: 24). Faydacı yaklaşım gerçekleştirilen bir

davranış ya da kararın bu karardan etkilenen tüm insanları için meydana getireceği “iyi”nin toplam değeri etkisine odaklanmaktadır (Sayım, 2015: 28). Faydacılık yaklaşımı, gerçekleştirilecek eylemin sonuçlarının moral muhakemesine dayanmaktadır. Bir eylem faydalı ise doğrudur (Özates, 2010: 90).

Gerçekleştirilen eylemden etkilenen herkes için azami faydanın sağlanması önemlidir (Özmen ve Güngör, 2008: 140). Bir eylem ancak en çok sayıda insana en yüksek düzeyde mutluluk sağlarsa doğru eylemdir. Eylemden etkilenen insanların sayısına vurgu yapılmasıyla, “faydacılık” anlayışı bireysel düzeyden sosyal düzeye, öz-çıkarlardan başkalarının çıkarlarını gözetmeye geçiş yapar (Cevizci, 2012: 115). Diğer bir ifadeyle, sonuçları en çok haz ve sevinç, en az üzüntü ve acı getiren eylem ve davranışlar doğru kabul edilebilir (Büken ve Büken, 2002: 17).

III. TURİST REHBERLİĞİNDE MESLEK ETİĞİ

İş ortamlarında her geçen gün artan bireylerarası ilişkilerin sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi için asgari müştereklerde uzlaşmayı sağlayacak normatif bir zemine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu zemin bireylerin meslek hayatlarında ancak meslek etiklerinin belirlenmesi ve uygulanmasıyla oluşturulabilir. Evrensel meslek etiği değerlerinin oluşturulabilmesi için farklı meslek mensuplarının etik değerlerini profesyonel olarak ortaya koyması gerekmektedir (Yılmaz ve Bahadır, 2011: 249). Etik değerlerin varlığı mesleki ortamlarda daha uyumlu ve huzurlu bir atmosferin oluşmasını sağlar. Bu bağlamda, meslek etiği kapsamında tüm dünyada farklı mesleklerin etik ilkeleri belirlenmeye çalışılmıştır (Karataş, 2013: 308).

Turist rehberleri, turizm endüstrisinin en önemli bileşeni olan turistlerle ve turizm endüstrisinde yer alan tüm paydaşlarla en fazla etkileşimde olan kişilerdir. Bir rehberin mesleki davranışı seyahat, konaklama, yeme-içme, ulaştırma işletmelerinin yanı sıra turistleri, turizm eğitimi veren kurumlarda eğitim alan öğrencileri ve eğitim personelini, müze ve ören yerlerini ve çalışanlarını etkilemektedir. Turist rehberlerinin mesleki davranışları konusunda diğer rehberlere karşı da sorumlulukları bulunmaktadır. Çünkü bir rehberin mesleki davranışları diğer rehberlere de etki etmektedir (Yarcan, 2007: 36).

Turist rehberliğinde mesleki etik ilkelerinin oluşturulması rehberlik mesleğinin en iyi şekilde icra edilmesi için gereklidir. Turist rehberleri,

karşılaştıkları etik sorunların çözümünde mesleki etik ilkelerinden faydalanabilirler. Rehberler karşılaştıkları herhangi bir durum karşısında doğru değerlendirme yapamıyorlarsa ve nasıl bir tutum takınacaklarına karar veremiyorlarsa mesleki etik ilkelerinin oluşturulması bu noktada yol gösterici olacaktır (Ahipaşaoğlu, 2006: 71). Turist rehberleri için mesleki etik ilkelerinin geliştirilmesi rehberlik mesleğine katkı sunmasının dışında rehber ve rehberlik imgesini yükseltir ve profesyonel şekilde mesleğin icra edilmesini özendirir (Yarcan, 2007: 36).

Türkiye’de bulunan 13 bin civarında² turist rehberi birbirleriyle rekabet halindedir. Bu rekabetin temelinde piyasada sınırlı sayıda bulunan turları elde etme çabası yer almaktadır. Bu rekabet kimi zaman rehberlerin birbirlerine ve rehberlik mesleğine zarar vermesine neden olmaktadır.

Mesleğin doğası nedeniyle, turist rehberleri arasındaki iletişim ve ilişkiler sürekli ve zorunludur. Rehberlerin iş bulabilmek ve turlarını gerçekleştirmek için birbirlerinin yardımına ihtiyacı vardır. Bu pragmatist gerçeklik sebebiyle turist rehberlerinin meslekle ilişkili eylemlerini sonuçlarıyla değerlendirmek gerekir. Rehberlerin gerçekleştirdiği eylemlerden en fazla rehber için en iyi sonuç beklenmektedir. Bu sebeple turist rehberliğinde mesleki etik ilkeleri için en uygun yaklaşım faydacı etik yaklaşımıdır.

Literatür taramasında turizm endüstrisinde meslek etiğine ilişkin birtakım çalışmaların bulgularına rastlanılmıştır (Stevens, 1997; Fennell ve Malloy, 1999; Reynolds, 2000; Macbeth, 2005; Saruışık vd., 2006; Akan, 2007; Selinger ve Outtersson, 2010; Yılmaz ve Bahadır; 2011). Ancak turist rehberliği mesleğinde etik kavramına ilişkin yalnızca bir araştırma yapıldığı tespit edilmiştir. Oysa turizm birbirinden farklı alanları kapsayan bir endüstri olduğundan tek bir etik ilkeler dizgesinin tüm endüstride geçerli ve uygulanabilir olması mümkün değildir (Yarcan, 2007: 36). Bu nedenle turizmin tüm alanlarında etik kavramı o alana özgün nitelikler göz önüne alınarak ayrı ayrı incelenmelidir. Turist rehberliğinde etik kavramına ilişkin tek çalışmayı gerçekleştiren Yarcan (2007), turist rehberliği mesleğinde karşılaşılan zorlukları saptamayı ve meslek ilkeleri konusunu kavramsal olarak tartışmayı amaçlamıştır. Çalışma sonucunda rehberlik mesleğinin geliştirilmesi için bazı öneriler sunulmuştur. Ayrıca, turist rehberliğinde mesleki etik ilkelerinin meslek kuruluşları tarafından oluşturulması gerektiği

² <http://www.turizm gazetesi.com/news.aspx?id=70447>

belirtilmiştir. Turist rehberlerinin ise bu ilkelerin oluşumuna etkin bir biçimde katkı sağlaması gerektiği ifade edilmiştir.

Meslek etiğine konu olabilecek eylemler mesleğin icra edilmesi esnasında yaşanmaktadır. Meslek etiğini oluşturan davranışların en yakın muhatapları bir mesleğin mensuplarıdır. Bu nedenle, mesleki etik ilkelerin ortaya çıkarılmasında mesleğin icra eden bireylerin doğrudan veri kaynaklarını oluşturması önemlidir. Bu bağlamda, görgül bir yaklaşımla turist rehberliği mesleğinde etik ilkelerinin belirlenmesini amaçlayan bu çalışma önceki çalışmalardan ampirik olması sebebiyle farklılaşmaktadır. Ayrıca turist rehberliği mesleğine ilişkin etik ilkelerin fayda etiği çerçevesinde belirlenmesi bu çalışmayı özgün kılan diğer bir husustur.

IV. YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı keşfedici bir yaklaşımla turist rehberliği mesleğine ilişkin etik ilkelerin belirlenmesidir. Çalışmada yöntem olarak nitel bir yaklaşım izlenmiştir. Bu bölümde örneklem seçme, veri toplama, verilerin analizi ve araştırmanın geçerlik-güvenirliğinin sağlanması süreçleri aktarılmaktadır.

A. Örneklem

Cinsiyet, yaş, mesleki tecrübe gibi nitelikler turist rehberlerinin karşılaştıkları olayları ve meslek etiğiyle ilgili algılarını farklılaştırabilir. Bu gibi farklılıkların giderilmesi için bu çalışmada nitel araştırmalarda kullanılan amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme tercih edilmiştir. Bu doğrultuda farklı niteliklere sahip turist rehberleri araştırma örnekleme dâhil edilerek elde edilen bulguların daha çeşitli ve zengin olması amaçlanmıştır. Görüşme yapılan kişilere ulaşılırken Ankara Turist Rehberleri Odası'ndan (ANRO) destek istenmiştir. Tablo 1'de araştırma örnekleminde yer alan rehberlerin bilgileri sunulmuştur. Nitel yöntemlere sahip araştırmalarda örneklem büyüklüğü belirlenirken veri doygunluğuna ulaşılan nokta esas alınmaktadır. Nitel bir veri toplama sürecinde artık yeni veri elde edilmediği belirlendiğinde veri doygunluğu noktasına ulaşılır (Patton, 2002: 244). Bu araştırmada on bir turist rehberi görüşüldükten sonra yeni bir bilgi elde edilmediği belirlenmiş ve veri doygunluğuna ulaşılmıştır.

Tablo 1. Görüşme Yapılan Rehberlere İlişkin Bilgiler

Görüşülen Rehber	Cinsiyet	Yaş	Yabancı Dil	Rehberlik Tecrübesi (Yıl)	Çalıştığı Gün Sayısı (Yılda)
R(1)	Erkek	45	Almanca	23	50
R(2)	Kadın	31	İngilizce	7	150
R(3)	Kadın	28	İngilizce	6	70
R(4)	Kadın	30	İngilizce	6	50
R(5)	Erkek	49	Arapça	10	100
R(6)	Erkek	45	İngilizce	26	60
R(7)	Kadın	51	Fransızca/İspanyolca	24	175
R(8)	Kadın	27	İngilizce	6	150
R(9)	Erkek	29	İngilizce	6	200
R(10)	Kadın	29	İngilizce	2	120
R(11)	Erkek	37	Almanca	11	250

B. Veri Toplama

Bu çalışmada, önceden belirlenen soruların yanı sıra görüşme esnasında ihtiyaç duyulan yeni soruların sorulmasına da olanak vermesi (DiCicco-Bloom ve Crabtree, 2006) sebebiyle yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Turist rehberleriyle yapılan görüşmeler 23 Aralık 2016 ve 1 Ocak 2017 tarihleri arasında Eskişehir’de gerçekleştirilmiştir. Görüşme sorularının hazırlanmasında literatürde yer alan çalışmalardan (Büken ve Büken, 2002; Özateş, 2010; Aydın, 2013) faydalanılmıştır. Sorular hazırlandıktan sonra felsefe alanından bir akademisyenden ve tecrübeli bir turist rehberinden uzman görüşü alınarak bazı ifadeler düzeltilmiş ve sorulara son hali verilmiştir. Araştırmanın amacı hakkında bilgilendirilen katılımcılara görüşme sorularına geçmeden önce demografik bilgileri sorularak yanıtlar not edilmiştir. Katılımcıların izin vermesi üzerine görüşmelerde ses kaydı alınmıştır. Görüşmelere ilişkin detaylar Tablo 2’de sunulmuştur. Görüşme yapılan rehberlerin isimleri yerine ‘R(1), R(2), R(3)...’ şeklinde kod numaraları kullanılmıştır.

Tablo 2. Görüşme Detayları

Görüşülen Rehber	Görüşme Tarihi	Görüşme Süresi
R(1)	(23.12.2016)	22:50
R(2)	(24.12.2016)	35:36
R(3)	(25.12.2016)	16:06

R(4)	(27.12.2016)	08:15
R(5)	(27.12.2016)	22:27
R(6)	(28.12.2016)	18:48
R(7)	(29.12.2016)	34:42
R(8)	(30.12.2016)	13:20
R(9)	(31.12.2016)	18:16
R(10)	(31.12.2016)	12:18
R(11)	(01.01.2017)	13:39

C. Veri Analizi

Turist rehberleriyle yapılan görüşmeler esnasında alınan ses kayıtları deşifre edilmiştir. Ses kayıtlarının yazıya geçirilmesi esnasında veriler görüşme esnasında söylendiği haliyle yazılmıştır. Böylece verilerin görüşmedeki sıralamaları ve ifade ediliş biçimlerinin aynı kalması sağlanmıştır. Turist rehberleri ile yapılan görüşmelerde elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizi, verilerin sistematik bir şekilde sınıflandırılmasıyla kodların, kategorilerin ve temaların tanımlandığı bir analiz yöntemidir (Hsieh ve Shannon, 2005). Görüşmelerde elde edilen verilerin kodlanması aşamasında alanında uzman bir turist rehberinden destek alınmıştır. Görüşmelerde elde edilen veriler araştırmacının kendisi ve alan uzmanı olan turist rehberi tarafından ayrı ayrı incelenerek kodlanmıştır. Ardından kodlama işlemini yapan araştırmacı ve turist rehberi bir araya gelerek elde ettikleri kodları birleştirmiştir. Elde edilen kodlar arasındaki ilişkiler incelenerek alt kategoriler, kategoriler ve temalar oluşturulmuştur. Ardından, turist rehberi olan bir turizm akademisyeninin kod, alt kategori, kategori ve temalara ilişkin görüşleri talep edilmiştir. Yapılan uzman incelemesinin ardından bulgular son halini almıştır.

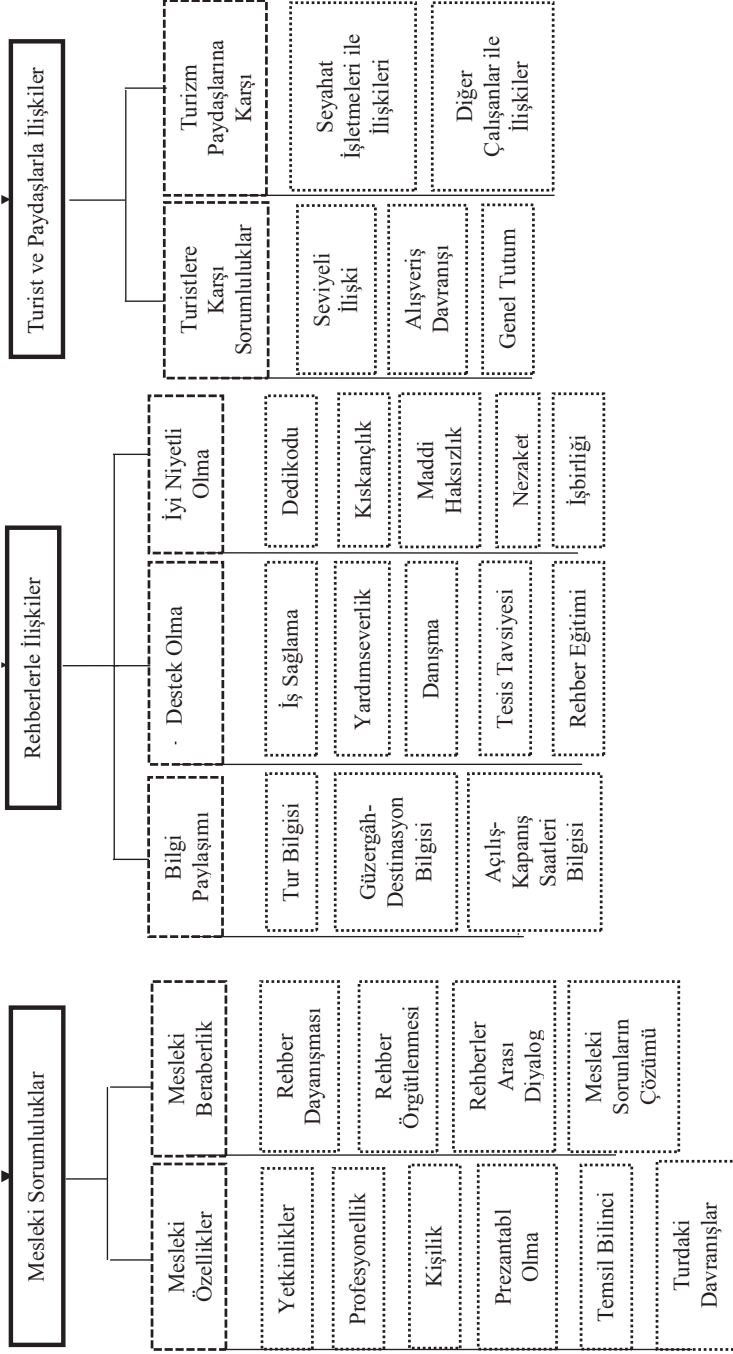
D. Araştırmanın İnanırcılığı

Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirlik inancırcılığın sağlanması ile elde edilmektedir (Graneheim ve Lundman, 2004). Veri kaynaklarından teyit alınması ve uzman incelemesi gibi yöntemler nitel yaklaşıma sahip araştırmalarda geçerlik ve güvenilirliği arttırmaktadır (Mhyre, 2010). Bu bağlamda, her bir görüşmenin ardından görüşme içeriği turist rehberlerine özetlenerek değiştirmek ya da eklemek istedikleri bir şey olup olmadığı sorulmuştur. Katılımcılardan alınan teyide ek olarak görüşme metinleri ve elde edilen kodlar-kategoriler turist rehberi olan bir turizm akademisyenine sunulurak tüm kodların ve kategorilere ilişkin görüşleri alınmıştır. Uzman

incelemesi olarak tanımlanan bu süreçle araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğinin arttırılması amaçlanmıştır.

V. BULGULAR

Araştırma bulguları üç tema altında toplanmaktadır: Mesleki Sorumluluklar, Rehberlerle İlişkiler, Turist ve Paydaşlarla İlişkiler. Her bir temanın altında sırasıyla iki, üç ve iki kategori bulunmaktadır. Bu kategoriler ise kendi içlerinde alt kategorilere ayrılmaktadır. Analiz sonuçları doğrultusunda turist rehberliği mesleğinde etik ilkelere dair kategorik ilişkiler Şekil 1’de verilmiştir.



Şekil 1. Turist Rehberliğinde Meslek Etiğine İlişkin Temalar, Kategoriler ve Alt Kategoriler

A. Mesleki Sorumluluklar

Bu tema turist rehberlerinin mesleki sorumluluklarıyla ilişkili etik ilkeleri içermektedir. “Mesleki özellikler” ve “Mesleki Beraberlik” kategorileri bu tema ile ilişkilendirilmiştir.

Mesleki özellikler

Turist rehberliği mesleğinin kendine özgün yapısı meslek mensuplarının bir takım niteliklere sahip olmalarını gerektirmektedir. Görüşme yapılan turist rehberlerine göre mesleğin gerektirdiği donanıma sahip olmayan turist rehberlerinin başarısızlıkları rehberlik mesleğini ve diğer rehberleri olumsuz etkilemektedir. Turist rehberlerinin Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından belirlenen günlük taban yevmiyenin altında tura çıkmaları görüşmeye katılan rehberlerin dokuzu tarafından etik dışı olarak belirtilmiştir. Taban yevmiye altında bir ücreti kabul etmek kanunlara aykırıdır ve cezai yaptırımları gerektirmektedir. Ancak bazı turist rehberleri böyle davranarak kurallara uyan meslektaşlarının elinden işlerini almaktadır.

Rehberlerin taban yevmiye altında tur yapması diğer rehberlerin iş almalarını engelliyor. Biz nasıl bir acentadan sıkıntı yaşadığımızda tüm rehber arkadaşlarımıza söylüyorsak, o acentaya karşı dikkatli oluyorsak, acentalar da öyle. “Sen o fiyata şu rehberi alma yapacak olduğun kâr belli, şu rehberi al” diyerek diğer rehberlere yönlendirme yapıyor. Bu durumda tabi ki kokartlı olan rehber arkadaşların, diğer rehber arkadaşların sahip olduğu çevreyi biraz daha azaltıyor. (R2)

Rehberler destinasyon hakkında bilgi sahibi oldukları için turistler rehberlere güvenirlir ve neredeyse her konuda ona danışırlar. Böylece güven duygusu ve karşılıklı uyum ortaya çıkar (Heung, 2008: 306). Bu sebeple turist rehberlerinin kişilik özellikleri de meslek etiği açısından önem kazanmaktadır. Örneğin, turist rehberleri dürüst olmadıklarında turistlerin güven duygusuna zarar vermiş olurlar. Bu gibi örnekler çoğaldığında mesleğe ve mensuplarına olumsuz etkileri söz konusu olmaktadır. Görüşme yapılan rehberlerin belirttiği diğer bir nitelik ise turist rehberlerinin prezantabl olma zorunluluğudur. Çünkü turist rehberleri endüstrinin en fazla göz önünde olan kısımlarında görev yapmaktadır (Zhang ve Chow, 2004: 81) ve turistlerle en çok etkileşimde bulunan çalışanlardır (Tang ve Chang, 2006: 19).

Bir rehber tura çıkması için teklif aldığı anda eğer turu varsa veya müsait değilse bu iş teklifini başka bir arkadaşına yönlendirmektedir. Yapılan

görüşmelerde “tur paslamak” diye ifade edilen bu durum turist rehberleri arasında sıkça yaşanmaktadır. Turist rehberleri referans oldukları kişilerin kendilerini de temsil ettiklerini belirtmişlerdir. Bu sebeple bir rehber tur verdiği rehberin işinde başarılı olmasını ve kendisini işin sahibi olan seyahat işletmesi karşısında zor durumda bırakmamasını beklemektedir. “Mesleki Özellikler” kategorisiyle ilişkili olan son alt kategori ise rehberlerin tur esnasındaki davranışlarına ilişkindir. Araştırma bulgularına göre turistler rehberlerinin davranışları hakkında çıkarımlarda bulunmakta ve bu çıkarımlarını tüm rehberlere genelleyebilmektedirler. Bu sebeple turist rehberlerinin tur esnasında sigara içmek ve alkol tüketmek gibi davranışlarda bulunmaması beklenmektedir. Görüşme yapılan rehberler bazı meslektaşlarının müze ve ören yerlerinde sıra düzenine uymadıklarını, bu durumun rehberler arasında gerginliğe yol açtığını ve turistleri de olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir. Bazı rehberlerin sıra düzenine uygun olmayan davranışları diğer meslektaşlarını ve gruplarını zor durumda bırakmaktadır.

Kokartlı bir rehber vardı. Müzenin önünde (müşterilerini) sıraya sokmadığı için ben grubunu sıraya sokmasını rica ettim. Bana bağırdı. Bir bayandı bu. Bana neredeyse küfretti diyebilirim. Ben ricada bulundum. Ama çok stresliydi. Bağırды çağırды. Hatta birkaç kez daha karşılaştım bu rehberle. Selam bile vermedi. Yine olsa yine söylerim çünkü oradaki karışıklık benim grubumu etkiliyor. (R1).

Mesleki beraberlik

Turist rehberliği mesleğinin daha iyi bir konuma gelmesi ve mesleki sorunların çözümü için rehberlerin bir araya gelmesi, birlikte hareket etmesi ve dayanışma içinde olması gerektiği elde edilen sonuçlarda görülmektedir. Görüşülen turist rehberleri meslektaşlar arasında birlik ve beraberliğin sağlanması halinde tüm rehberlere fayda sağlanacağını düşünmektedirler.

Turist rehberlerinden elde edilen veriler turist rehberlerinin bir araya gelmesinde ve örgütlenmesinde istenilen düzeye ulaşamadığını göstermektedir. Oysa rehberler arasındaki dayanışma, örgütlenme ve diyalog mesleki sorunların çözümünde önemli bir etkiye sahiptir. Bu nedenle turist rehberleri birbirlerinin sorunlarını dinlemesi, bu sorunları mesleğin ortak problemleri olarak kabul etmesi ve çözülmesi için çaba göstermesi gerektiği farklı rehberler tarafından belirtilmiştir.

Eskişehir'e ilk geldiğim zaman diğer arkadaşların kesinlikle faydaları çok oldu. Bir platform, çatı altında topladılar. Sık sık olmasa da bir arada bulunuyoruz. Tartışıyoruz. Toplanmak rehberler arası samimiyeti artırıyor. Samimiyet ne kadar artarsa, iletişim, güven, iş paylaşma da artar. Samimiyet ne kadar artarsa maddi anlamda menfaatler de o kadar yükselir. O an olan sıkıntıları giderme konusunda ne yapılabilir. Önlem, çözümler ne olabilir. Bulduğumuz durumdan daha iyi bir duruma gelebilmek için ne gibi projeler yapılabilir.(R5).

B. Rehberlerle İlişkiler

“Rehberlerle İlişkiler” turist rehberlerinin birbirlerine karşı davranışları çerçevesinde mesleğin etik ilkelerini ortaya koyan bir temadır. Bu tema altında “Bilgi Paylaşımı”, “Destek Olma” ve “İyi Niyetli Olma” kategorileri bulunmaktadır.

Bilgi paylaşımı

Turist rehberleri uzun bir süredir gitmedikleri bir destinasyonda tura çıkacakları zaman o destinasyonun son durumuna ilişkin bilgilere ihtiyaç duymaktadır. İhtiyaç duyulan bilginin kaynağı ise diğer turist rehberleridir. Bu durumlarda turist rehberleri meslektaşlarına ulaşarak bilgi talep ederler. Hangi noktaların ziyaret edilmesi gerektiği, nerede ne kadar zaman geçirileceği gibi bilgiler tur operasyonunun gerçekleştirilmesi esnasında hizmet kalitesinin artmasına katkı sağlamaktadır. Görüşme yapılan rehberlerden elde edilen veriler kimi zaman rehberlerin tur esnasında yeni tanıştıkları bir rehberle soru sordukları ve bu şekilde de bilgi edindiklerini göstermektedir.

Tur güzergâhı da turdan önce rehberlerin birbirlerine sorduğu konular arasındadır. Yeni yapılan yollar, tüneller ve geçitler güzergâhların değişmesine neden olmakta, en güncel bilgi ise o bölgede yakın zamanda tur yapmış başka bir rehberden alınmaktadır. Diğer bir bilgi paylaşımı ise ziyaret edilecek müze ve ören yerlerinin saat kaçta açılıp-kapandığı konusunda yaşanmaktadır. Tur yapılan destinasyonun uzmanı kabul edilen rehberler bilgi eksikliği yaşadıkları konuları seyahat işletmesine ve turistlere hissettirmeden meslektaşlarına sormaktadır. Bu şekilde turist rehberleri birbirlerine yardımcı olmakta ve fayda sağlamaktadır.

Eskiden bir Beypazarı turu yaptım. Beypazarı turunda ilk defa İstanbul güzergâhını kullanacaktım. Güzergâh konusunda çok

kafamda oturtamadığım noktalar vardı. Hiç unutmuyorum bir rehberle yemekte buluşmuştuk. Tanımadığım bir arkadaşta hatırlamıyorum şu anda. Ondan fikir danışmıştım.(R4).

Destek olma

Görüşülen turist rehberleri, meslektaşlarına farklı konularda fayda sağlamanın mesleki etik açısından bir gereklilik olduğunu ortaya koymuşlardır. Turist rehberleri kendilerine gelen rehber taleplerini diğer meslektaşlarına ulaştırarak ya da iş arayan rehberleri, rehber arayan acentelerle buluşturarak meslektaşlarının iş bulmalarını sağlamaktadır. Yardımseverlik, turist rehberleri açısından etik çerçevede ifade edilen diğer bir husustur. İhtiyaç olması durumunda bir meslektaşının yerine tura gitmek, rehberlere uygun fiyatlı otel bulmalarını ya da tanıdıkları restoranlarda indirim almaları sağlamak gibi yardımlar rehberler arasında gerçekleşmektedir.

Turist rehberleri birbirlerine restoran, eğlence mekânı vb. tesisler tavsiye etmektedirler. Tesis tavsiyesi bazen bir rehberin diğer rehberlere uygun tesis sormasıyla gerçekleşmekte, bazen de bir tesisten hizmet alan bir rehber diğer rehberlere o tesis tavsiyede bulunabilmektedir. Turist rehberlerinin birbirine destek olmalarına ilişkin son husus rehberlik eğitimidir. Türkiye’de turist rehberliği eğitimi üniversitelerin lisans, ön lisans bölümlerinde gerçekleştirilmektedir. Bunun dışında, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Turist Rehberleri Birliği (TUREB) tarafından açılan sertifika programlarıyla da rehberlik eğitimi verilebilmektedir. Ancak, araştırmaya veri sağlayan turist rehberlerine göre mesleki eğitimde yukarıda ifade edilen kurum ve kuruluşların dışında turist rehberlerinin de görevleri vardır. Görüşülen rehberler mesleğe ilk başladıkları yıllarda tecrübeli rehberlerin kendilerine mesleği öğretmek istemediklerini ya da iyi örnek olmadıklarını belirtmişlerdir. Bu gibi tutumların yeni rehberlerin mesleğe alışma sürecini uzattığı ve rehberlik mesleğine zarar verdiği ayrıca görüşmelerde ifade edilmiştir.

Sezonda çalışırken rakip durumları. Biz o zaman daha yeniydik piyasada çömezmiş gibi davranmaları, ağladığımı da biliyorum. Herkesin içinde yapıyorlar bunu. Piyasada işini çok az kişi öğretir. Kokartımı aldım. Acentada işe başladım Kemer’de bir acentada çalışıyorum beni o zaman işi öğrenmem adına diğerleri ile beraber çıkmam gerekti bir süre ama ben otobüse çıktığımda kimse bir şey

söylemiyordu, hiçbir şey konuşmuyorlardı. Sırf öğrenmeyeyim diye. Hiç kimse işini öğretmek istemiyor.(R3).

İyi niyetli olma

Görüşmelerde, turist rehberlerinin kötü niyetli yaklaşımları etik dışı olarak ifade edilmiştir. Turist rehberlerinin birbirlerinin arkasından konuşmaları, meslektaşlarını başkalarına kötüyerek dedikodu yapmalarının mesleğe verdiği zarar yapılan görüşmelerde vurgulanmıştır. Rehberlik mesleğindeki rekabet ortamının, çok sayıda iş bulan ve iyi satış oranları yakalayan rehberlerin diğer rehberler tarafından kıskanılmasına yol açtığı görülmektedir. Rehberler arasındaki kıskançlık ve çekememezlik gibi duygular mesleğe zarar vermektedir. Hatta bu olumsuzluk rehberlerin gruplarında yer alan turistlere de yansımaktadır.

Bizim mesleğimizde mağazalara girmek de var. Mağazadan çıktıktan sonra bir çekememezlik oluyor. Bu da diğer rehberi olumsuz yönde etkiliyor. Rehber arkadaşlarımızın hepsi, hepimizin yaptığı gibi bu işi para için yapıyor. Ancak bunun belli bir limiti var. Bunun üzerine çıkıldığı zaman tatsızlık olabiliyor. Şirketle de ters düşebiliyorsun. “Ona niye kaliteli grup verdiniz de bana kötüsünü verdiniz?”, “Benden memnun değil misiniz?” ya da kendi kendini komplekse sokabiliyor. Böyle olunca kendisiyle birlikte hitap ettiği misafirlere de olumsuz enerjisini farkında olmasa da yansıtıyor.(R11).

Bir rehberle belirli bir ücrete anlaşan seyahat acentasını arayarak daha düşük bir ücretle turun kendisine verilmesini talep eden ya da bir meslektaşının çıkacağı turu, acentaların operasyon birimlerine rüşvet vererek almaya çalışan rehberler meslektaşlarını maddi haksızlığa uğratmaktadır. Bu gibi davranışlar çoğu zaman turu son anda elinden alınan rehberlerin başka iş bulamamasıyla sonuçlanmaktadır. Bunun dışında, rehberler arası ilişkilerde nezaket kurallarına da uyulmadığı analiz sonuçlarında ortaya çıkmıştır. Tur esnasında meslektaşlarını müşterileri önünde zor durumda bırakacak şekilde davranan ya da münakaşa çıkaran rehberler mesleki etik açısından problemlere yol açmaktadır. Turist rehberleri münakaşa yerine tur esnasında meslektaşlarının kendileriyle işbirliği yapmalarını beklemektedirler. Anlatım yapılan noktalarda zamanlamayı gözeterek diğer rehberlere de anlatım olanağı vermek, açık alanda anlatım yaparken sadece kendi grubunun duyabileceği bir sesle konuşarak diğer rehberleri ve gruplarını rahatsız etmemek, meslektaşlarını müşterileri önünde yalancı durumuna düşürecek

davranışlardan kaçınmak rehberler arası ilişkilerde işbirliğinin sağlanması için gereklidir.

C. Turist ve Paydaşlarla İlişkiler

“Turist ve Paydaşlarla İlişkiler” teması turist rehberlerinin turizm endüstrisinin en önemli bileşeni olan turistlere ve diğer turizm personeline karşı davranışlarıyla ilgilidir. Bu tema altında yer alan “Turistlere Karşı Sorumluluklar” ve “Turizm Paydaşlarına Karşı Sorumluluklar” kategorileri bulunmaktadır.

Turistlere karşı sorumluluklar

İyi bir turist rehberi, turistin turdan duyduğu memnuniyeti de arttırmaktadır. Yetersiz bir turist rehberi ise turistin tatilinden duyacağı hazzı olumsuz etkilemektedir (Chang, 2014: 223). Bu nedenle turist rehberleri turistlerle ilişkilerinde bazı sorumluluklara sahiptir. Görüşme yapılan turist rehberlerine göre meslektaşları turistlerle seviyeli ilişkiler kurmalıdır. Özellikle karşı cinsle kurulan ilişkilerde gerekli mesafeyi koruma gerekliliği rehberler tarafından ifade edilmiştir.

Turist rehberleri çalıştıkları destinasyonda üretilen ürünlerin tanıtımını da yapmaktadırlar. El sanatlarından gıdaya kadar farklı ürünlerin satışının gerçekleşmesinde turist rehberlerinin önemli bir rolü vardır. Turist rehberleri anlatımları aracılığıyla yaptıkları ürün tanıtımları sayesinde turistleri alışveriş yapmaya teşvik ederler ve ülkenin turizmden elde ettiği gelirin artmasına katkı sağlarlar. Göstermiş oldukları bu çaba sebebiyle, tüm dünyada satış mağazaları turist rehberlerine alışverişe götürdükleri gruplar için farklı oranlarda komisyon vermektedir. Alışveriş komisyonları turist rehberleri için önemli bir gelir kaynağını oluşturmaktadır. Ancak analiz sonuçları bazı rehberlerin alışveriş yapmaları için turistlere baskı uyguladığını ya da bazı ürünler hakkında yanlış bilgiler vererek turistleri aldattığını ortaya koymaktadır. Bu gibi davranışların turistler tarafından fark edilmesi tüm turist rehberlerinin ve ülke turizminin imajını olumsuz etkilemektedir.

Acentalar bazen girdiğimiz mağazaları da belirliyorlar. Rehber de ufak oranlar verebiliyorlar. Götürsün, satış olsun diye, bunu bazen abartan rehberler de olabiliyor. (Turiste) Baskı yapıp, illa oradan alışveriş yapsın diye. Ederi 2 liralık bir malı 2 bin liraya satan mağazalar var. Buna destek olan rehberler de var. Turist gidiyor ülkesine, bunu “expert” ediyor. Böyle olunca televizyona çıkıyor. Bu

konuda çok başımız ağrıdı. Sanki bir Ortadoğu ülkesi, geri kalmış ülkelerde olan muhabbetler Türkiye'mize zarar veriyor, mesleğimize zarar verdiği gibi.(R7).

Turist rehberlerinin gezdirdikleri turistlere karşı genel tutumları da mesleki etik açısından önem taşımaktadır. Analiz sonuçlarına göre bazı turist rehberleri turistlerle doğru bilgiler vermemekte, onlarla münakaşa etmekte, kaba ve saygısız davranabilmektedir. Görüşülen turist rehberlerine göre meslektaşlarının bu gibi davranışları tüm rehberleri ve ülke turizmini zor duruma sokmaktadır. Turist rehberlerinin turistlere karşı iyi bir tutum sergilemeleri meslek etiği çerçevesinde gerekli görülmektedir.

Turizm paydaşlarına karşı sorumluluklar

Turizm, içerisinde farklı sektörleri barındıran bir endüstridir (Sezgin, 2004: 6). Turizm endüstrisinde yer alan sektörler birbirleriyle yoğun ilişkiler içerisinde (Yılmaz Akın, 2012: 3). Turist rehberleri bu ilişkilerden kurulu turizm sistemi içerisinde yer alırlar ve sistemin diğer paydaşlarıyla sürekli etkileşim halindedirler. Meslek etiği çerçevesinde, turist rehberleri karşılıklı ilişkilere sahip oldukları turizm paydaşlarına karşı sorumluluklara sahiptir. Analiz sonuçlarına göre bazı turist rehberleri önceden anlaştıkları bir seyahat işletmesinin turunu daha fazla ücret ödeyen ya da iki günlük tur teklifi yapan başka bir işletmenin turu için bırakmaktadırlar. Bu davranışı gerçekleştiren rehberlerin önceden anlaştıkları seyahat acentasına hastalık vb. bahaneler ilettikleri ve yalan söyledikleri belirtilmiştir. Bazı rehberlerin ise önemsedikleri seyahat acentalarına kaliteli hizmet verdikleri, ancak bir daha çalışma ihtimallerinin bulunmadıkları seyahat acentalarıyla tur yaparken kaliteli hizmet verme gibi bir kaygılarının olmadığı ifade edilmiştir. Görüşmeler esnasında turist rehberleri bu gibi davranışları tasvip etmediklerini ve bu davranışların seyahat acentalarının rehberlerle ilgili algılarını olumsuz etkilediklerini vurgulamışlardır.

İçerik analizi sonuçları turist rehberlerinin gruplarıyla birlikte gittikleri restoran, otel gibi işletmelerde çalışan personele kibar davranmaları gerektiğini göstermektedir. Tur esnasında turist rehberleri etkileşimde buldukları turizm personeliyle ilişkilerini profesyonelliğin gerektirdiği çerçevede yürütmelidir.

VI. SONUÇ VE ÖNERİLER

Meslek etiği farklı disiplinlerde ve turizm endüstrisindeki farklı iş kollarında uzun süredir çalışılan bir konudur. Turist rehberliğinde meslek etiğine ilişkin yalnızca bir araştırma bulgusuna rastlanılmıştır. Turist rehberliğinde meslek etiğine ilişkin tek çalışmayı yapan Yarcan (2007) yalnızca kavramsal bir değerlendirme ile mesleğin etik çerçevesini belirlemeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda, turist rehberliğinde meslek etiği için yapılmış ampirik bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmada ilk defa görgül bir yaklaşımla turist rehberliği mesleğinde etik ilkeler belirlenmiştir. Araştırmada faydacı etik yaklaşımının temel alınmış olması, bu çalışmanın literatürdeki çalışmalardan diğer bir farkıdır. Bu bağlamda araştırmanın mevcut literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmada nitel bir araştırma süreci, yarı-yapılandırılmış görüşmeler ve içerik analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre turist rehberliği mesleğinde etik ilkeler turist rehberlerinin taşıdığı mesleki sorumluluklar, rehberlerin kendi aralarındaki ilişkiler, rehberlerin turistler ve diğer turizm paydaşlarıyla ilişkileri çerçevesinde gelişmektedir. Bu çalışmada ortaya konulan turist rehberliği mesleğinde etik ilkeler aşağıdaki gibidir:

1. *Turist rehberleri mesleğin gerektirdiği yetkinliklere (dil hâkimiyeti, yol bilgisi vb.) sahip olmalıdır.*
2. *Turist rehberleri mesleki konularda profesyonelce davranmalıdır.*
3. *Turist rehberleri dürüst bir kişiliğe sahip olmalı, kibirli davranmamalıdır.*
4. *Turist rehberleri prezantabl olmalıdır. Görünüşüne dikkat etmeyen turist rehberleri mesleğin itibarına zarar vermektedir.*
5. *Turist rehberleri diğer rehberleri temsil ettiğini bilmeli, buna uygun davranmalıdır.*
6. *Turist rehberleri tur esnasında herkese örnek davranışlar sergilemelidir.*
7. *Turist rehberleri birbirleriyle dayanışma içinde olmalıdır.*
8. *Turist rehberleri örgütlenmeye önem vermelidir.*
9. *Turist rehberleri birbirleriyle diyalog halinde olmalıdır.*
10. *Turist rehberleri mesleki sorunların çözümü için çaba göstermelidir.*
11. *Turist rehberleri yaptıkları turların işleyişi hakkında bilgilerini meslektaşlarıyla paylaşmalıdır.*

12. Turist rehberleri güzergâh-destinasyon bilgilerini birbirleriyle paylaşmalıdır.
13. Turist rehberleri müze ve ören yerlerinin açılış-kapanış saatleri hakkında birbirlerini bilgilendirmelidir.
14. Turist rehberleri birbirlerinin iş bulmasını ve tur almasını sağlamalıdır.
15. Turist rehberleri meslektaşlarına karşı yardımsever olmalıdır.
16. Turist rehberleri ihtiyaç duydukları konularda birbirlerine danışabilmelidir.
17. Turist rehberleri diğer rehberlere tesis tavsiye etmemelidir.
18. Turist rehberleri rehber eğitimine katkı sağlamalıdır.
19. Turist rehberleri diğer rehberler hakkında dedikodu yapmamalıdır.
20. Turist rehberleri meslektaşlarına karşı kıskançlık duygusu beslememelidir.
21. Turist rehberleri birbirlerinin maddi çıkarlarına zarar vermemelidir.
22. Turist rehberleri meslektaşlarına karşı nezaket kurallarına uymalıdır.
23. Turist rehberleri diğer rehberlerle işbirliği yapmalıdır.
24. Turist rehberlerinin turistlerle ilişkileri seviyeli olmalıdır.
25. Turist rehberleri alışveriş hususunda turistlerin mağdur edilmesine engel olmalıdır.
26. Turist rehberleri turistlere karşı kibar, saygılı, dürüst davranışlarda bulunmalıdır.
27. Turist rehberleri seyahat işletmelerine taahhüt ettikleri hizmetleri vermelidir.
28. Turist rehberleri diğer turizm personeline karşı nezaket kurallarına dikkat etmeli ve profesyonelce ilişkiler kurmalıdır.

Turist rehberliği mesleğini icra eden bireylerin etik olabilmeleri için öncelikle mesleki sorumluluklarını yerine getirmeleri gerekmektedir. Turist rehberlerinin mesleğin gerektirdiği niteliklere sahip olmaları, mevcut eksikliklerini gidermeleri ve kendilerini sürekli geliştirmeleri meslek etiğinin bir gerekliliğidir. Turist rehberlerinin mesleğin gerektirdiği niteliklere sahip olmaması hizmet kalitesini düşürmekte ve müşteri şikâyetlerine yol açmaktadır. Meslek etiği bağlamında turist rehberlerinin diğer bir sorumluluğu ise mesleki beraberliktir. Turist rehberleri dayanışma ve diyalog halinde olduklarında, örgütlendiklerinde ve mesleki sorunlara çözümler ürettiklerinde meslek etiği açısından sorumluluklarını yerine getirmektedirler.

Müze ve ören yerlerinde, feribot kuyruğunda, restoranda ya da otelede gerçekleşen karşılaşmalar nedeniyle turist rehberlerinin birbirleriyle teması

kaçınılmazdır. Ayrıca, turist rehberleri çoğu zaman seyahat işletmeleri ve meslektaşlarının birbirleriyle çalışmalarına aracılık ederek bir köprü görevi görmektedirler. Mesleğin bu özellikleri turist rehberleri arasındaki etkileşimi zorunlu kılmaktadır. Bilgi paylaşımı turist rehberlerinin mesleklerini daha kolay ve rahat yapabilmesini sağlamakta ve ortaya çıkabilecek sorunların önüne geçmektedir. Bunun yanı sıra, turist rehberlerinin birbirlerine destek sağlayarak ve karşılıklı ilişkilerde iyi niyeti gözeterek mesleki etik ilkelerine uygun davranmaları gerekmektedir.

Turist rehberlerinin mesleklerini sürdürebilmeleri için en önemli bileşen turistlerdir. Bu nedenle turist rehberleri gezdirdikleri turistlere karşı sorumluluk sahibidir. Meslek etiği çerçevesinde turist rehberleri turistlerle ilişkilerini belli bir seviyede tutmalıdır. Turistlerin alışveriş yapması ülke turizmi için son derece önemlidir. Rehberler alışveriş esnasında turistlerin aldatılmasına müsaade etmemeli ve turistlere alışveriş yapmaları için baskı uygulamamalıdır. Turistlere karşı kibar ve saygılı olmak, turistlere doğru bilgileri aktarmak turist rehberlerinin görevleri arasındadır. Turist rehberlerinin seyahat işletmeleri ile ilişkileri de meslek etiği kapsamında değerlendirilmektedir. Turist rehberlerinin kendileri için işveren konumunda olan seyahat işletmelerine karşı sorumlulukları vardır. Turist rehberleri önceden anlaştıkları bir seyahat acentasının turunu daha fazla ücret teklif eden bir seyahat acentası nedeniyle bırakmamalıdır. Turist rehberlerinin maddi çıkarları için seyahat işletmesini ve turistleri mağdur edecek davranışlardan kaçınması gerekmektedir. Turist gruplarının farklı restoranlarda yemek alması, otel konaklamaları, Türk Gecesi vb. etkinlikler nedeniyle turist rehberleri farklı turizm paydaşlarıyla da etkileşim halindedir. Turist rehberleri tur esnasında hizmet sunumu yapan diğer personele karşı kibar olmalıdır.

Turist rehberleri, iş ortamlarını paylaşırlar ve mesleğin icrası esnasında bir arada bulunmak zorundadırlar. Faydacı etikte, insanlar ancak birlikte yaşamak zorunda olduğu diğer insanlar arasında mutluluğu bulabilir (Möngü, 2015: 24). Bu nedenle turist rehberliği mesleğinde faydacı etik benimsenerek meslek mensupları için müşterek bir zemin oluşturulabilir. Böylece turist rehberliği mesleğinde çoğunluk için mutluluğu sağlamak mümkün olur. Araştırma kapsamında görüşülen turist rehberleri kendilerine ve meslektaşlarına zarar veren davranışları etik dışı davranışlar olarak tanımlamışlardır. Meslektaşlarının maddi çıkarlarına ve imaj, itibar gibi manevi değerlerine zarar veren davranışların turist rehberliği mesleğine de

zarar verdiği görüşme yapılan rehberler tarafından ifade edilmiştir. Turist rehberleri kendilerine ve mesleğe yararı olacağını düşündükleri rehber davranışlarını ise etik davranışlar olarak tanımlamışlardır. Faydacı etik yaklaşımının turist rehberliği mesleğinin doğasına ve rehber eylemlerine uygunluğu araştırma bulguları neticesinde ortaya konulan bir durumdur.

Turist rehberliğine dair hiçbir resmi yayın ya da platformda mesleki etik ilkelerinin ifade edilmediği gözlemlenmektedir. Bu çalışmada, faydacılık perspektifinde ortaya konulan mesleki etik ilkeleri Turist Rehberleri Birliği ve Rehber Odaları tarafından gerçekleştirilen eğitim ve uzmanlık programlarında mevcut rehberlere aktarılmalıdır. Bu kurumlar ayrıca rehberler için düzenledikleri seminerlerde meslek etiğine ilişkin farkındalık yaratmalıdırlar. Ayrıca turist rehberliğine ilişkin ön lisans, lisans ve sertifika kurslarının eğitim programlarında açıkça tanımlanmış mesleki etik ilkelerinin yer almadığı görülmektedir. Üniversitelerin Turist Rehberliği eğitimi veren ön lisans ve lisans bölümleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı denetiminde açılan rehberlik kursları tarafından rehber adaylarına anlatılmalıdır. Bu çalışmada ortaya konulan turist rehberliği mesleki etik ilkelerinin doğrudan turist rehberleri tarafından sunulan verilere dayanması mevcut sorunların çözümüne katkı sağlayabilir. Meslek etiği ilkelerinin turist rehberleri ve aday rehberler tarafından öğrenilmesi problemlerin henüz ortaya çıkmadan engellenmesi açısından önemlidir.

Turist rehberliği mesleğindeki etik ilkeleri faydacılık çerçevesinde ortaya koyan bu çalışma için bazı sınırlılıklardan bahsedilebilir. Araştırmada sadece Türkiye’de tur yapan turist rehberleri ile görüşülmüştür. Türkiye’den yurtdışına yapılan turlara rehberlik eden kişilerin farklı tecrübelere ve bilgilere sahip olması muhtemeldir. Bunun dışında, sadece Türk turist rehberlerinden veri toplanmış olması elde edilen verilerin geçerliliğini sadece Türkiye ile sınırlandırmaktadır. İleride yapılacak çalışmalarda farklı milletlerden turist rehberleri de araştırma sürecine dâhil ederek turist rehberliği için evrensel mesleki etik ilkeleri belirlenebilir. Gelecekteki çalışmalarda turist rehberlerinin yanı sıra meslek örgütlerinin ve seyahat, konaklama, yeme-içme gibi farklı işletmelerin temsilcilerinden elde edilecek verilerle bu çalışmanın sonuçlarına farklı bir boyut daha eklenebilir. Turist rehberliğiyle ilişkili olan diğer meslek temsilcilerinden elde edilecek veriler turist rehberliğinde mesleki etik ilkelerinin daha da çoğalmasını ve kapsayıcılığının artmasını sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- AHİPAŞAOĞLU, Suavi. (2006), *Turizmde Rehberlik*, Gazi Kitapevi, Ankara, 2. Baskı.
- AKAN, Perran. (2007), "Uygulama Açısından İş Etiği Kuralları Ve Evrensel Turizm Etiği İlkeleri", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt.18, S.23, ss. 7-20.
- AYDIN, Metin. (2013), "John Stuart Mill'in Faydacı Ahlakı", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt.15, S.28, ss. 143-167.
- AYDOĞAN, İsmail. (2011), "Öğretmenlerin Mesleki Etik İlkelerine Uyma Düzeylerinin Öğrenciler Tarafından Algılanması", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt.21, S.2, ss. 87-96.
- BÜKEN, Nükhet Örnek ve BÜKEN, Erhan. (2002), "Nedir Şu "Tıp Etiği" Dedikleri?" *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, Cilt.11, S.1, ss. 17-20.
- CEVİZCİ, Ahmet. (2012). Etik, A. Cevizci (Ed.), *Felsefe*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları, Eskişehir.
- CHANG, Kuo-Chien. (2014), "Examining The Effect Of Tour Guide Performance, Tourist Trust, Tourist Satisfaction, And Flow Experience On Tourists' Shopping Behavior", *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, Cilt.19, S.2, ss. 219-247.
- DICICCO-BLOOM, Barbara ve CRABTREE, Benjamin F. (2006), "The qualitative research interview", *Medical Education*, Cilt.40, S.4, ss. 314-321.
- FENNELL, David A. ve MALLOY, David C. (1999), "Measuring The Ethical Nature Of Tourism Operators", *Annals of Tourism Research*, Cilt.26, S.4, ss. 928-943.
- GRANEHEIM, Ulla H. ve LUNDMAN, Berit. (2004), "Qualitative Content Analysis In Nursing Research: Concepts, Procedures And Measures To Achieve Trustworthiness", *Nurse Education Today*, Cilt.24, ss. 105-112.
- Güllüoğlu, Ö. (2006). "Halkla ilişkiler mesleğinde etik anlayışı" [Bildiri]. *II. Ulusal Halkla İlişkiler Sempozyumu*, (ss. 145-165). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.
- HEUNG, Vincent CS. (2008), "Effects Of Tour Leader's Service Quality On Agency's Reputation And Customers' Word-Of-Mouth", *Journal of Vacation Marketing*, Cilt.14, S.4, ss. 305-315.
- HSIEH, Hsiu-Fang ve SHANNON, Sarah E. (2005), "Three Approaches To Qualitative Content Analysis", *Qualitative Health Research*, Cilt.15, S.9, ss. 1277-1288.
- İYİ, Sevgi. (2015). Etik tarihinde ana yaklaşımlar. İ. Kuçuradi ve D. Taşdelen (Ed.), *Etik*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları, Eskişehir.
- KAPLAN, Çetin. (2009), "Kamu Yönetiminde Etik Ve Kamu Çalışanlarının Etik Kavramını Algılayışları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt.14, S.3, ss. 343-355.
- KARATAŞ, Abdullah. (2013), "İlköğretim Öğretmen Adayları İçin Meslek Etiğinin Önemi", *Marmara Coğrafya Dergisi*, Cilt.28, 304-318.
- MACBETH, Jim. (2005), "Towards An Ethics Platform For Tourism", *Annals Of Tourism Research*, Cilt.32, S.4, ss. 962-984.
- MHYRE, Jill M. (2010), "Assessing Quality With Qualitative Research", *Canadian Journal of Anesthesia*, Cilt.57, S.5, ss. 402-407.
- MÖNGÜ, Bahtinur. (2015), "Modern Dünyada Mutluluk: John Stuart Mill'in Faydacı Etiği", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt.19, S.1, ss. 23-30.
- ÖZATEŞ, Özge Sanem. (2010), "Sosyal Hizmet Etiğinin Felsefi Temelleri", *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Cilt.21, S.1, ss. 85-97.
- ÖZMEN, Fatma ve GÜNGÖR, Ali. (2008), "Eğitim Denetiminde Etik", *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt.9, Sayı.5, ss. 137-155.
- PATTON, Michael Quinn. (2002), *Qualitative Research And Evaluation Methods*, Sage Publications, Thousand Oaks, CA, 3. Baskı.
- REYNOLDS, Paul. (2000), "Profit And Principles: Business Ethics In Hotel Management Companies In Asia", *Australian Journal of Hospitality Management*, Cilt.7, S.1, ss. 1-14.

- SARIŞIK, Mehmet, AKOVA, Orhan ve ÇONTU, Mehmet. (2006),“Otel Yöneticilerinin Etik Politika Ve Yöntemlere Yaklaşımları Üzerine Ampirik Bir Araştırma”, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt.17, S.1, ss. 22-34.
- SAYIM, Ferhat. (2015),“Etik Ve İş Etiği Kavramları”, *Akademik Arge Dergisi-Sosyal Bilimler*, Cilt.15, S.1, ss. 23-32.
- SELINGER, Evan ve OUTTERSON, Kevin. (2010),“The Ethics Of Poverty Tourism”, *Environmental Philosophy*, Cilt.7, S.2, ss. 93-114.
- SEZGİN, Erkan. (2004),*Bilişim Teknolojileri ve Finansal Yapılanma Sürecinde Turizm Endüstrisi ve Türkiye Turizmi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- STEVENS, Betsy. (1997), “Hotel Ethical Codes: A Content Analysis”, *International Journal of Hospitality Management*, Cilt.16, S.3, ss. 261-271.
- Tang, C. Y. ve Chang, J. C. (2006). “An investigation of service quality between the licensed and un-licensed tour leaders” [Bildiri]. *The 7th Biennial Conference on Tourism in Asia*, (ss.19-28). Jeonju: The Hong Kong Polytechnic University & Jeonju University.
- UPCHURCH, Randall S. (1998), “A Conceptual Foundation For Ethical Decision Making: A Stakeholder Perspective In The Lodging Industry (Usa)”, *Journal of Business Ethics*, Cilt.17, S.12, ss. 1349-1361.
- YARCAN, Şükrü. (2007),“Profesyonel Turist Rehberliğinde Mesleki Etik Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme”, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt.18, S.1, ss. 33-44.
- YAZICIOĞLU, İrfan, TOKMAK, Cüneyt ve UZUN, Serdar. (2008),“Turist Rehberlerinin Rehberlik Mesleğine Bakışı”, *Bilim ve Eğitim Düşünce Dergisi*, Cilt.8, S.2, ss. 1-19.
- YILMAZ AKIN, İpek. (2012), *Seyahat Acentalarının Uyguladıkları Rekabet Stratejilerinin Belirlenmesine Yönelik Antalya’da Faaliyet Gösteren A Grubu Seyahat Acentaları Üzerine Bir Araştırma*, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay.
- YILMAZER, Aydın ve BAHADIR, İsmet. (2011),“Otel İşletmelerinde Önbüro Çalışanlarının Etik Algılamalarına Yönelik Bir Araştırma”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt.20, S.3, ss. 21-40.
- ZHANG, Hanqin Q. ve CHOW, Ivy. (2004), “Application Of Importance-Performance Model In Tour Guides’ Performance: Evidence From Mainland Chinese Outbound Visitors In Hong Kong”, *Tourism Management*, Cilt.25, S.1, ss. 81-91.

ULUSLARARASI POLİTİKA'DA GÜVENLİĞİ YENİDEN DÜŞÜNMEK: BUSH VE OBAMA ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME*

Burak GÜNEŞ*

Atf/©: Güneş, Burak (2017). Uluslararası Politika' da Güvenliği Yeniden Düşünmek: Bush ve Obama Üzerinden Bir Değerlendirme, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.1663-1686

Özet: Bu çalışmada, Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde önemli bir yere sahip olan 'güvenlik' olgusu değerlendirmeye tabi kılınmıştır. Bu değerlendirme esas itibariyle tanım, dönüşüm, uluslararası sistemin yapısı ve 11 Eylül sonrası ABD politikasındaki tezahürü şeklinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmada güvenliğin değişen gündemi ele alınmış, ayrıca uluslararası politikanın yapısıyla güvenlik olgusu bağlantılanmıştır. Söz konusu bağlantılandırma girişiminde Bush ve Obama yönetimlerinin söylemleri incelenmiştir. Çalışmada ilk olarak, Bush ve Obama yönetimlerinin, bir açmazın üzerine kurulmuş bulunan Uluslararası Politikanın iki yanında yer aldıkları, en azından söylemsel manada böyle oldukları savunmaktadır. Buna ilaveten çalışmada hem Bush yönetiminin hem de Obama yönetiminin -Kopenhag Okuluna atıfla- kimi konuları 'güvenlikleştirdikleri' de öne sürülmektedir. Ancak Bush ve Obama yönetimlerinin güvenikleştirdikleri konular ve kullandıkları yöntemler farklılık göstermektedir. Sonuç olarak, bu çalışma değişen gündemi ile güvenliği her noktayla ele almak iddiasında değildir. Ama Bush ve Obama yönetimleri ve güvenliğin bu değişen ve genişleyen gündemi özelinde, hangi konuların nasıl güvenlik sorunsalı haline getirildiğine odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik, Uluslararası Sistem, Kopenhag Okulu, Güvenlikleştirme, ABD Dış Politikası.

Makale Geliş Tarihi: 03.03.2017/ Makale Kabul Tarihi: 07.06.2017

*Bu çalışmanın hazırlanması sürecinde, çalışmayı okuyup görüşlerini benimle paylaşan değerli hocam Yrd.Doç.Dr. Arif BAĞBAŞLIOĞLU'na sonsuz teşekkür ederim.

* Arş. Gör. Ahi Evran Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, e -posta: burak.gunes@ahievran.edu.tr

Rethinking Security in the International Politics: An Evaluation Over Bush and Obama Administrations

Citation/©: Güneş, Burak (2017). Rethinking Security in the International Politics: and Evaluation Over Bush and Obama's Administrations, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp.1663-1686

Abstract: In this piece security phenomenon, which has an important place in IR discipline, was subjected to evaluation. This evaluation was essentially carried out in terms of definition, transformation, the structure of the international system and reflection in the US policy after 9/11. In this paper, the changing agenda of security was taken into account and also security and the structure of international politics were interlinked. In this effort of interlinking, the discourse of Bush and Obama was investigated. In this piece, it is asserted that Bush and Obama's administrations are both located on the opposite sides of the international political system which was established on a dilemma; at least discursively. In addition, in this paper, it is set forward that both Bush and Obama's administrations have initiated 'securitization' which was labeled by Copenhagen School. However, neither Bush nor Obama's administrations securitized the same subjects or utilized the same method. As a result, this work is not defending that in all aspects of security will be investigated here. Yet, this work has focused on how and which subjects are transformed into security problematic, particularly, in terms of Bush and Obama's administrations and transformative agenda of security.

Keywords: Security, International Politics, Copenhagen School, Securitization, the US Foreign Policy

I. GİRİŞ

Soğuk Savaş'ın bitişi yeni bir döneminin başlangıcını simgelemiştir. Buna göre, iki kutuplu sistem çözülmüş, 20'inci yüzyılın ikinci yarısı süresince sürmüş olan ideolojik kamplaşma sona ermiş ve kimilerine göre 'Tarihin Sonu' gelmiştir (Fukuyama, 1989: s. 3-18). Liberal demokratik düzen, alternatifsizliğini ilan ediyor ve insana olan inanç her şeyin üzerine çıkıyordu. Ne var ki Soğuk Savaş'ı takip eden yıllarda dünya siyasetinde tahmin edildiği üzere tam anlamıyla refaha erişilmediği ya da çatışmaların azalmadığı ortaya çıktı. Toplumsal olaylar ve silahlı çatışmaların sayıca artışı daha adil ve barışçıl dünya hayallerini yıkıyordu. Ne var ki, güvenlik sorunsalı farklı bir boyut kazanıyor, dünya siyaseti daha önce tecrübe etmediği farklı güvenlik sorunlarıyla tanışıyordu.

Yukarıda anlatılanlar ışığında, bu çalışma esas itibarıyla, dönüşüme uğrayan 'güvenlik' kavramını ve metodolojisini ele alarak, Bush ve Obama dönemleri ABD güvenlik siyasetini değerlendirme kaygısı taşımaktadır. Bu değerlendirme yapılırken iki esas husus tüm

tahlillerin özünü oluşturmaktadır. Bunlardan ilki, uluslararası politikanın ve daha özelde liberal siyasal düzenin, bir paradoksun düzeni olduğu varsayımdır. Buna göre, birey ile genel ya da irade ile düzen arasındaki ikili karşıtlık, güvenlik siyasetinde gelgitlere neden olmakta, bu gelgitler de bir çözümsüzlüğü beraberinde getirmektedir. Bunun en tipik örneğini, birey hak ve özgürlükleri ile devletin bekası karşı karşıya geldiğinde, hangisinin öncelikli olacağına dair yapılan tahayyüller oluşturmaktadır. Bush döneminde benimsenen söylemsel tutum, devletin bekasının korunması için insan hak ve özgürlüklerinin belli bir dönem askıya alınmasının hiçbir mahzurunun olmadığını gösteriyordu. Obama ise, bu devlet merkezli söylemin yerine, işbirliğini öne çıkaran, hukukun üstünlüğüne atıf yapan ve insanı merkeze çekmeye çalışan bir söylem tercih ediyordu. İkinci olarak, 'güvenikleştirme' kavramının, her iki yönetimin siyasal söyleminde mevcut olduğu vurgulanmalıdır. Bush yönetimi, terörizm meselesini güvenikleştirmiş, Irak ve Afganistan işgallerini izleyici kitle özelinde meşrulaştırmıştır. Bu, tipik bir 'güvenikleştirme' örneğidir.¹ Ne var ki, Obama yönetimi de, devletin bekasına yönelik yaşamsal bir tehdidi güvenikleştirmiyor, bunun dışında bir alanı güvenikleştiriyordu. Bu çalışmanın bir diğer savını, ABD'nin, hegemonyasının, yumuşak gücünün ya da tarihten gelen liderlik vasfının ciddi bir düşüşte olduğunu gören Obama yönetiminin, söz konusu bu düşüşü 'güvenikleştirmesi' oluşturmaktadır. Böylelikle ABD halkının, müzmin düşman olarak kodlanan kimi ülkelerle diplomatik ilişki kurulmasına ya da Irak'tan askerlerin geri çekilmesine rıza göstermesi sağlanıyordu.

Bu bağlamda, yukarıda anlatılanlar ışığında, mevcut çalışma iki ana bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde, güvenliğin değişen gündemi ele alınmış, uluslararası politikanın açmazına vurgu yapılmış ve Kopenhag Okulunun bir kavramsallaştırması olan 'güvenikleştirme'ye değinilmiştir. İkinci bölümde ise, sırasıyla Bush ve Obama yönetimlerinin, başta anlatılanlar bağlamında, güvenliğe yaklaşımları ele alınmıştır. Bu yapılırken, esas itibariyle, hangi konuyu nasıl 'güvenikleştirdikleri' birincil tahlil konusu olacaktır.

¹ Başkan Bush'un, İran, Irak ve Kuzey Kore'yi 'Şer Ekseni' olarak lanse ettiği 2002 tarihli 'Birliği Durumu' adlı konuşmanın değerlendirilmesi için bkz., SA Açıkmeşe. (2014) Güvenlik, Güvenlik Çalışmaları Ve Güvenikleştirme. Balta E (ed) Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler. İstanbul: İletişim Yayınevis.252.

II. ULUSLARARASI İLİŞKİLER DİSİPLİNİ VE GÜVENLİK

A. Güvenliğe Dair

Uluslararası İlişkiler disiplini, genel kanı üzere, yirminci yüzyılın başında kurulmuş ve görece genç bir disiplindir. Uluslararası İlişkiler bir disiplindir; çünkü kendisine ait bir çalışma alanı, bu alana dair bir metodolojisi ve bu alana dâhil konular üzerinde sistematik olarak çalışan uzmanlara sahiptir.² Öyleyse sorulması gereken esas soru, Uluslararası İlişkiler disiplinin çalışma alanını belirleyen çizginin nereden itibaren çekileceğidir.

Uluslararası İlişkiler disiplini, devletlerarasındaki münasebetleri konu edinirken, devlet içini uzunca bir süre görmezden gelmiştir. Devletin içi ile devletin dışı arasında kalın bir çizgi çizilmiş ve devletler iç siyasal düzenleri itibarıyla nazar-ı dikkate alınmamışlardır. Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde pozitivistin temelinde olduğu teorik yaklaşımlar için ‘devlet’, tüm zamanları ve tüm mekânları ortak kesen ve aynı olan bir aktördür. Bunun açık anlamı, pozitivist teorilerin devleti ontolojik olarak veri aldığı ve onu tanımlamaktan ziyade varlığını kabul ettiğidir. Böylelikle, devletin ne olduğu sorgulanmamakta ve ‘... belli bir devlet tanımının bütün uluslararası sistemler için geçerli olduğu’ (Yalvaç 2014: s.211) iddia edilmektedir.

Devleti bir kez iç siyasal düzeninden azade, genel geçer ve anarşik uluslararası yapıdan dolayı aynı hareket eden bir aktör olarak tanımlayınca, devletin güvenliği bizatihi onu oluşturan birimlerin de güvenliği anlamına gelmektedir (Tanrısever, 2006 s.109). Anarşik uluslararası ortamda ise güvenliğin tesisi için en rasyonel davranış, askeri kapasitenin artırılması ve devletin güvenliğinin tesisinin sağlanması olarak kodlanmaktadır. Peki, güvenlik kavramsallaştırması bilimsel olarak çalışılabilir mi?

² Eralp'e göre "(H)erhangi bir disiplinin oluşumunda en önemli unsurlar; kendine özgü bir çalışma alanı yaratılması ve bu alanın nasıl çalışılacağı (metodoloji sorununun) belirlenmesidir" (2006: s.57). Uluslararası İlişkiler disiplininin ilk ortaya çıktığı dönemlerde ise, alanın felsefi altyapısını pozitivistin ve doğal olarak pozitivistin esas alan teorilerin belirlediği savlanabilir. Böylelikle Eralp "... Uluslararası İlişkiler disiplininin Birinci Dünya Savaşı'nın ardından İdealizm ekseninde doğduğunu ve İkinci Dünya Savaşı sonrası Realizm ekseninde ivme kazandığını..." (2006: s.59) söylerken, disiplinin meta-teorik alt yapısının söz konusu büyük tartışmalar ekseninde şekillendiğini vurgulamaktaydı. Bunun da başlangıcını İdealizm-Realizm tartışmasında buluyordu.

Güvenlik, Wolfers'e göre, objektif ve sübjektif olmak üzere iki temel üzerinde tanımlanabilir. Buna göre, objektif manada güvenlik, '*kazanılan değerlere yönelik bir tehdidin olmaması halidir*' (Wolfers, 1952: 485). Sübjektif manada güvenlik ise Wolfers'e göre, '*söz konusu değerlere saldırı olacağına dair herhangi bir endişenin/korkunun olmaması halidir*' (1952: 485). Güvenliği objektif ve sübjektif olarak iki alana ayırınca Wolfers, güvenliğin bilimsel olarak çalışılabileceğini ileri sürmüş oluyordu. Söz konusu 'sav' siyasal realizm çerçevesinde formüle edildiği için 'devlet' güvenliğinin esas olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenledir ki, '*siyasal realizm güvenlik çalışmalarını askeri gücün uluslararası politikadaki rolüne ilişkin sistematik bilgi ortaya koymaya çalışan bir uzmanlık alanı olarak geliştirmeye çalışmıştır*' (Tanrısever, 2006: 109). Açıkmeşe'nin belirttiği gibi, Güvenlik ile Stratejik Çalışmalarının bir ve aynı şey gibi algılanmasından dolayı, bu uzmanlık alanı uzun bir süre askeri strateji açısından incelenmiştir (Açıkmeşe, 2014: 241-242). Böylelikle iki ana sonuca ulaşan Açıkmeşe'ye göre;

"1.Realizm devleti uluslararası politikanın ana aktörü olarak değerlendirmesinden hareketle, Stratejik Çalışmalar devleti hem güvenlik öznesi hem de güvenliği sağlayan aktör olarak algılamış ve bu çerçevede devlet-merkezli analizler yapmıştır. 2. Realist teorinin, gücün esas olarak askeri güç temelinde ele alınması ile... Stratejik Çalışmalar askeri tehditlere ve bu tehditlerle baş edebilmek için askeri güç kullanımına öncelik vermektedir" (Açıkmeşe, 2014: 246).

Ancak, Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte, ABD ve SSCB merkezli güvenlik kavramsallaştırmaları yerini Avrupa gibi yeni merkezlere bırakıyordu. Ne var ki, akademik üretimin büyük bir bölümünün halen ABD'de olması ABD'yi güvenlik çalışmalarındaki yerinden tam anlamıyla edemiyordu (Brauch, 2008: 32-33). Buna rağmen, klasik anlamda devlet merkezli ve güvenliği askeri güce indirgeyen yaklaşımların yerine, Kopenhag Okulu gibi askeri, siyasal, ekonomik, toplumsal ve çevresel güvenlik olmak üzere daha geniş çaplı tanımlamalar yapılmıştır (Kardaş, 2014: 227).

Bu tanımlamaların yapılması, geleneksel olarak kabul edileğilmiş olan, devletin analiz düzeyi olarak ele alınması metodolojik ön

Kabulünün aşıldığı; devlet dışında, birey ya da küresel düzeyde bir analiz çerçevesi kullanılmaya başlandığının da tescil edilmesidir. Tek tek bireylerin güvenliğinin bizatihi devletin güvenliği olduğu fikrinden; bireyin de nevi şahsına münhasır güvenlik algılarının olabileceği fikri vuku bulmuştur ve bulmaktadır. Dahası, sadece insan merkezli güvenlik algılamalarının yanı sıra, bizatihi doğanın tahribi sonucu, çevresel güvenlik gibi insan dışı anlamlandırmalar da gündemi işgal eder olmuştur.

Örneğin, biyolojik silahların kullanımı küresel çapta bir güvenlik sorunu yaratabilmektedir. Bu tür silahlar, insan sağlığına olduğu kadar doğal yaşama da ciddi tehdit olmaktadır. Bu silahlar gerek devletler tarafından gerekse devlet dışı örgütler tarafından kullanılabilir. ³ Söz konusu devlet dışı aktörlerin başında ise terör örgütleri gelmektedir. Geleneksel anlamda silahlı saldırının nereden ve ne zaman geleceği, ya da ne tür bir saldırı olacağı aşağı yukarı belli iken; terör çağında büyük ölçüde belirsizlik söz konudur. ⁴ Saldırının nereden, ne zaman, hangi amaçla, kiminle ve kime karşı gerçekleşeceği ya da ne büyüklükte olacağı belli değildir. Bu bilinmezlik, kimi zaman bir devlete, kimi zaman farklı inanç gruplarına ya da doğrudan yaşamı idame ettirebilmek için gerekli olan doğal kaynaklara yönelik olabilir. Kısacası, terörden kaçmanın kolay bir yolu yoktur (Wilkinson: 2010, s.135). Terör, kimi zaman Afganistan dağlarından doğup İkiz Kulelerde son bulan, kimi zaman bir canlı bomba şeklinde doğrudan bizi hedef alan ya da banka hesabımızın ele geçirilmesi ile ekonomik olarak zarara uğratabildiğimiz siber saldırı şeklinde ortaya çıkabilir.

Güvenliğe yönelik tehdidin şekli, boyutu ya da içeriği ne olursa olsun, söz konusu tehdit ile baş edebilmek için kimi yöntemler geliştirilmelidir. Bu yöntemlerin esas açmazı ise, tehdidin bertaraf

³ Biyolojik silahların kullanım alanları, yasal düzenlemeler ve muhtemel etkileri için bakınız, (Kellman: 2010, s.232).

⁴ Geleneksel olarak savaş ya da silahlı çatışma devletler arasında meydana gelen kriz anlarıdır. Buna göre, iki devletin silahlı güçleri, askeri kapasiteleri, askeri üsleri ve benzeri diğer unsurları kriz durumunda ne ile karşılaşılacağı hususunda bilgi verebilmektedir. Ancak terör örgütlerinin kapasiteleri, eleman kaynakları ya da son zamanlarda literatürde büyük oranda tartışılan 'Yalnız Kurt' gibi yeni eylem tarzlarından dolayı belirsizlik hâkimdir. Yalnız Kurt eylem tarzı için bakınız, Serhat Erkmen (2016) "Merkezi planlama mı? Yalnız Kurtlar Mı?" *Deutsche Welle Türkçe*, <http://p.dw.com/p/1JX56>, erişim tarihi: 12.07.2017, Nihat Ali Özcan (2016), "Örgütsüz Teröristler : 'Yalnız kurt'" *Milliyet*, <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/nihat-ali-ozcan/orgutsuz-teroristler---yalniz-kurt--2263872>, erişim tarihi: 12.07.2016.

edilmesinde birey ile toplum arasındaki gerilimin nasıl çözüme kavuşturulması gerektiği noktasında belirlemektedir. Bu gerilim yüzyıllardır çözüme kavuşturulamayan ve kavuşturulması da mevcut haliyle mümkün olmayan bir açmazdır. Bir sonraki alt başlıkta, uluslararası politikanın bu açmazına değinilecektir.

B. Liberal Siyasetin/ Uluslararası Politikanın Açmazı

Liberal doktrin/siyaset düzlemi bireyi esas alır. Esas aldığı birey, özgürdür. Özgür birey, aydınlanma felsefesinin ve pozitivizmin de katkısıyla, dünyevi olanı kendisi kurar; başka bir deyişle, kendinden önce var olmuş doğal yasaların içine doğmaz, bizzatıhi yasaları kendisi yapar. Ancak, bir nevi doğa durumu olan özgür bireylerin birlikteliği, düzeni nasıl sağlayacak, çatışan haklar nasıl uzlaşacak ve bu durumdan nasıl olacak da kimse şikâyet etmeyecektir? Hobbes bu sorunu bir Leviathan ile çözüme kavuşturmayı denedi. Ancak, Leviathan'ın baskıcı bir hal alması ihtimali, bireyin özgür iradesi kavrayışı ile çatışıyordu. Genel ile özel arasında oluşan bu ikilik, çatışmayı mecbur kılıyordu. O zaman, Koskenniemi'nin vurguladığı gibi, birey iradesini önceleyen ve belki de bir doğal hukuk kavramsallaştırması gibi değerlendirilebilecek temel haklar fikri ön plana çıktı (Koskenniemi, 2005: 82-85). Bunun açık anlamı, tek tek iradelerimizi teslim ettiğimiz genel iradeyi de sınırlandıran bir *ahlaki ilke*.

Liberalizmin açmazı iki yönlüdür; ya bireyden önce gelen ahlaki bir ilkenin yokluğunu kabul edecek ve sosyal düzen ile birey iradesi arasındaki çatışma olasılığına deva bulamayacak; ya da, temel haklar gibi kendisini önceleyen ve egemen iradeyi sınırlandıran bir ahlaki ilkenin varlığını kabul ederek liberalizmden uzaklaşacak (Koskenniemi, 2005: 85). Tüm bu anlatılanlar ışığında, liberal siyasal düzen aslında bir ikilemler ve dalgalanmalar düzeni olarak ayakta kalabilmektedir.

Uluslararası sistem de yukarıda anlatılan gelgitlerden münezzeh değildir. Uluslararası ilişkilerde, yukarıda da belirtildiği üzere, devlet ve egemenlik temel öğeler olarak yer bulmaktadır. Egemen devlet düsturunun ise Vestfalya Antlaşması ile ortaya çıktığı, başka bir deyişle kurumsallaştığı genel kabuldür. Buna göre, '... toprak bütünlüğü, sınırların ihlal edilmezliği, egemen eşitlik ve iç işlere

karişmazlık gibi ilkeler...' tarih sahnesindeki yerini almış oluyordu (Kaygusuz, 2014: s.26). Ancak, tarihsel süreç içerisinde, Vestfalya Antlaşması ile kurumsallaştığı iddia edilen kavramlar dönüşüme uğramıştır. Biersteker'in de belirttiği üzere, devlet şekilleri, egemenliğin manası ve ülkesellik gibi kimi kavramlar ne sabittir ne de değişime kapalıdır (2013: s.246). Farklı devlet şekilleri beraberinde farklı egemenlik algısı ve farklı ülkesellik gerçeğini de beraberinde getirmektedir. Teschke'nin de belirttiği üzere, Avrupa'da aynı zamanlarda farklı devlet şekillerinin ve kodlarının aynı anda var olmasının bizatihi kendisi yeknesak Vestfalyan devlet olgusunu yikmaktadır (Teschke, 2004: s.51-52).

Yukarıda anlatılanlar ışığında değerlendirildiğinde, modern devletler sistemi, birçoklarının iddia ettiğinin aksine, ilk ortaya çıktığı dönem nazara alındığında sadece devletlerin egemen eşitliği prensibi üzerine bina edilmemiştir. Başka bir ifade ile uluslararası devletler sistemi yeknesak biçimde egemenlik üzerine kurulmamıştır. Egemenlik kavramsallaştırmasını da önceleyen bir ahlaki ilke bu dönemde egemenlik kavramsallaştırmasına yapılan vurgu kadar vurgulanmıştır.

Polat'ın isabetle ortaya koyduğu üzere, 17. ve 18. yüzyıllarda devletler sisteminin tanımlanması için yapılan çabalarda, devletin egemenliğine dair vurguya, ahlaki bir ilke olan ve devlet egemenliğini de önceleyen bir *adalet* kavramı, aynı derecede değerli olarak, eşlik etmektedir (1999: s.95). O vakit, devletler sisteminin, egemenlik ve adalet, ikili kavram seti üzerine kurulduğu su götürmemektedir. Devamla, 19'uncu yüzyıla gelindiğinde ise, egemenlik ve adalet ikili kavram seti üzerine inşa edilmiş olan uluslararası sistemin bir ayağı olan adalet yeniden tanımlanmış ve diğer birçokları gibi egemenliğin iz düşümü konumuna indirgenmiştir (Polat, 1999: s.95). Egemenlik esas konuma yükselmiş ve diğer bütün kavramlar egemenlik sayesinde varlık sebebi bulmuştur. Bu durumda tek tek devletler ile uluslararası sistem arasında aracılık edecek ahlaki ilke ortadan kalkmış olmaktadır (Polat, 1999: s.95-96).

Genel ile bireysel olan arasındaki çatışmanın çözümünde, tüm bunları önceleyecek ahlaki bir ilkenin yokluğu, en azından egemen iradenin bir iz düşümü olduğu varsayımı, sistemi bir sarkaç gibi

hareket etmeye zorlamaktadır. Dönem dönem egemen iradenin esas çıkış noktası olduğu ön kabulüyle hareket edilirken, bazı zamanlar birey hak ve özgürlükleri öncelik kazanmaktadır. Ancak, her ikisi aynı anda hiçbir zaman olamayacaktır. Bu aynı anda gerçekleşememe durumu, sistemin içsel paradoksu olarak karşımızda durmaktadır.

Hukukun kaynağına/dayanağına yönelik görüşleri tartıştığı makalesinde Denk, doğal hukukun *a priori* -yani evrensel- veriler üzerine bina edildiğini söylemektedir(2011:s.102). Evrensel veriler üzerine bina edilmiş olan doğal hukuk görüşü, yapısı gereği herkesi bağlar. Bu bağlayıcı özelliğin, 'yöneticiler başta olmak üzere herkes tarafından uyulması gerekli ana kodlar olduğu savlanır' (Denk, 2011:s.102). Burada dikkat edilmesi gereken husus ise, doğal hukuk görüşünün yerine iradi hukukun kabul görmesiyle, herkesi bağlayan ve herkesi önceleyen hukuk fikrinin bir nevi rafa kalkmasıdır. Ne var ki, Denk'in özellikle üzerinde durduğu husus ise, bu rafa kalkmışlık durumunun kökten gerçekleşmediği, aksine doğal hukukun zaman zaman gündeme geldiğidir. Peki nasıl?

Denk'e göre 'doğal hukuka' genel itibariyle iktidarı talep etme ya da iktidardan talep etme dönemlerinde başvurulur (2011:s.108-109). Burada vurgulanmak istenen husus, iktidara sahip olanların iradi hukuku yeğledikleri, iradi hukuka karşı ise iktidarı talep edenlerin ya da iktidardan talep edenlerin doğal hukuka başvurdukları fikridir. Doğal Hukuka başvurulur; çünkü doğal hukukun, iradenin de üzerinde olduğu varsayılır. Bu varsayım, hukuku yapanları da kapsadığı için, iktidar taleplerini ya da iktidardan talepleri meşrulaştırır. Her ne olursa olsun, iktidar bir kez ele geçtikten sonra, iktidara sahip olanlar iradi hukuka sarılmaktadırlar. Buradan çıkacak esas sonuç, iradi hukuk ile doğal hukuk görüşlerinin, mevcut düzenin bir gereği olarak, aynı anda ve aynı derecede geçerli olamayacağı, her ikisinin de beraber var olamayacağıdır. Böylelikle, bir yanda doğal hukuk görüşünün olduğu diğer yanda ise iradi hukuk görüşünün olduğu bir düzlemde gelgitlerin yaşanacağıdır.

Yukarıda anlatılan içsel paradoks, devletin güvenliği ile insan hak ve özgürlükleri arasındaki gerilimde kendisini göstermektedir. Devletin bekası ya da güvenliği için insan hak ve özgürlükleri kısıtlanabilir

mi? Yoksa devlet, bizatihi insanların hak ve özgürlüklerinin teminatı için var olmamış mıdır? İşte bu tartışma, irade ile adalet, genel ile bireysel gibi ikili karşıtlıkları mecbur kılmaktadır.

11 Eylül sonrası dönemi nitelediği makalesinde Keyman, 11 Eylül ile birlikte uluslararası sistemde köklü değişiklikler olduğunun altını çizmektedir. Buna göre, 11 Eylül'den sonra devlet merkezci siyasetin yeniden vücut bulduğunu öne sürmektedir (Keyman, 2006:s.224). Bunun açık anlamı, 11 Eylül öncesi dönemde, devlet merkezli söylemden ziyade muhtemelen insan merkezli bir söylemin varlığından bahsetmemiz gerekecektir. Devamla, terörizme karşı savaşta, askeri yöntemlerin hukuksal çabaların önüne geçtiğini iddia etmektedir (2006: s.224). Keyman'ın tahlilinin can alıcı noktası ise, 11 Eylül saldırılarının '... güvenlik adına özgürlüklerimizden ve adalet duygularımızdan vazgeçmemizi isteyen yeni bir *küresel risk toplununun* yaratılma sürecine çok ciddi bir katkıda...' bulunduğu tezidir (2006: s.225). Kısacası, devletin güvenliğinin, bireyin haklarına galebe çaldığı bir tarihsel sekansla karşı karşıyayız.

Çalışmanın bu bölümünde, Kopenhag Okulunun bir kavramsallaştırması olan 'Güvenlikleştirmenin', yukarıda belirtilen sarkacın her iki tarafınca kullanılabilirliği üzerinde durulacaktır. Bunun için Bush ve Obama yönetimlerinin temel politikaları incelenecektir. Ancak bu inceleme yapılmadan evvel, Güvenlikleştirme kavramına kısaca değinmekte fayda vardır.

C. Güvenlikleştirme

Yukarıda açıkça belirtildiği üzere güvenlik uzunca bir süre, devletin varlığının devamı, yani devletin bekası minvalinde formüleleştirilmiştir. Böylelikle askeri güvenlik konuları gündemin en üst başlıklarında kendisine yer bulmuş, analiz düzeyi tek bir düzlem üzerine sıkışmıştır. Ancak Kopenhag Okulu gibi yeni yaklaşımlar, güvenliğin bu geleneksel tanımının ötesinde öneriler ortaya koymuş ve güvenlik tanımının geniş yorumunu gündemlerine almışlardır. Gerçekten de güvenlik ve güvenlik çalışmaları, hem kavramsal olarak hem de yönetsel olarak dönüşüme uğramıştır.

Örneğin, Rothschild'a göre; soyutlama düzeyi 'güvenliğin' uğradığı dönüşümü açıklıkla ortaya koymaktadır. Buna göre, özellikle

1990'dan itibaren 'güvenlik konsepti' aşağı doğru bir seyir izleyerek 'ulusal güvenlik' boyutundan bireyin ya da grupların güvenliği yönünde genişleme sağlamıştır. Bu anlamsal genişlemeyi 'ulusal güvenlik' yerine 'uluslararası sistemin güvenliği' izlemiş ve bu durum yukarı ivmeli bir konsept değişikliğini de sağlamıştır. Söz konusu değişim analiz düzeyini belirlemektedir. Devamla, 'güvenlik kavramsallaştırması' yatay bir genişlemeye uğramış ve 'devletlerin' yanında farklı bireylerin güvenlik algılamalarının devlet güvenliği ile aynı doğrultuda olamayacağı gerçeğini ortaya koymuştur. Bu yatay genişleme askeri, politik, sosyal, çevresel ve insani güvenlik gibi eskisiyle aynı olmayan güvenlik sorunsallarının incelenmesini gerekli kılmıştır. Son olarak ise, güvenliğin sağlanması hususunda sorumluluğun yönü de girift bir hal almıştır (Rothschild, 2007: 2).

Waever ise yukarıda bahsedilen değişimi temellendirirken geleneksel tanımlamaları tekrar hatırlatarak işe koyulur. Buna göre, 'güvenlik' bir 'dil'den evvel gerçekliktir ve orada durmaktadır. Devamla, ne kadar çok 'güvenlik' olursa o kadar iyi olacaktır (Waever, 2007: s.66). Bu ikilemin eleştirisi, 'güvenlik' kavramının '*söz eylem*' (*speech act*) olduğunun belirtilmesidir (Waever, 2007: 73). Burada esas itibarıyla iki ana aktörün varlığından söz edilmektedir. Bir şeyin mevcudiyetine yönelik tehdidin varlığını ortaya koyan '*Güvenlikleştirici Aktör*' ile mevcudiyetine yönelik tehdit edildiği varsayılan '*şey*' (Buzan and Hansen, 2009: 214), '*güvenlikleştirme sürecinin*' parçalarını oluşturur. Bu sürecin üç temel sacayağı bulunmaktadır. Bunlar, '*mevcudiyete dair tehditler, acil önlemler ve dinleyici kitlenin mevcudiyetine dair tehdit iddiasının kabul edip, acil önlemleri onaylaması*' (Açıkmeşe, 2014: s.252). Tanrıseven'in de belirttiği gibi, Kopenhag Okulunun 'güvenlik anlayışını' benimseyenlerin söylemsel boyuta çok önem verdiklerini göstermektedir. Böylelikle, '*herhangi bir problemin güvenlik kapsamına alınması bu probleme özel bir önem verirken, devlet yetkililerinin de bu kapsamda olağan dışı tedbirler almalarına*'(Tanrıseven, 2006: 120) ve '*kuralları çiğnemelerine*' meşruluk kazandırmaktadır (Buzan and Wæver, 2003: s.74).

Kopenhag Okulunun 'güvenlikleştirme' kavramı ile doğru orantılı şekilde ortaya koyduğu bir diğer yeni bakış açısı ise, 'Güvenlik Sektörleri' düşüncesidir. Bu sektörleri Askeri, Politik, Ekonomik,

Toplumsal ve Çevresel olmak üzere beş farklı düzeyde açıklayabiliriz (Buzan, et.al., 1998: s.22-23). Bu beş farklı sektör aynı zamanda farklı güvenlik sorunsallarını da bünyesinde barındırmaktadır. Örneğin, her bir sektörde güvenlikleştirici aktör ile varlığı tehdit altında olan şey farklılaşmaktadır. Askeri sektör baz alındığında örneğin, varlığı tehdit altında olan ‘şey’ bizatihi devlet olabiliyorken; politik sektörde bizatihi bir devletin kurucu ilkeleri ya da egemenlik hakları tehdit altında olabiliyor (Buzan, et.al., 1998: s.22).

Bu noktada vurgulanması gereken bir diğer husus ise, eğer bir konu güvenlikleştiriliyorsa, o konu hakkında dinleyici kitlenin rızasının olduğu kesinleşmiş demektir. Başka bir deyişle, dinleyici kitle güvenlik sorunu olarak kodlanan olay ya da olgunun varlığa yaşamsal bir tehdit oluşturduğunu kabul etmiş ve bu soruna yönelik alınacak olağanüstü tedbirleri onaylamışsa, söz konusu sorun güvenlikleştirilmiş demektir. Son söylediğimiz olmadığı durumlarda sadece güvenlikleştirme sürecinden bahsetmiş oluruz (Buzan, et.al., 1998: s.22-25).

Yukarıda genel hatları ile açıklanan ‘güvenleştirme’ yaklaşımı, küresel siyasetin üst-yapısal kurumlarının inşa süreçlerine de işaret etmektedir. Böylelikle neyin güvenlik sorunu teşkil ettiği ve bu sorunun ne kadar sorun olarak kabul edildiği, söz konusu sorunun bertaraf edilmesi için kullanılacak araçların da meşruluk derecesini belirlemektedir. Güvenleştirme sürecinin başarısı, yaratılan tehdidin bertaraf edilmesinde kullanılan yöntemlerin de başarısını beraberinde getirdiğinden, tehdit algılamasındaki herhangi bir tereddüt söz konusu araçların varlığının sorgulanmasına neden olacaktır. Yeni binyılın ABD Başkanlarının kucaklarında buldukları ya da bizatihi yarattıkları sorunsallara yönelik politik duruşları, tehdit algısının yeterince meşrulaştırılıp meşrulaştırılmadığıyla doğru orantılı olarak kabul görecektir. Bu maksatla, Bush ve Obama’ın temel düsturlarının ele alınması gerekmektedir.

II. ABD SİYASETİ VE GÜVENLİK TARTIŞMALARI

A. Bush Dönemi ve Güvenliğin İnşası

11 Eylül 2001 tarihinde İkiz Kulelere yapılan saldırının insanların zihninde oluşturduğu imgelem, tarihsel olarak sürekli bir devinim

hâlinde olan ve birbiri yerine geçen iki temel düsturu - insana karşı devlet ya da düzene karşı irade- tekrar tartışma konusu haline soktu. Ülke güvenliği için alınacak tedbirlerin boyutu ne olursa olsun, evveleminde insan için alınacak olduğundan, insan ile çatışsa bile meşru mudur? Başka bir deyişle, insanın bütünlüğü ve egemenliği/özgürlüğü üzerine kurulmuş ve bu temel düsturu kurucu ilke edinmiş olan ABD, söz konusu temel düsturu korumak için onu çığneyebilecek midir?

Zira 2002 tarihli ABD Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi, insanın insan olmaktan kaynaklanan üstün konumunun gereklerini sayarak, yapılacakların ya da yapılması gerekenlerin söz konusu üstün konumdan meşruluğunu aldığını belirterek söze başlıyordu. Buna göre, hukukun üstünlüğü, mutlak devlet iktidarı üzerindeki sınırlamalar, ifade özgürlüğü, ibadet özgürlüğü, adalet, kadınlara saygı, dini ve etnik tolerans ve tabi ki mülkiyet hakkına saygı insan onuru ve haysiyeti için gerekli olan ve tartışılmaz ilkeler olagelmektedir (Bush, 2002: 3). Dahası, Amerika Birleşik Devletleri'nin kurucu belgeleri de bahsi geçen ilkeleri koruyan ve yücelten bir temelde inşa edilmiştir(Bush, 2002: 3).

Yukarıda sayılan temel ilkeler, bireyi devletin önüne koymakta ve devleti bireyin bir uzantısı olarak kodlamaktadır. Devlet, birey var olduğu için meşrudur. Ne var ki, yukarıda sayılan tüm aşkın ilkeler manzumesi; risk dönemlerinde ancak ve ancak yine kendileri yok sayılarak korunabilir.⁵ Bunun açık anlamı, insanı korumanın biricik yolu onu yok saymaktan geçmektedir, insana rağmen insan için. ABD dış politikasının açmazı, ama bir o kadar da varlık nedeni bu dalgalanmadır.

11 Eylül saldırıları, terörizm sorunsalı açısından, Özdemir'e göre, Sputnik'in uzaya fırlatılması ve Küba Bunalımından daha gerçekçi bir tehdit yaratmıştı; çünkü anayurda yönelik bir tehdit vardı ve gerçekleşmişti (Özdemir, 2011: 154). Hâlbuki söz konusu tehdit Drehle'nin isabetle tespit ettiği üzere, yüzü olmayan ve devletsiz bir

⁵ Devlet, doğal hukuktan kaynaklanan temel hakların korunması için var ise, güvenliğin sağlanması da bizatihi bu hakların korunmasıdır. Ancak, bir yerden sonra bu haklar sadece devlet sayesinde korunabiliyorsa, devletin güvenliği söz konusu hakların önüne geçmektedir. Bu durum kısır döngü yaratmaktadır. Bu söyleme paralel bir değerlendirme için bknz., Birdişli F. (2016) *Teori ve Pratikte Uluslararası Güvenlik*, Ankara: Seçkin Yayıncılık., s.21.

düşmandan gelmekteydi (Drehle, 12 Eylül 2001). Daha önceleri de terörist saldırılar gerçekleşmişti; ancak bu seferki hem boyut olarak hem de kurgulanış olarak diğerlerinden farklıydı. Dahası, geleneksel tehdit algılamalarına da ters düşüyordu.

Telatar'ın isabetle vurguladığı üzere, İkiz Kulelere yapılan saldırının Amerikan halkı nezdinde yarattığı psikolojik sarsıntı, terörizme karşı alınacak tüm önlemlerin meşru kılınmasını sağlıyordu (TELATAR, 2012b: 174). Birbiriyle bağlantılı iki hareket alanı, ABD'ye yönelik tehditlerin ortadan kaldırılması için öne sürüldü; terörizm ile savaş ve anti-demokratik ülkelerin demokratikleştirilmesi. Bush'un Ulusal Güvenlik Strateji Belgesinde belirttiği üzere, terörist örgütlere sığınacak liman görevi gören ülkelere yönelik tek taraflı kuvvete başvurmak, meşru ve bir o kadar da gerekli oluyordu (Bush, 2002: 5).

ABD siyasetini şekillendirdiğini gördüğümüz 'terörizm' olgusu, gerek iç siyasette gerekse dış siyasette aynı paranın iki yüzü gibi işlev görmektedir. Buna göre, Bush yönetimi iç siyasette güç elde etmek ya da gücü pekiştirilebilmek için, dış siyasi argümanları ziyadesiyle kullanmıştır. Pevehouse ve Goldstein'in isabetle vurguladığı üzere, George W. Bush, Irak işgalini ya da Afganistan müdahalesini iç siyasette gücünü korumak ve pekiştirilebilmek için kullanması buna örnek verilebilir. Ne var ki, savaşların uzaması ve beklenen sonucun bir türlü tam anlamıyla alınamaması, Bush yönetimine olan güveni gün be gün ortadan kaldıracak, dahası Bush yönetimini (Neo-conlar) ABD idaresinden uzaklaştıracaktı (Goldstein and Pevehouse, 2013: 144-145).

Uluslararası politika 11 Eylül sonrası köklü dönüşümlere uğramış, dünya sathında kutuplaşma Soğuk Savaş dönemine nazire edercesine keskinleşmiştir. Bush'un 'Bundan böyle ya bizimlesiniz, ya da teröristlerle'⁶ söylemi, kutuplaşmanın en belirgin ifadesini oluşturuyordu. Buna göre, iki politik hamle gerçekleşti; ilki, Afganistan'ın işgali ve akabinde ikinci olarak Irak'ın işgali. Pratiğin

⁶ "Every nation, in every region, now has a decision to make. Either you are with us, or you are with the terrorists. From this day forward, any nation that continues to harbor or support terrorism will be regarded by the United States as a hostile regime." Bknz., Bush GW. (21 Eylül 2001) State of the Union Address. <https://www.theguardian.com/world/2001/sep/21/september11.usa13>.

ardında teorik bir oluşum da söz konusuydu. Taner Timur'un, Robert A. Kagan'dan aktarımına göre, ABD dış politikası artık Hobbes diyordu ve Kant'ın ütöpic 'evrensel barış' tezine karşı, güç politikalarını temel alan Hobbescu bir gerçekçilik yeğleniyordu (Timur, 2004: s.128; Kagan, 2004, passim). Hobbes'un referans alınması, uluslararası hukukun yeniden yorumlanmasına neden oldu.⁷

Bush Doktrini olarak da bilinen Amerikan Güvenlik Strateji Belgesi'ne göre, tek taraflı kuvvet kullanımı meşru bir araç olarak dünya kamuoyuna sunuluyordu. Geleneksel uygulama/algi devletlere ancak iki koşul gerçekleşirse tek taraflı kuvvet kullanma hakkı tanıyordu; meşru müdafaa ya da BM Güvenlik Konseyi Yetkilendirmesi (Denk, 2015). 11 Eylül saldırıları sonucunda ABD, terörizmin saldırılarının geleneksel uluslararası hukukta kuvvet kullanma düzenlemeleri altında değerlendirilmesinin imkânsız olduğunu; ön-alıcı (pre-emptive) meşru müdafaanın sadece gereklilik değil aynı zamanda zorunluluk olduğunu ortaya attı(Denk, 2006: 457). Böylelikle, mekânsal olarak tüm dünya terörizmle mücadele alanı halini aldı.⁸

Afganistan yönetimi, El-Kaide'yi desteklediği ve bu örgüte sığınacak bir liman olduğu için ABD işgaline maruz kalıyordu. Irak'a yönelik belirlenecek politikaya gelince, Chernoff'un belirttiği üzere, birden çok fikir ortaya atılmıştı. Söz konusu politika önerilerinden öne çıkan Irak'a yönelik ABD öncülüğünde tek taraflı kuvvet kullanımı ve Saddam yönetiminin ortadan kaldırılıp demokratik bir yönetim biçiminin kurulmasıydı. Chernoff'a göre bu politikanın ardında en az beş gerekçe yatmaktaydı.

⁷ Bu bölümde, ABD'nin Kantçı fikirlerden ziyade Hobbesçu fikirleri yeğlemesi bir metafor olarak kullanılmıştır. Reel politikada ABD siyasetinde çıkar eksensiz ya da güç merkezli anlayışın daima var olduğu söylenebilir. Ne var ki burada bahsedilen bunun ötesinde bir durumdur. *Söylemsel* olarak iki farklı dönemseliği vurgulamak için kullanılmıştır. Örneğin, Bozkurt'un da belirttiği üzere, Wilson İlkeleri uluslararası politikada, hukukun üstünlüğü gibi devleti aşan ilkelerin savunusu olarak kodlanmıştır (2007: s.517-520). Bu yanıyla Kantçı bir anlayışa sahiptir. Ancak, 11 Eylül gibi kriz durumlarında, hukukun üstünlüğü söylemleri yerini devletin bekası anlayışına bıraktığı için, metaforik olarak Hobbesçu bir yaklaşım benimsediği savunulabilir.

⁸ Aslında ABD'nin ileri sürdüğü, 'önleyici meşru müdafaa- preventive strike' söyleminin 'ön alıcı meşru müdafaa-pre-emptive self-defence' yerine kullanılması çabasıydı. Ön alıcı meşru müdafaa söylemi, literatürde yeri olan, uygulamada kısıtlı alanlarda kullanılmış bir düsturu nitelemektedir. Bknz., Denk E. (2006) *Önalıcı Savaş (Pre-emptive War)-Önleyici Savaş (Preventive War)*. Başkaya F (ed) Kavram Sözlüğü II. Ankara: Özgür Üniversite, passim.

İlk olarak, Saddam Hüseyin'in terör örgütlerini hem maddi hem de silah açısından desteklemekte olduğu öne sürülüyordu. İkinci gerekçe ise, Saddam'ın elinde ciddi miktarda kimyasal silah bulunmaktaydı ve nükleer silah yapımında büyük yol kat etmişti. Üçüncü olarak, Saddam Hüseyin ülkesi Irak'ta tek söz sahibi olan ve bu cihetle ülkesini diktatörlükle yöneten bir kimseydi. Demokrasinin Irak'ta vuku bulması, Batı ve Irak ilişkilerini rayına sokabilirdi. Dördüncü olarak, diktatör olan Saddam Hüseyin, rasyonel karar alma mekanizmalarından yoksun varsayılıyordu. Bir diktatörün ne zaman nasıl hareket edeceğini kestirmek imkânsızdı. İktidardan indirilmeliydi; böylelikle risk ortadan kalkacaktı. Son olarak, eğer bir işgal olacaksa ABD bunu kendi komuta etmeli ve uygulamalıydı. BM şemsiyesi altında yapılacak herhangi bir harekât beklenen etkinlikte olamayabilir; hatta birliklerin hayatlarını tehlikeye atabilirdi (Chernoff, 2007: 10).

Tüm gerekçeler, ABD dış politikasında varılmak istenen noktaya kadarki politik hamleleri meşrulaştırma çabalarından başka bir şey değildi. Irak, İran ve Kuzey Kore 'Şer Ekseni' olarak nitelenmiş ve uluslararası terörizme verdikleri destek babında tehdit olarak kodlanmışlardır. Artık sıra söz konusu tehditlere karşı atılacak adımlara gelmişti. Yukarıda sayılan her bir gerekçe, güvenikleştirilen alanlar olarak meşru zemine oturuyordu. Hâlbuki Irak'ta kitle imha silahlarının olmadığı ve dahası işgalden bu yana milyonlarca insanın hayatını kaybettiği gün yüzüne çıkınca, güvenikleştirilen alanların meşruluk zemini de kaymaya başlamıştı. Barack Obama bu ortamda görevi devralıyordu.

B. Obama Dönemi ve Güvenliğin Değişen/Değiştirilen Gündemi

Joseph S. Nye'in literatüre kazandırdığı bir kavram olan yumuşak güç⁹, ABD siyasetinde Bush sonrası dönemde ciddi şekilde ele alınmaya başlandı. Bunun açık anlamı dış politikada gerek politikanın kendisinin gerekse politikaların uygulanış biçimlerinin meşruluk zeminin kaydığından ABD politika yapıcıları tarafından anlaşılması olmuştur. Bush döneminden kalma tek taraflılık

⁹ Joseph Nye yumuşak güç kavramına ilk olarak 1990ların başında yayımlanan 'Bound to Lead: The Changing Nature of American Power' isimli eserinde değinmiştir. Aktaran Akıllı E. (2016) *Türkiye'de Devlet Kimliği ve Dış Politika*, Ankara: Nobel , s.130.

politikası iflas etmiştir. Aslında ABD Sert Gücünü kullanarak, Yumuşak Gücünü bertaraf etmiş olmaktadır. Nye'a göre Yumuşak Güç 'cazibe' merkezli yorumlanmalıdır (Nye, 2004: x). ABD, kendisinin rol model, cazibe ve çekim merkezi olması ve istediği politik çıktılarını sert güce başvurmadan gerçekleşmesini sağlayabilmek için *yumuşak güce* ihtiyaç duymaktadır. Ancak, 11 Eylül sonrası terörizm ile savaşta sert güce başvurulması, uluslararası hukukun dış politik tercihlere göre bükülmesi, insan haklarının büyük ölçüde savaş coğrafyalarında yok sayılması ve Beyaz Adamın Yükünün bir yanılısamadan ibaret olması, ABD Yumuşak Gücünü zayıflatmıştır (Nye, 2004: x1). Obama'nın önünde duran en önemli tehdit, küresel çapta kaybolmaya başlayan ABD Yumuşak Gücünün yeniden tesisi olmuştur.

2007 yılında Başkanlık seçimleri kampanyası uyarınca Obama, gerek ABD halkına gerekse dünyaya yenilenmiş bir liderlik vaat ediyordu. Bush, ABD hegemonyasını askeri güç ile sağlamaya çalışmıştı; Obama ise ABD hegemonyasını tekrar diriltmek için rızanın tesis edilmesi gerektiği gerçeğini göz ardı etmiyordu. Foreign Affairs'e yazmış olduğu makalede Obama, vaat ettiği yeni liderliğin nasıl olması gerektiğine değinirken, ABD'nin bu dünya üzerinde tarihsel bir amacının (başka bir deyişle misyonunun) olduğunu vurguluyordu (Obama, 2007: s.4). Bush döneminde yapılan hatalı politik tercihler ABD'nin dünya üzerindeki liderlik misyonunu ve cazibe merkezi olmak durumunu sarsmıştı. Obama'ya göre, Bush döneminde yapılan politik tercihler, ABD halkının dünya liderliği fikrinden vazgeçmesine ve kabuğuna kapanmasına sebebiyet veriyordu (Obama, 2007: s.4). Bu kabul edilemezdi, ABD'nin tekrardan, kuruluş misyonuna uygun şekilde yeni bir liderlik modeli ortaya koymasına gerekmektedir.

Obama'nın öne sürdüğu yeni tarz liderlik planının birden çok ayağı vardı. Buna göre, sonu belirsiz olan ve ABD'ye ciddi zararlar vermiş olan Irak işgalinden biran önce vazgeçilmesi, dikkatlerin tüm Orta Doğu'ya çevrilmesi, ayrıca diplomasi kurumunun gereği olarak sorunların barışçıl yollarla çözülmesi, yenilenmiş bir ABD liderliği için ilk önemli adım olarak kodlanmaktaydı (2007: s.4-6). 2008 yılında ABD halkının üçte birinden fazlası için Irak hususu, ülkenin karşı karşıya olduğu en önemli sorun alanı olarak ortadaydı

(Lindsay, 2011: 771). ABD'nin tek başına giriştiği savaş, Obama'ya göre terörizmi defetmemiş, aksine onun içinden çıkılmaz bir hale evrilmesine vesile olmuştur; zira Irak'ta durulması teröristlerin istediği şeylerin başında gelmekteydi; 'sonuçları, uzunluğu ve maliyeti belli olmayan işgal' (Lindsay, 2011: 771).

Obama esas itibariyle, uluslararası politikada aktörlerin, tehditlerin ve yöntemlerin çoğaldığının altını çizmekteydi. Bush yönetimini bu gerçeği göz ardı etmekle ve küreselleşmenin geldiği boyutu algılayamamakla itham ediyordu. Buna göre, terörizm ile savaşta tek başına sert güce başvurmak çözüm getirmeyecek, aksine müttefikleri artırarak mücadele etmek daha yararlı olacaktır (Telatar, 2012a: 58). Dikkat edilirse Obama yönetimi, terörizm tehdidini yok saymamakta; aksine yeni mücadele yolları önererek söz konusu tehdidi yeniden üretmektedir.

İkinci husus ise, ordunun yeniden yapılandırılması gereği idi. Buna göre, kalıcı barışın sağlanabilmesi için ABD ordusunun güçlendirilmesi ve yeniden yapılandırılması elzemdir. Çünkü Obama'ya göre, ABD ordusu, müttefikleri desteklemek, düzen sağlayıcı ya da yeniden yapılandırıcı operasyonlara katılmak ya da geniş çaplı mezalimlere karşı koyabilmek için, meşru müdafaa dışında da kuvvet kullanmalıdır (2007: s.7).

Yenilenmiş Amerikan liderliği için, nükleer silahların –ki ABD bunu en önemli tehditlerden birisi olarak görmektedir- yayılmasının önlenmesi gerekmektedir. Bu silahların yıkıcı etkilerinden arınabilmek için, diğer uluslar ile işbirliği yapmak Obama'nın politikaları arasındadır. Bunun başarılabilmesi için Rusya ile aktif işbirliğinin şart olduğu da Obama tarafından vurgulanan bir diğer konudur (2007: s.7-8). Bunlara ek olarak Obama terörizm ile mücadelede de çok taraflı bir politika önermektedir. Bütün kesimlerin bu mücadelenin içerisinde olması gerekliliği vurgulanmakta ve ABD'nin tüm gövdesiyle liderliği ele alması tasarlanmaktadır. Örneğin Obama'ya göre, ABD bölgedeki zayıf ya da başarısız devletlerin güçlendirilmesini sağlayarak, terörizmin kökenlerine darbe vurulabileceğini ileri sürmektedir (2007: s.9-11). Açıkçası bu görüş, modernizasyon projesinin ABD eli ile yeniden tesis edilmesi çabalarından başka bir şey değildir.

Obama'ya göre ABD'nin bozulan imajını tesis etmek ve yenilenmiş liderlik planlarını hayata geçirebilmek için yapılması gereken yegâne şeyin, hiç şüphesiz ki, müttefiklerle ilişkileri yeniden olumlu doğrultuda tesis etmek olduğu ortadadır. Yapılan yanlışların farkına varmak ve bozulan ilişkilerin tamir edilmesi, ABD'nin yeniden dünya siyasetinde merkezi rol almasının önemli yapı taşlarındandır. Son olarak ise, daha güvenli, adil ve demokratik bir toplum inşasının gerekliliği ve bu gerekliliğin ABD liderliğinde gerçekleştirilebileceği fikri, Obama'da esaslı bir yer edinmiştir (2007: s.14-15).

Amerika'nın liderliğinin yeniden tesisi için yapılması gerekenler sıralandıktan sonra Obama can alıcı noktaya geliyor, bizatihi Amerikan halkının bu politikalara rıza göstermesi gerektiği. Bu yüzden Obama, Amerikan halkına yeniden imrenilerek bakılan, serbestliği ve adaletin olduğu eski Amerika'nın yeniden tesisinin mümkün olduğunu; ancak, bu mümkünlüğün Amerikan halkının gönülden desteği ile olacağını vurguluyor. Obama, aslında, ABD'nin politik kurucu ilkelerinin yeniden tesis edilmesini istiyordu. Başka bir deyişle, Amerikan kurucu ilkelerinin yok olma tehlikesi altında olduğunu dinleyici kitleye yansıtıyordu ve dinleyici kitleden ABD'nin yeniden lider olabilmesi için yapılması gereken politik hamleleri olumlama bekleniyordu. Obama'nın göreve gelmesiyle yaşanan dış politik dönüşüm yukarıda yazılanlara zemin hazırlıyordu.

Özetle söylenecek olursa, ABD hegemonyasının zayıflaması ve yumuşak gücünün zedelenmesi olguları bir nevi güvenlikleştiriliyordu; buna göre, diplomasının tekrar gündeme alınması ve barışçıl yolların yegâne çıkış yolu olarak sunulması meşru bir zeminde gerçekleşiyordu. Uzun yıllardır en büyük düşman olarak kodlanan İran ve Küba ile diplomatik ilişkilerin başlaması, Mısır'da Müslüman dünyanın selamlanması ve Irak'tan askeri birliklerin çekilmesi emrinin verilmesi, Yumuşak Gücü yeniden tesis etmek için uygulanan politikalar ve dünya kamuoyu nezdinde meşru bir zeminde filizlenmekteydi.

Diplomasiye verilen önem, uluslararası kurumların varlığına yapılan vurgu, hukuka duyulduğu iddia edilen saygı ve dış politikada çok taraflı hareket edilmesi gerektiğine yönelik varsayımlar Obama'yı su katılmamış bir idealist yapmamakta; aksine Obama'nın pragmatist

yanının tezahürleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Nobel Ödüllerini organize eden Norveç Nobel Komitesi'nin, Başkan Obama'ya Nobel ödülünü vermekteki gerekçeleri olan, Obama'nın diplomasiye olan vurgusu, uluslararası kuruluşların tekrar gündeme alınmasındaki katkısı (Birleşmiş Milletler gibi), halklar arasındaki işbirliğinin artırılmasındaki çabaları, nükleer silahların ortadan kaldırılması vizyonu gibi gerekçeler de Obama'yı idealist yapmamaktadır (Committee, 2009).

Obama, Bush'un aksine ABD çıkarlarının korunması için ABD'nin doğrudan müdahalesinin aksine farklı aktörlerin sürecin içine dâhil edilmesini daha doğru buluyordu. Bu yaklaşım, dış politikada çok taraflılık olarak lanse edilmekteydi; ancak devlet-dışı aktörlerle kurulan ilişkiler dış politikadaki pragmatizmin bir örneğini oluşturuyordu. Geleneksel uluslararası ilişkiler çalışmaları devleti temel aktör olarak kodlamaktadır; buna göre devletlerin egemen ve eşit olduğu varsayılır. Devlet dışı aktörlerin oyuna dâhil edilmesi, devletin egemenliğine vurulan bir darbe olarak görülebilir. Bir ülkedeki devlet dışı örgütlenmeyi desteklemek (kimi zaman terör örgütleri) gayri ahlaki olabilir. Ne var ki, yukarıda da belirtildiği üzere, ABD imajının yeniden hak ettiği noktaya taşınması için girişilen her çaba meşrulaştırılabilmektedir. Hillary Clinton'ın ABD'nin sorunların çözümünde devlet-dışı aktörlerin ve bireylerin katılımı için fırsatlar yaratılmasına çabalayacağını söylemesi (Skidmore, 2012: 46), uluslararası sorunlara çözüm üretmeye çabalayan İdealist bir yapıyı değil; aksine yeni dönemde ABD çıkarları için kullanılacak yöntemlerin ipucunu veren pragmatist bir yaklaşımı yansıtmaktadır.

III. SONUÇ

Bu çalışmada Uluslararası İlişkiler disiplinin ayrılmaz bir parçasını oluşturan 'Güvenlik Çalışmalarına' değinilmiştir. Bunun için, güvenliğin tarihsel süreç içerisindeki evrimi ele alınmıştır. Buna göre, siyasal realizm çerçevesinde şekillenen güvenlik kavramsallaştırmaları esas itibarıyla 'devlet' güvenliğini gündeminde tutmuştur. Devleti oluşturan bireylerin tek tek güvenliklerinin sağlanmasının bizatihi devletin güvenliğinin sağlanması ile olacağı

iddiası beraberinde güvenliği sağlamanın en rasyonel yolunun askeri kapasiteyi artırmak olduğu fikrini getirmektedir.

Soğuk Savaşın son bulmaya yüz tuttuğu tarihsel sekansta ise, askeri güvenlik kavramsallaştırmalarının aşılmaya başlandığını, güvenlik çalışmalarının gerek teorik gerekse metodolojik olarak dönüşüme uğradığını görmekteyiz. Böylelikle güvenliğin de bir nevi yeniden tanımlanması ihtiyacı hâsıl olmuştur. Kopenhag Okulu gibi yeni güvenlik kavramsallaştırmaları disiplinde önemli yerler edinmiştir. Örneğin, 'güvenikleştirme' kavramı geleneksel güvenlik algısının, özneler arası bir inşanın eseri olduğunu ortaya koymak suretiyle, dönüşüme uğramasına vesile olmuştur.

Bu çalışmada ayrıca güvenlik sorunsalına bir paradoks şeklinde yaklaşılmıştır. Buna göre, uluslararası politikanın dönemsel olarak, ya bir ucunda devlet güvenliğinin olduğu ya da diğer ucunda insan güvenliğinin olduğu bir sarkaç üzerinde gelgitlerden müteşekkil bir yapı arz ettiği öne sürülmüştür. Bu paradoksun mevcut yapı içerisinde bir çözümünün olamayacağı mevcut çalışmanın bir başka savıdır. Zira bu savın gerçekliğini, devletin bekası ile birey hak ve özgürlükleri arasındaki gerilimin hep bir çözümsüzlüğün siyasetine mahkûm etmesinde görmekteyiz.

İkinci bölümde, Bush ve Obama yönetimleri yukarıda anlatılanlar çerçevesinde değerlendirilmiştir. İlk olarak, Bush ve Obama yukarıda bahsedilen sarkaç metaforunun iki farklı yanında durmaları açısından değerlendirilmiştir. Bush yönetimi altında sert güç ön plana çıkmış, uluslararası hegemonya aranırken rıza unsuru dışarıda tutulmuştur. Ayrıca devlet güvenliği fikri, birey hak ve özgürlüklerine galabe çalmıştır. Ne var ki Obama döneminde, söylemsel bir farklılaşmaya gidildiği görülmektedir. Buna göre Obama daha çok ortaklık vurgusu yapmakta, işbirliği ve insani konulara söylemsel öncelik vermektedir. İkinci husus ise, Kopenhag okulunun bir kavramsallaştırması olan 'güvenikleştirme' düşturunun her iki yönetim tarafından ama farklı şekillerde kullanımına değinilmiştir.

Bush yönetiminin terör saldırıları sonrası ABD devletinin bekasının tehdit altında olduğunu vurgulaması ve bunu dinleyici kitleye kabul ettirmesi, beraberinde girililen Irak ve Afganistan işgallerine meşru

zemin sağlamış ve ABD halkı başta olmak üzere dünya sathında –en azından ilk başlarda- belli bir destek elde etmiştir. Kamuoyu söz konusu karşı tedbirleri olumluşturmuştur. Obama ise, Bush yönetiminin zamanla kayba uğrattığı ABD hegemonyasının yeniden tesisi için, kurucu misyonları gündeme taşımıştır. Bunu yapmasındaki neden, uzun yıllardır düşman olarak kodlanan kimi devletlerle girişilecek diplomatik ilişkilerin –ki bu da kaybolan hegemonyanın yeniden tesisi için girişilen karşı önlemdir- ya da ordunun Irak’tan çekilmesinin, halkın gözünde kabul görmesini sağlamaktır. Her iki dönemde de, farklı amaçlar için farklı konular güvenlikleştirilmiş ve farklı yöntemler meşrulaştırılmaya çalışılmıştır.

Buna göre, Bush yönetimi terör saldırılarının ya da serseri devletler olarak lanse ettiği devletlerden kaynaklanan sorunları devletin bekası babında güvenlikleştirdiği, Obama’nın ise, bizatihi Amerika Devletinin kimliğinin tehdit altında olduğunu ileri sürerek, kaybolan hegemonyayı güvenlikleştirdiği varılan sonuçlardandır.

KAYNAKÇA

- AÇIKMEŞE SA. (2014) Güvenlik, Güvenlik Çalışmaları Ve Güvenlikleştirme. Balta E (ed) *Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*. İstanbul: İletişim Yayınevi.
- AKILLI E. (2016) *Türkiye’de Devlet Kimliği ve Dış Politika*, Ankara: Nobel
- BIERSTEKER T.J. (2013) State, Sovereignty, and Territory. Walter Carlsnaes, Thomas RISSE ve Beth A. Simmons (ed) *Handbook of International Relations*. Sage Publication.
- BİRDİŞLİ F. (2016) *Teori ve Pratikte Uluslararası Güvenlik*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- BOZKURT E. (2007) Kant’ın Ebedi Barış Üzerine Denemesinin Günümüze Yansıması. *Anayasa Yargısı Dergisi*. 24, 501-523.
- BRAUCH HG. (2008) Introduction: Globalization and Environmental Challenges: Reconceptualizing Security in the 21st Century. In: Hans Günter Brauch ea (ed) *Globalization and Environmental Challenges Reconceptualizing Security in the 21st Century*. Berlin: Springer.
- BUSH GW. (21 Eylül 2001) State of the Union Adress. <https://www.theguardian.com/world/2001/sep/21/september11.usa13>.
- BUSH GW. (2002) The National Security Strategy of the United States of America. In: Center DTI (ed). Washington.
- BUZAN B and Hansen L. (2009) *The Evolution of International Security Studies*: Cambridge University Press.
- BUZAN B and Wæver O. (2003) *Regions and Powers: The Structure of International Security*: Cambridge University Press.
- CHERNOFF F. (2007) *Theory and Metatheory in International Relations: Concepts and Contending Accounts*: Palgrave Macmillan US.
- COMMITTEE TNN. (2009) The Nobel Peace Prize for 2009. Oslo.

- ÇALKIVİK A. (2014) Güvenlik, Güvenlik Çalışmaları Ve Güvenikleştirme. In: Balta E (ed) *Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- DENK E. (2006) Önalcı Savaş (Pre-emptive War)-Önleyici Savaş (Preventive War). In: Başkaya F (ed) *Kavram Sözlüğü II*. Ankara: Özgür Üniversite.
- DENK E. (2015) *Uluslararası Örgütler Hukuku: Birleşmiş Milletler Sistemi*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- DENK E. (2011). Uluslararası Hukukun Dayanağına İlişkin Görüşlerin Dönemsellikleri Sorunu: Doğal Hukuk Görüşü Örneği. *Bilge Strateji*, 3(5).
- DREHLE DV. (12 Eylül 2001) World War, Cold War Won. Now, the Gray War. *the Washington Post*.
- ERALP A. (2006) Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu. Atila Eralp (ed) *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- GOLDSTEİN JS and Pevehouse JC. (2013) *International Relations Brief: 2013-2014 Update*: Pearson Education.
- KARDAŞ T. (2014) Güvenlik. Şaban Kardeş AB (ed) *Uluslararası İlişkilere Giriş*. İstanbul: Küre Yayınları.
- KAYGUSUZ Ö. (2014) Egemenlik ve Vestfalyan Düzen. Evren Balta (ed) *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- KELLMAN, B. (2010) Emerging dangers of biological weapons. Mauer, V., & Caveltly, M. D. (ed) *The Routledge Handbook of Security Studies*. Taylor & Francis.
- KEYMAN F. (2006) Kimlik ve Demokrasi. Eralp A (ed) *Devlet Ve Ötesi Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- KOSKENNIEMI M. (2005) *From Apology to Utopia: The Structure of International Legal Argument*, New York: Cambridge University Press.
- LINDSAY JM. (2011) George W. Bush, Barack Obama and the future of US global leadership. *International Affairs* 87: 765-779.
- NYE JS. (2004) *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, New York: Public Affairs.
- ÖZDEMİR H. (2011) 11 Eylül: Post Modern Savaşın Miladı Ya Da Dış Politika Mücadelelerinin Görünmeyen Boyutu. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi* 7/1, 153-173.
- ROTHSCHILD E. (2007) What Is Security? Hansen BBL (ed) *International Security*. London Sage Publications.
- POLAT N. (1999) *Ahlak, Siyaset , Şiddet: Bir Kuram Olarak Uluslararası Hukuk*, İstanbul: Kızılelma Yayıncılık.
- SKIDMORE D. (2012) The Obama Presidency and US Foreign Policy: Where's the Multilateralism? *International Studies Perspectives* 13: 43-64.
- SMITH H. (2004) *On Clausewitz a Study of Military and Political Ideas*, New York: Palgrave Macmillan.
- TANRISEVER OF. (2006) Güvenlik. Eralp A (ed) *Devlet Ve Ötesi Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- TELATAR G. (2012a) Barack Obama'nın Dış Politikasında Demokrasinin Yayılması Misyonu. *Alternatif Politika* 4: 54-83.
- TELATAR G. (2012b) Yeni muhafazakârlar, demokrasinin yayılması ve Amerikan dış politikası. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 67: 159-187.
- TESCHKE B. (2004) The origins and evolution of the European states-system. Simon BROMLEY, William Brown ve Suma Athreye (ed) *Ordering the International: History, Change and Transformation*. London: Pluto Press in Association with the Open University.

- TILLY C. (2001) *Zor, Sermaye Ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*, Ankara: İmge Kitabevi.
- TIMUR T. (2004) *Türkiye Nasıl Küreselleşti*, Ankara: İmge Kitabevi.
- WAEVER O. (2007) Securitization and Desecuritization. Hansen BBL (ed) *International Security*. London: Sage Publishing.
- WILKINSON, P. (2010) Terrorism. Mauer, V., & Cavelti, M. D. (ed) *The Routledge Handbook of Security Studies*. Taylor & Francis.
- WOLFERS, A. (1952). " National Security" as an Ambiguous Symbol. *Political Science Quarterly*, 67(4), 481-502.
- YALVAÇ F. (2014) Devlet. Şaban Kardaş AB (ed) *Uluslararası İlişkilere Giriş*. İstanbul: Küre Yayınları.

COĞRAFI BÖLGELERE VE DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERE GÖRE ÖĞRENCİLERİN TÜKETİCİ ÖZELLİKLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI: HİTİT ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİNE YÖNELİK AMPİRİK BİR ÇALIŞMA¹

Safa HOŞ²

Buğra BAĞCI³

Ömür DEMİRER⁴

Atf/©: Hoş, Safa, Bağcı, Buğra ve Demirer, Ömür (2017). Coğrafi Bölgelere ve Demografik Özelliklere Göre Öğrencilerin Tüketici Özelliklerinin Karşılaştırılması: Hitit Üniversitesi Öğrencilerine Yönelik Ampirik Bir Çalışma. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.1687-1704

Özet: Bu çalışmanın amacı, tüketici özelliklerini ölçmek için geliştirilmiş olan ölçeğin geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğunu sınamakla beraber, öğrencilerin tüketici özelliklerinin coğrafi bölgelere ve demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğini incelemektir. Çalışmada belirlenen amaca ulaşmak için, Steenkamp ve Olivares' in (2015) tüketici özelliklerindeki kararlılığı ölçmede kullandıkları ölçekten faydalanılmıştır. Tüketici özelliklerinden mağaza bağlılığı, marka bağlılığı, kalite bilinci, fiyat bilinci, pazar araştırması ve satın alma duygusu üzerinde durulmuştur. Çalışmada Hitit Üniversitesi'nde eğitimine devam eden 234 öğrenciden toplanan veriler analiz edilmiştir. Verilerin yapı geçerliliğini ölçmek için açıklayıcı faktör analizi (Exploratory Factor Analysis) kullanılmıştır. Ayrıca soruların birbirleri ile tutarlılığını ve ölçeğin güvenilirliğini test etmek için güvenilirlik analizi (Reliability Analysis) uygulamasına da yer verilmiştir. Tüketici özelliklerinin coğrafi bölgelere ve demografik özelliklere göre farklılık gösterip göstermediğine ise "Anova Testi ve İki Bağımsız Örneklem T Testi" sonucunda karar verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tüketici Özellikleri, Coğrafi Bölgeler, Güvenilirlik

Makale Geliş Tarihi: 12.04.2017/ Makale Kabul Tarihi: 30.10.2017

¹ 17. Uluslararası Ekonometri, Yöneylem ve İstatistik Sempozyumunda sunulan "Coğrafi Bölgelere Göre Tüketici Özelliklerinin Karşılaştırılması" isimli bildiri çalışmasından türetilmiştir.

² Arş. Gör., Hitit Üniversitesi, İİBF, e-posta: safahos@hitit.edu.tr

³ Arş. Gör., Hitit Üniversitesi, İİBF, e-posta: bugrabağcı@hitit.edu.tr

⁴ Yrd. Doç. Dr., Hitit Üniversitesi, İİBF, e-posta: omurdemirer@hitit.edu.tr

Comparison of Consumer Behaviours of Students According to Geographical Regions and Demographic Characteristics: Ampirical Study On The Students Of Hitit University

Citation/©: Hoş, Safa, Bağcı, Buğra ve Demirer, Ömür (2017). Comparison of Consumer Behaviours of Students According to Geographical Regions and Demographic Characteristics: Ampirical Study On The Students Of Hitit University, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp.1687-1704

Abstract: The purpose of this study, along with testing that the scale developed to measure consumer behaviours is a valid and reliable scale, is to examine whether students show the consumer behaviours vary depending on the geographic regions and demographics. In order to achieve the stated goal in this study, the scale used by Steenkamp and Olivares (2015) to evaluate the stability of consumer behaviours was utilized. Consumer behaviours dwelled on store loyalty, brand loyalty, quality consciousness, price consciousness, market research and impulse buying. In this study, the data collected from 234 students who were studying at Hitit University were analyzed. In order to measure construct validity of the data, exploratory factor analysis was used. In addition to this, Reliability Analysis was used to test the consistency of the questions and the reliability of the scale. Whether the consumer characteristics differed according to the geographical regions and demographic characteristics was decided as a result of "Anova Test and Two Independent Sample T Test".

Keywords: Consumer Behaviour, Geographical Regions, Reliability

I. GİRİŞ

Ekonomik gelişmelerin hızlı yaşandığı günümüzde, tüketici ihtiyaçları da çeşitlenip artış göstermektedir. Toplum refahının artmasıyla beraber, toplumdaki tüketim oranı da artmıştır. İhtiyaçların var olduğu günden beri tüketiciler, hem üreticiler için hem de bilim insanları için araştırmalara konu olmuştur. Tüketiciyi doğru anlamak, tüketici özelliklerini doğru belirlemek ve doğru yorumlamaktan geçer. Dolayısıyla tüketici özelliklerinin iyi anlaşılması, tüketim ihtiyaçlarının karşılanması ve müşteri memnuniyetinin sağlanması açısından önem kazanmıştır.

Tüketici özellikleri, pazarlama teorilerini denemek (Park vd., 2010: 4), pazarlama stratejileri geliştirmek (Fischer vd., 2010: 823), piyasayı bölümlere ayırmak (Ailawadi vd., 2001) ve birey davranış seviyesini tahmin etmek (Steenkamp ve Gielens, 2003: 6) amacıyla araştırmalarda kullanılır.

Tüketici özellikleri; tüketici olarak kişinin rollerinde, duygu, düşünce ve davranışlarındaki tutarlılığı gösteren eğilimlerdeki bireysel farklılık boyutlarıdır (Joachimsthaler ve Lastovicka 1984: 830).

Tüketici ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik üretilen ürünlerin sayılarının ve çeşitlerinin artması, alışveriş mağazalarının çoğalması, tüketicilerin seçimini ve dolayısıyla karar verme süreçlerini karmaşık hale getirmekte, tüketiciyi seçim yapmakta zorlamaktadır (Hafstrom vd., 1992: 146).

Bu çalışmanın amacı, tüketici özelliklerini ölçmek için geliştirilmiş olan ölçeği, geçerlilik ve güvenilirlik bakımından sınamakla beraber, Hitit Üniversitesi öğrencilerinin tüketici özelliklerinin coğrafi bölgelere göre ve bazı demografik özelliklere göre farklılık gösterip göstermediğini incelemektir. Çalışmada belirlenen amaca ulaşmak için, Steenkamp ve Olivares' in (2015) tüketici özelliklerindeki kararlılığı ölçmede kullandıkları ölçekten faydalanılmıştır. Tüketici özelliklerinden mağaza bağımlılığı, marka bağımlılığı, kalite bilinci, fiyat bilinci, pazar araştırması ve satın alma duygusu üzerinde durulmuştur.

II. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarının doğru tespit edilmesi, yoğun rekabet ortamında işletmelere avantaj sağlamaktadır. Fakat her geçen gün değişen ve gelişen ekonomik ve sosyal faktörlerle birlikte tüketici davranışlarını da anlamak zorlaşmaktadır. Yoğun rekabetin yaşandığı pazarlarda rakip işletmelerden farklılaşarak rekabet üstünlüğü kazanmayı düşünen işletmelerle birlikte, değişen sosyal ve ekonomik koşullar altında tüketici davranışlarının da bu durumdan nasıl etkilendiğini merak eden araştırmacılar için tüketici özellikleri önemli bir konu haline gelmiştir.

Tüketici özellikleri ile alakalı literatürde yapılmış çalışmalar incelendiğinde: Çınar ve Çubukcu, (2009) tüketici davranışlarına ve tüketim kültürüne etki eden faktörleri incelemiş, Aydın, (2010) bazı demografik özelliklere göre hedonik alışveriş alışkanlığının göstermiş olduğu farklılıklar üzerine çalışmış, Çubuk vd., (2008) ürün satın alma davranışları ile tüketici özellikleri, Özoğlu ve Bülbül, (2017) teknoloji ve giyim ürünleri sektöründe demografik özellikler ile içgüdüsel satın alma arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Akın vd., (2009) Niğde ilinde yapmış oldukları uygulamalı bir çalışmada tüketici algılarının ürünü tercih etme ve satın alma üzerindeki etkisini incelemiş, Dursun vd., (2013) İstanbul ve Kocaeli'nde 849 denekten toplamış oldukları veriler ile tüketicilerin karar verme tarzlarını anlamaya yönelik bir çalışma yapmış, Baumgartner ve Steenkamp, (1996) tüketici özelliklerinden satın alma davranışı üzerine bir araştırma yapmıştır. Lee vd., (2010) 285 denekten toplamış oldukları verilerle demografik özelliklerle (cinsiyet, yaş,

eğitim ve gelir) tüketici özellikleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Thompson ve Kidwell, (1998) tüketicilerin ekonomik ve demografik özelliklerine göre organik ürün ya da konvansiyonel ürün tercihlerini ortaya koymaya çalışmış, Chen, (2007) tüketicilerin organik gıda seçimi ve satın alma davranışlarını etkileyen faktörler üzerine bir çalışma yapmış, Steenkamp ve Olivares, (2015) ise 12 yıl içerisinde 1411 tüketiciden toplamış oldukları verilerle 11 farklı tüketici özelliği üzerinde incelemeler yapmışlardır.

III. YÖNTEM

Bu çalışmada tüketicilerin pazar araştırması, mağaza bağımlılığı, kalite bilinci, fiyat bilinci, satın alma duygusu ve marka bağımlılığı özellikleri üzerinde durulmuş, çalışmaya katılanların demografik özelliklerini ölçmek ve tüketici özelliklerini değerlendirmek için katılımcılara toplam 23 sorudan oluşan bir anket yapılarak görüşleri alınmıştır.

Çalışmanın ana materyalini Çorum Hitit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır. 3061 öğrencinin bulunduğu iktisadi ve idari bilimler fakültesinde tüketici özelliklerinin incelenmesi için, eğitimine devam eden öğrenciler arasından araştırmaya katılan 234 öğrenciden toplanan veriler analiz edilmiştir. Araştırma için gerekli olan veriler öğrencilerle yüz yüze olarak yapılan anket sonucu toplanmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik özelliklerine yönelik sorular anketin ilk bölümünü oluştururken, ikinci bölüm tüketici özellikleriyle alakalı olan toplam 20 sorudan oluşmaktadır. Sorularda 5'li Likert ölçek kullanılmış ve ölçek '1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Fikrim Yok, 4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum' şeklinde ifade edilmiştir.

Verilerin yapı geçerliliğini ölçmek için açıklayıcı faktör analizi (Exploratory Factor Analysis) kullanılmıştır. Faktör analizini yapabilmek için de öncelikle KMO ve Barlett testi değerlerine bakılacaktır (Büyükkeklik vd., 2014). Ayrıca soruların birbirleri ile tutarlılığını ve tüketici özelliklerini ölçmek için geliştirilmiş olan ölçeği, geçerlilik ve güvenilirlik bakımından sınamak amacıyla güvenilirlik analizi (Reliability Analysis) uygulamasına da yer verilmiştir. Tüketici özelliklerinin demografik özelliklere ve coğrafi bölgelere göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğine ise Anova Testi ve İki Bağımsız Örneklem T Testi sonuçlarına bakılarak karar verilmiştir. Anlamlı farklılık gösteren grupları tespit etmek için post-hoc testleri kullanılmıştır (Rescoe, 1975). Gruplar arası varyansların eşit olması ve olmaması durumlarına göre post-hoc testleri farklılık göstermektedir (Nelson, 1983). Gruplar arası

varyansların eşit olması durumunda anlamlı farklılık gösteren gruplar LSD, Bonferroni, Tukey ve Scheffe testleri (Kirk, 1968) ile, gruplar arası varyansların eşit olmaması durumunda anlamlı farklılık gösteren gruplar Games-Howell, Tamhane ve Dunnet testleri (Sparks, 1963) ile tespit edilebilmektedir.

Kullanılan ölçüğün boyutları ve bu boyutlar için kullanılan maddeler, kaynakları ile beraber aşağıdaki Tablo 1' de verilmiştir.

	Yargılar	Kaynak
Pazar Araştırması	M1 Önemsiz olan e-postalarımın bile içeriğini merak eder okurum.	(Steenkamp vd., 1999)
	M2 Genellikle merak ettiğimden reklamları okur/izlerim.	
Mağaza Bağımlılığı	S1 Genellikle alış-veriş yaptığım belirli mağazaları dikkate alırım.	(Ailawadi vd., 2008)
	S2 Her zaman aynı mağazadan alış veriş yapmayı tercih ederim.	
	S3 Sevdiğim(favori) mağazadan alış veriş yapmaya gayret ederim.	
Kalite Bilinci	Q1 Gıda ürünleri için kalite, fiyattan daha önemlidir.	(Ailawadi vd., 2008);
	Q2 Yüksek kalitede ki ürünler için daha fazla ödeme yaparım.	
	Q3 Genellikle en iyi(kaliteli) ürünü bulmaya çalışırım	
	Q4 Bir ürünü satın alırken belirleyici olan ürünün kalitesidir.	
Fiyat Bilinci	P1 Bir ürünü satın alırken belirleyici olan ürünün fiyatıdır.	(Ailawadi vd., 2008)
	P2 Bir ürünü seçeceğim zaman fiyatına bakarım.	
	P3 Genellikle en ucuz ürünü almak için çaba gösteririm.	

	P4 Gıda ürünleri satın alırken fiyata odaklanmam.	
	B1 Aynı marka ürünleri kullanırım/Marka değişikliğinden hoşlanmam.	
Marka Bağımlılığı	B2 Marka sadakati olan bir insanım.	(Ailawadi vd., 2008);
	B3 Satın aldığım markalar için kararlı bir yapıya sahibim.	(Baumgartner ve Steenkamp., 2006)
	B4 Farklı markalardan birçok benzer ürün olsa da, ben yine aynı markayı tercih ederim.	
	B5 Tercih ettiğim marka yerine yeni markaları denemekten kaçınırım/emin değilim.	
Satın Alma Duygusu	T1 Sıklıkla alışveriş yapma isteği duyarım.	(Ailawadi vd., 2001),
	T2 Genellikle almaya niyetlendiğimden (ihtiyacımdan) daha fazlasını alıyorum.	(Rook ve Fisher 1995)

Tablo 1: Araştırmada Kullanılan Ölçek

Öncelikle ölçek çalışma grubuna uygulanmıştır. Ardından güvenilirliği test edilmiştir. Ölçeğin güvenilirliğine de iç tutarlık katsayısı ile bakılmıştır. Çalışma grubundan toplanan veriler ile maddelerin bütünü temsil edecek şekilde boyutları oluşturması için yapı geçerliliği, yapı geçerliliği için ise faktör analizi uygulanmıştır. Yapı geçerliliği esnasında da 25 derecelik varimax eksen döndürmesi yapılmıştır.

IV. BULGULAR

Çalışmada öncelikle, anketin ilk bölümünde yer alan demografik özellikler ile ilgili soruların değerlendirilmesi yapılmıştır. Katılımcıların sorulara vermiş oldukları cevaplar, katılımcıların demografik özelliklerini tanımlamakla beraber tüketici özelliklerinin karşılaştırılmasında da kullanılacaktır. Katılımcıların demografik özellikleri aşağıdaki Tablo 2' de verilmiştir.

Demografik Özellikler		Frekans	Yüzde(%)
Cinsiyet	Erkek	114	48,7
	Kadın	120	51,3
Gelir Düzeyi	Düşük (0-1499TL)	73	31,2
	Orta (1500TL-3499TL)	134	57,3
	Yüksek (3500TL ve üzeri)	27	11,5
Coğrafi Bölgeler	Karadeniz Bölgesi	45	19,2
	Marmara Bölgesi	30	12,8
	Ege Bölgesi	25	10,7
	İç Anadolu Bölgesi	60	25,6
	Akdeniz Bölgesi	32	13,7
	Doğu Anadolu Bölgesi	18	7,7
	Güneydoğu A. Bölgesi	34	10,3

Tablo 2: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Araştırmaya katılan katılımcıların %48,7' si erkek, %51,3'ü kadındır. Katılımcıların aileleri ile birlikte sahip oldukları toplam gelir düzeyleri incelendiğinde ise %31,2'si düşük, %57,3'ü orta ve %11,5'i ise yüksek gelir düzeyine sahip oldukları görülmüştür. Öğrencilerden 10 yıldan fazla aynı bölgede ikamet edenler çalışmaya dâhil edilmiştir. İkamet ettikleri yerin hangi coğrafi bölgede yer aldığı sorusuna vermiş oldukları cevaplar incelendiğinde ise; %19,2'sinin Karadeniz Bölgesi, %12,8'inin Marmara Bölgesi, %10,7'sinin Ege Bölgesi, %25,6'sının İç Anadolu Bölgesi, %13,7'sinin Akdeniz Bölgesi, %7,7'sinin Doğu Anadolu Bölgesi ve %10,3'ünün ise Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ikamet ettikleri sonucuna varılmıştır.

Araştırmada 234 katılımcıdan toplanan verilerin analizinde açıklayıcı *faktör analizi (Exploratory Factor Analysis)* kullanılmıştır. Toplanan veriler için açıklayıcı faktör analizi (*Exploratory Factor Analysis*) uygulanmadan önce, ölçeğin güvenilir olduğunun kanıtlanması gerekmektedir ve bunun için *cronbach alfa testi* uygulanmıştır. Güvenilirlik analizi yapıldığında cronbach

alfa değeri 0,721 olarak bulunmuştur. Ölçeğin güvenilir olduğunu söyleyebilmek için alfa (α) değerinin 0.70'den büyük olması tercih edilir (Demirer ve Bülbül, 2014). Dolayısıyla ölçeğin güvenilir olduğu sonucuna varılmaktadır. Açıklayıcı faktör analizi yapabilmek için öncelikle *KMO* ve *Barlett* testi değerlerine bakılmıştır. *KMO* değeri 0,720 ve *Barlett Sphericity* testi ($\chi^2=1635,536$, $p=0,000$) olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara göre açıklayıcı faktör analizi için verilerimizin uygunluğu test edilmiş ve faktör analizi uygulanmıştır. Faktör analizi sonucunda elde edilen boyutlar, her bir boyutun içsel tutarlılığı (güvenilirlik katsayısı) ve her bir boyutta yer alan maddelerin faktör yükleri ise aşağıdaki Tablo 3' de verilmiştir.

Faktörler	Maddeler	Faktör Yükleri
Pazar Araştırması ($\alpha=0,752$)	M1	,908
	M2	,868
Mağaza Bağımlılığı ($\alpha=0,768$)	S1	,847
	S2	,735
	S3	,850
Kalite Bilinci ($\alpha=0,843$)	Q1	,829
	Q2	,790
	Q3	,808
	Q4	,850
Satın Alma Duygusu ($\alpha=0,772$)	T1	,890
	T2	,880
Fiyat Bilinci ($\alpha=0,766$)	P1	,766
	P2	,805
	P3	,820
	P4	,654
Marka Bağımlılığı ($\alpha=0,816$)	B1	,774
	B2	,714
	B3	,764
	B4	,806
	B5	,747

*N=234, Faktör Yükleri>0,50

Tablo 3: Faktör Analizi Sonuçları ve Boyutların İç Tutarlılık Katsayıları
Ölçekte ki boyutlarla ilgili alfa değerleri ise pazar araştırması algısı için 0,752, mağaza bağımlılığı algısı için 0,768, kalite bilinci algısı için 0,843, fiyat bilinci algısı için 0,766, marka bağımlılığı algısı için 0,816 ve satın alma

duygusu algısı için 0,772 olarak bulunmuştur. Bu değerler de bize, bulunan bütün faktörlerin güvenilir olduğunu göstermektedir ($\alpha > 0,70$).

Çalışmanın amacında yer alan tüketici özelliklerinin incelenmesi aşamasında bulunan faktörlerin demografik özelliklere ve coğrafi bölgelere göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği analiz edilmiştir. Bu analiz için SPSS 18 paket programı kullanılarak '*Anova Testi ve Independent Sample T Testi*' uygulanmıştır. Faktör analizi sonucuna göre 6 faktör veya boyut altında toplanan tüketici özellikleri, öncelikle çalışmada yer alan katılımcıların cinsiyetlerine göre incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda cinsiyetlere göre tüketici özelliklerinin karşılaştırılması sonuçları aşağıdaki Tablo 4'de verilmiştir.

Faktörler	Cinsiyet	N	Mean	Sig.(p)
Pazar Araştırması	Kadın	120	2,9315	0.247
	Erkek	114	3,1136	
Mağaza Bağımlılığı	Kadın	120	3,4989	0.579
	Erkek	114	3,5720	
Kalite Bilinci	Kadın	120	3,8630	0.044*
	Erkek	114	3,5966	
Fiyat Bilinci	Kadın	120	3,2449	0.628
	Erkek	114	3,1875	
Marka Bağımlılığı	Kadın	120	2,8329	0.241
	Erkek	114	2,9977	
Satın Alma Duygusu	Kadın	120	3,3322	0.000*
	Erkek	114	2,6080	

($p < 0,05$)*

Tablo 4: Tüketici Özelliklerinin Cinsiyetlere Göre Karşılaştırılması Independent Sample T Testi Sonuçları

Yapılan bağımsız örneklem testi sonuçlarına göre; kalite bilinci faktörü için kadın ve erkek katılımcıların ortalama puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p < 0,05$). Ortalamalara bakıldığında kadınların kalite bilincinin erkeklere göre daha yüksek olduğu sonucuna varılmaktadır. Cinsiyetlere göre satın alma duygusu karşılaştırıldığında p değeri 0.000 bulunmuş ve cinsiyetlere göre satın alma duygusu faktörünün ortalama puanları

arasındaki farkın anlamlı olduğu görülmüştür. Kadın katılımcıların satın alma duygusu faktörü ortalama puanının erkek katılımcıların ortalamasında daha yüksek olması, kadınların daha çok harcama veya alış-veriş yapma isteği duyduğunu göstermektedir. Tüketici özelliklerinin diğer faktörlerinde cinsiyetlere göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$). Katılımcıların pazar araştırması, mağaza bağımlılığı, fiyat bilinci ve marka bağımlılığı faktörleriyle alakalı sorulmuş olan sorulara yakın cevaplar vermesi benzer görüşlere sahip olduklarını göstermiştir. Dolayısıyla faktörler için cinsiyetlere göre almış oldukları ortalama skorlar istatistiksel olarak bir farklılık yaratmaz.

Yapılan çalışmada tüketici özelliklerinin gelir düzeyine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği de incelenmiş ve analiz sonuçları aşağıdaki Tablo 5' de verilmiştir.

Faktörler	Gelir Düzeyi	N	Mean	Sig.(p)
Pazar Araştırması	Düşük	73	3,2877	0.025*
	Orta	134	2,8321	
	Yüksek	27	3,0556	
Mağaza Bağımlılığı	Düşük	73	3,4749	0.685
	Orta	134	3,5261	
	Yüksek	27	3,6667	
Kalite Bilinci	Düşük	73	3,3938	0.000*
	Orta	134	3,8713	
	Yüksek	27	4,2222	
Fiyat Bilinci	Düşük	73	3,1952	0.443
	Orta	134	3,2743	
	Yüksek	27	3,0763	
Marka Bağımlılığı	Düşük	73	2,6877	0.001*
	Orta	134	2,8761	
	Yüksek	27	3,5481	

	Düşük	73	2,8425	
Satın Alma Duygusu	Orta	134	3,1679	0.165
	Yüksek	27	3,1111	

($p < 0,05$)*

Tablo 5: Tüketici Özelliklerinin Gelir Düzeyine Göre Karşılaştırılması Anova Testi Sonuçları

Katılımcıların vermiş oldukları cevaplara göre analiz sonuçları incelendiğinde gelir düzeyine göre anlamlı farklılık gösteren tüketici özellikleri; pazar araştırması, kalite bilinci ve marka bağımlılığı faktörleridir ($p < 0,05$). Diğer tüketici özellikleri incelendiğinde gelir düzeyine göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p > 0,05$). Gelir düzeyine göre anlamlı farklılık gösteren tüketici özelliklerinin hangi gelir düzeylerinde ortaya çıktığı ise aşağıdaki Tablo 6’ da gösterilmiştir.

Faktörler	Gelir Düzeyi	Mean Difference	Sig.(p)	
Pazar Araştırması	Düşük	Orta	0,4558	0,019*
Kalite Bilinci	Düşük	Orta	-0,47743	0,002**
		Yüksek	-0,82839	0,000**
Marka Bağımlılığı	Düşük	Orta	-0,18845	0,408
		Yüksek	-0,86048	0,001**
	Orta	Yüksek	-0,67203	0,005**
“Tamhane Testi” ($p < 0,05$)*		“Tukey Testi” ($p < 0,05$)**		

Tablo 6: Anlamlı Farklılık Gösteren Gelir Düzeyi Grupları

Yapılan analiz sonucunda çalışmaya katılan düşük gelir düzeyine sahip katılımcıların, orta gelir düzeyine sahip katılımcılara göre daha çok pazar araştırması yaptıkları ortaya çıkmıştır. Düşük gelir düzeyine sahip katılımcılarla orta gelir düzeyine sahip katılımcılar aralarındaki fark anlamlıdır ($p < 0,05$). Yine katılımcılardan yüksek ve orta gelir düzeyine sahip olanların düşük gelir düzeyine sahip olan katılımcılara göre kalite bilincinin daha yüksek olduğu görülmektedir ve katılımcılar arasındaki kalite bilinci ortalama puanları arasında anlamlı fark ortaya çıkmıştır ($p < 0,05$). Tüketici

özelliklerinden marka bağımlılığı boyutu incelendiğinde ise yüksek gelir düzeyine sahip katılımcılar en çok marka bağımlılığı gösteren katılımcı grubu olurken, düşük gelir düzeyine sahip katılımcılar ise en az marka bağımlılığı gösteren katılımcı grubu olduğu görülmüştür. Düşük gelir düzeyine sahip katılımcılarla yüksek gelir düzeyine sahip katılımcılar arasındaki fark anlamlı çıkmıştır ($p<0,05$). Aynı şekilde orta gelir düzeyine sahip katılımcılarla yüksek gelir düzeyine sahip katılımcılar arasındaki farkın da anlamlı olduğu görülmektedir ($p<0,05$).

Araştırmada amaçlanan bir diğer önemli nokta ise katılımcıların yaşamış oldukları coğrafi bölgelere göre tüketici özelliklerini karşılaştırmaktır. Çalışmada yer alan katılımcıların ikamet etmekte oldukları yerin bulunduğu coğrafi bölgelere göre, tüketici özelliklerinin anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymak amaçlanmıştır. Katılımcılardan toplanan veriler incelenmiş ve Anova testi uygulanmış ve sonuçları aşağıdaki Tablo 7’de gösterilmiştir.

Faktörler	Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	d.f	F Değeri	Sig. (p)
Pazar Araştırması	Gruplar Arası	8,329	6		
	Grup İçi	209,472	227	1,504	0,178
	Toplam	217,801	233		
Mağaza Bağımlılığı	Gruplar Arası	3,891	6		
	Grup İçi	214,327	227	0,687	0,660
	Toplam	218,218	233		
Kalite Bilinci	Gruplar Arası	26,005	6		
	Grup İçi	196,206	227	5,014	0,000*
	Toplam	222,212	233		
Fiyat Bilinci	Gruplar Arası	32,098	6		
	Grup İçi	239,091	227	5,079	0,000*
	Toplam	271,189	233		

Marka Bağımlılığı	Gruplar Arası	18,011	6		
	Grup İçi	204,417	227	3,333	0,004*
	Toplam	222,418	233		
Satın Alma Duygusu	Gruplar Arası	9,213	6		
	Grup İçi	169,057	227	2,062	0,059
	Toplam	178,271	233		

*($p < 0,05$)

Tablo 7: Coğrafi Bölgelere Göre Tüketici Özelliklerinin Karşılaştırılması Anova Testi Sonuçları

Anova testi sonuçları incelendiğinde coğrafi bölgelere anlamlı farklılık gösteren tüketici özellikleri kalite bilinci, fiyat bilinci ve marka bağımlılığı olduğu görülmektedir ($p < 0,05$). Diğer tüketici özellikleri ise coğrafi bölgelere göre anlamlı bir farklılık göstermemiştir ($p > 0,05$). Anlamlı farklılıkların ortaya çıktığı tüketici özelliklerinin hangi bölgeler arasında meydana geldiğini bulmak ve karşılaştırma yapmak için analizleri yapılmış ve sonuçlar aşağıdaki Tablo 8'deki gibi bulunmuştur.

Faktörler	Coğrafi Bölgeler	Mean Difference	Sig.(p)	
Fiyat Bilinci	Karadeniz Bölgesi	Marmara Bölgesi	-1,25444	0,000*
	Ege Bölgesi	Ege Bölgesi	-0,77778	0,027*
		İç Anadolu Bölgesi	-0,77111	0,007*
Kalite Bilinci	Karadeniz Bölgesi	Ege Bölgesi	-0,79778	0,012*
		Akdeniz Bölgesi	-0,93747	0,000*
	Marmara Bölgesi	Ege Bölgesi	-0,82333	0,032*
		Akdeniz Bölgesi	-0,96302	0,000*
Marka Bağımlılığı	Akdeniz Bölgesi	Marmara Bölgesi	-1,04642	0,000*

“Tamhane Testi” ($p < 0,05$)*

Tablo 8: Anlamlı Farklılık Gösteren Coğrafi Bölgeler

Anlamli farklılık gösteren tüketici özellikleri kalite bilinci, fiyat bilinci ve marka bağımlılığı tek tek incelendiğinde; kalite bilincinin anlamli farklılık göstermiş olduğu coğrafi bölgeler ikili karşılaştırmalı olarak *Karadeniz Bölgesi ve Ege Bölgesi*, *Karadeniz Bölgesi ve Akdeniz Bölgesi*, *Marmara Bölgesi ve Ege Bölgesi* ile *Marmara Bölgesi ve Akdeniz Bölgesi* şeklinde bulunmuştur. Anlamli farklılık gösteren tüketici özelliklerinden fiyat bilinci için yapılan analizler sonucunda ise *Karadeniz Bölgesi ve Marmara Bölgesi*, *Karadeniz Bölgesi ve Ege Bölgesi* ile *Karadeniz Bölgesi ve İç Anadolu Bölgesi* için anlamli farklılıklar ortaya çıkmıştır. Son olarak marka bağımlılığı için ise *Akdeniz Bölgesi ve Marmara Bölgesi* arasında anlamli farklılık olduğu gözlemlenmiştir.

Coğrafi bölgelere göre anlamli farklılık gösteren tüketici özellikleri kalite bilinci, fiyat bilinci ve marka bağımlılığı olarak bulunmuştur. Kalite bilinci ve marka bağımlılığı faktörleri gelir düzeyine göre de anlamli farklılık gösterdiği daha önce yapılan analizler sonucunda ortaya çıkmıştır. Tüketici özelliklerinde meydana gelen bu anlamli farklılıklar, sadece coğrafi bölgelere göre ya da sadece gelir düzeyine göre bir farklılık mı yoksa coğrafi bölge ve gelir düzeyi etkileşiminin anlamli bir etkisi var mı sorularına cevap verebilmek için verilere *Kovaryans Analizi (Ancova Testi)* uygulanmış ve sonuçlar aşağıdaki Tablo 9' deki gibi bulunmuştur.

Faktörler	Kareler Toplamı	d.f	F Değeri	Sig. (p)
Kalite Bilinci				
Coğrafi Bölge	16,402	6	3,238	0,005*
Gelir Düzeyi	8,071	1	9,561	0,002*
Coğrafi Bölge*Gelir Düzeyi	9,920	6	1,959	0,073
Marka Bağımlılığı				
Coğrafi Bölge	11,646	6	1,887	0,033*
Gelir Düzeyi	9,864	1	9,586	0,002*
Coğrafi Bölge*Gelir Düzeyi	3,006	6	0,487	0,818
*(p<0,05)				

Tablo 9: Kovaryans Analizi Sonuçları

Kovaryans analizi sonuçları incelendiğinde tüketici özelliklerinden kalite bilinci ve marka bağımlılığı boyutları için coğrafi bölge ve gelir düzeyi etkileşiminin anlamlı olmadığı görülmektedir ($p>0,05$). Fakat coğrafi bölge ve gelir düzeyi ayrı ayrı incelendiğinde tüketici özellikleri üzerinde önemli bir etkiye sahip oldukları anlaşılmaktadır ($p<0,05$).

V. SONUÇ

Bu çalışmada tüketici özelliklerinin demografik özelliklere ve coğrafi bölgelere göre göstermiş olduğu farklılıkları ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışmamızda öncelikle çalışmaya katılan katılımcılara genel tüketici özellikleri ile alakalı sorular sorulmuş ve daha sonra toplanan veriler istatistiksel yöntemlerle analiz edilmiştir. Analiz sonuçları bize tüketici özelliklerini altı boyut altında toplayabileceğimizi göstermiştir. Bulunan altı faktörün de güvenilirlikleri, cronbach alfa metodu yardımıyla ölçülmüş ve hesaplanmış olduğumuz 6 faktörün güvenilir olduğu ispatlanmıştır.

Çalışmada yer alan kadın katılımcıların erkek katılımcılara oranla kalite bilincinin daha yüksek olduğu aynı zamanda satın alma duygularının da erkeklere oranla daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Kadınlar erkeklere oranla ürünün kalitesine daha fazla önem vermekte ve yüksek kalitede ürün tercih etmektedir. Ayrıca sıklıkla alış-veriş yapma isteği ve ihtiyacından daha fazla ürün alma arzularının yine erkeklerden daha yüksek olduğu söylenebilir. Bir diğer önemli nokta ise gelir düzeylerinin tüketici özellikleri üzerindeki etkisidir. Düşük gelir düzeyine sahip katılımcıların diğer katılımcılara göre daha çok pazar araştırması yaptığı anlaşılmaktadır. Kalite bilincinin ise gelir düzeyine bağlı olarak değiştiği, en yüksek gelir düzeyine sahip katılımcıların kalite bilincinin, diğer gelir düzeyine sahip katılımcılardan daha yüksek olduğu görülmektedir. Kalitenin fiyattan daha önemli olduğu ve kalite için daha fazla ödeme yapabilecek oldukları sonucu yüksek gelir düzeyine sahip katılımcılar için söylenebilir. En düşük kalite bilinci ise düşük gelir düzeyine sahip katılımcılarda olduğu ortaya çıkmıştır. Yine en yüksek marka bağımlılığı gösteren grup ise yüksek gelir düzeyine sahip katılımcılar olarak bulunmuş ve marka sadakati yüksek gelir düzeyine sahip katılımcılarda en fazla çıkmıştır.

Tüketici özellikleri, anlamlı farklılıkların olduğu coğrafi bölgeler açısından incelendiğinde ise kalite bilincinin en yüksek olduğu bölgeler sırasıyla *Akdeniz Bölgesi*, *Ege Bölgesi* ve *Marmara Bölgesi* olarak bulunmuştur. Fiyat bilinci ve marka bağımlılığı faktörleri içinde anlamlı farklılık gösteren bölgelere bakıldığında en yüksek ortalama *Marmara Bölgesine* aittir. Bu

bölgeler sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi bakımından da ilk sıralarda yer alan bölgelerdir. Kalite bilinci faktörü için en yüksek ortalama puanın yüksek gelir seviyesine sahip katılımcılar olması gibi çalışma sonucunda anlamlı farklılıkların ortaya çıktığı coğrafi bölgelerin de, yüksek sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyine sahip olması dikkat çekmektedir.

KAYNAKÇA

- AİLAWADİ, K. L., Neslin, S. A., & Gedenk, K. (2001), "Pursuing the value-conscious consumer: store brands versus national brand promotions", *Journal of marketing*, cilt.65, S.1, ss.71-89.
- AİLAWADİ, K. L., Pauwels, K., Steenkamp, J. B. E. (2008), "Private-label use and store loyalty", *Journal of Marketing*, cilt.72, S.6, ss.19-30.
- AYDIN, A. G. D. S. (2010), "Hedonik Alışverişin Cinsiyet, Gelir ve Yerleşim Büyüklüğüne Göre Farklılaşması Üzerine Bir Araştırma", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt.15 S.3 ss.435-452.
- BAUMGARTNER, H., Steenkamp, J. B. E. (1996), "Exploratory consumer buying behavior: Conceptualization and measurement", *International Journal of Research in Marketing*, cilt.13, S.2, ss.121-137.
- BAUMGARTNER, H., Steenkamp, J. B. E. (2006), "An extended paradigm for measurement analysis of marketing constructs applicable to panel data", *Journal of Marketing Research*, cilt.43, S.3, ss.431-442.
- BÜYÜKKEKLİK Arzum, Özoglu Buket ve Bülbül Hasan (2014), "Kargo Hizmet Sağlayıcılarında Kalitenin Tüketici Davranışına Etkisi: Bireysel Tüketici Araştırması", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Dr. Mehmet Yıldız Özel Sayısı, 33-43.
- Özoglu Buket ve Bülbül Hasan (2017), "İçgüdüsel Satın Alma Ve Demografik Özellikler İle İlişkisi: Teknoloji Ve Giyim Ürünlerinde Karşılaştırmalı Bir Analiz", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Y.2017, C.22, S.3, s.769-783.
- CHEN, M. F. (2007), "Consumer attitudes and purchase intentions in relation to organic foods in Taiwan: Moderating effects of food-related personality traits", *Food Quality and preference*, cilt.18 S.7, ss.1008-1021.
- ÇABUK, S., NAKİBOĞLU, A. G. B., Keleş, C. (2008), "Tüketicilerin Yeşil ürün Satın Alma Davranışlarının Sosyo demografik Değişkenler Açısından incelenmesi", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt.17, S.1, ss.85-102.
- ÇINAR, R., Çubukçu, İ. (2009), "Tüketim Toplumunun Şekillenmesi ve Tüketici Davranışları-Karşılaştırmalı Bir Uygulama-/Formation of Consumption Society and Consumer Behavior-A Comparative Application", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt.13, S.1, ss.277-300.
- DEMİRER Ömür ve Bülbül Hasan (2014), "Kamu ve Özel Hastanelerde Hizmet Kalitesi, Hasta Tatmini ve Tercihi Arasındaki İlişki: Karşılaştırmalı Bir Analiz", *Amme İdaresi Dergisi*, 47(2), 95-119.
- DURSUN, İ., Almaçık, Ü., Tümer Kabadayı, E. (2013), "Tüketici Karar Verme Tarzları Ölçeği: Yapısı ve Boyutları", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, cilt.9, S.19, ss.293-304
- FİSCHER, M., Völkner, F., Sattler, H. (2010), "How important are brands? A cross-category, cross-country study", *Journal of Marketing Research*, cilt.47, S.5, ss.823-839.
- HAFSTROM, J. L., Chae, J. S., Chung, Y. S. (1992), "Consumer Decision-Making Styles: Comparison United States and Korean Young Consumers", *The Journal of Consumer Affairs*, cilt.26, S. 1, ss.146-158.

- JOACHİMSTHALER, E. A., Lastovicka, J. L. (1984), "Optimal stimulation level—Exploratory behavior models", *Journal of Consumer Research*, cilt.11, S.3, ss.830-835.
- KIRK, R., E. (1968), "Experimental design procedures for the behavioral sciences", Belmont: Brooks/Cole.
- LEE, H. J., Jeong Cho, H., Xu, W., Fairhurst, A. (2010), "The influence of consumer traits and demographics on intention to use retail self-service checkouts", *Marketing Intelligence & Planning*, cilt.28, S.1, ss.46-58.
- MURAT, A., Çiçek, R., & Demirel, Ö. (2009), "Tüketici Algılamalarının Market Markalı Ürün Tercihlerindeki Etkisinin Belirlenmesi: Niğde ilinde Bir Uygulama", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt.18, S.2, ss.129-144
- NELSON, P. R. (1983), "A comparison of sample sizes for the analysis of means and the analysis of variance", *Journal of Quality Technology*, 15(1), 33-39.
- ROOK, D. W., Fisher, R. J. (1995), "Normative influences on impulsive buying behavior", *Journal of consumer research*, cilt.22 S.3, ss.305-313.
- ROSCOE, J. T. (1975). *Fundamental research statistics for the behavioral sciences [by] John T. Roscoe.*
- SPARKS, J. N. (1963), "Expository notes on the problem of making multiple comparisons in a completely randomized design", *The Journal of Experimental Education*, 31(4), 343-349.
- STEENKAMP, J. B. E., Hofstede, F. T., Wedel, M. (1999), "A cross-national investigation into the individual and national cultural antecedents of consumer innovativeness", *The Journal of Marketing*, cilt.63, S.2, ss.55-69.
- STEENKAMP, J. B. E., Gielens, K. (2003), "Consumer and market drivers of the trial probability of new consumer packaged goods", *Journal of Consumer Research*, cilt.30, S.3, ss.368-384.
- STEENKAMP, J. B. E., Maydeu-Olivares, A. (2015), "Stability and change in consumer traits: evidence from a 12-year longitudinal study, 2002-2013", *Journal of Marketing Research*, cilt.52, S.3, ss.287-308.
- THOMPSON, G. D., Kidwell, J. (1998), "Explaining the choice of organic produce: cosmetic defects, prices, and consumer preferences", *American Journal of Agricultural Economics*, cilt.80 S.2, ss.277-287
- WHAN Park, C., MacInnis, D. J., Priester, J., Eisingerich, A. B., Iacobucci, D. (2010), "Brand attachment and brand attitude strength: Conceptual and empirical differentiation of two critical brand equity drivers", *Journal of marketing*, cilt.74, S.6, ss.1-17.

OKUL ÖNCESİ EĞİTİM'DE DİJİTAL TEKNOLOJİNİN KULLANIMIYLA İLGİLİ BİLİMSEL ÇALIŞMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ¹

Mehmet Akif İNCİ²,
Adalet KANDIR³

Atıf/©: İnci, Mehmet Akif ve Kandır, Adalet (2017). Okul Öncesi Eğitim'de Dijital Teknolojinin Kullanımıyla İlgili Bilimsel Çalışmaların Değerlendirilmesi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.1705-1724

Özet: Bu araştırma, okul öncesi eğitimde dijital teknolojinin kullanımıyla ilgili bilimsel çalışmaların değerlendirilmesi amacıyla yapılmıştır. Doküman analizi yönteminin kullanıldığı araştırmada verilerin toplanması ve yorumlanması iki aşamada yapılmıştır. Birinci aşamada, Google Akademik ve Ulusal Tez Merkezi veri tabanlarında konu başlığı ve çalışmanın amacıyla doğrudan ilişkisi düşünülerek belirlenen ilgili anahtar kelimelerle arama yapılarak okul öncesi eğitimde dijital teknolojinin kullanımıyla ilgili çalışmalar tespit edilmiştir. İkinci aşamada ise, tespit edilen çalışmalar türü, yayınlanma yılı, dili, üniversitesi, kime yönelik olduğu, konusu, konu edinilen teknoloji, araştırma deseni, araştırma yöntemi, örneklem türü, veri toplama araçları gibi kriterler yönünden incelenmiştir. Araştırma kapsamına alınan çalışmalar yurt içinde yapılan 2010 yılı ve sonrası çalışmalar ile sınırlandırılmıştır. Bilimsel çalışmalar yüksek lisans ve doktora tez çalışmaları ile makalelerden oluşmaktadır. Bu doğrultuda, 2010-2016 yılları arasında yurt içinde yapılmış 49 bilimsel çalışma, araştırma kapsamına alınmıştır. Araştırma kapsamındaki bilimsel çalışmalar belirlenen kriterlere göre analiz edilerek tartışılmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlara ilişkin alan uzmanlarına ve eğitimcilere önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dijital Teknoloji ve Okul Öncesi Eğitim, Bilgisayar Destekli Eğitim, Okul Öncesi Eğitim, Eğitim Teknolojileri.

Makale Geliş Tarihi: 19.08.2017/ Makale Kabul Tarihi: 16.11.2017

¹ Bu araştırma II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı, e-posta: mehmetakifinci@gmail.com

³ Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı, e-posta: akandır@gmail.com

Evaluation of Scientific Studies Related to the Use of Digital Technology in Preschool Education

Citation/©: İnci, Mehmet Akif ve Kandır, Adalet (2017). *Evaluation of Scientific Studies Related to the Use of Digital Technology in Preschool Education*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp.1705-1724

Abstract: *This research was conducted to evaluate the scientific studies related to the use of digital technology in preschool education. The document analysis method was applied in the current study and the collection and interpretation of the data was done in two stages. In the first phase, the key words assumed to be directly related to the topic title and the study was searched to determine the studies on the use of digital technology in preschool education by applying the databases of the Google Scholar and National Thesis Center. In the second phase, these studies were examined in terms of some criteria such as the type of the study, year of publication, language, university, subject, technology, research design, research method, sample, and data collection tools. The study was limited to the studies carried out in 2010 and after. Scientific studies consisted of MA, PhD, and articles. In this respect, 49 scientific studies carried out in 2010-2016 were included in the scope of the study. Scientific studies were discussed and analyzed according to the determined criteria. Concerning the results obtained from the research, suggestions were addressed to field specialists and trainers.*

Keywords: *Digital Technology and Preschool Education, Computer Aided Education, Preschool Education, Educational Technology.*

I. GİRİŞ

21. yüzyılda meydana gelen teknolojik gelişmeler insan yaşamında önemli bir yere sahiptir. Teknolojideki gelişmeler insanların daha konforlu ve hızlı yaşam sürmelerini sağlamanın yanında bilgiye erişiminde yeni kanalların açılmasını ve bilgiye erişimin hızlanmasını da sağlamıştır. Teknolojideki bu gelişmeler yüzyılımızın bilgi çağı olarak adlandırılmasına neden olmuştur.

Günümüz çocukları teknolojinin yaşamın her alanına hâkimiyetinin gittikçe arttığı bir dünyada doğup ve büyümektedirler. Teknoloji, çok küçük yaşlardan itibaren akıllı telefon, tablet gibi dijital aletlerle tanışan çocukların oyunlarının, sosyal yaşamlarının, iletişimlerinin ve öğrenmelerinin ayrılmaz bir parçası olabilmektedir. Teknolojinin çocuklar üzerindeki etkilerine bakıldığında olumlu ve olumsuz sonuçlara ulaşılabilir. Ancak günlük yaşamın vazgeçilmez bir ögesi haline gelen teknolojiyi bilinçli bir şekilde kullanmanın ve fırsatlarından gereği gibi yararlanmanın teknolojinin zararlarını en aza indirgenmesine ve yararının artırılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Teknolojinin, hayatın her alanını olduğu gibi öğrenme ve öğretim süreçlerini de etkilemesi kaçınılmazdır. Üzerinde önemle durulması gereken konulardan biri de teknolojinin eğitimde kullanılmasıdır (Seferoğlu, 2009). Eğitim kurumlarının

bireylere kazandırmak istediği bilgi ve becerilerin edinilmesinde teknoloji destekli eğitimin olumlu katkısı olduğunu yapılan çalışmalar ortaya koymaktadır (Arencibia, 2013; Aslan Akın & Atıcı, 2015; Choi, 2010; Gündoğan, 2014; Karataş, Bozkurt & Hava, 2016; Öztürk & Can, 2013; Topal & Akgün, 2015).

Eğitim yaşamının başlangıç adımı olarak kabul edilebilecek olan okul öncesi eğitim dönemindeki çocukların sahip oldukları özellikler bakımından teknolojik ürünlere meraklı ve ilgili olmaları kaçınılmazdır. Bilgisayar ve tablet gibi teknolojik ürünlerin renkli grafikler, hareketli resimler, canlandırmalar, videolar gibi fonksiyonları okul öncesi dönem çocukların merak, yaratıcılık, bağımsızlık ve keşfetme gibi özelliklerini kullanarak daha eğlenceli ve kalıcı öğrenmeler elde etmelerine katkı sağlar. Aynı zamanda bu teknolojik ürünler yanlış yapıldığında geri bildirim vererek çocukların daha kısa zamanda ve doğru öğrenmelerini sağlar (Demirel, Seferoğlu & Yağcı, 2004; Uluser-İnan, 2003). Yapılan birçok çalışma okul öncesi eğitimde teknolojinin kullanılmasının çocukların öğrenmesini olumlu yönde etkilediğini ve motivasyonlarını arttırdığını göstermektedir (Çakıroğlu & Taşkın, 2016; Huffstetter, King, Onwuegbuzie, Schneider & Powell-Smith, 2010; Kocaman-Karoğlu, 2016; Şahin, 2006; Wolgemuth, et al., 2011).

Tüm bu hususlar göz önüne alındığında okul öncesi eğitimde teknolojinin eğitimi destekleyici bir unsur olarak kullanımı önemlidir. Bu nedenle okul öncesi eğitimde teknolojinin kullanımıyla ilgili bilimsel araştırmaların yapılması önem kazanmaktadır. Bu noktadan hareketle araştırmada, okul öncesi eğitimde dijital teknolojinin kullanımıyla ilgili bilimsel çalışmaların değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

II. YÖNTEM

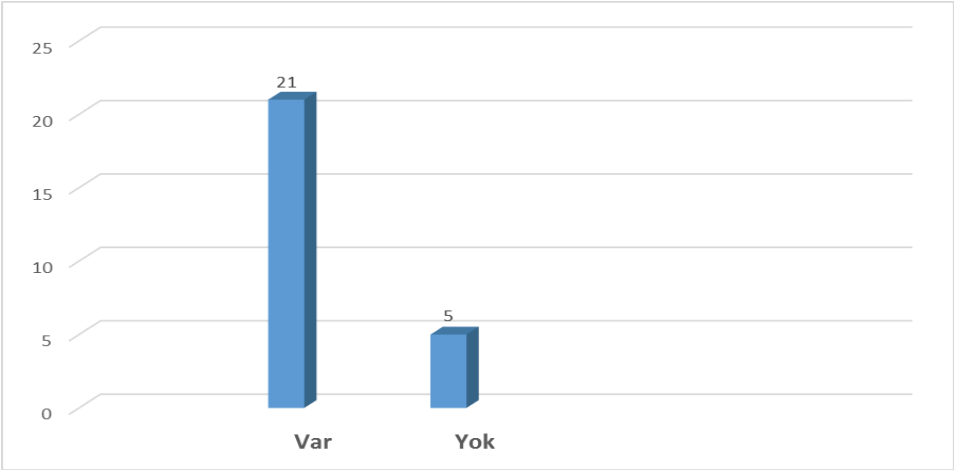
Okul öncesi eğitimde dijital teknolojinin kullanımıyla ilgili Türkiye’de yapılan bilimsel çalışmaların değerlendirilmesini amaçlayan bu araştırma betimsel tarama modelinde bir araştırmadır. Bu araştırmada, doküman analizi yöntemi kullanılmıştır.

Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2016).

Araştırmada, verilerin toplanması ve yorumlanması iki aşamada yapılmıştır. Birinci aşamada, Google Akademik ve Ulusal Tez Merkezi veri tabanlarında konu başlığı ve çalışmanın amacıyla doğrudan ilişkisi düşünülerek belirlenen ilgili anahtar kelimelerle arama yapılarak okul öncesi eğitimde dijital teknolojinin kullanımıyla ilgili çalışmalar tespit edilmiştir. İkinci aşamada ise, tespit edilen

çalışmalar türü, yayınlanma yılı, dili, üniversitesi, kime yönelik olduğu, konusu, konu edinilen teknoloji, araştırma deseni, araştırma yöntemi, örneklem türü ve veri toplama araçlarının türü kriterleri yönünden incelenmiştir. Tez çalışmaları ayrıca tez alanı ve erişim izni olup olmamasına göre de incelenmiştir. Araştırmaya sınırlılıklar getirilmiştir. Araştırma kapsamına alınan çalışmalar yurt içinde yapılan 2010-2016 yılları arasında yapılmış çalışmalar ile sınırlandırılmıştır. Bilimsel çalışmalar yüksek lisans ve doktora tez çalışmaları ile makalelerden oluşmaktadır. Bu doğrultuda, 2010-2016 yılları arasında yurt içinde yapılmış 49 bilimsel çalışma, araştırma kapsamına alınmıştır. Araştırma kapsamında incelenen tez çalışmalarının erişim iznine ilişkin bilgilere aşağıda yer verilmiştir.

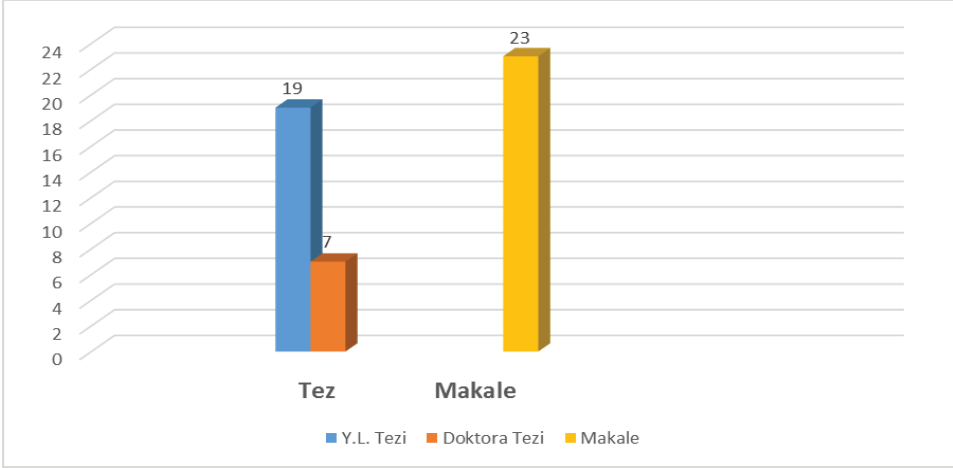
Şekil 1. Tezlerin Erişim İzni Olup Olmamasına Göre Dağılımı



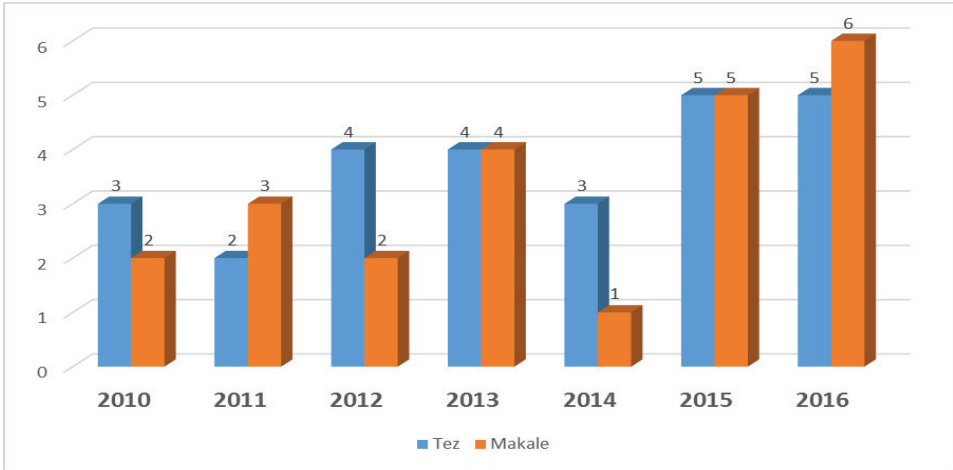
Şekil 1 incelendiğinde, araştırma kapsamına alınan tezlerin %80,8'inin erişim izni olduğu ve %19,2'sinin erişim izni olmadığı görülmektedir. Erişim izni olmayan tezlerin sadece özetleri incelenmiştir.

III. BULGULAR

Araştırma kapsamına alınan tez çalışmaları ve makalelerin türü, yayınlanma yılı, dili, üniversitesi, kime yönelik olduğu, konusu, konu edinilen teknoloji, araştırma deseni, araştırma yöntemi, örneklem türü ve veri toplama araçlarının türlerine ilişkin bulgulara bu bölümde yer verilmiştir. Ayrıca tez çalışmalarının yürütüldüğü alanlara ilişkin bulgulara da yer verilmiştir.

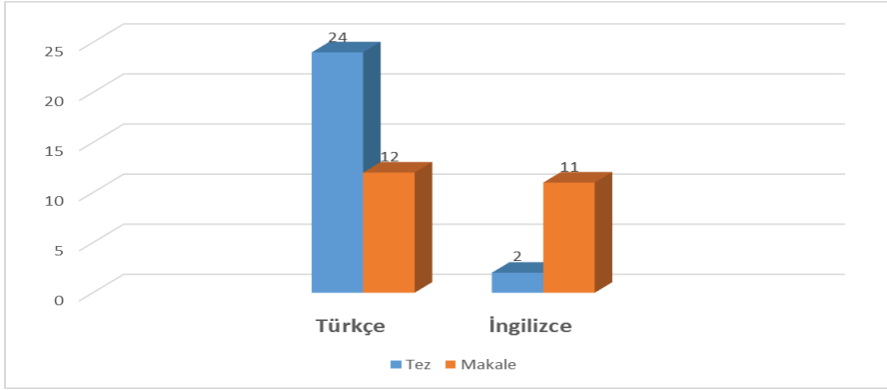
Şekil 2. Çalışmaların Türlerine Göre Dağılımı

Şekil 2 incelendiğinde, araştırma kapsamına alınan bilimsel çalışmalardan %53,1'nin (26) tez çalışması ve %46,9'unun (23) bilimsel makale olduğu görülmektedir. Araştırma kapsamına alınan tezlerden %73,1'inin yüksek lisans tezi ve %26,9'unun doktora tezi olduğu görülmektedir. Okul öncesinde dijital teknolojinin kullanımıyla ilgili tez çalışmalarının daha çok yüksek lisans seviyesinde kaldığını, daha kapsamlı çalışmalar olduğu düşünülen doktora tez çalışmalarının daha az olduğunu söyleyebiliriz.

Şekil 3. Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı

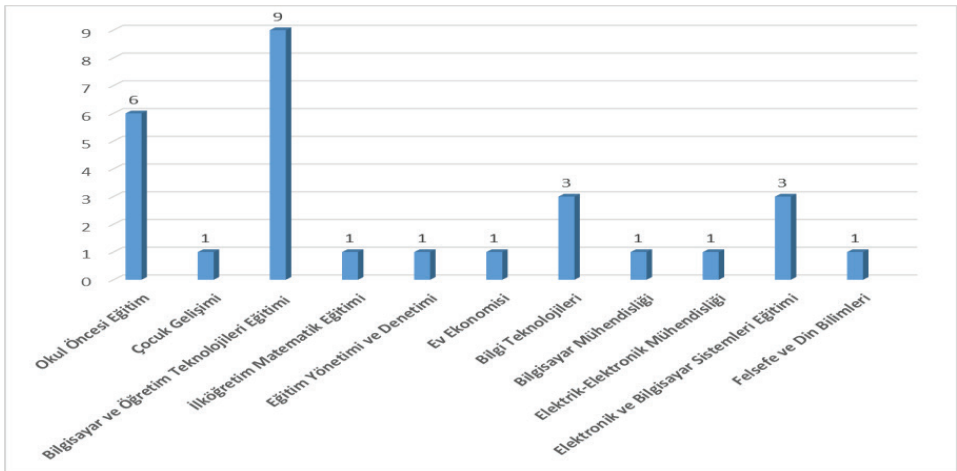
Şekil 3 incelendiğinde, araştırma kapsamına alınan tez çalışmalarının %38,4'ünün ve makalelerin %47,8'inin 2015 ve 2016 yıllarında yapıldığı görülmektedir. Şekil 3 göz önüne alındığında, bir dalgalanma olmakla birlikte son yıllarda okul öncesinde dijital teknolojinin kullanımıyla ilgili tez ve makale çalışmalarının artışı söylenebilir. Bu durumda, okul öncesi eğitimde dijital teknolojinin kullanımıyla ilişkili konulara araştırmacıların ilgisinin arttığı düşünülebilir.

Şekil 4. Çalışmaların Yayınlandıkları Dile Göre Dağılımı



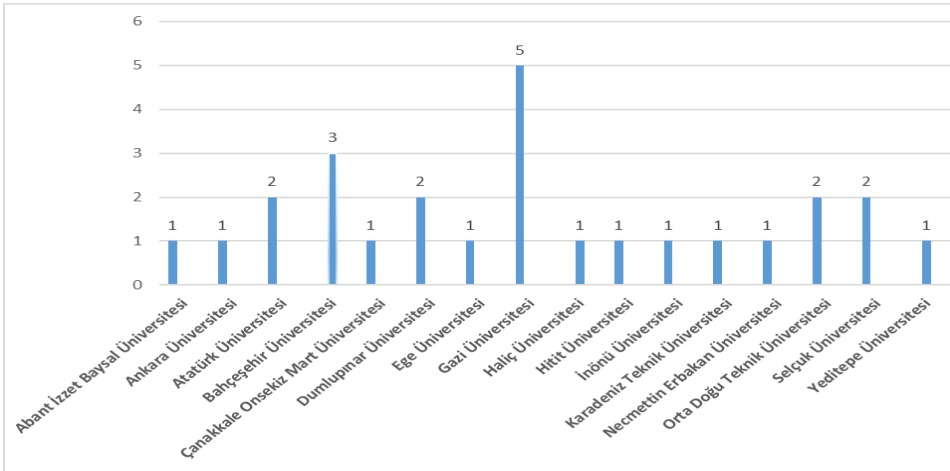
Şekil 4 incelendiğinde, araştırma kapsamına alınan çalışmaların çoğunluğunun Türkçe olduğu görülmektedir. Ancak, tezlerin %92,3'ünün dilinin Türkçe ve %7,7'sinin İngilizce iken makalelerin ise %52,2'sinin dilinin Türkçe ve %47,8'inin İngilizce olduğu dikkat çekmektedir.

Şekil 5. Tezlerin Yürütüldüğü Alanlara Göre Dağılımı

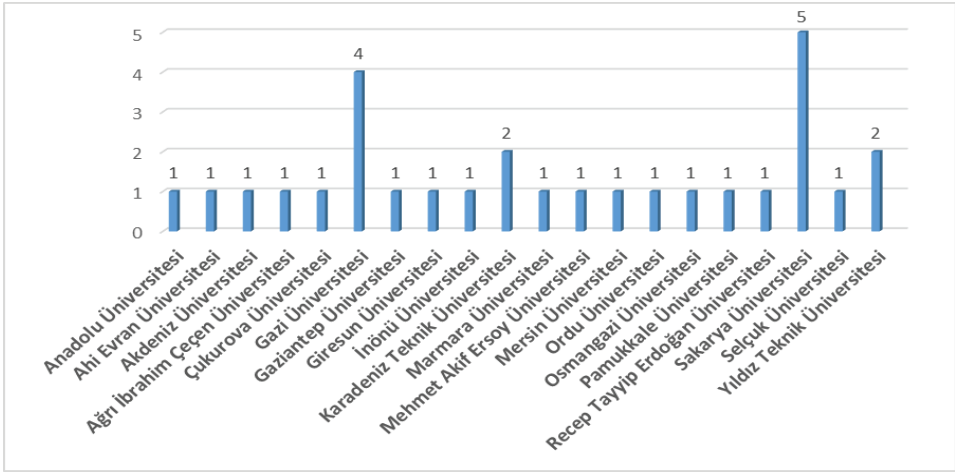


Şekil 5 incelendiğinde, araştırma kapsamına alınan tezlerin %34,6'sının Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi (BÖTE) ve %23'ünün Okul Öncesi Eğitimi alanında yürütülmüş olduğu görülmektedir. Şekil 5'te, okul öncesi eğitimde dijital teknolojinin kullanımıyla ilgili 11 farklı alanda tez çalışması yapıldığı görülmektedir. Böylece, okul öncesinde dijital teknolojinin kullanımıyla ilgili tez çalışmalarının sadece BÖTE ve Okul Öncesi Eğitimi alanıyla sınırlı kalmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, 2010-2016 yılları arasında okul öncesinde dijital teknolojinin kullanımıyla ilgili okul öncesi eğitimi alanında yürütülmüş sadece 6 tez çalışmasına rastlanmıştır. Bu durumda, alan araştırmacılarının bu konuya olan ilgilerinin sınırlı olduğu düşünülebilir.

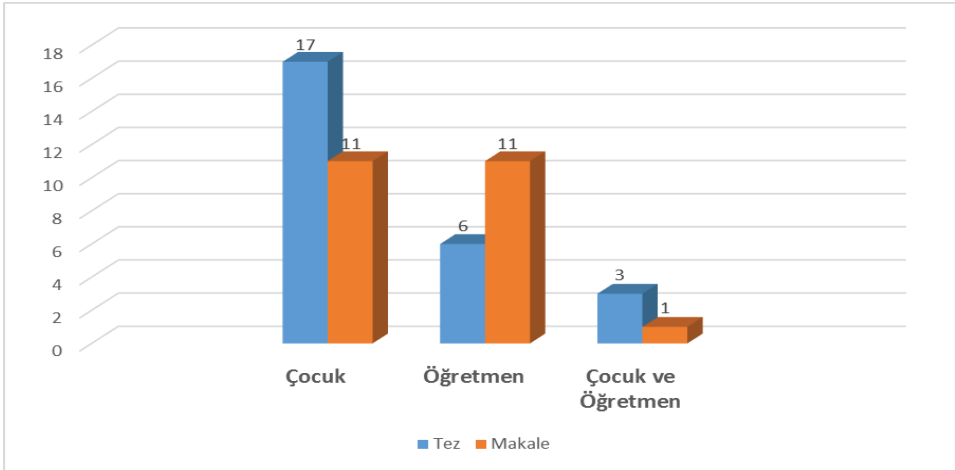
Şekil 6. Tezlerin Yürütüldüğü Üniversitelere Göre Dağılımı



Şekil 6 incelendiğinde, araştırma kapsamına alınan tezlerin %19,2'si Gazi Üniversitesinde ve %11,5'i Bahçeşehir Üniversitesinde yürütüldüğü görülmektedir. Şekil 6'ya göre, okul öncesinde dijital teknolojinin kullanımıyla ilgili 2010-2016 yılları arasında yapılan tez çalışmalarında diğer üniversitelerin Gazi Üniversitesi'nin gerisinde kaldığı dikkat çekmektedir. Bu durum, ilk eğitim fakültelerinden biri olan Gazi Eğitim Fakültesi'nin öğrenci sayısı ve öğretim elemanı sayısı yönünden diğer üniversitelerin eğitim fakültelerinden daha geniş bir kapasiteye sahip olmasından kaynaklanıyor olabilir.

Şekil 7. Makalelerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Şekil 7 incelendiğinde, araştırma kapsamına alınan makalelerin %21,7'si Sakarya Üniversitesi ve %17,4'ü Gazi Üniversitesi kaynaklı olduğu görülmektedir. Bu alana Sakarya Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi'nin daha fazla makale sayısı ile katkı sağladığı söylenebilir.

Şekil 8. Çalışmaların Kime Yönelik Olduğuna Göre Dağılımı

Şekil 8'e göre, araştırma kapsamına alınan tezlerin %65,4'ü çocuğa, %23,1'i öğretmene ve %11,5'i ise hem öğretmene hem de çocuğa yönelik olduğu görülmektedir. Bu verilere göre, okul öncesinde dijital teknolojinin kullanımıyla ilgili kapsamlı araştırmalar olan tez çalışmalarının %76,9'unun çocuğa yönelik olduğu söylenebilir. Araştırma kapsamına alınan makalelerin %47,8'i çocuğa,

%47,8'i öğretmene ve %4,4'ü ise hem öğretmene hem de çocuğa yönelik olduğu görülmektedir. Şekil 8'e göre, okul öncesinde dijital teknolojinin kullanımıyla ilgili makalelerin %50'sinden fazlası çocuğa yönelik olduğu söylenebilir. Bu durumda, 2010-2016 yılları arasında okul öncesinde dijital teknolojinin kullanımıyla ilgili yapılan çalışmaların çoğunluğunun (%67) çocuğa yönelik olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 1. Tezlerin Konularına Göre Dağılımı

Tez Konuları	%	f
Eğitsel Yazılımların Kavram Gelişimine Etkisi	26.9	7
Mekânda Konum		1
Zaman ve Mekân Kavramları		2
Renk Kavramı		2
Matematik ve Geometri Kavramları		2
Yazılım - Kod Geliştirme ve Tasarlama	23.0	6
Kodlama Öğretim Programı Geliştirme		1
Bilgisayar Destekli Öğretim Tasarımı		1
Öğrenci Gelişim Süreçlerinin Kaydedilmesini Sağlayacak Otomasyon Yazılımı Geliştirme		1
Akıllı Oyuncak Teknolojisini Geliştirme ve Uygulama		1
Hareket Tabanlı Öğrenme Materyalini Tasarıma ve Uygulama		1
Üç Boyutlu Tasarım ve Üretimin Çocukların Bilişime (Bilgisayara) Yönelik Algılarına Etkisi		1
Öğretmenlerin Teknolojiye Karşı Tutum, Görüş ve Becerilerinin Belirlenmesi	19.3	5
Bilgisayar Destekli Eğitime İlişkin Algı ve Görüşleri		2
Bilgisayar Destekli Eğitime İlişkin Bilgi ve Kullanım Düzeyleri		2
Bilgisayar Destekli Eğitime İlişkin Tutumları, Yeterlilikleri		1
Diğer	30.8	8
Hikâye Oluşturma Yazılımına Yönelik Öğrenci, Veli Görüşleri		1
Eğitsel Yazılımların Görsel Algı Gelişimine Etkisi		1
Çocuklarının Bilgi ve İletişim Teknolojileriyle Etkileşimlerini İncelemek		1
Çocukların Problem Çözme Sürecinde Teknoloji Destekli Şematik Düzenleyicileri Kullanımı		1
Konuşma Tanıma Teknolojisi Kullanılarak Okul Öncesi (Programda Yer Alan) Bilişsel Kazanımlarının Desteklenmesi		1
Öğrencilerin Öğrenmelerini Geliştirmek		1
Masal Öğretiminde E-Kitap Yöntemi		1
Bilgisayar Oyunları Yoluyla Okul Öncesi Dönemde Din Eğitimi		1
Toplam	100	26

Tablo 1 incelendiğinde, araştırma kapsamına alınan tezlerin %26,9'unun eğitsel yazılımların kavram gelişimine etkisini, %23'ünün yazılım - kod geliştirme ve tasarlamayı ve %19,3'ünün öğretmenlerin teknolojiye karşı tutum, görüş ve becerilerinin belirlenmesini konu edindikleri görülmektedir. Araştırma kapsamına alınan tezlerin %30,8'inin ise belli bir kategoriye girmeyen çeşitli konulara sahip oldukları söylenebilir. Daha çok mühendislik alanında yapılan tezlerin okul öncesiyle ilgili içeriğe yazılım-kod geliştirme ve tasarlama yönünde çalışmalarla katkı sağladığı görülmektedir.

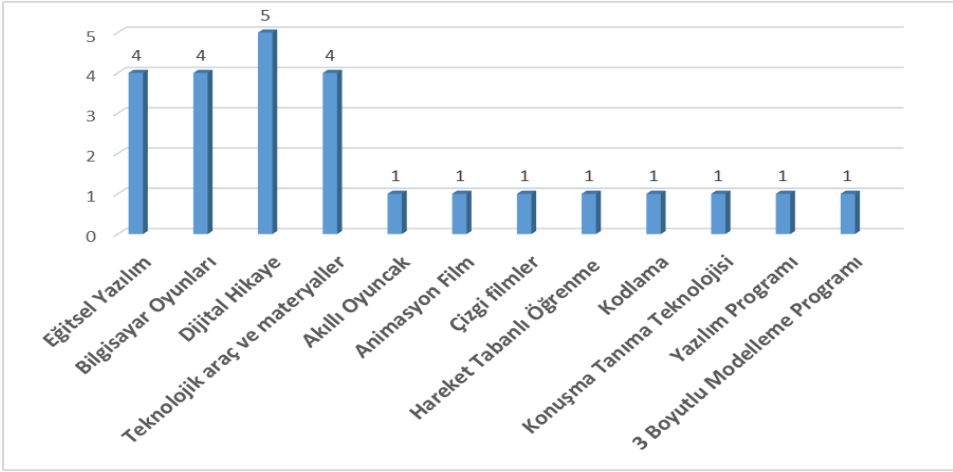
Tablo 2. Makalelerin Konularına Göre Dağılımı

Makale Konuları	%	f
Öğretmenlerin Teknolojiye Karşı Tutum, Görüş ve Becerilerinin Belirlenmesi	43,5	10
Bilgisayar Destekli Eğitime İlişkin Algı ve Görüşleri	5	
Bilgisayar Destekli Eğitime İlişkin Bilgi, Beceri, Alışkanlıkları ve Kullanım Düzeyleri	3	
Bilgisayar Destekli Eğitime İlişkin Tutumları	2	
Eğitsel Yazılımların Kavram Gelişimine Etkisi	26	6
Matematik ve Geometri Kavramları	3	
Zaman ve Mekan Kavramları	1	
Zıt Kavramlar	1	
Mevsimler ve Özellikleri	1	
Diğer	30,5	7
Teknolojik Araç-Gereç Kullanımına Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirilmesi	1	
Bilgisayar Destekli Öğretimin Çocuklarının Bilgisayara Yönelik Tutumlarına Etkisi	1	
Çocuklarının Bilgisayarı Algılama Biçimlerinin Belirlenmesi	1	
Çocukların Yaratıcılığı Desteklemede 3D Çizim Yazılımlarının Kullanılması	1	
Okul Öncesi Eğitime Yönelik Ses Kontrollü Eğitim Yazılımı Hazırlama	1	
Tablet Bilgisayarların Okul Öncesi Eğitimde Destek Materyali Olarak Kullanılmasının İncelenmesi	1	
Çocuklarının Televizyon, Kitap, Bilgisayar ve Oyuncaklarla Geçirdikleri Zamanın Niteliğinin İncelenmesi	1	
Toplam	100	23

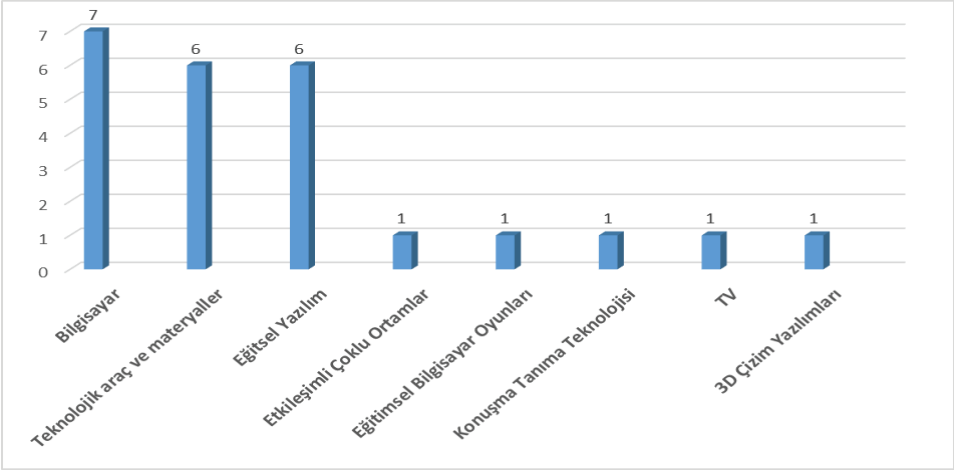
Tablo 2'ye bakıldığında, araştırma kapsamına alınan makalelerin %43,5'inin öğretmenlerin teknolojiye karşı tutum, görüş ve becerilerinin belirlenmesini ve %26'sının eğitsel yazılımların kavram gelişimine etkisini konu edindikleri görülmektedir. Araştırma kapsamına alınan makalelerin %30,5'inin ise belli bir kategoriye girmeyen çeşitli konulara sahip oldukları söylenebilir.

Tablo 1 ve Tablo 2’de yer alan bulgulara göre, araştırma kapsamındaki tez ve makalelerin konularının çeşitlilik gösterdiği vurgulanabilir. Ayrıca yazılım - kod geliştirme ve tasarlama konusunda tez çalışmaları olmasına rağmen makalelerin olmadığı dikkat çekmektedir. Bu durum, bilgisayar ve öğretim teknolojisi öğretimi ile çeşitli mühendislik alanlarında okul öncesi eğitime yönelik yazılım - kod geliştirme ve tasarlama konularında tez çalışmalarının yapıldığı ancak makale çalışmalarının yapılmadığı izlenimini vermektedir.

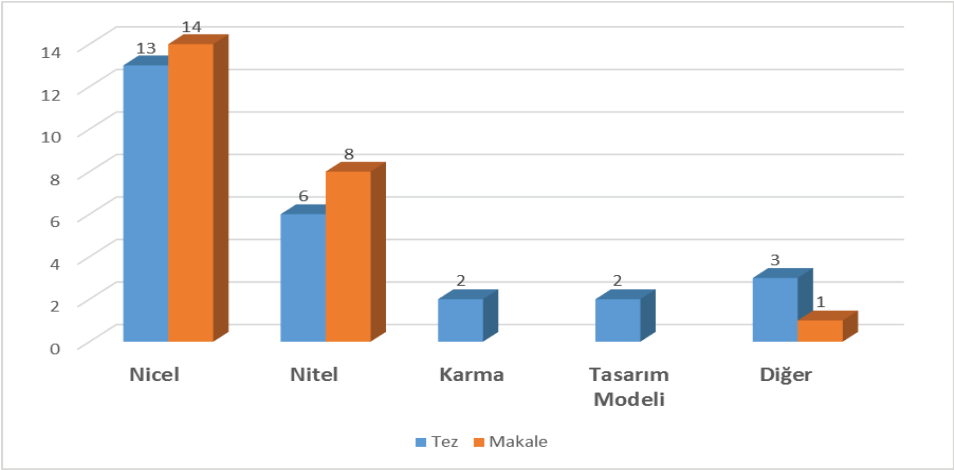
Şekil 9. Tezlerin Konu Edinilen Teknolojiye Göre Dağılımı



Şekil 9 incelendiğinde, araştırma kapsamına alınan tezlerin %19,2’sinin dijital hikayeyi, %15,4’ünün eğitsel yazılımları, %15,4’ünün bilgisayar oyunlarını, %15,4’ünün ise teknolojik araç ve materyalleri konu edindiği görülmektedir. Bunların dışında, akıllı oyuncak, çizgi filmler, hareket tabanlı öğrenme, kodlama gibi çeşitli teknolojilerin de konu edindiği birer tez çalışmasına rastlanmıştır.

Şekil 10. Makalelerin Konu Edinilen Teknolojiye Göre Dağılımı

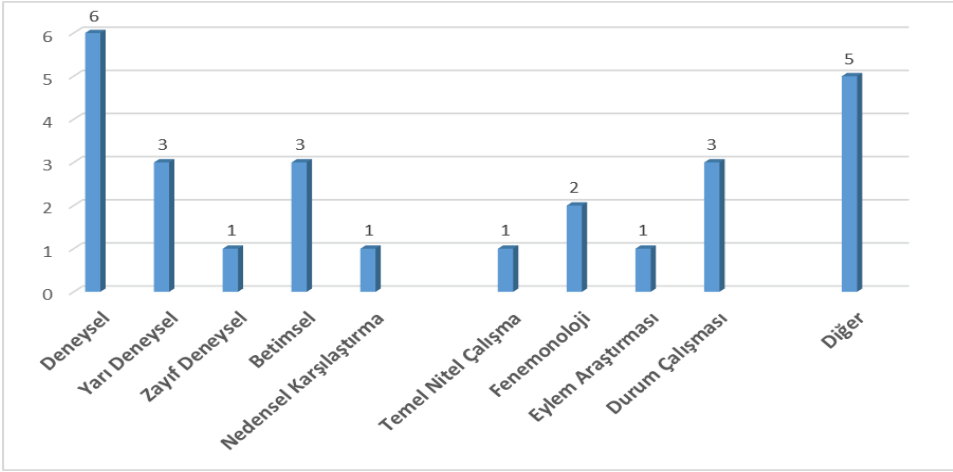
Şekil 10 incelendiğinde, araştırma kapsamına alınan makalelerin %30,4'ünün bilgisayar, %26'sının teknolojik araç ve materyalleri, ve %26'sının ise eğitsel yazılımları konu edindiği görülmektedir. Bunların dışında, etkileşimli çoklu ortamlar, konuşma tanıma teknolojisi, 3D çizim yazılımları gibi çeşitli teknolojilerin de konu edildiği birer makaleye rastlanmıştır.

Şekil 11. Çalışmaların Desenlerine Göre Dağılımı

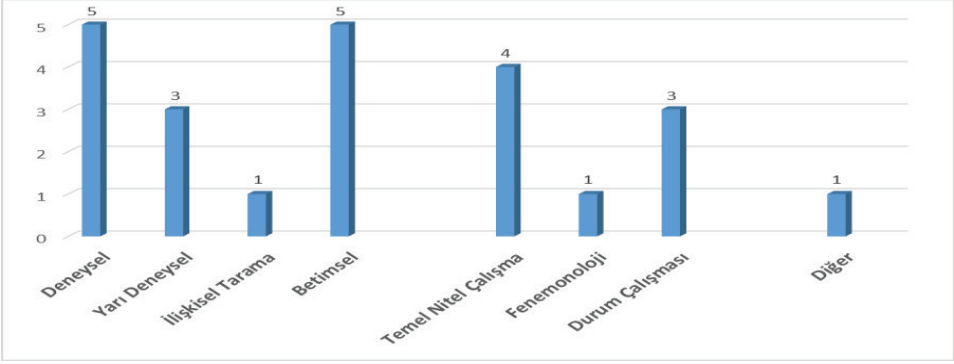
Şekil 11'de, araştırma kapsamına alınan tezlerin %50'sinin nicel, %23'ünün nitel, %8'inin karma ve %8'inin ise tasarım modelinde olduğu görülmektedir. Ayrıca araştırma kapsamına alınan 3 tez çalışmasının desenine dair bilgiye ulaşılamamıştır. Araştırma kapsamına alınan makalelerin %60,8'inin nicel,

%34,8'inin ise nitel desende olduğu görülmektedir. Ayrıca araştırma kapsamına alınan 1 makalenin desenine dair bilgiye ulaşılamamıştır. Bu bulgulara göre, nicel çalışmaların araştırmacılar tarafından daha çok tercih edildiği söylenebilir. Ayrıca, makalelere göre tez çalışmalarının desenlerinde çeşitliliğin daha fazla olduğu dikkat çekmektedir. Bu durumun tez çalışmalarının daha kapsamlı olmasından ve yazılım - kod geliştirme ve tasarlama konulu tezlerin farklı desenler kullanmasından kaynaklandığı söylenebilir.

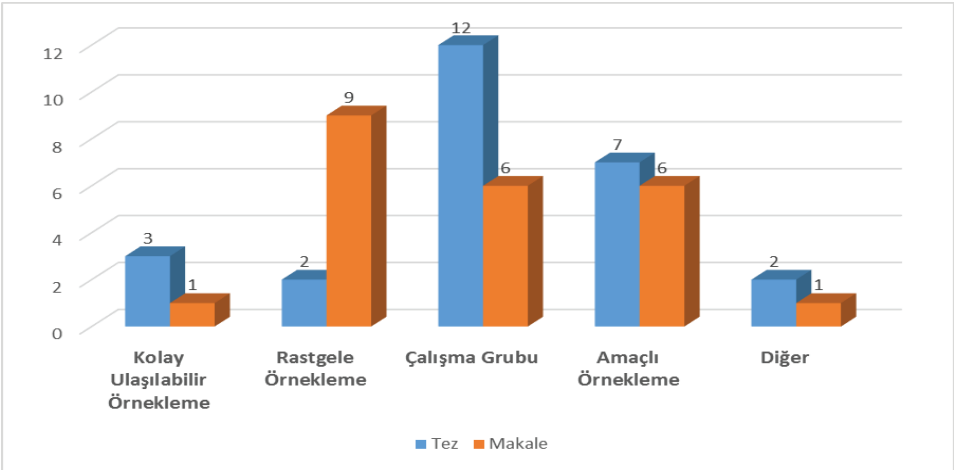
Şekil 12. Tezlerin Yöntemlerine Göre Dağılımı



Şekil 12 incelendiğinde, araştırma kapsamına alınan tezlerin %23'ünün deneysel, %11,5'inin yarı deneysel, %11,5'inin betimsel ve %11,5'inin ise durum çalışması yöntemini kullandığı görülmektedir. Ayrıca araştırma kapsamına alınan 5 tez çalışmasının yöntemine dair bilgiye ulaşılamamıştır. Tezlerin %38,3'ünün deneysel bir yöntemle (deneysel, yarı deneysel ve zayıf deneysel) dayandığı söylenebilir.

Şekil 13. Makalelerin Yöntemlerine Göre Dağılımı

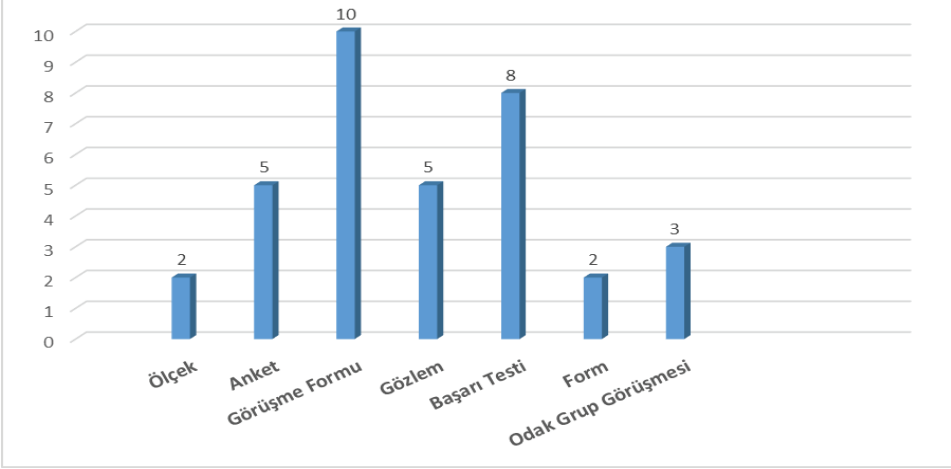
Şekil 13'de, araştırma kapsamına alınan makalelerin %21,7'sinin deneysel, %21,7'sinin betimsel ve %17,4'ünün ise temel nitel çalışma yöntemini kullandığı görülmektedir. Ayrıca araştırma kapsamına alınan 1 makalenin yöntemine dair bilgiye ulaşılamamıştır. Makalelerin %34,7'sinin deneysel bir yöntemle (deneysel ve yarı deneysel) sahip olduğu söylenebilir.

Şekil 14. Çalışmaların Örneklem Türüne Göre Dağılımı

Şekil 14 incelendiğinde, araştırma kapsamına alınan çalışmaların en çok çalışma grubu örnekleme türünü tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Çalışma grubunun ardından en çok amaçlı örnekleme ve rastgele örneklemenin tercih edildiği görülmektedir. Ayrıca, tezlerin %46'sının çalışma grubu ve %27'sinin ise amaçlı örnekleme yöntemini kullandığı görülmektedir. Makalelerin %39,1'inin rastgele örnekleme, %26'sının çalışma grubu ve %26'sının ise amaçlı örnekleme yöntemini

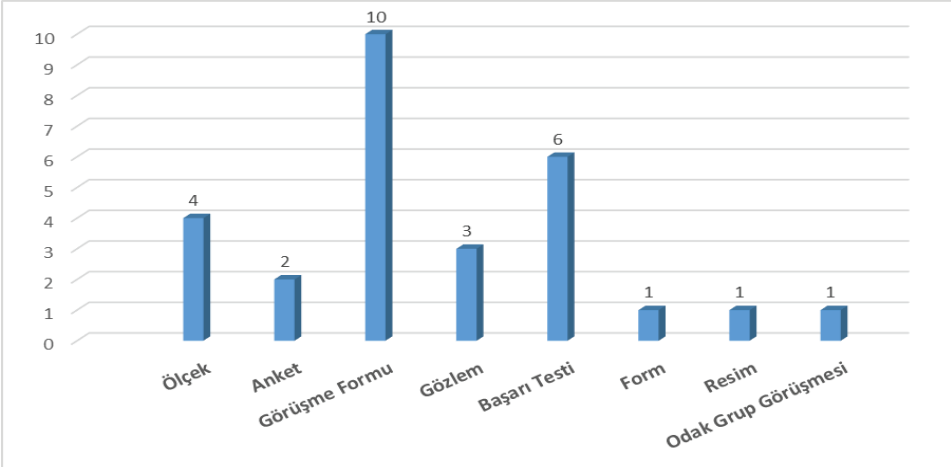
kullandığı görülmektedir. Ayrıca araştırma kapsamına alınan 2 tez çalışmasının ve 1 makalenin örnekleme yöntemine dair bilgiye ulaşılamamıştır.

Şekil 15. Tezlerin Kullanılan Veri Toplama Araçlarının Türüne Göre Dağılımı



Şekil 15 incelendiğinde, araştırma kapsamına alınan tezlerin %38,5'inde görüşme formunun ve %30,7'sinde ise başarı testinin veri toplama aracı olarak kullanıldığı görülmektedir.

Şekil 16. Makalelerin Kullanılan Veri Toplama Araçlarının Türüne Göre Dağılımı



Şekil 16 incelendiğinde, araştırma kapsamına alınan makalelerin %43,5'inde görüşme formunun ve %26'sında ise başarı testinin veri toplama aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Veri toplama araçlarında çeşitlilik olmasına rağmen,

tez çalışmalarında olduğu gibi makalelerde de görüşme formu ile başarı testinin ön plana çıktığı söylenebilir.

IV. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada, okul öncesi eğitimde dijital teknolojinin kullanımıyla ilgili 2010-2016 yılları arasında Türkiye’de yapılan bilimsel çalışmalar değerlendirilmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre, okul öncesi eğitimde dijital teknolojinin kullanımıyla ilgili çalışmaların 2010 yılından 2016 yılına doğru genel anlamda artış gösterdiği görülmektedir. Bunun sonucu olarak, en çok çalışmanın 2016 yılında yapıldığı ortaya çıkmaktadır. Bu durum, okul öncesi eğitimde dijital teknolojinin kullanımıyla ilgili çalışmalara araştırmacıların ilgisinin giderek arttığını göstermektedir.

Araştırmada, okul öncesi eğitimde teknolojinin kullanılmasıyla ilgili yapılan tez çalışmalarının daha çok yüksek lisans seviyesinde kaldığı, daha kapsamlı çalışmalar olan doktora tez çalışmalarının sınırlı olduğu görülmektedir. Aynı zamanda tez çalışmalarının büyük çoğunluğunun dili Türkçe olmasına rağmen makalelerde İngilizce araştırmaların oranı Türkçe olanlara yakın olduğu görülmektedir.

Araştırmaya göre, okul öncesi eğitimde teknolojinin kullanılmasıyla ilgili bilgisayar ve öğretim teknolojileri eğitimi alanında yürütülen tez çalışmalarının diğer alanlardan daha fazla olduğu görülmektedir. Okul öncesi eğitimi ise bilgisayar ve öğretim teknolojileri eğitimi alanından sonra ilgili konuda en çok tezin yürütüldüğü alan olduğu görülmektedir. Araştırma konusunun bilgisayar ve öğretim teknolojileri eğitimi (BÖTE) ile okul öncesi eğitimi araştırmacılarının ortak ilgi alanı olmasının bir sonucu olarak en çok tez çalışmasının bu iki alandaki araştırmacılar tarafından yürütüldüğü söylenebilir. İslamoğlu, Ursavaş ve Reisoğlu (2015), eğitim ve teknoloji kelimelerinin iç içe olduğu bu tür çalışmaların öğretim tasarımı, eğitsel içerik tasarımı gibi konulardaki uzmanlıklarından dolayı BÖTE alanında görev yapan akademisyenler tarafından yapılmasının doğal olduğunu belirtmektedirler. Ayrıca, Gazi Üniversitesinde yürütülen tezlerin diğer üniversitelere göre daha fazla olduğu görülmektedir. Bunun, Gazi Üniversitesi’nin geniş bir kadrosu olan bir eğitim fakültesine sahip olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Makale çalışmalarında ise, Sakarya Üniversitesi kaynaklı çalışmaların daha fazla olduğu dikkat çekmektedir.

Araştırma kapsamındaki çalışmaların öğretmenlerden daha çok çocuğa yönelik olduğu görülmektedir. Yılmaztekin ve Olgan (2013) da okul öncesi dönemde

teknoloji kullanımı ile ilgili yapılan çalışmaları inceledikleri araştırmalarında, çalışmaların öğretmenlerden çok çocuğa yönelik olduğunu bulmuşlardır.

Araştırmada, okul öncesi eğitimde teknolojinin kullanımıyla ilgili tezlerde en çok sırasıyla eğitsel yazılımların kavram gelişimine etkisi, yazılım - kod geliştirme ve tasarlama ile öğretmenlerin teknolojiye karşı tutum, görüş ve becerilerinin belirlenmesi konularının ele alındığı görülmektedir. Ancak okul öncesi eğitimde teknolojinin bilinçli ve amacına uygun kullanımına yönelik çalışmaya rastlanmamıştır. Okul öncesi eğitimde teknolojinin kullanımıyla ilgili makalelerde ise en çok sırasıyla öğretmenlerin teknolojiye karşı tutum, görüş ve becerilerinin belirlenmesi ile eğitsel yazılımların kavram gelişimine etkisi konularının ele alındığı görülmektedir. Başka bir araştırmada, okul öncesi dönemde teknoloji kullanımı ile ilgili yayınlanan makalelerde sıklıkla öğretmenlerin teknolojiye karşı tutum, görüş ve becerilerinin incelenmesinin konu edildiği bulunmuştur (Yılmaztekin & Olgan, 2013). Tez çalışmalarında en çok eğitsel yazılımların kavram gelişimine etkisi konusuna yer verilmesinin sebebi olarak; eğitsel yazılım geliştirme, eğitim programı hazırlama ve uygulama süreçleri gerektiren bu tür çalışmaların zaman, maliyet ve nitelik bakımından tez gibi uzun soluklu ve nitelikli çalışmalara uygun olması olarak tahmin edilmektedir. Makalelerde en çok öğretmenlerin teknolojiye karşı tutum, görüş ve becerilerinin belirlenmesi konusuna yer verilmesinin sebebi olarak da, betimsel nitelikte olan tutum, görüş ve becerileri belirlemeye yönelik çalışmaların deneysel çalışmalara göre zaman ve maliyet açısından nispeten daha avantajlı olması ve daha kısa sürede daha çok veri elde etme imkanı sağlaması gösterilebilir. Ayrıca, okul öncesi eğitim kurumlarında dijital teknolojiyi günlük programlarında kullanacak olan öğretmenler olduğundan, onların bu konudaki tutum, görüş ve becerileri önem kazanmaktadır. Araştırma kapsamındaki tezlerin en çok dijital hikâyeyi ardından da eğitsel yazılımları, bilgisayar oyunlarını ve teknolojik araç ve materyalleri konu edildiği görülmektedir. Makalelerin ise, en çok bilgisayarı ardından da teknolojik araç ve materyaller ile eğitsel yazılımları konu edildiği belirlenmiştir. Yılmaztekin ve Olgan (2013) yaptıkları çalışmada benzer sonuçlara ulaşmışlardır.

Araştırma sonuçlarına göre, araştırmacılar çalışmalarında en çok nicel deseni ardından nitel deseni tercih ettikleri söylenebilir. Nitel ve nicel desen dışında karma desende ve tasarım modelinde çalışmalara da rastlanmıştır. Yılmaztekin ve Olgan (2013) da yaptıkları çalışmada, okul öncesi dönemde teknoloji kullanımı ile ilgili yapılan çalışmalarda en çok nicel desenin daha sonra nitel desenin kullanıldığını belirtmektedirler. Eğitim teknolojisi ile ilgili yapılan araştırmalarda,

incelenen çalışmaların çoğunlukla nicel araştırmalardan oluştuğu vurgulanmaktadır (Gölbahar & Alper, 2009; Kılıç Çakmak vd., 2015; Kúçük, Aydemir, Yıldırım, Arpacık & Göktaş, 2013; Şimşek vd., 2009). Araştırmacıların nicel deseni daha çok tercih etmeleri; nicel desenin araştırma sonuçlarını genelleme, geniş örneklemlere ulaşma, zaman ve maliyet bakımından sağladığı avantajlardan kaynaklanabilir (Göktaş vd., 2012). Caffarella (1999), eğitim teknolojileri ile ilgili yayınlanan tezlerde daha çok nicel araştırma yöntemlerinin kullanıldığını, ancak nitel araştırmaların kullanıldığı tezlerin de gittikçe arttığını belirtmektedir. Nitel ve karma desenlerin kullanılması daha zengin veri elde edilmesini sağlayabilmektedir. Araştırma kapsamındaki çalışmalarda nicel desen dışında nitel, karma ve tasarım modelinin kullanılması Driscoll'un (1995), öğretimsel sistemlerin gelişen doğası gereği eğitim araştırmaları farklı araştırma yöntemlerine açık olmalı, araştırmalar sadece bir araştırma yönteminin egemenliğinde sürdürülmemeli düşüncesini desteklemektedir. Araştırma kapsamındaki çalışmalar içinde boylamsal çalışmaya rastlanmamıştır. Araştırma sonuçları, deneysel yöntemin diğer araştırma yöntemlerinden daha çok tercih edildiğini göstermektedir. Latchem (2006) de yaptığı benzer bir çalışmada araştırmaların %78 oranında deneysel yöntemde olduğunu tespit etmiştir.

Araştırma kapsamındaki çalışmalarda en çok çalışma grubu örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca, okul öncesi eğitimde teknolojinin kullanımıyla ilgili çalışmalarda veri toplama aracı olarak en çok görüşme formu ardından da başarı testinin tercih edildiği görülmektedir. Şimşek vd. (2008) de yaptıkları araştırmada, veri toplama aracı olarak görüşme formu ve başarı testinin sıklıkla tercih edildiğini belirtmektedirler. Kúçük vd. (2013) eğitim teknolojileri araştırmalarını inceledikleri çalışmalarında görüşme formunun ve anketin en çok kullanılan veri toplama aracı olduğunu vurgulamaktadırlar.

V. ÖNERİLER

Araştırmadan elde edilen sonuçlara ilişkin aşağıdaki önerilere yer verilmiştir:

- Bireyin kişiliğinin şekillenmeye başladığı ve gelişiminin daha sonraki dönemlere göre daha hızlı olduğu okul öncesi dönemde çocukların teknolojiye karşı olan büyük ilgi ve merakları göz önünde bulundurulduğunda okul öncesi eğitimde teknolojinin kullanımıyla ilgili daha fazla doktora tez çalışması yapılabilir.
- Okul öncesi eğitimde teknolojinin bilinçli kullanımıyla ilgili çalışmalara yer verilebilir.

- Okul öncesi eğitimde teknolojinin kullanımıyla ilgili boylamsal çalışmalara yer verilebilir.
- Okul öncesi eğitimde teknolojinin kullanımıyla ilgili nitel ve karma çalışmalara daha fazla yer verilebilir.
- Eğitimcilere dijital okur-yazarlık eğitimleri verilebilir.

KAYNAKÇA

- ARENCIBIA, D. E. (2013). *The effects of merging technology and thinking skills in the classroom*. The Degree of Doctor of Education Teacher Leadership Walden University.
- ASLAN AKIN, F. & ATICI, B. (2015). Oyun tabanlı öğrenme ortamlarının öğrenci başarısına ve görüşlerine etkisi. *Turkish Journal of Educational Studies*, 2(2), 75-102.
- CAFFARELLA, E. P. (1999). The major themes and trends in doctoral dissertation research in educational technology from 1977 through 1998. *Educational Media and Technology Yearbook*, 25, 14-25.
- CHOI, J. (2010). *A study of young children's metaknowing talk: Learning experiences with computers* (3417582). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (746490401). Retrieved from <https://search.proquest.com/docview/746490401?accountid=11054>
- ÇAKIROĞLU, Ü. & TAŞKIN, N. (2016). Teaching numbers to preschool students with interactive multimedia: An experimental study. *Çukurova University. Faculty of Education Journal*, 45(1).
- DEMİREL, Ö., SEFEROĞLU, S. S. & YAĞCI, E. (2004). *Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- DRISCOLL, M. (1995). *Paradigms for research in instructional systems*. In G. J. Anglin (Ed.), *Instructional technology: Past, present, and future* (pp. 322-329). Englewood, CO: Libraries Unlimited.
- GÖKTAŞ, Y., KÜÇÜK, S., AYDEMİR, M., TELLİ, E., ARPACIK, Ö., YILDIRIM, G., & REİSOĞLU, İ. (2012). Türkiye'de eğitim teknolojileri araştırmalarındaki eğilimler: 2000-2009 dönemi makalelerinin içerik analizi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(1), 177-199.
- GÜLBAHAR, Y. & ALPER, A. (2009). Öğretim teknolojileri alanında yapılan araştırmalar konusunda bir içerik analizi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 42(2), 93-111.
- GÜNDOĞAN, A. (2014). Okul öncesi dönemde bilgisayar destekli eğitim projeleri. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi GEFAD / GÜJGEF*, 34(3), 437-449.
- HUFFSTETTER, M., KING, J. R., ONWUEGBUZIE, A. J., SCHNEIDER, J. J. & POWELL-SMITH, K. A. (2010). Effects of a Computer-Based Early Reading Program on the Early Reading and Oral Language Skills of At-Risk Preschool Children. *Journal of Education for Students Placed at Risk (JESPAR)*, 15(4), 279-298, DOI: 10.1080/10824669.2010.532415
- İSLAMOĞLU, H., URSAVAŞ, Ö. F. & REİSOĞLU, İ. (2015). Fatih Projesi Üzerine Yapılan Akademik Çalışmaların İçerik Analizi. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 5(1), 161-183.
- KARATAŞ, S., BOZKURT, Ş. B. & HAVA, K. (2016). Tarih Öğretmeni Adaylarının Öğretim Ortamlarında Dijital Hikâye Anlatımı Etkinliğinin Kullanımına Yönelik Görüşleri. *International Journal of Human Sciences*, 13(1), 501-509.
- KILIÇ ÇAKMAK, E., KUKUL, V., ÇETİN, E., BERİKAN, B., KANDEMİR, B., PAMUKÇU, B. S., TAŞKIN, N. & MARANGOZ, M. (2015). 2013 Yılı Eğitim Teknolojileri Araştırmalarının İncelenmesi: AJET, BJET, C&E, ETRD, ETS ve L&I Dergileri. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 5(1), 128-160.

- KOCAMAN-KAROĞLU, A. (2016). Okul Öncesi Eğitimde Dijital Hikâye Anlatımı Üzerine Öğretmen Görüşleri. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry (TOJQI)*, 7(1), 175-205. DOI: 10.17569/tojqi.87166
- KÜÇÜK, S., AYDEMİR, M., YILDIRIM, G., ARPACIK, O., & GÖKTAŞ, Y. (2013). Educational technology research trends in Turkey from 1990 to 2011. *Computers & Education*, 68, 42-50.
- LATCHEM, C. (2006). Editorial: A content analysis of the British Journal of Educational Technology. *British Journal of Educational Technology*, 37(4), 503-511.
- ÖZTÜRK, E., & CAN, I. (2013). İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerinin Elektronik Kitap Okumaya İlişkin Görüşleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (171), 137-153.
- SEFEROĞLU, S. S. (2009, Şubat). *İlköğretim okullarında teknoloji kullanımı ve yöneticilerin bakış açıları*. Sözel Bildiri, XI. Akademik Bilişim Konferansı, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.
- ŞAHİN, B. (2006). *Okul öncesi dönemde bilgisayar destekli fen öğretimi ve etkilerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ŞİMŞEK, A., ÖZDAMAR, N., BECİT, G., KILIÇER, K., AKBULUT, Y. & YILDIRIM, Y. (2008). Türkiye'deki eğitim teknolojisi araştırmalarında güncel eğilimler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 439-458.
- ŞİMŞEK, A., ÖZDAMAR, N., UYSAL, Ö., KOBAK, K., BERK, C., KILIÇER, T. & ÇİĞDEM, H. (2009). İki binli yıllarda Türkiye'deki eğitim teknolojisi araştırmalarında gözlenen eğilimler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9, 941-966.
- TOPAL, M. & AKGÜN, Ö. E. (2015). Eğitim Fakültesi Son Sınıf Öğrencileri İçin Hazırlanan Eğitim Amaçlı İnternet Kullanımı Öz-Yeterliğini Geliştirme Programının Etkililiği. *İlköğretim Online*, 14(2), 697-712.
- ULUSER-İNAN, N. (2003). *Okul öncesinde bilgisayar kullanımı*. M. Sevinç (Ed.), *Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar* (s. 212-219) içinde. İstanbul: Morpa.
- WOLGEMUTH, J., SAVAGE, R., HELMER, J., BOTTRELL, C., LEA, T., HARPER, H., HALKITIS, K. & ABRAMI, P. (2011). Using computer-based instruction to improve indigenous early literacy in Northern Australia: A quasi-experimental study. *Australasian Journal of Educational Technology*, 27(4), 727-750. <http://www.ascilite.org.au/ajet/ajet27/wolgemuth.html>
- YILDIRIM, A. & ŞİMŞEK, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- YILMAZTEKİN, E. Ö. & OLGAN, R. (2013). Eğilimler ve konular: Okul öncesi dönemde teknoloji kullanımı ile ilgili yapılan çalışmaların gözden geçirilmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(2), 421-440.

BEŞ YILLIK KALKINMA PLANLARINDA KÜLTÜR VE KÜLTÜRÜN KORUNMASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Altuğ ORTAKCI¹

Atıf/©: Ortakçı, Altuğ (2017). *Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Kültür ve Kültürün Korunması Üzerine Bir İnceleme*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.1725-1758

Özet: 1963 yılı itibariyle “Planlı Kalkınma Dönemi”ne giren Türkiye’de bu tarihten günümüze kadar on adet “Beş Yıllık Kalkınma Planı” hazırlanmıştır. Bugün 2014-2018 yıllarını kapsamakta olan “Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı” yürürlüktedir. Türkiye’nin başta ekonomik olmak üzere sosyal ve kültürel alanlar da dâhil olmak üzere beş yıllık dönemlerde gerçekleştirmeyi planladığı büyüme hedeflerini ortaya koyan beş yıllık kalkınma planları, önceki adı Devlet Planlama Teşkilatı olan şimdiki Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanan politika dokümanlarıdır. Bu makalede kalkınmanın bir parçası olarak beş yıllık kalkınma planlarında yer alan “kültürel kalkınma” konusu değerlendirilecektir. Beş Yıllık Kalkınma Planlarında kültür ve kültürün korunması konusunda nasıl bir yaklaşım geliştirildiğine dair durum tespiti ve analiz bu çalışmada ele alınacaktır. Böylelikle devletin beş yıllık kalkınma planlarında kültürün korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması konusunda gelişme, büyüme ve kalkınma hedeflerinde ne kadar yer verdiği tespit edilecek ve geçmişten günümüze kültürün korunması anlayışına paralel olarak bir bakış açısı çizilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma, Kalkınma Planı, Kültür, Kültürün Korunması.

An Analysis On Culture and Cultural Protection in Five-Year Development Plans

Citation/©: Ortakci, Altuğ (2017). An Analysis On Culture and Cultural Protection in Five-Year Development Plans, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp.1725-1758

Abstract: Ten "Five-Year Development Plans" have been prepared in Turkey since 1963. Today, the "Tenth Five-Year Development Plan" covers the years 2014-2018. Five-year development plans that set the growth targets that Turkey plans to implement in the long term, including economic and social and cultural areas, is the policy document prepared by the current Ministry of Development, formerly the State Planning Organization. This article will be evaluated on the topic of "cultural development" in the five-year development plans. This study will focus on the identification and analysis of how to develop an approach to cultural and cultural conservation on Five-Year Development Plan. Thus, the state's short-term development plans and developments in the protection of culture passed on to future generations, given how much space will be determined in the growth and development goals.

Keywords: Development, Development Plan, Culture, Cultural Protection.

I. GİRİŞ

1963 yılı itibariyle "Planlı Kalkınma Dönemi" ne giren Türkiye'de bu tarihten günümüze kadar on adet "Beş yıllık kalkınma planı" hazırlanmıştır. Bugün 2014-2018 yıllarını kapsamakta olan "Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı" yürürlüktedir. Türkiye'nin başta ekonomik olmak üzere sosyal ve kültürel alanlar da dâhil olmak üzere gerçekleştirmeyi planladığı büyüme hedeflerini ortaya koyan beş yıllık kalkınma planları, önceki adı Devlet Planlama Teşkilatı olan şimdiki Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanan politika dokümanlarıdır. Bu makalede kalkınmanın bir parçası olarak beş yıllık planlarda yer verilen "kültür" konusu değerlendirilecektir. Kalkınma planlarında kültür ve kültürün korunması konusunda nasıl bir yaklaşım geliştirildiğine dair durum tespiti ve analiz bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Devletin planlı kalkınma dönemlerinde, büyüme ve kalkınma hedefleriyle birlikte kültürün korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması konusuna ne kadar yer verdiği tespit edilecek ve ilk plandan günümüze kültürün korunması açısından bir bakış açısı çizilmeye çalışılacaktır. Konuya geçmeden çalışmaya bilimsel bir çerçeve oluşturmak adına kalkınma, kalkınma planı ve kalkınma planlarının tarihi üzerinde kısaca durulacaktır.

Kalkınma, TUBA Sosyal Bilimler sözlüğünde "azgelişmiş ülkelerin dış yardım ve ekonomik düzenlemeler yoluyla gelişmiş ülkeler düzeyini yakalayabilme

çabası, bir ekonomide üretim ve kişi başına gelirin artması ile birlikte, toplumsal- kültürel yapının yenileşmesi” olarak tanımlanmaktadır (TUBA, 2011: 652). İktisat terimleri sözlüğü ise kalkınma için, “Bir ekonomide halkın değer yargıları, dünya görüşü ile tüketim ve davranış kalıplarındaki değişimleri içerecek biçimde toplumsal ve kurumsal yapıda dönüşmeye yol açan büyüme” tanımını kullanmaktadır. Kalkınma planı ise, “bir ülkenin ekonomik ve toplumsal gizilgücünü, bütünüyle ya da belli bir alanda geliştirmeyi amaçlayan genellikle uzun süreli olarak öngörülen plan, ekonomide ulaşılması öngörülen ekonomik ve toplumsal amaçları gerçekleştirecek biçimde yapısal değişiklik sağlamak, toplumsal ve ekonomik yapıya, piyasanın kendiliğinden işleyişinin gerçekleştireceğinden başka bir nitelik vermek amacıyla yapılan plan” olarak tanımlanmaktadır (TUBA, 2011: 652). Tanımlardan da anlaşılacağı üzere kalkınma, çok yönlü bir kavramdır. Kalkınma kavramı, toplumların gelişim sürecine uygun olarak, farklı dönemlerde değişik içerikler kazanmıştır. Hatta aynı dönemde farklı içeriklerde de kullanıldığı da görülmüştür. Kavram, bazen de kendine yakın anlamlar taşıyan sanayileşme, modernleşme, ilerleme, büyüme ve yapısal değişim gibi kavramlarla iç içe geçmiş, onların yerine kullanılmış ve doğal olarak anlam kaymasına uğramıştır (Yavilioğlu, 2002: 59). Ritzer ise kavrama farklı bir yönden yaklaşarak: “Kalkınma, küresel çağdan önce (kabaca 1940’lar ve 1970’ler arasındaki) tarihsel bir aşama olarak görülebilir. Özel olarak da kalkınma, esas olarak belirli ülkelerin, genellikle de ekonomik bakımdan yeterince gelişmemiş ülkelerin ekonomik kalkınmasıyla ilgiliydi. Kısaca kalkınma esas olarak, yeterince gelişmediği düşünülen belirli ulus-devletlerin ekonomik gelişmesiyle ilgili bir projeydi (2011: 91) şeklinde bir tanımlamada bulunur. Ritzer kalkınma konusunu küreselleşme süreçleri ile birlikte ele almış ve tanımında da görüleceği üzere emperyalizm ve sömürgecilik sonrası bir süreç olarak değerlendirmiştir.

En geniş anlamıyla kalkınma planlaması bir ülkede geçerli ekonomik, sosyal ve siyasal değer yargıları ışığında, belirli bir dönemde toplumun ulaşmak istediği sosyo-ekonomik amaçlara ve sayısal olarak belirlenmiş hedeflere en uygun bir biçimde varmak için, kaynakların belirli organlar tarafından yönetilmesi sürecidir (Özdemir, 2014: 3).

Planlama, Beş Yıllık Plan gibi kavramlar uluslararası düşünceye 1917 Sovyet Devrimi ile birlikte girmiştir. 1917’de Rus Bolşevikleri hükümetin dağınık iktisadi faaliyetleri bir araya toplamak ve bir uyum sağlamak için ilk planı tasarladığı görülmüştür. Rusların amaçladığı şey, gelecekteki tüketim için şu

anki tüketimi kısıp, sanayi malları üretimini genişletmek ve bunu büyük ölçüde de kapitalist Batı'nın engellemelerine rağmen başarıp, Batı'yı geçmekti. Bu ülkede ilk plan 1928-29 yıllarında başlamıştır. 1929 Büyük Dünya Krizinin ertesi ve 1930'lu yılların ilk yarısı kapitalist Batı için bir bocalama dönemi iken SSCB için bir sıçrama dönemi olmuştur. Kriz sonrası süreçte birçok Batılı ülkede devletin ekonomiye müdahalesini öngören politikalar gündeme gelmiştir (Soyak, 2003: 169). 1929 Krizinin de etkisiyle devletçi bir sanayileşme modeli arayışına giren genç Türkiye Cumhuriyeti, aynı dönemde bu modelin hayata geçirilmesinde önemli rol oynayan ve dünyadaki ilk planlama deneyimlerinden kabul edilen sanayi planları doğrultusunda planlı bir sanayileşme sürecine sahne olmuştur (Soyak, 2003: 172). İlk dönem sanayi planlarının ardından ülkede yaşanan siyasi atmosferin getirdiği bir takım sonuçlar ile sanayiye yönelik ilk planlamalardan yaklaşık 30 yıl sonra 30 Eylül 1960 tarihinde kalkınma planlarını hazırlayarak ülke kalkınmasının hızlandırılması amacıyla Başbakanlığa bağlı bir kuruluş olarak DPT kurulmuştur. 1961 Anayasasıyla birlikte kalkınmanın demokratik yollarla gerçekleştirilebilmesi için kalkınma planlarının hazırlanması hükme bağlanmış, planlama ve DPT anayasal bir kurum hüviyeti kazanmıştır ve 1963 yılı itibarıyla kalkınma planlarını yayımlamaya başlamıştır (Soyak, 2003: 175).

Kalkınmanın çok yönlü yapısı düşünüldüğünde toplumların en az ekonomik gelişmişlik kadar toplumsal hayatın düzenlenmesi ve geliştirilmesine de ihtiyacı vardır. Siyasal iktidarın yönlendirdiği kültür politikaları ile de çözümlenmeye çalışılan bu alan bir politik doküman olan kalkınma planlarına da dâhil edilmiştir. Bu açıdan kalkınma planları ve kültür konusuna geçmeden önce kültür ve politika arasındaki ilişkiye değinmek yerinde olacaktır.

Kısaca politika belirli bir alanda izlenen yol ve tutumlar bütünü demektir (Çeçen, 2010: 29). Kültür politikası; bir ülkede kültürlerin ve kültür varlıklarının korunması ve geliştirilmesi için kültürle ilgilenen devlet kuruluşlarının, bakanlıkların, yerel yönetimlerin, sivil toplum örgütlerinin, vakıfların, derneklerin, üniversitelerin, büyük ekonomi ve finans kuruluşlarının kültür alanında izledikleri politikaların tümüdür (Topuz, 2007'den aktaran (Tosun 1990'dan aktaran Erbay ve Erbay, 2009: 85) Yani kültür politikası, kültür sorunları karşısında belirli seçeneklere göre bir tutumun incelenmesidir (Çeçen, 2010: 29).

Ülkelerin kültür üzerine üretmiş olduğu politik bakış açıları dönemin şartları, iktidarın siyasal görüşü vb. nedenlere bağlı olarak şekil alabilmektedir. Anıl Çeçen kültür ve politika arasındaki bu ilişkiyi şu şekilde açıklamaktadır: “Kültür ve politika ilişkileri çok yönlüdür. Hem politik açıdan kültüre yönelmek söz konusudur hem de kültür açısından siyasal konulara girmek olanaklıdır. Toplumların kültürel varlığı tüm kurumları ve alanları etkilediği gibi siyasal kurumların ve kuruluşların oluşmasında etki sahibidir. Bir ülkenin siyasal sistemi ve siyasal süreci ister istemez kültürel varlığın boyutları ile belirginlik kazanmakta ve kültürel özelliklere göre değişik bir kimliğe kavuşmakta, böylece de diğer siyasal sistemlerden ayrılmaktadır. Kültür açısından bakıldığında politikanın biçimlendirilmesi söz konusudur. Bu nedenle son yıllarda gelişmiş ülkelerdeki siyasal bilim çalışmalarında kültür ön plana çıkmış ve siyasal kültür akımı çerçevesinde fazlasıyla önem kazanmıştır” (2010: 35).

Günümüzde kültürün her türlü ifadesini, başta demokrasiyle yakın ilişkisi ve kalkınmayla doğrudan bağlantısı nedeniyle, bütün dünyada ülke politikalarının merkezine yerleştiğini görüyoruz. Kültür politikalarının siyaset ve sosyal hayatla ilişkilendirilerek geliştirildiği dönemlerdeyiz. Kültürün, etkin yurttaşlık ve katılımın gerçekleşmesinde –dolayısıyla demokrasi açısından– çok önemli bir işlevi var. Bu nedenle, kültür politikaları gereklidir (KPR, 2011: 45).

II. KÜLTÜR, KÜLTÜREL MİRAS VE KALKINMA

Kültür başlı başına bir çalışma alanı doğuracak ve üzerinde tanım birliğine varma noktasında oldukça karmaşık ve zengin içerikli bir kavramdır. Emre Kongar “Kültür Üzerine” isimli kitabında bu hususla ilgili olarak şunları ifade etmektedir: “Kültürün pek çok tanımı olduğu herkesçe bilinir. Üstelik bu tanımların çokluğu, kültürün tanımlanamayacağına kanıt olarak da ileri sürülür zaman zaman. Oysa kültürü tanımlamak hiç de zor değildir. Zor olan, bir tanım üzerinde düşünce birliği sağlamaktır. Tanım üzerinde birlik sağlanması ise; aslında tanımın nesnellğine ve genişliğine bağlı bir olaydır (2013: 19). Bu bakış açısından yola çıkarak Nermi Uygur’un kültür tanımı, tanımın nesnellği ve genişliği bakımından oldukça kapsayıcıdır; “Kültür, doğanın insanlaştırılma biçimi, bu insanlaştırmaya özgü süreç ve verimdir”. İnsanın ne tür bir yaşama- biçemi, ne tür bir var olma programı, ne tür bir eylem-kalıbı benimsediği hep kültürdür. Teknik, ekonomi, hukuk, estetik, bilim, devlet, yöntem- insanın meydana getirdiği her şey kültür kavramının

içine girmektedir. Örgütler, dernekler, kurumlar, okullar, tüm kendilerine ilişkin şeylerle birlikte kültürden sayılırlar. İnsanlar arasındaki her çeşit karşılıklı etkileşimlere, her türlü yapıp yaratma alışkanlıklarına, bütün “manevi” ve “maddi” yapıt ve ürünlerine kültür denir (Uygur, 2013: 18).

Kültür tanımı en temel anlamda dört farklı şekilde kullanılmaktadır. Bilimsel anlamdaki kültür, uygarlık, beşeri alandaki kültür, eğitim, estetik anlamdaki kültür, güzel sanatlar ve maddi ve biyolojik alandaki kültür, üretme, tarım, çoğaltma ve yetiştirmedir (Güvenç, 1974: 98).

Kültürel miras ise toplumların kimliğiyle, kültürüyle, tarihiyle ilgili somut ve somut olmayan değerlerin bileşkesidir. Tarihi kentler ve dokular, kültürel peyzajlar, anıtsal yapılar, arkeolojik alanlar kadar dil, gelenek, dans, müzik, ritüeller gibi yaşayan ama somut olmayan değerler de kültürel mirası oluşturur. Kültürel miras geçmişle bugün arasında bağlantı kurarak, içinde yaşanan kültüre ve dünyaya bir temel oluşturur ve geleceğin oluşturulmasında sağlam bir kaynak verirken manevi anlamda da insan hayatını zenginleştirir (İSMEP, 2014: 11). Kültür doğası gereği sürekli bir devinim hâindedir ve uzam, bağlam ve insanların koşullarına göre biçimlenerek dönüşür. Miras kavramı ise bugüne kadar daha çok geçmişten geleni ya da geçmişte kalanı işaret eden bir durağanlıkta görülmüştür. Aralarındaki bu paradoksal ilişkiye karşın miras ve kültür, sürekli birlikte anılan kavramlardır. Bu iki kavramın yan yana duruşundaki tezat, kültürel miras alanında yapılan akademik, siyasi ya da proje bazlı çalışmalara da yansır. Miras kavramının özünde bir yanıyla ‘geçmişte kalanı’ anımsatan diğer yanıyla ‘geçmişten geleni’ işaret eden bir ikilik vardır (Özünel, 2013: 15).

Günümüzde kültüre verilen önem kalkınmanın diğer pek çok bileşeni kadar dikkat çekicidir. Kültürün kalkınmanın temel yapı taşlarından biri olduğu genel kabul görmüştür denilebilir. Kültürün ekonomiye dönük yüzü ve bunu kullanabilen ülkeler, kendi yerel ve ulusal kültürel değerlerini iletişim teknolojilerinin bütün imkânlarını kullanarak dünya pazarına açabilmektedir. İletişim kanallarıyla yerelin küresele bu açılımı çeşitliliğin yanı sıra tek tipleşmeyi de beraberinde getirmektedir. Artık kültür de küresel akışın önemli bir bileşenidir. Kültürel edimler hemen her gün farklı kanallardan iletilmekte ve iletiler de dünya coğrafyasının herhangi bir noktasından tüketilebilmektedir. Büyük bir kısmı düşünceler, kelimeler, görüntüler, sesler vb. biçiminde olduğundan kültür dünyanın dört bir yanında nispeten daha kolay dolaşabilmektedir. Aslında bu dolaşım giderek daha kolay hale gelmekte çünkü kültür giderek daha fazla dijital bir biçimde var olmaktadır (Ritzer,

2012: 262). Diğer taraftan sanayileşme, kentleşme gibi süreçlerde çağdaş kentlere taşınan kültürel değerlerin/üretimlerin uygulama alanlarının kısıtlanması başta olmak üzere birçok farklı sebep toplumların sahip olduğu kültürün yok olmasına ve gelecek kuşaklara aktarılmamasına neden olmaktadır.

Kültürün miras olarak ele alınması ve bugüne kadar ortaya konan kültür tanımlardan hareketle insanlığın yaratmış olduğu tüm kültürel edimlerin birer insanlık mirası olarak gelecek kuşaklara aktarılması gerektiği meselesi artık uluslararası ortamda yüksek sesle dile getirilmektedir. Özellikle UNESCO'nun ortaya koymuş olduğu somut ve somut olmayan mirasın korunmasına dair sözleşmeler bu konuda dikkat çekicidir. UNESCO'nun kültürlerin korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması konusundaki yaklaşım ve yorumlarının en önemli gösterge ve sonuçları, ikisi somut diğer ikisi de somut olmayan kültürün korunmasına yönelik olarak hazırlanmış olan dört sözleşmesi bulunmaktadır (Oğuz, 2009: 10). Somut kültürel mirasın korunmasına dair görünürlüğü diğer sözleşmelere göre daha belirgin olan 1972 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşme²'si, insanlığın binlerce yılda üretmiş olduğu somut kültürel değerlerin korunmasının ve gelecek kuşaklara aktarılmasının gerekliliğine vurgu yapar. Bu sözleşmeye taraf olan devletler ülkelerinin sınırları içerisindeki kültürel mirası korumakla yükümlüdürler. Bu yükümlülük her şeyden önce insanî bir sorumluluğunun gereğidir. Çünkü bu tür sözleşmelerin yaptırım gücü, farkındalık yaratılmasından ve kültürün korunmasının bir kültür haline getirilmesinden çok da öte değildir. UNESCO'nun 2003 yılında kabul ettiği Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi ise yine insanlığın binlerce yılda üretmiş olduğu ve sözlü olarak aktardığı kültürel mirasın korunmasına dairdir. Bu sözleşme kapsamında sözlü gelenekler ve anlatımların, gösteri sanatlarının, toplumsal uygulamaların, ritüellerin, doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamaların ve el sanatları geleneğinin³ korunması gerektiğini belirtir.

Kalkınma, salt üretimin ve kişi başına gelirin artırılması demek olmayıp, az gelişmiş bir toplumda iktisadi ve *sosyo-kültürel yapının da değiştirilmesi*, yenileştirilmesidir (Özdemir, 2014: 4). Kalkınmanın sadece iktisadi yönü

² Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü Genel Konferansı 17 Ekim-21 Kasım 1972 tarihleri arasında Paris'te toplanan on yedinci oturumunda kabul edilen sözleşme.

³ 2003 Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi, Madde 2: Tanımlar.

olmadığına dair Özdemir'in bu ifadelerini destekler nitelikte Kongar da Türkiye'de uygulanan kalkınma planları için şunları söylemektedir:

*Planlı dönemin en başından beri, kalkınmanın "beşeri yönü" sürekli olarak dikkate alınmış, Devlet Planlama Teşkilatı'nın bütün metinlerinde ve "Beş Yıllık Kalkınma Planlarında" "kalkınmanın" sadece bir "ekonomik büyüme" değil, aynı zamanda bir "**toplumsal ve kültürel gelişme**" olduğu vurgulanmıştır (1998:1)*

Kongar yazının devamında bu vurgunun, Türk dilinin bu konu için üretmiş olduğu *kalkınma* kelimesinden kaynaklandığı dile getirir:

*Bilindiği gibi, İngilizce'de "**growth**" ekonomik büyüme anlamına gelir. "**Development**" ise, işin toplumsal ve kültürel boyutunu da vurgulayan "gelişme" anlamında kullanılır. Bu nedenle İngilizce'de, "**kalkınma**" fenomenini tanımlamak için bu iki terim birlikte "**growth and development**" biçiminde kullanılır. Oysa Türkçe'deki "**kalkınma**" terimi, İngilizcedeki hem "**growth**" hem de "**development**" kavramlarını içerdiği için, tek bir sözcük ile, her iki süreci de ifade etmek ve "**kalkınma**" terimini, hem "ekonomik büyüme", hem de "beşeri gelişme" için kullanmak olanaklı olmuştur. Bu nedenle de, Türkiye'deki tüm "**kalkınma literatürü**" kalkınmanın sadece ekonomik büyüme değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel gelişme olduğu teması etrafında odaklaşmıştır. Bu çerçevede, 1963 yılından beri Beş Yıllık Kalkınma Planları "**gelir bölüşümünün adaleti**", "**sosyal güvenlik**", "**nüfus artışı**", "**iç göç ve kentleşme**", "**eğitim**", "**sağlık**", "**konut**", "**çevre**" ve doğrudan "**kültürel kalkınma**" gibi konuları, ana hedefler arasında ayrıntılı olarak ele almış (1998:1).*

Kongar'ın da ifadelerinde belirttiği gibi 1963'ten bugüne dek yayımlanmış olan Beş Yıllık Kalkınma Planlarında, sosyal refah, toplumsal ve kültürel gelişme yani bir anlamda kültürel kalkınma konusu metinlerde vurgulanmıştır.

Diğer yandan, son yıllarda kültür ve mirasla ilgili sözleşmeler küresel kavramları da içine alan kapsayıcı çözüm önerileri sunmaktadırlar. Bunlar arasında sürdürülebilir kalkınma, ön plana çıkan kavramlardan biridir (Özünel, 2013: 14). Sadece klasik ekonomik kalkınma ile bütün kaynakların sınırsızca kullanımına açık kalkınma yaklaşımı günümüzde yerini, ülkelerin zenginleşmesi ve kişi başına düşen milli gelirin artırılmasından daha çok kalkınma ve doğa arasındaki dengeyi koruma ana fikrini içeren yeni kalkınma biçimine bırakmıştır. Bu kalkınma biçimi "sürdürülebilir" olarak sıfatlandırmaktır. Sürdürülebilir kalkınma son dönemlerde sosyal bilimlerde

özellikle çevre konusunda yarattığı farkındalıkla görünürlüğü oldukça ön plandadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) kapsamında; Şubat 2007 itibariyle Kenya-Nairobi'de başlatılan "İklim Ortaklığı", "Yoksulluk ve Çevre Fonu" girişimleri ile birlikte ekonomik kalkınma ile çevrenin birbirinden ayrılamaz nitelikte iki olgu olarak ele alındığı bir örgütlenmeye gidilmiştir. Böylece, başlangıçta sadece bir doğa bilimleri disiplini olarak görülen ekolojinin sınırları, bugün hem ekonomik hem de sosyal alana doğru hızla genişlemekte; ekonomi ve ekolojinin toplumsal içerikli bir ortak paydada buluşması, giderek daha fazla mümkün olmaktadır (Reyhan Satır, 2014: 328-329) Bu ifadelerden de açıkça anlaşılacağı üzere sürdürülebilir kalkınma ifadesi ile birlikte sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kültür koruma farkındalıkları oluşmuştur. Sürdürülebilir kalkınmanın dayandığı temel argümanlar şu şekilde ifade edilmektedir. "Sanayi devriminin gerçekleşmesiyle birlikte dünya büyük gelişmelere sahne olmuştur. Nüfusun çok hızlı artması ve teknolojik gelişmeler, üretimin artmasına ve kaynakların daha çok kullanılmasına sebep olmuştur. İnsanoğlu ise artan tüketim ve üretim ihtiyacını karşılamak amacıyla sınırsız bir kaynak olarak gördüğü doğayı hoyratça kullanmış ve tahrip etmiştir. Yani Connerton'un ifadesiyle "emek sürecinden bağı kopmuş bir tüketicilik" ortaya çıkmıştır (2014: 15). Ekonomik, sosyal, teknolojik vb. alanlardaki kalkınma çabaları da çevresel değerlerin çoğu kez ihmal edilmesine neden olmuştur. Başlangıçta kalkınma adına mazur görülen çevre sorunları giderek bölgesellikten çıkarak, küresel boyuta taşınmıştır. 1970'lerden itibaren kalkınma ve doğa arasındaki denge kurulması için arayışlar hız kazanmıştır. Böylece sürdürülebilir kalkınma modeli gündeme gelmiştir" (Tıraş, 2012: 58).

"Sürdürülebilir kalkınma" kavramının kökleri 1980 yılında Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources – IUCN) tarafından hazırlanan Dünya Koruma Stratejisi (World Conservation Strategy) adlı rapora dayanmaktadır. Kavramın genel kabul görmesi ve geniş bir kullanım alanı bulması ise Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun (1987) "Ortak Geleceğimiz" başlıklı raporuyla olmuştur. Sürdürülebilir kalkınma bu raporda "bugünün gereksinimlerini, gelecek kuşakların da kendi gereksinimlerini karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin karşılayan kalkınma" biçiminde tanımlanmıştır (Yeni, 2014: 184).

Kısaca kültür, kültürel miras, kalkınma ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki bağlantı şu şekilde açıklanabilir: Günümüzde planlı kalkınma süreçleri devam ederken kültürün kalkınma süreçlerine eklenen ve toplumların sosyal yaşamına önemli ölçüde etki eden bir unsur olduğu görülmektedir. Dolayısıyla toplumsal refahın sadece ekonomik kalkınma ve devletin vatandaşları üzerindeki maddi sorumluluğu ile başarılamayacağı sosyal ve kültürel politikaların da üretilmesi gerektiği açıktır. Diğer yandan günümüzün önemli kavramlarından olan ve kendimizden sonraki nesillere iyi bir dünya bırakma ana fikri ile ortaya çıkan “sürdürülebilir kalkınma” etrafında oluşturulan 17 hedefin⁴ birçoğunda “kültürel” süreçlerde bulunmaktadır. Örneğin *sürdürülebilir şehir ve yaşam alanları* hedefi, toplumların yaşayış biçimlerini içine alması bakımından aynı zamanda kültürel bir süreçtir. Sonuçta hepsi birbiriyle bağlantılı olan bu kavramların devlet politikalarında sıkça yer aldığı görülmektedir. Bunlardan biri de kalkınma planlarıdır.

II. KALKINMA PLANLARINDA KÜLTÜR VE KÜLTÜRÜN KORUNMASI

Kültür mirası ve bu mirasın korunması konusundaki yeni yaklaşımlar, miras kavramının fiziksel bir varlık, bina ya da alan olarak tanımlayan eski algının ötesine geçerek fiziksel, toplumsal, ekonomik ve siyasi mevcudiyeti aracılığıyla çevre ve insanlıkla ilişkisi içinde tanımlanmaktadır (KPY, 2012: 23). ICOMOS Türkiye 2013'de sunduğu Mimari Mirasın Koruma Bildirgesinde: "Kültürel miras, insanoğlunun, toplumların ve toplumu oluşturan kültür gruplarının varlığının, kimliğinin ve sürekliliğinin simgesi ve kanıtıdır. Somut ve somut olmayan kültürel miras, tarihsel belgesel, estetik-sanatsal, simgesel, sosyal, ekonomik, dini ve manevi ve hatta politik değerler içerir. Yenilenemez bir kaynak olan kültürel mirasın, toplumumuz için önemli değer olan "emanet" kavramıyla özdeşleştirilerek içerdiği tüm değerleriyle birlikte gelecek nesillere aktarılması toplumsal bir sorumluluktur" tanımlamasını yapmaktadır (Kaderli, 2014: 37)

Hem somut hem de somut olmayan kültürel miras koruma yaklaşımları da uzun bir yoldan geçerek, bireysel çabalardan toplumun ortak düşüncesine ve sonunda ulusal ve uluslararası kriterler ile çerçevelenerek günümüzdeki halini almıştır. Bu yolda farklı bakış açıları tartışılmış farklı uygulamalara gidilmiştir (Kaderli, 2014: 38). Geçmişte kültürün devamlılığı derleme, tasnif,

⁴ Konu ile ilgili detaylı bilgi için bkz:
<http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html>

analiz, arşiv üzerinden yürütülmekteyken bugün bu bakış açısı değiştirilerek kültürün kuşaklararası devamlılığı yani korunması demek toplumun sanatının ya da gündelik hayatının bir parçası haline getirerek yaşatmak anlamını taşımaktadır.

Çalışmanın bundan sonraki kısımlarında 1963 yılından günümüze kadar hazırlanmış olan on kalkınma planının içeriklerinde somut ve somut olmayan kültürün korunması konusu ele alınacaktır. Ancak anakronik bir hata izlenimi vermeden dile getirilmelidir ki, somut olmayan kültürel miras ifadesi, kültürün maddi olmayan (süreç) yönünü vurgulamak adına UNESCO tarafından üretilmiş “intangible cultural heritage” ifadesinin karşılığı olan bir terimdir. Çalışma boyunca bu ifade somut ya da maddi mirasın karşısı olarak kullanılacaktır.

1. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)

1963- 1967 yıllarını kapsayan birinci BYKP'nin giriş kısmında planın amacı: “Milli tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararına, gerektirdiği önceliklerle yöneltmek ve iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek” olarak belirtilmiştir. Amacında doğrudan “kültürel kalkınma” konusuna değinene birinci kalkınma planının içeriğinde “kültür” konusunun ayrılmış bir başlık ve doğrudan kültür konularına değinen bir hedef bulunmamaktadır. Ancak İnsan Gücü, İstihdam Eğitimi ve Araştırma başlığının eğitim politikaları ile ilgili İlköğretim konusunda tedbirlerle ilgili olarak açılan başlıkta;

*(II) Köylerin nüfusu, sosyal ve ekonomik yapıları ve **kültürel gelenek ve seviyeleri** gibi unsurlar incelenerek okulun çapı ve öğretmenin yetişmesi ve seviyesi dengeli bir şekilde tâyin edilecek ve bunun ışığında tedbirler alınacaktır (BYKP 1, 1963: 459).*

şeklinde bir hedef belirtilmiştir. Bu hedeften hareketle Kültürel gelenek seviyelerinin eğitimde tedbirler almak için bir fonksiyon üstleneceği çıkarımında bulunulabilir. Bu ibarenin dışında 1963-1967 yılları arasındaki ilk kalkınma planında yapılan taramada yukarıda da bahsedildiği gibi kültür konusunda ayrı bir dikkat yoktur.

2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)

1968-1972 yıllarını kapsayan ikinci BYKP'nin amaçlar kısmında kültürel kalkınma ile ilgili doğrudan bir hedef belirtilmezken bu planın temel amacının;

“Türk milletini hür ve medeni bir ortamda, demokrasi ve karma ekonomi düzeni içinde adalete ve tam çalışma esasına bağlı olarak herkes için İnsanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesine ulaştırmayı gaye edinmiştir. Plan, Türkiye’de bir yandan fert başına geliri hızla ve devamlı olarak artırmayı hedef alırken, öte yandan çeşitli gruplar ve bölgeler arasında dengeli gelişmeyi sağlamak, çok sayıda vatandaşa iş imkânları yaratmak, kalkınmanın nimet ve külfetlerinin fırsat eşitliğinde, sosyal adalet ilkesine göre paylaşılarak iktisadi ve sosyal düzende olumlu bir gelişme elde etmek” olduğu açıklanmıştır. Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere “sosyal düzendeki gelişmeler” ikinci BYKP için iktisadi gelişmeler düzeyinde sınırlandırılmıştır.

İkinci BYKP’nin “Ekonomik Gelişimde İnsan Unsuru” üst başlığını taşıyan altıncı bölümünde, “kültür faaliyetleri” alt başlığına yer verilmiştir. Kültür faaliyetleri başlığı incelendiğinde kültürün geliştirilmesiyle ilgili hedeflere rastlanmaktadır:

- a) *Toplumun yaşama düzenini geliştirmek ve yaratıcı gücünü artırmakta kültür faaliyetleri son derece önemlidir. Türk kültürünü geniş kitlelere yönelterek geliştirmek için Türk Kültür eserlerini sayı ve nitelik bakımından daha üstün bir seviyeye ulaştırmak, bu imkânı sağlayacak **sanatçı ve elemanları yetiştirmek**, yeni eserlerin ortaya çıkmasını sağlayacak bir ortam yaratmak ve geliştirmek, **eski Türk sanatları ve Türk folklorunun bütün dallarında bilimsel araştırma, tespit ve tanıma faaliyetleri yapmak**, kültür eserleri için etkin bir dağıtım sistemi kurmak, kültür değeri taşımayanlar yerine değerli kültür eserlerini getirmek amaç olacaktır.*
- b) *Türk Kültürünün milletlerarası alanda yerini alması ve diğer milletlerin kültür faaliyetleri sonuçlarının Türk toplumuna kazandırılması amacıyla yapılan çalışmalarda **Türk Kültürünün benliği korunacak** kültür alışverişinin en etkili bir biçimde sağlanması için, milletlerarası alandaki kültür alışverişi Devletin desteğiyle yürütülecek.*
- c) *İktisadi ve sosyal gelişmeyle belli yerleşme merkezlerinde çeşitli tipte kültür faaliyetlerine ihtiyaç ortaya çıkmaktadır. Bu ihtiyaçların önceden tahmin edilerek karşılanması, diğer alanlardaki programlar ve yatırımlarla aynı seviyede ve önemde ele alınması zorunludur. **Kültür faaliyetlerinden en az yararlanan köylük çevrelere yöneltilecek kültür faaliyetlerinin etkili olabilmesi ve yapıcı sonuçlar sağlayabilmesi için; bu bölgelerde özellikle Türk kültür eserlerinin Türk kültür değerleriyle bağdaştırılarak sunulması zorunludur. Bu anlayış içinde Türk kültürünün yurt düzeyinde yayılması ve yaşatılması sağlanacaktır.** (BYKP 2, 1968: 186).*

Maddeleri tek tek ele alarak incelendiğinde (a) maddesinde kültürü yaratan ve geliştiren insana dikkat çekildiği görülmektedir. Ayrıca bu planla birlikte “folklor” terimine yer verilmiş ve folklorun bütün dallarında araştırmalar yapılması gerektiği hedeflenmiştir. (b) maddesinde ise doğrudan kültürün korunması meselesine değinilmiştir. Kültürlerarası etkileşimin gerçekleşmesi

ve bunun özellikle devlet desteğiyle yürütülmesi hedeflenmektedir. (c) maddesinde ise bölgesel olarak köy çevrelerinde kültür faaliyetlerinin artırılmasına ve faaliyetlerin “Türk Kültür Değerleri” olarak ifade edilen değerler sistemiyle temellendirilmesine yönelik bir hedef bulunmaktadır. Bu çabanın bir dönem folklorun köyde olduğunun ve dolayısıyla folklor üzerine araştırma yapmak için aranmasına yönelik bir yaklaşımın yansımaları olarak değerlendirilebilir.

Bu üç maddeden de anlaşılacağı üzere ikinci plan ile birlikte kültürün geliştirilmesi, yayılması, yaşatılması ve korunması için hedefler belirtildiği açıkça görülmektedir. Burada dikkat çekici olan “yaşatmak” vurgusudur. Günümüzde kültürün korunması, uygulanarak ve yaşatılarak korunması anlamında kullanılmaktadır ki bu anlayış da uluslararası sözleşmelerde ortaya çıkmış bir anlayıştır. 1968 yılı itibarıyla devletin kültürel planlamasında bu yaklaşımın var olduğunu görmek önemlidir.

Planın kültür faaliyetleri üst başlığında “uygulanacak politikalar” kısmında da kültürün yayılması ve yaşatılması için neler yapılacağına dair politikalar üretilmiştir. Özellikle (e) maddesinde yer alan “halkın geleneksel kültür mirasının ve folklorunun korunması” hususu oldukça önemlidir. Çünkü bu ibareden “kültürel miras” ve “folklor” birbirinden ayrı iki alan gibi görülmektedir. 1966 yılında bu plan yayınlanmadan iki yıl önce “Milli Folklor Enstitüsü” kurulmuştur. Dolayısıyla folklor alanında devlete ait kurumsal bir yapı olan enstitü bu hedefler göz önünde bulundurularak planlamayı kültürün korunması anlamında olumlu etkilemiştir denilebilir. Çünkü kuruluş gerekçesinde; “Köklü ve çok yaygın bir mazisi olan ve metodlu bir şekilde araştırmalarla tedvin edilmesi gereken Türk Folklorunun, halk şiiri ve edebiyatı, halk sanatı, halk adetleri, halk müziği ve dansları, halk kıyafetleri vb. gibi çeşitli kollarda çalışmalar yapmak, bir folklor arşivi, kütüphanesi ve müzesi kurmak, memleketin muhtelif yerlerinde bu konularda yapılan çalışmaları birleştirmek, teşvik etmek ve bunları rehberlik etmek” bulunmaktadır (Oğuz, 2010: 47). Zaten planda bu konuyu (h) maddesinde “Türk Folklor Enstitüsü” vurgusuyla belirtmektedir. (f) maddesinde belirtilen halkevleri oluşumu, halkevlerinin ikinci dönemidir. Çünkü örgün eğitim dışında halk eğitiminin ve kültürel faaliyetlerin devamlılığı açısından halk evleri, özellikle 1932-1951 yılları arasındaki çalışmalarıyla önemli bir kurumdur.

d) *Kültür faaliyetlerinin memleketimizde yayılması ve yaşatılması için kültür değeri olan yayınların, sergilerin, filmlerin, sahne sanatlarının ve müziğin başarılı*

eserlerinin devamlı olarak belirli merkezlerde ve gezici olarak geniş çevrelerde yayılması sağlanacak, köylük çevrelere yönelecektir. Mevcut **değerlerin korunması** ve yurt üzerindeki faaliyetlerin desteklenmesi gözetilecektir. Bu amaçla gezici kütüphaneler özellikle artırılacaktır.

e) Kültür değerlerinden geniş kitlelerin yararlanmasını sağlamak amaçtır. **Halkın geleneksel kültür mirasının ve folklorun korunması, değerlendirilmesi ve aydına aktarılması önem taşımaktadır.** Çeşitli kuruluşlardaki kültür çalışmalarının yürütülmesi ve geliştirilmesinde bu husus göz önünde bulundurulacaktır. Türk Folklor Enstitüsü bu amaçla desteklenecek, konservatuarların bu yöndeki çalışmalarını teşvik edilecektir.

f) Kültür faaliyetlerinin yürütülmesinde kamu kurumlarının yanında mahalli idarelerin ve gönüllü kuruluşların da yeri vardır. Bu kuruluşların, **kültür faaliyetlerini destekleyecek, kültür mirasının korunmasına yardımcı olacak, çocukları zararlı yayınlardan koruyucu tutumları desteklenecektir.** Bunlardan öğrenci kuruluşları ve halkevlerinin Türk kültürünün memleket içinde ve dışında yayılması ve tanıtılmasında ve **geleneksel halk kültürünün korunması ve devamındaki çalışmalarını teşvik edilecektir.**

h) **Halk müziğinin devamı, korunması ve geliştirilmesi** için konservatuarlarda halk müziği bölümleri kurulacak, Türk folklor enstitüsü ve gönüllü kuruluşların bu alandaki çalışmalarını teşvik edilecektir.

j) Eski eserler zamanın sebep olduğu tahribatın yanında diğer olumsuz tesirlere de açık bulunmaktadır. **Eski eserlerin daha iyi korunmasını** sağlayacak mevzuat çıkarılacak, bu eserlerin bakımı için gayret sarf edilecek ve tarihi değeri olan eserlerin yurt dışına kaçırılmasını önleyici tedbirleri alınacaktır.

l) Radyonun tüm yayınlarının toplumun kültür seviyesini yükseltme amacına yönelmesi, **kültür faaliyetlerinin yayılmasını ve gelişmesini desteklemesi,** özel eğitim programlarının bütün radyolarda çevrenin özellikleri gözönünde tutularak geliştirilmesi sağlanacaktır. Televizyon bir eğitim aracı olarak değerlendirilecektir. Televizyon yayınlarının büyük halk kitlelerine ulaştırılması amaç olacaktır. (BYKP 2, 1968: 189- 191).

Netice olarak ikinci beş yıllık plan özellikle “kültürel mirasın” korunması konusundaki vurgusuyla önemlidir. Burada bahsi geçen kültürel miras, toplumun yaşayış biçimlerini işaret etmektedir. Bu planın somut ve somut olmayan kültürel miras ilişkisine baktığımızda, kültür başlığı altında ele alınan maddelerin daha çok somut olmayan mirasla ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Ancak “eski eserler” olarak anılan sit alanlarının ve arkeolojik veri ve bulguların da korunması için çalışmalar yapılması gerektiği belirtilmiştir. Özellikle UNESCO’nun 1954 La Haye sözleşmesine (Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme) taraf olan ülkemizin bu sözleşme hükümlerince “kültürel mallar” olarak belirtilen somut kültür mirasının korunması ve yurt dışına kaçırılmasının engellenmesine dair ifadeler de planda yer almaktadır. Diğer taraftan (l) maddesi de halk kültürünün geliştirilmesi için kitle iletişim cihazlarının önemine dikkat çeken bir maddedir.

3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1979)

1973-1979 yılları arasını kapsayan üçüncü BYKP önceki iki plana göre oldukça detaylıdır. Konu başlıkları özellikle sanayi kollarındaki üretim alanları da dâhil olmak ayrı başlıklar altında işlenmiştir. Konumuz ile ilgili olarak planın 12. bölümü “Eğitim ve Kültür” başlığına ayrılmıştır. Bu bölümde Türk Millî Eğitiminin, genel amacı; “Türk milletinin bütün fertlerini, Atatürk Devrimlerine ve Anayasa’nın başlangıcında ifadesini bulan Türk milliyetçiliğine bağlı, kaderde, kıvançta, tasada ortak bölünmez bir bütün halinde millî şuur ve ülküler etrafında toplamak; *millî, ahlakî, insanî ve Kültürel Değerlerini Korumak ve geliştirmek*” olarak belirtilmiştir. (BYKP 3, 1973: 709) Değerlerin korunması ve geliştirmesiyle ilgili planın bu bölümünün hedefi en başta açıkça ortaya konmuştur.

Bu planda diğer ikisinden farklı olarak önceki planların hedefleri kısaca verilmiş daha sonra güncel planın hedef ve politikaları üzerinde durulmuştur:

*Birinci planda kültür faaliyetlerinin ana amacı **Türk kültür varlığını korumak, geliştirmek** ve daha geniş çevreye tanıtmak olmuş ve çeşitli alanlardaki çabaların bu amaca yöneltilmesi gerektiği belirtilmiştir. **İkinci planda kültür daha geniş bir kapsamda ele alınmış**, birinci plandaki amaçların yanı sıra yeni kültür eserlerinin yaratılmasını sağlayacak bir ortamın hazırlanması, Türk kültür değerlerinin yurt içinde ve dış dünyada tanıtılması, **klasik ve çağdaş kültür değerlerinin Türk toplumuna aktarılması amaçlanmıştır**. Birinci ve ikinci plandaki kültür faaliyetleri konusunda amaçlanan gelişmeler ve yenilikleri gerçekleştirmek üzere örgütsel, hukuki ve kuramsal tedbirler öngörülmüş, ancak kültürün toplumun sosyal ve ekonomik yapısından ayrı ele alınması bu konuda öngörülen gelişmelerin gerçekleşmemesinin başlıca nedeni olmuştur. Ancak bazı kültür araçlarının gelişmesi ve yayılmasında sosyal gelişmenin etkisi yanı sıra planlı dönemde getirilen teşvik edici tedbirlerin ve ayrılan kaynakların katkısı olmuştur (BYKP 3, 1973: 781).*

Üçüncü kalkınma planında kültür ve kültürün korunması konusundaki hedefler ve politikalar kitle iletişim ve kültür aktarım araçlarının dönemin şartları içerisinde: “*radio, televizyon, kitap ve gazete*” olarak açıklanması ile başlanmıştır. Diğer taraftan modernleşmenin etkilerinin hangi aşamalarda olduğunun araştırılması için, 1962-1968 yılları arasında “*Türk köylerinde modernleşme eğilimleri araştırması*” (radio, gazete, sinema üzerinden bir anket) hedeflenmiş ve “*Ulusal bilgi, birikim, bibliyografya, biyografa ve dokümantasyon merkezi olarak hizmet veren Millî kütüphanenin günün ihtiyaçlarına cevap verecek biçimde geliştirilmesi*” ve *yeni bir binaya kavuşturulması*” konusu gündeme alınmıştır.

Kültür alanında planda yer alan aşağıdaki iki maddeye bakıldığında daha önceki yapılan çalışmalarda özellikle kültürel belleğin toplanması konusundaki eksikliklere yönelik bir öz eleştirinin olduğu görülmektedir.

Durum: Müzik dalında konservatuarların ilgili bölümlerinde ve bağımsız çalışan sanatçılarla yürütülen araştırma ve derleme çabaları sınırlı kalmakta, Türk Halk müziğinin yozlaşmasını önleyici tedbirler alınmamaktadır. Bu alanda TRT'nin bazı teşvik çalışmaları dışında köklü araştırma, geliştirme, toplama ve yaratma çabaları yeterince özendirilmemektedir (BYKP 3, 1973: 784)

Hedef: Kitle haberleşme araçlarının geniş halk kitlelerinin yararına yaygınlaştırılması sağlanacaktır. Göze ve kulağa hitap eden radyo ve televizyon Üçüncü plan döneminde yaygınlaştırılacak ve eğitici programlar yanı sıra kültür ve sanat programlarına önem verilecektir. Nitelikli kültür programları milli kültür değerlerimizi işleyecek, halk hitap edecek ve ulaşacak biçimde düzenlenecek, çağdaş medeniyet değerleri tanıtılacaktır. Türkiye'de yayımlanan özellikle plak ve filmlerin derlenmesine ve telif haklarının korunmasında yeterli olmayan mevzuatın geliştirilmesi için bir çalışma yapılacaktır (BYKP 3, 1973: 786).

Folklorun korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması konusunda üçüncü planın aşağıda verilen maddesi oldukça değerlidir. İkinci kalkınma planında olduğu gibi üçüncü planda da 1966 yılında kurulan Milli Folklor Enstitüsü'nün etkileri görülmektedir. Bu madde bir durum tespiti olarak okunabilir. Yine bir önceki planda olduğu gibi halkevlerinden yeniden bahsedilmesi, halkevlerinin ikinci dönem çalışmalarının yaygınlaştırılması ve önceki aktif dönemine ulaşmasına yöneliktir denilebilir. Görüleceği üzere bir yandan yapılan çalışmaların yetersizliği vurgulanmaktadır diğer taraftan ilkeler ve tedbirler bölümünde konu ile ilgili çözüm önerileri getirilmektedir.

Durum: Folklor değerlerinin tespiti, korunması ve değerlendirilmesi, geliştirilmesi ve tanıtılması amacıyla 1966 yılında Milli Folklor Enstitüsü Kurulmuştur. Milli Folklor Enstitüsünce derleme, folklor arşivi kurma, halk oyunlarını filmle tespit ve toplama konusunda olumlu çalışmalar yapılmaktadır. Halk eğitim merkezleri ve Halkevleri ile diğer özel dernekler ve kuruluşlar ve okullar folklorumuzu yaşatmak konusunda olumlu çalışmalarda bulunmakta, ancak bu çalışmalar sınırlı kalmakta ve yurt düzeyinde yaygınlaşmamaktadır (BYKP 3, 1973: 784).

Hedef: Milli kültürümüzün zaman süreci içinde oluşturulan ve mahalli özellikleri yansıtan folklor ürünlerinin milli kültür bütünü içinde devamlılığını sağlamak, değerlendirmek, geliştirmek, tanıtmak, yok olmalarını ve bozulmalarını önlemek amacıyla Milli folklor Enstitüsü ve üniversitelerin ilgili bölümlerince araştırmalar ve derlemeler yapılacak, bu alandaki yayınlar artırılacak ve özendirilecektir. Milli folklor ve musikimizi geliştirmek ve derlemek için Milli Folklor Müzesi ile Türk Sanat Musikisi konservatuarı kurulması öngörülmektedir. Türk elisi sanatını da bozulmadan korumak ve geliştirmek için gerekli tedbirler ve çalışmalar yapılacaktır. Bu konuda şimdiye kadar sürdürülen dağınıklık bir merkezde birleştirilecektir (BYKP 3, 1973: 786).

Sosyal değişimin toplum üzerindeki etkisi karşısında kültürün kaybolmasını önlemek ve gelecek kuşaklara aktarmak için aşağıdaki maddede çeşitli öneriler sunulmuştur:

Türk toplumu hızlı bir sosyal değişme içindedir. Bu hızlı değişimin başlıca yönleri kırsal bir topluluktan şehirleşmiş ve sanayileşmiş bir topluma geçmekte olması ve toplumun kültürünün de sözlü kültürden yazılı kültüre geçmesidir. Hızlı ve sosyal değişme sözlüden yazılıya dönüşen millî kültür değerlerinin özellikle millî folklor değerlerinin yok olması ve dış etkenler altında bozulması sonucunu doğurabilecektir. Bu da kültür değerlerimizin ve varlıklarımızın millî olma özelliğini bozacak, kültürümüzü hızlı kalkınmada itici bir güç olmaktan uzaklaştırabilecektir. Kültürel gelişmemizin bu hızlı sosyal ve ekonomik değişmeye ayak uydurmasını sağlamak, millî kültürümüzün yozlaşmasını ve değerini yitirmesini önlemek için kültür araçlarının ve faaliyetlerinin geliştirilmesi ve özendirilmesi gerekli olmaktadır (BYKP 3, 1973: 785).

Üçüncü planın kültürle ilgili konularında millilik ve milliyetçilik vurgusunun ön planda olduğu görülmektedir. Kültürün, milliyetçiliğin önemli bir enstrümanı olduğu bilinmektedir, bu anlamda üçüncü BYKP’de millî değerler, millî kültür, millî ülküler gibi kavramlarla sıkça karşılaşılmaktadır.

Türkiye’nin kültür politikasının uzun dönemli gelişme yönü Atatürk milliyetçiliği doğrultusunda, Genç Kuşakların laik ve sosyal hukuk devleti esaslarına hür ve demokratik düzene yürekten inanarak, ülkenin yararlarını, millî değer ve ülküleri, millî ruh ve heyecan duyguları içinde yapıcı ve yaratıcı yeteneklerle yetiştirilmesini,

*Milletimizin hızlı ekonomik ve sosyal kalkınmasında itici rol oynayacak bir millî kültür ortamının yaratılmasını, fertlerin bu ortamdan, yararlanmalarını ve gelişmesine, yüce iletilmesine katkıda bulunmalarını sağlayacak bilince ulaşmalarını gerçekleştirecek biçimde olacaktır. Bu ortamın yaratılmasında, Devletin elinde bulunan idari mali ve insan gücü kaynakları bu alanda öncülük, **özendirme ve koruma biçimlerinde** kullanılacaktır.*

*Çeşitli kültür ve sanat dallarında **derleyici, koruyucu, geleceğe aktarıcı, yaratıcı, tanıtıcı ve diğer yapıcı kurumsal ve kişisel çabaları ve faaliyetleri özendirici bir mekanizma ve teşvik edici sistem geliştirilecek, zengin millî değerlerimizi işleyen Türk Sanat ve Edebiyatının millî ülkülerimize ve çağdaş uygarlığa katkıda bulunmaları özendirilecektir.***

*Öngörülen eğitim reformlarının amacı, Türk Gençliğinin Atatürk ilkeleri doğrultusunda **millî değerleri ve ülküleri benimsemiş, araştırmacı, yaratıcı, yapıcı ve birleştirici özelliklere sahip, millî ruh ve heyecan içinde** özellikle kalkınma çabalarımızın gerektirdiği bilgi, beceri ve davranışları kazanacak biçimde eğitilmelerini ve yönlendirilmesini sağlamaktır (BYKP 3, 1973: 785-786).*

Planın, “ilkeler ve tedbirler” başlığında verilen bilgiler, somut mirasın derlenmesi, sınıflandırılması, arşivlenmesi, korunması, geliştirilmesi gibi konularda hedefler ortaya koymuştur. Bu başlık altında özellikle dikkati çeken nokta müze konusunda bugünün yaklaşımına yakın bir çerçeve çizmesidir. Müzelerin ziyaret müzeciliğinden çıkarılması gerektiği konusu bugün ülkemizde belli başlı müzelerde⁵ uygulanan önemli bir gelişmedir.

⁵ Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi ve Beypazarı Yaşayan Müze gibi.

*Güzel sanatların çeşitli dallarında özellikle geleneksel **Türk sanatı konusunda araştırma, derleme ve öğretim yapılmasını** sağlayacak bir düzen geliştirilecektir.*

*Tarihi anıtlar, sanat eserleri, harabeler ve diğer **kültürel kalıntıları koruma ve geliştirme yolları** tetkik edilerek bunların yok olması, tahribatı ve yurt dışına kaçırılması önlenecektir.*

Müzeciliğimiz sadece ziyaret müzeciliği biçimden kurtarılarak, araştırma, envanter ve inceleme yapılmasına imkan verecek bilimsel bir yapıya kavuşturulacaktır. Ayrıca Ankara'da bir Milli Müze kurulması için ön çalışmalar yapılacaktır (BYKP 3, 1973: 786).

Örgün eğitimin dışında halkın kültürel faaliyetlerini yönlendirmek ve geçmiş dönemlerin kültür ve bilgi belleği olan yazılı eserlerin saklanarak korunması ve bir merkez haline getirilmesi için de planda bazı öneri ve hedeflere yer verilmiştir:

Kitlelerin kültürel faaliyetlere karşılıksız veya çok düşük bir ücret karşılığında katılmalarını sağlamak amacıyla mevcut halk eğitim merkezleri, halk eğitim odaları ve halkevlere yanı sıra spor tesislerinin ve okulların tatil dönemindeki boş kapasitelerinden yararlanmayı sağlayacak bir düzen geliştirilecektir.

*Geçmiş yüzyıllardan günümüze kadar gelmiş olan değerli **yazma eserlerin zamanın tahribatından korumak**, daha iyi şartlar içinde sağlamak ve ilgililerin yararına sunmak için bir merkezde toplanacaktır. Bu eserlerin envanterleri hazırlanacak ve değerli görülenleri yeni harflerle yayını yoluna gidecektir (BYKP 3, 1973: 786).*

Netice olarak üçüncü beş yıllık kalkınma planı kültür konusunda getirdiği oldukça farklı bakış açılarıyla hem somut kültürün hem somut olmayan kültürün hem de gününün şartlarında dijital kültürün korunması adına neredeyse günümüze yakın bir yaklaşım çizmiştir. Özellikle kültürün korunması konusunda ortaya koyduğu geliştirme ve yaşatma fikri, halk kültürü ürünleri çerçevesinden düşünüldüğünde dönemi içerisinde oldukça yenilikçi bir bakış açısıdır.

4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979- 1983)

1979-1983 yılları arasını kapsayan dördüncü BYKP' nin amacı planda; "Ülkenin ekonomik ve toplumsal gelişmesi, bugünkü aşamada önemli darboğazlar ve sorunlarla karşı karşıyadır. Başta enerji, ulaşım ve haberleşme olmak üzere altyapı yetersizlikleri, hızlı kentleşmenin yarattığı kır - kent, bölgeler-İçi ve bölgelerarası dengesizlikler, sağlıklı, dengeli, hakça bir gelişme yöntemi ile giderilebilir. Gelişmenin bütünlüğü, ekonomik - toplumsal - siyasal bunalımları da kökenlerinde gidermenin çaresi olacaktır" şeklinde açıklanmıştır (BYKP 4, 1979: 4). Amaç kısmından anlaşıldığı üzere toplumda belli başlı sorunlar bulunmaktadır ve bunların başında da ülkenin coğrafi katmanları arasındaki dengesizlikler gelmektedir. Bu dengesizliğin çözülmesi

için kültürel anlamda çeşitli tespit ve çözüm önerileri getirilmiştir. Kültürün toplumsal gelişme süreçlerinden bağımsız olamayacağı vurgulanmıştır.

Türkiye, coğrafi konumunun da sonucu olarak tarihsel gelişim içinde yüzyıllar boyu çeşitli kültürlerin birbiri üzerine dönüştüğü zengin bir kültür hazinesine sahiptir

Demokratikleşme sürecinde kültürün geliştirilmesi ve toplum kesimlerine yayılmasının, toplumun gelişmesinde ve çağdaşlaşmasında önemli etkileri vardır. Kültürel gelişme, teknolojik, bilimsel ve toplumsal gelişmelerden soyutlanamaz.

Coğrafi bölgeler ve toplumun çeşitli kesimleri arasında görülen ekonomik ve sosyal dengesizlikler kültürel alana da yansımakta, gelir grupları arasında önemli kültür farklılıklarına ve toplumsal sorunlara yol açmaktadır (BYKP 4, 1973: 150).

Önceki dönem planında hedeflenen kültürün korunması, yayılması gibi amaçlara ulaşılamadığı bu planda da bir öz eleştiri olarak görülmektedir. Ancak bir detay olarak ilk defa bu plan “halk bilim” terimine yer verilmiştir.

III. Plan döneminde, kültürel alanda yaratma, koruma, tanıtma, yayma, eğitim ve araştırma çalışmalarında nicel bazı artışlar dışında, nitelik açısından geçmiş plan dönemlerinden farklı bir uygulama sağlanamadığı gibi ulusal kültürümüzü evrensel boyutlara ulaştıracak yeni yaklaşımların ve atılımların gerçekleştirilemediği gözlenmektedir.

Tarihi anıtlar, sanat yapıtları, ören ve diğer kültürel kalıntıların yıkılmasının, yok edilmesinin ve yurt dışına kaçırılmasının önlenmesi ve koruma geliştirilmesine ilişkin girişimler sınırlı kalmıştır. Bunun temel nedenlerinden biri bu hizmetleri yürüten kuruluşların eşgüdüm halinde çalışamamalarıdır.

Her türlü ulusal ve evrensel halk ve sanat müziğinin eğitimi, araştırılması ve icrası konusunda örgütlenme ve kurumsal gelişme yetersiz kalmış; bu alanda sorumluluk yüklenecek bir kurum ya da kuruluş oluşturulamamıştır.

Çok sayıda kuruluşa dağılmış olan halk bilimi alanındaki faaliyetler, bu alandaki kaynakların etkin ve eşgüdümlü kullanımını önlemektedir.

III. Plan da ve yıllık programlarda öngörülen folklor envanterini gerçekleştirmek ve derleme faaliyetlerini etkin bir biçimde sürdürmede, Milli Folklor Araştırma Dairesi bugünkü yapısı ile yetersiz kalmaktadır.

Kültür şenlikleri ülkenin kültür yaşamında yeni sayılabilecek bir olgudur. Bu tür kültürel etkinliklerin yaygınlaştırılması ve geliştirilmesi, sanatçılarla halkın, çağdaş kültürle yerel kültürlerin bütünleşmesinde, çeşitli yörelerin kültür etkinliklerinin ortaya çıkarılmasında ve kültür olaylarına yaygın katılımın sağlanmasında ve kültürün yayılmasında önemli yararlar sağlayacaktır. Ancak, gerek yerel yönetimlerce, gerek çeşitli kuruluşlarca düzenlenen bu tip şenliklerin çoğunluğunun toplumsal etkinlik yönünden yeterli düzeye ulaştığı söylenemez (BYKP 4, 1973: 152-154).

Ülkenin siyasi istikrarının kültürel çalışmalarına yaptığı etki planda da açıkça belirtilmiştir.

Anayasanın sağladığı, düşünce özgürlüklerinin zaman zaman askıya alınması sonucu düşünce özgürlüklerinin kısıtlanması toplumun yaratıcı gücünün baskı altında tutulması, kitap toplatılması ve yasaklaması kültürel gelişmeyi ve çağdaşlaşmayı sınırlandıran bir ortam yaratmıştır (BYKP 4, 1973: 150).

Dördüncü BYKP' nin, kültür konusundaki heyecanı ilke ve hedefler konusunda üçüncü plana göre oldukça dar bir çerçevede kalmıştır. Bu planda kültür üzerine daha önceki planda yapılması hedefleneb konular gündeme getirilmiş ve başarısızlıklardan söz edilmiştir. Başarısızlıklar da ülkenin siyasal koşullarının stabil olmamasına bağlanmıştır. Dolayısıyla dördüncü BYKP kültür alanında tam anlamıyla bir planlama değil önceki dönemin öz eleştirisi gibidir.

5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985- 1989)

1985-1989 yıllarını kapsayan beşinci BYKP'nin temel amaç ve politikaları: "Hür, medeni ve güvenli bir ortamda Türk Milletinin refahının artırılması, verimlilik ve ihracat artışını teşvik eden, mevcut birikimi değerlendiren ve geliştiren, tarımsal gelişme potansiyelini ve millî savunma gereklerini gözeten bir yapı içinde sınai üretimin payının yükseltilmesi, istihdamın artırılması, genç işsizliğinin azaltılması, gelir dağılımının düşük gelirli gruplar lehine değiştirilmesi, kalkınmada öncelikli yörelerde gelişmenin hızlandırılması ve ekonomik ve sosyal altyapının geliştirilmesidir" şeklinde açıklanmıştır. Temel amaç ve politikaya göre kültürel bir gelişme ve büyüme konusunda herhangi bir ibare olmamasına karşın plan içerisinde "millî kültür" başlığıyla, sosyal hedefler ve politikalar içerisinde yer almıştır.

Kültür alanında, millî ve manevî varlığımızı yaşatma ve tanıtmaya, kültür hizmetlerinden az yararlanmış bölgelere öncelik verme ve hizmeti bölgelerin potansiyeline uygun olarak ve bu potansiyeli geliştirecek şekilde götürme esas olacaktır.

Kültürümüzün yaşatılması ve değerlerimizin canlı tutulması için kültür eserlerinin bugünkü hayatın bir parçası halinde değerlendirilmesi ile ilgili tedbirler alınacaktır.

Eski eser niteliğindeki yapıların onarım ve koruma amacıyla özel şahıslar tarafından alınıp değerlendirmesini kolaylaştırıcı bir teşvik sistemi geliştirilecektir.

Yeni mimarî, abide ve benzeri eserlerinin hazırlanmasında, plan ve projelerin yaptırılmasında millî kültürümüzün sanat ve estetik üslubunun aksettirilmesine yardımcı olacak teşvik ve yönlendirme şekilleri uygulanacaktır.

Tarihi ve mimarî çevre, eski eser ve kazılar konusunda tespit, tescil, onarım ve koruma faaliyetlerini yürüten kamu ve özel kuruluşlar genel bir millî kültür politikası çerçevesinde tespit edilecek önceliklere göre çalışmalarını sürdüreceklidir.

Müzeler sadece sergileme ve tanıtma faaliyetleri ile sınırlı kalmayarak, halkın ve yetişen genç nesillerin eğitimi için gerekli olan konferans, sergi ve seminer gibi eğitim çalışmalarına ağırlık vereceklerdir.

Milli kültürümüze ait olan, eski Türkçe ve diğer dillerde yazılmış eserlerin bugün konuşulan Türkçeye yeni harflerle kazandırılmasına, bunun için gerekli idari ve mali ihtiyaçların karşılanmasına çalışılacaktır.

Türk radyo ve televizyonunun milli kültürü ve bütünlüğü güçlendiren bir niteliğe ve ülkenin her tarafında ilgiyle seyredilebilir ve dinlenebilir bir seviyeye ulaştırılmasına çalışılacaktır.

Kaybolmaya yüz tutulmuş el sanatlarının ihyası, hem istihdam politikasına olumlu etkisi, hem de büyük bir ihrac potansiyeli taşıması bakımından önemli bir kültürel faaliyet olarak değerlendirilecektir.

Bugüne kadar ihmal edilmiş olan **Türk musikisinin araştırılması, geliştirilmesi ve tanıtılması** V. Plan döneminde ana ilke olarak benimsenecektir.

Öğretimin çeşitli kademelerinde verilen musiki eğitimi, Türk musikisinin gençlere tanıtılması ve sevdirilmesi amaçları ile yeniden düzenlenecektir. Bölge potansiyelleri göz önüne alınarak **Türk musikisi eğitimi veren kuruluşların yurt seviyesine yaygınlaştırılması** hedef alınacaktır.

Milli kültürün yurt içinde ve dışında araştırılmasına, geliştirilmesine ve tanıtılmasına önem verilecektir.

Kültür hayatımızda önemli yeri olan edebiyat, resim, tiyatro ve sinema sanat dallarının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasına ağırlık verilecektir (BYKP 5, 1984: 147-148).

Beşinci BYKP'nin kültürün korunması ve geliştirilmesi için hedeflediği alanların başında somut mirasın yapı taşları olan “tarihi ve mimari çevre, arkeolojik alanlar”, somut olmayan mirasın “geleneksel el sanatları ve müzik” konuları gelmektedir. Diğer planlarda olduğu gibi toplumun sahip olduğu kültürel mirasın, müzecilik ve iletişim kanallarıyla korunması, yaşatılması ve geliştirilmesi ve Türk dili üzerine özellikle metin transkripsiyonu ile ilgili çalışmalar yapılması planlanmaktadır. Yeni yaratılacak eserlerin kaynaklarının milli kültürel kimliğimizden faydalanılması gerektiğine işaret edilmektedir. Bu hedefler arasında; *Kültürümüzün yaşatılması ve değerlerimizin canlı tutulması için kültür eserlerinin bugünkü hayatın bir parçası halinde değerlendirilmesi*, maddesinde yaşanan hayatın bir parçası haline getirilmesi ile ilgili bir dikkat görülüyor. Bu kültürün korunması için günlük hayatın bir parçası haline getirilmesi ile ilgili koruma yaklaşımına oldukça yakın bir bakış açısidir. Küçük nüanslar haricinde şu ana kadar ele alınan beş kalkınma planında aslında ortak bazı değerler üzerinde plan ve hedefler konulduğu görülmektedir. Bunlardan en belirgin olanı da millilik vurgusudur.

6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990- 1994)

1990-1994 yılları arasını kapsayan altıncı BYKP'nin temel amaçları, Türk milletinin refah seviyesini açık toplum ve rekabete açık ekonomi ilke ve esasları doğrultusunda, hür ve güvenli bir ortamda yükseltmek olarak açıklanmıştır. Hızlı, dengeli ve istikrarlı bir kalkınma süreci içinde gelir dağılımını iyileştirmek, işsizliği, bölgesel ve yöresel gelişmişlik farklarını azaltmak planın başlıca amaçları arasındadır” şeklinde açıklanmıştır.

Planın Kültür ile ilgili amacı ise; kültür, sanat ve millî değerlerin korunmasına ve geliştirilmesine verilen önem sürdürülebilmesidir. Kültür ile ilgili hedefler, planın dördüncü bölümü olan “sosyal hedef, ilke ve politikalar” başlığı altında ele alınmıştır.

Altıncı BYKP'nin kültür ile ilgili görüşlerinin tamamı 35 maddeden oluşan geleceğe dönük hedef ve planlardan oluşmaktadır. Millî Kültür vurgusu daha önceki BYKP'lerde olduğu gibi bu planlamada da ön plana çıkmaktadır. Ayrıca bu planlamada kültürün korunması, yaşatılması, yayılması, geliştirilmesi konularında çeşitli hedef ve planlar konulmuştur. Özellikle kültürün yaşatılması ve yaygınlaştırılması konusunda kitle iletişim araçlarından faydalanma vurgusu açıktır. Diğer taraftan yapılacak saha çalışmaları ve kütüphane içi çalışmalarda teknolojinin tüm özelliklerinden faydalanarak yapılması gerektiği de belirtilmiştir.

Millî kültür; kalkınma, çağdaşlaşma ve dışa açılma çalışmalarının özünü oluşturacaktır.

Millî kültürün geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması, kalkınma politikalarının temel ilkelerinden birisi olacaktır.

Millî kültürü gelecek nesillere zenginleştirilmiş olarak intikal ettirmek için, araştırma ve geliştirme faaliyetlerine öncelik verilecek ve kültür hizmetlerini yürütecek kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği sağlanacaktır.

Millî kültürün yaşatılması ve yaygınlaştırılması için, kitle haberleşme araçlarından azami şekilde istifade edilecek ve TV programlarında kaliteli yerli yapım oranının yükseltilebilmesi için gerekli teknik altyapı oluşturulacaktır.

Millî kültür mirasının önemli kaynaklarından olan yazma ve nadir eserlerin korunması amacıyla, İstanbul'da Yazma Nadir Eserler Patoloji ve Restorasyon Araştırma Merkezi kurulacak, gerekli görülen yerlerde ise yazma eserler restorasyon merkezleri açılacaktır.

Yazma ve nadir eserler teknolojik (mikro-form) imkânlardan istifade edilerek muhafaza altına alınacak ve yeni nesillerin hizmetine sunulabilmesi için gerekli görülenler yeni harflerle yayınlanacaktır.

Türkçe'nin zorlamalara gidilmeden zenginliğinin artırılmasına, yapısının korunmasına ve kendi tabii seyri içinde gelişmesinin desteklenmesine devam edilecektir.

Arşiv belgelerinin korunması, tasnif edilmesi ve araştırmacıların hizmetine sunulması çalışmalarını hızlandırılacaktır.

Türk film sanayiinin geliştirilmesi konusunda ilgili kuruluşların iştirakiyle yapılacak bilimsel araştırmaların bulguları ışığında, Devletin de desteğiyle bir program hazırlanacaktır.

Tiyatro çalışmalarında, yerli eserlere ağırlık verilecektir. Yerleşik tiyatroların yurdun muhtelif yerlerine yaygınlaşması sağlanırken, gezici tiyatrolarla geniş vatandaş kitlelerine hizmet ulaştırılacaktır.

Opera, bale ve orkestra çatışmalarında çağdaş bir yaklaşımla **milli kültür birikimimizden** de yararlanılacaktır.

Telif haklarının teminat altına alınmasını sağlayacak gerekli düzenlemeler yapılacaktır

Milli müziğin araştırılması, eğitimi, topluma aktarılması ve geliştirilmesi desteklenecektir.

Yurt dışındaki vatandaşların **milli kültür değerlerinden kopmalarını önleyici, benliklerini koruyucu** ve buldukları ülke ile Türkiye arasındaki dostluk bağlarını sağlamlaştırıcı ortamı oluşturmak üzere gerekli çalışmalar yapılacaktır.

İkili "kültürel değişim programları" çerçevesinde kültürümüzün yurt dışında daha iyi tanıtılması esas alınacaktır.

Türk-İslam eserleri öncelikli olmak üzere, kültür varlıklarının korunması, bakımı, onarımı ve restorasyonuna ağırlık verilecektir.

Eski eser kaçakçılığının önlenmesi için, ilgili kuruluşlar işbirliği içinde çalışmalarını sürdürecektir. Çeşitli yollarla yurt dışına kaçırılan eski eserlerin Türkiye'ye geri getirilmesi yönündeki çalışmalara devam edilecektir.

Belediyeler altyapı çalışmalarını sürdürürlerken, **tarihi mimari dokunun bozulmamasına özen göstereceklerdir** (BYKP 6, 1989: 322-323).

Maddelerde de görüleceği üzere altıncı BYKP'nin kültürün korunması yaşatılması konusunda ortaya koymuş olduğu hedefler hem somut mirasın korunması hem de somut olmayan mirasın korunmasına dairdir. Yeni ortaya konulacak eserlerde yine millilik vurgusu bulunmaktadır. Ayrıca bu BYKP'de telif hakları konusunda da bir dikkatin olduğu görülmektedir.

7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996- 2000)

1996- 2000 yılları arasındaki BYKP'nin diğerlerinden farkı dönemsel olarak yeni bir yüzyıla toplumu hazırlama misyonu bulunmasıdır. Kültürel hayatın geliştirilmesi ve yeni yüzyılın gereklerine uygun plan ve hedefler konulması gerektiğine notlar BYKP'nin girişinde şu şekilde açıklanmaktadır: "Türkiye 21'inci yüzyıla çağdaş, üreten, gelirini adaletle paylaşan, insan haklarını ve demokratik özgürlükleri tam olarak kullanan, barış içinde bir ülke olarak girmelidir. Türkiye olanakları ve toplumsal dokusu ile bu atılımı gerçekleştirecek güce sahiptir. Türkiye'yi 21'inci yüzyıla taşıyacak VII'inci

Plan, küreselleşmenin avantajlarından en üst düzeyde yararlanarak çağı yakalamayı ve ülkemizin gelişmiş dünya ülkeleri arasında seçkin yerini almasını hedeflemektedir. Bu amaçla, özgür ve demokratik bir ortamın sağlanmasına, bireyin ön plana çıkarılmasına, sürdürülebilir hızlı bir büyümenin gerçekleştirilmesine, toplumun yaşam seviyesinin yükseltilmesi ve gelir dağılımının iyileştirilmesine, üretken istihdamın artırılmasına, sanayileşmenin hızlandırılmasına, teknolojiye atılım yapılmasına, dünya refahından daha yüksek pay alabilmek için eğitim düzeyinin yükseltilmesi ve toplumun tüm bireylerine yeteneklerine uygun eğitimin verilmesine, *kültürel gelişmenin sağlanmasına*, toplumun tümünün sosyal güvenlik ve temel sağlık hizmetlerine kavuşturulmasına ve sağlık hizmetlerinin kalitesinin artırılmasına, çevrenin korunmasına ve geliştirilmesine çalışılacaktır” (BYKP 7, 1995: 19). Burada da belirtildiği gibi bu dönemde “kültürel gelişmenin sağlanması” konusu da kalkınmanın bir parçasıdır.

Bu dönem BYKP'nin diğer dönemlerden farklı olarak küreselleşme kavramının daha belirgin olarak ortaya çıkmaya başlamasıdır. Bu dönem küreselleşmenin, teknoloji ve iletişim bağlantılı olarak hızlı yayılmaya ve birçok alanda etkisini yoğun bir biçimde göstermeye başladığı dönemdir. Yedinci BYKP'nin giriş kısmında küreselleşme vurgusu görülmektedir: Demokratikleşme, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve liberalizm gibi kavramların ortak değerler olarak önem kazandığı; mal ve finans piyasalarının, bilgi ve teknolojinin ülke sınırlarını aştığı günümüzde ekonomik ve bir anlamda da siyasal ve kültürel bir küreselleşmeye doğru gidilmektedir (BYKP 7, 1995: 1). Küreselleşmenin kültür üzerinde etkisi de oldukça yoğundur. Özellikle teknoloji üreten ülkelerin kültürel kodları küresel sisteme daha hızlı ve yoğun olarak eklenmektedir. Dolayısıyla teknoloji tüketen ülkeler de üretici ülkelerin kültürel kodlarını da tüketmektedir. Bu da yerel ve ulusal kültürler üzerine uygulanan bu baskı ile yerel kültürlerin zamanla kaybolmasına neden olmaktadır.

Kültür konusuyla ilgili olarak var olan zenginlik ve bu zenginliğin korunmasına yönelik dikkat yedinci BYKP'nin eğitim başlığındaki: “Sanayileşme, şehirleşme ve dışa açılmanın etkisiyle yaşanmakta olan sosyal değişim süreci hız kazanmıştır. Bu değişim sürecinde, tüm unsurlarıyla *kültür zenginliğimizin korunması ve geliştirilmesi*, bunu sağlayacak ortamın yaratılması ve gerekli çalışmaların yapılması büyük önem taşımaktadır” (BYKP 7, 1995: 26) bu ifadelerle görülmektedir.

Kültür ve kültürel mirasın korunması konusunda daha önceki BYKP'lerden oldukça kısa bir bölüme yer verilen bu planda doğrudan “kültür varlıklarının” korunması konusuna değinilmiştir. Bunun haricinde diğer BYKP'lerde olduğu gibi “Millî Kültür” vurgusu bulunmaktadır. Bunun haricinde kültürün ya da kültürel mirasın nasıl korunacağına dair bir hedef bulunmaktadır.

*Kültür politikası, demokratikleşmeyi gerçekleştirmiş ve insanı daha özgür kılan bir toplum oluşturmayı hedef alacaktır. **Kalkınmanın, çağdaşlaşmanın ve dışa açılmanın esasını oluşturan millî kültürün korunması, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması temel ilkedir.***

*Temel yaklaşım, **kültürel zenginliği kalkınma hamlesinin asli unsuru saymanın yanında, uluslararası iletişim ve etkileşimin ivmesini de ülkemizin kültürel kalkınmasına katabilmek olacaktır.***

*Çağdaş yaklaşım doğrultusunda **Millî Kültür faaliyetlerinin demokratik bir anlayış ve ulusal bütünlük ilkesi çerçevesinde gerçekleştirilmesi hedef alınacaktır.***

Taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının korunmasına önem verilecektir.

***Yurt dışındaki tarihi ve kültürel varlıklarımızın tespiti, korunması ve tanıtılması için gerekli tedbirler alınacak. Kültür Bakanlığı yurtdışı teşkilatında yer alan Kültür Müşavirlikleri ve Ataşeliklerinin etkin şekilde çalışabilmelerine olanak sağlayacak Kültür Merkezleri açılarak Dışişleri Bakanlığı ile ortak değerlendirilecektir.**(BYKP 7, 1995: 30-31).*

8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001- 2005)

2001-2005 yılları arasındaki sekizinci BYKP, “toplumun yaşam kalitesinin yükseldiği, kesintisiz ve istikrarlı büyüme sürecine girildiği, Avrupa Birliği üyeliği sürecindeki temel dönüşümlerin gerçekleştirildiği, dünya ile bütünleşmenin sağlandığı ve ülkemizin dünyada ve bölgesinde daha güçlü, etkili ve saygın yer edindiği bir dönem olarak” planlanmıştır. (BKYP 8, 2000: 25). Bu dönem eğitim sistemiyle ilgili amaçlar; “Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı, demokratik değerleri benimsemiş, *millî kültürü özümsemiş*, farklı kültürleri yorumlayabilen, düşünme, algılama ve problem çözme yeteneği gelişmiş, yaratıcı zekâya sahip bilgi çağı insanını yetiştirme” hedefi konulduğu görülmektedir (BKYP 8, 2000: 25).

Sekizince BYKP' nin kültür üzerine ürettiği hedef ve planlara bakıldığında diğer planlardan çok da farklı olmamakla birlikte yine millilik vurgusu, kültürün korunması ve yaşatılması vurgusu ön plana çıkmaktadır. Aşağıdaki alıntılarda da görüleceği üzere bu planda kültür konusu mevcut durum ve amaçlar, ilkeler olarak iki ana çerçevede ele alınmıştır.

Kültürel alt yapının güçlendirilmesi ve yurtiçi ve yurtdışındaki kültür hazinelerimiz ifadelerinden anlaşılacağı üzere mevcut durum üzerine tespitler genel itibariyle somut kültürel miras üzerin yoğunlaşmıştır.

Kültürel alt yapının güçlendirilmesi, kültürel etkinliklerin yaygınlaştırılması, dünya ülkeleri ve özellikle Türk Cumhuriyetleri ve Topulukları ile kültürel ilişkilerimizin geliştirilmesi, yurt dışındaki tarihi ve kültürel varlıklarımızın tespiti, araştırılması, bakım ve onarımı yönündeki faaliyetlere önem verilmiştir.

Ülkemizde yıllardır devam eden terör ve yüksek enflasyon, **kültür yapımız üzerinde telafisi güç tahribatlara yol açmış, yardımlaşma duygularını, ahlaki değerleri, inançları ve bütünüyle değerler manzumesini derinden sarsmıştır.**

Yurtiçi ve yurtdışında bulunan **kültür hazinelerimizin gereğince değerlendirilmesine** yönelik çalışmalar sürdürülmüş, bu eserlerin tespiti, bakımı, onarımı ve restorasyonu konusunda ilgili kuruluşların katılımı ile 1999 yılında kapsamlı bir çalışma başlatılmıştır (BKYP 8, 2000: 97)

Mevcut durum üzerine verilen bilgiler genel itibariyle somut miras üzerine yoğunlaşsa da amaçlar, ilkeler bölümünde kültürel miras üzerine biraz daha kapsayıcı bir bakış açısı geliştirilmiştir denilebilir. Bu kısımda üretilecek politikalarda “gelecek nesillere aktarma” kaygısı diğer planlarda olduğu gibi görülmektedir. Ayrıca el sanatları geleneği, geleneksel Türk sanatları ve folklor ürünleri farklı kapsamlarda görülmekte ve bu kapsamların da korunması, geliştirilmesi üzerine hedefler belirtilmektedir.

Türk kültür değerlerinin ve mirasının korunması, zenginleştirilmesi ve gelecek nesillere geliştirilerek aktarılması esastır. Bu çerçevede Devlet Osmanlı arşivlerinin, tasnif, düzenleme ve günümüz literatürüne kazandırılması için, plan döneminde gerekli çalışmalar hızlandırılacaktır.

Milli değerlerin pekişmesi ve güçlü bir şekilde gelecek kuşaklara aktarılması için her kademedeki verilen eğitimin muhtevasında tarih, sanat ve kültür birikimini ve bilincini geliştirici düzenlemeler yapılacaktır.

Türk dili ve kültürünün bütün unsurlarının tespiti ve tasnifi amacıyla, Türkçe konuşulan ülke ve topluluklara yönelik araştırmalara önem verilecek, iktisadi ve kültürel işbirliğinin geliştirilmesi hedefi doğrultusunda, öncelikle Türkçe'nin bütün lehçeleriyle anlaşılabilir ve kullanılabilir olması için çalışmalar yapılacaktır.

Türk kültürünün çevre kültürler için cazibe merkezi haline gelmesi sağlanacak, bu çerçevede Türk Cumhuriyetleri ve toplulukları ile kültürel işbirliği çalışmalarına hız verilecektir.

Kültür alanında vakıfların ve kar amacı gütmeyen kurum ve derneklerin desteği artırılacak ve özel sektörün katılımı sağlanacaktır.

Yok olmakta olan yerel sanat ve zanaatların korunması, sosyal ve ekonomik ayda sağlanması, bunların yozlaştırılmadan yeniden üretimine ve pazarlanmasına yönelik modellerin araştırılması ve bu konuda yerel inisiyatiflerin yönlendirilmesi için projeler geliştirilecektir.

Kültür varlıklarımızın korunması için halkın ve kamu görevlilerinin bilinçlendirilmesine yönelik eğitim çalışmaları yaygınlaştırılacak ve eski eser kaçakçılığı önlenecektir.

Doğal ve kültürel varlıkların bir bütün olarak korunması ve sürekliliğinin sağlanması amacıyla korunması gerekli varlıklara ait çeşitli kişi ve kurumların elinde bulunan bilgi, belge ve görüntülü dokümanın bir araya getirilip **muhafaza edilmesi** ve kullanıcıların erişimine sunulması sağlanacaktır.

Geleneksel Türk sanatlarının ve folklorunun korunması, geliştirilmesi ve tanıtılması sağlanacak, bütün sanat faaliyetleri desteklenecektir.

Neticede sekizinci BYKP'nin de daha önceki planlardan çok farklı olmadan kapsayıcı bir kültür bakış açısının olduğunu söyleyebiliriz. Devlet eliyle bu dönem kalkınma stratejisinde kültürün korunması ve yaşatılması diğer bir anlamda gelecek kuşaklara aktarılması düşüncesi bulunmaktadır. Ancak “korunsun, yaşatılsın, geliştirsün” denilen kültürel mirasın nasıl “korunacağı, yaşatılacağı, geliştirileceği” konusu üzerine bir görüş belirtilmemiştir. Genel itibariyle bu konudaki çalışmalarda çağın teknolojisinin kullanılmasına yönelik tavsiye niteliğinde bir görüş vardır.

9. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007- 2013)

2007-2013 dönemini kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planı, değişimin çok boyutlu ve hızlı bir şekilde yaşandığı, rekabetin yoğunlaştığı ve belirsizliklerin arttığı bir döneme rastlamaktadır. Küreselleşmenin her alanda etkili olduğu, bireyler, kurumlar ve uluslar için fırsatların ve risklerin arttığı bu dönemde, Plan Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda bütüncül bir yaklaşımla gerçekleştireceği dönüşümleri ortaya koyan temel politika dokümanıdır. Bu kapsamda Dokuzuncu Kalkınma Planı, *“İstikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen, AB'ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye”* vizyonu çerçevesinde hazırlanmıştır (BKYP 9, 2006: 1)

Bu vizyonla hazırlanan dokuzuncu BYKP' nin temel ilkeleri arasında kültürün korunması üzerine şu yaklaşımlar getirilmiştir: 1) Ekonomik, sosyal ve kültürel alanlara bütüncül bir yaklaşım esastır. 2) İnsan odaklı bir gelişme ve yönetim anlayışı esastır. 3) Toplumsal yapımızın ve bütünlüğümüzün ortak miras ve paylaşılan değerler çerçevesinde güçlendirilmesi esastır. 4) Doğal ve kültürel varlıklar ile çevrenin gelecek nesilleri de dikkate alan bir anlayış içinde korunması esastır.

Dokuzuncu BYKP' nin diğer planlamalardan farklı olarak “kültürün korunması, geliştirilmesi ve diyalogun geliştirilmesi” başlığında bir bölüm

ayrılmıştır. Bu bölümde, kültürün korunması ve toplumsal diyalogun güçlendirilmesi üzerine hedefler ortaya konmuştur:

Plan döneminde, kültürel altyapının güçlendirilmesi, kültürel etkinliklerin yaygınlaştırılması, ortak tarihi geçmişimiz olan ülkeler başta olmak üzere dünya ülkeleri ile kültürel ilişkilerimizin geliştirilmesi, yurt içi ve yurt dışında bulunan kültür varlıklarımızın tespiti, araştırılması, bakım-onarım ve restorasyonu yönündeki faaliyetlere devam edilmiştir.

Kültürel hayatın canlandırılması ve kültürel faaliyetlerin ülkenin bütününe yaygınlaştırılması amacıyla, yerel nitelikteki kültür hizmetlerinin yerel yönetimlere devredilmesi ve bu alanda kamu özel sektör işbirliğinin geliştirilmesi yönündeki yasal ve idari düzenleme çalışmaları başlatılmıştır.

Kültürümüzün taşıyıcısı olan dilimiz yabancı dillerden olumsuz etkilenebilmesi nedeniyle temel ve ayırt edici özelliklerini kaybetme tehlikesi altındadır. Özellikle, bilim, eğitim, öğretim kurumları ve medyada Türkçe bilincinin oluşturulması gereği önemini korumaktadır. **Yoğun göç ve kentleşmede yaşanan sorunlar neticesinde kültürel hayata katılımında sorunlar** artmıştır.

Giderek hızlanan değişim süreci aile ve toplum içi kültürel ve sosyal ilişkileri de olumsuz etkilemiştir. Kitle iletişim araçlarının çeşitlenmesi, aile içi iletişimde geleneksel yöntemlerin dışına çıkılamaması ve eğitim sisteminin aşılama sorunu gençlerin aileden kopma, toplumsal sorunlara duyarsızlaşma, ümitsizlik ve özgüvensizlik gibi sorunlarını ve bunun sonucunda şiddete eğilimini artırmıştır.

Yoğun göç ve çarpık kentleşmenin oluşturduğu uyum sorunları terör ve asayiş başta olmak üzere toplumsal bütünlüğü ve uyumu zedeleyici ortamlar hazırlamaktadır. Bu kapsamda, ulusal ve yerel düzeyde, topluma entegrasyon ve aidiyet duygusunu geliştirici önlemlerin alınması ve bu alanlarda yerel yönetimlerin kapasitelerinin ve STK'larla diyalogun artırılması ihtiyacı bulunmaktadır (BKYP 9, 2006: 45)

Dokuzuncu BYKP'de de ülkenin kalkınma trendinde "kültürün" önemine ve yerine dair durum tespitleri ve hedefler ortaya konmuştur. Ancak bu planda kültürün korunmasından çok kültürel hayatın devamlılığının sağlanmasına yönelik tedbirlerden söz edilmiştir. Ayrıca kültürün hangi sebeplerle olumsuz etkilendiğine dair tespitler de yer almaktadır. Bu planı diğerlerinden farklı kılan STK vurgusudur. Devlet planlamasının yanında toplumun sosyal ve kültürel hayatının yönlendirilmesinde sivil toplumda paydaş olması gerektiği belirtilmektedir.

10. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018)

2014- 2018 dönemini kapsayan Onuncu Kalkınma Planı, ülkemizin 2023 hedefleri doğrultusunda, toplumumuzu yüksek refah seviyesine ulaştırma yolunda önemli bir kilometre taşı olacaktır. Plan, küresel ekonomide geleceğe dönük risklerin ve belirsizliklerin sürdüğü, dünya ekonomisinde değişim ve dönüşümlerin yaşandığı, yeni dengelerin oluştuğu, gelişmiş ve gelişmekte olan

ülkeler arasında güç dengelerinin yeniden şekillendiği bir ortamda hazırlanmıştır (BYKP 10: 2013: 1)

Kalkınmanın amacı; “insanların refahını artırmak, hayat standartlarını yükseltmek, temel hak ve özgürlüklerini güçlendirerek adil, güvenli ve huzurlu bir yaşam ortamı tesis etmek ve bunu kalıcı kılmaktır” olarak açıklanmıştır. Bu çerçevede, Onuncu Kalkınma Planı kalkınmanın sürdürülebilirliğini merkeze alan bir yaklaşımla hazırlanmıştır.

Sürdürülebilirlik ilkesi daha önceki planlarda zaman zaman görülse de doğrudan bu ilke etrafında oluşturulan onuncu kalkınma planında da kültürün korunması konusunda ayrı bir dikkat söz konusudur. Daha önceki planlarda olduğu konu ele alınırken öncelikle mevcut durum analiz edilmiş, daha sonra hedef ve planlar sıralanmıştır. Nitelikli insan gücü, güçlü toplum üst başlığında kültür ve sanat alt başlığına alınana kültürel politikalar şu şekildedir:

a. Durum Analizi

Kültür mirasımızın korunması kapsamında yurtiçi ve yurtdışı envanter çalışmalarına devam edilmiş, başta vakıf eserleri olmak üzere tarihi eserlerin önemli bir kısmı restore edilmiş, yazma ve nadir eserlerin dijital ortama aktarılması faaliyetleri yürütülmüştür.

Kültürümüzün uluslararası düzeyde tanıtımı amacıyla yürütülen çalışmalar sonucunda dünya kültür mirası listelerinde ülkemize ait varlıkların sayısı artmış, yurtdışında sergi, fuar, festival ve sanat etkinlikleri gerçekleştirilmiştir.

Kültür ve sanat etkinliklerinin yaygınlaştırılması amacıyla kültür merkezleri inşa edilmiş, yeni tiyatro sahneleri ve müzeler açılmış, yeni sergileme ve tasarım yöntemleri geliştirilerek müzelerin ve ören yerlerinin cazibesi artırılmıştır.

Tarihi mirasın korunması çalışmalarında özgün proje ve malzeme kullanılması ile planlı ve bütüncül bir yaklaşım geliştirilmesi ihtiyacı önemini korumaktadır.

Kültür politikalarının toplumun bütünlüğünü ve dayanışmasını pekiştirecek, ortak kimlik tasavvurunu güçlendirecek şekilde tesis edilmesi, güçlü bir toplum olma yolunda önemli bir unsurdur (BKYP 10, 2013: 44-45)

b. Amaç ve Hedefler

Kültürel zenginlik ve çeşitliliğin korunup geliştirilerek gelecek nesillere aktarılması, kültür ve sanat faaliyetlerinin yaygınlaştırılması ile milli kültür ve ortak değerler etrafında toplumsal bütünlüğün ve dayanışmanın güçlendirilmesi temel amaçtır (BKYP 10, 2013: 45)

c. Politikalar

Kültür değerlerimiz ve geleneksel sanatlarımızın yaşatılmasına yönelik destekler etkinleştirilerek uygulamaya devam edilecektir.

Tarihimizin önemli şahsiyetleri, olayları, masal kahramanları ve kültürel zenginlik unsurlarımız belgesel, dizi ve çizgi filmlere dönüştürülecektir.

Türk film endüstrisinde kültürümüzün temel unsurları ve değerlerinin işlenmesine yönelik teşvik mekanizması oluşturulacaktır.

Şehir mimarisinin ve peyzajın insan üzerindeki etkisi göz önünde bulundurularak, yapılacak kentsel tasarımların, imar planlarının, toplu konutlar ve kamu binalarının peyzaja, şehrin dokusuna, estetiğine ve kimliğine katkı sağlamasına özen gösterilecek ve kentsel dönüşüm uygulamalarının **kültürel kimliğe ve yapıya uygunluğu gözetilecektir.**

Yurtiçi ve yurtdışındaki kültür mirasımız, toplumun kültür, tarih ve estetik bilincini geliştirecek, kültür turizmine katkı sağlayacak ve afet riskini dikkate alacak şekilde korunacaktır.

Tarihi kent bölgelerinin bir bütün olarak korunması, kültür ve sanat hayatının merkezi haline gelmesi sağlanacaktır.

Kültürümüzün özgün yapısını ve zenginliğini kaybetmeden gelişime açık olması ve evrensel kültür birikimine katkıda bulunması, kültürel ve sanatsal faaliyetlere katılımın bir yaşam alışkanlığı olarak gelişmesi sağlanacaktır.

Ortak tarihi geçmişimiz olan ülkeler başta olmak üzere dünya ülkeleriyle kültürel ilişkilerimiz geliştirilecek, **kültür endüstrisinin millî gelir, ihracat ve ülke tanıtımına katkısı artırılabilecektir.**

Toplumsal bütünleşme ve dayanışmanın artırılması amacıyla hoşgörü ortamını, toplumsal diyalogu ve ortak kültürümüzü güçlendirici politika ve uygulamalara öncelik verilecektir (BKYP 10, 2013: 45)

Bu dönem planında kültürel anlamda mevcut durumun iyileştirildiği görülmektedir. Kültürel çeşitliliğin korunup geliştirilerek gelecek kuşaklara aktarılması düşüncesi yinelenmiştir. Politikalar kısmında ise kültür endüstrisi vurgusu yapılmıştır. Dünya film sektörünü elinde tutan ülkelerin kültürel kodlarının daha açık ifade ile kendi “kahramanlarının” etrafımızı sardığı, çocuk ve gençlerimizin kahraman tasarımlarında bu filmlerden (Batman, Süperman vb.) etkilendiği bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla politikalar kısmında yapılan vurgu oldukça önemlidir. Çünkü zengin kültürel belleğimizin, kahramanlarımızın, sinemada boy göstermesi gereklidir. Çünkü artık elektronik kültür çağında yaşamaktayız ve bu J. Ong’un ifade ettiği gibi “ikinci bir sözlü kültür ortamı”dır. Kitle iletişim araçlarıyla dolaşımda olan kültürel kodların benimsenmesi, yerel kültürel kodların güdükleşmesine hatta zaman içinde yok olmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle devlet politikası olarak onuncu kalkınma planı çağın gereklerini saptamış ve uygulanması için hedef koymuştur denilebilir. Bunun dışında bu planda vurgulanan diğer bir konu da şehir mimarisi ve peyzajı üzerinedir. Günümüzde kentlerin dikey yapılaşması, sosyal ilişkilerin ve kültürel faaliyetlerin azalmasına neden olmakta bu nedenle de bireyselleşme başta

olmak üzere birçok toplumsal sorun ortaya çıkarmaktadır. Kentlerimizin oluşum süreçlerinde planlar kısmında ifade edildiği gibi kültürel kimliğe uygun yapıların yapılması sosyal uyum ve kültürel hayatın zenginleşmesi adına oldukça verimli olacaktır.

III. SONUÇ

Bu çalışmada, 1963-2013 yılları arasında Devlet Planlama teşkilatı tarafından hazırlanan, 2014 yılı itibarıyla Kalkınma Bakanlığı tarafından devam ettirilen “Beş Yıllık Kalkınma Planları”, kalkınmanın kültürel yönü açısından ele alındı. Kalkınma planlarında sosyal refah ve toplumsal uyumun güçlenmesi ve kültürün korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması noktasında nasıl bir bakış açısı çizdiği görülmeye çalışıldı.

İncelenen tüm planlarda; “Kültür alanında, milli ve manevi varlığımızı yaşatma ve tanıtma”, “Kültürümüzün yaşatılması ve değerlerimizin canlı tutulması”, “Eski eser niteliğindeki yapıların onarım ve koruma”, “Yeni mimari, abide ve benzeri eserlerinin hazırlanmasında, plan ve projelerin yapılmasında milli kültürümüzün sanat ve estetik üslubunun aksettirilmesi”, “Kaybolmaya yüz tutulmuş el sanatlarının ihyası”, “Türk musikisinin araştırılması, geliştirilmesi ve tanıtılması”, “Milli kültür mirasının önemli kaynaklarından olan yazma ve nadir eserlerin korunması”, “Arşiv belgelerinin korunması, tasnif edilmesi”, “Tiyatro çalışmalarında, yerli eserlere ağırlık verilmesi”, “Milli müziğin araştırılması, eğitimi, topluma aktarılması ve geliştirilmesi”, “tarihi mimari dokunun bozulmamasına özen gösterme”, “kültürel zenginliği kalkınma hamlesinin asli unsuru saymanın yanında, uluslararası iletişim ve etkileşimin ivmesini de ülkemizin kültürel kalkınmasına katabilme” gibi birçok hedefle karşılaşıldı.

Örneklere de görüleceği üzere toplumsal hayatın hemen her alanında yer alan kültürel unsurları yayma, yaşatma, tanıtma, aktarma, koruma, geliştirme gibi hedefler ortaya konmuş ve milli kültürün korunması, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması kalkınmanın, çağdaşlaşmanın anahtarı olarak görülmüştür. Diğer taraftan yine hemen her planda “milli kültür” vurgusu görülmüş, yeni yaratılacak eserlerin milli kültürümüzün kodlarından faydalanarak oluşturulması gerektiği özellikle vurgulanmıştır.

Kültürün korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması konusunda derleme faaliyetlerine vurgu yapılmış, kültür hazinelerimizin derlenmesi, arşivlenmesi ve böylelikle korunması gerektiğine dair hedefler ortaya konmuştur. Bütün bu

hedefler arasında hemen her planda müzik kültürünün derlenmesi, arşivlenmesi, aktarılması, geliştirilmesi üzerinde özellikle durulduğu görülmüştür. Ayrıca kaybolmaya yüz tutmuş sanatların yeniden canlandırılması, yeniden bu sanatlarda eleman yetiştirilmesi, mimari dokunun bozulmamasına özen gösterilmesi gibi konuları da sıkça görülmüştür. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için kitle iletişim araçlarından ve diğer teknolojik imkân ve fırsatlarından yararlanması gerektiği dile getirilmiştir.

Bu çalışmaların yapılmasında özellikle gençlere yönelik, *Türk Gençliğinin Atatürk ilkeleri doğrultusunda millî değerleri ve ülküleri benimsemiş, araştırmacı, yaratıcı, yapıcı ve birleştirici özelliklere sahip, millî ruh ve heyecan içinde ve özellikle kalkınma çabalarımızın gerektirdiği bilgi, beceri ve davranışları kazanacak biçimde eğitilmelerini ve yönlendirilmesi* gibi önemli hedefler belirtilmiştir.

1963 yılından bu yana dünyada ve ülkemizde kültür koruma yaklaşımları açısından birçok gelişme oldu. Bu gelişmelerin çoğu Birleşmiş Milletlerin eğitim, bilim ve kültür örgütü olan UNESCO çatısı altında oluşturulan sözleşme metinleriyle uluslararası hale getirildi. Devletler, kendi coğrafi sınırları içerisinde yer alan kültürel mirasın “bir insanlık mirası” olarak gelecek kuşaklara aktarılması üzerine olan bu sözleşmelere taraf oldular.

Ancak zamanla tarihi mimari ve arkeolojik mirasla birlikte; toplumların yaşama biçimlerini anlatan somut olmayan kültürel mirasın da kentleşme, sanayileşme ve küreselleşme gibi birçok nedene bağlı olarak yok olma sürecine girdiği görüldü. Bu konuda da uluslararası toplum yine ortak bir metin oluşturarak insanlığın bugüne kadar üretmiş olduğu somut olmayan kültürel mirasının da korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması gerektiği konusunda uzlaşmaya vardı. Bu uzlaşma, kültürel çeşitliliğin gelecek nesiller için korunması, geliştirilmesi ve yaşatılması anlamına gelmektedir. Kısaca önceleri somut kültürel miras daha sonra da somut olmayan kültürel miras uluslararası bir uzlaşma ile korunması gereken bir değer halini aldı.

Türkiye, bu sözleşmelerin de etkisiyle planlı kalkınma süreçlerinde, bazılarında daha yoğun bazılarında daha az olmak üzere hem somut hem de somut olmayan kültürel mirası göz önünde bulundurarak “kültürün korunması, yayılması, yaşatılması, tanıtılması” gibi hedeflerle “kültürel kalkınma”ya da yer vermiş ve kültürel mirasın tüm alanlarında kapsayıcı bir bakış açısı getirmiştir.

Özellikle kültürün korunması konusunda kalkınma planlarının çoğunda görülen “yaşatma” ifadesi, bugün için kültürlerin korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması noktasında en önemli argümanlardan biridir. Yaşanılan hayatın bir parçası haline getirilemeyen, güncellenemeyen kültürel kodlar başta küreselleşme olmak üzere birçok sebebe bağlı olarak kaybolmaktadır. Bu nedenle planlarda görülen yaklaşımlar oldukça yerinde hedeflerdir. Ancak planların bu konuda yetersiz kaldığı nokta “yaşatma” için hangi kaynakların hareket geçirileceği ve ne yapılacağı hususunun açıklanmamış olmasıdır.

KAYNAKLAR

- BYKP 1, T.C. KALKINMA BAKANLIĞI. (1963), “T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı”, (*Erişim Adresi: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/9/plan1.pdf>*), (Erişim Tarihi: 4 Ekim 2017)
- BYKP 2, T.C. KALKINMA BAKANLIĞI. (1968), “T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı”, (*Erişim Adresi: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/8/plan2.pdf>*) (Erişim Tarihi: 4 Ekim 2017)
- BYKP 3, T.C. KALKINMA BAKANLIĞI. (1973), “T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı”, (*e Erişim Adresi: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/7/plan3.pdf>*), (Erişim Tarihi: 4 Ekim 2017)
- BYKP 4, T.C. KALKINMA BAKANLIĞI. (1979), “T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı”, (*Erişim Adresi: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/6/plan4.pdf>*), (Erişim Tarihi: 4 Ekim 2017)
- BYKP 5, T.C. KALKINMA BAKANLIĞI. (1985), “T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı”, (*Erişim Adresi: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/5/plan5.pdf>*), (Erişim Tarihi: 4 Ekim 2017)
- BYKP 6, T.C. KALKINMA BAKANLIĞI. (1990), “T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı”, (*Erişim Adresi: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/4/plan6.pdf>*), (Erişim Tarihi: 4 Ekim 2017)
- BYKP 7, T.C. KALKINMA BAKANLIĞI. (1996), “T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı”, (*Erişim Adresi: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/3/plan7.pdf>*), (erişim tarihi: 14 Ekim 2017)
- BYKP 8, T.C. KALKINMA BAKANLIĞI. (2001), “T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı”, (*Erişim Adresi: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/2/plan8.pdf>*), (Erişim Tarihi: 4 Ekim 2017)
- BYKP 9, T.C. KALKINMA BAKANLIĞI. (2007), “T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı”, (*Erişim Adresi: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/1/plan9.pdf>*), (Erişim Tarihi: 4 Ekim 2017)
- BYKP 10, T.C. KALKINMA BAKANLIĞI. (2014), “T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı”, (*Erişim Adresi: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/12/Onuncu%20Kalk%C4%B1nma%20Plan%C4%B1.pdf>*), (Erişim Tarihi: 4 Ekim 2017)

- CONNERTON, Paul (2014). *Modernite Nasıl Unutturur?*, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- ÇEÇEN, Anıl (2010). *Kültür ve Politika*, İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- ERBAY, Fethiye ve ERBAY, Mutlu (2009). "Atatürk Dönemi Sanat Politikası", *Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü Atatürk Dönemi Ansiklopedisi*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- GÜVENÇ, Bozkurt (1974). *İnsan ve Kültür*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İSMEP (2014). *İSMEP Rehber Kitaplar, "Kültürel Mirasın Korunması"*, İstanbul Proje ve Koordinasyon Birimi Yayınları, İstanbul. (https://www.ipkb.gov.tr/assets/data/files/ISMEP6_KültürelMirasınKorunması.pdf)
- KONGAR, Emre (1998). "Kalkınma ve Gelişme Stratejilerinde Kültür Politikalarının Yeri: Türkiye Örneği", Kültür Girişimi Kültür Politikaları Sempozyumu, Eylül, İstanbul. (URL: https://www.kongar.org/makaleler/mak_ka.php)
- KONGAR, Emre (2013), *Kültür Üzerine*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- KPR (2011). "Günümüz Türkiye'sinde Kültür politikaları: Giriş ve Genel Bakış", *Sivil Toplum Gözüyle Türkiye Kültür Politikası Raporu*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- KPY (2012). *Kültür Politikaları ve Yönetimi (KPY) yıllık 2011*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- OĞUZ, Öcal (2009). *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?*, Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- OĞUZ, Öcal (2010). "Araştırmaların Tarihi", *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- ÖZDEMİR, Volkan (2014). *Türkiye'de Planlı Kalkınma Deneyimleri*, Marmara Üniversitesi (https://dumludag.files.wordpress.com/2013/09/ozdemir_planlama.pdf)
- ÖZÜNEL, Evrim Ölçer (2013). "Yeni Miras"lar ve Uluslararası Sözleşmelerde Sürdürülebilir Kalkınma Stratejileri", *Milli Folklor Dergisi*, Yıl 25, Sayı 100.
- REYHAN SATIR, Aysen (2014). "Sürdürülebilir Üretim- Tüketim Politikaları Çerçevesinde "Yeşil Ekonomi" Üzerine Bir Değerlendirme", *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi (MSY)*, Cilt 9, Sayı 22, Temmuz, s. 327- 347.
- RİTZER, George (2011). *Küresel Dünya*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- SOYAK, Alkan (2003). *Türkiye'de İktisadi Planlama: DPT'ye İhtiyaç Var mı?*, Doğuş Üniversitesi Dergisi 4 (2).
- TIRAŞ, H. Hayrettin (2012). "Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik Bir İnceleme", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2.
- UYGUR, Nermi (2013). *Kültür Kuramı*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- YAVİLOĞLU, Cengiz (2002). *Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri*, Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 1.
- YENİ, Onur (2014). "Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Kalkınma: Bir Yazın Taraması", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16 (3), s. 181- 208.

SAĞLIK HİZMETLERİNDE HASTA ODAKLI YAKLAŞIM: HASTA KATILIMI

Okan ÖZKAN¹

Atıf/©: Özkan, Okan (2017). Sağlık Hizmetlerinde Hasta Odaklı Yaklaşım: Hasta Katılımı. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.1759-1770

Özet: Hasta katılımı kavramı; bireyin hastalığı önlemek, yönetmek ve tedavi etmek amacıyla sağlık profesyonellerinin bilgi ve tavsiyelerini kendi ihtiyaç ve tercihleriyle uyumlu hale getirdiği bir süreç olarak tanımlanmaktadır ve bu yaklaşımın gerek birey gerekse toplum sağlığının geliştirilmesine yönelik olumlu katkıları bulunmaktadır. Hasta katılımı yaklaşımı, bireyin sağlık hizmetlerindeki rolünü aktif hale getirerek sağlık hizmetleri ve tedavi sürecinin geliştirilmesini, daha iyi sağlık sonuçları elde edilmesini, sağlık hizmeti maliyetlerinin azaltılmasını ve daha etkin sağlık politikalarının belirlenmesini sağlamaktadır. Bu çalışmada hasta katılımı kavramına, sağlık hizmetlerindeki önemine, hasta katılım süreci aşamalarına, hasta katılımı ile hasta güvenliği ilişkisine ve hasta katılımı yaklaşımının avantajları ve zorluklarına değinilmiştir. Bu çalışmayla hasta katılımı kavramı hakkında bilgi vermek, gerek sağlık profesyonelleri gerekse de karar vericilerde konu ile ilgili farkındalık yaratmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hasta Güvenliği, Hasta Katılımı, Sağlık Hizmetleri

Patient-Oriented Approach in Health Services: Patient Engagement

Citation/©: Özkan, Okan. (2017). Patient-Oriented Approach in Health Services: Patient Engagement, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp.1759-1770

Abstract: Patient engagement concept is defined as a process by which health professionals make the information and recommendations of the individual compatible with their own needs and preferences in order to prevent, manage and treat the disease, and this approach has positive contributions to the improvement of both the individual and the community health. The patient engagement approach enables the individual to improve his/her role in health services, thereby improving health services and the treatment process, achieving better health outcomes, reducing health care costs and determining more effective health policies. In this study, the concept of patient engagement, the importance in health services, patient engagement process stages, the relation of patient engagement with patient safety and the advantages and difficulties of patient engagement approach are mentioned. With this study, it is aimed to give information about the concept of patient engagement and to provide awareness about the subject to health professionals and decision makers.

Keywords: Patient Safety, Patient Engagement, Health Services

Makale Geliş Tarihi: 28.02.2017/ Makale Kabul Tarihi: 01.11.2017

¹ Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, e-posta: okan3093@gmail.com

I. GİRİŞ

Son yıllarda sağlık sektöründe yaşanan değişimler, hasta merkezli hizmet anlayışını ön plana çıkarmış ve sağlık hizmetlerinde hastaların daha aktif bir rol alması gerektiği sonucunu doğurmuştur. Bu kapsamda hastaların sağlıklarıyla ilgili karar verme sürecine katılarak sağlık profesyonelleriyle işbirliği yapmasının gerek birey gerekse toplum sağlığına olumlu katkıları olduğu görülmektedir.

Bir hastanın sağlığını geliştirmeye yönelik faaliyetleri tanımlamak için hasta aktivasyonu, hasta özyeterliği, kişisel bakım ve özyönetim gibi birçok terim kullanılmıştır. Günümüzde bu terimler yerine hasta katılımı kavramı kullanılmaya başlanmıştır (Wasson ve Coleman, 2014: 9). Hasta katılımı, sağlık alanında yapılan araştırmalara bireylerin aktif katılımını sağlayarak klinik uygulamaların geliştirilmesinde olumlu katkılar sunması ve yapılan araştırmanın değerini artırması açısından önemli bir role sahiptir. (Domecq vd., 2014; Sullivan ve Goldman, 2011: 400).

Hasta katılımı kavramı hakkında yurtdışında birçok çalışma yapılmasına rağmen bu konuda Türkiye’de yapılmış fazla çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışma ile hasta katılımı kavramı hakkında bilgi vermek, gerek sağlık profesyonelleri gerekse de karar vericilerde konu ile ilgili farkındalık yaratmak ve literatüre katkıda bulunmak amaçlanmaktadır.

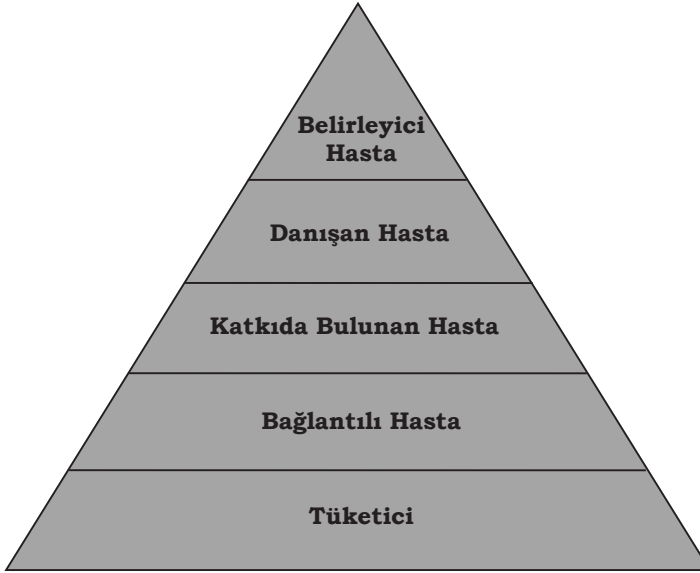
II. SAĞLIK HİZMETLERİNDE HASTA KATILIMI KAVRAMI

Hasta katılımı “bireylerin mevcut sağlık hizmetlerinden en büyük faydayı elde edebilmek için atması gereken adımlar” olarak tanımlanabilir. Bu tanım, sağlık profesyonelleri ve kurumsal politikalardan ziyade bireylerin sağlık sonuçları açısından kritik ve proksimal olan sağlık hizmetleri ile ilişkili davranışlarına odaklanmaktadır (Center for Advancing Health, 2010: 2). Bir başka tanıma göre hasta katılımı; hastalar, kamu ve sağlık profesyonelleri arasındaki ortaklık süreci olarak tanımlanmaktadır (Ocloo ve Matthews, 2016: 627).

Hastaların kendi sağlık hizmetlerine katılımını sağlamak yükselişte olan bir trenddir. Amerika’da bulunan Tıp Enstitüsü (Institute of Medicine), bireylere gerekli tıbbi ve klinik bilgiye erişim fırsatı sunulmasını ve böylece sağlık hizmeti kararları verirken ‘kontrol kaynağı’ olmalarının sağlanmasını tavsiye etmektedir. Hasta katılımının artırılmasıyla hastaların daha yüksek bir tatmin ve daha iyi sağlık sonuçları elde edeceğine inanılmaktadır (Prey

vd., 2014: 742). Bu kapsamda yapılan bir çalışmada, katılım sağlayan hastaların tatmin düzeyinin daha yüksek olduğu, kendi sağlık hizmetlerini daha iyi anladıkları, sağlığı iyileştiren davranışları daha çok benimsedikleri görülmüş ve hastaların doktorlarına güvenlerinin arttığı ve sağlık çıktılarının iyileştiği sonucuna ulaşılmıştır (Tang ve Newcomb, 1998).

Hasta katılımı yaklaşımına bir başka bakış açısı ise Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi modeli temel alınarak yapılmaktadır. Bu kapsamda gerçek anlamda katılım sağlamış olan hastalar kendi sağlıkları için pozitif tercihler yapmakta ve sistemin bir tedavi sistemi yerine önleme kültürüne doğru ilerlemesini sağlamaktadır (Armstrong, 2014).



Şekil 1: Hasta Katılım Piramidi (Armstrong, 2014)

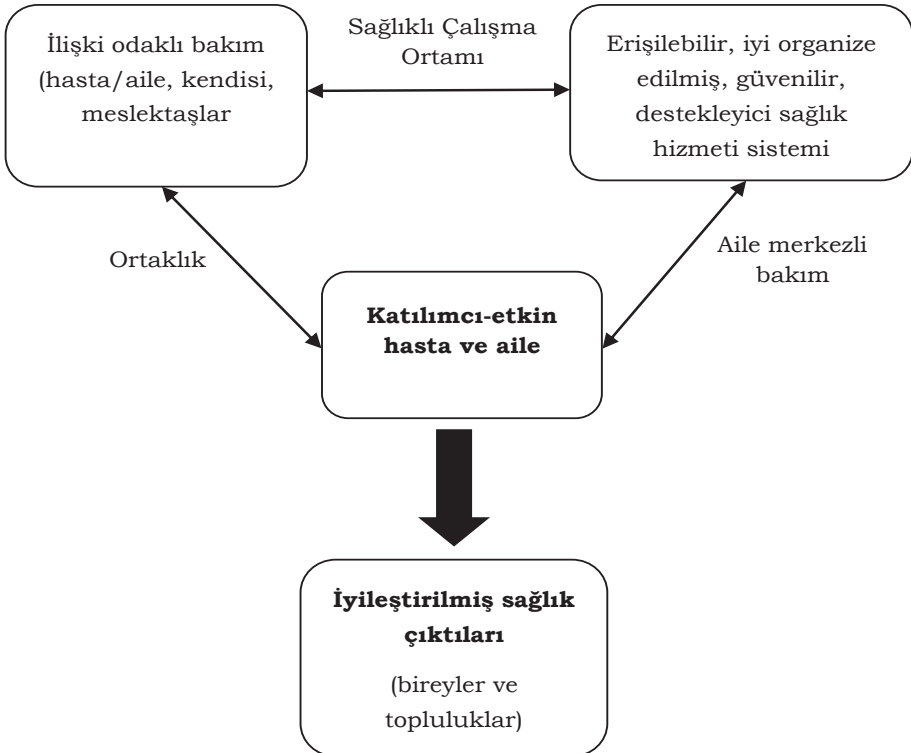
Şekil 1'de görüldüğü gibi piramit hastaların sağlık hizmetlerinin tüketicileri olarak kabul etmesiyle başlamaktadır. Bir sonraki aşamada ise hastalarla iki yönlü elektronik bilgi akışı sağlanarak katılım süreci başlayabilir. Hastalar için daha kolay olan artırılmış erişim ise üçüncü düzeyde ortaya çıkmaktadır. Katkıda bulunan hasta olarak tanımlanan bu düzeyde hastalar, sağlık bilgilerine erişmenin yanı sıra kendi sağlık durumlarının belirlenmesine de (alerjileri, aldıkları ilaçlar vb.) katkıda bulunmaktadır. Danışan hasta aşamasında ise, hastalar aktif olarak kendi sağlık hizmeti ekibine sorular soran, eğitim amaçlı bilgi isteyen kişiler rolünü

üstlenmektedirler. Piramidin zirvesinde ise “Görev Belirleyen Hasta” yer almaktadır. Kişinin kendi sağlığını yönetmek ve sağlık hedefleri belirlemek için sağlık hizmeti sunucularıyla işbirliği yaptığı aşamadır. Bu noktada hasta kendi sağlığı ile ilgili tam bir katılım sağlamış olur (Armstrong, 2014).

Hasta katılımı, sağlık bakımının temel üç hedefinin (sağlık bakım kalitesinin artması, toplum sağlığının geliştirilmesi ve maliyetlerin azaltılması) gerçekleşmesi açısından gerekli bir strateji olarak değerlendirilmektedir. Bu kapsamda etkili ve verimli bir hasta katılımı için aşağıda belirtilen hususların gerçekleşmesi gerekmektedir (Athenahealth, 2014: 2):

- Hastaların kendilerinin ve aile üyelerinin sağlık ve bakımını yönetebilecek bilgi, beceri, yetenek ve istekliliklerinin olması
- Sağlık kurumunun hastaların katılımını öncelikli gören ve destekleyen kültüre sahip olması
- Olumlu sağlık çıktılarını tasarlamak, yönetmek ve elde etmek için hastalar ve hizmet sunucular arasında aktif işbirliği

Hasta katılımı bir sağlık hizmeti modeli olarak ortaya çıkmıştır. Hasta merkezli tedavi, hasta katılımı ve etkinliği ile ilgili literatürün incelenmesi sonucu ortaya çıkan model Şekil 2’de görülmektedir (Pelletier ve Stichler, 2013: 53).



Şekil 2: Hasta Katılımı ve Tedavi Etkinlik Modeli (Pelletier ve Stichler, 2013: 53)

Bu modelin merkezinde katılım sağlamış, aktif hasta ve ailesi bulunmaktadır. Sağlıklı bir iş ortamı yoluyla ilişkiye dayalı sağlık hizmeti erişilebilir, iyi organize olmuş, güvenilir ve destekleyici sağlık hizmeti sistemini garanti edebilir. Ortaklık ve aile merkezli sağlık hizmeti yoluyla aktif bir hasta kendi sağlık hizmetlerine aktif olarak dahil olan bir kişi olarak ortaya çıkar ve bu da sağlık hizmeti çıktılarının iyileşmesi ile sonuçlanır (Pelletier ve Stichler, 2013: 53).

Hastaların karar verme sürecine katılımlarıyla ilgili hastaların rolleri, ne yaptıkları ve ideolojik dinamikler çerçevesinde geliştirilen dört model bulunmaktadır (Forbat vd., 2009: 2548). Hasta katılımı modelleri Tablo 1’de görülmektedir.

Tablo 1. Hasta Katılımı Modelleri

Kim	Ne Yapıyor?	İdeolojik Dinamikler
Tüketici olarak hasta	Hizmet satın alımı veya tercihi	Serbest piyasa ekonomisi
Vatandaş olarak hasta	Politika ve hizmet planlaması	Sosyal-demokratik
Ortak olarak hasta	Bakım uygulaması	Deneyimsel bilgi
Araştırmacı olarak hasta	Birlikte araştırma	Serbestlik ve güçlendirme

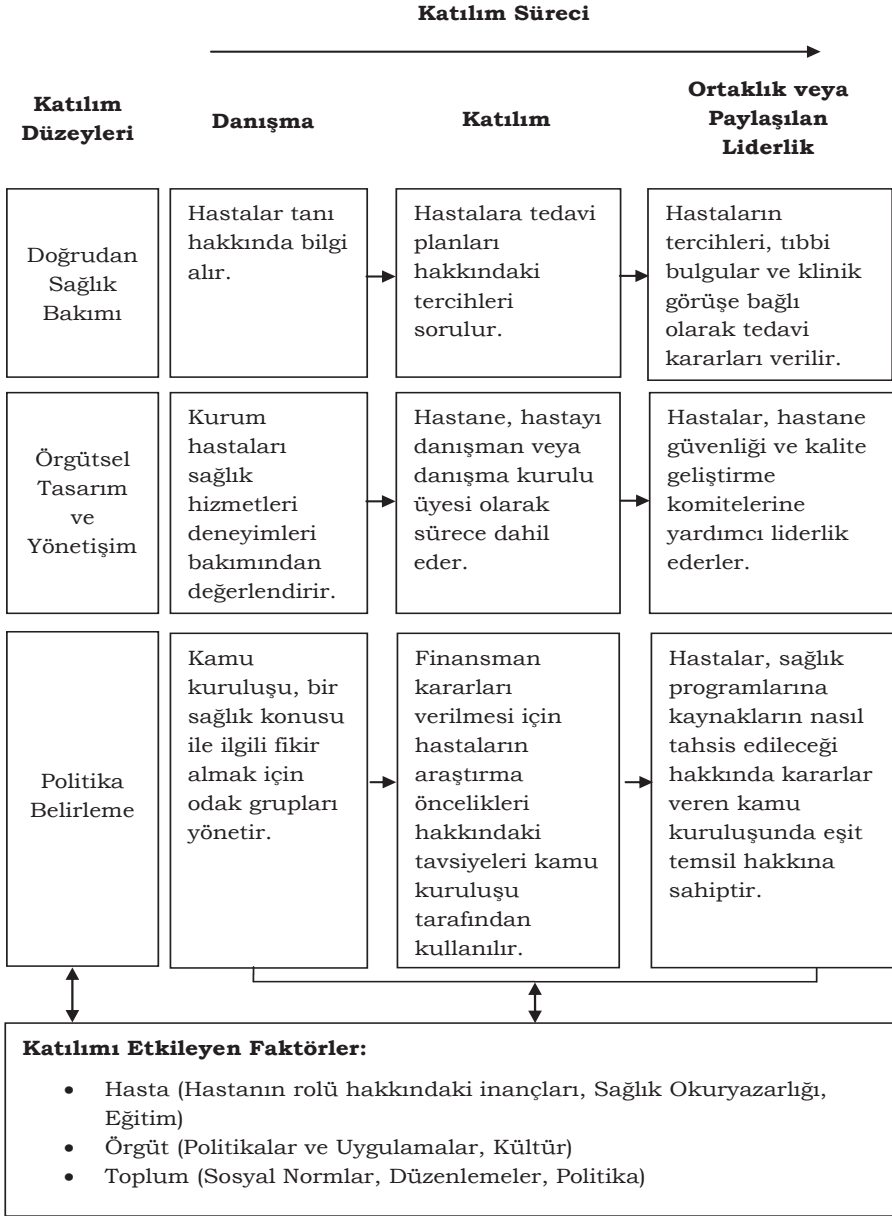
Kaynak: Forbat vd., 2009: 2548

Tablo 1’de görüldüğü gibi hasta katılımı yaklaşımı farklı ideolojiler ve hastaların çok farklı şekillerde konumlandırılmasıyla geniş ve bazen de karmaşıktır. Katılımın bir politika ve literatürde ifade edilme şekli içerik ve ideolojik yönelime bağlı olarak hastaları tüketici, vatandaş, ortak ve araştırmacı şeklinde konumlandırmıştır. Tüketici ve vatandaş olarak hastalar politika ve hizmet planlama sürecinin geliştirilmesine dahil olur; tüketici ve ortak olarak nasıl ve nerede tedavi göreceklarını belirleyerek kendi sağlık hizmeti uygulamalarına dahil olurlar ve araştırmacı olarak da sağlık araştırmalarına katılırlar (Forbat vd., 2009: 2548).

III. HASTA KATILIMI SÜRECİ

Hasta katılımı, tüm tedavi seçeneklerinin olası faydaları ve zararları üzerine mevcut en iyi bilimsel bulguların yanı sıra hastanın mevcut değer yargıları ve tercihlerinin hesaba katıldığı ve hastalar ile sağlık hizmet sunucularının birlikte kararlar aldığı bir süreçtir (Gee ve Corry, 2012: 996). Hasta katılımı, hasta ile sağlayıcı arasında ne kadar bilgi akışı olduğu, hastanın sağlık ile ilgili kararlarda ne kadar aktif bir role sahip olduğu ve hastanın sağlık organizasyonu kararları ve politika oluşturulması ile ne kadar yakından ilişkili olduğu ile karakterize edilebilir. Katılım süreci danışmadan ortaklık veya paylaşılan liderliğe kadar uzanabilmektedir. Sürecin en alt düzeyinde hastalar katılım sağlamaktadır ancak sınırlı güç veya karar verme yetkisine sahiptir. Hizmet sunucular, kurumlar ve sistemler kendi gündemlerini tanımlar ve daha sonra hastanın vereceği bilgiyi beklerler. Bilgi önce hastalara gider ve daha sonra da sisteme geri dönmektedir. Sürecin orta düzeyinde hastalar hekimin ve sağlık hizmetleri sağlama sisteminin notları gibi kayıtlarına doğrudan erişime sahiptir ancak katkıda bulunamaz veya bilgiyi düzeltemezler. Buna karşın sürecin ortaklık ucunda hastalar kendi kayıtlarına doğrudan erişime sahiptir ve hekimin ve sistemin notlarını görebilir, bilgi ekleyebilir veya bilgiyi düzeltebilirler. Bu kayıtlar, hem hasta hem de hekim bakış açısından sağlık hizmeti deneyiminin tümünü yansıtabilirler ve ilgili bilginin dahil edilmesiyle sağlık hizmeti kararları işbirliği içerisinde verilebilir. Paylaşılan güç ve sorumluluk ile birlikte daha iyi ve daha hasta odaklı sonuçlar elde etme imkanı da artmaktadır. Sürecin en üst düzeyinde ise katılım paylaşılan güç ve sorumluluk ile karakterize edilmektedir ve hastalar gündem belirleme ve karar verme süreçlerinde aktif ortaklar haline almaktadırlar. Bilgi akışı katılım süreci yoluyla iki yönde gerçekleşir ve karar verme sorumluluğu paylaşılır (Carman vd., 2013: 224).

Katılım sürecine yönelik olarak geliştirilen “Sağlık ve Sağlık Hizmetlerinde Hasta ve Aile Katılımı için Çok Boyutlu bir Kuramsal Çerçeve” adlı model Şekil 3’te görülmektedir. İlgili modelde doğrudan sağlık bakımı, örgütsel tasarım ve yönetim ve politika belirleme üzere katılımın üç farklı düzeyi bulunmaktadır (Carman vd., 2013: 225).



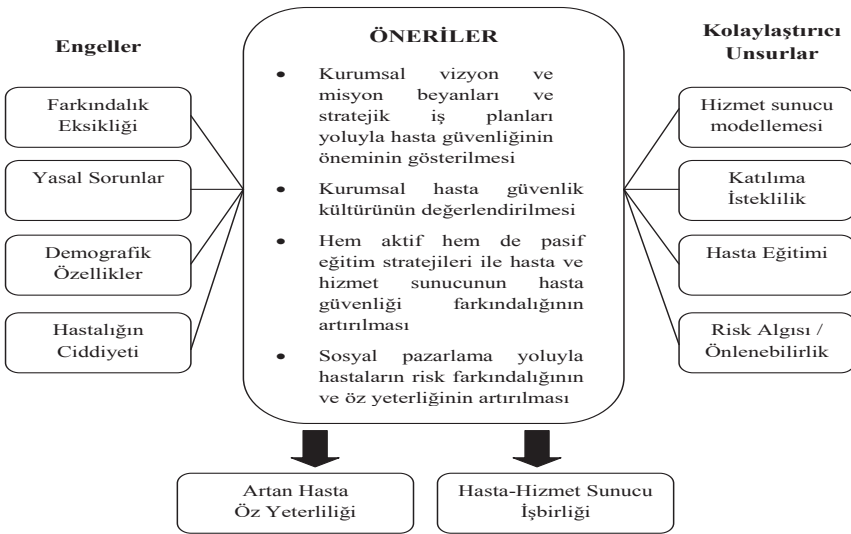
Şekil 3: Sağlık ve Sağlık Hizmetlerinde Hasta ve Aile Katılımı için Çok Boyutlu Bir Kuramsal Çerçeve (Carman vd., 2013: 225)

Şekil 3'te görüldüğü gibi, hasta katılımının etkinliği arttıkça hastaların tedavi planlarının belirlenmesinde, hasta güvenliğinin sağlanmasında ve sağlık politikalarının uygulanmasında aktif bir rol almaktadır. Hasta katılımı sürecine hasta, örgüt ve topluma ilişkin faktörlerin olumlu veya olumsuz yönde önemli etkileri bulunmaktadır.

IV. HASTA KATILIMI VE HASTA GÜVENLİĞİ İLİŞKİSİ

Sağlık hizmetlerinin sunumu esnasında bireylerin maruz kalabileceği zararı önlemek amacıyla sağlık kurumları ve bu kurumlardaki çalışanlar tarafından alınan önlemlerin tamamı hasta güvenliği olarak tanımlanmaktadır (Ardahan ve Alp, 2015: 85). Etkili ve başarılı bir hasta güvenliği uygulamaları için hastaların da bu sürece aktif katılımları gerekmektedir.

Hastaların hasta güvenliğindeki katılımı, hata önleme stratejilerinde hastaların farkındalığı ve katılımını artırmayı amaçlamaktadır. Hastaların, hata önleme stratejilerine aktif katılımının nasıl sağlanacağını anlayabilmek için hasta katılımı, hasta güvenliği ve güvenlik kültürü üzerine yapılan çalışmaların incelenmesi sonucunda oluşturulan kuramsal çerçeve Şekil 4'de görülmektedir (Scobie ve Persaud, 2010).



Şekil 4: Hastaların Hasta Güvenliği Sürecine Katılımları İçin Önerilen Kuramsal Çerçeve (Scobie ve Persaud, 2010)

Şekil 4'te görüldüğü gibi, hastaların hasta güvenliği sürecine katılmalarındaki engeller azaltılıp kolaylaştırıcı unsurlardan faydalandığı takdirde hem hastaların öz yeterliliği artacak hem de hasta-hizmet sunucu işbirliği ile birlikte hasta güvenliğinin etkinliği sağlanmış olacaktır.

V. HASTA KATILIMININ AVANTAJLARI VE ZORLUKLARI

Hastaların sağlık hizmetlerine proaktif bir biçimde katılımlarının sağlık hizmetlerinin kalitesine katkıda bulunduğu ve çok az sayıda risk teşkil ettiği düşünülmektedir. Değişen sağlık anlayışı kapsamında hastaların karar alma sürecindeki rolü gün geçtikçe daha fazla önem kazanmaktadır.

Hasta katılımının sağlayacağı avantajların yanı sıra uygulamada birtakım zorluklarla da karşılaşmaktadır. Hasta katılımının avantajları ve zorlukları aşağıda belirtilmiştir (Bayın, 2016: 462; European Commission, 2012: 12-13):

Avantajları

- Hastaların daha fazla motive edilmesi
- Klinik karar verme sürecinin iyileştirilmesi
- Hesap verilebilirlik sağlama
- Tedavi etkinliğinin artması
- Hizmet kalitesinin iyileştirilmesi
- Maliyetlerin azaltılması

Zorlukları

- Etik konular
- Sağlık profesyonellerinin desteğinin eksikliği
- Hastaların davranışları
- Hastaların bilgi ve farkındalığının yetersizliği
- Güvenlik ve temsiliyet endişeleri

VI. SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde bireylerin sağlık hizmetleri ile etkileşimleri, sağlık alanındaki araştırmalarının başlıca odak noktası olarak kabul edilmektedir. Bireylerin sağlık hizmetlerine ihtiyaç duyup duymadıklarına ve buna ne zaman ihtiyaç duyduklarına, ihtiyaçlarını hangi planlar ve hizmet sunucularının

karşıladığına, sağlıklarını nasıl yöneteceklerine, hizmet sunucuların ve sosyal çevrelerinin bazen çelişen tavsiyelerini nasıl idare edeceklerine karar vermeleri beklenmektedir. Bu artan sorumluluklar ve beklentileri değerlendirmek için araştırmacılar bireylerin bu ve diğer karar verme noktalarında nasıl bir katılım gerçekleştirecekleri hakkındaki anlayışı iyileştirmek için ekonomi, psikoloji, sosyoloji ve diğer alanlardan faydalanan bir dizi yöntem ve tasarım kullanmışlardır (Clancy, 2011: 389).

Sağlık hizmetlerinde hasta katılım sürecinin etkili ve verimli bir şekilde gerçekleştirilmesi için sağlık kurumları, sağlık profesyonelleri, politika yapıcılar ve sivil toplum kuruluşlarının aktif bir rol oynaması ve bu süreci desteklemeleri gerekmektedir. Hasta katılımının klinik süreçleri iyileştirme, maliyetleri azaltma, hasta memnuniyetinin artması ve daha kaliteli sağlık hizmeti verilmesi gibi yararlarının yanı sıra hastaların genel özelliklerinden ve sağlık profesyonellerinin yaklaşımından kaynaklanan zorlukları da bulunmaktadır.

Hasta katılım sürecindeki yararları artırmak ve karşılaşılan zorlukları azaltmak için öncelikle tüm paydaşların işbirliği yapmaları büyük önem taşımaktadır. Politika yapıcıların hasta katılım sürecini teşvik etmeleri ve bu yönde kararlar almasının, hizmet kalitesine ve toplumun sağlık seviyesinin yükselmesine katkı sağlayacağı söylenebilir. Sağlık kurumlarının hastane bilgi sistemlerinin hasta katılım sürecine uygun bir şekilde dizayn etmesi, hastaların etkili ve verimli sağlık hizmetleri alabilmelerine yönelik tedavi planları geliştirmeleri ve güçlü hasta katılımını teşvik etmelerinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda hasta eğitimine önem verilmesi, sağlık okuryazarlığının artması ve hastaların karar alma sürecine dahil ederek istek ve ihtiyaçlarının karşılanması hasta katılımının faydalarını çoğaltacağı düşünülmektedir. Sonuç olarak bakıldığında güçlü bir hasta katılımının gerek birey gerekse toplum sağlığını korumak ve geliştirmek için önemli bir rol oynamakta olduğu ve buna yönelik çalışmalar yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- ARDAHAN, M., ALP, F. Y. (2015), "Hasta Güvenliği ve Hasta Güvenliğini Sağlamada Sağlık Çalışanlarının ve Yöneticilerin Rolü", *Acibadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, Cilt 6, S. 2, ss. 85-88.
- ARMSTRONG, S. (2014), "The Patient Engagement Pyramid", (erişim adresi: <http://blog.hellohealth.com/The-Patient-Engagement-Pyramid>), (erişim tarihi: 07.02.2017).

- ATHENAHEALTH (2014), “5 Elements of a Successful Patient Engagement Strategy”, (erişim adresi: <http://www.athenahealth.com/whitepapers/patient-engagement-strategies>), (erişim tarihi: 07.02.2017).
- BAYIN, G. (2016), “Sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi sürecinde hasta ve toplum katılımının rolü”, *TAF Preventive Medicine Bulletin*, Cilt 15, S. 5, ss. 458-466.
- CARMAN, K. L., DARDESS, P., MAURER, M., SOFAER, S., ADAMS, K., BECHTEL, C., SWEENEY, J. (2013), “Patient and Family Engagement: A Framework for Understanding the Elements and Developing Interventions and Policies”, *Health Affairs*, Volume 32, Issue 2, pp. 223-231.
- CENTER FOR ADVANCING HEALTH (2010), “A New Definition of Patient Engagement: What is Engagement and Why is it Important?”, (erişim adresi: http://www.cfah.org/pdfs/CFAH_Engagement_Behavior_Framework_current.pdf), (erişim tarihi: 07.02.2017).
- CLANCY, C. M. (2011), “Patient Engagement in Health Care”, *Health Services Research*, Volume 46, Issue 2, 389-393.
- DOMECQ, J. P., PRUTSKY, G., ELRAIYAH, T., WANG, Z., NABHAN, M., SHIPPEE, N., ... , ERWIN, P. (2014), “Patient Engagement in Research: A Systematic Review”, *BMC Health Services Research*, Volume 14, pp. 89.
- EUROPEAN COMMISSION (2012), “Eurobarometer Qualitative Survey: Patient Involvement – Aggregate Report”, (erişim adresi: http://ec.europa.eu/health/healthcare/docs/eurobaro_patient_involvement_2012_en.pdf), (erişim tarihi: 07.02.2017).
- FORBAT, L., HUBBARD, G., KEARNEY, N. (2009), “Patient and Public Involvement: Models and Muddles”, *Journal of Clinical Nursing*, Volume 18, Issue 18, pp. 2547-2554.
- GEE, R. E., CORRY, M. P. (2012), “Patient Engagement and Shared Decision Making in Maternity Care”, *Obstetrics & Gynecology*, Volume 120, Issue 5, pp. 995-997.
- OCLOO, J., MATTHEWS, R. (2016), “From Tokenism to Empowerment: Progressing Patient and Public Involvement in Healthcare Improvement”, *BMJ Quality & Safety*, Volume 25, Issue 8, pp. 626-632.
- PELLETIER, L. R., STICHLER, J. F. (2013), “Action Brief: Patient Engagement and Activation: A Health Reform Imperative and Improvement Opportunity for Nursing”, *Nursing Outlook*, Volume 61, Issue 1, pp. 51-54.
- PREY, J. E., WOOLLEN, J., WILCOX, L., SACKEIM, A. D., HRIPCSAK, G., BAKKEN, S., ... , VAWDREY, D. K. (2014), “Patient Engagement in the Inpatient Setting: A Systematic Review”, *Journal of the American Medical Informatics Association*, Volume 21, Issue 4, pp. 742-750.
- SCOBIE, A. C., PERSAUD, D. D. (2010), “Patient Engagement in Patient Safety: Barriers and Facilitators”, *Patient Safety & Quality Healthcare*, Issue 7, pp. 42-47.
- SULLIVAN, P., GOLDMANN, D. (2011), “The Promise of Comparative Effectiveness Research”, *Jama*, Volume 305, Issue 4, pp. 400-401.
- TANG, P. C., NEWCOMB, C. (1998), “Informing Patients”, *Journal of the American Medical Informatics Association*, Volume 5, Issue 6, pp. 563-570.
- WASSON, J., COLEMAN, E. A. (2014), “Health Confidence: An Essential Measure for Patient Engagement and Better Practice”, *Family Practice Management*, Volume 21, Issue 5, pp. 8-12.

ADAY ÖĞRETMEN YETİŞTİRME PROGRAMINA YÖNELİK ADAY ÖĞRETMEN TUTUM ÖLÇEĞİ'NİN GELİŞTİRİLMESİ (AÖTÖ): GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

Nevzat GENCER¹

Atıf/©: Gencer, Nevzat (2017). Aday Öğretmen Yetiştirme Programına Yönelik Aday Öğretmen Tutum Ölçeği'nin Geliştirilmesi (AÖTÖ): Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması, . Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.1771-1798

Özet: Son yıllarda öğretmenlerin niteliği sıkça tartışılan bir konudur. Bu yüzden, Milli Eğitim Bakanlığı da atamasını yaptığı aday öğretmenlerin daha nitelikli yetiştirmelerini sağlamak için yeni bir programı uygulamaya koymuştur. Bu çalışmanın amacı da aday öğretmenlerin aday öğretmen yetiştirme programı içeriğine yönelik tutumlarını belirlemek için bir ölçme aracı geliştirmektir. Araştırmaya 20 farklı branştan 129 aday öğretmen katılmıştır. Aday Öğretmen Tutum Ölçeği'nin (AÖTÖ) yapı geçerliğini belirlemek için temel bileşenler analizi, faktör analizi ve varimax dik döndürme işlemi yapılmıştır. İlk başta 36 madde olan ölçekten açımlayıcı faktör analizi sonucunda 11 madde çıkartılmış ve 6 faktörlü, toplam varyansın % 68,166'sını açıklayan, 25 maddeden oluşan ölçek elde edilmiştir. Tüm ölçeğin Cronbach Alpha (iç tutarlık) katsayısı ise 0.90 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuçlar, ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğunu göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Aday Öğretmen, Aday Öğretmen Tutum Ölçeği, AÖTÖ, Tutum Ölçeği, Yetiştirme Programı

The Development of Candidate Teachers Attitude Scale for Candidate Teacher Training Program (CATAS): Validity and Reliability Study

Citation/©: Gencer, Nevzat. (2017). *The Development of Candidate Teachers Attitude Scale for Candidate Teacher Training Program (CATAS): Validity and Reliability Study*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp.1771-1798

Abstract: *In recent years, the quality of teachers is a subject that has often been discussed. Therefore, The Ministry of National Education has put in place a new program to ensure the more qualified education of the candidate teachers who have been appointed. The purpose of this study is to develop a measurement tool to determine the attitudes of candidate teachers towards the content of this candidate teacher training program. 129 candidate teachers from 20 different branches participated in the research. In order to determine the structural validity of the Candidate Teachers Attitude Scale (CATAS), principle components analysis, factor analysis and varimax vertical rotation process was held. As a result of exploratory factor analysis, eleven items were extracted from the initial 36-item scale, and a scale consisting of 25 items, which explains 68,166% of the total variance with 6 factors, was obtained. The Cronbach Alpha (internal consistency) coefficient of the scale was calculated as .90. These results prove the scale to be valid and reliable.*

Keywords: *Candidate Teacher, Candidate Teachers Attitude Scale, CATAS, Attitude Scale, Training Programme*

I. GİRİŞ

Öğretmenlik, pek çok ülkede 1800'lü yıllardan itibaren zorunlu eğitimin yaygın hale gelmesi ve bu bağlamda öğretmen ihtiyacının artması nedeniyle bir meslek olarak vasıflandırılmaya başlanmıştır. Türkiye'de de öğretmenlik mesleğinin tarihi Osmanlı dönemine dayanmaktadır. 1800'lü yılların ortalarından başlayarak ilkokulların ve ortaokulların yaygınlaşması ile beraber nitelikli öğretmen ihtiyacı doğmuş (Özoğlu, Gür ve Altunoğlu, 2013: 18) ve buna uygun öğretmen yetiştiren okullar açılmaya başlanmıştır (Çelik ve Gündoğdu, 2007: 173-174). Cumhuriyet öncesinde kuruluş amacı, erkek çocuklar için erkek öğretmen yetiştirmek olan Darülmüallimin-i Rüşdi'nin (1848) açılması (İlk Öğretmen Okulu) ve sonrasında 1868'de Darülmüallimin-i Sıbyan'ın kuruluşu ülkemizde öğretmen yetiştirme açısından ilk önemli adımlar arasında sayılabilir (Bulut, 2009: 12-13).

Milli Eğitime ve öğretmen yetiştirmeye yönelik çalışmalar Cumhuriyet döneminde de önem verilen konular arasında olmuştur. Bunun en somut adımı Tevhid-i Tedrisat Kanunu'dur. Bu Kanun ile tüm eğitim ve öğretim kurumları Eğitim Bakanlığına bağlanmış ve eğitim işlerinin tek elden yürütülmesi sağlanmıştır. (Bulut, 2009: 13-14). Okul öncesi okullarına

öğretmen yetiştirme çalışmalarını belirli kurallara bağlayan 1961 tarihli “222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu” 17.Maddesi ve okul öncesi eğitim kurumlarına öğretmen yetiştirme görevini yükseköğretim kurumlarına bırakan, 1973 yılında yürürlüğe konulan “1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu” 43. maddesindeki düzenlemeleri de öğretmen yetiştirmeye verilen önem kapsamında değerlendirmek mümkündür (Bilir, 2011: 234).

Ülkemizde 1982 yılına kadar öğretmenler, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda yetiştirilmiş, ancak bu tarihten itibaren sistemde köklü değişikliklere gidilmiştir. 1982 tarihinde öğretmen yetiştirme görevi, 41 Sayılı Yüksek Öğretim Kurumları Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile üniversitelere devredilmiştir. Böylece öğretmen yetiştirme sistemi yeni bir statü ve hukuki yapıya kavuşmuştur. Bu değişikliklere göre öğretmen yetiştiren okullar; yüksek öğretmen okulları, eğitim enstitüleri ve eğitim fakülteleri adıyla yeni bir isim ve statü altında tekrar yapılandırılmıştır. Sistemde öğretmen yetiştirme görevi üniversitelere verilirken, öğretmenlerin istihdamına ilişkin görev ve sorumluluğu ise MEB'e bırakılmıştır (Azar, 2011: 37).

Geçen süre zarfında öğretmen yetiştirmeye yönelik sık sistem değişikliklerine rağmen mesleğin nicel sorunları aşılmaya çalışılmış, artık son yıllarda öğretmenlik mesleğinin nitel yönü sıkça tartışılmaya ve daha önemli görülmeye başlanmıştır (Dursunoğlu, 2003: 74). Bulut'un (2009), Gökçe'den aktardığına göre; *“günümüzde bir öğretim kurumu ne kadar mükemmel olursa olsun, bu öğretim kurumunda görev alan öğretmenler gerekli niteliğe sahip değillerse, öğretim sürecinde beklenen fayda sağlanamayacaktır.”* (Gökçe, 1997; Aktaran: Bulut, 2009: 3). Burada öğretmenin yeterlik duygusu önemli bir etken olarak gündeme gelmiştir. Yeterlik duygusu yüksek olan bir öğretmen, düşük olan meslektaşlarına kıyasla öğrenme-öğretme etkinliklerine daha fazla çaba harcamakta ve hedefler doğrultusunda öğrencilerine daha fazla yardımcı olmaktadır (Bandura, 1993: 117). Ancak öğretmenin niteliğini ya da yeterliliğini de sadece öğretmen adayının eğitim ve diplomasının belirlediğini düşünmekte yanlış olacaktır. Zira Jones (1993)'e göre bir öğretmenin, sadece konusunu bilmesi yeterli değildir; aynı zamanda öğretmen, mesleki inanç ve samimiyet duygusuna da sahip olmalıdır. Bu noktada öğretmenin mesleğine yönelik tutumu ön plana çıkmaktadır. Öğretmenlikte mesleğe karşı olumlu tutumlar oldukça önemlidir. Çünkü nesnel konular üzerinde çalışan diğer bütün bilimlerden ve meslek dallarından farklı olarak öğretmen insan ve onun davranışlarıyla

ilgilenir. Bu yüzden öğretmen önemli ve zor bir sorumluluk taşır. Bu sebeple, olumlu tutumlara sahip olanların bu mesleğe yönelmeleri, mesleği bilinçli seçmeleri ve mesleğe giren öğretmenlerin de üstlerine düşen görevlerini severek yapmaları gerekir (Semerci ve Semerci, 2004: 138-140). Bir öğretmenin kendine karşı tutumları sınıf içi davranışlarına yansımakta, bu da hitap ettiği öğrenci grubunun tutum ve davranışlarını etkilemektedir. (Nunan, 1989: 32) Mesleğine karşı olumlu tutuma sahip olması halinde bir öğretmen; öğrencilerinin öğrenmeye ilişkin içsel motivasyonlarını artırmada, onlarla daha etkili iletişim kurabilmede, öğrenmenin çeşitlenmesi ve kişiselleştirilmesinde çok daha başarılı olabilmektedir (Andronache, Bocoş ve Macri, 2014: 629). Ayrıca bir kişinin mesleğine karşı olumlu tutumunun iş doyumunu ve mesleğe bağlılığın bileşenlerinden olduğu da bilinmektedir (Robbins, 1994).

Yukarıda anlatılanlar bağlamında öğretmen adayları arasından atayarak sisteme dâhil ettiği ve “Aday Öğretmen” şeklinde tanımladığı öğretmenlerin, mesleğe yönelik olumlu tutumlarının geliştirilmesi ve niteliklerinin artırılması politikası çerçevesinde daha iyi yetişmelerini sağlamak amacıyla; Milli Eğitim Bakanlığı 19 Ocak 2016 tarihinde 17 Nisan 2015 tarih ve 29329 Sayılı Milli Eğitim Bakanlığı Öğretmen Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliğinde belirli maddelerle birlikte “Aday Öğretmenlik İşlemlerini” düzenleyen bölümlerinde de değişikliğe gitmiştir. Yapılan değişiklikle yönetmeliğe aday öğretmenler *“adaylık dönemlerinin yetiştirme sürecinde asıl görev yapacakları ilin dışında görev yapabilir”* hükmü ilave edilmiştir. Buna göre aday öğretmen olarak ataması gerçekleştirilenler istemeleri durumunda adaylık süresi olan altı aylık dönemi atandıkları ilin haricinde –örneğin kendi ilinde- bir ilde geçirebileceklerdir (Milli Eğitim Bakanlığı Yönetmelik, 2016). Milli Eğitim Bakanlığının 02.03.2016 tarihli yetiştirme sürecine ilişkin yönergesine göre de aday öğretmenler, görevlendirildiği eğitim kurumunda, eğitim kurumu yöneticileri ve danışman öğretmenlerin sorumluluğunda yetiştirme sürecini gerçekleştireceklerdir. Bu süre zarfında aday öğretmenler sınıf içi faaliyetler kapsamında danışman öğretmeni gözetiminde ders izleme ve ders uygulama çalışmaları, okulun işleyişine yönelik okul içi faaliyetleri, şehir kimliğini tanımaya yönelik yaşadığı şehrin coğrafi, demografik, sosyal, kültürel, tarihsel, sanatsal vb. özelliklerinin yanı sıra farklı düzeyde eğitim kurumlarını, mülki ve idari kurumlarını ve işleyişlerini, üniversitesini tanıma kapsamında okul dışı faaliyetleri yerine getirecektir. Ayrıca eğitimle ilgili en az 10 kitap okuyacak ve 5 film izleyecek, emekli öğretmenler ve

eğitime gönül vermiş şahıslarla bir araya gelecek ve tecrübelerinden istifade edecek, gönüllü kuruluşları tanıyacak ve çalışmalarına katılacaklardır. Yine yönerge kapsamında aday öğretmenlerden konferans, sempozyum, panel, bildiri ve poster sunma vb. bilimsel toplantılara katılmaları; sergi, tiyatro, sinema, vb. sanatsal etkinliklerden haberdar olmaları ve bu tür etkinliklere katılmaları da istenmektedir. Farklı seviye ve farklı eğitim kurumlarında görevli aday öğretmenler görev yaptıkları İl Millî Eğitim Müdürlüklerince yapılacak planlama kapsamında belirli aralıklarla branş ve bölge bazlı atölye ve komisyon çalışmalarına katılacaklardır. Bu toplantılarda yaptıkları çalışmaları paylaşacak ve tecrübelerini aktaracaklardır. Yetiştirme sürecine tabi olan aday öğretmenler yaz döneminde de hizmet içi eğitim seminerlerine katılarak çok çeşitli konularda kendilerini geliştirme imkânı bulacaklardır. Aday öğretmenler bütün bu çalışmalara dair gözlemlerini raporlaştıracak ve raporlarında entelektüel bir bakış açısıyla değerlendirmeler, eleştiriler ve öneriler getireceklerdir. (Millî Eğitim Bakanlığı Aday öğretmen Yetiştirme Yönergesi, 2016). MEB bu uygulamasıyla ilk kez aday öğretmenin sınıfta öğrenciyle doğrudan baş başa kalmadan önce deneyimli danışmanlar nezaretinde ve belirli bir program çerçevesinde tecrübe kazanmalarını, okulun işleyişini öğrenmelerini, eğitim süreçlerinde yararlanacağı kaynakları incelemelerini, okumalarını, gözlem ve raporlama becerisi kazanmalarını amaçlayan sahada yetiştirme programını devreye sokmuştur. Bu tür çalışmalar; deneyimli öğretmenlere kıyasla kaygı düzeyleri yüksek olan ve mesleğe yeni başlayan öğretmenlerin, (Wagner, 2008) ben merkezli, görev ve öğrenci merkezli kaygılarının (Fuller, 1969) giderilmesine katkı sağlayacağı varsayılmaktadır. Böylece öğrenmeyi etkilediği için eğitim psikolojisinde önemli konulardan kabul edilen öz-yeterlik ve öz düzenleme (Shapka ve Ferrari 2003: 332) bağlamında da aday öğretmenlerin yetiştirilmesi hedeflenmiştir.

Ülkemizde öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlara ilişkin yapılan çalışmalara bakıldığında; bu çalışmaların ya çoğunlukla hizmet öncesinde öğretmen adaylarına yönelik oldukları (Oral, 2004; Çakır, 2005; Üstüner, 2006; Pehlivan, 2008; Çapri ve Çelikkaleli, 2008; Bulut, 2009; Özder, Konedra ve Zeki, 2010; Demirtaş, Cömert ve Özer, 2011; İpek, Kahveci ve Camadan, 2015) ya da sistemde hali hazırda öğretmenlik görevini yürütenler (Ekici, 2002; Sünbül ve Arslan, 2006; Cüre, Özden, 2008) üzerinde yapıldıkları görülmektedir. Yeni uygulamada ise 'aday öğretmen', *öğretmenlikte adaylığı daha önce kaldırılmamış olanlardan öğretmenliğe ilk*

atama kapsamında ataması yapılan (Milli Eğitim Bakanlığı Aday öğretmen Yetiştirme Yönergesi, 2016), ancak sınıfa tek başına girmeden önce altı aylık yetiştirme sürecine tabi olan öğretmeni ifade etmektedir. Bakanlığın bu uygulamasına göre, aday öğretmenler ilk kez süre ve içeriği belirli bir yetiştirme programına tabi olacaklardır. Şu ana kadar aday öğretmenlerle ilgili bu konuda özgün bir ölçeğin geliştirilmediği görülmüştür. Böyle bir uygulamanın ilk olması nedeniyle güncel bir ölçeğin geliştirilmesinin sonraki çalışmalar açısından önemli olduğu da düşünülebilir.

II. YÖNTEM

‘Aday Öğretmen Tutum Ölçeği’nin geçerlik ve güvenilirlik çalışmasına 2016 Şubat ayında Çorum iline ataması yapılan 129 aday öğretmen katılmıştır. Ölçeğin kapsam geçerliği ve yapı geçerliği çalışmaları yapılmış ve ayrıca Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı incelenmiştir.

A. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın evrenini 2016 yılı Şubat ayında ataması yapılan aday öğretmenlerden adaylık sürecini Çorum ilinde geçirmek üzere farklı tür ve seviyedeki eğitim kurumlarında görevlendirilen 204 aday öğretmen oluşturmuştur. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmasında başlangıçta 141 aday öğretmen örnekleme yer almış, ancak 12 kişiye ait anket formundaki veriler aday öğretmenler tarafından boş bırakıldığı ya da sürekli aynı seçenekler işaretlenmiş olduğu için analize dâhil edilmemiş ve sonuç olarak 129 aday öğretmenden alınan veriler değerlendirmeye alınmıştır. Örneklem grubunda yer alan aday öğretmenlerin kişisel bilgilerine dair dağılım Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Örneklemin Kişisel Bilgileri

Demografik Değişken	Sayı	Yüzde	
Cinsiyet	Kadın	91	70,5
	Erkek	38	29,5
	Toplam	129	100
Yaş	20-25	59	45,7
	26-30	52	40,3
	31-35	10	7,8

Demografik Değişken	Sayı	Yüzde	
Cinsiyet	Kadın	91	70,5
	Erkek	38	29,5
	36 ve üzeri	8	6,2
	Toplam	129	100

Demografik Değişken	Sayı	Yüzde	
Medeni Durum	Evli	32	24,8
	Bekâr	95	73,6
	Diğer	2	1,6
	Toplam	129	100

Görev Yaptıkları Okul Türü	Okul Öncesi/Ana Sınıfı	9	7
	İlkokul	15	11,6
	Ortaokul	51	39,5
	Lise	54	41,9
	Toplam	129	100

Tablo 1'de görüldüğü gibi araştırmaya katılan aday öğretmenlerin % 70,5'i kadın, % 29,5'i de erkektir. Örneklemin yaşa göre dağılıma bakıldığında; 20-25 yaş aralığında olan aday öğretmenlerin oranı % 45,7, 26-30 yaş aralığında olan aday öğretmenlerin oranı % 40,3, 31-35 yaş aralığında olan aday öğretmenlerin oranı % 7,8 ve 36 yaş ve üzeri olan aday öğretmenlerin oranı da % 6,2'dir. Örneklemin % 24,8'i evli ve % 73,6'sı ise bekârdır. Eşini kaybetmiş ya da eşinden ayrılmış olanların ("Diğer" şikkını işaretleyenler) oranı ise % 1,6'dır. Atandıkları okul türüne bakıldığında; aday öğretmenlerin % 7'si okul öncesi/ana sınıfı türünde, % 11,6'sı ilkokulda, % 39,5', ortaokulda ve % 41,9'unun da lise türünde görev yaptıkları görülmektedir.

B. Aday Öğretmen Tutum Ölçeği'nin (AÖTÖ) Geliştirme Çalışmaları

Likert tipi bir ölçek geliştirilmesi hedeflenen bu çalışma, Mart 2016-Ağustos 2016 tarihleri arasında yapılmıştır. Ölçek geliştirme çalışmalarında izlenmesi gereken hususlara riayet edilmiştir. AÖTÖ'nün geliştirilmesi sırasında takip edilen aşamalar (Tezbaşaran, 1997: 10-36; Karasar, 2002: 20-45; Balcı, 2007: 100-125) da şu şekildedir:

1. Ölçek Maddelerinin Oluşturulması
2. Uzman Görüşüne Başvurma
3. Ön Deneme
4. Geçerlik Çalışması
5. Faktör Analizi ve Güvenilirlik Hesaplaması

1. Ölçek Maddelerinin Oluşturulması

"Aday Öğretmen Tutum Ölçeği" ve maddelerini oluşturmadan önce geniş çaplı bir literatür taraması yapılmıştır. Literatür taraması esnasında, geliştirilen ölçeklerin ve mesleğe yönelik tutum konusunda yapılan araştırmaların birçoğunun üniversite öğrencileri ya da üniversitelerin son sınıflarında okuyan öğretmen adayı öğrencilerin tutumlarını ölçmeye yönelik oldukları (aktaran, Üstüner. 2006: 112-114, Aşkar ve Erden. 1987, Erkuş ve diğ., 2000, Demirci. 2002, Oral. 2004, Şenel ve diğ., 2004, Pehlivan. 2004, Çakır. 2005, Terzi. ve Tezci. 2007, Çapri. ve Çelikkaleli 2008, Bulut. 2009, İpek. Kahveci ve Camadan. 2015) ya da hali hazırda sistemde mevcut öğretmenlerin mesleki tutumlarına ilişkin geliştirilen ölçekler (Sümbül ve Arslan, 2006; Üstüner, 2006) oldukları görülmüştür. Bu çalışmaların amaç ve içerikleri, Milli Eğitim Bakanlığının Şubat 2016'da atamasını yaptığı ve "aday öğretmen" olarak tanımladığı öğretmenlerin yetiştirme süreci ve bu süreçte uygulanan program içeriğini kapsamamaktadır. Bu nedenle her ne kadar bu çalışmalar yöntem açısından ölçek geliştirmede bize bir fikir verse de tarafımızca hazırlanan AÖTÖ bu konuda ilk, bahsi geçen ölçeklerden farklı ve özgün bir çalışma niteliğindedir. Bununla birlikte madde havuzunu oluşturmadan önce tutum ölçeklerinde dikkat edilmesi gereken hususlar da incelenmiştir. Literatürde tutum maddeleri oluşturulurken; maddelerin olgusal durumları değil, istenilenleri ya da istenilmeyenleri ifade edecek şekilde yazılması, her bir maddenin açık, net ve konuya yönelik ifadeler içermesi, ölçeğin "Kesinlikle Katılıyorum", "Katılıyorum", "Kararsızım",

"Katılmıyorum" ve "Kesinlikle Katılmıyorum" olmak üzere 5'li Likert tipinde derecelendirilmesi (Tavşancıl, 2014: 142-147) gerektiği ifade edilmektedir. Çalışmada söz konusu bu aşamalara uygun bir şekilde aday öğretmen yetiştirme programına yönelik AÖTÖ'nün madde havuzu oluşturulmuştur. Oluşturulan madde havuzunda 40 tutum maddesi bulunmaktadır.

2. Uzman Görüşüne Başvurma

Hazırlanan taslak ölçeğin, aday öğretmenlerin yetiştirme programına yönelik tutumlarını ölçmeye uygun olup olmadığını belirlemek için Milli Eğitim Bakanlığının aday öğretmenlerin yetiştirilmesinde uyguladığı çerçeve program ve içeriği İl Milli Eğitim Müdürlüğü ARGE Birimi'nde çalışan uzmanlar, bir akademisyen ve iki öğretim görevlisi ile incelenmiştir. Yaklaşık aynı içeriği ölçtüğü düşünülen bazı maddeler birleştirilerek yeniden oluşturulmuştur. Daha sonra ortaya çıkan anket farklı üniversiteden iki akademisyene mail ortamında gönderilerek kendilerinden ölçek maddelerini incelemeleri istenmiştir. Birisi istatistik uzmanı akademisyenlerin eleştirileri doğrultusunda anlamın daha belirgin olması için ölçeğin bazı maddeleri kısaltılmış ve sadeleştirilmiş, bazı maddeleri ise uzman görüşü doğrultusunda ölçekten çıkartılmıştır. Uzman görüşü sonucunda taslak ölçekte 36 madde kalmıştır. Böylece ölçeğin kapsam ve görünüş geçerliği sağlanmaya çalışılmıştır (Fraenkel ve Wallen, 2003: 175-201; McMillan ve Schumacher, 2006: 75-122; Büyüköztürk, 2006: 15-72).

3. Ön Deneme

Hazırlanan taslak tutum ölçeğindeki maddelerin aday öğretmenler tarafından anlaşılır olup olmadığını görmek, önceden fark edilmemiş herhangi bir yazım yanlışı, ifade ya da biçim sorunu olup olmadığını anlamak ve cevaplama süresini belirlemek amacıyla farklı kurumlarda görevli farklı branş ve okul türü 53 aday öğretmenden "Aday Öğretmen Tutum Ölçeği"ni okumaları istenmiş ve tutum maddelerine yönelik fikirleri alınmıştır. Aday öğretmenlerin cevaplama süreleri göz önüne alındığında, hazırlanan ölçeğin adaylarca cevaplanabilmesi için öngörülen süre yaklaşık 15-20 dakika olarak hesaplanmıştır.

4. Geçerlik Çalışması

5'li Likert tipinde hazırlanan ve 36 maddeden oluşan deneme ölçeğine aday öğretmenlerin verdikleri cevaplar, *Kesinlikle Katılıyorum (5)*, *Katılıyorum (4)*, *Kararsızım (3)*, *Katılmıyorum (2)*, *Kesinlikle Katılmıyorum (1)* olacak şekilde

5'den 1'e doğru puanlandırılarak son hali verilmiştir. Daha sonra genel uygulama için deneme ölçeği, Almanca, Beden Eğitimi, Bilişim Teknolojileri, Biyoloji, Coğrafya, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Fen ve Teknoloji, Fizik, Görsel Sanatlar/Resim, İHL Meslek Dersleri, İngilizce, Kimya, Matematik, Müzik, Rehberlik, Sosyal Bilgiler, Tarih, Teknoloji Tasarım, Türkçe ve Türk Dili ve Edebiyatı branşlarından toplam 141 aday öğretmene uygulanmıştır. Uygulama sonrasında, boş bırakılmış ya da sürekli aynı seçenek işaretlenmiş olan ölçek formları belirlenmiş ve bu şekildeki 12 adet anket formu analiz dışı bırakılmıştır. Geriye kalan 129 katılımcının sağladığı veriler bilgisayar ortamında SPSS 16 Paket Programına aktarılarak ölçek geliştirmeye yönelik analizler yapılmıştır.

5. Faktör Analizi ve Güvenilirlik Hesaplaması

Verilerin faktör analizi için uygunluğu Kaiser-Meyer-Olkin ve Bartlett testi değerleriyle anlaşılabilir. Ayrıca bir yapı geçerliği analizi de olan (Köymen, 1994: 20-24) faktör analizinde amaç, çok sayıda değişkenden bu değişkenlerin birlikte açıklayabildikleri az sayıda tanımlanabilen anlamlı yapılar (faktörlere) ulaşmaktır (Büyüköztürk, 2002: 470-482; Köymen, 1994: 20-24; Tekin, 1993: 20-75; Tezbaşaran, 1997: 7-15; Turgut, 1997: 119-142). Literatürde ölçeğin KMO değerinin 1'e yaklaşması mükemmel olarak kabul edilirken, 0.50'nin altında olmasının ise kabul edilemeyeceği belirtilmektedir (Tavşancıl, 2014: 50). KMO' nun 0.60'dan yüksek, Bartlett Testinin anlamlı çıkması, verilerin faktör analizi için uygun olduğunu gösterir (Büyüköztürk, 2006: 15-72, Ekici, 2002: 62-66).

III. BULGULAR

Yukarıda anlatılanlar çerçevesinde bu çalışmada, Aday Öğretmen Tutum Ölçeğinin (AÖTÖ) faktör analizine yeterliliğini test eden Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) değerine bakılmış ve KMO katsayısı 0.846, Bartlett testi x2 değeri de 3.095 ($p < .001$) olarak bulunmuştur. Tablo 2'deki bu değerler, verilerin faktör analizi için uygun olduğunu ve seçilen örneklemin evreni temsil ettiğini göstermektedir.

Tablo 2: KMO ve Bartlett's Testi Değerleri

Kaiser-Meyer-Olkin		,846
	Chi-Square	3,095
Bartlett's Test of Sphericity	df	630
	Sig.	,000

p< .001

Ölçeğin faktör yapısını belirlemek için faktör analizi yöntemlerinden açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizinde evrendeki dağılımın normal olması beklenir. Ölçeği oluşturan maddelerin belirlenmesinde; faktör analizinde faktör yükünün 0.30 ve daha büyük olması ve tek faktör altında yer alması gerekmektedir. Aday öğretmenlerin aday öğretmen yetiştirme programı içeriğine yönelik tutumların belirlemek amacıyla geliştirilen tutum ölçeğinin yapı geçerliliğini sağlamak ve ölçekte yer alan maddelerin faktör yüklerinin belirlenerek işlevsel bir boyutlandırmanın elde edilmesi (Büyüköztürk, 2006: 15-72) amacıyla faktör analizi yapılmıştır.

Yapılan ilk faktör analizinde, faktör sayısına herhangi bir sınır getirilmemiş ve Eigen değeri 1.00 den büyük 7 faktör belirlenmiştir. Oluşan yedi faktörün açıklanan toplam varyans miktarı ise % 66,565'dir. Bu işlemin ardından Varimax Dik Döndürme Tekniği kullanılarak maddelerin faktörlere dağılımına bakılmış ve bazı maddelerin birden fazla faktörde yüksek değer (>.30) verdiği görülmüştür. Birden fazla faktörden 0.30'dan fazla yük alan maddelerde, yük farkının oranına bakılmış, bu farkın %10'dan daha düşük olduğu maddeler elenmiştir (Büyüköztürk, 2012: 123-137). Bu aşamada sırasıyla yük farkı düşük görülen 1., 7., 9., 12., 13., 15., 27., 30., 35. ve 36. maddeler ölçekten çıkarılarak analiz yeniden yapılmıştır. Ayrıca hiçbir faktörde yük almayan 28. madde de ölçekten çıkarılmıştır. Böylece 36 maddelik ölçekte toplamda 11 madde çıkartılarak anket 25 maddeye indirilmiş ve 25 maddelik ölçekle faktör analizi yinelenmiştir. Elde edilen sonuç Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3: KMO ve Bartlett's Testi Değerleri

Kaiser-Meyer-Olkin		,818
	Chi-Square	1,799
Bartlett's Test of Sphericity	df	300
	Sig.	,000

$p < .001$

Oluşan yeni sonuçlara göre, Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) katsayısı 0.818, Bartlett testi χ^2 değeri 1.799 ($p < .001$) olarak bulunmuştur. Bartlett's değerlerinin anlamlılığı da örneklem büyüklüğünün ve elde edilen verilerin seçilen analiz için uygun ve yeterli olduğunu göstermekte (Aiken 1996) ve verilerin çok değişkenli normal dağılımdan geldikleri hipotezini destekler niteliktedir.

Tablo 4: Açıklanan Toplam Varyans Miktarları

Faktörler	Başlangıç Özdeğerleri (Initial Eigenvalues)			Faktör Döndürmesi-Özdeğerler		
	Özdeğer	Varyans %	Kümülatif Varyans %	Toplam	Varyans %	Küm. %
1	7,413	29,652	29,652	4,270	17,080	17,080
2	3,530	14,121	43,773	3,184	12,737	29,817
3	2,091	8,362	52,135	2,732	10,929	40,746
4	1,621	6,484	58,619	2,712	10,848	51,595
5	1,348	5,391	64,010	2,467	9,867	61,461
6	1,039	4,156	68,166	1,676	6,705	68,166
7	,874	3,498	71,664			
..			
25	,094	,377	100,000			

Tablo 4'ten anlaşılacağı gibi, 25 maddelik ölçeğin tekrarlanan faktör analizi sonucunda Eigen değeri 1 olarak alındığında 6 faktörden oluşan bir yapı ortaya çıkmaktadır. Tatlıdil'e (1996) göre Varyans oranının en az $2/3 = \%66,67$ olması gerektiği belirtilmektedir. Büyüköztürk'e (2006) göre de faktörlerin belirlenmesinde özdeğeri 1 ve 1'den büyük olan değerler seçilmelidir. Faktörlerin özdeğerleri Tabloda görüldüğü gibi sırasıyla 7.413, 3.530, 2.091, 1.621, 1.348 ve 1.039 olarak belirlenmiştir. Oluşan altı faktörün açıklanan toplam varyans miktarı ise $\%68,166$ 'dır. Bu oran literatürde kabul edilebilir değer üzerindedir. Faktörlerin açıkladıkları varyans miktarları da sırasıyla; birinci faktör için $\%29,652$, ikinci faktör için $\%14,121$, üçüncü faktör için $\%8,362$, dördüncü faktör için $\%6,484$, beşinci faktör için $\%5,391$ ve altıncı faktör için de $\%4,156$ olarak belirlenmiştir. Faktör analizi sonunda elde edilen varyans oranları ne kadar yüksek olursa, ölçeğin faktör yapısı da o kadar güçlü kabul edilmektedir. Buna göre $\%68,166 > \%66,67$ olduğundan açıklanan toplam varyansın uygun bir değer olduğu söylenebilir. Daha sonra maddelerin faktörlere dağılımını belirlemek amacıyla yapılan Varimax dik döndürme analizi yapılmıştır. Varimax Dik Döndürme tekniği kullanılarak maddelerin faktörlere dağılımına bakıldığında, en düşük madde yük değerinin 0.537; en yüksek madde yük değerinin 0.924 olduğu, birden fazla faktörde yüksek değer veren bir madde bulunmadığı ve tüm maddelerin girdikleri faktörde kabul edilebilir yük değerlerine sahip oldukları görülmüştür.

Tablo 5. Faktör Analizi Sonrası Dönüştürülmüş Bileşenler Matrisi

Madde	Faktörler ve Faktör Yükleri					
	F1	F2	F3	F4	F5	F6
M20	0.861					
M19	0.839					
M21	0.785					
M16	0.749					
M17	0.683					
M22	0.659					
M18	0.537					

M31	0.895	
M32	0.883	
M34	0.797	
M33	0.683	
M23	0.924	
M24	0.892	
M25	0.886	
M10	0.674	
M4	0.649	
M11	0.645	
M3	0.571	
M5	0.567	
M8	0.748	
M14	0.717	
M6	0.701	
M2	0.614	
M26	0.791	
M29	0.699	

Açıklanan
varyans

Toplam=%

68.166 **29.652** **14.121** **8.362** **6.484** **5.391** **4.156**

Alt boyutlara giren maddeler ve madde sayılarını gösteren tablo aşağıda gösterilmektedir.

Tablo 6. Faktör Analizi Sonucu Belirlenen Alt Boyutlar ve Yük Alan Maddeleri

Faktör	Madde Sayısı	Madde Numarası
1	7	20,19, 21,16, 17, 22, 18
2	4	31, 32, 34, 33
3	3	23, 24, 25
4	5	10, 4, 11, 3, 5
5	4	8, 14, 6, 2
6	2	26, 29

Tablo 6'da görüldüğü üzere toplam 25 madde ve 6 faktörden oluşan ölçekte birinci faktör 7 maddeden (20,19, 21,16, 17, 22, 18. maddeler); ikinci faktör 4 maddeden (31, 32, 34, 33. maddeler); üçüncü faktör 3 maddeden (23, 24, 25. maddeler); dördüncü faktör 5 maddeden (10, 4, 11, 3, 5. maddeler), beşinci faktör 4 maddeden (8, 14, 6, 2. maddeler) ve altıncı faktör ise 2 maddeden (26, 29. maddeler) oluşmaktadır. Her bir faktör grubundaki maddeler incelenerek oluşan alt boyutlar isimlendirilmiştir. Bu bağlamda birinci alt boyut **Program İçeriği**, ikinci alt boyut **Sosyal Destek**, üçüncü alt boyut **Danışmanla İlişki**, dördüncü alt boyut **Kişisel-Mesleki Farkındalık**, beşinci alt boyut **Mesleki Yetkinlik** ve altıncı alt boyut ise **Kurum İçi İletişim** alt boyutu olarak isimlendirilmesi uygun görülmüştür. Aşağıdaki tablo; faktörleri, her bir faktöre dağılan tutum maddelerini ve faktör yüklerini sırasıyla göstermektedir:

Tablo 7. Faktörler, Tutum Maddeleri ve Faktör Yükleri

No	Faktörler ve Tutum Maddeleri				
Faktör Yükleri					
I. Faktör (Program İçeriği)					
M20	Form 4A'nın adayın anlattığı tüm dersler için doldurulmasını doğru buluyorum.				
0.861					
M19	Form 4A'da geçen dakika dakika işaretleme uygulamasının ders içi uygulamanın tümünü				
0.839	görme	açısından	gerekli	olduğunu	düşünüyorum
M21	Yetiştirme programı sürecinde doldurulan tüm formların gerekli olduğunu düşünüyorum.				
0.785					
M16	Ders izleme sürecinde Form 3'ün doldurulmasının yararlı olduğunu düşünüyorum.				
0.749					
M17	Yetiştirme programı süresinde ders materyali hazırlama uygulamasının gerekli olduğunu düşünüyorum.				
0.683					
M22	Yetiştirme programının amaca uygun özenle hazırlanmış bir program olduğunu düşünüyorum.				
0.659					
M18	Formların, aday öğretmene süreçlerle ilgili izleme ve değerlendirme raporu hazırlama				
0.537	becerisini		kazandırdığını		düşünüyorum.
II. Faktör (Sosyal Destek)					
M31	Okul yöneticilerinin, mesleğimde gelişmem için gerekli desteği verdiklerini düşünüyorum.				
0.895					
M32	Yöneticilerin sergilediği tutum ve davranışlar, beni motive edici yöndedir.				
0.883					
M34	Kendimi	okulun	değerli	bir üyesi	olarak görüyorum.
0.797					
M33	Okulda	kendimi	güvende		hissediyorum.
0.683					

III. Faktör (Danışmanla İlişki)

M23	Danışmanımdan memnunum ve benim için uygun bir seçim olduğunu düşünüyorum.	0.924
M24	Danışman öğretmenimle iletişimim iyi düzeydedir.	0.892
M25	Danışman öğretmen seçimimin isabetli olduğunu düşünüyorum.	0.886

IV. Faktör (Kişisel-Mesleki Farkındalık)

M10	Film izleme ve kitap okuma uygulamalarını faydalı buluyorum.	0.674
M4	Okul içi gözlem uygulaması kapsamında farklı branşlardaki öğretmenlerin derslerinde de gözlem yapmayı mesleki gelişimim açısından faydalı buluyorum.	0.649
M11	Konferans, panel, seminer, sinema, sergi, tiyatro..vb. etkinliklerin adayın mesleki gelişiminin yanı sıra entellektüel gelişimine de katkısı olduğunu düşünüyorum.	0.645
M3	Okul içi eğitim faaliyetlerini ve sosyal kültürel etkinliklerin uygulanma süreçlerini öğrendiğimi düşünüyorum.	0.571
M5	Aday öğretmenin okuldaki her türlü kurul ve komisyonları tanımaması, gerektiğinde buralarda görev almasını önemli buluyorum.	0.567

V. Faktör (Mesleki Yetkinlik)

M8	Aday öğretmen her ne kadar atandığı ilden farklı bir ilde görev yapıyor olsa da şehir kimliğini tanımaya yönelik yaptığı çalışmaları faydalı buluyorum.	0.748
M14	Ders izleme faaliyeti sırasında elde ettiğim deneyimlerin mesleki gelişime olumlu katkı sağladığını düşünüyorum.	0.717

M6 Eğitim ve öğretim süreçlerinde yer alan paydaş kurumları tanımayı ve işleyişleri hakkında

bilgi sahibi olmayı kişisel ve mesleki gelişimim için olumlu buluyorum.
0.701

M2 Eğitim ortamları ve yönetim süreçlerinin işleyişi hakkında edindiğim bilgileri mesleğim

açısından yararlı buluyorum.
0.614

VI. Faktör (Kurum İçi İletişim)

M26 Okulda, danışmanım dışında diğer öğretmenler ile sağlıklı iletişim kurabiliyorum.
0.791

M29 Okulda, diğer çalışanlar ile sağlıklı iletişim kurabiliyorum.
0.699

Tablo 7'ye göre; I. Faktör, yük değerleri 0.537 ile 0.861 arasında değişen 7 tutum maddesinden; II. Faktör, yük değerleri 0.683 ile 0.895 arasında değişen 4 tutum maddesinden; III. Faktör, yük değerleri 0.886 ile 0.924 arasında değişen 3 tutum maddesinden; IV. Faktör, yük değerleri 0.567 ile 0.674 arasında değişen 5 tutum maddesinden; V. Faktör, yük değerleri 0.614 ile 0.748 arasında değişen 4 tutum maddesinden ve VI. Faktör de faktör yük değerleri 0.699 ve 0.791 olan 2 tutum maddesinden oluşmaktadır.

Tablo 8. Maddelerin Ortalama, Standart Sapma, Madde Toplam Korelasyonları, Madde-Toplam Puan Korelasyonu ve Madde Silindiğine İç Tutarlılık Katsayısı (Cronbach Alfa)

I. Faktör (Program İçeriği)

Madde No	Ortalama	Standart Sapma	Düzeltilmiş Madde Toplam Korelasyonu	Madde-Toplam Puan Korelasyonu	Madde Silindiğinde İç tutarlılık Katsayısı (Cronbach Alfa)
M16	2,4109	1,17668	0,58	0,639	,890
M17	2,9845	1,21825	0,605	0,634	,890
M18	2,8837	1,43955	0,49	0,558	,894
M19	2,1085	1,11271	0,562	0,603	,891
M20	2,0543	1,14093	0,477	0,549	,893

M21	1,938	1,04397	0,573	0,611	,891
M22	2,7132	1,13326	0,674	0,698	,889
Ortalama				0,613	0,891
II. Faktör (Sosyal Destek)					
M31	4,0543	0,97876	0,339	0,368	,896
M32	3,969	0,99952	0,405	0,423	,894
M33	4,2868	0,81196	0,439	0,491	,893
M34	3,969	1,1176	0,517	0,565	,891
Ortalama				0,462	0,893
III. Faktör (Danışmanla İlişki)					
M23	4,39 53	0,97963	0,375	0,465	,894
M24	4,62 02	0,75202	0,313	0,376	,896
M25	4,33 33	1,08493	0,516	0,432	,894
Ortalama				0,452	0,894
IV. Faktör (Kişisel-Mesleki Farkındalık)					
M3	3,7287	0,81731	0,434	0,462	,894
M4	3,876	1,02323	0,485	0,523	,893
M5	3,9457	0,96266	0,52	0,556	,893
M10	3,7442	1,15433	0,494	0,535	,893
M11	3,8295	1,09775	0,566	0,601	,891
Ortalama				0,535	0,893

V. Faktör (Mesleki Yetkinlik)

M2	4 , 0 6 9 8	0,72 009	0,619	0,630	,892
M6	4 , 0 0 7 8	0,7 95 46	0,5 52	0 , 5 8 0	,892
M8	3 , 5 2 7 1	1,0 53 84	0,52	0 , 5 3 1	,893
M14	4	0,9 27 02	0,63 4	0 , 6 4 3	,890
Ortalama			0,596		0,892

VI. Faktör (Kurum İçi İletişim)

M26	4,5271	0,75081	0,37	0,420	,895
M29	4,3798	0,81196	0,364	0,407	,895
Ortalama			0,414		0,895

Tablo 8, faktörlere dağılan maddelerin ortalama, standart sapma, madde toplam korelasyonu, madde-toplam puan korelasyonu ve madde silindiğinde oluşacak iç tutarlılık katsayısı (Cronbach Alfa) değerlerini göstermektedir. Tablo incelendiğinde madde toplam korelasyonlarının 0,313 ile 0,674 arasında değiştiği, madde ile toplam puan arasındaki korelasyon katsayılarının negatif değer almadığı ve tüm faktörlerin katsayılarının 0.25

den büyük olduğu görülmektedir. Madde silinmesi durumunda yeniden hesaplanan cronbach alpha değerleri de ölçek ve alt boyutların her biri için hesaplanmış, ölçeğin güvenilirliğini olumsuz etkileyen bir maddenin bulunmadığı anlaşılmıştır.

Tablo 9. Ölçeğin ve Alt Ölçeklerinin Toplam Puan Ortalamaları

Ölçek ve Alt Ölçekler	Minim um	Maksim um	Ortala ma	Standart Sapma
Aday Öğretmen Tutum Ölçeği	1,29	5,00	3,85	,78
1- Program içeriği	1,00	5,00	2,44	,91
2- Sosyal Destek	1,50	5,00	4,07	,85
3- Danışmanla İlişki	1,00	5,00	4,45	,87
4- Kişisel-Mesleki Farkındalık	1,00	5,00	3,82	,70
5- Mesleki Yetkinlik	1,75	5,00	3,90	,69
6- Kurum İçi İletişim	1,50	5,00	4,45	,69

Tablo 9'da ölçeğin alt boyutlarında alınacak minimum puanın 1, maksimum puanın da 5 olduğu görülmektedir. Buna göre 25 maddeli ölçekten toplamda alınacak puan minimum 25, maksimum 125 olacaktır. Çalışmada toplam puan ortalaması da minimum 1.29 ve maksimum 5,00 olarak hesaplanmış; puan ortalamasının ise 3.85 ve standart sapma değerinin de, 78 olduğu görülmüştür.

Tablo 10. Maddeler Arası Korelasyon Değerleri

Maddeler Arası Korelasyon Değerleri			
Faktör	Minimum	Maksimum	Ortalama
1- Program içeriği	.375	.758	.535
2- Sosyal Destek	.580	.768	.660
3- Danışmanla İlişki	.741	.860	.796
4- Kişisel-Mesleki Farkındalık	.249	.489	.346

5- Mesleki Yetkinlik	.433	.568	.496
6- Kurum İçi İletişim	.553	.553	.553

Maddeler arası minimum korelasyon, maddeler arası maksimum korelasyon, maddeler arası korelasyon ortalaması ölçek ve alt boyutlarının her birisi için tablo halinde yukarıda verilmiştir. Tablo 10 incelendiğinde korelasyonların negatif olmadığı ve çok küçük değerlerin de bulunmadığı görülmektedir. Faktör analizi yapıldıktan sonra “Aday Öğretmen Tutum Ölçeği” nde oluşan maddeler ve faktörler için güvenilirlik hesaplamalarının gerçekleştirilmesine geçilmiştir. Maddeler silindikten ve faktör analizi yapıldıktan sonraki yeni Cronbach’s Alpha testi sonucunda ölçeğin güvenilirliğini etkileyen herhangi bir maddenin olmadığı anlaşılmıştır. Hem toplam hem de her bir alt boyutun içerdiği maddeler üzerinden hesaplanan Cronbach’s Alpha değerleri aşağıda sunulmuştur:

Tablo 11. Ölçeğin Geneli ve Faktör Analizi Sonucunda Belirlenen Alt Boyutlara İlişkin Güvenirlik Katsayıları

Faktör Adı	Cronbach’s Alpha Değeri
1-Program içeriği	,884
2- Sosyal Destek	,883
3-Danışmanla İlişki	,913
4- Kişisel-Mesleki Farkındalık	,726
5- Mesleki Yetkinlik	,790
6- Kurum İçi İletişim	,711

TOPLAM **,897**

Tabloya göre tüm ölçeğin iç tutarlık katsayısı Cronbach α =.90 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca alt boyutların Cronbach Alpha değerleri α max=.91 (Danışmanla İlişki) ile α min=.71 (Kurum İçi İletişim) arasında değişmektedir. Bu değerler ölçeğin iç tutarlılığının yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

IV. SONUÇ

Bu çalışmada, Milli Eğitim Bakanlığının ilk kez uyguladığı aday öğretmen yetiştirme programına ilişkin aday öğretmenlerin görüşlerini almak ve

tutumlarını belirlemek için “Aday Öğretmen Tutum Ölçeği” geliştirilmiş ve söz konusu ölçeğin güvenirlik ve geçerliğinin saptanmasına yönelik analizler gerçekleştirilmiştir. Geliştirilen ölçme aracı, 129 aday öğretmene uygulanmıştır. Geçerlik ve güvenirliği test etmek amacıyla kapsam geçerliğine, yapı geçerliğine ve Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısına bakılmıştır. Yapılan analizler sonucunda toplam 25 maddeyi içeren ölçek altı faktörlü bir yapıdan oluşmaktadır. Ölçek 5'li Likert tipi bir ölçek olduğundan en fazla 125 (25x5) puan; en düşük ise 25 puan (1x25) alınabilecektir. Varimax dik döndürme analizi sonucunda maddelerin faktörlere dağılımında en düşük madde yük değerinin 0.537; en yüksek madde yük değerinin 0.924 olduğu görülmüş; Cronbach Alpha değerleri de 0.91 ile 0.71 olarak tespit edilmiştir.

Geliştirilen ölçeğin psikometrik özellikleri, ölçeğin geçerli ve güvenilir bir yapıda olduğunu göstermektedir. Bundan sonra eğitim fakültelerinden mezun olan ve ataması yapılan aday öğretmenlerin yetiştirme programı ve içeriğine yönelik tutumlarının hangi değişkenlerden etkilendiğini belirlemeye dair yapılan çalışmalarda “Aday Öğretmen Tutum Ölçeği” (AÖTÖ) kullanılabilir.

Ayrıca eğitim örgütlerinde çalışacak olan aday öğretmenlerin uygulanan programa yönelik tutumlarının bilinmesi, programın geliştirilmesine imkân tanırken adaylık eğitiminde aday öğretmenlere verilecek eğitimlerin içerikleri konusunda da ilgililere yol gösterecektir.

KAYNAKÇA

- AIKEN, Lewis R. (1996), *Rating Scales and Checklists: Evaluating Behavior, Personality, and Attitudes*, John Willy & Sons Inc., New York.
- ANDRONACHE, Daniel, BOCOŞ Muşata, BOCOŞ Victor. & MACRI Cecilia, “Attitude towards teaching profession”, *Social and Behavioral Sciences*, 142 (2014), pp. 628 – 632.
- AŞKAR, Petek. & ERDEN Münire. (1987), “Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutum Ölçeği”, *Çağdaş Eğitim*. 121 (12), ss. 8-11.
- AZAR, Ali. (2011). “Türkiye’deki Öğretmen Eğitimi Üzerine Bir Söylem: Nitelik mi, Nicelik mi?”, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 1(1), ss. 36-38.
- BALCI, Ali. (2007), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 6. Baskı.
- BANDURA, Albert. (1993), “Perceived Self-Efficacy in Cognitive Development and Functioning”, *Educational Psychologist*, 28 (2), pp. 117-148.
- BİLİR, Aynur. (2011), “Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Tarihsel Evrimi ve İstihdam Politikaları”, *Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 44(2), ss. 223-246.
- BULUT, İlhami. (2009), “Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumlarının Değerlendirilmesi Dicle ve Fırat Üniversitesi Örneği”, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 14, ss.13-24.

- BÜYÜKÖZTÜRK, Şener. (2002), "Faktör Analizi: Temel Kavramlar Ve Ölçek Geliştirmede Kullanımı", *Eğitim Yönetimi Dergisi*, 32, ss. 470-483.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Şener. (2006), *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Şener. (2012), *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 17. Baskı.
- CÜRE, Fatma. & ÖZDENER, Nesrin. (2008), "Öğretmenlerin Bilgi Ve İletişim Teknolojileri (Bit) Uygulama Başarıları Ve Bit'e Yönelik Tutumları", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education)*, 34, ss: 41-53.
- ÇAPRI, Burhan. & ÇELİKKALELİ Öner. (2008), "Öğretmen Adaylarının Öğretmenliğe İlişkin Tutum ve Mesleki Yeterlilik İnançlarının Cinsiyet, Program ve Fakültelerine Göre İncelenmesi", *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.: 9, S: 15, ss: 33-53.
- ÇAKIR, Özlem. (2005), Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi İngilizce Öğretmenliği Lisans Programı Ve Eğitim Fakülteleri İngilizce Öğretmenliği Lisans Programı Öğrencilerinin Mesleğe Yönelik Tutumları Ve Mesleki Yeterlilik Algıları", *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(9), ss. 27-42.
- ÇELİK, Meryem. & GÜNDOĞDU, Kerim. (2007), "Türkiye'de Okul Öncesi Eğitimin Tarihsel Gelişimi", *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16, ss: 172-190.
- DEMİRCİ, Cavide. (2002), "Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutum Ölçeği" [Kongre]. *XI. Eğitim Bilimleri Kongresi*, 23-26 Ekim, Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa.
- DEMİRTAŞ, Hasan., CÖMERT, Melike. & ÖZER, Niyazi. (2011), "Öğretmen Adaylarının Özyeterlik İnançları Ve Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumları", *Eğitim ve Bilim*, 36 (159), ss: 96-111.
- DURSUNOĞLU, Halil. (2003), "Cumhuriyet Döneminde İlköğretime Öğretmen Yetiştirilmenin Tarihi Gelişimi", *Milli Eğitim Dergisi*, S. 160, ss. 64-74.
- EKİCİ, Gülay. (2002), "Biyoloji Öğretmenlerinin Laboratuvar Dersine Yönelik Tutum Ölçeği", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, ss. 62-66.
- ERDEN, Münire. (1995), "Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Sertifikası Derslerine Yönelik Tutumları", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11, ss. 99-104.
- ERKUŞ, Adnan., SANLI, Nalan., BAĞLI, M. Türkan. & GÜVEN, Kamil. (2000), "Öğretmenliğe İlişkin Tutum Ölçeği Geliştirilmesi", *Eğitim ve Bilim*. 25 (116), ss. 27-32.
- FRAENKEL, Jack R. & WALLEEN, Norman E. (2003), *How To Design And Evaluate Research In Education*, McGraw-Hill, New York, 5th Edition.
- FULLER, F. F. (1969), "Concerns of teachers: A developmental conceptualization", *American Education Research Journal*, 6, pp. 207-226.
- GÖKÇE, E. (1997). "Eğitim Programının Geliştirilmesinde Öğretmenin Rolü", Uluslar arası Dünya Öğretmen Eğitimi Konferansı (27 Ağustos-2 Eylül 1995) kitabı içinde (s. 204-216), Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- İPEK, Cemalettin., KAHVECİ, Gökhan. & CAMADAN Fatih. (2015), "Sınıf Öğretmeni Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine ve Okul Yöneticiliğine Yönelik Tutumları", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C.23, No:1, Sayı: 15, ss. 211-226.
- JONES, E. S. (1993). "Teaching As A Career", *The Black Collegian*, 23 (4), ss. 157-165.
- KARASAR, Niyazi. (2002), *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler Ve Teknikler*, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- KÖYMEN, Ülkü. (1994), "Öğrenme ve Ders Çalışma Stratejileri Envanteri: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(1), ss. 19-28.
- McMILLAN, James H., & SCHUMACHER, Sally. (2006), *Research In Education: Evidencebased Inquiry*, Pearson, Boston, Sixth Edition.
- MEB. (2016), "Aday Öğretmen Yetiştirme Sürecine İlişkin Yönerge", (*Erişim Adresi: [1794 | Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi - Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017](http://www.egitimmezuat.com/index.php/201605233800/Yonerge/aday-</i></p>
</div>
<div data-bbox=)*

- [oeretmen-yettirme-suerecne-lkn-yoenerge-yen-mart-2016.html](#)), (Erişim Tarihi: 11 Aralık 2016).
- NUNAN, David. (1989), "Toward a Collaborative Approach to Curriculum Development: A Case Study", *Tesol Quarterly*, Vol. 23, No. 1, pp. 9-45.
- ORAL, Behçet. (2004), "Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumları", *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 15 (4), ss. 88-98.
- ÖZDER, Hasan., KONEDRALI, Güner. & ZEKİ, Canan P. (2010), "Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* [Educational Administration: Theory and Practice], 16(2), ss: 253-275.
- ÖZOĞLU, Murat., GÜR, Bekir. S. ve ALTUNOĞLU, Asu. (2013), *Türkiye ve Dünyada Öğretmenlik (Retorik ve Pratik)*, (Eğitimciler Birliği Sendikası Araştırma Dizisi.10). Ankara: Sistem Ofset Bas.Yayınları.
- PEHLİVAN, Kevser Baykara. (2004), "Sınıf Öğretmeni Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları ve Okul Tutumları Arasındaki İlişki", *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, S. 14, ss. 211-218.
- PEHLİVAN, Kevser Baykara. (2008), "Sınıf Öğretmeni Adaylarının Sosyo-Kültürel Özellikleri Ve Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları Üzerine Bir Çalışma", *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4 (2), ss: 151-168.
- RESMİ GAZETE. (2015), "Milli Eğitim Bakanlığı Öğretmen Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği", (Erişim Adresi: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/04/20150417-4.htm>), (Erişim Tarihi: 01 Aralık 2016).
- RESMİ GAZETE. (2016), "Milli Eğitim Bakanlığı Öğretmen Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik", (Eriş. Adrs: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/01/20160119-2.htm>), (Erişim Tarihi: 11 Aralık 2016).
- SEMERCİ, Nuriye & SEMERCİ, Çetin.(2004). "Türkiye'de Öğretmenlik Tutumları", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 14, Sayı:1 ss: 137-146.
- ROBBINS, P. Stephan. (1994), *Örgütsel Davranışın Temelleri* (Çev: Sevgi Ayşe Öztürk) ETAM Basım Yayın, Eskişehir.
- SHAPKA, Jennifer D. & FERRARI Michel. (2003). "Computer-related attitudes and actions of teacher candidates", *Computers in Human Behavior*, 19, ss. 319-334.
- SÜNBÜL, Ali Murat. & ARSLAN Coşkun. (2006), "Öğretmen Yeterlilik Ölçeğinin Geliştirilmesi Üzerine Bir Araştırma", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.7, S. 2, ss. 1-16.
- ŞENEL, Hatice Günayar., et. al., (2004), "Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutum ve Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişki", *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, S. 15 , ss. 99-109.
- TATLIDİL, Hüseyin. (1996), *Uygulamalı Çok Desenli İstatistiksel Analiz*, Akademi Mat., Ankara.
- TAVŞANCIL, Ezel. (2014), *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS İle Veri Analizi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- TEKİN, Halil. (1993), *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*, Yargı Yayınları, Ankara.
- TERZİ, Ali Rıza. & TEZCİ, Erdoğan. (2007), "Necatibey Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumları", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, S. 52, ss: 593-614.
- TEZBAŞARAN, Ata. (1997), *Likert Tipi Ölçek Geliştirme Kılavuzu*, Türk Psikologlar Derneği Yayınları, Ankara.
- TURGUT, Mehmet Fuat. (1997), *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Metotları*, Gül Yayınevi, Ankara.
- ÜSTÜNER, Mehmet. (2006), "Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutum Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, S. 45, ss: 109-127.
- WAGNER, Lori Ann (2009), "Occupational stress and coping resources of K--12

probationary teachers”, (*Doctoral Thesis / Dissertation*), the College of Education University of Denver, 157 Pages.

Ek: Aday Öğretmen Tutum Ölçeği

Aşağıdaki formda gösterilen cümleleri dikkatlice okuyunuz. Anket formunda yer alan cümleler için **5) Kesinlikle katılıyorum, 4) Katılıyorum, 3) Kararsızım, 2) Katılmıyorum, 1) Kesinlikle katılmıyorum** şeklinde seçenekler sunulmuştur. Görüşlerinize uygun olan cevabı (X) işareti ile işaretleyiniz. Lütfen soruları **BOŞ BIRAKMAYINIZ.**

Madde No	Aday Öğretmen Tutum Ölçeği Maddeleri	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
1	Eğitim ortamları ve yönetim süreçlerinin işleyişi hakkında edindiğim bilgileri mesleğim açısından yararlı buluyorum.					
2	Okul içi eğitim faaliyetlerini ve sosyal kültürel etkinliklerin uygulanma süreçlerini öğrendiğimi düşünüyorum.					
3	Okul içi gözlem uygulaması kapsamında farklı branşlardaki öğretmenlerin derslerinde de gözlem yapmayı mesleki gelişimim açısından faydalı buluyorum.					
4	Aday öğretmenin okuldaki her türlü kurul ve komisyonları tanımmasını, gerektiğinde buralarda görev almasını önemli buluyorum.					
5	Eğitim ve öğretim süreçlerinde yer alan paydaş kurumları tanımayı ve işleyişleri hakkında bilgi sahibi olmayı kişisel ve mesleki gelişimim için olumlu buluyorum.					
6	Aday öğretmen her ne kadar atandığı ilden farklı bir ilde görev yapıyor olsa da şehir kimliğini tanımaya yönelik yaptığı çalışmaları faydalı buluyorum.					
7	Film izleme ve kitap okuma uygulamalarını faydalı buluyorum.					
8	Konferans, panel, seminer, sinema, sergi, tiyatro..vb. etkinliklerin adayın mesleki gelişiminin yanı sıra entellektüel gelişimine de katkısı olduğunu düşünüyorum.					
9	Ders izleme faaliyeti sırasında elde ettiğim deneyimlerin mesleki gelişimime olumlu katkı sağladığını düşünüyorum.					
10	Ders izleme sürecinde Form 3'ün doldurulmasının yararlı olduğunu düşünüyorum.					
11	Yetiştirme programı süresinde ders materyali hazırlama uygulamasının gerekli olduğunu düşünüyorum.					
12	Formların, aday öğretmene süreçlerle ilgili izleme ve değerlendirme raporu hazırlama becerisini kazandırdığını düşünüyorum.					
13	Form 4A'da geçen dakika dakika işaretleme uygulamasının ders içi uygulamanın tümünü görme açısından gerekli olduğunu düşünüyorum.					
14	Form 4A'nın adayın anlattığı tüm dersler için doldurulmasını					

	doğru buluyorum.					
15	Yetiştirme programı sürecinde doldurulan tüm formların gerekli olduğunu düşünüyorum.					
16	Yetiştirme programının amaca uygun özenle hazırlanmış bir program olduğunu düşünüyorum.					
17	Danışmanımdan memnunum ve benim için uygun bir seçim olduğunu düşünüyorum.					
18	Danışman öğretmenimle iletişimim iyi düzeydedir.					
19	Danışman öğretmen seçiminin isabetli olduğunu düşünüyorum.					
20	Okulda, danışmanım dışında diğer öğretmenler ile sağlıklı iletişim kurabiliyorum.					
21	Okulda, diğer çalışanlar ile sağlıklı iletişim kurabiliyorum.					
22	Okul yöneticilerinin, mesleğimde gelişmem için gerekli desteği verdiklerini düşünüyorum.					
23	Yöneticilerin sergilediği tutum ve davranışlar, beni motive edici yöndedir.					
24	Okulda kendimi güvende hissediyorum.					
25	Kendimi okulun değerli bir üyesi olarak görüyorum.					

TURİZM GELİŞİM YAKLAŞIMLARI KAPSAMINDA YEREL HALKIN TURİZME YÖNELİK ALGI VE TUTUMLARI: MAZI KÖYÜ-TÜRKBÜKÜ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Aysu FİLİZ¹

Ö. Devrim YILMAZ²

Atıf/©: Filiz, Aysu ve Yılmaz, Ö. Devrim (2017). Turizm Gelişim Yaklaşımları Kapsamında Yerel Halkın Turizme Yönelik Algı ve Tutumları: Mazi Köyü-Türkbükü Karşılaştırmalı Analizi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.1799-1824

Özet: Yapısı itibariyle ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel boyutları ile çok sayıda olumlu ve olumsuz etkiye sahip bir sektör konumunda olan turizmin yerel halkı da etkileyen yönü alan yazında sıkça araştırılan konular arasında yer almaktadır. Bu çalışmanın temel varsayımı turizmde farklı gelişim düzeyine sahip bölgelerde yaşayan yerel halkın turizme yönelik algı ve tutumlarının da farklı olduğudur. Bu amaçla çalışmada turizmde farklı gelişim düzeyine sahip iki bölgede (Mazi Köyü ve Türkbükü) yaşayan yerel halkın farklı algı ve tutumlara sahip olup olmadığı Butler'ın "Turizm Yaşam Döngü Modeli" ve Doxey'in "Tolerans Modeli" kapsamında değerlendirilmektedir. Araştırmaya katılan 30 katılımcıya yarı yapılandırılmış, nitel araştırma özelliklerine uygun ve araştırma konusuna yönelik 10 adet soru sorulmuş ve elde edilen veriler gömülü teori yaklaşımı kapsamında analiz edilmiştir. Çalışma sonuçları seçilen iki bölge halkının turizme yönelik algı ve tutumlarında ciddi farklılıkların olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Turizm Gelişimi, Yerel Halk, Algı ve Tutum, Turizmin Etkileri

Makale Geliş Tarihi: 20.07.2017/ Makale Kabul Tarihi: 23.10.2017

* Bu Çalışma "Yerel Halkın Turizme Yönelik Algı ve Tutumlarının Turizm Gelişim Yaklaşımları Kapsamında Değerlendirilmesi: Mazi Köyü-Türkbükü Karşılaştırmalı Analizi" başlıklı Yüksek Lisans Tezinden Üretilmiştir.

¹ Bilim Uzmanı, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, e-posta: almazaysu@gmail.com

² Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, e-posta: devrim.yilmaz@deu.edu.tr

Residents' Perception and Attitudes towards Tourism within the Scope of Tourism Development Approaches: Comparative Analysis of Mazi Village-Türkbükü

Citation/©: Filiz, Aysu ve Yılmaz, Ö. Devrim (2017). Residents' Perception and Attitudes towards Tourism within the Scope of Tourism Development Approaches: Comparative Analysis of Mazi Village-Türkbükü, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp.1799-1824

Abstract: Tourism is a sector with many positive and negative impacts due to its economic, environmental and socio-cultural dimensions. It is also among the subjects that are frequently researched in the literature because of its impact especially on residents. The basic assumption of this study is that there is a difference between perception and attitudes of the local people living in different regions because the levels of tourism development are not similar. For this purpose, in order to discover the residents' different perceptions and attitudes towards tourism in two regions where levels of tourism development are different from each other (Mazi Village and Türkbükü) a research is conducted within the scope of Butler's "Tourism Life Cycle Model" and Doxey's "Tolerance Model". The participants were asked 10 semi-structured questions related to qualitative research characteristics and the data obtained were analyzed within the framework of the embedded theory approach. The results of the study revealed that there are serious differences in terms of perception and attitudes towards tourism of the two selected region.

Keywords: Tourism Development, Residents, Perception and Attitude, Impacts of Tourism

I. GİRİŞ

Ekonomik büyüme sektörleri doğrudan ve dolaylı etkilemektedir. Ekonominin büyümesi ile artan refah seviyesi insanları turizme yönlendiren başlıca sebeplerden biridir. Kişi başı milli gelirin artması, insanların boş zamanının artması, ulaşım olanaklarının kolaylaşması, teknolojinin gelişmesi vb. faktörler turizm sektörünün gelişmesine büyük katkı sağlamaktadır. Dünya genelinde olduğu gibi ülkemizde de turizm hızla gelişen sektörler arasındadır.

Turizmin gelişim göstermeye başladığı bölgelerde çeşitli ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel etkilere neden olması dikkatleri sektörün üzerine çekmektedir. Bu etkiler gerek uluslararası gerek ulusal ve gerekse bölgesel nitelikte olup, olumlu ve olumsuz olarak çift yönlüdür. Turizm, yatırımların fazla ve rekabetin yoğun olduğu sektörlerden biridir. Böylesine yoğun bir rekabet ortamında sürdürülebilir turizm gelişimi daha fazla önem kazanmaktadır. Çünkü turizm sektörü hızlı gelişim gösterdiği gibi taşıma kapasitenin aşılması durumunda hızla düşüş gösterme potansiyeline sahiptir.

Son 20 yıldır turizmin yalnızca ekonomik etkileri değil; çevresel ve özellikle de sosyo-kültürel etkileri araştırılmaktadır. Teknolojinin gelişmesi, şehirleşmenin artması ve insanların genel eğitim seviyesindeki yükseliş doğaya karşı duyarlılığı da arttırmaktadır. Turizm gelişim gösterebilmesi için doğal çevreye muhtaçtır. Bu özelliği sektörün devamlılığı açısından sürdürülebilir turizm plan ve politikalarının oluşturulmasını zorunlu kılmaktadır. Buradaki sürdürülebilirlik kavramı yalnızca çevresel değil ekonomik ve sosyo-kültürel sürdürülebilirliği de ifade etmektedir.

Turizm sektörü emek yoğun bir yapıya sahip olduğu için insan gücüne büyük oranda ihtiyaç duymaktadır. Bir bölgeye gelen turiste sunulan ürün ve hizmetlerin çoğunluğu o bölgede yaşayan yerel halk tarafından karşılanmaktadır. Bu nedenle yerel halkın turizme destek vermesi sektör için kritik öneme sahiptir. Yerel halkın turizm desteği yüksek oranda turizmin etkilerini olumlu algılamasına ve turizmden edindiği faydalara bağlıdır. Bir bölgede yaşayan yerel halkın turizm desteğinin önemimin anlaşılması ile birlikte yerel halkın turizme yönelik algı ve tutumlarının anlaşılabilmesi için geçmişten günümüze birçok turizm gelişim yaklaşımı öne sürülmüştür. Bu yaklaşımlardan bazıları ekonomik bazıları ise ekonomik, sosyal ve kültürel temelli nedenlerin tamamına dayanmaktadır.

Bu çalışmada yerel halkın turizme yönelik algı ve tutumları günümüze kadar en fazla kullanılan iki turizm gelişim yaklaşımı kapsamında değerlendirilmiş ve iki farklı bölgenin verileri karşılıklı analiz edilerek bulgular saptanmıştır.

II. TURİZMİN ETKİLERİNE GENEL BAKIŞ

Alan yazında turizmin etkileri genel olarak 3 başlık altında incelenmekte ve ekonomik, fiziksel çevre ve sosyo-kültürel etkiler olarak adlandırılmaktadır. Bu etkiler olumlu ve olumsuz açıdan ele alınmakta ve kısaca özetlenebilmektedir.

Turizmin ekonomik etkileri dolayısıyla devlet, toplum ve bölgesel planlama ve ekonomik kalkınma için önemli bir husustur. Ekonomik etkiler ayrıca pazarlama ve yönetim kararları alınmasında önemli faktörlerdir (Stynes, 1997: 1). Turizm sektörü, dış ödemeler dengesi, istihdam, gelir, bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması, yatırım ve diğer sektörler üzerinde olumlu ve fırsat maliyeti, bölgesel enflasyon, mevsimlik dalgalanma ve ithalat eğilimi üzerinde olumsuz ekonomik etkilere sahiptir.

Turizmin gelişmesinin ve yönetilmesinin çevreyle uyumlu olması gerekir. Turizmin mevcudiyeti ve gelişimi çevrenin varlığına bağlıdır (Avcıkurt, 2009: 42). Turizm, fiziksel açıdan doğal çevrenin korunması, bölgesel imaja katkı, alt ve üst yapı yatırımları, yeşil ve rekreasyon alanları ortaya çıkarma ve vahşi yaşamın korunması yönünde olumlu etkilere sahipken, çarpık kentleşme, karbon salınımı, orman yangınları, erozyon, çevre kirliliği, sulak alanlar ve sahiller üzerinde olumsuz etkilere sahiptir.

Bölgede yaratmış olduğu ekonomik ve fiziksel etkilerin yanı sıra, turizmin diğer bir önemli etkisi de toplumun sosyal yapısı üzerinedir. Turistik gelişmelerin ürettiği değişiklikler bölgedeki insanların alışkanlıklarını, günlük faaliyetlerini, sosyal yaşamlarını ve değerlerini etkilemektedir (Doğan, 1989: 217). Turizmin sosyo-kültürel etkileri kısaca, yaşam kalitesini artırması, kültürel alışveriş etkisi, halkın katılımını teşvik etmesi, yerel halkta özgüven ve gurur yaratması ve turistik talep oluşturan çekiciliklerin korunması yönünde olumlu nitelikte ve kültürel kimlik, gelenekler ve bölgesel karakter, turistlere ilişkin duygu ve düşünceler, ahlaki değerler, aile yaşamı üzerinde etkisi, alkol ve uyuşturucu madde kullanımı ve suç oranlarındaki artış, yerel halkın hakları, turist talebinde doygunluk, taşıma kapasitesi ve göç artışı yönünde olumsuz niteliktedir. Turizmin belirtilen tüm bu etkileri işletmeleri, yerel, bölgesel ve ulusal yönetimleri, turistleri ve özellikle de bölgede yaşayan yerel halkı etkilemektedir.

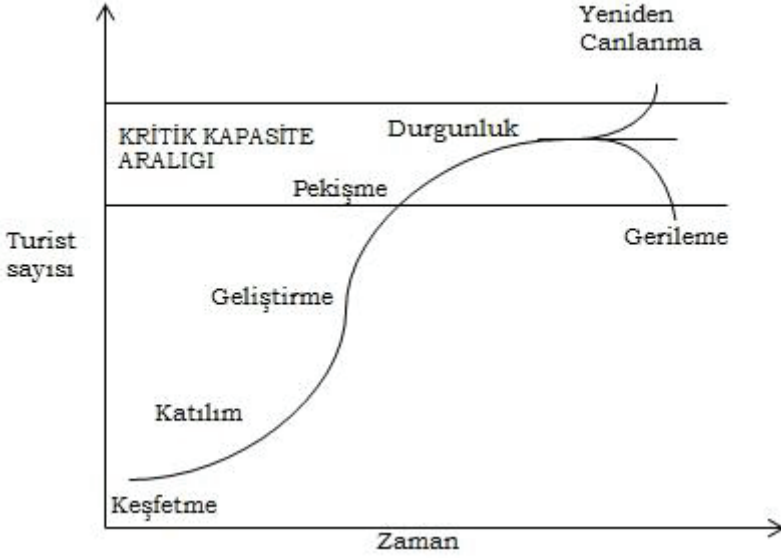
III. TURİZM GELİŞİMİNE YÖNELİK YAKLAŞIMLAR

Gerek pazar büyüklüğü gerekse sahip olduğu ekonomik potansiyel ile turizm, bugün dünyanın en büyük sektörlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle birçok devlet, şirket ve örgüt, turizmi anlamak, geliştirmek ve ekonomik faydalarından daha fazla yararlanmak istemektedir. Bunu sağlamanın yolu ise turizmin bugününü anlamak ve geleceğe ilişkin tahminler yapabilmekten geçmektedir. Ancak turizmi tam olarak anlayabilmek ve değerlendirebilmek için gelişim sürecinin detaylı olarak bilinmesi gerekmektedir (Kozak Akoğlan vd, 2013: 7). Turizm bir bölge için önemli bir ekonomik faaliyet olarak görülmeden önce turizmin algılanan etkileri ve gelişimi üzerine çok az sayıda çalışma yapılmıştır (Mason ve Cheyne, 2000, 394).

Turistik destinasyonların geçirdiği evrimi tanımlamak için geçmişten günümüze birçok farklı model kullanılmıştır. Öncü model Christaller tarafından (1963) öne sürülmüş daha sonra ise Plog (1973) ve Cohen (1972,

1978) farklı modeller oluşturmuşlardır. Ancak en yaygın olarak kullanılan model Butler'ın 1980 yılında önerdiği ve turistik destinasyonun gelişimini keşif, katılım, gelişim, pekişme (sağlamlama), durulma, yeniden canlanma (gençleşme) ve düşüş başlıklarıyla 7 aşamada işlediği turizm bölgesi yaşam döngü modelidir (Şekil 1). Modelde farklı aşamalar boyunca, ziyaretçilerin tipinde ve sayısında, mevcut altyapıda, pazarlama ve reklam stratejilerinde, doğal ve inşa edilmiş çevrede, turizme karşı yerel halk tutumları gibi yerel insanların turizme katılımlarında değişimler vurgulanmaktadır (Çetinkaya ve Dedemen, 2013: 6). Özetle modelin amacı; destinasyonların dinamik yapısına dikkat çekmek, genel bir kalkınma süreci tasarlamak ve destinasyonların potansiyel düşüşünü engelleyebilecek uygun müdahaleleri (planlama, yönetim ve kalkınma gibi) önermektir. Diğer bir deyişle, modelin temel amacı destinasyondaki turistik kaynakların yönetimidir (Cooper, 2011: 6).

Modelde ilk aşamada turizm destinasyonu yaşam döngüsüne başlarken, destinasyona erişimin zorluğu veya tanıtım faaliyetlerinin yetersiz oluşu gibi nedenlerden dolayı küçük turist gruplarının ziyaretleriyle keşfedilmekte, daha sonra pazarlama ve tanıtım faaliyetlerinin dahil olması, turistik tesis ve servis olanaklarının gelişmesiyle ziyaretçi sayısında hızlı bir artış gözlemlenmektedir. Son olarak da bölgenin taşıma kapasitesine ulaşması ve üzerine çıkmasıyla turizm faaliyetlerinin durgunlaşması ve bu aşamadan sonra turist sayısının azalmasıyla gerileme veya turizmin tekrar hareketlilik kazanmasıyla yeniden canlanma safhalarının başlaması beklenmektedir (Pekpak, 2012: 33).



Şekil 1: Butler'ın Turizm Yaşam Döngü Modeli

Kaynak: Butler, 1980:7'den uyarlanmıştır.

Turizmin gelişimine yönelik önemli bir diğer çalışma ise Doxey tarafından hazırlanan tolerans modelidir. Doxey (1975), bir bölgede turizmin gelişimi ile yerel halkın tutumu arasında bir bağlantı olduğunu öne sürmektedir. Modelde bölgede turist sayısı arttıkça ve turizm gelişim gösterdikçe yerel halkın tutumunun genel olarak olumsuz yönde değişim gösterdiği belirtilmekte ve turizmin sosyo-kültürel ve psikolojik etkileri baz alınmaktadır. Doxey'in (1975) modeli (Şekil 2) turizmin sosyal etkilerinden hareketle turizmin gelişmesine dayalı olarak yerel halkın tutum değişimlerini evreler halinde açıklamak amacıyla kullanılan en yaygın modellerden biridir (Harrill, 2004: 1). Diğer bir ifadeyle model, turist kabul eden bölgenin toplumsal/psikolojik taşıma kapasitesini yansıtmaktadır.

EVRELER	ÖZELLİKLER
MUTLULUK	Yerel halk turizm gelişiminden memnundur. Yabancıların gelmesi hoş karşılanır ve karşılıklı tatmin hissi ön plandadır.
İLGİSİZLİK	Turizm sektörü geliştikçe ve turist sayısı arttıkça yerel halk turistleri ticari bir obje olarak görmeye başlar. Turistler kazanç kapısı olarak görülmeye başlanır ve turistlerle ilişkiler daha resmi olmaya başlar.
ÖFKE/KIZGINLIK	Turizm sektörü doyum noktasına yaklaştığında ve ya yerel halk eldeki donanımları artırmaksızın artan sayıda turistlere hizmet edemeyeceği düzeye geldiğinde yerel halk turistlere öfke ve kızgınlık duymaya başlar.
KİN/NEFRET	Turistlere duyulan kızgınlık en üst düzeye gelmiştir. İnsanlar bütün kötü şeylerin kaynağını turistler olarak görmeye başlar. Vergilerin yükselmesi, gençlerin kötü alışkanlıklar kazanması ve yöredeki tüm olumsuzlukların kaynağı olarak turistler gösterilir.

Şekil 2: Doxey'in Tolerans Modeli

Kaynak: Mathieson ve Geoffrey, 1992: 138'den uyarlanmıştır.

Model "mutluluk", "ilgisizlik", "kızgınlık/öfke" ve "düşmanlık/kin/nefret" olarak adlandırılan dört aşamadan oluşmaktadır (Saveriades, 2000: 149; Shafaei ve Mohamed, 2015: 2). Turistik gelişme yörenin toplumsal karakterlerinde de değişikliğe yol açmaktadır. Yerel halkın turistlerin varlığına yönelik hoşgörüsü olarak da tanımlanabilen toplumsal taşıma kapasitesi toplumun ziyaretçilerden etkilenmeme düzeyidir. Psikolojik taşıma kapasitesi olarak da adlandırılan bu kavram, turistik deneyim sonucunda elde edilen tatminin en alt seviyesini belirler ve turistlerin çekim yerinde kabul etmeye istekli oldukları en düşük haz düzeyidir. Bir başka tanımlamada psikolojik taşıma kapasitesi, bir turizm alanının çekiciliğini kaybetmeye başlamadan önce turistlerin de hoşgörü ile karşılayabilecekleri kalabalıklaşma düzeyidir (Avcı, 2007: 492).

Doxey'in tolerans modeli ile Butler'ın turizm yaşam döngü modeli birbirleriyle paralellik göstermektedir (Faulkner ve Tideswell, 1997: 6-7). Tolerans modeli daha çok sosyal etkiler ağırlıklyken, turizm yaşam döngü modeli ekonomik, sosyal ve fiziksel tüm etkileri içermektedir. Şekil 3' de görüldüğü üzere, yapılan muhtemel eşleşmede bir bölgedeki turizm gelişimi keşif veya katılım aşamasında ise yerel halkın mutluluk duyduğu, gelişim aşamasında ise ilgisizlik gösterdiği, sağlama ve durgunluk aşamasında

ise kızgınlık göstermeye başladığı ve son olarak destinasyon yeniden canlanma veya düşüş aşamasında ise yerel halkın turistlere karşı kin ve ya düşmanlık besleyeceği varsayılmaktadır. Her iki modelin de temel amacı turizmden etkilenen işletmeler, turistler ve yerel halkın, turizm kaynaklı olumsuz etkilerden en az zararlı çıkabilmeleri için turizm planlayıcılarını, yerel ve ulusal yönetimleri, turizm karar alıcılarını uyararak, öngörülen olumsuzlaşmanın daha da artmadan azaltılması ve sürdürülebilir turizm için gerekli önlemlerin alınmasını sağlamaktır.

Duygu Düzeyi Doxey, 1975	Tepkiler	Muhtemel Aşamalar Butler, 1980
Mutluluk	Varış yerinin gelişmesinin ilk aşaması ile ilişki, heyecan, beklenti ve turistlerle gayri resmi iletişim.	Keşif Katılım
İlgisizlik	Turistlerle daha resmi temas, turistleri gelir ve yatırım kaynağı olarak görme.	Gelişim
Öfke/Kızgınlık	Artan fiyatlar, dış yatırımlar ve altyapı nedeniyle yerel halkın endişeleri görülmeye başlanır.	Pekişme Durulma
Kin/Nefret	Kızgınlık sözlü ve fiziksel olarak ifade edilir ve turistler tüm sorunların kaynağıdır.	Yeniden Canlanma Düşüş

Şekil 3: Doxey ve Butler'ın Modellerinin Eşleştirilmesi

Kaynak: Doxey (1975); Butler (1980)'den uyarlanmıştır.

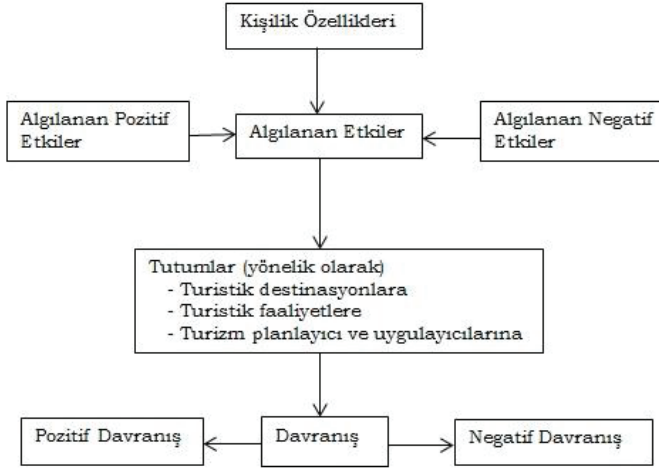
IV. YEREL HALKIN TURİZME YÖNELİK ALGI VE TUTUMLARI

Yerel halkın turizme yönelik algı ve tutumları turizm bölgesinin gelişmişlik düzeyine, orada yaşayanların demografik özelliklerine, turizme ekonomik anlamda bağımlı olmaya, yörenin yerlisi olup olmama durumuna, yaşama süresine göre değişebilmektedir. Bununla birlikte yazında bu değişkenlerle ilgili tam bir görüş birliği yoktur. Yerel halkın turizmin etkisine ilişkin algıları farklı durumlarda olumlu ya da olumsuz olabilmektedir. Bazı çalışmalarda demografik değişkenlerle yerel halkın turizm etkilerini algılamaları arasında olumlu ilişki saptanırken diğer bazılarında tam tersi bir durum söz konusu olabilmektedir (Akova, 2006: 5-6).

Geçmiş çalışmalar tarandığında tutumların davranışları etkilemesi üzerine yapılan birçok araştırma bulunmaktadır. Araştırmalara göre tutumlar ile davranışlar arasındaki ilişkinin tahmin edilenden daha negatif yönlü (zayıf) olduğu tespit edilmiştir (Ajzen ve Fishbein 1970; Hines ve diğerleri, 1986-1987; Langeheine ve Lehmann 1986; Wicker 1969). Daha sonra Ajzen ve

Fishbein (1980) yerel halkın davranışlarını anlama konusunda “Theory of Reasoned Action” (Sebepli Davranış Teorisini) geliştirmiştir. Bu teori hiyerarşik bir modeldir. Şöyle ki; davranışlar niyetlenmiş davranış öğeleri tarafından etkilenir. Niyetlenmiş davranış öğeleri de tutumlar ve öznel normlar tarafından etkilenir. Tutumlar ve normlar ise inanışlardan etkilenerek zincirleme bir hareketi ortaya koyar. Yerel halkın turizmi pozitif bir tutumla desteklemeleri sonucunda pro-turizm davranışlarının görülmesi, turizm yönetimi açısından bu teorinin önemini ortaya koymaktadır (Altıntaş, 2010: 22).

Şekil 4’ten anlaşılacağı üzere bir destinasyon, bölge ya da ülkede yaşayan yerel halkın kişilik özellikleri, o halkın turizmin etkilerini pozitif veya negatif yönlü algılamaları genel bir turizm algısı oluşturmaktadır. Algılanan bu etkiler bireylerin turistik destinasyonlara, turistik faaliyetlere, turizm planlayıcı ve uygulayıcılarına karşı tutum geliştirmesine ve buna dayanarak turizme yönelik oluşacak davranışlarının negatif ya da pozitif yönde olmasını sağlayacaktır. (Carmichael, 2000: 604).

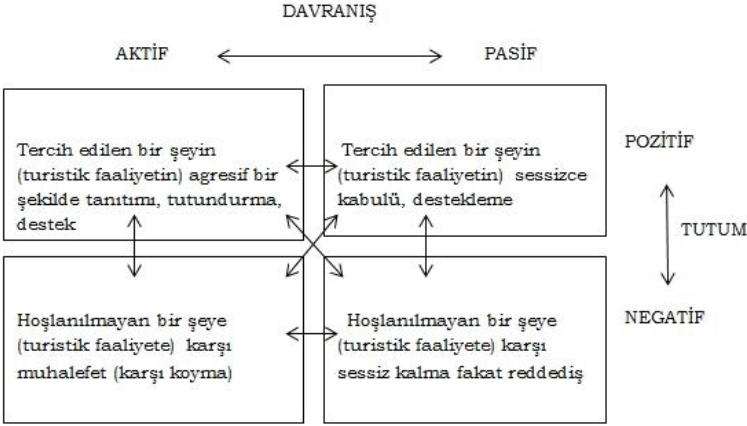


Şekil 4: Algı, Tutum ve Davranış İlişkisi

Kaynak: Carmichael, 2000: 604’ten uyarlanmıştır.

Şekil 5’e göre ise, yerel halk turizme aktif olarak destek verip, tutundurma ve tanıtım faaliyetlerinde yardımcı olabileceği gibi, pasif kalarak turizmi sessizce kabul edip, uyum sağlayabilir. Diğer taraftan turizm faaliyetine aktif bir şekilde karşı koyabileceği gibi, pasif kalarak sessizce ancak içten içe

reddedebilir ve karşı gelebilir. Yerel halk bir yandan turizme yönelik olumlu tutuma sahipken davranışı olumsuz olabileceği gibi; diğer yandan da olumsuz tutuma sahipken olumlu davranış gösterebilir. Bu yönden yerel halkın tutum ve davranışları tutarsız olabilir. Şekilde oklarla gösterilen tutum ve davranış eğilimlerinin kişiden kişiye göreli olarak ve zamanla daima değişebileceği unutulmamalıdır.



Şekil 5: Yerel Halkın Turizme Yönelik Tutum ve Davranışları

Kaynak: Abler ve diğerleri, 1975: 98'den uyarlanmıştır.

Son yıllarda, yerel halkın turizm gelişiminin etkisine yönelik tutum ve algılamalarını inceleyen birçok araştırma yapılmıştır. Bu tür çalışmalara artan ilginin temel nedeni, turizmin gelişmesinin yerel düzeyde olumlu ve olumsuz etkileri olduğunun farkına varılmasıdır (Garcia ve diğerleri, 2016; Ko ve Steward, 2002; Langford ve Howard, 1994).

Richardson 1991'de yaptığı bir çalışmada turizmin sadece bir toplumda iş ve iş fırsatları yaratmakla kalmadığı, yerel ekonomiyi istikrara kavuşturmaya yardımcı olduğu, yerel halk ile ziyaretçiler arasında kültür alışverişi sağladığı ve toplumsal gelişmeye katkı sağladığını belirtmiştir (Richardson, 1991). Aynı zamanda turizm faaliyetinin gelişmiş ve gelişmekte olduğu bölgelerde yapılan araştırmalarda ekonomik fayda ve yerel halkın tutumları arasında olumlu bir ilişki olduğu saptanmıştır (Gürsoy ve Rutherford, 2004; Gürsoy ve diğerleri, 2002; Keogh, 1990).

Yerel halkın toplam turizm algısı turizmin farklı etkilerini algılamasına göre değişiklik göstermektedir. Turizmin sosyal, kültürel, ekonomik ve çevresel etkilerinin algılanma şekli toplam turizm algısını oluşturmaktadır. Turizmin ekonomik etkilerinin olumlu algılanmasının sosyal ve kültürel etkileri üzerindeki olumsuz algıları perdeleyebileceği düşünülmektedir. Kültürel olumsuzlukların yüksek algılanmasının, yerel halkın ekonomik olumlu etkileri göz ardı etmesine neden olabileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte teker teker turizm etkilerinin ve toplam turizm etkisinin algılanma düzeylerinin yerel halkın turizm desteği üzerinde de etkisi olduğu düşünülmektedir (Türker Özaltın ve Türker, 2014: 82).

İlgili yazında turizmin etkileri üzerine yapılan araştırmalarda toplumun turizm gelişiminin etkilerini nasıl algıladıkları belirlenmeye çalışılmıştır (Ap ve Crompton, 1998; Delamere, 2001; Draper ve diğerleri, 2011; Langford ve Howard, 1994; Madrigal, 1993; Nunkoo ve diğerleri, 2013; Sharpley, 2014; Woosnam, 2012). Bazı araştırmalarda farklı cinsiyete sahip olanların turizmi farklı algıladığını (Milman ve Pizam, 1988) ve yerel halkın eğitim seviyesinin turizmin etkilerini algılama düzeyini etkilediği (Caneday ve Zeiger, 1991) belirlenmiştir. Yerel halkın yaş seviyesinin, turist kabul eden ve turist gönderen bölge durumunun, turizmde istihdam edilen ve edilmeyen bireylerin, destinasyonda ikamet sürelerinin uzunluğunun, turistlerle ilişki düzeyinin, sosyal taşıma kapasitesinin, destinasyonların turizm mevsimsellik durumlarının vb. özelliklerin tamamının turizmin etkilerini algılama ve tutum geliştirme üzerinde ne denli etkili olduğunu araştıran çalışmalar da mevcuttur (Avcıkurt, 2009; Brunt ve Courtney, 1999; Snaith ve Haley, 1994; Snaith ve Haley, 1999; Teye ve diğerleri, 2002; Var vd, 1985; Young vd, 1999). Benzer biçimde yerel halkın turizme destek vermesinin sosyo-demografik özelliklere, toplumun turizme bağlılığına, turizmden elde edilen kişisel faydaya ve algılanan negatif/pozitif turizm etkilerine bağlı olduğunu belirten çalışmalar da (Perdue vd, 1990: 589) bulunmaktadır.

Yerel halk turizmin etkilerini olumlu algıladığında turizm ve ilgili politikalara destek verip turizmin gelişimine katkıda bulunurken, olumsuz etkiler halkın bu desteğini geri çekmesine neden olabilir. Yerel halkın toplumsal olarak turizme destek vermesi turizmin gelişimi, rekabetçilik ve sürdürülebilirlik için önemlidir (Nunkoo & Ramkissoon, 2010; Woosnam, 2012). Yerel halk turizmin etkilerini olumsuz bir şekilde algılar ve buna bağlı olarak olumsuz bir tutum geliştirirse, turizmin gelişim gösterdiği destinasyon, bölge ve ülkelerde turizm planlandığı şekilde gelişim göstermez. Bu nedenle yerel

halkın desteği turizm için olmazsa olmazdır. Turizm ve yerel halk ilişkisinin bu denli kuvvetli olduğunun anlaşılmasından sonra “toplum temelli turizm” kavramı ortaya çıkmıştır. “Toplum temelli” ifadesi, yerel topluluklara ait olan ve yerel paydaşlar tarafından sunulan ürün, hizmet, bilgi ve deneyimler anlamına gelmektedir. Toplum temelli turizm; çevresel, sosyal ve kültürel sürdürülebilirliği dikkate alan turizmdir ve yerel konaklama imkanlarını, yemeği, müziği, sanatı ve gelenekleri kullanan seyahat hizmetleri uygulamaları olarak da tanımlanabilir (Ataman, 2010: 20). Konuya ilişkin yürütülmüş diğer çalışmalar Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: Yerel Halkın Turizmin Etkilerine ve Gelişimine Yönelik Algı ve Tutumları Üzerine Yapılan Bazı Çalışmalar

Araştırmacı	Konu	Yıl
Gürbüz, A.	Turizmin Sosyal Çevreye Etkisi Konusunda Bir Araştırma	2002
Eren, R. ve Aypek, N.	Kırsal Turizm Bölgesinde Yerel Halkın Turizmin Gelişimine Karşı Tutumları: Cumalıkızık Köyü Örneği	2012
Bilim, Y. ve Özer, Ö.	Yerel Halk Gözüyle Konya’da Turizmin Önemi Ve Ekonomik, Sosyal, Çevresel Etkileri	2013
Türker Özalın, G. ve Türker, A.	Yerel Halkın Turizm Etkilerini Algılama Düzeyi Turizm Desteğini Nasıl Etkiler: Dalyan Destinasyonu Örneği	2014
Çelikkanat, N.	Yerel Halkın Turizme Bakış Açısı: Bodrum İlçesi Örneği	2014
Brida, J.G. vd.	Residents’ Perceptions of Tourism Impacts and Attitudes Towards Tourism Policies	2014
Chili, N.S.	Perceptions and Attitudes of the Community Towards Tourism Impacts And Sustainable Development. The Case Study of Empophomeni in Pietermaritzburg	2015
Garcia, A.F. vd.	Residents’ Perceptions of Tourism Development in Benalmadena	2016

Kaynak: Yazarlar tarafından derlenmiştir.

V. YÖNTEM

Bu araştırmanın uygulama bölümü yerel halkın algı ve tutumlarının ve bunların altında yatan nedenlerin ölçülebilmesi bakımından nitel olarak tasarlanmıştır. Araştırmaya katılan katılımcılara yarı yapılandırılmış, nitel araştırma özelliklerine uygun ve araştırma yapılmak istenen konularla ilgili 10 adet soru sorulmuştur. Katılımcılardan sorularla ilgili derinlemesine bilgi edinmeye çalışılmış ancak katılımcıya yön verici şekilde müdahale edilmemiştir.

Araştırma sonucunda elde edilen veriler gömülü teori yaklaşımı benimsenerek analiz edilmiştir. Gömülü teori, kuramsal altyapıya başvurmadan bulguların mümkün olduğunca mevcut verilerden elde edilmesini öngörmektedir. Gözlem, görüşme ve arşiv-doküman tarama gibi nitel araştırma yöntemleri aracılığıyla toplanan verilerin analizinde izlenecek aşamalar şu şekildedir: Toplanan veri, içerik analizine alınmaktadır. Bu işlem için öncelikle tüm veriler ayrıntılı bir şekilde okunmakta ve belirli kodlamalar yapılmaktadır. Sonrasında daha genel kodlamalar yapılmaktadır. Bir veriden elde edilen bir düşünce yine veri içindeki bir başka düşünceyle bağlanmaktadır (Kozak, 2014: 140). Bir sonraki aşamada ise, oluşturulan kuram yazın taramasında yer alan mevcut kuramlar ile karşılaştırılarak benzer ve farklı yönlerine bakılarak bir ilişki kurulmaya çalışılmaktadır. Çalışmada, bahsi geçen gömülü teori yaklaşımının kuralları uygulanmıştır.

Araştırmada katılımcılara yöneltilen sorular söz konusu bölgelerde yerel halkın turizme yönelik algı ve tutumlarını ölçmeye yönelik olarak hazırlanmıştır. Katılımcılara genel turizm algıları, turizmin ekonomik, fiziksel ve kültürel etkilerine yönelik görüşleri, turizmin gelişimine yönelik tutumları, turist-yerel halk etkileşiminin nedenleri ve düzeyi, turist-yerel halk arasındaki çatışmalara yönelik sorular yöneltilmiştir. Ayrıca yerel halkın “turisti” nasıl algıladığı ve tanımladığına yönelik bir soru da çalışmaya eklenmiştir.

A. Araştırmanın Amacı, Önemi ve Kapsamı

Araştırmanın temel amacı, yazında belirtildiği gibi turizmde farklı gelişim düzeyine sahip bölgelerde yaşayan yerel halkın geçmişte öne sürülen belli tutumlara sahip olup olmadığının seçtiğimiz bölgelerde tespiti, karşılıklı analizi ve değerlendirilmesidir. Bu değerlendirmede karşılıklı analiz, turizm verileri ve fiziksel donanımı dikkate alınarak ve Butler’ın turizm yaşam döngü modeline konumlandırıldıktan sonra yapılmıştır. Daha geniş ifadeyle, bu çalışma aşağıdaki soruların cevaplarını almaya yöneliktir.

1. Çalışmada yer alan iki farklı bölgenin yerel halkları turizm gelişimi dikkate alındığında Doxey’in Tolerans Modeli’nde öne sürdüğü hangi tutum aşamasında yer almaktadır?
2. Yazında öne sürülen Butler’ın Turizm Yaşam Döngü Modeli ile Doxey’in Tolerans Modeli’nin muhtemel eşleşmesinde olduğu gibi yerel halk belli gelişim aşamalarında belli tutumlara sahip midir?

Araştırma, turizm açısından gelişmiş ve gelişmekte olan destinasyonlardaki yerel halkın genel turizm algılarının belirlenmesi ve turizme/turiste yönelik tutumların anlaşılması ile destinasyona en uygun turizm plan ve politikalarının belirlenmesine katkıda bulunmak ve daha sürdürülebilir turizm gelişiminin sağlanabilmesi açısından önem taşımaktadır. Diğer yandan çalışma sonuçları itibarıyla turizmden etkilenen işletmeler, turistler ve yerel halkın, turizm kaynaklı olumsuz etkilerden en az zararlı çıkabilmeleri için turizm planlayıcılarına ve yerel/ulusal yönetimlere fikir vermesi açısından önem taşımaktadır.

Araştırmada turizm açısından farklı gelişmişlik düzeyine sahip iki bölge seçilmiştir. Çalışma yapılacak bölgeler seçilmeden önce çalışmaya dahil edilmek istenen tahmini bölgelerin turizm gelişim aşamalarına doğru konumlandırılabilmesi ve doğru sonuçları verebilmesi açısından turizm istatistikleri ve verileri araştırılmış, bölgelerin fiziksel donanımının tespiti yapılmış ve bölgeler yerinde incelenmiştir. Yapılan incelemenin neticesinde Türkbükü'nün turizm gelişmişlik düzeyinin en üstünde ve Mazı köyünün en altında olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yazılı basın tarandığında Türkbükü bölgesinin turizm açısından oldukça popüler ve Mazı köyünün hızla artan popüleritesinin olduğu anlaşılmıştır. Bunlara dayanarak tahmini seçilen Türkbükü ve Mazı köyünün araştırma için en uygun bölgeler olduğuna doğrulanarak karar verilmiş ve bu bölgelerin yerel halkıyla araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya dahil edilen bölgelerdeki her bir katılımcı ile yaklaşık olarak 45-60 dakika arasında görüşme yapılmıştır. Mazı köyü ve Türkbükü'ndeki görüşmeler 6 Mayıs 2017-20 Mayıs 2017 tarihleri arasında yapılmıştır.

B. Araştırmanın Örnekleme ve Sınırlılıkları

Bu araştırmanın ana kütlesini Türkbükü ve Mazı köyünde yaşayan yerel halk oluşturmaktadır. Sonradan göç eden yabancılar hariç Türkbükü'nde yaşayan yerel halk yaklaşık 2000 ve Mazı köyünde 1700 kişidir. Araştırmanın ana kütlesi belli seçim kriterlerinden geçtikten sonra kümelere göre örneklemin belirlenmesini sağlamıştır. Bu kriterler başlıca; yalnızca bölgede sürekli yaşayan yerel halkın olması, çalışmanın temel dayanağı yerel halkın turizme yönelik algı ve tutumlarının tespit ve değerlendirilmesine yönelik olduğu için katılımcıların sorulara en güvenilir cevapları verebilmesi amacıyla bölgede en az 20 yıl ikamet etmiş olması, yüz yüze görüşme yapılacağından ve kişilerin kendi düşüncelerini rahatça dile getirebilmeleri

amacıyla sorulara cevap veremeyecek düzeyde zihinsel, bedensel ve yaş engelinin bulunmaması ve sorulara cevap verebilecek düzeyde bilgiye sahip olmasıdır.

Belirlenen kriterlere göre eleme yapıldığında öncelikle sürekli ikamet edenlerin Türkbükü'nde yaklaşık 1200 ve Mazi köyünde 850 kişi olduğu belirlenmiştir. Daha sonra diğer kriterler uygulandığında örneklem Türkbükü'nde yaklaşık 500 ve Mazi köyünde 400 kişiye indirilmiş ve son olarak cinsiyet, yaş, meslek ve eğitim düzeyi gibi farklı demografik özelliklere sahip kişiler kümelerine göre ayrılmıştır. Kümelerde tesadüfi olarak katılımcı seçimi yapılmıştır. Ancak katılımcılar seçilirken farklı demografik özelliklere sahip kişilerin eşit oranda seçilmesine özen gösterilmiştir. Tesadüfi seçilen katılımcılara sorulan soruların cevapları tekrarlamaya başlayınca 15 kişinin araştırma için yeterli veri sağladığı sonucuna varılmış ve Türkbükü'nde 15 ve Mazi köyünde 15 olmak üzere toplamda 30 katılımcı ile araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan yerel halktan katılımcıların demografik özellikleri Tablo 2 ve Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 2: Mazi Köyü Yerel Halkı İle İlgili Demografik Özellikler

KATILIMCI	CİNSİYET	YAŞ	MESLEK	EĞİTİM DURUMU	İKAMET SÜRESİ
Katılımcı 1	Erkek	40	Turizmci	Ön lisans	20 yıl
Katılımcı 2	Erkek	58	Emekli	Lisans	30 yıl
Katılımcı 3	Kadın	33	Muhasebeci	Lisans	33 yıl
Katılımcı 4	Kadın	28	Serbest meslek	Ön lisans	28 yıl
Katılımcı 5	Erkek	43	Şoför	İlköğretim	43 yıl
Katılımcı 6	Erkek	39	Makine teknisyeni	Lise	39 yıl
Katılımcı 7	Kadın	54	Ev hanımı	İlköğretim	54 yıl
Katılımcı 8	Kadın	43	Ev hanımı	İlköğretim	43 yıl
Katılımcı 9	Erkek	45	Balıkçı	İlköğretim	45 yıl
Katılımcı 10	Erkek	67	Şoför	İlköğretim	67 yıl
Katılımcı 11	Erkek	24	Turizmci	Ön lisans	24 yıl
Katılımcı 12	Erkek	20	Serbest meslek	Lise	20 yıl
Katılımcı 13	Kadın	40	Ev hanımı	İlköğretim	40 yıl
Katılımcı 14	Kadın	21	Öğrenci	Ön lisans	21 yıl
Katılımcı 15	Kadın	63	Ev hanımı	İlköğretim	63 yıl

Tablo 3: Türkbükü Yerel Halkı İle İlgili Demografik Özellikler

KATILIMCI	CİNSİYET	YAŞ	MESLEK	EĞİTİM DURUMU	İKAMET SÜRESİ
Katılımcı 1	Erkek	32	Su sporları	Ön lisans	32 yıl
Katılımcı 2	Erkek	28	Garson	Lise	20 yıl
Katılımcı 3	Erkek	73	Emekli Kaptan	İlköğretim	73 yıl
Katılımcı 4	Kadın	31	Esnaf	İlköğretim	31 yıl
Katılımcı 5	Kadın	53	Esnaf	Lise	53 yıl
Katılımcı 6	Erkek	25	Esnaf	Lisans	25 yıl
Katılımcı 7	Kadın	23	Garson	Lise	23 yıl
Katılımcı 8	Erkek	48	Balıkçı	İlköğretim	48 yıl
Katılımcı 9	Kadın	44	İşletmeci	Lisans	38 yıl
Katılımcı 10	Erkek	57	Turizmci	Lisans	57 yıl
Katılımcı 11	Kadın	39	Esnaf	Lise	39 yıl
Katılımcı 12	Kadın	60	Ev hanımı	İlköğretim	60 yıl
Katılımcı 13	Erkek	34	Şoför	Lise	34 yıl
Katılımcı 14	Kadın	32	Kat görevlisi	Lise	32 yıl
Katılımcı 15	Erkek	46	Esnaf	Lise	46 yıl

Araştırmanın bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Bu sınırlılıklar örneklem seçiminde de önemli rol oynamıştır. Bölgelerin turizm gelişim süreci incelendiğinde turizm faaliyetlerinin son 20 yıldır kayda değer bir şekilde gelişim gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle katılımcıların sorulan sorulara güvenilir cevap verebilmesi ve detaylı veri elde edilebilmesi için belirlenen bölgelerde en az 20 yıldır ikamet ediyor olma kuralı katılımcı bulmayı kısıtlandırmıştır. Elde edilecek verilerin akademik bir araştırma için kullanılacağı ve kişisel hiçbir bilginin 3. şahıslara verilmeyeceğinin belirtilmesine rağmen 8 kişi görüşme yapmak istemedikleri için, 2 kişi ise bilgi yetersizliğinden kaynaklanan nedenlerle hiçbir soruya cevap verememeleri nedeniyle araştırmaya dahil edilememiştir.

C. Araştırma Bulguları

i. Genel Turizm Algısı

Mazı köyünde yapılan görüşmeler kapsamında elde edilen ilk bulgular **“turizm bilgisi yetersizliği”** ve **“olumsuz turizm algısı”** olmuştur. Köydeki katılımcıların genel turizm algısına etki eden en önemli faktör halkın eğitim düzeyinin ve turizm bilgisinin düşüklüğüdür. Orta ve üstü yaş

grubundaki halkın eğitimi genelde ilkokul seviyesindedir. Köyde ikamet edip turizm üzerine eğitim almış hiçbir katılımcıya rastlanmamıştır. Erkek katılımcıların genel turizm bilgisi kadınlara göre daha fazladır. Katılımcıların tamamı turizmin Türkiye genelinde ve Bodrum'da giderek daha da kötüleşeceği görüşündedir. Bunun nedenini de ülke yönetiminin yanlış siyasal davranışları olduğu şeklinde açıklamışlardır. Bazı katılımcıların cevapları aşağıdaki gibidir:

“Fazla bilgin yok ama duyduğum kadarıyla Bodrum'da turist sayısı çok azalmış. Eğer Bodrum bile böyleyse Türkiye genelinde de turizmin kötüye gittiğini düşünüyorum. Ama bizim köyümüz giderek geliyor. Çünkü sahillerde pansiyon ve restoranlar çoğalmaya başladı.”

(Mazi köyü, katılımcı 13, K, 40 yaş, ev hanımı)

“Hiçbir fikrim yok. Turizmle bir alakam olmadığı için bilmiyorum. Çevremden söylenen, kötüymüş. Köyümüzde turizm iyi gidiyor.”

(Mazi köyü, katılımcı 8, K, 43 yaş, ev hanımı)

Öne çıkan diğer bulgular ise **“turist sayısındaki düşüşün”** ve **“siyasal olayların”** turizme yansımalarının yerel halkın turizm algısına olumsuz yönde etki ettiği. Bazı görüşler aşağıdaki gibidir:

“Türkiye’de turizm bitti artık. Önceden Bodrum’a yüzlerce turist gelirdi. Çok para kazanırdık ama şimdi masrafları bile zor karşılıyoruz. Turist gelmiyor. Başımızdakilerin yabancı ülkelerle olan kavgaları bizi mahvetti. Yabancı turist gelmeli. Böyle devam ettiği sürece turizm tamamen bitecek. Köyümüzdeki turizm gelişimini de Türklere borçluyuz.”

(Mazi köyü, katılımcı 5, E, 43 yaş, şoför)

Türbükü’ndeki katılımcıların çoğunluğunun genel turizm algısı olumlu yöndedir. Verilen cevaplara göre yerel halkın turizm bilgisi ve gelişmelerinin takibi Mazi köyüne kıyasla oldukça yüksektir. Buna etki eden en önemli faktörlerin yerel halkın turizme olan bağlılığı ve büyük bir çoğunluğunun turizmci olmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Katılımcıların demografik özelliklerindeki farklılıkları turizm algısında kayda değer bir farklılık yaratmamaktadır. Genç ve orta yaş nüfusunun eğitim seviyesi Mazi köyüne kıyasla daha yüksektir. Yapılan görüşmelerde öne çıkan bulgular **“olumlu turizm algısı”** ve turizme yönelik **“tedbirliliyimser yaklaşım”** olmuştur.

“Türkiye’de turizm kötüye gidiyor diye söylenmek doğru değil. Her sektörde bazen küçük düşüşler yaşanabilir. Biraz olumlu olmak lazım. Önemli olan hataları görebilmek. Düzeltilebilir. Hem turizm düşüşte deniliyor hem de Bodrum’da bir sürü dükkan açılıyor. Kimse kazanmayacağı yere yatırım yapmaz, hele ki yerliler hiç yapmaz. Turizm gelişecektir daha da.”

(Türkbükü, katılımcı 8, E, 48 yaş, balıkçı)

ii. Turizmin Etkileri

Mazı köyündeki katılımcıların turizmin ekonomik etkilerine yönelik algıları genelde olumlu yöndedir. Öne çıkan bulgu **“turizmi diğer sektörlerle eşdeğer görme”** olmuştur. Bazı katılımcıların verdiği cevaplar aşağıdaki gibidir:

“Turizmin ekonomiye fazla etkisi olduğunu düşünmüyorum. Tarımdan, hayvancılıktan ya da diğer mesleklerden de ekonomi kazanıyor. Turizmin ülkeyi geliştirmesinde çok etkili olduğunu sanmıyorum.”

(Mazı köyü, katılımcı 7, K, 54 yaş, ev hanımı)

Diğer bulgular ise **“turizmin ekonomik vazgeçilmezliği”** ve **“olumlu ekonomik etki algısı”** olmuştur.

“Turizmin ekonomiye faydası çok büyüktür. Esnaf kazanıyor, ülke kazanıyor, yabancı para getiriyor, taşımacı kazanıyor, balıkçılar, hayvancılar, insanlar otellerde, restoranlarda çalışıyor. Turizm ülkemizin olmazsa olmazı.”

(Mazı köyü, katılımcı 11, E, 24 yaş, turizmci)

Türkbükü’ndeki katılımcıların turizmin ekonomik etkilerine yönelik algıları hem olumlu hem de olumsuz yöndedir. Öne çıkan ilk bulgu **“turizme aşırı bağlılık vurgusu”** olmuştur.

“Ekonomimiz turizm sayesinde ayakta duruyor. Bugün ülkemizde tarım, hayvancılık, ziraat, zanaat dalları bitmiş durumda. Son yıllarda en büyük gelir kaynağımız turizmdir. Türkiye turizme bağlı bir ülke. Turizm olmasaydı biz ne iş yapacaktık burada?”

(Türkbükü, katılımcı 3, E, 73 yaş, emekli kaptan)

“Çift yönlü etkisi var. Turizmden iyi gelir elde ediyoruz, avantajları çok fazla ama ülkenin tüm kaynaklarını turizme yöneltiliyoruz. Bir savaş çıkarsa, turist gelmese ne olacak? Boş buldukları her yere otel yapıyorlar. Aşırı bağlılık var turizme karşı. Turizmsiz yapamaz hale geldik.”

(Türkbükü, katılımcı 4, K, 31 yaş, esnaf)

Mazi köyünde yapılan görüşmelerde katılımcıların tamamının turizmin fiziksel çevre üzerindeki etkisini olumsuz yönde algıladıkları tespit edilmiştir. Aynı soru Türkbükü yerel halkından katılımcılara yöneltildiğinde Mazi köyünden farklı olarak turizmin fiziksel çevre üzerindeki etkilerini daha olumlu algıladıkları sonucuna varılmıştır.

“Betonlaşma başta geliyor. Çöp atıkları artıyor. Sahillerimiz ve doğamız kirleniyor. Plansız yapılaşma oluyor. Turizmin olduğu yerlerin hepsi binalaşiyor. Sit alanları imara açılıp tesisler kuruluyor. Gökova Körfez kıyıları gibi. Üzülüyorum Gökova'ya turizm gelmesinden.”

(Mazi köyü, katılımcı 6, E, 39 yaş, makine teknisyeni)

“Yararı daha fazla çünkü önceden buralar boş kayalık ve bataklıktı. Şimdi çok güzel lüks villalar yapıldı. Villa sahipleri hiç görmediğimiz farklı ve güzel çiçeklerle süslüyorlar evlerini. Sokakları tertemiz tutuyorlar. Çevrelerine özen gösteriyorlar.”

(Türkbükü, katılımcı 2, E, 28 yaş, garson)

iii. Turizm Gelişimine Destek

Mazi köyü yerel halkıyla yapılan görüşmelerde katılımcıların demografik özellikleri turizm gelişimine yönelik tutumlarında farklılığa neden olmaktadır. Erkek katılımcıların tamamı bir bölgede turizm gelişiminin desteklenmesi görüşünderken, kadın katılımcılardan 4 tanesi desteklenmesi gerektiği, 3 tanesi ise desteklenmemesi gerektiği görüşündedir. Desteklenmemesi gerektiğini savunan kadınlar bunun nedenini, turizmin bölgelerindeki fiziksel çevreye ve kültürel yapılara zarar vereceği düşüncesi ile açıklamışlardır. Yaş düzeyi bakımından incelendiğinde katılımcılardan genç olanlar turizmin bir bölgede geliştirilmesi gerektiğini savunurken, orta ve yüksek yaş düzeyindekiler olumsuz tutum sergilemektedir. Meslekler dikkate alındığında ise turizmciler olanlar ya da mesleği turizmden etkilenen kişilerin turizm gelişimine yönelik tutumları olumluysen, ev hanımı ve diğer

meslektekiler daha olumsuz tutuma sahipler. İkamet yılı ve eğitim seviyesi farklılıkları katılımcıların tutumlarında anlamlı bir etkiye sahip değildir. Türkbükü yerel halkından katılımcılarla yapılan görüşmelerde ise demografik özellik farklılıklarının turizmin gelişimi üzerine sahip oldukları tutumlarında anlamlı bir etkiye sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Görüşme yapılan 15 katılımcının tamamı bir bölgede turizmin desteklenmesi görüşündedir.

Seçilen her iki bölgenin yerel halkından katılımcılarla yapılan görüşmelerde hepsinin verdiği cevaplar her bölgede turizm gelişiminin desteklenmemesi gerektiği yönündedir. Katılımcılar bunun nedenini birbirine benzer sebeplerden yola çıkarak açıklamışlardır. Her iki bölgenin yerel halklarının ortak görüşü ve dolayısıyla öne çıkan bulgular, turizmin çevreye verdiği zarar dikkate alınarak **“bazı yerlerin bakir kalması gerektiği”**, ekonomik açıdan **“bölgesel ekonomik çıkarların gözetilmesi”** ve **“sektörel çeşitliliğin sağlanması”**dır. Görüşlerden bazıları aşağıdaki gibidir.

“Hayır. Yalnızca doğası turizme elverişli olan yerlere turizm gelmeli. Bir ülkenin her yerine turizm gelmesi doğru değil. Bazı yerlerin kendine has doğasına dokunulmamalı.”

(Mazı köyü, katılımcı 6, E, 39 yaş, makine teknisyeni)

“Desteklenmesin. Çünkü bize yakın civarlardaki bölgelere turizm gelmesi bizim gelirimizin azalmasına neden olur. Rakip bölgeler arttıkça gelir azalır.”

(Türkbükü, katılımcı 15, E, 46 yaş, esnaf)

iv. Turist Kimdir?

Mazı köyü katılımcılarının “turist kimdir” sorusuna verdikleri cevaplardan turist algılarının **“para getiren yabancı kişiler”** olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcılardan daha detaylı cevap alabilmek için “yabancı” kavramının onlar için ne ifade ettiği sorulmuştur. Katılımcılardan 13 kişi bunu, genelde dış ülkeden gelen kişiler olarak açıklarken, 2 kişi tanımadıkları herhangi bir kişinin onlar için yabancı olduklarını açıklamışlardır. Yerel halk genelde “yerli turistleri” turist olarak görmemektedir. Bazı katılımcıların turist tanımlamaları aşağıdaki gibidir:

“Dinlenen, eğlenen, denize giren, güneşlenen, turlara katılan yabancılardır.”

(Mazı köyü, katılımcı 9, E, 45 yaş, balıkçı)

“Ülkemize yabancı para getiren kişiler turisttir.”

(Mazı köyü, katılımcı 14, K, 21 yaş, öğrenci)

Türkbükü’ndeki katılımcılar ise turist tanımlamasını yazında olduğu gibi bir turistin sahip olması gereken özellikler üzerinden yapmışlardır. Yapılan görüşmelerde öne çıkan bulgu **“olumlu turist algısı”** ve yerel halkın turisti tanımlamalarına bölgelerine gelen **“turist profili”**nin etkisi olduğu olmuştur.

“Dinlenmek, eğlenmek, farklı kültürleri öğrenmek için seyahat eden kişilerdir.”

(Türkbükü, katılımcı 5, K, 53 yaş, esnaf)

“Kendi ülkesinde para biriktirip gittiği yerde harcayan, seyahat eden, gezip görmek isteyen, çevresini merak eden, yabancı ülkeye gelip mutlu olan kişilere denir.”

(Türkbükü, katılımcı 11, K, 39 yaş, esnaf)

“Turist, parası karşılığında istediği hizmeti almayı bekleyen, kültürlere değer veren, gittiği yerin yöresel eşyalarından satın alanlardır.”

(Türkbükü, katılımcı 12, K, 60 yaş, ev hanımı)

v. Turist-Yerel Halk Etkileşimi / Çatışmaları

Mazı köyü yerel halkı turist ile yerel halkın **“ürün ve hizmet alışverişi”** yapmak amacıyla etkileşime geçtiğini belirtmişlerdir.

“Turist ile yerel halk esnaftan alışveriş yapmak, bir şeyler satın almak ya da yerel halka isteklerini söylemek için etkileşime geçerler.”

(Mazı köyü, katılımcı 5, E, 43 yaş, şoför)

Türkbükü yerel halkı ise turist ile yerel halkın etkileşiminin **“kültürel farklılıklar”** nedeniyle gerçekleştiği görüşündedir.

“Turist, yerel halktan farklı kültüre sahip olduğu için iletişim kurarlar. Sonra karşılıklı merak edilenleri sorarak etkileşime girerler. Her iki taraf da etkilenir.”

(Türkbükü, katılımcı 2, E, 28 yaş, garson)

“İstemsiz gerçekleşir. Turistlerin davranışı bizi, bizim davranışlarımız ve yaşam tarzımız onları etkiler. Yani karşılıklı kültür alışverişi diyebiliriz.”

(Türkbükü, katılımcı 13, E, 34 yaş, şoför)

Her iki bölgenin de yerel halkıyla yapılan görüşmelerde bölgelerinde şimdiye kadar yerel halk ile turist arasında hiçbir çatışmaya şahit olmadıkları anlaşılmaktadır. 30 katılımcıdan hiçbiri böyle bir durumla karşılaşmadıklarını, böyle bir şeyi hissetmediklerini ya da etraflarından duymadıklarını dile getirmişlerdir.

VI. SONUÇ

Doxey’in öne sürdüğü modele göre Mazı köyü ve Türkbükü yerel halkıyla yapılan görüşmeler analiz edildiğinde Mazı köyü yerel halkının turizm gelişimine yönelik tutumunun “*ilgisizlik*”, Türkbükü yerel halkının ise “*mutluluk*” aşamasında olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın yazın kısmında Şekil 3’te yer verilen muhtemel eşleşmeden hareketle turizm gelişiminde “*durulma*” aşamasındaki bir bölgenin yerel halkının tutumunun “*kızgınlık*” aşamasında olması beklenirken Türkbükü “*durulma*” aşamasında olmasına rağmen bölgede yaşayan yerel halkın tutumu “*mutluluk*” düzeyindedir. Benzer biçimde turizm gelişiminde “*katılım*” aşamasındaki bir bölgenin yerel halkının tutumunun “*mutluluk*” aşamasında olması beklenirken Mazı köyü “*katılım*” aşamasında olmasına rağmen yerel halkın tutumu “*ilgisizlik*” düzeyindedir. Bu tutarsızlığın nedeni ise her iki modelin de sektöre odaklanarak yerel halkın turizme bağlılık düzeyini, turizmden edindiği fayda/maliyetleri, genel yaşam memnuniyetlerini, norm ve kültürel değerlerini, sosyal değişime açıklık derecelerini, eğitim seviyesini ve geçmiş turizm deneyimlerini ve bilgilerini göz ardı etmesidir.

Diğer yandan turizm gelişimini sağlayabilmek için göz önünde bulundurulması gereken etkenlerin başında yerel halk gelmektedir. Turizm hareketleri doğası gereği sosyal bir olay olduğu ve yerel halkı özellikle kültürel ve sosyal yönden etkisi altına aldığı için sosyologlar tarafından üzerinde birçok araştırma yapılan bir alandır. Turizmin bu emek yoğun özelliğinden dolayı benzer biçimde insan gücüne ve dolayısıyla insanlar tarafından destek görmeye ihtiyacı vardır. Yapılan görüşmeler sonucunda Mazı köyü yerel halkının genel turizm ve turizmin etkilerine yönelik algılarının Türkbükü’ne kıyasla daha olumsuz olduğu dikkate alındığında

sektörün devamlılığı açısından yerel halkın turizme yönelik bu olumsuz algılarının giderilmesi ve Türkbükü yerel halkının Mazi köyüne kıyasla doğal çevreye olan nispeten duyarsız tutumlarının en aza indirgenmesi için turizm eğitim programları düzenlenmeli ve bu programlara özellikle Mazi köyündeki kadınların katılımı teşvik edilmelidir. Mazi köyü yerel halkından bazı kadın katılımcıların bölgelerindeki turizm gelişimine destek vermemesindeki nedenin turizmin çevreye ve kültürel yapılarına zarar verme endişeleri olduğu dikkate alındığında ise bölgedeki turizm plan ve politikalarının yerel halkın bu endişelerini dikkate alarak ve doğal çevre ve kültürel yapının korunması prensibi dikkate alınarak oluşturulması gerekmektedir. Aksi takdirde yerel halkın olumsuz tutumlarının giderek artacağı öngörülmektedir. Yine her iki bölgenin yerel halkının her bölgede turizm gelişimini desteklemediği ortak görüşü dikkate alındığında turizme aşırı bağlı olmamak için ülkenin tüm kaynaklarının turizme yönlendirilmemesi, sektörel çeşitliliğin korunması, bazı bölgelerin bakir kalması ve yerel halkın haklarının korunması bakımından bakanlığın gereken önemleri alması gerekmektedir.

Mazi köyü yerel halkından katılımcıların turistleri maddi kaynak olarak gördüğü ve yerel halk ile turistlerin yalnızca maddi nedenlerden dolayı etkileşime girdikleri görüşünde olmaları ve kültürel etkileşimi göz ardı etmeleri ele alındığında gelecekte turizmden edinilen maddi kaynağın azalması durumunda turistlere karşı düşmanca tavır takınmaya başlamaları muhtemeldir. Bu nedenle bölgedeki yerel halk ile turistlerin resmi iletişiminin daha içten olabilmesi ve gelecekte oluşması öngörülen olumsuz tutumların gerçekleşmeden önlenmesi için turizmde henüz katılım aşamasında olan bölge yerel halkına en kısa zamanda turizm ve turistler hakkında bilinçlendirici eğitim verilmesi turistlerin bölgeden memnun ayrılarak sektörün devamlılığının sağlanması açısından önem arz etmektedir.

Çalışmanın gerçekleştirilmesi amacıyla bölgelere gidildiğinde ise ilk göze çarpan olumsuzluk gelişigüzel turistik tesis yapılanması olmuştur. Mazi köyündeki tesislerin tamamı yerel halk tarafından ve geçici işletme belgesiyle işletilmektedir. Bölgedeki hiçbir tesisin turistik işletme belgesi bulunmamaktadır. Türkbükü'nde ise tesislerin büyük bir çoğunluğu bölge dışından gelen yabancı işletmeciler tarafından işletilmektedir. Her iki bölgede de düzenli ve doğayla dengeli tesis yapılanmasının oluşturulması, yerel halkın turizm kaynaklı çıkarlarının gözetilmesi, bakanlığın belgesiz

işletmelere denetim dahilinde turistik işletme belgesi vermesi ve bu konuda gereken tüm önemleri alması gerekmektedir.

Son olarak aynı konuda yürütülecek gelecek çalışmalar için mevcut araştırma sonuçları ile farklı bölgelerdeki yerel halkın turizme yönelik algı ve tutumlarının karşılaştırılması ve çalışmanın yürütüldüğü bölge dışında bir bölgede araştırmanın tekrar uygulanması ile varsa bölgesel farklılıkların bulunması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- ABLER, R., JANELLE, D., PHILBRICK ve SOMMER, J. (1975), *Human Geography in a Shrinking World*, North Scituate, MA, Duxbury Press
- AJZEN, I. ve FISHBEIN, M. (1970), The Prediction of Behavior From Attitudinal and Normative Variables, *Journal of Experimental Social Psychology*, S.6, ss.466-487.
- AJZEN, I. ve FISHBEIN, M. (1980), *Understanding Attitudes and Predicting Social Behaviour*. Englewood Cliffs, NJ, Prentice Hall
- AKOVA, O. (2006), Yerel Halkın Turizmin Etkilerini Algılamalarına ve Tutumlarına Yönelik Bir Araştırma, *Akademik İncelemeler Dergisi*, cilt. 2, S.1, ss.1-18.
- ALTINTAŞ, V. (2010), *Turizm Gelişiminin Yerel Halkın Yaşam Kalitesi Üzerine Etkileri: Alanya Bölge Modeli*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Antalya
- AP, J. ve CROMPTON, J.L. (1998), Developing and Testing a Tourism Impact Scale, *Journal of Travel Research*, cilt.37, S.2, ss.120-130.
- ATAMAN, Y.E. (2010), *Sürdürülebilir Turizm Bağlamında Toplum Temelli Turizm: Dünyadaki Uygulama Örnekleri ve Türkiye*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Dış İlişkiler ve AB Koordinasyon Dairesi Başkanlığı Uzmanlık Tezi, Ankara
- AVCI, N. (2007), Turizmde Taşıma Kapasitesinin Önemi, *Ege Akademik Bakış*, cilt.7, S.2, ss.485-501.
- AVCIKURT, C. (2009), *Turizm Sosyolojisi Genel ve Yapısal Yaklaşım*, Detay Yayıncılık, Ankara, 4. Baskı
- BİLİM, Y. ve ÖZER, Ö. (2013), Yerel Halk Gözüyle Konya'da Turizmin Önemi ve Ekonomik, Sosyal, Çevresel Etkileri, (Bildiri) *Ulusal Köp Bölgesel Kalkınma Sempozyumu*, (ss.14-16), Konya
- BRIDA, J.G., DISEGNA, M. ve OSTI, L. (2014), Residents' Perceptions of Tourism Impacts and Attitudes Towards Tourism Policies, *Tourism: An International Multidisciplinary Journal of Tourism*, cilt.9, S.1, ss.37-71.
- BRUNT, P. ve COURTNEY, P. (1999), Host Perceptions of Sociocultural Impacts, *Annals of Tourism Research*, cilt.26, S.3, ss.493-515.
- BUTLER, R.W. (1980), The Concept of a Tourist Area Cycle of Evolution: Implications for Management of Resources, *Canadian Geographer*, cilt.24, S.1, ss.5-12.
- CANEDAY, L. ve ZEIGER, J. (1991), The Social, Economic and Environmental Costs of Tourism to a Gaming Community As Perceived by Its Residents, *Journal of Travel Research*. cilt.30, S.2, ss.45-50.
- CARMICHAEL, Barbara. A. (2000), A Matrix Model for Resident Attitudes and Behaviours in a Rapidly Changing Tourist Area, Department of Geography and Environmental Studies, Wilfrid Laurier University, Waterloo, Ontario, Canada, *Tourism Management* S.21, ss.601-611.
- CHILI, N.S. (2015), *Perceptions and Attitudes of the Community Towards Tourism Impacts and Sustainable Development*, The Case Study of Empophomeni in Pietermaritzburg, South Africa.

- COOPER, C. (2011), Tourism Area Life Cycle, Butler R.W. Emeritus Professor Strathclyde Business School, University of Strathclyde. *Contemporary Tourism Reviews, Goodfellow Publishers Limited, Wood Eaton, Oxford*
- ÇELİKKANAT, N. (2014), *Yerel Halkın Turizme Bakış Açısı: Bodrum İlçesi Örneği*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- ÇETİNKAYA, G. ve DEDEMEN, O. (2013), Golf Turizmine Yönelik Yerel Halkın Algılarının Belirlenmesi: Antalya/Belek Örneği, *Turizm Araştırma Dergisi*. cilt.2, S.1, ss.1-26.
- DELAMERE, T.A. (2001), Development of a Scale to Measure Resident Attitudes Toward the Social Impacts of Community Festivals, Part II. Verification of The Scale, *Event Management*. S.7, ss.25-38.
- DOĞAN, Z.H. (1989), Forms of Adjustment. Sociocultural Impacts of Tourism, *Annals of Tourism Research*, S.16, ss.216-236.
- DOXEY, G.V. (1975), "A Causation Theory of Visitor-Resident Irritation: Methodology and Research Inference." (Bildiri). Proceedings of The 6th Annual Conference of the Travel Research Association. *Travel Research Association*. (ss.195-98). San Diego, C.A.
- DRAPER, J., WOOSNAM, K.M. ve NORMAN, W.C. (2011), Tourism Use History: Exploring a New Framework for Understanding Residents' Attitudes Toward Tourism, *Journal of Travel Research*. S.50, ss.64-77.
- EREN, R. ve AYPEK, N. (2012), Kırsal Turizm Bölgesinde Yerel Halkın Turizmin Gelişimine Karşı Tutumları: Cumalıkızık Köyü Örneği, *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, cilt.2, S.2, ss.43-47.
- FAULKNER, B. ve TIDESWELL, C. (1997), A Framework for Monitoring Community Impacts of Tourism, *Journal of Sustainable Tourism*, cilt.5, S.1, ss.3-28.
- GARCIA, A.F., FERNANDEZ, M.A.P., VARQUEZ, A.B. ve MACIAS, R.C. (2016), Residents' Perceptions of Tourism Development in Benalmadena (Spain), *Tourism Management*. S.54, ss.259-274.
- GÜRBÜZ, A. (2002), Turizmin Sosyal Çevreye Etkisi Konusunda Bir Araştırma, *Karabük Üniversitesi Safranbolu Meslek Yüksek Okulu Teknoloji Dergisi*. cilt.1, S.2, ss.49-59.
- GÜRSOY, D. ve RUTHERFORD, D.G. (2004), Host Attitudes Toward Tourism: An Improved Structural Model, *Annals of Tourism Research*. cilt.31, S.3, ss.495-516.
- GÜRSOY, D., JUROWSKI, C. ve UYSAL, M. (2002), Resident Attitudes: A Structural Modeling Approach, *Annals of Tourism Research*. S.29, ss.79-105.
- HARRILL, R. (2004), Residents' Attitudes Toward Tourism Development: A Literature Review With Implications For Tourism Planning, *Journal of Planning Literature*. Cilt.18, S.1, ss.1-16.
- HINES, J.M., HUNGERFORD, H.R. ve TOMERA, A.N. (1986/87), Analysis and Synthesis of Research on Responsible Environmental Behaviour: A Meta-Analysis in, *The Journal of Environmental Education*, S.18, ss.1-9.
- KEOGH, B. (1990), Public Participation in Community Tourism Planning, *Annals of Tourism Research*, cilt.17, S.3, ss.449-465.
- KO, D.W. ve STEWARD, W.P. (2002), A Structural Equation Model of Residents' Attitudes for Tourism Development, *Tourism Management*, S.23, ss.521-530.
- KOZAK Akoğlan, M., EVREN, S. ve ÇAKIR, O. (2013), Tarihsel Süreç İçinde Turizm Paradigması, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, cilt.24, S.1, ss.7-22.
- KOZAK, M. (2014), *Bilimsel Araştırma. Tasarım, Yazım ve Yayım Teknikleri*, Detay Yayıncılık, Ankara
- LANGHEINE, R. ve LEHMANN, J. (1986), *Die Bedeutung Der Erziehung für Das Umweltbewußtsein*, Kiel.
- LANGFORD, S.V. ve HOWARD, D.R. (1994), Developing a Tourism Impact Attitude Scale, *Annals of Tourism Research*, S.21, ss.121-139.
- MADRIGAL, R. (1993), A Tale of Tourism in Two Cities, *Annals of Tourism Research*, S.20, ss.336-353.

- MASON, P. ve CHEYNE, J. (2000), Residents' Attitudes to Proposed Tourism Development, Massey University, New Zealand, *Annals of Tourism Research*, cilt.27, S.2, ss.391-411.
- MATHIESON, A. ve GEOFFREY, W. (1992), *Tourism: Economic, Physical and Social Impacts*, Longman, New York
- MILMAN, A. ve PIZAM, A. (1988), Social Impact of Tourism on Central Florida, *Annals of Tourism Research*, cilt.15, S.2, ss.191-204.
- NUNKOO, R. ve RAMKISSOON, H. (2010), Resident's Satisfaction with Community Attributes and Support for Tourism, *Journal of Hospitality and Tourism Research*, S.35, ss.171-190.
- NUNKOO, R., SMITH, S.L.J. ve RAMKISSOON, H. (2013), Residents' Attitudes to Tourism: A Longitudinal Study of 140 Articles from 1984 to 2010, *Journal of Sustainable Tourism*. S.21, ss.5-25.
- PEKPAK, H.E. (2012), *Kıyı Alanlarında Turizm Odaklı Mekânsal Gelişim*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi, Ankara
- PERDUE, R.R., LONG, P.T. ve ALLEN, L. (1990), Residents Support for Tourism Development, *Annals of Tourism Research*, cilt.17, S.4, ss.586-99.
- RICHARDSON, S.L. (1991), *Colorado Community Tourism Action Guide*, University Of Colorado, Boulder
- SAVERIADES, A. (2000), Establishing the Social Tourism Carrying Capacity for the Tourist Resorts of the East Coast of the Republic of Cyprus, *Tourism Management*. SS.21, ss.147-156.
- SHAFAEI, F. ve MOHAMED, B. (2015), A Stage-Based Model Development Study on Tourism Social Impact Assessment, School of Housing, Building and Planning, Universiti Sains Malaysia. *International Journal of Scientific and Research Publications*. cilt.5, S.3, ss.1-26.
- SHARPLEY, R. (2014), Host Perceptions of Tourism: A Review of the Research, *Tourism Management*, S.42, ss.37-49.
- SNAITH, T. ve HALEY, A.J (1999), Residents' Opinions of Tourism Development in the Historic City of York, *Tourism Management*, cilt.20, S.5, ss.595-603.
- SNAITH, T. ve HALEY, A.J. (1994), *Tourism's Impact on Host Lifestyle Realities*, *Tourism: The State of the Art*. A.V. Seaton, (Ed) Jenkins C.L., Jhon Wiley and Sons, Chichester.
- STYNES, J.D. (1997), *Economic Impacts of Tourism: A Handbook for Tourism Professionals*, Illinois Bureau of Tourism and Illinois Department of Commerce and Community Affairs, Michigan State University
- TEYE, V., SÖNMEZ, S.F. ve SARIKAYA, E. (2002), Residents' Attitudes Towards Tourism Development, *Annals of Tourism Research*, cilt.29, S.3, ss.668-688.
- TÜRKER Özaltın, G. ve TÜRKER, A. (2014), Yerel Halkın Turizm Etkilerini Algılama Düzeyi Turizm Desteğini Nasıl Etkiler: Dalyan Destinasyonu Örneği, *Electronic Journal Of Vocational Colleges-May*.
- VAR, T., KENDALL, K.W. ve TARAKÇIOĞLU, E. (1985), Resident Attitudes Towards Tourists in Turkish Resort Town, *Annals of Tourism Research*, cilt.12, S.4, ss.652-658.
- WICKER, A.W. (1969), Attitudes Versus Action. The Relationship of Verbal and Overt Behavioral Responses to Attitude Objects, *Journal of Social Issues*. S.25, ss.41-78.
- WOOSNAM, K.M. (2012), Using Emotional Solidarity to Explain Residents' Attitudes Tourism and Tourism Development, *Journal of Travel Research*, S.51, ss.315-327.
- YOUNG, T., THYNE, M. ve LAWSON, R. (1999), Comparative Study of Tourism Perceptions, *Annals of Tourism Research*, cilt.26, S.2, ss.442-445.

ÜNİVERSİTE SON SINIF ÖĞRETMEN ADAYLARININ TÜKENMİŞLİK DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yusuf ÇELİK¹

Ahmet ÜSTÜN²

Atıf/©: Çelik, Yusuf ve Üstün, Ahmet (2017). Üniversite Son Sınıf Öğretmen Adaylarının Tükenmişlik Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.1825-1846

Özet: Araştırmanın amacı, Amasya Üniversitesi bünyesinde Eğitim Fakültesinde öğrenim gören, Sınıf Öğretmenliği Programı, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı, Türkçe Öğretmenliği Programı, Matematik Öğretmenliği Programı ve Okul Öncesi Öğretmenliği Programı son sınıf öğretmen adaylarının tükenmişlik düzeylerinin cinsiyet, öğrenim gördükleri bölüm, geldikleri bölgeler ve aile gelir düzeyleri gibi değişkenlerle aralarında anlamlı bir farklılık olup olmadığının incelenmesidir. Araştırmanın örneklemini 206 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak ise Schaufeli ve ark. (2002) tarafından oluşturulan ve Türkçeye çevrilerek düzenlemelerini de Çapri, Gündüz ve Gökçakan (2011)'ın yaptığı Maslach Tükenmişlik Envanteri-Öğrenci Formu kullanılmıştır. Elde edilen veriler betimsel istatistik yöntemleri, t testi ve One Way ANOVA yapılarak analiz edilmiştir. Uygulanan tükenmişlik envanterinin 3 alt boyutu vardır ve bu boyutlar; tükenme, duyarsızlaşma ve yetkinliktir. Cinsiyet değişkeni ile geldikleri bölgeler değişkeni bu 3 alt boyut ile incelendiğinde istatistiki olarak anlamlı bir fark vermezken öğrenim görülen bölüm, 3 alt boyut için farkın istatistiki olarak anlamlı olduğu sonucunu vermektedir. Aile gelir düzeyi değişkeni ise duyarsızlaşma boyutunda istatistiki olarak anlamlı bir farklılık olduğunu gösterse de tükenme ve yetkinlik alt boyutlarında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık yoktur.

Anahtar Kelimeler: Tükenmişlik, tükenme, duyarsızlaşma, yetkinlik, son sınıf üniversite öğrencileri

Makale Geliş Tarihi: 09.06.2017/ Makale Kabul Tarihi: 13.11.2017

¹ Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel Eğitim Anabilim Dalı Sınıf Eğitimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, yusuf_celik050@hotmail.com

² Doç. Dr. Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, ahmet.ustun@amasya.edu.tr

Investigation of Burn-Up Levels of The Prospective Teachers Related to the Different Variables

Citation/©: Çelik, Yusuf ve Üstün, Ahmet (2017). Investigation of Burn-Up Levels of The Prospective Teachers Related to the Different Variables, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp.1825-1846

Abstract: The aim of the research is to investigate whether there is a meaningful difference in the burn-up level of the prospective teachers attending to the class teacher, social sciences, turkish language, mathematic and pre-school departments at Education Faculty of Amasya University related to the different variables such as gender, the department they are attending, income level of their families, and the place where they come from. The sample of the research consists of 206 prospective teachers. As a data collecting tool, Maslach Burn-up Envantary- Student Format developed by Schaufeli et. al (2002) and translated into Turkish by Çapri, Gündüz and Gökçakan (2011) was used. The obtained data was analysed by using descriptive statistical method, t test and One Way ANOVA. The applied burn-up envantary involves three sub- dimensions which are burn-up, desensitiation and competence. When their gender and the place where they come from are investigated related to these three sub-dimensions, there seen no meaningful difference whereas the department they are attending depicts a statistically difference. Related to the income of the families variable , it shows statistically meaningful difference at the desensitiation sub-dimension but it does not have any meaningful difference at burn-up and competence sub dimensions.

Keywords: Burn-up, Desentitation, Competence, Final Year Students.

I. GİRİŞ

Freudenberger tarafından 1970'li senelerde alan yazına kazandırılan tükenmişlik kavramı insan yaşamındaki oluşan değişikliklerin kendileri açısından yaşadığı baskılar ve psikolojik stresleri sonucunda gereğinden fazla çalışmaları ile işlerinin gereğini yapamayacak durumda olmaları anlamına gelmekle birlikte yapılacak olan yoğun araştırmaların da temelini oluşturmaktadır. Tükenmişliğin günümüzde de kabul gören şeklini oluşturan Maslach ve Jackson (1981), duygusal olarak tükenme, başarılarda düşüklük ve duyarsızlaşma faktöründe görülen yükselme olarak tükenmişliği kavramsallaştırmıştır (Kırılmaz, Çelen ve Sarp, 2003).

Tükenmişlik kavramının en başta incelendiği meslek grubu, bireylerle yoğun temas kuran sağlık alanında çalışanlar olmakla birlikte polislik, öğretmenlik, idarecilik gibi gruplarda da araştırmaların devam ettiği görülmüştür. (Gündüz, 2004). Tükenmişlik duygusu ile ilgili doksanlı yıllarda uygulanan çalışmalar sağlık sektörüne yönelik olmuştur (Arslan ve diğ., 1996; Çam,

1992; Çam ve Baysal, 1994; Dolu, 1997; Ergin, 1992; Ergin, 1996; Gündüz, 2000; Koç, 1999; Üstün, 1995). Tükenmişlik duygusu bireylerle birebir muhatap olan meslek gruplarında çok sık gözlenen bir durum olması nedeniyle riskin daha fazla olduğu düşünülen eğitim alanında görev yapan öğretmenler ile araştırmalar yürütülmüştür (Altıntaş, 1997; Arabacı ve Akar, 2010; Baysal, 1995; Dağlı ve Gündüz, 2008; Girgin, 1995; Gökçakan ve Özer, 1998; Gündüz, 2005; Tümkaya, 1996; Uslu, 1999). Günümüz şartları göz önüne alınarak sadece yüz yüze etkileşim olan gruplar haricinde; spor çalıştırıcıları (Tatlıcı, 2006), otomotiv sektörü çalışanları (Öztuna, 2005; Sümer, 2005), sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarında çalışanlar (Abacı, 2004), emniyet personeli (Taşdöven, 2005; Şanlı, 2006; Gündüz ve diğ., 2007; Okyay, 2009; Kaya, 2009), konaklama sektöründeki çalışanlar (Bahar, 2006), adalet bakanlığı bünyesinde çalışan personel (Demirkol, 2006; Baduroğlu, 2010), karı-kocalar (Çapri, 2008), futbol müsabakası yönetenleri (Gümüş, 2009), büro çalışanları (Özkanan, 2009; Akdoğan, 2009), maliye/muhasebe çalışanları (Kahya, 2009; Nazlıoğlu, 2009), çocukları zihinsel engelli olan aileler (Arman, 2009), belediye bünyesinde çalışanları (Özçelik, 2009), müşteri temsilcileri (Atlandı, 2010), hasta refakatçileri (Arat, 2006; İlaslan, 2009) gibi bireylerle yoğun temas sağlayan gruplar ile de çalışmalar yapılmıştır.

Tükenmişlik duygusu çoğu zaman başarı duygusunu doyurmak için oldukça çok çalışan, kendisine verilen görevlerle yetinmeyip daha fazlasını yapmak için uğraş veren ve çalışma çıtasını kendi kapasitesinden daha yukarı koyan bireylerde görülür. Kapasitesinin üzerinde işlere kalkışan bireylerin zaman geçtikçe işlerini yetiştirememeye, yarım kalan işlerden aldığı olumsuz sonuçlar gibi durumlar karşısında hezimete uğrarlar. Gereğinden fazla iş yükü yüklenmek, bireylerde tükenmişlik duygularının yaşanmasındaki sebeplerden bir tanesidir. Bireyler çalışma şartları yeterince iyi olmadığında, çalıştıkları mesleklerin gereği olan işleri severek ve isteyerek yapmadıklarında veya işleriyle ilgili karşılaştıkları bir problemi çözme becerilerine sahip olmadıklarında tükenmişlik sendromu gösterebilirler (Ören ve Türkoğlu, 2006).

Kuzgun (2000) mesleği, planlanmış veya planlanmamış, kısa veya uzun bir eğitim- öğretim sonucunda bireyler tarafından öğrenilen faaliyetler olarak tanımlamaktadır. Aynı zamanda meslek kişinin kendi iş doyumunu için olmayıp diğer bireylerin faydaları için yapılan ve karşılığında maddi bir kazanç sağlanan faaliyetlerdir. Çağımızda meslek seçiminde bulunacak olan

bireyler genellikle aile baskısı ile birlikte yakın çevresindeki insanların görüşlerinin etkisi altında kalarak, sadece maddi kazanç elde etmek amacıyla ilgi duymadıkları meslek gruplarına yönelerek o meslekleri tercih edebilmektedirler. Yeteneği ve ilgi duyduğu meslek dışındaki farklı meslek gruplarına yönelen bireyler, yaptıkları işlere karşı isteksiz davranışlarda bulunmaları, kendilerini geliştirmeleri açısından yeteri gayreti göstermemeleri, hatta buldukları ilk fırsatta diğer meslek gruplarına geçme çabası içinde oldukları gözlemlenmiştir (Gümüş, 2006). Bireyler ilgi ve yetenekleri haricindeki meslek gruplarında çalışmaya başlamasıyla birlikte görevlerinin gerekleri kendilerine negatif duygular hissettirebilmektedir. Hissedilen bu negatif duygu ve düşünceler ile birlikte bireyler tükenmişlik duygusuna kapılmaktadırlar. Eğitim Fakültelerinde son sınıf öğrencisi olarak öğrenim görmekte olan öğretmen adayları, staj dersi kapsamında gittikleri okullarda öğretmen, öğrenci, veli, idareci ilişkileri hakkında bilgi sahibi olmakla birlikte ilerde yapacağı mesleğin çalışma koşul ve şartları hakkında görüş sahibi olmaktadır.

Eğitim Fakülteleri son sınıf öğrencilerinin staj dersi kapsamında gittikleri okullarda, henüz göreve başlamamasına rağmen bazı olumsuz durumlarla karşılaşabilmekte ve bunun sonucunda mesleklerinden ve görev yapacağı çalışma alanları hakkında olumsuz tutum geliştirebilmektedir. Bu olumsuz tutum geliştirmesindeki nedenler bireysel ve çevresel olarak kategorilendirilebilir. Bireysel kategori nedeni olarak kişinin öğretmenlik mesleği ile kendi kişisel özellikleri arasındaki uyuma bakılmalıdır. Çünkü öğretmenlik özverili çalışma ile birlikte bu yönde yeteneğin olması gereken bir meslektir. Öğretme duygusundan haz alan ve bu yöndeki isteği yoğun olan bireyler öğretmenlik mesleğini hakkını vererek yaparken karşılaştıkları olumsuz durumlar karşısında olumsuzluklarla başa çıkabilmeleri konusunda daha özverili olabilirler. Çevresel etken kategorisinde ise staj dersi kapsamında gittikleri okullardaki öğretmen odalarında diğer çalışan öğretmenler tarafından benimsenmemeleri, yapılan bir hata ya da eksiklik durumunda ağır bir şekilde eleştirilmeleri ve mevcutta çalışan öğretmenlerin kendilerine yol gösterici olarak davranmayıp öğretmen adaylarını yalnız bırakmalarından kaynaklanan faktörler olarak nitelendirilebilir.

Öğretmenlik mesleğini icra etmek için tercih eden bireylerin olumsuz yönde tutum geliştirmelerindeki bir diğer unsur ise Kamu Personeli Seçme Sınavıdır (KPSS). Lisans öğrenimi boyunca kendisini öğretmenlik mesleğine hazırlayan öğretmen adayları mezun olup mesleklerini yapmaları için başarı

ile geçmeleri gereken KPSS’de gelecek kaygısı, depresyon, tükenmişlik duygularının artması ve ciddi hasar bırakan psikolojik bunalımlar yaşamaktadır (Tümekaya, Aybek ve Çelik, 2007).

A. Araştırmanın Amacı

Eğitim Fakültelerinde öğrenimini tamamlayıp öğretmenlik mesleğini yapmaya hak kazanan bireyler ihtiyaç sayısından fazla olduğu için atama bekleyen öğretmenler kervanına katılmaktadır. Bu gurup içerisinde yer alan bireyler geleceklerinden kaygı duyarken bu konuda stres yaşamaktadırlar. Stres kavramının tükenmişlik duygusu yaşama ile bağlantılı olduğu göz önüne alındığında öğretmenlik mesleğini icra etmek için bekleyen bireylerin bu duyguyu yaşamaları kaçınılmazdır. Bu sebeple, Amasya Üniversitesi bünyesinde Eğitim Fakültesinde öğren gören, Sınıf Eğitimi Öğretmenliği, Sosyal Bilgiler Eğitimi Öğretmenliği, Türkçe Eğitimi Öğretmenliği, Matematik Eğitimi Öğretmenliği ve Okul Öncesi Eğitimi Öğretmenliği son sınıf öğretmen adaylarının tükenmişlik düzeylerini incelemek amaçlanmaktadır.

Bu temel amacın yanında Amasya Üniversitesi bünyesinde Eğitim Fakültesinde öğren gören, Sınıf Eğitimi Öğretmenliği, Sosyal Bilgiler Eğitimi Öğretmenliği, Türkçe Eğitimi Öğretmenliği, Matematik Eğitimi Öğretmenliği ve Okul Öncesi Eğitimi Öğretmenliği son sınıf öğretmen adaylarının tükenmişlik düzeyleri ile;

- Cinsiyet,
- Bölüm,
- Geldikleri bölge,
- Aile gelir düzeyleri gibi değişkenlere göre anlamlı düzeyde farklılaşmanın olup olmadığı incelenecektir.

B. Sınırlılıklar

1. Yapılan bu çalışma, araştırmacı tarafından geliştirilen kişisel bilgi formu, üniversite son sınıf öğrencilerinin tükenmişlik düzeylerini belirlemek ve değerlendirmek için, Schaufeli ve ark. (2002) tarafından oluşturulan ve Türkçeye çevrilerek düzenlemelerini de Çapri, Gündüz ve Gökçakan (2011)’in yaptığı Maslach Tükenmişlik Envanteri-Öğrenci Formu ile sınırlıdır.

2. Çalışma, 2016-2017 öğretim yılı bahar döneminde Amasya Üniversitesi bünyesinde Eğitim Fakültesinde öğren gören, Sınıf Eğitimi Öğretmenliği, Sosyal Bilgiler Eğitimi Öğretmenliği, Türkçe Eğitimi Öğretmenliği, Matematik

Eğitimi Öğretmenliği ve Okul Öncesi Eğitimi Öğretmenliğindeki 206 öğretmen adayı ile sınırlıdır.

C. Sayıtlar

1. Çalışmadaki öğretmen adayları ölçeklere dürüstçe cevap vermişlerdir.
2. Öğretmen adaylarının vermiş oldukları yanıtlar kendilerinde var olan durumu göstermektedir.

II.YÖNTEM

A. Araştırmanın Modeli

Nicel araştırma yaklaşımına dayalı betimsel yaklaşımla yapılan bu çalışma, ilişkisel tarama modelinde uygulanmıştır. İlişkisel tarama modeli, iki veya daha çok sayıda değişken arasında değişimin olup olmadığını ve değişimin derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelidir (Karasar, 2005). Bu araştırma Amasya Üniversitesi bünyesinde Eğitim Fakültesinde öğren gören, Sınıf Eğitimi Öğretmenliği, Sosyal Bilgiler Eğitimi Öğretmenliği, Türkçe Eğitimi Öğretmenliği, Matematik Eğitimi Öğretmenliği ve Okul Öncesi Eğitimi Öğretmenliği son sınıf öğretmen adaylarının tükenmişlik düzeylerini bazı değişkenler (cinsiyet, bölüm, geldikleri bölge, aile gelir düzeyleri) açısından incelendiği için ilişkisel tarama modeline göre ele alınmıştır.

B. Evren ve Örneklem

Araştırma evreni, 2016-2017 öğretim yılı bahar döneminde Amasya Üniversitesin 'de öğrenim gören Eğitim Fakültesi Sınıf Eğitimi Öğretmenliği, Sosyal Bilgiler Eğitimi Öğretmenliği, Türkçe Eğitimi Öğretmenliği, Matematik Eğitimi Öğretmenliği ve Okul Öncesi Eğitimi Öğretmenliği bölümlerinde öğrenim gören 387 öğrenciden oluşmaktadır. Örneklem ise olasılıklı örneklem seçiminden basit rastgele yöntemle seçilen 206 öğretmen adayından oluşmaktadır. Örneklemin evreni temsil etme oranı %53 olduğu için ulaşılan sonuçlar evrene genellenebilmektedir (Çepni, 2010). Örneklemin demografik özellikleri Tablo'1 de verilmektedir.

Tablo.1 Örneklemin Demografik Özellikleri

		N	%
Cinsiyet	Kadın	146	70,9
	Erkek	60	29,1
Bölüm	Sınıf Öğretmenliği	42	20,4
	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	45	21,8
	Türkçe Öğretmenliği	38	18,4
	Matematik Öğretmenliği	47	22,8
	Okul Öncesi Öğretmenliği	34	16,5
	Marmara	22	10,7
Geldikleri Bölgeler	Ege	8	3,9
	Akdeniz	14	6,8
	İç Anadolu	36	17,5
	Karadeniz	103	50,00
	Doğu Anadolu	11	5,3
	Güneydoğu Anadolu	12	5,8
Aile Gelir Düzeyi	0-1000TL	15	7,3
	1001-2000TL	73	35,4
	2001-3000TL	73	35,4
	3001-4000TL	45	21,8

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan 206 öğretmen adayının cinsiyet dağılımının %71'i kadın, %29'u erkek; bölüm dağılımının%20,4'ü Sınıf

Eğitimi Öğretmenliği, %21,8'i Sosyal Bilgiler Eğitimi Öğretmenliği, %18,4'ü Türkçe Eğitimi Öğretmenliği, %22,8'i Matematik Eğitimi Öğretmenliği, %16,5'i Okul Öncesi Eğitimi Öğretmenliği; geldikleri bölge dağılımının %10,7'si Marmara Bölgesi, %3,9'u Ege Bölgesi, %6,8'i Akdeniz Bölgesi, %17,5'i İç Anadolu Bölgesi, %50'si Karadeniz Bölgesi, %5,3'ü Doğu Anadolu Bölgesi, %5,8'i Güneydoğu Anadolu Bölgesi; aile gelir düzeyleri dağılımının %7,3'ü 0-1000 TL, %35,4'ü 1001-2000 TL, %35,4'ü 2001-3000 TL, %21,8'i 3001-4000 TL olduğu görülmektedir.

C. Verilerin Toplanması

Araştırma verileri, 2016-2017 eğitim öğretim yılı bahar döneminde araştırmacı tarafından oluşturulan kişisel bilgi formu ve Türkçeye çevrilerek düzenlemeleri, Çapri, Gündüz ve Gökçakan (2011)'in yaptığı Maslach Tükenmişlik Envanteri-Öğrenci Formu uygulanarak elde edilmiştir. Araştırma verilerini elde etmek amacıyla araştırmacı tarafından örneklem grubuna araştırmanın amacı açıklanmış daha sonra anket formları dağıtılarak içtenlikle cevaplamaları istenmiştir. Anlaşılmayan yer/yerler araştırmacı tarafından anında açıklanmıştır. Anket doldurma işlemleri tamamlanınca anketler yine araştırmacı tarafından toplanmıştır.

D. Veri Toplama Araçları

Yapılan araştırmada veri toplama araçları olarak, araştırmacı tarafından geliştirilen kişisel bilgi formu ile Schaufeli ve ark. (2002) tarafından oluşturulan ve Türkçeye çevrilerek düzenlemelerini de Çapri, Gündüz ve Gökçakan (2011)'in yaptığı Maslach Tükenmişlik Envanteri-Öğrenci Formu kullanılmıştır. Ölçekler, "Hiçbir Zaman", "Bazen", "Genellikle", "Çoğu Zaman" ve "Her Zaman" olmak üzere 5'li Likert tipinde derecelendirilmiştir. Öğretmen adaylarının verdikleri cevaplar her zaman (5), çoğu zaman (4), genellikle (3), bazen (2), hiçbir zaman (1) şeklinde puanlandırılarak SPSS paket programında analiz edilmiştir.

Schaufeli ve ark. (2002) tarafından oluşturulan ve Türkçeye çevrilerek düzenlemelerini de Çapri, Gündüz ve Gökçakan (2011)'in yaptığı Maslach Tükenmişlik Envanteri-Öğrenci Formu, geliştirilme aşamasında toplam 782 üniversite öğrencisi ile çalışılmış ve bu formun yapı geçerliğini belirleme amacıyla yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına göre, 13 madde ve 3 alt boyuttan oluşan bir sonuç elde edilmiştir. Bu alt boyutlar "tükenme (5 madde)", "duyarsızlaşma (4 madde)" ve "yetkinlik (4 madde)" olarak

adlandırılmıştır. Formdan elde edilen ve alt boyutlara ait puanlar arasındaki ilişki puanlarının 0,32 ile 0,83 aralığında değiştiği görülmüştür. Formdaki maddelerin geçerliliğini ispat için formda bulunan maddelerin toplamlarının ilişkisel puanları hesaplanmış ve alt boyutlardaki ilişkisel puan toplamlarının 0,32 ile 0,69 arasında değiştiği tespit edilmiştir.

Bu çalışmada ise tükenmişlik ölçeğinden elde edilen verilerin güvenilirlik analizi sonucunda Cronbach Alfa katsayısı 0,90 olarak hesaplanmış olup, yapılan faktör analizi sonucunda Kasier-Myer Oklin değeri tükenme alt boyutunda 0,86, duyarsızlaşma alt boyutunda 0,76 ve yetkinlik alt boyutunda 0,72 olarak bulunmuş olup 3 alt boyuttaki maddelerin faktör yük değerlerinin ise 0,43 ile 0,89 arasında değiştiği görülmüştür.

III. BULGULAR VE YORUM

Araştırmada elde edilen verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için Kolmogorov-Smirnov testi yapılmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Maslach Tükenmişlik Envanteri-Öğrenci Formu Kolmogorov-Smirnov testi sonuçları

	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	İstatistik	sd	p	İstatistik	sd	P
Tükenmişlik	,054	206	,200	,989	206	,117

Yapılacak olan testlerin parametrik mi nonparametrik mi olduğunu belirlemek için yapılan normal dağılım testi sonuçları Tablo 2’de gösterilmektedir. Bir ölçümün normal dağılım göstermesi için p değeri 0,05’den büyük olması gerekir ($p > 0,05$). Bu sonuçlara göre Kolmogorov-Smirnov testi p değeri 0,05’den büyük olduğu için toplam puan değişkenleri normal dağılım göstermektedir. Normal dağılım özelliği gösterdiği için parametrik testler uygulanmıştır.

Tablo 3. Maslach Tükenmişlik Envanterinden Elde Edilen Puanların Cinsiyete Göre t Testi Tablosu

	Cinsiyet	N	\bar{X}	S	sd	t	p
Tükenme	Kadın	146	14,42	5,08	204	0,834	0,405
	Erkek	60	13,77	5,12			
Duyarsızlaşma	Kadın	146	9,99	3,77	204	-1,567	0,119
	Erkek	60	10,93	4,25			
Yetkinlik	Kadın	146	11,12	3,12	204	-0,558	0,578
	Erkek	60	11,40	3,49			

Üniversite son sınıf öğretmen adaylarının tükenmişlik düzeyleri toplam puanlarının cinsiyetler arasında farklılık gösterip göstermediğini anlamak için Independent Sample t Testi (Bağımsız Örneklem T Testi) yapılmıştır. Bağımsız Örneklem t Testi sonuçlarına göre, tükenme alt boyutunda ($t_{(204)}=0,834$; $p>0,05$), duyarsızlaşma alt boyutunda ($t_{(204)}=-1,567$; $p>0,05$) ve yetkinlik alt boyutunda ($t_{(204)}=-0,558$; $p>0,05$) kadın ve erkek cinsiyetleri arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Tablo 4. Maslach Tükenmişlik Envanterinden Elde Edilen Puanların Bölümlere Göre Betimsel İstatistik Tablosu

		N	\bar{X}	Std Sapma
Tükenme	Sınıf Öğretmenliği	42	13,40	5,43
	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	45	11,62	4,81
	Türkçe Öğretmenliği	38	15,37	4,35
	Matematik Öğretmenliği	47	15,43	4,71
	Okul Öncesi Öğretmenliği	34	15,76	5,00
	Toplam		203	14,23
	Sınıf Öğretmenliği	42	10,50	3,95

Duyarsızlaşma	Sosyal Bilgiler	45	8,49	4,22
	Öğretmenliği			
	Türkçe Öğretmenliği	38	11,03	3,48
	Matematik Öğretmenliği	47	10,94	3,78
	Okul Öncesi Öğretmenliği	34	10,56	3,67
Toplam		206	10,27	3,92
Yetkinlik	Sınıf Öğretmenliği	42	10,24	3,30
	Sosyal Bilgiler	45	10,09	3,53
	Öğretmenliği			
	Türkçe Öğretmenliği	38	12,00	2,89
	Matematik Öğretmenliği	47	11,81	3,08
	Okul Öncesi Öğretmenliği	34	12,15	2,60
Toplam		206	11,20	3,22

Tablo 5. Maslach Tükenmişlik Envanterinden Elde Edilen Puanların Bölümlere Göre ANOVA Tablosu

		Toplamların		Ortalama		
		Karesi	sd	Farkı	F	p
Tükenme	Gruplar arası	531,131	4	132,783	5,58	0,000
	Gruplar içi	4775,146	201	23,757		
	Toplam	5306,277	205			
Duyarsızlaşma	Gruplar arası	190,407	4	47,602	3,21	0,014
	Gruplar içi	2971,909	201	14,786		
	Toplam	3162,316	205			

		Toplamların		Ortalama		
		Karesi	sd	Farkı	F	p
	Gruplar arası	531,131	4	132,783	5,58	0,000
Tükenme	Gruplar içi	4775,146	201	23,757		
	Toplam	3162,316	205			
	Gruplar arası	166,632	4	41,658	4,24	0,003
Yetkinlik	Gruplar içi	1970,805	201	9,805		
	Toplam	2137,437	205			

Üniversite son sınıf öğretmen adaylarının bölümleri ile tükenmişlik düzeyleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığını anlamak için One Way ANOVA (Tek Yönlü Varyans Analizi) yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre üniversite son sınıf öğretmen adaylarının bölümleri ile tükenmişlik düzeyleri arasında tükenme alt boyutunda ($F_{(4,201)}=5,59$; $p<0,05$), duyarsızlaşma alt boyutunda ($F_{(4,201)}=3,22$; $p<0,05$) ve yetkinlik alt boyutunda ($F_{(4,201)}=4,25$; $p<0,05$) istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu anlamak için Tukey Post Hoc analizi yapılmıştır.

Post Hoc sonuçlarına göre üniversite son sınıf öğretmen adaylarının bölümlere göre farklılıkları incelenmiş olup, tükenme alt boyutunda Türkçe bölümü ile Sosyal Bilgiler bölümü arasında Türkçe bölümü lehine, Matematik bölümü ile Sosyal Bilgiler bölümü arasında Matematik bölümü lehine, Okul Öncesi bölümü ile Sosyal Bilgiler bölümü arasında Okul Öncesi bölümü lehine (Tükenmişlik düzeyleri tükenme alt boyut fakları; Türkçe-Sosyal Bilgiler=3,75; Matematik-Sosyal Bilgiler=3,80; Okul Öncesi-Sosyal Bilgiler=4,14; $p<0,05$); duyarsızlaşma alt boyutunda Türkçe bölümü ile Sosyal Bilgiler bölümü arasında Türkçe bölümü lehine, Matematik bölümü ile Sosyal Bilgiler bölümü arasında Matematik bölümü lehine (Tükenmişlik düzeyleri duyarsızlaşma alt boyut fakları; Türkçe-Sosyal Bilgiler=2,54; Matematik-Sosyal Bilgiler=2,45; $p<0,05$); yetkinlik alt boyutunda Türkçe bölümü ile Sosyal Bilgiler bölümü arasında Türkçe bölümü lehine, Okul Öncesi bölümü ile Sosyal Bilgiler bölümü arasında Okul Öncesi bölümü lehine (Tükenmişlik düzeyleri yetkinlik alt boyut fakları; Türkçe-Sosyal

Bilgiler=1,91; Okul Öncesi-Sosyal Bilgiler=2,06; $p<0,05$) anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür.

Tablo 6. Maslach Tükenmişlik Envanterinden Elde Edilen Puanların Geldikleri Bölgelere Göre Betimsel İstatistik Tablosu

		N	\bar{X}	Std. Sapma
Tükenme	Marmara	22	14,23	6,41
	Ege	8	12,13	5,79
	Akdeniz	14	15,36	7,17
	İç Anadolu	36	14,97	3,92
	Karadeniz	103	14,24	4,88
	Doğu Anadolu	11	12,09	4,32
	Güneydoğu Anadolu	12	13,92	4,83
	Toplam	206	14,23	5,09
Duyarsızlaşma	Marmara	22	10,05	4,55
	Ege	8	10,25	3,77
	Akdeniz	14	10,43	5,53
	İç Anadolu	36	10,89	3,23
	Karadeniz	103	10,28	3,89
	Doğu Anadolu	11	9,18	3,74
	Güneydoğu Anadolu	12	9,50	3,68
	Toplam	206	10,27	3,93
	Marmara	22	10,32	3,64
	Ege	8	11,38	2,83
	Akdeniz	14	10,00	3,92
	İç Anadolu	36	11,06	3,26

Yetkinlik	Karadeniz	103	11,66	2,98
	Doğu Anadolu	11	11,36	2,29
	Güneydoğu Anadolu	12	10,50	4,36
	Toplam	206	11,20	3,23

Tablo 7. Maslach Tükenmişlik Envanterinden Elde Edilen Puanların Geldikleri Bölgelere Göre ANOVA Tablosu

		Toplamları n Karesi	sd	Ortalama F Farkı	F	p
Tükenme	Gruplar arası	124,594	6	20,766	0,79	0,573
	Gruplar içi	5181,683	199	26,039		
	Toplam	5306,277	205			
Duyarsızlaşma	Gruplar arası	35,406	6	5,901	0,37	0,894
	Gruplar içi	3126,910	199	15,713		
	Toplam	3162,316	205			
Yetkinlik	Gruplar arası	66,248	6	11,041	1,061	0,387
	Gruplar içi	2071,189	199	15,713		
	Toplam	2137,437	205			

Üniversite son sınıf öğretmen adaylarının geldikleri bölge ile tükenmişlik düzeyleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığını anlamak için One Way ANOVA (Tek Yönlü Varyans Analizi) yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre üniversite son sınıf öğretmen adaylarının geldikleri bölge ile tükenmişlik düzeyleri arasında tükenme alt boyutunda ($F_{(6,199)}=,80$; $p>0,05$), duyarsızlaşma alt boyutunda ($F_{(6,199)}=,38$; $p>0,05$) ve yetkinlik alt boyutunda ($F_{(6,199)}=1,06$; $p>0,05$) istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Tablo 8. Maslach Tükenmişlik Envanterinden Elde Edilen Puanların Aile Gelir Düzeylerine Göre Betimsel İstatistik Tablosu

		N	\bar{X}	Std. Sapma
Tükenme	0-1000TL	15	12,20	3,05
	1001-2000TL	73	13,86	4,90
	2001-3000TL	73	14,25	5,05
	3001-4000TL	45	15,47	5,78
	Toplam	206	14,23	5,09
Duyarsızlaşma	0-1000TL	15	7,93	3,51
	1001-2000TL	73	9,92	3,79
	2001-3000TL	73	10,74	3,90
	3001-4000TL	45	10,84	4,10
	Toplam	206	10,27	3,93
Yetkinlik	0-1000TL	15	9,53	3,07
	1001-2000TL	73	10,99	3,34
	2001-3000TL	73	11,67	2,98
	3001-4000TL	45	11,36	3,37
	Toplam	206	11,20	3,23

Tablo 9. Maslach Tükenmişlik Envanterinden Elde Edilen Puanların Aile Gelir Düzeylerine Göre ANOVA Tablosu

	Toplamların Karesi	sd	Ortalama F Farkı	F	p
Gruplar arası	140,485	3	46,828	1,83	0,143
Tükenme Gruplar içi	5165,792	202	25,573		

		Toplamların Karesi	sd	Ortalama F Farkı	F	p
	Gruplar arası	140,485	3	46,828	1,83	0,143
Tükenme	Gruplar içi	5165,792	202	25,573		
	Toplam	5306,277	205			
	Gruplar arası	121,909	3	40,636	2,70	0,047
Duyarsızlaşma	Gruplar içi	3040,406	202	15,052		
	Toplam	3162,316	205			
	Gruplar arası	62,297	3	20,766	2,02	0,112
Yetkinlik	Gruplar içi	2075,140	202	10,273		
	Toplam	2137,437	205			

Üniversite son sınıf öğretmen adaylarının aile gelir düzeyleri ile tükenmişlik düzeyleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığını anlamak için One Way ANOVA (Tek Yönlü Varyans Analizi) yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre üniversite son sınıf öğretmen adaylarının aile gelir düzeyleri ile tükenmişlik düzeyleri arasında tükenme alt boyutunda ($F_{(3,202)}=1,83$; $p>0,05$) ve yetkinlik alt boyutunda ($F_{(3,202)}=2,02$; $p>0,05$) istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunmazken, duyarsızlaşma alt boyutunda ($F_{(3,202)}=2,70$; $p<0,05$) istatistiki olarak anlamlı bir fark bulunmuştur.

Duyarsızlaşma alt boyutunda görülen anlamlı farkın hangi gruplar arasında olduğunu anlamak için LSD Post Hoc analizi yapılmıştır. Post-Hoc test sonuçlarına göre üniversite son sınıf öğretmen adaylarının tükenme alt boyutunda aile gelir düzeylerine göre farklılıkları incelenmiş olup, aylık gelir düzeyi 2001-3000TL olan öğretmen adayları ile 0-1000TL olan öğretmen adayları arasında 2001-3000TL olan öğretmen adaylarının lehine (tükenmişlik farkı; $2001/3000TL - 0/1000TL=2,81$; $p<0,05$) ; aylık gelir düzeyi 3001-4000TL olan öğretmen adayları ile 0-1000TL olan öğretmen adayları arasında 3001-4000TL olan öğretmen adaylarının lehine

(tükenmişlik farkı; $3001/4000TL - 0/1000TL=2,91$; $p<0,05$) anlamlı farklılık olduğu görülmüştür.

IV. TARTIŞMA SONUÇ

Üniversite son sınıf öğretmen adaylarının tükenmişliğinin çeşitli değişkenler açısından incelendiği bu çalışmada, öğrenim görülen bölüm ile aile gelir düzeyleri değişkenleri açısından istatistiksel olarak anlamlı sonuçlara ulaşılrken, cinsiyet ve gelinilen bölge değişkenleri açısından istatistiksel olarak anlamlı sonuçlara ulaşılammıştır. Yapılan literatür taramasında direkt öğrenciye uygulanan tükenmişlik çalışmalarının azlığı sebebiyle sonuçlar öğretmenler ile birlikte diğer meslek çalışanlarının sonuçlarıyla beraber değerlendirilmiştir.

- Üniversite son sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının tükenmişlik düzeylerinin cinsiyete göre incelendiğinde aralarında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bulunan bu sonuç bazı çalışmalar ile (Çavuşoğlu 2005; Dolunay 2002; Maraşlı 2005; Özcan 2008) paralellik gösterirken bazı çalışmalarda (Tümkiye (1996)) erkek öğretmen adaylarının tükenmişlik düzeylerinin daha fazla olduğunu , bazı çalışmalarda kadın öğretmen adaylarının tükenmişlik düzeylerinin daha fazla olduğunu görüyoruz (Baysal, 1995; Ergin, 1992; Izgar, 2001; Weckwerth ve Flynn, 2006). Elde edilen sonuçlar ışığında tükenmişlik düzeylerinin cinsiyet değişkeni açısından bakıldığında bir çok çalışmada farklı sonuçlar ortaya konulmuş olup sonuçlar farklılık gösterebilmektedir.
- Üniversite son sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının tükenmişlik düzeylerinin öğrenim gördükleri bölümlere göre incelenmesinde aralarında istatistiki olarak anlamlı farklılık bulunmakla birlikte bu farklılık, tükenme alt boyutunda sosyal bilgiler ile Türkçe bölümleri arasında Türkçe bölümü lehine, sosyal bilgiler ile matematik bölümleri arasında matematik bölümü lehine, sosyal bilgiler bölümü ile okul öncesi bölümü arasında okul öncesi bölümü lehine; duyarsızlaşma alt boyutunda, sosyal bilgiler bölümü ile Türkçe bölümü arasında Türkçe bölümü lehine, sosyal bilgiler ile matematik bölümü arasında matematik bölümü lehine; yetkinlik alt boyutunda ise sosyal bilgiler bölümü ile Türkçe bölümü arasında Türkçe bölümü lehine, sosyal bilgiler bölümü ile okul öncesi bölümü arasında okul öncesi bölümü lehine farklılaşma söz konusudur. Yapılan literatür taramasında tükenmişlik düzeylerinin

öğrenim gördükleri bölüm değişkeni açısından incelendiği her hangi bir çalışmaya rastlanamamıştır.

- Üniversite son sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının tükenmişlik düzeylerinin geldikleri bölge değişkenine göre incelendiğinde aralarında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Yapılan literatür taramasında tükenmişlik düzeylerinin geldikleri bölge değişkeni açısından incelendiği her hangi bir çalışmaya rastlanamamıştır.
- Üniversite son sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının tükenmişlik düzeylerinin aile gelir düzeyleri değişkenine göre incelendiğinde aylık gelir düzeyi 2001-3000TL olan öğretmen adayları ile 0-1000TL olan öğretmen adayları arasında 2001-3000TL olan öğretmen adaylarının lehine, aylık gelir düzeyi 3001-4000TL olan öğretmen adayları ile 0-1000TL olan öğretmen adayları arasında 3001-4000TL olan öğretmen adaylarının lehine anlamlı farklılık olduğuna ulaşılmıştır. Ulaşılan sonuçtan da anlaşıldığı gibi aile gelir düzeyi arttıkça tükenmişlik düzeyleri azalmaktadır. Bulunan bu sonuç yapılan bir çok araştırma tarafından desteklenmektedir (Altıntaş, 1997; Dolunay, 2002; Maraşlı, 2005; Özcan, 2008;Tümkaya, 1996).

V. ÖNERİLER

- Bu araştırma Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi son sınıf öğrencileriyle sınırlı olup daha sonraki yapılacak olan çalışmalar farklı üniversitelerde ve farklı fakültelerde uygulanmakla birlikte tüm sınıf düzeylerinde genişletilebilir.
- Öğretmen adaylarının tükenmişlik düzeyleri farklı psikolojik ve demografik değişkenlerle birlikte incelenebilir.
- Öğretmen adaylarının tükenmişlik düzeyleri üzerine Nitel çalışmalarla derinlemesine incelenebilir.

KAYNAKÇA

- ABACI, K.A. (2004), “Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu’na Bağlı Saray ve Ayaş Rehabilitasyon Merkezlerinde Bakıma İhtiyaç Duyan Bireylerin Bakımdan Sorumlu Personelin İş Doyumu, Tükenmişlik, Stres ve Depresyon Düzeyleri Açısından Karşılaştırılması”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- AKDOĞAN, M. (2009). “Büyük Ölçekli İşletmelerde Çalışan Ofis İşgörenlerinin Tükenmişlik Düzeylerinin Kişisel, Örgütsel ve Kişilerarası Faktörlere Göre Yordanması”, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

- ALTINTAŞ, E. (1997). Teknik Öğretmenlerde Tükenmişliği Etkileyen Bazı Faktörler ve Yordayıcı Değişkenler, *IV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, 10-12 Eylül, Eskişehir.
- ARABACI, İ.B. ve Akar, H. (2010). Eğitim Müfettişlerinin Bazı Sosyal, Demografik ve Mesleki Özelliklerine Göre Mesleki Tükenmişlik Düzeylerinin Belirlenmesi, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.15, ss.78-91.
- ARAT, Z. (2006). "Tükenmişlik Sendromu, Hasta Yakınlarının Yaşam Kalitelerinin Değerlendirilmesi ve Etkileyen Faktörler", Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ARMAN, N. (2009). "Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Anne ve Babaların Algıladıkları Sosyal Destek Düzeyleri İle Tükenmişlik ve Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- ARSLAN ve diğ. (1996). Tıpta Uzmanlık Öğrencisi Hekimlerde Tükenme Düzeyleri, *Türk Psikiyatri Dergisi*, S.7, ss.39-45.
- ATLANDI, D. (2010). "Çağrı Merkezi Çalışanlarında Tükenmişlik ve İş Doymu Düzeylerinin İncelenmesi", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- BADUROĞLU, G.E. (2010). "Hakim ve Cumhuriyet Savcılarında Psikosomatik Hastalıklar ve Tükenmişlik Sendromu", İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- BAHAR, E. (2006). "Tükenmişlik Sendromu, Otel İşletmelerinde Ön Büro Çalışanlarında Bir Uygulama", Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın.
- BAYSAL, A. (1995). "Lise ve Dengi Okul Öğretmenlerinde Tükenmişliğe Etki Eden Faktörler", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- ÇAM, O. (1992). Tükenmişlik Envanterinin Geçerlik ve Güvenirliğinin Araştırılması, *VII. Ulusal Psikoloji Kongresi*, (ss.155-160). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- ÇAM, O. ve Baysal, A. (1994). "İzmir Metropolitan Alan İçinde Bulunan Yataklı Sağlık Kurumlarında Görev Yapan Psikiyatrist ve Psikologlarda Tükenmişlik (Burnout) Sendromunun İncelenmesi", *VII. Ulusal Psikoloji Kongresi*, Ankara.
- ÇAPRI, B. (2008). "Eş Tükenmişliğini Yordayan Değişkenlerin İncelenmesi", Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü *Doktora Tezi*, Mersin
- ÇAPRI, B. ; Gündüz, B. ; Gökçalan, Z. (2011). Maslach Tükenmişlik Envanteri Öğrenci Formu'nun (MTE-ÖF) Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Adana.
- ÇAVUŞOĞLU, İ. (2005). "Endüstri Meslek Liselerinde Çalışan Öğretmenlerin Tükenmişlik Düzeyleri ile Bazı Kişisel Değişkenler Arasındaki İlişki", Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu.
- ÇEPNİ, S. (2010). *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş*, Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- DAĞLI, A. ve Gündüz, H. (2008). Yatılı İlköğretim Bölge Okullarında Görev Yapan Yönetici ve Öğretmenlerin Tükenmişlik Düzeyleri (Diyarbakır İli Örneği), *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.10, ss.12-35.
- DEMİRKOL, İ. (2006). "Avukatlarda İş Doymu, Tükenmişlik ve Denetim Odağının Bazı Demografik Değişkenler Bağlamında İncelenmesi", Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin.
- DOLU, G. (1997). "Yoğun Bakım Ünitesi Hemşirelerinde Stres Etkenleri ve Tükenmişlik Sendromu", İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- DOLUNAY, A.B. (2002). "Keçiören Lisesi Genel Liseler-Ticaret-Meslek Liselerinde Görevli Öğretmenlerde Tükenmişlik Durumu Araştırması, *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, S.55, ss.51-62.

- ERGİN, C. (1992). "Doktor ve Hemşirelerde Tükenmişlik ve Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin Uyarlanması". *VII. Ulusal Psikoloji Kongresi*, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- ERGİN C. (1996). Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin Türkiye Sağlık Personeli Normları. *3P Dergisi*, S.4, ss.28-33.
- GİRGİN, G. (1995). "İlkokul Öğretmenlerinde Meslekten Tükenmişliğin Gelişimini Etkileyen Değişkenlerin Analizi ve Bir Model Önerisi", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- GÖKÇAKAN, Z. ; Özer, R. (1999). *Rehber Öğretmenlerde Tükenmişlik*, Rize: Rize Rehberlik Araştırma Merkezi Yayınları.
- GÜMÜŞ, H. (2006). "Farklı Mesleklerde Çalışanların İş ve Yaşam Doyumlarının Tükenmişlik Düzeyleri Açısından Karşılaştırılması", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- GÜMÜŞ, İ. A. (2009). "3. Bölgede Görev Yapan Futbol Hakemlerinin Mesleki Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- GÜNDÜZ, B. (2000). "Hemşirelerde Stresle Başaçıkma Biçimleri İle Tükenmişlikleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi", Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon.
- GÜNDÜZ, B. (2004). "Öğretmenlerde Tükenmişliğin Akılcı Olmayan İnançlar ve Mesleki Bazı Değişkenlere Göre Yordanması", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adana.
- GÜNDÜZ, B. (2005). İlköğretim Öğretmenlerinde Tükenmişlik, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.1, ss.152-166.
- GÜNDÜZ, B. ; Erkan, Z. ; Gökçakan, N. (2007). Polislerde Tükenmişlik ve Görülen Psikolojik Belirtiler, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.16, ss.283-298.
- IZGAR, H.(2001). *Okul Yöneticilerinde Tükenmişlik*, Nobel Yayın Dağıtım: Ankara.
- İLASLAN, E. A. (2009). "Hemodiyaliz Hastalarının Bakımından Sorumlu Hasta Yakınlarının Sorunları ve Tükenmişlik Düzeylerinin Belirlenmesi", İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- KAHYA, C. (2009). "Maliye Bakanlığı Personelinin İş Doyumu ve Tükenmişlik Düzeylerinin Bazı Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi (Trabzon ili örneği)", Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon.
- KARASAR, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları, Ankara.
- KAYA, O. Ş. (2009). "Ankara İlinde Çalışan Polislerin Tükenmişlik Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- KIRILMAZ, A.Y. ; Çelen, Ü. ; Sarp, N. (2003). İlköğretimde Çalışan Bir Öğretmen Grubunda Tükenmişlik Durumu Araştırması, *İlköğretim-Online*, S.2, ss.2-9.
- KOÇ, H. (1999). "Resmî Eğitim Kurumlarında Çalışan Psikolojik Danışma ve Rehberlik Uzmanlarının İş Doyumu ve Tükenmişlik Düzeylerinin Danışmanların Denetim Odağı ve Bazı Değişkenlere Göre Karşılaştırılması", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- KUZGUN, Y. (2000). *Meslek Danışmanlığı, Uygulamalar Kuramlar*. Nobel Yayınları, Ankara.
- MASLACH, C. ; Jackson, S. E. (1981). The Measurement of Experienced Burnout. *Journal of Occupational Behavior*, S.2, ss.99-113.
- MARAŞLI, M. (2005). "Bazı Özelliklerine ve Öğrenilmiş Güçlük Düzeylerine Göre Lise Öğretmenlerinin Tükenmişlik Düzeyleri", *Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, S.23,ss.27-33.
- NAZLIOĞLU, E.H. (2009). "Muhasebe Meslek Mensuplarında Tükenmişlik Sendromu Üzerine Bir Araştırma", Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde.

- OKYAY, N. (2009). "Emniyet Teşkilatına Bağlı Okullardan Mezun Olup Çevik Kuvvet Şube Müdürlüğünde Görev Yapan Polislerin Psikolojik Hizmet Algıları, İş Doymu ve Tükenmişlik Düzeyinin İncelenmesi", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- ÖREN, N. ;Türkoğlu, H. (2006). *Öğretmen adaylarında tükenmişlik*, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Muğla.
- ÖZCAN, T. (2008). "Pendik Bölgesinde Görev Yapan Öğretmenlerin Tükenmişlik Düzeylerinin Bazı Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi", Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- ÖZÇELİK, B. (2009). "Belediyelerde Çalışan İş Görenlerin Durumluluk Kaygı, İş Doymu ve Tükenmişlik Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi", Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- ÖZKANAN, A. (2009). "Örgüt İklimi ve Tükenmişlik İlişkisi: Büro Çalışanları Üzerine Bir Alan Araştırması", Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ÖZTUNA, İ.G. (2005). "Oto Sanaayi Sektöründeki Bir Firmada Çalışanların Tükenmişlik Düzeyleri ve İlişkili Etmenler", Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- SCHAUFELİ, W. B. ; Martineza, I. ; Marques, A. ; Salonova, M. ; Bakker, A. (2002). Burnout and Engagement In University Students: A Cross-National Study. *Journal of Cross-Cultural Studies*, S.33, ss.464-481.
- SÜMER, D. (2005). "İnsan Kaynakları Eğitim Fonksiyonunun Mesleki Tükenmişlik Üzerine Etkisi ve Otomotiv Yan Sanayinde Bir Uygulama", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ŞANLI, S. (2006). "Adana İlinde Çalışan Polislerin İş Doymu ve Tükenmişlik Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- TAŞDÖVEN, H. (2005). "Ankara İlindeki Polislerin Tükenmişlik Düzeylerinin ve Gereksinim Örüntülerinin İncelenmesi", Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- TATLICI, M. (2006). "Atletizm Antrenörlerinin Mesleki Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi", Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- TÜMKAYA, S. (1996). "Öğretmenlerdeki Tükenmişlik, Görülen Psikolojik Belirtiler ve Başaçıkma Davranışları", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adana.
- TÜMKAYA, S. ; Aybek, B. ; Çelik, M.(2007). KPSS'ye Girecek Öğretmen Adaylarındaki Umutsuzluk ve Durgunluk-Süreklili Kaygı Düzeylerini Yordayıcı Değişkenlerin İncelenmesi, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi(KUYEB)*, S.7, ss.953-974.
- USLU, M. (1999). "Resmi Eğitim Kurumlarında Çalışan Psikolojik Danışma ve Rehberlik Uzmanlarının İş Doymu ve Tükenmişlik Düzeylerinin Danışmanların Denetim Odağı ve Bazı Değişkenlere Göre Karşılaştırılması", Selçuk Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- ÜSTÜN, B. (1995). "Hemşirelerin Atılganlık ve Tükenmişlik Düzeyleri", Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- WECKWERTH, A. C. ; Flynn, D. M. (2006). Effect Of Sex On Perceived Support And Burnout In University Students, *College Student Journal*, S.40, ss.237-249.

BİLİMSEL DİN ÇALIŞMALARINDA ÇAĞDAŞ LİTERATÜRÜN ELEŞTİRİSİ¹

Ana Maria RIZZUTO²
(Çev. Fatma Nur BEDİR)³

Disiplinler arası toplantılar, bir disiplinden doğup diğerlerine de ışık tutan kavramları tartışma fırsatı sunmaktadır. Dolayısıyla, çağdaş din çalışmalarının eleştirisinde, diğer araştırmacıların yaptıkları şeyin doğruluğunu sorgulamak beni daha az ilgilendirirken, onların kendi metot ve kavramlarıyla meşgul olurken ihmal ettikleri problemin bir yönüne dikkat çekmek beni daha fazla ilgilendirmektedir. Bu şekilde, kendi disiplinim olan psikiyatriye özel, ihmal edilen bir boyut olan ve ayrıca bu çalışmada sunmak istediğim fikir; Tanrı imgesi (God image) ve Tanrı kavramı (God concept) arasında ayırım yapmanın önemi konusudur. Bu ayırım sadece biz psikiyatrları değil, bilimsel dinî çalışma ile alakadar olan bütün araştırmacıları ilgilendirmelidir.

Tanrı imgesi ve Tanrı kavramı arasındaki ayırım yeni değildir. Yıllardır, inananların Tanrısı filozofların tanrısından keskin bir şekilde ayrılmaktadır. Mistikler her zaman kendi mistik karşılaşmalarında deneyimledikleri Tanrı'nın teolojik ve filozofik metinlerde sunulan Tanrı'yla karıştırılmamasına çok dikkat etmişlerdir. İnananlar ve mistikler daha çok kendi Tanrı imgeleriyle; filozoflar ve teologlar ise kendi Tanrı kavramlarıyla ilgilenirler. Bu, inananlar ve mistikler Tanrı kavramına sahip değildir anlamına gelmez, onlar daha ziyade kendi Tanrı imgeleriyle ilgilenirler. Aynı şekilde, teologlar ve filozoflar Tanrı imgesine sahip değildir anlamında da değildir. Onlar da kendi Tanrı kavramları ile meşgul olmaktadır.

Genel olarak, insanların hem Tanrı kavramına hem de Tanrı imgesine sahip olması beklenebilir. İkisi arasında ayırım yapmadaki hata, Tanrı kelimesini şimdye kadar kavram ve imgenin her ikisi için ayırım gözetmeksizin kullandığımız gerçeğinden kaynaklanmaktadır.

Makale Geliş Tarihi: 31.10.2017/ Makale Kabul Tarihi: 23.11.2017

¹ Bilimsel Din Çalışmaları Derneğinin Yıllık Toplantısında Sunulmuştur.

²1970. Critique of the contemporary literature in the scientific study of religion. Paper presented at the annual meeting of the Society for the Scientific Study of Religion, in New York, NY.

³ Arş. Gör., Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, e-posta: fnurbedir@hotmail.com

O halde, ister kavram ister imge kastedilsin, her durumda Tanrı kelimesini nitelemenin gerekliliğinden bahsedeceğim.

Bilimsel Din Çalışmalarında Tanrı İmgesi ve Tanrı Kavramı Arasında Ayrım Yapmanın Önemi

Tanrı kelimesi her bilimsel din çalışmasının merkezindedir. Neden olduğunu görelim. Din kelimesi yoğun tartışmaların konusuydu ve hâlâ da öyledir; din terimine dâhil edilebilecek muazzam çeşitlilikteki davranış ve deneyimler nedeniyle kelimenin anlamını sınırlamak; bu deneyimleri kategorize etmek ya da ortak bir paydada buluşturmak zordur. Fakat fenomenle dikkatli bir şekilde meşgul olursak, dinî diyebileceğimiz davranışları tetikleyen temel bir deneyim olduğunu, yani, Tanrı olarak belirtilen "bir şey"in zahiri varlığına olan inancı keşfederiz. Bu Tanrı, dinî deneyimlerin kendisi kadar çeşitli olabilir: kozmik bir tanrı, kişilerüstü bir güç, bir tanrılar ve doğaüstü yaratıklar hiyerarşisi, aşkın bir gerçeklik, teslis ya da basitçe, özel bir ulûhiyet. Başka bir ifadeyle, kendi içinde din terimi insanoğluluyla ilişkisi olan Tanrı ya da tanrıların olduğu varsayımına işaret eder. Böyle bir inanç olmadan, din terimi kendi esas anlamını yitirecektir. Dinî davranışın; inancın beraberinde gelen ritüeller, merasim elbiseleri, alışkanlıklar, sosyal kalıplar, değerler gibi şeyleri içerebileceği doğrudur. Fakat mevcut tanrısallık ya da tanrısallıklara olan inancın özü olmaksızın dinî davranıştan ziyade sosyal davranıştan bahsediyor oluruz. Bir başka deyişle, kutsala yönelik davranış olarak ifade edilen din üzerine çalışma, sadece iman konusunun incelenmesini değil aynı zamanda imanın nesnesi olan ilahiliğin incelenmesini kapsar. Davranışı özellikle dinî yapan, bu mutlak tanrısallıktır. Mesela tören için kullanılan aynı beyaz elbise, eğer Tanrı'yı memnun etmek için kullanılmasaydı sadece sosyal olarak kabul edilen bir ritüel olabilirdi. Anlaşıyor ki Tanrı'yı "gerçek" ve davranışı "dinî" yapan Tanrı'yı memnun etme niyetidir. Bu noktada, inanan kişi için "gerçek" Tanrı'dan bahsettiğimiz zaman, problem karmaşık bir hâle gelir: "tanrısallık", neticede, objektif bir çalışma için "uygun (geçerli)" değildir. Tanrı'dan kayda alınmış bir röportaj almak biraz zor olurdu!

Bununla birlikte, itiraz edilebilecek olan şey kutsal kitaplar, kutsal imgeler, ayinler, dualar ve ilahî olanı temsil eden papazlık görevi ya da onu görünür kılan diğer kimseler gibi nesnel temsillerdir. Buna rağmen, bu objektif tasvirlerin incelenmesi tanrısallığın bir işareti ya da sembolünü bize sunar, inanan bireyin deneyimlediği ve gerçekten hissettiği Tanrı'yı değil.

Sembol ve işaretlerin tanrısını, Tanrı kavramı olarak tanımlıyorum; Tanrı imgesi ifadesi ile ise inanan kişinin içsel deneyiminin tanrısına işaret ediyorum.

Bu ayrım gelişimsel açıdan önemlidir: işaret ve sembolleri meydana getiren ve zaten mevcut olan işaret ve sembollere de özel anlamlar yükleyen, inanan kişinin kendi Tanrısı'yla ilgili içsel tecrübesidir. Psikiyatr ve psikolog için, Tanrı kavramı ve Tanrı imgesi önemlidir ama aslını söylemek gerekirse, Tanrı'nın bu derece doğrudan tecrübe edilmesi, çalışmasının en ilginç konusunu teşkil eder. Diğer disiplinlerden gelen akademisyenler de aynı durumdadır. Her disiplin tanrısallığın özel bir yönüne el atmaktadır: ilahiyatçı kutsal metinlerdeki ya da genel olarak kutsal kitaplardaki Tanrı'ya; sosyolog topluluğun uygulamaları ve kültürleri içinde ortaya çıkan Tanrı'ya vs. Bununla beraber, sadece benim gibi psikiyatrlar için değil, bütün din öğrencileri için Tanrı kavramı ve Tanrı imgesi arasında ayrım yapmak önemlidir. Bunun nedeni, belirli durumlarda ne derece aynı anlama geldiklerini bilmememizdir. Aslında, bana öyle geliyor ki kavram ve imge bazı açılardan birbirlerine yaklaşılabilmelerine rağmen, başka açılardan önemli ölçüde farklılık gösterebilirler. Örneğin sembolün, işaretin ya da ritüelin tanrısının, sembolü teşhir eden ya da ritüeli uygulayan kişinin içsel olarak deneyimlediği Tanrı ile aynı olduğunu farz etmek yanıltıcı olur. Basit bir örnek bu görüşü açıklayabilir. Katolik günah çıkarma ritüelinde, ritüel, Oğlunun içindeki günahkârı zaten günahlarından arındırmış olan, *Yeni Ahit*'in affeden, adil ve sevgi dolu Tanrısı'nı sunar. Herhangi bir Katolik, buna rağmen, onun dehşet verici azabından korunmak için, Yüce olana zorunlu bir teslimiyet ve onun önünde alçalma olan ritüel boyunca algıladığı kendi içsel Tanrı imgesi dolayısıyla dehşete düşmüş olabilir. Ritüel affetmeyi, adaleti ve sevgiyi vurgulayan bir Tanrı kavramı sunar. Burada bahsi geçen Katolik tövbeğin içsel deneyimi, kaçınılmaz bir işkence ve dehşete boyun eğmedir. Ritüel içinde aktarılan Tanrı kavramı, ritüele katılan kişinin Tanrı imgesiyle keskin bir şekilde zıttır.

Psikiyatr, dolayısıyla, Hıristiyan inanın Tanrısı ve Hıristiyan inana sahip birinin Tanrısı'nın bir ve aynı olma noktasında birleştiğini varsayamaz. Aslında, bu ikisi birbirlerine zıt olmaya başlama noktasına gelebilirler. Hakikaten, pastoral bakım alanında, Tanrı kavramı ve Tanrı imgesi arasındaki ayrımın uygulanmasının sonuçları geniş kapsamlı olabilir.

Tanrı İmgesi ve Tanrı Kavramının Oluşmasının Kaynakları

Kişi olarak ya da antropolojik bir varlık olarak hissedilen Tanrı imgesine biraz dikkat çekmek istiyoruz. Bu imgenin kaynakları nelerdir? İnanan birisinin Tanrı imgesini biçimlendirirken seçtiği hâlihazırdaki içsel deneyimler nelerdir? Bir bireyde, Tanrı imgesini üreten seçici süreç nedir?

En kabul edilebilir hipotez, sanırım, Tanrı imgesinin erken dönem kişilerarası, özellikle de birinci derece aile fertleriyle edinilen deneyimlerden gelen materyallerle oluşması hipotezi olurdu. Dahası, bu deneyimler sonucu hissedilen duygular, erken dönem kişisel ilişkilerin duygularını da yansıtır. Tanrı imgesinin oluşumu için erken dönem kişisel ilişkilerin kullanımı, psikolojik açıdan, Tanrı'nın kişi olarak algılanmasına ulaşmada düşünenebildiğim tek mümkün yol.

Benim hipotezimi destekleyen diğer bazı hususlar şunlardır: insanoğlunun Tanrı'yla ilgili hislerine ulaşma yolu psikolojik aşamalar arasında eşsizdir. Bunu biricik kılan iki özellik vardır: İlki, daha önce de belirttiğim gibi, Tanrı canlı bir varlık, çoğu zaman canlı bir kişi olarak deneyimlenir. Bu deneyim aslında eşsiz değildir, ancak gerçek şu ki, Tanrı, insan egosunun gerçekliği sınama kapasitesinin güçlü irdelemesine maruz bırakılmayacak ve asla da maruz kalmayacak gerçek, baki ve canlı olarak deneyimlenen yegâne varlıktır. Tanrı diğer insanlar gibi duyularla öğrenilmez; insan duyuları Tanrı'nın gerçekliğini doğrulamaya muktedir değildir. Tam burada Tanrı'yı canlı olarak algılama sürecinin ilk özgün niteliğini elde ediyoruz: herhangi başka bir varlığın test edilebileceği şekilde test edilemeyeceği düşünülen bir varlık. İkincisi, gerçekte mevcut ve yaşayan bir canlı olarak algılanan ve çeşitli özellikler atfedilen bir Tanrı, tüm bunlara rağmen, insanın canlı bir varlığı biçimlendiren referans çerçevesindeki iki kategoriye girmez: mekân ve zaman.

Buna karşın, Tanrı mekânsal olarak kendi "içinde", cennette ve her yerde hissedilir. O ayrıca geçici bir münasebet çerçevesinde de hissedilmektedir, örneğin, kişi şöyle hissedip düşünebilir: "Şu sıralar çokça nimet verdi" ya da "Beni yarın cezalandıracak" ya da "Benim için geçmişte yaptıklarını şimdi anlıyorum". Bu hususlar bizim kutsalla olan dini tecrübemizin kendine has niteliğini ortaya koyar. İnsan egosunun sahip olduğu hiçbir test yöntemi, aygıt Onun hakkında ne hissettiğimizi doğrulamak için kullanılamaz. Buna rağmen, deneyimi yaşayan kişi için deneyim, diğer canlı varlıklarla olan test edilebilir ilişki kadar gerçek ve yoğundur.

Anlatmaya çalıştığımız nokta şu ki, psikolojik açıdan, inanan kişiye geri bildirim yapan Tanrı diye bir dış gerçeklik yoktur. Tanrı'dan geldiği şeklinde yorumlanan pek çok dolaylı işaret ve sembol vardır. Ancak dindar kişi Tanrı'yı bir işaret ya da sembol olarak hissetmez, işaretlerini yorumladığı canlı varlık olarak hisseder. Böylece biz, Tanrının kişileştirilmesinin inanan kişinin psişesinde gerçekleşen içsel bir süreç olduğu sonucuna varırız. Bu içsel süreci açıklamak için ise Tanrı imgesini şekillendirmek için kullanılan materyal ve ona bağlanan hislerin daha önceki bireylerarası etkileşimden kaynaklandığı hipotezini geliştirdim.

Tartışmamızda ana düşünceye dönme zamanı geldi: yukarıda tanımlanmış olan hissedilen Tanrı imgesi ile Tanrı kavramı arasındaki fark.

Tanrı kavramını biz, öğretilenler, okumalar, ayinler gibi bize her ne sunulmaktaysa onlar yoluyla ediniriz. Tanrı bize kelimeler, semboller vs. vasıtasıyla tanımlanır. Bu da sosyal çevremizin bizim için sağladığı şeydir, belirli bir kültür ve alt kültüre ait, hazır bir Tanrı. Tanım ne olursa olsun bu Tanrı harici bir sınamanın konusudur: Eğer dinlediğim bir vaazla aynı görüşte değilsem, bir Hıristiyan olarak *Kitab-ı Mukaddes*'e başvurabilirim ve bana vaaz edilen Tanrı ile orada tanımlanan Tanrı'nın örtüşüp örtüşmediğini görebilirim. Bu nedenle, Tanrı kavramı, aldığımız çeşitli eğitimlerin sonucudur ve Tanrı'nın mahiyetine dair az ya da çok tutarlı bir entelektüel anlayış içine dâhil edilmiştir. Muhtemelen, önerdiğim şey filozofların Tanrısı ve mistiklerin Tanrısı arasındaki eski ayrımın yeni bir versiyonudur: benim için mistikler seçilmiş azınlık değiller ama sıradan müminler, sıradan mistiklerdir. Hepimiz biliyoruz ki bu ikisi arasında, ikinci olan, Tanrı imgesi olarak nitelendirdiğim boyut, mahrem hayatımızda en çok kullandığımız boyuttur ve dinî tecrübeye anlam veren kısımdır.

Bir gözlem daha: Şeyler asla bu kadar standart (kesin) değillerdir çünkü kavramsal Tanrı ile Tanrı imgesi bireyin dinî tecrübesiyle genel olarak etkileşim halindedir. Fakat bu ikisi birbirlerinden farklıdır ve farklı kaynaklara sahiplerdir.

Tanrı İmgesi ve Kavramının Gelişimsel Kökeni

Çocuğun gelişimi, Tanrı imgesi ve kavramının vücut bulma ve etkileşim şeklini aydınlatır. Yeni doğan bebeğin sosyal deneyimi yoktur. Bebeğin anne, baba ve kardeş deneyimi vardır. Çocuğun çok sayıda kişilerarası deneyimi vardır.

Çocuğun Tanrı'yı merak etmeye başlaması üç yaşlarına tekabül eder. Çocuk kısa sürede Tanrı'nın görünmez olduğunu keşfeder, bu nedenle, kendisine canlı bir varlık olarak tanıtılan ve kendisinin bir kişi olarak hissettiği Tanrı imgesini karşılamak onun kapasitesine kalmıştır. Çocuğun güçlü hayal gücü, o görünmez ancak alışılmadık derecede güçlü varlığın psikolojik özelliklerini "yaratmak" zorundadır. Çocuk üç yaşında olduğundan Tanrı imgesini elinde mevcut olan yaşam deneyimlerine dayanarak oluşturacaktır, sonuç da antropomorfiktir. Çocuk Tanrı'yı hayal eder ve kısa süre sonra o hayal kendisini çocuğun üzerinde bütün gücüyle hissettirir. Artık yeni bir insan için bir Tanrı imgesi yaratılmıştır.

Bu gelinen noktada, çocuğun içinde vuku bulan psişik süreçleri ya da Tanrı imgesini oluştururken tek bir çeşit sosyal deneyim kullanmasına ve diğerini reddetmesine sebep olan selektif süreçleri bilmiyoruz. Bildiğimiz şey ki bu oldukça yenidir, çocuğun Tanrı hakkında sorgulamasında ve kendi dinî davranışında kendiliğinden kullandığı bir Tanrı imgesine sahip olduğudur. Bu ilk imge, şüphesiz, daha sonraki hayatta değişikliklere uğrayabilir. Bu, çocuğun Tanrı kavramını anlamak için entelektüel anlamda (yeterince) olgunlaşmadan önce, Tanrı imgesini kişilerarası deneyimlerden hareketle şekillendirmiş olduğu gerçeğini değiştirmez. Eğer, çocuğun resmî dinî eğitim alacağı yaş geldiğinde, sahip olduğu Tanrı imgesi ile ona öğretilen Tanrı kavramı arasındaki uzaklık, aralarında bağlantı kurmak için çok büyükse, çocuk kendisine sunulan Tanrıyı kabul etmekte zorlanacaktır. Çocuğun resmî dininin öznel Tanrısı tutarlı olmayacak ya da içselleştirilecek kadar yakın olmayacaktır ve nihai sonuç hayatının sonraki döneminde, bu ikisinin örtüşmesi ya da birinden diğerine savrulması olabilir.

Bilimsel Din Çalışmaları İçin Bu Farklılığın Etkileri

Sosyal olarak elde edilen Tanrı kavramıyla erken dönem kişilerarası ilişki malzemesinden oluşturulan içsel Tanrı arasında ayırım yapmayı denedim. Bir araştırmacının bu ayırımı yapmaması onun çalışmasını da geçersiz kılabilir. Örneğin, insanları resmî dinlerine göre sınıflandıran bir çalışmayı ele alalım, bunun anlamı tüm katılımcıların aynı Tanrı'yı paylaşmasıdır. Şüphesiz, katılımcılar aynı Tanrı kavramını paylaşa da araştırmacı sahip oldukları Tanrı imgesi hakkında sonuca varamayabilir. Tersine, katılımcıların Tanrı imgeleri, farklı mensubiyete sahip kişilerin imgelerinin kendi aralarında olabildiği kadar farklılık gösterebilir. Ayrıca farklı öğretilere ve dolayısıyla farklı Tanrı kavramına sahip kişilerin çarpıcı biçimde benzer

tanrı imgelerine sahip olma ihtimalleri, erken yaşta edinilen yaşam tecrübelerinin benzer Tanrı imgeleri oluşturacağı varsayımını göz önüne alırsak, tamamen akla yatkındır.

Yapılan Araştırma

Bu alandaki klinik ve istatistik çalışmaların eksikliği nedeniyle, bu teorik meselelerin ışığında, insanların şekillendirdiği içsel Tanrı'ya yönelik bir araştırma programını bizzat başlattım. 88 katılımcıdan ailelerinin ve Tanrı'nın resmini çizmelerini istedim. Ayrıca biri orijinal aile üyeleriyle olan kişisel ilişkileriyle alakalı ve diğeri Tanrı'yla olan benzer ilişkilerle alakalı iki soruya cevap vermelerini istedim. Her katılımcının aile geçmişi ve ayrıntılı kişisel geçmişi elimin altındaydı. Şimdi ise Tanrı imgesinin şekillenmesindeki, özellikle, bireyin kişilerarası bağlarından türettiği mevcut malzemeye ilişkili ruhsal/içsel süreçlerin izini sürmeye çalışıyorum. Fakat çalışmam hakkında uzun uzadıya konuşamam. Farklı içsel Tanrı tipleri ile ilgili çok fazla şey öğrendiğimi ve bu bulguları klinik ve teorik bakımdan kişilerarası ilişkiler ile ilgili bilinenlerle ilişkilendirebilmeyi umduğumu söyleyebilirim. Birkaç klinik vaka araştırmanın niteliğini aktaracaktır.

58 yaşında inançsız ve hiç formel dini eğitim almamış olan yaşlı bir adam Tanrı hakkında konuşamadı çünkü var olmayan bir şeyi düşünemedi. Sahip olduğu Tanrı imgesini çizmesi istendiğinde, yukarıda, bulutların arasında süzülen ve "bizi izleyen" oldukça yaşlı meleşimsi bir varlığı rahatlıkla çizdi.

27 yaşında Tanrı hakkında hayal kırıklığına uğramış yaşlı bir adam bir kadın çizdi ve ne yaptığını fark ettiğinde epey utandı. Acilen kadına bir bıyık çizdi, sahip olduğu Tanrı kavramı onu, Tanrı'nın erkek olduğuna inandırmıştı.

53 yaşında oldukça dindar yaşlı bir kadın, Tanrısının resmini büyük bir dikkatle çizdi. Sonunda ağlamaya başladı çünkü ne yaptığının farkında olmadan babasını çizmiş olduğunu farketti.

50 yaşında çocukluğunda çok fazla dışlanmış hissedilen yaşlı bir adam, Tanrı'yı kendi ayna görüntüsü gibi çizdi. Aslında, bir ayna ve aynada kendi yüzünü ve aynanın önünde aynaya bakan kendisini çizdi.

Bu klinik örnekler, çalışmamın ürettiği materyaller ve onların oluşturduğu problemlerle ilgili fikir vermelidir. Böyle bir çalışmanın faydası, şahsen hissedilen Tanrı'nın yani Tanrı imgesinin, kişinin psikodinamiklerinde

gerçek bir güç olduğunu ve bu Tanrı'nın, aynı "kavramsal" Tanrı olsa bile, her inanan için farklı bir varlık olabileceğini projektif resim tekniklerinin⁴ tüm objektifliği ile göstermektedir.

KAYNAKÇA

Rizzuto, Ana Maria, Critique of the contemporary literature in the scientific study of religion. Paper presented at the annual meeting of the Society for the Scientific Study of Religion, in New York, NY, 1970.

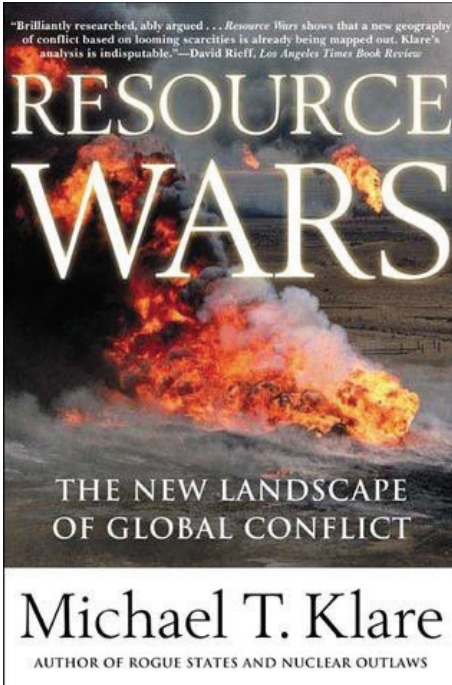
The Cambridge Dictionary of Psychology, General Editor; David Matsumoto, Cambridge University Press 2009.

⁴ Ç.N: Projektif teknik (projective techniques): mürekkep lekesi, resim, tamamlanmamış cümleler ya da sözcükler gibi sabit bir uyarıcı kümesine serbest yanıtlar istemekten oluşan kişilik değerlendirme tekniklerine özgü bir yaklaşım. Altında yatan varsayım, kişilerin kişiliklerini yanıtlarına yansıtmasıdır ki bu yanıtlar katılımcının kişiliğini anlamak için analiz edilebilir (Kaynak: The Cambridge Dictionary of Psychology, General Editor; David Matsumoto, Cambridge University Press 2009, s.402).

KÜRESEL ÇATIŞMANIN YENİ ALANLARI: KAYNAK SAVAŞLARI

Klare, Michael T. (Çev. Özge İnciler) (2001). *The New Landscape of Global Conflict: Resource Wars*, İstanbul: Devin Yayıncılık, 336 sayfa.

Fırat KAYA¹



Küresel çatışmalar tarihte olduğu gibi halen sürüp gitmektedir. Daha eski tarihlerde çatışmalar ideolojik, sosyal, siyasal vb. bir takım etkenler ile yaşanmaktaydı ancak artık küresel boyutlu savaşlar değerli kaynaklar ve ihsan ettikleri güç ve zenginlik üzerine yoğunlaşmıştır. Yazar Michael T. Klare tarafından kaleme alınan kitap, küresel çatışmaların arka planını oluşturan başlıca nedenleri ve küresel çatışmaların yeni görünümünü inceleyen bir çalışmadır.

Sanayi devrimi ve peşinden gelişen küreselleşme hareketleri, ekonomik büyüme düşüncesini ve buna paralel olarak hammadde ve kaynak

ihtiyacını doğurmuştur. Artan refah düzeyleri ile birlikte nüfus hızla artmıştır. Bu temeller üzerinde değerli kaynaklara olan ihtiyaç başta büyük ülkeler olmak üzere birçok ülkenin dikkatini üzerine çekmiş ve kaynaklara hâkim olma düşüncesi çekişmeleri beraberinde getirmiştir. Bu nedenlerle ardı arkası kesilmeyen kaynak savaşları ve çatışmaları yaşanmıştır. Bütün bu olaylar kitabın temel hareket ettiği alanı oluşturmaktadır. Konuya ilişkin çalışmalar oluşturan, başta akademisyenler, yazarlar ve bürokratlar için ilgi

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi A.B.D, e-posta: frtkya52@gmail.com

uyandıran kitap; konuya ilgi duyacak geniş bir okuyucu kitlesine hitap edecek niteliktedir.

Kullanılan sade dili ve akıcılık sağlayan anlatımı ile kitap; oldukça geniş kaynakçasıyla göz doldurmaktadır. Bir diğer yönü ile kitap, dünyada artan savaş eğilimlerinin ve çatışmaların gerçekte göz ardı edilen asıl sebebine mercek tutarak okuyucularına önemli bilgiler temin etmektedir. Ayrıca insanları küresel çatışmalar üzerinde aydınlatarak ve sunduğu önerilere dikkat çekerek alanında tartışmaların yoğunlaşmasına zemin hazırlayacak nitelikte olduğu belirtilmelidir.

Kitabın içeriğine yönelik yapılacak olumsuz eleştirilerden biri, konuların birbiriyle çok bağlantılı olmasından dolayı kaynaklanan tekrarlardır. Diğer bir olumsuz eleştiri ise, istatistiksel rakamlarla ve verilerle çok fazla ayrıntılı bilgiler vermesidir. Ayrıca daha çok popülerliği olan petrol, doğalgaz gibi değerli kaynakların kontrolü ve egemenliği için yapılan çekişmelere ve çatışmalara daha fazla yer verirken, su, maden, kereste gibi diğer değerli kaynakların tahsisi ve üzerinde egemen olmak için verilen mücadele ve çatışmalara daha az yer vermesi eleştirilmesi gereken diğer bir konudur.

Bu bağlamda kitaba kısaca göz atılacak olursa, *'Zenginlik, Kaynaklar ve Güç: Küresel Güvenliğin Değişen Parametreleri'* başlıklı birinci bölümde, Amerika, Rusya, Çin ve Japonya gibi büyük devlerin güvenlik politikalarının, değerli kaynakların tahsisi ve kontrolünü elinde tutma gereksinimlerinin şekillendirdiği anlatılmaktadır. Dünya'nın artan nüfusu, ekonomik büyüme rekabeti gibi nedenlerle enerjiye yönelik bağımlılığın artmasına, buna karşılık kaynakların görece kıt olarak varsayılmasına ve giderek daha fazla tükenmesine dikkat çekilmiştir. Bu durumun başta büyük devletler olmak üzere birçok devletin kaynaklar için rekabetini artırmasında ve politikalarının şekillenmesinde önemli rol oynadığının vurgusu yapılmaktadır.

Kitabın, *'Petrol, Coğrafya ve Savaş: Petrol Bolluğunu Elde Etme Rekabeti'* başlıklı ikinci bölümünde, küresel enerji talebinde, ekonomi, teknoloji gibi birçok alanda hızlı büyüme, sosyal alanda insanların refah düzeylerinin artması ve tüketici toplumuna hızla geçiş beraberinde petrole olan talebin artmasına neden olduğuna vurgu yapılmıştır. Petrole olan bu yüksek bağımlılığın, diğer değerli kaynaklar gibi petrol kaynaklarının iyice azalması ve kıt kaynak olarak görülmesinin, petrol kaynaklarına yönelik artan çıkar

çatışmalarının sonucu olarak küresel boyutlu savaş ve çatışmalar çıktığının altı çizilmektedir. Bu çatışmalar aktarılmaya çalışılmaktadır.

Kitabın üçüncü bölümünü, *'Basra Körfezi'nde Petrol Savaşı'* başlıklı bölüm oluşturmaktadır. Bu bölümde dikkat çeken ilk husus, Basra Körfezi'nin dünya petrol rezervlerinin en büyük kısmını oluşturması olmuştur. Dünya'nın en önemli petrol rezervlerinin olduğu Basra Körfezi aynı zamanda petrol için yaşanan çatışmaların en şiddetli olduğu bölgedir. Enerji arzının güvenliği ve petrol akışının kesintisiz olarak sağlanması, ABD için vazgeçilmez bir politika olduğu belirtilmiştir. Kitabın bu bölümünde, ABD'nin bu gibi gerekçelerle gerek doğrudan gerekse dolaylı yollarla Basra Körfezi'ndeki petrol için yaptığı mücadele ve çıkarlarını korumak için sergilediği tavır geniş bir biçimde ele alınmıştır.

Kitabın dördüncü bölümü *'Hazar Denizi Havzası'ndaki Enerji Savaşı'* başlıklı bölümdür. Hazar Denizi Havzası'nın muazzam miktarda doğalgaz ile birlikte dünyanın en büyük ikinci veya üçüncü petrol rezervlerinin barındığı bu bölümde altı çizilen önemli bir husustur. Bu da değerli kaynaklar için yaşanan mücadeleleri beraberinde getirmektedir. Gerek jeopolitik konumu gerekse kaynakları elinde tutmak istemesinden dolayı Rusya, bölgede askeri üstlerle doğrudan müdahil olmayı seçmiştir. Buna karşın ABD'nin ise hem bölgeye olan uzaklığından hem de başka bölgelerdeki yoğun mücadelelerinden dolayı daha çok Hazar Denizi Havzası'ndaki devletlerle politik işbirliğine gittiği ve silahlandırma yarışı içine girdiği belirtilmektedir. Bölümde, buna paralel olarak gerginliklerin artması sonucu çıkan çatışmalara projektör tutulmuştur.

Kitabın, beşinci bölümü olan *'Güney Çin Denizi'nde Petrol Savaşları'* başlıklı bölümde, deniz taşıma ticareti için önemli bir kavşak olan Güney Çin Denizi'nin değerli doğalgaz ve petrol rezervlerinin üzerinde bulunduğu düşünüldüğünden kaynak çatışmalarını doğuracağı vurgulanmıştır. Başta Çin ve Japonya olmak üzere bölgedeki diğer devletler arasında hem bu rezervleri elde etmek hem de deniz ticaretinin önemli bir kavşağı olan bu suların güvenliğini sağlamak ve kontrolünü elinde bulundurmak için birçok anlaşmazlıklar olduğu ortaya konmuş ve bu anlaşmazlıklardan çıkan çatışmaların resmi çizilmiştir.

Kitabın altıncı bölümünü ise *'Nil Havzası'nda Su Anlaşmazlığı'* başlıklı bölüm oluşturmaktadır. Yazar Michael T. Klare, suyun düşünülmeyen bir savaş kaynağı olabileceğine değinmiştir. Ancak tarih boyunca insanların su

için yaptığı kavgalara şahit olduğumuzu belirtmiştir. Ayrıca, Nil Havası üzerinde de bu durumun yaşandığı, başta Mısır olmak üzere havzadaki diğer devletlerin Nil Havzası üzerinde hâkim olmak ve daha çok yarar sağlamak için geliştirdiği su politikaları yüzünden defalarca karşı karşıya gelindiği, yapılan blöfler ve hızlı silahlanmanın ileride çokça çatışmayı beraberinde getirdiği anlatılmak istenmiştir.

Önemli bir kaynak olan su için başka bir coğrafyada yaşanan mücadeleleri ele alan kitabın yedinci bölümünü oluşturan *‘Ürdün, Fırat-Dicle Nehri ve İndus Havzalarındaki Su Anlaşmazlıkları’* başlıklı bölümdür. Artan nüfus oranları sebebiyle yaşamsal değer ve gücün vazgeçilmez kaynağı olan su için Ortadoğu ve Güneydoğu Asya’da insan uygarlığının med cezirini oluşturan bu nehirlerde önemli mücadeleler olduğu görülmektedir. Kitabın bu bölümünde, Ürdün Nehri üzerinde Arap-İsrail çatışmasının, Fırat-Dicle Nehirleri üzerinde Türkiye, Suriye ve Irak arasında yaşanan mücadelelerin ve son olarak da İndus Nehri üzerinde Hindistan ve Pakistan arasındaki anlaşmazlıkların ve çatışmaların üzerinde durulmuştur.

‘Dünyanın Zenginlikleri İçin Savaş: Maden ve Kereste İçin İç Savaşlar’ başlıklı kitabın sekizinci bölümünde, petrol, doğalgaz ve su gibi kaynaklar kadar olmasa da finansal değeri yüksek diğer kaynaklar için olan çatışmalar gözler önüne serilmektedir. Daha çok Afrika üzerinde olan bu kaynaklar, devleti elinde tutan küçük grupların tekeline olduğu için gelir dağılımında çok ciddi uçurumlar oluşturmakta olduğu verilen bilgiler arasındadır. Bu grupların, çeşitli uluslararası dev şirketlerin bölgeye girmesine müsaade etmesinin ve elinde bulunan kaynakları ama yasal ama yasal olmayan yollarla satarak gelirlerini iyice arttırmasının altı çizilmiştir. Bölümde, yerli halkın bu duruma tepki vermesi ve karşıt grupları silahlandırması sonucu değerli kaynaklar için birçok çatışma ve iç savaş hâsıl olduğu vurgulanmış ve yaşanan çatışmalar anlatılmıştır.

Sonuç kısmı olarak nitelendirilebilecek olan kitabın, *‘Çatışmaların Yeni Coğrafyası’* başlıklı dokuzuncu bölümünde, kaynaklar için yaşanan bütün bu anlaşmazlık ve çatışmaların süreceleceği öngörülmüştür. Dünya üzerinde kaynakların daha çok Ortadoğu ve Afrika’da yoğunlaştığına dikkat çeken Michael T. Klare, bu coğrafyalarda daha çok çatışma ve savaş çıkabileceğinin altını çizmektedir. Kitabın yazarı Michael T. Klare, ayrıca bütün bu çatışmaların ve anlaşmazlıkların en aza indirilmesi için bazı görüş ve önerilerini de bu bölümde sunmaktadır.

Sonuç olarak, kitap çağımızın bu önemli sorununu ele almasından dolayı literatüre önemli bir katkı sağladığı ve kaynak teşkil ettiği söylenebilir. İlgi çekici konusu, akıcı anlatımı, konuya dâhil bölgelerin haritalarıyla zenginleştirilmiş eserin, ilgi duyanlarca okunmasını tavsiye ediyorum.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Yayın İlkeleri

Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (HÜSBED), yılda iki defa (Haziran-Aralık) yayımlanan bilimsel ve hakemli bir dergidir.

Derginin yayın dili Türkçe'dir. Dergi Yayın Kurulu'nun kararı ile diğer dillerde de çalışmalar kabul edilir ve yayımlanabilir.

Dergide telif, çeviri (yazarından ve yayıncı kuruluştan izin alınmak koşuluyla), sadeleştirme, edisyon kritik, kitap-sempozyum değerlendirmeleri vb. çalışmalar yayımlanır.

Dergiye gönderilen yazılar, başka bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.

Dergiye gönderilen çalışmalarda, intihalleri ve usulsüz alıntıları engellemek amacıyla web tabanlı bir program kullanılmaktadır. Bu kapsamda yazılımın verdiği benzerlik raporunda kaynakça devre dışı bırakılarak toplam benzerlik miktarının maksimum %20, rapor sonundaki farklı renkle gösterilen her bir eşleşme için benzerlik miktarının ise maksimum % 5 olması gerekmektedir. Bu kriterlere uymayan yazılar düzeltilmek üzere yazara gönderilir.

Yayın ve yazım ilkelerine uyulmadan dergiye ulaştırılan yazılar değerlendirmeye alınmaz.

Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen yazılar, editörün/editör yardımcılarının ön incelemesinden sonra Yayın Kurulu tarafından belirlenen konunun uzmanı iki hakeme gönderilir.

Yazının gönderildiği her iki hakemden olumlu rapor gelmesi hâlinde yazının yayımlanıp yayımlanmayacağına veya hangi sayıda yayımlanacağına Dergi Yayın Kurulu karar verir. Hakemlerden birinin olumsuz görüş belirtmesi halinde yazı yayımlanmaz.

Hakemler yazarlardan düzeltme talep ederlerse, hakem raporlarında belirtilen düzeltmelerin yapılması için makale yazarına iade edilir. Düzeltmeler yapıldıktan sonra hakem uyarılarının dikkate alınıp alınmadığı editör/editör yardımcıları tarafından kontrol edilerek son karar verilir.

Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisine (HÜSBED) aittir. Yayımlanan yazılardan alıntı yapılması durumunda, kaynak belirtilmesi zorunludur. Yayımlanan yazılardaki düşünceler yazara ait olup, hukuken ve bilim etiği açısından sorumluluk tamamen yazara aittir.

Gönderilen çalışmalar, Hakem Kurulunun değerlendirmesinden sonra yayın sürecine alınır.

Gönderilen makaleler, yayımlansın veya yayımlanmasın iade edilmez. Yazıları yayımlanan yazarlara telif ücreti ödenmez.

Burada belirtilmeyen hususlarda karar yetkisi Dergi Yayın Kuruluna aittir.

Yayımlanması isteğiyle Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'ne göndereceğiniz makale, çeviri, tanıtım ve değerlendirme yazılarınızı, www.sbedergi.hitit.edu.tr/ adresinden Açık Dergi Sistemi'ne ücretsiz üye olarak, kendi hesabınız üzerinden gönderebilirsiniz.

Yazım Kuralları

1- Makalelerin 6.500 kelimeyi geçmeyecek (maksimum 25 sayfa) şekilde sınırlandırılması gerekmektedir.

2- Makalelere 150 kelimeyi geçmeyecek şekilde İngilizce ve Türkçe özeti metnin başına eklenmeli, İngilizce özet verilirken ayrıca makalenin İngilizce tam başlığı da İngilizce özetin üstünde belirtilmelidir. Ayrıca 5 kelimeyi geçmeyecek şekilde anahtar kelimeler hem İngilizce hem de Türkçe olarak ifade edilmelidir.

3- Makale yazarı veya çevirmenin unvanı, görev yaptığı kuruluş ve kendisine ulaşılabilecek olan mail adresi çalışmanın başında yıldızlı dipnotta ifade edilmelidir.

Yazılar, Microsoft Word Programında Yazılmalı ve Sayfa Marjları Şu Şekilde Ayarlanmalıdır:

Kağıt Boyutu	Dikey A4
Üst Kenar Boşluk	5,5 cm
Alt Kenar Boşluk	5,5 cm
Sol Kenar Boşluk	4,5 cm
Sağ Kenar Boşluk	4,5 cm
Yazı tipi	Bookman Old Style
Yazı tipi Stili	Normal
Ana başlık	16 punto/ Büyük Harflerle/ Sola hizalı
Özetler	8 punto / italik
İngilizce Özet Başlığı	10 Punto/ italik / sola hizalı
Boyutu (normal metin)	9 punto
Satır Aralığı	Tam Önce 0 nk, Sonra 6 nk, değer 14 nk Girinti yok.

4- Makalelerde sayfa numarası, üst bilgi ve alt bilgi kullanılmayacaktır

5- Makale içerisindeki “Giriş” kısmı ve Ana Başlıklar “roma rakamıyla” numaralandırılacak ve büyük harflerde olacak;

Alt başlıklar A, B, C, D ... şeklinde devam edecek ve sadece ilk harfleri büyük olacak;

Bir kademe alt başlık var ise 1, 2, 3, 4 ... şeklinde devam edecek ve yine sadece ilk harfleri büyük olacaktır ayrıca başka bir stil uygulanmayacaktır.

6 - Kaynak gösterme konusunda APA sistemi uygulanacaktır.

7- Makale sonunda mutlaka yazıda kullanılan kaynaklar **KAYNAKÇA** başlığı altında ifade edilmeli ve aşağıdaki ilkelere uyulmalıdır.

Kitaplarda:

ATAKAN, Kemal. (2003), *Çevre Sorunları ve Türkiye*, Ankara: Gazi Kitabevi, [Makale sonunda Kaynakça’da bu şekilde yazılmalıdır]

(Atakan, 2003: 20) [Metin içinde bu şekilde yazılmalıdır]

Makalelerde:

NİŞANCI, Murat. (2003), “Hanehalkı Harcamalarının Engel Eğrisi Analizi: 1994 Türkiye Kentsel Kesim Örneği”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, cilt.8, S.23, ss. 155-166. [Makale sonunda Kaynakça’da bu şekilde yazılmalıdır]

(Nişancı, 2003: 158). [Metin içinde bu şekilde yazılmalıdır]

Tezlerde:

BULUT, Erol. (1998), *Turizmin Türkiye Ekonomisindeki Yeri ve Ekonomik Etkileri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara. [Makale sonunda Kaynakça’da bu şekilde yazılmalıdır]

(Bulut, 1998: 13). [Metin içinde bu şekilde yazılmalıdır]

Kongre-Sempozyum Bildirileri:

Gündoğdu, C. (2005). “Pâdiřah-Tarıkah Őeyhi Múnasebetleri Açısından Azíz Mahmúd Hüdâyi ve Çağdaşı Abdülmecid-i Sivâsi” [Bildiri]. H.K. Yılmaz (Ed.). *Azíz Mahmud Hüdâyi Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 20-22 Mayıs 2007*, (ss. 179-195). İstanbul: Üsküdar Belediye Başkanlığı. [Makale sonunda Kaynakça’da bu şekilde yazılmalıdır]

(Gündoğdu, 2005: 185). [Metin içinde bu şekilde yazılmalıdır]

İnternet Siteleri:

HAZİNE MÜSTEŞARLIğI. (2000), “Aylık İstatistikleri”, (erişim adresi: <http://www.hazine.gov.tr/yayın.htm>), (erişim tarihi: 23 Mart 2008). [Makale sonunda Kaynakça’da bu şekilde yazılmalıdır]

(Hazine Müsteşarlığı, 2000). [Metin içinde bu şekilde yazılmalıdır]



HİTİT

ÜNİVERSİTESİ

HİTİT UNIVERSITY

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE